

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE

Vitolds Muižnieks

**ARHEOLOGISKĀS LIECĪBAS
PAR 14.-18.GS. APBEDĪŠANAS TRADĪCIJĀM
LATVIJAS TERITORIJĀ**

Promocijas darbs

I daļa

Zinātniskais vadītājs
Dr. hist. asoc. prof. A. VIJUPS

Rīga, 2011

Satura rādītājs

Ievads	4
Avotu un literatūras apskats	8
I. 14.–18. gs. apbedīšanas vietu un tradīciju pētniecības vēsture	35
1. Pirmais pētniecības posms	36
2. Otrais pētniecības posms	42
3. Trešais pētniecības posms	47
4. Ceturtais pētniecības posms	48
5. Piektais pētniecības posms	53
II. Mirušo apbedīšanas veidi 14.–18. gs.	58
1. Mirušo kremācija	59
1.1. Vēlo ugunskapu izplatība un hronoloģija Austrumlatvijā	60
1.2. Vēlo ugunskapu izplatība un hronoloģija Rietumlatvijā	62
1.3. 13., 14. gs. skeletapbedījumi Kurzemē	70
2. Mirušo inhumācija	75
2.1. Kapu bedres un to dziļums	76
2.2. Ogles, trauki, māla lauskas un uguns kuri	77
2.3. Šķirsti, liķauti un pārsegi	81
2.4. Mirušo novietojums	84
2.5. Neparasti guldīti mirušie	86
2.5.1. Grupveida un dubultapbedījumi	88
2.5.2. Apbedījumi uz sāniem un muguras ar saliektām kājām	90
2.5.3. Apbedījumi uz vēdera ar nocirstām galvām un uguns kapi	91
2.5.4. Neparasti guldīto mirušo izkārtojums kapsētās un apglabāšana citās vietās	95
2.6. Mirušo roku novietojums	101
2.7. Kapu orientācija	109
2.7.1. Mirušo orientācija pirms un pēc kristīgās ticības ieviešanas	109
2.7.2. Vēlā dzelzs laikmeta mirušo orientācijas tradīciju kontinuitāte	113
2.7.3. Kapu orientācijas interpretācija	119
3. Kopsavilkums	122

III. Kapu inventārs 14.–18. gs. apbedīšanas vietās	124
1. Apģērba piederumi nu rotaslietas	126
2. Darbarīki un sadzīves priekšmeti	156
3. Ieroči	168
4. Rituālās monētas un skaitīšanas žetoni	172
5. Maciņi	173
6. Kapu inventāra senlietu kompleksi 14.–18. gs. apbedīšanas vietās	174
6.1. Zemgaļi	175
6.2. Kurzemes lībieši	178
6.3. Kurši	180
6.4. Vidzemes lībieši	182
6.5. Latgaļi	183
6.6. Sēļi	185
6.7. 16.–18. gs. rotu veidi	186
6.8. No maztautām uz tautu	192
7. Divu tradīciju koeksistence – mirušo apbedīšana apģērbā un liķautā	194
8. Rakstīto avotu un folkloras materiāla liecības par kapu piedevām	198
9. Kapu inventārs un ticējumi	204
IV. Arheoloģiski pētītās 14.–18. gs. apbedīšanas vietas	212
1. Līdzšinējās vēsturisko laiku apbedīšanas vietu klasifikācijas	213
2. Apbedīšanas vietu klasifikācijas pazīmes	220
2.1. Apbedīšanas vietu izvēle un to novietojums	220
2.1.1. Apbedīšanas vietas un dzīvesvietas	221
2.1.2. Apbedīšanas vietas, baznīcas un kulta objekti	226
2.1.3. Apbedīšanas vieta un agrāka perioda kapulauki	234
2.2. Apbedīšanas vietu plānojums un izmantošana intensitāte	237
2.2.1. Baznīcās un pie tām ierīkoto kapsētu plānojums	239
2.2.2. Apbedījumu rindas, kārtas un guldīšana izklaidus	243
2.2.3. Apbedīšanas vietu izmantošanas laiks un apstākļi	247
2.3. Apbedīšanas veids un tradīcijas	252
3. Pazīmju kompleksa analīze un apbedīšanas vietu statuss	258
V. Arheoloģiskā materiāla liecības par 14.–18. gs. pamatiedzīvotāju reliģiskajiem priekšstatiem	274
1. Arheoloģiskais materiāls un citas avotu grupas	274
1.1. Rakstītie avoti	275
1.2. Folkloras materiāls	276

1.3. Arheoloģiskās liecības	277
2. Apbedīšanas tradīciju elementi un normas	278
2.1. Mirušo kremācija	279
2.2. Kapu orientācija	281
2.3. Kapu inventārs	282
2.4. Apbedīšanas vietas	284
3. Arheoloģisko liecību izvērtējums un konteksts	286
Secinājumi	299

Izmantoto avotu un literatūras saraksts

Pielikumi

Ievads

Apbedīšanas tradīcijas arheologu, etnogrāfu, folkloras u.c. pētnieku darbos tiek skaidrotas ar dažādu ticējumu un normu kopumu, kas ievērots miršanas brīdī, sagatavojot, izvadot, apglabājot un pieminot mirušos. Apbedīšanas tradīciju uzdevums ir nodrošināt pāreju no esošā stāvokļa nākamajā. Šajā ziņā bēres ir līdzīgas kristībām, kāzām un citiem pārejas rituāliem. Izpratne par nāvi un aizkapa dzīvi tiek uzskatīta par vienu no cilvēku garīgās dzīves sfērām, kura viduslaiku Eiropā piedzīvoja vislielākās pārvērtības. Bēres un ar tām saistītās ceremonijas vislabāk atspoguļo kristīgo izpratni par “pēdējām lietām” un cilvēka turpmāko likteni pēc nāves. Apbedīšanas tradīcijas ļauj spriest par iedzīvotāju reliģiozitāti un tās vislabāk atspoguļo reliģisko priekšstatu atbilstību vai arī neatbilstību kristīgajai eshatalogijai. Ar šo jautājumu izpēti Rietumeiropā nodarbojas daudzu nozaru speciālisti – reliģijas un folkloras pētnieki, arheologi, vēsturnieki u.c. Latvijā par šiem jautājumiem vairāk rakstījuši rakstīto avotu un folkloras pētnieki. Ar nāves tematiku saistīto jautājumu loks pagaidām nav risināts laika perspektīvā. Līdzšinējos pētījumos dominē norādes uz bērnu tradīciju arhaismu un to nemainību vairāku gadsimtu gaitā.

Seno tradīciju noturību nevar uzlūkot par autentisku (aizvēstures periodam) atbilstošu rituālu ievērošanu. Pēc mūsdienu Latvijas teritorijas kristianizācijas, sākot ar 13. gs. un vēlāk, senākie priekšstati un tradīcijas iespaidojās un mainījās. Daļa no tām izzuda, daļa – saglabājās paralēli kristīgās baznīcas rituāliem, savukārt vēl nāca klāt jaunas. Salīdzinoši labi šis process atspoguļojas 14.–18. gs. apbedīšanas vietu arheoloģiskajā materiālā, kas ļauj precizēt un datēt rakstīto avotu un folkloras materiāla liecības, raksturot situāciju ilgākā laika posmā, sākot no nesenās pagātnes līdz pat aizvēsturei. Neskatoties uz to, ka vairāk nekā 150 gadu ilgjā pētniecības periodā ir uzkrājies apjomīgs arheoloģiski pētīto viduslaiku un jauno laiku apbedīšanas vietu materiāls, līdz šim tas nav apkopots un plašāk izmantots garīgās dzīves norišu izpētē. Dažādu iemeslu dēļ tā nebija no aktuālākajām izpētes tēmām, jo lielākoties uzmanība tika pievērsta materiālajai kultūrai, etniskiem jautājumiem un senākiem vēstures posmiem.

Promocijas darbā arheoloģisko liecību analīze veikta atsevišķu vēsturisko novadu (Kurzemes, Zemgales, Sēlijas, Vidzemes, Latgales) un visas Latvijas teritorijas mērogā. Darba hronoloģiskās robežas aptver laika posmu no 14. līdz 18. gs. 13. gs. beigās bija noslēgusies vietējo maztautu pakļaušana un noformējusies Livonijas konfederācija. 14. gs. jau bija izveidota draudžu organizācija, kurai bija pakļauta iedzīvotāju garīgā aprūpe, tajā skaitā arī mirušo apbedīšana. Šajā laikā plašāk ieviesās citur Eiropā pastāvošā prakse mirušos apbedīt pie baznīcām, kā arī kristīgo tradīciju ietekmē mainījās mirušo apbedīšanas veids ar

draudžu baznīcām tieši nesaistītās apbedīšanas vietās. Par darba hronoloģisko ietvaru beigu robežu pieņemtas 18. gs beigas, kad saistībā ar valsts un baznīcas vadības rīkojumiem tika mainīta apbedīšanas vietu ierīkošanas un izmantošanas kārtība, kapsētas šķirot no baznīcām un pārceļot tās ārpus dzīvesvietām. Šajā laikā aizsākās jauns apbedīšanas vietu ierīkošanas un izmantošanas posms, kas aplūkojams atsevišķi.

Darba mērķis – raksturot 14.–18. gs. reliģiskos priekšstatus, izsekojot izmaiņām apbedīšanas veidā pēc vietējo iedzīvotāju kristianizācijas.

Darba uzdevumi:

- 1) apkopot un sistematizēt arheoloģiski pētīto apbedīšanas vietu materiālu;
- 2) izdalīt un analizēt pazīmes, kas raksturo garīgās dzīves norises, tajā skaitā apbedīšanas tradīcijas;
- 3) raksturot apbedīšanas vietas un apbedījumus atrastās senlietas;
- 4) salīdzināt arheoloģiskās liecības ar rakstīto avotu un folkloras materiālu;
- 5) aplūkot reģionālās, konfesionālās atšķirības un etniskās īpatnības;
- 6) atainot kristīgās ticības atstātos iespaidus apbedīšanas veidā un priekšstatos par nāvi un aizkapa dzīvi.

Darba tēmas izstrāde veikta balstoties uz arheoloģiski pētīto apbedīšanas vietu arheoloģisko materiālu, ko veido publicētie un nepublicētie arheoloģisko izrakumu pārskati, pirmdokumentācija, plāni, zīmējumi un senlietas. Pavisam informācija apkopota par 217 apbedīšanas vietām, 8 505 apbedījumiem un aptuveni 13 000 priekšmetiem, kas atrasti kapu inventārā. Analīzei izmantots arheoloģiski pētīto lauku novadu baznīcu kapsētu un ar tām nesaistīto apbedīšanas vietu materiāls, kas ir nozīmīgs avots 14.–18. gs. pamatiedzīvotāju materiālās un garīgās kultūras izpētē. Viduslaiku pilsētās veidojusies atšķirīga kultūrvēsturiskā vide, kur noteicošā loma bija svešzemju ieceļotājiem.

Arheoloģiskie dati sistematizēti sastādot tabulas, kurās apkopotas liecības par apbedīšanas vietām, apbedījumiem un senlietām. Materiāla analīze veikta vadoties pēc apbedījumu hronoloģiskajām grupām. Atšķirībā no aizvēstures posmiem, viduslaikos un jaunos laikos senlietas un apbedījumus iespējams salīdzinoši precīzi datēt pēc toreiz apgrozībā esošajām monētām. Ņemot vērā apbedījumu hronoloģiju ir iespējams aplūkot dažādu pazīmju kopumu un veikt to analīzi reģionāli, hronoloģiski un salīdzinot pārvaldes centrus ar lauku novadiem. Arheoloģiskās liecību konteksts plašāk izvērtēts salīdzinot ar citām avotu grupām (rakstītās vēstures avotiem un folkloras materiālu).

Promocijas darbs sastāv no piecām nodaļām:

Pirmajā nodaļā apskatīta apbedīšanas vietu un tradīciju pētniecības gaita no tās pirmsākumiem līdz pat mūsdienām, raksturojot izrakumu apjomus, izvirzītos mērķus un arheoloģiskā materiāla analīzi.

Otrajā nodaļā izvērtēts mirušo apbedīšanas veids, kuru iespējams raksturot vadoties pēc arheoloģiski konstatējamām liecībām (mirušo inhumācija, kremācija, to novietojums, kapu orientācija, roku stāvoklis u.c.). Analizējot minētās pazīmes uzmanība pievērsta vairāku faktoru kopumam, tajā skaitā baznīcas normām, vietējo iedzīvotāju praksei, reģionālām, konfesionālām un etniskām atšķirībām.

Trešajā nodaļā apkopots apbedījumos atrastais senlietu materiāls, kas veido apjomīgāko arheoloģiskā materiāla daļu. Iegūtie atradumi klasificēti vairākās grupās (rotaslietas, apģērba sastāvdaļas un to piederumi, darbarīki, higiēnas priekšmeti, keramika, zirglietas, ieroči, monētas u.c.). Senlietu kategoriju veidi salīdzināti viduslaiku un jauno laiku apbedījumos, mūsdienu Latvijas teritorijas vēsturisko novadu vidū, baznīcu kapsētās un lokālajās apbedīšanas vietās, kā arī noteikts to daudzums un izplatība gadsimtu gaitā. Vadoties pēc apbedījumu hronoloģiskajām grupām, izsekots izmaiņām modes tendencēs un reliģiskajos priekšstatos, raksturota vēlā dzelzs laikmeta maztautu materiālās kultūras atsevišķu pazīmju noturība. Atsevišķi aplūkotas arī rakstīto avotu un folkloras materiāla liecības par mirušajiem līdzīgi do kapu piedevu klāstu un ar to saistītie ticējumi

Ceturtajā nodaļā raksturotas apbedīšanas vietas, klasificējot tās pēc to saistības ar dzīvesvietām, agrāka perioda arheoloģiskajiem pieminekļiem un draudžu baznīcām. Jāatzīmē, ka līdz šim nav izstrādāta uz arheoloģiskā materiāla un rakstīto avotu bāzes pamatota vēsturisko laiku apbedīšanas vietu klasifikācija. Latvijas teritorijā un tās kaimiņzemēs, atšķirībā no Rietumeiropas, 14.–18. gs. ir pastāvējusi ievērojami diferencētāka kapsētu sistēma. Bez draudžu baznīcu kapsētām ir bijušas arī citas baznīcas sankcionētas apbedīšanas vietas pie kapelām, krustiem, muižām un ciemu robežās, kā arī vietējo iedzīvotāju pašu izraudzītas vietas mirušo apbedīšanai. Šajā nodaļā izvērtēts Latvijas teritorijā arheoloģiski pētīto 14.–18. gs. apbedīšanas vietu statuss, ņemot vērā to iekārtojumu, plānojumu, apbedīšanas veidu u.c.

Piektajā nodaļā iepriekš analizētās pazīmes izvērtētas plašākā kontekstā piesaistot rakstīto avotu un folkloras liecības. Salīdzinot minētās avotu grupas rekonstruēta atsevišķu apbedīšanas normu un ar to saistīto reliģisko priekšstatu pastāvēšanas un veidošanās laiks, kā arī raksturotas izmaiņas, kas sekojušas pēc kristīgās ticības izplatīšanas mūsdienu Latvijas teritorijā. To skaitā risināti ar nāvi un aizkapa dzīves izpratni saistītie jautājumi, noteikti faktori, kas sekmējuši seno tradīciju noturību. Vērtēts katoļu un luterāņu baznīcas ieguldījums un atstātais iespaids vietējo iedzīvotāju garīgajā aprūpē.

Mūsdienu Latvijas teritorijas pamatiedzīvotāji ar kristīgo mācību par nāvi un aizkapa dzīvi iepazinās salīdzinoši vēlu, laikā, kad pārējā Eiropā izpratne par „pēdējām lietām” jau bija paspējusi nostabilizēties. Latvijas teritorijā kristīgā mācība tika ienesta ātri savā ziņā makslīgā veidā, jau kā gatavs normu kopums un rituāls, kas bija jāievēro jaunkristītajiem. Cik

lielā mērā rietumu kultūra iespaidoja vietējo iedzīvotāju apbedīšanas tradīcijas, var spriest pēc vēsturisko laiku apbedīšanas vietu arheoloģiskā materiāla, rakstīto avotu un folkloras liecībām. Minētie avoti liecina, ka paralēli baznīcas normām ilgstoši saglabājušās vietējās tradīcijas, kas iespējams, laika gaitā kļuva par normām. Jāsaka, ka ideālā veidā, baznīcas prasības netika ievērotas nevienā no kristīgajām zemēm. Ikvienā vietā ir saglabājies kaut kas no iepriekšējā un uz esošās bāzes veidojies jaunais. Jautājums ir par to, cik lielas ir bijušas mijiedarbības iespējas starp jauno un veco? Vai tādas pastāvējušas Latvijas teritorijas kristianizācijas gaitā un kādā veidā ir noritējusi reliģisko priekšstatu transformēšanās?

Avotu un literatūras apskats

1.Arheoloģiskais izrakumu materiāls

Promocijas darba tēmas: „Arheoloģiskās liecības par 14.–18. gs. apbedīšanas tradīcijām Latvijas teritorijā” izstrāde veikta balstoties uz arheoloģiskā materiāla bāzes, ko veido publicētie un nepublicētie izrakumu pārskati, pirmsdokumentācija, plāni, zīmējumi un senlietas.

1.1.Nepublicētā arheoloģisko izrakumu dokumentācija

Darba izstrādei nepieciešamie izrakumu materiāli galvenokārt apkopoti no trim valsts instancēm – LU Latvijas Vēstures institūta (turpmāk LVI) Arheoloģijas nodaļas materiālu krātuves, Latvijas Nacionālā Vēstures muzeja (turpmāk LNVM) Arheoloģijas departamenta fondiem un Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Dokumentācijas centra arhīva (turpmāk VKPAI).

Minētajās iestādēs glabājas izrakumu dokumentācija, kas aptver periodu no 19. gs. līdz pat mūsdienām, kas Latvijas arheoloģijas pētniecības vēsturē tiek iedalīta vairākos posmos: Krievijas impērijas laiks, kad ar arheoloģiju nodarbojās vācbaltu un krievu pētnieki; Latvijas Republikas pastāvēšanas un Otrā pasaules kara laiks, kad pētījumiem pievērsās latviešu arheologi; Latvijas PSR un atjaunotās Latvijas Republikas arheologu darbības laiks.

LNVM Arheoloģijas departamenta arhīvā glabājas Latvijā esošā dokumentācija par izrakumiem kas galvenokārt veikti 19. gs. un 20.gs. 1. pusē. 20. gs. otrās puses izrakumu dokumentācija plašāk pārstāvēta LVI un VKPAI. Izrakumu pārskati sākot no 50. gadu beigām līdz 90. gadu sākumam nodoti LVI, bet sākot ar 90. gadiem līdz pat šai dienai – VKPAI. Pārskatu nodošanas kārtība bija saistīta ar izrakumu atļaujas izsniegšanu. Pēc Otrā pasaules kara līdz 90. gadiem, izrakumu atļaujas izsniedza LVI, bet 90. gados šis pilnvaras pārņēma VKPAI. Pirmsdokumentācija un pārskata otrie eksemplāri parasti palika iestādē, kuru darbinieks veica izrakumus.

Salīdzinoši fragmentāri saglabājusies dokumentācija, par vācbaltu un krievu arheologu veiktajiem izrakumiem vēsturisko laiku apbedīšanas vietās. Parasti tās trūkst vai arī esošā ir tikai pirmsdokumentācija (rokrakstā), īsu piezīmju un skiču formā, kas veikta izrakumu gaitā. Vairāk šī perioda izrakumu rezultāti apkopoti no publikācijām, kas satur ievērojami detalizētāku un izvērstāku informāciju (skat. zemāk). Ievērojami vairāk LVM Arheoloģijas nodaļas arhīvā glabājas Latvijas Republikas un Otrā pasules kara laika arheologu izrakumu dokumentācija. Tā iztrūkst tikai par atsevišķiem objektiem (Valgales Veģu, Ciblas u.c. senkapiem). Būtiski atzīmēt, ka šī perioda vēsturisko laiku apbedīšanas vietu izrakumu materiāli ir maz publicēti. Tādēļ, izrakumu dokumentācija, ir vienīgais informācijas avots par

20. gs. 20. – 40. gadu arheologu pētījumu rezultātiem. Izrakumu atskaites no šī laika galvenokārt ir pirdokumentācijas veidā (rokrakstā), bez pievienotiem fotoattēliem, zīmējumiem un plāniem (Mārcienas Asmas, Padure, Tumes Gabaliņi u.c.). Parasti tās ir Pieminekļu valdes anketas, kurās norādīta pieminekļa adrese, izrakumu laiks, īss priekšvēstures apraksts un galvenie rezultāti. Retāk izstrādāti pārskati mašīnrakstā ar pamattekstu, attēliem, senlietu sarakstu, zīmējumiem, laukumu un kapu plāniem (Dundagas Laukmuīža, Dzelzavas Strūgukalns, Zaubes Bērzmuīža u.c.). Izvērstāki pārskati parasti ir par hronoloģiski agrākām (13.–15. gs.) un plašāk pētītajām apbedīšanas vietām, bet izrakumu atskaites par 16., 17. gs. kapsētām lielākoties ir anketu veidā.

Pēc Otrā pasaules kara, sagatavojot izrakumu atskaites, ievērota noteikta struktūra. Šī laika pārskati veidoti no pamatteksta, senlietu saraksta, foto negatīvu un fotoattēlu sarakstiem (mašīnrakstā), kapu zīmējumiem un senlietu attēliem, kas parasti pievienoti pielikumā. Pārskata tekstā sniegtas ziņas par konkrētā objekta atrašanās vietu, pētniecības vēsturi, izrakumu gaitu, atsegtajiem laukumiem un izpētītajiem kapiem, norādot mirušo guldīšanas veidu, orientāciju, līdzdoto kapu inventāru, kā arī ar apbedīšanas rituālu saistītas tradīcijas (ogļītes, akmeņus kapos u.c.). Senlietu sarakstā uzskaitīti apbedīšanas vietā iegūtie priekšmeti, kas parasti iedalīti divās grupās – senlietās, kas iegūtās kapos un savrupatradumi. Senlietu numerācija veikta augošā secībā, saraksta sākumā norādot apbedīšanas vietā iegūtajiem atradumiem piešķirto kolekcijas numuru. Kapu plāni zīmēti mērogā 1:5 vai 1:10. Tajos atzīmētas precīzas laukuma koordinātes, lai vēlāk tos varētu iekļaut kopplānos, kuri ļauj izsekot apbedīšanas vietas plānojumam un izmantošanas intensitātei (mirušo guldīšanai rindās, grupās, vairākās kārtās u.c.). Pārskata beigās parasti izlases veidā pievienoti senlietu attēli, kas rada priekšstatu par apbedīšanas vietā iegūtajiem atradumiem.

Strādājot ar pārskatiem ņemtas vērā visas tā galvenās sastāvdaļas – teksts, senlietu saraksts, kapu plāni, kopplāni un senlietu attēli. Tie bieži vien viens otru papildina un precizē. Salīdzinot minētās pārskata daļas, var gūt pēc iespējas pilnīgāku informāciju, jo ne vienmēr pārskatos iekļautas visas minētās sastāvdaļas. Dažkārt izrakumu gaitu, atsegto apbedījumus un iegūtos atradumus bija nepieciešams rekonstruēt pēc kapu plāniem vai citiem atsevišķiem pārskata elementiem. Gadījumos, kad dažādu iemeslu dēļ atskaites par izrakumiem nebija sagatavotas pārskata veidā, izmantota pirdokumentācija – izrakumu dienasgrāmatas.

Paralēli izrakumu dokumentācijai darba izstrādē izmantoti arī lietiskie avoti – senlietas, kas glabājas LNVM un novadpētniecības (Ventspils, Talsu, Tukuma, Kuldīgas, Liepājas, Cēsu) muzeju fondos. LU LVI arheologu pētīto pieminekļu senlietu kolekcijas 2003. gada nogalē nodotas LNVM. Apbedījumos iegūtās senlietas var iedalīt vairākās grupās: sadzīves priekšmetos un darbarīkos, rotaslietās un apģērba piederumos, ieročos un monētās. Promocijas darba izstrādē senlietu materiāls izmantots, lai precizētu atsevišķu kapu un

apbedīšanas vietu hronoloģiju. Nozīmīgi šajā ziņā ir apbedījumi, kuros atrastas monētas kopā ar citām senlietām. Pateicoties tām, ir iespējams izdalīt un datēt kapu senlietu kompleksus, kas raksturo noteikta laika modi, apģērbus un ļauj spriest par izmaiņām mirušajiem līdzīgi dotu priekšmetu klāstā.

1.2. Publicētie izrakumu materiāli

Pirmās publikācijas, kurās atrodama informācija par arheoloģiskajiem izrakumiem vēsturisko laiku apbedīšanas vietās, zināmas jau no 19. gs. Arheoloģiskā materiāla apkopošanā un publicēšanā nozīmīga loma bija senatnes pētītāju biedrībām, kuras darbojās Jelgavā (dibināta 1816. g.), Rīgā (1834. g.) un Tērbatā (1838. g.). Tās izveidojās par zinātniskām institūcijām, kurās nodarbojās ar vietējās vēstures un tajā skaitā arheoloģijas jautājumu izpēti. Pie biedrībām pastāvēja muzeji, ar ievērojamām arheoloģiskām un vēstures avotu kolekcijām.

Vācbaltu un krievu arheologu darba rezultāti plašāk atspoguļojas 19. gs. un 20. gs. sākuma publikācijās. Informācija par izrakumiem atrodama senatnes pētītāju biedrību periodiskajos izdevumos.¹ Tajos īsumā sniegtas atskaites par veiktajiem pētījumiem, norādot vietu, izrakumu laiku, apjomus, atsegto apbedījumu skaitu un iegūto senlietu materiālu. Detalizētāki izrakumu apskati minētajos izdevumos sastopami sākot ar 19. gs. 90. gadiem, kad publikācijas sagatavotas pētījumu (zinātnisko rakstu) formā. Līdz tam informācija par izrakumiem ir vispārēja un lakoniska. Parasti minēti atradumi un to atrašanās vieta, tuvāk neraksturojot atradumu apstākļus un kontekstu. Par sava veida atskaites punktu, arheoloģiskā materiāla analīzē un publikāciju sagatavošanā, var pieņemt X Viskrievijas arheologu kongresu, kas 1896. g. notika Rīgā. Šajā laikā un pēc tam sagatavotās publikācijas par arheoloģiskajiem izrakumiem kļūst apjomīgākas. Tās vairs nav īsas atskaites par galvenajiem darba rezultātiem, bet gan nelieli pētījumi ar plašāka materiāla analīzi, kur var izsekot iegūto atradumu kontekstam. Bieži apbedīšanas vietu publikācijām pievienoti kapu apraksti un senlietu zīmējumi.² Daļēji tas skaidrojams ar to, ka gatavojoties kongresam tika veikti plaši apzināšanas darbi un izrakumi. Tobrīd arheoloģija atradās uzmanības centrā, kas atspoguļojās publicētajā un vēlāk publicēšanai sagatavotajā materiālā. Šeit atzīmējams X Arheologu

¹ Sb. GEG. – Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1861. – 1923. – Dorpat, 1861. – 1940.
Sb. Kurl. – Sitzungsberichte Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst aus den Jahren 1850. – 1935 / 1936. – Mitau, R., 1850. – 1937.

Sb. Rig. – Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus den Jahren 1873. – 1934. – R., 1874. – 1936.

² Spilgtākais piemērs ir Kurzemes provinces muzeja pētnieka K. Boja izrakumu materiāla publikācija, par Ciemaldes 11. – 14. gs. senkapjiem, kas 1896. gadā tika izdota brošūras veidā. Boy C. Bericht über Ausgrabungen auf dem Krongute Zeemalden in Kurland // Separatabdruck aus dem Sitzungsberichte der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst 1895. – Mitau, 1896. – 36 s. – Taf. IX.

kongresa katalogs, kas iznāca 1896. g. un vēlāk trīs sējumos izdotie kongresa materiāli.³ Vadoties pēc publikācijām var spriest par pirmā pētniecības posma arheologu veikumu, jo publikācijas, kā jau norādīju iepriekš, lielākoties ir vienīgais informācijas avots par izrakumiem un iegūto arheoloģisko materiālu vācbaltu un krievu arheologu darbības laikā. Ņemot vērā, ka nepublicētais vēsturisko laiku apbedīšanas vietu materiāls ir saglabājies nepilnīgi, publikācijas ļauj novērst šo trūkumu un ir izmantojamas par līdzvērtīgu avotu.

Latvijas Republikas un Otrā pasaules kara pētniecības posmā, salīdzinot ar pirmo pētniecības periodu, vēsturisko laiku apbedīšanas vietām veltīto publikāciju skaits ir ievērojami mazāks. Šajā laikā izrakumu rezultāti regulāri netika apkopoti periodiskajos izdevumos, kādēļ tie bija pieejami tikai šauram interesentu lokam. No vairākiem desmitiem pieminekļu, kas pētīti starpkaru periodā publicēti tikai daži. Lielākā daļa materiālu glabājas LNVMA arhīvā pārskatu veidā. Atsevišķas publikācijas sagatavotas un izdotas 20. gs. 30. gados. Latvijas Republikas arheologu uzmanība vairāk tika pievērsta agrāka perioda pieminekļiem, kādēļ vēsturisko laiku kapi nereti pieminēti saistībā ar izrakumiem bronzas un dzelzs laikmeta senkapos.⁴ Vēsturisko laiku apbedīšanas vietu materiāls atsevišķi analizēts tikai trīs šī perioda publikācijās (par izrakumiem Jūrkalnes Darvdedžu 14., 15. gs. kapsētā, Valgales Veģu, Kazdangas Roņu 13.–15. gs. ugunskapos un Aizkraukles baznīcas vietā).⁵ Tajās lielāka vērība pievērsta izrakumos iegūtā senlietu materiāla analīzei un galveno rezultātu apkopošanai. To struktūra neatbilst izrakumu pārskatiem, jo tajos nav sniegti kapu apraksti un zīmējumi, uz kuru bāzes veikta materiāla analīze. Apkopojot 20. gs. 20. – 40. gados pētīto vēsturisko laiku apbedīšanas vietu materiālu, plašāk izmantoti nepublicētie izrakumu pārskati un pirmdokumentācija, kas glabājas LVM arheoloģijas nodaļas arhīvā.

Periodā pēc Otrā pasaules kara, salīdzinot ar iepriekšējiem pētniecības posmiem, noritējuši plaša apjoma izrakumi, galvenokārt saistībā ar HES celtniecības darbiem Daugavas lejtecē. Nelielu ieskatu par arheologu veiktajiem pētījumiem un to rezultātiem sniedz Referātu tēzes (kopš 1972. g. – Atskaites sesijas materiāli, bet 2001. g. – Arheologu pētījumi Latvijā).⁶ Šajā izdevumā, kas iznāk jau kopš 1959. g., pamatā dots konspektīvs pārskats par izrakumu

³ Katalog der Ausstellung zum X. archäologische Kongress in Riga 1896. – R., 1896. Труды десятого Археологического съезда в Риге в 1896 г. Под ред. П., С. Уваровой. Том I. – III. – М., 1899 – 1900.

⁴ Salaspils Reznas un Ziedoņskolas bronzas laikmeta kapenēs, Rūsīšu – Debešu vidējā dzelzs laikmeta senkapos u.c. Stepiņš P. Senkapi „Liepas kalnā” Rubas pag. Rūsīšos – Debešos, Jelgavas apr. // Senatne un māksla (turpmāk SM). – R., 1939. – I. – 45. – 63. lpp. Ģinters V. Kādas nezināmas senas kultūras pēdas Lielupes krastos // SM. – R., 1940. – I. – 65. – 86. lpp. Šturms E. Pirmās bronzas laikmeta kapenes Latvijā // SM. – R., 1936. – I. – 70. – 84. lpp.

⁵ Šnore E. Izrakumi agro vēsturisko laiku kapulaukā Jūrkalnes pag. “Darvdedžos” // SM – R., 1937. – Nr. 2. – 57. – 64. lpp. Šturms E. Izrakumi Valgāles Veģu ugunskapos // Vēstures atziņas un tēlojumi. – R., 1937. – 350. – 365. lpp. Stepiņš P. Senā Aizkraukles baznīca // SM. – R., 1940. – Nr. 2. – 30. – 40. lpp.

⁶ RT – Referātu tēzes zinātniskai sesijai, veltītai... arheoloģiskajiem izrakumiem un etnogrāfiskai ekspedīcijai Latvijas PSR teritorijā. – 1959. – 1971.; ASM – Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu, antropologu un etnogrāfu 1971. gada pētījumu rezultātiem. – R., 1972. – 1998.; Arheologu pētījumi Latvijā. R., 2000. –

mērķi, gaitu, apjomu, akcentējot raksturīgākās izrakumu laikā konstatētās likumsakarības, izņēmumus un interesantākās lietas. Šāda veida publikācijas sagatavotas konspektīva pārskata veidā kā informatīvs avots par arheologu darbu rezultātiem.

Neskatoties uz plaša apjoma izrakumiem salīdzinoši maz ir sagatavotas publikācijas par pētījumiem 14.–18. gs. apbedīšanas vietās. Izrakumu pārskati un senlietu materiāls lielākoties glabājas npublicēts Latvijas Vēstures institūta un Latvijas Nacionālā vēstures muzeja arhīvā. Plašākā apritē zinātnisko rakstu krājumos⁷ vai atsevišķu pētījumu veidā⁸ ir nonākusi tikai neliela izrakumu materiālu daļa. Parasti šāda veida publikācijās ievietoti kapu apraksti, senlietu tabulas, zīmējumi un kapu plāni. Paralēli sniegti arī kapu inventāra un apbedīšanas tradīciju apskati. Izvērstā arī arheoloģiskais materiāla analīze, salīdzinot to ar citu pētīto 14.–18. gs. apbedīšanas vietu izrakumu rezultātiem un piesaistot rakstīto avotu un folkloras materiāla liecības. (plašāk skat. 1. nodaļā).

Kopumā promocijas darba izstrādē izmantots materiāls par 217 arheoloģiski pētītajām 14.–18. gs. lauku novadu apbedīšanas vietām, kur atsegti 8505 apbedījumi un kapu inventārā iegūti vairāk nekā 13000 dažāda veida priekšmeti.

1.3. Metodes

Arheoloģiskā materiāla analīze veikta reģionāli, hronoloģiski un salīdzinot pārvaldes centrus ar lauku novadiem. Dati apkopoti vadoties pēc mūsdienu Latvijas teritorijas vēsturiskajiem novadiem (Vidzeme, Latgale, Augšzeme, Zemgale, Kurzeme). Hronoloģiski izdalīti divi lielāki periodi – viduslaiki (13.–16. gs.) un agrie jaunie laiki (16.–18. gs.). Par jauno laiku sākumu pieņemts uzskatīt 1561. gadu, kad beidza pastāvēt Livonijas konfederācija un tās vietā izveidojās vairāki jauni valstiskie veidojumi. Šeit gan jānorāda, ka hronoloģiskais dalījums ne vienmēr ievērots konsekventi, jo vairākās apbedīšanas vietās mirušie guldīti sākot no 13. līdz pat 17., 18. gs. Gadījumos, kad mirušie bija apglabāti bez kapu piedevām, tos nebija iespējams sadalīt hronoloģiskās grupās. Hronoloģisko dalījumu plašāk bija iespējams izmantot analizējot apbedījumus ar kapu piedevām. Kapu inventārs atklāts pavisam 4173 apbedījumos no 8505. Vadoties pēc iegūtajiem atradumiem, 3590 apbedījumus ar senlietām bija iespējams sadalīt pa gadsimtiem sešās hronoloģiskās grupās. Apbedījumu hronoloģija gadsimtu robežās, sākot no 13. gs. otrās puses līdz 19. gs. vidum, ļauj izsekot izmaiņām senlietu materiālā un to līdzīgi došanas tradīcijai kapā. Ņemot vērā, ka kapu inventārs iegūts 49% apbedījumu, apbedīšanas tradīciju analīzē (kapu orientācijā, dziļuma, roku novietojumā u.c.).

⁷ Arheoloģija un etnogrāfija (turpmāk AE), Zinātņu akadēmijas vēstis (turpmāk LPSR ZAV), Arheologa J. Siatkovska atcerei veltītajā krājumā "Rakstu vainags", Acta Latgalica Nr. VIII. u.c.

⁸ Pāveles T. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Rīgā 1957. gadā. - R., 1959. - 39 lpp. Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils. - R., 1980. - 179. - 220. lpp. Urtāns J., Vilka A. Zasas Antūžu senkapi. - Jēkabpils, 1991. - 12 lpp; Berga T. Augšdaugavas 14. - 17. gadsimta senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem. - R., 2007. - 224 lpp. u.c.

apbedījumu hronoloģiskās grupas bija izmantojamas tikai daļēji. Šeit plašāk lietots dalījums viduslaikos un jaunajos laikos, kas lielā mērā tika noteikts pēc apbedīšanas vietu datējuma.

Tā kā kristīgās ticības izplatīšana noritēja caur vācu veidotajiem atbalsta punktiem – pilsētām, pilīm, draudzēm un baznīcām, arheoloģiski pētīto apbedīšanas vietu materiāls analizēts arī pēc administratīvā principa, salīdzinot pārvaldes centru kapsētas ar lauku novadu apbedīšanas vietām. Spriežot pēc izrakumu materiāliem, atšķirīga situācija vērojama pilsētās, kur dzīvoja ievērojami vairāk svešautieši, savukārt starp lauku baznīcu kapsētām un ar tām nesaistītām apbedīšanas vietām, mirušo apglabāšanas veidā pastāvējusi tuva līdzība.

Izrakumu pārskatos, plānos, zīmējumos un citā dokumentācijā iekļautā informācija sistematizēta sastādot tabulas, kurās apkopotas liecības par apbedīšanas vietām (apbedījumu rindas, kārtas, saistība ar dzīvesvietām, agrāka perioda kapulaukiem u.c.), apbedījumiem (kapu dziļums, mirušo novietojums, roku novietojums, kapu orientācija u.c.) un senlietām. Minētās pazīmes apstrādātas klasificējot un veicot skaitliskos un procentuālos aprēķinus. Iegūtie dati ilustrēti ar sinhronām un diahronām diagrammām, tabulām un kartēm. Arheoloģiskās liecību konteksts plašāk izvērtēts salīdzinot ar citām avotu grupām.

2. Rakstītie avoti

Promocijas darba izstrādē izmantoti publicētie rakstītie avoti, kurus var iedalīt divās grupās:

1) stāstītāji vēstures avoti: hronikas, ceļojumu apraksti, baznīcu grāmatas, vizitāciju protokoli, ziņojumi;

2) normatīvie akti: bullas, līgumi, statūti, baznīcu nolikumi;

Rakstīto avotu liecības apkopotas no atsevišķi izdotajiem darbiem⁹ un publicētajiem avotu izvilkumiem.¹⁰ Plašu materiālu klāstu sniedz Berlīnes universitātes profesora, reliģijas pētnieka V. Manharda (1831–1880) 1936. g. publicētais darbs, kurā apkopotas rakstīto avotu liecības par baltu mitoloģiju, sākot no mūsu ēras pirmajiem gadsimtiem līdz pat 18. gs. beigām. Apkopotais avotu klāsts aptver visas augstāk minētās avotu grupas, to skaitā stāstītāji vēstures avotus un normatīvos aktus. Avoti citēti izvilkumu veidā parasti oriģinālvalodā. Atsevišķos gadījumos sniegti avotu tulkojumi, piemēram, no senslāvu vācu valodā tulkots Jana Malalas 13. gs. bēru apraksts. Katra citētā avota izvilkuma ievaddaļā sniegta ziņa par avota rašanās laiku, apstākļiem, autoru un sniegto liecību autentiskumu.

⁹ Indriķa Hronika/ No latīņu valodas tulkojis Feldhūns A., Mugurēviča Ē. priekšvārds un komentāri. – R., 1993. – 451 lpp. Atskaņu Hronika/No vidusaugšvācu valodas tulkojis Bisenieks V., Mugurēviča Ē, Kļaviņa K. priekšvārds un komentāri. – R., 1998. – 387 lpp. Einhorna P. darbus publicējis Johans Volfgangš Boklers ar nosaukumu „Über die religiösen Vorstellungen der alten Völker in Liv. und Ehistland”. – R., 1857. – 150 s. Hupel A.W. Topographische Nachrichten von Lief –und Ehistland. – Riga, 1774. – 1777. – Bd. 1. – 3. u.c.

¹⁰ Mannhardt W. Letto – preussische Götterlehre. – R., 1936. – 674 s; Spekke A. Latvieši un Livonija 16. g.s. – R., 1935. – 335 lpp.

V.Manharda darbs strukturēts pēc hronoloģiskā un teritoriālā principa. Apkopotie avoti grupēti vadoties pēc tajos ietvertās informācijas par prūšu, leišu un latviešu mitoloģiju. Pēc V.Manharda darba parauga, Lietuvā izdoti četri baltu reliģijas un mitoloģijas avotu sējumi.¹¹ Tajos apkopoti zināmie un līdz šim npublicētie avoti par baltu mitoloģiju, kā arī sniegtas jaunākās atziņas avotpētniecībā. Krājumos ievietoti avotu izvilkumi oriģinālvalodā ar to tulkojumiem lietuviešu valodā. Promocijas darbā, izmantoti izvilkumi par bēru tradīcijām, kas galvenokārt attiecas uz mūsdienu Latvijas teritoriju.

Arnolds Spekke (1887–1972) savā 1935. g. izdotajā darbā: “*Latvieši un Livoniju 16. gs.*”, atšķirībā no V. Manharda, pievērsies ne tikai garīgās dzīves jautājumiem, bet apkopojis arī ģeogrāfiskas, kultūrvēsturiskas ziņas par baltu tautām un rakstīto avotu liecības par militāriem, politiskiem notikumiem tagadējās Latvijas teritorijā. Neskatoties uz to, ka darba nosaukumā nosprausti precīzi hronoloģiskie rāmji, autors iekļāvis arī agrākas rakstīto avotu liecības (piemēram, 13. gs. Livonijas un Žilbēra de Lanuā 15. gs. ceļojuma aprakstus u.c.). Darbā minētie avoti citēti izvilkumu veidā ar tulkojumu latviešu valodā. Parasti tie iekļauti tekstā kopā ar autora sniegto interpretāciju un vērtējumu. Šī iemesla dēļ ir grūti atšķirt analītisko daļu no hrestomātiskās, tas ir tekstu no avotu izlases. Promocijas darba izstrādē izmantoti avotu izvilkumi par bēru tradīcijām un vietējo iedzīvotāju apģērbu.

2.1. Stāstītā jēstures avoti

Senākās liecības par bēru tradīcijām atrodamas 13. gs. Indriķa Livonijas un Atskaņu hronikās, kur atspoguļota vācu misionāru darbība, maztautu kristīšana un pakļaušana 12. gs. beigās un 13. gs. gaitā.¹² “*Indriķa Hronikā*” aprakstīti notikumi aptver periodu no 1180. līdz 1227. g. Ņemot vērā hronikas tapšanas laiku (1224. g.), kā arī tās autora darbības vietu Vidzemes teritorijas rietumu daļā (Imerā), hronikā labāk atspoguļoti notikumi, kas saistīti ar tagadējās Latvijas teritorijas vācu misionāru darbības sākumposmu Daugavas lejtecē un novados gar Gauju. Par pārējās tagadējās Latvijas teritorijas kristianizācijas gaitu plašāku informāciju sniedz Atskaņu hronika, kurā aprakstīti notikumi sākot no 12. gs. beigām līdz 13. gs. beigām. Abas hronikas tapušas krusta karu laikmetā. Notikumi tagadējās Latvijas teritorijā apskatīti tā laika Rietumeiropā dominējošā duālā pasaules uzskata kontekstā, kā labā (Dieva) un ļaunā (velna) cīņa starp kristiešiem un pagāniem. Galvenais uzsvars hronikās likts politiskajiem notikumiem uz kā bāzes atainoti vācu misionāru darbības pirmsākumi un vēlākie panākumi kristīgās ticības izplatīšanas gaitā. Lai izceltu kristīgās ticības nesēju nopelnus un raksturotu elkdievību kāda valdījusi, abās hronikās izmantoti piemēri no 13. gs.

¹¹ Vēlius N. Baltu Reliģijos ir Mitoloģijos Šaltiniai I. – Vilnius, 1996. – 742 p; Vēlius N. Baltu Reliģijos ir Mitoloģijos Šaltiniai II. – Vilnius, 2001. – 821 p; Vēlius N. Baltu Reliģijos ir Mitoloģijos Šaltiniai III. – Vilnius, 2003. – 840 p; Vēlius N. Baltu Reliģijos ir Mitoloģijos Šaltiniai IV. – Vilnius, 2005. – 284 p.

¹² Indriķa Hronika/ No latīņu valodas tulkojis Feldhūns A., Mugurēviča Ē. priekšvārds un komentāri. – R., 1993. – 451 lpp. (turpmāk IH). Atskaņu Hronika/No vidusaugšvācu valodas tulkojis Bisenieks V., Mugurēviča Ē, Kļaviņa K. priekšvārds un komentāri. – R., 1998. – 387 lpp. (turpmāk AH).

maztautu reliģiskās dzīves, to skaitā arī bēru tradīcijas.¹³ Indriķa hronikā atrodama informācija arī par kristīgās ticības sludinātāju un kristietībai pievērsto vietējo iedzīvotāju apbedīšanu. Piemēram, aprakstā par Turaidas valdnieka Kaupo nāvi, lībiešu mocekļiem Kirjānu un Lajānu, baznīckunga (priestera) Zigfrīda izvadīšanu u.c.¹⁴ Bez tam, Indriķa hronikā minēta arī baznīcu celtniecība pakļautajos novados, kas netieši norāda arī uz kristīgo kapsētu ierīkošanas laiku. Vairākās no hronikā minētajām vācu misionāru darbības un atbalsta vietās (Ikšķilē, Mārtiņsalē, Aizkrauklē, Sēlpilī, Turaidā u.c.) ir notikuši arheoloģiskie pētījumi, kas devušas plašākas analīzes iespēju, sasaistot rakstīto avotu liecības un arheoloģisko materiālu.

Vienā laikā ar abām hronikām, ap 1240. g. tapis angļu mūka Bartolomeja Anglika (*Bartholomaeus Anglicus*) sarakstītajā enciklopēdijā (*De proprietatibus rerum*) Livonijas ģeogrāfiskais apraksts, kurā apskatīti notikumi Livonijā un sniegtas ziņas arī par vietējo iedzīvotāju tradīcijām. Aprakstā minēta mirušo kremācija, ko vietējie iedzīvotāji praktizējuši pirms kristīgās ticības pieņemšanas. Aizgājējiem līdzdotas arī aizkapa dzīvei nepieciešamās lietas, to skaitā arī mājlopi, vergi un kalpones.¹⁵ Autors konkrēti nav norādīts par kuru no vietējām maztautām ir runa. Domājams, ka teiktais ir attiecināts uz tobrīd pakļauto Latvijas austrumu daļu un Igaunijas teritoriju. Spriežot pēc arheoloģiskajos izrakumos iegūtajām ziņām, 12., 13. gs. mirušo kremāciju ievērojuši vairākas vietējās etniskās vienības gan Igaunijas, gan Latvijas teritorijā (lībieši, kurši). Aprakstā ietvertā informācija ir vispārīga, kas nesatur nianse, pēc kurām varētu precizēt apraksta piederību vienai vai otrai maztautai. Acīmredzot tas nav bijis arī autora uzdevums. Viņš centies atainot kristīgās misijas nepieciešamību, kas pēc viņa vārdiem ir atbrīvojusi vietējos ļaudis no šiem maldiem.

Rakstīto avotu liecības par apbedīšanas tradīcijām vairāk zināmas no vēlākajiem gadsimtiem. To skaits palielinās sākot ar 15. gs., bet ievērojami pieaug 16., 17. gs. Sākot ar 15. gs. paralēli hronikām parādās arī jauns literatūras veids – ceļojumu apraksti. Šī virziena literatūra kļūst populāra renesanses un humānisma laikmetā, kad sāk apzināt pagātņi un lielāku vērību pievērst tās izzināšanai. Ceļojuma aprakstos iestrādātā informācija parasti ir īslaicīga, kas aptver pārbrauciena laikā dzirdēto un redzēto. Neskatoties uz to, ka aprakstu sastādītāji ne vienmēr ir bijuši pietiekami labi vietējo apstākļu pazinēji, notikumu apraksti satur objektīvu informāciju, jo tie bieži ir balstīti uz autora paša novērojumiem.

Senākais ceļojuma apraksts, kas attiecas uz Latvijas teritoriju, ir zināms no 15. gs. sākuma. Franču bruņinieks Žilbērs de Lanuā aprakstījis kuršu mirušo dedzināšanas

¹³ IH XIV, 5; AH 3869-3889; 5790 – 5797; 10100-10101 u.c.

¹⁴ IH VII,6; X,5,6; XXI,4.

¹⁵ Spekke A. Latvieši un Livonija 16. gs. – R., 1935. – 92. – 93. lpp.

(kremācijas) tradīciju, ko viņš novērojis ceļā no Prūsijas uz Livoniju.¹⁶ Pagaidām tās ir vēlākās zināmās liecības par mirušo kremēšanu tagadējā Latvijas teritorijā, kuru objektivitāti apstiprinājuši veiktie arheoloģiskie pētījumi Kurzemes vēlā dzels laikmeta un 13.–15. gs. senkapos.

Pie šīs grupas avotiem pieskaitāmi arī Reinholda Lubenausa,¹⁷ Ādama Olearia,¹⁸ Johanna Dāvida Vundera¹⁹ 16. gs. beigū un 17. gs. sākuma ceļojumu apraksti. R. Lubenauss sniedzis ziņas par „kuršu koniņu” mirušo piemiņas svinībām „svētajos mežos”. Ā. Olearijs citējis no kāda vietējā Rīgas apkārtnes mācītāja dzirdētos bēru māņus, kādus ievērojuši latvieši. J. D. Vunders aprakstījis latviešu bēru tradīcijas saistībā ar mirušo izvadīšanu un apbedīšanu. Šeit gan jānorāda, ka apraksta saturā jūtami iespaidi no citiem avotiem – hronikām un zemju aprakstiem, kas bija plaši izplatīti šajā laikā.

16.–18. gs. hroniku un zemju vēstures autori, aprakstot laika periodu, kas aptvēra notikumus pirms viņu dzīves laika, bieži izmantoja agrākus sacerējumus tos nekritiski iestrādājot vai pārpublicējot savos darbos. Rezultātā apskatot vienas vai otras tautas tradīcijas trūkst konkrētības laikā un telpā. Bēru tradīciju aprakstos var izsekot aizguvumiem no kaimiņu zemēm, jo dažādām etniskām vienībām raksturīgās (tas ir, tobrīd rakstiski fiksētās) tradīcijas attiecinātas uz visu reģionu ieskaitot Prūsiju un tagadējās Latvijas, Lietuvas teritoriju. Šeit var minēt veselu virkni hroniku un zemju vēstures, kurās bēru tradīciju aprakstos dominē pārstāstījumi no agrākiem avotiem vai arī laikabiedru sacerējumiem. Bieži pat nav iespējams vairs noteikt, kas, ko un no kā ir aizguvis. Par paraugu 16., 17. un daļēji arī 18. gs. sacerējumu plašajam spektram, ar ko ir bagāti minētie gadsimti, ir izmantoti vismaz divi avoti. Viens no tiem ir Sebastiāna Minsteras Kosmogrāfija, kas sākot no 1544. līdz 1650. gadam pieredzējusi 46 izdevumus 6 valodās.²⁰ Nedaudz senāks ir jātvingu dievu un māņu apraksts, kas pazīstams ar nosaukumu „*Sudauer Büchlein*”. Šī raksta rašanās laiks nav precīzi zināms, tomēr pētnieki uzskata, ka darbs sarakstīts 16. gs. pirmajā pusē. Līdz mūsdienām tas ir uzglabājies sešos dažādos rokrakstos. „Sudaviešu grāmatiņas” rašanās apstākļi ir cieši saistīti ar reformāciju Prūsijā un iespējams atspoguļo luterāņu baznīcas pārstāvju rīkoto vizitāciju rezultātus pie Sudavijas jātvingiem.²¹ Darbā iekļauti plaši seno dievu, kā arī mirušo apbedīšanas tradīciju un to piemiņas gadadienu svinību apskati. Nodaļā par mirušajiem sniegts detalizēts bēru apraksts sākot no slimības gultas līdz pat kapa vietai. Šeit minēta

¹⁶ Turpat, - 96. – 98. lpp.

¹⁷ Lubenau R. Beschreibung der Reisen der Reinhold Lubenau // Mannhardt W. Letto – preussische Götterlehre. – R., 1936. – S.419. – 421.

¹⁸ Turpat. – S. 488.

¹⁹ Wunderer D. Reisen nach Dennemark Russland und Schweden 1589. und 1590. // Mannhardt W. Letto – preussische Götterlehre. – R., 1936. – S. 418., 419.

²⁰ Spekke A. Latvieši un Livonija 16. gs. – R., 1935. – 236. lpp.

²¹ Mannhardt W. Letto – preussische Götterlehre. – R., 1936. – S. 271.

mirušo mazgāšana, apraudāšana, apgērbšana, piedevu līdzdošana, izvadīšana līdz kapsētai un mirušo pieminēšana pēc bērēm. Nodaļā par mirušo atceres gadadienu aprakstīta mirušo pieminēšana baznīcā, kapsētā un krogā. Atsevišķus no minētajiem bērņu tradīciju etapiem savos sacerējumos izmantojuši citi autori. Gandrīz analogu bērņu aprakstu „*Sudaviešu grāmatiņai*”, savā 1551. g. izdotajā darbā (Grāmatiņa par seno prūšu, livoņu un citu kaimiņu cilšu upuriem un elku dievību) sniedzis Johans Maļeckis.²² Mainīti ir tikai atsevišķi elementi piemēram, izvadot mirušo no mājām uz kapsētu oriģinālā rakstīts, ka daudzi jājuši bēriniekiem pa priekšu un ar nažiem cirtuši gaisu saucot: bēdziet projām jūs dēmoni! Maļeckis variantā naži ir aizstāti ar zobeniem. Mirušo atceres svinību aprakstu Maļeckis papildinājis ar piemiņas dienām (trešajā, devītajā un četrdesmitajā, skaitot pēc bērēm), kad mirušajiem par godu rīkotas dzīres.²³

Līdzīgi arī Matīsa Strijkovska 1582. g. izdotajā hronikā²⁴ Livonijas bērņu aprakstam par paraugu izmantota „*Sudaviešu grāmatiņa*” un iespējams arī Johana Maļeckis un Sebastiāna Minstera darbi. Par autentisku ir uzskatāms mirušo atceres svinību apraksts, kurā nav saskatāmas tiešas paralēles ar citu šī laika autoru sacerējumiem.²⁵ Bērņu tradīciju apraksts papildināts gan ar jaunām ziņām, gan aizguvumiem no citu autoru darbiem. Piemēram, M. Strijkovska hronikā kā vīrieša kapa inventārs ir minēts šķēps un cirvis, kas agrāk nav sastopams J. Maļeckis darbā un „*Sudaviešu grāmatiņā*”. Iespējams, ka M. Strijkovskis iespaidojies no S. Minstera Kosmogrāfijas, kurā ir minēts koka cirvis, kas mirušajam tiek aizlikts aiz jostas.²⁶ Cirvis kā kapa inventāra sastāvdaļa parādās arī J. D. Vundera ceļojuma aprakstā,²⁷ kas minēts kopā ar pārējām lietām, kuru uzskaitījums atrodams gan M. Strijkovska, gan J. Maļeckis darbos. Ievērojami plašāk kopā ar cirvja līdzdošanu kopā izmantots no S. Minstera kosmogrāfijas aizgūtais vēlējums: lai mirušais ar visu to, kas viņam likts līdzī kapā (koka cirvis, nauda un pārtika) dodoties uz citu pasauli, kur viņš par vāciešiem būšot kungs un pavēlnieks, tāpat kā tie ir bijuši valdnieki šajā pasaulē.²⁸ Pārstrādātā veidā šāds novēlējums atrodams M. Beļška (1564),²⁹ M. Strijkovska (1582),³⁰ D. Fabrīcija (1611/20),³¹ J. Lasicka (1615),³² K. Kelha (1695) un J. A. Hilzena (1750)³³ bērņu aprakstos.

²² Malentia H. Libellus de Sacrificiis et Idolatria Veterum Borussorum Livonum, aliarumque vicinarum gentium. – K., 1551. Skat. Spekke A. Latvieši un Livonija 16. gs. – R., 1935. – 271. – 274. lpp.

²³ Spekke A. Latvieši un Livonija 16. gs. – R., 1935. – 273. lpp.

²⁴ Strijkovskis. Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i Wszystkej Russi (1582) skat. Spekke A. Latvieši un Livonija 16. gs. – R., 1935. – 280. – 286. lpp.

²⁵ Spekke A. Latvieši un Livonija 16. gs. – R., 1935. – 280. lpp.

²⁶ Turpat, - 242. lpp.

²⁷ Mannhardt W. Letto – preussische Götterlehre. – R., 1936. – S. 419.

²⁸ Spekke A. Latvieši un Livonija 16. gs. – R., 1935. – 242. lpp.

²⁹ Brežgo B. Kā XVI. gs. vēsturnieki B. Vapovskis un M. Beļskis apraksta Latviju un latviešus//Sējējs. – R., 1939. – II pusgads. – Nr. 10. – 1024. lpp.

³⁰ Spekke A. Latvieši un Livonija 16. gs. – R., 1935. – 286. lpp.

³¹ Dionysii Fabricii. Praeporiti Pontificii Felinensis, Livonicae historiae compendiosa series in quatuor digesta portes ab anno 1158 usque ad 1610 // Mannhardt W. Letto – preussische Götterlehre. – R., 1936. – S. 457., 458.

Minēto autoru darbos sniegtie apbedīšanas tradīciju un dvēseļu mielošanas apraksti ir ļoti grūti sasaistāmi ar kādu noteiktu vietu, teritoriju vai konkrētu laiku. Vieni un tie paši bēru rituāla elementi šo autoru darbos ir pārstāstīti vai iekļauti pārveidotā veidā, par pamatu apzināti vai neapzināti izmantojot lietuviešu, prūšu ticējumus un tradīcijas. Tāpēc šo autoru liecības attiecībā uz Latvijas teritoriju, izmantojamas piesardzīgi.

Konkrētāka informācija par noteikta reģiona un laika bēru tradīcijām atrodama P. Einhorna A. V. Hupela, R. Lentilija darbos un D. Celeka ziņojumos. Viņu sniegtās liecības attiecas uz 17., 18. gadsimtu un teritoriāli aptver Vidzemes teritoriju un Kurzemes–Zemgales hercogisti.

Pauls Einhorn 17. gs. pirmajā pusē darbojies kā mācītājs un vēlāk luterāņu baznīcas superintendents Kurzemes hercogistē. Viņš sarakstījis vairākus darbus, kas publicēti viņa dzīves laikā un atkārtoti izdoti 19. gs.³⁴ Savos rakstos viņš pievērsies Kurzemes hercogistes vietējo iedzīvotāju dzīvesveida un tradīciju apskatam, asi kritizējot māņticību, kas toreiz valdījusi latviešu vidū. Trijos izdevumos – „*Elkdievības un nožēlojamas māņticības atspēkojumi*”, tā otrajā daļā „*Pret svēto rakstu māņticīgu un nepareizu izmantošanu*” (1627), „*Latviešu tautas reformācija Kurzemes hercogistē*” (1636) un „*Latviešu vēsture*” (1649), viņš sniedzis detalizētus latviešu bēru tradīciju un mirušo atceres svinību aprakstus, raksturojot arī latviešu aizkapa dzīves priekšstatus. P. Einhorna liecības satur autentisku informāciju par 17. gs. sākuma Kurzemes hercogistes iedzīvotāju dzīvesveidu un tradīcijām. Tā balstīta uz paša novērojumiem un pieredzi, kas iegūta pildot garīdznieka pienākumus un vizitējot draudzes.

17. gs beigās plašāka informācija par Kurzemes–Zemgales hercogistes vietējiem iedzīvotājiem gūstama Dobeles draudzes mājskolotāja un ārsta Rozīna Lentilija darbā (Kādas atmiņas par Kurzemi).³⁵ Balstoties uz paša novērojumiem un pieredzi, viņš devis bagātu materiālu par Kurzemes hercogistes zemnieku dzīvi, viņa paražām, apģērbu u.c. Promocijas darba izstrādē izmantoti apraksti par mirušo dvēseļu (veļu) mielošanas tradīciju pirtīs un tā laika latviešu apģērbu.³⁶

Vidzemē šajā laikā (1664. un 1667. g.) tapuši Alūksenes mācītāja Dāvida Celaka ziņojumi virskonsistorijai par latviešu bēru paražām.³⁷ Tajos uzskaitīti dažādi māņi, kas tiek ievēroti bērēs. Tajā skaitā sniegta arī informācija par kristīgā bēra rituāla sastāvdaļām (par smilšu sauju mešanu kapā, krustu uzstādīšanu virs kapa vietas, ubagu mielošanu kapsētā), kas

³² Mannhardt W. Letto – preussische Götterlehre. – R., 1936. – S. 359.

³³ Zeile P. Ai, māte Latgale. Atskati Latgales vēsturē un kultūrvēsturē. – Talsos, 2001. – 190., 196. lpp.

³⁴ P.Einhorna darbus publicējis Johans Volfgangs Boklers ar nosaukumu „Über die religiösen Vorstellungen der alten Völker in Liv. und Ehtland”. – R., 1857. – 150 s.

³⁵ Lentilius R. Curlandiae quaedam Notabilia (1677. – 1680.) // Latvijas Universitātes raksti. – R., 1924. – XI laid. – 3. – 73. lpp.

³⁶ Turpat, - 16., 60. lpp.

³⁷ Straubergs J. Alūksnes mācītāja Dāvida Celaka ziņojums konsistorijai par latviešu bēru paražām 1664.g. // SM. – R., 1936. – II sēj. – 117. – 125. lpp.

toreiz jau bija kļuvušas par latviešu apbedīšanas tradīciju neatņemamām sastāvdaļām. Atsevišķi ziņojumos minētie momenti, kā mirušo apraudāšana, alus kannas, maizes, naudas līdzdošanu kapā, liecina par seno apbedīšanas tradīciju noturību, ko apstiprina arī citi 16., 17. gs. rakstītie avoti (J. Maļeckā, M. Strijkovska, J. D. Vundera darbi un jezuītu anāles).

Augusta Vilhelma Hupela darbs „*Topogrāfiskās ziņas par Vidzemi un Igauniju*” ir uzlūkojams par 18. gs. beigu vēstures pētījumu.³⁸ Autors raksturojis tagadējās Igaunijas teritorijas un Latvijas Vidzemes daļas ģeogrāfiju, aprakstījis politiskos notikumus un vietējo iedzīvotāju sadzīves apstākļus un tradīcijas. Darbā plaši izmantoti citi avoti, piemēram, Kristiāna Kelha hronika, Langes – Stendera mitoloģija. A. V. Hupels iekļāvis arī sava laika informāciju un novērojumus, kurus ieguvis strādājot par mājskolotāju un mācītāju Igaunijā. Viņš sniedzis plašas liecības par sērgām Livonijā, kas plosījušās 17., 18. gs., mirušo skaitu un apbedīšanu to laikā, ziņas par kapsētām, kapelām, apbedīšanas tradīcijām un māņiem ko ievērojuši igauņi un latvieši. A. V. Hupela un iepriekš minēto autoru darbi izmantoti, lai izsekotu izmaiņām apbedīšanas tradīcijas, kas noritējušas Vidzemē un Kurzemē 17. un 18. gs.

17., 18. gs. autoru darbus ievērojami papildina baznīcu grāmatas un vizitāciju protokoli. Kurzemes un Vidzemes draudžu baznīcu grāmatas publicētas tikai daļēji. Lauma Sloka 20.g. 20., 30. gados vairākos izdevumos apkopojusi informāciju par draudžu grāmatām (hronikām), kas glabājas Latvijas vēstures arhīvā.³⁹ No tās publicēti tikai atsevišķi draudžu hroniku izvilcumi par draudžu dzīves norisēm 17.–19. gs. Tajās sniegti kristīto, laulāto, mirušo, dievgaldnieku un iesvētāmo saraksti. Blakus tiem ievietotas vēl arī dažādas citas ziņas, kuru plašums un daudzums bija atkarīgs no katra mācītāja aktivitātes. Grāmatās lasāmi mācītāju ieraksti par baznīcu celšanu, kapsētu ierīkošanu, kapu svētkiem, baznīcas īpašumiem, biogrāfiskas ziņas par mācītājiem, par dabas katastrofām, epidēmijām un citiem draudzes dzīves notikumiem. Promocijas darbā izmantoti izvilcumi no draudžu grāmatām, par garīgās un laicīgās varas notiesāto un dažādos nelaimes gadījumos bojā gājušo apbedīšanu, kā arī ziņas par draudžu baznīcām un kapsētām.

Pie aprakstāmās vēstures avotu grupas pieskaitāmi arī baznīcu vizitāciju protokoli. Promocijas darbā izmantoti publicētie Vidzemes un Kurzemes baznīcu vizitāciju protokolu izvilcumi, kā arī 1761. g. Latgales baznīcu relācijas.

Vidzemes baznīcu protokoli publicēti visplašāk. Tos izmantojis V. Manhards savā darbā „*Latviešu – prūšu mitoloģija*”, E. Kurts „*Latvijas seno kulta vietu sarakstā*”. 1931. g. B. Bregžis izdevis Vidzemes baznīcu vizitācijas protokolu izvilcumus, kas apkopotī no visām

³⁸ Hupel A.W. Topographische Nachrichten von Lief –und Ehtland. – Riga, 1774. – 1777. –Bd. 1. – 3.

³⁹ Sloka L. Kurzemes draudžu hronikas. – R., 1928. – I daļa. – 240 lpp.
Sloka L. Kurzemes draudžu hronikas. – R., 1930. – II daļa. – 336 lpp.
Sloka L. Kurzemes draudžu hronikas. – R., 1934. – III daļa. – 330 lpp.
Sloka L. Vidzemes draudžu kronikas. – R., 1927. – II daļa. – 200 lpp.
Sloka L. Vidzemes draudžu kronikas. – R., 1927. – III daļa. – 232 lpp.

Vidzemes draudzēm, kur notikusi baznīcu vizitēšana.⁴⁰ Kā norādījis autors apakšvirsrakstā, grāmatā ievietoti izraksti par jautājumu: kristīgās ticības cīņu ar latviešu tautas reliģiju. Dokumentu materiāls sistematizēts pēc hronoloģiskā principa. Senākie protokoli attiecas uz 17. gs. 20 gadiem, bet vēlākie uz 19. gs. sākumu.

Latgales un Kurzemes–Zemgales hercogistes baznīcu vizitāciju protokoli publicēti tikai daļēji. 1998. g. izdotas Latgales baznīcu 1761. g. relācijas.⁴¹ Agrāk un vēlāk veikto vizitāciju dokumenti glabājas npublicēti Varšavas arhīvā. Kurzemes–Zemgales hercogistes baznīcu vizitāciju materiālus daļēji savās publikācijās izmantojuši V. Manhards un H. Strods.⁴² Atsevišķi protokoli no 16. gs. beigām publicēti Kurzemes senatnes pētītāju biedrības sēžu protokolos.⁴³

Baznīcu revīzijas jeb vizitācijas organizēja laicīgās varas un baznīcas augstākās pārvaldes iestādes, lai kontrolētu, kā darbojas garīdznieki un zemākie baznīcas iestādījumi. Jānorāda, ka informācijas ziņā un saturā luterāņu baznīcu vizitācijas protokoli atšķiras no katoļu baznīcas relācijām. Katoļu baznīcas vizitatori lielāku uzmanību veltīja draudzes stāvoklim, baznīcas inventāram, tikai retos gadījumos pieminot lauku iedzīvotāju garīgās dzīves norises un tradīcijas. Turpretim luterāņu baznīcas vizitētājiem, tas bija viens no galvenajiem uzdevumiem. Apmeklējot draudzes, viņiem bija jānoskaidro vai ļaudis tic burvjiem, vai netiek piekoptas dažādas pagāniskas paražas, cik draudzē skolu un skolotāju, kā svin kāzas, kristības un bēres, kā un kur tiek apbedīti mirušie utt. Plašāka informācija par lauku iedzīvotāju apbedīšanas tradīcijām un lokālajām (no baznīcām šķirtām) apbedīšanas vietām atrodama Vidzemes baznīcu vizitācijas protokolos. Latgales un Kurzemes vizitācijās ziņas par to ir salīdzinoši trūcīgākas.

Baznīcas vizitāciju protokoliem līdzvērtīgi avoti ir jezuītu ordeņa 16. gs. otrās puses un 17., 18. gs. anāles. Jesuītiem par savu darbību bija jāatdod pārskats provinces priekšniekam Viļņā. No Viļņas visus ziņojumus tālāk nosūtīja uz Romu – ģenerālim (jesuītu ordeņa priekšniekam). Romā šos atsevišķos ziņojumus apvienoja, pārstrādāja un nodrukāja, lai atkal izsūtītu pa provincēm brāļiem kā informatīvu materiālu.⁴⁴ Daļu Pārdaugavas

⁴⁰ Mannhardt W. Letto – preussische Götterlehre. – R., 1936. – S. 495. – 508. Kurtz Ed. Verzeichnis alter Kultstätten in Lettland // Mitteilungen aus der livländischen Geschichtete – R., 1924. Bd. XXII – H.2. – S. 47. – 119. Bregžis K. Baznīcu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 136 lpp.

⁴¹ Litak S. Akta wizytacji generalnej diecezji Inflanckiej i Kurlandzkiej czyli Pilstyńskieji z 1761 roku. – Toruń, 1998. – S. XCV + 335.

⁴² Mannhardt W. Letto – preussische Götterlehre. – R., 1936. – S. 417; Strods H. Latviešu zemnieku 17. gs. dzīves veids un tradīciju apskats // AE. – R., 1970. – IX laid. – 89. – 112. lpp.

⁴³ Sb. Kurland 1892. – Mitau, 1893. – S. 1. – 7. Turpat, 1896. – Mitau, 1897. – S. 44. – 87., Turpat, 1905. – Mitau, 1906. – S. 39. – 60

⁴⁴ Ķaune N. Jesuītu ziņas par ticības stāvokli pie latviešiem 16. gs. beigās un 17. gs. sākumā // Brīvās zemes ilustrētais pielikums. – R., 1930. – Nr. 21. – 165. – 167. lpp.

hercogistes jezuītu ziņojumus publicējis Eduards Kurcs.⁴⁵ J. Kleintjenss divos sējumos apkopojis materiālus par jezuītu darbību visas tagadējās Latvijas teritorijā.⁴⁶

Jezuītu anāles satur informāciju par ordeņa darbību 16.–18. gs., tā laika notikumiem, baznīcas un latviešu reliģisko dzīvi. Plašāku informāciju par bērnu tradīcijām, senajiem kultiem un māņiem atrodamas Rīgas kolēģijas 1598.g.,⁴⁷ Pētera Kulēzija 1599.g.,⁴⁸ Johana Stribinga 1606.g.⁴⁹ ziņojumos un jezuītu tēva Teofila Kveka (1680–1736) biogrāfijā.⁵⁰ Minētajos avotos aprakstītas pie Latgales (Inflantijas) latviešiem misiju ceļojumu laikā fiksētās mirušo piemiņas svinības, svētajos mežos, mājās un kapos. Par šī reģiona bērnu rituāliem vairāk rakstījis J. Stribings 1606. g. Viņš norādījis, ka bērēs tiek sadedzinātas mirušā drēbes un cīsas, kapā likta nauda – samaksai pārcēlējam un divi maize klaipi, viens garajam ceļam, bet otrs Cerberam – paradīzes vārtu sargam. Ziemā virs kapa tie nokrauj malku, lai mirušo dvēseles varētu sasildīties.⁵¹ Pēteris Kulēzijs norādījis, ka kapā līdzī doti darbarīki atkarībā no tā, ko apglabājamais darījis savā dzīves laikā, lai tur strādādams viņš arī turpmāk varētu novērst nabadzību.

Jezuītu annāles līdzīgi kā citi 16., 17. gs. avoti pārstāstīti un iekļauti vēlākos rakstos. P. Kulēzija sniegtās ziņas izmantojis kardināls Valenti 1604. g. sastādītajā relācijā.⁵² J. Stribinga ziņojuma liecības pārstāstījis jezuītu tēvs Ertmans Tolgsdorfs.⁵³ Tās izmantotas arī 1613. g. Pārdaugavas hercogistes vizitācijas protokolā.⁵⁴ J. Stribinga ziņas, iekļautas līdz šim par autentisku avotu uzdotajā jezuīta Jordāna 17. gs. bērnu aprakstā, ko pirmo reizi vēsturiskajā romānā “Priestera Jordāna atmiņas” publicējis Dagdas muižnieks, 19. gs. Latgales kultūras darbinieks Kazimirs Buiņickis.⁵⁵ Paša Jordāna autobiogrāfijas manuskripta oriģināls līdz mūsdienām nav saglabājies, par autentisku tiek uzskatīts K. Buiņicka pārstāstījums.⁵⁶ Attiecībā gan uz bērnu aprakstu, jāapšaubā K. Buiņicka sniegto liecību oriģinalitāte: „*Mirušais*

⁴⁵ Kurtz. E. Die Jahresberichte der Gesellschaft Jesu über ihre Wirksamkeit in Riga und Dorpat 1583. – 1614. – R., 1925.

⁴⁶ Kleintjenss J. Latvijas Vēstures avoti Jezuītu ordeņa arhīvos I // Latvijas vēstures avoti – R., 1940. – III sēj. – 544 lpp; Kleintjenss J. Latvijas Vēstures avoti Jezuītu ordeņa arhīvos II // Latvijas vēstures avoti – R., 1941. – III sēj. – 534 lpp.

⁴⁷ Kurtz. E. Die Jahresberichte der Gesellschaft Jesu über ihre Wirksamkeit in Riga und Dorpat 1583. – 1614. – R., 1925. – S. 115. – 122.

⁴⁸ Litterae P. Petri Culesii ad Viceprovincialem de inatitutis ad Lathavos excursionibus eurumque superstitionibus. Rigae, anno 1599. Kleintjenss J. Latvijas vēstures avoti jezuītu ordeņa arhīvos. – R., 1941. – II daļa. – 253. – 257. lpp.

⁴⁹ Ioannes Stribingius. Ab inito Januarii usque ad initium Aprilis. Turpat. – 105. – 107. lpp.

⁵⁰ Kleintjenss J. Latvijas vēstures avoti jezuītu ordeņa arhīvos. – R., 1940. – I daļa. – 479. – 480. lpp.

⁵¹ Ioannes Stribingius. Ab inito Januarii usque ad initium Aprilis. Turpat. – 107. lpp.

⁵² Spekke A. Latvieši un Livonija 16. gs. – R., 1935. – 299., 300. lpp.

⁵³ Kurtz. E. Die Jahresberichte der Gesellschaft Jesu über ihre Wirksamkeit in Riga und Dorpat 1583. – 1614. – R., 1925. – S. 184. – 185. Mannhardt W. Letto – preussische Götterlehre. – R., 1936. – S. 445.

⁵⁴ Protocoll der Catholischen Kirchenvisitation in Livland vom Jahre 1613 //Bunge F. Archiv für die Gessichte Liv-, Esth- und Curland. – Dorpat, 1842. Bd. I. – S. 23. – 77. Mannhardt W. Letto – preussische Götterlehre. – R., 1936. – S. 452.

⁵⁵ Buinickis K. Pamētniki księdza Jordana Obrazek Inflant w XVII wieku. – Viļņa, 1852.

⁵⁶ Brežgo B. Latgale XVII gadu simtenī // Sējējs. – R., 1937. – II pusgads. – 679., 680. lpp.

bija ģērbts svētku drānās no vadmalas, ar dažādiem rotājumiem. Galvā viņam bija uzlikta apaļa cepurīte, darināta no platiem bronzas gredzentiņiem, uzvērtiem uz ādas sloksnītēm. Ap kaklu tāda paša materiāla, tikai lielāka izmēra aploce ar trīsstūrainiem vara karekļiem. Uz krūtīm misiņa ķēdītes ar lielākiem un mazākiem gredzeniem kā bruņukrekls, uz rokām aproces no tāda paša materiāla. Kājās apavi, kas atgādināja kapucīniešu sandales ar siksnīņām līdz apakšstilbiem. Aiz jostas tam aizbāza cirvi (ar novēlējumu – mans): *Ej nabadziņ, uz labāku pasauli, kur tu savaldīsi vāciešus un tramdīsi viņus tāpat, kā viņi te tramda mūs*". Apraksta turpinājumā Buiņickis norāda, ka kapsēta atradusies kokiem noaugušā kalnā. *Nelaiķi bez zārka nolaida dziļi izraktā bedrē un kopā ar viņu vispirms kapā ielika šķēpu un akmens lodi, kam vajadzēja nozīmēt, ka mirušais ir karavīrs. Tad kapā lika divus klaipus maizes, lai aizgājējam būtu, ar ko iestiprināties un reizē ko iesviest rīklē paradīzes vārtu sargsunim (Cerberus?). Iemeta arī divus šēlongus pārcēlājam (Harons?). Pašās beigās kapā nolaida kanniņu ar alu un mazu māla krūzīti ar raudu sievu asarām. Aizbēruši kapu, latvieši virs tā izveidoja nelielu pauguriņu (kurgānu), uz kura izkārtāja apli no akmeņiem. Ziemā uz kapa liekot malkas grēdu un kažoku, lai mirušā dvēselei būtu ar ko sasildīties*".⁵⁷

Izanalizējot bēru apraksta saturu var pamanīt, ka tas sastādīts izmantojot vairākus 16., 17. gs. rakstītos avotus (S. Minstera kosmogrāfiju, J. Maļecka un M. Strijkovska darbus, 1613. g. vizitācijas protokolu u.c.) un sava laika arheoloģijas literatūru.⁵⁸ K. Buiņickis no galvas līdz kājām aprakstījis Tērbatas universitātes profesora Frīdriha Krūzes darbā „*Necrolivonica*” ievietoto Aizkraukles karavīra apģērba rekonstrukcijas zīmējumu.⁵⁹ Tāpat nevar nepamanīt augstāk citēto rakstīto avotu (Jezuīti annāļu, S. Minstera, J. Maļeska, M. Strijkovska u.c.) līdzību ar K. Buiņicka atstāstījumu. Bēru tradīciju arhaiskums ir bijis par iemeslu, kādēļ minētais bēru apraksts ticis nekritiski iekļauts zinātniskajā apritē B. Brežgo un K. Strauberga publikācijās. Kā norādījis K. Straubergs, atsaucoties uz Jordānu, viņa avoti nav zināmi, bet viņš ir pirmais ar precīzo aprakstu par senlatviešu kapiem un bērēm, ko viņš vēl vismaz izskaņās ir savā laikā redzējis vai dzirdējis.⁶⁰ Dzelzs laikmeta kapu inventārs, mirušo apbedīšana uzkalniņā ar akmeņu riņķi, nepārprotami liecina, ka K. Buiņickis ir zinājis sava laika arheoloģisko literatūru un to izmantojis savā darbā.

Noslēdzot stāstītājvēstures avotu apskatu jānorāda vairākas kopējas šīs avotu grupas iezīmes. Hronikas, ceļojumu apraksti un baznīcas dokumenti sniedz nozīmīgu informāciju par tagadējās Latvijas teritorijas iedzīvotāju garīgo dzīvi un reliģiskajiem priekšstatiem. Senākās liecības parasti ir lakoniskas. Šķiet, ka to saturs ir autentisks, jo tās ir agrākas un to pārbaudei

⁵⁷ Buiņickis K. Priestera Jordāna atmiņas. Inflantijas aina XVII gadsimtā. – Rēzekne, 2003. – 154. – 155. lpp.

⁵⁸ *Muižnieks V.* Pirmie arheoloģiskie pētījumi Latvijas teritorijā un to ietekme mākslā un literatūrā // Humanitārās fakultātes XIV starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli. Vēsture: avoti un cilvēki. – Daugavpils, 2004. – 117. – 122. lpp.

⁵⁹ Kruse Fr. *Necrolivonica oder Alterthümer Liv -, Esth - und Kurlands.* – Dorpat, 1842.

⁶⁰ Straubergs K. *Pār deviņi novadiņi.* – R., 1995. – 289. lpp.

trūkst salīdzinošā avotu materiāla. Sākot ar 16. gs., kad rakstīto avotu skaits ievērojami pieaug, palielinās informācijas plašums un līdz ar to arī iespējas izsekot informācijas atkārtošanai un nekritiskai pārrakstīšanai. Lielā daļā 16.–18. gs. bērū aprakstot trūkst konkrētības laikā un telpā. Bieži prūšu un lietuviešu tradīcijas pielīdzinātas pārējām Baltijas tautām. Atsevišķi momenti, kā cirvja došana kapā ar novēlējumu valdīt pār vāciešiem viņšaulē, izmantoti līdz pat 18. gs. Līdzšinējie arheoloģiskie pētījumi 16.–18. gs. kapsētās nav apstiprinājuši šī tradīcija pastāvēšanu 17., 18. gs. Tas liek domāt, ka šāds bērū tradīciju apraksts vairāk izmantots ar nolūku, lai atspoguļotu sociālo situāciju, kāda šajā laikā bija izveidojusies dzimtbūšanas apstākļos.

Apskatāmajam reģionam un konkrētam laikam vairāk pietuvinātas liecības satur ceļojumu apraksti, garīdznieku ziņojumi un baznīcu dokumenti – draudžu hronikas, vizitāciju protokoli. Lai gan arī šo avotu vidū pamanāmi sveši iespaidi un mēģinājumi vietējās tradīcijas pietuvināt citu tautu mitoloģijai. Piemēram, P. Einhornš plaši atsaucies uz antīko mitoloģiju, bet J. Stribings minējis romiešu aizkapa pasaules tēlu – Cerberu.

2.2. Normatīvie akti

Vairāk pietuvinātu informāciju vietējai situācijai un apstākļiem satur normatīvie akti (pāvestu bullas, līgumi, statūti, baznīcu nolikumi). Minētie avoti apkopoti no 19. gs. un 20. gs. sākumā izdotajiem rakstīto avotu krājumiem.⁶¹

Senākās norādes par mūsdienu Latvijas teritorijas vietējo iedzīvotāju ticējumiem un apbedīšanu atrodamas pāvestu bullās. Inocenta III, 1199. g. bullā runāts par “barbariem” Livonijā, kas Dievam pienācīgo godu atdod truliem kustoņiem, lapotiem kokiem, dzidriem ūdeņiem un nešķīstiem gariem.⁶² 20. gs. sākumā Kēnigsbergas arhīvā tika atklāti pāvesta Inocenta III 1213/1214. g. Zobenbrāļu ordenim adresētās bullas 14. gs reģistra virsraksti, kuros bija norādīts neapspiest jaunkristītos un atļaut tiem pašiem izraudzīt, kā veikt mirušo apbedīšanu (*ipsi conversi elegant sepulturam ad eorum voluntatem*).⁶³ Pāvesta bullas saturs diemžēl palicis plašāk neatklāts, jo līdz mūsdienām tās teksts nav saglabājusies. Literatūrā iegājis uzskats, ka pāvesta norādījumi skaidrojami ar katoļu baznīcas toleranci apbedīšanas jautājumā. Sākot jau ar L. Arbuzovu, kurš pirmais atklāja šī dokumenta reģistru virsrakstus, citētais izvilkums latīņu valodā tiek interpretēts ar pāvesta sniegto iespēju jaunkristītajiem konsekventi neievērot baznīcas apbedīšanas normas, akcentējot tieši apbedīšanas vietas brīvu

⁶¹ Bunge F., Hildebrand H., Schwartz Ph. Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. – Bd. I. – XII (turpmāk LUB1); Arbusow L. Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. Zweite Abtheilung. – Bd. I. – III (turpmāk LUB2); Buddenbrock G., I. Sammlung der Gesetze welche das heuhige livländische Landrecht enthalten, kritisch bearbeitet. – R., 1821. – Bd. II – 2024 s.; Sehling E. Die evangelischen Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts. – Leipzig, 1913. – Bd. 5. – S. 45. – 110.; Švābe A. Senās Latvijas vēstures avoti. – R., 1937. – I. burtnīca. – 61 lpp. u.c.

⁶² Švābe A. Senās Latvijas vēstures avoti. – R., 1937. – I. burtnīca. – 19. lpp.

⁶³ Turpat. – 61. lpp.

izvēli. Par šādas iespējas pastāvēšanu liecina līdzīgi atvieglojumi, kas 13. gs. izdoti saistībā ar laulības sakramenta pieņemšanu jaunkristīto vidū. Inocents III 2001. g. norādījis, ka ievērojot to, ka jaunkristītajiem līviem ir citādas laulības tiesības nekā to nosaka katoļu baznīcas kanoni, un ka viņi ir paraduši precēties ar savu brāļu atraitnēm, tad misijas labā pēc iespējas jāievēro viņu parašas un pagānu laiku laulības nav šķiramas, ja arī tās noslēgtas starp kanoniskās tiesībās aizliegtiem otrās un trešās pakāpes tuviniekiem.⁶⁴ 1236. g. pāvests Gregora IX atļāvis jaunkristītajiem Livonijā paturēt savas pagānu laiku sievas, bet norādījis, ka precoties pēc kristīšanas jāievēro kanoniskie priekšraksti.⁶⁵

Atgriežoties pie Inocenta III 1213/14. g. bullas, jānorāda, ka līdzīgas vārdu kombinācijas par apbedīšanas vietas brīvi izvēli plaši lietotas viduslaiku baznīcas dokumentos. Piemēram, piektā Laterāna koncila (1512-1517) lēmumos par mūku ordeņu privilēģijām, sastopama izteiksmes forma: „*in eorem ultima volutntate sepulturam sibi libere eligere possint*” (savos testamentos var brīvi sev izvēlētie kapa vietu), tāpat „*sepulturam, ubi voluerint, eligere valeant*” (var brīvi izvēlētie sev apbedīšanas vietu).⁶⁶ Līdzīgi formulējumi sastopami arī Zobenbrāļu un Livonijas ordenim pāvestu adresētajās bullās. Piemēram, Pāvesta Inocenta III 1210. g. apstiprinātajā vienošanā starp Zobenbrāļu ordeni un bīskapu Albertu, 8. punktā, kurā reglamentēta apbedīšana, norādītas brīvas apbedīšanas tiesības ordeņa brāļiem un tiem, kas vēlas tikt apbedīti pie viņiem, neatraujot ienākumus baznīcām, kuras uzņem mirušos (*Sepulturam quoque ad opus fratrum et familiae sue, nec non etiam et eorum, qui apud ipsos elegerint sepeliri, liberam praedicti fratres habebunt; salva canonica portione ipsarum ecclesiarum, a quibus assumuntur corpora mortuorum*).⁶⁷

Ne vienā no minētajiem gadījumiem nav bijusi runa par mirušo apbedīšanu ar baznīcu nesaistītās apbedīšanas vietās, bet tieši pretēji reglamentēta apbedīšanas kārtība un tiesības baznīcas kapsētās. Ļoti iespējams, ka pāvesta Inocenta III 1213/14. g. bullā izteiktie norādījumi neattiecas uz pašizvēlētu apbedīšanas vietu izmantošanu, kā tas literatūrā līdz šim ir tici skaidrots, bet gan šajā dokumentā ir bijusi runa par jaunkristīto apbedīšanas tiesību reglamentēšanu ordeņa un bīskapa novadu kapsētās.

Netiešas liecības, par mēģinājumiem reglamentēt vietējo iedzīvotāju garīgo dzīvi, atrodamas arī citos 13. gs. dokumentos. Pāvesta Gregora IX apstiprinātajos legāta Vilhelma no Modenas 1236. g. lēmumos noteikts, ka jaunkristītajiem jāpilda draudzes locekļu pienākumi (*neophiti teneantur ad iura parochialia*).⁶⁸ Iespējams, ka ar to domāti ne tikai desmitās tiesas maksājumi, bet arī garīgie pienākumi – baznīcas apmeklēšana, svētku un

⁶⁴ Turpat. – 23. – 24. lpp.

⁶⁵ Turpat. – 183. – 185. lpp.

⁶⁶ Wohlmut J. Dekrete der Ökumenischen Konzilien (Konzilien des Mittelalters). – Paderborn, München, Wien, Zürich, 2000. – Bd.2. – S.647. – 648.

⁶⁷ LUB1. – Bd.I – Doc. XVI. – S. 23.

⁶⁸ LUB1. – Bd.I – Reg. 162.

svētdienu svinēšana, kristības, laulāšana un mirušo apbedīšana. Attiecībā uz Latvijas teritorijas vietējiem iedzīvotājiem nav zināmi viduslaiku rakstītie avoti, kuros būtu konkrēti noformulētas baznīcas prasības saistībā ar mirušo apbedīšanu. Senākās rakstiski fiksētās baznīcas apbedīšanas normas atzīmētas 1249. g. vācu ordeņa un prūšu zemju miera līgumā, kurā starp laicīgām prasībām izteikti arī garīga rakstura norādījumi. Pēc kristiešu paražām viņiem (prūšiem) jāapbedī savi mirušie kapsētās un viņi nedrīkst tos vairs sadedzināt vai aprakt kopā ar zirgiem, cilvēkiem, ieročiem, drēbēm vai citām vērtīgām lietām.⁶⁹ Šis līgums ir ievērojams ar to, ka atspoguļo kristīgās (katoļu) baznīcas nostāju un prasības mirušo apbedīšanas jautājumā. Tomēr, neatbildēts paliek jautājums, vai 1249. g. līguma tekstā izteiktās prasības var viennozīmīgi attiecināt uz visām pārējām vēlākās Livonijas konfederācijas valstiņām. Vācu ordeņa iesaistīšana tagadējās Latvijas teritorijas iedzīvotāju kristianizācijā (pēc Saule kaujas 1236. g.), ļauj domāt, ka līdzīgas prasības iespējams ir stājušās spēkā arī šeit. Neskaidrību šajā sakarā tomēr rada pāvesta Inocenta III 1213/1214. g. Zobenbrāļu ordenim adresētā bula, kas liek domāt, ka varēja pastāvēt arī lokālas atšķirības. Netieši par to liecina arī tagadējās Latvijas teritorijā slēgtās vienošanās (līgumi), kurās ne reizi neparādās līdzīgi formulētas prasības kā 1249. g. Kristburgas miera līgumā. Tieši pretēji 13. gs. līgumos var atrast norādes, kas liecina, ka tikušas respektētas vietējo iedzīvotāju senās tradīcijas. 1252. un 1253. g. Kurzemes dalīšanas aktā minēti kuršu svētie meži, kurus ļauj tiem paturēt savā īpašumā.⁷⁰ Svētie meži, kā mirušo kremācijas un atceres svinību vietas, rakstītajos avotos parādās vēl 15. gs. sākuma Žilbēra de Lanuā un 16. gs. otrās puses Reinholda Lubenausa aprakstos (skat. iepriekš).

Nav zināms, cik ilgi pastāvējusi baznīcas iecietība attiecībā pret senajām (pagāniskajām) tradīcijām. Iespējams, ka tie bija sākotnēji īslaicīgi baznīcas vadības sankcionēti pasākumi, kas bija saistīti ar jaunkristīto pakāpenisku pievēršanu kristietībai, kam vajadzēja noslēgties ar kristīgo tradīciju nostiprināšanos vietējo iedzīvotāju vidū. 14.–16. gs. dokumentos atrodamas norādes, ka baznīcas vadība aktīvi iestājās par seno tradīciju izskaušanu un kristīgo iedzīvināšanu. 14. gs. sākuma Franciska de Moliano nopratināšanas protokolos Vācu ordenim pārņemts, ka tas kavējis baznīcu un kapelu celšanu, baznīckungu iecelšanu un darbību, kādēļ jaunkristītie līdz šim nav vēl apguvuši ticības pamatus. Vel jo vairāk, Vācu ordeņa brāļi sekojuši pagānu rituālam, sadedzinājuši savus ievainotos kara biedrus iekams tie paspējuši nomirt.⁷¹ 14. gs. Eiropā iezīmējas kā laicīgās un garīgās varas konflikta laikmets. Šajā laikā tika izskatītas vairākas sūdzības par Templiešu un Vācu ordeņa darbību. Katra no pusēm aizstāvēt savas intereses varēja izmantot nepamatotus apvainojumus,

⁶⁹ Švābe A. Senās Latvijas vēstures avoti. – R., 1940. – II. burtnīca. – 283. lpp.

⁷⁰ LUB1. – Bd.I. – Reg. Nr. 270., 279.

⁷¹ Seraphim A. Das Zeugenverhör des Franciskus de Moliano (1312). Quellen zur Geschichte des Deutschen Ordens. – Königsberg, 1912. – S. 27. – 28., 170.

kas ne vienmēr atbilda patiesajai situācijai. Templiešu ordenim tika pārņemts par piekopto elkdievību,⁷² savukārt Vācu ordenim par kritušo ordeņa brāļu sadedzināšanu. Iespējams, ka mirušo sadedzināšana attiecināta uz Vācu ordeni saistībā ar vietējo iedzīvotāju tradīcijām, jo ordeņa pārvaldītajā teritorijā (Kurzemē) mirušo kremācija saglabājās ilgāk nekā citur Livonijā. Nav izslēgts, ka šajos dokumentos ir minēti vietējas izcelsmes ordeņa pārstāvji, kas 14. gs vēl praktizējuši mirušo sadedzināšanu.

Baznīcas oficiālā nostāja, jautājumā par vietējo iedzīvotāju reliģisko praksi un tradīcijām, atspoguļojas 15. gs. sākuma Rīgas provinces baznīcas sinodes statūtos.⁷³ Saskaņā ar 13. gs. Laterāna IV (1215. g.) koncila lēmumiem, katram diecēzes bīskapam, pēc vispārējo baznīcu koncilu parauga, vajadzēja sasaukt vietējās baznīcas sinodes, kuru laikā tika pārrunāti iekšējie baznīcas dzīves jautājumi. Livonijā baznīca sinode pirmo reizi tika noturēta 13. gs. sākumā (1226. g.).⁷⁴ Līdz mūsdienām saglabājušies tikai 15. gs. baznīcas sinožu dokumenti. Par apbedīšanu plašāk rakstīts 1428. g. Rīgas provinces sinodes statūtu 19. paragrāfā, kur norādītas, ka vietējie iedzīvotāji mēdzot apbedīt savus mirušos mežainos laukos un citās profānās vietās, kur apbedīti viņu pagānu laiku vecāki un draugi. Baznīcās un iesvētītās kapsētās viņi sarīko dzīres, izliekot saviem mirušajiem vecākiem un draugiem ēdienu un dzērienu, domādami, ka tas tiem sagādā mierinājumu, un izpilda tur arī dažus citus māņus.⁷⁵ Livonijas baznīcas vadības centieni pilnveidot vietējo iedzīvotāju garīgo dzīvi šajā laikā ir cieši saistīti ar reformas mēģinājumiem baznīcas dzīvē Rietumeiropā. 15. gs. gaitā tika sasaukti divi vispārējie baznīcas koncili Konstancē (1414–1418) un Bāzelē (1431–1439). Saskaņā ar to lēmumiem lielāka vērība tika pievērsta pastorālajai darbībai, it īpaši laju garīgajai aprūpei. Šādā nolūkā sasauca arī Rīgas diecēzes sinodes 1428. un 1437. gadā. 1428. gada statūti, pirmo reizi, pēc tagadējā Latvijas teritorijas kristianizācijas, atspoguļojas baznīcas nostāja jautājumā par mirušo apbedīšanu, nosodot mirušo apbedīšanu profānās (neiesvētītās) vietās, kur apglabāti pagāni un mirušo pieminēšanu baznīcās, kapsētās, izliekot ziedojumus pārtikā.

Plašāka kampaņa cīņā pret senajā tradīcijām tika izvērsta pēc reformācijas. Luterāņu baznīcas tradīcijas un kārtību attiecībā par apbedīšanu, apbedīšanas vietu ierīkošanu un izmantošanu noteica baznīcu nolikumi (*Kirchenordnungen*). Kurzemes – Zemgales hercogistes baznīcas nolikums tika sastādīts jau 1570. g.⁷⁶ Vidzemes baznīcas nolikumu izstrādāja 1667. g., bet landtāgā apstiprināja tikai 1690. g.⁷⁷

Abi nolikumi tapuši pēc citu zemju paraugiem Eiropā. Kurzemes baznīca nolikums

⁷² Мельвилъ М. История ордена Тамплиеров. – Санкт – Петербург, 2003. – С. 302. – 317.

⁷³ LUB1. – Bd. VII. – Doc. 690.

⁷⁴ IH – 319. lpp.

⁷⁵ LUB1. – Bd. VII. – Doc. 690. – S. 479.

⁷⁶ Sehling E. Die evangelischen Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts. – Leipzig, 1913. – Bd. 5. – S. 46.

⁷⁷ Dundorf E. Latvijas vēsture 1600 – 1710. – Upsala, 1962. – 381. lpp.

vairāk pietuvināts vietējai situācijai, jo tajā parādās jautājumi, kas nebija aktuāli citur Eiropā. Piemēram, mirušo apbedīšana profānās vietās (mežos un laukos). Turpretim Vidzemes baznīcas nolikums vispirms tika apstiprināts Zviedrijā, bet tikai vēlāk attiecināts arī uz Latvijas teritorijas Vidzemes daļu. Tādēļ tas satur vairāk vispārējas normas, kuras bija jāievēro gan Vidzemes, gan Zviedrijas iedzīvotājiem. Abos baznīcas nolikumos apbedīšana reglamentēta atsevišķās nodaļās. Tajās sniegti norādījumi sākot ar slimo apmeklēšanu, mirušo sagatavošanu apbedīšanai (apģērbšanu, iezārkošanu) un beidzot ar izvadīšanu. Aplūkota arī apbedīšanas vietu uzturēšana kārtībā (iežogošana) un to izmantošana – atļauta nekristīto bērnu, bet aizliegta pašnāvnieku, bezdievju un laicīgās tiesas sodīto apbedīšana baznīcas kapsētās.⁷⁸ Baznīcas nolikumos norādīta arī draudžu vizitēšanas kārtība un problēmu loks, kam jāpievērš uzmanība. Revīziju rezultāti plašāk atspoguļojas baznīcu vizitāciju protokolos, kas tika apskatīti iepriekš.

Rakstīto avotu liecības veido nozīmīgu salīdzinošo materiālu 14.–18. gs. apbedīšanas vietu un tradīciju analīzē. Arheoloģija šī laika perioda izpētē nav uzlūkojama par primāro vēstures avotu. Tomēr tā spēj ievērojami papildināt un precizēt rakstīto avotu liecības, jo tās vienlīdz plaši neatspoguļo visus sabiedriskās dzīves aspektus. Vairāk saglabājusies informācija par politiskiem un saimnieciskās dzīves notikumiem, kas lielākoties atspoguļo pilsētu un augstāko aprindu lauku iedzīvotāju dzīves apstākļus. Mazāk informācija gūstama par ikdienas dzīvi, tajā skaitā arī tagadējās Latvijas teritorijas 14.–18. gs. pamatiedzīvotāju garīgās dzīves norisēm. Arheoloģiskie izrakumu materiāls šajā ziņā ļauj izvērtēt situāciju ilgākā laika posmā, sākot no nesenās pagātnes līdz pat aizvēsturei.

3. Folkloras materiāls

Arheoloģiskā materiāla analīzē izmantotas arī folkloras liecības, kas satur informāciju par bēra rituāla gaitu un vairākām paražām, kuras ar arheoloģiskajām metodēm ne vienmēr ir konstatējamās. Tautasdziesmas, ticējumi, pasakas un teikas, sniedz skaidrojumu arī bērēs ievērotām tradīcijām un ir nozīmīgs avots pamatiedzīvotāju reliģisko priekšstatu izpētē. Tās atklāj izpratni par nāvi, pēcnāves dzīvi, dvēseli u.c. Senākās dainas pierakstītas jau 16., 17. gs., tomēr plašāka folkloras materiāla vākšana noritējusi galvenokārt 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā.⁷⁹ Šajā laikā izdoti vairāki folkloras materiālu apkopojumi.⁸⁰ Vienlaicīgi ar mutvārdu liecību publicēšanu pacēlies jautājums par to senumu. Par šo problēmu šķēpus lauzuši vairāki

⁷⁸ Sehling E. Die evangelischen Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts. – Leipzig, 1913. – Bd. 5. – S. 102. – 106. Buddenbrock I. Sammlung der Gesetze welche das heutige livländische Landrecht enthalten, kritisch bearbeitet. – R., 1821. – Bd. II. – S. 1809. – 1811.

⁷⁹ Ambainis O. Latviešu folkloristikas vēsture. Pamatvirzieni un fakti. – R., 1989. – 14. – 16., 36. – 88. lpp.

⁸⁰ Barons K., Visendorfs H. Latvju dainas (I – VI). – S.Pēterburga, 1894. – 1915; Lerhis-Puškaitis A. Latviešu tautas tiekas un pasakas (I – VII) – Jelgavā, Cēsis, 1891., 1893., 1894., 1896., 1903; Šmits P. Latviešu teikas un pasakas (I – XV). – R., 1925. – 1937; Šmits P. Latviešu tautas ticējumi (I – IV). – R., 1940. – 1941. u.c.

pētnieki, kas centušies datēt un noteikt folkloras materiāla nozīmi aizvēstures perioda reliģisko priekšstatu izpētē. Augusts Bīlenšteins norādījis, ka tautasdziesmās atrodamas ne tikai katolicisma paliekas, bet konstatējams arī pagānisma laiks. Šīs dziesmas tikai daļēji ir cēlušās jaunākajos laikos, bet lielākā daļa – agrākajos gadsimtos un vissenākajā pagānismā.⁸¹ Emīls Bīlenšteins rakstījis, ka paražas un dziesmu bagātība nav radusies īsā laikā, bet gan liecina par attīstību daudzu gadsimtu gaitā. Ka daudzas latviešu tautasdziesmas tikušas dziedātas jau pagānisma laikā, to neapšaubāmi apliecina krietni liels skaits mitoloģiska satura dziesmas.⁸² V. Manhards tautasdziesmas salīdzinājis ar vēdu tekstiem, kas atklāj visdziļākā pagānisma laikmeta priekšstatus. Aplūkotajam 19. gs. valdošajam viedoklim pievienojušies arī latviešu pētnieki I. Sproģis, F. Brīvzemnieks, K. Barons, H. Visendorfs, R. Auniņš u.c. Šajā laikā pastāvējis arī pretējs uzskats, ka tautas dziesmas nevar būt vecākas par latviešu valodu. Ja par valodas veidošanās laiku tiek uzskatīts 15., 16. gs., tad arī tautasdziesmas, kādas tās ir nonākušas līdz mums, radušās vienā laikā.⁸³ Latviešu valodu par atskaites punktu tautas dziesmu vecuma noteikšanā pieņēmis A. Švābe. Viņš gan norādījis, ka sastingušajās formulās nesaprastā veidā saglabājušās atliekas arī no vikingu un senākiem laikiem.⁸⁴ P. Šmits par drošāko un vecāko latviešu mitoloģijas avotu atzinis dainas. Pasakās un teikās lielā mērā jaušami sveši iespaidi, kas raksturīgi daudzām citām tautām. Tāpat kritiski vērtējami arī ticējumi un ieražu materiāls, kuros atklājas kristiānisma ietekme.⁸⁵ Pēc viņa ieskatiem tautasdziesmu „ziedu laiki” bijuši 13.–16. gs., jo ap 13. gs. Vidus un Ziemeļeiropā iesākas jauns kultūras laikmets. Rodas jaunas dziesmas, stāsti, pasakas un teikas, kas vai nu pavisam izspiež vai pārveido agrākās tradīcijas. Šis kultūras laikmets turpinās līdz 16., 17. gs. Nav nekāda pamata pieņemt, ka latviešu tauta būtu bijusi no sakariem ar kaimiņu tautām izslēgta.⁸⁶

Pēc Otrā pasaules kara folkloras materiāla vecuma problēmai pievērsušies K. Kārklīns, K. Polis, H. Biezais u.c. autori. K. Kārklīņš būdams P. Šmita skolnieks sekojis sava skolotāja „ziedu laiku” teorijai, attiecinot to uz 12.–15. gs.⁸⁷ K. Polis paudis pavisam radikālu atziņu, ka latviešu tautasdziesmas radušās līdz 12. gs., kas ļāva viņam nekritiski rekonstruēt latviešu reliģijas pagātni līdz pat akmens laikmetam.⁸⁸ Pēc H. Biezā uzskatiem ir bezjēdzīgi runāt par dainu vecumu, bet gan tā vietā ir jāaplūko dažādu kultūras elementu vecums, kas pārmantots tautasdziesmās.

⁸¹ Biezais H. Seno latviešu galvenās dievietes. – R., 2006. – 24. lpp.

⁸² Bielenstein E. Ueber die Bedeutung des lettischen Volksliedes für die Archäologie // Труды десятого Археологического съезда в Риге в 1896 г. – Том II. – М., 1899. – S. 46.

⁸³ Biezais H. Seno latviešu galvenās dievietes. – R., 2006. – 26. lpp.

⁸⁴ Turpat, 31. lpp.

⁸⁵ Šmits P. Latviešu mitoloģija. 2. pārstrādātais izdevums. – R., 1926. – 83., 84. lpp.

⁸⁶ Biezais H. Seno latviešu galvenās dievietes. – R., 2006. – 32. – 42. lpp.

⁸⁷ Turpat, 43. lpp.

⁸⁸ Turpat, 44. lpp; Polis K. Dievs un dvēsele kā reliģiozs priekšstats aizkristietisko latviešu tradīcijās. – Linkolna, 1962. – 261 lpp.

Tos viņš iedala četrās grupās. Pie pirmās grupas pieder dziesmas, kuru izteikumi atspoguļo laiku, kad latviešiem vēl nebija nekādu zināšanu par kristietību (pirms 12. gs.). Otrā grupa aptver visas tās dainas, kas līdzās senajiem reliģiskajiem priekšstatiem ietver arī kristīgās ticības elementus. Trešā grupa sastāv no jaunākām dziesmām, kas radušās pēc 17. gs. un atspoguļo klaušu laika sabiedrisko kārtību un ar to saistītās ētiskās un reliģiskās izjūtas. Ceturtajai grupai jāpieskaita tās dziesmas, kas pazīstamas ar nosaukumu ziņģe un kuru izplatība Latvijā sākās ar Veco Stenderu. Šie kultūras laikmeti nav precīzi nošķirami, jo konkrētos gadījumos robežas saplūst.⁸⁹ Jāpiekrīt to pētnieku viedoklim, kas folkloras materiālu neuzlūko par statisku avotu, kas saglabājies nemainīgā formā, bet atzīst, ka laika gaitā tas iespaidojies, aizgūstot kaut ko no katra laikmeta. Promocijas darbā izmantoti piemēri, kas raksturo dažādu priekšstatu slāņus, kas atrodami tautasdziesmās, ticējumos, pasakās un teikās.

4.Literatūra

Promocijas darba tēma arheoloģiskajā literatūrā ir maz apskatīta. Vairāk pētījumi un zinātniski raksti ir izstrādāti par senlietu materiālu, bet mazāk analizētas 14.–18. gs. apbedīšanas vietas un bērnu tradīcijas. Mūsdienu Latvijas teritorijā viduslaiku un agro jauno laiku iedzīvotāju garīgās dzīves dažādi aspekti galvenokārt pētīti vadoties pēc rakstīto avotu un folkloras liecībām.⁹⁰ Arheoloģiskais materiāls izmantots pastarpināti un fragmentāri. Daļēji tas skaidrojams ar to, ka salīdzinoši vēlu un lēni uzkrājusies arheoloģiskā avota bāze. Pētnieku uzmanība lielākoties bijusi koncentrēta uz aizvēstures perioda izpēti, bet mazāk tie pievērsušies vēsturisko laiku arheoloģijai. Pēc Otrā pasaules kara Latvijas PSR pastāvēšanas laikā ideoloģisko apsvērumu dēļ garīgās dzīves pētniecība nebija no aktuālākajām un vēlamākajām pētniecības tēmām. Līdz šim lielāka vērība pievērsta materiālajai kultūrai, etniskajiem procesiem un ar saimniecisko dzīvi saistītiem jautājumiem.

Vēsturisko laiku apbedīšanas vietu arheoloģiskais materiāls pirmo reizi plašāk analizēts R. Hausmaņa sastādītajā Viskrievijas X arheologu kongresa kataloga ievaddaļā. Šeit uzmanība galvenokārt pievērsta Latvijas un Igaunijas teritorijas senvietās iegūtajam senlietām. Autors aplūkojis un sistematizējis atradumu grupas un senlietu veidus, kas iegūti depoziēs,

⁸⁹ Biezais H. Seno latviešu galvenās dievietes. – R., 2006. – 51., 52. kpp.

⁹⁰ Šmits P. Miršana un bēres //Latviešu tautas dainas. – R., 1932. – X sēj. – 769. – 788. lpp; Straubergs K. Lettisk folkro om de döda //Nordiska Museets Hanlingar: 32. – Stockholm, 1949. – 140 lpp; Lācis M. Latvieši un luterāņu baznīca 17.gs. Vidzemē // Valsts arhīva raksti. Sērija B. Pētījumi I. – R., 1935. – 57. – 78. lpp; Adamovičs L. Vidzemes baznīcas un latviešu zemnieks 1710. – 1740. – R., 1933. – 660 lpp; Ancelāne A. Latviešu bērnu ieražas // Latviešu tautasdziesmas izlase III. – R., 1957. – 575. – 587. lpp; Strods H. Latviešu zemnieku 17.gs. dzīves veida un tradīciju apskats //AE. – R., 1970 – IX laid. – 89. – 112. lpp; Šterns I. Draudžu baznīcas un latviešu reliģiskā dzīve pirms reformācijas // Arhīvs. – Melburna, 1973. – 1. sēj. – 13. – 42. lpp; Pakalns G. Par aizkapa pasaules lokalizācijas problēmu latviešu tautasdziesmās //LPSR ZAV. – R., 1986. – Nr. 10. – 89. – 98. lpp. u.c.

arheoloģiski pētītajās apbedīšanas vietās un savrupatradumos.⁹¹ Atzīmējams ir R. Hausmaņa 1902. gadā publicētais raksts par ārpus baznīcas kapsētām „*Auserkirchliche Begräbnissplätze*”.⁹² Autors raksturojis vienu no būtiskām viduslaiku un jauno laiku iezīmēm, proti mirušo apbedīšanu baznīcās un pie tām ierīkotajās kapsētās, kas tika ievērota lielākā daļā Rietum – un Austumeiropas zemēs. R. Hausmanis, balstoties uz rakstītos avotus un arheoloģiski pētīto apbedīšanas vietu materiālu, atspoguļojis situāciju bijušajā Livonijā – mūsdienu Igaunijas un Latvijas teritorijā, kur paralēli draudzes kapsētām 13.–18. gs. gaitā izmantotas ar tām tieši nesaistītas apbedīšanas vietas. Pētnieks pievērsis uzmanību arī atsevišķām apbedīšanas veida īpatnībām – apbedījumu kārtām, oglītēm, trauku lauskām, kapu piedevām, kas konstatētas arheoloģisko izrakumu gaitā. Oglītes un trauku lauskas viņš skaidrojis ar bēru mielastu un mirušo atceres dienu svinībām, kas nosodītas 1428. g. Rīgas provinces baznīcas statūtos, bet apbedījumu kārtas – ar nevērīgu mirušo apbedīšanu un masu kapiem.⁹³ R. Hausmaņa raksts atspoguļo izpētes situāciju 20. gs. sākumā un informācijas bāzi kāda bija pieejama šajā laikā. Toreiz plašāki pētījumi bija noritējuši tikai atsevišķās kapsētās. Arheoloģiskā materiāla bāze nebija pietiekama, lai varētu izvērst apbedīšanas tradīciju analīzi. Tādēļ, autors aplūkojis tikai vienu aspektu, kas saistīts ar apbedīšanas vietu izvēli un to reglamentāciju, veiksmīgi sasaistot arheoloģiskās liecības ar rakstītajiem avotiem.

Starpkaru periodā, turpinot iepriekšējā pētniecības posma tradīcijas, lielāka vērība pievērsta aizvēsturei un ar šo periodu saistīto jautājumu izpētei. Par to liecina Pieminekļu valdē reģistrēto objektu statistika. Salīdzinājumam var minēt skaitļus, periodā līdz 1938. gadam pavisam reģistrētas bija 1868 senvietas, no kurām tikai 25 vēsturisko laiku kapsētas.⁹⁴ Līdzīga situācija ir arī ar publikācijām. Vēsturisko laiku apbedījumu vietas un atsevišķi kapi lielākoties publicēti saistībā ar agrāka perioda pieminekļiem (skat. iepriekš). Tāpat arī apkopojoshi pētījumi šajā laikā tapuši vairāk par aizvēstures periodu.⁹⁵ Vēsturisko laiku arheoloģiskais materiāls, pamatā materiālā kultūra (13.–17. gs. rotas un apģērbs) aplūkots tikai atsevišķās publikācijās.⁹⁶ Arheologs E. Šturms arheoloģiskās liecības izmantojis

⁹¹ Hausmann R. Einleitung zur Abtheilung Archäologie // Katalog der Ausstellung zum X. archäologische Kongress in Riga 1896. – R., 1896. – S. LXXXI – LXXXV.

⁹² Hausmann R. Auserkirchliche Begräbnissplätze im Estlande in christlicher Zeit // Separatabdruck aus der Illustr. Beilage d. Rig. Rundsch. – R., 1902. – Nr. 11. – S. 3. – 20.

⁹³ Turpat, - S. 4., 5., 7.

⁹⁴ Šnore R. Latvijas senvēstures pētīšanas darbs valsts pastāvēšanas 20 gados //SM. – R., 1938. – Nr. 4. – 44., 45. lpp.

⁹⁵ Latvijas archailoģija. – R., 1926. – 186. lpp; Latviešu vēsture 1 /Prof. F.Baloža un Prof. A.Tenteļa redakcijā. – R., 1938. – 215 lpp; Riekstiņš H. Latviešu cilšu kapu tipi un apbedīšanas paražas dzelzs laikmetā. – R., 1935. – 67 lpp.

⁹⁶ Karnups A. 13. – 17. gadsimteni // Latviešu kultūra senatnē. – R., 1937. – 105. – 125. lpp; Dzērvītis A., Ģinters V. Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē. – R., 1936. – 80. – 90. lpp.

Ziemeļkurzemes etnisko procesu izpētē.⁹⁷ Viņš analizējis Baltijas somu un kuršu mijiedarbību, kas atspoguļojas materiālajā kultūrā un apbedīšanas veidā. Pētnieks salīdzinājis arheoloģiski pētītos Dundagas Laukmuīžas 13., 14. gs. skeletkapus ar Valgales Veģu un Kazdangas Roņu 14. gs. ugunskapiem. Autors secina, ka Kurzemes lībieši aizvēsturē un viduslaikos savus mirušos varēja apglabāt skeletkapos, kā arī ugunskapos. 13., 14. gs. vairāk bijuši raksturīgi skeletapbedījumi ar kuršu materiālo kultūru, kas liecina par pamatiedzīvotāju kuronizēšanos.

Viduslaiku bērnu tradīcijas 20. gs. 20., 30. gadu arheologu darbos pamatā analizētas saistībā ar aizvēstures periodu. Par to liecina minētie piemēri kā arī E.Šturma raksts par baltu apbedīšanas tradīcijām, kur 13., 14. gs. rakstītie avoti un arheoloģiskais materiāls izmantots, lai gūtu ieskatu par vēlā dzelzs laikmeta priekšstatiem par nāvi, mirušo un pēcnāves dzīvi.⁹⁸ Raksta mērķis, izmantojot minētās avotu grupas, ilustrēt „dzīvā miroņa” koncepcijas aktualitāti baltu cilšu bērnu parašās.⁹⁹ Šis termins etnologu, etnogrāfu un tiesības vēstures pētnieku darbos parādās 19., 20. gs. mijā un tiek traktēts saistībā ar mirušo kultūru.¹⁰⁰ Tās ir abpusējas saistības gan no dzīvo, gan mirušo puses, jo sabiedrību veido gan vieni gan otri. E. Šturms šo priekšstatu noturību saredz ugunskapu tradīcijā un skeletapbedījumos. Abos gadījumos mirušo nepieciešamības ir vienas un tās pašas, kuras jānodrošina dzīvajiem apglabājot mirušos un arī pēc tam tos pieminot atceres dienās. Jāņem vērā, ka mirušo klātbūtne netika izslēgta arī saskaņā ar viduslaiku priekšstatiem.¹⁰¹ Līdz ar to 13., 14. gs. rakstītie avoti iespējams, ka neatklāj pamatiedzīvotāju priekšstatus, bet gan to sastādītāju interpretāciju. Šajā sakarā jāatzīmē E. Šturma viens no citētajiem avotiem (Vincenta Kadlubeka 12.gs. beigu hronika), kurā parādās pavisam cita izpratne par pēcnāves dzīvi. Jātvingi ticējuši, ka goda pilnā nāve (mirušās dvēseles) ieies vēl cienīgākos jaunpiedzimušos. Jo visiem getiem kopējs neprāts, ka dvēseles, atbrīvojušās no miesām, no jauna ieplūst miesās, kam jādzimst, bet dažas, pieņemot meža zvēru miesas, kļūst par zvēru dvēselēm.¹⁰² Konkrētais citāts netieši norāda, ka vēlā dzelzs laikmeta pamatiedzīvotāji iespējams sākotnēji ticējuši mirušo reinkarnācijai, bet „dzīvā miroņa” koncepcija drīzāk ir saistāma ar viduslaikiem.

20. gs. 20., 30. gados vairāk ar vēsturisko laiku garīgās dzīves norišu izpēti nodarbojušies folkloras un rakstīto avotu pētnieki. Šeit jāmin Ludvigs Adamocičs, Pēteris

⁹⁷ Šturms E. Izrakumi Valgāles Veģu ugunskapos // Vēstures atziņas un tēlojumi. – R., 1937. – 350. – 365. lpp; Šturms E. Zur Vorgeschichte der Liven // Eurasia Septentrionalis Antiqua. – Helsinki, 1936. – Bd. 10. – S. 42–51.

⁹⁸ Šturms E. Hronikas un senrakstu ziņas par baltu tautu bērnu parašām 13. un 14. gs. // Tautas vēsturei. – R., 1938. – 84. – 110. lpp.

⁹⁹ Turpat, 84. – 88., 110. lpp.

¹⁰⁰ Oexle O., G. Die Gegenwart der Toten // Death in the Middle Ages (Edited by Herman Braet and Werner Verbeke). – Leuven Univ. Press, 1983. – S. – 58., 59.

¹⁰¹ Turpat, S. 29. – 35.

¹⁰² Šturms E. Hronikas un senrakstu ziņas par baltu tautu bērnu parašām 13. un 14. gs. // Tautas vēsturei. – R., 1938. – 110. lpp.

Šmits, Kārlis Straubergs. Viņi pievērsuši uzmanību nāves, aizkapa dzīves, dzimts godu un gadskārtu svinību tematikai. P. Šmits atsevišķā rakstā apkopojis folkloras materiāla liecības par tradīcijām kas ievērotas iestājoties nāvei un izvadot mirušo.¹⁰³ K. Straubergs 20., 30. gadu iestrādes pēc Otrā pasaules kara apkopojis plašākā pētījumā “Latviešu ticējumi par mirušajiem”, ko 1949. g. zviedru valodā izdeva Ziemeļu muzeja rakstu krājumā Zviedrijā.¹⁰⁴ Darbā pamatā izmantots folkloras uz etnogrāfiskais materiāls. Salīdzinājumam autors atsaucies arī uz arheoloģiskajām un rakstīto avotu liecībām. Plašais avotu materiāls sagrupēt 3 daļās: Senākie apbedīšanas rīti (veidi); Apbedīšanas paražas; Mirušais starp dzīvajiem. Darbā mēģināts izsekot aizvēsturisko priekšstatu kontinuitātei cauri gadsimtiem, līdz pat jaunākajiem laikiem. Tomēr jānorāda, ka rekonstruējot pirmskristīgos reliģiskos priekšstatus, trūkst konkrētības jautājumā par to formēšanos un izmaiņām laikā. Vērojama folkloras liecību arhaiskošana sasaistot tās ar aizvēstures periodiem. Ievērojami kritiskāka pieeja avotiem ir vērojama L. Adamoviča darbos. Viņš, paralēli folkloras un etnogrāfiskajiem materiāliem, plaši izmantojis noteikta laika rakstītos avotus. Balstoties uz Vidzemes 17., 18. gs. baznīcu vizitāciju protokoliem, L. Adamovičs raksturojis lauku apbedīšanas vietu izvēles un izmantošanas iemeslus un šī laika bērnu svinības Vidzemē.¹⁰⁵ Izvērstu kapsētu apskatu sniedzis arhitekts Pauls Kampe. Savās publikācijās galvenokārt viņš apskatījis pie draudzes baznīcām iekārtoto kapsētu plānojumu, ar mirušo apbedīšanu saistīto saimniecisko pusi, kā arī situāciju pirms un pēc mirušo apbedīšanas atcelšanas baznīcās un pie tām ierīkotajās kapsētās 18.gs. beigās.¹⁰⁶

Arheoloģijas literatūrā vēsturisko laiku apbedīšanas vietu materiāls plašāk aplūkots pēc Otrā pasaules kara. Līdzīgi kā agrāk arī pēckara gados lielāka uzmanība pievērsta materiālajai kultūrai un etniskiem jautājumiem (skat. 1. nodaļu). Salīdzinoši maz ir publikāciju, kas būtu veltītas tikai apbedīšanas tradīciju vai atsevišķu bēra rituālu elementu analīzei. Piemēram, S.Tilko raksturojusi apbedīšanas tradīcijas Doma baznīcas kapsētā,¹⁰⁷ A. Celmiņš aplūkojis mūra šķirstu izmantošanu viduslaikos,¹⁰⁸ A. Caune rakstījis par izmaiņām reliģiskajos priekšstatos 13., 14. gs.,¹⁰⁹ Ē. Mugurēvičs, balstoties uz kapu orientāciju,

¹⁰³ Šmits P. Miršana un bēres //Latviešu tautas dainas. – R., 1932. – X sēj. – 769. – 788. lpp.

¹⁰⁴ Straubergs K. Lettisk folketro om de döda //Nordiska Museets Hanlingar: 32. – Stockholm, 1949. – 140 lpp.

¹⁰⁵ Adamovičs L. Senlatviešu reliģiskās tradīcijas Vidzemē 18. gs. pirmā pusē // Filologu biedrības raksti. – R., 1930. – X. Sēj. – 224. – 236. lpp.; Adamovičs L. Vidzemes baznīcas un latviešu zemnieks 1710. – 1740. – R., 1933. – 660 lpp.

¹⁰⁶ Kampe P. Baznīcu celtniecība Vidzemē zviedru valdības pēdējos piecdesmit gados 1660. – 1710. – R., 1937. – 238 lpp; Campe P. Bagrābnisstāte und Friedhöfe Lettlands // Baltische Hefte, 1956. – S. 13. – 30.

¹⁰⁷ Tilko S. Apbedīšanas tradīcijas Doma viduslaiku kapsētā // Senā Rīga. – R., 1998. – 273. – 288. lpp.

¹⁰⁸ Celmiņš A. Mūra šķirsti Ikšķiles un Rīgas viduslaiku kapu iekārtojumā // Senā Rīga 2. – R., 2000. – 147. lpp.

¹⁰⁹ Caune A. Christentum und heidnischer Volksglaube in Lettland während des 13. - 14. Jahrhunderts im Spiegel archäologischer Quellen // Rom und Byzanz im Norden. – Stuttgart, 1999. – Bd II. – S. – 69. – 80.

atspoguļojis latviešu tautas veidošanās gaitu 13.–17. gs.,¹¹⁰ T. Berga rakstījusi par senajām bērnu tradīcijām Slutišķu kapsētā un monētu nozīmi vēsturisko laiku apbedīšanas rituālā.¹¹¹

Lielākoties dominē atsevišķiem pieminekļiem veltītas publikācijas, kurās iekļauti bērnu rituālu apskati. Atšķirībā no iepriekšējā perioda publikācijām tās ir kļuvušas detalizētākas. Tajās parasti ir aplūkoti visi iespējamie apbedīšanas rituāla elementi, kurus iespējams konstatēt ar arheoloģiskajām metodēm (mirušo inhumācija un kremācija, apbedīšanas vietu plānojums, kapu izvietojums, orientācija, mirušo novietojums kapā, roku stāvokļi, guldīšana zārkā, bluķa šķistā, audeklā, apģērbā, kapu piedevas, ar bērnu rituālu saistītie ziedojumi, ogļītes, māla trauku lauskas u.c.). Paralēli veikta sasaiste ar rakstītajiem avotiem un folkloras materiālu, kā arī izvēsta materiāla analīze salīdzinot ar citiem arheoloģiski pētītiem pieminekļiem.

Izmaiņas bērnu rituālā arheologu publikācijās tiek skaidrotas ar vairāku faktoru ietekmi. Atsevišķiem apbedīšanas tradīciju aspektiem, atsaucoties uz kristietības izplatīšanos, politiskiem un etniskiem faktoriem, savos rakstos pievērsis uzmanību arheologs Ē. Mugurēvičs. Viņš sistematizējis vēlā dzelzs laikmeta un viduslaiku sākumposma kapu tipus un izsekojis izmaiņām apbedīšanas veidā – mirušajiem līdzdotajā kapu inventārā, apbedīšanas vietu izvēlē, kapu orientācijā u.c.¹¹² Vairāki autori minējuši arī ekonomiskos un ideoloģiskos faktorus, kā piemēram, pamatiedzīvotāju labklājības krišanos dzimtbūšanas apstākļos, tirdzniecisko sakaru mazināšanos, pretestību, jeb opozīciju pret valdošo reliģiju, kas ietekmējuši izmaiņas mirušajiem līdz dotajā kapu piedevu klāstā un sekmējuši seno apbedīšanas tradīciju noturību.¹¹³ Visai plaši apbedīšanas tradīciju analīzē izmantots administratīvi teritoriālais dalījums, kur pārvaldes centri pretnostatīti lauku novadiem. Pēc šāda principa 13.–17. gs. apbedīšanas vietas un tradīcijas aplūkotas 1974. g. izdotajā Latvijas PSR arheoloģijas VI nodaļā.¹¹⁴ Pārskata autore arheoloģe A. Zariņa apbedīšanas vietas un bērnu tradīcijas iedalījusi divās lielās grupās: kapulaukos, kur mirušo apbedīšana veikta pēc

¹¹⁰ Мугуревич Э. Проблемы формирования латышской народности в средневековье (по данным археологии) // Проблемы этногенеза и этнической истории Балтов. – Вильнюс, 1985. – 56. – 66. стр; Mugurēvičs Ē Etniskie procesi Baltu apdzīvotajā teritorijā un latviešu tautas veidošanās 6. – 16. gadsimtā // LVIŽ. – R., 1998. – Nr. 2. – 19. – 32. lpp.

¹¹¹ Berga T. Senās apbedīšanas tradīcijas Slutišķu kapsētā (15. – 17. gs. sākums)//LVIŽ. – R., 2003. – Nr.1. – 49. – 64. lpp; Berga T. Numismātika par Latvijas senatni. – R., 1992. – 44. – 46. lpp; Berga T. Dobeles viduslaiku kapsētas monētas un to nozīme apbedīšanas rituālā (14. – 17. gs.) // AE. – R., 2000. – XX laid. – 32. – 43. lpp. u.c.

¹¹² Мугуревич Э. Некоторые вопросы этнической истории Курземе в X - XIV веках //Взаимосвязи балтов и Прибалтийских финнов. – Рига, 1970. – 21. – 38. стр. Mugurēvičs Ē. Par dažām izmaiņām Austrumlatvijas iedzīvotāju kultūrā 13. – 14. gs. (pēc arheoloģiskajiem materiāliem) //Zinātniskās atskaites sesijas referātu tēzes par arheologu un etnogrāfu 1966. gada pētījumu rezultātiem. – R., 1967. – 16. – 17. lpp. Mugurēvičs Ē. Vidus- un Austrumlatvija 13. – 14. gs.//AE. – R., 1973. – X. laid. – 32. – 33. lpp. u.c.

¹¹³ Graudonis J. Arheoloģiskie izrakumi Auru agrāriešu kapulaukā //LPSR ZAV. – R., 1960. – Nr. 6. – 24. – 26. lpp; Urtāns V. Vīnakalna kapulauks pie Stukmaņiem (13. – 17. gs.) //AE. – R., 1962. – IV. laid. – 27., 28. lpp; Melne I. Aizkraukles viduslaiku kapsēta // Latvijas Vēstures muzeja raksti. – R., 2002. – Nr.8. – 133. lpp. u.c.

¹¹⁴ Latvijas PSR arheoloģija. – R., 1974. – 295. – 300. lpp.

senajām tradīcijām un kapsētas, kurās mirušie apbedīti saskaņā ar kristīgo bērū rituālu. Pie pirmās grupas pieskaitītas galvenokārt viduslaiku apbedīšanas vietas, bet pie otrās – pie baznīcām ierīkotās (Ikšķiles, Mārtiņsalas, Sēlpis) un jauno laiku (16., 17. gs.) kapsētas. Raugoties no šodienas redzes viedokļa, A. Zariņas arheoloģiskā materiāla dalījums šķiet nepilnīgs. Trūkst viennozīmīgi kritēriji pēc kuriem nošķirtas pirmās un otrās grupas apbedīšanas vietas un tur ievērotās tradīcijas. Tāpat nav ņemtas vērā hronoloģiskās, konfesionālās atšķirības un lokālās īpatnības. Neskatoties uz minētajiem trūkumiem šāda pieeja, raksturojot bērū tradīcijas, arheoloģiskajā literatūrā tiek izmantota līdz pat mūsdienām. Vienkāršotā veidā pārvaldes centri un pilsētas, kur dominējušas kristīgās Rietumeiropas tradīcijas, tiek pretstatīti lauku novadiem, kur ilgstoši saglabājušās senās – pagāniskās ieražas.¹¹⁵ Nenoliedzami centriem ir bijusi liela nozīme kristīgās ticības izplatīšanas gaitā, tomēr nevar vispārināt to ietekmi uz bērū tradīcijām. Ja salīdzina lauku novadu draudžu kapsētas (Aizkraukles, Sēlpils, Puzes u.c.) ar lokālajām apbedīšanas vietām, nereti to vidū nav vērojamas būtiskas atšķirības. Tāpat, arī tieši ar draudzes baznīcām nesasītītās apbedīšanas vietās izmaiņas apbedīšanas rituālā vērojamas tik pat lielā mērā kā pie tām (piemēram, Drabešu Uplantu, Mūrmuižas Daudziešu, Stukmaņu Vīnakalna, Launkalnes Pāvulkalna u.c. kapsētās). Iespējams, ka atšķirības skaidrojams ar apbedīšanas vietas raksturu, izmantošanas apstākļiem, iedzīvotāju sastāvu u.c. faktoriem.

Neskatieties uz to, ka pēckara gados publikāciju skaits ir ievērojami pieaudzis, tomēr izvērstu rakstu veidā līdz šim publicētas tikai 20 % apbedīšanas vietas no 217. Lielākā daļa materiālu glabājas pārskatu veidā LNVM, LVI un VKPAI arhīvos. Tāpat nav veikta sistemātiska arheoloģisko liecību analīze par 14.–18. gs. iedzīvotāju bērū tradīcijām visas mūsdienu Latvijas teritorijas mērogā. Līdz šim lielāka uzmanība pievērsta etnisko jautājumu, materiālās kultūras, bet mazāk garīgās dzīves norišu pētniecībai. Neatrisināti palikuši apbedīšanas vietu klasifikācijas jautājumi. Jāizvērtē arī kristīgo un seno apbedīšanas tradīciju līdzās pastāvēšana 14.–18. gs. gaitā. Cik lielā mērā iespaidojušās un mainījušās bērū tradīcijas kristīgās ticības ietekmē. Vai noritējusi mijiedarbība starp baznīcas noteiktām normām un pamatiedzīvotāju ievēroto praksi.

¹¹⁵Mugurēvičs Ē. Vidus- un Austrumlatvija 13. – 14. gs. //AE. – R., 1973. – X. laid. – 32. – 33. lpp; Мугуревич Э., С. Замки и сельские поселения в средневековой Ливонии (по археологическим материалам и письменным сведениям Латвии конца XII – середины XVI века). Автореферат диссертации. – Москва, 1983. – С. 13; Apala Z. Drabešu uplantu kapsēta // AE. – R., 1985. – XV laid. – 107. lpp; Caune A. Christentum und heidnischer Volksglaube in Lettland während des 13. - 14. Jahrhunderts im Spiegel archäologischer Quellen // Rom und Byzanz im Norden. – Stuttgart, 1999. – Bd II. – S. – 69. – 80; Berga T. Augšdaugavas 14. – 17. gadsimta senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem. – R., 2007. – 152., 153. lpp.u.c.

I nodaļa

14. – 18. gs. apbedīšanas vietu un tradīciju pētniecības vēsture

Viduslaiku un agro jauno laiku apbedīšanas vietas ir vienas no visplašāk arheoloģiski pētītajām senvietām Latvijā. Tās veido atsevišķu arheoloģisko pieminekļu grupu, kas ir nozīmīgs avots 14.–18. gs. iedzīvotāju materiālās un garīgās kultūras izpētē. Mūsdienu Latvijas teritorijā arheoloģiskie pētījumi veikti vairāk nekā 217 14.–18. gs. apbedījumu vietās, kur atsegti ap 9000 apbedījumi (1., 2. att.; tabula Nr.1).¹¹⁶ Šajā skaitā nav iekļautas viduslaiku pilsētu kapsētās (Rīgā, Valmierā, Cēsīs, Ventspilī, Koknesē) un vēlā dzelzs laikmeta kapulauki, kuru izmantošana turpinājusies 13. gadsimtā un nereti arī vēl 14. gs. sākumā.¹¹⁷ Apkopotajā materiālā un sniegtajos datos tāpat nav iestrādātas dzimts kapeņu inventarizācijas, kuras 19.–20. gs. veikuši vairāku citu nozaru speciālisti.¹¹⁸ Šajā promocijas darba nodaļā aplūkota vēsturisko laiku apbedīšanas vietu pētniecības gaita no tās pirmsākumiem līdz pat mūsdienām, raksturojot izrakumu apjomus, izvirzītos mērķus un arheoloģiskā materiāla analīzi. Apbedīšanas vietu arheoloģiskais materiāls satur plašu informāciju, kas atspoguļo apbedīšanas veidu, kapu piedevu klāstu, apbedīšanas vietas izvēli, to iekārtojumu, plānojumu u.c. Tādēļ apbedīšanas vietu un tradīciju pētniecības vēsture ir cieši saistīta un nav nodalāma. Tāpat arī arheologu sagatavotajās atskaitēs un publikācijās līdz šim apbedīšanas vietu izpētes gaitas dokumentācija un tradīciju analīze lielākoties ir veikta kompleksi. Vadoties pēc Latvijas politiskās vēstures notikumiem, kas noteica pētnieku zinātniskās intereses un arheoloģiskā materiāla analīzes un interpretācijas iespējas, izdalīti pieci pētniecības posmi: no 19. gs. 1. puses līdz 1918. g., cariskās Krievijas impērijas laiks, kad galvenokārt darbojās vācbaltu un krievu pētnieki, 20. gs. 20., 30 gadi – Latvijas neatkarīgas valsts pastāvēšanas un latviešu arheologu darbības laiks, 1940.–1944/1945. g. – Otrā pasaules kara laiks, kad Latviju okupēja Padomju Savienība un Nacistiskā Vācija, 1945.–1990. g. – padomju varas gadi un pēc 1990. g. – atjaunotās Latvijas Republikas laiks.

¹¹⁶ Tabulā apkopoti izrakumu dati līdz 2004. gadam. Tajā norādīta izrakumu vieta, laiks, atsegto apbedījumu skaits un aptuvena hronoloģija.

¹¹⁷ Vairums šādu senkapu zināms visā Latvijas teritorijā. Kā plašāk pētītos kapulaukus šeit var minēt Ceraukstes Podiņus, Mežotnes Ciemaldi, Bukaišu Atvases, Sēlpils Lejasdopeles, Madalānu II kapulauku, Doles Raušus, Lielstraupes Pūricas, Ikšķīles Kābeles, Kauguru Beites, Raņķu Kapeniekus, Lībagu Sārajus, Alsungas Kantiķus, Nīcu u.c.

¹¹⁸ Pēckara gados kapeņu apsekošana veikta vairākās Latvijas teritorijas baznīcās un baronu kapličās. Plašāks pētījums publicēts par Zlēku ev. – lut. baznīcas baronu fon Bēru dzimtas kapenes inventarizāciju, kur dotas norādes par līdzīgiem pētījumiem citur Latvijā. Baltiņš J. Materiāli par fon Bēru dzimtas kapenes inventarizāciju Zlēku luterāņu baznīcā //Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei 4. – R., 1989. – 200. – 227. lpp. Par baronu dzimtas kapliču apsekošanas rezultātiem plašāks ieskats gūstams grāmatā Muiža zem ozoliem. Ungurmuiža un fon Kampenhauzenu dzimta Vidzemē (Katalogs izstādei Rundāles pils muzejā un Herdera institūtā Mārburgā) 1998. – 209. – 220. lpp.

1. Pirmais pētniecības posms

Vēsturisko laiku kapsētas uzmanības lokā nonākušas salīdzinoši agri – jau 17. gadsimtā. Šajā laikā Zviedrijā tika veikti pirmie pasākumi vēsturisko pieminekļu apzināšanā un aizsardzībā, kas daļēji attiecās arī uz toreiz zviedru pakļauto Vidzemi.¹¹⁹ Pamatā toreiz uzmanība tika pievērsta monumentālām celtnēm – viduslaiku nocietinājumiem un baznīcām. Līdz ar baznīcām interesi izraisīja arī apbedīšanas vietas; sākotnēji tās bija kapenes, kas atradās baznīcu iekšpusē. Pie baznīcām ierīkotās kapsētas un ar baznīcām nesaistītās apbedīšanas vietas, kuras bieži vien pastāvēja paralēli draudzes kapsētām, uzmanības lokā nonāca ievērojami vēlāk, jo 17. un 18. gs. vēl aktīvi noritēja cīņa pret zemnieku izraudzīto apbedīšanas un kulta vietu izmantošanu. Par to liecina Vidzemes ģenerālgubernatora Hasfera 1693. gadā izdotais rīkojums, ar kuru tika pavēlēts visas māņticībai un elkdievībai kalpojušās lietas, kā kapelas, krustus, birzis, kokus, akmeņus u.c., noplēst, sacirst, sadedzināt kopā ar upuriem, iznīdēt un visādā veidā izskaust.¹²⁰ Šāda veida paņēmieni, cīņā pret māņticību tika izmantoti arī vēlāk – 18., 19. gs., par ko liecina plašais šī laika rakstīto avotu materiāls.¹²¹

17. un 18. gs. sākumā lielāka vērība tika veltīta mākslas vērtību apkopošanai, kas glabājās baznīcās, tas ir, sienu gleznojumiem, vitrāžām, kapa plāksnēm. Šo vērtību apzināšanas un saglabāšanas nolūkā jau 17. gs. sākumā (1627.g.) Zviedrijas valsts antikvārs Martiņš Ašaneuss (*Martin Aschaneus*) apceļoja Vidzemi, apkopodams kapakmeņu zīmējumus, kapa uzrakstus, baznīcas logu ornamentu u. c. Ar līdzīga materiāla vākšanu 17. gs. beigās nodarbojās Rīgas Domscolas profesors Kristofs Ceigners (*Christoph Zeigener*)¹²², bet 18. gs. pirmajā pusē Rīgas Doma baznīcas mācītājs K. Lauterbahs, Cēsu mācītājs H. Baumanis u.c.¹²³

Senatnes liecību apkopošana īpaši aktualizējās 18. gs. otrajā pusē. Tolaik Eiropā sāka mosties interese par nacionālo kultūru un tēvzemes vēsturi. Romantisma kustības iespaidā par intereses un izpētes vērtu atzina vietējo mākslu un arhitektūru. Arī Latvijā, 18./19. gs. mija, bija laiks, kad aizsākās kultūrvēsturisko liecību apzināšanas un apkopošanas darbs, kas aptvēra ne tikai monumentālo celtni, bet arī kultūrvides izpēti, kādā dzīvoja latvieši un cittautieši pilsētās un laukos. Uzmanības lokā tobrīd nokļuva arī arheoloģisko priekšmetu atradumu vietas un pašas senlietas. Ar lieliem panākumiem šajā laikā darbojās skolotājs un

¹¹⁹ Neumann W. Denkmalschutz und Denkmalpflege in den baltischen Provinzen Liv -, Est – und Kurland // Baltische Studien zur Archäologie und Geschichte (Arbeit des Baltischen Vorbereitenden Komitees für den XVI. Archäologischen Kongress in Pleskau 1914). – R., 1914. – S. 285., 286

¹²⁰ Turpat, - S. 285., 286.

¹²¹ Bregžis K. Baznīcu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 136 lpp. u.c.

¹²² Neumann W. Denkmalschutz und Denkmalpflege in den baltischen Provinzen Liv -, Est – und Kurland // Baltische Studien zur Archäologie und Geschichte (Arbeit des Baltischen Vorbereitenden Komitees für den XVI. Archäologischen Kongress in Pleskau 1914). – R., 1914. – S. 285., 286.

¹²³ Siliņa M. Latvijas memoriālās akmens tēlniecības tipoloģija un ikonogrāfija (12. gs. – 16. gs. pirmā puse) // Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei I. – R., 1986. – 106., 107. lpp.

novadpētnieks J. K. Broce. Viņa apkopotajos materiālos atrodami pilsētu, baznīcu, kapsētu, kā arī pilsētu apkārtnes un lauku novadu apbedīšanas vietu attēli, krustakmeņu, kapakmeņu un senlietu zīmējumi.¹²⁴

Padziļināta interese un plašāka novadpētniecisko materiālu vākšana, rakstīto avotu apkopošana un izpēte aizsākās pēc senatnes pētītāju biedrību dibināšanas Jelgavā (1816.g.), Rīgā (1834.g.) un Tērbatā (1838.g.). To paspārnē izveidojās muzeji, kas kļuva par arheoloģiskajos izrakumos atrasto senlietu un arheoloģiskajos pieminekļos iegūto savrupatradumu krātuvēm. 19. gs. sākumā veikti arī pirmie arheoloģiskie izrakumi. Par arheoloģijas aizsācēju Latvijā uzlūkojams Tērbatas universitātes profesors Frīdrihs Krūze (1790–1866). Saistībā ar 1837. gada atradumiem Aizkrauklē, kur Daugavas palu laikā izskaloja vairākus kapus ar senlietām, F. Krūze Krievijas cara Nikolaja I uzdevumā 1838. un 1839. g., apceļoja toreizējo Vidzemes, Kurzemes un Igaunijas guberņu, apsekoja un veica arheoloģiskos izrakumus vairākās Latvijas teritorijas senvietās. Plašāk pazīstami ir viņa pirmie zinātniskie izrakumi Aizkraukles vēlā dzelzs laikmeta etniski jauktā latgaļu un lībiešu kapulaukā, kur atsedza ap 15 kapu. Darba rezultāti publicēti 1842. g. izdotajā grāmatā “*Necrolivonica...*”¹²⁵

F. Krūzes pētījums pamatā veltīts periodam pirms kristīgās ticības ieviešanas. Neskatoties uz to, senlietu aprakstos un zīmējumu tabulās, atrodama informācija arī par vēsturisko laiku pieminekļiem un priekšmetiem – krustakmeņiem, viduslaiku saktām, gredzeniem u.c. Fiksētas ziņas arī par vēsturisko laiku kulta vietām – Puiša kalnu Dundagā, Svētupes lībiešu upuralām, Ances elku liepu, Ērgemes apkārtnes kultakmeņiem u.c. No vienas puses, tas skaidrojams ar to, ka F. Krūze apkopojis informāciju par visu, ko sastapis un redzējis ceļojuma laikā. No otras puses, toreiz – arheoloģiskā materiāla vākšanas un uzkrāšanas sākumposmā – vēl nebija skaidri zināma senlietu hronoloģija un labi pazīstamas senlietu formas un to pēctecība. Par to liecina F. Krūzes secinājumi, kuros viņš vēsturisko laiku atradumu vietas un senlietas nereti datējis ar aizvēstures periodu. Piemēram, Kapsēdē atrastās 16., 17. gs. sadoto roku riņķsaktas attiecinātas uz agrā dzelzs laikmeta grieķu un romiešu tipa saktām. Līdzīgi arī Daugavas krastos fiksētie vēsturisko laiku krustakmeņi pieskaitīti 10., 11. gs. pieminekļiem.¹²⁶

Pieredze un informācija par senlietu formām un hronoloģiju pakāpeniski veidojās, gūstot arvien jaunu materiālu arheoloģiskajos izrakumos un veicot arheoloģisko pieminekļu apzināšanu. Sākotnēji lielāka vērība tika pievērsta apbedīšanas vietu izpētei. Šajā sakarā jau 1840. g. Rīgas senatnes pētītāju biedrības uzdevumā, Haralds Brakels izstrādāja izrakumu

¹²⁴ Plašāk skatiet interneta adresē www.acadlib.lv (Brotze J., C. Sammlung verschiedener Liefländischer Monumente, Prospective, Münzen, Wappen etc. 10 Bände).

¹²⁵ Kruse F. *Necrolivonica oder Alterthümer Liv-, Esth- und Kurlands.* - Dorpat, 1842.

¹²⁶ Turpat, - S. 24., Beilage G. – S.2.

instrukciju par rakšanas metodiku kapulaukos.¹²⁷ Tajā apskatīti vairāki senkapu veidi, norādot uz to pētniecības specifiku. Instrukcijas beigās uzskaitīti 35 jautājumi ar vairākiem apakšpunktiem, uz kuriem ir jācenšas atbildēt izrakumu veicējam, kā arī norādīti fiksācijas paņēmieni. Būtiski atzīmēt, ka instrukcijā pievērsta uzmanība arī izrakumu veicēju profesionālajai sagatavotībai. Tajā vairākkārt norādīts, ka svarīgas ir ne tikai senlietas, bet arī to iegūšanas apstākļi, tas ir, atradumu konteksts.¹²⁸

Šķiet, ka instrukcijā nospraustie mērķi un uzdevumi vairāk atspoguļo idealizētas vēlmes, kas ne vienmēr tika ievērotas un atbilda šī laika realitātei. It īpaši tas attiecas uz vēsturisko laiku apbedīšanas vietu pētniecību, kas toreiz šķita mazāk svarīga salīdzinot ar izrakumiem agrāka perioda senkapos. Uzskatāmi to raksturo krievu arheologa V. Sizova izteicieni, kurš 1895. g. veica plašākus izrakumus vairākās Kurzemes senvietās, to skaitā arī vēsturisko laiku kapsētās. Savā 1895. g. atskaitē viņš norādījis, ka Liepājas apkārtnē pārbaudes izrakumos izdevies atsegt 17. gs. kapus ar Jana Kazimira monētām, bet, tā kā tie attiecās uz tik vēlu laiku, tie nav devuši interesantus rezultātus.¹²⁹

Apkopojot pirmajā pētniecības posmā veikto pētījumu datus, ne reizi vien varēja konstatēt, ka arheoloģisko izrakumu skaitu un apjomu apskatāmajā periodā nav iespējams precīzi noteikt, jo nereti izrakumi noritējuši bez jebkādas fiksācijas un dokumentācijas. Piemēram, saglabājušās ziņas, ka 19. gs. 60 vai 70 gados vēsturisko laiku kapi atsegti pie Lielstraupes Ūdriem, 20. gs. sākumā F. Balodis pētījis 16., 17. gs. apbedījumus Sapes Daniela kalnā.¹³⁰ Bez plašākas dokumentācijas, nenorādot senvietu precīzu atrašanos un pētījumu apjomus, vairākās vēsturisko laiku kapsētās 1895. gadā izrakumus veicis V. Sizovs.¹³¹ Vēl jo vairāk līdzīga rakstura pētījumus saistībā ar mantas meklēšanu un senlietu kolekcionešanu šajā laikā Latvijas teritorijā daudzviet ir izdarījuši amatieri. Piemēram, 19. gs. beigās Zaļenieku Ķēķos racis Rīgas politehnikuma institūta students A. Deglavs,¹³² vairākās senvietās izrakumus izdarījuši vietējie muižnieki, skolotāji u.c.

Nemot vērā minētos apstākļus, par laika posmu no 19. gs. sākuma līdz 1918. g. izrakumu rezultāti apkopoti par 44 senvietām. No tām 25 gadījumos viduslaiku un agro jauno

¹²⁷ Brackel H. Instruction für Ausgrabungen, entworfen im Auftrag der Allerhöchsten Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Rußlands. – R., 1840. – 24 s.

¹²⁸ Turpat, - S. 5.- 6., 18.-19.

¹²⁹ „Впрочем мои разведочные раскопки в этих местах не дали интересных результатов, не смотря на то, что я папал на скелеты и даже находил монеты, но последние относились к царствованию Яна-Казимира и не представляли поэтому для моих работ достаточного интереса.” Предварительный отчет г. Сизова о поездке его с целью археологических исследований в Курляндскую губернию летом 1895 года. // Труды десятого археологического съезда в Риге в 1896 г. – М., 1896. – Т. II. – С. 7.,8.

¹³⁰ Grewing C. Bericht über eine heidnische Begräbnisstätte Beim Mase – Petsch – Gesinde //Sb.GEG. 1874. – Dorpat, 1875. – S. 117. Balodis F. Senākie laiki Latviešu senvēsture //Latviešu Vēsture. Prof. Baloža F. un Tenteļa A. redakcijā. – Rīga, 1938. – 89. lpp.

¹³¹ Trūkst precīzas norādes par izrakumu vietām Bārtavas apkārtnē, pie Grobiņas, Ventpils u.c.

¹³² Pēteris Stepiņš 1938. gada ziņojums par senlietu atradumiem Jelgavas apr., Zaļenieku pag. Ķēķu mājās. (Glabājas LNVM Arheoloģijas nodaļas Pieminekļu Valdes arhīvā).

laiku apbedījumi atsegti agrāka perioda arheoloģiskajos pieminekļos – akmens, dzelzs laikmeta dzīvesvietās un kapulaukos, bet 19 – 14.–18. gs. ierīkotās kapsētās. (3. att.). Lielāka apjoma pētījumi arheologa K. Zīversa un A. Zommera vadībā veikti akmens laikmeta apmetnē Riņņukalnā, kur atsegti ap simt 15.–17. gs. apbedījumi.¹³³ Vairāki vēsturisko laiku apbedījumi izpētīti arī dzelzs laikmeta kapulaukos, piemēram, labāk pazīstamajos Pasilciema, Kapsēdes, Ciblas, Saikavas senkapos u.c. Vairākās Rietumlatvijas 14.–18. gs. apbedīšanas vietās izrakumus veikuši krievu arheologi V. Sizovs un S. Bogojavļenskis. Gatavojoties 1896. g. Viskrievijas X arheologu kongresam Rīgā, 1895. g. vasarā V. Sizovs racis Zlēkas Gaisiņos, Užavā, Pūnē, Lavīzē un citur.¹³⁴ S. Bogojavļenskis 1896. g. veicis izrakumus Puzes, Matkules, Upesvagaru, Klāšu, Maku apbedīšanas vietās, kur izpētīti 12.–14. gs. ugunskapi un 15.–17. gs. skeletapbedījumi.¹³⁵ Pārējā Latvijas teritorijā periodā līdz kongresam un pēc tam pētījumus galvenokārt veikuši vācbaltieši. Salīdzinot izrakumu skaitu un apjomu reģionāli, intensīvāk izrakumi noritējuši Vidzemē un Kurzemē. Mazāk šajā laikā rakts Latgalē, pie kam galvenokārt agrāka perioda pieminekļos, kur atsegti arī vēsturisko laiku kapi. Zemgalē vēsturisko laiku apbedījumi atklāti Dobelē un Īlē. Turpretim Sēlijā pirmajā pētniecības posmā 14.–18. gs. apbedīšanas vietās pētījumi nav veikti vispār (4.att.).

Apskatāmā perioda izrakumu rezultāti plašāk atspoguļoti senatnes pētītāju biedrību periodiskajos izdevumos.¹³⁶ Tajos atrodama informācija par izrakumu laiku, vietu, atsegto apbedījumu skaitu, kā arī izrakumos iegūto senlietu materiālu. Pateicoties nelielajiem izrakumu apjomiem, nereti nopublicēti arī kapu apraksti. Ņemot vērā, ka 19. un 20. gs. sākuma izrakumu dokumentācija ir saglabājusies nepilnīgi un bieži tās trūkst, publikācijas lielākoties ir vienīgais informācijas avots par izrakumiem un tajos iegūto arheoloģisko materiālu vācbaltu un krievu arheologu darbības laikā.

¹³³ Izrakumu rezultāti atspoguļoti vairākās publikācijās. Plašāk par vēsturisko laiku apbedījumiem un atradumiem rakstīts: Sommer A. In den Gräbern des Rinne-kalns gefundene Gegenstände // Sb. GEG 1882. – Dorpat, 1883. – S. 124. – 135. Sommer A. Der Rinne-kalns und seine Bedeutung für die ostbaltische Archäologie //Sb. GEG 1882. – Dorpat, 1883. – S. 175. – 182. Sommer A. Der Rinne-kalns und seine Bedeutung für die Antropologie Livlands //Arhiv für die Naturkunde Liv-, Ehst - und Kurlands. – Dorpat, 1884. – Serie 2. – Bd. IX. – S. 345. – 400. – Tab. I, II.

¹³⁴ Предварительный отчетъ г. Сизова о поездке его с целью археологических исследований в Курляндскую губернию летом 1895 года. // Труды десятого археологического съезда в Риге в 1896 г. – М., 1896. – Том. II. – С. 6. – 18.

¹³⁵ Богоявленский С.,К. Раскопки въ Лифляндской и Курляндской губерниях летом 1896 года //Труды десятого археологического съезда в Риге в 1896 г. – Том III. – М., 1900. – С. 92. – 116.

¹³⁶ Verh. Estn. – Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft. – Dorpat, 1840. – 1943.

Sb. GEG. – Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft. – Dorpat, 1861. – 1940.

Sb. Kurl. – Sitzungsberichte Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst aus den Jahren. – Mitau, R., 1850. – 1937.

Sb. Rig. – Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus den Jahren. – R., 1874. – 1936.

Kā nozīmīgs apkopojošs pētījums ir minams Rīgas X arheologu kongresa katalogs, kas iznāca 1896. gadā, un vēlāk trīs sējumos izdotie kongresa materiāli.¹³⁷ Tajos atrodama apkopojošā informācija par tagadējās Latvijas un Igaunijas teritorijā līdz 1896. g. veiktajiem pētījumiem un iegūtajiem atradumiem, kas sistematizēti, vadoties pēc ģeogrāfiskā principa un izstrādātās senlietu un atradumu periodizācijas. Zīmīgi, ka Riharda Hausmaņa sagatavotajā kongresa kataloga ievaddaļā iekļauts laika posms arī pēc Livonijas kristianizēšanas.¹³⁸ Nodaļā par vēlo laiku atradumiem viņš devis koncentrētu Latvijas un Igaunijas teritorijas 13.–18. gs. senlietu apskatu no šī laika depoziātiem, savrupatradumu un apbedīšanas vietām. Autors pieminējis Mazjumpravas 17. gs. depoziātā, Ikšķiles baznīcā, Saikavā (*Friedrichswald*), Kazdangā u.c. iegūtos atradumus. Tuvāk aplūkoti tikai atsevišķi toreiz plašāk pētītie objekti – Kaltri kapsēta Igaunijā un Vecates Riņņukalns Latvijā.¹³⁹ Šajā publikācijā pirmo reizi arheoloģiskajā literatūrā vairāk pievērsta uzmanība vēsturisko laiku senlietu materiāla analīzei. Līdz tam publikācijās galvenokārt tika veikta atradumu uzskaitē. R. Hausmanis gan norādījis, ka vēl trūkst izrakumu materiāla, lai izvērstu plašākus secinājumus.¹⁴⁰

Bez senlietu materiāla apskatāmajā periodā uzmanība pievērsta arī citiem ar vēsturisko laiku apbedīšanas vietām saistītiem aspektiem. Senatnes pētnieks arheologs A. Zommers veicis Riņņukalna 15., 16. gs. kapsētā iegūto galvaskausu mērījumus un aprēķinus, mēģinot risināt jautājumu par šeit apbedīto etnisko piederību.¹⁴¹ Kranioloģiskā materiāla izpētei pievērsies arī poļu pētnieks L. Dudrevičs. Viņš aprakstījis Z. Glogera 1880. g. izrakumos Viļākā, paņemto vēsturisko laiku apbedījumu galvaskausu paraugus.¹⁴²

Saistībā ar restaurācijas darbiem¹⁴³ un mākslas vēstures pieminekļu apsekošanu, 19. gs. beigās veikta vairāku kapeņu izpēte Rīgas Doma baznīcā un Jelgavas pilī. Rīgas Doma baznīcas altārdaļā atvērta pirmā Livonijas bīskapa Meinarda, bet krustejā – arhibīskapa Mihaela Hildenbranda kaps.¹⁴⁴ Jelgavas pilī veikta Kurzemes–Zemgales hercogu kapeņu

¹³⁷ Katalog der Ausstellung zum X. archäologische Kongress in Riga 1896. – R., 1896. Труды десятого Археологического съезда в Риге в 1896 г. Под ред. П., С. Уваровой. Том I. – III. – М., 1896 – 1900.

¹³⁸ Hausmann R. Einleitung zur Abtheilung Archäologie // Katalog der Ausstellung zum X. archäologische Kongress in Riga 1896. – R., 1896. – S. LXXXI – LXXXV.

¹³⁹ Turpat, - S. LXXXI – LXXXV.

¹⁴⁰ Turpat, - S. LXXXII.

¹⁴¹ Sommer A. Der Rinne – kalns und seine Bedeutung für die Anthropologie Livland // Archiv für die Naturkunde Liv – Ehst – und Kurland. – Dorpat, 1884. – Serie 2. – Bd. IX. – S. 345. – 400. – Tab. I, II.

¹⁴² Glogier Z. Wykopalska Maryjehauske // Pamiętnik Fizyograficzny 1881. – Tom I. – S. 399. – 402. Dudrewicz L. O czaszkach ludzkich z cmentarzyska w Maryjehauzie // Pamiętnik Fizyograficzny 1881. – Tom I. – S. 403. – 406.

¹⁴³ Rīgas Doma baznīcas restaurācijas nolūkā 19. gs. 80 gados dibināja Doma baznīcas atjaunošanas sekcija. Tās ietvaros tika veikta Doma baznīcas interjera uzskaitē, arhitektonisko objektu dokumentācija un vēstures izpēte.

¹⁴⁴ Löwis of Menar K. Grabdenkmal des Bischofs Meinhard im Rigaschen Dom, wiederhergestellt 1896 // Zwölfter und Dreizehnter Rechenschaftsbericht der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands, Abtheilung für den Dombau zu Riga, 1896 und 1897. – R., 1898. – S.31. – 34. Jaksch R. Das gemauerte Grab im Domhof zu Riga // Sb. Rig. 1892. – R., 1893. – S. 62. – 64.

apskate.¹⁴⁵ Paralēli, šajā laikā noritēja arī memoriālo pieminekļu fiksēšana. A. Buholcs un N. Bušs 19. gs. beigās publicējuši plašāku apkopojumu par Doma baznīcas kapu plāksnēm.¹⁴⁶ No šī laika uzglabājies arī kāda anonīma autora pētījums par memoriālās akmens tēlniecības pieminekļiem, ko vēlāk savā darbā izmantojis H. Leflers.¹⁴⁷

Vairākas piemiņas zīmes (krustakmeņi, akmens krusti un kapa plāksnes) atklātas un apsektas arheoloģisko izrakumu un arheoloģisko pieminekļu apzināšanas ekspedīciju laikā.¹⁴⁸ Apjomīgāka publikācija sagatavota par Mārtiņsalas baznīcā A. Buholca izrakumos atrasto viduslaiku kapakmeni ar iekaltu kareivja attēlu. Pēc raksta autora H. Bruninga vērtējuma, kapa plāksne pagatavota 12., 13. gs. mijā Livonijas krustakaru sākumposmā.¹⁴⁹

No rakstītās vēstures un arheoloģijas aspekta vēsturisko laiku apbedīšanas vietu pētniecībai 20. gs. sākumā pievērsies Rihards Hausmans. 1902. g. iznāca viņa raksts par „*Ārpus baznīcas apbedīšanas vietām Igaunijā*”.¹⁵⁰ Balstoties uz rakstīto avotu liecībām un arheoloģiskā materiāla dotumiem, viņš atsevišķi izdalījis un aplūkojis vienu no vēsturisko laiku apbedīšanas vietu grupām – kapsētas, kuras nebija saistītas ar draudzes baznīcām un neatradās pie tām.

Jau agrāk, šo īpatnību, kas bijušajā Livonijas teritorijā izveidojās pēc vietējo iedzīvotāju kristianizācijas un saglabājās līdz pat jauniem laikiem, bija ievērojuši mitoloģijas un vēstures pētnieki. Piemēram, V. Manhards savos rakstos vairākkārt atsaucies uz rakstītajos avotos minētajām “krūmu” kapsētām mežos un laukos, kur vietējie iedzīvotāji apglabājuši savus mirušos.¹⁵¹ Liela daļa šī laika pētnieku šo parādību būs pamanījuši, arī veicot arheoloģiskos izrakumus agrāka perioda kapulaukos, kuru izmantošana turpinājusies pēc 13. gs.¹⁵² R. Hausmanis atšķirībā no viņiem šīs problemātikas izpētē sasaistījis un analizējis abas

¹⁴⁵ Raphael A., Raphael W. Die Herzogsgruft im Schloß zu Mitau // Sb. Kurl. 1915. – 1933. – Jelgava, 1934. – S. 1. – 104.

¹⁴⁶ Bucholtz A. Denkmäler im Dom zu Riga // Sonderabdruck aus dem Rigaschen Almanach für 1886. – R., 1885. – 57 s. Busch N. Grabsteine im Dome zu Riga // Zehnter und Elfter Rechenschaftsbericht der Dombauabtheilung der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands, für die Jagre 1894 und 1895. – R., 1896. – 65 s. Taf. III.

¹⁴⁷ Loeffler H. Die Grabsteine, Grabmäler und Epitaphien in den Kirchen Alt – Livland vom 13. bis 18. Jahrhundert // Abhandlungen der Herder – Gesellschaft und des Herder – Instituts zu Riga. – R., 1929. – Bd. 3. – S. 1. – 135. Abb. XXII; Siliņa M. Latvijas memoriālās akmens tēlniecības tipoloģija un ikonogrāfija (12. gs. – 16. gs. pirmā puse) // Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei I. – R., 1986. – 107. lpp.

¹⁴⁸ Girgenson J. Bericht über seine unternommene Reise im Sissegal // Sb. Rig. 1885. – R., 1886. – S. 92., 93.

¹⁴⁹ Bruiningk H. Der älteste mittelalterliche Grabstein Livlands aus der St. Martinskirche auf Holme bei Riga // Baltische Studien zur Archäologie und Geschichte (Arbeit des Baltischen Vorbereitenden Komitees für den XVI. Archäologischen Kongress in Pleskau 1914). – R., 1914. – S. 171. – 175.

¹⁵⁰ Hausmann R. Auserkirchliche Begräbnißplätze im Estlande in christlicher Zeit // Separatabdruck aus der Illustr. Beilage d. Rig. Rundsch. – R., 1902. – Nr. 11. – S. 3. – 20.

¹⁵¹ Mannhardt W. Beiträge zur Mythologie der lettischen Völker. Johan. Lascii Poloni de Diis Samagitarum caeterorumque Sarmatorum et falsorum Christianorum // Magazin der Lettisch-Literarischen Gessellschaft. – Mitaū, 1868. – Bd. 14. – S. 111. Mannhardt W. Letto – Preussische Götterlehre. – R., 1936. – S. 388.

¹⁵² Lehmann E. Bericht über die Gräberaufdeckungen bei Stirnian im Herbst 1872 // Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft. – Dorpat, 1873. – Bd. VII. – Heft 3, 4. – S. 106. – 115. Sievers C., G. Forschungstour während der Monate Juli und August 1878 im lettischen Gebiete an der Oger und Ewst

avotu grupas – gan arheoloģisko materiālu, gan rakstīto avotu liecības. Raksta ievadā autors norādījis, ka arheoloģijā īpaša uzmanība līdz šim tikusi veltīta aizvēsturiskajiem laikiem, bet maz apskatīti vēsturisko laiku atradumi un pieminekļi, tādēļ zināšanas par kristīgo laiku kapiem ir ievērojami fragmentāras. Ņemot to vērā, autors aplūkojis Igaunijas teritorijā arheoloģiski pētītās vēsturisko laiku apbedīšanas vietas, raksturojot apbedīšanas veidu, atrasto kapa inventāru un tā hronoloģiju. Raksta nobeigumā autors minējis piemērus arī no Latvijas teritorijas, tiesa gan, norādot, ka viņam trūkst plašākas informācijas situācijas raksturošanai.¹⁵³ Dotais raksts ir uzlūkojams par pirmo pētījumu tagadējās Igaunijas un Latvijas teritorijas kapsētu vēsturē, kurā vēsturisko laiku apbedīšanas vietas ir izdalītas un aplūkotas kā atsevišķa arheoloģisko pieminekļu grupa, norādot tās izpētes nepieciešamību. Nelielu ieskatu par vēsturisko laiku apbedīšanas vietām, atsegtajiem kapiem un iegūtajiem atradumiem, R.Hausmans ir sniedzis arī 1909. g. izdotajā apskatā par pēdējās desmitgades arheoloģiskajiem pētījumiem Baltijas provincē. Šajā rakstā, autors norādījis uz nereti novēroto agrāka perioda kapulauku atrašanos mūsdienu kapsētās vai to tuvumā, piemēram, Ciemaldē, Pasilciemā, Grobiņā u.c. Viņaprāt šo pieminekļu saistība līdz galam vēl nav noskaidrota.¹⁵⁴

Kopumā raksturojot pirmo pētniecības posmu, jānorāda, ka ar vēsturisko laiku apbedīšanas vietu izpēti nodarbojušies ne tikai arheologi, bet arī citu nozaru speciālisti. Šīs jomas pirmsākumi saistāmi jau ar 17., 18. gs., kad atsevišķi entuziasti veica baznīcas kapeņu apsekošanu un kapa zīmju fiksāciju. 19. gs. sākumā, vēsturisko laiku apbedīšanas vietu izpēte, aizsākās arī saistībā ar arheoloģijas kā jaunas vēstures zinātnes nozares izveidošanos. Periodā no 19. līdz 20. gs. sākumam arheoloģiskie izrakumi galvenokārt tika veikti agrāka perioda pieminekļos, kādēļ 14.–18. gs. apbedījumi lielākoties atsegti akmens un dzelzs laikmeta dzīvesvietās un kapulaukus. Nejaušas sakritības dēļ, atsevišķi pētījumi 14.–18. gs. kapsētās vairāk noritējuši perioda otrajā pusē. Uzkrājoties arheoloģiskajam materiālam, šajā laikā vēsturisko laiku apbedīšanas vietas sāka izdalīt un aplūkot kā atsevišķu arheoloģisko pieminekļu grupu, kas tika atzīta par nozīmīgu avotu viduslaiku un agro jauno laiku iedzīvotāju materiālās un garīgās kultūras izpētē.

//Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte. – Berlin, 1879. – S. 26. – 36. u.c.

¹⁵³ Hausmann R. Auserkirchliche Begräbnisplätze im Estlande in christlicher Zeit // Separatabdruck aus der Illustr. Beilage d. Rig. Rundsch. – R., 1902. – Nr. 11. – S. 19., 20.

¹⁵⁴ Hausmann R. Übersicht über die archäologische Forschung in den Ostseeprovinzen im letzten Jahrzehnten //Arbeiten des ersten Baltischen Historikertages zu Riga 1908. – R.,1909. – S. 20.,40.

2. Otrais pētniecības posms

Jauni priekšnosacījumi vēstures zinātnē un arheoloģijā izveidojās pēc Pirmā pasaules kara, kad politisko notikumu rezultātā tika izveidota neatkarīga Latvijas valsts. Tās pastāvēšanas laikā no 1918.–1940. g. savas vadošās pozīcijas zaudēja vācbaltu un krievu zinātnieki, ar arheoloģiju plašāk sāka nodarboties latviešu pētnieki. Galvenās instances, kas sagatavoja kadrus un nodarbojās ar Latvijas senākās vēstures pētniecību, bija: 1922. g. izveidotā Latvijas Universitātes Arheoloģijas katedra, Valsts vēsturiskais muzejs, kas sākotnēji ar nosaukumu Latvijas Etnogrāfiskais muzejs darbojās jau kopš 1920. g., un 1923. g. dibinātā Pieminekļu Valde.

Mantojumā no iepriekšējā perioda jaundibinātā Latvijas valsts saņēma neatrisinātu pieminekļu aizsardzības jautājumu. Tas aktualizējās jau pirmajos valsts pastāvēšanas gados, kad dažs labs lauku skolotājs, iesaistot skolniekus, veica izrakumus, lai veidotu skolas muzeju kolekcijas. Daudz vairāk bija tādu “senatnes mīlētāju”, kas savu darbību neafišēja, bet nodarbojās ar arheoloģisko pieminekļu patvaļīgu postīšanu. Tādēļ 1923. g. tika pieņemts pieminekļu aizsardzības likums un dibināta Pieminekļu valde, kuras uzdevumos ietilpa Latvijas teritorijā esošo pieminekļu apzināšana, reģistrēšana un aizsardzība.¹⁵⁵

Valsts vēsturiskā muzeja Arheoloģijas nodaļa šajā laikā kļuva par galveno senlietu materiāla krātuvi. Muzeja fondi tika izveidoti uz Latviešu Biedrības arheoloģiskās un etnogrāfiskās kolekcijas bāzes. Apskatāmajā periodā tos papildināja arheoloģiskajos izrakumos atrastās senlietas, kā arī Latvijas teritorijas arheoloģiskajos pieminekļos iegūtie savrupatradumi.¹⁵⁶

Latvijas Universitātē bija atvērta arheoloģijas katedra, ko līdz 1924. g. pavasarim vadīja no Kēnigsbergas pieaicinātais profesors M. Eberts, bet vēlāk – arheologs un mākslas vēsturnieks F. Balodis. Latvijas Universitāte sekmēja vairāku latviešu arheologu sagatavošanu (V. Ģinters, E. Šturms, F. Jākobsons, A. Karnups, R. Šnore u.c.), kuri ar lieliem panākumiem darbojās Latvijas senākās vēstures pētniecībā.¹⁵⁷

Vēsture un arī arheoloģija 20. gs. 20. – 30. gados tika pakārtota valsts nacionālajām interesēm. Humanitāro zinātņu uzdevumā ietilpa „latviskā” meklējumi pagātnē un senatnes cildināšana. Arheoloģijā līdz ar to orientējās vairāk uz aizvēstures perioda arheoloģisko pieminekļu izpēti. Vēsturisko laiku apbedīšanas vietās, arheoloģiskie izrakumi šajā laikā galvenokārt veikti, pārbaudot ienākušās ziņas par agrāk neregistrētajiem senkapiem vai arī saistībā ar arheoloģisko pieminekļu zonā paredzētajiem zemes darbiem. Kopumā laika posmā

¹⁵⁵ Šnore R. Latvijas senvēstures pētīšanas darbs valsts pastāvēšanas 20 gados //SM. – R., 1938. – Nr.4. – 40. lpp.

¹⁵⁶ Turpat. – 40.,41. lpp.

¹⁵⁷ Turpat. – 43.,44. lpp.

no 1920.–1939. g. vēsturisko laiku apbedījumi pētīti vairāk nekā 90 senvietās (3.att.).¹⁵⁸ Līdzīgi kā pirmajā pētniecības posmā, arī 20. gs. 20.–30. gados, precīzs veikto izrakumu skaits un apjoms nav nosakāms, jo nereti izrakumi nav dokumentēti vai arī tos veikuši amatieri. It īpaši informācija par veiktajiem pētījumiem ir fragmentāra vai trūkst par atsevišķiem objektiem laika posmā līdz 20 gadu vidum, kad vēl noritēja pieminekļu aizsardzības jautājumu sakārtošana. Nereti šajā laikā vēsturisko laiku kapsētās izrakumi izdarīti bez jebkādas dokumentācijas. Zināms, ka Latvijas Republikas pastāvēšanas pirmajos gados šāda veida pētījumi veikti Vecgulbenes Dumpjos, Krustpils „Mantas kalniņā”, Vidrižu pagasta Upesleju kapsētā u.c.¹⁵⁹ Bez plašākas apbedījumu un atradumu dokumentācijas divdesmito gadu sākumā izrakumus veikuši arī mediķi G. Bakmanis un J. Prīmanis. Lai iegūtu antropoloģisko materiālu (galvaskausu) viņu vadībā atsegti 13 uzkalniņi Jaunpiebalgas senkapos un vairāk nekā 33 apbedījumi Pāles Priecumu kapsētā.¹⁶⁰

Ņemot vērā Latvijas Republikas laika arheologu intereses un prioritātes, 20. gados lielāka vērība pievērsta agrāka perioda pieminekļu izpētei, nereti šajos objektos atsedzot arī viduslaiku un agro jauno laiku apbedījumus, piemēram, Ciblas, Makašānu Greivuļu, Matkules Tojātu, Jaunpiebalgas, Viesienas Tropeles u.c. senkapos. Vēsturisko laiku apbedīšanas vietas lielākoties pētītas, pieminekļu apsekošanas laikā, pārbaudot ziņas par senlietu un cilvēku kaulu atradumiem vai veicot arheoloģisko uzraudzību, piemēram, Liezeres Blukās, Vestienas Dzīšļos, Mežotnes Galapielēnos, Blomē, Mārcienas Palleskalnā, Preiļu Vāveros, Purmsātu Priedniekos, Rīgā, Siguldā u.c. Šajos objektos atsegto apbedījumu skaits parasti bija neliels un bieži bez datējoša senlietu materiāla. Kā izņēmumu var minēt 1927. g. izrakumus Ikšķīles baznīcā, kur saistībā ar paredzētajiem Pirmajā pasaules karā izpostītās baznīcas rekonstrukcijas darbiem arheologa E. Šturma vadībā tika izpētīti 165 apbedījumi.¹⁶¹

Informācija par izrakumiem un savrupatradumiem koncentrētā veidā atrodama šī laika periodiskajos izdevumos – avīzē „*Jaunākās Ziņas*”, mākslas un senatnes mēnešrakstā „*Latvijas Saule*” un citur. 20. gadu zinātniskajās publikācijās un pētījumos lielāka uzmanība pievērsta Latvijas aizvēstures jautājumiem. Uzskatāmi tas atspoguļojas 1926. g. izdotajā „*Latvijas archeoloģijā*” un H. Riekstiņa 1930. gadā publicētajā pieminekļu sarakstā, kur

¹⁵⁸ Pēc Latvijas valsts neatkarības pasludināšanas vēsturisko laiku apbedījumu vietās arheoloģiskie izrakumi uzsākti tikai 1920. gadā. Raksta beigās pievienotajā tabulā apkopota informācija par 20., 30 gadu izrakumiem 83 senvietās.

¹⁵⁹ Riekstiņš H. Vēsturiskas vietas Vecgulbenes apkārtnē // Mākslas un senatnes mēnešraksts Latvijas Saule. – R., 1925. – Nr. 28 – 30 (V). – 318. lpp. Stokmanis A. Jēkabpils valsts vidusskolas dzimtenes senatnes pētīšanas pulciņa darbība 10 pastāvēšanas gados // Mākslas un senatnes mēnešraksts Latvijas Saule. – R., 1930. – Nr. 93 - 96 (IX - XII). – 1054. lpp. Gusāra A. 1928. gada ziņojums par Kapu kalnu Rīgas apr., Vidrižu pag. Upesleju jaunsaimniecībā. (Glabājas LNVM Pieminekļu Valdes arhīvā).

¹⁶⁰ Prīmanis J. Pāles galvas kausi // LUR. – R., 1925. – Nr. 12. – 429. – 480. lpp. Elksnīte E. Jaunpiebalgas uzkalniņu kapi // Filologu biedrības raksti. – R., 1935. – XV sēj. – 120. – 141. lpp.

¹⁶¹ Šturms E. Ikšķīles baznīcas kapenes // Latviešu konversācijas vārdnīca. – R., 1931/1932. – 12532. – 12535.

periods pēc 13. gs. atsevišķi nav izdalīts un aplūkots.¹⁶² Vēsturisko laiku senvietas un senlietas atzīmētas saistībā tikai ar agrāka perioda senkapjiem un dzīvesvietām.¹⁶³

Jaunu pavērsienu arheologu līdzšinējā nostājā atklāj E. Šturma 1932. g. publicētais raksts par 1931. g. ieguvumiem arheoloģijā. Notikumu sakrītības rezultātā 1931. un iepriekšējos divos gados izrakumi bija notikuši vairākās vēsturisko laiku apbedīšanas vietās. E.Šturms īsumā sniedzis ieskatu par pētījumiem 13.–15. gs. Dundagas Laukmuižas, Zaubes Bērmuižas un 16., 17. gs. Zaļenieku Zaļāsmuižas, Raņķu Kraķu, Matkules Plattēvu kapsētās. Rezumējot viņš raksta: *“Tādā kārtā pēdējo divu – trīs gadu laikā, ir iegūts skaidrs ieskats agro vēsturisko laiku materiālā tiklab Vidzemē, kā Kurzemē, kamēr līdz šim Latvijas materiālās kultūras attīstība bija labi pārskatāma tikai līdz vāciešu ienākšanai. [...] Tomēr arheoloģiskiem pētījumiem Latvijā jānodarbojas arī ar vēl vēlākiem laikiem 15.–17. gs. kapjiem, jo tajos atrodamas samērā nesenās pagātnes senlietas, kuras mums vēl tiklab kā nemaz nav pazīstamas, ir ārkārtīgi svarīgas kultūras kontinuitātes noskaidrošanai, respektīvi, kontakta nodibināšanai starp pētījumiem arheoloģijā un etnogrāfijā.”*¹⁶⁴

20.gs. 30. gados salīdzinājumā ar 20. gadiem vērojams straujš izrakumu skaita pieaugums. Šajā laikā pētījumi noritējuši arī ievērojami vairāk vēsturisko laiku apbedīšanas vietās, kas aptvēruši visus Latvijas vēsturiskos novadus (4. att.). Pateicoties izrakumos iegūtajam materiālam un tā izvērtēšanai, 30. gados ievērojami pieauga vēsturisko laiku problemātikai veltīto publikāciju skaits. Desmit gadu laikā izdoti vairāki raksti par vēsturisko laiku kapsētās, depozītos un dzīvesvietās iegūtajiem atradumiem. E. Šnore apkopojusi izrakumu rezultātus un iegūto materiālu par Jūrkalnes Darvdedžu 14., 15. gs. kapsētu.¹⁶⁵ E.Šturms analizējis Valgales Veģu un Kazdangas Roņu 13., 14. gs. ugunskapus.¹⁶⁶ P. Stepiņš publicējis apskatu par izrakumiem Aizkraukles baznīcā un kapsētā.¹⁶⁷ Tāpat 20.gs. 30. gadu publikācijās vēsturisko laiku kapi nereti pieminēti saistībā ar izrakumiem bronzas un dzelzs laikmeta senkapos.¹⁶⁸

Vēsturisko laiku apbedīšanas vietas un tajās iegūtais arheoloģiskais materiāls 30. gados iekļauts arī apkopjošā rakstura izdevumos. 1937. g. F. Baloža redakcijā iznāca senlietu katalogs ar nosaukumu *“Latviešu kultūra senatnē”*. Šajā krājumā bez plašākiem teorētiskiem

¹⁶² Latvijas arhaioloģija (Baloža F. redakcijā). – R., 1926. – 186 lpp. Riekstiņš H. Latvijas arhaioloģijas kartes //Latviešu aizvēstures materiāli I. – R., 1930. – 5. – 37. lpp.

¹⁶³ Piemēram, izdevumā: Latvijas arhaioloģija (Baloža F. redakcijā). – R., 1926. – 109., 125. u.c. lpp.

¹⁶⁴ Šturms E. 1931. gada ieguvumi arhaioloģijā //Izglītības Ministrijas mēnešraksts. – R., 1932. – Nr.1. – 1. – 12. lpp.

¹⁶⁵ Šnore E. Izrakumi agro vēsturisko laiku kapulaukā Jūrkalnes pag. “Darvdedžos” // SM. – R., 1937. – Nr. 2. – 57. – 64. lpp.

¹⁶⁶ Šturms E. Izrakumi Valgāles Veģu ugunskapos //Vēstures atziņas un tēlojumi. – R., 1937. – 350. – 365. lpp.

¹⁶⁷ Stepiņš P. Senā Aizkraukles baznīca // SM. – R., 1940. – Nr. 2. – 30. – 40. lpp.

¹⁶⁸ Salaspils Reznas un Ziedoņskolas bronzas laikmeta kapenēs, Rūsīšu – Debešu vidējā dzelzs laikmeta senkapos u.c. Stepiņš P. Senkapī „Liepas kalnā” Rubas pag. Rūsīšos – Debešos, Jelgavas apr.//SM. – R., 1939. – I. – 45. – 63. lpp. Ģinters V. Kādas nezināmas senas kultūras pēdas Lielupes krastos //SM. – R., 1940. – I. – 65. – 86. lpp. Šturms E. Pirmās bronzas laikmeta kapenes Latvijā // SM. – R., 1936. – I. – 70. – 84. lpp

vispārinājumiem aizvēstures posmi un vēsturiskie laiki reprezentēti ar katram laikmetam raksturīgiem atradumiem. Arheologs A. Karnups šajā darbā sagatavojis pārskatu par 13.–17. gs. rotām.¹⁶⁹ Līdzīgi arī izdevumā par latviešu tautas tērpu vēsturi iekļauts V. Ģintera sagatavotais 13.–16. gs. apģērba apskat, kurā izmantoti tekstīliju atradumi no arheoloģiski pētītajām kapsētām.¹⁷⁰ Profesoram A. Švābem veltītajā rakstu krājumā, publicēts arheologa E. Šturma sagatavotais raksts par 13., 14. gs. baltu tautu apbedīšanas tradīcijām, kurā analizētas šī laika rakstīto avotu un arheoloģiskā materiāla liecības.¹⁷¹

Ievērojami vairāk par vēsturisko laiku tematiku 20. un 30. gados rakstījuši citu nozaru speciālisti – etnogrāfi, vēsturnieki, folkloristi u.c. Konkrēti ar nāves, aizkapa dzīves, bērnu tradīciju, apbedīšanas vietu jautājumu izpēti, nodarbojušies Ludvigs Adamovičs, Pēteris Šmits, Kārlis Straubergs un citi pētnieki. Viņu sacerējumi pamatā balstīti uz rakstīto avotu, etnogrāfijas un folkloras materiāla. Minētie autori pievērsuši uzmanību gadskārtu svinībām, tas ir dvēseļu dienām un dzimts godiem – kristībām, kāzām un bērēm.¹⁷²

Informācija par vēsturisko laiku apbedīšanas vietām atrodama 20. gs. 20., 30. gadu vēsturnieku, novadpētnieku un garīdznieku rakstos. Piemēram, J. Juškēvičs savā darbā apskatījis Rīgas pilsētas galvenās baznīcu kapsētas, kā arī minējis kara, bada un mēra apstākļos ārpus pilsētas mūriem ierīkotās apbedīšanas vietas.¹⁷³ Konkrēti par Valmieras draudzes kapsētām 30. gados rakstījis novadpētnieks H. Enzeliņš.¹⁷⁴ Neliels ieskats par Latvijas luterāņu baznīcas kapsētām atrodams arī draudžu jubileju gadadienām veltītajos bukletos.¹⁷⁵ Izvērstāku kapsētu apskatu sniedzis arhitekts P. Kampe 1937. g. publicētajā disertācijas darbā, kurā viņš apskatījis pie draudzes baznīcām iekārtoto kapsētu plānojumu un ar mirušo apbedīšanu saistīto saimniecisko pusi.¹⁷⁶ 1956. g. trimdā, turpinot 30. gados iesākto tēmu, P. Kampe publicējis rakstu, kurā raksturojis Rīgas un lauku novadu kapsētu ierīkošanu, izmantošanu pirms un pēc mirušo apbedīšanas atcelšanas apdzīvotos centros 1773. g.¹⁷⁷ Šis nelielais Latvijas kapsētu vēstures apskats pamatā izstrādāts balstoties uz rakstīto avotu

¹⁶⁹ Karnups A. 13. – 17. gadsimteji // Latviešu kultūra senatnē. – R., 1937. – 105. – 125. lpp.

¹⁷⁰ Dzērvītis A., Ģinters V. Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē. – R., 1936. – 80. – 90. lpp.

¹⁷¹ Štrums E. Hronikas un senrakstu ziņas par baltu tautu bērnu parašām 13. un 14. gs. // Tautas vēsturei. – R., 1938. – 84. – 110. lpp.

¹⁷² Šmits P. Miršana un bēres // Latviešu tautas dainas. – R., 1932. – X sēj. – 769. – 788. lpp.; Straubergs K. Hanovijs par dvēseļu kultu pie latviešiem // Izglītības ministrijas mēnešraksts. – R., 1925. – Nr. V. – 492. – 500. lpp.; Straubergs K. Viņa saule // Izglītības ministrijas mēnešraksts. – R., 1922. – Nr. VI. – 604. – 618. lpp.; Adamovičs L. Senlatviešu pasaules ainava // Latvijas Universitātes raksti. Teoloģijas fakultāte. – R., 1938/1940. – Sējums I.; Adamovičs L. Vidzemes baznīcas un latviešu zemnieks 1710. – 1740. – R., 1933. – 660 lpp. u.c.

¹⁷³ Juškēvičs J. Vecā Rīga. – R., 1994. – 100 lpp. (Pārstrādāts 1936. gada izdevums).

¹⁷⁴ Enzeliņš H. Skati Valmieras pilsētas draudzes un novada pagātnē. – Valmierā, 1932. – 302 lpp.

¹⁷⁵ Baerenta P. Āraišu baznīca un draudze savā 700 gadu gaitā. – Cēsis, 1927. – 122 lpp.; Ērmans J. Krimuldas baznīca un draudze 1205 – 1930. – R., 1930. – 48 lpp.; Virbulis A. Tukuma draudze un baznīca. – R., 1937. – 146 lpp. u.c.

¹⁷⁶ Kampe P. Baznīcu celtniecība Vidzemē zviedru valdības pēdējos piecdesmit gados 1660. – 1710. – R., 1937. – 238 lpp.

¹⁷⁷ Campe P. Begräbnisstätte und Friedhöfe Lettlands // Baltische Hefte. – Groß – Biewende, 1956. – Hefte 3. – S. 13. – 30.

liecībām. Autors atsaucies arī uz arheoloģiskajiem pētījumiem, kurus veicis viņš pats un citi.¹⁷⁸

Kopumā raksturojot otro pētniecības posmu, jānorāda, ka 20., 30. gadu arheologi vairāk nodarbojušies ar aizvēstures perioda izpēti. Vēsturisko laiku apbedīšanas vietās izrakumi veikti, galvenokārt pārbaudot ienākušās ziņas par agrāk neregistrētajiem senkapjiem vai arī saistībā ar arheoloģisko pieminekļu zonā paredzētajiem zemes darbiem. Neskatoties uz salīdzinoši lielo izrakumu skaitu, to rezultāti 20., 30. gadu arheologu publikācijās atspoguļoti tikai daļēji. Ievērojami vairāk par vēsturisko laiku apbedīšanas vietām un apbedīšanas tradīcijām šajā laikā rakstījuši citu nozaru speciālisti.

3. Trešais pētniecības posms

Padomju Savienības un Nacistiskās Vācijas okupācijas laiks – no 1940. g. jūnija vidus līdz 1944./1945. g. – arheoloģijas pētniecības vēsturē līdz šim analizēts maz. Pēc Latvijas okupācijas 1940. g. jūnijā, neskatoties uz pārmaiņām politikā un saimniecībā, turpināja darboties Latvijas Republikas pastāvēšanas gados izveidotās iestādes – Pieminekļu valde, Valsts vēsturiskais muzejs un LU Arheoloģijas katedra.

1940. g., pēc padomju armijas ienākšanas Latvijas teritorijā, F. Balodis, baidoties no komunistiskā režīma represijām, emigrēja uz Zviedriju. Latvijas Universitātes, Arheoloģijas katedras vadību pārņēma E. Šturms.¹⁷⁹ Valsts vēsturiskā muzeja Arheoloģijas nodaļu līdz 1944. g. turpināja vadīt E. Šnore, kura šajā amatā bija iecelta jau 1933. g..¹⁸⁰ Pirmajos padomju okupācijas mēnešos nebija vērojamas krasas izmaiņas Pieminekļu valdes darbībā. Turpinot ierasto darbu, tās uzdevumā veikti nelieli izrakumi vairākās senvietās – Pļaviņu Kalnapeļņos, Tukumā, Ventspils Kantsonu kapsētā, Rites Ķebēnu, Rūsīšu – Debešu, Mārcienas Asmu un Kārdabas Grantskalnu senkapos. 1940. g. augustā Pieminekļu valde tika nodota LPSR Izglītības tautas komisariāta pārziņā un nosaukta par Muzeju un pieminekļu aizsardzības daļu.¹⁸¹ Par Pieminekļu valdi tā atkal tika pārdēvēta vācu okupācijas laikā 1941. g. jūlija beigās.¹⁸²

1941. g. vasarā, tuvojoties frontei, arheoloģiskie izrakumi Latvijā netika veikti. Tos atsāka Nacistiskās Vācijas okupācijas laikā. Vēsturisko laiku apbedījumi atsegti E. Šturma

¹⁷⁸ Turpat. – 14., 18., 29., 30. lpp. Raksta autors 1918. gada vasarā racis Alūksnes rajona Alsviķu Pidiķu senkapos. Par nožēlu viņš nav veicis izrakumu dokumentāciju, kādēļ nav zināmi darba apjomi un rezultāti. Izrakumos iegūtais senlietu materiāls glabājas LNVMA 3039 – 3060.

¹⁷⁹ Vījups A. Archaeology and archaeological education at the University of Latvia // Inside Latvian Archaeology. – Göteborg, 1999. – P. 122.

¹⁸⁰ Mugurēvičs Ē. Elvīras Šnores dzīves un zinātniskās darbības paraksts // Latvijas vēsturnieki arheologi Elvīra Šnore (1905 – 1996) un Rauls Šnore (1901 – 1962). Bibliogrāfija, vēstules, laikabiedru atmiņas. – R., 1997. – 10. lpp.

¹⁸¹ Āboltiņš A. Vēstures pieminekļu aizsardzība Latvijā (1918 – 1945) // Latvijas arhīvs. – R., 1997. – Nr. 1. – 28. lpp.

¹⁸² Turpat. – 29. lpp.

1943. un 1944. g. vadītajos izrakumos Vecates Riņņukalnā un Kaulēnkalnā.¹⁸³ Nelieli pētījumi 1943. g. vasarā noritējuši Aizkraukles baznīcā arheologa P.Stepiņa vadībā.¹⁸⁴ Saglabājušās liecības, ka 1943. g. ziemā, klātesot arhitektam P. Kampem, atvērtas un izpētītas Rīgas Pētera baznīcas dienvīdu joma kapenes.¹⁸⁵

Periodā no 1940. līdz 1944. g. neliela apjoma izrakumi aptvēruši turpat visus Latvijas teritorijas vēsturiskos novadus. Galvenokārt pētījumi šajā laikā veikti agrāka perioda senkapos un dzīvesvietās (3., 4. att. un tabula Nr. 1). Ņemot vērā smagos kara un okupācijas apstākļus, izrakumu rezultāti un vēsturisko laiku apbedīšanas vietu arheoloģiskais materiāls nav apkopots šī laika publikācijās.

4. Ceturtais pētniecības posms

Sistemātiski pētījumi vēsturisko laiku apbedīšanas vietās un plašāka 14.–18. gs. arheoloģiskā materiāla analīze aizsākās periodā pēc Otrā pasaules kara. Kā atsevišķs arheoloģijas vēstures pētniecības posms ir izdalāms padomju varas laiks no 1945.–1990. g., kad vēstures zinātne un tajā skaitā arī arheoloģija tika pakārtota padomju režīma valdošajai ideoloģijai. Zinātniskie pētījumi tika izstrādāti atbilstoši Marksisma koncepcijai un pieņemtajām nostādnēm.

Pēc Latvijas teritorijas atkārtotas padomju okupācijas 1944./1945. g. savu darbību turpināja Valsts vēsturiskais muzejs, kas tika pārdēvēts par Centrālo Valsts vēstures muzeju, bet kopš 1956. g. – par Latvijas PSR vēstures muzeju.¹⁸⁶ Šeit sākotnēji strādāja Latvijas brīvvalsts gados izglītību ieguvušie un pēc kara dzimtenē palikušie arheologi (E.Šnore, R.Šnore, A.Karnups, E.Brīvkalne, L.Vankina, M.Vilsona).¹⁸⁷ Pēc 1946.g., kad tika dibināts Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstures un materiālās kultūras institūta Materiālās kultūras senkotrs, E.Šnore un E.Brīvkalne savas darba gaitas arheoloģijas jomā turpināja šajā iestādē, kas izveidojās par spēcīgu arheoloģijas centru pēckara gados. Šeit vienlīdz plaši pētījumi tika veikti visos aizvēstures periodos, kā arī viduslaiku arheoloģijā.¹⁸⁸ Šīs institūcijas kompetencē tika iekļauti arī bijušās Pieminekļu valdes uzdevumi un pilnvaras. Latvijas PSR ZA materiālās

¹⁸³ Šturms E. Pārskats par izrakumiem Riņņukalnā 1943. gadā un ziņojums par izrakumiem Riņņukalnā 1944. g. 21. un 22. jūnijā. - LNVM AA 295 un 296

¹⁸⁴ Pētera Stepīņa 1944. gada ziņojums Pieminekļu Valdei (glabājas LNVM Pieminekļu Valdes arhīvā).

¹⁸⁵ Campe P. Bagrābnisstätte und Friedhöfe Lettlands // Baltische Hefte. – Groß – Biewende, 1956. – Hefte 3. – S. 14., 29. Par nožēlu līdz mūsdienām nav saglabājusies šo pētījumu dokumentācija, kas atspoguļotu darba apjomus un rezultātus.

¹⁸⁶ Vankina L. Latvijas PSR vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas vēsture (1869. – 1975. g.). – Rīga, 1976. – 1. lpp. Manuskripts glabājas LNVM Arheoloģijas departamenta arhīvā LVM AA 532.

¹⁸⁷ Tupat, - 12. lpp.

¹⁸⁸ Graudonis J. Arheoloģijas zinātne Latvijā //Latvijas Zinātņu akadēmijas vēstis. – R., 1997. Sērija A. – Nr. 3./4. – 115., 116. lpp.

kultūras sektors izsniedza izrakumu atļaujas un tā darbinieki organizēja arī arheoloģisko pieminekļu apsekošanu, reģistrēšanu, iesaistot citu iestāžu pārstāvjus.

1945. gadā tika atjaunots vācu okupācijas laikā ar Valsts vēsturisko muzeju apvienotais Rīgas pilsētas vēsturiskais muzejs. Tas tika nosaukts par Valsts vēsturisko Doma muzeju, bet kopš 1964. gada – par Rīgas vēstures un kuģniecības muzeju. Ņemot vērā muzeja specifiku, Arheoloģijas nodaļas darbinieki (M.Vilsona, T.Pāvele, A.Celmiņš) pēckara periodā nodarbojušies ar Rīgas arheoloģisko izpēti.¹⁸⁹

Pēc Latvijas okupācijas likvidēja LU Arheoloģijas katedru. Turpmāk specializēties arheoloģijā bija iespējams ārpus Latvijas (Padomju Savienībā) vai arī nepieciešamās zināšanas un darba iemaņas apgūt pieredzējušu arheologu vadībā, aizstāvot disertācijas Rīgā, Maskavā un Ļeņingradā.¹⁹⁰

Pēc Otrā pasaules kara daudzi Latvijas Republikas perioda arheologi, baidoties no komunistiskā režīma terora, bija emigrējuši (E.Šturms, V.Ģinters), citi tika represēti (A. Karnups, R. Šnore). Laika posmā no 1945. līdz 50. gadu sākumam strādāja tikai daži pieredzējuši pētnieki – E. Šnore, E. Brīvkalne, L. Vankina. Situācija uzlabojās 50. gadu vidū, kad arheoloģijas jomā savu darbību uzsāka vairāki jauni zinātnieki (I. Cimermane, V. Urtāns, Ē. Mugurēvičs, F. Zagorskis, J. Graudonis, A. Zariņa, J. Daiga u.c.). Šajā laikā tika atsākta arī plašāka arheoloģisko pieminekļu izpēte.¹⁹¹ No 1945.–1960. g. vēsturisko laiku kapi pavisam pētīti 23 arheoloģiskajos pieminekļos. No tiem, 14.–18.gs. apbedījumi atsegti 11 vēsturisko laiku kapsētās un 12 agrāka perioda senkapos. Interesanti atzīmēt, ka 1953.g. pēc Talsu novadpētniecības muzeja ierosmes A. Šulca vadībā turpināti 30. gados uzsāktie tehniski sarežģītie pētījumi Talsu Vilkumuižas ezerā, kur ar speciāli šim nolūkam pagatavotas ierīces palīdzību izsmeltas kuršu ugunskaņu 12. – 15. gs. senlietas un veikta atradumu kartografēšana.¹⁹²

Jaunu pavērsienu arheoloģijā iezīmēja 1960. g., kad sākās apjomīga arheoloģisko pieminekļu izpēte Pļaviņu un Rīgas hidroelektrostaciju plānoto ūdenskrātuvju zonās – Daugavas krastos posmā no Plaviņām līdz Doles salai. Vairāku sezonu garumā laika posmā 1960.–1975. g. tika veikti apjomīgi izrakumi viduslaiku un agro jauno laiku senvietu kompleksos. To vidū plaši pētījumi noritējuši 12./13. – 17. gs. pārvaldes centru – Aizkraukles, Mārtiņsalas, Ikšķiles, Sēlpils u.c. kapsētās un lauku novadu apbedīšanas vietās – Ankeršmitos,

¹⁸⁹ Blūmfelde L. Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja izaugsme padomju varas gados //Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs 1773 – 1973. – R., 1973. – 34. – 42. lpp.

¹⁹⁰ Graudonis J. Arheoloģijas zinātne Latvijā //Latvijas Zinātņu akadēmijas vēstis. – R., 1997. Sērija A. – Nr. 3./4. – 116. lpp.

¹⁹¹ Ja 40 gadu otrajā pusē arheoloģiskie izrakumi veikti sešos, tad 50 gados – 19 objektos, pie kam trīs vietās turpināti 40 gados iesāktie pētījumi.

¹⁹² Šulcs A. Hidroarheoloģiskā ekspedīcija Talsu Vilkumuižas ezerā 1953. gadā 1. VII. – 15. VIII. (Pārskats glabājas Talsu novadpētniecības muzejā).

Doles Dūdiņās, Salaspils Vējstūros, Lipšos u.c. Minētajos objektos atsegto apbedījumu skaits sasniedza vairākus desmitus un simtus. Gandrīz pilnīgi izpētīti senākie Latvijas teritorijas kristianizācijas sākotnējie centri Mārtiņsalā un Ikšķilē, kur jau pirmā Livonijas bīskapa Meinarda laikā (12. gs. beigās) bija uzcelti dievnami un iekārtotas kristīgo kapsētas.

Pēc 1975. g., kad tika noslēgti plašie pētnieciskie darbi Daugavas lejtecē, arheoloģisko pieminekļu apzināšana un izrakumi no jauna tika organizēti 80. gadu sākumā plānotās Daugavpils HES appludināmās teritorijas zonā – Daugavpils un Krāslavas rajonā.

Līdz 80. gadu beigām gar Daugavas augšteces krastiem izpētītas vairākas vēsturisko laiku apbedīšanas vietas – Vilmaņu, Šķērskānu, Slutišķu, Augustinišķu, Kerkūzu u.c. kapsētas. Izrakumi šeit veikti lielās platībās, izpētot gandrīz visa arheoloģiskā pieminekļa teritoriju. Iespējams, ka Latvijas arheoloģijas vēsturē, tik plaša apjoma izrakumi vairs neatkārtosies, vismaz ne tuvākajā nākotnē.

Neraugoties uz plašajiem darbiem Daugavas zonā, arheoloģiskie pētījumi padomju gados veikti arī citviet Latvijā. Saistībā ar saimnieciska rakstura darbību un senvietu teritorijā plānotajiem celtniecības darbiem, plašāka apjoma izrakumi noritējuši seno apdzīvoto un viduslaiku pārvaldes centru kapsētās (Rīgā, Cesvainē, Dobelē, Tērvetē u.c.) un lauku novadu apbedīšanas vietās (Bārtas Pukuļos, Grundzāles Jaunbemberos, Drabešu Uplantos, Launkalnes Pāvulkalnā u.c.). Kopumā laika posmā no 1945. līdz 1990. g. izrakumi izdarīti vairāk nekā 100 senvietās (3. att.). Pateicoties valsts finansiālajam atbalstam, pēckara periodā pētījumi aptvēruši visus Latvijas teritorijas vēsturiskos novadus (4. att.). Sakarā ar realizētajiem un plānotajiem HES celtniecības darbiem, intensīvāk izrakumi noritējuši novados gar Daugavu. Saimnieciskās darbības un ideoloģisko apsvērumu rezultātā, lielāka uzmanība pievērsta Austrumlatvijas izpētei. Pēckara periodā, meklējot baltu un slāvu kontaktus un kopēju vēsturisko attīstību pagātnē, plašāki izrakumi izdarīti agrāka perioda kapulaukos un dzīvesvietās Vidzemē un Latgalē. Bieži šo pētījumu laikā atklāti vēsturisko laiku kapi un apbedīšanas vietas. Piemēram, Šelupinku, Verņu, kapsētas un 13.–17. gs. apbedījumi Daņilovkas II, Kivtu senkapos. Risinot latgaļu un sēļu etnoģenēzes jautājumus, arheoloģe E. Šnores pētījumus veikusi vairākos Sēlijas dzels laikmeta kapulaukos, kuros nereti atklāti arī vēsturisko laiku kapi (Ratulānu, Beteļu, Ķuncu, Jēkabpils Zvanītāju senkapos). Rietumlatvijā – Kurzemē un Zemgalē šajā laikā izrakumi veikti 26 objektos, turklāt pētījumi lielākoties noritējuši perioda pirmajā pusē – piecdesmito gadu beigās un sešdesmito gadu sākumā.

Padomju gados līdztekus apjomīgajiem izrakumiem veikta arī izrakumu rezultātu apkopošana un publicēšana. Regulāras atskaites par arheologu veikumu publicētas izdevumā

„Referātu tēzēs”, kopš 1972. g. – „Zinātniskās atskaites sesijas materiālos”.¹⁹³ Šajā izdevumā, kas iznāk jau kopš 1959. g., pamatā sniegts konspektīvs pārskats par izrakumu mērķi, gaitu un apjomu, akcentējot raksturīgākās izrakumu laikā konstatētās likumsakarības, izņēmumus un interesantākās lietas. Plašāka informācija par atsevišķiem arheoloģiski pētītajiem objektiem un tajos iegūtajiem atradumiem, apkopota zinātniskajos rakstos, kas publicēti „Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas vēstīs”,¹⁹⁴ krājumā „Arheoloģijas un etnogrāfija”¹⁹⁵ un citos izdevumos.¹⁹⁶ Monogrāfijā „Senā Sēlpils” publicēts A. Zariņas sagatavotais materiāls, par izrakumiem 13.–17. gs. Sēlpils kapsētā.¹⁹⁷ Šajā darbā veikta kompleksa arheoloģiskā materiāla analīze, salīdzinot izrakumu rezultātus ar citām pētītajām vēsturisko laiku apbedīšanas vietām un rakstīto avotu liecībām.

Vairākiem ar vēsturisko laiku apbedīšanas vietām un tradīcijām saistītiem aspektiem savos rakstos pievērsis uzmanību arheologs Ē. Mugurēvičs. Viņš raksturojis vēlā dzelzs laikmeta un viduslaiku kapu tipus un apbedīšanas veidu Kurzemē.¹⁹⁸ Tāpat viņš apskatījis izmaiņas apbedīšanas tradīcijās Austrumlatvijā, ko noteica kristietības izplatīšanās tagadējās Latvijas teritorijā un sakari ar Rietumeiropu.¹⁹⁹ Ē. Mugurēvičs norādījis arī uz vietējo iedzīvotāju praktizētajām senajām tradīcijām, kā kapu inventāra līdzdošanu mirušajiem, atšķirīgu mirušo orientāciju u.c., kas ilgstoši saglabājās vēl pēc Latvijas teritorijas kristianizācijas. Par šiem jautājumiem autors uzstājies arī vairākās konferencēs bijušajā PSRS un ārpus tās.²⁰⁰ Ē. Mugurēvičs aplūkojis arī kristīgās ticības izplatīšanās ceļus un gaitu

¹⁹³ Referātu tēzes zinātniskai sesijai, veltītai... arheoloģiskajiem izrakumiem un etnogrāfiskai ekspedīcijai Latvijas PSR teritorijā. – R., 1959. – 1971; Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu, antropologu un etnogrāfu... pētījumu rezultātiem. – R., 1972. – 1998.

¹⁹⁴ Шноре Э., Д. Погребения жалничного типа на северо – востока Латвии // LPSR ZAV. – R., 1980. – Nr. 12. – 38. – 54. lpp. Берга Т., Граудонис Я. Впускные погребения и клад Резенского могильника // LPSR ZAV. – R., 1983. – N. 12. – 34. – 44. сmp. un citas publikācijas.

¹⁹⁵ Urtāns V. Vīnakalna kapulauks pie Stukmaņiem (13. – 17. gs.) // AE. – R., 1962. – IV laid. – 17. – 32. lpp. Apala Z. Drabešu Uplantu kapsēta // AE. – R., 1987. 15. laid. – 94. – 109. lpp. un citas publikācijas.

¹⁹⁶ Pāvele T. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Rīgā 1957. gadā. – R., 1959. – 39 lpp. (publicēts 1957. g. izrakumu materiāls Rīgas sv. Pētera baznīcas kapsētā). Vilsone M. Muzeja materiāli Rīgas vēsturei// Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejs 1773 – 1973. – R., 1973. – 81. – 175. lpp. (publicēts Jaunielas namu pagrabos veikto izrakumu apskats)

¹⁹⁷ Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils. – R., 1980. – 179. – 220. lpp.

¹⁹⁸ Мугуревич Э. Некоторые вопросы этнической истории Курземе в X - XIV веках //Взаимосвязи балтов и Прибалтийских финнов. – Рига, 1970. – 21. – 38. стр. u.c.

¹⁹⁹ Mugurēvičs Ē. Par dažām izmaiņām Austrumlatvijas iedzīvotāju kultūrā 13. – 14. gs. (pēc arheoloģiskajiem materiāliem) //RT 1966. – R., 1967. – 16. – 17. lpp. Mugurēvičs Ē. Vidus- un Austrumlatvija 13. – 14. gs.//AE. – R., 1973. – X. laid. – 32. – 33. lpp. u.c.

²⁰⁰ Мугуревич Э. Археологический материал Латвии XIII - XV вв. как исторический источник //Тезисы докладов и сообщений конференции по источниковедческим проблемам Прибалтики. – Рига, 1968. – С. 47. – 51. Mugurēvičs Ē. Wechselbeziehungen der Deutschen und Ostbaltischen Kulturen im Lettland des 13. bis 16. Jahrhunderts //Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte. – Bonn, 1986. – Bd. 12. – S. 229. – 239. u.c.

Latvijā,²⁰¹ kā arī, balstoties uz viduslaiku un agro jauno laiku apbedīšanas vietu materiāla, analizējis vietējo tautību konsolidēšanās un latviešu tautas veidošanās procesu.²⁰²

Ar pēdējo jautājumu loku plašāk nodarbojušies antropologi. R. Denisova monogrāfijā “*Latviešu etnoģenēze*” šajā aspektā analizējusi Latvijas teritorijas 13.–18. gs. kranioģisko materiālu no 32 arheoloģiski pētītajām apbedīšanas vietām.²⁰³ Līdzīgu pētījumu (disertācijas darbu) sagatavojusi un publicējusi R. Grāvere, izmantojot odontoloģisko materiālu.²⁰⁴ Par 13.–18. gs. iedzīvotāju antropoloģisko sastāvu Latvijā rakstījusi arī G. Zariņa.²⁰⁵ V. Derums vēsturisko laiku apbedīšanas vietās iegūto kaulu materiālu analizējis pēc konstatētajām patoloģiskajām pazīmēm un kaulu traumām. Autors sniedzis ziņas arī par 13.–18. gs. iedzīvotāju dzīves veidu un ārstnieciskās palīdzības attīstību Baltijā.²⁰⁶

Pēckara perioda arheoloģiskajā literatūrā salīdzinoši plaši analizēta 13.–18. gs. materiālā kultūra. Vairāki senlietu klasifikācijai un tipoloģijai veltīti raksti publicēti „Arheoloģijas un etnogrāfijas” XI sējumā. Šajā krājumā iekļauts A. Zariņas apskats par Mārtiņsalas baznīcas kapsētas izrakumos un citur Latvijā atrasto dzīvnieku figūru piekariņiem,²⁰⁷ Ē. Mugurēviča izstrādātā Latvijas arheoloģiskajos pieminekļos atrasto krustiņveida piekariņu klasifikācija,²⁰⁸ Z. Apalas sirdsveida saktu tipoloģija,²⁰⁹ E. Brīvkalnes pārskats par Tērvetē izrakumos atrastajām saktām²¹⁰ u.c. pētījumi. Atsevišķām senlietām un to grupām veltīti raksti publicēti arī vairākos citos izdevumos. Piemēram, Ē. Mugurēviča raksts par Latvijas arheoloģiskajos pieminekļos atrastajiem kauri gliemežvākiem, I. Ozeres apskats par Kurzemes 10.–15. gs. kapulaukos sastopamajiem piekariņiem – amuletiem, B. Vaskas Dobeles kapsētā atrasto 16.–17. gs. riņķsaktu ornamenta analīze²¹¹ u.c.

²⁰¹ Mugurēvičs Ē. Kristīgās ticības izplatība Latvijas teritorijā 11. – 12. gs. un katoļu baznīcas ekspansijas sākums // LPSR ZAV. – R., 1987. – Nr. 5. – 10. – 25. lpp.

²⁰² Мугуревич Э. Проблемы формирования латышской народности в средневековье (по данным археологии) // Проблемы этногенеза и этнической истории Балтов. – Вильнюс, 1985. – С. 56. – 66.

²⁰³ Денисова Р., Я. Этногенез латышей (по данным краниологии) – Рига, 1977. – 360 стр.

²⁰⁴ Гравере Р., У. Этническая одонтология латышей. Р., 1987. – 240 стр.

²⁰⁵ Zariņa G. Vidzemes 15. – 18. gs. latviešu antropoloģiskais raksturojums // 1982/1983. – R., 1984. – 122. – 124. lpp. Zariņa G., V. Антропологический состав населения Аугшземе XVI – XIX вв. // Балты, славяне, Прибалтийские финны. Этногенетические процессы. Р., 1990. – С. 109. – 123. u.c.

²⁰⁶ Derums V. Baltijas sencilvēku slimības un tautas dziedniecība. – R., 1988. – 224 lpp.

²⁰⁷ Zariņa A. Dažu Mārtiņsalas Kapsētas kapu senlietu kompleksi ar stilizētu dzīvnieku figūru piekariņiem // AE. – R., 1974. – XI laid. – 242. – 256. lpp.

²⁰⁸ Mugurēvičs Ē. Krustiņveida piekariņi Latvijā laikā no 11. līdz 15. gs. // AE. – R., 1974. – XI laid. – 220. – 239. lpp.

²⁰⁹ Apala Z. Sirdsveida skatas Latvijā // AE. – R., 1974. – XI laid. – 257. – 266. lpp.

²¹⁰ Brīvkalne E. Tērvetes saktas // AE. – R., 1974. – XI laid. – 121. – 140. lpp.

²¹¹ Мугуревич Э. Находки раковин каури на территории Латвии // LPSR ZAV. – R., 1962. – Nr. 7. – 37. – 51. lpp. Озере И. Привески – амулеты из могильников Курземе X - XV вв. // Средневековая археология восточной Европы. Краткие сообщения 183. – М., 1986. – С. 41. – 49. Vaska B. Dobeles 16. un 17. gadsimta riņķsaktu ģeometriskā ornamenta analīze // Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei. – R., 1989. – Nr. 4. – 128. – 156. lpp.

Ar viduslaiku arheoloģiskajos pieminekļos, tajā skaitā apbedīšanas vietās, atrasto numismātisko materiālu strādājusī K. Pelda.²¹² Vēsturisko laiku senlietu izpētei pievērsušies arī toreiz jaunākās paaudzes arheologi G. Zemītis, A. Vijups, Z. Gora. G. Zemītis rakstījis par 17. gs. sudraba saktu attīstību un lāča naga piekariņiem viduslaiku kapsētu materiālā,²¹³ Z.Gora un A. Vijups strādājuši pie vēsturisko laiku saktu tipoloģijas.²¹⁴ Plašāka viduslaiku materiālās kultūras analīze šajā laikā atrodama dzīvesvietu izrakumu materiāla publikācijās. Piemēram, Ē. Mugurēviča monogrāfijā „Oliņkalns un Lokstenes pilsnovadi” apskatīti Lokstenē atrastie sadzīves priekšmeti, ieroči un rotaslietas.²¹⁵ Senlietu materiāla analīze veikta arī publikācijās, kas sagatavotas par atsevišķām vēsturisko laiku apbedīšanas vietām.

Apkopojošā informācija par izrakumos iegūto arheoloģisko materiālu sniegta 1974. g. izdotajā grāmatā „Latvijas PSR arheoloģija”.²¹⁶ Šajā izdevumā apskatu par Latvijas teritorijas 13.–17. gs. apbedīšanas vietām sagatavojuši A. Zariņa. Autore materiālu klasificējusi divās grupās: kapsētās, kur mirušie apbedīti saskaņā ar kristīgajām tradīcijām, un kapulauki, kur mirušie apbedīti pēc senajām tradīcijām.²¹⁷ Šis dalījums pamatā veikts, ņemot vērā apbedīšanas vietu izmantošanas laiku un to saistību ar pārvaldes centriem vai lauku novadiem. Pēc līdzīga principa vēsturisko laiku apbedīšanas vietas grupējis Ē. Mugurēvičs, izdalot pils un ciema kapsētas.²¹⁸

Bez abiem minētajiem darbiem, kur veikta vispārīgā vēsturisko laiku apbedīšanas vietu izrakumu materiāla analīze, apbedīšanas tradīciju apskati iekļauti arī atsevišķās apbedīšanas vietu izrakumu materiāla publikācijās.²¹⁹

Kopumā raksturojot padomju gadus jāatzīmē, ka pēckara periodā, pateicoties plašajiem celtniecības darbiem un saimnieciskajai darbībai, ir veikta apjomīga vēsturisko laiku apbedīšanas vietu izpēte Latvijā. Šajā laikā vienlīdz plaši pētījumi noritējuši viduslaiku un agro jauno laiku pārvaldes centru, gan lauku novadu 14.–18. gs. apbedīšanas vietās.

²¹² Пелда К. Нумизматические памятники как источник экономической истории Латвии XIII - первой половины XVI вв. Автореферат диссертации. – Рига, 1980. – 25 стр.

²¹³ Земитис Г. Подвески с медвежьим когтем в бронзовых оковках на территории Латвийской ССР // Латвийской PSР vēstures problēmas II. – R., 1985. – 55. – 58.lpp. Zemītis G. Par 17. gs. sudraba saktu attīstību // Латвийской PSР vēstures problēmas. – R., 1987. – 26. – 28.lpp.

²¹⁴ Gora Z. Riņķsaktu tipoloģija Latvijas viduslaiku arheoloģiskajā materiālā // Латвийской PSР vēstures problēmas. – R., 1987. – 18. – 22.lpp. Vijups A. Viduslaiku pakavsaktu tipoloģijas jautājumi // Латвийской PSР vēstures problēmas. – R., 1987. – 22. – 26.lpp.

²¹⁵ Mugurēvičs Ē. Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi (3. – 15. gs. arheoloģiskie pieminekļi). – R., 1977. – 144 lpp. – Tab. 54. u.c.

²¹⁶ Латвийской PSР arheoloģija. – R., 1974. – 374 lpp. – 80 tab.

²¹⁷ Turpat. – 295. – 300. lpp.

²¹⁸ Мугуревич Э. Замки и сельские поселения в средневековой Ливонии (по археологическим материалам и письменным сведениям Латвии конца XII – середины XVI века). Автореферат диссертации. – Москва, 1983. – С. 13., 14.

²¹⁹ Skat iepriekš atsaucēs norādīto literatūru. Apbedīšanas tradīciju apskatu, pēc arheoloģisko izrakumu materiāliem Rīgas Doma baznīcas kapsētā, sagatavojuši arheoloģe S.Tilko. S.Tilko Apbedīšanas veids un tradīcijas Rīgā 13. – 17. gs. (pēc 1986. – 1987. g. Doma kapsētas izrakumu materiāliem) // Rīgas arheoloģija 50 (Zinātniskās konferences referātu tēzes par Rīgas arheoloģiskās izpētes rezultātiem no 1938. līdz 1987. gadam). – R., 1988. – 30. – 32. lpp.

Arheoloģisko izrakumu rezultāti atspoguļoti šī laika publikācijās, kur izrakumu materiāls analizēts izejot no vairākiem aspektiem. Galvenokārt uzmanība veltīta materiālās kultūras un etnisko procesu izpētei. Salīdzinoši mazāk arheoloģiskais materiāls šajā laikā izmantots garīgās dzīves norišu skaidrošanai.

5. Piektais pētniecības posms

Pēc Latvijas neatkarības atgūšanas 1991. g. aizsācies jauns posms Latvijas vēsturē. Latvijas nākotne politiskajā, saimnieciskajā un citās dzīves sfērās tiek saredzēta vienotas Eiropas kontekstā. Līdzīgi arī zinātne ir iekļauta plašākā starptautiskā aprītē. Pavērušās abpusējas sadarbības un informācijas apmaiņas iespējas ar Rietumeiropas zinātniekiem, piedaloties starptautiskās konferencēs, iesaistoties starptautiskos zinātniskos projektos un līdzdarbojoties Eiropas zinātnieku asociācijās.

Pēc Latvijas neatkarības atgūšanas pārmaiņas skārušas arī arheoloģiju. Pēc gandrīz 50 gadus ilga pārtraukuma LU Vēstures un filozofijas fakultātē atjaunota Arheoloģijas un vēstures palīdzinātņu katedra, kas bija likvidēta pēc Otrā pasaules kara. Arheoloģisko pieminekļu aizsardzībā un izpētē aktīvi iesaistījusies 1989. g. dibinātā Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija (VKPAI) un 1991. g. izveidotā privātkompānija SIA "AIG" (Arhitektoniskās izpēte grupa; vadītāja B. Eglāja). Pēc nelielām iekšējām reorganizācijām, savu darbību turpina LU Latvijas vēstures institūta, Latvijas vēstures muzeja un Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja arheoloģijas nodaļas.

Pēc 1991. g. finansiālu apsvērumu dēļ ievērojami samazinājušies zinātnei, tai skaitā arī arheoloģijai atvēlētie budžeta līdzekļi, kā rezultātā sarucis arheoloģisko izrakumu skaits un apjomi. Pētnieku darbs galvenokārt tiek koncentrēts agrāk savāktā materiāla teorētiskajai izpētei. Pēc Latvijas neatkarības atgūšanas viduslaiku un agro jauno laiku apbedīšanas vietās izrakumi lielākoties veikti saistībā ar senvietās plānotajiem zemes un būvdarbiem. Šajā sakarā vairāk rakts pilsētu kapsētās, baznīcās un pie tām (Krimuldā, Saldū, Āraišos, Cēsīs, Madlienā, Madonā, Tukumā, Liepājā, Ventspilī, Valmierā, Rīgā). Plašāka apjoma izrakumu A. Celmiņa vadībā ir noritējuši Rīgas Doma dārza kapsētā. Saistībā ar paredzētajiem būvdarbiem un pieminekļu aizsardzībai nepieciešamajiem pasākumiem, izrakumi veikti arī lauku novadu apbedīšanas vietās (Ogres Pelīcēnu, Rogu, Sēļu pagasta Silavas, Cēsu rajona Veselavas kapsētās, Rūsīšu – Debešu senkapos u.c.). Pēdējos gados, pateicoties Latvijas Univeristātes un Ventspils Domes finansiālajam atbalstam, Rietumlatvijas izpētes projekta ietvaros organizētas vairākas studentu arheoloģisko lauku darbu prakses. To laikā, periodā no 2001. līdz 2004. g., pētījumi veikti Puzes Lejaskroga, Užavas centra, Zlēku Gaisiņu un Abavmuižas kapsētās. Kopumā laika posmā no 1991. līdz 2004. g. izrakumi izdarīti 33 senvietās, no tām 26 lauku

novadu apbedīšanas vietās (3. att.). Pētīto objektu skaits salīdzinājumā ar 20. gs. 90. gadu sākumu ievērojami palielinājies pēdējos gados. Reģionāli vairāk pētīta Vidzeme un Kurzeme. Latgalē un Zemgalē kopā izrakumi izdarīti tikai trīs objektos, turpretim Sēlijā tie nav veikti vispār (4. att.).

Neskatoties uz nelielajiem pārbaudes un aizsardzības rakstura izrakumiem, pēc Latvijas neatkarības atgūšanas, ievērojami palielinājies publikāciju skaits, kuras veltītas vēsturisko laiku apbedīšanas vietās iegūtā arheoloģiskā un antropoloģiskā materiāla analīzei. Paplašinājies arī problēmu un jautājumu loks, kas tiek risināts balstoties uz vēsturisko laiku apbedīšanas vietu materiāla bāzes.

Izrakumu galvenie rezultāti atspoguļoti izdevumā „*Zinātniskās atskaites sesijas materiāli*”, kas kopš 2000. g. iznāk ar nosaukumu „*Arheologu pētījumi Latvijā*”. Pēc 1991. g. publicēti arī vairāki atsevišķi raksti, par pētījumiem Trūpu,²²⁰ Ventspils,²²¹ Promultu,²²² Silavas,²²³ Preiļu,²²⁴ Aizkraukles,²²⁵ Kokneses,²²⁶ Puzes²²⁷ u.c. vēsturisko laiku apbedīšanas vietās. Plašāks apskats par vēlajiem pēcapbedījumiem, kas atklāti Sēlijas agrā dzels laikmeta uzkalniņu kapulaukos, iekļauts E. Šnores monogrāfijā.²²⁸ T. Berga publicējusi gar Daugavu – no Krāslavas līdz Slutišķiem arheoloģiski pētīto 14.–17. gs. (Augustinišķu, Slutišķu, Vilmaņu un Šķērskānu) kapsētu materiālu.²²⁹ Minētajās publikācijās galvenokārt apkopots un analizēts iepriekšējā pētniecības posmā iegūtais arheoloģisko izrakumu materiāls.

Pēdējos gados lielāka uzmanība pievērsta 13.–17. gs. materiālās kultūras analīzei, kas ļāvusi pilnveidot vēsturisko laiku arheoloģiskā materiāla hronoloģiju. Virkne pētnieku strādājuši pie senlietu klasifikācijas un tipoloģijas.²³⁰ Tostarp vairākos rakstos veikta

²²⁰ Untāns J. Viļānu Trūpu koku kolna apbedījumi // *Acta Latgalica* 8. – Rēzekne, 1993. – 28. – 33. lpp.

²²¹ Rītums R. Viduslaiku kapsētas Ventspils senpilsētā // *Rakstu vainags arheologa J.Siatkovska piemiņai*. – R., 1994. – 16. – 27. lpp.

²²² Urtāns J. Mazsalacas Promultu senkapi // *Rakstu vainags arheologa J.Siatkovska piemiņai*. – R., 1994. – 43. – 53. lpp.

²²³ Ruša M. Silavu viduslaiku kapsēta // *Arheoloģiskie pieminekļi, arheoloģiskās vietas (Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas materiāli)*. – R., 2000. – 61. – 82. lpp.

²²⁴ Muižnieks V., Vilcāne A. Preiļu kapsēta un dažas apbedīšanas tradīcijas Latgalē 17. gs. otrajā pusē un 18. gs. // *Civitas et Castrum ad Mare Balticum*. – R., 2002. – 555. – 566. lpp.

²²⁵ Melne I. Aizkraukles viduslaiku kapsēta // *Latvijas Vēstures muzeja raksti*. – R., 2002. – Nr.8. – 119. – 141. lpp.

²²⁶ Žeiere I. 1986. – 1989. gada izrakumi Kokneses senkapos // *Latvijas Vēstures muzeja raksti*. – R., 2002. – Nr.8. – 201. – 236. lpp.

²²⁷ Muižnieks V. Arheoloģiskie pētījumi Puzes Lejaskroga kapsētā un viduslaiku apbedīšanas tradīcijas Ziemeļkurzemē // *Ventspils muzeja raksti*. – R., 2003. – Nr. III. – 94. – 112. lpp.

²²⁸ Šnore E. Agrā dzels laikmeta uzkalniņi Latvijas austrumu daļā. – R., 1993. – 16., 72. – 75., 106. lpp.

²²⁹ Berga T. Augšdaugavas 14. – 17. gadsimta senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem. – R., 2007. – 224 lpp.

²³⁰ Гора З.,Я. Типология кольцевидных фибул средневековой Латвии в археологическом материале // *Гістарычна археологічны зборнік*. – Мінск, 1995. – Nr.6 – 183. – 188. стр. Vijjups A. Latvijas XIII – XVII gs. pakavsaktas kā arheoloģiskais avots (tipoloģiskā analīze). Disertācijas kopsavilkums. – R., 1998. – 88 lpp. Atgāzis M. Kaujas vāles Latvijā 10. – 14. gadsimtā // *LVIŽ*. – R., 1999. – Nr. 2. – 16. – 33. lpp; Brūzis R. Iedzītņa šķēpu gali Latvijas 14. – 17. gs. arheoloģiskajā materiālā // *LVIŽ*. – R., 2008. – Nr. 4. – 5. – 19. lpp. u.c.

ornamenta analīze, kā arī aplūkota senlietu simboliskā nozīme.²³¹ Atsevišķās publikācijas aprakstīts un analizēts 13.–17. gs. apģērbs un rotaslietas.²³² Par šo tēmu tapuši arī apkopojoshi pētījumi.²³³ Materiālās kultūras apskati iekļauti arī vēsturisko laiku apbedīšanas vietu izrakumu materiāla publikācijās.²³⁴

Pēc Latvijas neatkarības atgūšanas, aizsākta plašāka arheoloģiskā materiāla analīze saistībā ar garīgās dzīves norišu izpēti, kas padomju gados dažādu iemeslu dēļ bija mazāk populāra tēma. Vairāki pētnieki šajā sakarā pievērsuši uzmanību apbedīšanas tradīcijām. Piemēram, A. Radiņš, vadoties pēc 11.–13. gs. kapulauku arheoloģiskā materiāla, savas monogrāfijas piektajā nodaļā „Kristīgā ticība un pagāniskās apbedīšanas tradīcijas” risinājis jautājumu par kristianizācijas atstāto iespaidu latgaļu sabiedrībā.²³⁵ A. Caune, salīdzinot Rīgas kapsētu izrakumu materiālu ar lauku novadu apbedīšanas vietām, aplūkojis kristīgo un seno tradīciju koeksistenci tagadējā Latvijas teritorijā 13., 14. gs.²³⁶ A. Celmiņš, balstoties uz Rīgas Doma dārza kapsētas izrakumu materiāla, apskatījis Latvijas viduslaiku kapsētās dažkārt sastopamos apbedījumus ķieģeļu, akmens šķirstos un norādījis uz analogiem gadījumiem citās Eiropas zemēs.²³⁷ A. Celmiņš un S. Tilko pievērsuši uzmanību Rīgas kapsētās ievērotajām baznīcas normām un dažkārt praktizētajām senajām tradīcijām.²³⁸ Līdzīga materiāla analīze veikta arī vairākās citās vēsturisko laiku apbedīšanas vietu arheoloģiskā materiāla publikācijās. Par senajām bērnu tradīcijām arheoloģiski pētītajās Augšdaugavas (Augustinišķu, Slutišķu,

²³¹ Vaska B. Viduslaiku ornamenti Rietumlatvijā pēc arheoloģiskajiem materiāliem //Ventspils muzeja raksti III. – R., 2003. – 34. – 93. lpp. Berga T. Zīmogredzens ar burlaivas attēlu no Krāslavas Augustinišķu kapsētas // LVĪŽ. – R., 1999. – Nr. 1. – 21. – 29. lpp. Zemītis G. Daugmales pilskalna apaļie vairogveida piekariņi // AE. – R., 1994. – XVII laid. – 147. lpp. Kuniga I. Mēness veida piekariņi Latvijas arheoloģiskajā materiālā //Latvijas Vēstures muzeja raksti. – R., 2002. – Nr.8. – 91. – 108. lpp. Земитис Г. Отражение культа животных в археологическом материале средневековой Латвии // Гістарычна археологічны зборнік. – Мінск,1995. – Nr.6 – 193. – 197. стр. u.c.

²³² Cimermane I. Zemgaļu 16. gs. bronzas skārda vainagi //AE. – R., 1994. – XVII laid. – 53. – 59. lpp; Žeiere I. Arheoloģisko materiālu liecības par iedzīvotāju apģērbu 13.- 17. gs. Kurzemē un Zemgalē //Latvijas Vēstures muzeja raksti. – R., 2004. – Nr.9. – 7. – 12. lpp. Žeiere I. 2001. un 2002. gada tekstiliju jaunieguvumi Puzes Lejaskroga kapsētā // Latvijas Vēstures muzeja raksti. – R., 2004. – Nr.9. – 13. – 18. lpp. Berga T. Kaklarotas Krāslavas Augustinišķu senkapos (14. gs. – 16. gs. sākums) // AE. – R., 1997. – XIX laid. – 119. - 129. lpp. Vījups A. Zimes kuršu lentveida aproču iekšpusē un Puzes Lejaskroga kapsētas 82. kaps //Ventspils muzeja raksti. – R., 2002. – Nr. II. – 195. – 202. lpp. u.c.

²³³ Zariņa A. Apģērbs Latvijā 7. – 17. gs. – R., 1999. – 121. – 139. lpp; Žeiere I. Arheoloģiskās liecības par apģērbu Latvijā 13. – 18. gadsimtā. – R., 2008. – 131 lpp.

²³⁴ Skat. iepriekš atsaucēs norādīto literatūru. Berga T. Dobeles viduslaiku kapsētas monētas un to nozīme apbedīšanas rituālā (14. – 17. gs.) // AE. – XX laid. – R., 2000. – 32. – 43. lpp. Berga T., Celmiņš A. 14. gadsimta apbedījums ar brakteātiem un spēļu kauliņu Rīgas Doma pagalma kapsētā // Senā Rīga 1. – R., 1998. – 224. – 234. lpp. u.c.

²³⁵ Radiņš A. 10. – 13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi. – R., 1999. – 125. – 130. lpp.

²³⁶ Caune A. Christentum und heidnischer Volksglaube in Lettland während des 13. - 14. Jahrhunderts im Spiegel archäologischer Quellen // Rom und Byzanz im Norden. – Stuttgart, 1999. – Bd II. – S. – 69. – 80.

²³⁷ Celmiņš A. Mūra šķirsti Ikšķiles un Rīgas viduslaiku kapu iekārtojumā // Senā Rīga 2. – R., 2000. – 141. – 164. lpp.

²³⁸ Celmiņš A. Daži Rīgas un Ziemeļkurzemes 11. – 14. gadsimta etniskās vēstures aspekti //Ventspils muzeja raksti II. – R., 2002. – 156. – 171. lpp. Tilko S. Apbedīšanas tradīcijas Doma viduslaiku kapsētā // Senā Rīga I. – R., 1998. – 273. – 288. lpp. un citas publikācijas.

Vilmaņu) kapsētās rakstījusi T. Berga.²³⁹ Vairākos darbos viņa aplūkojusi arī monētu līdzdošanas tradīciju mirušajiem un to saistību ar bēru rituālu.²⁴⁰

Vēsturisko laiku apbedīšanas vietu izrakumu materiāls arheologu un antropologu darbos analizēts saistībā arī ar etnisko procesu izpēti. Ē. Mugurēvičs apskatījis latviešu tautas veidošanās un maztautu konsolidēšanās gaitu 13. – 16. gs.²⁴¹ T. Bergas un A. Celmiņa rakstos etniskie jautājumi risināti aplūkojot apbedīšanas tradīcijas, kapu inventāros iegūtās senlietas un to kompleksus.²⁴² Pēc cilvēku kaulu (osteoloģiskā un odontoloģiskā) materiāla, Latvijas teritorijas iedzīvotāju etnisko sastāvu, analizējuši antropologi.²⁴³ Pēdējā laikā lielāka uzmanība pievērsta bioloģiskajiem un paleodemogrāfiskajiem procesiem, kas ietekmējuši cilvēku dzimstību, mirstību, ķermeņa fiziskos parametrus u.c.²⁴⁴

Neskatoties uz plaši publicēto avotu materiāla klāstu un tā analīzi, vēsturisko laiku apbedīšanas vietu pētniecībā ir palicis ievērojami daudz darāmā. Paralēli plašajam izrakumu materiālam vēl būtu nepieciešami jauni izrakumi līdz šim mazāk pētītajos Latvijas novados. Salīdzinot Latvijas teritorijas vēsturisko laiku apbedīšanas vietu izpētes dinamiku, vērojams, ka līdzšinējie pētījumi vairāk koncentrējušies Vidzemē un novados gar Daugavu. Salīdzinoši mazāk 14.–18. gs. apbedīšanas vietas pētītas pārējā Latvijas teritorijā. Turpmāk arheoloģiskie izrakumi būtu nepieciešami Sēlijā un Zemgalē, kur, atskaitot izrakumus pārvaldes centru kapsētās Sēlpilī, Dobelē un Tērvetē, pavisam vāji arheoloģiski pētīto apbedīšanas vietu materiālā atspoguļojas lauku novadu 14., 15. gs. iedzīvotāju materiālā kultūra un apbedīšanas tradīcijas. Jāizvērtē arī mantojumā no iepriekšējiem pētniecības posmiem uzkrātais un līdz šim maz publicētais vēsturisko laiku apbedīšanas vietu izrakumu materiāls. Uz tā bāzes varētu izstrādāt apkopjošu pētījumus, gan atsevišķu novadu, gan Latvijas mērogā. Šādi darbi tapuši kaimiņzemēs – Lietuvā un Igaunijā.²⁴⁵ Latvijā, neskatoties uz vairāk nekā simt piecdesmit gadus ilgo 14.–18. gs. apbedīšanas vietu izpēti, apkopjoši pētījumi pagaidām nav izstrādāti.

²³⁹ Berga T. Daugavas Augšteces 14. – 17. gs. senkapi //Daugavas raksti. – R., 1996. – 57. – 68. lpp. Berga T. Senās apbedīšanas tradīcijas Slutišķu kapsētā (15. – 17. gs. sākums) // LVIŽ. – R., 2003. – Nr.1. – 49. – 64. lpp; Berga T. Augšdaugavas 14. – 17. gadsimta senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem. – R., 2007. – 224 lpp.

²⁴⁰ Berga T. Numizmātika par Latvijas senatni. – R., 1992. – 42. – 46. lpp. Berga T. Dobeles viduslaiku kapsētas monētas un to nozīme apbedīšanas rituālā (14. – 17. gs.) // AE. – XX laid. – R., 2000. – 32. – 43. lpp. u.c.

²⁴¹ Mugurēvičs Ē Etniskie procesi Baltu apdzīvotajā teritorijā un latviešu tautas veidošanās 6. – 16. gadsimtā // LVIŽ. – R., 1998. – Nr. 2. – 19. – 32. lpp.

²⁴² Берга Т. Литовские элементы в кладбищах Августиници и Слутици XIV – начала XVII века //Lietuvos Archeologija. – Vilnius, 2001. – T. 21. – С. 421. – 430. Celmiņš A. Daži Rīgas un Ziemeļkurzemes 11. – 14. gadsimta etniskās vēstures aspekti //Ventspils muzeja raksti II. – R., 2002. – 156. – 171. lpp.

²⁴³ Denisova R., Gerhards G., Zariņa G. 12. – 14. gadsimta Rīgas iedzīvotāju antropoloģiskais sastāvs un etniskā piederība // Senā Rīga I. – R., 1998. – 144. – 158. lpp. Grāvere R. Apdzīvotības izmaiņas Zemgalē un Dienvidkurzemē pēc krusta kariem // AE. – XX laid. – R., 2000. – 152. – 160. lpp. u.c.

²⁴⁴ Zariņa G. Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija 7. g.t. pr. Kr. – 1800.g. – R., 2009. – 250 lpp; Gerhards G. Latvijas iedzīvotāju ķermeņa garuma vēsturiskā mainība (7.g.t. pr. Kr. – 18. gs.) (Promocijas darba kopsavilkums). – R., 2003. – 90 lpp.

²⁴⁵ Урбанавичюс В. Материальная и духовная культура сельского населения Литвы в XIV - XVII вв. (автореферат). - Вильнюс, 1967. – 29 стр; Valk H. Rural cemeteries of southern Estonia 1225 – 1800 AD. – Visby – Tartu, 1999. – 115 p.

II nodaļa

Mirušo apbedīšanas veidi 14.- 18. gs.

Arheoloģisko izrakumu materiāls ļauj spriest par apbedīšanas veidu, kas tikai daļēji atspoguļo rituālu. Izrakumu laikā konstatējami atsevišķi apbedīšanas rituāla elementi, kas kopumā neatklāj apbedīšanas gaitu un tradīcijas, kas ievērotas sagatavojot mirušos apbedīšanai, izvadot tos no mājām vai baznīcas, guldot kapā un vēlāk pieminot mirušos bērēs un atceres dienās. Par šiem jautājumiem vairāk ziņas sniedz rakstītie avoti un folkloras materiāls (skat. avotu un literatūras apskatu). Diemžēl līdz mūsdienām nav saglabājušies katoļu baznīcas viduslaiku bērņu ceremoniju apraksti, kas tika ievēroti Livonijas konfederācijā. Rietumeiropā un domājams arī Livonijā katoļu baznīcas bērņu rituāls bija iekļauts speciāli šim nolūkam paredzētās liturģiskās grāmatās, kuru latīniskie nosaukumi varēja būt dažādi (*manuale, sacerdotale, pastorale, agenda, rituale u.c.*). Līdz mūsdienām baznīcas ceremoniju apkopojumi saglabājušies sākot no 16. gs. beigām, bet galvenokārt 17., 18. gs, kad tos izdeva gan katoļu, gan luterāņu baznīca.²⁴⁶ Katoļu zemēs, pēc Tridentas koncila, tika lietots ceremoniju apkopojums ar nosaukumu *Rituale Romanum*, kas pirmo reizi publicēts 1614. g. Sākot ar 17. gs. šis izdevums tika izmantots atsevišķu bīskapiju vietējo ceremoniju kārtību izstrādē un laika gaitā tas kļuva par saistošu visai katoļu baznīcai.²⁴⁷ Līdz tam ceremoniju un rituālu kārtība nebija unificēta, lai gan viduslaikos pastāvēja arī plašāki baznīcas rituālu un ceremoniju apkopojumi.²⁴⁸ Katrā bīskapijā un baznīcas provincē, varēja ievērot savus atbilstoši vietējām tradīcijām un paražām izstrādātus rituālus, kas pamatnostādņēs nebija pretrunā ar katoļu baznīcas mācību. Savi ceremoniju apkopojumi viduslaikos bija katram garīgajam mūku ordenim. Tādi bijuši arī Zobenbrāļu un Vācu Ordenim. Diemžēl Ordeņa arhīvos un bibliotēkās liturģiskā literatūra saglabājusies fragmentāri.²⁴⁹ Līdz ar to, nav zināms kādus ceremoniju krājumu paraugus toreiz izmantojuši un vai pastāvējuši Livonijas diecēzēm savi ceremoniju apkopojumi.²⁵⁰ Nav šaubu, ka Livonijā ievērota līdzīga bērņu kārtība kā Rietumeiropā. Mirušā sagatavošanas un apbedīšanas gaitā izdalīti vairāki posmi (miršanas

²⁴⁶ Vairāki 17. un 18. gs. ceremoniju apkopojumu glabājas LNB Letonikas Reto rokrakstu nodaļā.

²⁴⁷ Куницлер М. Литургия церкви. – Москва, 2001. – Том II. – С. 176., 177.

²⁴⁸ 12., 13. gs. un agrāk Romas kūrījā tika izstrādātas bīskapu ceremoniju grāmatas tā dēvētās pontifikāles, kuras savukārt kalpoja par pamatu ceremoniju grāmatām (*manuale, sacerdotale, pastorale, agenda, rituale u.c.*), kuras bija domātas zemākajai garīdzniecībai – priesteriem. Zerlik A. Liturgie als Sterbebegleitung und Trauerhilfe. – Tübingen und Basel, 2003. – S. 18., 19. Vēlajos viduslaikos pazīstami un izplatīti bija arī 12., 13. gs. baznīcas liturģijas speciālistu Johana Beleta, Sicarda no Kremonas, Vilhelma Duranda u.c. darbi, kuros plašāk skaidrots baznīcas ceremoniju saturs.

²⁴⁹ Löffler A. Fragmente liturgischer Handschriften des Deutschen Ordens im Historischen Staatsarchiv Königsberg Teil I // Einzelschriften der Historischen Kommission für ost- und westpreußische Landesforschung. – Lüneburg, 2001. – Bd. 18.

²⁵⁰ Šķiet, ka sākotnēji izmantota no Rietumeiropas ievestās liturģiskā literatūra. Par to liecina pāvesta Inocents III 1208. gada bulā izteiktais pamudinājums Vācijas garīdzniecībai palīdzēt jaunajai Livonijas baznīcai ar grāmatām un citiem kulta piederumiem. Švābe A. Senās Latvijas vēstures avoti. – R., 1937. – 1. burtnīca. – 31., 32. lpp.

brīdis, izvadīšana, mirušo pieminēšana pēc bērēm un atceres dienās), kuru laikā skaitīti vai dziedāti psalmi, lasīti izvilkumi no evaņģēlija un lūgšanas. Ar šo apbedīšanas rituāla sastāvdaļu izpēti galvenokārt nodarbojas reliģijas pētnieki.²⁵¹ Arheoloģisko izrakumu materiālu interpretēšanā bērņu apraksti izmantojami tikai daļēji. Svarīgas šajā ziņā ir bērņu rituālu aprakstos sniegtās anotācijas (rubrikas), kas domātas garīdznieku informēšanai par apbedīšanas kārtību un noteiktu liturģisko darbību secību. Tajās atrodamas norādes arī par mirušo sagatavošanu apbedīšanai – apģērbšanu, roku novietojumu, guldīšanu kapā u.c. darbībām, kuras ir iespējams izsekot apbedīšanas vietu arheoloģiskajā materiālā. Viduslaikos praktizētais apbedīšanas veids un nosacījumi plašāk ir atspoguļoti 12. gs. beigu un 13. gs. katoļu baznīcas liturģistu Johana Beleta († 1182), Sikarda no Kremonas († 1215), Gvillielma Duranda († 1296) darbos, kas daļēji izmantojami situācijas analīzei viduslaiku Livonijā. Pēc reformācijas mūsdienu Latvijas luterāņu novados plašāku ieskatu par mirušo apbedīšanu sniedz Kurzemes, Vidzemes baznīcas nolikumi un ceremoniju grāmatas.²⁵² Katoliskajos novados šajā laikā izmantoti *Rituale Romanum* izdevumi un uz tiem balstīti ceremoniju apkopojumi.²⁵³ Minētajās grāmatās atrodama informācija par to, ko drīkst un nedrīkst apglabāt baznīcās un kapsētās, kādam jābūt mirušo apģērbam u.c.

1. Mirušo kremācija

Kristīgajā baznīcā par paraugu ikviena kristieša apbedīšanā kalpoja Kristus guldīšana kapā. Atbilstoši ebreju tradīcijām mirušie tika apglabāti nesadedzinātā veidā, ietīti līķautā. Sekojot Kristus paraugam, inhumācija tika uzskatīta par cienīgāku apbedīšanas veidu, jo uguns asociējās ar elles mocībām un sodu.²⁵⁴ Miesas sadedzināšanu viduslaikos un arī vēlāk piemēroja par soda mēru, ko parasti izpildīja par buršanos un ķecerībām.²⁵⁵ Tāpēc daudzviet pēc kristīgās ticības pieņemšanas salīdzinoši ātri mirušo kremācija tika aizstāta ar inhumāciju,

²⁵¹ Owusu V. *The Roman Funeral Liturgy: History, Celebration and Theology*. – Nettetal, 1993. – 237 p. Zerlik A. *Liturgie als Sterbebegleitung und Trauerhilfe (Spätmittelalterliches Erbe und pastorale Gegenwart unter besonderer Berücksichtigung der Ordines von Castellani (1523) und Sanctorius (1602))*. – Tübingen und Basel, 2003. – 297 s. Labudda A. *Liturgia Pogrzebu w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631)*. – Warszawa, 1983. – 335 s. u.c.

²⁵² Sehling E. *Die evangelischen Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts*. – Leipzig, 1913. – Bd. 5. – S. 53., 79., 96., 100., 104., 105; Buddenbrock G., J. *Sammlung der Gesetze welche das heutige livländische Landrecht enthalten, kritisch bearbeitet*. – R., 1821. – Bd. II – S. 1809. – 1812; *Agenda ministrorum ecclesiae evangelicae in districtu Piltinensi*. – Königsberg, 1756. – S. 45. – 48.

²⁵³ Viens *Rituale Romanum* eksemplārs no Krāslavas Jezuītu ordeņa misijas bibliotēkas (*Ex libris congr. Missionis Domus Craslaviensis*) glabājas LNB Letonikas Reto rokrakstu nodaļā. Diemžēl šim izdevumam nav saglabājusies titullapa, kādēļ nav zināms precīzs tā izdošanas gads.

²⁵⁴ Ruland L. *Die Geschichte der kirschlichen Leichenfeier*. – Regensburg, 1901. – S. 46., 47., 62. – 64.

²⁵⁵ Kremācija kā soda norma atzīmēta arī kodificētajās vietējo cilšu un vasaļu tiesībās. Lazdiņš J., Blūzma V., Osipova S. *Latviešu tiesību avoti. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10. gs. – 16. gs.* – R., 1998. – I. sēj. – 31., 75. lpp.

kamēr apbedīšana apgērbā ar kapu piedevām un ar draudzes baznīcām tieši nesaistītās vietās bieži vien turpinājās vairākus gadsimtus pēc tam.²⁵⁶

Mūsdienu Latvijas teritorijas vēsturisko laiku apbedīšanas vietās ugunskaņi sastopami galvenokārt novados, kur jau vēlajā dzelzs laikmetā plaši tika praktizēta mirušo kremācija. Aplūkojot maztautas, kuras laika posmā no 900. līdz 1200. g. apdzīvoja tagadējās Latvijas teritoriju, jānorāda, ka tieši kurši mirušo kremāciju sākot ar 10., 11. gs. ievērojuši viskonsekventāk (1. att.).²⁵⁷ Daugavas un Gaujas lībiešu vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos ugunskaņi sastāda ne vairāk par 20–30% no izpētīto apbedījumu kopskaita.²⁵⁸ Latgaļu, sēļu un zemgaļu kapulaukos tie sastopami vēl retāk.²⁵⁹ Pēc krusta kariem un tagadējās Latvijas teritorijas kristianizācijas visagrāk ugunskaņu tradīcija izzuda novados, kur vēlajā dzelzs laikmetā tā tika praktizēta mazāk. Šķiet, ka izņēmums ir vienīgi Zemgale, kur vēlā dzelzs laikmeta kapulauku materiālā ir vērojama pretēja tendence, proti, sākot ar 12. gs. otro pusi ugunskaņu skaits nevis samazinās, bet pieaug un 12., 13. gs. tie ir sastopami biežāk nekā iepriekšējos gadsimtos.²⁶⁰ Latvijas teritorijas zemgaļu apdzīvotajos novados ugunskaņi atsegti Jaunsaules Siliņu un Tērvetes Ķūru senkapos.²⁶¹ Vairāki ugunskaņi ar zemgaļiem raksturīgām 14. gs. rotām atklāti arī Valgales Veģos.²⁶² Līdzšinējie pētījumi nav veikti pietiekamā apjomā, lai atbildētu uz jautājumu vai mirušo kremācija bijusi vienlīdz plaši izplatīta visā zemgaļu apdzīvotajā teritorijā vai tomēr biežāk ugunskaņi sastopami kuršu un zemgaļu saskares zonā. Tāpat nav zināmi kremācijas tradīcijas izplatīšanās iemesli un cik ilgi tā tika praktizēta Zemgalē. Hronoloģiski vēlākais ugunskaņš (kalcinētu cilvēku kaulu ligzda), kas datējams ar 16. gs. otro pusi, atsegts Tērvetes Sapņu apbedīšanas vietā. Domājams, ka šis gadījums neliecina par mirušo kremācijas tradīcijas ievērošanu, bet gan saistāms ar raganu prāvām, kas šajā laikā bija izplatītas (skat. zemāk).²⁶³

1.1. Vēlo ugunskaņu izplatība un hronoloģija Austrumlatvijā

Viduslaiku uzugskaņi līdz šim atklāti tikai vēlā dzelzs laikmeta latgaļu un lībiešu apdzīvotajos novados, bet tie nav zināmi vēlā dzelzs laikmeta sēļu teritorijā. Latgaļu un lībiešu novados, pavisam pētīti 14 vēlie ugunskaņi, astoņās apbedīšanas vietās (2. att.). Galvenokārt tie koncentrējas Vidzemes lībiešu (Ikšķilē, Mārtiņsalā) un etniski jauktajos

²⁵⁶ Zoll - Adamikowa H. Zum Beginn der Körperbestattung bei den Westslawen // Rom und Byzanz im Norden. – Stuttgart, 1999. – Bd. II – S. 233.

²⁵⁷ Asaris J. Par kuršu izplatību Ziemeļkurzemē 11. – 13. gs. // AE. – R., 1996. – XVIII laid. – 39. lpp.

²⁵⁸ Tõnisson E. Die Gauja – Liven und ihre materielle Kultur (11. Jh. Anfang 13. Jhs.). – Tallinn, 1974. – S. 40. Zariņa A. Lībieši Daugavas lejtecē. Ieskats arheoloģiskajā materiālā //Latvijas Zinātņu Akadēmijas vēstis. A. – R., 1996. – Nr. 4./5. – 124. lpp.

²⁵⁹ Rādiņš A. 10. – 13. gadsimta senkaņi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi //Latvijas Vēstures muzeja raksti. – Rīga, 1999. – Nr. 5. – 30., 31. lpp. Sēli un Sēlija. – R., 2005. – 63., 64. lpp. Zemgaļi senatnē. – R., 2003. – 38. lpp.

²⁶⁰ Vasiliauskas E. XII – XIII a. žiemgaliņu laidojimai //Lietuvos archeologija. – Vilnius, 2001. – T.21. – P. 348.

²⁶¹ Caune A. Jaunsaules Siliņu kapulauks //AE. – R., 1987. – XV laid. – 45. – 55. lpp.

²⁶² Šturms E. Izrakumi Valgāles Veģu ugunskaņos // Vēstures atziņas un tēlojumi. – R., 1937. – 350. – 365. lpp.

²⁶³ Muižnieks V. Neparasti guldīti mirušie Latvijas vēsturisko laiku kapsētās // LVIŽ. – 2007. – Nr. 1. – 40. lpp.

latgaļu – lībiešu apdzīvotajos novados (Drabešu Uplantos, Raiskuma Teņņos, Veselavā).²⁶⁴ Ugunskaņi atsegti arī Jaunpiebalgas uzkalniņu senkapos, kas saistāmi ar Baltijas somu iedzīvotāju apbedījumiem vai to ietekmi.²⁶⁵ Latgaļu apdzīvotajos austrumu novados viduslaiku ugunskaņi atklāti Augšdaugavas – Augustinišķu un Slutišķu kapsētās.²⁶⁶ No pētītajiem ugunskaņiem dzimums un vecums bija nosakām 7 gadījumos. Pieci ir sieviešu, viens vīriešu un bērna kaps. Ugunskaņi lielākoties atklāti apaļas vai ovālas formas bedrēs, kur sabērti kalcinēti kauli kopā ar priekšmetiem (3. att.). Augustinišķu un Slutišķu kapsētā četros gadījumos no pieciem ugunskaņi bija ierakti taisnstūra formas kapu bedrēs, kas bija orientētas atbilstoši skeletapbedījumiem ZR–DA un ZA–DR virzienā. Augustinišķu 45. sievietes kapā kalcinētie kauli un senlietas bija ievietotas zārkā, kur tās atradās izkārtotas atbilstoši skeletapbedījumam. Zārka galvgalī (DR daļā) atradās auduma vainags, rotāts ar dzeltenām krellītēm un bronzas spirālītēm, turpat – piekariņi no kaklarotas, stikla krellītes, kauri gliemežvāki, pirkstu gredzeni, vidukļa daļā – sakta, dzelzs nazis un piekariņi, bet zārka kājgalī – ziedoņums (divas lielas skārda riņķsaktas, bronzas šujamadata, krustiņš no organiska materiāla un sīkas krellītes). Slutišķu kapsētā 3-4. gadus veca bērna kalcinētie kauli bija sabērti virs skeletapbedījuma (30., 31. kaps). Kopā ar kauliem atrasti dzelzs priekšmetu fragmenti un koksnes paliekas. Iespējams, ka ugunskaņa paliekas atradās koka lādītē, kura bija novietota zārkā virs skeletapbedījuma. Raiskuma Teņņos ugunskaņa vieta bija pārjaukta, šeit haotiski dažādās dziļumā atradās deguši (aproces) un nedeguši priekšmeti (krelles, piekariņi, zvārgulīši, vainaga un villaines paliekas).²⁶⁷ Iespējams, ka ugunskaņa paliekas bija ietītas un apraktas villainē. Kapu inventārs iegūts pavisam astoņos kapos no 14. Senlietu materiāls ugunskaņos ir līdzīgs vienlaicīgiem skeletapbedījumiem. Sieviešu apbedījumos pārstāvētas rotas, bet vīriešu – ieroči un darbarīki. Jāatzīmē, ka Austrumlavijas ugunskaņos nav raksturīgi apzināti bojāti priekšmeti, kas bieži sastopami kuršu ugunskaņos. Liela daļa līdzīgi priekšmetu nav atradušies ugunī, bet kapā novietoti kopā ar kalcinētajiem kauliem. Spriežot pēc senlietām mirušo kremācija lībiešu un latgaļu novados pārtraukta 13., 14. gs. gaitā. Kā izņēmums ir jāatzīmē divas Augšdaugavas – Augustinišķu un Slutišķu kapsētas, kur izpētīti pieci ar laika posmu no 14. gs. beigām līdz 16. gs. sākumam datējami ugunskaņi.²⁶⁸

²⁶⁴ Mugurēvičs Ē. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Mārtiņsalas kapulaukā 1973. gadā – LU LVI 297; Graudonis J. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Ikšķiles baznīcas kapos laika posmā no 1968. līdz 1973. gadam – LU LVI 296; Apala Z. Drabešu Uplantu kapsēta // AE. – R., 1987. – XV. laid. – 107. lpp; Vilka A. Teņņu viduslaiku kapsēta // ASM 1994./1995.. – R., 1996. – 126., 127. lpp.

²⁶⁵ Ozola K. Pārskats par 1954. gada arheoloģiskajiem izrakumiem latgaļu 12. – 13. gs. uzkalniņu kapulaukā Gaujienas rajonā, Abrupes ciemā pie Jaunpiebalgas kapsētas – LU LVI 20

²⁶⁶ Berga T. Augšdaugavas 14. – 17. gadsimta senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem. – R., 2007. – 14. – 17., 88. – 89. lpp.

²⁶⁷ Vilka A. Teņņu viduslaiku kapsēta // Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu 1994. un 1995. gada pētījumu rezultātiem (turpmāk ASM). – R., 1996. – 126. lpp.

²⁶⁸ Berga T. Augšdaugavas 14. – 17. gadsimta senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem. – R., 2007. – 14. – 17., 88. – 89. lpp.

Domājams, ka šie gadījumi nav saistāmi ar pamatiedzīvotāju (latgaļu pēcteču), bet gan ar mūsdienu Lietuvas teritorijas iedzīvotāju apbedījumiem. Par spēcīgu šī reģiona ietekmi liecina arī vairākās Augšdaugavas kapsētās iegūtais senlietu materiāls un citas novērotās apbedīšanas tradīcijas.²⁶⁹

Jāatzīmē arī kopskaitā trīs ar 13. gs. datējami ugunskapi, kas izpētīti kapsētās pie pirmajām Daugavas lejtecē ierīkotajām baznīcām Ikšķilē (280., 583.k.) un Mārtiņsalā (1800.k.).²⁷⁰ Acīmredzot šie gadījumi norāda, ka dažkārt mirušo apbedīšana pēc senajām tradīcijām turpināta arī pie baznīcām ierīkotajās kapsētās. Nav izslēgts, ka atsegtie ugunskapi netieši liecina par pagānu aktivitātēm krusta karu laikā. Indriķa hronikā minēti vairāki piemēri par pagānu izdarībām baznīcās un kapsētās. Piemēram, Metsepoles novadā igauņu sirojuma laikā 1211. g., kamēr vietējie iedzīvotāji patvērās pilīs, igauņi aizdedzināja baznīcas kopā ar pamestajiem ciemiem un pastrādāja daudz nešķīstību pie baznīcām un mirušo kristiešu kapiem.²⁷¹ Vēl konkrētākas liecības ir no mūsdienu Igaunijas teritorijas, kur pamatiedzīvotāju sacelšanās laikā 1223. g. no kapsētām tika izrakti apglabāto līķi un pēc senas pagānu paražas sadedzināti.²⁷² Vadoties pēc arheoloģiskā materiāla nav iespējams noteikt, vai Ikšķiles un Mārtiņsalas kapsētās atklātie ugunskapi saistāmi ar hronikā minētiem gadījumiem, vai tie tomēr liecina par izņēmumiem, kad pieļauta kremēto pīšļu apbedīšana iesvētītā zemē. Jebkurā gadījumā minētie piemēri liecina, ka ugunskapu tradīcija 13. un 14.gs. sākumā vēl saglabājusies pēc lībiešu un latgaļu kristīšanas. Kurzemē mirušo kremācija bijusi daudz noturīgāka, kur tā praktizēta visu 14. gs. līdz pat 15. gs. sākumam.

1.2. Vēlo ugunskapu izplatība un hronoloģija Rietumlatvijā

Pagaidām nav pietiekama arheoloģiskā materiāla bāze, lai izvērstu plašāku vēlā dzelzs laikmeta zemgaļu apdzīvotajā teritorijā pētīto ugunskapu analīzi. Līdz šim tie atklāti kapulaukos, kuru izmantošana trupinājusies 13.gs. (Jaunsaules Siliņos, Tērvetes Ķūros). Ar 14. gs. datējami ugunskapi, spriežot pēc senlietu materiāla atsegti Valgales Veģos. Tā kā minētie senkapi arodas kuršu, Kurzemes somu un zemgaļu sakares zonā, tad nav iespējams vienožīmīgi izšķirt šo apbedījumu etnisko piederību.

Mūsdienu Latvijas teritorijas kuršu apdzīvotajā areālā zināms vairāk nekā 160 senvietu, kurās konstatēti ugunskapi un iegūti savrupatradumi (4. att.).²⁷³ Arheoloģiskie

²⁶⁹ Берга Т. Литовские элементы в кладбищах Августинишки и Слутишки XIV – начала XVII века //Lietuvos archeologija. – Vilnius, 2001. – T. 21. – С. 421. – 430.

²⁷⁰ Mugarēvičs Ē. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Mārtiņsalas kapulaukā 1973. gadā – LU LVI 297. Graudonis J. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Ikšķiles baznīcas kapos laika posmā no 1968. līdz 1973. gadam – LU LVI 296

²⁷¹ IH, XIV:10

²⁷² IH, XXVI:8

²⁷³ Informācija par senkapiem un savrupatradumu vietām apkopota pēc Latvijas Nacionālā vēstures muzeja, Ventpils muzeja, Jelgavas vēstures un mākslas muzeja, Tukuma muzeja, Talsu novada, Kuldīgas novada,

izrakumi veikti aptuveni 40 kapulaukos. Lielākoties pētījumi izdarīti 19. gs. beigās un 20. gs. 20., 30. gados, un tie pēc apjoma bija nelieli pārbaudes izrakumi. Vairāki desmiti ugunskaņu šajā laikā atsegti Zlēku Pasilciema, Užavas Silmalciema, Raņķu Kapenieku, Valgales Veģu kapulaukos. Pēc Otrā pasaules kara kuršu ugunskaņi pētīti vairāk nekā 10 kapulaukos. Pēc apjoma lielāki izrakumi izdarīti Alsungas Kalniņu, Nīcas un Lībagu Sāraju senkapos. Pagaidām labāk pētīta Kurzemes centrālā un ziemeļu daļa, ko var uzskatīt par nejaušu apstākļu sakritību. Iespējams, ka pētnieku uzmanību šis reģions piesaistījis sakarā ar sarežģīto etnisko situāciju un procesiem, kas Ziemeļkurzemē risinājušies vēlajā dzelzs laikmetā un viduslaikos. Vēlā dzelzs laikmeta arheoloģiskais materiāls un viduslaiku rakstītie avoti liecina, ka Ziemeļkurzemē ir dzīvojušas vismaz divas etniskās grupas – kurši un Kurzemes lībieši (vendi). Pēdējo 11.–13. gs. līdzenie kapulauki ir zināmi pēc vairāk nekā 20 atradumu vietām, no kurām izrakumi veikti septiņās. Arheoloģiskajā literatūrā par šo reģionālo īpatnību rakstīts vairākkārt apskatot gan etniskos, gan reliģiskos aspektus.²⁷⁴ Plašākas izrakumu materiāla publikācijas sekojušas 20. gs. 30. gados par E. Šturma pētījumiem Kazdangu Roņu, Valgales Veģu senkapos, Talsu Vilcumuižas ezerā un E. Šnores izrakumiem Jūrkalnes Darvdežos.²⁷⁵ Pagaidām tās ir arī vienīgās publikācijas, kas sniedz ieskatu 14., 15. gs. ugunskaņu materiālā. Pēc Otrā pasaules kara vēlīe ugunskaņi pētīti tikai vienā Popes Lazdu kapulaukā.²⁷⁶ Uz doto brīdi vairāk atsegti 14., 15. gs. ugunskaņiem vienlaicīgi skeletapbedījumi (Užavā, Jūrkalnes Darvdežos, Puzes Lejaskrogā), pateicoties kuriem ir iespējams izdarīt plašākus secinājumus un izvērtēt iepriekš veikto.²⁷⁷

Kuršu ugunskaņi Ziemeļkurzemes lībiešu apdzīvotajā teritorijā sastopami, sākot ar 11. gs. vidu.²⁷⁸ Tas bija cieši saistīts ar kuršu ekspansiju uz ziemeļiem, kas aizsākās dzelzs laikmetā un turpinājās arī viduslaikos. Šo procesu uzskatāmi atspoguļo 14., 15. gs. ugunskaņu izplatība (5. att.). Šobrīd zināmas apmēram 40 senvietas, no kurām arheoloģiskie izrakumi

Liepājas vēstures un mākslas muzeja un Valsts Kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Dokumentācijas centra materiāliem.

²⁷⁴ Šturms E. Zur Vorgeschichte der Liven // Eurasia Septentrionalis Antiqua. – Helsinki, 1936. – Bd. 10. – S. 42. – 44. Šturms E. Chroniku un senrakstu ziņas par baltu tautu bēru parašām 13. un 14. gs. // Tautas vēsturei veltījums profesoram Arvedam Švābēm. – R., 1938. – 93. – 96. lpp. Мугуревич Э. Некоторые вопросы этнической истории Курземе в X - XIV веках // Взаимосвязи балтов и прибалтийских финнов. – Рига, 1970. – С. 21. – 38. u.c.

²⁷⁵ Šturms E. Izrakumi Valgāles Veģu ugunskaņos // Vēstures atziņas un tēlojumi. – R., 1937. – 350. – 365. lpp. Šturms E. Vilcumuižas ezera atradumi // SM. – R., 1936. – Nr. 2. – 72. – 86. lpp. Šnore E. Izrakumi agro vēsturisko laiku kapulaukā Jūrkalnes pag. “Darvdedžos” // SM. – R., 1937. – Nr. 2. – 57. – 64. lpp.

²⁷⁶ Lūsēns M. Arheoloģiskie pētījumi Popes pagasta Lazdu senkapos // AP 1998./1999. – R., 2000. – 128. – 132. lpp.

²⁷⁷ Klepere D. Izrakumi Užavas senkapos un Rūjienas baznīcā // ASM 1974. – R., 1975. – 65. – 67. lpp. Muižnieks V., Vījups A. Izrakumi Užavas kapsētā // AP 2002./2003. – R., 2004. – 120. – 123. lpp. Šnore E. Izrakumi agro vēsturisko laiku kapulaukā Jūrkalnes pag. “Darvdedžos” // SM. – R., 1937. – Nr. 2. – 57. – 64. lpp. Muižnieks V., Vasks A., Vījups A. Izrakumi Puzes Lejaskroga kapsētā 2001. gadā // AP 2000-./2001. – R., 2002. – 347. – 354. lpp. Muižnieks V., Vījups A. Izrakumi Puzes Lejaskroga kapsētā // AP 2002./2003. – R., 2004. – 118. – 120. lpp.

²⁷⁸ Asaris J. Par kuršu izplatību Ziemeļkurzemē 11.–13. gs. // AE. – Rīga, 1996. – XVIII laid. – 38.–42. lpp.

veikti vairāk nekā 15 kapulaukos. Izpētīto apbedījumu skaits nav precīzi nosakāms, jo ne par visiem izrakumiem, it īpaši 19. gs. beigās, ir saglabājusies pietiekami plaša dokumentācija, kas atspoguļotu iegūto atradumu kontekstu. Arī izrakumu metodes ir atšķirušās no mūsdienās pieņemtajām. Toreiz lielāka vērība tika pievērsta pašām senlietām, nevis to atrašanas apstākļiem. Bez tam liela daļa kapu kompleksu, atsevišķu atradumu un dokumentācijas glabājas ārpus Latvijas, galvenokārt Krievijas muzejos, kas apgrūtina to izmantošanu. Pieejamajā materiālā kopsakarības nav ļāvuši noteikt arī citi gadsimtu gaitā radušies blakusfaktori. Tā kā ugunskaņi ierakti salīdzinoši sekli (vidēji 20–40 cm dziļi), tad lielākoties tie postīti zemes apstrādāšanas gaitā. Parasti atsevišķi no apbedījumiem izrauti atradumi sastopami lielā platībā un tos nav iespējams droši sasaistīt ar konkrētiem apbedījumiem. Dažkārt agrāku apbedījumu kapu bedru robežās iejauktas hronoloģiski vēlākas senlietas un otrādi. Atradumu izklaidētība saistīta ar apbedīšanas veidu – vai mirušo kremācija veikta kapulaukā vai ārpus tā. Pirmajā gadījumā atradumi parasti izklaidēti vairākus kvadrātmetrus lielā platībā, savukārt ārpus kapulauka kremēto paliekas ieraktas kompakti. Šī iemesla dēļ nereti agrāka perioda atradumi iejaukti hronoloģiski vēlāku apbedījumu kapu bedru aizbērumā.

Noteiktas kopsakarības nav iespējams noteikt 20. gs. 30. un 50. gados iegūtajiem atradumiem Talsu Vilkmuižas ezerā. Šeit no ezera dzīlēm vienkopus izceltas senlietas no 11.–15. gs. ugunskaņiem.²⁷⁹ Literatūrā šis piemineklis atzīmēts saistībā ar neparastu kuršu apbedīšanas tradīciju – mirušo kremētie pīšļi kopā ar priekšmetiem sabērti ezerā. Par līdzīgiem gadījumiem varētu liecināt savrupatradumi, kas iegūti Ēdoles Kaķīšu ezerā un vairākās purvainās vietās (Krotas Brūveros, Kazdangas Bāzēnos, Tāšu Stībās u.c.). Talsu rajona Laidzes (agrāk Ārlavas) pagastā pie Kalnu mājām senlietas no 14./15. gs. mijas ugunskaņiem atrastas Mazrojas krastā no upes izsmeltajās smiltīs.²⁸⁰ Līdzīga veida kapulauki pētīti arī Lietuvā – Obeļos un Marvelē.²⁸¹ Nav izslēgts, ka Talsos un Ārlavas Kalnos ugunskaņi kopā ar senlietām ieskaloti ezerā un upē zemes erozijas procesa gaitā, mainoties gultnei un ūdens līmenim. Talsos sākotnēji tie varēja koncentrēties Vilkmuižas ezera austrumu krastā, kur iegūti līdzīga rakstura atradumi no ugunskaņiem un atrasti arī nedeguši priekšmeti un kauli no skeletapbedījumiem.²⁸²

Ņemot vērā minētos faktoros, 14., 15. gs. ugunskaņu vietas Kurzemē ir labāk zināmas pēc iegūtajiem savrupatradumiem (Alsungā, Ugālē, Īvandē, Užavā, Tāšos, Turlavā, Kandavā

²⁷⁹ Šturms E. Vilkmuižas ezera atradumi // SM. – 1936. – Nr. 2. – 72.–86. lpp.; Šulcs A. Pārskats par 1953. g. pētījumiem Talsu Vilkmuižas ezerā (glabājas Talsu novada muzejā).

²⁸⁰ Auzāne A. Ziņojums par Valgales Veģu senkapu apsekošanu 1939. g. – LNVM AA 193

²⁸¹ Урбанавичюс В. Погребения в озере Обеляй // Исследования в области балто-славянской духовной культуры. Погребальный обряд. – Москва, 1990. – С. 196–201; Zabiela G. Laidosena paganiškojoje Lietuvoje // Lietuvos archeologija. – Vilnius, 1998. – T. 15. – P. 359–361.

²⁸² Atgāzis M. Ziņojums par Talsu Vilkmuižas senkapu apsekošanu 1961. g. (glabājas LNVM arhīvā)

u.c.). Kuršu apdzīvotajā teritorijā mirušo kremācija bija valdošais apbedīšanas veids līdz 13./14. gs. mijai, kas vērojams lielākajā daļā vēlā dzelzs laikmeta kapulauku, kuru izmantošana turpinājusies līdz 14. gs. un nereti vēl ilgāk. Šīs tradīcijas noturību apliecināta arī 14., 15. gs. rakstītajos avotos. Līdz šim salīdzinoši maz ir atsegti netraucēti 13. gs. otrās puses un 14. gs. sākuma kuršu ugunsapbedījumi. Par tiem lielākoties liecina kapulaukos (Zlēku Pasilciemā, Užavas Silmalciemā, Padures Remešos, Talsu Vilcumuižas ezerā, Nīcas Kušķos, Matkulē u.c.) iegūtie savrupatradumi. Kurzemes arheoloģiskajā materiālā labāk reprezentēti 14. gs. vidus, otrās puses un 15. gs. sākuma ugunsapbedījumi. Neskarti kapu inventāra kompleksi ir atsegti Valgales Veģu, Popes Lazdu, Jūrkalnes Darvdedžu, Lažas Ilksumu, Kazdangas Roņu senkapos, kur izpētīti 27 šī laika ugunsapbedījumi. No tiem 12 ir ar sieviešu, 10 ar vīriešu un viens ar bērna kapa inventāru. Četriem ugunsapbedījumiem bez kapu inventāra dzimums un vecums nebija nosakāms.²⁸³ Tā kā tie atsegti vienkopus ar 14. gs. ugunsapbedījumiem, tos visai pārlicinoši var uzlūkot par vienlaicīgiem kapiem.

14., 15. gs. ugunsapbedījumos mirušo kremācija veikta ārpus kapa bedres. Iespējams, šim nolūkam izmantotas speciālas vietas ārpus kapulauka teritorijas. 15. gs. rakstītajos avotos ir atrodamas norādes, ka mirušos varēja sadedzināt arī kapulaukā.²⁸⁴ Kalcinētie kauli kopā ar senlietām ierakti apaļas vai ovālas formas kapa bedrēs 11–130 cm dziļumā. Seklāk ugunsapbedījumi atsegti Valgales Veģu (11–57 cm), bet dziļāk – Popes Lazdu (85–110 cm) un Jūrkalnes Darvdedžu (130 cm) senkapos. Kapu bedres pamatzemes smiltīs iezīmējās kā neregulāras formas tumši plankumi, kuru orientācijā vērojams Z–D, A–R, ZR–DA, ZA–DR virziens. Valgales Veģu senkapos ievērots Z–D un A–R virziens. Popes Lazdās kapa bedre bija izrakta ZR–DA, bet Lažas Ilksumos – ZA–DR virzienā. Parasti vienā kapa bedrē sabērtas viena indivīda kremētās paliekas un senlietas. Dubultkapi konstatēti Jūrkalnes Darvdedžu, Valgales Veģu un Popes Lazdu senkapos. Šeit atsegti trīs ugunsapbedījumi ar sievietēm un vīriešiem raksturīgu kapu inventāru.²⁸⁵

Vadoties pēc materiālās kultūras, salīdzinoši viegli ir iespējams nodalīt 14. gs. vidus un vēlākus ugunsapbedījumus, kuros pārstāvēts šī laika posmam raksturīgs kapu inventārs. Par tiem agrākos ugunsapbedījumos mirušajiem līdzīgi dotajā senlietu materiālā un tradīcijās vēl ir saglabājušās līdzīgas iezīmes un paralēles vēlajam dzelzs laikmetam. Piemēram, 13. gs. ugunsapbedījumos (Alsungas Kalniņos, Raņķu Kapeniekos, Lībagu Sārajos u.c.) ir sastopami miniatūrie priekšmeti, dzeramie ragi, zirglietas, plaši pārstāvēti darbarīki un keramika.

²⁸³ Šturms E. Izrakumi Valgales Veģu ugunsapbedījumos // Vēstures atziņas un tēlojumi. – Rīga, 1937. – 350.–356. lpp.

²⁸⁴ Franču ceļotāja Žilbēra de Lanuā 15. gs. sākuma aprakstā norādīts, ka kurši savus mirušos sadedzinājuši apbedīšanas vietā, kādā tuvākā birzī vai mežā, taisot sārtu no tīras ozolkoka malkas. Šturms E. Chroniku un senrakstu ziņas par baltu tautu bēru parašām 13. un 14. gs. // Tautas vēsturei: Veltījums profesoram Arvedam Švābem. – Rīga, 1938. – 93. lpp.

²⁸⁵ Jūrkalnes Darvdedžu ugunsapbedījumā (11. k.), spriežot pēc kapa inventārā atrasto ieroču izmēriem, sieviete var būt sadedzināta un apglabāta kopā ar pusaudzi vai bērnu.

Vēlajos ugunskapos trūkst lielākās daļas minēto priekšmetu un to grupu. Tajā skaitā 14., 15. gs. ugunskapos retāk sastopami salūzuši un apzināti bojāti priekšmeti. Dažkārt arī vēlā dzelzs laikmeta apbedījumos atrasti veseli priekšmeti. Gadījumos, kad tie ir bez uguns patinas pēdām, tie tiek skaidroti kā ziedojuši.²⁸⁶ Veseli deguši bronzas priekšmeti acīmredzot nav atradušies pietiekami lielā karstumā, lai sāktu kust un deformēties. Savukārt dzelzs priekšmeti (ieroči, zirglietas, darbarīki un sadzīves priekšmeti) ne vienmēr apzināti bojāti. 14., 15. gs. ugunskapos bieži ir atrodamas veselas bronzas pakavsaktas, riņķsaktas, aproces, gredzeni u.c. priekšmeti. Zīmīgi, ka bieži neskartas ir saglabājušās saktu zoslas, kas šīm rotām ir visvājākā sastāvdaļa. Acīmredzot mirušie šajā laikā vairs netika kremēti tik augstā temperatūrā kā agrāk un ne tik bieži praktizēta priekšmetu bojāšana. Apzināti bojāti priekšmeti, deformēti šķēpu gali ar atliektām smailēm un cirtumu pēdām atrasti tikai Valgales Veģu četru vīriešu ugunskapos.²⁸⁷ Bēru ceremoniju laikā sasisti arī māla trauki, kuru lauskas iegūtas abu dzimumu apbedījumos Jūrkalnes Darvdedžu, Valgales Veģu, Lažas Ilksumu un Popes Lazdu senkapos.

Kā raksturīga sieviešu kapa inventāra sastāvdaļa ir jāatzīmē riņķsaktas, kuru skaits apbedījumos sāk palielināties no 14. gs. vidus (6. att.).²⁸⁸ Kopā ar tām tiek atrastas pakavsaktas ar naglu galvu, daudzskaldņu, atrofītiem un zvērgalvu (lilijveida) galiem. Gredzenus pārstāv eksemplāri ar paplašinātu, pītu, tordētu priekšpusi vai tordējuma imitāciju. Sieviešu ugunskapu inventārā sastopamas ovālas formas apavu sprādzes (6. att.: 19), kas pēc līdzīgiem atradumiem vienlaicīgos skeletapbedījumos liecina par raksturīgu apavu sastāvdaļu Kurzemē 14. gs. beigās un 15. gs. sākumā.²⁸⁹ Sieviešu ugunskapos sastopami arī no trim stieplēm vīti kaklariņķi, monētpiekariņi, lentveida aproces un spirālaproces, īleni ar tordētu vidusdaļu un iedzītņa naži.

Vīriešu apbedījumos izzudušas aproces ar zvērgalvu galiem un kaklariņķi, kas nereti sastopami vēl 13. gs. apbedījumos. Tāpat 14., 15. gs. ugunskapos nav atrasti zobeni, svaru kārbīņas ar atsvariņiem, atslēgas, slēdzenes, izkaptis, zirglietas (apkalumi, laužņi, kāpšļi) u.c. Vīriešu apbedījumos dominē pakavsaktas, gredzeni ar tordētu priekšpusi. No darbarīkiem, sadzīves priekšmetiem un ieročiem ugunskapos atrasti iedzītņa naži, bārdas naži, ovālas formas šķīlamdzelzis, uznavas un iedzītņa šķēpu gali, platasmens cirvji. Ieroči, bet tikai

²⁸⁶ Stepiņš P. Durbes kauja. – Rīga, 1967. – 23. lpp.

²⁸⁷ Šturms E. Izrakumi Valgāles Veģu ugunskapos // Vēstures atziņas un tēlojumi. – Rīga, 1937. – II, V tab.

²⁸⁸ Par 14. gs. vidū agrākos apbedījumos riņķsaktas atrastas Alsungas Kalniņu 8. un 20. kapā, Alsungas Kantiķu (Grīnbergu) 4. kapā un Popes Lazdu 4. kapā. Nav izslēgts, ka Alsungas Kalniņu (20. k.) un Kantiķu (4. k.) 12., 13. gs. ugunskapu bedru aizbērumā riņķsaktas iejauktas no blakus ierīkotiem vēlāk postītiem 14., 15. gs. ugunsapbedījumiem.

²⁸⁹ Šnore E. Izrakumi agro vēsturisko laiku kapulaukā Jūrkalnes pag. "Darvdedžos" // SM. – 1937. – Nr. 2. – 57.–64. lpp.; Muižnieks V. Arheoloģiskie pētījumi Puzes Lejaskroga kapsētā un viduslaiku apbedīšanas tradīcijas Ziemeļkurzemē // Ventpils muzeja raksti, III – Rīga, 2003. – 103. lpp.

miniatūri, kapā līdzdoti arī zēniem (Valgales Veģu 7. kaps, Jūrkalnes Darvdedžu 11. kaps.) (7. att.).

Tiešas paralēles abu dzimumu ugunskapos līdzdotajam inventāram ir saskatāmas vienlaicīgos 14. gs. otrās puses un 15. gs. sākuma skeletapbedījumos. Netraucēti kapu kompleksi pagaidām ir atsegti trīs apbedīšanas vietās (Jūrkalnes Darvdedžu, Užavas un Puzes Lejaskroga kapsētā). Īpaši labu ieskatu 14., 15. gs. materiālajā kultūrā sniedz pēdējo gadu pētījumi Puzes Lejaskroga kapsētā.²⁹⁰ Šeit atsegts vairāk nekā trīsdesmit 14. gs. vidus, otrās puses un 15. gs. sākuma sieviešu un meiteņu apbedījumu un aptuveni piecpadsmit vienlaicīgi vīriešu un zēnu kapi. Šis piemineklis izceļas ar neraksturīgi bagātu mirušajiem līdzdoto inventāru. Iespējams, ka šajā kapsētā 14./15. gs. mijas sieviešu apbedījumos novērotā tradīcija izrotāt apģērbu ar vairākiem desmitiem saktu ir skaidrojama ar lokālu īpatnību. Tomēr jānorāda, ka līdz desmit un vairāk saktu šī laika apbedījumos atrasts arī citās Kurzemes viduslaiku apbedīšanas vietās (Užavā, Lielīvandē, Puzes Ieziņos u.c.). Tajā skaitā šī tradīcija novērota arī vienlaicīgos ugunskapos – Jūrkalnes Darvdežos (11. kaps), Popes Lazdās (1. kaps). Acīmredzot šī parādība liecina par tā laika modi, kas pastāvējusi visā kuršu apdzīvotajā teritorijā un kas dažviet saglabājusies arī līdz nesēnai pagātnei un atspoguļojas Dienvidkurzemes tautas tērpā.²⁹¹

Pateicoties salīdzinošajam materiālam, ir iespējams precizēt līdzšinējos atzinumus. Pārskatot 30. gadu publikācijas, jākonstatē, ka materiāla datēšanā un interpretācijā ir ielavījušās atsevišķas kļūdas. E. Šturma publikācijā par izrakumiem Kazdangas Roņu un Valgales Veģu senkapos, balstoties uz atradumu kontekstu, mēģināts parādīt reģionālas atšķirības materiālajā kultūrā, kas 14. gs. pastāvējušās Kurzemes teritorijas centrālajā un ziemeļu daļā. Autors, izmantojot iegūtos atradumus un salīdzinot abus šos pieminekļus, centies demonstrēt, ka Kazdangas Roņu kapulaukā saglabājušās ievērojami senākas tradīcijas atšķirībā no hronoloģiski vienlaicīgajiem Valgales Veģu apbedījumiem.²⁹² Pārskatot Kazdangas Roņu kapulaukā atsegtā ugunskapa inventāru un izrakumu pārskatu, izdevās konstatēt, ka pēc tā ir iespējams nošķirt divus–trīs apbedījumus. 3 x 4 metrus lielajā izpētītajā laukumā atsevišķi bija nodalāmi vīrieša²⁹³ un sievietes²⁹⁴ kapu inventāra kompleksi. Bez tam, spriežot pēc atsevišķiem atradumiem, pārjaukti vēl vairāki ugunskapi. Acīmredzot starp hronoloģiski senākiem apbedījumiem, kuri pārstāvēti ar 12., 13. gs. sievietes, vīrieša un bērna kapa inventāru, vēlāk ierakts 13. gs. vīrieša un 14. gs. sievietes ugunsapbedījums. Pēdējā kapa

²⁹⁰ Izrakumi Puzes Lejaskroga 13.–17. gs. kapsētā LU Vēstures un filozofijas fakultātes asoc. prof. A. Vaska un A. Vijupa vadībā veikti 2001., 2002., 2005. un 2006. gadā.

²⁹¹ Latviešu tautas tērpi II Kurzeme (Latviešu un lībiešu tērpi). – Rīga, 1997. – 288. lpp.

²⁹² Šturms E. Izrakumi Valgāles Veģu ugunskapos // Vēstures atziņas un tēlojumi. – Rīga, 1937. – 350.–365. lpp.

²⁹³ LNVM A 7967: 41–50.

²⁹⁴ LNVM A 7966: 34–45.

inventārs koncentrējās vienuviet 60 cm dziļumā (8. att.).²⁹⁵ Vēlākie priekšmeti no agrākajiem bija nošķirami arī uzskatāmā veidā, ne tikai pēc to formas, bet arī patinas krāsas, kas sedza to virsmu. Līdz ar to Kazdangas Roņu kapulaukā nevar runāt par vienu vienlaicīgu apbedījumu, kurā būtu saglabājusies arhaiskāka materiālā kultūra, kas atšķirtos no Valgales Veģu kapiem. Abos pieminekļos 14., 15. gs. apbedījumi reprezentē hronoloģiski vienlaicīgu materiālo kultūru. Atšķirības abu pieminekļu vidū vairāk skaidrojamas ar etnisko situāciju un kaimiņu maztautu ietekmi.

Līdzšinējie pētījumi devuši skaidru ieskatu par ugunskapu izzušanas laiku Rietumlatvijā. Šī procesa noslēgšanos, kad ugunskaņi tiek aizstāti ar skeletapbedījumiem, diezgan precīzi ļauj datēt ugunskaņos un vienlaicīgos skeletapbedījumos atrastās senlietas un monētas. Kazdangas Roņu sievietes ugunskaņā atrasti trīs monētpiekariņi (divi Venceslava II (1278–1305) Prāgas graši un viens Filipa IV (1285–1314) Tūras grasis), kas šo apbedījumu ļauj datēt ar 14. gs.²⁹⁶ Liecības par monētpiekariņiem ir saglabājušās arī Jūrkalnes Darvdedžu 11. sievietes un vīrieša kopapbedījumā. Pašas monētas šajā kaņā netika atrastas, bet par tām liecināja bronzas cilpiņa, kurā parasti pārī pa divām monētām tika piestiprinātas un nēsātas (6. att.: 16). Analogas cilpiņas kopā ar 14. gs. beigu un 15. gs. pirmās puses monētām ir atrastas vienlaicīgos sieviešu un meiteņu skeletapbedījumos Užavas centra un Puzes Lejaskroga kapsētās. Minētajās apbedīšanas vietās ar 14. gs. otrās puses un 15. gs. sākuma monētpiekariņiem un rituālajām monētām ir datēti ar ugunskaņiem vienlaicīgi sieviešu, meiteņu, vīriešu un zēnu skeletapbedījumi.²⁹⁷ Līdz ar to par ugunskapu izzušanas laiku var uzskatīt 14./15. gs. miju, vēlākais – 15. gs. pirmo pusi, kas sakrīt arī ar franču ceļotāja Žilbēra de Lanuā apraksta tapšanas laiku (1413.–1414. g.): „*Minētajiem kuršiem, kaut tie jau padarīti par kristīgiem ar varu, ir kāda sekta, kas savus mirušos, ietērtus un labākajām rotām izrotātus, apbedīšanas vietā sadedzina kādā tuvākā birzī vai mežā, ceļot sārta no tūras ozola malkas; un viņi domā, ka tad, ja dūmi ceļas stāvus pret debesīm, dvēsele ir glābta, bet, ja tos nes sāņus, dvēsele ir pazudusi.*”²⁹⁸

No apraksta konteksta izriet, ka 15. gs. sākumā mirušo kremācija vairs netika plaši praktizēta. Lanuā min vienu sektu, kas literatūrā tiek identificēta ar kuršu ķoniņiem.²⁹⁹ Acīmredzot šī rakstīto avotu vieta ir saprotama plašākā nozīmē – nevis kā viena cilvēku grupa

²⁹⁵ Šturms E. Pārskats par izrakumiem Kazdangas Roņos 1932. gada 1.–4. IX. – LVNM AA 139

²⁹⁶ LVNM A 7966: 43–45. Spriežot pēc senlietu materiāla, atsegtais sievietes kaņa inventāra komplekss nav datējams agrāk par 14. gs. vidu.

²⁹⁷ Puzes Lejaskroga 14., 15. gs. apbedījumos galvenokārt atrastas Livonijas monētas – Tallinā, Tartu kaltie ārtīgi, feniņi un šiliņi, Kurzemes bīskapijas brakteāti. Retāk sastopami citās zemēs kaltie sterliņi, graši un goti.

²⁹⁸ Citēts pēc: Šturms E. Chroniku un senrakstu ziņas par baltu tautu bērū parašām 13. un 14. gs. // Tautas vēsturei: veltījums profesoram Arvedam Švābem. – Rīga, 1938. – 93. lpp.

²⁹⁹ Dunsdorfs E. Deviņvīru spēks. Deviņu latviešu vīru dzīves stāsti deviņos Latvijas vēstures gadsimtos. – Stokholma, 1956. – 74., 75. lpp.; Šterns I. Lēņa tiesības un nevācu vasaļi Latvijā // Arhīvs II. Humanitāru rakstu krājums. – Sidneja, 1961. – 82. lpp.

jeb kopa, bet gan kā vairāki atsevišķi cilvēki no Kurzemes iedzīvotāju vidus, kuri pretēji baznīcas noteiktajai inhumācijai praktizējuši mirušo kremāciju. Kurzemes apbedīšanas vietās iegūtie savrupatradumi un atsegtie 14., 15. gs. ugunskapi nenoliedzami liecina par šo seno – pagānisko bērū tradīciju noturību. Pēc baznīcas mācības mirušo kremācija bija pretrunā ar kristīgo bērū rituālu.³⁰⁰ Viduslaikos un arī vēlāk to parasti piemēroja kā bargāko soda mēru, kas kā soda norma minēta jau 13. gs. lībiešu–igauņu zemnieku un Livonijas senākajās vasaļu (bruņinieku) tiesībās.³⁰¹ Neskatoties uz to, viduslaiku rakstītajos avotos un arheoloģiskajā materiālā ir atrodamas liecības, ka mirušo kremāciju Livonijā praktizējuši arī kristītie vietējie iedzīvotāji.³⁰² 14. gs. rakstītajos avotos mirušo dedzināšana vairākkārt ir minēta saistībā ar Livonijas ordeni, kura pārstāvji to veikuši, lai atvieglotu kritušo kareivju mirstīgo atlieku transportēšanu. Piemēram, Vartberges Hermaņa Livonijas hronikā sniegtas ziņas, ka 1375. g. karagājienā uz Lietuvu lietuvieši nogalinājuši 25 ordeņa brāļus. Livonijas ordeņa landmaršals (Robins fon Elcens) kopā ar savējiem sadedzinājis kritušo miesas un devies tālāk.³⁰³

Rietumeiropā krustakaru periodā bija izplatīta prakse sadalīt un vārīt kritušos, lai tādā veidā no miesas atdalītu kaulus un tos tālāk nogādātu atpakaļ uz dzimto zemi.³⁰⁴ Šķiet, ka līdzīgi tas noticis gadījumā ar Turaidas lībiešu vecāko Kaupo. Hronikā teikts, ka viņa miesa tika sadedzināta, kauli aizvesti uz Līvzemi un apglabāti Kubeselē.³⁰⁵ Iespējams, ka līdz ar plašāku vietējo iedzīvotāju ieplūšanu Vācu un Livonijas ordeņa aprindās tika aizgūta un plašāk izmantota vietējo iedzīvotāju (lībiešu, kuršu un prūšu) tradīcija sadedzināt jeb kremēt mirušos.³⁰⁶ Šāds kaujā kritušo karavīru transportēšanas veids uzskatāmi aprakstīts Indriķa hronikas epizodē par 1210. g. kuršu uzbrukumu Rīgas pilsētai. *Viņi (kurši) savākuši savus mirušos, trīs dienas pavadīja mierā, sadedzināja un apraudāja tos.*³⁰⁷ Abas minētās parādības toreiz asi nosodījusi baznīcas vadība, piedraudot ar ekskomunikāciju. Pret necienīgu apiešanos ar mirstīgām atliekām, tās sadalot un vārot, 1300. g. bullā vērsies pāvests Bonifācijs

³⁰⁰ Ruland L. Die Geschichte der kirchlichen Leichenfeier. – Regensburg, 1901. – S. 46, 47, 62–64.

³⁰¹ Miesas sadedzināšanu kā soda mēru viduslaikos un arī vēlāk piemēroja par buršanu vai indēšanu. Sadedzināt uz sārta varēja arī Kristum neticīgos (ķecerus). Lazdiņš J., Blūzma V., Osipova S. Latviešu tiesību avoti. – Rīga, 1998. – 1. sēj. – 31., 75. lpp.

³⁰² Spilgts piemērs ir Turaidas lībiešu vecākā Kaupo kremēšanas gadījums, kas aprakstīts Livonijas Indriķa hronikā IH, XXI:4. Par šīs tradīcijas praktizēšanu liecina arī kapsētās pie Ikšķiles un Mārtiņsalas baznīcas atsegtie 13. gs. ugunskapi (sk. iepriekš 19. atsauci tekstā).

³⁰³ Vartberges Hermaņa Livonijas hronika // Ē. Mugurēviča tulkojums, priekšvārds un komentāri. – Rīga, 2005. – 141. lpp.

³⁰⁴ Šādā veidā tika transportētas Francijas karaļa Ludviga IX, Filipa III, Vācijas ķeizara Frīdriha I Barbarosas un citu valdnieku mirstīgās atliekas. Lex P. Das kirchliche Begräbnisrecht (historisch–kanonisch dargestellt). – Regensburg, 1904. – S. 220–223; Wollgast S. Zum Tod im späten Mittelalter und in der frühen Neuzeit // Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. – Berlin, 1992. – Bd. 132, Heft 1. – S. 15.

³⁰⁵ Et combustus est corpus eius, et ossa delata in Lyvoniam et sepulta in Cubbesele. IH. – XXI: 4.

³⁰⁶ Plašāk par to rakstījis: Kļaviņš K. Vācu ordenis un Livonija. – Rīga, 2000. – 87.–91. lpp.

³⁰⁷ IH. – XIV: 5.

VIII.³⁰⁸ Pāvests Klements V 1310. g. bullā nosodījis Livonijas ordeni par kritušo sadedzināšanu, pārmetot, ka ordeņa brāļi piekopjot pagānu tradīcijas.³⁰⁹

Domājams, ka ugunskaņu tradīcijas izzušanu sekmēja izmaiņas Livonijas iekšpolitiskajā dzīvē. 15. gs. sākumā mazinājās spriedze, kas vairāk nekā gadsimtu izpaudās konfliktā starp Livonijas ordeni un arhibīskapu.³¹⁰ Šajā laikā tika pievērsta uzmanība jautājumiem, kas skar vietējo iedzīvotāju garīgo dzīvi, ko atspoguļo landtāga (1422. g.) un Rīgas diecēzes sinodes (1428., 1437. g.) lēmumi.³¹¹ Zīmīgi, ka 1428. g. Rīgas baznīcas provinces sinodes statūtos mirušo kremācija nav pieminēta.³¹² Acīmredzot šajā laikā to vairs neapraktizēja. Nozīmīga loma bija arī Lietuvas kristianizācijai (1387.–1413. g.), kā rezultātā ugunskaņu tradīcija šeit pakāpeniski izzuda³¹³ un no Lietuvas teritorijas vairs nenāca impulsi, kas pamudinātu turēties pie senajām tradīcijām Livonijas rietumdaļas iedzīvotājus.

1.3. 13., 14. gs. skeletapbedījumi Kurzemē

Pētnieku vidū valda vienprātība par ugunskaņu tradīcijas izzušanas laiku, bet nepastāv skaidrība par to, kad kuršu apdzīvotajā teritorijā sākās pāreja no mirušo kremācijas uz apbedīšanu nesadedzinātā veidā. Līdz šim historiogrāfijā valdošais ir uzskats, ka līdz pat 14. gs. beigām kurši konsekventi praktizējuši mirušo kremāciju.³¹⁴ Daudzviet šis pieņēmums ticis apstiprināts arheoloģiski pētīto kuršu ugunskaņu materiālā. Zināmi daudzi kapulauki, kur, sākot ar 14. gs. beigām, sastopami vienlaicīgi ugunskaņi un skeletapbedījumi (Zlēku Pasilciema, Nevejas Upesvagaru, Lielīvandes muižas, Lažas Ilksumu, Jūrkalnes Darvdedžu u.c. senkapos) (5. att.). Domājams, ka arī citās vietās, kur ugunskaņiem tiešā tuvumā atrodas mūsdienu kapsētas vai arī kur konstatēti par ugunskaņiem daudz vēlāki skeletapbedījumi (Užavas Silmalcēmā, Valgales Veģos, Rudbāržos, Rāvas Strungās (Ābramos) u.c.), šis process ir norisējis līdzīgi. Šajos pieminekļos apbedīšana atsākta pēc neilga pārtraukuma, vai arī pagaidām nav izdevies atsegt vēlājiem ugunskaņiem sinhronus skeletapbedījumus.

Jaunākie pētījumi liecina, ka mirušo kremācijas tradīcijas aizstāšana ar inhumāciju kuršu apdzīvotajā teritorijā ir aizsākusies agrāk – jau 13. gadsimtā un šis process ar reģionālām atšķirībām ildzis vairāk nekā 200 gadu. Par 14. gs. agrāki skeletkaņi kuršu vēlā

³⁰⁸ Lex P. Das kirchliche Begräbnisrecht (historisch–kanonisch dargestellt). – Regensburg, 1904. – S. 220, 221.

³⁰⁹ LUB1. – Bd. II. – Doc. 630. – S. 52. Plašāk par šīm apsūdzībām sk. arī Franciska de Moliano 1312. gada nopratināšanas protokolos. Das Zeugenvehör des Franciscus de Moliano (1312) // Quellen zur Geschichte des Deutschen Ordens. – Königsberg, 1912. – S. 27, 28.

³¹⁰ Šterns I. Latvijas vēsture 1290–1500. – Rīga, 1997. – 350.–369. lpp.

³¹¹ Arbusow L. Die Einführung der Reformation in Liv-, Est- und Kurland. – Leipzig, 1921. – S. 50–60.

³¹² Mannhardt W. Letto–Preussische Götterlehre. – Riga, 1936. – S. 155, 156.

³¹³ Урбанавичюс В. Ф. К вопросу о погребениях с трупосожжением XIV в. в Литве // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. – Vilnius, 1966. – Serija A 2(21). – P. 183–190; Zabiela G. Laidosena pagoniškojoje Lietuvoje // Lietuvos archeologija. – Vilnius, 1998. – T. 15. – P. 351–379.

³¹⁴ Мугуревич Э. Некоторые вопросы этнической истории Курземы в X–XIV веках // Взаимосвязи балтов и прибалтийских финнов. – Рига, 1970. – С. 30, 31; Šturms E. Zur Vorgeschichte der Liven // Eurasia Septentrionalis Antiqua. – Helsinki, 1936. – Bd. 10. – S. 43, 47. Šāds pieņēmums izriet no minētajos darbos analizētā arheoloģiskā materiāla konteksta.

dzelzs laikmeta kapulaukos pagaidām pētīti Lībagu Sāraju 11.–13. gs. senkapos.³¹⁵ Šeit atsegti divi (11., 24.) bērnu kapu inventāri, kas nebija dedzināti.³¹⁶ Kauli abos apbedījumos bija iznīkuši. 24. kapā uz kaklariņķa atrasta cilpiņā uzvērta 12./13. gs. mijas Rietumeiropas monēta (Osnabrikas bīskapa Gerharda (1192–1216) denārs), kas šo apbedījumu visai droši ļauj datēt ar 13. gadsimtu. Jāatzīmē, ka vēl 6. kapā kopā ar degušām senlietām atradās nedegūši priekšmeti un pirksta kauls, kas acīmredzot virskārtā iejaukti no kāda blakus ierakta postīta 13. gs. skeletapbedījuma.³¹⁷ Vairāku bērnu skeletkapi atsegti arī Kazdangas Roņu senkapos.³¹⁸ Diemžēl izrakumu dokumentācijas un materiāla trūkuma dēļ šo apbedījumu datējums paliek nenoskaidrots.

Iespējams, ka kuršu kapulaukos jau agrāk – 12. gs. ir bijuši izņēmumi, kad mirušie apglabāti nesadedzināti. Latvijas materiālā pagaidām gan šādi gadījumi nav konstatēti. Minētie piemēri Lībagu Sārajos ir agrākie droši zināmie gadījumi, kad izsekojama pāreja no ugunskapu tradīcijas uz skeletapbedījumiem. Plašāk pētīti ir nedaudz vēlāki – 13. gs. beigu un 14. gs. sākuma senkapi, kuros dominē kuršu materiālā kultūra un mirušie apbedīti nesadedzinātā veidā (9. att.). Šie pieminekļi galvenokārt atrodas jaunierīkotās vietās. To saistība ar agrākiem kapulaukiem pagaidām nav pārlicinoši apstiprināta arheoloģiskajā materiālā. Līdz šim 13./14. gs. mijas skeletkapus nav izdevies atsegt kuršu ugunskapu un Kurzemes lībiešu (vendu) kapulaukos. Atsevišķu savrupatradumu izplatība liecina, ka šāda veida skeletapbedījumiem varētu būt ciešāka saistība ar kuršu vēlā dzelzs laikmeta kapulaukiem. Salīdzinot 13., 14. gs. skeletkapu un par tiem hronoloģiski agrāku ugunskapu kapulauku izplatību, vērojams, ka pēdējie nereti atrodas to tuvumā. Šāda pieminekļu saistība vērojama Puzes, Ances un Dundagas apkārtnē. Tāpat 13., 14. gs. atradumi, kas, domājams, nāk no šī laika skeletkapiem, iegūti kuršu ugunskapu kapulaukos (Medzes Kapsēdē, Raņķu Ikaišos, Gaviezes Šukteros, Dundagas baznīcas kapsētā, Vārves Pasiestē, Ziru Vendzavā, Sises Ratniekos, Pūres Zviedros u.c.).

13. gs. beigu un 14. gs. sākuma skeletkapi pagaidām arheoloģiski pētīti nedaudzās vietās.³¹⁹ Šāda veida senkapi (Dundagas Laukmuiža, Ance, Puzes Lejaskrogs) un savrupatradumu vietas (Landze, Ventspils, Usma, Renda, Ūdrande u.c.) galvenokārt zināmas Ziemeļkurzemē, sastopamas Kurzemes vidusdaļā (Cīravas Bučas), kā arī ārpus apskatāmā reģiona (Rīgā) (5. att.). To izmantošana nereti ir turpinājusies pēc 14. gs. līdz pat 16.–18. gs.

³¹⁵ Asaris J. Pārskats par 1989. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Talsu rajona Lībagu c.p. Sāraju senkapos – LNVM AA 584

³¹⁶ LNVM A 12816: 143–147; 12820: 135.

³¹⁷ LNVM A 12816: 51, 52, 54, 56, 58, 66.

³¹⁸ Boy K. Bericht über Ausgrabungen bei Katzdangen // Sb. Kurl. 1896. – Mitau, 1897. – S. 14.

³¹⁹ Dundagas Laukmuižas, Ances, Puzes Lejaskroga, Cīravas Bučas, Rīgas Sv. Pētera un Doma baznīcas kapsētās. Atsegtos skeletkapus salīdzinoši labi datē 13. gs. puses puses un 14. gs. sākuma Rietumeiropas monētas un to atdarinājumi, kas nēsāti kā piekariņi. Tās atrastas Daundagas Laukmuižas, Rīgas Sv. Pētera baznīcas, Ances, Puzes Lejaskroga kapsētās apbedījumos.

(Puzes Lejaskrogs, Cīravas Bučas, Renda, Landze). Interesanti, ka 13., 14.gs. apbedījumi sastopami pie baznīcām ierīkotajās kapsētās (Puzes Lejaskrogā, Landzē, pie Pētera un Doma baznīcas Rīgā). Šāda kapu veida izplatīšanās skaidrojumam nebūtu noniecināms kristietības iespaids, kā rezultātā daļa kuršu, kas galvenokārt dzīvoja Ziemeļkursā, bija atteikusies no mirušo kremācijas. Šo senkapu izplatības areāls daļēji sakrīt ar tā dēvēto Miera Kursu (*Vredecuronia*), kas pēc 13. gs. 30. g. miera līgumiem (1230., 1231. g.) visagrāk nonāca Rīgas pakļautībā. Līgumos norādīts, ka kurši kristīsies, uzņems un uzturēs no Rīgas atsūtītos priesterus, piedalīsies krustakaros.³²⁰ Iespējams, ka šis jaunais skeletkapu tips liecina par šiem notikumiem un izmaiņām, kas sekojušas garīgajā dzīvē, kā arī atspoguļo Ziemeļkurzemes iedzīvotāju kristianizācijas gaitas īpatnības.³²¹

Arheoloģiskajā literatūrā par šo kapu veidu pastāv divi viedokļi. E. Šturms, 20. gs. 30. gados vairākās savās publikācijās analizējot Ziemeļkurzemes apbedīšanas tradīcijas un kapu veidus, šo pieminekļu grupu piedēvējis tā sauktajiem kuronizētajiem lībiešiem. Ar tiem saprasti Kurzemes lībieši, kuri kuršu spiediena rezultātā pārņēmuši viņu materiālo kultūru, bet saglabājuši savas apbedīšanas tradīcijas līdzētajos skeletkapos.³²² Šāda arheoloģiskā materiāla interpretācija ar nelielām korekcijām arheologu darbos tiek izmantota līdz pat šai dienai. Arheologs Ē. Mugarēvičs šo senkapu veidu piešķīris etniski jauktai iedzīvotāju grupai, kas radusies kuršu un lībiešu saskares rezultātā.³²³ Neskatoties uz formulējuma niansēm, abās minētajās versijās būtība saglabājusies viena un tā pati – šie senkapu viennozīmīgi tiek saistīti ar Kurzemes lībiešu (vendu) pēctečiem.

Mazāk pazīstams ir otrs viedoklis, ko pārstāvēja F. Balodis, E. Šnore u.c., ka šis kapu veids pieder kuršiem.³²⁴ Šajā sakarā jāatzīmē, ka 13., 14. gs. senkapu materiāls, it īpaši Kurzemes ziemeļaustrumu daļā, nav tik viendabīgs, lai to apskatītu tikai kā vienai etniskai grupai piederīgu. Skeletkapu vidū dominē apbedījumi ar kuršiem raksturīgu materiālo kultūru, bet sastopami arī ar atšķirīgu senlietu materiālu (Dundagas Laukmuižas 4., 17., 28. kaps). Šie gadījumi varētu liecināt par vairāku etnisko vienību, tostarp arī lībiešu, līdzāspastāvēšanu jeb koeksistenci, nevis to asimilēšanos vai kuronizēšanos. Ja šie senkapu piederētu etniski

³²⁰ Мугуревич Э. Некоторые вопросы этнической истории Курземе в X–XIV веках // Взаимосвязи балтов и прибалтийских финнов. – Рига, 1970. – С. 34.

³²¹ Līdzīgi procesi norisējuši Sāmsalā, kur līdz 13. gs. valdošais bija apbedīšanas veids akmeņu krāvumu kapulaukos un mirušo kremācija. Pēc salas iedzīvotāju kristianizācijas mirušo kremācija tika aizstāta ar inhumāciju un līdzinātie skeletkapu ierīkoti jaunā vietā. Māgi M. At the crossroads of space and time. Graves, changing society and ideology on Saaremaa (Ösel), 9–13th centuries AD. – Tallinn, 2002. – P. 63, 153.

³²² Šturms E. Zur Vorgeschichte der Liven // Eurasia Septentrionalis Antiqua. – Helsinki, 1936. – Bd. 10. – S. 47–51.

³²³ Мугуревич Э., Зариня А., Тыниссон Э. Ливы // Финны в Европе. VI–XV века. Прибалтийско-Финские народы: историко-археологические исследования. – Москва, 1990. – С. 133, 134; Мугуревич Э. Лībiešu izcelsmes un kultūras veidošanās problēmas // LVIŽ – 2006. – Nr. 4. – 24. lpp.

³²⁴ Šnore E. Kuršu senlietu atradumi Rīgā // SM. – 1936. – Nr. 3. – 72, 73. lpp.; Latviešu vēsture / F. Baloža un A. Tenteļa redakcijā. – Rīga, 1938. – 1. sēj. – 139. lpp.; Šnore E. Dundagas kājauti // SM. – 1938. – Nr. 2. – 111.–119. lpp.

jauktai iedzīvotāju grupai, tad šim apstāklim vajadzētu atspoguļoties materiālajā kultūrā, līdzīgi kā skandināvu, sāmsaliešu, kuršu un zemgaļu ietekme ir vērojama vendu kapulauku materiālā.³²⁵

Līdz šim nav apstiprinājies arī E. Šturma izteiktais pieņēmums, ka šāds kapu veids būtu veidojies 12. gs.³²⁶ Minētie skeletapbedījumi ar kuršiem raksturīgu senlietu materiālu ir sastopami ne agrāk par 13. gs. un, iespējams, liecina par iekšējās kolonizācijas procesiem, kas Kurzemē turpinājās trīspadsmitajā un vēlākajos gadsimtos. Ieceļotāji kurši, kas šajā laikā apmetās uz dzīvi Ziemeļkurzemē vai citos Kurzemes novados, bija spiesti akceptēt jaunās tradīcijas un savas apbedīšanas vietas ierīkoja jaunās vietās. Piemēram, izrakumi Puzes pilskalnā liecina, ka apdzīvotība šajā vietā nav bijusi agrāka par 13. gs. Pilskalnā iegūtie atradumi sakrīt ar senākajiem apbedījumiem, kas pētīti Puzes Lejaskroga kapsētā.³²⁷ Apgabalos, kur kurši dzīvojuši pirms 13. gs., senās tradīcijas bijušas daudz noturīgākas, piemēram, Nevejā, Popē, Talsos u.c. Šeit ilgāk saglabājās mirušo kremācija, kas tika turpināta agrāka perioda kapulaukos.

Par kuršu ugunskapu un 13., 14. gs. skeletkapu zināmu saistību liecina materiālā kultūra. Abās pieminekļu grupās sastopamas līdzīgas senlietu formas un tipi. Sieviešu un meiteņu skeletapbedījumos raksturīgi kaklariņķi ar cilpu galiem un bronzas važiņās piekārtiem rombveida, apaļajiem u.c. piekariņiem, lentveida aproces, gredzeni ar tordētu un vairogveida priekšpusi, iedzītņa naži, īleni, krustasaktas, ripasaktas, stopa-šķēršu saktas, pakavsaktas ar zvērgalvu, četrstūra, skaldņotiem u.c. galiem.³²⁸ Vīriešu un zēnu apbedījumos raksturīgi uznavas šķēpu gali, platasmens cirvji, ovālas formas šķiļamdzelzis, krama gabaliņi, iedzītņa naži un bārdas naži. No zirglietām atzīmējami pieši, kas līdz šim atrasti tikai vienā – Dundagas Laukmuižas 2. vīrieša kapā.³²⁹ Puzes Lejaskroga kapsētā atrasti vairāki atsvariņi no postīta 13./ 14. gs. mijas vīrieša skeletapbedījuma (153. kaps), kas, domājams, kapa inventārā atradušies kopā ar pārējām svariņu komplekta sastāvdaļām.³³⁰

Minētās senlietu kategorijas uzrāda paralēles ar kuršu vēlā dzelzs laikmeta ugunskapu kapulaukos un 14. gs. beigu – 15. gs. sākuma ugunskapos un skeletapbedījumos iegūtajiem atradumiem. Rotu formas un modes noturība it īpaši labi izsekojama sieviešu kapu inventāra

³²⁵ Šnore E. Lībji // Latviešu konversācijas vārdnīca. – Rīga, 1935. – XII sēj. – 23 286. sl.; Мугуревич Э. Проблема вендов в период раннего феодализма в Латвии // Berichte über den II. Internationalen Kongreß für Slawischen Archäologie. – Berlin, 1972. – Bd. II. – S. 296; Mägi M. On the mutual relationship between late prehistoric Saaremaa and the livs // Rituals and relations. Studies on the society and material culture of the Baltic finns. Annales academiae scientiarum Fennicae 336. – Helsinki, 2005. – P. 187–206.

³²⁶ Šturms E. Zur Vorgeschichte der Liven // Eurasia Septentrionalis Antiqua. – Helsinki, 1936. – Bd. 10. – S. 47.

³²⁷ Muižnieks V. Apbedīšanas tradīcijas Puzes Lejaskroga 13.–17. gs. kapsētā // LVIŽ. – 2004. – Nr. 1. – 37., 38. lpp.

³²⁸ Lūsēns M. A rich female burial at the pre-Christian cemetery of Ance // Humanities and social sciences Latvia. – Rīga, 2003. – N. 2 (39). – P. 60–76.

³²⁹ Šturms E. Pārskats par izrakumiem Ventspils apriņķa Dundagas Laukmuižas senkapos 1929., 1930. gadā – LNVM AA 268

³³⁰ Senlietas glabājas Ventspils muzejā.

materiālā. Par to liecina izmēros lielās pakavsaktas, kas izmantotas villaines saspaušanai. Šāda veida saktas atrastas 12.–15. gs. ugunskaņu (Lībagu Sāraju, Pūres Zviedru, Jūrkalnes Darvdedžu) un 13.–15. gs. skeletapbedījumu (Užavas, Lielīvandes, Jūrkalnes Darvdedžu, Puzes Lejaskroga, Ances, Dundagas Laukmuižas u.c.) materiālā. Kaklariņķi sieviešu apbedījumos sastopami līdz 15. gs. vidum, bet lentveida aproces dažviet (Puzes Lejaskrogā) līdz pat 16. gs. sākumam. No darbarīkiem atzīmējami dzelzs īleni, kas lielākoties sieviešu un meiteņu apbedījumos atrasti vēlā dzelzs laikmeta ugunskaņos un 13.–16. gs. skeletapbedījumos. Vīriešu apbedījumos līdz pat 16. gs. vidum saglabājas tradīcija kapā līdz dot ieročus. Galvenokārt atrasti uznavas un iedzītņa šķēpa gali un plasmens cirvi. Tāpat salīdzinoši bieži sastopamas šķīļamdzelzis un krama gabaliņi. No vēlā dzelzs laikmeta līdz pat 15. gs. vidum pārmantota tradīcija kapā līdz dot bārdas nazi. Diemžēl kuršu ugunskaņu materiāls nesniedz pietiekamas liecības par apģērbu, ko varētu salīdzināt ar 13., 14. gs. skeletkaņos iegūtajiem atradumiem. Apbedīšanas tradīcijās atzīmējama īpatnība, ka mirušie netiek kremēti; bet vai šis kritērijs viennozīmīgi liecina par etniskajām atšķirībām? Vēlā dzelzs laikmeta Kurzemes lībiešu kapulaukos dažkārt sastopami ugunskaņi (Sabiles „Krievu kapi”, Tukuma tirgus laukums),³³¹ un, kā zināms, arī Vidzemes lībiešu teritorijā šī tradīcija saglabājusies 13. gs. un vēlāk. Šķiet apšaubāmi, ka Ziemeļkurzemes lībiešu vidū tā būtu pilnīgi izzudusi kuršu spiediena rezultātā. Drīzāk jau kurši 13. gs. notikumu kontekstā varēja atteikties no mirušo kremācijas.

Atzīmējams, ka 13., 14. gs. skeletkaņos nav sastopami dzeramie ragi, miniatūrie priekšmeti un vairākas citas priekšmetu grupas. Tāpat samazinājies māla trauku un to lausku skaits, retāk sastopami apzināti bojāti priekšmeti, kas ir raksturīgi atradumi vēlā dzelzs laikmeta ugunskaņos. Piemēram, Puzes pilskalnā atrastie dzeramo ragu bronzas apkalumi liecina, ka tie sadzīvē vēl izmantoti 13. gs. un, iespējams, arī vēlāk. Savukārt vienlaicīgos 13., 14. gs. skeletkaņos Puzes Lejaskroga kapsētā un citās apbedīšanas vietās dzeramie ragi vairs nav doti līdz. Māla podi un to lauskas atrastas vairākos Ances (1., 3., 4., 6., 13. kaps) un atsevišķos Dundagas Laukmuižas (18., 19. kaps) 13.-14. gs. skeletapbedījumos.³³² Bojāts priekšmets pagaidām zināms tikai vienā Dundagas Laukmuižas 14. gs. vīrieša apbedījumā (2. kaps), kurā atrasts uznavas šķēps ar atliektu un nolauztu smaili.³³³ Nenoliedzami vienlaicīgos ugunskaņos ilgāk nekā skeletkaņos saglabājās daudzas senākas cilmes tradīcijas, lai gan arī tajos ir vērojamas līdzīgas izmaiņas. Piemēram, Pūres Zviedru 12., 13. gs. ugunskaņu

³³¹ Šnore E. Izrakumi Sabiles „Krievu kapos” // Vēstures atziņas un tēlojumi. – Rīga, 1937. – 371. lpp.; Šturms E. Pārskats par izrakumiem Tukumā 1936. gadā – LNVM AA 149

³³² Šturms E. Pārskats par izrakumiem Ventpils apriņķa Dundagas Laukmuižas senkaņos 1929., 1930. gadā – LNVM AA 268; Šnore E. Pārskats par 1937. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Dundagas Laukmuižas grantsbedrēs – LNVM AA 269; Lūsēns M. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Ances centra senkaņos 1991. gadā – LU LVI 797

³³³ LNVM A 7314: 23.

kapulaukā nav atrasti dzeramo ragu malu apkalumi.³³⁴ Tāpat 13. gs. ugunskapos biežāk sastopami veseli nebojāti dzelzs un bronzas priekšmeti (Lībagu Sārajos, Alsungas Kalniņos, Talsu Vilikumuižas ezerā u.c.). Acīmredzot 13. gs. notikumu iespaidā senās tradīcijas un priekšstati mainīti, ne tikai veicot inhumāciju, bet arī kremējot mirušos.

Domājams, ka ar kristietības ietekmi skaidrojamas izmaiņas kapu orientācijā, kas vērojamas 13., 14. gs. skeletapbedījumos. Vēlā dzelzs laikmeta Kurzemes lībiešu skeletkapos valdošā bija Z, ZA orientācija, bet 13., 14. gs. mirušie ir guldīti ar galvu R, DR un ZR virzienā. Līdzīga kapu bedru orientācija ZA–DR, ZR–DA virzienā ir ievērota kuršu vēlā dzelzs laikmeta ugunskapos.³³⁵ Iespējams, ka R orientācijas konsekventa dominante šī reģiona vēsturisko laiku apbedījumos ir skaidrojama ar seno apbedīšanas tradīciju kontinuitāti, kas nav bijusi pretrunā ar kristīgās baznīcas apbedīšanas praksi.

Aplūkotais materiāls liecina, ka Kurzemē 13.–15. gs. vienlaicīgi pastāvējušas divas tradīcijas – mirušo kremācija un inhumācija. Līdz šim šī īpatnība pamatā skaidrota, izejot no etniskās situācijas un procesiem, uzsverot atšķirības kuršu un Kurzemes lībiešu apbedīšanas tradīcijās. Vieni, tas ir, kurši, savus mirušos dedzinājuši, bet otri – Kurzemes lībieši apglabājuši nededzinātus. Domājams, ka jaukta apbedīšanas veida pastāvēšana ir skaidrojama ar citiem faktoriem. Nozīmīga loma 13.–15. gs. bijusi kristīgās ticības izplatīšanai. Visagrāk šie procesi skāra Kurzemes ziemeļdaļu, kā rezultātā pāreja no ugunskapiem uz skeletapbedījumiem šeit varēja aizsākties agrāk nekā Dienvidkurzemē. Šis process visos reģionos un novados nav norisējis vienlaicīgi. Kā liecina līdzšinējie pētījumi, tas ildzis aptuveni 200 gadu. Agrākie skeletkapi kuršu ugunskapu kapulaukos sastopami, sākot ar 13. gs., bet vēlākie ugunskapi – 15. gs. sākumā. Šajā laikā ugunskapus un skeletkapus vairs nevar droši uzskatīt par vienai vai otrai etniskai grupai raksturīgu apbedīšanas veidu. Domājams, ka abas tradīcijas varēja ievērot kurši un arī lībieši, lai gan mirušo kremācija apskatāmajā periodā vairs nevarēja kļūt par valdošo apbedīšanas veidu atšķirībā no inhumācijas.

2. Mirušo inhumācija

Apbedīšana skeletkapos 14.–18. gs. bija valdošais mirušo guldīšanas veids. Izņemot Kurzemi, pārējā Latvijas teritorijā mirušo apbedīšana nesadedzinātā veidā praktizēta jau pirms 13. gs. un tā tika ievērota arī vēlākajos gadsimtos. Latvijas teritorijas 14.–18. gs. apbedīšanas vietās līdz 2004. gadam atsegti vairāk nekā 8500 skeletapbedījumi. Reģionāli plašāks materiāls ir par Vidzemi, kur izpētīti 4894 apbedījumi. Pārējos vēsturiskajos novados izrakumi veikti mazākos apjomos. Zemgalē atsegti 1551, Sēlijā – 765, Latgalē – 670, bet

³³⁴ Mugurēvičs Ē. Pūres Zviedru kapulauks // AE. – Rīga, 1987. – XV laid. – 62. lpp.

³³⁵ Мугуревич Э. Проблемы формирования латышской народности в средневековье (по данным археологии) // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. – Вильнюс, 1985. – С. 58.

Kurzemē – 587 apbedījumi. Analīzei izmantoti 8467 kapi, par kuriem ir saglabājusies un bija pieejama izrakumu dokumentācija. Dzimums un vecums noteikts 5260 gadījumos. Sieviešu ir 1589, vīriešu – 1847, pusaudžu un bērnu – 1824 kapi.

2.1.Kapa bedres un to dziļums

Skeletapbedījumi parasti ierakti taisnstūra, retāk ovālas formas kapa bedrēs. To forma noteikta tikai 293 (3%) apbedījumu. Apbedīšanas vietās, kur mirušie guldīti vairākās kārtās un cieši blakus viens otram, kapu bedres skaidri neiezīmējas. Tās parasti izsekojamas dziļāk pamatzemē ieraktajiem apbedījumiem, kā arī kapsētās, kur mirušo apbedīšanas nav noritējusi intensīvi. Kapu bedru izmēri atšķiras starp pieaugušo, pusaudžu un bērnu apbedījumiem. Vidēji kapa bedres ir 50, 60 cm platas un līdz diviem metriem garas. Parasti pusaudži un bērni guldīti izmēros mazākās kapu bedrēs. Atšķirīgi izmēri ir vērojami arī atkarībā no tā vai kapa bedres izrakta vienam diviem, trīs vai vairāk mirušajiem. Grupveida apbedījumos kapa bedres mēdz būt garākas un platākas. Iespējams, ka viduslaikos un arī vēlāk jaunajos laikos bija noteikts kapa vietas lielums, kas bija paredzēta vienam mirušajam. Uzskatāmi tas atspoguļojas tautasdziesmā: *Dod Dieviņ, man zemīti, / neba man daudz vajaga: / vienas ases garumiņu, / olektītes platumiņu* (27542).³³⁶ Fiksēti kapa vietas izmēri varēja būt aktuāli kapsētās, kur teritorija bija norobežota ar žogu.

Precīzs kapu dziļums izrakumu dokumentācijā norādīts 6205 (73%) apbedījumiem. Mirušie atsegti sākot no 0,05 līdz 2,2 m dziļumam. Visbiežāk 54% gadījumu tie bija ierakti 50 – 100 cm dziļās kapu bedrēs, 30% dziļāk par 100 cm, bet 16% - seklāk par 50 cm. Ievērotajā kapu bedru dziļumā atspoguļojas hronoloģiskas atšķirības. Viduslaiku apbedījumi biežāk ierakti līdz viena metra, savukārt jauno laiku apbedījumi sākot no 0,5 līdz 1,5 metra dziļumam. Nav zināms vai tagadējā Latvijas teritorijā viduslaikos pastāvēja un tika ievērotas normas, kurās būtu stingri noteikts mirušo guldīšanas dziļums. Rietumeiropā viduslaikos pieaugušos prasti apglabāja vienas olekts, bet bērnus, atbilstoši to vecumam, līdz pus olektij dziļās kapu bedrēs.³³⁷ Seklāk par pieaugušajiem pusaudžu un bērnu apbedījumi parasti atsegti arī Latvijas teritorijas viduslaiku un jauno laiku apbedīšanas vietās. Iespējams, ka bieži to noteica praktiski apsvērumi. Apbedījumu dziļuma variācijas iemesli varēja būt dažādi. Piemēram, pilsētās saistībā ar kultūrslāņa veidošanos senākie apbedījumi parasti atrodas vairāku metru dziļumā. Savukārt lauku novadu apbedīšanas vietās, saimnieciskas darbības (tīrumu lauksaimnieciskās apstrādes), kā arī dabas procesu – plūdu un zemes erozijas rezultātā, apbedījumi var atrasties pavisam nelielā dziļumā. Apbedījumu dziļuma atšķirības ir

³³⁶ Barons Kr., Vissendorfs H. Latvju dainas. – Petrograda, 1909. – III 3 sēj. – 913. lpp. Pēc Polijas – Lietuvas 16. – 19. gs. un Zviedrijas 17., 18. gs. mēru sistēmas 1 ass = 3 olektis = 1,78 m. Zemzaris J. Mērs un svars Lavtijā 13. – 19.gs. – R., 1981. – 232., 238. lpp.

³³⁷ Illi M. Wohin die Toten gingen. Begräbnis un Kirchhof in der vorindustriellen Stadt. – Zürich, 1992. – S. 74., 76. Viena olekts viduslaikos bija aptuveni no 40 līdz 75 cm. Turpat, - S. 169.

skaidrojamas arī ar mirušo guldīšanu vairākās kārtās, kas galvenokārt novērota baznīcu (draudžu) kapsētās (Ikšķilē, Mārtiņsalā, Cevainē, Aizkrauklē, Dobelē, Saldū, Puzē u.c.). Savukārt lauku novados dziļāk atsegti apbedījumi, virs kuriem mākslīgi veidoti smilšu uzkalniņi vai akmeņu krāvumi (Jaunpiebalgā, Aizelkšņos, Kuciņos, Daņilovkā u.c.). Tāpat, kara, dažādu sērgu un bada apstākļos, sanitāru apsvērumu dēļ, radās nepieciešamība mirušos ierakt dziļākās kapu bedrēs, lai izsargātos no inficēšanās un dažādām slimībām. 17., 18. gs. gaitā, kad ar nelieliem pārtraukumiem visā Latvijas teritorijā noritēja aktīva karadarbība, plosījās bads un mēris, Vidzemes baznīcas nolikumā bija noteikts, ka kapu bedres nedrīkst būt seklākas par trīs oļektīm (aptuveni 1,8 m).³³⁸ Šī norma tika attiecināta uz mirušo apbedīšanu baznīcas iekšpusē. Iespējams, ka to ievēroja izrokot kapa bedres arī baznīcas ārpusē par ko netieši liecina novērotais kapu dziļums hronoloģiski vēlākajos apbedījumos. Tāpat arī latviešu tautasdziesmās minēts, ka kapa bedre bijusi asi dziļa, asi gara, oļektīti platumā.³³⁹

2.2. Ogles, trauki, māla lauskas un ugunskuri

Nereti kapu bedru aizbērumā, pie skeletu kauliem un apbedīšanas vietu teritorijā konstatētas ogļītes. Izrakumu dokumentācijā tās fiksētas 16% apbedījumu. Lielākoties ogļītes konstatētas viduslaiku kapos un apbedīšanas vietās, tajā skaitā arī pie baznīcām ierīkotajās kapsētās. Aizvēstures un vēsturisko laiku apbedījumos parasti tās tiek skaidrotas ar senajām bēru tradīcijām, kā kapu vietas šķīstīšanu, bēru mielasta noturēšanu, mirušo piemiņas dienu svinēšanu u.c.³⁴⁰ Jāatzīmē, ka viduslaiku baznīcas autoru darbos salīdzinoši bieži atrodamas norādes par pelnu un ogļu izmantošanu baznīcas bēru rituālā. 12., 13. gs. katoļu baznīcas liturģisti Johans Belets, Sikards no Kremonas un Durands no Mendes raksta, ka mirušajiem kapā līdzī jādod kvēlojošas ogles ar vīraku. Vīraks domāts, lai aromatizētu līķa smaržu, kā arī liecinātu par tīkamu upuri un labu rīcību radītāja priekšā. Tā kā ogles zem zemes saglabājās labāk nekā daudz kas cits, tās lietotas brīdinājumam citiem, lai zemi, kura satur ogles neizmantotu atkārtoti un citiem nolūkiem.³⁴¹ Domājams, ka līdzīgu iemeslu dēļ ogles

³³⁸ Buddenbrock G., J. Sammlung der Gesetze welche das heutige livländische Landrecht enthalten, kritisch bearbeitet. – R., 1821. – Bd. II – S. 1811.

³³⁹ Barons Kr., Vissendorfs H. Latvju dainas. – Petrograda, 1909. – III₃ sēj. – 913. lpp.

³⁴⁰ Riekstiņš H. Latviešu cilšu kapu tipi un apbedīšanas paražas dzelzs laikmetā. – R., 1935. – 16., 17. lpp; Rādiņš A. 10. – 13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi. – R., 1999. – 20. – 23. lpp; Latvijas PSR arheoloģija. – R., 1974. – 297. lpp. u.c.

³⁴¹ Thus autem apponitur propter corporis fetorem removendum, et prunae ad designandum quod terra illa in usus communes amplius redigi nequeat. Diutius enim carbo sub terra conservatur, quam illud quidpiam, quod possit isthic, in testimonium relinqui (Johans Belets). Migne J., P. Patrologiae Latinae. – Parisiis, 1855. – T. 202. – P. 164.

Thus apponitur, vel propter fetorem vitandum, vel ad ostendendum, quod mortuis prosit auxilium orationum. Carbones apponuntur in testimonium sepulturae, plus enim durat carbo sub terra, quam aliquid aliud; cum ergo carbo sub fovea reperitur, sepultura fuisse deprehenditur. Unde ad communes usus de caetero non redigitur (Sicards no Kremonas) Migne J., P. Patrologiae Latinae. – Parisiis, 1855. – T. 213. – P. 428.

Thus vero ibi ponitur propter fetorem corporis removendum, seu ut defunctus Creatori suo accetabilem bonorum operum odorem intelligatur obtulisse....Carbones in testimonium quod terra illa ad communes usus amplius

izmantotas robežu zīmju ierīkošanā, kur tās kopā ar akmeņiem sabēra izraktās bedrēs.³⁴² Kapsētās ogles izmantotas, lai nepostītu agrāk ieraktos kapus, kas bieži notika mirušos apglabājos norobežotā teritorijā ilgākā laika posmā, kā arī kapu zemi neizmantotu profāniem nolūkiem. Nav zināms cik plaši šāda prakse bijusi izplatīta un vai tā kādreiz ir ievērota Livonijā.

Iespējams, ka oglītes apbedījumos un apbedīšanas vietās bieži ir saistītas ar mirušo apbedīšanu ziemas laikā, kad vajadzēja atkausēt zemi, lai izraktu kapa bedri.³⁴³ Mārtiņsalas kapsētas 726. un 1608. kapā bija saglabājušās pat degušu koku paliekas, kas kapa bedres aizbērumā domājams, ka nokļuvušas no zemes atkausēšanas nolūkā kurtiem ugunskuriem.³⁴⁴ Atsevišķos gadījumos oglīšu atradumi apbedījumos ir skaidrojami arī ar to, ka 14.–18.gs. apbedīšanas vietas atradušās dzīvesvietās vai ierīkotas agrāku apmetņu teritorijā (Aizkrauklē, Ikšķilē, Matkules Tojātos, Jersikas Ružās u.c.). Šajos gadījumos parasti kopā ar oglēm un pelniem atrastas māla trauku lauskas. Arheoloģiski pētītajās 14.–18. gs. apbedīšanas vietās, tās konstatētas aptuveni 150 apbedījumos. Ar kapsētu izmantošanas laiku saistāma tikai 60 (1%) kapos atrastā keramika, pārējos gadījumos trauku lauskas bija hronoloģiski agrākas.

Veseli trauki un to daļas atrastas tikai atsevišķos apbedījumos. Vairāki māla podi atklāti 13.–15. gs. ugunskapos un 13., 14. gs. skeletapbedījumos Kurzemē (Ancē, Valgales Veģos un Jūrkalnes Darvdedžos). Šie gadījumi acīmredzot liecina par vēlā dzelzs laikmeta kuršu apbedīšanas tradīciju noturību. Trauku novietošana kapā vēlajā dzelzs laikmetā bija raksturīga arī Vidzemes lībiešu tradīcija.³⁴⁵ Spriežot pēc līdzšinējiem pētījumiem, Daugavas un Gaujas lībiešu apdzīvotajos novados no kapu inventāra tie izzūd 13. gs. gaitā. Māla podi nav atrasti ne vienā ar 13. gs. datētā apbedījumā, kas atklāti pie Ikšķiles, Mārtiņsalas, Lielvārdes un Turaidas baznīcām ierīkotajās kapsētās. Hronoloģiski vēlākie apbedījumi ar traukiem un to daļām atklāti Augšdaugavas Vilmaņu un Šķērkānu kapsētās. Šķērkānu kapsētā māla trauku lauskas, no kurām bija rekonstruējami podi, atradās 17., 18. gs. apbedījumu kapu bedru aizbērumā. Iespējams, ka šie gadījumi saistāmi ar Lietuvas iedzīvotāju bēru tradīcijām un to ietekmi, jo Lietuvas teritorijas 14.–16. gs. kapsētās māla trauki un to lauskas apbedījumos atrasti salīdzinoši biežāk.³⁴⁶ Rakstītajos avotos vairākkārt

redigi non potest: plus enim durat carbo sub terra quam aliud. Davril A. & Thibodeau T.M. Gvillelmi Duranti Rationale Divinorum Officiorum III. – Tvrnholti, 2000. – P. 99.

³⁴² Švābe A. Pagasta vēsture I. – R., 1926. – 109. lpp.

³⁴³ Saglabājušās rakstīto avotu liecības, ka viduslaikos Rietumeiropas pilsētu kapsētās zeme ziemas laikā atkausēta ar ugunskuru palīdzību. Illi M. Wohin die Toten gingen. Begräbnis un Kirchhof in der vorindustriellen Stadt. – Zürich, 1992. – S. 76.

³⁴⁴ Muižnieks V. Apbedīšanas tradīcijas Mārtiņsalas baznīcas kapsētā //AE. – R., 2006. – XXIII laid. – 167. lpp.

³⁴⁵ Tõnisson E. Die Gauja – Liven und ihre materielle Kultur (11. Jh. Affang 13. Jhs.). – Tallinn, 1976. – S. 40 – 92. Latvijas PSR arheoloģija. – R., 1974. – 195., 196. lpp.

³⁴⁶ Kunciene O. Sarių Senkapis //Lietuvos Archeologija. – Vilnius, 1979. – T.1. – P. 80. – 82., 86., 87; Urbanavičius V. Jakštaičių senkapis // Lietuvos Archeologija. – Vilnius, 1979. – T.1. – P. 127., 133., 134; Valatkienė L. Kuršų kapinynas // Lietuvos Archeologija. – Vilnius, 1995. – T. 11. – P. 217., 218., 222.

norādīts, ka bērēs mirušajiem kapā tika likta pārtika. Jezuīts Stribingijs 1606. g. ziņojumā rakstījis: *“Tie noliek kapā pie aizgājēja galvas maizes klaipu, domādami, ka tas būs viņam nepieciešams tik tālā ceļā. Labā rokā viņi tam iedod vēl otru maizes klaipu, lai tas to varētu pamest Cerberam, kas piesiets pie paradīzes vārtiem, lai atļautu tam bez kaites ieiet”*.³⁴⁷ Līdzīgu arī 16. gs. hroniku un ceļojumu aprakstu autori J. Maļeckis,³⁴⁸ M. Strijkovskis,³⁴⁹ J. D. Vunderers³⁵⁰ u.c. norādījuši, ka mirušajiem līdzī kapā dod maizi un alus krūzi, lai dvēseles neciestu slāpes un badu.³⁵¹

Ar bērū laikā un mirušo atceres dienās rīkotajām svinībām ir saistāmi arī pie apbedījumiem un kapsētu teritorijā atsegtie ugunskuri. Vairāki šādi rituālie ugunskuri atklāti Augšdaugavas 14.–17. gs. kapsētās (Augustinišķos, Slutišķos, Vilmaņos un Šķērkānos).³⁵² Citur Latvijā pagaidām zināms tikai viens šāds gadījums Lielvārdes kapsētā, kur ugunskurs atklāts blakus 17., 18. gs. apbedījumam (8. kaps).³⁵³ Rituālie ugunskuri biežāk sastopami vēlā dzelzs laikmeta lībiešu un latgaļu kapulaukos.³⁵⁴ Iespējams, ka apbedīšanas vietās atsegtie pavardi ir skaidrojami ar mirušo pieminēšanu, kas viduslaikos un jaunajoslaikos tika veikta kapsētās un dzīvesvietās. 1428. g. Rīgas provinces koncila statūtos nodaļā *“De Sepulturis”* rakstīts, ka iedzīvotāji rīko baznīcās un iesvētītās kapsētās dzīres, izliekot saviem mirušajiem vecākiem un draugiem ēdienu un dzērienu, domādami, ka tas tiem sagādā mierinājumu, un izpilda tur arī dažus citus pagāniskus māņus.³⁵⁵ Līdzīga rakstura liecības par mirušo mielošanu atrodamas arī vēlākos 16.–18. gs. dokumentos. Piemēram, Dionīsijs Fabrīcijs 17. gs. sākuma hronikā raksta: *„Ik gadus viņi mēdz svinēt senču piemiņu, katrs par sevi tos viņu vārdos saucot, un tas notiek novembra mēnesī ap mirušo piemiņas dienu. Viņi izkurina pirti, izslauka ar slotām, noliekot tur aizgājēju dvēselēm ēdienu un dzērienu, domādami, ka tām ir vajadzīga šī ēdiena un dzēriena baudīšana tāpat kā šajā dzīvē. Kad nu līdz vakaram ēdiens ir atstāts neskarts, viņi dvēseles uzrunā šādiem vārdiem: «Visumīlās dvēseles, mēs nu esam jūs pacienājuši pēc savas iespējas, rūpējieties taisnīgi par mums visu šo gadu līdz nākamā gada atnākšanai šajā gada dienā. Mēs jūs uzņemsim ar līdzīgu devīgumu.» Ar šiem vārdiem viņi dvēselēm nolikto ēdienu un dzērienu pārnes uz savām telpām un apēd paši. Citi, nolikuši ēdienu un dzērienu dvēselēm uz kapiem un pie savējo kapu zīmēm, izdara tās pašas*

³⁴⁷ Kleintjens J. Latvijas vēstures avoti Jezuītu ordeņa arhīvos. – R., 1941. – II daļa. – 107. lpp.

³⁴⁸ Spekke A. Latvieši un Livonija 16. gs. – R., 1935. – 273. lpp.

³⁴⁹ Turpat. – 286. lpp.

³⁵⁰ Mannhardt W. Letto – preussische Götterlehre. – R., 1936. – S. 419.

³⁵¹ Spekke A. Latvieši un Livonija 16. gs. – R., 1935. – 273. lpp.

³⁵² Berga T. Augšdaugavas 14. – 17. gadsimta senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem. – R., 2007. – 17. – 19., 87. – 89., 133., 134., 147. lpp.

³⁵³ Zariņa A. Izrakumi Lielvārdē 1976. gadā // Materiāli par arheologu un etnogrāfu 1976. gada ekspedīciju darba rezultātiem. – R., 1977. – 80. lpp.

³⁵⁴ Latvijas PSR arheoloģija. – R., 1974. – 195. lpp; Radiņš A. 10. – 13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi. – R., 1999. – 21. – 23. lpp.

³⁵⁵ Mannhardt W. Letto – preussische Götterlehre. – R., 1936. – S. 156.

ceremonijas.”³⁵⁶ Kurzemes – Zemgales hercogistes superintendents Pauls Einhorn († 1655) vairākos savos rakstos norādījis, ka latvieši, līdzīgi kā grieķi, īpašās svētku dienās ar ēdieniem un dzērieniem mielo mirušo dvēseles sētās.³⁵⁷ Par līdzīgu tradīciju Latgalē 16. gs. rakstījuši jezuīti.³⁵⁸

Mirušo atceres dienas tika svinētas arī kristīgajā baznīcā. Saskaņā ar katoļu baznīcas mācību mirušo piemiņas dienās tika noturēti aizlūgumi par aizgājēju dvēselēm. Parasti tā bija 3., 7., 9., 30., 40. diena un gadadiena pēc bērēm, kad baznīcā tika svinēti dievkalpojumi (mises) un apmeklētas tuvinieku kapu vietas. 1428. g. Rīgas provinces baznīcas statītos norādīts, ka Livonijā mirušie tiek pieminēti 8. un 40. dienu laikā pēc bērēm.³⁵⁹ 17., 18. gs. *Rituale Romanum* izdevumā atzīmēta 3., 7., un 30. diena.³⁶⁰ Visā katoļu baznīcā kopēja mirušo atceres diena, kopš 11. gs. līdz pat mūsdienām, tiek atzīmēta novembra sākumā.³⁶¹ Atsevišķus aizlūgumus varēja noturēt arī biežāk. Piemēram, 1305. g. Daugavgrīvas cisterciešu klostera pārdošanas aktā, Vācu Ordeņa mestrs un brāļi apņemas katru nedēļu noturēt aizlūgumu par Daugavgrīvas klostera kapsētā apbedītajiem cisterciešu ordeņa brāļiem un tos pieminēt arī citās mirušo atceres dienās.³⁶² Viduslaikos starp mirušajiem un dzīvajiem sabiedrības locekļiem saglabājās cieša saikne. Katras kopienas pienākumos ietilpa rūpēties par aizgājējiem un uzturēt dzīvu to piemiņu. Iespējams, ka lielā uzmanība, kas viduslaikos tika veltīta aizgājējiem, sekmēja seno ar mirušo kultu saistīto tradīciju ilgstošu noturību, kur garīga rakstura rūpes bija savijušās ar materiālām.³⁶³ Spriežot pēc 17.–18.gs. rakstītajiem avotiem, laika gaitā ir noritējusi seno mirušo pieminēšanas tradīcijas transformēšanās, kad materiāla rakstura rūpes aizstātas ar gādību par mirušo dvēselēm. Šajā nolūkā dažādas mirušajiem domātās veltes tika izdalītas ubagiem, kuru uzdevums bija lūgties par mirušajiem. Piemēram, 1748. g. Cesvaines (*Sesswegen*) baznīcas vizitācijas protokolā atrodamas norādes, ka zemnieku vidū pastāv tradīcija nabagiem dot maizi, lai tie lūgtos par mirušajiem.³⁶⁴ Līdzīgi arī Alūksnes mācītājs Dāvids Celaks 1664. g. rakstījis, ka bērēs latvieši sadabū visādus

³⁵⁶ Turpat, S. 457., 458.

³⁵⁷ Über die religiösen Vorstellungen der alten Völker in Liv und Ehstland. Drei Schriften von Paul Einhorn ... – R., 1857. – S. 32., 33., 64., 65., 79.

³⁵⁸ Kurtz E. Die Jahresberichte der Gesellschaft Jesu über ihre Wirksamkeit in Riga und Dorpat. 1583. – 1614. – R., 1925. – S. 117., 118; Kleijntjens J. Latvijas Vēstures avoti Jezuītu ordeņa arhīvos II // Latvijas vēstures avoti – R., 1941. – III sēj. – 254. – 257. lpp.

³⁵⁹ LUB1. – Bd. VII., Doc. 690. – S. 479.

³⁶⁰ Šī izdevuma eksemplārs no bijušās Krāslavas Jezuītu koleģijas bibliotēkas glabājas LNB Reto rokrakstu nodaļā.

³⁶¹ Ruland L. Die Geschichte der kirschlichen Leichenfeier. – Regensburg, 1901. – S. 144. – 147., 182. – 184.

³⁶² LUB1. – Bd. II. Reg. 707., Doc. DCXIV.

³⁶³ Domājams, ka pietāte, kas no vietējo iedzīvotāju puses tika izrādīta mirušajiem, 19. gs. sekmēja kapu svētku tradīcijas ieviešanos, kas līdz pat šai dienai tiek svinēti Latvijas protestantiskajos un katoliskajos novados. Agrākās ziņas par šādiem svētkiem atrodamas Āraišu draudzes metrikā. Tajā atzīmēts, ka pēc Virkonsistorijas rīkojum draudzes kapsētā mirušo svētki (Todten-Fest) pirmo reizi svinēti 1830. gada 13. jūlijā. Sloka L. Vidzemes draudžu kronikas // Valsts archiva raksti III. – R., 1925. – 137. lpp.

³⁶⁴ Bregžis K. Baznīcu vizitācijas protokoli. R., 1931. – 112. lpp.

nabagus un klaidoņus, kuriem pie kapa par dvēseli jālūdz.³⁶⁵ Šāda tradīcija viduslaikos plaši tika praktizēta Rietumeiropā un domājams, ka kristīgās ticības ietekmē tā ieviesusies arī Latvijā.

2.3.Šķirsti, liķauti un pārsegi

Reti tikai 1498 (18%) apbedījumu izrakumu dokumentācijā atzīmētas bluķa šķirstu vai dēļu zārku paliekas. Salīdzinoši maz 1066 (13%) apbedījumu atrastas arī dzelzs naglas un skavas. Domājams, ka liels kapu skaits, kuros dzelzs naglas un koka trūdi netika atrasti, nebūt neliecina, ka visos šajos gadījumos mirušie apglabāti bez zārka vai bluķa šķirsta. Acīmredzot bieži to paliekas nebija saglabājušās vai arī kapu attīrīšanas un fiksēšanas gaitā koka trūdiem nav pievērsta uzmanība. Bez šķirstiem, šķiet ka guldīti tikai nedaudzi, galvenokārt neparastās pozās uz sāniem, ar ceļos saliektām kājām, uz vēdera, grupveida un dubultapbedījumos ieraktie mirušie. Rietumeiropā parasti bez zārka apglabāja bērnus.³⁶⁶ Latvijas 14.–18. gs skeletkapos koksnes paliekas fiksētas 30% pieaugušo un 26% bērnu un pusaudžu kapos. Jāatzīmē, ka 29% apbedījumu, kuros konstatētas koka trūdu paliekas, nav atrastas dzelzs naglas un skavas. Domājams, ka šajos gadījumos mirušie guldīti vienkoča (bluķa) šķirstos, vai arī zārka dēļu sastiprināšanai izmantotas citas metodes. 2005. g. izrakumos Puzes Lejaskroga kapsētā izdevās iegūt liecības par zārku, kura dēļi bija sastiprināti ar koka tapām (10. att.). Līdz galam nesatrūdējis bija saglabājies tikai viens zārka stūris, kurš sniedza informāciju arī par tā formu un sākotnējo izskatu. Zārka gala dēlis atradās nedaudz vērsts uz iekšu, rezultātā apakšējie un sānu dēļi veidoja nelielu pārkari tā galā. Jau agrāk Puzes Lejaskroga kapsētā 14.–16. gs. apbedījumos vairākkārt bija fiksētas taisnstūra formas zārku kontūras, kas iezīmējās ar nelielām smailēm galos. Atsegtā zārka fragments ļāva izskaidrot līdzšinējos novērojumus.

Minētais piemērs norāda, ka ne vienmēr dēļu zārku sastiprināšanai izmantotas dzelzs naglas un skavas, kādēļ bieži viennozīmīgi nav iepsējams noteikt tos gadījumus, kad mirušie guldīts dēļu zārkos un bluķa šķirstos. Pēdējie izrakumu dokumentācijā atzīmēti tikai 6% gadījumu no visiem 14.–18. gs. apbedījumiem (1498), kuros konstatēti koka trūdi. Mirušo apbedīšana bluķa šķirstos konstatēta jau bronzas laikmeta Ķivutkalna kapulaukā, bet biežāk tā novērota dzelzs laikmeta un viduslaiku apbedījumos.³⁶⁷ Ar mežiem bagātākajos Latvijas novados bluķa šķirsti pagatavoti un izmantoti vēl 18., 19. gs.³⁶⁸ Domājams, ka bluķa šķirstu lietošana nekad netika aizliegta un uzskatīta par pretstatu mirušo apbedīšanai dēļu zārkā. Jāatzīmē, ka arī Rietumeiropā bluķa šķirstu izmantošana apbedīšanai bieži norādīta viduslaiku

³⁶⁵ Straubergs J. Alūksnes mācītāja Dāvida Celaka ziņojums konsistorijai par latviešu bērnu paražām 1664. g. // SM. – R., 1936. – II sēj. – 122. lpp.

³⁶⁶ Illi M. Wohin die Toten gingen. Begräbnis un Kirchhof in der vorindustriellen Stadt. – Zürich, 1992. – S. 76.

³⁶⁷ Latvijas PSR arheoloģija. – R., 1974. – 63., 103. – 107., 146. – 150., 222. – 229., 295. – 297. lpp.

³⁶⁸ Bīlenšteins A. Latviešu koka celtnes. – R., 2001. – 171., 172. lpp; Jaunzems J. Bluķa zārki // SM. – R., 1939. – II daļa. – 41. – 51. lpp.

un agro jauno laiku rakstītajos avotos. Šī tradīcija salīdzinoši bieži fiksēta Centrāl–Austrumeiropas etnogrāfiskajā, folkloras un arheoloģiskajā materiālā.³⁶⁹ Atsacīšanās no bluķa šķirstu lietošanas vairāk skaidrojama ar saimnieciska rakstura motīviem un dēļu zārku plašāku ieviešanos, kuri bija ērtāk pagatavojami un vieglāk transportējami. Piemēram, Vidzemē 1705. g. tika aizliegta mirušo apbedīšana no ozolkoka, bet 1725. g. no priedes pagatavotos bluķa šķirstos. Savukārt bija atļauts lietot dēļu vai dobtus egļu, apšu un bērzu šķirstus.³⁷⁰ Iespējams minēto iemesla dēļ bluķa šķirsti salīdzinoši maz konstatēti pie baznīcām ierīkotajās kapsētās. Piemēram, Dobeles kapsētā bluķa šķirti atzīmēti tikai sešos apbedījumos no 1344, Cesvaines kapsētā vienā kapā no 264, Aizkraukles kapsētā trijos apbedījumos no 130, bet Saldus slimnīcas kapsētā – divos gadījumos no 57. Biežāk tie atklāti ar baznīcām tieši nesaistītās apbedīšanas vietās (piemēram, Pāles Priecumu, Annas Bundzēnu, Vadakstes Priedīšu, Zvirgzdenes Verņu, Šķērkānu, Zlēku Abavmuižas u.c. kapsētās). Šeit to izmantošana turpinājusies arī ilgāk. Liecības par bluķa šķirstiem saglabājušās tautasdziesmās. *Iegūlās māmuliņa, vienā koka namiņā, ne dzirdēja vēja pūšam, ne bērniņu gaudojam (27420).*³⁷¹

No dēļiem veidoti šķirsti (zārki) Latvijas teritorijā zināmi jau kopš 8., 9. gs., bet plašāk tos sāk izmantot 13. gs., pēc kristīgās ticības ieviešanas.³⁷² Lībiešu apdzīvotajos novados nagloti šķirsti sastopami sākot ar 11. gs. Dēļu zārku ieviešanos labāk var izsekot plaši pētītajos Doles salas Vampeniešu II un Raušu 11.–13.gs. kapulaukos, kur senākie apbedījumi guldīti vienkoču šķirstos, bet jaunākie – ar dzelzs naglām sastiprinātos dēļu zārkos.³⁷³ Pirmajās Daugavas lejtecē ierīkotajās kristīgo kapsētās (Mārtiņsalā un Ikšķilē) dzelzs naglas kopā ar koka trūdiem atklātas jau 13. gs. apbedījumos, kas liecina, ka ar dzelzs naglām sastiprinātos dēļu zārkos mirušie apglabāti sākot ar kapsētas izmantošanas laiku. Domājams, ka dēļu zārks minēts arī rakstītajos avotos – Indriķa hronikā, kurā aprakstītas priestera Zifrīda bēres Mārtiņsalā 1203. g. *„Kad jaunkristītie līvi, kā bērni mīļam tēvam, no laba koka gatavoja zārku, izrādījās, ka viens no vākam izcirstajiem dēļiem ir veselu pēdu par īsu. Par to satraukti, viņi ilgi meklēja kādu koka gabalu dēļa pagarināšanai, beidzot atrada tādu, pielāgoja un mēģināja to ar naglām piestiprināt pie minētā dēļa. Bet, kad viņi to vispirms uzlika uz zārka un vērīgāk ielūkojās, viņi redzēja, ka dēlis ne ar cilvēcisku, bet ar dievišķu māku kļuvis garāks*

³⁶⁹ Zimmermann K. Baumsarg und „Totenbaum“. Zur einer Bestattung unter dem Berner Münster //Acta Bernensia. – Bern, 1992. – S.54. – 81., 103. – 110; Новикова А., В. Некрополь у церкви Богоявления на загородском посаде в г. Твери //Тверской археологический сборник. – Тверь, 2001. – Том II. – Выпуск 4. – С. 303. – 305; Нестерова М., Е., Орлова О., А. К изучению некрополя у церкви Жен Мироносиц в Твери //Тверь, Тверская земля и сопредельные территории в эпоху средневековья. - Тверь, 2003. – Выпуск 5. – С. 76.

³⁷⁰ Kapsēta //Latviešu konversācijas vārdnīca. – R., 1933. – VIII sēj. – 15524., 15525. lpp.

³⁷¹ Barons Kr., Vissendorfs H. Latvju dainas. – Petrograda, 1909. – III. sēj. – 895. lpp.

³⁷² Urtāns V. Etniskās atšķirības apbedīšanas tradīcijās un kapu inventārā Latvijā 5. – 9.gs. // AE. – R., 1970. – IX laid. – 68. lpp; Latvijas PSR arheoloģija. R., 1974. – 297. lpp.

³⁷³ Šnore E. Daugavas lībieši Doles salā //AE. – R., 1996. – XVIII laid. – 114. lpp.

*un lieliski atbilst zārkam, kā paši vēlējušies.*³⁷⁴

Rietumeiropā viduslaikos dēļu zārkā galvenokārt apbedīja sabiedrības augstāko slāņu pārstāvjus, bet ierindas iedzīvotāji parasti kapā tika guldīti uz koka dēļiem vai ietīti un pārsegti ar audeklu (līķautu).³⁷⁵ Domājams, ka Latvijas gadījumā apbedīšana zārkā vai bez tā nav bijusi atkarīga no sociālā stāvokļa. Neskatoties uz to, ka koka trūdi, naglas un skavas apbedījumos konstatētas salīdzinoši reti, apbedījumi koka šķirstā nav uzlūkojami par izņēmumiem, kurus varētu skaidrot ar mirušā sociālo statusu. Arī fakts, ka dēļu zārks minēts tautasdziesmās, vairāk liecina par ierastu un ikdienā praktizētu apbedīšanas veidu. *Dod māmiņa manu tiesu, neba man daudz vajaga: divu nīšu paladziņu, sešu dēļu gabaliņu* (27419).³⁷⁶

Augstāko aprindu pārstāvju apbedījumos sastopami ar apkalumiem, uzrakstiem, grezniem rotājumiem un rokturiem gatavoti zārki, kas atrasti baronu dzimtu 17., 18.gs. kapenēs (Ikšķiles, Saldus baznīcā u.c.). Atsevišķi atzīmējami apbedījumi akmens vai ķieģeļu šķirstos. Latvijas teritorijas viduslaiku apbedīšanas vietās akmens un ķieģeļu šķirsti līdz šim pārlicinoši konstatēti Ikšķiles un Rīgas Doma baznīcas kapsētā. Ikšķiles kapsētās 3. sievietes kapā atsegts no dolomīta plāksnēm veidots taisnstūra formas šķirsts. Tā galvgalī bija novietots 20 X 40 cm liels savdabīgs “spilvens” un 10,5 cm augsts dolomītakmens galvas balsts.³⁷⁷ Rīgas Doma baznīcā, klostera pagalmā un krustejā atsegti deviņi kapi, kuru iekārtojumā konstatēti no labi apdedzinātiem sarkanā māla ķieģeļiem būvēti šķirsti vai citi līdzīgi veidojumi, kas pēc formas iedalāmi taisnstūrveida un trapecveida zārkos.³⁷⁸ Atsevišķi veseli ķieģeļi atrasti arī Dobeles kapsētās 1217. kapa kājgalī un galvgalī. Iespējams arī šajā apbedījumā ķieģeļi izmantoti šķirsta veidošanai, vai kā zārka balsti (11. att.). Apbedījumiem mūra šķirstos ir visai plaša izplatība. Tie atklāti Lielbritānijā, Skandināvijā, Francijā, Šveicē, Vācijā. Eiropas kapsētās tie sastopami laika posmā no 10.–13. gs. Latvijā konstatēto šķirstu izmantošanas hronoloģiskās robežas attiecināmas uz laiku no 12. gs. beigām (Ikšķilē) līdz 14. gs. sākumam (Rīgas Doma baznīcas kapsētā).³⁷⁹ Lielākoties šāda veida šķirstos apglabāti svešzemju iedzīvotāji (Rīgas Doma baznīcas kapsētā). Spriežot pēc līdzīgi dotā kapa inventāra, atsevišķos gadījumos tie pagatavoti arī vietējiem iedzīvotājiem (Ikšķiles, Dobeles kapsētā).

Mirušos varēja apglabāt, arī guldītus uz koka dēļiem vai ietītus līķautā. Šie gadījumi arheoloģiskajos izrakumos ir grūti konstatējami. Parasti no līķautiem nekas vairs nav saglabājies, savukārt koksnes trūdu fragmentus var viegli sajaukt ar dēļu zārkiem vai bluķa šķirstiem. Šķiet, ka dēļu paklāji zem apbedījumiem arheoloģiski konstatēti Jaunbemberu

³⁷⁴ IH VII: 6

³⁷⁵ Begräbnis, Begräbnissitten //Lexikon des Mittelalters. – München und Zürich, 1980. – Bd. I – S. 1805.

³⁷⁶ Barons Kr., Vissendorfs H. Latvju dainas. – Petrograda, 1909. – III₃ sēj. – 895. lpp.

³⁷⁷ Malvess R. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Ikšķiles kapsētā 1961. gadā. – LVM AA 395.

³⁷⁸ Celmiņš A. Mūra šķirsti Ikšķiles un Rīgas viduslaiku kapu iekārtojumā // Senā Rīga 2. – R., 2000. – 147. lpp.

³⁷⁹ Turpat. – 143., 144., 158. lpp.

kapsētas 6. un 7. kapā.³⁸⁰ Savukārt koka paliknītis zem galvas – Ušuru senkapu 12. apbedījumā.³⁸¹ Koks parasti ir ļoti vāji saglabājies, un uz jautājumiem, kā mirušie apbedīti, ne vienmēr var droši atbildēt. Šajā ziņā izsmeļošāku informāciju sniedz citas avotu grupas. Piemēram, Rīgas Svētā Benedikta Jaunavu klostera vēsturē, kas pirmo reizi publicēta 1614. g., atrodams apraksts par vienu no klostera mūķenēm (Annu Nētķeni), kura mirusi 1591. g.. Viņa pirms savas nāves vēlējusies lai tiktu apglabāta apsegta ar linu drēbi un tāpat kā citas mūķenes guldīta uz vienkārša dēļa, nevis koka zārkā.³⁸²

Līķauts vairakkārt ir minēts tautasdziesmās. *Vērpju smalki baltus linus, aužu sevīm paladziņus, aužu sevīm paladziņus, ko gulēti smiltainē* (27427).³⁸³ Acīmredzot, līķautā mirušos apglabājuši ne tikai cittautieši vai pilsētu iedzīvotāji, bet plaši to izmantojuši arī vietējie lauku novadu iedzīvotāji. To apstiprina arī auduma pārsegu atradumi arheoloģiski pētītajās 14.–18. gs. apbedīšanas vietās (Puzes Lejaskrogā, Jūrkalnes Darvdedžos, Launkalnes Pāvulkalnā, Jersikas Ružos u.c.), kur to fragmenti bija saglabājušies virs bronzas priekšmetiem. Dažkārt mirušo pārsegšanai un ietīšanai izmantotas villaines. Piemēram Ventpils rajona Ances senkapos atsegti trīs 13./14. gs. mijas bērnu apbedījumi, kas bija ietīti villainēs. Cēsu rajona Teņņu senkapos kopā ar nedegušām villaines paliekām tika atsegts 13./14. gs. mijas sievietes ugunskaups.

Senākajos sieviešu un meiteņu apbedījumos kapa bedres un zārka izklāšanai un mirušo pārsegšanai nereti izmantotas bērzu tāsis, liepu mizas vai papardes. Šāda prakse galvenokārt novērota Austrumlatvijas 13.–16. gs. apbedījumos. Piemēram, Daņilovkas II kapulauka, 4. žaļņika 2. kapā guldītā sieviete bija pārsegta ar bērza mizām.³⁸⁴ Aizkraukles kapsētas 29. sievietes kapa bedre bija izklātas ar krijām.³⁸⁵ Annas Bundzēnu kapsētas 5., 10. sieviešu kapos zārku galvgalis bija izklāts ar papardēm.³⁸⁶ Līdzīgi paparžu klājums, mirušajai sievietei zem galvas, bija saglabājies arī Mārtiņsalas kapsētas 1074. kapā.³⁸⁷ Tradīcija kapa bedri vai koka šķirstu izklāt un mirušo pārsegt ar koka mizām un papardēm novērota latgaļu un Daugavas lībiešu vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos.³⁸⁸ Acīmredzot tā saglabājusies un

³⁸⁰ Cimermane I. Pārskats par izrakumiem Valkas raj. Grundzāles c.p. Jaunbemberos 1971. – VI 1 : 237.

³⁸¹ Apals J. Pārskats par 1965. g. arheoloģiskajiem izrakumiem Jaungulbenes Ušuru kara kapos un Zviedru kapos. – VI 1 : 16.

³⁸² Tolgsdorfs E. Rīgas Svētā Benedikta Jaunavu klostera brīnumaini uzglabātā vēsture no laika, kad Livonijā izplatījās luteriskā ķecerība, līdz tā nodošanai Jēzus sadraudzības tēviem // Dzimtenes kalendārs 1986. gadam. – Stokholma, 1985. – 122. lpp.

³⁸³ Barons Kr., Vissendorfs H. Latvju dainas. – Petrograda, 1909. – III₃ sēj. – 896. lpp.

³⁸⁴ Šnore E. Pārskats par Abrenes arheoloģisko ekspedīciju 1951., 1952. gadā. – VI 1 : 12.

³⁸⁵ Urtāns V. Pārskats par aizsardzības izrakumiem senās Aizkraukles baznīcas kapulaukā un Aizkraukles senpilsētā 1960. gadā. – LVM AA 393.

³⁸⁶ Daiga J. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Alūksnes raj. Annas c. Budzēnu kapsētā (LU LVI 200

³⁸⁷ Muižnieks V. Apbedīšanas tradīcijas Mārtiņsalas baznīcas kapsētā // AE. – R., 2006. – XXIII laid. – 169. lpp.

³⁸⁸ Rādiņš A. 10. – 13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi // LVM raksti. – R., 1999. – Nr.5. – 23., 24. lpp; Zariņa A. Salaspils Laukskolas kapulauks 10. – 13. gadsimts. – R., 2006. – 21. lpp.

ievērota arī viduslaikos.³⁸⁹

2.4. Mirušo novietojums

Pēc katoļu baznīcas priekšrakstiem, brīdī, kad tuvojas nāve, mirstošo novieto uz zemes virs kuras izklāts raupjš audekls (*cilicium*). Virs tā krustveidā kaisa pelnus kā gandarīšanas zīmi par grēkiem un izklāj salmus. Šāda tradīja ievērota jau pirmajos gadsimtos un saglabājusies arī attīstītajos viduslaikos. Tā atzīmēta arī 12., 13. gs. liturģistu darbos, atsaucoties uz Sv. Mārtiņa († 395) piemēru, kurš nāves iestāšanos vēlējies sagaidīt gandarīšanas tērpā un pelnos.³⁹⁰ Spriežot pēc liturģijas grāmatām, pelnu kaisīšana vairs netika praktizēta sākot ar 14. gs., bet mirstošos guldīja virs lina audekla un salmiem.³⁹¹ Latviešu tautas ticējumos plaši aspoguļojas tradīcija mirstošos novietot virs salmiem.³⁹² Iespējams, ka tās pirmsākumi meklējami krietni senākā pagātnē, jo līdzīga prakse plaši sastopama visā Eiropā un ārpus tās.³⁹³ Par baznīcas bērnu rituāla ietekmi varētu liecināt latviešu tautas ticējumos un bērnu aprakstos atzīmētā sveces un koka skala likšana mirstošajam rokās, kā arī tradīcija zārku pārsegt ar deķi.³⁹⁴ Sveces un pārsega (*Bahrtuch*) izmantošana atzīmēta viduslaiku rakstītajos avotos, kā arī tā praktizēta vēlāk pēc reformācijas.³⁹⁵ Sveces simbolozē gaismu, kas tika pasniegta mirstošajam, bet pārsegs lietots transportējot līķi. G.Mancelis 1654. g. rakstījis, ka pēc latviešu ticējumiem sveču dienas sveces var novērst vētru, pērkonu, krusu un zibeni, aizdzīt spokus, bet mirstošajiem, kam tās rokās tiek dotas, rāda gaismu, lai tas mūžīgā dzīvošanā varētu ieiet.³⁹⁶ Vācu ordeņa statūtos noteikts, ka katrā pilī jābūt baltam

³⁸⁹ Dažādu augu un ziedu novietošana apbedījumos tika praktizēta saskaņā arī ar baznīcas apbedīšanas rituālu. Rietumeiropā viduslaikos zārkā tika liktas lauru lapas un efejas, kas simbolizēja mūžīgo dzīvošanu. Mirušajiem bērniem galvā tika likti no smaržīgām zālēm vai ziediem veidoti vainagi, kas simbolizēja nevainību un šķīstību. Gvillielmi Duranti *Rationale Divinorum Officiorum III*. /Edervnt A. Davril et T.M. Thibodeau. –Tvrnholti, 2000. – 99. lpp. Labudda A. *Liturgia Pogrzebu w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631)*. – Warszawa, 1983. – S. 230.

³⁹⁰ Migne J., *P. Patrologiae Latinae*. – Parisiis, 1855. – T. 202. – P. 163; Migne J., *P. Patrologiae Latinae*. – Parisiis, 1855. – T. 213. – P. 427; Davril A. & Thibodeau T.M. *Gvillielmi Duranti Rationale Divinorum Officiorum III*. – Tvrnholti, 2000. – P. 97; Voragine J. *Legenda aurea. Die Heiligenlegenden des Mittelalters*. – Köln, 2008. – S. 220, 221.

³⁹¹ Berger P. *Religiöses Brauchtum im Umkreis der Sterbeliturgie in Deutschland // Forschungen zur Volkskunde begründet von Georg Schreiber herausgegeben von Bernhard Kötting und Alois Schröder*. – Münster, 1966. – S. 31.

³⁹² Šmits P. *Latviešu tautas ticējumi III // Latviešu folkloras krātuves materiāli A.8*. – R., 1940. – 1263., 1264.

lpp.

³⁹³ Berger P. *Religiöses Brauchtum im Umkreis der Sterbeliturgie in Deutschland // Forschungen zur Volkskunde begründet von Georg Schreiber herausgegeben von Bernhard Kötting und Alois Schröder*. – Münster, 1966. – S. 27. – 34.

³⁹⁴ Šmits P. *Latviešu tautas ticējumi III // Latviešu folkloras krātuves materiāli A.8*. – R., 1940. – 1263. lpp.

³⁹⁵ Berger P. *Religiöses Brauchtum im Umkreis der Sterbeliturgie in Deutschland // Forschungen zur Volkskunde begründet von Georg Schreiber herausgegeben von Bernhard Kötting und Alois Schröder*. – Münster, 1966. – S. 42. – 49; Grün H. *Die kirchliche Beerdigung im 16. Jahrhundert // Theologische Studien und Kritiken*. – Gotha, 1933. – Bd. 105. – H.2. – S. 141., 165. – 169.

³⁹⁶ Šmits P. *Latviešu tautas ticējumi IV // Latviešu folkloras krātuves materiāli A.9*. – R., 1941. – 1782. lpp.

audeklam ar melnu krustu mirušo ordeņa brāļu izvadīšanai.³⁹⁷ Iespējams, ka attālas paralēles sakatāmas tradīcijā zārku pārsegt ar austu segu, kas tiek praktizēta līdz pa mūsdienām.

Katoļu baznīcas priekšrakstos noteikts, ka mirstošo jānovieto taisni uz muguras, lai tā skats būtu vērsts uz debesīm (*Debet etiam supinus iacere ut semper recta facie respiciat celum*).³⁹⁸ Šādā stāvoklī mirušie guldīti arī kapā. Mirušo novietojums uz muguras ievērots jau dzelzs laimēta skeletapbedījumu kapulaukos. Citādi guldīti mirušie – uz vēdera, sāniem, saliektām kājām u.c., liecina par nobīdēm no ierastā veida un noteiktām normām.

2.5. Neparasti guldīti mirušie

14.–18. gs. apbedīšanas vietu materiālā mirušie, kas guldīti neparasti, atšķirīgi no ierastā apbedīšanas veida, sastāda nelielu apbedījumu daļu, kas nosacīti iedalāmi sekojošās grupās. Pie neparastā veidā apglabātiem pieskaitāmi gadījumi, kad mirušie guldīti grupveida (43) un dubultapbedījumos (137), uz sāniem (63) ar saliektām kājām (29), uz muguras ar saliektām (83) un sakrustotām kājām (23), uz vēdera (34), ar nocirstām galvām (2) un sadedzināti (1). Atsevišķi vēl izdalāmi citos veidos apglabāti mirušie (15), kuri nav ierindojami ne pie vienas no minētajām grupām (tabula Nr.2). Minētie dati apkopoti no arheoloģiski pētītajām lauku novadu vēsturisko laiku apbedīšanas vietām. Pavisam neparasti guldīto mirušie atklāti 430 gadījumos, 82 apbedīšanas vietās. No kopējā Latvijas teritorijā izpētīto lauku novadu 14.–18. gs. kapu skaita tie sastāda 5%.

Atsevišķi nav izdalīts un ņemts vērā mirušo roku novietojums un kapu orientācija. Gan ierastā, gan neparastā veidā guldītajiem mirušajiem roku novietojumā un kapu orientācijā dažkārt vērojama nenoteiktība. Šie gadījumi tomēr analizējami atsevišķi, jo ne vienmēr tie liecina par nevērīgu attieksmi pret mirušajiem. Minētie apbedīšanas tradīciju elementi skaidrojami arī ar bērū rituālu, apbedīšanas apstākļiem un veidu. Tāpat, atsevišķi nav aplūkota tradīcija kapā virs, zem vai blakus mirušajiem novietot akmeņus. Saistībā ar neparasti guldītajiem mirušajiem svarīgi būtu tie gadījumi, kad akmeņi atrasti virs mirušajiem. Šādu to novietojumu varētu skaidrot ar bailēm no aizgājēja un mēģinājumiem aizkavēt to atgriešanos. Ģermāņiem bija tradīcija šādi apglabāt pašnāvniekus.³⁹⁹ Viduslaikos pastāvēja prakse ar akmeņiem pārsegt baznīcas ekskomunicētos.⁴⁰⁰ Latvijas teritorijas 14.–18.gs. apbedīšanas vietās ir zināmi atsevišķi gadījumi, kad akmeņi atradušies virs mirušajiem, bet tos ne vienmēr iespējams droši sasaistīt ar apzinātu rīcību un no tās izrietošiem motīviem. Šādas rīcības skaidrojums neatspoguļojas arī latviešu folkloras materiālā. Akmeņu atrašanās apbedījumos

³⁹⁷ In singulis domibus pannus albus cum cruce nigra ad exequias defunctorum fratrum habeatur. Perlbach M. Die Statuten des Deutschen Ordens nach den ältesten Handschriften. – Halle, 1890. – S. 70., 71.

³⁹⁸ Davril A. & Thibodeau T.M. Gvillelmi Duranti Rationale Divinorum Officiorum III. – Tvrnholti, 2000. – P. 97.

³⁹⁹ Grabmayer J. Zwischen Diesseits und Jenseits. Oberrheinische Chroniken als Quellen zur Kulturgeschichte des späten Mittelalters. – Köln Weimar Wien, 1999. – S.135.

⁴⁰⁰ Lex P. Das kirschliche Begräbnisrecht (historisch – kanonisch dargestellt). – Regensburg, 1904. - S. 247.

bieži liecina par nejaušību vai sagadīšanos, kas izskaidrojama ar grunts struktūru. Apzināti akmeņi virs mirušajiem novietoti saistībā ar nekrīstīgajām bērnu tradīcijām. Piemēram, ziemeļaustrumu Latvijā pētīti Novgorodas slovēņiem un votiem raksturīgie žalņiki, kuros zem akmeņu seguma atsegti 13.–15.gs. apbedījumi.⁴⁰¹ Šie gadījumi nav uzlūkojami par izņēmumu, bet tie raksturo noteikta etnosa bērnu tradīcijas.

Līdzšinējos pētījumos neparasti apglabātajiem mirušajiem pievērsta neliela uzmanība. Arheoloģiskajā literatūrā vairāk saistībā ar aizvēstures perioda apbedīšanas tradīcijām plašāk apskatīti simboliskie apbedījumi jeb tā dēvētie kenotafi.⁴⁰² Neskatoties uz to, ka salīdzinoši vēli datējamā folkloras materiālā atrodamas liecības, kuras ir sasaistāmas ar simboliskajiem apbedījumiem,⁴⁰³ Latvijas teritorijas arheoloģiski pētīto 14.–18. gs. apbedīšanas vietu materiālā kenotafi pagaidām nav atklāti.

Paralēli simboliskajiem apbedījumiem arheologu publikācijās liela uzmanība veltīta akmeņu un to konstrukciju simboliskajai nozīmei bērnu paražās.⁴⁰⁴ Izmantojot par paraugu aizvēstures periodu tradīcijas, skaidroti dažkārt vēsturisko laiku apbedījumos blakus mirušajiem zem un virs tiem atrastie akmeņi un ar tiem saistītie ticējumi.⁴⁰⁵ Citi retāk sastopamie apbedījumu veidi arheoloģiskajā literatūrā pieminēti vienīgi atsevišķām arheoloģiski pētītajām kapsētām veltītajās publikācijās.⁴⁰⁶

Neparasti guldīto mirušo izpētē iesaistījušie arī citu nozaru speciālisti. Mediķis V. Derums pētījumā „*Baltijas sencilvēku slimības un tautas dziedniecība*” aplūkojis M. Atgāža izrakumos Tērvetes Sapņu 16./17.gs. mijas kapsētā atsegtās sievietes apbedījumu, kuras kaulu materiālā bija saglabājušās spīdināšanas pazīmes.⁴⁰⁷ Antropologs G. Gerhards savos rakstos analizējis osteoloģisko materiālu veicot bioarheoloģisko un paleopatoloģisko izpēti, aplūkojot dažādu slimību, kā arī dzīves laikā iegūto ievainojumu atstātās pēdas kaulu materiālā.⁴⁰⁸

⁴⁰¹ Шноре Э. Погребения жальничного типа на северо – востоке Латвии // LPSR ZAV. – R., 1980. – Nr. 12 – 38. – 54. lpp.

⁴⁰² Riekstiņš H. Latviešu cilšu kapu tipi un apbedīšanas parašas dzelzs laikmetā. – R., 1935. – 18., 19. lpp. Balodis Fr. Latviešu vēsture. – R., 1938. – I. sējums. 1. daļa. – 123. lpp. Radiņš A. Apbedījumi ar sievietes rotu kompleksa “ziedojuumiem” latgaļu apdzīvotajā teritorijā 11. – 13. gs. // AE. – R., 1996. – XVIII laid. – 98. lpp. u.c.

⁴⁰³ Barons Kr., Wissendorfs H. Latvju dainas. – Pēterburga, 1909. – III,3 – 882., 883. lpp.

⁴⁰⁴ Ginters V. Rituelle Steinkreise auf livischen Gräberfeldern der jüngeren Eisenzeit // Ūpetatud Eesti Seltsi Toimetused. – Tartu, 1938. – Bd. 30 (1). – S. 118. – 125. Loze I., Graudonis J. Apbedīšanas tradīcijas Latvijā pirmatnējās kopienas laikā // AE. – R., 1970. – IX laid. 31. – 54. lpp. Graudonis J. Akmeņi Latvijas senkapos // Latvijas vēsturnieki etnogrāfs profesors Dr. habil. hist. Saulvedis Cimermanis. Biobibliogrāfija, darbabiēdu veltījumi 70 gadu jubilejā. – R., 1999. – 130. – 141. lpp. u.c.

⁴⁰⁵ Berga T. Senās apbedīšanas tradīcijas Slutišķu kapsētā (15. – 17. gs. sākums) // LVIŽ. – R., 2003. – Nr. 1. – 53. – 54. lpp.

⁴⁰⁶ Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils. – R., 1980. – 217. lpp. Ruša M. Silavu viduslaiku kapsēta // Arheoloģiskie pieminekļi, arheoloģiskās vietas. – R., 2000. – 73. lpp. Melne I. Aizkraukles viduslaiku kapsēta // Latvijas arheologu pētījumi un problēmas. Latvijas vēstures muzeja raksti. – R., 2002. – Nr. 8. – 132., 133. lpp. u.c.

⁴⁰⁷ Derums V. Baltijas sencilvēku slimības un tautas dziedniecība. – R., 1988. – 101. – 103. lpp.

⁴⁰⁸ Gerhards G. Traumas un ievainojumi senās Ikšķiles iedzīvotājiem // AE. – R., 2006. – XXIII laid. – 85. – 98. lpp. Gerhards G. Daži senās Sēlpils iedzīvotāju paleopatoloģiskās izpētes aspekti // Latvijas Nacionālā Vēstures muzeja raksti. Pētījumi sēļu senatnē. – R., 2006. – Nr. 11. – 145. – 156. lpp.

Folkloras pētnieku publikācijās, līdzīgi kā arheologu darbos, iecienīta bijusi tēma par kenotafiem un akmens funkcijām bērnu rituālā.⁴⁰⁹ Citādi guldīti mirušie plašāk nav analizēti, neskatoties uz to, ka folkloras materiālā atrodamas liecības par atsevišķiem neparastiem apbedīšanas veidiem.

Arheoloģiskajos izrakumos iegūtā informācija nav viennozīmīgi interpretējama. Izrakumos iespējams konstatēt neparastu skeletu vai atsevišķu kaulu novietojumu, bet ne vienmēr var noteikt šo gadījumu apstākļus un iemeslus. To izpētē ievērojami var palīdzēt citu nozaru speciālisti. Šajā gadījumā nozīmīgu papildus informāciju (un līdz ar to arī jaunas interpretācijas iespējas) sniegtu bioarheoloģiskie un paleopatalogiskie pētījumi. Izmantojot šī brīža zināšanas, neparasti guldīto mirušo veidi ir aplūkojami lielākās grupās, izšķirot vairāku faktoru kopumu, kas varēja noteikt vienu vai otru mirušo novietojumu.

2.5.1. Grupveida un dubultapbedījumi

Visbiežāk vēsturisko laiku apbedīšanas vietās atklāti grupveida un dubultapbedījumi, kuros sastopami arī citi mirušo guldīšanas veidi. Grupveida apbedījumi konstatēti 23 apbedīšanas vietās 43 gadījumos. Tajos atsegti vairāk nekā 150 atsevišķi apbedījumi. Lielākoties vienā kapā guldīti trīs mirušie (28 gadījumos), bet retāk (15 gadījumos) četri–septiņi un vairāk mirušie.⁴¹⁰ Domājams, ka grupveida apbedījumi, kuros dažkārt sastopams lielāks mirušo skaits un dažādi to novietojumi, ir piederīgi karu, epidēmiju upuriem un sodītajiem, kas apglabāti vienlaikus. Kari, neražas un to rezultātā izraisītais bads un sērgas tagadējo Latvijas teritoriju laika posmā no 14.–18. gs. ir skārušas vairākkārt. Dažādas epidēmijas ir plosījušās gandrīz ik pēc piecdesmit gadiem. Īpaši bieži sērgas un mēris Latvijas teritoriju piemeklējis, sākot no 16. gs. līdz Lielajam mērim 1710. g.⁴¹¹ 18. gs. vairāk ziņas ir saglabājušās par neražām un badu, kas skāris tā laika iedzīvotājus un bijis nāves cēlonis.⁴¹² Par postu un lielo mirstību šajā laikā, iespējams, netieši liecina prāvais arheoloģiski pētīto 16.–18. gs. apbedījumu un apbedīšanas vietu skaits. Šī laika kapsētās biežāk nekā viduslaiku apbedīšanas vietās sastopami arī grupveida un dubultapbedījumi. Domājams, ka poļu–zviedru kara laikā grupveida apbedījumi ierakti Sēlpils kapsētā blakus pilij (12. att.). Tie iezīmē šīs kapsētas izmantošanas beigu hronoloģisko robežu, jo, sākot ar 16. gs. otro pusi, mirušo apbedīšana notika kapsētā pie 1567. g. uzceltās Sēlpils baznīcas, kas atradās tālāk prom no

⁴⁰⁹ Straubergs K. Lettisk folketro om de döda // Nordiska Museets Hanlingar: 32. – Stockholm, 1949. – 41., 42. lpp. Mežmale B. Akmens un tā paralēltēlu funkcijas apbedīšanas ieražu dziesmās // LPSR ZAV. – R., 1986. – Nr. 10. – 99. – 109. lpp.

⁴¹⁰ Precīzs apbedīto skaits nebija nosakāms E.Šturma izrakumos Tumes Gabaliņu masu kapa vietā. Šturms E. Ziņojums par zondējumu rakumiem Tumes pag. Gabaliņos 1934.g. 28. jūnijā – LNVM AA 274

⁴¹¹ Švābe A. Latvijas vēstures avotu chrestomātija (1300. – 1500.g.). – R., 1939. – 17., 18., 33., 50. lpp. Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. – 608. – 610. lpp. Karlsons Ž. Lielais mēris Kurzemē (1709 – 1711). – Jelgava, 1936. – 5. – 7. lpp.

⁴¹² Dumpe L. Par zemnieku uzturu Latvijā bada gados //Latvijas vēsturnieki etnogrāfs profesors Dr. habil. hist. Saulvedis Cimermanis. Biobibliogrāfija, darbabiēdru veltījumi 70 gadu jubilejā. – R., 1999. – 120. lpp.

pils.⁴¹³ Pēc antropologa G. Gerharda pētījumiem septiņos Sēlpils kapsētā atsegtajos grupveida kapos bija guldīti gados jauni vīrieši.⁴¹⁴ Iespējams, ka šeit apglabāti kaujās kritušie vai gūstā mirušie karavīri. Līdzīgi gadījumi konstatēti arī citās Latvijas kapsētās. Piemēram, Valmieras rajona Daudziešu kapsētā atsegti astoņi grupveida apbedījumi. Atsevišķiem mirušajiem konstatētas ievainojuma pēdas galvā, kas acīmredzot liecina, ka šeit apglabāti Livonijas vai poļu–zviedru kara upuri.⁴¹⁵

Ir saglabājušās rakstītajos avotu ziņas, ka mēra laikā ierīkoti atsevišķi masu kapi. Piemēram, Baltazara Rusova Livonijas hronikā minēts, ka 1315. g., kad Livonijā bijis liels bads un plosījies mēris, mirušie aprakti bedrēs.⁴¹⁶ Vairāk rakstīto avotu ziņu ir no vēlākiem laikiem, kad tika izdoti speciāli rīkojumi iekārtot atsevišķas kapsētas ārpus pilsētām.⁴¹⁷ Pagaidām arheoloģiski pētītas pavisam nedaudzas šādas vietas, kuras būtu droši identificējamās ar masu kapiem. Tādas zināmas Rīgā un Koknesē. Piemēram, Koknese vēlā dzelzs laikmeta kapulauka teritorijā atsegts masu kaps, kurā bija guldīts 61 mirušais. To apglabāšanai senkapu teritorijā dolomīta pamatradzēs bija izlauzta vairākus metrus gara tranšeja. Mirušie šeit atradās nevērīgi samesti cits virs cita, neievērojot nekādus bērū rituāla priekšrakstus.⁴¹⁸ Pie atsevišķiem apbedījumiem atrastās senlietas un monētas (vēlākā no tām ir kalta 1600. g.) nepārprotami liecina, ka šis masu kaps radies 1601. gada notikumu rezultātā, kad poļu vienības pie Kokneses sakāva zviedru spēkus. Šajā gadā plosījušies arī kara pavadoņi – bads un mēris, kas acīmredzot skāris Kokneses vietējos iedzīvotājus.⁴¹⁹

Iespējams, ka 1710. g. mērī vai kādas citas sērgas laikā vienkopus mirušie aprakti Tukuma rajona Tumes Gabaliņos, kur E. Šturma 1934. g. izrakumos tika konstatēts masveida apbedījums 2–3 kārtās, ko sedza kaļķu slānis.⁴²⁰ Vairāki ar kaļķi apbērti apbedījumi atsegti arī Saldus ev. lut. baznīcā atsegtajās baronu dzimtu kapenēs, kur bija apglabāti 1710. g. mērī mirušie.⁴²¹ Nav šaubu, ka abos gadījumos kaļķis izmantots higiēnisku apsvērumu dēļ, lai sekmētu mēra baciļu iznīkšanu un kavētu to tālāku izplatīšanos. Šāda veida aizsarglīdzeklis lietots arī vēlāk – holēras epidēmijas laikā. 19. gs. sākuma rīkojumā, norādīti vairāki drošības

⁴¹³ Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils. – R., 1980. – 182. lpp.

⁴¹⁴ Gerhards G. Daži senās Sēlpils iedzīvotāju paleopatoloģiskās izpētes aspekti // Latvijas Nacionālā Vēstures muzeja raksti. Pētījumi sēļu senatnē. – R., 2006. – Nr. 11. – 145. – 156. lpp.

⁴¹⁵ Zagorska I. Pārskats par arheoloģiskiem izrakumiem Daudziešu kapulaukā 1979. gadā – LU LVI 410

⁴¹⁶ Rusovs B. Livonijas kronika /tulkojis cand. hist. Ed. Veispals. – R., 1926. – 32. lpp.

⁴¹⁷ Brennsohn J. Die Aerzte Livlands von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart. – Mitau, 1905. – S. 58, 59. Karlsons Ž. Lielais mēris Kurzemē (1709 – 1711). – Jelgava, 1936. – 15. – 17. lpp.

⁴¹⁸ Žeiere I. 1986. – 1989. gada izrakumi Kokneses senkapos // Latvijas arheologu pētījumi un problēmas. Latvijas vēstures muzeja raksti. – R., 2002. – Nr. 8. – 230. – 232. lpp.

⁴¹⁹ Napiersky L. Bodeckers Chronik. Lvländischer und Rigascher Ereignisse 1593 – 1638. – R., 1890. – S. 4., 7.

⁴²⁰ Šturms E. Ziņojums par zondējumu rakumiem Tumes pag. Gabaliņos 1934.g. 28. jūnijā – LNVM AA 274

⁴²¹ Ruša M. Pārskats par Saldus Sv. Jāņa baznīcas kapeņu apsekošanu 1995. gadā – LU LVI 888

pasākumi, kas jāveic bērēs. Tostarp minēts, ka mirušie jārok dziļās bedrēs un, ja ir iespējams jāapber ar kaļķi.⁴²²

Šie nedaudzie pētītie masu apbedījumi liek jautāt, kur ir mēra kapi, ņemot vērā, ka 1710. g. Latvijas teritorijā dažviet izmira vairāk nekā puse iedzīvotāju.⁴²³ Acīmredzot lielākoties mirušie tika apglabāti ierastā veidā, individuālās kapu bedrēs. Tikai retos gadījumos – galvenokārt pie pilsētām un lielākajiem centriem – epidēmiju laikā mirušie tika ierakti grupveida apbedījumos un masu kapos.

Par gadījuma rakstura apbedījumiem ne vienmēr uzskatāmi trīskāršie (28) un dubultkapi, kas atsegti 137 gadījumos 48 apbedīšanas vietās. Dubultapbedījumos mirušie bieži guldīti koka šķirstos, ievērojot noteiktu mirušo novietojumu un orientāciju. Salīdzinoši retāk dubultkapos atklāts no valdošā apbedīšanas veida atšķirīgs mirušo novietojums uz sāniem, uz vēdera vai ar saliektām kājām. Ja grupveida apbedījumos citi veidi konstatēti 9%, tad dubultkapos – 4% gadījumu. Zīmīgi, ka dubultkapos lielākoties atsegti pieaugušie kopā ar bērniem (50%) un vienlaicīgi apglabāti bērnu vai pusaudžu apbedījumi (30%). Salīdzinoši retāk atklāti divu pieaugušo apbedījumi (20%). To vidū dominē sievietes un vīriešu kopapbedījumi. Dubultkapos, kuros bija apglabāti pieaugušie kopā ar bērniem, sievietes konstatētas biežāk nekā vīrieši (13. att.). Līdzīga aina vērojama arī pie grupveida apbedījumiem ierindotajos trīskāršajos kapos. Šeit visbiežāk sastopami pieaugušo un bērnu kopapbedījumi, bet retāk vienlaicīgi pieaugušo un bērnu apbedījumi. Domājams, ka tie ir tuvu radnieku vai ģimenes locekļu apbedījumi. To iemesls varētu būt vienlaicīgi nāves apstākļi, piemēram, dzemdībās vai epidēmijā mirušie bērni un vecāki. Šajos kapos atsegto mirušo radniecība būtu pārbaudām ar eksakto zinātņu metodēm.

2.5.2. Apbedījumi uz sāniem un muguras ar saliektām, sakrustotām kājām

Salīdzinoši lielu grupu veido uz sāniem un uz muguras ar saliektām, sakrustotām kājām guldīti mirušie. Atklāti aptuveni 200 šādi gadījumi 50 apbedīšanas vietās. Šāda mirušo novietojuma cēloņi bieži varētu būt sekundāras nozīmes, ko varēja noteikt nāves apstākļi, zemes spiediens, mirušo novietošana kapā, kapa bedres lielums, koka zārka vai bluķa šķirsta platums un garums, kā arī mirušo apbedīšana bez tiem. Ceļos saliektas kājas varēja rasties, dzīves laikā izslimojot bērnu trieku, vai iegūto traumu rezultātā. Šajos gadījumos jaunas atziņas varētu sniegt antropoloģiskā materiāla izpēte. Jānorāda, ka saliektas kājas ir dabiska mazu bērnu poza, ar ko būtu izskaidrojams šāds bērnu novietojums uz sāniem un muguras.⁴²⁴ Saliekta poza varēja veidoties un saglabāties, pēc nāves laicīgi neiztaisnojot mirušā locekļus.

⁴²² Ussaukschana. (Kurzemes guberņas „Uzsauksšana” 19. gs. sākuma holēras epidēmijas laikā. Glabājas Latvijas Nacionālā Kara muzeja arhīvā LKM 7-24265/25-DK).

⁴²³ Dunsdorfs E. Latvijas vēsture 1600 – 1710. – Upsala, 1962. – 191. – 196. lpp.

⁴²⁴ Eggenberger P., Ulrich – Bochsler S., Schäublin E. Beobachtungen an Bestattungen in und um Kirschen im Kanton Bern aus archäologischer und anthropologischer Sicht // Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kulturgeschichte. – Zürich, 1983. – Bd. 40. – S. 236.

16. gs. hronikās atrodamas ziņas, ka bērēs dažkārt mirušie sēdināti uz sēdekļa vai soliņa.⁴²⁵ Sastingušo locekļu saliekšana vai iztaisnošana varēja būt sarežģīts process.

Mirušo slīpums horizontālā plaknē, iespējams, mainījies atkarībā no grunts slāņu blīvuma un virsējo slāņu spiediena. Uz labo vai kreiso sānu mirušie varēja sašķiebties pārrakumu rezultātā, kas bieži veikti pilsētu un lauku draudžu kapsētās, ierokot vēlākus kapus. Nelielas nobīdes no ierastā stāvokļa, iespējams, radušās bērū ceremoniju laikā mirušos novietojot kapā. Piemēram, nevienmērīgi ielaižot zārku, mirušo novietojot uz nelīdzenas virsmas u.tml. Tie varētu būt gadījumi, kad mirušie apglabāti bez zārka vai līķautā. Rietumeiropas literatūrā ir atrodamas norādes, ka apbedījumi ar sakrustotām pēdām un apakšstilbiem liecina par mirušo apbedīšanu līķautā.⁴²⁶ Zīmīgi, ka Latvijas teritorijā šādi kapi lielākoties atklāti lielāko centru kapsētās – Cesvainē, Dobelē, Ikšķilē, Mārtiņsalā, Saldū un Sēlpilī, kur līķautā apglabāto īpatsvars ir bijis lielāks nekā lokālās (ciemu, pagastu, muižu u.c.) apbedīšanas vietās. Šajās kapsētās ar sakrustotām kājām bija guldīti 17 no kopskaitā 23 apbedījumiem (skat. tabulu nr. 2).

Iepriekšminētie un citos veidos guldīti mirušie netieši varētu liecināt par piederīgo attieksmi un motivāciju, kas mums nezināmu iemeslu dēļ pamudinājusi izturēties pret šiem aizgājējiem savādāk nekā pret citiem. Nav izslēgts, ka atsevišķos gadījumos nejaušas sagādīšanās vai nevērība dēļ mirušie apglabāti bez bērū rituāla, vienkārši iesviežot un aprokot tos izraktajā bedrē (14. att.). Pie tādiem pieskaitāmi 15 kapi no 10 apbedīšanas vietām, kuri nebija ierindojami nevienā no izdalītajām grupām. Tajos mirušie ierakti sēdus (Zvejnieku kapulaukā, pie Kantsonu kapsētas Ventspilī), saliekti (Sproģu Kapukalnā), neparasti salocītām kājām un rokām (Repju, Cesvaines, Dobeles kapsētā), ar spīdināšanas pazīmēm kaulu materiālā (Tērvetes Sapņos) u.c. Iespējams, tie ir sodīto vai aiz citiem iemesliem no sabiedrības noniecināto un izstumto cilvēku apbedījumi.

2.5.3. Apbedījumi uz vēdera, ar nocirstām galvām un ugunskapi

Apbedījumi, kuros mirušie guldīti uz vēdera atsegti 11 lauku novadu apbedīšanas vietās, pavisam 34 kapi (15. att.). Tradīcija mirušos guldīt uz vēdera novērota jau akmens laikmetā – Zvejnieku kapulaukā pie Burtņieku ezera.⁴²⁷ Tomēr biežāk šādi apbedījumi sastopami vēsturisko laiku kapsētās. Pagaidām ir zināmi tikai divi droši gadījumi, kad mirušo guldīšana uz vēdera konstatēta dzelzs laikmeta kapulaukos. Daugavas lībiešu Doles salas Vampeniešu I kapulaukā izpētīts viens uz vēdera guldīta 11. gs. vīrieša apbedījums.⁴²⁸

⁴²⁵ Spekke A. Latvieši un Livonija 16.gs. – R., 1935. – 272., 285. lpp.

⁴²⁶ Eggenberger P., Ulrich – Bochsler S., Schäublin E. Beobachtungen an Bestattungen in und um Kirschen im Kanton Bern aus archäologischer und anthropologischer Sicht // Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kulturgeschichte. – Zürich, 1983. – Bd. 40. – S. 237.

⁴²⁷ Zagorskis F. Zvejnieku akmens laikmeta kapulauks. R., 1987. – 88. – 96. lpp.

⁴²⁸ Šnore E. Raušu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1973. gadā // Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1973. gada pētījumu rezultātiem. – R., 1974. – 71. lpp.

Savukārt 1911. g. izrakumos zemgaļu kapulaukā Skarē atsegts otrs šādi apbedīts mirušais, kas pēc kapu inventāra datējams ar 5., 6. gs.⁴²⁹ Līdzšinējie pētījumi vēsturisko laiku apbedīšanas vietās liecina, ka šāda veida kapi viduslaikos Latvijas teritorijā parādās 15., 16.gs. mijā. Uz vēdera guldīti mirušie pagaidām nav atklāti 13., 14.gs. apbedījumu vidū. Šādi kapi galvenokārt atsegti pārvaldes centru kapsētās vai to tuvumā, piemēram, Rīgā pie Doma un Pētera baznīcas, Aizkrauklē, Sēlpilī, Cescvainē, Dobelē, Jaunkandavā un Ventspilī. Lauku novados tie atsegti retāk – Matkules Tojātu senkapos, Sēļu Silavu, Padures un Pāvulkalna kapsētā (tabula Nr. 2).

Nav zināmi šīs tradīcijas izplatīšanās iemesli: vai tā ir senas, aizvēstures perioda tradīcijas reminiscence viduslaiku beigās vai ārēju iespaidu rezultāts. Ārpus Latvijas teritorijas mirušo guldīšanas veids uz vēdera sastopams plašā reģionā. Tā konstatēta Igaunijas, Lietuvas, Polijas u.c. aizvēstures, agro viduslaiku un vēlāka perioda apbedīšanas vietās.⁴³⁰ Arī Rietumeiropā šāda prakse pazīstama jau kopš aizvēstures un parasti tiek saistīta ar vēlmi nodrošināties pret spokiem un ļauniem cilvēkiem, kas varētu kaitēt un traucēt dzīvajiem. Savā ziņā mirušo guldīšanu uz vēdera var uzskatīt par aizsardzības pasākumu, lai novērstu nevēlamo personu atgriešanos. Toreiz tika praktizēti vairāki paņēmieni: nocērtot mirušajam galvu, krūtīs iedzenot koka mietu, apliekot mirušo ar akmeņiem, mutē liekot dažādus cietus priekšmetus, kremējot ķermeni, guldot uz vēdera ar skatu uz leju u.c. Tā rīkojās ar neparastā nāvē mirušajiem (pašnāvniekiem, dažādos nelaimes gadījumos bojā gājušiem), ļauna rakstura cilvēkiem (burvjiem un raganām), kas saskaņā ar tautas ticējumiem pēc nāves nevarēja rast mieru un traucēja dzīvajiem.⁴³¹ Jaunu nozīmi un saturu šī tradīcija ieguva kristīgās ticības iespaidā. Mirušo guldīšana uz vēdera agrajos viduslaikos tika praktizēta gandarīšanas nolūkā, kā grēku nožēlas poza. Piemēram, šādi tika apbedīts franku karalis Pipins Īsais.⁴³² Vēlajos viduslaikos un agrajos jaunajos laikos, izmantojot šādu apbedīšanas veidu, tika veikti arī maģiski aizsardzības pasākumi pret dažādām slimībām, sērgām un mēri.⁴³³

⁴²⁹ Raphael A. Ueber einen archäologischen Fund auf dem Beihofe Skarre (Elisenhof) bei Groß – Autz // Sb. Kurl. 1911. – Mitau, 1912. – S. 58. – Taf. I.

⁴³⁰ Valk H. Rural cemeteries of southern Estonia 1225 – 1800 AD. – Visby-Tartu, 2001. – P. 69.

Svetikas E. Alytaus kapinynas: christianizacijos šaltiniai. – Vilnius, 2003. – P. 151.

Zoll – Adamkova H. Wczesnośrednowieczne cmentarzyska szkietetowe Małopolski. – Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1971. – Cz. II. – S. 50. – 52. Salīdzinoši daudz šādi kapi atsegti Lietuvas kapsētās, 57 gadījumi no 27 apbedīšanas vietām.

⁴³¹ Lecoutex C. Geschichte der Gespenster und Wiedergänger im Mittelalter. – Köln, Wien, 1987. – 306 s. Grenz R. Archäologische Vampirbefunde aus dem westslawischen Siedlungsgebiet // Zeitschrift für Ostforschung. – Marburg/Lahn, 1967. – Jahrgang 16. – Heft 2. – S. 255. – 265. Daniell Chr. Death and burial in medieval England 1066 – 1550. – London and New York, 1997. – P. 118., 119.

⁴³² Kyll N. Die Bestattung der Toten mit dem Gesicht nach unten // Trierer Zeitschrift für Geschichte und Kunst der Trierer Landes und seiner Nachbargebiete. – Trier, 1964. – Jahrgang 27. – S. 168. – 183. Fehring G., P. Missions- und Kirchenwesen in archäologischer Sicht // Vorträge und Forschungen. Geschichtswissenschaft und Archäologie. Untersuchungen zur Siedlungs-, Wirtschafts- und Kirchengeschichte, 1979. – Bd. XXII. – S. 570.

⁴³³ Kyll N. Die Bestattung der Toten mit dem Gesicht nach unten // Trierer Zeitschrift für Geschichte und Kunst der Trierer Landes und seiner Nachbargebiete. – Trier, 1964. – Jahrgang 27. – S. 180 – 183.

Šeit atzīmējama vēl viena parādība, kas varētu palīdzēt skaidrot atsevišķus neparasti guldīto mirušo novietojuma veidus. Viduslaiku beigās, kad bieži plosījās mēris un tā sekas bija postošas, Rietumeiropā parādījās sevis šaustītāji (*Geissler, Flagellanten*), kas pārauga plašākā masu kustībā. Tā balstījās tautas reliģiozitātē un priekšstatos, ka šīs nelaimes cēlonis ir grēcīgā dzīve, bet sekas – Dieva sods. Šādu cilvēku grupas ceļoja apkārt un ar miesas mērdēšanu un šaustīšanu gandarīja par grēkiem. Viņi mēdza atveidot (vizualizēt) dažādu pārkāpumu un grēku veidus, izmantojot ķermeņa pozas. Tas nenotika pēc vienota modeļa, bet katrā pilsētā un reģionā pastāvēja atšķirības. Piemēram, Štrāzбургā uz sāniem gūlās laulības pārkāpēji, bet uz muguras – slepkavas.⁴³⁴ Magdeburgā slepkavas vēlās uz muguras, nepatiesi zvērestu devušie gūlās uz sāniem, bet laulību pārkāpēji – uz vēdera.⁴³⁵ Varbūt ir meklējama kāda likumsakarība starp šāda veida grēku atveidojumiem un uz sāniem vai vēdera guldītajiem mirušajiem, kas varētu liecināt par gandarīšanas pozām.

Latvijas gadījumā nav zināmi un precīzi skaidrojami mirušo guldīšanas uz vēdera ievērošanas iemesli. Iespējams, šāds mirušo novietojums liecina par nevērīgu un paviršu apbedīšanu⁴³⁶ vai vēlmi nodrošināties pret ļauna rakstura cilvēku, pašnāvnieku un citu neparastā veidā mirušo atgriešanos. Par tādu rīcību un motīviem ir saglabājušās ziņas Madonas rajona, Sarkaņu pagasta Biksērē pierakstītajā ticējumā: “*Daži, kam nelaiķis nedeva miera, atrakuši viņa kapu un apgriezuši zārku uz mutes, tad mironis vairs nevarot no kapa iznākt (21111)*”.⁴³⁷ Varbūt, šāds apbedīšanas veids liecina par aizsardzības pasākumiem pret slimībām un mēri, kas Latvijas teritorijā vairākkārt plosījās 16., 17. gs. Tāpat nav izslēgts, ka mirušie uz vēdera guldīti gandarīšanas pozā, jo šāda veida apbedījumi galvenokārt atsegti pārvaldes centru kapsētās, kur saskaņā ar baznīcas noteikumiem netika pieļauta neticīgo, pagānu, ekskomunicēto, pašnāvnieku u.c. apbedīšana.

Nav šaubu, ka mirušo guldīšana uz vēdera nav uzskatāma par baznīcas un valdības piemērotu soda mēru, kas būtu pamatota rakstītā likumā. Tā vairāk gan saistīta ar vienkāršās tautas reliģiskajiem priekšstatiem un ticējumiem, lai izsargātos no ļaunu cilvēku atgriešanās, kas varētu kaitēt un traucēt dzīvajiem. Šis motīvs vāji, bet tomēr parādās latviešu folkloras materiālā. Šeit ir minams iepriekš citētais ticējums, kas pierakstīts Madonas rajona, Sarkaņu pagasta Biksērē un Lerha-Puškaita latviešu teiku un pasaku krājumā iekļautais stāsts par asinssūcēju, kurā netieši var nojaust, ka ļaunus cilvēkus mēdza guldīt uz vēdera: „*Otrā rītā saimnieks [...] aizgāja uz kapsētu, atraka kapu un patiesi – asinssūcējs guļ uz acīm; laikam*

⁴³⁴ Bergdolt K. Der schwarze Tod in Europa. Die Große Pest und das Ende des Mittelalters. – München, 2000. – S. 112.

⁴³⁵ Meier F. Gaukler, Dirnen, Rattenfänger. Aussenseiter im Mittelalter. – Stuttgart, 2005. – S. 76., 77.

⁴³⁶ Dobeles kapsētā atsegti daži uz vēdera guldīti mirušie (200., 716., 958. kaps), kas spriežot pēc pārējo skeleta kaulu novietojuma, nevērīgi iemesti kapa bedrē. Daiga J. Pārskati par arheoloģiskajiem izrakumiem Dobeles kapsētā no 1979. līdz 1982. gadam – LU LVI 416, 434, 458, 918.

⁴³⁷ Šmits P. Latviešu tautas ticējumi. – R., 1940. – III sēj. – 1286. lpp.

*nokavēdamies nebija paspējis vairs apgulties uz muguras. Nu ņēma nocirta tam galvu, ielika kāju starpā un uzvilka uz zārka vāka piecstūra lietuvēna krustu. No tā laika negantnieks rima blandīties.*⁴³⁸

Galvas nociršana kā vēl viens aizsardzības paņēmieni pret ļaunu cilvēku atgriešanos dzīvo pulkā folkloras materiālā ir sastopams ievērojami biežām,⁴³⁹ turpretim 14. – 18. gs. apbedīšanas vietās šādi kapi atsegti ļoti reti. Pagaidām droši zināmi tikai divi šādi apbedījumi (18., 174. kaps), kas atklāti Dobeles kapsētā (16. att.). Domājams, ka mirušie ar nocirstām galvām ir uzskatāmi par sodītajiem. Spriežot pēc rakstītajiem avotiem, galvas nociršana tika piemērota par izvarošanu, laupīšanu, slepkavošanu, nešķīstības grēkiem u.c. pārkāpumiem.⁴⁴⁰ Šāds soda mērs bieži minēts arī 17., 18. gs. Vidzemes un Kurzemes draudžu hronikās. Spriežot pēc ierakstiem, ar galvas nociršanu tika sodītas mātes, kuras bija veikušas savu bērnu slepkavības, baznīcu dedzinātāji u.c.⁴⁴¹ Šajos gadījumos bieži paralēli atzīmēta arī ķermeņa kremēšana, kas 17., 18.gs. un arī agrāk – viduslaikos, bija vēl viens izplatīts soda veids. Latvijas teritorijas viduslaiku rakstītajos avotos tas sastopams jau kopš 13.gs. Interesanti, ka ķermeņa sadedzināšana iekļauta kodificētajās lībiešu – igauņu zemnieku tiesībās, kur šāds soda veids piemērots burvjiem un ķeceriem.⁴⁴² Sadedzināšana un, iespējams, arī citi zemnieku tiesībās norādītie soda veidi (ar ratu, pēršana, pakāršana, galvas nociršana) šajos dokumentos ir iestrādāti 13. gs. pēc lībiešu, latgaļu, igauņu un kuršu kristīšanas (17. att.). Vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos mirušie bez galvas un citām vardarbības pazīmēm atsegti ļoti reti, turklāt ne vienmēr šie gadījumi skaidrojami ar sodītajiem.⁴⁴³ Tāpat arī Latvijā pētītie viduslaiku ugunskapi nebūt neliecina par izpildīto soda mēru, jo atsevišķos novados, galvenokārt Kurzemē, mirušo kremācija ilgi saglabājās kā vietējo iedzīvotāju apbedīšanas tradīcija (skat. iepriekš). Pagaidām vienīgais arheoloģiskajos izrakumos atsegtais ugunskaps, ko varētu saistīt ar sodīšanu, ir atklāta Tērvetes Sapņu 16., 17. gs. apbedīšanas vietā.⁴⁴⁴ Kā jau norādīts iepriekš, sadedzināšanu parasti piemēroja par burvestībām, ķecerībām un nežēlīgām slepkavībām. Kremēšana tika plaši praktizēta saistībā arī ar raganu prāvām, kas Latvijas

⁴³⁸ Lerchis – Puškaitis A. Latviešu tautas teikas un pasakas. – Cēsīs, 1903. – VII sēj. I. daļa. - 159. lpp.

⁴³⁹ Turpat, 133. – 135., 151., 154., 159. u.c.

⁴⁴⁰ Livonijas rakstītajos avotos šāds soda mērs parādās jau 13. gadsimta tā dēvētajās zemnieku un vasaļu (bruņinieku) tiesībās. Lazdiņš J., Blūzma V., Osipova S. Latviešu tiesību avoti. – R., 1998. – 26., 28., 30., 31., 56., 75., 76.

⁴⁴¹ Sloka L. Vidzemes draudžu kronikas. – R., 1925. – 1927. – I – III daļa.

Sloka L. Kurzemes draudžu kronikas. – R., 1928. – I daļa. – 240 lpp.

Sloka L. Kurzemes draudžu kronikas. – R., 1930.g. – II daļa – 336 lpp.

Sloka L. Kurzemes draudžu kronikas. – R., 1934.g. – III daļa. – 330 lpp.

⁴⁴² Lazdiņš J., Blūzma V., Osipova S. Latviešu tiesību avoti. – R., 1998. – 31. lpp. Līdzīgi arī Livonijas vasaļu (bruņinieku) tiesībās sadedzināšana kā soda veids piemērots tiem, kas netic Kristus vai nodarbojas ar buršanu vai indēšanu. Turpat, - 75. lpp.

⁴⁴³ Radiņš A. 10. – 13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi // Latvijas Vēstures muzeja raksti. – R., 1999. – Nr.5. – 25. lpp.

⁴⁴⁴ Atgāzis M. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Tērvetes Sapņu kapsētā 1975. gadā – LU LVI 321

teritorijā aizsākās 16. gs. beigās, bet it īpaši populāras kļuva 17., 18. gs.⁴⁴⁵ Parasti šādi notiesātos apglabāja ārpus kapsētas, purvā, mežā, ceļa malā vai citās profānās vietās. Sadedzinātos pīšļus mēdza izkaisīt vējā vai iebērt ūdenī.⁴⁴⁶ Tas droši vien izskaidro, kādēļ šādi kapi maz sastopami 14. – 18. gs. apbedīšanas vietās.

2.5.4. Neparasti guldīto mirušo izkārtojums kapsētās un apglabāšana citās vietās

Interesanti atzīmēt, ka Dobelē abi kapi, kuros mirušie bija guldīti ar nocirstām galvām, atradās ārpus kapsētas žoga. Šajā kapsētas daļā koncentrējās arī citi neparastā veidā guldīti mirušie. Kapsētas DR daļā atsegti vairāki ZA un DA virzienā orientēti apbedījumi (19., 21., 46., 47., 70., 75., 91., 103., 132., 174., 176., 179. kaps) uz vēdera (22., 111., 171. kaps), ar saliektām kājām (114. kaps) un uz labajiem sāniem (179. kaps) guldīti mirušie (18. att).⁴⁴⁷ Līdzīgi gadījumi konstatēti arī citur. Piemēram, Launkalnes Pāvulkalna 14.–17. gs. kapsētas dienvidu daļā vienkopus koncentrējās vairāki neparastā stāvoklī – uz vēdera un ar pretēju orientāciju guldīti mirušie, kas, domājams, apglabāti kapsētas perifērijā vai ārpus tās robežām.⁴⁴⁸ Mārtiņsalas kapsētas DR daļā, netālu no žoga atsegti pieci vienlaicīgi dubultapbedījumi, divi neparasti – ar galvu Z, ZA virzienā orientēti kapi un viens apbedījums, kurā mirusī sieviete bija guldīta uz vēdera. Vairāki vienlaicīgi apbedījumi, uz sāniem saliektām, sakrustotām kājām, uz vēdera un ar neparastu kapu orientāciju guldīti mirušie atklāti arī kapsētas ZR daļā pretim baznīcas stūrim.⁴⁴⁹

Minētie piemēri liecina par jaunu praksi, kas nav novērota vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos. Kapsētas malā vai ārpus tās parasti apglabāja sodītos, noziedzniekus un citus grēciniekus, kuriem bija liegta apbedīšana iesvētītā zemē, ievērojot baznīcas bērū rituālu. Baznīcas likumdošanā šādu pārkāpumu un pārkāpēju spektrs bija ļoti plašs. Pie šīs kategorijas pieskaitīja neticīgos, pagānus, ķecerus, nekristītos bērņus, turnīros vai divkaujās bojā gājušos, pašnāvniekus, augļotājus, laupītājus, tos, kuri savas dzīves laikā regulāri nav gājuši pie grēksūdzes un svētā altāra sakramenta, kuri dzīvojuši civillaulībā, ekskomunicētos un citus.⁴⁵⁰ Jāatzīmē, ka Rīgas diecēzē un citos piejūras reģionos viduslaikos ar baznīcas lāstu tika aplikti avarējušo kuģu mantu piesavinātāji, kā arī tie, kuri tās uzpirka un veica to realizāciju. Ja šādi laupītāji mira, neatgriezdami mantu, neatlīdzinādami zaudējumus un bez grēku piedošanas,

⁴⁴⁵ Straubergs K. Latviešu buramie vārdi. – R., 1939. – I. daļa. – 41. – 179. lpp. Sadedzināšana līdzīgi kā galvas nociršana sastopama latviešu pasakās un teikās, kas liecina, ka šis soda veids arī folklorizējies. Lerchis – Puškaitis A. Latviešu tautas teikas un pasakas. – Cēsis, 1903. – VII daļa. – 667. lpp.

⁴⁴⁶ Grabmayer J. Zwischen Diesseits und Jenseits. Oberrheinische Chroniken als Quellen zur Kulturgeschichte des späten Mittelalters. – Köln Weimar Wien, 1999. – S. 91. Lecoutex C. Geschichte der Gespenster und Wiedergänger im Mittelalter. – Köln, Wien, 1987. – S. 127.

⁴⁴⁷ Daiga J. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Dobeles kapulaukā 1979. gadā – LU LVI 416. Daiga J. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Dobeles kapulaukā 1980. gadā – LU LVI AA 434.

⁴⁴⁸ Siatkovskis J. Izrakumi Pāvulkalna viduslaiku kapsētā un arheoloģisko pieminekļu apzināšana // ASM 1984./85. - R., 1986. - 100. lpp.

⁴⁴⁹ Muižnieks V. Apbedīšanas tradīcijas Mārtiņsalas baznīcas kapsētā // AE. - R., 2006. – XXIII laid. – 172. lpp.

⁴⁵⁰ Lex P. Das kirschliche Begräbnisrecht (historisch – kanonisch dargestellt). – Regensburg, 1904. - S. 216. – 405.

viņi nesaņēma baznīcas apbedīšanu un to liķi tika iemesti jūrā.⁴⁵¹ Dažkārt, izmantojot kanoniskajos likumos noteiktās tiesības brīvi izraudzīties apbedīšanas vietu un apejot baznīcas vadības aizliegumus, ekskomunicētie un citi ar baznīcas lāstu sodītie tika apglabāti kaimiņu draudžu vai klosteru kapsētās.⁴⁵² Domājams, ka šajā sakarā viduslaiku dokumentos ne reizi vien sastopami Romas pāvestu norādījumi, ka Livonijas bīskapiem un Vācu ordenim jāraugās, lai kapsētās netiktu apglabāti ekskomunicētie, neticīgie, shizmātiķi un lai tās tiktu pasargātas no asinsizliešanas.⁴⁵³ Kapsētas tika uzskatītas par svētām un neaizskaramām vietām.⁴⁵⁴ Necienīgu personu apglabāšanu uztvēra par kapsētas apgānīšanu un visu taisno ticīgo pīšļu cieņas aizskaršanu. Šādos gadījumos bija nepieciešams atjaunot kapsētas svētību.⁴⁵⁵

Reformācijas ietekmē attieksme pret mirušajiem un kapsētām mainījās. Šo vietu status sekularizējās, un līdz ar to sašaurinājās arī to cilvēku kategoriju loks, kurus parasti neapglabāja kapsētās pie baznīcām. Tika pieļauta nekristīto bērnu, to, kas nebija ņēmuši dalību pie dievgalda, atsevišķos gadījumos arī mīklainos apstākļos un nelaimes gadījumos bojā gājušo apbedīšana. 1688. g. Vidzemes ev. lut. baznīcas nolikumā norādīts, ka mācītājam nav jābūt pārsteidzīgam ar bezdievju, smagā grēkā mirušo un pašnāvnieku apbedīšanu. Šo gadījumu izskatīšana jāiesniedz laicīgai tiesai, kura tad sniedz tālākus norādījumus arī par apbedīšanu.⁴⁵⁶ Attiecībā uz nekristītajiem bērniem viduslaikos un katoļu baznīcā arī pēc Tridentas koncila (1545.–1563. g.) saglabājās stingra nostāja. Baznīcas vadība aizliedza to apbedīšanu iesvētītā kapsētas zemē, jo, nesaņēmuši kristību tie nebija piederīgi baznīcai – ticīgo kopienai.⁴⁵⁷ Tikpat stingri noteikumi pastāvēja arī attiecībā uz grūtniecības un dzemdību laikā mirušajām sievietēm, kuras tika uzskatītas par nešķīstām. Šie priekšstati sakņojās Vecās Derības tradīcijās un, domājams, arī pagāniskajos ticējumos, kas saglabājās un

⁴⁵¹ Vairāki dokumenti, kas satur šāda veida norādījumus ir izdoti 13. gs. Tie ir domāti tirgotāju un to īpašuma aizsardzībai, kuri kuģoja no Lībekas un Gotlandes uz Livoniju. LUB1. – Bd. I. Reg. 284., 327., 445. – S. 72., 82., 83., 107., 108.

⁴⁵² Lex P. Das kirschliche Begräbnisrecht (historisch – kanonisch dargestellt). – Regensburg, 1904. – S. 248., 249.

⁴⁵³ LUB1. – Bd. VI. Nr. 2739, 2837, 3114, 3131., 3143. u.c.

⁴⁵⁴ Schweizer J. Kirchhof und Friedhof. Eine Darstellung der beiden Haupttypen europäischer Begräbnisstätten. – Linz, 1956. – S. 53. Kyll N. Tod, Grab, Begräbnisplatz, Totenfeier //Rheinisches Archiv IV. – Bonn, 1972. – S. 88. Illi M. Wohin die Toten gingen. Begräbnis und Kirchhof in der vorindustriellen Stadt. – Zürich, 1992. – S. 38.

⁴⁵⁵ Pāvests Klements VI 1348. gadā arhibīskapam Fromholdam atļāvis atkārtot vairāku šādi apgānīto baznīcu un kapsētu iesvētīšanu. LUB1. – Bd. VI. Nr. 2837.

⁴⁵⁶ Buddenbrock G., J. Sammlung der Gesetze welche das heutige livländische Landrecht enthalten, kritisch bearbeitet. – R., 1821. – Bd. II – S. 1811., 1812.

⁴⁵⁷ Rituale Romanum izdevumā, kas pirmo reizi publicēts 1614. gadā un vēlākajos izdevumos, kas bija saistoši un tika izmantoti visās katoļu baznīcas laīņu rita diecēzēs, nekristīti bērni (Infantibus mortuis absque baptismo) ierindoti sarakstā, kurus neapglabāja ar baznīcas bērnu ceremoniju (Quibus non licet dari Ecclesiasticam sepulturam). Labudda A. Liturgia Pogrzebu w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631). – Warszawa, 1983. – S. 224., 225. Šāds katoļu baznīcas ceremoniju apkopojums tika izmantots arī Latvijā. LNB Letonikas reto rokrakstu nodaļā glabājas Rituale Romanum eksemplārs no Krāslavas jezuītu kolēģijas bibliotēkas (Ex libris congr. Misionis Domus Craslaviensis). Diemžēl šim izdevumam nav saglabājusies titullapa, kādēļ nav zināms precīzs tā izdošanas laiks.

tika iekļauti kristīgajā mācībā.⁴⁵⁸ Nenoliedzami šādos apstākļos mirušo sieviešu apbedīšanā izšķiroša nozīme bija un palika nekristītajam miesas auglim. Vēlo viduslaiku liturģista Vilhelma Duranda (1230–1296) un citu autoru darbos norādīts, ka grūtniecībā un dzemdībās mirušās sievietes nav apglabājamās baznīcā, bet viņas var guldīt kapsētā. Nekristītie nedzimušie bērni, kas tiek atdalīti no mātes miesām, jāapglabā ārpus kapsētas.⁴⁵⁹ Praksē šie norādījumi ne vienmēr tika ievēroti. V. Durands pats norādījis, ka ir tādi, kas uzskata, ka šie bērni jāapglabā kapsētā kopā ar sievieti.⁴⁶⁰ Arheoloģiskie izrakumi viduslaiku kapsētās, apliecina, ka grūtniecības un dzemdību laikā mirušās sievietes, kopā ar nedzimušajiem un mirušajiem bērniem, parasti tika apglabātas iesvētītā kapsētas zemē.⁴⁶¹ Vairāki šādi sieviešu apbedījumi ir atsegti arheoloģiski pētītajā Dobeles 14.–17. gs. kapsētā. Izrakumu vadītāja J. Daiga atzīmējusi trīs gadījumus, kad sieviešu apbedījumos kopā ar pieaugušo kauliem konstatēti embriju kauliņi (72., 480., 908. kaps) un vienā kapā vienlaicīgi bija guldīta sieviete ar zīdaiņi.⁴⁶² Domājams, ka arī citās arheoloģiski pētītajās Latvijas teritorijas kapsētās dubultapbedījumos kopā ar sievietēm apglabātie bērni liecina par līdzīgiem nāves apstākļiem un apbedīšanas praksi.

Nekristītos bērnus mēdza apglabāt gan profānās vietās, gan kapsētās pie baznīcām. No vienas puses viņi tika uzskatīti par pazudinātajiem, bet, no otras, – tautas reliģiozitāte nepieļāva, ka mazo bērnu dvēseles varētu nokļūt ellē. Šim nolūkam tika ierīkotas speciālas apbedīšanas vietas blakus kapsētām vai to teritorijā. Iecienīta bija kapsētas daļa zem baznīcas jumta, kur saskaņā ar tautas priekšstatiem notekūdeņiem piedēvēja šķīstījošas spējas.⁴⁶³

Nav šaubu, ka arī Livonijā viduslaikos tika ievērota līdzīga baznīcas likumdošanā noteikta kārtība. Par to liecina Kurzemes un Vidzemes luterāņu baznīcas nolikumos atrodamas piezīmes par nekristīto bērnu apglabāšanu. Kurzemes 1570. g. ev. lut. baznīcas nolikumā tiek aizliegta nekristīto bērnu aprakšana atsevišķās nošķirtās vietās un tiek pieprasīta to apbedīšana kopā ar pārējiem kristiešiem.⁴⁶⁴ Līdzīgi arī Vidzemes ev. lut. baznīcas nolikumā norādīts, ka nekristītie bērni apglabājami savu vecāku atdusas vietās un mācītāja

⁴⁵⁸ Labudda A. Liturgia Pogrzebu w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631). – Warszawa, 1983. – S. 234. – 236.

⁴⁵⁹ Gvillelmi Duranti Rationale Divinorum Officiorum I. /Edervnt A. Davril et T.M. Thibodeau. –Tvrnholti, 1995. – 61., 62. lpp. Daniell Chr. Death and burial in medieval England 1066 – 1550. – London and New York, 1997. – P. 127.

⁴⁶⁰ Gvillelmi Duranti Rationale Divinorum Officiorum I. /Edervnt A. Davril et T.M. Thibodeau. –Tvrnholti, 1995. – 62. lpp

⁴⁶¹ Daniell Chr. Death and burial in medieval England 1066 – 1550. – London and New York, 1997. – P. 125. – 127.

⁴⁶² Daiga J. Pārskati par arheoloģiskajiem izrakumiem Dobeles kapsētā no 1979. līdz 1982. gadam – LU LVI 416, 434, 458, 918.

⁴⁶³ Schweizer J. Kirchhof und Friedhof. Eine Darstellung der beiden Haupttypen europäischer Begräbnisstätten. – Linz, 1956. – S. 58. Kyll N. Tod, Grab, Begräbnisplatz, Totenfeier //Rheinisches Archiv IV. – Bonn, 1972. – S. 120 - 126. Illi M. Wohin die Toten gingen. Begräbnis un Kirchhof in der vorindustriellen Stadt. – Zürich, 1992. – S. 57., 58.

⁴⁶⁴ Selhing E. Die evangelischen Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts. – Leipzig, 1913. – Bd. 5. – S. 96.

klātbūtnē. Kapsētas malā vai ārpus tās aprokami nogalinātie ārlaulībā dzimušie bērni.⁴⁶⁵ Saskaņā ar protestantu baznīcas teoloģisko mācību bērns, kas dzimis no kristītiem vecākiem jau atrodas Jēzus Kristus žēlastībā.⁴⁶⁶ Domājams, tādēļ Vidzmes ev. lut. baznīcas nolikumā ārpus kapsētas vai kapsētas malā aprokami ārlaulībā dzimušie nekristītie bērni, par kuru vecāku reliģisko piederību un dzīvi bija maz kas zināms. Dažādu kristīgās apbedīšanas “mazāk cienīgu” kandidātu apglabāšanu parasti veica speciāli šim nolūkam atvēlētā kapsētas daļā.⁴⁶⁷ Spriežot pēc 17. gs. kapsētu plāniem un 17., 18. gs. rakstītajiem avotiem, parasti tika izmantota kapsētas teritorija baznīcas ziemeļu pusē. Mazsalacas baznīcas un kapsētas 1691. g. plānā ziemeļu pusē atzīmēta brīvo kapu vieta nabagiem un grēciniekiem, kas miruši bez bikts.⁴⁶⁸ Matīšu draudzes grāmatā 1769. g. ierakstā atzīmēts gadījums, kad kapsētas ziemeļu malā bez ceremonijas apglabāts zaglis, kurš zādzības laikā lauzis sprandu.⁴⁶⁹

Neskatoties uz izmaiņām, ko ieviesa protestantu baznīca, ikdienas praksē tomēr saglabājās pietiekami liels pārkāpumu un pārkāpēju spektrs, kuru apbedīšana kapsētās un ar baznīcas bērnu rituālu netika pieļauta. Tie bija noziedznieki, slepkavas, laupītāji, laulību pārkāpēji, baznīcu dedzinātāji, pašnāvnieki, dažādās buršanās apsūdzētie, Dieva zaimotāji, Dieva vārda un svēto sakramentu nievātāji un citi, kuri no laicīgās varas un baznīcas puses par sodu varēja saņemt kristīgās apbedīšanas aizliegumu. Kurzemes 1570. g. baznīcas nolikumā ir plašs pārkāpumu uzskaitījums, par kuriem draudēja izslēgšana no baznīcas.⁴⁷⁰ Parasti sodītos apraka ārpus kapsētas žoga vai atsevišķās savrupās vietās – krustcelēs, soda vietās, agrāka perioda kapulaukos u.c. Pietiekami plašu informāciju par šādiem gadījumiem sniedz 17., 18. gs. Vidzemes un Kurzemes baznīcu vizitāciju protokoli un draudžu hronikas.⁴⁷¹

Arheoloģiskajos izrakumos ir izdevies atklāt vairākas šādas vietas. Uzskatāms piemērs ir Tērvetes Sanatorijas un Sapņu kapsētas. Abas tās atrodas salīdzinoši tuvu viena otrai (aptuveni 300 m attālumā) un ir izmantotas vienlaicīgi. Tērvetes Sanatorijas kapsētā izrakumi veikti vairākkārt, šeit atsegti 57 apbedījumi. Mirušie guldīti, ievērojot noteiktu kārtību, uz muguras, orientēti ar galvu R virzienā.⁴⁷² Šajā kapsētā nav novēroti gadījumi, kad mirušie būtu apzināti guldīti neparastā veidā. Turpretim netālu situētajā Tērvetes Sapņu apbedīšanas

⁴⁶⁵ Buddenbrock G., J. Sammlung der Gesetze welche das heutige livländische Landrecht enthalten, kritisch bearbeitet. – R., 1821. – Bd. II – S. 1811.

⁴⁶⁶ Labudda A. Liturgia Pogrzebu w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631). – Warszawa, 1983. – S. 225.

⁴⁶⁷ Ādamovičs L. Vidzemes baznīca un latviešu zemnieks 1710 – 1740. – R., 1933. – 370., 456. lpp. Kampe P. Baznīcu celtniecība Vidzemē zviedru valdības pēdējos piecdesmit gados (1660. – 1710). – R., 1937. – 58. lpp.

⁴⁶⁸ Dunsdorfs E. Lielvidzemes kartes (17. un 18. gadsimtenī). – Melnburna, 1986. – 61. lpp.

⁴⁶⁹ Sloka L. Vidzemes draudžu kronikas. – R., 1927. – III daļa. – 45. lpp.

⁴⁷⁰ Sehling E. Die evangelischen Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts. – Leipzig, 1913. – Bd. 5. – S. 100.

⁴⁷¹ Bregžis B. Baznīcu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 136 lpp. Sloka L. Vidzemes draudžu kronikas. – R., 1927. – I – III daļa. Sloka L. Kurzemes draudžu kronikas. – R., 1928. – I daļa. – 240 lpp. Sloka L. Kurzemes draudžu kronikas. – R., 1930.g. – II daļa – 336 lpp. Sloka L. Kurzemes draudžu kronikas. – R., 1934.g. – III daļa. – 330 lpp.

⁴⁷² Brīvkalne E. (1953.g.), Atgāža M. (1975.g.), Zemīša G. (1982.g.) izrakumu pārskati glabājas Latvijas Vēstures institūta Arheoloģisko materiālu krātuvē VI AA : 15; 321; 485.

vietā, kur izpētīti tikai astoņi apbedījumi, atsegti trīs kapi ar pretēju mirušo orientāciju DA virzienā, viens ugunskaps un neparasti kapā guldītas sievietes apbedījums. Mirušajai pieres daļā konstatētas trīstūrveida piltuves formas sīkas dobītes, kas liecina par spīdināšanu.⁴⁷³ Acīmredzot šajā vietā atsevišķi apglabāti raganu prāvās vai kādā citā sakarā sodītie, kuru apbedīšana bija liegta Tērvetes Sanatorijas kapsētā.

Līdzīga situācija vērojama arī Jaukandavā. Šeit izpētīti 25 kapi, to skaitā divi grupveida un viens dubultapbedījums. Piecos gadījumos mirušie guldīti ar saliektām kājām, četros – uz sāniem, bet trīs – uz vēdera. Tāpat konsekventi nav ievērota mirušo orientācija (19. att).⁴⁷⁴ Acīmredzot šeit izpētīta kapsētas perifērija jeb atsevišķa apbedīšanas vai soda vieta, kas atradies netālu no 16. gs. rakstītajos avotos minētās draudzes baznīcas un kapsētas. Domājams, ka līdzīga rakstura apbedīšanas vietas pētītas Matkules Tojātu, Spietiņu Plāteru, Bēnes Liekņu senkapos u.c., kur atsegti atsevišķi neparasti guldīti mirušie un kopējais izpētīto viduslaiku un jauno laiku apbedījumu skaits bija neliels.⁴⁷⁵ Iespējams, šīs vietas apbedīšanai nav izmantotas patstāvīgi, bet tikai izņēmumu gadījumos.

Pie gadījuma rakstura apbedījumiem pieskaitāmi arī viens vai vairāki savrup atsegtie kapi, kas ierakti agrāka perioda kapulaukos, apmetnēs, kulta un citās vietās. Šādi atsevišķi apbedījumi atsegti Zesas Antūžu, Grobiņas Priedulāju, Zvirgzdenes Kivtu, Zvejnieku u.c. kapulaukos, Ičas neolīta apmetnē, Matkules Baznīckalnā, Mārtiņsalas pilsdrupās, Ventspilī pie Kantsonu kapsētas un citās vietās.⁴⁷⁶ Minēto gadījumu skaidrojumi var būt dažādi. Tie ir sodītie, svešinieki, kas apraksti tajā pašā vietā vai to tuvumā, kur atrasti to līķi, no slimībām un dažādām sērgām mirušie, dažādos negadījumos bojā gājušie u. tml. Iespējams šie gadījumi ir saistāmi arī ar vardarbīgā nāvē mirušajiem – noslepkavotajiem un veidu kā slēptas šo noziegumu pēdas. Izmantotie piemēri liecina, ka atsevišķos gadījumos neparastos apbedījumus var izmantot par kritēriju apbedīšanas vietu veida jeb statusa noteikšanai, nošķirot patstāvīgi izmantotās kapsētas no gadījuma rakstura apbedījumiem un vietām.

⁴⁷³ Atgāzis M. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Tērvetes Sapņu kapsētā 1975. gadā – LU LVI 321.

⁴⁷⁴ Klepere D. Pārskats par izrakumiem Jaunkandavas senkapos 1967. gadā – LU LVI 203

⁴⁷⁵ Balodis F. Pārskats par izrakumiem Sabiles Krievu kapos un Tojātos 1928. gadā – LNVM AA 109. Stokmanis A., B. Vecākā dzelzs laikmeta uzkalniņu kapi Jēkabpils apkārtnē // Mākslas un senatnes mēnešraksts Latvijas saule. – R., 1927. – Nr. 51., 52. – 562. lpp. Šturms E. Pārskats par izrakumiem Jelgavas apr., Bēnes pag. Liekņu mājās 1928. un 1929. gadā – LNVM AA 191.

⁴⁷⁶ Urtāns J., Vīlka A. Zesas Antūžu senkapi. – Jēkabpils, 1991. – 12 lpp. Daiga J. Pārskats par izrakumiem Grobiņas uzkalniņu kapulaukā 1957. gadā – LU LVI 126. Šnore E. Kivtu kapulauks. – R., 1987. – 33., 52. lpp. Zagorskis Fr. Zvejnieku akmens laikmeta kapulauks. – R., 1987. – 26., 33., 83. lpp. Šturms E. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Abrenes apr. Bērzpils pag. Ičas apmetnē 1938., 1939. gadā – LNVM AA 219. Šturms E. Pārskats par izrakumiem Matkules pag. “Baznīcas kalnā”, pie Buses pilskalna un Buses pilskalna vaļņa priekšā 1937. gadā – LNVM AA 275. Buchholtz A. Über die Burg Holme und die Kirche in Holme // Sb. Rig. 1904. – Rīga, 1905. – S. 221., 222. Karnups A. Pārskats par senvietas apzināšanu Ventspilī kazarmu būves vietā 1940. gadā – LNVM AA 273.

Neparasti guldīti mirušie netieši liecina par apskatāmā perioda notikumiem, soda normām, reliģiskajiem priekšstatiem, ticējumiem un daudziem citiem faktoriem, kā rezultātā šie apbedījumi atšķiras no pārējiem. Ne vienmēr ir iespējams izskaidrot katru konkrēto gadījumu. Mirušo neparastā novietojuma iemesli varēja būt dažādi. Kā būtisku faktoru jāatzīmē tā laika cilvēku reliģiskos priekšstatus, ticējumus un bailes no mirušajiem. Īpaši tas attiecas uz nelabā nāvē vai pirms laika mirušajiem, kuru dvēseles un gari saskaņā ar tautas ticējumiem nevarēja rast mieru, turpināja kļūst par šo pasauli līdz viņu dabiskās nāves noteiktajam brīdim. Latviešu folklorā tie tiek identificēti ar spokiem, vadātājiem, lietuvēniem u.c. Pie minētajām kategorijām pieskaita nekristīto, nonāvēto bērnu, ļaunumā ar lieliem grēkiem mirušo cilvēku, noslepkavoto, noslīkušo, pašnāvnieku dvēseles, burvju un raganu garus un citus.⁴⁷⁷ Šāds motīvs plaši ir bijis izplatīts ne tikai Latvijas teritorijā, bet arī citās zemēs. Spriežot pēc Rietumeiropas avotiem un literatūras šādi priekšstati pastāvējuši viduslaikos un arī vēlāk. Mirušie tika uztverti kā pilntiesīgi kopienas locekļi, kuri ir klātesoši un darboties spējīgi arī pēc nāves.⁴⁷⁸ Viņi ir ne tikai garīgas, bet arī miesīgas būtnes. Mirušie spēj pieņemt ārēju veidolu un parādīties dzīvajiem. It sevišķi šīs īpašības un spējas piedēvēja ļauna rakstura cilvēkiem, kā arī tiem, kuri miruši priekšlaicīgi, nelāgos apstākļos, jeb “nelabā nāvē”.⁴⁷⁹ Baznīca centās šos priekšstatus pārveidot, pielāgojot tā laika teoloģiskajai koncepcijai. Vienkāršākais veids bija šos tēlus demonizēt. Tie ir ļaunie gari, kas stājušie mirušo vietā un ar tiem saistībā esošās grēcinieku dvēseles, kuras gaida atpestīšanu. Šī interpretācija plašāk ieviešas 12. gs. gaitā, vienlaicīgi, kad nostabilizējas priekšstats par šķīstītavu kā vietu starp paradīzi un elli. Spriežot pēc Rietumeiropas literatūras un mākslas pieminekļiem, ļaunie gari apdraud cilvēkus ne tikai dzīves laikā, bet arī vēl pēc to nāves. Lai to novērstu, mirušie tiek guldīti iesvētītā zemē, svaidīti ar vīraku un apsvētīti ar svētīto ūdeni. Gatavojoties bērēm šajā nolūkā notiek arī mirušo vāķēšana (*Totenwache*).⁴⁸⁰ Šis motīvs parādās arī Latviešu folklorā – pasakās un teikās. Velns tikko mirušo mironi mētā, per, ādu dīrā un pats tad paslēpjas tai ādā un zārkā. Bērinieki mironi sargā un ar karstu alvu (arī ūdeni) izdzen velnu no zārka. Tāpat arī zārku un kapu radinieki trīs naktis sargā, lai velni nedabūtu mirušo plosīt.⁴⁸¹ Saprotams, ka sodītie, pašnāvnieki, nekristītie bērni u.c., kuri netika apglabāti saskaņā ar baznīcas bērnu tradīcijām un iesvētītā zemē, kļuva par šiem dēmoniem – ļaunajiem gariem. Teikās un pasakās ir minēts ļoti liels līdzekļu veids kā novērst un ierobežot

⁴⁷⁷ Lerchis – Puškaitis A. Latviešu tautas teikas un pasakas. – Cēsīs, 1903. – VII daļa. – 1330 lpp. Straubergs K. Latviešu buramie vārdi. – R., 1941. – II. daļa. – 531. – 538. lpp.

⁴⁷⁸ Oexle O., G. Die Gegenwart der Toten // Death in the Middle Ages (Edited by Herman Braet and Werner Verbeke). – Leuven Univ. Press, 1983. – S. – 19. – 77.

⁴⁷⁹ Lecoutex C. Das Reich der Nachtdämonen. Angst und Aberglauben im Mittelalter. – Düsseldorf und Zürich, 2001. – S. 66. Grabmayer J. Zwischen Diesseits und Jenseits. Oberrheinische Chroniken als Quellen zur Kulturgeschichte des späten Mittelalters. – Köln Weimar Wien, 1999. – S.133. – 143.

⁴⁸⁰ Lecoutex C. Geschichte der Gespenster und Wiedergänger im Mittelalter. – Köln, Wien, 1987. – S. 62. – 65.

⁴⁸¹ Lerchis – Puškaitis A. Latviešu tautas teikas un pasakas. – Cēsīs, 1903. – VII daļa. – 141., 144. – 149. lpp.

šo ļauno cilvēku, burvju, raganu un garu darbību. Daļu no tiem (galvas nociršanu un sadedzināšanu) apskatīju jau iepriekš runājot par soda mēriem, kas folklorizējušies. Šeit atzīmējama vēl sišana ar Bībeli un krustu, apsvētīšana, dievmaizītes, naudas un citu priekšmetu novietošana kapā, caurduršana ar pīlādža mietu, tēvreizē skaitīšana u.c.⁴⁸² Iespējams, ka daļa no šiem pasākumiem saglabājušies tautas tradīcijās, bet citi ieviesušie kaimiņu tautu un kristīgās baznīcas ietekmē. Folkloras un arheoloģiskais izrakumu materiāls liecina, ka mirušo neparastais novietojums skaidrojams ne tikai ar rakstītām soda normām, bet arī ar reliģiskajiem priekšstatiem un ticējumiem, kas balstījušies pārlicībā, ka pastāv nesaraujama saikne starp dzīvo un mirušo pasauli.

2.6. Mirušo roku novietojums

Mirušo roku novietojumā vērojama liela dažādība. Iespējams, ka pamatveidi bijuši nedaudzi, bet roku sākotnējais stāvoklis mainījies apbedīšanas gaitā – transportējot, ielaižot līķi kapā, kā arī tā satrūdēšanas gaitā. Abu roku apakšdelmu kārtojums bija nosakāms 3573 (42%) mirušajiem. Par pārējiem 4894 apbedījumiem informācija bija nepilnīga vai trūka vispār. Vairums apbedīšanas vietās, kurās pētījumi veikti 19. gs. un 20. gs. pirmajā pusē, mirušo roku novietojumam nav pievērsta nemaz uzmanība. Bieži vien ja nav bijuši un saglabājušies zīmēti kapu plāni un fotoattēli, šis apbedīšanas rituāla elements izrakumu dokumentācijā neatspoguļojas vispār. Šī iemesla dēļ mirušo roku novietojums fiksēts tikai 143 apbedīšanas vietās.

Vadoties pēc arheoloģiskā materiāla izdalāmi vismaz 17 varianti, kas grupējami vairākos raksturīgākos roku novietojuma veidos (20. att.). Izmaiņas, kas radušās pārvietojot mirušo un ķermeņa satrūdēšanas rezultātā, nav iespējams droši noteikt. Roku apakšdelmi savu sākotnējo stāvokli varēja mainīt virzienā uz galvgali, kājgali un sāniem. Variāciju iespējas pastāv ļoti dažādas un ne visas no tām ir identificējamas. Iespējams, ka gadījumos, kad abu roku apakšdelmi atradās atšķirīgās ķermeņa daļās, par to sākotnējo stāvokli liecina vismaz vienas rokas novietojums. Nosacīti pieņemot, ka abu roku apakšdelmi parasti bijuši novietoti tuvāk viens otram, apvienojami ir vairāki roku kārtojuma varianti, atbilstoši tam kā tie konstatēti arheoloģisko izrakumu gaitā. No pirmā līdz septītajam variantam dominējošais ir roku kārtojums, kad abas vai viena roka atradās uz krūtīm. No astotā līdz divpadsmitajam variantam, dominē kārtojums, kad abas vai viena roka atradās perpendikulāri pāri viduklim. Trīspadsmitajā variantā abu roku apakšdelmi atradās sakrustoti vidukļa rajonā, bet četrpadsmitajā variantā abu roku plaukstas daļas virs iegurņa kaula. No piecpadsmitā līdz septiņpadsmitajam variantam – viena vai abas rokas atradās taisni izstieptas gar sāniem. No minētajiem variantiem kā pamatveidi izdalāmi roku kārtojumi, kad tās atradās virs krūtīm (1.

⁴⁸² Turpat, 6., 132. – 135., 143. – 147. u.c. lpp.

– 3. variants), perpendikulāri pāri viduklim (8. variants), virs vidukļa un iegurņa (13., 14. variants), kā arī taisni izstieptas gar sāniem (17. variants). Visbiežāk abu roku novietojums konstatēts perpendikulāri pāri viduklim (30% gadījumu), kad tās sakrustoti virs iegurņa (16%), vai taisni izstiepti gar sāniem (10%). Pārējie varianti nav sastopami biežāk par 5% no kopējā apbedījumu skaita, kuriem bija nosakāms abu roku apakšdelmu novietojums. Atsevišķi norādāmas citos veidos novietotas rokas (16 gadījumos), kuras nav ierindošanas pie aplūkotajiem variantiem. Sastopami dažādi roku stāvokļi – aiz galvas, zem ķermeņa uz sāniem no tā u.c. Domājams, ka roku novietojuma variācijas radušās neparastu apstākļu sakrītības rezultātā (savlaicīgi neiztaisojot mirušā rokas, transportējot mirušo, ielaižot kapā u.c.). Šādi roku stāvokļi nav raksturīgi kādam noteiktam periodam, bet vienlīdz bieži sastopami laika posmā no 14./15. līdz 17./18. gs.

Par noteiktu roku kārtojumu, kas ievērots sagatavojot mirušo apbedīšanai, liecina iepriekš minētie dominējošie veidi. Salīdzinot ar kopējo variantu skaitu, tie ir pavisam nedaudzi – trīs līdz četri roku kārtojuma veidi, kuri skaitliski un procentuāli sastopami biežāk. Domājams, ka pārējie varianti radušies izjūkot sākotnējam roku kārtojumam, kādēļ tie konstatēti arī ievērojami retāk. Vadoties pēc esošā materiāla, nevar nodalīt noteiktam dzimuma un vecumam raksturīgu roku stāvokli. Vieni un tie paši roku novietojuma veidi sastopami vīriešu, sieviešu, pusaudžu un bērnu apbedījumos. Nelielas atšķirības pastāv vienīgi atsevišķu roku novietojuma variantu procentuālajās attiecībās. Sieviešu un vīriešu apbedījumos vienu un to pašu roku novietojuma veidu sastopamība variē robežās no 1–2%, bet pieaugušo un bērnu apbedījumos no 1–5 % . Konstatējams, ka bērniem biežāk nekā pieaugušajiem rokas novietotas gr sāniem un virs iegurņa (20. att.).

Atšķirības roku novietojuma vērojamas reģionāli, hronoloģiski un daļēji arī starp draudžu baznīcu kapsētām un lokālajām apbedīšanas vietām. Līdzšinējie pētījumi rāda, ka pārvaldes centros – pie baznīcām un filiālēm ierīkotajās kapsētās, visā mūsdienu Latvijas teritorijā, dominē roku kārtojums perpendikulāri pāri viduklim. Šāds roku novietojums konstatēts 36% apbedījumu, savukārt lokālajās apbedīšanas vietās 21%. Šeit mirušajiem biežāk novērots roku novietojums ar apakšdelmiem un plaukstu daļām virs iegurņa kaula – 25% gadījumu (21. att.). Atšķirības daļēji skaidrojamas ar hronoloģiskām izmaiņām roku novietojumā. Pie baznīcām ierīkotajās kapsētās līdz šim vairāk pētīti viduslaiku apbedījumi, savukārt lokālajās apbedīšanas vietās – agro jauno laiku kapi. Viduslaikos vairāk raksturīgs roku kārtojums ar apakšdelmiem perpendikulāri pāri viduklim, kamēr jaunajos laikos – virs iegurņa kaula un gar sāniem. Vislabāk izmaiņas roku novietojumā izsekojamas Vidzemes 14.–18. gs. apbedīšanas vietu arheoloģiskajā materiālā. Spriežot pēc kopējiem aprēķiniem, Vidzemes lokālajās apbedīšanas vietās visbiežāk novērots roku kārtojums pēc četrpadsmitā variantā (28%), astotais variants konstatēts 23% gadījumu, septiņpadsmitais 13%, bet pirmais

– aptuveni 4% apbedījumu (22. att.). Ja salīdzina šos pašus datus vadoties pēc apbedījumu datējuma, tad jākonstatē, ka roku kārtojums pāri viduklim 13.–18. gs. gaitā konsekventi sastopams (23 – 24%) apbedījumu. Pie kam 13.–15. gs. tas ir dominējošais roku novietojuma veids, kuru sākot ar 15. gs. beigām aizstāj roku kārtojums virs iegurņa kaula. 15. gs. otrās puses un 16. gs. pirmās puses apbedījumos šāds roku novietojums konstatēts 28%, bet 16.–18. gs. 33% apbedījumu (23. att.). Līdzīga tendence, bet mazāk izteikti vērojama arī Vidzemes baznīcu kapsētās. Mirušo roku kārtojums pēc četrpadsmitā un septiņpadsmitā varianta paralēli astotajam variantam 13.–18. gs. gaitā pakāpeniski sastopams arvien biežāk. Sākot ar 17. gs. otro pusi četrpadsmitais variants kļūst par dominējošo veidu (24. att.). Piemēram, Turaidas baznīcas kapsētā, kur lielākoties atsegti 17., 18. gs. apbedījumi, dominēja virs iegurņa kaula 29% novietotas rokas, perpendikulāri pāri viduklim tās atradās 17% gadījumu.

Pārējos mūsdienu Latvijas teritorijas vēsturiskajos novados, vērojamas līdzīgas tendences ar savām īpatnībām. Sēlpils 14.–17. gs. baznīcas kapsētā dominē astotais roku novietojums, bet Salas muižas baznīcas kapsētas (Jēkabpils Zvanītājos) 16., 17. gs. apbedījumos biežāk tās novietotas pēc četrpadsmitā varianta (25. att.). Sēlijas novada lokālajās apbedīšanas vietās, kur atsegti 16.–19. gs. apbedījumi dominē septiņpadsmitais roku novietojuma veids (28%), otrajā pozīcijā – četrpadsmitais variants (20%), bet trešajā – astotais (16%) gadījumu (26. att.). Kurzemes novada lokālo apbedīšanas vietu viduslaiku kapos dominē astotais roku novietojumu (17%), bet agro jauno laiku apbedījumos procentuāli vienādās pozīcijās ir astotais (19%), četrpadsmitais (19%) un septiņpadsmitais (18%) variants (27. att.). Zemgalē 16.–18. gs. dominē astotais roku novietojuma veids 37% gadījumu, virs iegurņa novietotas rokas sastopamas tikai 17% apbedījumu (28. att.). Zemgales baznīcu kapsētās līdzīgi 14.–16. gs. apbedījumos biežāk sastopams astotais roku kārtojuma variants, bet otrajā un trešajā pozīcijā sākot ar 15. gs. otro pusi ir četrpadsmitais un septiņpadsmitais variants (29. att.). Savukārt Latgalē procentuāli visvairāk sastopams mirušo roku novietojums pēc četrpadsmitā varianta. Viduslaiku un agro jauno laiku apbedījumos tas novērots 25% gadījumu. Otrā pozīcijā viduslaikos ir astotais variants (18%), bet jaunajos laikos septiņpadsmitais variants (24%) apbedījumu (30. att.).

Vērojama likumsakarība, ka gadsimtu gaitā roku novietojums mainījies no ķermeņa augšdaļas virzienā uz tā lejasdaļu. Vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos visbiežāk sastopams mirušo roku kārtojums virs krūtīm, kad tās abas sakrustotas vai viena roka pārlikta pāri krūtīm, bet otra atrodas nedaudz zemāk. Šāds roku kārtojums vēlajā dzelzs laikmetā bijis raksturīgs lībiešiem, latgaļiem, sēļiem un zemgaļiem. Piemēram, Salaspils Laukskolas 10.–13. gs. lībiešu kapulaukā, no 80 apbedījumiem, kuros bija iespējams noteikt roku novietojumu, viena

vai abas rokas uz krūtīm atradās 44 (55%) gadījumā.⁴⁸³ Līdzīgi arī latgaļu kapulaukos, virs krūtīm novietotas rokas konstatēts visbiežāk. Izmaiņas roku novietojumā latgaļu apdzīvotajā teritorijā vērojamas, sākot ar 12. gs., kad pret galvu tās tiek paceltas arvien retāk.⁴⁸⁴ Līdzīga likumsakarība novērota arī Daugavas lībiešu apdzīvotā novada senkapos. Piemēram, Vampeniešu II un Raušu kapulauka senākajiem apbedījumiem rokas bija paceltas pie galvas vai viena no tām pārlikta krūtīm, jaunākajos kapos rokas bija novietotas jostas rajonā, uz iegurņa vai gar sāniem.⁴⁸⁵

Viduslaiku apbedījumos roku kārtojums virs krūtīm pastāv paralēli citiem roku kārtojumiem, bet atšķirībā no dzelzs laikmeta tas vairs nav dominējošais veids. Biežāk šāds roku novietojums vēl sastopams 13.–15. gs. apbedījumos. Piemēram, ar senlietām datētos Ikšķiles, Mātiņsalas kapsētas 13.–15. gs. apbedījumos un Dobeles kapsētas 14. gs. otrās puses un 15. gs. 1. puses kapos, virs krūtīm novietotas rokas sastopams kā otrais biežāk izplatītais roku novietošanas veids. Ikšķiles kapsētā ar 13.–15. gs. datētajos apbedījumos pirmajā pozīcijā ir astotais variants (vairāk nekā 40%), bet otrajā – otrais un trešais roku novietojuma veids, kas sastopamas 12–15% gadījumu (31. att.). Mātiņsalas kapsētas 13., 14. gs. apbedījumos līdzīgi pirmajā pozīcijā ir astotais variants (29%), bet otrajā – otrais (14%), pirmais (12%) un trešais (12%) variants. 14., 15. gs. roku kārtojums pēc astotā varianta sastopamas 45%, bet kā nākamais biežāk sastopamais veids seko trešais variants 11% gadījumu (32. att.). Dobeles kapsētas 14., 15. gs. apbedījumos pirmajā pozīcijā ir astotais variants 36%, bet otrajā – pirmais (13%) un trešais (13%) variants (33. att.). Līdzīga likumsakarība vērojama arī lauku novadu lokālajās apbedīšanas vietās. Piemēram, Kurzemes 13.–15. gs. kapsētās roku kārtojums virs krūtīm ir otrajā pozīcijā, bet Vidzemē – trešajā (23., 27. att.). Citu novadu lokālajās apbedīšanas vietās šādu likumsakarību ir grūtāk noteikt, jo lielākoties pētīti agro jauno laiku apbedījumu, kur roku novietojums virs krūtīm sastopams pavisam retos gadījumos.

Aplūkojot arheoloģiskās liecības, kopumā vērojama vienota tendence, ka gadsimtu gaitā virs krūtīm rokas tiek novietotas arvien retāk. Vēlajā dzelzs laikmetā raksturīgais roku novietojuma veids virs krūtīm viduslaikos pakāpeniski samazinās un tiek aizstāts ar citiem veidiem. Tā vietā sākot ar 13. gs. dominē astotais roku novietojuma variants un paralēli gadsimtu gaitā skaitliski un procentuāli palielinās pēc četrpadsmitā un septiņpadsmitā varianta kārtotas rokas. Daudzviet sākot ar 15., 16. gs. miju virs iegurņa kaula un gar sāniem izstieptas rokas kļūst par dominējošo roku novietojuma veidu. Izņēmums ir Zemgale un Latgale, kur noturīgi ir viena veida roku kārtojuma varianti. Iespējams, ka Latgalē pēc četrpadsmitā

⁴⁸³ Zariņas A. Salaspils Laukskolas kapulauks 10. – 13. gadsimts. – R., 2006., – 21. lpp.

⁴⁸⁴ Radiņš A. 10. – 13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi // Latvijas vēstures muzeja raksti. – R., 1999. – Nr. – 24. – 26., 43. lpp.

⁴⁸⁵ Šnore E. Daugavas lībieši Doles salā // AE. – R., 1996. – XIII laid. – 114. lpp.

variānta kārtotas rokas viduslaiku apbedījumos sastopamas tādēļ, ka šeit vairāk arheoloģiskie pētījumi veikti viduslaiku beigu posma apbedīšanas vietās. Savukārt Zemgalē noturīgs bijis astotais variants, kas citviet konsekventāk ievērots viduslaikos.

Skaidri nav zināmi iemesli, kas ietekmējuši izmaiņas roku novietojumā. Vai izmaiņas roku kārtojumā bijušas saistītas ar kristīgās ticības izplatīšanos, vai tās noritējušas autonomi citu faktoru ietekmē. Atšķirībā no daudzām citām kristīgā bēru rituāla normām (mirušo orientācijas, guldīšanas liķautā, iesvētītā zemē pie baznīcām u.c.), mirušo roku novietojumā nav pastāvējusi stingri noteikta reglamentācija, kas vienmēr un visur konsekventi ievērota. 12., 13. gadsimta liturģistu Sikarda no Klermonas (†1215) un Duranda no Mendes (†1296) darbos šajā sakarā atrodamas tikai lakoniskas piezīmes, ka mirušos jāgulda tā, it kā viņi lūgtos.⁴⁸⁶ Saskaņā ar viduslaiku priekšstatiem, augšāmcelšanos un pastaro tiesu mirušie gaida lūdzoties.⁴⁸⁷ Diemžēl, minētie autori tuvāk nav snieguši paskaidrojumu, kas domāts ar frāzi (*quasi positione oratur*) un kāda veida lūgšanas poza tā ir bijusi. Spriežot pēc citām viduslaiku un jauno laiku rakstīto avotu (katoļu baznīcas ceremoniju un rituālu apkopojumu) norādēm, mirušo rokas jānovieto virs krūtīm sakrustotā veidā (*manibus in modum crucis super pectum collatis*).⁴⁸⁸ Katoļu baznīcas 17.–19. gs. ceremoniju apkopojuma izdevumā *Rituale Romanum* norādīts, ka mirušajam rokās virs krūtīm ievieto mazu krustu, bet ja tā nav, tad rokas novieto krustveidā.⁴⁸⁹ Neskatoties uz visai konsekventām rakstīto avotu norādēm, praksē tomēr mirušo roku novietojumā pastāvējusi liela daudzveidība ar reģionālām un hronoloģiskām atšķirībām. Uzskatāmi tas atspoguļojas viduslaiku mākslas darbu un kapa pieminekļu materiālā, kur sastopami vairāki mirušo roku novietojuma veidi. Vienlaicīgi ir atainotas virs krūtīm sakrustotas, kopā ar plaukstām saliktas rokas, perpendikulāri pāri viduklim un virs iegurņa kaula novietotas rokas (34. att.).⁴⁹⁰ Iespējams, ka mākslā atspoguļojas savulaik valdošie roku kārtojuma veidi, lai gan pēc mākslas darbiem nav iespējams tos droši klasificēt un datēt. Šajā sakarā noteiktas likumsakarības novērotas arheoloģiski pētīto viduslaiku un jauno laiku kapsētu materiālā. Skandināvijas, Vācijas, Polijas, Šveices u.c. valstu arheoloģiski pētītajās kapsētās izdevies izsekot roku novietojuma

⁴⁸⁶ Migne J., P. *Patrologiae cursus completus*. – Paris, 1855. – T. 213. – P. 430; Davril A. & Thibodeau T.M. *Gvillielmi Duranti Rationale Divinorum Officiorum III*. – Tvrnholti, 2000. – P. 99

⁴⁸⁷ Illi M. *Wohin die Toten gingen. Begräbnis und Kirchhof in der Vorindustriellen Stadt*. – Zürich, 1992. – S. 19; Grabmayer J. *Zwischen Diesseits und Jenseits. Oberrheinische Chroniken als Quellen zur Kulturgeschichte des späten Mittelalters*. – Köln Weimar Wien, 1999. – S. 54.

⁴⁸⁸ Dąbrowska E. *Liturgia śmierci a archeologia: uwagi o wyborze miejsca pochowania, orientacji, ułożenia ciała i jego ubiorze w średniowiecznej Europie łacińskiej // Kwartalnik Historyczny. Rocznik CIV, 1997, 4. – S. 8.,9; Kyll N. *Tod, Grab, Begräbnisplatz, Totenfeier // Rheinisches Archiv IV*. – Bonn, 1972. – S. 29.*

⁴⁸⁹ *Deinde corpus de more honeste compositum, (...), ac parva Crux super pectus inter manus defuncti ponatur: aut ubi Crux desit, manus in modum Crucis componantur: (...)*. Šāda neliela anotācija (rubrika) 109. lpp. sniegta *Rituale Romanum* eksemplārā, kas glabājas LNB Letonikas reto rokkrakstu nodaļā.

⁴⁹⁰ Ariès P. *Bilder zur Geschichte des Todes*. – München, Wien, 1984. – 285 s; Loeffler H. *Die Grabsteine, Grabmäler und Epitaphien in den Kirchen Alt – Livland vom 13. – 18. Jahrhundert // Abhandlungen der Herder – Gesellschaft und des Herder – Instituts zu Riga*. – R., 1929. – Bd. 3. – S. 25. Abb. XXII s.

hronoloģiskai secībai agrajos, attīstītajos, vēlajos viduslaikos un daļēji arī jaunajos laikos. Piemēram, Dānijā vērojama likumsakarība, ka senākie roku novietojuma veidi ir gar sāniem un virs iegurņa, kurus vēlāk nomaina roku kārtojums perpendikulāri pāri viduklim un virs krūtīm.⁴⁹¹ Līdzīgi arī Rietumslāvu apdzīvotajā teritorijā tagadējā Polijā, 10.–13. gs. kapsētu apbedījumos rokas visbiežāk novietotas gar sāniem un virs iegurņa, bet sākot ar 14. gs. sastopams to kārtojums virs krūtīm.⁴⁹² Savukārt Dienvidvācijā un Šveicē agro viduslaiku apbedījumos novērots roku novietojums gar sāniem, attīstītajos viduslaikos – iegurņa daļā, vēlajos viduslaikos – vidukļa rajonā, virs iegurņa un krūtīm.⁴⁹³ Roku novietojuma veidi viduslaiku Eiropā nav ievēroti pēc vienota modeļa, bet ilgākā laika posmā paralēli pastāvējuši vairāki to kārtojuma varianti. Veicot plašāku datu apkopošanu un analīzi iespējams izsekot noteiktām tendencēm. Vadoties pēc līdzšinējo pētījumu rezultātiem, viduslaikos roku kārtojums mainījies virzienā no ķermeņa lejas daļas uz tā augšdaļu. Vēlajos viduslaikos kļūst raksturīgs roku kārtojums virs krūtīm, kas labi sakrīt ar šī laika rakstītajos avotos sniegtajām norādēm. Virs krūtīm novietotas rokas nepārprotami saistāmas ar lūgšanas pozas atveidu, kas simbolizēja, ka lūgšanas nāk no sirds.⁴⁹⁴ Acīmredzot šī iemesla dēļ, tas ir bijis iecienīts roku novietojuma veids viduslaiku literatūrā un mākslā atainotajā nāves tematikā.⁴⁹⁵

Mūsdienu Latvijas teritorijas lauku novados, sākot ar 13. gs. valdošais kļūst roku novietojums perpendikulāri pāri viduklim, bet ar 15. gs. otro pusi un vēlāk – virs iegurņa un gar sāniem. Šādu likumsakarību apstiprina arheoloģiskie pētījumi 13./14.–18. gs. baznīcu kapsētās un lokālajās apbedīšanas vietās. Iespējams, ka sākotnēji izmaiņas roku novietojumā skaidrojamas ar kristīgo bērū tradīciju ieviešanos. Perpendikulāri pāri viduklim novietotas rokas ir raksturīgs roku kārtojuma veids vēlajos viduslaikos, kas plaši sastopams visā Rietumeiropā (35. att.). Zīmīgi, ka šāds roku novietojums mūsdienu Latvijas teritorijas apbedīšanas vietās sāk dominēt 13. gs. un ir sastopams arī jauno laiku apbedījumos. Acīmredzot arheoloģiskais materiāls atspoguļo to pašu tendenci, kas vēlajos viduslaikos

⁴⁹¹ Redin L. Arkeologiska perspektiv på Westerhus ödekyrkogård på Erösön in Jämtland //Hikuin 27. Middelalderens kirkegårde Arkæologi og antropologi – insigt og udsyn. – Ribe, 2000. – S. 164; Kieffer-Olsen J. Grav og gravskik i det middelalderlige Danmark – 8 kirkegårdsudgravninger. Udgivet af Afd. for Middelalderarkæologi og Middelalderarkæologisk Nyhedsbrev. – Højbjerg, 1993. – S. 21. – 24., 73. – 90.

⁴⁹² Zoll – Adamkova H. Wczesnośrednowieczne cmentarzyska szkieletowe Małopolski. – Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1971. – Cz. II. – S. 54. – 57; Miśkewicz M. Wczesnośredniowieczne obrządek pogrzebowy na płaskich cmentarzyskach szkieletowych w Polsce //Materialy Wczesnośredniowieczne. – Wrocław - Warszawa - Kraków, 1969. – T. VI. – S. 264., 265.

⁴⁹³ Kyll N. Tod, Grab, Begräbnisplatz, Totenfeier //Rheinisches Archiv IV. – Bonn, 1972. – S. 28., 29; Illi M. Wohin die Toten gingen. Begräbnis un Kirchhof in der vorindustriellen Stadt. – Zürich, 1992. – S. 18., 19; Eggenberger P., Ulrich – Bochsler S., Schäublin E. Beobachtungen an Bestattungen in und um Kirchen im Kanton Bern aus archäologischer und anthropologischer Sicht // Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kulturgeschichte. – Zürich, 1983. – Bd. 40. – S. 233., 234.

⁴⁹⁴ Forstnerosb D. Świat symboliki chrześcijańskiej. – Warszawa, 1990. – S. 20; Grabmayer J. Zwischen Diesseits und Jenseits. Oberrheinische Chroniken als Quellen zur Kulturgeschichte des späten Mittelalters. – Köln Weimar Wien, 1999. – S. 54.

⁴⁹⁵ Ariès P. Geschichte des Todes. – München, 2002. – S. 24; Ariès P. Bilder zur Geschichte des Todes. – München, Wien, 1984. – S. 54. – 145.

pastāvējusi Rietumeiropā. Diemžēl līdz mūsdienām nav saglabājušies Livonijas perioda bērnu rituāla apraksti, kuros būtu norādītas toreiz ievērotās normas. Dominējošais mirušo roku novietojums pāri viduklim netieši liecina, ka tādas varēja pastāvēt, lai gan citu zemju šī laika katoļu baznīcas ceremoniju un bērnu rituālu aprakstos atrodamas norādes par roku sakrustošanu virs krūtīm. Šāds roku novietojums minēts arī 17.–19. gs. *Rituale Romanum* eksemplārā, kas savulaik glabājies Krāslavas Jezuītu ordeņa kolēģijas bibliotēkā.⁴⁹⁶ Kā jau norādīts iepriekš, praksē tomēr mirušo roku novietojums virs krūtīm mūsdienu Latvijas teritorijā nekļuva populārs. Pretēji Rietumeiropā vērojamai tendencei, apbedījumu skaits ar šādu roku novietojumu 13.–16. gs. gaitā pakāpeniski samazinājās. Tā vietā iecienītāks kļuva roku novietojums virs iegurņa un gar sāniem.

Pagaidām nav pietiekami izsmeļoša informācija, kas Rietumeiropā ar mirušo roku novietojumu notiek vēlāk – pēc viduslaikiem. Šveicē 17., 18. gs. apbedījumos rokas atklātas vēdera – krūšu daļā un sakrustotas virs iegurņa.⁴⁹⁷ Ziemeļvācijas jauno laiku apbedījumos un kapsētās biežāk sastopams to kārtojums virs iegurņa kaula un gar sāniem.⁴⁹⁸ Līdzīgi arī Latvijas agro jauno laiku apbedījumos šāda veida roku novietojums ir bijis valdošais. Attiecībā uz viduslaikiem, Latvijas apbedīšanas vietu materiālā vērojamas atšķirības. Gadsimtu gaitā roku novietojums mainās pretēji Rietumeiropā novērotajām likumsakarībām, proti virzienā no ķermeņa augšdaļas uz tā lejasdaļu. Ja 11., 12. gs. skeletapbedījumos raksturīgs roku kārtojums virs krūtīm, tad vēlāk tās sāk novietot arvien zemāk. Rietumeiropas tendencēm līdzīga situācija vērojama Rīgas Sv. Pētera baznīcas kapsētā, kas rakstītajos avotos pirmo reizi minēta 1209. g. Dziļāko horizontu – 13. un 14. gs. sākuma apbedījumos konstatētas virs iegurņa un gar sāniem novietotas rokas. Vēlāk virs tiem uzbērumā ieraktie apbedījumi galvenokārt guldīti ar vidukļa daļā un virs krūtīm novietotām rokām.⁴⁹⁹ Acīmredzot šīs atšķirības skaidrojamas ar sveštautiešu apbedījumiem, kuru roku novietojumā atspoguļojas pārējā Eiropā daudzviet valdošā prakse. Piemēram, Dānijā un Polijā roku kārtojums virs iegurņa un gar sāniem sastopams līdz 13., 14. gs.⁵⁰⁰ Lielbritānijā, Vācijā un

⁴⁹⁶ Glabājas LNB Letonikas reto rokrakstu nodaļā.

⁴⁹⁷ Eggenberger P., Ulrich – Bochsler S., Schäublin E. Beobachtungen an Bestattungen in und um Kirchen im Kanton Bern aus archäologischer und anthropologischer Sicht // Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kulturgeschichte. – Zürich, 1983. – Bd. 40. – S. 234.

⁴⁹⁸ Baumgärtner H., Boenisch G., Bräuer G., Erdmann W. Untersuchungen des Domkirchhofs zu Lübeck – ein Archäologisch – Anthropologischer Vorbericht // Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte. – Bonn, 1984. – Bd. 8. – S. 66., 67; Petzold U. Die Ausgrabungen des Friedhofs von Horno // Arbeitsberichte zur Bodendenkmalpflege in Brandenburg. – Calau, 2005. – Heft 14. – S. 55; Petzold U. Die Untersuchungen des neuzeitlichen Friedhofes auf dem Weinberg im Cottbus // Arbeitsberichte zur Bodendenkmalpflege in Brandenburg. – Wünsdorf, 2004. – Heft 13. – S. 31.

⁴⁹⁹ Spīrgis R. Arheoloģiskie izrakumi Rīgas Sv. Pētera baznīcas kapsētā // AP 2004./2005. – R., 2006. – 49. lpp.

⁵⁰⁰ Olsen J. Grav og gravskik i det middelalderlige Danmark – 8 kirkegårdsudgravninger. Udgivet af Afd. for Middelalderarkæologi og Middelalderarkæologisk Nyhedsbrev. – Højbjerg, 1993. – P. 187; Zoll – Adamkova H. Wczesnośrednowieczne cmentarzyska szkieletowe Małopolski. – Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1971. – Cz. II. – S. 56.

Šveicē šādi roku novietojuma veidi bijuši izplatīti vēl ilgāk.⁵⁰¹ Jāatzīmē, ka iepriekš minētais 13. gs. liturģists Durands no Mendes, kurš miris 1296. g., kapa pieminekļi, kas atrodas Romā, atainots ar slīpi pāri viduklim novietotām rokām un virs iegurņa sakrustotām plaukstām.⁵⁰²

Nav zināms vai šāds roku novietojums atbilst viņa ieteiktajai lūgšanas pozai, kurā jāapglabā mirušie. Neskatoties uz to, ka rakstītajos avotos sastopamas norādes par mirušo roku novietojumu uz krūtīm, praksē tomēr ievēroti dažādi roku kārtojuma veidi, kas atspoguļojas arheoloģiski pētīto apbedīšanas vietu materiālā un mākslā. Šķiet, ka roku novietojumam lielāka uzmanība pievērsta vēlajos viduslaikos, bet pirms tam un vēlāk tam bijusi sekundāra nozīme. Piemēram, mūsdienu Latvijas teritorijas luterāņu baznīcas bērū ceremoniju 17., 18. gs. aprakstos norādes par mirušo roku novietojumu nav nemaz sniegtas. Savukārt katoļu baznīcas ceremoniju apkopojumā (*Rituale Romanum*), kas tika izdots pēc Tridentas koncila, norādes par roku novietojumu mirušajam virs krūtīm varēja atkārtoti iekļaut kā anahronismu no vēlo viduslaiku rituālu grāmatām.

Realitātē roku novietojumā pastāvējusi liela dažādība. Viduslaiku beigās un jaunajos laikos, paralēli mirušo roku kārtojumam virs krūtīm, iecienīts kļuvis to novietojuma veids ķermeņa lejasdaļā, kas vērojams vairākās Rietumeiropas zemēs un mūsdienu Latvijā. Pagaidām nav skaidri zināmi iemesli kādēļ jaunajos laikos biežāk rokas novietotas virs iegurņa un gar sāniem. Vai tā ir bijusi autonoma tendence, vai saistīta ar izmaiņām reliģiskos priekšstatos un tradīcijās. Katrā ziņā šajā sakarā nav vērojamas izteiktas konfesionālas atšķirības, jo ķermeņa lejas daļā novietotas rokas sastopamas gan protestantu, gan katoļu zemēs. Varbūt katoļu zemēs roku kārtojums virs vidukļa kļuvis par iecienītu veidu Turīnas liķauta iespaidā. Viduslaiku beigās un it īpaši jaunajos laikos šī relikvija tika arvien vairāk popularizēta. Ņemot vērā, ka kristīgais bērū rituāls bija orientēts uz to, lai mirušos apglabātu pēc Kristus parauga (liķautā, nesadedzinātā veidā, bez kapu piedevām), roku novietojums varēja būt vēl viens no elementiem, ko atdarināt. Turīnas liķauts uzskatāmi demonstrē kā reiz Kristus guldīts kapā – uz muguras, izstieptā stāvoklī ar skatu uz augšu, virs iegurņa sakrustotām plaukstām (36. att.). Šāds roku novietojums salīdzinoši bieži atainots vēlo viduslaiku un agro jauno laiku mākslas darbos un kapakmeņos (37., 34. att.). Pēc Kristus parauga roku novietojumu virs iegurņa plašāk varēja ieviesties arī bērū tradīcijās.

⁵⁰¹ Daniell Chr. Death and burial in medieval England 1066 – 1550. – London and New York, 1997. – P. 118; Baumgärtner H., Boenisch G., Bräuer G., Erdmann W. Untersuchungen des Domkirchhofs zu Lübeck – ein Archäologisch – Antropologischer Vorbericht // Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte. – Bonn, 1984. – Bd. 8. – S. 66., 67; Eggenberger P., Ulrich – Bochsler S., Schäublin E. Beobachtungen an Bestattungen in und um Kirchen im Kanton Bern aus archäologischer und anthropologischer Sicht // Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kulturgeschichte. – Zürich, 1983. – Bd. 40. – S. 234.

⁵⁰² Madsen K. Han ligger under en blå sten. Om middelalderens gravskik på skrift og i praksis // Hikuin 17. Kirkearkæologi i Norden 3. – Finland, 1987. – S. 123.

Iespējams, ka roku novietojumā nav meklējamas universālas likumsakarības. Dažādās valstīs, reģionos un novados tradīcijas ir atšķirušas. Piemēram, Dienvidīgaunijas 13.–18. gs. apbedījumos vairāk izteikts ir roku kārtojums virs krūtīm, kas bijis dominējošais veids no 15. gs. vidus līdz 17. gs. sākumam.⁵⁰³ Lietuvā 14.–17. gs. kapsētās rokas biežāk novietotas virs vidukļa un gar sāniem.⁵⁰⁴ Tāpat, arī mūsdienu Latvijas vēsturiskajos novados roku kārtojumā vērojamas atšķirības. Tā kā nav zināms vai no baznīcas puses bijušas stingras prasības un tās vienmēr konsekventi ievērotas, tad pieļaujama iespēja, ka dažādi roku kārtojuma veidi gadsimtu gaitā varēja pastāvēt un mainīties autonomi.

2.7. Kapu orientācija

Kapu orientācija ir viena no apbedīšanas rituāla sastāvdaļām, kuru iespējams noteikt un fiksēt arheoloģisko izrakumu laikā. Arheologu darbos to norāda kā atsevišķu etnisko vienību un kultūru raksturojošu pazīmi. Mirušo orientāciju skaidro arī ar reliģiskiem priekšstatiem, kas saistīti ar aizkapa dzīvi, mirušo pasauli un tās lokalizācijas vietu. Dažādām kultūrām, etniskām vienībām mirušo orientācija ir bijusi atšķirīga, tā mainījusies, mainoties reliģiskajiem priekšstatiem. Būtiskas izmaiņas apbedīšanas tradīcijās sekojušas pēc kristīgās ticības ieviešanas, kas uzskatāmi atspoguļojas Latvijas teritorijas 14.–18. gs. apbedīšanas vietu materiālā. Analīzei izmantots 162 lauku novadu apbedīšanas vietu arheoloģiskais materiāls, kopskaitā par 7787 (92%) apbedījumiem, kuriem bija nosakāma kapu orientācija. Par pārējiem senkapjiem trūka precīzu datu, lai tos iekļautu statistiskajā analīzē.

2.7.1. Mirušo orientācija pirms un pēc kristīgas ticības ieviešanas

Latvijas arheoloģiskajā literatūrā kapu orientācijai pievērsta uzmanība gan atsevišķu laikmetu un senkapu publikācijās, gan pētījumos, kas veltīti tikai šai problemātikai. Līdzšinējos darbos plašāk analizētas apbedīšanas tradīcijas aizvēstures periodā, it īpaši dzelzs laikmetā, kad iespējams izšķirt vairākas etniskās grupas. Vēlajā dzelzs laikmetā mūsdienu Latvijas teritorijā dzīvojuši zemgaļi, kurši, Baltijas somi, latgaļi un sēļi, kuru vidū pastāvējušas atšķirības kapu orientācijā.⁵⁰⁵ Daugavas un Gaujas lībiešu novados 10. – 13. gs. apbedījumos ievērots mirušo guldīšanas virziens ar galvu Z, ZR, retāk ZA virzienā. Kurzemē dzīvojušie Baltijas somi mirušos galvenokārt guldījuši ar galvu Z, ZA, bet retāk citos virzienos.⁵⁰⁶ Latgaļu un sēļu kapulaukos jau kopš vidējā dzelzs laikmeta ievērota vīriešu un sievietes diametrāli pretējā orientācija. Sievietes guldītas ar galvu R, bet vīrieši – A virzienā.⁵⁰⁷ Mazāk

⁵⁰³ Valk H. Rural cemeteries of southern Estonia 1225 – 1800 AD. – Visby-Tartu, 2001. – P. 69., 70.

⁵⁰⁴ Svetikas E. Alytaus kapinyas: christianizacijos šaltiniai. – Vilnius, 2003. – P. 153., 154.

⁵⁰⁵ Latvijas PSR arheoloģija. – R., 1974. Мугуревич Э. Проблемы формирования Латышской народности в средневековье (по данным археологии) // Проблемы этногенеза и этнической истории Балтов. – Вильнюс, 1985. – С. 56 – 66.

⁵⁰⁶ Мугуревич Э., Зариня А., Тынессон Э. Ливы // Финны в Европе. VI – XV века Прибалтийско – Финские народы историко – археологические исследования. – М., 1990. – С. 131. – 144..

⁵⁰⁷ Rādiņš A. 10. – 13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi // Latvijas Vēstures Muzeja raksti 5. – Rīga, 1999. – 12., 42.lpp.

izteikti diametrāli pretējā orientācija ir vērojama arī zemgaļu kapulaukos, kur tā atšķiras atsevišķu pieminekļu un laikmetu (periodu) vidū. Piemēram, Jauneiķu kapulaukā Lietuvas teritorijā 80% vīrieši 5.–7. gs. ir guldīti ar galvu D, DR, bet 75% sieviešu – Z, ZA virzienā. Apbedīšanas virziens mainījies 8. gs., kad vīriešus sāka apbedīt ar galvu Z, ZA (92%), bet sievietes – D, DR (99%) virzienā. Bauskas rajona Čunkānu – Dreņģeru kapulaukā 8., 9.gs. vēl nav ievērota noteikta vīriešu un sieviešu pretējā orientācija, savukārt 10., 11.gs. vīrieši guldīti ar galvu D, DA, bet sievietes – Z, ZR virzienā.⁵⁰⁸ Iespējams, ka nekonsekvence kapu orientācijā ir skaidrojamas ar kapulauku plānojumu, apbedīšanu rindās un to kārtojumu lokveidā. Kuršu vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos mirušo orientācija nav precīzi nosakāma, jo sākot ar 10. gs. skeletkapu tradīcija tiek aizstāta ar mirušo kremāciju. Kapu bedres lielākoties izraktas ZA – DR, ZR – DA un A – R virzienā.⁵⁰⁹

Būtiskas izmaiņas mirušo orientācijā vērojamas pēc kristīgās ticības izplatīšanas. Noteicoša loma šajā ziņā bijusi vācu misijai, kas tagadējās Latvijas teritorijā aizsākās 12. gs. beigās un skāra politiskās, sociāli-ekonomiskās un garīgās dzīves norises. Agrākie (skandināvu un slāvu) kristīgās ticības izplatīšanas mēģinājumi neatstāja tik plašu iespaidu.⁵¹⁰ Arheoloģiski pētīto viduslaiku apbedīšanas vietu materiālā vērojams, ka, sākot ar 13. gs., pakāpeniski izzūd lokālās tradīcijas un to vietā nostabilizējas visai Latvijas teritorijai vienots mirušo apbedīšanas veids – skeletkapos ar rietumu orientāciju (38. att.).⁵¹¹ Visagrāk – 12. gs. beigās un 13. gs. sākumā izmaiņas skāra Daugavas lejteces un Gaujas lībiešu novadus, kur tika celtas baznīcas un ierīkotas pirmās kristīgo kapsētas (Ikšķilē, Mārtiņsalā, Aizkrauklē, Turaidā u.c.). Nedaudz vēlāk – 13. gs. gaitā un 14. gs. sākumā arī kuršu, zemgaļu, latgaļu un sēļu apdzīvotajos novados R orientācija kļūst par valdošo. Pārmaiņas mirušo novietojumā kapā ir noritējušas salīdzinoši ātri atšķirībā no daudzām citām bērnu tradīcijām, piemēram, kapa inventāra līdzī došanas, pārtikas ziedošanas mirušajiem, to apbedīšanas tieši ar baznīcām nesaistītās vietās u.c., kuras bijušas daudz noturīgākas. Mirušo guldīšanas virziens ar galvu uz R ievērots ne tikai pārvaldes centru kapsētās (Madlienā, Cesvainē, Sēlpilī, Dobelē, Saldū u.c.), bet arī lokālās apbedīšanas vietās (39. att.), to skaitā agrāka perioda kapulaukos, kuru izmantošana turpinājusies pēc 13. gs. (piemēram, Ambeļu Kusiņu, Plāņu Maskatu, Alūksnes

⁵⁰⁸ Zemgaļi senatnē. – R., 2003. – 32., 35., 36. lpp.

⁵⁰⁹ Мугуревич Э. Проблемы формирования Латышской народности в средневековье (по данным археологии) // Проблемы этногенеза и этнической истории Балтов. – Вильнюс, 1985. – С. 58.

⁵¹⁰ Mugarēvičs Ē. Kristīgās ticības izplatība Latvijas teritorijā 11. – 12. gs. un katoļu baznīcas ekspansijas sākums // LPSR ZAV. – Rīga, 1987. – Nr.5. – 10. – 25. lpp.

⁵¹¹ Līdzīgi procesi citās zemēs tiek skaidroti ar kristietības ietekmi. Fehring G., P. Missions- und Kirchenwesen in archäologischer Sicht // Vorträge und Forschungen. Geschichtswissenschaft und Archäologie. Untersuchungen zur Siedlungs-, Wirtschafts- und Kirchengeschichte, 1979. – Bd. XXII. – S. 555. Valk H. About the transitional period in the burial customs in the region of the Baltic Sea // Acta Visbyensia XI. – Visby, 1998. – P. 237. – 250. Zoll – Adamkova H. Wczesnośrednowieczne cmentarzyska szkietetowe Małopolski. – Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1971. – Cz.II. – S. 39. Friedhof // Lexikon des Mittelalters. – München und Zürich, 1989. – Bd. IV. – S. 924. u.c.

Spieķu u.c. senkapos). Latvijas teritorijas 14.–18. gs. apbedīšanas vietu materiālā mirušo orientācija rietumu virzienā, parasti ar nelielu nobīdi uz dienvidiem un ziemeļiem, ievērota 93% kapu. Viskonsekventāk rietumu virziens ievērots Vidzemes (96%), Sēlijas (95%), Kurzemes (92%) un Zemgales (91%) vēsturisko novadu 14.–18. gs. apbedījumos. Šī laika kapos Latgales teritorijā mirušie ar galvu R virzienā guldīti (74%) gadījumos. Lielākoties 14.–18. gs. apbedīšanas vietās ievērots DR virziens (35%). Ar galvu R virzienā guldīti 34%, bet ZR – 24% mirušie. Vidzemē visbiežāk mirušie guldīti R un ZR virzienā. Pārējos Latvijas vēsturiskajos novados dominē DR virziens. Latgales, Sēlijas un Zemgales apbedīšanas vietās visbiežāk mirušie guldīti DR un R, bet Kurzemē – DR un ZR virzienā (40. att.).

Reģionālās atšķirības, kā arī nobīdes kapu orientācijā no austrumu – rietumu ass, varēja rasties dažādu apstākļu un iespaidu rezultātā. To varēja noteikt kapsētas plānojums, dažādi orientieri, pēc kuriem vadījās apglabājot mirušos, to skaitā arī saules atrašanās pie horizonta dažādos gadalaikos. Piemēram, Mārtiņsalas kapsētā nobīdes no R orientācijas radušās, pieskaņojot apbedījumu rindas un atsevišķus kapus kapsētas žoga virzienam. Atšķirībā no baznīcas, kas bija orientēta precīzi R–A virzienā, apkārt tai ierīkotā kapsēta, kuru norobežoja mūra žogs, atradās ar nelielu nobīdi ZR–DA virzienā. Iespējams, ka tālāk no baznīcas guldītie mirušie orientēti vadoties pēc kapsētas žoga virziena, ar galvu uz ZR.⁵¹² Līdzīgi gadījumi novēroti arī citās Latvijas kapsētās. Piemēram, Valmieras un Aizkraukles kapsētā novirzes no mirušo guldīšanas rietumu virziena uz Z un D ir radušās, pateicoties pieļautajai kļūdai baznīcas orientācijā. Valmieras baznīca uzcelta ar nelielu novirzi uz ziemeļiem, bet Aizkraukles – uz dienvidiem. Tādēļ arī mirušie Valmieras kapsētā bija guldīti DRR, bet Aizkraukles kapsētā – RRZ un ZR virzienā.⁵¹³ Arī lauku novadu (lokālajās) apbedīšanas vietās nobīdes kapu orientācijā varēja rasties, vadoties pēc kapelu, krucifiksu un citu orientieru novietojuma. Domājams, ka Stukmaņu Vīnakalna 14.–16. gs. kapsētā mirušie ar galvām uz DR un ar skatu ZA virzienā ir vērsti pret uzkalna centru, kur atradies kāds lielāks, visai kapsētai kopējs kristīgās ticības simbols. Par to varētu liecināt izrakumu laukuma ZA stūrī atsegtais dedzinātā sarkanā māla blietējums un akmeņi.⁵¹⁴ Nobīdes mirušo orientācijā ir skaidrojamas arī ar astronomijas zināšanām un senatnē izmantotajiem orientieriem. Pieņēmumi par Z–D un A–R varēja neatbilst astronomiskajām debespusēm, kuras mūsdienās ir precīzi nosakāmas ar kompasu.⁵¹⁵ Senatnē par orientieri tika izmantota saule, pēc kuras lēkta un rieta tika mērīts laiks, kā arī noteikta celtņu, apbedīšanas vietu un, iespējams, arī kapu

⁵¹² Muižnieks V. Apbedīšanas tradīcijas Mārtiņsalas baznīcas kapsētā //AE. – R., 2006. – XXIII laid. – 172. lpp.

⁵¹³ Atgāzis M. Izrakumi Valmierā //ASM. – R., 1973. – 14. – 17. lpp. Stepiņš P. Senā Aizkraukles baznīca //SM. – R., 1940. –II sēj. – 11. lpp.

⁵¹⁴ Urtāns V. Vīnakalna kapulauks pie Stukmaņiem (13. – 17. gs.) // AE. – R., 1962. – IV laid. – 26. lpp.

⁵¹⁵ Valk H. Reflections of Folk – Religion and Beliefs in Estonian Burial Customs of the 13th – 19th Centuries // Archaeology East and West of the Baltic. – Stockholm, 1995. – P. 138., 141.

orientācija.⁵¹⁶ 12. gs. katoļu baznīcas liturģists Johans Belets norādījis, ka jāvadās pēc Lieldienu, nevis Jāņu saules.⁵¹⁷ Lieldienās saules lēkts un riets visprecīzāk atbilsts A un R debespusēm. Domājams, ka nelielas nobīdes kapu orientācijā atsevišķos gadījumos veidojušas, izmantojot par orientieri saules lēktu dažādos gadalaikos.

Novirzes no rietumu orientācijas un nereti arī mirušo guldīšana atšķirīgā vai pretējā virzienā ir novērota arī baznīcās. Piemēram, Mārtiņsalas baznīcā atsegti trīs D un DA virzienā orientēti kapi. Līdzīgi arī Jaunpils baznīcas altāra daļā atsegti trīs ar galvu D virzienā guldīti mirušie. Ikšķiles baznīcā trīs mirušie bija guldīti ar galvu Z un ZA virzienā.⁵¹⁸ Savukārt Saldus baznīcā atsegti 11 mirušie, guldīti ar galvu A, Z un D virzienā.⁵¹⁹ Acīmredzot tīri praktiski apsvērumi dažkārt pamudinājuši mirušo orientāciju pakārtot iekštelņu plānojumam.

Nav izslēgts, ka atsevišķos gadījumos atšķirīgi vai pretēji orientēti mirušie ierakti nejaušas sagādīšanās, nevērīgas attieksmes, kara, bada, dažādu sērgu apstākļos vai kādu citu iemeslu dēļ. Tāpat tie var būt saistīti ar sabiedrības deklasētajiem elementiem (sodītajiem, noziedzniekiem, pašnāvniekiem u.c.), kuri apglabāti, neievērojot ierasto apbedīšanas kārtību. Iespējams, ka par minētajām varbūtībām daļēji liecina neparastā veidā jeb pozā guldītie mirušie.⁵²⁰ Šīs kategorijas apbedījumos mirušo orientācija A, ZA, DA, Z un D virzienā ir konstatēta 15% gadījumu no kopējā neparasti orientēto apbedījumu skaita. Neparasti guldīti mirušie, tāpat atsevišķi savrupi apbedījumi ar pretēju orientāciju sastopami pārvaldes centru kapsētās, kas ierīkotas pie baznīcām un pilīm, kā arī ar tām tieši nesaistītās (lokālās) un gadījuma rakstura apbedīšanas vietās. Pie pēdējām ierindojami senkapi, kuros izpētīti tikai atsevišķi apbedījumi vai kuros koncentrējas lielāks skaits neparasti guldītu mirušo. Vairāki atsevišķi savrupi kapi (pēc apbedījumi) ar neparastu orientāciju atsegti agrāka perioda kapulaukos dzīvesvietās un kulta vietās, piemēram, Matkules Baznīckalnā, Ičas akmens laikmeta apmetnē, Feimaņu Jāņsalas, Zvirgzdenes Kivtu, Spietiņu Plāteru, Bēnes Liekņu, Rītes Ķebēnu, Alsungas Kalniņu, Sēļu Zvejnieku u.c. kapulaukos. Domājams, ka sodīto, noziedznieku, pašnāvnieku u.c. deklasēto elementu apbedīšanai izmantotas speciālas šim nolūkam paredzētas vietas, kā, piemēram, arheoloģiski pētītajos Tērvetes Sapņu un Jaunkandavas senkapos, kur atsegti vairāki neparasti un ar atšķirīgu orientāciju guldīti

⁵¹⁶ Sach R. Methodologische Bemerkungen zur Rekonstruktion Astronomischer Einflüsse auf die Anlage Frühmittelalterlicher Gräberfelder // Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters. – Köln, 1984. – Jahrgang 12. – S. 27. – 34.

⁵¹⁷ Et omnino quoque necessarium est, ut aedificetur versus orientem, hoc est versus solis ortum aequinoctialem; nec vero contra aestivale solstitium, ut nonnulli et volunt et faciunt. Migne J., P. Patrologiae cursus completus. – Paris, 1855. – T. 202. – P. 16.

⁵¹⁸ Muižnieks V. Apbedīšanas tradīcijas Mārtiņsalas baznīcas kapsētā // AE. – R., 2006. – XXIII laid. – 172. lpp. Graudonis J. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Ikšķiles Baznīcas kapos laika posmā no 1969. – 1973. gadam – LU LVI 296. Lūsēns M. Arheoloģiskie izrakumi Alsungā un Jaunpilī // ASM 1988. un 1989. – R., 1990. – 112. lpp.

⁵¹⁹ Ruša M. Pārskats par Saldus Sv. Jāņa baznīcas kapeņu apsekošanu 1995. gadā – LU LVI AA 888.

⁵²⁰ Muižnieks V. Neparasti guldīti mirušie Latvijas vēsturisko laiku kapsētās // LVIŽ. – R., 2007. – Nr. 1. – 31. – 59. lpp.

mirušie.⁵²¹ Minētie gadījumi ir saistāmi ar izņēmumiem, kuri neatspoguļo noteiktas apbedīšanas tradīciju normas. Tomēr 14.–18. gs. apbedīšanas vietu un dažādi orientēto apbedījumu vidū ir iespējams saskatīt atsevišķas likumsakarības, kuras varētu norādīt par seno apbedīšanas tradīciju saglabāšanos un ietekmi pēc 13. gs.

2.7.2. Vēlā dzelzs laikmeta mirušo orientācijas tradīciju kontinuitāte

Atšķirīgas jeb pretējas mirušo orientācijas ievērošana, kā arī rietumu orientācijas salīdzinoši ātra un konsekventa nostabilizēšanās, iespējams, ir skaidrojama ar seno apbedīšanas tradīciju ietekmi. Par to varētu liecināt novērotās nobīdes no R orientācijas dienvidu un ziemeļu virzienā, kā arī diametrāli pretējās orientācijas saglabāšanās atsevišķu vēsturisko novadu sieviešu un vīriešu apbedījumos. Nekonkvences mirušo orientācijā 14.–18. gs. apbedīšanas vietās ir vērojamas visā mūsdienu Latvijas teritorijā. Tomēr atsevišķas pamanāmās likumsakarības ne vienmēr viennozīmīgi liecina par senajām apbedīšanas tradīcijām un tiešu to kontinuitāti. Piemēram, Kurzemes viduslaiku kapsētu apbedījumos dominē DR virziens. Paralēli salīdzinoši bieži sastopami apbedījumi ZR virzienā. Šāda mirušo orientācija ir līdzīga kuršu ugunskapu bedru orientācijai ZA – DR un ZR–DA virzienā. Novērotās likumsakarības tomēr nevar droši sasaistīt ar dzelzs laikmeta tradīciju pēctecību šī reģiona vēsturisko laiku apbedījumos, jo ugunskapu kapulaukos neatspoguļojas precīzs mirušo novietojums. Tāpat DR un ZR orientācija ir sastopama visas tagadējās Latvijas teritorijas 14.–18. gs. apbedīšanas vietu materiālā. Jāatzīmē, ka pagaidām agrākais zināmais un ar 12./13. gs. mijas monētpiekariņu datētais skeletapbedījums, kas atsegts Lībagu Sāraju 11.–13. gs. kuršu ugunskapu kapulaukā (bērna kaps Nr.24), spriežot pēc rotaslietu novietojuma, bija guldītas ar galvu ZA virzienā.⁵²² Šāda orientācija diezgan bieži ievērota arī vidējā dzelzs laikmeta kuršu skeletapbedījumos (Vērgales Ošenieku, Rucavas Mazkatužu, Liepājas Bunku senakapos u.c.).⁵²³ Mirušo orientāciju ZA virzienā vēlajā dzelzs laikmetā ievērojuši arī Kurzemes lībieši – vendi (Lībagu Ķīļi, Nurmuižas Vecčumaļi, Tukuma tirgus laukums un mācītājmuiža).⁵²⁴ To pēcteču viduslaiku apbedījumi pagaidām nav plašāk pētīti. Domājams, ka atsevišķi 14. gs. ugunskapi atsegti Valgales Veģu senkapos, bet skeletapbedījumi Dundagas Laukmuižas (4., 17., 28. k.) kapsētā.⁵²⁵ Valgales Veģu ugunskapi orientēti Z–D, A–R virzienā, savukārt skeletkapos Dundagas Laukmuižā ievērota R un ZR

⁵²¹ Turpat, 45., 46. lpp.

⁵²² Asaris J. Par kuršu izplatību Ziemeļkurzemē 11. – 13. gs. //AE. – R., 1996. – XVIII laid. – 39. lpp.

⁵²³ Virse I. Par dažiem atradumiem Vērgales Ošenieku kapulaukā // Latvijas Vēstures muzeja raksti 8. – Rīga, 2002. – 191., 192. lpp. Žulkus V. Kuršiai Baltijos jūros erdvėje. – Vilnius, 2004. – P. 164.

⁵²⁴ Мугуревич Э. Проблема вендов в период раннего феодализма в Латвии //Berichte über den II. Internationalen Kongreß für Slawischen Archäologie. – Berlin, 1972. – Bd. II. – S. 295.

⁵²⁵ Muižnieks V. 14., 15. gs. ugunskapi Kurzemē //Pētījumi kuršu senatnē. Latvijas nacionālā vēstures muzeja raksti. – R., 2008. – Nr. 14. – 45. - 49. lpp.

orientācija.⁵²⁶ Tā dēvēto kuronizēto lībiešu 13. gs beigu un vēlākos skeletapbedījumos (Dundagas Laukmuizā, Ancē, Puzes Lejaskrogā u.c.) valdošā ir R., DR, ZR orientācija.⁵²⁷ Tikai retumis mirušie guldīti pretēji – ar galvu A, ZA un DA virzienā.

Zīmīgi, ka ZR orientācija Kurzemes un Vidzemes 14.–18. gs. apbedīšanas vietās sastopama biežāk nekā pārējos Latvijas teritorijas vēsturiskajos novados. Arheoloģiskajā literatūrā mirušo orientācija Z virzienā ar nelielām nobīdēm tiek atzīmēta kā somu iedzīvotāju apbedīšanas tradīcijas raksturojoša pazīme (V. Sedovs, J. Selirands, V. Žulkus u.c.).⁵²⁸ Latvijas teritorijas 14.–18. gs. apbedīšanas vietās meridionālā orientācija nav plaši novērota. Agrāk apdzīvotajos lībiešu novados, kā arī baltu un Baltijas somu saskares zonā sastopama rietumu orientācija tikai ar nelielu nobīdi uz ziemeļiem. Uzskatāms piemērs ir Mārīnsalas kapsēta. Šeit nobīde no rietumu orientācijas ziemeļu virzienā novērota galvenokārt robežās no 280 līdz 300 grādiem. Turpretim Salaspils Laukskolas kapulauka 12. gs. beigu un 13. gs. sākuma apbedījumos mirušo orientācija ZR virzienā dominēja ar azimutu 300–330 grādu robežās. ZR mirušo orientācijas tradīcijas kontinuitātei nav iespējams izsekot arī hronoloģiskā aspektā. Mārīnsalas kapsētā, spriežot pēc izpētītajiem apbedījumiem, tā biežāk novērota 14. gs. 2. puses 15. un 16. gs. sākuma apbedījumos, kamēr 13. un 14. gs. pirmajā pusē mirušie lielākoties guldīti ar galvu uz R.⁵²⁹ Pārējā Latvijas teritorijā mirušo guldīšana ar galvu ZR virzienā biežāk ievērota agro jauno laiku (16.–18. gs.) apbedījumos un apbedīšanas vietās.

Kombinācijā ar Z orientāciju dažkārt Latvijas teritorijas 14.–18. gs. apbedīšanas vietās mirušie guldīti ar galvu dienvidu virzienā. Z un D orientācija kā valdošais mirušo guldīšanas virziens konstatēta tikai atsevišķos senkapos (Jaunpiebalgā, Liezeres Ozolmuižā, Zvirgzdenes Verņos, Bēnes Liekņos, Valgales Veģos). Biežāk Z–D, D–Z virzienā orientēti atsevišķi 14.–18. gs. apbedīšanas vietās atsegtie kapi. Pētījumi dzelzs laikmeta kapulaukos liecina, ka Z un D orientāciju ievērojuši balti, piemēram, zemgaļi un zemaīši.⁵³⁰ Vairāki vēlā dzelzs laikmeta un viduslaiku sākumposma apbedījumi ar šādu orientāciju atsegti Ciemaldes un Ceraukstes

⁵²⁶ Мугуревич Э. Проблемы формирования Латышской народности в средневековье (по данным археологии) // Проблемы этногенеза и этнической истории Балтов. – Вильнюс, 1985. – С. 58. Šturms E. Pārskats par izrakumiem Ventspils apriņķa Dundagas Laukmuizā senkapos 1929., 1930.gadā – LNVMA AA 268. Šnore E. Pārskats par 1937. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Dundagas Laukmuizā grantsbedrēs – LNVMA AA 269

⁵²⁷ Мугуревич Э. Некоторые вопросы этнической истории Курземе в X - XIV веках // Взаимосвязи балтов и прибалтийских финнов. – Рига, 1970. – С. 33.,34.

⁵²⁸ Седов В. Следы восточнобалтийского погребального обряда в курганах древней Руси // Советская Археология, 2. – Москва, 1961. – С. 103. Selirand J. Eestlaste matmiskombed varafeodaalsete suhete tärkamise perioodil (11. – 13. sajand). – Tallin, 1974. – S. 241. Žulkus V. Kuršiai Baltijos jūros erdveje. – Vilnius, 2004. – P. 177.

⁵²⁹ Muižnieks V. Apbedīšanas tradīcijas Mārīnsalas baznīcas kapsētā // AE. – R., 2006. – XXIII laid. – 172. lpp.

⁵³⁰ Zemgaļi senatnē. – R., 2003. – 32. – 37. lpp. Седов В. Финно – угры и балты в эпоху средневековья // Археология СССР. – Москва, 1987. – С. 383. Tautavičius A. Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V – IX a.). – Vilnius, 1996. – P. 65.

Podiņu senkapos.⁵³¹ Zīmīgi, ka Z un D orientācija bijusi valdošā atsevišķās Vidzemes un Latgales vēlā dzelzs laikmeta latgaļu apdzīvotās teritorijas 14.–18. gs. apbedīšanas vietās. Iespējams, ka šeit pēc krusta kariem ieceļojuši vidusbalti un Baltijas somi. Šajā sakarā jāatzīmē, ka Jaunpiebalgas kapulaukā, kur apbedīšana veikta vēlajā dzelzs laikmetā un pēc 13. gs., vērojamas divas mirušo orientācijas tradīcijas. Agrākie kapi, kas ierakti, veidojot uzkalniņu uzbērumu, guldīti atbilstoši latgaļu vīriešu un sieviešu diametrāli pretējai orientācijai A–R virzienā, savukārt vēlākie apbedījumi, sākot ar 13. gs., kārtoti rindās Z–D virzienā perpendikulāri agrākajiem kapiem.⁵³² Varbūt šīs atšķirības kapu orientācijā radušās 13. gs. notikumu rezultātā, kad tika dezorganizēta ierastā kārtība un tradīcijas. Etnisko, reliģisko vai kādu citu faktoru ietekmē vislielākā dažādība kapu orientācijā un atkāpes no rietumu virziena ir vērojamas Vidzemes austrumu daļas un Latgales 14.–18. gs. apbedīšanas vietās.⁵³³ Bez mirušo guldīšanas Z un D virzienā šeit vairākos pieminekļos dominējošā bijusi mirušo orientācija A un diametrāli pretējā A un R virzienā ar nobīdi uz Z un D. Piemēram, Kārdabas Grantskalnu, Dzelzavas Strūgukalna, Makašānu Greivuļu, Stirnienes miesta, Ezernieku Jurkovas, Jersikas Ružu, Viesienas Kučuru u.c. apbedīšanas vietās atsegti vēsturisko laiku kapi, kur mirušo orientācijā dominē austrumu virziens. Annas Bundzēnu, Ošupes Smaudžu un Zvirgzdenes Šelupinku kapsētās austrumu un rietumu virzienā guldīto mirušo skaits bijis vienāds. Mirušo orientācija austrumu virzienā sastopama arī citos Latvijas teritorijas vēsturiskajos novados. Tomēr šeit nav iespējams tik izteikti pamanīt mirušo orientēšanas seno tradīciju noturību, kāda ir saskatāmas Austrumlatvijas viduslaiku un agro jauno laiku apbedīšanas vietu materiālā.

Austrumvidzeme un Latgale iekļaujas latgaļu vēlā dzelzs laikmeta apdzīvotajā teritorijā. Šī reģiona iedzīvotāju pievēršana kristīgai ticībai noslēdzās 13.gs. pirmajā pusē un noritēja salīdzinoši miermīlīgā diplomātiskā ceļā atšķirībā no Zemgales un Kurzemes. Neskatoties uz to, šeit ievērojami ilgāk saglabājās atsevišķas senās tradīcijas. Iespējams, ka to noturība skaidrojama ar atšķirīgiem tagadējās Austrumlatvijas kolonizācijas tempiem. Vidzemes rietumu daļa bija spēcīgāk urbanizēta un ar intensīvāku piļu – pārvaldes centru tīklu.⁵³⁴ Šeit arī ātrāk nostabilizējās rietumu orientācija. Piemēram, Drabešu Uplantu, Veselavas, Launkalnes Pāvulkalna, Zaubes Bērmuižas u.c. kapsētās pretēja mirušo

⁵³¹ Boy K. Bericht über Ausgrabungen auf dem Krongute Zeemalden in Kurland. – Mitau, 1896. – S. 35. Ošs K. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Bauskas apriņķa, Ceraukstes pagasta Podiņu kapsētā 1938., 1939. gadā – LNVM AA 177, 178

⁵³² Ozola K. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Latgaļu 12. – 13. gs, uzkalniņu kapulaukā Gaujienas rajonā, Abrupes ciemā pie Jaunpiebalgas kapsētas 1954.gadā – LU LVI AA 20
Ozola K. Pārskats par arheoloģiskajiem aizsardzības izrakumiem latgaļu kapulaukā pie Jaunpiebalgas kapsētas 1960. gadā – LNVM AA 330

⁵³³ Muižnieks V. Graborientierung in Begräbnisstätten aus dem 14. bis zum 18. Jh. in Ostlettland // Etnoss Ja Kultuur Uurimusi Silvia Lauļu auks. – Tartu – Tallinn, 2006. – S. 209. – 226.

⁵³⁴ Mugurēvičs Ē. Vidus- un Austrumlatvija 13. – 14. gs. (Par dažām izmaiņām iedzīvotāju dzīves veidā un kultūrā) //AE. – R., 1973. – X laid. – 27. – 33.

orientācija sastopama tikai atsevišķos 13.–17. gs. apbedījumos. Nav šaubu, ka arī Vidzemes austrumu daļā un Latgalē kristīgā ticība deva impulsu izmaiņām ideoloģijā, kas savukārt ietekmēja apbedīšanas tradīcijas. Konkrēti arī šajā reģionā rietumu orientācija kļūst valdoša, lai gan paralēli saglabājās latgaļu dzelzs laikmeta vīriešu un sieviešu diametrāli pretējā orientācija, kā arī plašāk ieviesās citi kapu orientēšanas virzieni.

Dzelzs laikmetā latgaļi praktizējuši vīriešu un sieviešu diametrāli pretējo orientāciju, vīriešus guldēt ar galvu uz austrumiem, bet sievietes – uz rietumiem. Atkāpes no tradicionālās orientācijas, kas izveidojusies jau 8., 9. gs., latgaļu kapulaukos sastopamas ļoti reti.⁵³⁵ Šāda kapu orientācija saglabājusies arī 13. gs. apbedījumos (piemēram, Sāvienas Jokstu, Vīpes Skudrāju, Madalānu II u.c. kapulaukos), lai gan šajā laikā latgaļu apdzīvotās teritorijā arvien biežāk sastopami no ierastā veida atšķirīgi orientēti kapi. Sākot ar 13. gs., paralēli tradicionālajai diametrāli pretējai orientācijai ieviešas prakse vīriešus guldīt ar galvu rietumu, bet sievietes – austrumu virzienā.⁵³⁶ Šādi jaukta mirušo orientācija ievērota vairākās Vidzemes un Latgales 14.–18. gs. apbedīšanas vietās. Biežāk ar galvu uz austrumiem guldītas sievietes un bērni, nevis vīrieši, piemēram, Augustiņišķu un Slutišķu kapsētā.⁵³⁷ Līdzīgi arī Rēzeknes rajona Vaidu kapos uz austrumiem, ziemeļaustrumiem un dienvidaustrumiem galvenokārt guldītas sievietes un bērni (41. att.).⁵³⁸ Savukārt vīrieši minētajos un citos pieminekļos apglabāti ar galvu uz rietumiem. Attiecīgi apbedīšanas vietās, kur vairāk atsegti sieviešu kapi, austrumu virziens konstatēts kā valdošais mirušo orientācijas veids, piemēram, Kārdzabas Granstkalnu, Dzelzavas Strūgukalna, Makašānu Greivuļu, Ezernieku Jurkovas u. c. senkapos.⁵³⁹ Šādas diametrāli pretējās sieviešu un vīriešu mirušo orientācijas praktizēšanu apliecina arī statistiskie aprēķini. Latgales vēsturiskā novada 14.–18. gs. apbedīšanas vietās dzimums un vecums noteikts 462 apbedījumiem. No tiem 159 ir sieviešu, 122 vīriešu, 181 pusaudžu un bērnu kapi. Ar galvu austrumu virzienā sievietes bija guldītas 33%, vīrieši – 9%, pusaudži un bērni – 15% gadījumu. Attiecīgi rietumu virzienā sievietes guldītas 66%, vīrieši – 89%, pusaudži un bērni 80% gadījumu. Z un D virzienā sievietes orientētas 1%, vīrieši – 2%, bet pusaudži un bērni – 5% gadījumu. Līdzīgi arī Vidzemē sieviešu apbedījumi ar austrumu orientāciju sastopami biežāk nekā vīriešu un bērnu. Sēlijā šādi orientēti kapi dominē vīriešu

⁵³⁵ Rādiņš A. 10. – 13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi //Latvijas Vēstures muzeja raksti 5. – Rīga, 1999. – 12., 42. lpp.

⁵³⁶ Turpat, 25. lpp.

⁵³⁷ Берга Т. Литовские элементы в кладбищах Августинищи и Слутищи XIV – начала XVII века //Lietuvos archeologija. – Vilnius, 2001. – T.11. – С. 421.

⁵³⁸ Vasks A. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Rēzeknes apr. Bērzpils pagasta Sarkanu ciema Vaidu kapos 1973. gadā – LU LVI 294

⁵³⁹ Kā izņēmums ir jāatzīmē Viesienas Kučuru kapsēta, kur visos atsegtajos 16. – 17. gs. apbedījumos konsekventi ievērots austrumu virziens. Mirušie acīmredzot šeit ierakti vadoties pēc kāda šodien vairs nenosakāma orientiera. Ošs K. Ziņojums par arheoloģiskajiem izrakumiem Madonas apriņķa, Viesienas pagasta Kučuru “Egles kalniņā” 1939. gadā – LNVM AA 239

apbedījumu vidū, bet Kurzemē un Zemgalē ar galvu uz austrumiem procentuāli biežāk guldīti bērni (42. att.).

Domājams, ka austrumu orientācijas saglabāšanās Vidzemes austrumu daļas un Latgales teritorijas vēsturisko laiku apbedījumos ir skaidrojama ar baltu senajām apbedīšanas tradīcijām. Austrumu orientāciju kā baltiem raksturīgu pazīmi ir norādījuši vairāki pētnieki (V. Sedov, A. Kviatkovskaja, V. Žulkus u.c.).⁵⁴⁰ Dzelzs laikmetā to ievērojuši austrumbalti, vidusbalti, retāk rietumbalti. Parasti tā cieši saistīta ar vīriešu un sieviešu diametrāli pretējo orientāciju. Piemēram, jau minētajiem latgaļiem un sēļiem ar galvu uz austrumiem apglabāti vīrieši, bet uz rietumiem – sievietes. Līdzīgu orientāciju ievērojuši austrumbalti, kas dzīvojuši uz austrumiem no tagadējās Latvijas un Lietuvas teritorijas. Nereti šeit sastopami arī sieviešu apbedījumi ar austrumu orientāciju.⁵⁴¹ Zemgaļu vidējā dzelzs laikmeta kapulaukos vīrieši guldīti ar galvu D, DR, bet sievietes – Z, ZA virzienā. Vēlajā dzelzs laikmetā kapu orientācija mainījusies. Vīrieši apbedīti ar galvu Z, ZA, D, DA, bet sievietes – D, DR vai Z, ZR virzienā.⁵⁴² Līdzīgi arī žemaiši no 5.–9. gs. sievietes guldījuši ar galvu DR, bet vīriešus – ZA virzienā, ar novirzi attiecīgi uz dienvidiem un ziemeļiem.⁵⁴³ Savukārt augštaiši un leiši (lietuvji) līdz ugunsakapu tradīcijas ieviešanai (6., 7. gs.) sievietes apbedījuši ar galvu A virzienā, bet vīriešus – ar galvu uz rietumiem.⁵⁴⁴

Sieviešu un vīriešu diametrāli pretējā orientācija tagadējās Lietuvas teritorijā saglabājusies arī pēc kristīgās ticības pieņemšanas 14., gs. beigās un 15. gs. sākumā, kad atsāka mirušos apbedīt nesadedzinātā veidā.⁵⁴⁵ Lietuvas teritorijas 15.–17. gs. kapsētās vairāk tomēr vērojama jaukta kapu orientācija. Piemēram, Utenas rajona Ažugiriai 15.–17. gs. kapsētā no valdošā rietumu virziena atšķirīgi – ZA, DA, D un Z virzienā bija orientēti 30% apbedījumi. 26% gadījumu tās bija sievietes un bērni (Urbanavičienē 1995, 166).⁵⁴⁶ Telšu rajona Kuršu 13.–15. gs. kapulaukā 57 izpētītie 15. gs. skeletkapi bija orientēti A, DA, D, DR, R un ZR virzienā. Valdošais šajā kapsētā bija DA virziens, kurā orientēts 51% apbedījumu.

⁵⁴⁰ Sedov В. Следы восточнобалтийского погребального обряда в курганах древней Руси // Советская Археология, 2. – Москва, 1961. – С. 103. – 121. Квятковская А. В. Ятважские могильники Беларуси (к. XI – XVII вв.). – Vilnius, 1998. – С. 55. Žulkus V. Kuršiai Baltijos jūros erdvėje. – Vilnius, 2004. – P. 177. Jāatzīmē cits ne mazāk izplatīts uzskats, ka kapu orientācija austrumu virzienā ir ne tikai baltu, bet arī slāvu seno bērnu tradīciju raksturojoša pazīme. Соловьева Г., Ф. К вопросу о восточной ориентировке погребенных в славянских курганах XI – XIII вв. // Советская Археология, 2. – Москва, 1963. – С. 106. Конечкий В., Я. Об этнической проблематике в исследованиях древнерусских погребальных памятников Новгородской земли (по материалам Федовского могильника) // Тверской археологический сборник, 1. – Тверь, 1994. – С. 140. Šī piezīme attiecas uz teritorijām ārpus apskatāmā reģiona, kur pirms slāvu ienākšanas dzīvojuši balti un somugri.

⁵⁴¹ Sedov В. Следы восточнобалтийского погребального обряда в курганах древней Руси // Советская Археология, 2. – Москва, 1961. – С. 105. – 112.

⁵⁴² Zemgaļi senatnē. – R., 2003. – 32. – 37. lpp.

⁵⁴³ Sedov В. Финно – угры и балты в эпоху средневековья // Археология СССР. – Москва, 1987. – С. 383.

⁵⁴⁴ Tautavičius A. Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V – IX a.). – Vilnius, 1996. – P. 48., 58.

⁵⁴⁵ Žulkus V. Heidentum und Christentum in Litauen im 10. – 16. Jahrhundert. // Rom und Byzanz im Norden. Mission und Glaubenswechsel im Ostseeraum während des 8. – 14. Jahrhunderts, 2. – Stuttgart, 1999. – S. 151., 152.

⁵⁴⁶ Urbanavičienė S. Ažugirių Kapinynas // Lietuvos archeologija. – Vilnius, 1995. – T.11. – P.166.

Lielākoties ar galvu uz DA guldītas sievietes un bērni. Vīriešu kapos biežāk bija ievērota cita orientācija.⁵⁴⁷

Līdzīga aina vērojama arī tagadējās Latvijas Austrumdaļas 14.–18. gs. apbedīšanas vietās, kur sastopama liela mirušo orientācijas virzienu daudzveidība. Kapulauki un kapsētas, kur sievietes orientētas ar galvu uz austrumiem, bet vīrieši pretēji, vairāk pētītas Latgales centrālajā un DA daļā. Pagaidām šāda veida pieminekļi nav zināmi sēļu vēlā dzelzs laikmeta apdzīvotajā teritorijā, kur vēsturisko laiku kapi pētīti mazāk nekā Latgalē un Vidzemē.⁵⁴⁸ Maz šādas apbedīšanas vietas pētītas arī Latgales ziemeļu un Vidzemes ZA daļā (Zvirgzdenes Šelupinki, Annas Bundzēni). Par to, ka šādi apbedījumi šeit izplatīti, liecina Igaunijas dienvidaustrumos (*Võrumaa* apgabalā) arheoloģiski pētītajās ciemu kapsētās atsegte diametrāli pretēji orientētie sieviešu un vīriešu kapi.⁵⁴⁹

Domājams, ka austrumu orientācija, kas novērota galvenokārt sieviešu un bērnu apbedījumos, un rietumu orientācija – vīriešu kapos ir saistāma ar latgaļu tradīciju vīriešus un sievietes apglabāt diametrāli pretējos virzienos, kas pārveidotā veidā saglabājusies pēc kristīgās ticības pieņemšanas. Līdzšinējie pētījumi liecina, ka šāda mirušo orientācija agrāk parādījusies dienvidaustrumu Latvijā (Skaistas Stirnas, Makašānu Greivuļi) un šeit tā saglabājusies arī visilgāk. Mirušo guldīšana diametrāli pretējos virzienos, vadoties pēc dzimumpiederības, novērota Vilmaņu, Preiļu, Jersikas Ružu un vairākās citās 16.–18. gs. kapsētās.⁵⁵⁰

Iespējams, ka šīs tradīcijas noturību sekmējuši kontakti ar tagadējās Lietuvas teritorijas iedzīvotājiem, kuri ar kristīgo ticību iepazinušies vēlāk. Apskatāmā reģionā par lietuviešu klātbūtni liecina vairākās vēsturisko laiku apbedīšanas vietās atrastās Lietuvas teritorijas iedzīvotājiem raksturīgās senlietas, kā arī plašāk pētītajās Augustīnišķu un Slutišķu kapsētās atsegte 15., 16. gs. ugunskapi.⁵⁵¹ Par lietuviešu un citu etnosu iedzīvotāju klātbūtni Vidzemē un Latgalē plašāk rakstījuši arī valodnieki vēsturnieki un antropologi.⁵⁵² Acīmredzot šajā etniski jauktajā vidē, ilgāk saglabājušās atsevišķas senās bērnu tradīcijas, kas bijušas raksturīgas baltiem un Baltijas somiem. Kristīgās ticības ietekmē šīs etniskās atšķirības

⁵⁴⁷ Valatkienė L. Kuršų Kapinynas /Lietuvos archeologija. – Vilnius, 1995. – T.11. – P.238.

⁵⁴⁸ Sēlijā līdzīgi kā vairākos latgaļu kapulaukos, 13. gs. vēl ievērota vēlā dzelzs laikmeta diametrāli pretējā orientācija piemēram, Lejasdopeļu kapulaukā. Šnore E. Lejasdopeļu kapulauks senajā Sēlijā //AE. – Rīga, 1997. – XIX laid. – 64. – 81. lpp.

⁵⁴⁹ Valk H. Rural cemeteries of southern Estonia 1225 – 1800 AD. -Visby & Tartu, 2001. – P. 71.,72.

⁵⁵⁰ Muižnieks V., Vilcāne A. Preiļu kapsēta un dažas apbedīšanas tradīcijas Latgalē 17. gs. otrajā pusē un 18. gs. // Civitas et Castrum ad Mare Balticum. – Rīga, 2002. – 558.,559.. lpp.

⁵⁵¹ Vījups A. Pakavsaktas ar masīvām un garenām zvērgalvām Latvijas 14. – 15. gs. arheoloģiskajā materiālā. //AE. – R., 1994. – XVII laid. – 125. lpp. Берга Т. Литовские элементы в кладбищах Августинищи и Служищи XIV – начала XVII века //Lietuvos archeologija. – Vilnius, 2001. – T.11. – С. 421. – 430.

⁵⁵² Manteuffel G. Polnisch – Livland. – Riga, 1869. – S. 20., 21. Ancītis K., Jansons A. Vidzemes etniskās vēstures jautājumi //AE. – R., 1963. – V laid. – 47., 48. lpp. Гаршва К., К. Диалекты литовского языка и их контакты в Латвии //Lietuvos PSR Mokslu Akademijos darbai A, 2 (87). – Vilnius, 1984. – P. 83. – 92. Zariņa G. Latgales 14. – 18. gs. iedzīvotāju antropoloģiskais raksturojums //LVIŽ. – Rīga, 1998. – Nr. 3. – 5. – 15. lpp.

mazinājušās, tomēr kapu orientācijā senās paražas spējušas pastāvēt un laika gaitā pat modificēties.

2.7.3. Kapu orientācijas interpretācija

Vēlā dzelzs laikmeta mirušo orientācijas tradīcijām un to atstātajam iespaidam 14.–18. gs. apbedīšanas vietu materiālā rakstītajos avotos un folkloras materiālā trūkst noteikta skaidrojuma. Mirušo rietumu orientācijas nostabilizēšanās un salīdzinoši konsekventa ievērošana vēsturisko laiku apbedījumos, domājams, liecina par kristietības ietekmi. Skaidrojums šādai tradīcijai meklējams Jaunajā Derībā. Saskaņā ar kristīgo mācību mirušos sāka apglabāt ar skatu austrumu virzienā, jo no šīs debesu puses gaidāma Pestītāja atkārtota parādīšanās pastarā dienā.⁵⁵³ Šāds mirušo novietojuma ir norādīts viduslaiku (12., 13. gs.) liturģistu, Johana Beleta, Gvillielma Duranda u.c. autoru darbos. G.Durands rakstījis, ka mirušo vajag guldīt ar galvu uz rietumiem, bet ar kājām – uz austrumiem, stāvoklī līdzīgi kā viņš lūgtos, ar nodomu un liecinot par to, ka steidzas no saules rieta uz tā lēktu, no šīs pasaules uz mūžību.⁵⁵⁴ Spriežot pēc J.Beleta norādēm, viduslaikos par orientieri tika izmantots saules lēkts un riets Lieldienu laikā.⁵⁵⁵ Kristīgajā simbolikā Saule bieži lietota Kristus – kā pasaules gaismas – apzīmēšanai.⁵⁵⁶ Lieldienās tā asociējās ar Kristus augšāmcelšanos. Eiropas tautu tradīcijās, tajā skaitā arī latviešu folkloras materiālā atrodams motīvs par Lieldienu saules dancošanu, kas tiek skaidrota ar Kristus augšāmcelšanos.⁵⁵⁷

Zinātniskajā literatūrā bieži uzsvērts, ka latvieši vēl pavisam nesenā pagātnē nav ticējuši mirušo augšāmcelšanās faktam un par to maz ko zinājuši un sapratuši. Aizkapa dzīvi viņi iztēlojušies līdzīgu šīs pasaules dzīvei, kā sava veida paralēli. Tāpat kā šeit virs zemes, arī viņšaulē viņi veiks tos pašus darbus un pienākumus. Šāda interpretācija ir atrodama rakstītajos avotos un vēlāk pārņemta arī pētnieciskajos darbos.⁵⁵⁸ Jānorāda, ka līdzīga izpratne par aizkapa dzīvi nebija sveša arī Rietumeiropā. Viduslaikos plaši izplatītajā vīzijū – atklāsmju literatūrā (*Offenbarungs – Visionsliteratur*) atrodamas liecības, ka aizkapa dzīvi iztēlojās organizētu pēc hierarhiskā un sociālo grupu principa, kā sava veida šīs dzīves paralēli. Nenoliedzami šāda izpratne liecina par senāku priekšstatu noturību, kas viduslaikos veiksmīgi iekļāvušies kristīgajā eshatalogijā.⁵⁵⁹

⁵⁵³ Jaunā derība, Mateja evaņģēlijs: 24. nod., 27. pants.

⁵⁵⁴ Davril A. & Thibodeau T.M. Gvillielmi Duranti Rationale Divinorum Officiorum III. – Tvrmholti, 2000. – P. 99.

⁵⁵⁵ Migne J.,P. Patrologiae cursus completus. – Paris, 1855. – T. 202. – P. 16.

⁵⁵⁶ Forstnerosb D. Świat symboliki chrześcijańskieje. – Warszawa, 1990. – P. 94. – 97.

⁵⁵⁷ Biezaiss H. Seno latviešu debesu dievu ģimene. – R., 1998. – 202. lpp.

⁵⁵⁸ Straubergs K. Pār deviņi novadiņi. – R., 1995. – 283. lpp. Strods H. Latviešu zemnieku 17.gs. dzīves veida un tradīciju apskats //AE. – R., 1970. – IX laid. – 102. lpp. Šturms E. Chroniku un senrakstu ziņas par baltu tautu bēru parašām 13. un 14. gs. //Tautas vēsturei veltījums profesoram Arvedam Švābem. – R., 1938. – 86., 87. lpp.

⁵⁵⁹ Dinzeltbacher P. Klassen und Hierarchien im Jenseits //Miscellanea Mediaevalia. Soziale Ordnung im Selbstverständnis des Mittelalters. – Berlin, Newyork, 1979. – Bd. 12/1. – S. 20. – 40. Dinzeltbacher P. „Verba hec tam mistica ex ore tam ydiote glebonis” Selbstaussagen der Volkes über seinen Glauben – unter besonderer

Domājams, ka līdzīgi tas noticis arī Latvijā un uzskatāmi atspoguļojas arheoloģiskajā materiālā. Sākot ar 13. gs., ir vērojamas būtiskas izmaiņas mirušo orientēšanā. Pakāpeniski nostabilizējas mirušo orientācijas ar galvu R virzienā, kas kā valdošais mirušo guldīšanas veids sastopams visā Latvijas teritorijā – gan pilsētu, pārvaldes centru, gan lauku novadu kapsētās. Kapu orientācijā vairs netiek ievērotas atšķirības pēc dzimuma un etniskās piederības. Acīmredzot tas liecina par latviešu tautas konsolidēšanās gaitu, kas cieši saistīta ar etniskiem un reliģiskiem procesiem. Domājams, par dominējošo faktoru kļūst tieši kristietība, kas veicināja vairāku atsevišķu etnisko grupu apvienošanu. Kapu orientācija ir spilgts liecinieks šiem notikumiem. Vai tā būtu tikai nejaušība, sagadīšanās vai formāla baznīcas prasības ievērošana? Šķiet, ka nē. Tieši pretēji – tas bija viens no apbedīšanas rituāla būtiskajiem elementiem, ko šodien iespējams droši konstatēt arheoloģisko izrakumu gaitā. Savā ziņā kapu orientācija netieši atspoguļo tā laika cilvēku priekšstatus un liecina par izmaiņām arī domāšanā. Ja tika mainītas vairāku gadsimtu gaitā ievērotās tradīcijas, tad bija jāmainās arī nodomam un izpratnei. Savukārt citas pēc būtības mazāk svarīgas tradīcijas, kā apbedīšana apgērbā un ar kapu inventāru, varēja pastāvēt un saglabāties paralēli kā lokālas īpatnības. Par rietumu orientāciju kā stabili, konsekventi ievērotu normu liecina salīdzinoši niecīgs cits virzienos apglabāto mirušo skaits. Šādi apbedījumi sastopami visā Latvijas teritorijā, bet lielākoties Austrumlatvijā. Acīmredzot ne visi šie gadījumi skaidrojami ar izņēmumiem. Nenoliedzami paralēli jaunajai koncepcijai saglabājušies arī senāki priekšstati, ticējumi un uzskati. To apstiprina arī noteikti principi, kas ievēroti, apglabājot mirušos. Austrumlatvijā apskatāmajā periodā ar galvu A, ZA un DA virzienā galvenokārt apglabātas sievietes un bērni, savukārt vīriešu apbedījumos konsekventāk ievērots R virziens.

Šodien vairs nav zināma motivācija un iemesli, kas pamudinājuši praktizēt vīriešu un sieviešu diametrāli pretējo orientāciju. Nav saglabājušās rakstīto avotu liecības, tāpat folkloras materiāls nesniedz pietiekamu skaidrojumu šādai tradīcijai. Vai šie gadījumi ir saistīti ar iedomātās viņsaules lokalizācijas virzienu, mēģinājumu nošķirt mirušos pēc dzimuma un vecuma, vai ar kādiem citiem iemesliem? Lietuviešu arheologs V.Žulkus, analizējot vēlā dzelzs laikmeta baltu cilšu mirušo orientēšanas tradīcijas, norādījis, ka virziena izvēle ir bijusi atkarīga no tā, kur šīs ciltis iedomājās atrodamiem aizkapa pasauli.⁵⁶⁰ Spriežot pēc latviešu folkloras materiāla, tā tika lokalizēta kapos, pazemē, pazemes pasaulē, ellē, kalna virsotnē vai iekšienē, debesu kalnā, debesīs, mežā, jūrā, aiz jūras, ziemeļos, Vāczemē u.c. Kā redzams, priekšstati par aizkapa pasaules atrašanās vietu nav bijuši noteikti, tā tiek pretstatīta dzīvo

Berücksichtigung der Offenbarungsliteratur und der Vision Gottschalks //Quellen und Forschungen aus dem Gebiet der Geschichte. Volksreligion im hohem und späten Mittelalter. – Paderborn, München, Wien, Zürich, 1990. – Heft 13. – S. 57. – 99.

⁵⁶⁰ Žulkus V. Tarpģentnēs dykros ir mirusiuju pasaulis Baltu pasaulēžiuroje //Vakarų Baltų archeologija ir istorija. – Klaipėda, 1989. – P. 109., 110.

pasaulei gan pa vertikāli, gan horizontāli.⁵⁶¹ Salīdzinoši populāra un plaši izmantota ir hipotēze par aizkapa pasaules lokalizācijas saistību ar saules ceļu, proti, ar rietumiem, kur tā noriet.⁵⁶² Par šādiem priekšstatiem varētu liecināt latgaļu un sēļu vēlā dzelzs laikmeta mirušo orientēšanas tradīcija A–R virzienā un tās noturība Austrumlatvijas 14.–18. gs. apbedījumos. Filologs G. Pakalns, veicot sistemātiskus pētījumus šo ideju apstrīdējis kā nepietiekami pamatotu folkloras materiālā. Viņaprāt, tautasdziesmās bieži minētā saule norāda nevis lokalizāciju telpā, bet gan laikā. Tā ir lietota laika mērīšanai un izmantota par atskaites punktu. Tautasdziesmās nav atrodamas pamatojums ticējumam, ka mirušo dvēseles aizejot līdz ar saules rietu un rietumos atrodas šī vieta.⁵⁶³ Jāatzīmē, ka arī Rietumeiropā viduslaikos pastāvēja dažādi priekšstati attiecībā par aizkapa pasaules atrašanos. Paralēli netveramajai – debesu valstībai, šķīstītavai un ellei – garīgajā līmenī aizkapa pasauli iztēlojās klātesošu tepat zemes virsū. Piemēram, elli lokalizēja pasaules rietumu un ziemeļu pusē, paradīzi – austrumos, augstā kalnā, uz salas u.c.⁵⁶⁴ Debespusēm tika piešķirta sava simboliskā jēga. Austrumi un dienvidi asociējās ar gaismu, siltumu un dzīvību, savukārt rietumi un ziemeļi – ar tumsu, aukstumu un nāvi.⁵⁶⁵ Šajā duālajā dalījumā tika iekļauta arī labā un kreisā puse.⁵⁶⁶ Piemēram, Skandināvijas viduslaikos bija izplatīta tradīcija mirušos apglabāt vadoties pēc dzimuma piederības: sievietes baznīcās kreisajā (ziemeļu), bet vīriešus – labajā (dienvidu) pusē.⁵⁶⁷ Šādai mirušo dalīšanai acīmredzot par paraugu izmantota baznīcās ievērotā kārtība, kur sievietes sēž kreisajā, bet vīrieši labajā pusē. Vēl nesenā pagātnē tā ievērota arī Latvijas katoļu un luterāņu baznīcās.⁵⁶⁸ Šādas tradīcijas atstātais iespaids ir atrodams arī latviešu tautas ticējumos: „*Kad kaps iebrūk labā pusē, tad mirst kāds vīrietis, ja kreisā, tad sieviete [..]*” (12806).⁵⁶⁹ Varbūt minētā labās – kreisās puses un debespušu simboliskā nozīme atspoguļojas arī vīriešu un sieviešu diametrāli pretējā orientācijā, kas pārveidotā – modificētā veidā saglabājas Austrumlatvijā 14.–18. gs.

Salīdzinoši maz folkloras materiālā atrodama informācijas par mirušo guldišanu Z un

⁵⁶¹ Pakalns G. Par aizkapa pasaules lokalizācijas problēmu latviešu tautasdziesmās //LPSR ZAV. – R., 1986. – Nr. 10. – 89. – 98. lpp.

⁵⁶² Šmits P. Latviešu mitoloģija. – R., 1926. – 59. lpp. Adamovičs L. Senlatviešu reliģija //Vēstures atziņas un tēlojumi. – R., 1937. – 61. lpp. Straubergs K. Viņa saule //Izglītības Ministrijas mēnešraksts. – R., 1922. – Nr. VI. – 615. lpp. Rudzītis R. Dvēsele senlatviešu pasaules uzskatā //Latviešu literatūras vēsture. – R., 1935. – I daļa. – 364. lpp.

⁵⁶³ Pakalns G. Mirušo pasaule rietumos – vai mīts par tautasdziesmu mitoloģiju? //Grāmata. – R., 1991. – Nr. VII. – 60. – 74. lpp.

⁵⁶⁴ Dinzeltacher P. Die letzten Dinge. Himmel, Hölle, Fegefeuer im Mittelalter. – Freiburg, Basel, Wien, 1999. – 213 s.

⁵⁶⁵ Selhorst H. Die Platzordnung im Gläubigenraum der altchristlichen Kirche. – Münster/Westfal, 1931. – S. 35. – 37.

⁵⁶⁶ Nussbaum O. Die Bewertung von Rechts und Links in der Römischen Liturgie //Jahrbuch für Antike und Christentum. – Münster, Westfalen, 1962. – Jahrgang 5. – S. 158. – 171.

⁵⁶⁷ Staecker J. In atrio ecclesiae. Die Bestattungssitte der dörflicher und städtischen Friedhöfe im Norden // Lübeck Style? Novgorod Style? – Riga, 2001. – S. 187. – 258.

⁵⁶⁸ Lange E. Straupes baznīca un draudze. – Limbažos, 1938. – 29. lpp.

⁵⁶⁹ Šmits P. Latviešu tautas ticējumi. – R., 1940. – II. daļa. – 787. lpp.

D virzienā. Šāda kapu orientācija minēta tikai dažos ticējumos: „*Kad pirmo mironi rok kapos, tad vajag rakt ar skatu uz vakariem, bet pēc pirmā pārējos ar skatu uz dienvidiem*” (12814); „*Kapā mironis jāliek ar galvu uz ziemeļiem, tad viņu tārpī neēd*” (12815); „*Miroņu mēdz guldīt ar vaigu pret rītiem, katoļi pret dienvidiem*” (12816).⁵⁷⁰ Par šiem ticējumiem jāsaprot, ka tajos ir pamanāma acīmredzama nezināšana vai pārpratums. Domājams, ka ticējuma pierakstīšanas laikā ir pagaisusi sākotnējā jēga un teicējs pats nav orientējies lietas būtībā. Katrā ziņā šie ticējumi nesatur senus priekšstatus. Acīmredzot to tapšanas laikā kapu novietojumam un orientācijai vairs nepievērsa tik lielu uzmanību un nozīmi. Vairāk vadījās pēc tīri praktiskiem apsvērumiem, reljefa, iecerētā teritorijas plānojuma u.c. kā tas redzams daudzās 19., 20. gs. kapsētās.

3. Kopsavilkums

Aplūkotās arheoloģiskās liecības atspoguļo atsevišķus bēru rituāla elementus, kas pilnīgi neatklāj tā norisi un gaitu. Mirušo apbedīšanas veidā izsekojamas vairākas izmaiņas, kas gadsimtu gaitā ieviesušās pēc mūsdienu Latvijas teritorijas kristianizācijas. Kā uzskatāmas pazīmes ir jānorāda mirušo inhumācija un kapu orientācija R virzienā, kas nostabilizējas kristīgā apbedīšanas rituāla ietekmē. Austrumlatvijā mirušo kremāciju pārstāj praktizēt 13., 14. gs. gaitā, bet Rietumlatvijā (Kurzemē), ugunskaņi izzūd 15. gs. pirmajā pusē. Skeletapbedījumos par valdošo kļūst mirušo orientācija ar galvu rietumu virzienā. Gadsimtu gaitā mainījies arī mirušo roku novietojums. Vērojama likumsakarība, ka hronoloģiski agrākos – vēlā dzelzs laikmeta apbedījumos, tās biežāk atradušās ķermeņa augšdaļā – virs krūtīm, bet viduslaiku un jauno laiku kapos, rokas novietotas pāri viduklim, virs iegurņa un gar sāniem. Apskatāmā perioda apbedījumos biežāk nekā hronoloģiski agrākos kapos sastopami dēļu zārki. Tāpat mirušo apbedīšanai izmantoti auduma pārsegi un liķauti. Par baznīcas un laicīgās varas sodītajiem sabiedrības pārstāvjiem un tiem, kuriem bija liegta apbedīšana ierastā veidā, netieši liecina atsevišķi neparasti guldīti mirušie. Konkrētu informāciju par šo ļaužu kategorijām sniedz rakstītie avoti un folkloras materiāls. Teikās un pasakās ir minēti burvji, nekristīti bērni, pašanāvnieki u.c. „nelabā nāvē” mirušie, kas var kaitēt dzīvajiem. Šeit norādīts arī veids kā ierobežot un novērst šo mirušo cilvēku ietekmi un darbību. To vidū atzīmēta mirušo guldīšana uz vēdera, kas spriežot pēc arheoloģiski pētīto vēsturisko laiku apbedīšanas vietu materiāla plašāk ieviešas sākot ar 15., 16. gs. miju, kā arī atsevišķas viduslaiku un jauno laiku soda normas (sadedzināšana un galvas nociršana), kas folklorizējušās. Minētie piemēri liecina par izmaiņām mūsdienu Latvijas teritorijas viduslaiku un jauno laiku pamatiedzīvotāju reliģiskajos priekšstatusos, ko lielā mērā ietekmēja garīgās un

⁵⁷⁰ Turpat, - 787. lpp.

laicīgās varas noteiktās normas. Šis process nav noritējis pēc vienota modeļa, bez atkāpēm. Mirušo apbedīšanas veidā ieviesušās vairākas jaunas tradīcijas, kas aizgūtas no baznīcas bērņu rituāla, bet paralēli saglabājušās arī senās. Latgaļu vēlā dzelzs laikmeta apdzīvoto austrumu novadu viduslaikus un jauno laiku apbedījumos nereti sastopama mirušo diametrāli pretējā orientācija. Dažkārt mirušajiem ziedota pārtika, blakus apbedījumiem un kapsētu teritorijā noturēti bērņu mielasti un rīkotas mirušo atceres svinības. Ilgstoši saglabājusies tradīcija mirušos guldīt blūķa šķirstos. Uzskatāms seno tradīciju piemērs ir arī mirušo apbedīšana apģērbā un ar kapu piedevām, kas apskatāmajā periodā tika ievērota Latvijas teritorijā un tuvākajās kaimiņu zemēs.

III nodaļa

Kapu inventārs 14. – 18. gs. apbedīšanas vietās

Kapu inventārs ir visapjomīgākais materiāls, kas analizējams arheoloģisko pazīmju kopsakarā. Tas konstatēts 4173 (49%) apbedījumos no 8505 pētītajiem kapiem, kuros iegūti vairāk nekā 13000 dažāda veida atradumi.⁵⁷¹ Kapu inventārs atklāts 13.–15. gs. ugunskaļos (31) un 13./14.–18./19. gs. skeletkaļos (4142), abu dzimumu pieaugušo, kā arī pusaudžu un bērnu apbedījumos. Dzimums un vecums noteikts 2678 apbedījumiem ar kapu piedevām. No tiem sieviešu apbedījumos kapu inventārs konstatēts 1021 (38%), vīriešu 946 (35%), pusaudžu un bērnu 711 (27%) gadījumu. Iegūto atradumu vidū izdalāmas vairākas senlietu kategorijas: rotaslietas, apģērba sastāvdaļas un to piederumi, darbarīki, higiēnas priekšmeti, keramika, zirglietas, ieroči, monētas u.c. Bieži vien atsevišķām senlietām ir grūti noteikt to piederību vienai vai otrai grupai. Tāpat ne visi atradumi ir droši saistāmi ar kapu inventāru. Piemēram, saktas izmantotas apģērba saturēšanai un tās nēsātas arī kā rotas. Tāpat arī nažiem un to makstīm bijusi ne tikai funkcionāla nozīme, bet tie nēsāti kā apģērba elementi un papildus rotājums. Skaidrības nav arī par atslēgām, kas dažkārt atrastas mirušajiem jostas daļā. To vidū var nošķirt atslēgas, kuras darinātas kā piekariņi un atslēgas, kuras izmantotas saimniecībā. Nav zināms vai pēdējās pie jostas nēsātas kā piekariņi un apģērba rotājums vai praktisku apsvērumu dēļ.

Senlietu vidū nav iekļautas dzelzs naglas un skavas, kas liecina vienīgi par mirušo apbedīšanu dēļu zārkos. Salīdzinoši grūti ir noteikt kniepadatu pielietojumu. Vai tās bijušas saistītas ar mirušā apģērbu un līķautu, vai izmantotas zārka apdarei. Tāpat ar kapu inventāru bieži vien nav identificējamās māla trauku lauskas, kas atrastas kapu bedru aizbērumā un nereti arī blakus skeleta kauliem. Bieži vien tās liecina par postītu agrāka perioda apmetni, kuras teritorijā ierīkota kapsēta. Līdzīgi arī senlietas, kas atrastas kapu bedru aizbērumā nav droši saistāmas ar kapu piedevām. Apbedīšanas vietās, kur mirušo apbedīšana veikta intensīvi vairākās kārtās, blakus apbedījumiem, kapu bedrē un tās aizbērumā senlietas varēja nokļūt pārrokot kapus.

Iegūtās senlietas apvienojamas un aplūkojamas vairākās lielākās atradumu grupās: rotaslietas un apģērba piederumi, darbarīki un sadzīves priekšmeti, ieroči un monētas (1.att.). Senlietu grupu procentuālajās attiecībās izsekojamas reģionālas un hronoloģiskas atšķirības. Viduslaiku (13. – 16. gs. pirmās puses) apbedījumos dominē rotas lietas un apģērba piederumi, savukārt jauno laiku (16. gs. otrās puses – 19. gs. pirmās puses) kaļos salīdzinot ar citām atradumu grupām vairāk sastopamas rituālās monētas (2. att.). Šāda likumsakarība vērojama

⁵⁷¹ Aprēķinos atsevišķi nav iekļautas kaklarotu sastāvdaļas – kauri gliemežvāki, spirālītes, krelles un zvārguļi.

vairāku mūsdienu Latvijas teritorijas vēsturisko novadu lokālo apbedīšanas vietu un baznīcu kapsētu materiālā. Uzskatāmi tas atspoguļojas salīdzinot hronoloģiski atšķirīgu un vienlaicīgu perioda apbedījumus. Piemēram, aplūkojot Sēlpils vēsturiskā novada lokālās apbedīšanas vietas un baznīcu kapsētas, vērojams, ka viduslaiku apbedījumos dominē apgērba piederumi un rotas, savukārt abu grupu jauno laiku kapos biežāk sastopamas rituālās monētas (3. att.). Līdzīgi arī Kurzemes un Vidzemes jauno laiku apbedījumos monētas atrastas vairāk nekā citas senlietas. Vienīgi Zemgales un Latgales vēsturisko novadu jauno laiku apbedījumos rituālās monētas atrastas retāk. Pirmajā pozīcijā šeit ir apgērba piederumi un rotaslietas. Attiecībā uz pārējām atradumu grupām – darbarīkiem, sadzīves priekšmetiem un ieročiem, jānorāda, ka to skaits laika gaitā apbedījumos samazinās (4. att.). Viduslaiku kapos darbarīki un sadzīves priekšmeti ir otrā pozīcijā, bet jauno laiku apbedījumos – trešajā. Savukārt ieroči, kā atsevišķa senlietu kategorija jauno laiku apbedījumos ir izzudusi. Piemēram, cirvji un šķēpi līdz šim nav atrasti 16. gs. otrās puses un 17., 18. gs. apbedījumos.

Izmaiņas kapu inventāra sortimentā un to līdzī došanas tradīcijās izsekojamas hronoloģiski. Vadoties pēc senlietām un to grupām viena gadsimta robežās datējami 3590 apbedījumi no 4173 (5. att.). Pavisam periodā no 13. gs. otrās puses līdz 19. gs. pirmajai pusei izdalāmas sešas apbedījumu hronoloģiskās grupas. Visvairāk (26%) pētīti 15. gs. otrās puses un 16. gs. sākuma apbedījumi un 14. gs. otrās puses un 15. gs. pirmās puses kapi (21%). Trešajā pozīcijā ir 17. gs. otrās puses un 18. gs. pirmās puses apbedījumi (15%), tiem seko 13. un 14. gs. pirmās puses (7%) un 18. gs. otrās puses un 19. gs. sākuma apbedījumi (4%). Pārējo 583 (14%) apbedījumu hronoloģija nebija precīzāk nosakāma. Pētīto apbedījumu hronoloģijā vērojamas atšķirības starp baznīcu kapsētām un lokālajām apbedīšanas vietām, kā arī starp mūsdienu Latvijas teritorijas vēsturiskajiem novadiem. Baznīcu kapsētās ar kapu inventāru atsegti 2270 apbedījumi, no kuriem lielākā daļa attiecas uz 14.–16. gs. Lokālajās apbedīšanas vietās atklāti 1903 apbedījumi, no kuriem vairāk pētīti jauno laiku (16. gs. otrās puses – 19. gs. pirmās puses) kapi (6. att.). Jauno laiku apbedījumi lielākoties atsegti Sēlijas un Zemgales novadu arheoloģiski pētītajās lokālajās apbedīšanas vietās. Kurzemē, Latgalē un Vidzemē pētījumi veikti gan viduslaiku gan jauno laiku kapsētās. Pēc senlietām un to grupām noteiktais apbedījumu datējums atspoguļo līdzšinējo izpētes situāciju. Pagaidām trūkst vienota informācija par visiem mūsdienu Latvijas teritorijas vēsturiskajiem novadiem. Līdz ar to labāks priekšstats par atradumiem, senlietu grupām un apbedīšanas tradīcijām ir gūstams novados, kur vienlīdz daudz pētīti viduslaiku un jauno laiku apbedījumi. Vadoties pēc apbedījumu datējuma iespējams izsekot izmaiņām kapu inventārā un apbedīšanas veidā, kas sekojušas pēc mūsdienu Latvijas teritorijas kristianizācijas.

1. Apģērba piederumi un rotaslietas

Vislielāko atradumu grupu (63%) veido apģērba piederumi un rotaslietas, kas atrasti vīriešu, sieviešu, pusaudžu un bērnu apbedījumos. Šāda veida atradumi liecina, ka mirušie apglabāti apģērbā. Lielākoties no tā saglabājušies tikai nelieli lina un vilnas auduma fragmenti, kas atrasti kopā ar dzelzs un bronzas priekšmetiem. Dažāda izmēra tekstiliju fragmenti konstatēti 368, abu dzimumu pieaugušo, pusaudžu un bērnu apbedījumos. Visvairāk auduma fragmenti atrasti sieviešu kapos 169 (46%). Salīdzinoši mazāk vīriešu – 73 (20%), bērnu 66 (18%) un pusaudžu 14 (4%) apbedījumos. Pārējos 46 (12%) gadījumos dzimums un vecums nebija nosakāms.

Audumu fragmentu piederība noteiktam apģērba veidam ne vienmēr ir precīzi nosakāma. Vairākos apbedījumos atrastie vilnas auduma fragmenti ar bronzas gredzentiņu un skaviņu rotājumu nepārprotami norāda, ka atsevišķos gadījumos mirušie bija tērpti villainēs. Savukārt kopā ar saktām atrastie lina audekla fragmenti liecina par apakšējā apģērba – kreklu paliekām. Vilnas un lina audekli nereti izmantoti arī kā pārsegi un ar tiem dažkārt izklātas kapu bedres un šķirsti. Auduma paliekas lielākoties atklātas apbedījumos ar kapu piedevām. Apbedījumos, kur kapu piedevas nav atrastas, domājams, ka tekstiliju paliekas saistāmas ar liķautiem. Šķiet, ka mirušos sagatavojot apbedīšanai nereti izmantots gan apģērbs, gan liķauts. Par to liecina konstatētie auduma pārsegi virs atsegtajām apģērba sastāvdaļām un rotaslietām. Vairāki šādi apbedījumi atklāti Puzes Lejaskroga kapsētā, kur auduma paliekas bija saglabājušās virs bronzas priekšmetiem ar senlietām bagātākajos 14., 15. gs. sieviešu un vīriešu kapos.⁵⁷² Apģērba sastāvdaļu saglabātības pakāpe ir bijusi cieši saistīta ar senlietu daudzumu apbedījumos. Būtiska loma šajā ziņā ir bronzas priekšmetiem, kuru patina pasargā organiku no pilnīgas iznīkšanas. Jo vairāk apbedījumos atrodas bronzas lietas, jo labāk saglabājas auduma paliekas. Tādēļ tekstiliju fragmenti vairāk sastopami hronoloģiski agrākos apbedījumos, kur kapu inventārs ir vairāk. Laika gaitā samazinoties piedevām, sarūk arī tekstiliju atradumu skaits. Ne mazāk būtisks ir laika sprīdis, no brīža kad audums nonāk zemē līdz brīdim, kad tas tiek izcelts dienas gaismā. Acīmredzot šī iemesla dēļ auduma palieku atradumu skaits palielinās tuvojoties mūsdienām. Neilgā laika posmā tekstilizstrādājumi pilnīgi vēl nav paspējuši satrūdēt, kādēļ 18., 19. gs. apbedījumos tie atrodami biežāk (7. att.).

Bez minētajām audumu paliekām vēsturisko laiku apbedījumos atklātas un noteiktas atsevišķas apģērba sastāvdaļas – galvassegas, priekšauti, kājauti, cimdi, zeķes, ādas apavi, jostas, nažu makstis un maciņi. Par vēsturisko laiku apģērbu un tā sastāvdaļām ir tapuši vairāki pētījumi, kuros izmantotas rakstīto avotu un arheoloģisko izrakumu gaitā iegūtās

⁵⁷² Muižnieks V. Arheoloģiskie pētījumi Puzes Lejaskroga kapsētā un viduslaiku apbedīšanas tradīcijas Ziemeļkurzemē // Ventspils muzeja raksti III. – R., 2003. – 100. lpp; Žeiere I. Arheoloģiskās liecības par apģērbu Latvijā 13. – 18. gadsimtā. – R., 2008. – 18. lpp.

liecības.⁵⁷³ Šajā nodaļā lielāka uzmanība tiks pievērsta minēto atradumu izplatībai un hronoloģijai.

1.1. Galvassegas un galvasrotas

Galvassegu un galvasrotu paliekas konstatētas 186 apbedījumos. To vidū ne vienmēr iespējams pārlicinoši nošķirt galvassegu – galvasautu, cepuru paliekas no galvasrotām – vainagiem. Bieži vien par abām atradumu grupām liecina tikai nelieli tekstiliju fragmenti, bronzas vai alvas apkalumi, stikla krellītes, bronzas spirālītes un piekariņi. Galvassegu un galvasrotu paliekas ar atsevišķiem izņēmumiem galvenokārt atrastas sieviešu (111), meiteņu (21) un bērnu (15) apbedījumos. Vīriešu kapos divas galvassegu paliekas atklātas Šķērkānu 17., 18. gs. kapsētā, bet Mārtiņsalas kapsētas 773. kapā vīrietim krūšu daļā bija novietots vainags. Dažkārt arī sieviešu un meiteņu apbedījumos galvassegas un vainagi nav atradušies uzlikti galvā, kā tie nēsāti dzīves laikā, bet gan novietoti citās ķermeņa daļās. Šāda prakse novērota mūsdienu Latvijas teritorijas visa apskatāmā perioda apbedījumos (piemēram Drabešu Uplantu, Dundagas Laukmuižas, Vilces Kalnplāteru, Krapes Rogu, Leimaņu Augsto kapu u.c. apbedīšanas vietās).

Salīdzinoši plašam reģionam raksturīgi tā dēvētie auduma vainagi. Latvijas austrumu daļā šāds vainagu veids ieviesies 12. gs. beigās, kas ar mazām izmaiņām saglabājies līdz pat 20. gs. sākumam.⁵⁷⁴ To darināšanā un rotāšanā 13.–15. gs. plaši izmantotas bronzas spirālītes, kas vērtas paralēli ar stikla krellītēm un alvas rozetēm. Auduma vainagiem pievienoti piekari – bizes, kas darinātas no auduma, izmantojot spirālītes, kā arī no bronzas stienīšu un riņķīšu važiņām. Bieži vien paši vainagi nav saglabājušies, bet par to, ka tās kādreiz pastāvējušas netieši liecina piekari. Bronzas važiņas ar piekariņiem, kā vienīgās saglabājušās galvassegu sastāvdaļas sieviešu un meiteņu apbedījumos konstatētas vairākās Austrumlatvijas apbedīšanas vietās (Slutišķos, Augustinišķos, Vaidu kapos, Grantskalnos, Mārtiņsalas kapsētā u.c.). Dažkārt tām pievienotas monētas un skaitīšanas žetoni, kas salīdzinoši labi ļauj datēt un noteikt galvassegu vai galvasrotu ar metāla piekariem pastāvēšanas laiku. Šādi piekari galvenokārt atrasti 14., 15. gs. apbedījumos. Iespējams, kas sākot ar 16. gs. vainagiem pievienoti no auduma darināti piekari, kuru paliekas ir grūtāk konstatējamas.

Domājams, ka auduma vainagi bijuši izplatīti ne tikai Austrumlatvijā, bet arī tās rietumu daļā. Vairāki šāda veida vainagi, kuriem tuvākas paralēles saskatāmas latgaļu materiālā, atrasti Puzes Lejaskroga kapsētas 14., 15. gs. apbedījumos. Ar stikla krellītēm izšūti

⁵⁷³ Dzērvītis A., Ģinters V. Latviešu tautas tērpu vēsture. – R., 1936. – 192 lpp; Zariņa A. Apģērbs Latvijā 7. – 17. gs. – R., 1999. – 159 lpp; Žeiere I. Arheoloģiskās liecības par apģērbu Latvijā 13. – 18. gadsimtā. – R., 2008. – 131 lpp.

⁵⁷⁴ Zariņa A. Seno latgaļu apģērbs 7. – 13. gs. – R., 1970. – 119. lpp; Zariņa A. Apģērbs Latvijā 7. – 17. gs. – R., 1999. – 129., 130. lpp; Žeiere I. Arheoloģiskās liecības par apģērbu Latvijā 13. – 18. gadsimtā. – R., 2008. – 86. lpp.

auduma vainagi zināmi arī Rietumlatvijas etnogrāfiskajā materiālā.⁵⁷⁵ Senākais zināmais galvasrotu veids Ziemeļkurzemē ir bronzas spirāļu vainagi, kas atklāti vairākos 13., 14. gs. skeletapbedījumos.⁵⁷⁶ Iespējams, ka šāda veida rotas kapa inventārā atradušās arī vienlaicīgos ugunskaļus. Piemēram, Matkules kapulaukā atrastas daudzas spirālītes, kas varētu būt saistītas ar spirāļu vainagiem. Šāda veida vainagi, kā jau tika norādīts, pagaidām konstatēti nelielā teritorijā un tie nēsāti neilgā laika posmā no 13. gs. beigās līdz 14. gs. sākumam. Acīmredzot vēlāk to vietā nēsāti auduma vainagi. Sākot ar 15. gs. beigām Rietumlatvijas reģionam vairāk raksturīgi ir stingrāka pamata no tās vai krijas pagatavoti vainagi, kas apvilkti ar audumu un rotāti ar bronzas plāksnītēm. Šāda veida vainagi un plāksnītes atrastas Puzes Lejaskroga, Tērvetes Sanatorijas, Dobeles u.c. kapsētās. Vidzemē un Latgalē šāda veida atradumi sastopami ievērojami retāk. Bronzas plāksnītes un vainagi atrasti Rīgā, Cesvainē, Mārtiņsalā, Sēlpilī, Makašānu Greivulošos.⁵⁷⁷ Mārtiņsalas kapsētā ar bronzas plāksnītēm rotāti vainagi atrasti septiņos 15. gs. otrās puses un 16. gadsimta sākuma apbedījumos – sešos sieviešu un meiteņu (76., 143., 264., 766., 1005., 1525.) un vienā vīrieša (773.) kapā.⁵⁷⁸ Makašānu Greivulošu senkapos ar bronzas plāksnītēm, stikla zīlītēm un alvas rozetēm bija rotāta sievietes apbedījumā atrastā adītā tumšzilā cepure.⁵⁷⁹

Bronzas plāksnītes nepārprotami ir darinātas pilsētu amatnieku darbnīcās, jo to ornamentā saskatāmi ārēji iespaidi.⁵⁸⁰ Līdzīga veida plāksnītes vēlajos viduslaikos ir sastopamas arī citur Eiropā, kur tās atrastas kā jostu apkalumi.⁵⁸¹ Nav zināms vai bronzas plāksnīšu vainagus gatavā veidā darinājuši Livonijas pilsētu amatnieki, vai pašrocīgi tos komplektējuši vietējie lauku iedzīvotāji. Jebkurā gadījumā rotājumam izmatotas pilsētu darbnīcās darinātās plāksnītes un vēlāk arī bronzas skārda lentes. Norādes par to varam atrast folklorā: *Tautu meita skārdu pirka / Lielajami vaiņakam; / Viņa vis nezināja, / Es nopirku cepurīti.* (LTD 6, Nr. 1374)

Skārda lentveida vainagi sastopami 16. gs. otrās puses un 17. gs. sākuma apbedījumos. Vairāk tie bijuši raksturīgi Zemgales novadam, kur veseli vainagi un to fragmenti atrasti aptuveni 30 vietās.⁵⁸² No tiem tikai sešos gadījumos vainagi iegūti netraucētos apbedījumos (Īslīces Jaunzemju, Rubas Rūsīšu – Debešu, Vilces Kalnaplāteru, Zaļenieku Zaļā muižas, Tērvetes Sapņu apbedīšanas vietās). Skārda lentveida vainagu vidū izdalāmi divi veidi – platie

⁵⁷⁵ Žeiere I. Arheoloģiskās liecības par apģērbu Latvijā 13. – 18. gadsimtā. – R., 2008. – 87. – 89. lpp.

⁵⁷⁶ Turpat, 90 – 92. lpp.

⁵⁷⁷ Zariņa A. Apģērbs Latvijā 7. – 17. gs. – R., 1999. – 131. lpp. (skat. 68. att: 4). Vaska B. Viduslaiku ornamenti Rietumlatvijā pēc arheoloģiskajiem materiāliem //Ventspils muzeja raksti III – R., 2003. – 82. – 90. lpp.

⁵⁷⁸ Muižnieks V. Mārtiņsalas kapsētas apbedījumi ar kapu inventāru //LVIZ. – R., 2006. – Nr. 2. – 24. lpp.

⁵⁷⁹ Zariņa A. Apģērbs Latvijā 7. – 17. gs. – R., 1999. – 130., 131. lpp.

⁵⁸⁰ Vaska B. Viduslaiku ornamenti Rietumlatvijā pēc arheoloģiskajiem materiāliem //Ventspils muzeja raksti III. – R., 2003. – 85. lpp.

⁵⁸¹ Wachowski K. Spätmittelalterliche Gürtel des Adels in Schlesien im Lichte archäologischer Quellen //Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters. – Köln, 2001. – Jahrgang 29. – S. 88. – 93.

⁵⁸² Cimermane I. Zemgaļu 16. gs. bronzas skārda vainagi //AE. – R., 1994. – 17. laid. – 53. – 59. lpp.

un šaurie. Pēdējie ir sastopami arī Kurzemē, kur izplatīts ir arī vēl otrs lentveida vainagu variants, tā dēvētais spangu vainags. Tas sastāv no šauras skārda sloksnes un mazām bronzas ripiņām (spangām). Šie vainagi parādās vienlaikus ar Zemgaļu bronzas lentveida vainagiem, bet to lietošana atsevišķās vietās turpinājusies krietni ilgāk vēl 19. gs.

Salīdzinoši skopas ziņas arheoloģiskais materiāls sniedz par 17. gs. otrās puses un vēlāka laika galvassegām un galvasrotām. Visos mūsdienu Latvijas vēsturisko novados konstatēti auduma vainagi vai galvassegu fragmenti. Par izejmateriālu izmantots arī brokāts, kas atrasts 17. gs. apbedījumos (Doles Dūdiņu, Madonas, Durbes Jaunoktes, Jēkabpils Zvanītāju kapsētās). Saglabājusies tradīcija vainagus izšūt ar stikla krellītēm. Vairāk šādi gadījumi atklāti Augšzemes 17.–19. gs. apbedījumos (Ķuncos, Ormaņkalnā un Leimaņu Augstajos kapos).

Salīdzinoši bieži šī laika kapos vainagi atrasti nevis likti galvā, bet citās ķermeņa vietās (vidukļa rajonā, virs krūtīm, starp kājām). Iespējams, ka tas skaidrojams ar izmaiņas apbedīšanas tradīcijās. Sagatavojot mirušos apbedīšanai un tos apgērbjos, vainagu likšana galvā 17., 18. gs. vairs nav tik plaši praktizēta kā agrāk. Esošais materiāls nesniedz pietiekamu ieskatu par galvassegu un galvasrotu nēsāšanas tradīciju izmaiņām dzīves laikā. Vadoties pēc arheoloģiskā materiāla pagaidām nav iespējams noteikt, kad ieviesusies tradīcija sievietēm nēsāt galvassegas, bet meitām – vainagus. Viduslaiku un jauno laiku apbedījumos galvassegas un galvasrotas sastopamas gan sievietēm, gan meiteņu apbedījumos.

Aplūkojot galvassegu un galvasrotu sastopamību, vērojama tendence, ka sākot no 13./14. gs. mijas šāda veida atradumu skaits apbedījumos samazinās (8. att.). Straujš kritums vērojams no 13. līdz 15. gs. beigām. Acīmredzot tas skaidrojams ar rotājuma elementu (spirālīšu, metāla piekaru, stikla krellīšu, alvas rozešu) pielietojumu samazināšanos, kādēļ auduma vainagu paliekas saglabājušās retāk. Ieviešoties ar bronzas plāksnītēm un skārda lentēm rotātiem vainagiem, atradumu skaits apbedījumos atkal pieaug. Savukārt 17. gs. otrā pusē un 18. gs. galvassegu un galvasrotu atradumu skaits apbedījumos atkal samazinās.

1.2. Priekšauti un kājauti

Priekšauti un kājauti līdz šim atklāti galvenokārt Ziemeļkurzemes viduslaiku apbedījumos. Uz šo brīdi zināms tikai viens ar šo reģionu nesaistīts kājauta fragmenta atradums Vidzemē, Zaubes Bērzmuižas kapsētā. Vēlajā dzelzs laikmetā kājauti konstatēti visu mūsdienu Latvijas teritorijas vēsturisko novadu abu dzimumu pieaugušo apbedījumos. Kājautu atradumi vairāk iegūti vēlā dzelzs laikmeta Vidzemes lībiešu kapos, kur to rotājumā plašāk tika izmantoti bronzas gredzentiņi. Bīriņu Čiekuru un Salaspils Laukskolas kapulaukos konstatētas arī priekšautu paliekas.⁵⁸³ Latviešu tradicionālajā 19. gs. tautas tērpā priekšauts

⁵⁸³ Zariņa A. Lībiešu apģērbs 10. – 13. gs. – R., 1988. – 36., 37., 40. – 44., 51., 52. lpp.

tiek uzskatīts par jaunu, ienākušu sastāvdaļu, kas izmantota ikdienas darbos. Tā lietošana gados tiek saistīta tikai ar somu cilmes iedzīvotājiem. Latvijas viduslaiku un jauno laiku arheoloģiskajā materiālā priekšautu atradumu ir pārāk maz, lai noteiktu šīs apģērba sastāvdaļas nēsāšanas tradīciju un izmaiņas, kas sekojušas laika gaitā. Šobrīd priekšauti kā sieviešu un meiteņu 14., 15. gs. goda tērpa sastāvdaļas atklātas tikai trīs apbedīšanas vietās (Puzes Lejaskrogā, Užavā un Jūrkalnes Darvdedžos).⁵⁸⁴ Visos gadījumos no priekšautiem bija saglabājušies tikai to apakšmalā izvietotie metāla rotājumi – audumā iestrādāti un savērti bronzas vai alvas riņķīši. Šie atradumi viennozīmīgi neļauj priekšautus saistīt ar Baltijas somiem, jo to iegūšanas konteksts liecina, ka šāda veida apģērba sastāvdaļas varēja nēsāt arī kurši. Jānorāda, ka priekšautu lietošana bijusi plaši izplatīta un ar senām tradīcijām Lietuvā.⁵⁸⁵ Zīmīgi, ka priekšautu paliekas tekstiliju materiālā līdz šim nav konstatētas plašāk pētītajās Daugavas lejteces viduslaiku kapsētās, kur vēlajā dzelzs laikmetā dzīvojuši lībieši.

Šeit nav iegūtas liecības arī par kājautiem, lai gan mūsdienu Latvijas teritorijā tie nepārtraukti lietoti līdz pat 19. gs. beigām. Acīmredzot vēsturisko laiku apbedīšanas vietu materiālā kājauti saglabājušies tikai tajos gadījumos, kur to rotāšanā plašāk izmantots metāls. Ar bronzas gredzentiņiem rotāti kājauti konstatēti tikai Dundagas Laukmuižas, Ances un Puzes Lejaskroga 13.–15. gs. apbedījumos. Ar šo laiku datējams arī Zaubes Bēzrmuižas kapsētā atrastā kājauta fragments.

1.3. Zeķes un cimdi

Spriežot pēc tekstiliju atradumiem, sākot ar 16. gs. otro pusi kājautu vietā sāk nēsāt zeķes. Pagaidām senākie adītās zeķes paraugi atrasti Rīgas pilsētas kultūrslānī.⁵⁸⁶ Vēsturisko laiku apbedījumos vilnas zeķes konstatētas tikai divās apbedīšanas vietās – Zlēku Gaisiņu kapsētās vienā 17. gs. sievietes kapā un septiņos 19. gs. pirmās puses Ormaņkalna kapsētas apbedījumos.

Salīdzinoši nedaudz gadījumos apbedīšanas vietu materiālā atrastas arī adītu cimdu paliekas. Pagaidām senākie šāda veida tekstiliju atradumi iegūti Ziemeļkurzemes – Puzes Lejaskroga un Užavas 15., 16. gs. apbedījumos. Rokās uzvilktu cimdu fragmenti šajās kapsētās kopumā konstatēti piecos – divu sieviešu, viena vīrieša, meitenes un bērna kapos. Hronoloģiski vēlāku laiku 19. gs. pirmās puses cimdu paliekas mirušajiem rokās atrastas Ormaņkalna kapsētas septiņos apbedījumos. Jāatzīmē, ka cimdi etnogrāfiskajos aprakstos bieži minēti saistībā ar dzimts godiem (laulībām un bērēm), kad tie kā veltes dalīti tuviniekiem un viesiem. Iespējams, ka līdzīgi tie šajā laikā un agrāk tika novietoti arī zārkā,

⁵⁸⁴ Žeiere I. Arheoloģiskās liecības par apģērbu Latvijā 13. – 18. gadsimtā. – R., 2008. – 68. lpp.

⁵⁸⁵ Kulikauskienė R., V. Senovės lietuvių drabužiai ir jų papuošalai (I – XVI a.). – Vilnius, 1997. – P. 45., 96.

⁵⁸⁶ Žeiere I. Arheoloģiskās liecības par apģērbu Latvijā 13. – 18. gadsimtā. – R., 2008. – 33., 34., 82. lpp.

kā ziedojums mirušajiem.⁵⁸⁷ Šāds gadījums pagaidām zināms tikai vienā Līvānu kapsētās 15., 16. gs. apbedījumā, kur divi cimdu pāri atrasti mirušajam zem galvas.⁵⁸⁸ Analizējot Baltijas valstu arheoloģisko materiālu, izteikta doma, ka dažāda veida cimdi apbedījumos uzskatāmi par somu tautu etnisku pazīmi.⁵⁸⁹ Latvijas vēsturisko laiku apbedīšanas vietu arheoloģiskajā materiālā adīti cimdi atrasti ne tikai lībiešu, bet arī kuršu, latgaļu un sēļu vēlā dzelzs laikmeta apdzīvotajos novados, kas neļauj tos saistīt tikai ar vienu etnisku grupu.

1.4. Apavi

Ādas apavu paliekas konstatētas 13 apbedīšanas vietās. Vairāk nekā 30 ādas apavu fragmenti atrasti 28 kapos. Liecības par apaviem līdz šim iegūtas Vidzemes, Latgales un Ziemeļkurzmes vēsturisko laiku apbedīšanas vietās. Apavi un to sastāvdaļas vairāk atklātas 13.–15. gs. apbedījumos, vēlāka laika kapos atradumu skaits ir mazāks. Iegūtās liecības ir visai fragmentāras, lai no tām rekonstruētu apavu ārējo izskatu. Šajā ziņā vērtīgāks materiāls iegūts dzīvesvietās (Rīgā, Cēsīs, Koknesē u.c.). Visticamāk atradumu vidū lielākā daļa bijušas pastalas, bet atsevišķos gadījumos – ādas zābaki. Nereti kopā ar ādas paliekām atrasti arī apavu aizdares un rotājuma elementi. Austrumlatvijas 13.–15. gs. apbedījumos (Jaunpiebalgā, Augustinišķos, Aizelkšņos, Daņilovkā u.c.) apavus rotājuši bronzas zvārgulīši un trapeceveida mēlītes. Ziemeļkurzemes reģionam raksturīgas iegarenas formas bronzas apavu sprādzes, rotātas ar reljefiem izciļņiem un atlocītu aķveida galu. Līdz šim tās atrastas 14. gs. beigu un 15. gs. sieviešu un meiteņu skeltetapbedījumos (Puzes Lejaskroga, Užavas, Jūrkalnes Darvdedžu kapsētās), kā arī vienā šī laika ugunskapā (Jūrkalnes Darvdedžos). Līdzīgas sprādzes iegūtas grantsbedrēs pie Kuršu ķoniņu Pliķu ciema kapsētās, Sises Ratniekos un Ē. Mugurēviča izrakumos Sabiles senpilsētā. Minētie atradumi saistāmi ar noteiktu reģionu un laika posmu. Apavu aizdarei izmantotās sprādzes kopā ar ādas paliekām konstatētas arī atsevišķos jauno laiku apbedījumos. Cīravas Dārznieku senkapos divos 17./18. gs. mijas apbedījumos atrastas trīs bronzas sprādzes, bet Ikšķiles baznīcas 18. gs. kapā viena dzelzs sprādze kopā ar ādas papēdi.

1.5. Jostas

Apģērba saturēšanai lietotas jostas, kuras izrakumu gaitā fiksētas 53 apbedīšanas vietās, 167 kapos. Atradumu skaits konstatēts proporcionāli vienāds abu dzimumu pieaugušo un pusaudžu apbedījumos. Jostas un to paliekas atrastas 53 vīriešu un sieviešu apbedījumos un divos meiteņu un zēnu kapos. Bērnu apbedījumos tās konstatētas tikai 9 kapos, 48 gadījumos dzimums un vecums nebija nosakāms. Parasti jostas atrastas ķermeņa vidukļa daļā,

⁵⁸⁷ Šāda tradīcija atzīmēta Sēlpilī pierakstītajā ticējumā (34150). Šmits P. Latviešu tautas ticējumi IV. – R., 1941. – 2064. lpp.

⁵⁸⁸ Žeiere I. Arheoloģiskās liecības par apģērbu Latvijā 13. – 18. gadsimtā. – R., 2008. – 31. lpp.

⁵⁸⁹ Peet J. Totenhandschuhe im Bestattungsbrauch der Esten und anderer Ostseefinnen // Fennoscandica archaeologica IV. – Helsinki, 1987. – S. 112.

līdzīgi kā tās nēsātas dzīves laikā. Atsevišķos gadījumos jostas novietotas kapā savrupi, kā ziedoņumi. Piemēram, Vilces Kalnaplāteru kapsētas 16. gs. otrās puses 3., 5. un 7. apbedījumā, ritulī saritinātas jostas atradās ķermeņa augšdaļā. Lielākoties atklātas ādas jostas un to paliekas, kas bieži vien saglabājušās pateicoties metāla apkalumiem un sprādzēm. Periodā no 13. līdz 16. gs. ir raksturīgas ar apliem – vairogveida apkalumiem rotātas jostas. Parasti izmantoti no bronzas vai dzelzs veidoti apkalumi, kas kārtoti vienā, bet retāk divās rindās. Šāda veida jostas atklātas vairākos vīriešu un zēnu apbedījumos (Puzes Lejaskrogā, Šķilbēnu Daņilovkā II, Sarkaņu Vaidu kapos, Makašēnu Kuciņos, Jaunpiebalgā u.c.). Retāk šī laika kapos sastopamas jostas ar četrstūra formas apkalumiem (Jaunpiebalgas, Pildas Silavu, Šķilbēnu Daņilovkas II un Dzelzavas Strūgukalna senkapos). Sieviešu un meiteņu apbedījumos ādas jostas ar metāla apkalumiem parādās tikai 15. gs. Sākot ar 16. gs. vidū iecienītas kļūst ādas jostas ar bronzas kniedīšu rotājumu, kas konstatētas abu dzimumu pieaugušo un bērnu apbedījumos. Šāda veida jostas vairāk raksturīgas Latvijas rietumu daļai, lai gan atrastas arī pārējā Latvijas teritorijā.⁵⁹⁰ Vienlaicīgi iecienītas bijušas arī metāla – ķēžu jostas, jeb tā dēvētās sleņģenes, kas aizgūtas no Rietumeiropas un pilsētnieku modes. Spriežot pēc līdzšinējiem atradumiem kā apģērba sastāvdaļas un rotas tās ieviesušās 16. gs. otrajā pusē. Sleņģenes kā raksturīga apģērba sastāvdaļa saglabājušās Kurzemes novada tradicionālajā 19.gs. tautas tērpā.⁵⁹¹ Vairāk nekā citur mūsdienu Latvijas teritorijā šeit tās atrastas arī apbedīšanas vietu arheoloģiskajā materiālā. Lielākoties liecības par šāda veida rotām iegūtas no traucētiem apbedījumiem. Netraucētos apbedījumos metāla jostas pagaidām atklātas tikai trīs 16., 17. gs. sieviešu kapos (Ulmales Šarlotes, Zlēku Gaisiņu un Rendas Dižliepnieku kapsētā). Vadoties pēc apbedījumos atrastajām monētām Rendas Dižliepniekos iegūtā sleņģene datējama ar 16. gs. 70. gadiem, savukārt Ulmales Šarlotes kapsētā ar 17. gs. 60. gadiem. Citur Latvijā metāla jostas iegūtas tikai depoziētos un savrupatradumos. Latgalē sleņģene pagaidām atrasta tikai vienā apbedīšanas vietā – Bērpils Bonifacovas senkapos. Vidzemē ir zināmas trīs šāda veida sudraba jostas un viena bronzas. Divas no tām atrastas depoziētos (Cēsu pilī un Jumpravmuižā). Pārējās iegūtas Turaidas un Cēsu pils izrakumos. Turaidā atrasta bronzas sleņģene, bet Cēsu pilī – sudraba. Pils rietumu korpusa otrajā pagrabtelpā zem būvgružu slāņa tika atrakti trīs sieviešu un divu bērnu skeleti. Pie vienas sievietes skeleta atradās ap vidukli aplikta sudraba josta. Tā datējama ar 1577. g. notikumu, kas Cēsu pilī norisinājās Livonijas kara laikā. Pēc Baltazara Rusova Livonijas hronikas apraksta, pils iemītnieki, nespēdami pretoties Ivana Bargā karaspēkam, nolēma labāk uzspridzināties, nekā krist nežēlīgo iebrucēju rokās. Pils pagrabtelpā ar būvgružiem apraktas

⁵⁹⁰ Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils. – R., 1980. – 209. lpp.

⁵⁹¹ Историко – этнографический атлас Прибалтики. Одежда. – Рига, 1986. – С. 124.

sievietes ar bērniem, kas šķiet šeit meklējušas glābiņu.⁵⁹² Jumparvmuižas rotu depoziņa sleņģeni labi datē iegravētais ieraksts ar gada skaitli: *Hinrich Smackat 1651*.⁵⁹³ Acīmredzot Austrumlatvijā līdzīgi kā Kurzemē 16., 17. gs. pie apģērba nēsātas metāla jostas, bet tās tik pat kā nav liktas kopā kopā ar citām apģērba sastāvdaļām un rotām. Ņemot vērā, ka jostu un to palieku atradumu skaits 17. gs. gaitā strauji samazinās, iespējams, ka šajā laikā, kā arī 18. un 19. gs. mirušo apģērba saturēšanai plašāk izmantotas tekstilās jostas (9. att.). Auduma jostas, kas paralēli ādas un metāla jostām lietotas periodā no 13. līdz 18., 19. gs., apbedījumos konstatētas krietni retāk.⁵⁹⁴ Liecības par tām parasti nav saglabājušās arī 18., 19. gs. kapos, neskatoties uz to, ka mirušo apbedīšanas šeit veikta salīdzinoši nesenā pagātnē. Tā kā dažāda materiāla jostas ne vienmēr saglabājušās, biežāk par to esamību liecina jostu riņķi un sprādzes.

Kopskaitā 753 sprādzes un jostu sadalītāji – riņķi atrasti 559 apbedījumos no 79 apbedīšanas vietām. Visvairāk šāda veida atradumi iegūti vīriešu apbedījumos (209 kapos). Turpat uz pusi mazāk – sieviešu (125), kā arī pusaudžu un bērnu kapos (38). 187 gadījumos dzimums un vecums nebija nosakāms. Vairāk jostas sprādzes un riņķi atrasti pirmās (13./14. gs.) un trešās hronoloģiskās grupas (15./16. gs.) apbedījumos. Sākot ar 16. gs. vidu jostas sprādzju un sadalītāju riņķu skaits apbedījumos samazinās (9. att.). Jāatzīmē, ka no 159 arheoloģiski pētītajiem 18. gs. otrās puses un 19. gs. sākuma apbedījumiem jostas sprādze atrasta tikai vienā kapā (Leimaņu Augstajos kapos). Acīmredzot šajā laikā vairāk lietotas auduma jostas bez metāla sprādzēm. Savukārt jostas sprādzju atradumu skaita palielināšanās 15. gs. apbedījumos netieši liecina, ka šajā laikā iecienītas bijušas ādas jostas, kuras nēsājušas gan vīrieši, gan sievietes.

Pirmās hronoloģiskās grupas apbedījumos sastopamas jostas sprādzes un sadalītāju riņķi, kuriem paralēles atrodamas vēlā dzelzs laikmeta materiālā. Lielākoties tās ir lirasveida un apaļas formas bronzas sprādzes un riņķi. Makašēnu Kuciņu 13./14. gs. mijas apbedījumā atrasta bronzas plāksņveida tarsnstūra formas sprādze, rotāta ar iegravētu ornamentu. Līdzīga veida sprādzes sastopamas arī 14., 15. gs. vīriešu kapos, kopā ar ādas jostām, kas rotātas ar vairogveida apkalumiem. Puzes Lejaskroga 53. kapā un Sarkanu Vaidu kapu 43. vīriešu apbedījumā tās bija darinātas no dzelzs ar tausijas tehnikā iestrādātu ornamentu. Lielākoties 14. – 18. gs. apbedījumos sastopamas dzelzs vai bronzas četrstūra (trapeceveida, taisnstūra), apaļas un segmentveida sprādzes, kādas plaši izplatītas visā Latvijas teritorijā, kā arī Igaunijā un Lietuvā.⁵⁹⁵ Universāls pielietojums ir bijis no bronzas stieples pagatavotajām sprādzēm, kuras lietotas kā jostas sprādzes, sadalītāji – riņķi, un arī kā riņķsaktas. Šāda veida

⁵⁹² Apala Z. Cēsu pils arheoloģiskās izpētes (1974 – 2006) rezultāti // Cēsīm 800. Quo vadis, Cēsis? Vēsture un mūsdienu nosacījumi pilsētas attīstībai. – Cēsis, 2007. – 54. – 57. lpp.

⁵⁹³ Ginters V. Indriķa Smakata ģimenes rotas // SM. – R., 1938. – Nr. I. – 148., 149. lpp.

⁵⁹⁴ Žeiere I. Arheoloģiskās liecības par apģērbu Latvijā 13. – 18. gadsimtā. – R., 2008. – 73. – 75. lpp.

⁵⁹⁵ Valk H. Rural cemeteries of southern Estonia 1225 – 1800 AD. – Visby-Tartu, 2001. P. 54. Svetikas E. Alytaus kapinynas: christianizacijos šaltiniai. – Vilnius, 2003. – P. 85. – 94.

sprādzes atrastas Mārtiņsalas, Ikšķiles, Puze, Dobeles u.c. kapsētās, kur tās atklātas mirušo vidukļa un krūšu rajonā. Ārpus Latvijas tās sastopamas Igaunijā, Skandināvijā, Vācijā, Polijā u.c.⁵⁹⁶ Gotlandē (Visbijā) šāda veida sprādzes datētas ar konkrētu notikumu. Tās iegūtas vairākos 1361. gada kaujā kritušo bruņinieku apbedījumos.⁵⁹⁷ Līdzīgi arī Latvijas apbedīšanas vietu materiālā, tās sastopamas 14. gs. un 15. gs. apbedījumos.

1.6.Saktas

Apģērba saturēšanai un rotāšanai plaši izmantotas dažādas formas saktas. Pirmās hronoloģiskās grupas (13./14. gs.) apbedījumos sastopami vēlajam dzelzs laikmetam raksturīgie saktu veidi. Piemēram, Ances un Dundagas Laukmuižas 13., 14. gs. skeletapbedījumos atrastas ripas saktas (4), krusta saktas (4) un viena stopa – šķērša sakta. Analogi atradumi zināmi arī kuršu uguskapu kapulaukos (Užavas Silmalciemā, Zlēku Pasilciemā, Alsungas Kalniņos, Talsu Vilkumuižas ezerā u.c.). Līdz šim iegūtais senlietu materiāls ļauj izsekot izmaiņām minēto saktu darināšanas veidā. Uguskapu kapulaukos lielākoties atrastas bronzas ripassaktas un krusta saktas. Savukārt skeletapbedījumos atklātās ripas saktas un krusta saktas darinātas no dzelzs ar tausijas tehnoloģijā iestrādātu ornamentu. Ancē atrastā bronzas stopa – šķērša sakta pārstāv vienu no vēlākajām šī veida saktas formām.⁵⁹⁸ Jāatzīmē, ka pagaidām vienīgais zināmais no dzelzs taisīts šāda veida saktas eksemplārs konstatēts 2006. gada izrakumos Puzes Lejaskroga kapsētās 199. 13., 14. gs. bērna kapā (10. att.).

Daugavas lejteces lībiešu vēlā dzelzs laikmeta apdzīvoto novadu 13. gs. sieviešu apbedījumos sastopamas tā dēvētās bruņurupuču saktas, kas nēsātas kopā ar krūšu važiņrotām. Pēc Roberta Spirģa izstrādātās tipoloģijas tās pieskaitāmas 5. saktu tipam, jeb saktām ar palmetēm. Šāda veida saktas sastopamas sākot ar 12. gs. beigām un tās lietotas arī 13. gs. Pavisam Daugavas lībiešu pieminekļos atrastas 82 šī tipa saktas. Lielākoties tās iegūtas vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos, kuru izmantošana turpinājusies 13. gs. pirmajā pusē.⁵⁹⁹ Mārtiņsalas, Ikšķiles un Lielvādes kapsētu apbedījumos atrastas kopskaitā 14 bruņurupuču saktas. Visvairāk 10 saktas iegūtas septiņos Ikšķiles kapsētās sieviešu apbedījumos. Lielvārdē un Mārtiņsalā bruņurupuču saktas atrastas tikai divos kapos, katrā apbedījumā pa divām. Bruņurupuču saktas izmantotas brunču auduma priekšējās un aizmugurējās daļas saspraušanai. Tādēļ saktas, kā arī šim nolūkam izmantotās rotadatas parasti kapos atrastas mirušajiem plecu daļā.

Salīdzinoši vairāk apģērba saturēšanai izmantotas dažāds formas pakavsaktas un

⁵⁹⁶ Valk H. Rural Cemeteries Of Southern Estonia 1225-1800 AD. – Visby – Tartu, 2001. – P. 47., plate XXI: 5.

⁵⁹⁷ Thordeman B. Armour from the battle of Wisby 1361. – Stockholm, 1939. – P.117. – 121.(Fig. 120).

⁵⁹⁸ Spirģis R. Neue Zeugnisse von Bewohnern des Nordkurlands im archäologischen Material Rigas //The Medieval Town in teh Baltic: Hanseatic History and archaeology II. – Tartu, 2002. – S. 70.

⁵⁹⁹ Spirģis R. Late tortoise brooches of the 12th – 13th centuries from the environs of Riga //The Hansa town Riga as mediator between east and west. – Riga, 2009. – P. 175. – 189.

riņķsaktas. Kopskaitā 881 pakavsakta atrast 747 apbedījumos. No tiem 279 sieviešu, 180 vīriešu, 20 abu dzimuma pusaudžu un 90 bērnu kapos. Pārējos 178 gadījumos dzimums un vecums nebija nosakāms. Kā vienīgā kapu piedeva pakavsaktas atklātas 197 apbedījumos. Vairāk par vienu saktu vienā kapā tās atrastas 79 gadījumos. Austrumlatvijā vienā kapā parasti nav konstatētas vairāk par divām saktām. Turpretim Rietumlatvijā (Zemgalē un Kurzemē) sastopami apbedījumi ar vairām saktām. Šajā ziņā īpaši bagāti kapi atklāti Kurzemē, kur sievietes un meitenes 14., 15. gs. virsējo apģērbu rotājušas ar vairākiem desmitiem saktu (11. att.).

Vadoties pēc Armanda Vijupa izstrādātās pakavsaktu tipoloģijas viduslaiku un jauno laiku apbedījumos pārstāvētas septiņas pakavsaktu apakšgrupas, saktas ar naglugalvu, atrotītiem, daudzskaldņu, paplašinātiem vāļu, magoņgalvu, zvērgalvu un ripu galiem. Tipoloģiski senākās ir pakavsaktas ar atrotītiem, daudzskaldņu, magoņgalvu, zvērgalvu un vāļu galiem. Tās nēsātas periodā no 12. gs. beigām līdz 14. gadsimtam ieskaitot. Vēlākajos gadsimtos vairāku pakavsaktu grupu pamatformas mainās. Pakavsaktas ar zvērgalvu galiem 14. gs. gaitā transformējas pakvsaktās ar ziedveida (liliju) galiem. Pakavsaktas ar magoņgalvām aizstāj pakavsaktas ar pogveida galiem. Pakavsaktu vietā ar skaldņotiem galiem iecienītas kļūst pakavsaktas ar naglu galvu galiem. Sākot ar 16. gs. plašāk ieviešas pakavsaktas ar ripu galiem, kas lielākoties bija izplatītas Vidzemē. Vislielākā pakavsaktu daudzveidība vērojama 13.–15. gs. Sākot ar 16. gs. otro pusi ievērojami samazinās pakavsaktu apakšgrupu skaits. Sastopamas gandrīz vienīgi pakavsatas ar ripu un atrotītiem galiem.⁶⁰⁰ Pakavsaktas ar atrotītiem galiem bija vienīgais visnoturīgākais saktu veids, kas saglabājās no aizvēstures līdz pat jaunajiem laikiem. Pārējās apakšgrupu pakavsaktas laika gaitā ievērojami transformējušās vai arī izgājušas no aprites. Pakavsaktas ar atrotītiem galiem nēsātas arī visilgāk, līdz pat 17. gs. beigām, kad tās izzūd no rotu klāsta. Šajā laikā pakavsaktu vietā sāk lietot vienīgi riņķsaktas un sirdveida saktas.

Kopskaitā 1445 riņķsaktas un sirdsveida saktas, atrastas 1103 apbedījumos. Galvenokārt tās iegūtas sieviešu (363), pusaudžu un bērnu (219), bet retāk – vīriešu (141) kapos. Pārējos 380 gadījumos mirušo vecums un dzimums nebija nosakāms. Jānorāda, ka riņķsaktas abu dzimumu apbedījumos arvien biežāk sastopamas sākot ar 15. gs. otro pusi. Hronoloģiski agrākos vīriešu kapos tās atrastas ļoti retos gadījumos (piemēram, Balvu Rijniekos). Lielākoties 13.–15. gs. vīrieši kapos atklātas no bronzas stieples veidotas apaļās sprādzes, kas izmantotas jostu aizdarei. Kā vienīgā kapu piedeva riņķsaktas konstatētas 388 apbedījumos. Parasti vienā kapā atrasta viena sakta. Vairāk par vienu saktu vienā kapā tās atklātas 154 gadījumos. Riņķsaktas līdzīgi kā pakavsaktas vairāk par divām vienā kapā biežāk

⁶⁰⁰ Vijups A. Viduslaiku pakavsaktu izmantošanas augšējā hronoloģiskā robeža //AE. – R., 1996. – XVIII laid. – 156. lpp.

atklātas Rietumlatvijas apbedīšanas vietās. Austrumlatvijā šādi ir zināmi tikai atsevišķi izņēmuma gadījumi (Ciblas un Lejasdopeļu senkapos).

Riņķsakta lielākoties darinātas no bronzas, bet retāk arī no dzelzs, alvas un sudraba. Detalizētāju viduslaiku un jauno laiku apbedīšanas vietās atrasto riņķsakta analīzi veikusi B. Vaska.⁶⁰¹ Autore klasificējusi riņķsakta vadoties pēc, vairākām pazīmēm – saktu formas, loka griezuma un ornamentācijas. Pēc saktu loka formas apbedījumos iegūtās riņķsakta ir grupējamas rozetveida, četrlapu krustveida, ažūra krusta, astoņstūra, gredzena – stieples saktās, riņķsaktās ar ziedveida izvīzījumiem uz loka (zvaigšņveida lilijgalu saktas), ar krustveida atvērumu centrā, ar vairodziņiem un ar četriem izlaidumiem (stūriem) uz loka. Pēc loka griezuma riņķsakta var iedalīt vismaz četrās grupās: plakanaļās ar šauru un platu loku, velvētajās ar izteiktu profilējumu, vāji profilētajās ar lēzenu segmentevieda griezumu, riņķsaktās ar šķērsgriezumā apaļu loku. Saktu ornamentā ir izdalāmi divi posmi, kas atšķiras hronoloģiski un daļēji atbilst arī noteiktai saktu formai. Pirmais posms ir saistīts ar gotiskās mākslas stila ietekmi, ko atspoguļo atsevišķi rotājuma elementi (rozetes, lilijas, vīnstīgas, krusts u.c.) Šim laikam raksturīgas arī riņķsakta ar reliģiska rakstura uzrakstiem – AVE MARIA un gotu burtiem. Sākot ar 16. gs. vidus var izdalīt renesanses laikmeta saktas, kuru ornamentācijā sastopami šī laikmeta mākslas stiliem raksturīgie elementi (akants – arabeska, frīzes veida motīvs u.c.) 16. gs. sastopamas arī saktas ar uzrakstiem VERBUM DOMINI..... un latīņu burtiem.

Salīdzinoši maz riņķsakta atrastas 13. un 14. gs. pirmās puses apbedījumos (21). Austrumlatvijā šajā laikā vairāk sastopamas Lietuvas reģionam raksturīgās velvētās, no bronzas skārda darinātās un lietās saktas. Atlietās saktas ar stilizētu zoomorfu un stādu ornamentu atrastas Drabešu Uplantu (43.k.), Mārtiņsalas (415.k.) kapsētu un Sēlpils Lejasdopēļu kapulauka apbedījumos.⁶⁰² Rietumlatvijā šāda veida sakta pagaidām iegūta Vilkumuižas ezerā.⁶⁰³ Vairāk lietās saktas zināmas Lietuvas teritorijas apbedīšanas vietās, kur tās bijušas izplatītas laikā no 13. līdz 15. gs.⁶⁰⁴ Latvijas apbedīšanas vietu un dzīvesvietu materiālā iegūtās saktas datējamas ar 13., 14. gs. Hronoloģiski ilgāku laika posmu lietošanā bijušas no bronzas skārda darinātās saktas. Lietuviešu arheologs E. Svetikas ir devis pārskatu par šī veida saktu atradumu vietām Lietuvā izdalot divus šo saktu veidus (tipus). Pirmās

⁶⁰¹ Vaska B. Dobeles riņķsakta un to ornamenti (14. – 17. gs.) //Letonica (Humanotāro zinātņu žurnāls, literatūra, folklorā, māksla). – R., 2002. – Nr. 8. – 75. – 152. lpp. Vaska B. Viduslaiku ornamenti Rietumlatvijā pēc arheoloģiskajiem materiāliem //Ventspils muzeja raksti III. – R., 2003. – 48. – 82. lpp.

⁶⁰² Šnore E. Lejasdopeļu kapulauks senajā Sēlijā //AE. – R., 1997. – XIX laid. – 67. lpp. (2.att.); Apala Z. Drabešu Uplantu kapsēta //AE. – R., 1987. – XV laid. – 105. lpp. (10. att.); Muižnieks V. Mārtiņsalas kapsētas apbedījumi ar kapa inventāru //LVIŽ. – R., 2006. – Nr. 2. – 28. lpp.

⁶⁰³ Šturms E. Vilkumuižas ezera atradumi //SM. – R., 1936. – II sēj. – 31. lpp.

⁶⁰⁴ Svetikas E. Lietuvas didžiosios kunigaikštystēs christianizācija XIV a. pab. – XV a. – Vilnius, 2009. – T.I. – P. 193 – 203; Svetikas E. Lietuvas didžiosios kunigaikštystēs christianizācija XIV a. pab. – XV a. – Vilnius, 2009. – T.II. – P. 172.

grupas saktas ir izmēros mazākas, no 3 līdz 5 cm diametrā, lietotas no 12. līdz 15. gs. Otrās grupas saktas ir krietni lielākas, no 5 līdz 9 cm un tās lietotas arī ilgāk līdz pat 17. gs.⁶⁰⁵ Mūsdienu Latvijas teritorijas apbedīšanas vietās pirmā tipa saktas līdz šim galvenokārt atrastas 13., 14. gs. apbedījumos (Ciblas, Kusiņu, Daņilovkas II senkapos un Mārtiņsalas (134.k.) kapsētā). Vairākas šāda veida saktas iegūtas arī Tērvetes pilskalna 13. gs. slānī, kas liecina, ka šīs saktas bijušas izplatība ne tikai Latvijas austrumu, bet arī rietumu daļā.⁶⁰⁶ Otrās grupas saktas līdz šim atrastas 14.gs. otrās puses un 15. gs. apbedījumos (Puzes Lejaskroga, Užavas, Dobeles un Augustinišķu kapsētās).

Vienlaicīgi ar Lietuvas saktām 13. un 14. gs. pirmās puses apbedījumos sastopamas Rietumeiropai raksturīgās saktas un sprādzes. Agrākie to varianti atrasti galvenokārt Rietumlatvijas dzīvesvietu un kapulauku materiālā. To vidū dominē riņķsaktas ar iesvītrotu trīsstūrveida laukumu rotājumu, kas klāj saktas loka pusi. Šāda veida saktas atrastas Sabiles senpilsētas kultūrslānī un Alsungas Kalniņu, Popes Lazdu, Lībagu Sāraju, Dobeles, Dundagas Laukmuižas u.c. apbedīšanas vietās. Analogas saktas atrastas Ziemeļvācijā, Polijā, Zviedrijā, Karēlijā u.c., kura tās datētas ar 13., 14. gs.⁶⁰⁷

Vairākos šī laika apbedījumos sastopams no bronzas stieples darinātas sprādzes – saktas. Tās atrastas Dundagas Laukmuižas, Ances, Puzes Lejaskroga, Ikšķiles kapsētu kapos. Valgales Veģu 14. gs. ugunskapos atklātas riņķsaktas ar grūti salasāmiem uzrakstiem latīņu valodā. Analogas saktas atrastas arī Dundagas Laukmuižas 4. sievietes kapā. Mārtiņsalas kapsētas 1431. kapā atrasta aptuveni 2,5 cm liela no plāna bronzas skārda pagatavota riņķsakta ar šauru plakanu loku un nesalasāmu uzrakstu. Saktu datē kaklarotas sastāvā iekļautie monētpiekariņi – sterliņi, kas kalti Anglijas karaļu Eduarda I, II un III valdīšanas laikā no 1272.–1377. g. Uz šo laiku iespējams, ka attiecas arī 1290. kapā atrastā riņķsakta ar šauru, plakanu loku, kas ornamentēts ar vertikāli vērstu trīsstūrīšu rindu. Analoga sakta atrasta Puzes Lejaskroga kapsētas 2006. g. izrakumos, ar 13. gs. otrās puses monētpiekariņu datētā apbedījumā (207. kapā). Atsevišķi, savā ziņā unikāli riņķskatu eksemplāri, pagaidām bez tiešām paralēlēm un analogijām, iegūtas arī vairākos citos pirmās hronoloģiskās grupas apbedījumos. Visā mūsdienu Latvijas teritorijā vienāda veida riņķsaktas plašāk ieviešas ar 14. gs. vidu. Tās ir rozetveida saktas, riņķsaktas ar plakanu loku un uzrakstiem latīņu valodā. Šāda tipa saktas raksturīgas plašākam reģionam, tādēļ nereti tās tiek dēvētas par Hanzas

⁶⁰⁵ Svetikas E. Lietuvos didžiosios kunigaikštystės christianizacija XIV a. pab. – XV a. – Vilnius, 2009. – T.I. – P. 94. – 99; Svetikas E. Lietuvos didžiosios kunigaikštystės christianizacija XIV a. pab. – XV a. – Vilnius, 2009. – T.II. – P. 51., 61.

⁶⁰⁶ Brīvkalne E. Tērvetes saktas //AE. – R., 1974. – XI laid. – 134. lpp. (9.att.: 5.,7.).

⁶⁰⁷ Heindel I. Hochmittelalterliche Gewandschnallen im westslawischen Siedlungsgebiet //Zeitschrift für Archäologie. – Jahrgang 23. – Berlin, 1989. – S. 83. – 85.

saktām.⁶⁰⁸ 15. gs. riņķsaktu noformējums un ornamentācija kļūst daudzveidīga, kas saglabājas līdz pat 16. gs. sākumam. Īpaši iecienītas riņķsaktas bijušas Rietumlatvijā, kur tās vairākas kopā nēsātas saspraustas pie apģērba. Šajā laikā izšķirami arī lokāli Rietumlatvijai un Austrumlatvijai raksturīgi riņķsaktu varianti. Vēlāk saktu forma un ornamenti standartizējas. 16. gs. otrās puse un 17. gs. sākuma kapos atrastas saktas ar vāji profilētu loku un lēzenu segmentevieda griezumumu, kas parasti rotātas ar ģeometrisku (arkādes, saulītes, līkloča, monētu rindu motīvu) vai augu (akanta un arabeskas) ornamentu. Kā hronoloģisku pazīmi šī laika saktām B.Vaska ir atzīmējusi arī iegravētas vienlaidus līnijas, kas nodala saktas apmales no centrālās daļas.⁶⁰⁹ Šajā laikā iecienītas kļūst arī riņķsaktas ar sadoto roku motīvu. Agrākie šāda veida saktu eksemplāri zināmi jau no viduslaikiem. Sadoto roku saktas, kas datējamās 14. gs. otro pusi un 15. gs., pagaidām atklātas tikai trīs vietās – Puzes Lejaskroga, Mārtiņsalas un Dobeles kapsētā. Šāda veida atradumu skaits ievērojami pieaug sākot ar 16. gs. otro pusi. Jauns riņķsaktu formu uzplaukums vērojams 17. gs., kad parādās sirdsveida saktas, iecienītas kļūst burbuļsaktas, ažuās ziedveida formas saktas, izmēros mazās riņķsaktas ar gludu, ornamentētu loku, zīļu saktas u.c. Par saktu izejmateriālu izmantota bronza, sudrabs un retos gadījumos arī zelts. Greznās un vērtīgākās rotas šajā laikā apbedījumos lielākoties nav nonākušas. Piemēram, masīvās sudraba burbuļsaktas līdz šim atrastas tikai monētu un rotu depozītos, līdzīgi kā no sudraba darinātās krelles un ķēžu jostas.⁶¹⁰

Vairāki saktu veidi 17., 18. gs. ir universāli un sastopami visā mūsdienu Latvijas teritorijā. Tie saglabājas arī etnogrāfiskajā materiālā.⁶¹¹ Plašāk analizētas apbedījumos atrastās sirdsveida saktas.⁶¹² Uz šo brīdi netraucētos kapos atrastas 53 šāda veida saktas. Lielākoties tās iegūtas 17.–19. gs. sieviešu apbedījumos. Vienīgā sakta, kas datēta ar 16. gs. monētu atrasta Grobiņas Priedulāju senkapu uzkalniņa pēcapbedījumā. Acīmredzot, šajā gadījumā monēta neatspoguļo patieso saktas nēsāšanas laiku, lai gan sirdsveida saktas Rietumeiropā lietotas jau viduslaikos.⁶¹³ Domājams, ka Latvijas teritorijā tās parādās ne agrāk par 17. gs.

Skaitliski visvairāk riņķsaktas iegūtas jauno laiku apbedījumos, kad tās pilnīgi aizstāj pakavsaktas. Riņķsaktas pār pakavsaktām ātrāk sāk dominēt Rietumlatvijā, kur tās apbedījumos atrastas arī vairāk nekā citos mūsdienu Latvijas vēsturiskajos novados. Piemēram, Kurzemes lokālo apbedīšanas vietu materiālā tās konstatētas 72%, Zemgalē – 71%,

⁶⁰⁸ Valk H. A Subgroup of the "Hanseatic brooches" in Estonia // *The Medieval Town in the Baltic : Hanseatic History and Archeology*. – Tartu, 1999. – P. 85. – 98.

⁶⁰⁹ Vaska B. Viduslaiku ornamenti Rietumlatvijā pēc arheoloģiskajiem materiāliem // *Ventspils muzeja raksti III*. – R., 2003. – 82. lpp.

⁶¹⁰ Ģinters V. Indriķa Smakata ģimenes rotas // *SM*. – R., 1938., Nr. I. – 139. – 151. lpp; Ceplīte R. XVII gs. dālderu un rotas lietu depozīts Ceraukstes Bangās // *Muzeji un kultūras pieminekļi*. – R., 1970. – 44. – 54. lpp.

⁶¹¹ *Latviešu tautas tērpi I - III*. – R., 1995., 1997., 2003.

⁶¹² Apala Z. Sirdsveida saktas Latvijā // *AE*. – R., 1974. – XI laid. – 257. – 266. lpp.

⁶¹³ Heindel I. Hochmittelalterliche Gewandschnallen im westslawischen Siedlungsgebiet // *Zeitschrift für Archäologie*. – Jahrgang 23. – Berlin, 1989. – S. 88., 89.

Sēlijā – 43%, Latgalē – 30% un Vidzemē – 29% jauno laiku apbedījumos ar kapu piedevām. Viduslaiku apbedījumos Kurzemē riņķsaktas atklātas 31%, Vidzemē – 10%, bet Latgalē 9% kapu ar piedevām. Kurzemē un Zemgalē riņķsaktas pār pakavsaktām sāk dominēt trešās hronoloģiskās grupas (15./16.gs.) apbedījumos, Latgalē – ceturtais hronoloģiskās grupas (16./17.gs.), bet Vidzemē un Sēlijā – piektās hronoloģiskās grupas (17./18.gs.) kapos. Līdzīga situācija vērojama arī baznīcu kapsētās, lai gan riņķsaktas šeit viduslaiku apbedījumos atrasta vairāk nekā lokālajās apbedīšanas vietās. Acīmredzot tas skaidrojams ar atšķirīgu līdzšinējo izpētes situāciju, jo baznīcu kapsētās vairāk nekā ar tām nesaistītās apbedīšanas vietās pēti Livonijas perioda kapi. Atšķirības vērojamas vienīgi Vidzemē, kur baznīcu kapsētās riņķsaktas pār pakavsaktām sāk dominēt nedaudz ātrāk – ceturtais hronoloģiskās grupas (16./17.gs.) apbedījumos. Jebkurā gadījumā abās apbedīšanas vietu grupās vērojama vienota tendence, proti pakavsaktu skaits gadsimtu gaitā samazinās, savukārt riņķsaktu skaits palielinās (12., 13. att.).

1.7. Pogas, āķīši – cilpiņas, zvārguļi

Salīdzinoši retāk apģērba saspraušanai izmantotas pogas, āķīši un cilpiņas, zvārguļi, kniepadatas, kniepkeni, kaula un metāla ripas. Viduslaikos šim nolūkam lielākoties lietoti bronzas zvārguļi. Parasti šādos gadījumos tie apbedījumos atrasti nelielā skaitā – viens vai divi vienā kapā, kas ļauj tos saistīt ar apģērba piederumiem. Atsevišķos gadījumos tie izmantoti arī kā apģērba un apavu rotājuma elementi (piemēram, Baltinavas Aizelkšnos, Šķilbēnu Daņilovkā II u.c.). Savrupi zvārguļi kopskaitā 96 atrasti 85 apbedījumos, no tiem 31 vīrieša, 13 sieviešu, 13 pusaudžu un bērnu kapos. 28 gadījumos dzimums un vecums nebija nosakāms. Zvārguļi no kaklarotām un apģērba piederumiem pakāpeniski izzūd 16. gs. gaitā. Ceturtais hronoloģiskās grupas (16./17.gs.) apbedījumos tie atrasti tikai divos kapos. Biežāk šajā laikā apģērba saturēšanai izmantotas pogas, cilpiņas un āķīši, kniepadatas un kniepkeni (14. att.). Cilpiņas un āķīši, kopskaitā 110, atrasti 64 apbedījumos, no tiem 14 vīriešu, 21 sieviešu, 8 pusaudžu un bērnu kapos. 21 gadījumā dzimums un vecums nebija nosakāms. Visagrāk tie iegūti otrās hronoloģiskās grupas kapos, bet to skaits pieaug hronoloģiski vēlākajos apbedījumos. Līdzīgi arī pogu atradumu skaits gadsimtu gaitā apbedījumos palielinās. Kopskaitā 104 pogas atrastas 48 apbedījumos. Senākās pogas iegūtas pirmās hronoloģiskās grupas kapos (Ikšķilē un Dundagas Laukmuižā). Tās darinātas no bronzas, dzelzs un stikla. Viena daļa no metāla pagatavotās pogas pēc formas atgādina lodveida viensķēluma un divdaļīgos zvārguļus. Stikla pogas pēc formas ir līdzīgas ar dzelzs kātiņu, kas iekausēts stiklā. Ikšķiles kapsētās divos vīriešu apbedījumos (487., 488.k.) atrastas apzeltītas bronzas astoņstūra formas pogas ar stikla aci centrā. Mūsdienu apģērbam raksturīgās plakanās pogas apbedījumos sastopamas sākot ar 15., 16. gs. Dažkārt par pogām izmantotas arī kaula, stikla un metāla ripas ar nelieliem caurumiņiem centrā. Šāda veida atradumi iegūti desmit 15.

– 17. gs. vīriešu un bērnu apbedījumos (Ratulānu, Sēlpils, Augustinišķu un Mārtiņsalas kapsētās). Piektās un sestās hronoloģiskās grupas apbedījumos sastopami kniepkeni. Līdz šim tie atrasti tikai četros Kurzemes, Zemgales un Vidzemes 17. – 19. gs. apbedījumos. Spriežot pēc etnogrāfiskā materiāla vairāk tie bijuši izplatīti Rietumlatvijā.⁶¹⁴ Viennozīmīgi nav iespējams spriest par kniepadatu pielietojumu. Tās atrastas pavisam 18 ceturtās, piektās un sestās hronoloģiskās grupas apbedījumos, lielākoties baznīcu kapsētās (Ikšķilē, Cesvainē, Dobeļē, Saldū, Krimuldā). Salīdzinoši daudz kniepadatas konstatētas arheologa E.Šturma pētītajos kapos Ikšķiles baznīcā. Acīmredzot, tās izmantotas zārka apdarei un arī mirušā apģērba vai liķauta saspraušānai.

1.8. Kaklariņķi

Rotu klāstā retāk sastopami kaklariņķi. Kopskaitā 25 kaklariņķi iegūti 21 apbedījumā. No tiem 21 sieviešu un 4 meiteņu kapos. Lielākoties kaklariņķi atrasti Kurzemes 13.–15. gs. apbedījumos. Zemgalē kaklariņķis pagaidām atrasts tikai vienā ar 14., 15. gs. miju datētā Dobeles kapsētas meitenes apbedījumā (740. kops).⁶¹⁵ Kurzemē kaklariņķi dažkārt konsattēti pat divi vienā kapā. Piemēram, Ances 13., 14. gs. sieviešu apbedījumos atrasti no trim bronzas stieplēm vīti kaklariņķi ar cilpu galiem un no dzelzs stieples darināti kaklariņķi ar uzvērtām stikla krellēm. Kaklariņķiem ar cilpu galiem ir salīdzinoši plašs izplatības areāls. Tie sastopami kuršu, lībiešu, latgaļu, sēļu un zemgaļu vēlā dzelzs laikmeta apbedījumos. Viduslaiku apbedījumos tie vairāk atrasti Kurzemē arheoloģiski pētītajos 13.–15. gs. skeletapbedījumos (Ancē, Dundagas Laukmuižā, Puzes Lejaskrogā, Jūrkalnes Darvdedžos) un ugunskapos (Lažas Ilksumos, Jūrkalnes Darvdedžos). Vairākiem 13., 14. gs. skeletapbedījumos atrastajiem kaklariņķiem atzīmējama īpatnība, ka to gali ar cilpām pievienojami atsevišķi. No kaklariņķa tie atdalīti ar slīpu šķēlumu. Acīmredzot tas saistīts ar piekariem, lai tos būtu ērtāk pievienot un noņemt no kaklariņķa tie pastāvīgi atradušies uzvērti uz cilpas (10. att.) No stieples darināti kaklariņķi ar uzvērtām krellēm vairāk raksturīgi Kurzemes lībiešiem (vendiem) un kuršiem. Kuršu vēlā dzelzs laikmeta ugunskapos lielākoties atrasti no dzelzs stieples darinātu kaklariņķu fragmenti, savukārt vendu skeletapbedījumos atrastie kaklariņķi biežāk darināti no bronzas stieples. Kurzemes viduslaiku apbedīšanas vietu materiālā pagaidām nav iegūtas drošas liecības par to, ka kaklariņķus 13.–15. gs. nēsājuši vīrieši. Iespējams, ka Jūrkalnes Darvdedžu 11. ugunskapā, kur spriežot pēc atradumiem bijusi apglabāta sieviete un zēns, atrastie divu veida kaklariņķu fragmenti varētu būt no abu dzimuma apbedījumiem. Puzes Lejaskroga kapsētas 2006. gada izrakumos 207. bērna kapā ap kalu atradās no divām bronzas stieplēm vīts kaklariņķis ar āķi vienā, bet cilpu otrā galā. Šajā

⁶¹⁴ Latvieši tautas tērpi. Zemgale, Augšzeme un Latgale. – R., 2003. – III daļa. – 75., 169. lpp; Latvieši tautas tērpi. Kurzeme. – R., 1997. – II daļa. – 316. – 327. lpp.

⁶¹⁵ Dobeļe S. Ar monētām datēto 14. gs. – 15. gs. sākuma sieviešu apbedījumu senlietas Dobeles kapsētā // LVM raksti. Pētījumi Zemgaļu senatnē. – R., 2004. – Nr. 10. – 50. lpp.

apbedījumā netika atrastas sievietēm un meitenēm raksturīgās bronzas lentveida aproces, bet mirušajam pie galvas bija novietots dzelzs cirvis (15. att.). Iespējams, ka abos aplūkotajos gadījumos atspoguļojas vēlā dzelzs laikmeta tradīcija, kaklariņķus nēsāt un likt kapā arī vīriešu dzimuma indivīdiem.

Austrumlatvijā kaklariņķi līdz šim atrasti tikai 13./14. gs. mijas apbedījumos (Šķilbēnu Daņilovkā, Ozolmuižā, Jaunpiebalgā, Kocēnu Draņķos un Mārīņsalā). Jāatzīmē, ka šī laika apbedījumos kaklariņķi, atšķirībā no Kurzemes, nav vairs raksturīga kapu inventāra sastāvdaļa. Tie atrasti izņēmumu kārtā, galvenokārt tikai senkapos, kuru izmantošana turpinājusies nepārtraukti pēc 12., 13. gs. Piemēram, plašāk pētītajā Drabešu Uplantu kapsētā, kur atsegti 87 13., 14. gs. kapi, kaklariņķi nav atklāti nevienā apbedījumā. Mārīņsalas kapsētā no vairākām bronzas stieplītēm pīts kaklariņķis atrasts tikai vienā ar 13. gs. datētā apbedījumā no 1808 kapiem (16. att.). Līdzīga veida kaklariņķa fragments savrupatradumu vidū iegūts arī baznīcā. Šāda veida kaklariņķi galvenokārt izplatīti Rietumlatvijas vēlā dzelzs laikmeta arheoloģiskajos pieminekļos, nereti tie sastopami arī Daugavas lejtecē un atsevišķos gadījumos arī Austrumlatvijā (Cēsu dzelzceļa stacijas, Krustpils Oglenieku kapulaukos u.c.). No vairākām bronzas stieplītēm vīts kaklariņķis pagaidām atrasts tikai vienā 14./15. gs. mijas apbedījumā, Puzes Lejaskroga kapsētas 136. kapā. Tuvākas paralēles tam saskatāmas kaklariņķu materiālā, kas iegūts vienlaicīgos kapos Lietuves teritorijas arheoloģiski pētītajās apbedīšanas vietās.⁶¹⁶ Vidzemes un Latgales 13., 14. gs. apbedījumos atrasti vēlā dzelzs laikmetam raksturīgie kaklariņķu veidi. Šķilbēnu Daņilovkas sievietes apbedījumā atklāts latgaļiem vēlajā dzelzs laikmetā izplatītais kaklariņķis ar noplacinātiem galiem un trapecveida mēlišu piekariņiem. Kocēnu Draņķu, Ozolmuižas un Jaunpiebalgas senkapu 13./14. gs. mijas apbedījumos atrasti kaklariņķi ar cilpveida un četrskaldņu galiem.

1.9. Kaklarotas

Sākot ar 12. gs. otro pusi bronzas rotas sāk aizstāt no stikla krellēm, bronzas zvārgulīšiem, spirālītēm un kauri gliemežvākiem veidotas kaklarotas. Īpaši iecienītas tās kļūst lībiešu apdzīvotajos novados, kur kaklarotas arvien biežāk sāk nēsāt kaklariņķu vietā. Latgaļu apdzīvotajos novados kaklarotas bronzas rotas aizstāj galvenokārt viduslaikos. Līdz tam tās eksistē paralēli savā starpā nekonkurējot.⁶¹⁷ Pavisam kaklarotas atklātas 557 apbedījumos, no tiem 274 sievietēm, 149 pusaudžu un bērnu, kā arī 15 vīriešu kapos. Pārējos 119 gadījumos dzimums un vecums mirušajiem nebija nosakāms. Lielākoties kaklarotas atrastas Austrumlatvijas apbedījumos. Latgalē tās atklātas 19%, Vidzemē – 17%, Sēlijā – 8%,

⁶¹⁶ Svetikas E. Lietuvos didžiosios kunigaikštystės christianizacija XIV a. pab. – XV a. – Vilnius, 2009. – T.I. – P. 65. – 73; Svetikas E. Lietuvos didžiosios kunigaikštystės christianizacija XIV a. pab. – XV a. – Vilnius, 2009. – T.II. – P. 26. – 36.

⁶¹⁷ Rādiņš A. 10. – 13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi //Latvijas vēstures muzeja raksti. – R., 1999. – Nr.5. – 73. lpp.

Kurzemē – 7%, bet Zemgalē – 4% kapu. Lielākoties vienā kapā atrasta viena, bet retos gadījumos arī vairākas – divas līdz trīs kaklarotas. Visvairāk kaklarotas iegūtas pirmās hronoloģiskās grupas apbedījumos, turpmāko gadsimtu gaitā to skaits samazinās. Ja 13., 14. gs. apbedījumos tās atklātas 37%, tad 17. – 19. gs. apbedījumos tikai 2 līdz 2,5% kapu (17. att.). Procentuāli vairāk kaklarotas atrastas baznīcu kapsētu apbedījumos (18%) ar inventāru. Lokālo apbedīšanas vietu apbedījumos tās atklātas – 12% kapu. Baznīcu kapsētās tās dominē tikai pirmās hronoloģiskās grupas apbedījumos, vēlāk pārsvars vērojams lokālo apbedīšanas vietu kapos (18. att.).

13. un 14. gs. pirmās puses apbedījumos pārstāvētas kaklarotas, kuras veidotas no zilās, zaļās, dzeltenas un tumšas krāsas gredzenveida krellēm. Nereti sastopamas arī dzintara krelles, cilindrveida krelles ar foliju, mucīņveida krelles un dzeltenas krāsas biseri. Dzeltenās krelles 13. – 16. gs. lielākoties izmantotas apģērba sastāvdaļu izgreznošanai. Dzelteno un zaļo zīlīšu izplatība skaidrojama ar to, ka Rīgā šajā laikā jau bija uzsākta stikla krellu vietējā izgatavošana. Tā kā šāda veida krelles sastopamas visā Latvijas teritorijā, tad iespējams, ka krellu ražošanas darbnīcas pastāvējušas arī citur.⁶¹⁸ Kopā ar krellēm pirmās apbedījumu hronoloģiskās grupas kaklarotās iekļauti arī kauri gliemežvāki un bronzas zvārgulīši. Kauri gliemežvāki 13., 14. gs. galvenokārt sastopami Austumlatvijas apbedījumos (Drabešu Uplantos, Jaunpiebalgā, Šķilbēnu Daņilovkā II, Dzelzavas Strūgukalnā, Kocēnu Draņķos u.c.). Līdz šim šāda veida atradumi nav iegūti Rietumlatvijas pirmās hronoloģiskās grupas apbedījumos. Jānorāda, ka arī plašāk pētītajos 13. un 14. gs. sākuma apbedījumos Daugavas lejteces Ikšķiles un Mārtiņsalas kapsētās, kauri gliemežvāki nelielā skaitā atrasti tikai atsevišķos kapos. Šeit iegūtas kaklarotas, kas galvenokārt veidotas no zilām un zaļām gredzenveida, daudzkrāsainām mucīņveida un cilindrveida stikla krellēm ar folija pārklājumu. Kauri gliemežvāki pamatā sastopami hronoloģiski vēlākos apbedījumos. Līdzīgi arī Rietumlatvijā kauri gliemežvāki plašāk ieviešas sākot ar 14. gs. otro pusi. Vairāki 14. gs. beigu un 15. gs. apbedījumi ar šāda veida rotām atsegti Dobeles un Puzes Lejaskroga kapsētās. Kurzemē, atšķirībā no Austrumlatvijas, kaklarotu vietā līdz pat 15. gs. biežāk nēsāti kaklariņķi. No stikla krellēm, bronzas zvārgulīšiem un spirālītēm veidotas kaklarotas iegūtas tikai atsevišķos Ances, Dundagas Laukmuižas un Valgales Veģu 13., 14. gs. apbedījumos. Dundagas Laukmuižas 4. sievietes kapā viena no trim kaklarotām bija veidota no pamīšus vērtām bronzas spirālītēm, zvārgulīšiem un monētpiekariņiem. Līdzīga veida kaklarotas iegūtas vienlaicīgā Mārtiņsalas kapsētas apbedījumā (1773.k.) un savrupatradumos no postīta kapa, Žagares pilskalna apkārtnē (Dienvidzemgalē).⁶¹⁹ Skaidri nav zināma šāda veida

⁶¹⁸ Caune A. Pētījumi Rīgas arheoloģijā. – R., 2007. – 510. – 522. lpp.

⁶¹⁹ Vasiliauskas E. Žagarės II (Žvelgaičio) piliakalnio ir kapinyno radiniai (kai kuriais Žagarės XII – XIII a. Istorijos klausimais) // Lietuvos archeologija. – Vilnius, 2008. – T.33. – P. 161.

kaklarotas izcelsme, jo vēlā dzelzs laikmeta Rietumlatvijas kapulaukos bronzas spirālīšu un zvārgulīšu kaklarotas nav sastopamas. Hronoloģiski agrāka šāda veida kaklarota, kas datējama ar 13. gs. iegūta Kārļu Ainavu senkapos Vidzemē. Tāpat, ar 14. gs. datējama kaklarota, līdzīga iepriekš minētajām, atrasta Grundzāles Jaunbemberu 4. sievietes kapā.⁶²⁰ Vēlajā dzelzs laikmetā no pamīšus vērtiem bronzas zvārgulīšiem, spirālītēm, stikla krellītēm un kauri gliemežvākiem komplektētas kaklarotas plaši bija izplatītas lībiešu, latgaļu un sēļu apdzīvotajos novados. Acīmredzot viduslaikos tās ieviesušās arī Latvijas rietumu daļā.

Pirmās hronoloģiskās grupas apbedījumu kaklarotās lielākoties izmantoti bumbierveida zvārguļi ar dubulto šķēlumu, bet retāk sastopami lodveida zvārguļi un divdaļīgie zvārguļi ar vienu šķēlumu. Bumbierveida zvārguļi ar dubulto šķēlumu plaši izplatīti 14. gs. otrās puses un 15. gs. apbedījumos. Sēlpils un Dzelzavas Strūgukalna kapsētu divos sievietes apbedījumos kaklarotās bija iekļauti arī bronzas zvaniņi. Kaklarotas 14. un 15. gs. pamatā veidotas no dzeltenām stikla krellēm, retāk izmantotas citas krāsas (zaļas, zilas, tumšas) krelles, kas vērtas kopā ar kauri gliemežvākiem. Latgalē stikla kreļļu, kauru gliemežvāku un dažādu piekariņu virtenes dažkārt piestiprinātas bronzas lociņu važturiem. Šāda veida rotas atklātas Madalānu un Skaistas Stirnu senkapu 13. gs. apbedījumos un ar 15., 16. gs. datētos kapos, Augustinišķu (50., 103.k.) un Viļānu Trūpu (5.k.) kapsētās. Lociņa važturis ar bronzas riņķīšu važiņām ir raksturīga 11., 12. gs latgaļu sievietes rota, kas pārveidotā veidā Latgalē acīmredzot saglabājusies arī viduslaikos.⁶²¹

Kaklarotas dažkārt veidotas no atsevišķām krellēm, gliemežvākiem, zvārguļiem vai piekariņiem. Lielākoties šāda veida rotas atrastas vīriešu un bērnu apbedījumos. No skaitliski neliela izmantoto sastāvdaļu skaita komplektētas kaklarotas vairāk sastopamas 15. gs. otrās puses un 16. gs. apbedījumos. Šajā laikā līdzīgi kā iepriekšējos gadsimtos kaklarotas veidotas no stikla krellēm, kauri gliemežvākiem, bronzas zvārgulīšiem un spirālītēm. Tomēr, izņemot atsevišķus gadījumus, kaklarotu komplektēšanai izmantoto sastāvdaļu skaits ir ievērojami sarucis. Tāpat pakāpeniski sāk izzust vairākas agrāk kaklarotām raksturīgās sastāvdaļas. Sākot ar 16. gs. samazinās un 17. gs. apbedījumos vairs nav sastopami bronzas zvārguļi. Līdzīgi arī kauri gliemežvāki no rotu klāsta pakāpeniski izzūd 16., 17. gs. gaitā. Samazinās arī kaklarotās iekļauto piekariņu skaits. Piektās un sestās hronoloģiskās grupas (17. – 19. gs.) apbedījumos sastopamas vienīgi no gredzenveida, apaļām un skaldņotām stikla krellēm veidotas kaklarotas.

1.10. Krūšu rotas

Riņķīšu un stienīšu važiņas plaši izmantotas kā krūšu rotas, vainagu un kaklariņķu piekari. Kaklariņķiem pievienotas važiņas raksturīgas Ziemeļkurzemes reģionam. Tās atrastas

⁶²⁰ Radiņš A. 10. – 13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi //Latvijas vēstures muzeja raksti. – R., 1999. – Nr.5. – 73., 74. lpp.

⁶²¹ Berga T. Augšdaugavas 14. – 17. Gadsimta senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem. – R., 2007. – 47., 50. lpp; Urtāns J. Viļānu Trūpu kopu kolna apbedējumi //Acta Latgalica. – Rēzekne, 1993. – 30., 31. lpp.

vairākos 13., 14. gs. skeleapbedījumos (Ancē, Dundagas Laukmuižā un Puzes Lejaskrogā). Analogi atradumi zināmi arī no vienlaicīgiem ugunskapiem (Lībagu Sārajos, Užavas Silmalcēmā, Zlēku Pasilciemā). Austrumlatvijā riņķīšu un stienīšu važiņas nēsātas piestiprinātas pie vainaga. Šāda veida vainaga bizes konstatētas Vidzemes un Latgales viduslaiku apbedījumos. Dažkārt važiņas ar piekariņiem sastopamas arī iegurņa daļā (Drabešu Uplantu, Šķilbēnu Daņilovkas II u.c. apbedīšanas vietās), kas norāda, ka tās nēsātas pie jostas. Vairāk važiņas atrastas krūšu rotu sastāvā, kas plašāk aplūkotas šajā sadaļā.

No bronzas, dzelzs riņķīšu vai stienīšu važiņām, važturiem, važiņu sadalītājiem un dažāda veida piekariņiem veidotas rotas atrastas 110 apbedījumos. No tiem 40 sieviešu, 32 pusaudžu un bērnu kapos. Pārējos 38 gadījumos mirušo dzimums un vecums nebija nosakāms. Salīdzinot ar kaklarotām krūšu rotas sastopamas retāk (19. att.). Līdz šim tās konstatētas tikai viduslaiku – 13.–16. gs. apbedījumos. Baznīcu kapsētas tās atklātas 6%, bet lokālajās apbedīšanas vietās – 0,3% kapu.

13. un 14. gs. pirmās puses kapos vēl sastopamas masīvās krūšu rotas, kuras nēsātas kopā ar bruņurupuču saktu un dzelzs rotadatu pāriem. Vairākas šādas rotas iegūtas Vidzemes un Ziemeļkurzemes apbedījumos. Vidzemes lībiešiem raksturīgās krūšu važiņrotas ar trapecveida važturiem un bruņurupuču saktām, vai to atsevišķas sastāvdaļas atrastas vairākos Ikšķīles (250., 280., 356., 370., 419., 430., 3.k.), vienā Mārtiņsalas (1212.k.) un Lielvārdes (10.k.) kapsētas apbedījumos. Šīs krūšu rotas veidotas no bronzas riņķīšu važiņām, ceturtā tipa važturiem un piektā tipa bruņurupuču saktām ar palmetes ornamentu, kas pēc R.Spirģa izstrādātās tipoloģijas datējamas ar 12.gs. beigām un 13. gs. Šādu datējumu apstiprina arī R.Malvesa Ikšķīles kapsētas izrakumos 3. kapā un A. Zariņas izrakumos Mārtiņsalas kapsētas 1212. kapā atrastās 12. gs. otrās puses un 13. gs. sākuma monētas. Ar 13.gs. datējamas arī Ikšķīles un Mārtiņsalas kapsētas apbedījumos atrastās krūšu rotas, kuras nēsātas komplektā ar rotadatām. J. Graudoņa izrakumos Ikšķīles kapsētas 480. kapā atsegta krūšu rota, kura bija veidota no dzelzs riņķīšu važiņām un divām dzelzs rotadatām ar apaļas plāksnes – ripas galvām. Domājams, ka līdzīga krūšu rota atsegta R. Malvesa izrakumos 23. kapā. Abu plecu rajonā bija konstatējamas aptuveni 4 cm lielas alvas ripu – saktu vai alvas rotadatu ripu galvu paliekas, pie kurām bija piestiprināta dzelzs važiņas. Apbedījumu datē kaklarotā iekļautie monētpiekariņi, kas kalti laika posmā no 1219.–1258. gadam. Ikšķīles kapsētas 240. kapā atsegta bronzas gredzentiņu važiņrota nēsāta kopā ar dzelzs krustadatām. Līdzīgas krūšu rotas atrastas Mārtiņsalas kapsētas apbedījumos. 1784. kapā krūšu daļā atradās dzelzs krustadata ar dzelzs riņķīšu važiņas fragmentu, bet 1773. kapā – vairāki dzelzs važiņu posmi. Domājams, ka abos stipri postītajos apbedījumos sākotnēji bijušas līdzīgas krūšu rotas, kuru saturēšanai izmantotas dzelzs krustadatas. Mārtiņsalas un Ikšķīles kapsētas apbedījumos iegūtās krūšu rotas datē 1784. kāpā atrastie monētpiekariņi – 13./14. gs. mijas angļu sterliņu atdarinājumi.

Analoga krūšu rota, ko datē kaklarotā iekļautie 13./14. gs. mijas monētpiekariņi, iegūta Dundagas Laukmuižas 4. sievietes kapā. Tā sastāvēja no dzelzs krustadatas, dzelzs riņķīšu važiņu fragmentiem un garenas dzelzs plāksnes važiņu sadalītāja. Vairākas līdzīgas krūšu rotu sastāvdaļas iegūtas Valgales Veģu 14. gs. ugunskapos. Sestajā apbedījumā atrasta dzelzs krustadata un trīsstūrveida važturis ar tausijas tehnoloģijā iestrādātu ornamentu, bet devītajā apbedījumā iegūti vairāki dzelzs riņķīšu važiņu posmi un garens dzelzs plāksnes važiņu sadalītājs. Devītajā kapā atrasta arī dzelzs spieķadata ar ievērtu cilpu. Savukārt ceturtajā apbedījumā atrasta sāmsaliešiem un igauņiem raksturīgā dzelzs dubulkrustadata un zvanveida važturis. Pagaidām vēlākā masīvā krūšu rota atrasta Dobeles kapsētas 950. kapā. Tā sastāv no garenas bronzas plāksnes važiņu sadalītāja un divām bronzas riņķīšu važiņām, kuras pievienotas tam abos galos. Apbedījumu datē kaklarotā iekļautie monētpiekariņi, kas kalti laika posmā no 1346.–1359. gadam. Važiņrotas, kuru saturēšanai lietotas rotadatas vēlajā dzelzs laikmetā bija raksturīgas zemgaļu un Kurzemes lībiešu sieviešu rotas. Tās atklāta zemgaļu, Ziemeļkurzemes un vairākos Daugavas lejteces vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos. Šāds rotu veids minētajos novados saglabājies un sastopams arī vēl 14. gs. Līdz šim pētīti tikai nedaudzi apbedījumi ar vēlajām krūšu rotām. Lielākoties dzīvesvietu un kapulauku materiālā iegūtas tikai atsevišķas 13., 14. gs. krūšu rotu sastāvdaļas.

Biežāk viduslaiku apbedīšanas vietu materiālā sastopamas krūšu rotas, kas nēsātas kopā ar pakavsaktām un riņķsaktām. Parasti tās veidotas no bronzas vītājām stienīšu važiņām, kuras piestiprinātas saktu lokam. Ievērojami retāk izmantotas dzelzs stienīšu un bronzas divrindu riņķīšu važiņas. Pie saktām pievienotas važiņas nav bijušas plaši izplatītas vēlajā dzelzs laikmetā. Lielākoties dažāda veida piekariņi stienīšu un riņķīšu važiņās pievienoti masīvajām krūšu važiņrotām. Kopā ar saktām piekaru rotas atrastas tikai atsevišķos Daugavas lībiešu Salaspils Laukskolas un Doles Vampeniešu I kapulauku apbedījumos.⁶²² Vidzemes lībiešu apdzīvotajos novados vairāk iecienītas tās kļuvušas pēc 13. gs., kad no rotu klāsta izzuda masīvās krūšu važiņrotas. Līdz šim tās atrastas Aizkraukles, Ikšķiles, Mārtiņsalas un Turaidas baznīcu kapsētu 13.–16. gs. kapos. Pirmās hronoloģiskās grupas apbedījumos pie saktām pievienotas važiņrotas atklātas tikai atsevišķos Ikšķiles, Mārtiņsalas un Turaidas baznīcu kapsētu kapos. Ikšķiles kapsētas 350. apbedījumā šāda veida rota datēta ar kaklarotā iekļautajiem monētpiekariņiem, kas kalti laika posmā no 1193. – 1205. g. Ievērojami vairāk piekaru rotas sastopamas otrās hronoloģiskās grupas apbedījumos. To skaits samazinās 15. gs. otras puses un 16. gs. pirmās puses kapos. Plašāk pētītajā Ikšķiles kapsētā šāda veida rotas atrastas tikai divas, bet Mārtiņsalas kapsētā – četrus apbedījumos. Vēlākā piekaru rota datēta ar rituālo monētu (Rīgas arhibīskapa Mihaela Hildebranda 1484. – 1509. g. šiliņu), kas atrasta

⁶²² Zariņa A. Salaspils Laukskolas kapulauks 10. – 13. gs. – R., 2006. – 268., 269. lpp.

Mārtiņsalas kapsētas 1525. kapā.

Pie saktām piestiprinātas piekaru rotas atklātas arī Ziemeļkurzemes viduslaiku kapsētu apbedījumos. Ziemeļkurzemē, atšķirībā no Vidzemes, raksturīgi bronzas cilpiņās, gredzenos vai īsos važiņu posmos saktām pievienoti piekariņi (20. att.). Vidzemē izplatītās garās važiņas atrastas tikai retos gadījumos. Vairākas šāda veida krūšu rotas iegūta Puzes Lejaskroga kapsētas 15. gs. apbedījumos un savrupatradumos (21. att.). Garās riņķīšu važiņas ar piekariņiem 13., 14. gs. nēsātas piestiprinātas pie kaklariņķiem un galvasrotām. Pie saktām pievienoti piekari 13., 14. gs. nav raksturīgi. Piekaru rota pagaidām atrasta tikai vienā Ances senkapu apbedījumā. Bērna kapā, pie dzelzs ripas saktas bija pievienots trīsstūrveida formas važturis ar vairākām bronzas riņķīšu važiņām un zvārgulīšiem.⁶²³ Pie saktām pievienoti piekari biežāk sastopami 15. gs. apbedījumos, kad Kurzemē tā kļūst par izplatītu modi. Šāda veida piekaru rotas atrastas Puzes Lejaskroga, Užavas centra, Jūrkalnes Darvdedžu, Saldus slimnīcas, Zlēku Pasilciema 15., 16. gs. apbedījumos. Tradīcija pie saktām pievienot piekarus izzūd 16. gs. otrajā pusē.

1.11. Piekariņi

Piekariņi bijuši iecienītas rotu un apģērba greznojuma sastāvdaļas. Tie nēsāti pie vainagiem, jostām, kopā ar nažu makstīm u.c. Ievērojami biežāk un visvairāk piekariņi atrasti krūšu rotu un kaklarotu sastāvā. Apskatāmā perioda apbedījumos iegūti vairāk nekā 1600 dažādi piekariņi. To vidū vērojama liela dažādība, kas saistīta ar hronoloģiskām un reģionālām atšķirībām. Vislielākā piekariņu daudzveidība viduslaikos saglabājusies Vidzemes lībiešu vēlā dzelzs laikmeta apdzīvotajos novados. Šeit atklāti arī vairāki tikai šim reģionam raksturīgi piekariņu veidi. Plašāk pētīto baznīcu kapsētu 13.–15. gs. apbedījumos, kaklarotu un krūšu rotu sastāvā bija iekļauti kalna kristāla piekari bronzas ietvarā, sirdsveida (palmetes) piekariņi, 12., 13. gs. lībiešu važturi un važiņu sadalītāji, Rjurikoviču cilts zīmes piekariņi, ažiūri riteņveida piekariņi ar trapecveida pamatni, krustveida piekariņi ar rombveida vidusdaļu un cilpiņām galos, šķiltavveida u.c. piekariņi. Vidzemes lībiešu apdzīvotajos novados biežāk nekā citviet Latvijā viduslaiku apbedījumos sastopami stilizētie dzīvnieku (zoomorfie) un mēnessveida (lunulu) piekariņi.

Zoomorfo piekariņu vidū pārstāvēti ažiūrie, dobie viengalvainie zirdziņpiekariņi, ažiūrie viengalvainie putniņpiekariņi un plakanie divgalvainie putniņpiekariņi (22. att.). Ažiūrie un dobie zirdziņi, kas atrasti 13.–15. gs. apbedījumos, Daugavas lejtecē nonākuši tirdzniecisko sakaru ceļā no Novgorodas un Pleskavas zemēm. Pēc A.Rjabiņina izstrādātās tipoloģijas tie ierindojami pie trešās grupas 13. tipa un sestās grupas 19. un 20. tipa.⁶²⁴

⁶²³ Lūsēns M. Pārskats par 1991. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Ances centra senkapos – LU LVI 797

⁶²⁴ Rjabinin E., A. Finno-Ugric paganism and old Russia (based on archeological data) //Fenno – Ugri et Slavi 1978. The University of Helsinki Department of archeology Stencil No. 22. – Helsinki, 1980. – P. 207. – 219.

Viengalvainajiem putniņu piekariņiem paralēles meklējamas starp A.Rjabiņina izstrādātās tipoloģijas pirmās grupas 1. un 3. tipa piekariņiem. To izgatavošanas centrs vēlajā dzelzs laikmetā atradies arī Daugavas lejtecē.⁶²⁵ Vietējas izcelsmes ir arī tā dēvētie divgalvainie putniņveida piekariņi, kas raksturīgi lībiešu apdzīvotajam areālam. Senākie eksemplāri ir līdzīgi ažūrajiem viengalvainajiem putniņiem, bet jaunākie, kas galvenokārt atrasti 14., 15. gs. apbedījumos, ir viengabala atlējuma. A.Rjabiņins tos izdalījis atsevišķi kā trešās grupas 10. tipa piekariņus. Latvijā atrastos šī veida piekariņus plašāk analizējusi A.Zariņa.⁶²⁶

No Krievzemes importēti un uz vietas darināti ir arī lunulpiekariņi (23. att.). Visvairāk tie atrasti Daugavas lejteces viduslaiku apbedījumos. Retāk lunulas iegūtas Zemgales Vidzemes un Latgales apbedīšanas vietās. Latvijas arheoloģiskajā materiālā iegūtos mēness piekariņus plašāk analizējusi I.Kuniga. Pēc viņas izstrādātās klasifikācijas viduslaiku apbedījumos pārstāvētas stāvragu, slēgtās, ažūrās, sirpjveida un dubultlunulas.⁶²⁷ Zoomorfie un lunulpiekariņi vēlajā dzelzs laikmetā bija iecienītas Kurzemes, Daugavas, Gaujas lībiešu un zemgaļu rotas.⁶²⁸ Zemgaļu apdzīvotajos novados lielākoties tās atrastas 13. gs. apbedījumos Ceraukstes Podiņu, Ciemaldes, Jaunsaules Siliņu senkapos u.c. Iespējams, ka šāda veida rotas pastāvējušas arī vēlāk, par ko liecina savrupatradumos Auces senkapos un Dobeles kapsētā iegūtās stāvragu lunulas.⁶²⁹ Putniņpiekariņš pagaidām atrasts tikai vienā ar 14. gs. otrās puses monētām datēta apbedījumā, Dobeles kapsētas 740. kapā.⁶³⁰ Abas minētās piekariņu grupas daudz noturīgākas bijušas Vidzemes lībiešu apdzīvotajos novados. Dubultlunulas un plakanie viengabala atlējuma putniņpiekariņi Mārtiņsalas un Ikšķiles kapsētās atrasti ar 15. gs. otro pusi un 16. gs. sākuma monētām datētos apbedījumos. Vēlākie šī veida piekariņu eksemplāri iegūti Mārtiņsalas kapsētas 1525. kapā kopā ar Rīgas arhibīskapa Mihaela Hildenbranda (1484. – 1509. g.) valdīšanas laikā kalto šiliņu (24. att.).

Latgaļu un sēļu apdzīvotajos novados vairāk raksturīgi trapeceveida un ķemesveida piekariņi. Vēlajā dzelzs laikmetā trapeceveida piekariņi plaši izmantoti kā piekari pie kaklariņķiem ar noplacinātiem galiem.⁶³¹ Tāpat tie nēsāti važiņās piestiprināti pie vainagiem, līdzīgi kā ķemmes piekariņi (25. att.). Šāda veida vainagi ar piekariem atrasti vairāku 13.–15. gs. apbedīšanas vietu kapos (Drabešu Uplantu, Dzelzavas Strūgukalna, Liezeres Ozolmuižas,

⁶²⁵ Mugurēvičs Ē. Viduslaiku ciems un pils Salaspils novadā. – R., 2008. – 131. lpp.

⁶²⁶ Zariņa A. Daži Mārtiņsalas kapsētas kapu senlietu kompleksi ar stilizētu dzīvnieku figūru piekariņiem // AE. – R., 1974. – XI laid. – 242. – 257. lpp.

⁶²⁷ Kuniga I. Mēness veida piekariņi Latvijas arheoloģiskajā materiālā // LVM raksti. – R., 2002. – Nr. 8. – 91. – 108. lpp.

⁶²⁸ Svarāne D. Doles salas lībiešu kapulaukos atrastie 10. – 13. gadsimta piekariņi – amuleti un rotaslietas // Daugavas raksti. No Aizkraukles līdz Rīgai. – R., 1991. – 32., 33. lpp; Mugurēvičs Ē. Viduslaiku ciems un pils Salaspils novadā. – R., 2008. – 132., 136. lpp.

⁶²⁹ Kuniga I. Mēness veida piekariņi Latvijas arheoloģiskajā materiālā // LVM raksti. – R., 2002. – Nr. 8. – 100. lpp.

⁶³⁰ Dobeles S. Ar monētām datēto 14. gs. – 15. gs. sākuma sieviešu apbedījumu senlietas Dobeles kapsētā // LVM raksti. Pētījumi Zemgaļu senatnē. – R., 2004. – Nr. 50. lpp.

⁶³¹ Šnore E. Kaklariņķi ar noplacinātiem galiem Latvijā // AE. – R., 1994. – XVII laid. – 105. – 107. lpp.

Jaunpiebalgas u.c.). Vidzemes un Latgales viduslaiku apbedīšanas vietās pie vainagiem sastopami arī antropomorfu figūru piekari (26. att.). Augustinišķu 14.–16. gs. kapsētā trapecveida mēlītes un antropomorfie piekari bija iekļauti kaklarotu sastāvā (27. att.). Augustinišķu un Slutišķu kapsētās par piekariņiem dažkārt izmantoti arī maku un jostu apkalumi.⁶³²

Austrumlatvijā vairāk nekā citviet bijuši izplatīti krustiņu piekariņi, kas dzīvesvietu un kapulauku materiālā sastopami kopš 11. gs. Galvenokārt tie ir no Krievzemes importētie krustiņi un to vietējie atdarinājumi. Šī veida piekariņus plašāk analizējis Ē. Mugurēvičs izdalot Latvijā atrasto krustiņi grupas un apakšgrupas.⁶³³ Lielāka krustiņpiekariņu daudzveidība vērojama viduslaiku sākumposma apbedījumos, kad plaši pārstāvēti agrāk sastopamie krustiņu veidi. Sākot ar 15. gs. vidu dominē tikai atsevišķi to varianti, galvenokārt krustiņi ar rombveida vidusdaļu, krustiņi ar šķēršotiem, trijlapu un taisniem galiem (28. att.). Atsevišķos gadījumos iegūti arī krustiņi ar uzrakstiem senslāvu valodā un medaljonveida piekariņi.⁶³⁴

Pavisam atrasti 202 krustiņi 97 viduslaiku un jauno laiku apbedījumos. Medaljonveida piekariņi atklāti tikai sešos kapos (Ogresgala Puigas, Mārtiņsalas, Salaspils Lipšu, Doles Dūdiņu, Augustinišķu un Sarkaņu Vaidu kapos). Lielākoties krustiņi atrasti sieviešu, pusaudžu un bērnu apbedījumos, bet retāk – vīriešu kapos. 37 gadījumos tie atklāti savrupi nesaistīti ar kaklarotām un krūšu rotām. No tiem 16 gadījumos krustiņi konstatēti kā vienīgā kapu piedeva. Galvenokārt tie ir 17. gs. otrās puses un 18. gs. sākuma apbedījumi, kuros sastopami pareizticīgo krustiņi ar uzrakstiem senslāvu valodā (29. att.). Iespējams, ka viena daļa šo kapu nav saistāma ar vietējo iedzīvotāju apbedījumiem, bet gan ar krievu zaldātiem, kas krituši Ziemeļu kara laikā. Jānorāda, ka apbedījumi ar šādiem krustiņiem atsegti lielākoties gar Daugavas krastiem, kur noritēja aktīva kara darbība. Viens šāds savrupapbedījums atklāts arheoloģiski pētītajā Sēlpils apmetnes teritorijā. Iespējams, ka šeit apglabāts Sēlpils pils 1704. gada krievu karaspēka aplenkuma laikā kritušais karavīrs.

Līdzīgi kā citas rotas krustiņi skaits gadsimtu gaitā apbedījumos samazinās. Vismazāk krustiņpiekariņi atrasti 16. gs. otrā puses un 17. gs. sākuma apbedījumos. To skaits atkal pieaug piektās hronoloģiskās grupas apbedījumos, kad pārstāvēti pareizticīgo krustiņi. No Krievzemes importētie krustiņi un to vietējie atdarinājumi pamatā sastopami gan viduslaikos un jaunajos laikos. Iespējams ar to arī ir izskaidrojams kādēļ krustiņpiekariņi nav bijuši izplatīti Rietumlatvijā. Zemgalē un Kurzemē krustiņi atrasti tikai divos trešās hronoloģiskās grupas apbedījumos (Dobeles un Užavas kapsētās) un vienā 17./18. gs. mijas apbedījumā

⁶³² Berga T. Augšdaugavas 14. – 17. Gadsimta senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem. – R., 2007. – 47., 47., 50., 53. – 55., 97. lpp.

⁶³³ Mugurēvičs Ē. Krustiņveida piekariņi Latvijā laikā no 11. līdz 15. gs. //AE. – R., 1974. – XI laid. – 220. – 239. lpp.

⁶³⁴ Berga T. Augšdaugavas 14. – 17. gadsimta senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem. – R., 2007. – 47., 52., 53., 61. lpp.

Rucavas Dzintarniekos.

Rietumlatvijas viduslaiku apbedījumos biežāk sastopami dzīvnieku nagu piekariņi bronzas ietvarā (30. att.). Šāda veida piekariņi bijuši izplatīti arī Lietuvā un bijušajā Prūsijā. Plašāk par tiem rakstījuši G.Zemītis un E.Svetikas.⁶³⁵ Mūsdienu Latvijas teritorijā ar bronzu apkaltu lāču, vilku un lūšu nagu piekariņi atrasti 52 apbedījumos. No tiem 27 sieviešu, 8 pusaudžu – bērnu un 8 vīriešu kapos. Parasti tie nēsāti pa vienam piestiprināti saktu lokam, iekļauti kaklarotu sastāvā, piekārti pie jostas vai komplektā ar nažu makstīm. Tikai divos Puzes Lejaskroga kapsētas sieviešu apbedījumos tie atrasti vairāki vienā kapā. 144. apbedījumā atrasti divi, bet 142. kapā savērti uz gredzena un piestiprināti pie saktas bija kopskaitā pieci dzīvnieku nagu piekariņi (31. att.). Līdz šim tie atklāti 14. gs otrās puses un 15., 16. gs. apbedījumos. Sākot ar 16. gs. šo piekariņu skaits pakāpeniski samazinās. Vēlākie ar bronzu apkaltie dzīvnieku nagu piekariņu iegūti Puzes Lejaskroga (19. kaps) un Saldus slimnīcas (23. kaps) kapsētās, kur tie datēti ar 16. gs. otrās puses monētām.

Pie aplūkotās piekariņu kategorijas ierindojami arī ar bronzu apkaltu dzīvnieku zobu piekariņi, kas pastāvējuši vienlaicīgi ar nagu piekariņiem. Līdz šim zināmi tikai divi šāda veida savrupatradumi – vilka zobs un lāča ilknis bronzas ietvarā.⁶³⁶ Ievērojami retā viduslaiku apbedījumos sastopami caururbti dzīvnieku nagu un zobu piekariņi, bez apkalumiem. Vēlajā dzelzs laikmetā dzīvnieku zobu piekariņus nēsājuši lībieši, zemgaļi, latgaļi, sēļi un iespējams arī kurši. Šāda veida piekariņi vairāk izplatīti bijuši lībiešiem, kur tie vēl sastopami Ikšķiles un Mārtiņsalas kapsētu 12./13. gs. mijas apbedījumos. Jāatzīmē, ka zobu piekariņi nav atrasti Ziemeļkurzemes 13., 14. gs. kapos, lai gan tie atklāti hronoloģiski agrākos vendu apbedījumos (Tukuma tirgus laukumā, Virbu Zunnās). No plašāk pētītajām Ances, Dundagas Laukmuižas, Puzes Lejaskroga apbedīšanas vietām, vienā Puzes Lejaskroga kapsētas 13./14. gs. mijas apbedījumā (199. kapā), kopā ar bronzas riņķīšu važiņām un zvārgulīšiem, atrasts caururbts dzīvnieka naga piekariņš. Kā jau tika norādīts dzīvnieku nagu piekariņi vairāk iecienīti kļūst 14. gs. beigās, kad tos ar bronzas apkalumiem Kurzemē sāk nēsāt kopā ar saktām. Caururbti dzīvnieku zobu piekariņi 14.–16. gs. apbedījumos līdz šim atrasti vienīgi Austrumlatvijas – Liezeres Ozolmuižas, Madonas, Augustinišķu un Slutišķu apbedīšanas vietās.⁶³⁷

Visā mūsdienu Latvijas teritorijā izplatīti bijuši rombveida un apaļie piekariņi (32., 33.

⁶³⁵ Zemītis G. Ar bronzu apkaltie lāča naga piekariņi Latvijas arheoloģiskajā materiālā //Ornaments un simbols Latvijas aizvēsturē. – R., 2004. – 68. – 71. lpp; Svetikas E. XIV a. Pabeigos – XV a. Amuletai iš apkaustyto lokio nago Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje ir kaimyniniuose kraštuose //Lietuvos archeologija 34. – Vilnius, 2009. – P. 171. – 210.

⁶³⁶ Zemītis G. Ar bronzu apkaltie lāča naga piekariņi Latvijas arheoloģiskajā materiālā //Ornaments un simbols Latvijas aizvēsturē. – R., 2004. – 68. lpp.

⁶³⁷ Berga T. Augšdaugavas 14. – 17. gadsimta senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem. – R., 2007. – 44. - 50., 90., 112. lpp.

att.). Rombveida piekariņi rotu klāstā parādās sākot ar 12. gs. beigām. 12. un 13. gs. sākuma apbedījumos tie sastopami ļoti reti. Piemēram, plašāk pētītajā Salaspils Laukskolas kapulauka 12., 13. gs. apbedījumos nav atrasts neviens rombveida piekariņš. Mārtiņsalas un Ikšķiles kapsētās tie atrasti tikai piecos 13. gs. apbedījumos. Īpaši iecienīti rombveida piekariņi kļūst 14., 15. gs., bet 16. gs. līdzīgi kā daudzi citi piekariņi tie no aprites izzūd. Lielākoties rombveida piekariņi nesāti kaklarotu un krūšu rotu sastāvā. Dažkārt tie pievienoti vainagu bizēm (Drabešu Uplanots, Dundagas Laukmuižā u.c.). Ziemeļkurzemes 13., 14. gs. apbedījumos tie atrasti arī iekārti bronzas riņķīšu važiņās un pievienoti kaklariņķu cilpu galiem (Ancē, Dundagas Laukmuižā, Puzes Lejaskrogā).

Krūšu rotu, kaklarotu sastāvā un kā piekari vainagu bizēm, kaklariņķu galiem un papildus rotājums saktām, nēsāti arī apaļie piekariņi. To vidū vērojama liela daudzveidība. Atsevišķi izdalāmi ažiurie un vairogveida piekariņi, kas vairāk raksturīgi Vidzemes lībiešu vēlā dzelzs laikmeta apdzīvotajam novadiem. Ažiurie piekariņi līdz šim atrasti tikai pirmās hronoloģiskās grupas apbedījumos (Ikšķiles un Mārtiņsalas kapsētās). Vairogveida piekariņi, kas Latvijas arheoloģiskajā materiālā sastopami kopš 11. gs., nēsāti ievērojami ilgāk, līdz pat 15. gs. beigām.⁶³⁸ Mārtiņsalas kapsētas 1184. apbedījumā atrastos vairogveida piekariņus datē kapā līdzī dotā monēta, kas kalta laika posmā no 1479.–1485. gadam (34. att.). Hronoloģiski vienlaicīgi piekariņi iegūti arī Užavas kapsētas 34. apbedījuma kaklarotas sastāvā, kas bija veidota no deviņiem sudraba piekariem un bronzas spirālītēm. Neskatoties uz to, ka vairogveida piekariņi sastopami visā Latvijas teritorijā, tomēr no tiem veidotas kaklarotas vairāk raksturīgas vēlā dzelzs laikmeta lībiešu apdzīvotajiem novadiem. Jāatzīmē, ka ārpus Daugavas un Gaujas lejteces šāda veida kaklarotas atrastas tikai divās apbedīšanas vietās – Užavas centra kapsētā un Liezeres Ozolmuižas senkapos, kur ar 14. gs. datējamā sievietes kapā iegūtā kaklarota bija veidota no pamīšus vērtām stikla krellēm, kauri gliemežvākiem, bronzas spirālītēm un 22 bronzas apaļajiem piekariņiem (35. att.). Lielākoties vairogveida un apaļie piekariņi kaklarotu sastāvā iekļauti pa vienam vai diviem.

Biezāk to vietā nēsāti monētpiekariņi un skaitīšanas žetoni. Šīs kategorijas piekariņi sastāda visapjomīgāko atradumu grupu. Viduslaiku un jauno laiku apbedījumos atrasti pavisam 655 monētpiekariņi 185 apbedījumos. No tiem 84 sieviešu, 48 pusaudžu – bērnu un 13 vīriešu kapos. Pārējos 40 gadījumos dzimums un vecums nebija nosakāms. Monētpiekariņi līdzīgi kā apaļie un rombveida piekariņi izplatīti visā mūsdienu Latvijas teritorijā. Senākie monētpiekariņi atrasti Lībagu Sāraju depoziā, kas noguldīts 9. gs. Vēlajā dzelzs laikmetā tie bija vairāk raksturīgi lībiešu apdzīvotajiem novadiem, galvenokārt Daugavas lībiešiem.⁶³⁹ Šeit to nēsāšanas tradīcija saglabājusies arī viduslaikos, lai gan monētpiekariņi šajā laikā plaši

⁶³⁸ Zemītis G. Daugmales pilskalna apaļie vairogveida piekariņi //AE. – R., 1994. – 17. laid. – 144. – 148. lpp.

⁶³⁹ Берга Т. Монеты в археологических памятниках Латвии IX. - XII. вв. – Р., 1988. – С. 53., 54.

izplatīti arī citos Latvijas novados. Lielākoties tie nēsāti kaklarotu sastāvā. Dažkārt 13. – 15. gs. kaklarotās iekļauti vairāk nekā desmit monētpiekariņi. Šāda veida kaklarotas līdz šim atrastas Daugavas lībiešu, Kurzemes lībiešu, zemgaļu un latgaļu vēlā dzelzs laikmeta apdzīvoto novadu apbedījumos. Dundagas Laukmuižas 4. sievietes kapā viena no kaklarotām bija veidota no pamīšus vērtām bronzas spirālītēm, zvārgulīšiem un 27 13./14. gs. mijas monētpiekariņiem. Analoga kaklarota atrasta Mārtiņsalas kapsētas 1784. kapā, kur bija iekļauti 11 monētpiekariņi. Dobeles kapsētas 735. kapā iegūtā kaklarota bija veidota no 101 kauri gliemežvāka, 81 stikla krellītes, 34 bronzas zvārgulīšiem un sešpadsmit 14. gs. otrās puses monētpiekariņiem (36. att.).⁶⁴⁰ Ievērojami vairāk kaklarotas, kurās iekļauti monētpiekariņi atrastas Daugavas lejtecē plašāk pētīto Ikšķiles un Mārtiņsalas kapsētu apbedījumos. Mārtiņsalas kapsētas 1184. kapā atrastajā kaklarotā bija iekļauti 32 monētpiekariņi, kas kalti 15. gs.⁶⁴¹ Atzīmējami arī plašāk pētīto Augšdaugavas Augustinišķu un Slutišķu kapsētu apbedījumi, kuru kaklarotās bija iekļautas vairāk nekā desmit monētpiekariņi un skaitīšanas žetoni.⁶⁴² Acīmredzot pēc 13. gs. tradīcija kaklarotu izveidē izmantot monētpiekariņus plašāk izplatījies ārpus lībiešu vēlā dzelzs laikmeta apdzīvotā areāla zemgaļu un latgaļu novados. Kuršu apdzīvotajā teritorijā 13., 14. gs. ugunskapos un skeletapbedījumos monētpiekariņi atrasti kopā ar galvasrotu un kaklariņķu piekariem (Ancē, Dundagas Laukmuižā, Puzes Lejaskrogā, Užavas Silmalciemā, Zlēku Pasilciemā u.c.). 14. gs. otrā pusē ieviešas prakse monētpiekariņus kopā ar bronzas važiņām un cilpiņām nēsāt kā papildus rotājumu pie saktām (20. att.). Šāda veida rotas atrastas Puzes Lejaskroga, Užavas kapsētu un Zlēku Pasilciema senkapu 14., 15. gs. apbedījumos. Domājams, ka pie saktas bronzas cilpiņā pievienoti monētpiekariņi bijuši arī Jūrkalnes Darvdedžu kapsētā atsegtajā 15. gs. pirmās puses ugunskapā.

Monētpiekariņi līdzīgi kā apaļie piekariņi arheoloģiski pētīto apbedīšanas vietu materiālā sastopami vēl 17. gs. apbedījumos. Atšķirībā no 13. – 15. gs., ceturtais hronoloģiskās grupas kapos monētpiekariņi kaklarotu sastāvā iekļauti salīdzinoši retos gadījumos. Līdz šim tie atklāti tikai atsevišķos Vidzemes, Sēlijas un Zemgales 16. gs. otrās puses un 17. gs. sākuma apbedījumos. 17. gs. otrās puses kapos monētpiekariņi atrasti tikai kopā ar rituālām monētām vai kā atsevišķi šāda veida ziedojumi.

1.12. Aproces

Kopskaitā 417 aproces atrastas 95 apbedījumos (37. att.). No tiem 69 sieviešu, 15 meiteņu, 4 bērnu un 3 vīriešu kapos. Četros gadījumos dzimums un vecums nebija nosakāms.

⁶⁴⁰ Dobeles S. Ar monētām datēto 14. gs. – 15. gs. sākuma sieviešu apbedījumu senlietas Dobeles kapsētā // Latvijas vēstures muzeja raksti. – R., 2004. – Nr. 8. – 48., 49. lpp.

⁶⁴¹ Latvijas PSR arheoloģija. – R., 1974. – 299. lpp.

⁶⁴² Berga T. Augšdaugavas 14. – 17. gadsimta senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem. – R., 2007. – 74. – 76., 97. lpp.

Skaitliski visvairāk aprocas iegūtas pirmās hronoloģiskās grupas apbedījumos. Turpmāko gadsimtu gaitā, to skaits samazinās un 16. gs. sākumā tās izzūd no rotu klāsta. Aprocas atrastas turpat visos mūsdienu Latvijas teritorijas vēsturiskajos novados, izņemot Zemgali. Vairāk aprocas nēsātas kuršu vēlā dzelzs laikmeta apdzīvotajos novados. Šeit dominē sievietēm raksturīgās lentveida aprocas, bet retāk sastopamas arī spirālaprocas (38. att.). Vienā Dundagas Laukmuižas bērna apbedījumā (17.k.) atrastas divas tordētas aprocas ar sašaurinātiem galiem, kurām tuvākas paralēles meklējamas Sāmsalas un Ziemeļigaunijas arheoloģiskajā materiālā.⁶⁴³ Savukārt divos Puzes Lejaskroga kapsētas apbedījumos (59., 128. k.) atklātas Vidzemē 14., 15. gs. izplatītās vairogaprocas.⁶⁴⁴ Līdz šim aprocas nav iegūtas vīriešu apbedījumos, neskatoties uz to, ka vēlā dzelzs laikmeta kuršu ugunskapos bijušas izplatītas aprocas ar zvērgalvu galiem.⁶⁴⁵ 13., 14. gs. sieviešu un meiteņu apbedījumos lentveida aprocas lielākoties atklātas katrā rokā no 7 līdz 11 vienībām (Ancē, Dundagas Laukmuižā, Puzes Lejaskrogā). Hronoloģiski vēlākos apbedījumos to skaits katrā rokā nepārsniedz septiņas vienības (Puzes Lejaskrogs). Pirmās hronoloģiskās grupas apbedījumos aprocas ir biezākas un platākas, savukārt 14. gs otrajā pusē un 15. gs. tās pagatavotas no plānas bronzas sloksnes (39. att.). To noformējumā un ornamentā izsekojamas izmaiņas, sākot no vēlā dzelzs laikmeta līdz pat 15. gs.⁶⁴⁶ Lentveida aproču lietošanas beigu posmu datē Puzes Lejaskroga 142. kapā atrastā monēta, kas kalta Livonijas ordeņa mestra Voltera fon Pletenberga (1497 – 1535) valdīšanas laikā.

Ievērojami lielāka aproču daudzveidība vērojama Austrumlatvijā. Šeit līdzīgi kā Kurzemē turpina pastāvēt vairāki vēlajam dzelzs laikmetam raksturīgi aproču veidi. Piemēram, lībiešu, latgaļu un sēļu apdzīvoto novadu 13., 14. gs. apbedījumos atrastas spirālaprocas (Ikšķilē, Sēlpilī, Meirānos, Teņņos, Strūgukalnā). Mārtiņsalas kapsētas 780. kapā atrasta viena dobā aprobe ar sašaurinātiem galiem, kādas satopamas lībiešu un latgaļu vēlā dzelzs laikmeta apbedījumos (40. att.). Vairākos 13., 14. gs. kapos atrastas arī latgaļiem un sēļiem raksturīgās aprocas ar zvērgalvu galiem (Mārtiņsalā, Šķilbēnu Daņilovkā II, Annas Bundzēnos, Baltinavas Aizelkšņos, Jaunpiebalgā, Drabešu Uplantos, Liezeres Ozolmuižā). Drabešu Uplantu 68. sievietes kapā atrasta vītā aprobe, kādas vēlajā dzelzs laikmetā nēsājuši vīrieši.⁶⁴⁷ Paralēli 13.–15. gs. apbedījumos sastopamas agrāk Latvijas teritorijā mazāk izplatīti aproču

⁶⁴³ Mägi M. At the crossroads of space and time. Graves, Changing society and ideology on Saaremaa (Ösel), 9 – 13 th centuries AD. – Tallinn, 2002. – Plate 50., 95., 96; Ligi P. Votic Graves in north-east Estonia (9th – 16th centuries AD) // Muinasaja Teadus 2. – Tallin, 1993. – Tahvel XLV, XLVI, L.

⁶⁴⁴ Muižnieks V. Arheoloģiskie pētījumi Puzes Lejaskroga kapsētā un viduslaiku apbedīšanas tradīcijas Ziemeļkurzemē // Ventspils muzeja raksti III. – R., 2003. – 104. lpp.

⁶⁴⁵ Vaska B. Ornaments uz kuršu aprocēm ar zvērgalvu galiem // AE. – R., 1994. – 17. laid. – 113. – 119. lpp.

⁶⁴⁶ Vaska B. Viduslaiku ornaments Rietumlatvijā pēc arheoloģiskajiem materiāliem // Ventspils muzeja raksti III. – R., 2003. – 43., 45. – 48. lpp.

⁶⁴⁷ Rādiņš A. 10. – 13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi // Latvijas vēstures muzeja raksti. – R., 1999. – Nr.5. – 98. lpp.

veidi. Mārtiņsalas kapsētas 254. kapā un Šķilbēnu Daņilovkas II senkapu 4. žaņņika 2. apbedījuma iegūtas pītās aproces, kurām paralēles meklējamas Igaunijas, votu un Lietuvas arheoloģiskajā materiālā.⁶⁴⁸ Votu un leišu apdzīvotajiem novadiem raksturīgas arī tordētās aproces ar sašaurinātiem galiem un lentveida aproces ar sašaurinātiem un atrofītiem galiem.⁶⁴⁹ Tordētās aproces atrastas Drabešu Uplantu, Kocēnu Draņķu, Ciblas, Maskatu un Mārtiņsalas apbedīšanas vietās. Vairāk izplatītas ir bijušas lentveida aproces ar sašaurinātiem galiem, kuras lielākoties atrastas Vidzemes lībiešu un latgaļu apdzīvoto novadu 13. un 14. gs. 1. puses apbedījumos (Mārtiņsalā, Turaidā, Drabešu Uplantos, Raiskuma Teņņos, Jaunpiebalgā u.c.). Lentveida aproces ar atrofītiem galiem iegūtas Daņilovkas II senkapos un Mārtiņsalas kapsētā. Savukārt Augustinišķu kapsētas 86. kapa inventārā iegūtas divas lentveida aproces ar bronzas riņķīšiem galos.⁶⁵⁰ Līdz šim šāda veida aproces atrastas Lietuvas teritorijas 14., 15. gs. apbedījumos.⁶⁵¹ Austrumlatvijā šajā laikā vairāk izplatītas bijušas tā dēvētās vairogaproces, kuras lielākoties atrastas vēlā dzelzs laikmeta Vidzemes latgaļu apdzīvotajos novados (41.att.).⁶⁵² Iespējams, ka tās veidojušās no lentveida aprocēm ar sašaurinātiem galiem, kuras šajā reģionā bija izplatītas 13. gs.

Lielākoties Austrumlatvijas apbedīšanas vietās aproces atrastas divas vienības vienā kapā, katrā rokā pa vienai. Bieži katrā rokā nēsātas atšķirīga veida aproces. Ozolmuižas senkapos vienā kapā iegūtas trīs un divos apbedījumos (Uplantu kapsētā un Jaunpiebalgas senkapos) mirušajiem katrā rokā bija pa divām aprocēm. Salīdzinoši bieži vienā kapā iegūta tikai viena aproce (Aizelkšņos, Grantskalnos, Ikšķilē, Jaunbemberos, Jaunpiebalgā, Madlienā, Mārtiņsalā, Ciblā, Daņilovkā II, Maskatos, Ozolmuižā, Uplantos). Jāatzīmē, ka latgaļu apdzīvotajos novados tās retos gadījumos vēl sastopamas arī vīriešu kapos (Annas Bundzēnu, Baltinavas Aizelkšņu un Jaunpiebalgas senkapos). Austrumlatvijā aproces nēsātas līdz 15. gs. sākumam. Līdz šim vēlākais apbedījums ar aproci atklāts Mārtiņsalas kapsētas 991. kāpā, kuru datē tajā atrastā monēta, kas kalta laika posmā no 1439. – 1448. gadam.

1.13. Gredzeni

Salīdzinoši lielu atradumu daļu sastāda gredzeni, kas kopskaitā 1012 vienības atrasti 659 apbedījumos. Tos valkājuši abu dzimumu pieaugušie, kā arī pusaudži un bērni. Vairāk tie iegūti sieviešu apbedījumos 307 (46%). Vīriešu kapos gredzeni atrasti 103 (16%), pusaudžu

⁶⁴⁸ Valk H. Rural Cemeteries Of Southern Estonia 1225-1800 AD. – Visby – Tartu, 2001. – P. 53., Plate XX: 17; Ligi P. Votic Graves in north-east Estonia (9th – 16th centuries AD) //Muinasaja Teadus 2. – Tallin, 1993. – Tahvel XLVI, XLVII; Svetikas E. Lietuvos didžiosios kunigaikštystēs christianizacija XIV a. pab. – XV a. – Vilnius, 2009. – T.I. – P. 247. – 254.

⁶⁴⁹ Ligi P. Votic Graves in north-east Estonia (9th – 16th centuries AD) //Muinasaja Teadus 2. – Tallin, 1993. – Tahvel XLV, L, LXI - LXVII; Svetikas E. Lietuvos didžiosios kunigaikštystēs christianizacija XIV a. pab. – XV a. – Vilnius, 2009. – T.I. – P. 254. – 257.

⁶⁵⁰ Berga T. Augšdaugavas 14. – 17. gadsimta senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem. – R., 2007. – 74. – 61. lpp.

⁶⁵¹ Urbanavičienē S. Ažugirių kapinynas //Lietuvos archeologija. – Vilnius, 1995. – T.11. – P. 159.

⁶⁵² Vaska B. Ornamentation on Shield-shaped bracelets // Etnoss Ja Kultur Uurimusi Silvia Lauu auks. – Tartu – Tallinn, 2006. – P. 301. – 318.

un bērnu 59 (9%). Pārējos 190 (29%) gadījumos dzimums un vecums nebija noskaidrojams. Kā vienīgā kapu piedeva gredzeni iegūti 97 apbedījumos. Vairāk par vienu gredzenu vienā kapā tie atrasti 145 gadījumos. No tiem 84 kapos atrasti divi gredzeni, 27 – trīs, 14 – četri, 2 – pieci un 18 – vairāk gredzeni. Vairāk par četriem gredzeniem vienā apbedījumā atklāti gandrīz vienīgi tikai Kurzemes viduslaiku apbedīšanas vietās. Kā izņēmums ir jāatzīmē Zvirgzdenes Šelupinku kapsētas 15./16. gs. mijas sievietes apbedījums (3.k.), kurā atrasti seši gredzeni. Jānorāda, ka Puzes Lejaskroga kapsētas 14. gs. otrās puses 15. gs. sākuma apbedījumos dažkārt sastopami līdz pat 20 gredzeni vienā kapā. Ne visi no tiem šajā laikā nēsāti roku pirkstos, bet bieži tie uzvērti uz saktas loka kopā ar važiņām, cilpiņām un piekariem (20. att.). Šī tradīcija nav novērota hronoloģiski agrākos 13./14. gs. mijas apbedījumos, kur tāpat vienā kapā nereti atklāti 8 līdz 10 gredzeni (Ancē, Dundagas Laukmuižā). Attiecīgi arī procentuāli vairāk gredzeni atrasti Kurzemes kapsētu apbedījumos (29%). Tālāk seko Latgale (19%), Zemgale (15%), Vidzeme (14%) un Sēlija (9%). Atšķirības vēsturisko novadu vidū daļēji skaidrojamas ar izpētes situāciju. Tur, kur vairāk izrakumi veikti viduslaiku apbedīšanas vietās, vairāk arī iegūti gredzeni un otrādi. Gredzenu skaits un daudzums gadsimtu gaitā samazinās (42. att.). Ja pirmās hronoloģiskās grupas apbedījumos tie sastopami 32%, tad sestās grupas apbedījumos tikai 6% kapu (43. att.). Jauno laiku apbedījumos retāk nekā viduslaikos sastopami divi, trīs un vairāk gredzeni vienā kapā. Līdz šim vienīgi Zlēku Gaisiņu 17. gs. kapsētas 10. sievietes apbedījumā iegūti četri gredzeni.

Apbedījumos atrastie gredzeni nosacīti iedalāmi trīs lielās grupās – gredzenos ar pamīšus ejošiem galiem, slēgtajos un spirālgredzenos. Pirmās grupas gredzeni ar pamīšus ejošiem galiem, raksturīgi 13.–15. gs. To vidū dominē gredzeni ar pītu, vītu, tordētu priekšpusi, ar tordējuma imitāciju, gredzeni ar paplašinātu priekšpusi un vairoggredzeni. Austrumlatvijas 13.–15. gs. apbedījumos atrasti arī no apaļas bronzas stieples pagatavoti gredzeni. Savukārt Kurzemē 14. gs. beigu un 15. gs. pirmās puses sieviešu apbedījumos nereti sastopami gredzeni ar lodveida priekšpusi. Gredzeni ar pamīšus ejošiem galiem nēsāti vēl 16. gs. otrajā pusē, bet 17. gs. no rotu klāsta tie jau ir izzuduši.

Otrās grupas gredzenu vidū plašāk pārstāvēti slēgtie lentveida gredzeni, kas Latvijas arheoloģiskajā materiālā ieviešas sākot ar 14. gs. 2. pusi. To vidū izdalāmi gredzeni ar paralēlām rievām vai iegrieztām svītrām, griezumā segmentveida un lentveida gredzeni ar salodētiem vai sakniedētiem galiem. Pēdējie vairāk izplatīti 15. gs. otrās puses un 16. gs. 1. puses apbedījumos. 16., 17. gs. raksturīgi gredzeni ar figurālu priekšpusi, rotāti ar dobītēm un zīmoggredzeni. Figurālie gredzeni šajā laikā vairāk bijuši izplatīti Lietuvā, savukārt

zīmoggredzeni sastopami plašākā reģionā (Latvijā, Lietuvā, Igaunijā u.c).⁶⁵³ Sākot ar 17. gs. ieviešas gredzeni ar paplašinātu priekšpusi un sadoto roku motīvu vai tā imitāciju. Šāda veida gredzeni, kā arī zīmoggredzeni un slēgtie lentveida gredzeni saglabājas etnogrāfiskajā materiālā.⁶⁵⁴ Paralēli minētajām formām līdz 16. gs. vidum nēsāti slēgtie gredzeni ar tordētu, pītu un paplašinātu priekšpusi. Agrākie šāda veida slēgtie gredzeni atrasti Daugavas lībiešu viduslaiku apbedījumos Ikšķiles un Mārtiņsalas kapsētās.

Līdz 16. gs. otrajai pusei nēsāti arī spirālgredzeni. Austrumlatvijas 13., 14. gs. apbedījumos dažkārt vēl sastopami latgaļu vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos izplatītie spirālgredzeni ar paplašinātu ornamentētu vidusdaļu (Drabešu Uplantos, Mārtiņsalā, Liezeres Ozolmuižā u.c.).⁶⁵⁵ Paralēli 13.–15. gs. apbedījumos atklāti arī no apaļas bronzas stieples darināti spirālgredzeni (Mārtiņsalā, Ikšķilē, Jaungulbenes Ušuros Sarkaņu Vaidu kapos u.c.). Rietumlatvijas reģionam vairāk raksturīgi no bronzas lentveida sloksnes darinātie gredzeni ar aplīšu un punktu ornamentu. Līdz šim tie lielākoties atrasti Zemgales un Kurzemes dzīvesvietu un apbedīšanas vietu 13.–15. gs. arheoloģiskajā materiālā.⁶⁵⁶ Atsevišķi apbedījumi ar šādiem gredzeniem atsegti arī Ikšķiles (240., 295. k.) un Mārtiņsalas (1773., 1784.k.) kapsētās. Visas Latvijas teritorijas mērogā 13.–15. gs. apbedījumos sastopami līdzīgi lentveida spirālgredzeni bez ornamenta vai rotāti ar līkloči un slīpām līnijām. Sākot ar 15. gs. beigām plaši bijuši izplatīti no bronzas sloksnes darināti trīsviju spirālgredzeni ar vidējās vijas priekšpusē tordējumu. Šie gredzeni lielākoties atrasti 16. gs. apbedījumos. Analogi gredzeni bijuši plaši izplatīti arī Igaunijā.⁶⁵⁷

Retāk atrasti cita veida gredzeni – ar volūtiem galiem, no bronzas stieples veidoti ar pinumu priekšpusē un gredzeni ar vaļējiem galiem. Pēdējie lielākoties pieder slēgtajiem gredzeniem, kuru gali agrāk bijuši salodēti. Domājams, ka tikai atsevišķos gadījumos pagatavoti gredzeni ar nesavienotiem – vaļējiem galiem. Pēc formas tie pieder lentveida gredzeniem, kuri plaši izplatīti sākot ar 14. gs. otro pusi. Gredzeni ar volūtiem galiem līdz šim iegūti Puzes Lejaskroga un Augustinišķu kapsētā. Augustinišķu kapsētas 103. kapā šāda veida gredzens datēts ar 15. gs. sākuma monētām, kuras atrastas apbedījumā. Vairāk gredzeni ar volūtiem galiem sastopami vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos. No bronzas stieples darināti gredzeni ar sadoto roku imitāciju (pinumu) galvenokārt atrasti vairākos Rietumlatvijas 16./17.

⁶⁵³ Svetikas E. Alytaus kapinynas: christianizacijos šaltiniai. – Vilnius, 2003. – P. 74., 75; Valk H. Rural cemeteries of southern Estonia 1225 – 1800 AD. – Visby-Tartu, 2001. P. 49. (Plate XVI, XVII).

⁶⁵⁴ Latviešu tautas tērpi I. Vidzeme. – R., 1995. – 273. – 275. lpp; Latviešu tautas tērpi II. Kurzeme. – R., 1997. – 329. lpp; Latviešu tautas tērpi III. Zemgale, Augšzeme, Latgale. – R., 2003. – 74. – 76., 171., 301.

⁶⁵⁵ Radiņš A. 10. – 13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi. – R., 1999. – 82. lpp. (57. att.: 10-13)

⁶⁵⁶ Latvijas PSR arheoloģija. – R., 1974. – 57. tabula 13. zīmējums. Dobeles S. Ar monētām datēto 14. gs. – 15. gs. sākuma sieviešu apbedījumu senlietas Dobeles kapsētā //LVM raksti. – R., 2004. – Nr. 10. – 53. lpp. Šturms E. Pārskats par izrakumiem Ventpils apriņķa Dundagas Laukumuižas senkapos 1929., 1930.g. – LNVM AA 268

⁶⁵⁷ Valk H. Rural cemeteries of southern Estonia 1225 – 1800 AD. – Visby-Tartu, 2001. P. 49. (Plate XI, XX)

gs. mijas apbedījumos (Jaunkandavā, Rendas Dižliepniekos, Vilces Kalnaplāteros u.c.). Tie bijuši izplatīti arī Lietuvā.⁶⁵⁸

Aplūkotās gredzenu grupas visplašāk pārstāvētas 13.–16. gs. apbedījumos. 17., 18. gs. kapos atrasti lielākoties tikai slēgtie gredzeni. Spirālgredzeni un gredzeni ar pamīšus ejošiem galiem 17. gs. vēl sastopami tikai izņēmuma gadījumos. Ne vienmēr gredzeni nēsāti roku pirkstos. Kurzemē tie izmantoti piekaru rotu uzvēršanai saktu lokam. Tāpat dažkārt tie apbedījumos atrasti kā ziedojumi. Piemēram, Augustinišķu kapsētas 52. un 77. kapā gredzeni atrasti mirušajiem ceļu daļā. Gredzenu novietojumu izdevās noteikt pavisam 354 (35%) gadījumos. No tiem 193 gredzeni atrasti mirušajiem labās rokas pirkstos, bet 143 – kreisās rokas pirkstos, tikai 18 gadījumos tie atradās citur.

1.14. Citas rotas

Starp apbedījumos iegūtajām rotaslietām atzīmējamas vairākas rotu kategorijas, kuras atrastas salīdzinoši retāk nekā iepriekš aplūkotās senlietu grupas. Bieži vien tās ir atsevišķas rotas, kuras nav raksturīgas kapa inventāra sastāvdaļas. Piemēram, Saldus Sv. Jāņa baznīcas kapsētas 17./18. gs. mijas sievietes apbedījumā (1.k.) iegūta sudraba matadata. Vadakstes Priedīšu 17. gs. otrās puses meitenes apbedījumā (21.k.) atrasta no bronzas stieples darināta matu rota. Savukārt Stukmaņu Vīnakalna kapsētas 15./16. gs. mijas sievietes kapā virs galvaskausa deniņu labajā pusē atradās bronzas gredzenveida stieple, iespējams no galvasrotas. Kā salīdzinoši rets atradums ir jāatzīmē auskari. Līdz šim kopskaitā desmit auskari atklāti 6 apbedījumos. No tiem četros gadījumos tie iegūti 14.–16. gs. apbedījumos (Dobeles, Augustinišķu un Vilmaņu kapsētās). Vienīgi Liepājas kapsētas sievietes apbedījumā (2.k.) atrastie auskari datējami ar 18., 19. gs. Ievērojami vairāk auskari iegūti Lietuvas viduslaiku arheoloģiskajā materiālā, kur tie bijuši raksturīga lietuviešu sieviešu un meiteņu rota.⁶⁵⁹

2. Darbarīki un sadzīves priekšmeti

Darbarīki un sadzīves priekšmeti sastāda aptuveni 20% no visiem atradumiem, kas iegūti vīriešu, sieviešu, pusaudžu un bērnu apbedījumos. Būtiska starpība nav vērojama starp lokālajām apbedīšanas vietām un baznīcu kapsētām. Pēdējās darbarīki un sadzīves priekšmeti atrasta tikai par vienu procentu mazāk nekā lokālajās apbedīšanas vietās. Aplūkojot atradumu daudzumu hronoloģiski, jānorāda, ka viduslaiku lokālajās apbedīšanas vietās minētās kategorijas senlietas iegūtas 25%, bet jauno laiku – 12% no kopējā atradumu skaita. Atšķirības vērojamas arī reģionāli. Viduslaiku apbedījumos darbarīki un sadzīves priekšmeti

⁶⁵⁸ Svetikas E. Alytaus kapinynas: christianizacijos šaltiniai. – Vilnius, 2003. – P. 76.

⁶⁵⁹ Svetikas E. XIV – XVII a. Alytaus kapinynas. Antsmilkiniai ir auskarai katalogas. – Alytus, 1988. – P. 4. – 49.

vairāk iegūti Vidzemes (30%) un Latgales (28%) lokālajās apbedīšanas vietās. Jauno laiku apbedījumos – Latgales (27%) un Sēlijas (20%) apbedīšanas vietās. Baznīcu kapsētās darbarīki un sadzīves priekšmeti 14.–17. gs. apbedījumos vairāk atrasti Sēlijā (25%) un Zemgalē (23%) (1., 2. un 4. att.). Salīdzinot ar vēlo dzelzs laikmetu, viduslaiku apbedījumos no kapu inventāra izzuduši „lielie priekšmeti” – sirpjī, izkaptis, dzirkles, daļēji arī zirglietas u.c. lietas. Šīs kategorijas priekšmeti atsevišķos gadījumos iegūti tikai 13., 14. gs. apbedījumos. Mirušajiem līdzīgi doto priekšmetu klāsts mainījies ne tikai skeletapbedījumos, bet arī ugunskapos. Vēlā dzelzs laikmeta kuršu ugunskapos raksturīgas kapu inventāra sastāvdaļa ir izkaptis, zirgu iemauktu apkalumi, laužņi, kāpšļi, atslēgas ar slēdzenēm u.c. Plašāk pētītajos 14., 15. gs. ugunskapos līdz šim šāda veida atradumi nav iegūti. Viduslaiku un jauno laiku apbedījumos biežāk sastopami naži, uguns iegūšanai un šūšanai nepieciešamie rīki, higiēnas priekšmeti, īleni, galodas u.c.

2.1. Naži

Raksturīga vīriešu, sieviešu, pusaudžu un arī bērnu kapu inventāra sastāvdaļa ir naži, kas sastāda 70% no iegūtajiem darbarīkiem un sadzīves priekšmetiem. Kopskaitā 1766 naži atrasti 1695 apbedījumos. Vairāk naži iegūti vīriešu kapos (31%). Sieviešu apbedījumos tie atrasti (29%), bet pusaudžu un bērnu – (13%) kapu. Pārējos 27% gadījumos dzimums un vecums nebija nosakāms. Parasti naži apbedījumos konstatēti pa vienam. 548 apbedījumos tie atrasti kā vienīgā kapu piedeva. 66 gadījumos tie atklāti divi vienā kapā, bet divos gadījumos – trīs (Mārtiņsalas kapsētas 441. apbedījumā un Jūrkalnes Darvdedžu 11. ugunskapā). Lielākoties vairāk par vienu naži vienā kapā tie atklāti 15. gs. otrās puses un 16. gs. apbedījumos. Jauno laiku apbedījumos divi un trīs naži konstatēti Aizkraukles, Dobeles, Mārtiņsalas un Puzes Lejaskroga baznīcu kapsētā 16. gs. otrās puses kapos. Vairāk naži atrasti Latgales apbedīšanas vietās 65% kapu, bet mazāk Sēlijas apbedījumos – 30% kapu. Vidzemē un Kurzemē naži iegūti 39% un Zemgalē – 37% apbedījumu ar kapu inventāru. Būtiska atšķirība nav vērojama starp lokālajām apbedīšanas vietām un baznīcu kapsētām. Lokālajās apbedīšanas vietās apbedījumi ar nažiem kopumā atklāti vairāk tikai par vienu procentu (41%), nekā baznīcu kapsētās (40%). Atšķirības izsekojamas vienīgi hronoloģiski. Lokālajās apbedīšanas vietās naži būtiski vairāk nekā baznīcu kapsētās atrasti 13. – 15. gs. apbedījumos. Vēlāk starpība izlīdzinās (44. att.). Abās apbedīšanas vietu grupās vērojama vienota tendence, apbedījumu skaits ar nažiem 13.–15. gs. gaitā palielinās, bet vēlāk samazinās. Trešās hronoloģiskās grupas apbedījumos naži atklāti 59% kapu, ceturtās grupas apbedījumos – 34%, piektās grupas – 15%, bet sestās hronoloģiskās grupas apbedījumos tikai 2% kapu (45. att.). Jānorāda, ka vairākās arheoloģiski pētītās 17. gs. otrās puses un 18. gs. apbedīšanas vietās

naži vairs nav sastopami.⁶⁶⁰ No kapu inventāra tie pilnīgi izzūd 19. gs. Līdz šim vēlākie apbedījumi ar nažiem, kas datējami ar 18. gs. otro pusi un 19 gs. sākumu atsegti Leimaņu Augstajos kapos.

Pēc iekātojuma daļas naži iedalāmi iedzītņa un ar kniedētu spalu. Pirmās hronoloģiskās grupas apbedījumos pārstāvēti vienīgi naži ar iedzītņi. Parasti to asmens daļa ir šaura, šķērsriezumā ķīļveida. Iedzītņa daļa attiecībā pret asmeni un naža muguru ir ar neizteiktu atkāpi. Hronoloģiski vēlākiem nažiem asmens daļa kļūst platāka un ar izteiktu iedzītņa atkāpi. Bieži 14.–16. gs. nažiem asmens daļā vienā vai abās pusēs izveidotas rievas. 15. gs. beigu un 16. gs. pirmās puses apbedījumos iedzītņa naži nereti atrasti ar roktura galu apkalumiem. Iedzītņa naži apbedījumos sastopami līdz pat 19. gs. Paralēli tiem sākot ar 14. gs. otro pusi apbedījumos atklāti naži ar kniedētu spalu.⁶⁶¹ Līdz šim senākie šāda veida naži atrasti Mārtiņsalas, Puzes Lejaskroga, Augustinišķu, Sēlpils, Sarkaņu Vaidu kapos u.c. Biežāk naži ar kniedētu spalu pārstāvēti 15. gs. otrās puses 16., 17. gs. apbedījumos. Šāda likumsakarība novērota arī Igaunijas un Lietuvas teritorijas kapsētās.⁶⁶² Lielākoties tie ir naži ar taisnu mugura un salīdzinot ar iedzītņa nažiem – šaurāki un plānāki. Šiem nažiem pāreja no asmens uz kāta daļu neveido lielu atkāpi. Koka un kaula plāksnes spala daļai piestiprinātas izmantojot vairākas dzelzs vai bronzas kniedes. Nereti sastopami arī naži, kuru spala daļa atrodas perpendikulāri attiecībā pret asmeni (Mārtiņsalā, Puzes Lejaskrogā, Veselavā u.c.). Dažkārt nažu spala daļa noslēgta ar bronzas apkalumiem. Atsevišķos gadījumos spala galā ir izveidoti caurumi, kas domāti to piestiprināšanai un nēsāšanai pie jostas. Šim nolūkam izmantotas arī nažu makstis, kas kopā ar nažiem atklātas 75 apbedījumos. No tiem 35 sieviešu, 20 vīriešu, bet 11 pusaudžu un bērnu kapos. Deviņos gadījumos dzimums un vecums nebija nosakāms. Procentuāli vairāk nažu makstis atklātas viduslaiku apbedījumos. Līdz šim tās nav izdevies konstatēt 17.–19. gs. kapos (45. att.). 13., 14. gs. apbedījumos ādas makstis dažkārt rotātas ar iestrādātu bronzas sloksni. Šīm makstīm vispirms ar iegriezumiem ādā izveidots ornaments, bet pēc tam to vietā ielocīta šaura bronzas sloksnīte. Šādi ornamentētas nažu makstis atrastas Drabešu Uplantu, Dundagas Laukmuīžas, Šķilbēnu Daņilovkas II, Dzelzavas Strūgukalna un citās apbedīšanas vietās. Vairāk konstatēti neornamentētu ādas makstu fragmenti. Atsevišķos apbedījumos atklāti arī nažu makstu bronzas apkalumi. 16./17. gs. mijas apbedījumos nažu makstis dažkārt rotātas ar ornamentētiem bronzas skārta lentveida apkalumiem (Mārtiņsalas un Vilces Kalnaplāteru kapsētā), kas līdzīgas bronzas skārda lentām, no kurām 16., 17. gs. Rietumlatvijā pagatavoti vainagi.

⁶⁶⁰ Piemēram, Doles Dūdiņās, Krimuldas Annaskalnā, Vecpiebalgas Purgaiļos, Cīravas Dārzniekos, Durbes Jaunoktēs, Elkšņu Beteljos, Auru Agrāriešos, Šķērskānos u.c. apbedīšanas vietās.

⁶⁶¹ Šnore E., Zariņa E. Senā Sēlpils. – R., 1980. – 199. lpp.

⁶⁶² Valk H. Rural Cemeteries Of Southern Estonia 1225-1800 AD. – Visby – Tartu, 2001. – P. 55. Svetikas E. Alytaus kapinynas: christianizacijos šaltiniai. – Vilnius, 2003. – P. 112. –114.

Nažu novietojums apbedījumos konstatēts dažāds – iegurņa, galvas, kāju, krūšu rajonā u.c. Visbiežāk naži atrasti iegurņa daļā (71%). 10% gadījumu tie atklāti galvgalī (pie, aiz un zem galvas), 7% krūšu daļā, 5% starp stilbu kauliem, blakus tiem un pie kāju locītavām, bet 4% pie pēdām. 3% gadījumu nažu novietojums nebija norādīts un precīzāk nosakāms. Iegurņa daļā atrastie naži acīmredzot nēsāti pie jostas kā apģērba sastāvdaļas. Pārējie stāvokļi varētu liecināt, ka naži kapā novietoti saistībā ar rituālu nozīmi. Nažu novietojumā nav izsekojamas reģionālas un hronoloģiskas atšķirības. Iegurņa daļā, pie galvas, virs krūtīm, starp kājām u.c. tie sastopami visu mūsdienu Latvijas teritorijas vēsturiskajos novadu 14.–18. gs. apbedījumos.

Atsevišķi izdalāmi bārdas naži, kas līdz šim atrasti Rietumlavijas apbedīšanas vietās (Dobelē, Dundagas Laukmuižā, Puzes Lejaskrogā un Valgales Veģos). No pārējiem nažiem tie atšķiras ar īsu asmens daļu un uz augšu atliektu iedzītni. Pavisam iegūti desmit šāda veida naži, kas vīriešu un zēnu apbedījumos atradās kopā ar parastajiem nažiem (46. att.). To datējums bija nosakāms deviņos gadījumos. No tiem astoņi bārdas naži atrasti 13.–15. gs. kapos, bet viens – 16. gs. otrās puses apbedījumā.

2.2. Slīmesti

Dažkārt nažu vietā vai kopā ar tiem kapu inventārā atrasti slīmesti (47. att.). Pēc formas tie ir ar taisnu vai mazliet izliektu muguru, noapaļotiem galiem, kuros izveidoti caurumiņi rokturu iestiprināšanai. To pielietojums dzīves laikā varēja būt saistīts ar kokapstrādi un dzīvnieku ādas ģērēšanu. Pavisam slīmesti iegūti 29 apbedījumos, 16 gadījumos kā vienīgā kapu piedeva. Mirušo dzimums un vecums bija nosakāms 19 gadījumos. No tiem 7 bija vīriešu, 5 – sieviešu, 7 – pusaudžu un bērnu kapi. Slīmestu novietojums bija nosakāms 21 gadījumā. Astoņos kapos tie atrasti iegurņa daļā, piecos – galvgalī, četros – pie stilbu kapiem, trīs – krūšu daļā, bet vienā – pie pēdām. Galvenokārt slīmesti atrasti otrās (1%) un trešās (2%) hronoloģiskās grupas apbedījumos. Līdz šim tie nav atklāti 13. gs. otrā puses un 14. gs. pirmās puses kapos, lai gan slīmesti ir sastopami vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos. Piemēram, Salaspils Laukskolas kapulaukā tie atrasti divos vīriešu kapos.⁶⁶³ No kapu inventāra slīmesti izzūd 16. gs. Ar 16. gs. vidu vai otro pusi, datējami Rencēnu Zeltu kapsētā un Saukas Ratulānu senkapos atsegta kapi, kas ir hronoloģiski vēlākie apbedījumi ar slīmestiem. Slīmesti lielākoties atklāti Vidzemes lokālajās apbedīšanas vietās un baznīcu kapsētās. Sēlijā tie atrasti četros apbedījumos (Saukas Ratulānos un Sēlpilī), bet Zemgalē tikai vienā vīrieša apbedījumā (Dobeles kapsētas 314. k.). Viens slīmests savrupatradumos iegūts arī Valgales Veģu 14. gs. ugunskaļos.⁶⁶⁴

⁶⁶³ Zariņa A. Salaspils Laukskolas kapulauks 10. – 13. gs. – R., 2006. – 216. lpp.

⁶⁶⁴ 2006. gada izrakumos Puzes Lejaskroga kapsētā viens slīmests atrasts 225. kapa inventārā, kas pēc iegūtās monētas datējams ar 15. gs. otro pusi.

2.3. Šujamrīki

Viduslaiku un jauno laiku apbedījumos atrasto darbarīku vidū izdalāmi ar šūšanu saistītie rīki – šujamادات, adatu kārbas un uzpirksteņi. Šīs kategorijas priekšmeti kopā sastāda otru lielāko atradumu grupu, kas seko pēc nažiem. Visvairāk kapu inventārā iegūtas dzelzs un bronzas šujamادات (141), 138 apbedījumos. No tiem 44% sieviešu, 22% vīriešu, 10% pusaudžu un bērnu kapos. Pārējos 24% gadījumu dzimums un vecums nebija nosakāms. 25 apbedījumos šujamادات atrastas kā vienīgā kapu piedeva. Trīs gadījumos šujamادات atklātas divas vienā kapā (Užavas, Tērvetes sanatorijas un Augustinišķu kapsētā). Vairāk adatas atrastas Latgales (5%) un Kurzemes (4%) viduslaiku un jauno laiku apbedījumos, bet mazāk Sēlijas apbedījumos – 2% kapu. Vidzemē un Zemgalē adatas iegūtas 3% apbedījumu ar kapu inventāru. Būtiska atšķirība nav vērojama starp lokālajām apbedīšanas vietām un baznīcu kapsētām. Lokālajās apbedīšanas vietās apbedījumi ar adatām kopumā atklātas vairāk tikai par vienu procentu (4%), nekā baznīcu kapsētās (3%). Atšķirības vērojamas hronoloģiski. Šujamادات nav bijušas raksturīgas kapu piedevas 13. un 14. gs. pirmajā pusē. Līdz šim atrasta tikai viena adata ar 13. gadsimtu datētā Ikšķiles kapsētas 430. sievietes kapā. To skaits apbedījumos ievērojami palielinās sākot ar 14. gs. beigām. Pie kam lokālajās apbedīšanas vietās 14. gs. beigu un 15. gs. apbedījumos adatas atrastas būtiski vairāk nekā baznīcu kapsētās. Vēlāk starpība izlīdzinās (48. att.). Abās apbedīšanas vietu grupās vērojama vienota tendence, apbedījumu skaits ar šujamadatām palielinās līdz 16. gs. pirmajai pusei, bet vēlāk samazinās. Trešās hronoloģiskās grupas apbedījumos adatas atklātas 7% kapu, ceturtās grupas apbedījumos – 2,3%, bet piektās hronoloģiskās grupas apbedījumos 1% kapu (49. att.). Līdz šim šujamادات nav atrastas 18. gs. otrās puses un 19. gs. apbedījumos, lai gan šī laika tautas ticējumos un bērnu aprakstos vēl minēta tradīcija mirušajiem kapā līdzī dot adatu.⁶⁶⁵

Šujamadatu novietojumu izdevās noteikt 131 gadījumā. Visbiežāk tās atrastas mirušajam iegurņa daļā (55%). 17% gadījumu tās atklātas galvgalī, 14% krūšu daļā, 6% starp stilbu kauliem, blakus tiem un pie kāju locītavām, bet 1% pie pēdām. 7% gadījumu adatu novietojums nebija norādīts un precīzāk nosakāms. Iegurņa daļā atrastās adatas acīmredzot nēsātas pie jostas, ievietotas makā vai speciāli šim nolūkam paredzētās adatu kārbās.

Adatu kārbas, jeb adatturi atrasti 59 apbedījumos. Visvairāk tie iegūti sieviešu kapos (40), astoņos gadījumos tie atklāti vīriešu, bet tikai divos – bērnu apbedījumos. Deviņos gadījumos mirušo dzimums un vecums nebija nosakāms. Adatturi visbiežāk atrasti iegurņa daļā (79%), tur kur tie nēsāti dzīves laikā. Citur – starp kājām, pie stilbu kauliem, krūšu daļā un pie galvas tie atklāti retāk. Adatu kārbas līdzīgi kā šujamادات nav bijušas iecienītas kapu piedevas 13., 14. gs. Līdz šim adatu kārba atrasta tikai vienā 13. gs. sievietes apbedījumā

⁶⁶⁵ Šmits P. Latviešu tautas ticējumi IV //Latviešu folkloras krātuves materiāli A.9. – R., 1941. – 2062. lpp.

Ikšķiles kapsētas 280. ugunskapā. Vēlajā dzelzs laikmetā adatu kārbas bijušas raksturīga kapu inventāra sastāvdaļa Vidzemes lībiešiem, kur tās bieži atrastas piestiprinātas pie sieviešu krūšu važiņu rotām.⁶⁶⁶ Domājams, ka arī Ikšķiles kapsētā atrastā adatu kārba ir bijusi krūšu rotas sastāvdaļa, jo kopā ar to vēl atradās bruņurupuču sakta ar sirdsveida formas važturi, vairogveida piekariņš un divi lodveida zvārguļi – pogas. Adatas un adatu kārbas vienlīdz plaši mūsdienā Latvijas teritorijas vēsturisko novadu apbedījumos sastopamas sākot ar 14. gs. beigām, kad tās mirušajiem dotas līdzīgi kā darbarīki. Lielākoties tās ir no kaula darināta cauruļveida adatu kārbas, vai analoga veida adatturi pagatavoti no bronzas. Vienā Tērvetes un vairākos Dobeles kapsētas 15., 16. gs. apbedījumā atrastas spirāles no dzelzs laikmeta galvasrotām, kuras izmantotas par adatturiem. Šajā laikā vairāk iecienīti ir kaula adatturi, rotāti ar iegrieztiem aplīšiem un virpotām paralēlām svītrām (50. att.). Retāk sastopami analogi adatturi atlieti bronzā (Piedrujas Aleksandrovā, Pildas Silavās, Slutišķos). Sākot ar 16. gs. otro pusi Kurzemē izplatās no bronzas pagatavotas trapecveida formas kārbas, rotātas ar gravētu akanta un arabeskas lapu ornamentu (51. att.). Citur Latvijā šāda veida kārbas līdz šim atrastas tikai Ikšķiles Ankeršmitu 17. gs. pirmās puses apbedījumos un Turaidas pils izrakumos. Adatturi līdzīgi kā adatas visvairāk atklātas trešās hronoloģiskās grupas apbedījumos. Ceturtās un piektās hronoloģiskās grupas apbedījumos to skaits samazinās (49. att.). Jauno laiku apbedījumos adatu kārbas vairāk atrastas Kurzemē. Retāk tās sastopamas pārējā Latvijā. 17. gs. otrās puses apbedījumos līdz šim tās atrastas tikai Kurzemes un Sēlijas vēsturisko novadu kapos.

Salīdzinoši reti kapu inventārā atrasti uzpirksteni. Līdz šim tie iegūti trīs netraucētos 16. gs. sieviešu apbedījumos (Rīgas Doma baznīcas, Dobeles un Salaspils Lipšu kapsētā). Vienā gadījumā uzpirkstenis atrastas Sēlpils pils 1704. gada aplenkumā kritušā krievu karavīra savrupapbedījumā.⁶⁶⁷ Ar kapu piedevām saistāms arī savrupatradumos iegūtais uzpirkstenis Stukmeņu Vīnakalna kapsētā un vairāki uzpirksteņi kas atrasti Rīgas Doma baznīcas pagalmā, Pelēkajā kapsētā un Valmierā – Tērbatas bastiona uzbērumā.⁶⁶⁸ Spriežot pēc iegūto atradumu daudzuma uzpirksteņi nav bijuši plaši izplatīta kapu piedeva. Biežāk tie atrasti dzīvesvietu arheoloģiskajā materiālā, kur tie saistāmi ar nozaudētiem rokdarbu rīkiem.

2.4. Īleni

Ādas apstrādei lietotie īleni atrasti 33 apbedījumos, septiņos gadījumos kā vienīgā kapu piedeva. Dzimums un vecums bija nosakāms 24 apbedījumiem. Īleni atrasti 13 sieviešu, 5 vīriešu, 6 pusaudžu un bērnu kapos. Īlenu novietojums kapā bija nosakāms 21 gadījumā. Deviņos kapos tie atradās mirušajiem galvgalī, 8 – iegurnā daļā, 6 – virs krūtīm, 3 – pie stilbu

⁶⁶⁶ Zariņa A. Salaspils Laukskolas kapulauks 10. – 13. gs. – R., 2006. – 212. lpp.

⁶⁶⁷ Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils. – R., 1980. – 158., 159. lpp.

⁶⁶⁸ Berga T., Celmiņš A. 16. – 17. gadsimta monētu kompleksi Rīgas Doma pagalma kapsētā // Senā Rīga. Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē. – R., 2001. – Nr. 3. – 99. lpp.

kauliem un 3 kapos pie pēdām. Pēc formas lielākoties apbedījumos pārstāvēti īleni ar tordētu pāreju no smailes uz iedzītņa daļu. Retāk sastopami īleni ar paresninātu un vienlaidus pārejas daļu. Procentuāli vairāk tie atklāti pirmās hronoloģiskās grupas apbedījumos (3%), bet retāk – vēlākos kapos (0,5 – 1,3%). Līdz šim īleni nav atrasti 16. gs. otrās puses un 17. gs. pirmās puses kapos. Piektās hronoloģiskās grupas apbedījumos tie iegūti tikai divos ar 17. gs. otrās puses monētām datētos Sēļu Silavu un Raņķu Kraķu kapos (52. att.). Pagaidām tie ir vēlākie atsegtie apbedījumi ar īleniem, kas liecina, ka no kapu inventāra īleni izzūd 17., 18. gs. mijā.

2.5. Vērpjamās vārpstas skriemeļi

Vērpšanai izmantotie skriemeļi atklāti 16 apbedījumos, 8 sieviešu, 6 vīriešu, vienā bērna un 2 tuvāk nenosakāmos kapos. To novietojums kapā bija nosakāms 13 gadījumos. Astoņos kapos tie atradās mirušajiem iegurņa daļā, divos – pie galvas, bet pa vienam – virs krūtīm, pie stilbu kauliem un pēdām. Lielākoties atrasti rozā šīfera diskveida, bikoniskie, puslodes un mucīņveida formas skriemeļi, kas Latvijā ievesti no Ovručas (Volīnijas). Šāda veida skriemeļi plaši izplatīti jau vēlajā dzelzs laikmetā.⁶⁶⁹ Viduslaikos tie galvenokārt iegūti Latgales vēsturiskā novada apbedīšanas vietās (Pildas Silavās, Sarkanu Vaidu kapos, Slutišķos un Augustinišķos). Divos apbedījumos rozā šīfera skriemeļi atklāti arī Ikšķiles kapsētā. Retāk sastopami cita veida vērpjamās vārpstas skriemeļi. Kurzemē atrasti no akmens pagatavoti vārpstas skriemeļi – Bārtas Pukuļos un Puzes Lejaskrogā. Zvidzianas Smaudžu 4. sievietes kapā atklāts māla skriemelis, Slutišķu kapsētas 101. kapā – baltmetāla, bet Cirgaļu Jaunbemberu, Dobeles, un Mārtiņsalas apbedījumos – kaula. Ne visi iegūtie atradumi ir droši identificējami ar vārpstas skriemeļiem. Domājams, ka minētajās apbedīšanas vietās atrastās kaula ripas nav bijušas paredzētas vērpjamām vārpstām. Tāpat ne visi skriemeļi mirušajiem līdzī doti kapā kā darbarīki. Iespējams, ka bieži tie izmantoti apģērba saturēšanai, maciņu aizdarīšanai vai kā to rotājuma elements. Par to liecina atrašanas apstākļi. Lielākoties vērpjamās vārpstas skriemeļi atrasti mirušajiem iegurņa daļā, kā arī vairākos vīriešu kapos. Vēlajā dzelzs laikmetā vīriešu apbedījumos vārpstas skriemeļi sastopami retāk. Salaspils Laukskolas kapulaukā tie atrasti septiņos sieviešu un divos vīriešu dzimuma apbedījumos, bet Kristapiņu kapulaukā – sešos sieviešu un vienā vīriešu kapā.⁶⁷⁰ Apskatāmajā periodā vērpjamās vārpstas skriemeļi galvenokārt atrasti viduslaiku apbedījumos. No kapu inventāra tie izzūd 16. gs. Hronoloģiski vēlākie (16. gs. otrās puses) apbedījumi ar skriemeļiem atklāti Slutišķu kapsētā.

2.6. Uguns ieguvei izmantotie rīki

Aptuveni 4% apbedījumu kapu inventārā iegūti šķīlamdzelži, krama un sēra gabaliņi.

⁶⁶⁹ Latvijas PSR arheoloģija. – R., 1974. – 238., 239. lpp.

⁶⁷⁰ Kuniga I. Kristapiņu kapulauks 8.gs. beigās – 12. gs. – R., 2000. – 76. lpp; Zariņa A. Salaspils Laukskolas kapulauks 10. – 13. gs. – R., 2006. – 214. lpp.

Kopskaitā 76 šķiļamdzelži, atrasti 74 apbedījumos. No tiem 59 (80%) vīriešu, vienā sieviešu, četros pusaudžu un bērnu apbedījumos. Pārējos desmit gadījumos dzimums un vecums nebija noteikts. Piecos apbedījumos šķiļamdzelži atrasti kā vienīgā kapu piedeva, bet divos gadījumos tie atklāti divi vienā kapā (Mārtiņsalas un Drabešu Uplantu kapsētā). Vairāk šķiļamdzelži atrasti Kurzemes (7%) un Latgales (2%) viduslaiku un jauno laiku apbedījumos, bet mazāk Sēlijas apbedījumos – 0,5% kapu. Vidzemē un Zemgalē šķiļamdzelži iegūti 1% apbedījumu ar kapu inventāru. Apbedījumos atrasto šķiļamdzelžu procentuālajā attiecībā nav vērojamas atšķirības starp lokālajām apbedīšanas vietām un baznīcu kapsētām. Gan vienā, gan otrā apbedīšanas vietu grupā šķiļamdzelži iegūti aptuveni 2% apbedījumu ar kapu inventāru. Atšķirības izsekojamas, ja atradumu daudzumu apbedījumos salīdzina hronoloģiski. Lokālajās apbedīšanas vietās vairāk par pieciem procentiem nekā baznīcu kapsētās šķiļamdzelzis atrastas pirmās hronoloģiskās grupas apbedījumos. Vēlāk starpība izlīdzinās un tā nepārsniedz vienu procentu (53. att.). Lielākoties šķiļamdzelži atrasti viduslaiku apbedījumos, bet jauno laiku kapos tie ir jau salīdzinoši reti atradumi. Piektās un sestās hronoloģiskās grupas apbedījumos šķiļamdzelži līdz šim atklāti tikai Sēlijas (Augšzemes) vēsturiskā novada apbedīšanas vietās (54. att.). Vēlāko zināmo šāda veida atradumu Leimaņu Augstajos kapos datē kopā ar šķiļamzelzi apbedījumā atrastā 1759. g. kaltā monēta. Pēc formas viduslaiku un jauno laiku apbedījumos lielākoties pārstāvētas ovālas šķiltavas ar sašaurinātiem vai taisni nošķeltiem galiem. Retāk, galvenokārt 13., 14. gs. apbedījumos, sastopamas veģveida šķiltavas. Šķiļamdzelžu novietojums bija nosakāms 70 gadījumos. Lielākoties tie atrasti mirušajiem iegurņa daļā (82%), bet retāk pie galvas (6%), kājām (3%) un krūšu daļā (1%). 8% gadījumu to novietojums nebija norādīts.

Kopā ar šķiļamdzelžiem apbedījumos atrasti arī krama un sēra gabaliņi. Krama gabaliņi kopā ar šķiļamdzelžiem atklāti 39 apbedījumos, bet ar sēra gabaliņiem – 3 kapos. Kopskaitā 102 krama gabaliņi atrasti 68 apbedījumos, no vienas līdz sešām vienībām vienā kapā. Vairāk par vienu karmu vienā kapā tie atklāti 21 apbedījumā. Līdzīgi kā šķiļamdzelži arī krama gabaliņi lielākoties iegūti vīriešu kapos (50), bet retāk sieviešu (4), pusaudžu un bērnu (4) apbedījumos. 10 gadījumos dzimums un vecums nebija norādīts. Kramu novietojums bija nosakāms 99 (97%) gadījumos. Biežāk tie atradušies mirušajiem iegurņa daļā (88%), bet retāk – pie galvas (5%), kājām (3%) un krūšu daļā (1%). Lielākoties krama gabaliņi atrasti viduslaiku apbedījumos, bet tikai atsevišķos gadījumos jauno laiku kapos. Puzes Lejaskroga kapsētā tie atrasti vienā 16. gs. otrās puses apbedījumā, Salaspils Lipšos – 17./18. gs. mijas, bet Leimaņu Augstajos kapos divos sestās hronoloģiskās grupas apbedījumos.

Sēra gabaliņi kopskaitā 19 atrasti 10 apbedījumos, sešos vīriešu, trīs sieviešu un vienā zēna kapā. To novietojums bija nosakāms 18 gadījumos. No tiem 17 – tie atradušies iegurņa daļā, bet vienā gadījumā virs krūtīm. Viduslaiku apbedījumos (Dzelzavas Strūgukalnā,

Sarkaņu Vaidu kapos, Makašēnu Greivulošos, Baltinavas Aizelkšņos, Dundagas Laukmuižā un Jūrkalnes Darvdedžos) sēra gabaliņi atrasti vīriešu dzimuma kapos kopā ar šķīļamdzelzīm un krama šķilām. Jauno laiku apbedījumos tie iegūti trīs sieviešu 17. gs. kapos (Vecates Zvejniekos, Ikšķīles Ankeršmitos, Jersikas Ružās), kur neatradās citi uguns iegūšanai nepieciešamie rīki.

2.7. Galodas

No smilšakmens un slānekļa pagatavotas galodas iegūtas 19 apbedījumos, 4 gadījumos kā vienīgā kapu piedeva (55. att.). Dzimums un vecums bija nosakāms 17 indivīdiem. No tiem 13 bija vīriešu, 3 sieviešu kapi un viens bērna apbedījums. Galodu novietojums kapā bija norādīts 17 gadījumos. Lielākoties tās atklātas mirušajiem iegurņa daļā (15), kur tās nēsātas dzīves laikā. Abos pārējos gadījumos tās atradās mirušajiem starp kājām un pie pēdām. Kapu inventārā galodas pārstāvētas pirmo trīs hronoloģisko grupu (13.–16. gs.) apbedījumos. Līdz šim vēlākais, ar 17. gs. sākumu datētais apbedījums ar galodu atklāts Ikšķīles Ankeršmitu kapsētā.

2.8. Atslēgas

Mirušajiem iegurņa daļā un krūšu rotu sastāvā atklātas bronzas un dzelzs atslēgas. Kopskaitā 12 atslēgas atrastas 11 apbedījumos, 8 sieviešu, vienā – vīrieša un divos tuvāk nenosakāmos kapos. Iegūtie atradumi iedalāmi divās grupās – atslēgās, kas lietotas saimniecībā un atslēgās – piekariņos. Pirmās grupas atslēgas parasti pagatavotas no dzelzs, bet piekariņi – no bronzas. Vairāk atrastas praktiski lietotās atslēgas (7), kas dažkārt nēsātas arī kā piekariņi. Piemēram, R. Malvesa izrakumos Ikšķīles kapsētā izpētītajā 12./13. gs. mijas 3. sievietes kapā, krūšu rotas sastāvā atradās atslēga ar caurumotu ripasveida slēdzamo daļu, kas nēsāta kā piekariņš, bet bija izmantojama arī piekaramās slēdzenes aizdarīšanai un atdarīšanai. Šāda veida atslēgas plaši izplatītas lībiešu vēlā dzelzs laikmeta kapulauku materiālā. Slēdzenes un atslēgas nereti sastopamas arī kuršu ugunskaupos. Vēlā dzelzs laikmeta beigu posmā lībiešu un zemgaļu apdzīvotajos novados iecienītas kļūst bronzas simboliskās atslēdzīņas. Apskatāmā periodā šāda veida piekariņi atrasti tikai četros 13.–15. gs. apbedījumos (Mārtiņsalā, Ciblā un Augustinišķos) (56. att.). Savrupatardumos simboliskās atslēgas atklātas arī Dobeles un Aizkraukles kapsētās. Tās vairāk izplatītas ir Lietuvas vēsturisko laiku apbedīšanas vietu arheoloģiskajā materiālā, kur iegūtas 220 šāda veida atslēgas un to fragmenti no 56 atradumu vietām.⁶⁷¹ Parasti nēsātas vairākas atslēgas kopā piestiprinātas pie jostas, kur tās atrastas arī kapā.⁶⁷² Mirušajiem iegurņa daļā atslēgas lielākoties atklātas arī Latvijas 14.–16. gs. apbedījumos. Šāds atslēgu novietojums novērots

⁶⁷¹ Svetikas E. Lietuvas didžiosios kunigaikštystēs christianizacija XIV a. pab. – XV a. – Vilnius, 2009. – T.I. – P. 400.

⁶⁷² Urbanavičiene S. Ažugiriu kapinynas //Lietuvas archeologija 11. – Vilnius, 1995. – P. 156.

trešās hronoloģiskās grupas kapos (Slutišķos, Užavā, Puzes Lejaskrogā, Dobelē), kur atrastas saimniecībā lietotās dzelzs atslēgas.

2.9. Zirglietas

Zirglietas un jātnieku piederumi viduslaiku apbedījumos atrasti salīdzinoši reti. Augustinišķu un Slutišķu kapsētu trešās hronoloģiskās grupas apbedījumos iegūti divi laužņi (7., 107.k.), viens iemauktu gredzens (185.k.) un zirga leduspiesis (136.k.). Šie atradumi saistāmi ar lietuviešu iespaidu, jo latgaļu vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos zirglietas nav bijušas raksturīgas kapu piedevas.⁶⁷³ Šāda veida atradumi līdz šim nav iegūti arī kuršu apdzīvoto novadu viduslaiku apbedīšanas vietās, neskatoties uz to, ka vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos zirglietas šeit sastopamas biežāk nekā citur Latvijā. Vairāk par iepriekšminētajiem priekšmetiem apbedījumos atrasti pieši. Kopskaitā desmit pieši atklāti astoņos 13., 14. gs. vīriešu apbedījumos, Kurzemes un Vidzemes vēsturisko novadu apbedīšanas vietās (Dundagas Laukmuižā, Valgales Veģos, Āraišos, Jaunpiebalgā, Liezeres Ozolmuižā, Kārdabas Grantskalnos). Apskatāmajam laika raksturīgi V veida pieši ar riteņveida dzelksni. Retāk satopami pieši ar piramidālas un koniskas formas dzelksni. Jāatzīmē, ka Vidzemes apbedīšanas vietās pieši atrasti pa vienam katrā kapā, bet Kurzemē – divi pieši vienā apbedījumā (Dundagas Laukmuižā un Valgales Veģos).

2.10. Higiēnas priekšmeti

Nelielu atradumu daļu veido ar higiēnu saistītie priekšmeti – ķemmes, ausu tīrāmās karotītes, susekļi, pirts slotas. Apskatāmā perioda apbedījumos līdz šim atrasta tikai viena ķemme, neskatoties uz to, ka tās kā kapu piedevas minētas vēl 19. gs. folkloras materiālā. Ikšķiles kapsētas 13. gadsimta 488. sievietes kapā iegūta viengabala divpusīgā trapecveida formas kaula ķemme, kurai līdzīgas atrastas Rīgas pilsētas un Vidzemes lībiešu kapulauku arheoloģiskajā materiālā.⁶⁷⁴ Mārtiņsalas kapsētas 1212. sievietes kapā un Ikšķiles kapsētas R.Malvesa izrakumos atsegtajā 31. sievietes kapā krūšu rotu sastāvā atklātas ausu tīrāmās karotītes. Abi apbedījumi datējami ar 13. gs. sākumu. Līdzīgas karotītes atrastas Rīgas Doma baznīcas kapsētā. Izmēros nedaudz lielākas karotītes kā piekariņi atrastas arī Salaspils Laukskolas kapulauka vēlā dzelzs laikmeta otrās un trešās hronoloģiskās grupas apbedījumos.⁶⁷⁵

Susekļi konstatēti četros apbedījumos (57. att.). Vienā gadījumā suseklis atrasts Puzes Lejaskroga kapsētas 2005. gada arheoloģiskajos izrakumos atsegtajā 15. gs. sievietes apbedījumā (155. kapā). Pārējos trīs gadījumos susekļi atrasti 17.–19. gs. kapos (Zlēku Abavmuižas, Doles Dūdiņu, Ādažu Krustiņu kapsētās). Pirts slotas konstatētas trīspadsmit 19.

⁶⁷³ Berga T. Augšdaugavas 14. – 17. Gadsimta senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem. – R., 2007. – 66., 122. lpp.

⁶⁷⁴ Tilko S. Rīgas 12. – 14. gadsimta viengabala kaula ķemmes // Senā Rīga II. Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē. – R., 2000. – 105. lpp; Zariņa A. Salaspils Laukskolas kapulauks 10. – 13. gs. – R., 2006. – 210. lpp.

⁶⁷⁵ Zariņa A. Salaspils Laukskolas kapulauks 10. – 13. gs. – R., 2006. – 270., 274., 362., 367., 383. lpp.

gs. apbedījumos (Ormaņaklnā) un vienā 16. gs. otrās puses kapā (Tērvetes Sapņos).

2.11. Pīpes

Jauno laiku apbedījumos nereti sastopamas māla un porcelāna pīpes (58. att.). Līdz šim tās atrastas 12 piektās un sestās hronoloģiskās grupas apbedījumos. To novietojums bija nosakāms četros gadījumos. Divos kapos tās atrastas mirušajiem krūšu daļā, bet pa vienam gadījumam mirušajiem pie galvas un iegurņa. Sākot ar 17. gs. otro pusi pīpes sastopamas visā mūsdienu Latvijas teritorijā. Tās atrastas arī divos 18. gs. apbedījumos Saldus un Ikšķiles baznīcu kapenēs. Pīpes kā iecienītas kapu piedevas minētas 19., 20. gs. folkloras materiālā.

2.12. Keramika

Salīdzinoši apjomīgu atradumu daļu veido keramika – māla podi un trauku lauskas. Apskatāmā perioda apbedījumos iegūtas aptuveni 200 lauskas, 14 podi un to fragmenti. Ne visi no minētajiem atradumiem ir vienlaicīgi ar atsegtajiem kapiem. Bieži vien māla trauku lauskas apbedījumos iejauktas pārrokot agrāka perioda – dzelzs laikmeta apbedījumu vietas un apmetņu kultūrslāni. No 143 apbedījumiem, kuros atklāta keramika 83 gadījumos tā nav bijusi saistīta ar 14.–18. gs. mirušo apbedīšanas laiku. Par to liecina kapu bedru aizbērumā un apbedījumos atrastās bezripas (švīkātās, spodrinātās, gludās u.c.) un nereti arī agrās ripas keramikas māla trauku lauskas. Aptuveni 60 apbedījumos (1% kapu) atrasta ar apbedījumiem vienlaicīga keramika. Lielākoties tā atklāta vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos, kuru izmatošana turpinājusies viduslaikos un 13.–15. gs. ierīkotajās apbedīšanas vietās. Jauno laiku (16.–19. gs.) apbedījumos keramika atrastas tikai Leimaņu Augstajos kapos, Šķērskānu, Vilmaņu un Annas Kalna kapsētās. Sasītu trauku lausku novietošanu kapā nevar uzskatīt par plaši izplatītu tradīciju, kuras pēctecība apskatāmajā periodā būtu izsekojama visā mūsdienu Latvijas teritorijā. Māla trauku lauskas viduslaiku apbedījumos lielākoties atrastas Kurzemē un Vidzemē, bet jauno laiku apbedījamās – Latgalē un Augšzemē (Sēlijā). Zemgalē ar vēsturisko laiku apbedījumiem saistīta keramika nav iegūta vispār. Jauno laiku apbedījumos tā nav sastopama arī Kurzemē. Pirmās un otrās hronoloģiskās grupas apbedījamās vēl saglabājusies tradīcija kapā novietot māla traukus. Bezripas māla podi atklāti četros Ances senkapu 13./14. gs. mijas skeletapbedījumos. Tie bija novietoti mirušajiem kājgalī. Agrās ripas māla podu fragmenti atrasti arī vairākos 14., 15. gs. ugunskapos (Valgales Veģos un Jūrkalnes Darvdedžos). Acīmredzot, gan skeletapbedījumos, gan ugunskapos šī tradīcija saistāma ar kuršiem, kuriem keramika bieži pārstāvēta vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos.⁶⁷⁶ Māla podi līdz šim nav atrasti Kurzemes lībiešu vēlā dzelzs laikmeta līdzeno kapulauku apbedījumos. Trauku novietošana kapā vairāk bijusi raksturīga Vidzemes lībiešiem. Daugavas un Gaujas lībiešu apdzīvotajos novados no kapu inventāra tie izzūd 13. gs. gaitā. Māla podi

⁶⁷⁶ Latvijas PSR arheoloģija. – R., 1974. – 187. lpp; The Curonians. Tribe Culture According to the Burial Data. Baltic archaeological Exhibition. Catalogue. – Vilnius, 2009. – P. 236., 237. – 389.

nav atrasti ne vienā ar 13. gs. datētā apbedījumā, kas atklāti pie Ikšķiles, Mārtiņsalas, Lielvārdes un Turaidas baznīcām ierīkotajās kapsētās. Hronoloģiski vēlākie apbedījumi ar traukiem atsegti Augšdaugavas Vilmaņu un Šķērkānu kapsētās. Vilmaņu kapsētas 16. gs. sievietes kapā starp pēdām atradās fajansa krūzītes fragments, bet vairākos Šķērkānu kapsētas 17. gs. apbedījumu kapu bedru pildījumā atrastas māla trauku lauskas, no kurām bija rekonstruējami podi. Kapu bedru aizbērumā tās nokļuvušas bērnu rituāla laikā sasitot traukus. Iespējams, ka šie gadījumi saistāmi ar Lietuvas iedzīvotāju bērnu tradīcijām un to ietekmi, jo Lietuvas teritorijas 14.–16. gs. kapsētās māla trauki un to lauskas apbedījumos atrasti salīdzinoši biežāk.⁶⁷⁷ Spriežot pēc rakstītajiem avotiem šajā laikā māla traukos kapā varēja novietot dzeramo. Johans Maļeckis, Matīš Strijkovkis, Johans Vunderers u.c. 16., 17. gs. autori norādījuši, ka mirušajam kapā tiek likta maize un alus krūze.⁶⁷⁸ Latviešu folkloras materiālā (tautas ticējumos) kā kapu piedeva norādīta alus un šņabja pudele.⁶⁷⁹ Pagaidām atsevišķas stikla pudeļu lauskas izdevies konstatēt tikai Ormaņkalna un Zlēku Abavmuižas 19. gs. kapsētās.

2.13. Vāceles

Atsevišķi atzīmējamas vāceles, kas līdz šim konstatētas četros apbedījumos. To paliekas saglabājušās pateicoties krāsainā metāla priekšmetiem. Ormaņkalna kapsētas divos 19. gs. kapos kriju vāceļu paliekas bija saglabājušas kopā ar rituālajām monētām. Augustinišķu kapsētas 16. kapā pie labā augšstilba vāceles paliekas atradās kopā ar 15. gs. bronzas pakavsaktu. Puzes Lejaksroga kapsētas 15. gs. pirmās puses sievietes apbedījumā (155. k.) kreisās kājas pēdas kreisajā pusē atsedzās bērza tāss vāceles paliekas ar susekli, dzelzs īlenu un bronzas gredzenu. Domājams, ka vāceles atradušās arī citos apbedījumos, kur atklāti senlietu ziedojumi. Tie konstatēti vairākās apbedīšanas vietās visā mūsdienu Latvijas teritorijā. Atšķirībā no iepriekšminētajiem gadījumiem, daudzos citos kapos liecības par vācelēm vai cita veida traukiem nebija saglabājušās.

2.14. Citi priekšmeti

Darbarīku un sadzīves priekšmetu klāstā retāk sastopami cita veida priekšmeti. Viduslaiku apbedījumos praktiski izzuduši masīvie darbarīki, kā sirpji, izkaptis, kapļi u.c. Pirmās hronoloģiskās grupas apbedījumos līdz šim iegūti tikai atsevišķi šāda veida darbarīki. Mārtiņsalas kapsētas 19. sievietes kapā atrasts dzelzs sirpis. Drabešu Uplantu kapsētas 49. sievietes kapā mirušajai iegurņa daļā atradās dzelzs dzirkles, bet Grundzāles Jaunbemberu 7. sievietes kapā – kapļa asmens daļa. Jāatzīmē Pildas Silavu kapsētas trešās hronoloģiskās

⁶⁷⁷ Kunciene O. Sarių Senkapis // Lietuvos Archeologija. – Vilnius, 1979. – P. 80. – 82., 86., 87; Urbanavičius V. Jakštaičių senkapis // Lietuvos Archeologija. – Vilnius, 1979. – P. 127., 133., 134; Valatkienė L. Kuršų kapinynas // Lietuvos Archeologija. – Vilnius, 1995. – P. 217., 218., 222.

⁶⁷⁸ Spekke A. Latvieši un Livonija 16.gs. – R., 1935. –273., 286. lpp; Mannhardt W. Letto – preussische Götterlehre //Magazin der Lettisch – Literarischen Gesellschaft XXI. - R., 1936. – S. 419.

⁶⁷⁹ Šmits P. Latviešu tautas ticējumi. – R., 1941. – IV daļa. – 2060 – 2065. lpp.

grupas vīrieša apbedījumā iegūtais kalēja rīku komplekss, kas sastāvēja no dzelzs āmura, lūkšām un diviem iedzītņiem (59. att.). Minētie priekšmeti atradās mirušajam pie labās kājas apakšstilba. Ikšķiles kapsētas 245. vīrieša kapā zem labās kājas augšstilba atrasta ķīļveida dzelzs cērte, kas domājams izmantota akmeņu apstrādei. Masīvo darbarīku izzušana no kapu inventāra acīmredzot liecina par izmaiņām reliģiskajos priekšstatos un izpratnē par pēcnāves dzīves norisēm. Līdzīga situācija apskatāmajā periodā vērojamas Dienvidigauņijas apbedīšanas vietu materiālā.⁶⁸⁰

Kā neraksturīgas kapu piedevas ir atzīmējamas makšķerāķi un cirtņi. Bronzas un dzelzs makšķerāķi atrasti divos 15. gs. vīriešu apbedījumos – Ikšķiles kapsētas 531. kapā un Sarkaņu Vaidu kapsētas 54. apbedījumā. Ikšķiles kapsētā makšķerāķis atradās mirušajam pie labā apakšstilba, bet Vaidu kapos – virs galvas. Vēlā dzelzs laikmetā makšķerāķi kapu inventārā sastopami Daugavas lībiešu apbedījumos.⁶⁸¹

Cirtņi atrasti trīs otrās, trešās un ceturtās hronoloģiskās grupas apbedījumos (Makašānu Greivuļu senkapos, Sēlpils un Dobeles kapsētās). Sēlpilī un Dobelē atrastie cirtņi nav droši saistāmi ar kapu piedevām. Abas apbedīšanas vietas atrodas pietiekami tuvu dzīvesvietām, kur šāda veida atradumi varēja nokļūt nejauši.

3. Ieroči

Ieroči sastāda aptuveni 1% no visiem atradumiem, kas iegūti vīriešu, sieviešu, pusaudžu un bērnu apbedījumos. Vairāk ieroči atrasti lokālajās apbedīšanas vietās, kur tie sastāda 2% no kopējā atradumus skaita. Turpretim baznīcu kapsētās tikai 0,5%. Atšķirības vērojamas arī reģionāli. Mūsdienu Latvijas vēsturisko novadu baznīcu kapsētās (Vidzemē, Kurzemē, Zemgalē un Sēlijā) ieroči iegūti ne vairāk par 0,5 – 1% no visiem atradumiem. Lokālajās apbedīšanas vietās Latgalē ieroči sastāda 3% no visiem atradumiem, Vidzemē un Kurzemē 2%. Augšzemes un Zemgales lokālajās apbedīšanas vietās ieroči pagaidām nav atrasti. Līdz šim ieroči iegūti tikai viduslaiku apbedījumos. Ja aplūko atradumu daudzumu viduslaikos kapos, tad Latgales un Vidzemes lokālajās apbedīšanas vietās ieroči sastāda 4% no visiem atradumiem, bet Kurzemē – 3% (1., 2. un 4. att.). Apbedījumos atrasto ieroču vidū pārstāvēti cirvjji (84), uznavas un iedzītņa šķēpu gali (76), dunči (5), vāles (3), bultu gali (2) un zobenu detaļas (2) (60. att.).

3.1. Cirvjji

Lielāko atradumu daļu veido cirvjji, kas atklāti 83 apbedījumos. Mirušo dzimums un vecums bija nosakāms 81 gadījumā. No tiem 76 bija vīriešu, 3 zēnu, 1 sievietes un bērna

⁶⁸⁰ Valk H. Rural cemeteries of southern Estonia 1225 – 1800 AD. – Visby-Tartu, 2001. P. 92., 93.

⁶⁸¹ Zariņa A. Salaspils Laukskolas kapulauks 10. – 13. gs. – R., 2006. – 216. lpp; Spirģis R. Arheoloģiskie pētījumi Ogresgala Čabās 2007. gadā // AP 2006. /2007. – R., 2008. – 56. lpp.

apbedījums. Sievietes apbedījumā cirvis atklāts Puzes Lejaskroga kapsētas 142. kapā. Pagaidām tas ir vienīgais šāda veida gadījums viduslaikos. Cirvji dažkārt sastopami dzelzs laikmeta sieviešu kapos. Puzes Lejaskroga kapsētas gadījuma cirvja saistība ar atsegto sievietes apbedījumu nebija droši nosakāma. Pētītajā kapsētas daļā mirušo apbedīšanas bija noritējusi vairākkārt vienā un tajā pašā vietā, traucējot hronoloģiski agrākos kapus. Tādēļ cirvis sievietes apbedījumā varēja nokļūt no kāda cita postīta vīrieša kapa. Nav izslēgts, ka kopā ar sievieti vienā kapa bedrē varēja atrasties bērns, kura kauli, ņemot vērā grunts specifiku, nebija saglabājušies. Lielākoties cirvji atklāti pa vienam vienā kapā. Vienīgi Jūrkalnes Darvedžu 15. gs. ugunskapā iegūti divi cirvji. Viens no tiem bija izmēros lielākos, bet otrs atgādināja miniātūrveida cirvi. Tā kā šis apbedījums bija sievietes un domājams zēna dubultkaps, tad iespējams, ka mazāka izmēra cirvis nav uzskatāms par kuršiem vēlajā dzelzs laikmetā raksturīgo miniātūrpriekšmetu, bet gan tas pagatavots atbilstoši mirušā zēna vecumam. Līdzīgi izmēros mazāks cirvis atrasts arī Valgales Veģu 14. gs. zēna ugunskapā. Gan skeletapbedījumos un ugunskapos pamatā pārstāvēti platsmens cirvji ar noplacinātu pieta segumu, trīsstūrveida vai neregulāras formas kantainu kātcaurumu. Retāk, galvenokārt 13., 14. gs. apbedījumos, atrasti cirvji ar apaļu pieta segumu un ovālas formas kātcauruma daļu. Jaunpiebalgas senkapos 1960. gada K.Ozolas vadītajos izrakumos 4. vīrieša kapā atklāts ornamentēts no raga pagatavots cirvis, kas atradās mirušajam vidukļa labajā pusē. Iespējams, ka tas izmantots rituālam nolūkam un saistāms ar kulta priekšmetu.⁶⁸² Dzelzs cirvji varēja kalpot gan kā darbarīki, gan ieroči. Cirvju novietojums kapā bija nosakāms 62 gadījumos. Lielākoties tie atrasti mirušajiem pie pēdām (29) un iegurņa daļā (20). Retāk starp kājām un pie stilbu kauliem (6), pie galvas (5) un krūšu daļā (2). Vairāk cirvji atrasti lokālajās apbedīšanas vietās, kur tie iegūti 73 (4%) kapu, bet baznīcu kapsētās tikai 10 (0,4%) apbedījumu (61. att.). Baznīcu kapsētās cirvji atrasti mazāk nekā šķēpi, savukārt lokālajās apbedīšanas cirvju un šķēpu proporcija ir pretēja (62., 63. att.). Cirvji kopā ar šķēpiem atklāti tikai 30 gadījumos, plašāk pētītajās Kurzemes, Vidzemes un Latgales viduslaiku apbedīšanas vietās. Lielākoties vienā kapā atrasts tikai viens no minētās kategorijas ieročiem, vai nu cirvis vai šķēps. Līdzīga likumsakarība vērojama jau vēlajā dzelzs laikmeta, kad divi ieroči vienā kapā mirušajiem līdzīgi doti arvien retāk. Piemēram, Kokneses kapulaukā cirvis un šķēps konstatēti 76% apbedījumu, Pļaviņu Radžu kapulaukā – 67%, bet Pildas Nukšu kapulaukā tikai 3% kapu.⁶⁸³ Viduslaikos ieroču skaits apbedījumos samazinājies ievērojami vairāk. No 127 apbedījumiem, kuros atrasti cirvji un šķēpi, divi ieroči atklāti tikai 24% apbedījumu. Jāatzīmē, ka cirvis un šķēps vienā kapā tikpat kā nav sastopami baznīcu kapsētās. Līdz šim

⁶⁸² Mugurēvičs Ē. Die Funde der Hammeräxte und Hämmer aus Horn auf dem Territorium Lettlands und ihre Mythologische deutung //Iš Baltu kultūros istorijos. – Vilnius, 2000. – S. 63., 64., 68. – 71.

⁶⁸³ Rādiņš A. 10. – 13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi. – R., 1999. – 110. lpp.

šāds gadījums konstatēts tikai Puzes Lejaskroga kapsētas 143. vīrieša apbedījumā.⁶⁸⁴ Vēsturisko laiku kapsētās vēlākie apbedījumi ar cirvjiem atsegti 16. gs. vidū. Visilgākā tradīcija mirušajiem kapā likt cirvi saglabājusies Kurzemē un Latgalē. 16. gs. puses puses vīriešu apbedījumos cirvji atrasti Bārtas Pukuļos, Krāslavas rajona Slutišķu, Vilmaņu u.c. kapsētās.⁶⁸⁵ Vilmaņos un Slutišķos cirvji datēti ar apbedījumos atklātajām 16. gs. vidus monētām. Vidzemē trešās hronoloģiskās grupas apbedījumos cirvji atrasti tikai Jaungulbenes Ušuru senkapos. Iespējams, ka ieroču līdzdošana kapā pārstāta sakarā ar 16. gs. un vēlāk vairākkārt izdotiem aizliegumiem zemniekiem turēt un nēsāt ieročus.⁶⁸⁶

3.2. Šķēpi

Kopskaitā 76 šķēpi atrasti 74 apbedījumos. No tiem 67 vīriešu, 2 zēnu, vienā sievietes un 4 bērnu kapos. Kā vienīgā kapu piedeva šķēpi konstatēti 7 apbedījumos. Divi šķēpi vienā kapā atklāti Valgales Veģu 14. gs. ugunskapā un Ikšķiles kapsētas 13. gs. skeletapbedījumā. Lielākoties apbedījumos pārstāvēti uznavas šķēpi, bet retāk – iedzītņa. 14.–16. gs. raksturīgi šķēpi ar skaldnotu uznavu. Paralēli tiem sastopami šķēpi arī ar apaļu uznavu. Šķēpu novietojums kapā bija nosakāms 53 gadījumos. Galvenokārt tie atrasti mirušajiem pie pēdām (30), bet retāk pie galvas (13), iegurņa (9) un krūšu (1) daļā. Šķēpi vairāk atrasti lokālajās apbedīšanas vietās, kur tie iegūti 55 (3%) kapu, bet baznīcu kapsētās 19 (0,8%) apbedījumu (64. att.). Šķēpu skaita samazināšanās apbedījumos vērojama jau vēlajā dzelzs laikmetā. Latgaļu kapulauku materiālā šķēpi šajā laikā sastopami retāk, atšķirībā no vidējā dzelzs laikmeta, kad tie bija katrā latgaļu vīrieša apbedījumā.⁶⁸⁷ Šķēpu veidi un to skaits 12. gs. otrajā pusē un 13. gs. sākumā samazinās arī Vidzemes lībiešu kapulaukos.⁶⁸⁸ Šis process turpinās viduslaikos. Ja pirmo divu hronoloģisku grupu kapos šķēpi sastopami visā mūsdienu Latvijas teritorijā, tad trešās hronoloģiskās grupas apbedījumos tie galvenokārt atklāti Kurzemē un Latgalē. Līdz šim šķēpi nav atrasti Vidzemes 16. gs. pirmās puses apbedījumos. Hronoloģiski vēlākie kapi ar šķēpiem atklāti Bārtas Pukuļu, Užavas centra, Puzes Jejaskroga, Pildas Silavas, Slutišķu un Vilmaņu apbedīšanas vietās. Pildas Silavu un Puzes Lejaskroga kapsētās tie datēti ar 16. gs. pirmās puses monētām.

3.3. Zobeni

Atšķirībā no vēlā dzelzs laikmeta, kad sastopami apbedījumi ar veseliem vai apzināti

⁶⁸⁴ Muižnieks V. Arheoloģiskie pētījumi Puzes Lejaskroga kapsētā un viduslaiku apbedīšanas tradīcijas Ziemeļkurzemē //Ventspils muzeja raksti III. – R., 2003. – 103. lpp.

⁶⁸⁵ Vasks A. Pukuļu uzkalniņa kapulauks //ASM. 1980./81. – R., 1982. – 146. lpp; Berga T. Slutišķu viduslaiku kapsēta un apmetne //ASM 1986./87. – R., 1988. – 41. lpp. Zagorska I. Viduslaiku arheoloģiskais komplekss Vilmaņos //ASM 1984./85. – R., 1986. – 135. lpp.

⁶⁸⁶ Lazdiņa A. Aizliegums latviešu un igauņu zemniekiem turēt ieročus zviedru laikos //Pagātne un tagadne. Vēstures skolotāju biedrības rakstu krājums. – R., 1936. – Nr. I. – 42., 43. lpp.

⁶⁸⁷ Rādiņš A. 10. – 13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi. – R., 1999. – 110. lpp.

⁶⁸⁸ Tõnisson E. Die Gauja – Liven und ihre materielle Kultur (11. Jh. Affang 13. Jhs.). – Tallinn, 1976. – S. 153.

bojātiem zobeniem un to maksts apkalumiem, viduslaiku kapos atrastas tikai atsevišķas zobenu daļas. Ikšķīles kapsētas 13. gs. 487. vīrieša kapa aizbērumā atklāts zobens asmens daļas fragments, bet 14., 15. gs. vīrieša apbedījumā (43.k.) Sarkaņu Vaidu kapos – zobena bronzas poga (65. att.). Abos gadījumos tie nav bijuši vienīgie ieroči, kas līdzīgi doti mirušajiem kapā. Ikšķīles kapsētas apbedījumā atrasti divi uznavas šķēpi, bet Sarkaņu Vaidu kapos – plasmens cirvis un uznavas šķēps. Var uzskatīt, ka zobeni kā kapu piedeva viduslaikos ir izzudusi.

3.4. Vāļu galvas

Atrastas tikai trīs vīriešu 14., 15. gs. apbedījumos (66. att.). Zosēnu Kāpurkalna 3. vīrieša kapā iegūta lodveida formas dzelzs vāles galva.⁶⁸⁹ Sarkaņu Vaidu kapos un Puzes Lejaskroga kapsētā atklātas bronzas vāles galvas. Sarkaņu 29. vīrieša apbedījumā vāle bija ar lodveida galvu un cilindveida uznavu iekātojumam.⁶⁹⁰ Puzes Lejaskroga kapsētas 53. vīrieša kapā atklāta skaldņota vāles galva ar uznavu. Zosēnu Kāpurkalnā vāles galva atradās mirušajam pie pēdām, Sarkaņu Vaidu kapos, pie labās kājas stilbu kauliem, bet Puzes Lejaskroga kapsētā – iegurņa daļā. Zosēnu Kāpurkalnā un Sarkaņu Vaidu kapos vālas atrastas kopā ar šķēpiem. Puzes Lejaskroga kapsētas apbedījumā izņemot vāli, citi ieroči netika atklāti. Iespējams, ka vāles uzlūkojamas par mirušo sociālā statusa un varas simboliem. Tās liktas kapā ciema vecākiem vai arī augstāka ranga karavīriem.

3.5. Bultu gali

Atklāti Dobeles kapsētas vīrieša (626.k.) un bērna (260.k.) 16./17. gs. mijas apbedījumos. Uznavas stopa bultas atradās mirušajiem pie galvas (626.k.) un iegurņa daļā (260.k.). Pie kreisās rokas augšdelma stopa uznavas bultas gals atsegts arī Rīgas Doma baznīcas Pelēkās kapsētas trešās hronoloģiskās grupas 204. vīrieša apbedījumā (67. att.). Iespējams, ka bultu gali apbedījumos nokļuvušas nejauši. Jāņem vērā, ka Dobeles kapsēta atradusies tuvu Livonijas ordeņa pilij, bet Rīgas Doma baznīcas kapsēta – pilsētā.

3.6. Dunči

Šīs kategorijas ieročus bieži vien salīdzinoši grūti ir nošķirt no nažiem, kas viduslaikos ir pietiekami gari un plati, lai tos uzskatītu par ieročiem. Šī iemesla dēļ arheologu publikācijās un pārskatos nepastāv konsekvences. Nereti naži ar garāku asmeni vai greznāku maksti tiek uzskatīti par dunčiem, lai gan tie ir analogi parastiem nažiem. Dunčus no nažiem vislabāk iespējams nošķirt pēc to formas un asmens garuma. Dunči parasti ir ar slaidu asmens daļu un šauru smaili. Dažkārt tie ir ar papildus elementiem, kas rotā rokturi un pāreju no asmens uz iedzītņa daļu (68. att.). To asmens garums ir ap 20 cm un vairāk. Vadoties pēc šīm pazīmēm dunči apbedījumos atrasti tikai piecos vīriešu kapos. Bārtas Pukuļu 16. apbedījumā atklāts

⁶⁸⁹ Atgāzis M. Kauju vāles Latvijā 10. – 14. gs. //LVĪŽ. – R., 1999. – Nr. 2. – 23. lpp.

⁶⁹⁰ Turpat, 24. lpp.

nieres tipa duncis. Sēlpils kapsētas divos vīriešu kapos atrasti dunči ar 19,5 cm garu asmens daļu un smailu galu. Muguras vidusdaļā tiem caurumiņš, kas domāts piesiešanai. Grundzāles Jaunbemberu senkapu 10. kapā atrastajam duncim asmens daļa ir ap 20 cm gara un tas atradies ādas makstī. Savukārt Balvu Rijniekos 2. kapā atrastajam duncim asmens garums sasniedz 27,5 cm. Visi dunči atrasti viduslaiku 14.–16. gs. apbedījumos, mirušajiem iegurņa daļa. Hronoloģiski vēlākais šāda veida ierocis Bārtas Pukuļu senkapos datēts ar 16. gs. sākuma monētām. 16. gs. sākuma apbedījumi ar dunčiem atklāti arī 2006. gada izrakumos Puzes Lejaskroga kapsētā (214., 234.k.).

4. Rituālās monētas un skaitīšanas žetoni

Apbedījumos iegūtās monētas un skaitīšanas žetoni kopumā sastāda 21% no visiem atradumiem. Tie iedalāmi divās grupās – piekariņos 655 (5%) un rituālās monētas 2132 (16 %). Atsevišķi atzīmējami vēl 7 dzintara gabaliņi, kas domājams arī izmantoti par maiņas līdzekli, jo tie atrasti kopā ar monētām. Līdz šim šāda veida atradumi iegūti tikai trīs 16. gs. apbedījumos Užavas centra kapsētā.

Par piekariņiem izmantotās monētas un skaitīšanas žetoni tika aplūkoti jau iepriekš aprakstot kaklarotas un krūšu rotas. Rituālās monētas un žetoni veido trīs reizes lielāku atradumu grupu. Vairāk tās iegūtas lokālajās apbedīšanas vietās, kur monētas un skaitīšanas žetoni sastāda 22% no kopējā atradumu skaita, savukārt baznīcu kapsētās uz pusi mazāk – 11%. Atšķirības vērojamas arī reģionāli. Mūsdienu Latvijas vēsturisko novadu baznīcu kapsētās rituālās monētas no kopējā atradumu skaita vairāk iegūtas Sēlijā (28%), Zemgalē (13%) un Vidzemē (9,5%). Līdzīgi arī lokālajās apbedīšanas vietās procentuāli vairāk to ir Sēlijā (42%), Zemgalē (34%) un Vidzemē (28%) (1., 2. un 4. att.). Pavisam rituālās monētas atklātas 968 (23%) abu dzimumu pieaugušo, pusaudžu un bērnu 14.–18. gs. kapos, 106 apbedīšanas vietās (69. att.). Līdz šim tās nav konstatētas vēsturisko laiku ugunskapos. Skeletapbedījumos mirušo dzimums un vecums bija nosakāms 547 gadījumos. No tiem 186 ir sievietes, 184 vīrieši, 177 pusaudžu un bērnu kapi. Lokālajās apbedīšanas vietās monētas atrastas 617 (32%), bet baznīcu kapsētās 351 (15%) apbedījumu. Baznīcu kapsētās rituālās monētas vairāk atrastas pirmās hronoloģiskās grupas apbedījumos, bet procentuāli vienādās attiecībās ar lokālajām apbedīšanas vietām tās ir trešās, ceturtās un piektās hronoloģiskās grupas apbedījumos. Vērojama vienota tendence, ka sākot ar 13. gs. rituālo monētu skaits apbedījumos pakāpeniski pieaug (70. att.). Ja vēlajā dzelzs laikmetā rituālās monētas sastopamas tikai atsevišķos apbedījumos, galvenokārt Vidzemes latgaļu un lībiešu kapos,⁶⁹¹

⁶⁹¹ Берга Т., М. Монеты в археологических памятниках Латвии IX – XII вв. – Рига, 1988. – С. 57; Radiņš А. 10. – 13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi //Latvijas vēstures muzeja raksti. – R., 1999. – Nr.5. – 102., 103. lpp.

tad vēsturiskajos laikos tās kļuš par iecienītu kapu piedevu, kas izkonkurē monētpiekariņus un apskatāmā perioda beigu posmā sāk dominēt pār citām senlietu grupām. Lokālajās apbedīšanas vietās rituālās monētas vairāk par piekariņiem sastopamas sākot ar 14., 15. gs. miju (71. att.), bet baznīcu kapsētās – ar 15. gs. vidu (72. att.). Reģionāli rituālās monētas un skaitīšanas žetoni vairāk atrasti Sēlijas (43%), Kurzemes (28%), Vidzemes (21%) un Latgales (21%) abu apbedīšanas vietu grupu kapos. Salīdzinoši mazāk tās iegūtas Zemgales (17%) apbedījumos ar kapu inventāru. Kā vienīgā kapu piedeva monētas atklātas 370 apbedījumos. 359 gadījumos tās iegūtas vairāk par vienu vienību vienā kapā. 168 apbedījumos atrastas divas monētas, 77 – trīs, 43 – četras, 16 – piecas, 10 – sešas un 45 – vairāk. Vairāk par vienu vienību monētas galvenokārt atklātas jaunāko laiku kapos. Mirušajiem līdzī dotas maza nomināla monētas (brakteāti, artigi, feniņi, šiliņi). Vairāk nekā 45 apbedījumos atrastas monētu puses un to frakcijas. Atsevišķos jauno laiku apbedījumos sastopamas lielāka nomināla monētas – trīspelheri, ēras un pusgraši. Iegūto monētu vidū pārstāvētas Livonijā un citās zemēs (tagadējā Vācijā, Anglijā, Zviedrijā, Polijā, Lietuvā, Čehijā un Krievijā) kaltā nauda. Viduslaiku sākumposmā līdz 15. gs. sākumam dominē ārpus Livonijas (Vācijā, Anglijā, Čehijā un Francijā) kaltās monētas un skaitīšanas žetoni, kas lielākoties atklāti kā piekariņi. Jauno laiku kapos vienlīdz plaši pārstāvētas bijušās Livonijas teritorijā (Tallinā, Rīgā, Dolē, Kurzemes – Zemgales hercogistē) un tuvākajās kaimiņu zemēs – Zviedrijā, Polijā – Lietuvā un Krievijā kaltās monētas. Jauno laiku apbedījumos rituālās monētas nereti sastāda lielāko daļu no visiem kapu inventārā iegūtajiem atradumiem. Piemēram, Vidzemes lokālo apbedīšanas vietu kapos tās veido 56% no visiem atradumiem, Kurzemē – 52% un Sēlijā – 42%. Latgalē un Zemgalē procentuāli vairāk par monētām jauno laiku apbedījumos atrastas rotas un apģērba piederumi. Monētu novietojums kapos bija nosakāms 1548 (73%) gadījumos. Biežāk tās atrastas mirušajiem iegurņa daļā (21%), pie galvas (16%), krūšu daļā (15%) un pie stilbu kauliem (13%). Retāk zem skeleta kauliem (4%), kapa bedres aizbērumā (2%) un pie pēdām (2%).

5. Maciņi

Dažkārt monētas atklātas kopā ar ādas maciņiem un audumu fragmentiem. Auduma un ādas maciņi sastopami jau vēlā dzelzs laikmeta apbedīšanos, lai gan monētas tajos atrastas retos gadījumos. Biežāk tie izmantoti kramu, ķemmju, galodu un dažādu citu priekšmetu nēsāšanai.⁶⁹² Šāda prakse novērota arī vēsturisko laiku apbedījumos. Piemēram, Slutišķu kapsētā atrasti maciņu fragmenti, kuros glabājās šķiltavas ar kramu (119.k.), krustiņi (147.,

⁶⁹² Radošs A. 10. – 13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi //Latvijas vēstures muzeja raksti. – R., 1999. – Nr.5. – 102. lpp.

167.k.) un šujamadata (167.k.).⁶⁹³ Užavas centra kapsētas 48. un 63. kapā maciņos kopā ar monētām atradās dzintara gabaliņi. Puzes Lejaskroga kapsētas 2006. g. izrakumos atsegtajos apbedījumos ādas maciņos atrastas dzintara krelles (rožukronis ?), dzelzs šķiltavas un krama gabaliņi. Biežāk ādas un auduma paliekas konstatētas apbedījumos, kur atrastas monētas vairāk par vienu vai divām vienībām vienā kapā. Iespējams, ka atsevišķos gadījumos monētas bijušas iebērtas mirušajam kabatā, tomēr lielākoties tās līdzī dotas auduma vai ādas maciņā. Nereti par maciņiem liecina bronzas apkalumi, kas atrasti mirušajiem iegurņa daļā. Augustinišķu kapsētas 103. sievietes apbedījumā maku apkalumi nēsāti arī kā piekariņi kaklarotas sastāvā.⁶⁹⁴ Veselus makus izdevies atsegt tikai atsevišķos Augustinišķu, Puzes Lejaskroga un Užavas centra kapsētu apbedījumos (73. att.). Pavisam maciņi un to paliekas konstatētas 71 kapā. Dzimums un vecums bija nosakāms 52 gadījumos. No tiem 26 ir sievietes, 21 – vīrieši, 5 pusaudžu un bērnu kapi. Biežāk maciņu paliekas un to apkalumi atrasti mirušajiem iegurņa daļā (66%), bet retāk pie galvas (9%) pie stilbu kauliem, starp kājām (8%) un pie pēdām (6%). Astoņos (11%) gadījumos, to novietojums nebija nosakāms. Maciņu paliekas atklātas visu hronoloģisko grupu apbedījumos. Skaitliski vairāk tās atrastas 15. gs. otrās puses un 16. gs. sākuma kapos (2,7 %). Procentuāli līdzīgi maciņi un to fragmenti iegūti arī ceturtnās hronoloģiskās grupas kapos 2,5% (74. att.). Pirmās hronoloģiskās grupas kapos maciņa paliekas konstatētas tikai vienā apbedījumā (Ikšķiles kapsētas 522. kapā), bet piektās un sestās grupas apbedījumos – pavisam desmit kapos. 15., 16. gs. apbedījumos ādas maki, to fragmenti un apkalumi lielākoties atklāti arī Lietuvas teritorijas kapsētās, kur iegūto atradumu skaits ir ievērojami lielāks nekā Latvijā.⁶⁹⁵ Vairākiem Latgales un Kurzemes apbedīšanas vietās atklātajiem makiem un to detaļām, ir saskatāmas tiešas paralēles Lietuvas arheoloģiskajā materiālā.⁶⁹⁶

6. Kapu inventāra senlietu kompleksi 14. – 18. gs. apbedīšanas vietās

Ņemot vērā, ka Latvijā un tuvākajās kaimiņu zemēs ilgstoši saglabājusies tradīcija mirušos apglabāt apgērbā ar kapu piedevām, ir iespējams aplūkot kapu inventāra kompleksus, kas raksturo izmaiņas materiālajā un garīgajā kultūrā, pēc mūsdienu Latvijas teritorijas iedzīvotāju kristianizācijas un to iekļaušanas Rietumu kultūras aprītē. Atšķirībā no vēlā dzelzs laikmeta, pagaidām nav uzkrājies pietiekami plašs materiāls, lai atspoguļotu visu maztautu pārejas posmu no aizvēstures uz vēsturiskajiem laikiem. Tāpat esošās liecības vienmērīgi neatklāj abu dzimumu un dažādu vecumu grupu apbedījumos sastopamo senlietu materiālu.

⁶⁹³ Berga T. Augšdaugavas 14. – 17. Gadsimta senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem. – R., 2007. – 118. lpp.

⁶⁹⁴ Turpat, 50., 53. lpp.

⁶⁹⁵ Svetikas E. Lietuvas didžiosios kunigaikštystēs christianizācija XIV a. pab. – XV a. – Vilnius, 2009. – T. I. – P. 434. – 448.

⁶⁹⁶ Berga T. Augšdaugavas 14. – 17. Gadsimta senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem. – R., 2007. – 62., 63. lpp.

Vairāk pārstāvēti pieaugušo, galvenokārt sieviešu kapi. Jānorāda, ka viduslaikos un arī vēlāka laika sieviešu apbedījumos atrodamas vairāk liecības par senajām tradīcijām un aizguvumiem. Šī iemesla dēļ izmaiņas mirušajiem līdzīgi dotajā kapu inventārā vislabāk izsekojamas sieviešu un meiteņu apbedījumos. Vīriešu un bērnu kapos vērojama liela vienveidība, kas bez būtiskām izmaiņām saglabājusies ilgākā laika posmā. Ja par piemēru ņem dažādu mūsdienu Latvijas teritorijas vēsturisko novadu raksturīgākos vīriešu apbedījumus ar kapu inventārus, tad tie būtiski viens no otra neatšķiras. Periodā no 13. līdz pat 16. gs. vīriešu kapos sastopami ieroči (cirvis un šķēps, vai viens no tiem), jostas riņķi, sprādzes, apkalumi, šķiltavas ar kramu, naži, pakavsaktas apģērba saspaušanai un pirkstu gredzeni. Retāk atrasti pieši, vāles, zobenu detaļas u.c. priekšmeti (75.–83. att.). Līdzīgi arī bērnu kapu inventāra kompleksos lielākoties vērojama vienveidība. Jāņem vērā, ka bērnu apbedījumos kapu inventārs konstatēts retāk nekā pieaugušo kapos, tāpat arī priekšmetu – rotu un ieroču skaits ir mazāks, kas neatklāj atšķirības, kādas pastāvējušas mūsdienu Latvijas teritorijas vēsturisko novadu vidū. Informatīvi bagātāks ir sieviešu kapu inventārs. Pamatā tās ir rotas, to komplektācijas un nēsāšanas veids, kas atšķiras etnisko grupu vidū un pēc kā iespējams izsekot atsevišķām vēlā dzelzs laikmeta maztautu materiālās kultūras pazīmēm, kas saglabājušās viduslaikos. Neskatoties uz to, ka iespaidojoties no Rietumeiropas modes tendencēm un iekšējās kolonizācijas gaitā, 13. gs. aizsākās etnisko atšķirību mazināšanās process, tomēr atsevišķas reģionālas iezīmes vēl ilgstoši saglabājās un veidojās arī no jauna. Salīdzinoši spilgti vēlā dzelzs laikmeta maztautu materiālās kultūras pazīmes vēl vērojamas 13., 14. gs. apbedījumos. Tās izsekojamas visos vēlā dzelzs laikmeta maztautu (lībiešu, latgaļu, kuršu, sēļu un zemgaļu) apdzīvotajos areālos, kā arī etniski jauktos novados, piemēram Daugavas lejtecē un Ziemeļkurzemē, kur vērojama vairāku etnisko grupu klātbūtne. Tiesa, šī laika kapu kompleksi nav pietiekami daudz pētīti, kā arī esošā informācija ir fragmentāra. Salīdzinoši skopas ziņas ir par sēļu, Gaujas un Metsepoles lībiešu, zemgaļu un Kurzemes lībiešu viduslaiku materiālo kultūru. Pagātnes situāciju iespējams rekonstruēt pēc atsevišķiem apbedījumiem un atradumiem, kas iegūti plašāk pētītajos arheoloģiskajos pieminekļos.

6.1. Zemgaļi

Atradumi, kas būtu saistāmi ar zemgaļu 13., 14. gs. pēctečiem lielākoties atklāti dzīvesvietās un ārpus zemgaļu apdzīvotās teritorijas. Līdzšinējie pētījumi labāku ieskatu sniedz par agrāka un vēlāka perioda apbedījumiem. Uz šo pētniecības problēmu literatūrā ir norādīts jau agrāk, analizējot zemgaļu 13. gs. apbedīšanas tradīcijas un materiālo kultūru.⁶⁹⁷ Latvijas teritorijā 13. gs. pirmās puses kapi plašāk pētīti Ceraukstes Podiņu, Mežotnes Ciemaldes, Bauskas Siliņu u.c. senkapos (84. att.). 13. gs. otrās puses un 14. gs. sākuma

⁶⁹⁷ Vasiliauskas E. XII – XIII a. Žiemgaļiū laidojimai //Lietuvos archeologija. – Vilnius, 2001. – T.21. – P. 348.

apbedījumi Zemgalē pagaidām nav droši zināmi. Atzīmējami divi apbedījumi, Bauskas Siliņu senkapos atsegtais 9. kops, un Ciemaldē pētītais 25. kops, kuri iespējams datējami ar šo laiku.⁶⁹⁸ Vairāk zināmi savrupatradumi, kas iegūti dzīvesvietās (Tērvetes un Mežotnes pilskalnās) un atsevišķos senkapos (Bukaišu Atvases, Tērvetes Ķūros, Žagarē u.c.). Tie nepārprotami raksturo 13., 14. gs. materiālo kultūru, lai gan netraucēti 13. gs. otrās puses un 14. gs. sākuma sieviešu kapu kompleksi līdz šim Zemgalē nav atklāti. Vairāki apbedījumi, ar Zemgales novadam raksturīgu materiālo kultūru pētīti ārpus zemgaļu vēlā dzelzs laikmeta apdzīvotās teritorijas – Ziemeļkurzemē un Daugavas lejtecē (85. att.). Zemgaļu dzīvesvietām līdzīgs senlietu materiāls iegūts Valgales Veģu 14. gs. sieviešu ugunskapos, Dundagas Laukmuižas, Rīgas Doma baznīcas Jaunielas kapu, Mārtiņsalas un Ikšķiles kapsētu skeletapbedījumos (86. att.). Šajā laikā saglabājušās kopš agrā dzelzs laikmeta raksturīgās krūšu važiņrotas, kuras nēsātas komplektā ar rotadatām. Važiņu saturēšanai un sadalīšanai izmantoti trīstūrveida formas važturi un taisnstūra formas važiņu sadalītāji. Sākot ar 12. gs. beigām un 13. gs. izplatītas kļūst dzelzs ripas un krustadatas. Tās atrastas Tērvetes un Mežotnes pilskalnā, Tērvetes Ķūru, Bukaišu Atvašu, Rūsīšu – Debešu, Ceraukstes Podiņu, Mežotnes Ciemaldes senkapos, Dobeles kapsētā u.c. Domājams, ka Baltijas somu ietekmē šajā laikā pie važiņām sāk piestiprināt dažādus zoomorfos un krustiņveida un citus piekariņus. Krūšu rotas ar piekariņiem labi reprezentētas Ceraukstes Podiņu, Mežotnes Ciemaldes un Bauskas Siliņu senkapu 13. gs. apbedījumos. Spriežot pēc dzīvesvietās (Tērvetes un Mežotnes pilskalnā) iegūtajiem savrupatradumiem, 13. gs. otrajā pusē iecienīti kļūst apaļie un monētpiekariņi. Tie nēsāti kaklarotu sastāvā, kopā ar bronzas bumbierveida zvārguļiem, stikla krellēm un spirālītēm. Šāda veida rotas atklātas Ziemeļkurzemē, Daugavas lejtecē pētītajos 13., 14. gs. apbedījumos un Žagares senkapos iegūto savrupatradumu vidū. 13., 14. gs. zemgaļu vēlā dzelzs laikmeta apdzīvotajā teritorijā izplatīti no lentveida sloksnes pagatavoti spirālgredzeni, kas ornamentēti ar iespiestiem aplīšiem un punktiņiem. Šādi gredzeni atrasti dzīvesvietās (Tērvetē un Mežotnē) un senkapos (Tērvetes Ķūros, Dobelē, Dundagas Laukmuižā, Valgales Veģos, Mārtiņsalā, Ikšķilē) u.c. Paralēli nēsāti gredzeni ar pītu, tordētu un imitēti tordētu priekšpusi. Saktu vidū dominē pakavsaktas ar tā dēvētajiem sēņu, zvērgalvu un skaldņotiem galiem. Atsevišķos apbedījumos sastopamas arī riņķsaktas (Dundagas Laukmuižā un Valgales Veģos).

Ja salīdzina 12./13. gs. mijas kapus ar pētītajiem 13. gs. beigu un 14. gs. apbedījumiem, tad konstatējamās līdzības un arī atšķirības. Hronoloģiski vēlākajos apbedījumos saglabājušās krūšu rotas kuras komplektētas no dzelzs rotadatām, važturiem,

⁶⁹⁸ Boy K. Bericht über Ausgrabungen auf dem Krongute Zeemalden in Kurland (Separatabdruck aus dem Sitzungsberichte der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst 1895). – Mitau, 1896. – S. 20., Tafel, IX; Caune A. Jaunsaules Siliņu kapulauks //AE. – R., 1987. – XV. laid. – 47. – 49. lpp.

važiņām un važiņu sadalītājiem. Pie tām vairs netiek pievienoti piekari, kas sastopami 13. gs. Ciemaldes, Ceraukstes Podiņu u. c. kapos. Iecienītas kļuvušas stikla kreļļu, bronzas spirālīšu un zvārgulīšu kaklarotas, kurām nereti pievienoti monētpiekariņi. Apģērba rotāšanai plaši izmantotas dzeltenās stikla krelles – biseri, kas iespējams pagatavoti pilsētu darbnīcās. Agrākos apbedījumos atrasti no bronzas stieples darināti gredzeni, bet 13. gs. otrās puses un 14. gs. kapos sastopami lentveida spirālgredzeni ar aplīša un punkta rotājumu. Saglabājusies tradīcija mirušā apģērba rotāta ar vairākām saktām. Līdzīgas pazīmes ir pamanāmas arī vēlākos 14. gs. otrās puses un 15. gs. sākuma apbedījumos. Pagaidām pētīti tikai atsevišķi šī laika kapi Dobeles kapsētā.⁶⁹⁹ Vairākos sieviešu kapos atklātas kaklarotas ar monētpiekariņiem. Tās veidotas no stikla krellēm, kauri gliemežvākiem un bronzas zvārgulīšiem. 735. kapā kaklarotas sastāvā atklāti 16 monētpiekariņi. Apbedījumā atrastas deviņas saktas un septiņi gredzeni. Divi no tiem lentveida ar iesistu punktiņu ornamentu (87. att.). 950. apbedījumā atklāta bronzas važiņrota ar taisnstūrveida sadalītāju, trīs gredzeni, no kuriem divi – spirālgredzeni, viena rozetveida sakta, divi zvārgulīši, stikla krelles, kauri gliemežvāks un 14. gs. otrās puses monētpiekariņš (88. att.). Minētie piemēri liecina par zemgaļu vēlā dzelzs laikmeta un 13. gs. materiālās kultūras pēctecību, kuras pazīmes saglabājušās vēl 15. gs. sākumā. Apbedījumi ar zemgaļu materiālās kultūras pazīmēm Ziemeļkurzemē un Daugavas lejtecē varētu liecināt par Zemgales iedzīvotāju ieplūšanu šajā reģionā pēc krusta kariem. Piemēram, Kuldīgas komturejā 1341. g. minēti zemgaļi no Ķimāles un Ķēvales (*Semigalli de Kemalen; Kewalen*).⁷⁰⁰ Pēc J.Endzelīna domām zemgaļi apmetušies uz dzīvi arī Dienvidkurzemē (Nīcas, Bārtas, Ezeres, Kalētu, Gramzdas un Purmsātu pagastos).⁷⁰¹ Migrācijas procesu varēja sekmēt Livonijas senjoru Rīgas arhibīskapa, Domkapitula un Livonijas ordeņa iekšējās kolonizācijas politika. Zināms, ka Rīgas Domkapitulam atradušies īpašumi Ziemeļkurzemē (Dundagas un Tārgales novadā), Zemgalē (Dobenes un Spārnenes novadi), Daugavas lejtecē (Mārtiņsala, Ikšķile u.c.).⁷⁰² Minēto novadu robežās varēja noritēt iedzīvotāju pārceļošana vai piespiedu pārvietošana, kas atspoguļojas arī arheoloģiskajā materiālā. Apbedījumi ar kuršu materiālo kultūru atsegti Rīgā pie Doma un Pētera baznīcas. Savukārt apbedījumi ar zemgaļu materiālās kultūras iespaidu atsegti Rīgā pie Doma baznīcas Jaunielas kapos, Dundagas Laukmuižas, Mārtiņsalas un Ikšķiles kapsētās.

⁶⁹⁹ Dobeles S. Ar monētām datēto 14. gs. – 15. gs. sākuma sieviešu apbedījumu senlietas Dobeles kapsētā // Pētījumi zemgaļu senatnē. Latvijas vēstures muzeja raksti. – R., 2004. – Nr. 10. – 47. – 58. lpp.

⁷⁰⁰ Bauer A. Wartgutsteuerliste der Komturei Goldingen // Mitteilungen aus der livländischen Geschichte. – R., 1933 – 1937. – Bd. 25. – S. 152., 154., 173., 176.

⁷⁰¹ Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. – 602. lpp.

⁷⁰² Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. – 33. – 34. lpp. Šterns I. Latvijas vēsture 1180 – 1290. Krustakari. – R., 2002. – 261. – 262., 404. – 405.

6.2. Kurzemes lībieši

Nevar izslēgt iespēju, ka apbedījumi ar zemgaļu materiālās kultūras iezīmēm, ir saistīti arī ar citu maztautu – Kurzemes lībiešiem. Uz doto brīdi iegūtas visai fragmentāras liecības par Kurzemes lībiešu 12. gs. otrās puses un 13. gs. apbedīšanas tradīcijām un rotu klāstu. Netieši par to var spriest vadoties pēc savrupatradumiem, kas atklāti Ziemeļkurzemes dzīvesvietās (Talsos un Sabilē) un Daugavas lejteces kapulaukos atsegtajiem sieviešu kapiem (piemēram, Doles Raušu 44. kaps, Salaspils Laukskolas 580. kaps). Iespējams, ka tie identificējami ar vendu apbedījumiem, kuriem analogi kapi pagaidām vēl nav pētīti Ziemeļkurzemē (89. att.). Domājams, ka 12., 13. gs. gadsimtā Kurzemes lībiešiem bijušas raksturīgas no bronzas un dzelzs darinātas rotas (rotadatas un krūšu važiņas). Dzelzs priekšmeti papildus rotāti ar tausijas tehnoloģijā iestrādātu ornamentu. Līdzīgi priekšmeti šajā laikā sastopami arī pārējām Rietumlatvijas maztautām – kuršiem un zemgaļiem (90. att.).⁷⁰³ Talsu un Sabiles pilskalnu materiālā atrasti 12., 13. gs. bronzas trīsstūrveida važturi, taisnstūra formas važiņu sadalītāji un spirālgredzeni ar aplīšu un punkta rotājumu centrā, kuriem analogi zināmi Zemgales dzīvesvietu un kapulauku materiālā. Minētie atradumi liecina par atšķirīgu materiālās kultūras nesēju līdzās pastāvēšanu Ziemeļkurzemē, bet tie droši neļauj spriest par to etnisko piederību. Līdz šim pastāv uzskats, ka Kurzemes lībiešus 12., 13. gs. gaitā ir asimilējuši kurši, kā rezultātā lībieši pieņēmuši kuršu materiālo kultūru, saglabājot atsevišķas apbedīšanas tradīciju normas (mirušo inhumāciju un guldīšanu līdzenajos kapulaukos).⁷⁰⁴ Šāda veida pieminekļi līdz šim vairāk pētīti Ziemeļkurzemē (Dundagas Laukmuižā, Ancē, Puzē u.c.), bet zināmi arī Kurzemes centrālajā daļā (Cīravas Bučās). Jānorāda, ka šiem kapiem maz kas kopīgs ar vendiem, jo 13./14. gs. mijas apbedījumi ar kuršu materiālo kultūru neuzrāda nevienu pārliecinošu pazīmi, kas būtu saglabājusies no vēlā dzelzs laikmeta un ļautu tos droši saistīt ar lībiešu pēctečiem. Pētīto apbedījumu vidū pamanāmi vienīgi apbedījumi ar atšķirīgu kapu inventāru, kas norāda, ka apbedīto sastāvs nav viendabīgs. Starp apbedījumiem sastopami kapi ar kuršiem raksturīgām senlietām, kā arī kapi ar atšķirīgu priekšmetu klāstu, kā piemēram, Dundagas Laukmuižas 4. sievietes kaps. Jāatzīmē, ka apbedījumi ar atšķirīgu materiālo kultūru sastopami arī 14. gs. ugunskapos. Interesants šajā ziņā ir Valgales Veģu kapulauks, kas pagaidām ir viens no visplašāk pētītajiem vēlajiem ugunskapu kapulaukiem, kur atsegti 20 apbedījumi.⁷⁰⁵ Kā būtiska pazīme, kas šo pieminekli atšķir no citiem Kurzemē pētītajiem ugunskapiem, ir jāatzīmē atšķirības senlietu materiālā, kas izsekojamas sieviešu

⁷⁰³ Svarāne D. Par dzelzs rotaslietu sudrabošanas tehnoloģiju – tausiju Latvijā // LVIŽ. – Rīga, 2004. – Nr. 4. – 26. lpp.

⁷⁰⁴ Šturms E. Zur Vorgeschichte der Liven // Eurasia Septentrionalis Antiqua. – Helsinki, 1936. – Bd. 10. – S. 47. – 51. Мугуревич Э., Зариня А., Тынессон Э. Ливы // Финны в Европе. VI – XV века Прибалтийско – Финские народы историко – археологические исследования. – М., 1990. – С. 133., 134. Мугурēvičs Ē. Lībiešu izcelsmes un kultūras veidošanās problēmas // LVIŽ. – R., 2006. – Nr. 4. – 24. lpp.

⁷⁰⁵ Šturms E. Izrakumi Valgāles Veģu ugunskapos // Vēstures atziņas un tēlojumi. – R., 1937. – 350. – 365. lpp

apbedījumos. Kapu inventārā pilnīgi iztrūkst kuršu sieviešu apbedījumos raksturīgās lentveida aproces, kuras kuršu apdzīvotajā teritorijā plaši pārstāvētas vēl 15. gadsimta skeletapbedījumos. Tāpat šajos senkapos nav raksturīgi kaklariņķi, kas bieži sastopami kuršu sieviešu 14., 15. gs. ugunskapu un sekeltapbedījumu materiālā. To vietā biežāk atrastas stikla kreļļu, bronzas zvārgulīšu un nenosakāmu piekariņu kaklarotas. Ugunskapos pārstāvētas kuršiem neraksturīgas senlietas kā krūšu važiņrotas, spirālgredzeni ar aplīša un punkta rotājumu, kas vairāk sastopamas zemgaļu apdzīvotajā teritorijā (Tērvetes pilskalnā, Rūsīšu – Debešu senkapos, Dobeles kapsētā u.c.).⁷⁰⁶ Atsevišķām senlietām līdzības ir meklējamas Sāmsalas vēlā dzelzs laikmeta kapulauku materiālā (86. att.).⁷⁰⁷ Valgales Veģu ugunskapos iegūtajiem atradumiem tuvākas paralēles ir saskatāmas Dundagas Laukmuižas 4. kapa un Daugavas lejteces kapsētās (Rīgā, Ikšķilē un Mārtiņsalā) atsegtajos kapu kompleksos. Iegūtie atradumi uzrāda līdzību zemgaļu materiālajai kultūrai. Vai minētie gadījumi liecina par zemgaļu migrāciju 13., 14. gs. ziemeļu virzienā? Vai tomēr noteiktas materiālās kultūras iezīmes kļuvušas raksturīgas plašākam reģionam, ārpus zemgaļu apdzīvotā areāla, kas atspoguļojas arī Kurzemes lībiešu materiālās kultūras pēctecībā. Katrā ziņā zemgaļu iespaidi Ziemeļkurzemē meklējami jau agrāk. Tie vērojami 11., 12. gs. un domājams saglabājušies arī pēc 13. gs. Jāšaubās, ka savdabīgā vendlu materiālā kultūra 13. gs. būtu pagaisusi bez pēdām. Skaidrību šajā ziņā varētu ieviest arheoloģiskie pētījumi Kurzemes lībiešu kapulaukos. Pagaidām atsegti 13./14. gs. mijas apbedījumi ar kuršiem un zemgaļiem līdzīgu materiālo kultūru.

Uz doto brīdi ir nepietiekams 12., 13. gs. apbedījumu materiāls Kurzemē un Zemgalē, lai izdarītu secinājumus par labu vienam vai otram pieņēmumam. Atsegto apbedījumu izplatība liecina par labu Kurzemes lībiešiem. Tāpat, salīdzinot Dundagas Laukmuižas 4. sievietes kapa inventāru ar Daugavas lejteces vēlā dzelzs laikmeta (Salaspils Laukskolas kapulaukā) un viduslaiku sieviešu apbedījumiem (Mārtiņsalas, Ikšķīles un Rīgas kapsētās), var pamanīt zināmu līdzību. Šeit raksturīgas kaklarotas ar monētpiekariņiem, kādas nav atrastas vēlā dzelzs laikmeta zemgaļu apbedījumos. Līdzšinējie pētījumi zemgaļu vēlā dzelzs laikmeta dzīvesvietās arī neliecina par tradīciju nēsāt monētpiekariņus. Monētpiekariņi biežāk atrasti lībiešu sieviešu un meiteņu apbedījumos. Nav izslēgts, ka 13., 14. gs. gaitā, konsolidējoties vietējām ciltīm, aizgūtas un veidojušās jaunas materiālās kultūras iezīmes. Lībieši, kurši, zemgaļi, latgaļi un sēļi varēja aizgūt jaunas modes tendences un tradīcijas, kuras netika ievērotas agrāk. Būtiskas izmaiņas materiālajā kultūrā 13. gs. vērojamas zemgaļu vēlā dzelzs laikmeta apdzīvotajā teritorijā. Daļēji rodas iespaids, ka tie ir cita etnosa pārstāvji

⁷⁰⁶ Latvijas PSR arheoloģija. – R., 1974. – 56., 57. tab. Dobeles S. Ar monētām datēto 14. gs. – 15. gs. sākuma sieviešu apbedījumu senlietas Dobeles kapsētā // Latvijas vēstures muzeja raksti. – R., 2004. – Nr. 10. – 49. lpp.

⁷⁰⁷ Mägi M. At the crossroads of space and time. Graves, Changing society and ideology on Saaremaa (Ösel), 9 – 13 th centuries AD. – Tallinn, 2002. – Plate 100.

nevis zemgaļu pēcteči. Dīvaini, ka šie procesi Zemgalē norit krusta karu periodā, kad maz bija laiks domāt par ārišķībām.

6.3. Kurši

Kuršu materiālā kultūra salīdzinoši labi nodalāma vadoties pēc ugunskapu izplatības. Mūsdienu Latvijas teritorijas kuršu apdzīvotajos novados mirušo kremācija sāk aizstāt inhumāciju 10., 11. gs. mijā. Ziemeļkurzmē ugunskapu izplatās ne agrāk par 11. gs. beigām. Ugunskapu tradīcija kā valdošais mirušo apbedīšanas veids saglabājas arī 13. gs., lai gan šajā laikā aizsākas pāreja no mirušo kremācijas uz inhumāciju. Par kuršu ugunskapu un 13., 14. gs. skeletkapu saistību liecina materiālā kultūra. Abu grupu pieminekļu vienlaicīgos apbedījumos sastopamas līdzīgas senlietas. Sieviešu un meiteņu apbedījumos raksturīgi kaklariņķi ar cilpu galiem un bronzas važiņās piekārtiem rombveida, apaļajiem u. c. piekariņiem, dzelzs kaklariņķi ar uzvērtām stikla krellēm, lentveida aproces, gredzeni ar tordētu un vairogveida priekšpusi, iedzītņa naži, īleni, krusta saktas, ripassaktas, stopa-šķērša saktas, pakavsaktas ar zvērgalvu, četrstūra, skaldņotiem un atrotītiem galiem. Kapu kompleksu līdzība labi pamanāma salīdzinot Lībagu Sāraju 13. gs. sievietes ugunsakapa inventāru (91. att.) ar Dundagas Laukmuižā, Ancē, Puzes Lejaskrogā u. c. pētītajiem 13., 14. gs. skeletapbedījumiem (92. att.). Ugunskaņos, salīdzinot ar skeletapbedījumiem, kapu inventāra kompleksi parasti ir fragmentāri. Gandrīz pilnīgi iztrūkst informācija par apgērbu. Senlietas ir sakusušas vai apzināti bojātas, bieži tās nav iespējams rekonstruēt, jo atrasti tikai to atsevišķi fragmenti. Tāpat salīdzinoši bieži apbedījumi ir postīti, hronoloģiski atšķirīga perioda atradumi izklidēti pa visu kapulauka teritoriju un nav droši sasaistāmi ar noteiktiem kapiem. Netraucēti kapu inventāri, kas izmantojami salīdzinājumam un attiecas uz 13. gs. vidu un otro pusi, līdz šim atsegti tikai atsevišķos gadījumos (Popes Lazdās). Lielākoties iegūti tikai 13./14. gs. mijas savrupatradumi (Alsungas Kalniņos, Zlēku Pasilciemā, Užavas Silmalcēmā u.c.).

Kuršu materiālās kultūras pēctecība izsekojama arī hronoloģiski vēlākos ugunskaņos un skeletapbedījumos. Labu ieskatu viduslaiku un jauno laiku sākumposma apbedīšanas tradīcijās un materiālajā kultūrā sniedz pēdējo gadu pētījumi Puzes Lejaskroga kapsētā, kuru laikā atsegti 250 skeletapbedījumi. Puzes Lejaskroga kapsēta bijusi ierīkota un atradusies pie baznīcas, par kuras pastāvēšanu rakstītajos avotos ir atrodamas liecības no 15. gs. sākuma. 1431. g. dokumentā minēts, ka Puzē strādājis baznīckungs Zigfrīds (*Sifridus, plebanus in Poszen Curoinensis diocesis*). Jāatzīmē, ka tekstā divās vietās netieši norādīts, ka Zigfrīds spējis sazināties ar zemniekiem un kuršiem.⁷⁰⁸ Acīmredzot garīdznieks pratis kuršu valodu,

⁷⁰⁸ (...Interrogatus, quomodo hoc sciret, respondit, hoc audivisse a rusticis...,respondit se audivisse a pluribus antiquis Curonibus...) Švābe A. Latvijas vēstures avotu chrestomatija (1300 – 1500.g.). – R., 1939. – 78. – 80. lpp.

kurā, iespējams, ir runājuši arī viņa draudzes locekļi. 1443. gada dokumentā atrodamas norādes, ka Puzes baznīca bijusi veltīta sv. Miķelim, kura svinamajā dienā rīkoti gadatirgi (*kermisendach to Michaelis, to Pussen*).⁷⁰⁹ Domājams, ka kapsētas teritorijā atradusies no koka celta baznīca, kas gājusi bojā un par kuras eksistenci vairs nekas vizuāli neliecina. Mūra baznīca, kas atrodas netālu no izrakumu vietas, ierīkota 17. gs. beigās. Puzes Lejaskroga kapsētā atsegtie apbedījumi izceļas ar Latvijas viduslaiku apbedīšanas vietām neraksturīgi bagātu kapa inventāru, kas iegūts aptuveni 90% apbedījumu. Atradumu vidū pārstāvēts plašs senlietu klāsts – rotaslietas un apģērba piederumi, ieroči, monētas, darbarīki un sadzīves priekšmeti. Ar atradumiem bagātāki ir sieviešu un meiteņu apbedījumi, kā arī hronoloģiski senākie vīriešu kapi, kas apbedīti svētku jeb goda tērpā. Rotu un to nēsāšanas veida noturība un jauni iespaidi it īpaši labi izsekojami sieviešu kapu inventāra materiālā. Puzes Lejaskroga kapsētas 14. gs. beigu un 15. gs. sākuma sieviešu apbedījumos ir novērota tradīcija izrotāt apģērbu ar vairākiem desmitiem saktu (93. att.). Iespējams, ka tas skaidrojams ar lokālu īpatnību, lai gan līdz desmit un vairāk saktas šī laika apbedījumos atrastas arī citās Kurzemes viduslaiku apbedīšanas vietās (Užavā, Lielīvandē, Puzes Ieziņos u.c.). Tajā skaitā šī tradīcija novērota arī vienlaicīgos ugunskapos (Jūrkalnes Darvdežos (11.k.), Popes Lazdās (1.k.)). Acīmredzot šī tradīcija liecina par tā laika modi, kas pastāvējusi visā kuršu apdzīvotajā teritorijā un dažviet saglabājusies arī līdz nesenajai pagātnei, kas atspoguļojas Dienvidkurzemes tautas tērpā (94. att.).

Kā raksturīga tērpa sastāvdaļa sieviešu apbedījumos ir jāatzīmē lielās pakavsaktas, kas izmantota villaines saspraušanai. Šāda veida saktas atrastas 12.–15. gs. ugunskapos (Lībagu Sāraju, Pūres Zviedru, Jūrkalnes Darvdedžu) un 13.–15. gs. skeletapbedījumos (Užavā, Lielīvandē, Jūrkalnes Darvdedžos, Puzes Lejaskrogā, Ancē, Dundagas Laukmuižā u.c.). Iespējams, ka lielo saktu nēsāšana turpinājusies arī vēlākos gadsimtos, jo citādi šī tradīcija nebūtu saglabājušās tradicionālajā Kurzemes iedzīvotāju tautas tērpā.⁷¹⁰ Acīmredzot 16.–18. gs., pie goda tērpa nēsātās lielās riņķsaktas reti kad mirušajam liktas līdzī kapā.

Līdz pat 16. gs. vidum saglabājusies tradīcija pie saktām bronzas cilpās un važiņās pievienot dažādus piekarus – lāča nagus, monētas, apaļos piekariņus u.c. Spriežot pēc līdzšinējiem pētījumiem šī tradīcija plašāk ieviesusies sākot ar 14. gs. otro pusi. Saktas ar piekaru rotām atklātas 14., 15. gs. ugunskapos (Jūrkalnes Darvdedžos) un 14.–16. gs. skeletapbedījumos (Puzes Lejaskroga, Saldus slimnīcas, Užavas centra u. c. kapsētās).

⁷⁰⁹ Hildebrand H. Liv -, Esth - und Curländisches Urkundenbuch. - Riga, Moskau, 1889. - Bd. IX. - Nr. 1004. - S. 660.

⁷¹⁰ Latviešu tautas tērpi II. Kurzeme. - R., 1997. - 50., 57., 58., 64., 78., 85., 100., 108., 111., 159., 210., 243., 269., 288., 294. u.c. lpp.

Piekaru rotas pie saktām sastopamas arī Vidzemes lībiešu un prūšu apbedīšanas vietās.⁷¹¹ Kaklariņķi sieviešu un meiteņu apbedījumos sastopami līdz pat 15. gs. vidum, bet kuršiem raksturīgās lentveida aproces dažviet līdz pat 16. gs. sākumam (Puzes Lejaskrogs). No darbarīkiem atzīmējami dzelzs īleni, kas atrasti 11.–15. gs. ugunskapos un 13.–16. gs. sieviešu un meiteņu skeletapbedījumos. Kā liecina aplūkotais materiāls, vēlā dzelzs laikmeta materiālās kultūras atsevišķu pazīmju pēctecība kuršu apdzīvotajos novados izsekojama līdz 16. gs. sākumam. Vēlāk vērojami jauni iespaidi, kuru ietekmē izzuduši ne tikai no dzelzs laikmeta pārmantotie rotu veidi, bet mainījies arī viduslaikos lietotais rotu klāsts un to nēsāšanas veids.

6.4. Vidzemes lībieši

Vidzemes lībiešu vēlajā dzelzs laikmetā apdzīvotā teritorija aizņēmusi Vidzemes rietumu daļu, no Burtnieku ezera rietumu krasta līdz Aizkrauklei. Vadoties pēc rakstītajiem avotiem izdalāmi vairāki lībiešu apdzīvotie novadi – Metsepole, etniski jauktā Idumeja, Daugavas un Gaujas lejtece. Minētajos novados arheoloģiskie pētījumi nav veikti vienlīdz intensīvi un plaši. Sakarā ar Rīgas un Pļaviņu HES celtniecības darbiem intensīvāk izrakumi noritējuši Daugavas lejteces pieminekļos. Gaujas lībiešu un Idumejas lībiešu – latgaļu apdzīvotajos novados 13., 14. gs. apbedījumi atsegti tikai divās apbedīšanas vietās (Turaidas Baznīckalnā un Raiskuma Teņņos). Savukārt Metsepoles novadā nav iegūtas nekādas liecības par to, kas šeit notiek pārejas posmā no aizvēstures uz viduslaikiem.

Vēlā dzelzs laikmeta materiālās kultūras pēctecība un izmaiņas, kas sekojušas laika gaitā vislabāk izsekojamas Daugavas lejteces vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos un viduslaiku kapsētās. Šeit veikto pētījumu rezultātus ir iespējams attiecināt arī uz Gaujas lībiešiem, kur vēlajā dzelzs laikmetā beigās pastāvēja līdzīga materiālā kultūra. Spriežot pēc plašāk pētītajām viduslaiku kapsētām, sieviešu apbedījumos salīdzinoši ātri izzudušas masīvās rotas – kaklariņķi, aproces un krūšu rotas. No vairākām bronzas stieplēm pīts kaklariņķis atrasts tikai vienā 13. gs. sievietes apbedījumā Mārtiņsalas kapsētās 1611. kapā (16. att.). Viens šāda veida kaklariņķa fragments atklāts arī baznīcā. Jāatzīmē, ka kaklariņķi Daugavas lībiešu apbedījumos izzūd jau 12. gs. otrajā pusē.⁷¹² Gaujas lībiešu apbedījumos šajā laikā tie vēl ir sastopami.⁷¹³ Līdzīgi arī aproču skaits ievērojami samazinās sākot ar 12. gs. beigām.⁷¹⁴ Ikšķiles, Mārtiņsalas un Turaidas Baznīckalna kapsētās aproces atklātas tikai atsevišķos 13., 14. gs. pamatiedzīvotāju apbedījumos. Daugavas un Gaujas lībiešiem raksturīgās krūšu

⁷¹¹ Zariņa A. Apģērbs Latvijā 7. – 17. gs. – R., 1999. – 136., 139. lpp; Odoj R. Sprawozdanie prac wykopaliskowych, przeprowadzonych w Równinie Dolnej, pow. Kętrzyn w 1956 i 1957 r. //Rocznik Olsztyński. – Olsztyn, 1958. – T. I. – Tablica XVI.

⁷¹² Spirģis R. Bruņrupuču saktas ar krūšu važiņrotām un lībiešu kultūras attīstība Daugavas lejtecē 10. – 13. Gadsimtā. – R., 2008. – 279. lpp.;

⁷¹³ Tõnisson E. Die Gauja – Liven und ihre Materielle Kultur. – Tallin, 1974. – S. 125., 126., Taf. XIV.

⁷¹⁴ Zariņa A. Salaspils Laukskolas kapulauks 10. – 13. gadsimts. – R., 2006. – 294. – 296. lpp.

važiņrotas, kuru saturēšanai izmantotas bruņrupuču saktas, atrastas tikai 12., 13. gs. apbedījumos. Kapi ar šādām rotām atklāti Ikšķiles, Mārtiņsalas un Lielvārdes kapsētās (95. att.). Hronoloģiski vēlākos apbedījumos sastopami vairs tikai atsevišķi masīvo krūšu rotu elementi – važturi, važiņu sadalītāji, kas nēsāti kā piekariņi bronzas važiņās (96., 97. att.). Sākot ar 13. gs. iecienītas kļūst piekaru rotas, kas veidotas no stienīšu retāk gredzentiņu važiņām, kurām pievienoti dažādi – zoomorfie, vairogveida, lunulu, krustiņveida u.c. piekariņi (22.–24. att.). Šāda veida rotas Vidzemes lībiešu apdzīvotajos novados sastopamas līdz pat 16. gs. sākumam. Parasti tās nēsātas piestiprinātas pie pakavsaktām un riņķsaktām – uzvērtas uz to loka vai zoslas, bet retāk iekļautas kaklarotu sastāvā. Daugavas lībiešiem 13.–16. gs. raksturīgas kaklarotas, kas veidotas no monētpiekariņiem, apaļiem, krustiņveida, rombveida u.c. piekariņiem, kuri savērti kopā ar stikla krellēm, bet retāk – kauri gliemežvākiem un bronzas zvārguļiem (32.–34. att.). Šāda veida kaklarotas nēsātas jau vēlajā dzelzs laikmetā. Spriežot pēc izrakumu materiāliem Mārtiņsalas, Ikšķiles, Aizkraukles u. c. kapsētās lībiešu materiālās kultūras atsevišķas pazīmes saglabājušās līdz pat 16. gs. sākumam. Ja 13. gs. vēl izdalāmas vēlajam dzelzs laikmetam raksturīgas rotaslietas, tad 14.–16. gs. par aizvēstures perioda tradīcijām galvenokārt liecina kaklarotu un piekaru rotu nēsāšanas un komplektēšanas veids. Šī laika apbedījumos atrastie gredzeni un saktas ir līdzīgas daudzviet citur mūsdienu Latvijas teritorijas vēsturiskajos novados iegūtajām rotām. Atzīmējami vienīgi zoomorfie, lunul un vairogveida piekariņi, kas viduslaikos galvenokārt bijuši izplatīti lībiešu vēlā dzelzs laikmeta apdzīvotajā teritorijā un atspoguļo seno ticējumu noturību.

6.5. Latgaļi

Arheoloģiski pētītajās viduslaiku apbedīšanas vietās ir salīdzinoši grūti izdalīt noteiktus sieviešu rotu kompleksus, kas būtu raksturīgi visai latgaļu vēlā dzelzs laikmeta apdzīvotajai teritorijai. Pamanāmas vairākas kopīgas tendences un atšķirības, kas izsekojamas starp latgaļu apdzīvotajiem rietumu un austrumu novadiem. Daudzas pazīmes, kas raksturo latgaļu materiālo kultūru, ir veidojušās vēlā dzelzs laikmeta pašās beigās un 13., 14. gs. Paralēli izsekojami arī sveši iespaidi, kas atspoguļojas apbedīšanas tradīcijās un senlietu materiālā. Latgales ZA daļā pētīti Novgorodas slovēņiem un votiem raksturīgie t. s. „žalņiku” kapi (Daņilovkas II senkapos), savukārt Augšdaugavas kapsētās (Augustinišķos, Slutišķos, Vilmaņos u.c.) vērojama lietuviešu ietekme (98., 99. att.).⁷¹⁵

Latgaļu apdzīvotajā teritorijā notikumu scenārijs ir līdzīgs kā Vidzemes lībiešu novados. Sākot ar 13. gs. ir vērojama bronzas masīvo rotu samazināšanās, kas acīmredzot liecina par pamatiedzīvotāju pirktspējas kritumu un tirdzniecisko sakaru sašaurināšanos. 13.,

⁷¹⁵ Шноре Э. Погребения жальничного типа на северо – востоке Латвии //LPSR ZAV. – R., 1980. – Nr. 12. – 38. – 54. lpp; Берга Т. Литовские элементы в кладбищах Августинишки и Слутишки XIV – начала XVII века //Lietuvos archeologija. – Vilnius, 2001. – T. 21. – С. 421. – 430.

14. gs. gaitā no rotu klāsta pilnīgi izzūd kaklariņķi. Latgaļiem raksturīgie kaklariņķi ar noplacinātiem galiem atrasti tikai atsevišķos 13. gs. otrās puses apbedījumos (Madalānu II, Daņilovkas II u.c. senkapos) (100. att.). To vietā iecienītas kļūst kauri gliemežvāku un stikla krellu kaklarotas, kuru sastāvā nereti iekļauti bronzas zvārguliši, spirālītes un dažādi piekariņi. Parasti tās veidotas no vairākiem desmitiem kauri gliemežvāku un stikla krellēm, kas vērtas pamīšus (25., 101., 102. att.). Šāda veida kaklarotas nēsātas līdz pat 16. gs. Hronoloģiski vēlākos apbedījumos galvenokārt sastopamas no stikla krellēm veidotas kaklarotas.

Vidzemes latgaļu apdzīvoto novadu 13. gs. otrās puses un vēlākos apbedījumos izzuduši bronzas lociņu važturi ar važiņām. Latgaļu austrumu apdzīvotajos novados važturi dažkārt vēl izmantoti kaklarotu saturēšanai. Apbedījumi ar šādām rotām atsegti Skaistas Stirnu, Augustinišķu un Viļānu Trūpu apbedīšanas vietās (103., 104. att.). Hronoloģiski tie attiecas uz periodu no 13. līdz 16. gs. Vidzemes latgaļu apdzīvotajā teritorijā 13. gs. plašāk ieviešas skārda lentveida aproces ar sašaurinātiem galiem, kuras sastopamas vienlaicīgos lībiešu apbedījumos un Baltijas somu novados ārpus mūsdienu Latvijas teritorijas (25., 95., 101. att.).⁷¹⁶ No aprites iziet vēlajā dzelzs laikmetā izplatītās vītās, lentveida ar zvērgalvu galiem un spirālaproces. 14. un 15. gs. sākuma apbedījumos galvenokārt sastopamas vairogveida aproces, kuras bija izplatītas Vidzemē un Latgales ziemeļu daļā (105. att.).⁷¹⁷ Latgaļu apdzīvotās teritorijas DA daļā 13. gs. sastopamas skārda lentveida aproces ar zvērgalvu galu rotājuma imitāciju, kas uzlūkojamas par vēlā dzelzs laikmeta zvērgalvu aproču vēlāko formu. Šāda veida aproces atklātas Vīpes Skudrāju un Madalānu II senkapu apbedījumos (106. att.). No sieviešu un meiteņu rotu klāsta 13. gs. gaitā izzūd bronzas spirāļu vainagi. To vietā kļūst raksturīgi auduma vainagi, kas izšūti ar stikla zīlītēm, smalkām bronzas spirālītēm un alvas rozetēm. Vainagiem pievienoti piekari, kas darināti no auduma rotāti ar bronzas spirālītēm un bronzas stienišu un riņķišu važiņas (26. att.). 13./14. gs. mijas apbedījumos kopā ar bronzas važiņām sastopami ķemmesveida, trapecveida mēlīšu piekariņi un zvārguliši. 14. gs. otrās puses un 15. gs. sākuma kapos kļūst raksturīgi antropomorfi piekariņi, kas izmantoti galvasrotu metāla piekaru piestiprināšanai un važiņu sadalīšanai (25., 26., 107. att.). 14.–16. gs. apbedījumos nereti konstatēti tikai galvassegu vai galvasrotu metāla piekari, kuriem dažkārt pievienotas monētas un skaitīšanas žetoni, kas labi datē to lietošanas laiku (108. att.). Vainagu metāla piekari izzūd 16. gs. gaitā. Savukārt auduma vainagi, izšūti ar

⁷¹⁶ Mägi M. At the crossroads of space and time. Graves, Changing society and ideology on Saaremaa (Ösel), 9 – 13 th centuries AD. – Tallinn, 2002. – Plate 96., 124; Ligi P. Votic Graves in north-east Estonia (9th – 16th centuries AD) // Muinasaja Teadus 2. – Tallin, 1993. – Tahvel LXI – LXVII.

⁷¹⁷ Divi sieviešu apbedījumi ar šāda veida aprocēm atklāti arī Ziemeļkurzemē – Puzes Lejaskroga kapsētā. Iespējams, ka tie liecina par iecelotājiem no Vidzemes. Vaska B. Ornamentation on Shield-shaped bracelets // Ethnos Ja Kultuur Uurimusi Silvia Lauulu auks. – Tartu – Tallinn, 2006. – P. 303.

stikla zīlītēm, saglabājas 19. gs. tradicionālajā tautas tērpā.⁷¹⁸

Latgaļu vēl dzelzs laikmeta materiālās kultūras pazīmes pamatā izsekojamas vadoties tikai pēc dažiem rotu veidiem – vainagiem un kaklarotām. Citas rotas izzūd vai veidojas no jauna. Vidzemē izplatītās un raksturīgās vairogveida aproces veidojušās 13., 14. gs. gaitā. No rotu klāsta tās izzūd 15. gs. 1. pusē. Šajā laikā mazinās arī mirušajiem līdzīgi doto priekšmetu daudzums un rotu klāsts. Latgaļu materiālās kultūras savdabība un atsevišķas arhaiskas pazīmes ilgāk saglabājušās to apdzīvotajos austrumu novados. Šeit dažkārt vēl lietoti vēlajā dzelzs laikmetā izplatītie lociņu važturi, 16. gs. apbedījumos sastopami vainagu metāla piekari, apģērba rotājumā vēl izmantoti bronzas gredzentiņi un alvas rozetes, kā arī līdz pat 16. gs. bijušas cieņā kauri gliemežvāku un stikla kreļļu kaklarotas.

6.6. Sēļi

Vēlajā dzelzs laikmetā sēļiem un latgaļiem pastāvēja līdzīgas materiālās kultūras iezīmes.⁷¹⁹ Pagaidām pētīti salīdzinoši maz apbedījumi, kas raksturotu pārejas posmu no aizvēstures uz vēsturiskajiem laikiem. Atsevišķi 12. gs. otrās puses un 13. gs. apbedījumi atsegti Sēlpils Lejasdopeļu, Elkšņu Beteļu, Saukas Ratulānu u. c. senkapos.⁷²⁰ Pētīto kapu senlietu materiālā pārstāvētas latgaļu sievietēm un meitenēm raksturīgas rotas – aproces, vainagi, kaklariņķi, kaklarotas u.c. Spriežot pēc atradumiem sēļu apdzīvotajos novados 12. gs. beigās un 13. gs. noritējušās līdzīgas izmaiņas kā latgaļu teritorijā. Šajā laikā ieviešas auduma vainagi, iecienītas kļūst stikla kreļļu un kauri gliemežvāku kaklarotas, kas vēlāk izkonkurē kaklariņķus. Atzīmējama Sēlpils Lejasdopeļu II uzkalniņa 9. kapā atsegta kaklarota, kas sastāvēja no kauri gliemežvākiem, stikla krellēm un bronzas zvārgulīšiem. Tās saturēšanai un nēsāšanai bija izmantots no bronzas stieples pagatavots važturis (109. att.). Līdzīga kaklarota atklāta Skaistas Stirnu un Madalānu kapulauku latgaļu sieviešu apbedījumos.

Masīvās bronzas rotas – kaklariņķi, aproces, spirāļu vainagi u. c. no kapu inventāra pakāpeniski izzūd 13. gs. gaitā. Pagaidām vienīgā apbedīšanas vieta Sēlijā, kur pētīti 14., 15. gs. apbedījumi ir Sēlpils kapsēta.⁷²¹ No minētajām bronzas rotām šeit tikai vienā ar 14. gs. datētā apbedījumā (118. kapā), atklātas divas spirālaproces (110. att.). Kā raksturīga sieviešu un meiteņu kapu inventāra sastāvdaļa ir atzīmējamas kauri gliemežvāku un stikla kreļļu kaklarotas, kas atrastas vairākos 14. – 16. gs. apbedījumos (111. att.). Sēlpils Ķuncu senkapu 34. kapā atradās no kauri gliemežvākiem, stikla krellēm un četriem bronzas rombveida

⁷¹⁸ Latviešu tautas tērpi I. Vidzeme. – R., 1995. – 103., 104., 109., 113., 124., 132., 151., 153., 155., 174., 183., 188., 191., 211., 214., 220., 228., 234., 238., 245., 247. lpp. Latviešu tautas tērpi III. Zemgale, Augšzeme, Latgale. – R., 2003. – 205., 208., 214., 225., 229., 251., 252., 260., 267., 271. lpp.

⁷¹⁹ Latvijas PSR arheoloģija. – R., 1974. – 229. – 233. lpp.

⁷²⁰ Šnore E. Beteļu kapulauks Augšzemē // AE. – R., 1985. – XV laid. – 68. – 81. lpp; Šnore E. Lejasdopeļu kapulauks senajā Sēlijā // AE. – R., 1997. – XIX laid. – 64. – 81. lpp; Šnore E. Pārskats par 1979. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Lones c. Ratulānos – LU LVI 422

⁷²¹ Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils. – R., 1980. – 179. – 220. lpp.

krustiņiem veidota kaklarota. Pagaidām tas ir hronoloģiski vēlākais apbedījums ar šādu kaklarotu, kas pēc apbedījumā atrastajām monētām datējams ar 16. gs. otro pusi. Līdzīgi komplektētas kaklarotas atrasta 12./13. gs. mijas apbedījumos (Sēlpils Lejasdopeļu un Saukas Ratulānu senkapos) un vairākos latgaļu apdzīvotās teritorijas vēlā dzelzs laikmeta un viduslaiku kapos (112. att.). Domājams, ka viduslaikos līdz pat jaunajiem laikiem sievietes un meitenes nēsājušas ar stikla krellēm izšūtus auduma vainagus. Viduslaiku apbedījumos, izņemot 13. gs. kapos, pagaidām nav izdevies iegūt nekādas liecības par tiem. Tāpat 14.–16. gs. kapos nav atrasti latgaļu apbedījumos bieži sastopamie vainagu metāla piekari. Stikla krellītes no galvasrotām atklātas hronoloģiski vēlākos 17.–19. gs. apbedījumos (Jēkabpils Zvanītājos, Leimaņu Augstajos kapos, Ormaņkalnā, Sēlpils Ķuncos). Ar stikla krellēm izšūti vainagi nēsāti arī tradicionālajā tautas tērpā.⁷²²

Izvērtējot vēsturisko laiku arheoloģiskās liecības, vērojams, ka vēlā dzelzs laikmeta maztautu materiālās kultūras atsevišķas pazīmes, kas saistītas ar rotu nēsāšanas un komplektēšanas veidu saglabājušās līdz pat 16. gs. sākumam. Pamatā tas attiecas uz kaklarotām, piekariem kas pievienoti un nēsāti pie saktām un vainagiem. Citas rotas, kas nēsātas vairāku gadsimtu gaitā atzīmējamās tikai dažas un ne visām maztautām. Kuršu vēlā dzelzs laikmeta apdzīvotajos novados sievietēm un meitenēm ilgstoši rotu klāstā saglabājušās lentveida aproces, bet latgaļu apdzīvotās teritorijas austrumu daļā dažkārt vēl izmantoti lociņu važturi. Austrumlatvijā vēlā dzelzs laikmeta materiālās kultūras pazīmes nav bijušas tik spilgti izteiktas un noturīgas kā piemēram Kurzemē. Šeit vērojama arī ievērojami lielāka daudzveidība. Latgaļu, sēļu un Vidzemes lībiešu apdzīvotajos novados vienlaicīgi sastopami vairāki atšķirīgi sieviešu kapu kompleksi. Daugavas lejtecē to iespējams skaidrot ar multi etnisku vidi, jo dažādu maztautu pārstāvju apbedījumi šeit konstatēti jau vēlajā dzelzs laikmetā. Iespējams, ka Latgalē un Sēlijā viduslaiku senlietu materiālā un sieviešu rotu komplektācijā nav ievērota tik liela standartizācija (vienveidība) kā agrāk. Šeit pastāvējušas atšķirības vairāku lokālu novadu vidū.

6.7. 16. – 18. gs. rotu veidi

Visas mūsdienu Latvijas teritorijas mērogā būtiskas izmaiņas arheoloģiskajā materiālā izsekojamas sākot ar 16. gs. Šajā laikā jau nostabilizējies vienots apbedīšanas veids skeletkapos ar rietumu orientāciju, paralēli unificējas arī senlietu materiāls. No kapu inventāra izzūd liela daļa priekšmetu (ieroči, šķiļamdzelži, karama gabaliņi, galodas, aproces, dažādi piekariņi u.c.), kas atrasti agrākajos apbedījumos. Sākot ar 16. gs. mirušajiem līdz dotajām kapu inventārā vairs nav spilgti izteiktas un pamanāmas maztautu atšķirības. Līdzīgi senlietu veidi un formas ir sastopamas visā Latvijas teritorijā un ārpus tās. Iespējams, ka tas skaidrojams ar

⁷²² Latviešu tautas tērpi III. Zemgale, Augšzeme, Latgale. – R., 2003. – 114., 120., 121., 146., 149., 155. lpp.

tā laika modes tendencēm, kā arī ar rotkaļu aroda centralizāciju (pilsētās) un plašāku to produkcijas noietu lauku novados. 15./16. gs. mijas rakstītajos avotos atrodamas norādes, par nevācu rotkaļu darbību un viņa aroda reglamentāciju. Rīgā nevācu saktu kalēji un jostnieki minēti 1512. g.⁷²³ 1495. g. Valkā noturētajā landtāgā lēmumos atzīmēti nevācu sudraba kalēji. Tajā pašā lēmumā noteikts, ka nevācu sudrabkaļi nedrīkst kalt sudraba peniņus, nedz tos laist apgrozībā un pārdot nevāciem, izņemot tīra misišņa, vara un skārda; tiem, ko noķer šī rīkojuma pārkāpšanā, tie par sodu jāatņem.⁷²⁴ Nav skaidrs, kas saprasts ar vārdu misišņa, vara un skārda peniņi (*penniinge*). Katrā ziņā šeit nav runa par naudu, jo pamatiedzīvotājiem netika kalta un apgrozībā nav bijusi sava nauda. Tāpat Latvijas teritorijā nav plaši sastopamas no monētām darinātas rotas. Līdz šim Tērvetes Sanatorijas kapsētā atrasta viena no monētas veidota sakta. Vairākās šāda veida rotas, kas pagatavotas no 14. gs. monētām atklātas prūšu apdzīvotās teritorijas viduslaiku apbedījumos.⁷²⁵ Acīmredzot šajā dokumentā ir runa par saktām, kurām bijusi noteikta vērtība naudā. No misišņa un skārda pagatavotas riņķsaktas ir salīdzinoši plaši izplatītas viduslaiku un jauno laiku apbedīšanas vietās. Minētais dokuments nepārprotami norāda, ka pilsētu meistari rotas pamatiedzīvotāju vajadzībām pagatavojuši jau viduslaikos. Netieši tas atspoguļojas arī analogu riņķsaktu, pakavsaktu un gredzenu formu izplatībā, kas sastopami ne tikai Latvijā, bet arī ārpus tās. Jāatzīmē, ka viduslaikos plašākam reģionam kļūst raksturīgi ne tikai jauno rotu veidi (riņķsaktas, slēgtie gredzeni), bet unificējas arī vēlā dzelzs laikmeta rotu formas. Piemēram, analogas pakavsaktas ar naglu galvu, atrotītiem un ziedu galiem sastopamas kuršu, lībiešu, latgaļu, sēļu un zemgaļu vēlā dzelzs laikmeta apdzīvotajos novados. Kopš 16. gs. sākuma visā Latvijas teritorijā ir izplatīti spirālgredzeni ar vidējās vijas priekšpuses tordējumu, kas aizstāj lokālās spirālgredzenu formas (113. att.). Iespējams, ka šis gredzenu veids minēts folkloras materiālā, kur tie dēvēti par grieztiem gredzentiņiem.⁷²⁶ Plašāka informācija par tirgotāju un pilsētu amatnieku vietējam pircējam un tirgum piedāvāto preču sortiments atrodama 16. gs. rakstītajos avotos. 1569. gada Rīgas rātes lēmumos noteikts, ka latviešu sīktirgotājiem ir tiesības tirgoties ar jostām, saktām un gredzeniem ko tie paši ražojuši, kā arī ar tām lietām ko latvieši lieto. Tiem atļauts pārdot stīgas koklēm, kā arī cepures ko nēsā latvieši var pārdot, bet ne dārgākas kā duci par deviņām markām. Tikai latviešu sīktirgotājiem ir tiesības pārdot krievu un zemnieku ķemmes. Sieviešu somiņas tiem atļauts pārdot tikai tādas, kas ducī maksā ne vairāk kā piecas

⁷²³ Straubergs J. Latviešu saktu kalēju amats un Rīgas latviešu rotas //SM. – R., 1939. – Nr. II. – 103. lpp.

⁷²⁴ Švābe A. Latvijas vēstures avotu chrestomatija (1300 – 1500.g.). – R., 1939. – 127. lpp. Tulkojums pēc Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. – 272. lpp.

⁷²⁵ Gupieniec A. Monety znalezione na cmentarzysku średniowiecznym w miejscowości Równina Dolna, pow. Kętrzyn //Rocznik Olsztyński. – Olsztyn, 1958. – T. I. – S. 160.

⁷²⁶ ...Viņpus upes meitas dzied, dzied lielās, dzied mazās, ir lielām, ir mazām, zelta griezti gredzentiņi, zelta griezti gredzentiņi, apzeltīti vainadziņi (Jelgavas apr., Džūkste Nr. 277-1) www.dainuskapis.lv

markas. Savukārt nažus tie drīkst pārdot piecu veidu.⁷²⁷ 16. gs. beigu tirgotāju apsūdzības rakstā pret nevācu jostniekiem norādīts, ka viņiem ir tiesības tirgoties tikai ar tām rotām – jostām (*gordels*), saktām (*bresens*), slenģenēm (*slingels*), krellēm (*bendekens*) un gredzeniem (*ringe*), ko tie paši ir taisījuši, bet ne ar precēm no Vāczemes.⁷²⁸ 16. gs. beigu muitas sarakstos atzīmēti divi krievu tirgotāji, kas no Krievzemes importējuši 8500 gredzenus, kas poļu valodā atzīmēti par *pierścienie lotewskie*, tas ir latviešu gredzeniem.⁷²⁹ Iespējams, ka tie identificējami ar zīmogredzeniem (114. att.), kas bija plaši izplatīti 16., 17. gs.⁷³⁰ Domājams, ka ar tirgotāju starpniecību Latvijas teritorijā nonākuši arī kauri gliemežvāki. Ievērojamais gliemežvāku daudzums, kas atklāts viduslaiku apbedījumos nav izskaidrojams ar uzkrājumiem, kas būtu veidojušies vēlajā dzelzs laikmetā. Toreiz kauri gliemežvāki rotu komplektēšanā tika izmantoti ievērojami mazāk nekā 13.–15. gs.

Minētie 16. gs. avoti, netieši norāda, ka jaunajos laikos rotas un citi priekšmeti tika pagatavoti pēc pilsētu modes un svešzemju parauga. Acīmredzot šajā laikā vairāk nekā agrāk aizgūtas pilsētu iedzīvotāju lietotās rotu formas un atsevišķas apģērba sastāvdaļas. Uzskatāmi tas atspoguļojas arheoloģiskajā materiālā, kur vērojamas būtiskas izmaiņas rotaslietu klāstā, to ornamentācijā un apģērba sastāvdaļu noformējumā. 16., 17. gs. parādās vairāki jauni rotu veidi (slenģenes, sirdsveida, zvaigžņveida, burbuļsaktas, zīļu saktas, zīmogredzeni u.c.). Spirālgredzenus un gredzenus ar vaļējiem galiem pakāpeniski aizstāj slēgtie gredzeni, bet pakavsaktas izkonkurē dažādas formas riņķsaktas. Iecienītas kļūst riņķsaktas ar sadoto roku motīvu, jeb tā dēvētās derību saktas, riņķsaktas ar lapu akanta un arabeska ornamentu (115. att.). 16., 17. gs. izplatītas ir ādas jostas rotātas ar bronzas kniedītēm, no ornamentētām bronzas plāksnītēm un lentēm veidoti vainagi (116. att.). 16.–18. gs., atšķirībā no viduslaikiem, vairs nevar runāt par vēlā dzelzs laikmeta tradīciju tiešu kontinuitāti materiālajā kultūrā. Atsevišķas īpatnības, kas rotu klāstā un apģērba piederumos šajā laikā saglabājušās novadu līmenī, daudzviet veidojušās no jauna viduslaikos un jaunajos laikos. Daļēji to ietekmējusi politiskā situācija, kā arī vietējo meistaru piedāvājums. Piemēram, Rietumlatvijā, kuršu un zemgaļu vēlā dzelzs laikmeta apdzīvotajos novados sākot ar 15., 16. gs. miju plašāk nekā citur Latvijā izplatās vainagi, kas rotāti ar bronzas plāksnītēm (117. att.). Vēlāk to vietā tiek nēsāti skārda lentveida vainagi, kas Zemgalē no rotu klāsta izzūd 17. gs. (118. att.) Kurzemē līdz pat 19. gs. saglabājas viens no šī veida vainagu paveidiem, tā dēvētais spangu vainags (119. att.). Atšķirībā no Zemgalē 16. gs. nēsātajiem platajiem bronzas skārda vainagiem, tas ir šaurāks un pie auduma vai tāss pamatnes piestiprināts ar bronzas podziņām

⁷²⁷ Straubergs J. Latviešu saktu kalēju amats un Rīgas latviešu rotas //SM. – R., 1939. – Nr. II. – 104. lpp.

⁷²⁸ Redlich C. Deutsches Kulturgut in der Lettischen und Estnischen Volkskunst //Quellen und Forschungen zur Baltischen Geschichte. – Posen, 1942. – H. 2. – S. 70.

⁷²⁹ Jenšs J. Rīgas pilsētas tirdzniecība ar Pliskavu XVI un XVII g. simtenī //Izglītības ministrijas mēnešraksts. – R., 1937. – Nr.2. – 154., 155. lpp.

⁷³⁰ Dunsdorf E., Spekke A. Latvijas vēsture 1500 – 1600. – Stoholma, 1964. – 660., 688. lpp.

(spangām). Bijušās Kurzemes–Zemgales hercogistē vairāk nekā Vidzemē un Latgalē sastopamas sadoto roku riņķsaktas, ādas jostas rotātas ar bronzas kniedītēm un trapecveida formas bronzas adatu kārbas. Kurzemē 16., 17. gs. mijā sāk nēsāt sleņģenes, kas kā raksturīga šī novada apģērba sastāvdaļa saglabājušās etnogrāfiskajā materiālā un tautas dziesmās tiek dēvētas par ķēžu jostām (120. att.).⁷³¹ Sleņģenes 17., 18. gs. valkātas arī Vidzemē, bet tās nav dotas līdzīmi mirušajiem kapā un arī vēlāk nav saglabājušās tradicionālajā tautas tērpā. Tāpat Vidzemes un Latgales jauno laiku apbedījumos nav sastopamas tik daudz rotas. Sievietes un meitenes nēsājušas auduma vainagus, līdzīgi kā viduslaikos. Mirušajiem apģērbs sasprausts ar vienu vai divām saktām, dažkārt pirkstā likts slēgtais gredzens.

16.–18. gs. nēsāto rotaslietu klāstu un apģērba sastāvdaļas pietiekami labi ilustrē apģērba apraksti un zīmējumi.⁷³² Senākie šāda veida avoti ir saglabājušies no 16. gs. otrās puses. Tie ir salīdzinoši nekonkrēti un satur vēl vairākas ziņas, kurām paralēles meklējamas viduslaikos praktizētajā rotu nēsāšanas veidā. A.Gvaņini 1578. g. aprakstā norādīts, ka lauku sievietes ģērbjas pēc apkārklejojošu čigānu cilts paraduma. *Viņas izrotā savu apģērbu ar daudziem svina, vara un dzintara piekariņiem. Sagšu it sevišķi ap kaklu izgrezno ar riņķiem un dažādiem ieaudumiem. Vecākas sievas un jaunavas visas viņas bez atšķirības ... uz galvas nēsā rotu, kas brīnišķā kārtā iztaisīta no daudzām zīlēm, kas līdzinās daudzkrāsainām pērlēm.* Laurencijs Millers 1595.g. raksta, ka *nevācu, t. i, latviešu tautas sievietēm arī bargā ziemā ir tikai viens gabals zilās vai sarkanās drēbes, ko tās saņem sev apkārt. Lielu rotas lietu vietā tās bagātīgi apkaras gliemežu vākiem un misiņa riņķiem (saktām), pie apģērba tās piestiprina lielu skaitu mazu pulkstenīšu, tā kā var pa gabalu dzirdēt viņas nākam.* Piekari gar brunču apakšmalu un vairākkārtīgas pērļu virknes ap kaklu un uz krūtīm ir redzamas A. Broina 1610. g. Antverpenē izdotajā apģērba zīmējumu albumā, kurā publicēti 12 Livonijas sieviešu attēli. Dionīsijs Fabrīcijs 17. gs. sākuma aprakstā minējis, ka *sievietes galvas apsedz ar linu lakatiņiem, kas izausti daudzkrāsainos pavedienos un ar adatu izšūti. Kalpones un neprecētas sievietes nēsā vainadziņus no daudzkrāsainiem zirgu sariem, šos sarus viņi paši prot dažādi krāsot; vainadziņi ir ... jaunavības zīme. Lībiešu novados un šaipus Daugavas jaunavas nēsā kroņus, kas taisīti no bronzas plāksnītēm.*⁷³³ Nav zināms cik vērīgi ir bijuši šie novērojumi un patiesi uz tiem balstītie apraksti un zīmējumi. Katrā ziņā citātos vairākas atzīmētās rotas – piekariņi, kaklarotas, gliemežvāki, bronzas plāksnīšu vainagi u.c. liecina vēl par viduslaiku apģērba un rotāšanās veidu. Minēto kategoriju rotas sastopamas 15./16. gs. mijas apbedījumos, bet 16. gs. gaitā tās izzūd. Acīmredzot novērojumi publicēti ar novēlošanos, kad

⁷³¹ Pelē mana ķēžu (oriģinālā ķegsu) josta, pelē spangu vainadziņš: Vai bij mani mīļa Māra tautiņām pavēlejsi? (www.dainuskapis.lv; Nr. 10527, Kuldīgas apr.)

⁷³² Skat. Spekke A. Vecākie latvju tautas apģērba zīmējumi. – R., 1934; Dzērvītis A., Ģinters V. Latviešu tautas tērpju vēsture. – R., 1936. u.c. pētījumus par šo tēmu

⁷³³ Citēts pēc Dzērvītis A., Ģinters V. Latviešu tautas tērpju vēsture. – R., 1936. – 98. – 121. lpp.

daudzas no šīm rotām vairs netika nēsātas. Paralēli aprakstos un zīmējumos parādās arī jauni elementi, kas raksturīgi 16., 17. gadsimtenim. A. Broina albuma apģērba zīmējumos vienam sievietes vainagam ir saskatāmas tuvas paralēles ar Zemgalē un Kurzemē 16., 17. gs. nēsātajiem skārda vainagiem. Apģērba apakšmalu izrotāšana ar bronzas piekariņiem, kas redzama zīmējumos un norādīta aprakstos, Kurzemē saglabājusies arī Kuldīgas un Alsungas novada tradicionālajā tautas tērpā.⁷³⁴ Atzīmējami arī D. Fabrīcija norādījumi par vainagu kā jaunavības simbolu. Vēlāk šādā kontekstā tos minējuši citi autori, kā arī ar šādu nozīmi tie tiek skaidroti etnogrāfiskajā materiālā.⁷³⁵ Līdzšinējie arheoloģiskie pētījumi nesniedz viennozīmīgu atbildi par to, kad vainagi kļūst par jaunavu galvasrotu. Viduslaiku un jauno laiku apbedījumos tie sastopami gan sieviešu gan meiteņu kapos. To, ka vainagus bez izšķirības nēsājušas sievietes un meitenes norāda arī A. Gvaņini 1578. g. aprakstā.

Vairāk detalizēti ir 17., 18. gs. apģērba apraksti, lai gan šī laika avotos pamanāma arī atkārtotāšanās. No vienas puses tas varētu norādīt uz sniegto ziņu autentiskumu, bet no otras – nevar izslēgt iespēju, ka vēlākie autori nekritiski atkārtājuši citus. Piemēram, J. Brants 1673. g. par Kurzemes sieviešu tērpu raksta sekojošo: „*Sievu un meitu tērps ir ļoti jocīgs un atgādina čigānu apģērbu. Ap vidu viņas apsien tikai vilnas jostu. Aiz jostas aizbāž rupja nebalināta linu audekla snāteni vai rupju villaini, vai abas, ar ko tikko nosedz ķermeņa apakšdaļu līdz lieliem. Ķermeņa augšdaļu apsedz ar citu līdzīgu villaini, un tās abus galus sasprauž virs labā pleca tā, lai villaine ietu zem kreisās rokas un apsegtu krūtis un muguru. Rokas ir ietērptas tikai krekla piedurknēs. Ja laiks ļoti auksts, viņas pāri kreisajam plecam sasprauž otru villaini, kas sniedzas zem labās rokas. Kājas viņas aptin ar veciem autiem un prievītēm līdz ceļiem. Reizēm viņas iet basām kājām vai valkā vīzes (vai pastalas) kā vīrieši. Sievas galvu aptin ar baltu smalkāku linu audumu. Meitas uz šī linu auduma uz sapītiem matiem (kā pie mums mēdz valkāt kalpotāji) uzliek vainagu, kas aplikts ar dažādām krāsainām zīlēm divu līdz trīs pirkstu platumā. Vainags sniedzas visapkārt galvai. Dažas kā greznumu ap vidu valkā jostu ar baltām odžu galviņām un citu.*”⁷³⁶ Liekas ka Branta apraksts ir patiess novērojums, kaut gan čigānu pieminēšana varētu būt aizguvums no agrākiem autoriem (D. Lipomani, A. Gvaņini un J. Strausa), kuri tā vai citādi lietojuši šādu salīdzinājumu. Jāatzīmē arī gliemežvāki, kurus jau agrāk kā rotaslietu minējis L. Millers. J. Brants tās dēvē par odžu galviņām un atzīmē tās saistībā ar jostām. Līdzīgi arī Lentilijs Rosins 1692. g. publicētajā darbā ar nosaukumu „*Šis tas ievērtības cienīgs par Kurzemi*” norādījis, ka sievietes ap vidukli nēsā trīs līdz četras rindas baltus, gludus oļus (akmentiņus), kurus atrod

⁷³⁴ Latviešu tautas tērpi II. Kurzeme. Latviešu un lībiešu tērpi. – R., 1997. – 51., 80., 84. lpp.

⁷³⁵ Историко – этнографический атлас Прибалтики. Одежда. – Рига, 1986. – С. 72.

⁷³⁶ Citēts pēc Dunsdorfs E. Latvijas vēsture 1600 – 1710. – Uppsala, 1962. – 483. lpp.

*gar jūras krastu un sauc par odžu galviņām (quos capita serpentum appellitant).*⁷³⁷ Pagaidām šāda veida jostas nav atklātas arheoloģiskajos izrakumos un nav zināmas arī etnogrāfiskajā materiālā. Acīmredzot J. Branda un L. Rosina liecības neatbilst 17. gs. situācijai, bet gan atvasinātas no L. Millera 16. gs. sniegtajām ziņām, ka nevācu sievietes bagāti apkaras ar gliemežu vākiem.

Lentilija Rosina apraksts ir ievērojams cīņās arī citā sakarā, ka tajā atzīmētas vairākas citas apģērba sastāvdaļas un to elementi, kas atbilst 17.–19. gs. Kurzemes sieviešu tērpiem. Viņš raksta, ka *sievietēm gandrīz visā Kurzemē ir tas kopējs, ka viņas nes platas misiņa jostas, citas apmet ap pleciem baltu villaini, saspraustu uz krūtīm ar platu, apaļu alvas vai misiņa ripiņu, ko sauc par brēci; villaines galos skan zvārgulīši, tā kā viņu tuvošanos jau iztālēm dzird.*⁷³⁸ Misiņa jostas, jeb sleņģenes saglabājušās Kuldīgas, Alsungas un Ventspils novadu tradicionālajā tautas tērpā. Šajā apgabalā sastopamas villaines rotātas ar bronzas piekariņiem. Ziemeļkurzemē bijuši izplatīti arī tā dēvētie spagņu vainagi, kas nav minēti apģērba aprakstos, bet saglabājušies 19. gs. tautas tērpā un atklāti arheoloģiskajos izrakumos.

Metāla jostas 17., 18. gs. avotos minētas arī kā raksturīga Vidzemes sieviešu rota. A. V. Hupels 18. gs. beigās raksta, ka misiņa važu jostas valkā nabadzīgākās latviešu sievietes, kamēr bagātākās nēsā sudraba važu jostu, pie tās piekarot nazi.⁷³⁹ C. Kelhs 1695. g. publicētajā Livonijas vēsturē aprakstot latviešu un igauņu sieviešu apģērba norādījis, ka vērtīgākais (greznākais), ko nēsā sievietes ir sudraba ķēdes un pātaru krelles (*Pater noster*).⁷⁴⁰ Tā kā lūgšanu krelles tika valkātas kā kaklarotas, tad jau 1545. g. Valmieras landtāga lēmumos atrodams norādes, ka zemniekam atļauts dāvēt līgavai ne vairāk par vienu rožukroni (*nicht mehr als ein liefländisch Paternoster*).⁷⁴¹ Ādams Oleārijs 17. gs. sākuma ceļojuma aprakstā publicējis kāzu gājiena zīmējumu, kurā atainota līgava, kuras kaklu grezno rožukronis (121. att.). Autors raksta, ka *nevācu sievietēm ir īpatnējais tērps, tās nēsā šaurus brunčus kā maisus, pie kuriem pakāpusē karājas misiņa ķēdītes ar naudiņām (skaitīšanas žetoniem); apģērbs izrotāts ar stikla krellēm. Pie kakla kar lūgšanu krelles (Ammen), plakanas, apaļas saktas kā pusdālderus un veselus dālderus; to starpā ir arī tik lielas kā koka bļodas vai šķīvji un tie ir tik plāni kā skārds.*⁷⁴²

⁷³⁷ Lentilius Rosinus. *Curlandiae quaedam notabilia (1677 – 1680)* //Latvijas Universitātes raksti. – R., 1924., - XI sēj. – 16. lpp.

⁷³⁸ Turpat, 16. lpp.

⁷³⁹ Citēts pēc Citēts pēc Dunsdorfs E. *Latvijas vēsture 1600 – 1710.* – Uppsala, 1962. – 484. lpp.

⁷⁴⁰ Kelch Chr. *Liefländische Historia, oder kurtze Beschreibung der Denkwürdigsten Kriegs- und Friedens-Geschichte Esth- Lief- und Lettlands.* – Revall, 1695. – S. 21. (Glabājas Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto rokrakstu nodaļā)

⁷⁴¹ Citēts pēc Ģinters V. *Indriķa Smakata ģimenes rotas* //SM. – R., 1938. – Nr.I. – 148. lpp.

⁷⁴² Olearius A. *Neue Beschreibung der Mascowitischen und Persischen Reise.* – Schleszwig, 1656. – S. 107. (Glabājas Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto rokrakstu nodaļā)

Spriežot pēc apģērba aprakstiem un veiktajiem pētījumiem jauno laiku apbedīšanas vietām, ne visas atzīmētās rotas, kas nēsātas dzīves laikā, dotas līdzīgi mirušajiem kapā. Daudzas greznās rotas jaunajos laikos nodotas mantojumā no paaudzes paaudzē. Par to liecina depozītos atklātās rotaslietas (sleņģenes, gredzeni, saktas) un Rīgas latviešu mantu inventāros minētie sudraba un zelta priekšmeti.⁷⁴³ Var piekrist igauņu arheologam H. Valkam, kurš norādījis, ka jaunajos laikos mirušie apbedīti ikdienas apģērbā, nevis goda tērpā, kā agrāk.⁷⁴⁴

6.8. No maztautām uz tautu

Izmaiņas, kas vērojamas arheoloģiskajā materiālā atspoguļo maztautu konsolidēšanās procesu un latviešu tautas veidošanās gaitu. Arheoloģiskās liecības labi saskan ar rakstītajiem avotiem. Sākot ar 15. gs. pirmā ceturkšņa beigām no vēstures avotiem izzūd maztautu nosaukumi. Oficiālajā kancelejas valodā tiek lietoti citi termini – jaunkristītie, laucinieki, zemnieki, nevāci. Ar 15. gs. beigām parādās visiem pamatiedzīvotājiem kopējs apzīmējums – dzimtļaudis, bet 16. gs. tos sāk dēvēt arī par latviešiem.⁷⁴⁵ Droši vien šajā laikā vēl nevar runāt par latviešu tautu, jo vienota tautas apziņa veidojas vēlāk – 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā, citu notikumu kontekstā. Atzīmēt var vienīgi vairākas pazīmes, kas raksturo tautu un kuras izsekojamas 16. – 18. gs. rakstītajos avotos un arheoloģiskajā materiālā. Par tādām tiek uzlūkota vienota valoda, dzīves telpa (teritorija), vēsturiskā apziņa un reliģija. Pirmās divas pazīmes pamatā izsekojamas pēc rakstītajiem avotiem. Savukārt par vēsturisko apziņu un reliģiju iespējams spriest vadoties arī pēc arheoloģiskajām liecībām. Ziņas par valodām, kādas 16., 17. gs. runāja Livonijas lauku novados plašāk ir apkopojis un analizējis vēsturnieks Edgars Dunsdorfs. Svešzemju autoru liecības pētnieks iedalījis četrās grupās atkarībā no tā cik valodas ir norādītas. Pirmajā grupā ir atzīmēti tie svešzemju autori, kas izšķīruši četras valodas – lībiešu, igauņu, latviešu, kuršu, otrajā, trešajā un ceturtajā grupā attiecīgi tie autori, kas minējuši mazāku valodu skaitu. 16., 17. gs. gaitā svešzemju autoru skatījumā izkristalizējas viedoklis, ka bijušajā Livonijas teritorijā pastāv tikai divas atšķirīgas valodas – igauņu un latviešu. Šajā sakarā jāatzīmē Kurzemes–Zemgales hercogistes superintendenta P.Einhorna atzinums, ka Livonijā ir tikai divas valodas: igauņu un latviešu. Lībiešu valodu viņš uzskata par igauņu valodas dialektu, bet kuršu valodu viņš identificē ar latviešu valodu.⁷⁴⁶ Faktiski 16., 17. gs. var runāt par divām valodām, kurās runājuši atšķirīgu etnisko grupu (baltu un Baltijas somu) pamatiedzīvotāju pēcteči. Vēlā dzelzs laikmeta maztautu

⁷⁴³ Ģinters V. Indriķa Smakata ģimenes rotas //SM. – R., 1938. – Nr.I. – 139. – 151. lpp; Ceplīte R. XVII gs. dālderu un rotas lietu depozīts Ceraukstes Bangās //Muzeji un kultūras pieminekļi. – R., 1970. – 44. – 54. lpp; Straubergs J. Latviešu saktu kalēju amats un Rīgas latviešu rotas //SM. – R., 1939. – Nr. II. – 102. – 110. lpp.

⁷⁴⁴ Valk H. The Burial Grounds of Estonian Villages from the 13th to the 18th centuries: Pagan or Christian? //Tor, 24. – Uppsala, 1992. – P. 211.

⁷⁴⁵ Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. – 607., 608. lpp; Dunsdorfs E., Spekke A. Latvijas vēsture 1500 – 1600. – Stoholma, 1964. – 702., 703. lpp.

⁷⁴⁶ Dunsdorfs E., Spekke A. Latvijas vēsture 1500 – 1600. – Stoholma, 1964. – 698. – 700. lpp.

valodu īpatnības šajā laikā saglabājušās tikai kā abu valodu dialekti un izloksnes. Tik vienota aina nepaveras, ja aplūko latviešu un igauņu apdzīvoto teritoriju.⁷⁴⁷ 20. gs. sākumā izveidojoties nacionālajām valstīm tika ņemtas vērā etniskās robežas, bet jautājums ir par to kā tās veidojušās agrāk. Nenoliedzami latviešu un igauņu apdzīvotā teritorija formējusies atbilstoši Livonijas teritorijas robežām. Arī vēlāk 20. gs. Latvijas un Igaunijas valstu teritorijā, ar atsevišķām korekcijām, ietilpa tikai tie baltu un Baltijas somu apdzīvotie novadi, kas agrāk atradās Livonijas konfederācijas sastāvā. Vairāki zemgaļu, sēļu un kuršu apdzīvotie novadi, kas bija pakļauti Lietuvas lielkuniegaitijai, gadsimtu gaitā atsvešinājās no radniecīgajiem to pēctečiem Livonijas daļā. Pagātne un kultūra, kas veidoja latviešu un igauņu tautas sakņojas viduslaikos. Latvijas kā noteiktas teritorijas nosaukums (*Litland*) pirmo reizi minēts Johana Rennera, laika posmā no 1556. līdz 1561. g. uzrakstītajā hronikā. Par Latviju Renners sauc Vidzemi un Latgali un piemetina, ka tā ietver arī citas – sēļu, lībju zemes un Zemgali. Acīmredzot pamatiedzīvotāji minētajos novados šajā laikā ir runājuši vienā saprotamā valodā.⁷⁴⁸ J. Rennera un citu autoru novērojumi liecina, ka maztautu konsolidēšanās noritējusi jau viduslaikos līdz 16. gs. Iespējams, ka šis process turpinājies arī vēlāk – 17., 18. gs., lai gan to domājams, ka kavēja mūsdienu Latvijas teritorijas sadrumstalotība. Šajā laikā tā bija sadalīta trijās daļās – Kurzemes – Zemgales hercogistē, zviedru Vidzemē un poļu Latgalē. Ja par tautas pazīmi uzskata vienotu valodu, teritoriju, reliģiju un vēsturisko apziņu, tad tai labākas priekšrocības bija veidoties Livonijas konfederācijas pastāvēšanas laikā un 19. gs., kad visa mūsdienu Latvijas teritorija atradās Krievijas impērijas pakļautībā.

Latviešu tautas veidošanās sākumposmu uzskatāmi raksturo viduslaiku un jauno laiku apbedīšanas vietu arheoloģiskais materiāls. Viduslaikos visas mūsdienu Latvijas teritorijas mērogā nostabilizējas vienots apbedīšanas veids (mirušo inhumācija, rietumu orientācija, mirušos apglabā līdzienās apbedīšanas vietās (kapsētās), neveidojot papildus virszemes uzbērumus un konstrukcijas, samazinās kapā līdzīgi doto priekšmetu klāsts). Apskatāmā perioda sākumposmā sieviešu un meiteņu rotu materiālā vēl pamanāmas spilgtas etniskās identitātes izpausmes, bet gadsimtu gaitā tās mazinās. Vēlā dzelzs laikmeta maztautu materiālās kultūras atsevišķas pazīmes, kas atspoguļojas rotu nēsāšanas un komplektēšanas veidā, daudzviet saglabājas līdz 15./16. gs. mijai. Sākot ar 16. gs. rotaslietu materiāls unificējas. Tās kļūst raksturīgas plašākam reģionam, izzūd vēlā dzelzs laikmeta rotaslietu veidi un citi priekšmeti. Saktas, gredzeni, jostas u.c. priekšmeti tiek pagatavoti pēc pilsētu un svešzemju parauga. Reģionālās atšķirības, kas 16.–18. gs. pamatiedzīvotāju materiālajā un garīgajā kultūrā saglabājas un veidojas no jauna, ir cieši saistītas ar mūsdienu Latvijas teritorijas politisko –

⁷⁴⁷ Latvijas zemju robežas 1000 gados/Sastādītājs A. Caune. – R., 1999. – 284 lpp.

⁷⁴⁸ Švābe A. Latvijas vēstures avotu chrestomatija (1300 – 1500.g.). – R., 1939. – 141. lpp; Citēts pēc Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. – 611. lpp.

sociālekonomisko vēsturi un kultūras dzīves norisēm, kas lielā mērā noteica un veidoja etnogrāfisko apgabalu un apvidu savdabību.

7. Divu tradīciju koeksistence – mirušo apbedīšana apģērbā un liķautā

Mirušajiem līdzīgi dotās kapu piedevas atspoguļo dažādu ticējumu un priekšstatu kopumu, kas saistīti ar nāves un pēcnāves dzīves izpratni. Tās liecina, arī par pamatiedzīvotāju bēru tradīcijas noturību mirušos apbedīt apģērbā un ar kapu inventāru, kas paralēli Rietumeiropas praksei mirušos guldīt liķautā, saglabājās Livonijas konfederācijas pastāvēšanas laikā un vēlākajos gadsimtos. Par abu tradīciju koeksistenci nepārprotami liecina apbedījumu ar un bez kapu piedevām procentuālā attiecība. Mūsdienu Latvijas teritorijas arheoloģiski pētītajās lauku novadu apbedīšanas vietās, kapu inventārs konstatēts 49% apbedījumu. Baznīcu kapsētās, kas atradās pie viduslaiku pilīm, muižām, ciemu un miestu teritorijā, apbedījumi ar inventāru konstatēti 44% gadījumu. Ar baznīcām tieši nesaistītās vietās, apbedījumi ar kapu inventāru atklāti vairāk – 58%. Atšķirība, starp abām apbedīšanas vietu grupām, domājam, ka skaidrojama ar svešautiešu apbedījumiem baznīcu kapsētās. Kā jau tika norādīts, mirušo apbedīšana apģērbā un ar piedevām pamatā uzlūkojama par mūsdienu Latvijas teritorijas pamatiedzīvotāju tradīciju, savukārt mirušo guldīšana liķautā ieviesusies svešautiešu un Rietumeiropā praktizēto bēru tradīciju ietekmē. To, ka ierindas ticīgie (laji) jāapglabā liķautā, norādījuši Johans Belets, Sikards no Kremonas, Gvillielms Durands u.c. katoļu baznīcas autori.⁷⁴⁹ Apģērbā un amata tērpā izņēmuma kārtā apglabāja tikai sabiedrības augstāko aprindu pārstāvjus. Piemēram, valdnieki tika guldīti ar sava sociālā statusa simboliem – zobeniem, zižļiem, kroņiem u.c. Atbilstoši, arī garīdzniekus viduslaikos apglabāja ar ieņemtā amata tērpu un regālijām, bīskapus ar mitru, gredzenu un bakulu, priesterus ar biķeri vai patēnu (122. att.).⁷⁵⁰ Tradīcija garīdzniekus guldīt amata tērpā saglabājās arī pēc Tridentas koncila un tiek praktizēta līdz pat mūsdienām.⁷⁵¹ Domājams, ka mūsdienu Latvijas teritorijas 14.–18. gs. baznīcu kapsētās, kur kapu inventārs atklāts procentuāli mazāk, liela daļa apbedīto nav bijuši pamatiedzīvotāji. Uzskatāmi tas vērojams

⁷⁴⁹ Migne J., *P. Patrologiae cursus completus*. – Paris, 1855. – T. 202. – Col. 159; Davril A. & Thibodeau T.M. *Gvillielmi Duranti Rationale Divinorum Officiorum III*. – Tvrnholti, 2000. – P. 100; Sikards raksta: „*Laicus cilicio induatur, ut hac veste repraesentet insignia poenitentiae; nam cinis et cilicium sunt arma poenitentium. Alicubi vero maxime divites sudarii induuntur, caligis et sotularibus calceantur, quod sumitur ab eo quod in evangelio legitur de sudario et sindone Christi.*” Migne J., *P. Patrologiae cursus completus*. – Paris, 1855 – T. 213. – Col. 427.

⁷⁵⁰ Meier T. *Die Archäologie des mittelalterlichen Königsgrabes im christlichen Europa //Mittelalter - Forschungen*. – Stuttgart, 2002. – Bd. 8. – 478 s. Brandt K., H. *Erzbischofsgräber im Bremer St.-Petri-Dom //Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters*. – Bonn, 1976. – Jahrgang 4. – S. 7. – 28.

⁷⁵¹ *Sacerdos, aut cujusvis Ordinis Clericus defunctus, vestibus suis quotidianis communibus....indui debet. Šāda norāde sniegta 17., 18. gs. Rituale Romanum izdevumā, kas glabājas LNB Reto rokkrakstu nodaļā.*

pilsētu kapsētu arheoloģiskajā materiālā, kur apbedījumi bez kapu inventāra atklāti skaitliskā vairākumā. Piemēram, Rīgas Doma baznīcas Pelēkajā kapsētā, apbedījumi bez kapu inventāra konstatēti vairāk nekā 80% gadījumu.⁷⁵² Iespējams, ka pilsētās mirušo guldīšana liķautā skaidrojama ne tikai ar svešautiešu apbedījumiem, bet to noteica atšķirīga sabiedriskā struktūra, kas bija pakārtota amatnieku un tirgotāju brālībām. Tās reglamentēja tiesiskās normas, ikdienas dzīvi un arī savu mirušo locekļu apbedīšanu. Piemēram, 1450. g. Rīgas latviešu nastu nesēju brālības statūtu 17. punktā norādīts: „*Ja kāds šīs ģildes jeb sabiedrības brālis Rīgā vai arī jūdzes attālumā no pilsētas nomirst, noslīkst vai viņu nosit, tad visiem brāļiem jāierodas, lai mironi cienīgi ar svecēm un liķa pārklāju uz kapu aizvadītu.*” (123. att.).⁷⁵³ Acīmredzot Rīgā un citās Livonijas pilsētās dažkārt atsegti apbedījumi ar senlietām liecina par lauku novadu iedzīvotāju klātbūtni. Uzskatāms piemērs ir Rīgas Sv. Pētera baznīcas kapsēta, kur T.Pāveles izrakumos 1957. g. tika atsegti 13./14. gs. mijas apbedījumi.⁷⁵⁴ Pēc kapu inventāra un apbedīšanas veida tie līdzīgi Ziemeļkurzemē (Dundagas Laukmuižā, Ancē un Puzē) pētītajiem kapiem. Spriežot pēc rakstītajiem avotiem un senlietu materiāla, pie Pētera baznīcas apglabāti ieceļotāji no tās īpašumiem Ladzē (Talsu raj., Laucienes pag.). 1234. g. dokumentā norādīts, ka pāvesta legāts un Zemgales bīskaps Balduīns Rīgas Sv. Pētera baznīcai viņas plebāna Jordāna personā izlēņojis 25 arklus zemes Kursā Ladzes pils tiesā (*in castellatura Lodgie*).⁷⁵⁵ Vairāki 13. un 14. gs. sākuma apbedījumi ar kuršiem, lībiešiem un zemgaļiem raksturīgu senlietu materiālu atklāti arī Rīgas Doma baznīcas kapsētas senākajā daļā (Jaunielas kapos), kas sākotnēji atradās ārpus pilsētas mūriem.⁷⁵⁶ Acīmredzot arī šeit apglabāti iedzīvotāji no Rīgas domkapitula īpašumiem Ziemeļkurzemē, Zemgalē un Daugavas lejtecē. Arheoloģiskie pētījumi Latvijas un Igaunijas pilsētu kapsētās liecina, ka kapu inventārs samazinās 14., 15. gs, bet biežāk tas apbedījumos atkal sastopams sākot ar 16. gs. Igaņu arheologs Heiki Valks to skaidro ar viduslaiku reliģiozitātes kritumu reformācijas rezultātā, kā arī ar bēgļu pieplūdumu pilsētās no lauku novadiem, kas Livonijas un tam sekojošo karu laikā bieži pilsētās meklēja patvērumu.⁷⁵⁷ Līdzīgi arī Rietumeiropas kapsētu arheoloģiskajā materiālā novērots, ka viduslaiku beigās un jauno laiku sākumā pieaug apbedījumu skaits, kuros mirušie guldīti apģērbā un ar kapu

⁷⁵² Tilko S. Apbedīšanas tradīcijas Doma viduslaiku kapsētā // Senā Rīga. – R., 1998. – 279. lpp.

⁷⁵³ Stieda W., Mettig C. Schragen der Gilden und Aemter der Stadt Riga bis 1621. – R., 1896. – S. 416.

⁷⁵⁴ Pāvele T. Pāsrakats par arheoloģiskajiem izrakumiem Rīgā 1957. gadā. – R., 1959. – 19. – 38. lpp.

⁷⁵⁵ Švābe A. Senās Latvijas vēstures avoti. – R., 1937. – I. burtnīca. – 1234. lpp. (Doc. Nr. 201). Arheologs A. Celmiņš norādījis, ka Pētera baznīcas 1. kapā atrastajām arocēm analogi saskatāmi kuršu ugunskaļos, piemēram, arheologa J. Asara pētītajos Lībagu Sārāju senkaļos. Celmiņš A. Daži Rīgas un Ziemeļkurzemes 11. – 14. gadsimta etniskās vēstures aspekti // Ventspils muzeja raksti II. – R., 2002. – 168. lpp. (43. atsauce).

⁷⁵⁶ Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs 1773. – 1973. – R., 1973. – 156. – 163. lpp.; Celmiņš A. Sv. Paula baznīcas kapsēta Rīgā // Senā Rīga. Pilsētas arheoloģija, arhitektūra un vēsture 6. – R., 2009. – 13. – 36. lpp.

⁷⁵⁷ Valk H. Rural cemeteries of southern Estonia 1225 – 1800 AD. – Visby-Tartu, 2001. – P. 85.

inventāru (monētām, tualetes piederumiem, pīpēm, šujamadatām u.c.).⁷⁵⁸ Latvijas gadījumā mirušo guldīšana apģērbā un ar kapu inventāru galvenokārt novērota lauku novadu apbedīšanas vietās, tajā skaitā baznīcu kapsētās, kur apbedījumi ar kapu piedevām nereti atklāti procentuāli vairāk nekā bez tām. Piemēram, Sēlpilī tas konstatēts 58%, Lielvārdē – 60%, Tērvetē – 68%, Saldū – 70%, Aizkrauklē – 75%, Madlienā – 80%, bet Puzē – 84% apbedījumu. Atzīmējamas baznīcu kapsētas, kur situācija ir vērojama līdzīga kā pilsētās. Piemēram, Cesvaines kapsētā kapu inventārs iegūts 21%, Ikšķilē – 32%, Dobelē – 42%, bet Mārtiņsalā – 45% apbedījumu. Zīmīgi, ka Mārtiņsalā daudzi apbedījumi bez inventāra atsegti baznīcā un blakus tai, kas liek domāt, ka jau 13. un 14. gs. sākumā liels procents mirušo guldīti liķautā. Līdzīgi arī Ikšķilē novērotais dominējošais apbedījumu pārsvars bez kapu piedevām liecina, ka biežāk mirušie guldīti liķautā.⁷⁵⁹ Spriežot pēc atsegto apbedījumu dzimuma proporcijas, Ikšķiles kapsētā vērojams būtisks vīriešu pārsvars.⁷⁶⁰ Domājams, ka tas skaidrojams ar svešzemju iedzīvotāju pieplūdumu 12., 13. gs. un ar krusta karu sekām.

Mirušo apbedīšanu pēc Rietumeiropā valdošajām normām dažkārt ievērota arī viduslaiku miestu kapsētās kā piemēram, Cesvainē un Dobelē. Pēc pētījumiem Igaunijā, miestos iedzīvotāju dzīve viduslaikos bija pakārtota korporatīvajām struktūrām līdzīgi kā pilsētās.⁷⁶¹ Svešautiešu un Rietumeiropas kultūras ietekmē šeit mirušo guldīšana liķautā varēja ievērot stingrāk nekā lauku draudžu kapsētās un ar tām nesaistītajās apbedīšanas vietās. Apbedījumu ar un bez kapu piedevām procentuālajā attiecībā izsekojamas arī reģionālas un hronoloģiski atšķirības. Gan baznīcu un lokālajās kapsētās vairāk nekā citur Latvijā kapu inventārs atklāts Kurzemes vēsturiskā novada apbedīšanas vietās. Tālāk seko Latgale, Sēlija, Zemgale un Vidzeme (4. att.). Spriežot pēc arheoloģiski pētītajām vēsturisko laiku apbedīšanas vietām kapu piedevas biežāk un vairāk sastopamas hronoloģiski senākajos kapos. Gan baznīcu kapsētās, gan lokālajās apbedīšanas vietās kapu inventārs procentuāli vairāk atrasts viduslaiku apbedījumos, bet mazāk – jauno laiku kapos. Lokālajās, jeb ar baznīcām tieši nesaistītajās, apbedīšanas vietās dažkārt kapu piedevas atklātas visos atsegtajos viduslaiku kapos. Piemēram, Grundzāles Jaunbemberos, Jaungulbenes Ušuros, Kārdzabas Grantksalnos u.c. Mūsdienu Latvijas vēsturisko novadu viduslaiku apbedījumos kapu inventārs vidēji pārstāvēts no 51 – 78% kapu, bet jauno laiku apbedījumos – no 49 – 72% kapu (4. att.). Nereti 16.–18. gs. lokālajās apbedīšanas vietās kapu inventārs sastopamas

⁷⁵⁸ Schmiedt F., S. Die Sachkultur des Mittelalters im Lichte der archäologischen Funde //Europäische Hochschulschriften. – Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien, 1993. – Bd./Vol. 42. – S. 230. – 232. Wittkopp B. Beigabenlose Neuziet? Tracht- und Beigabensitte auf einem Dorffriedhof der Renaissance- und Barockzeit in Brandenburg //Χρόνος. Beiträge zur Prähistorischen Archäologie zwischen Nord- und Südosteuropa. Festschrift für Bernhard Hänsel 1997. – S. 809. – 817.

⁷⁵⁹ Graudonis J. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Ikšķiles baznīcas kapos laika posmā no 1968. līdz 1973. gadam – LU LVI 296

⁷⁶⁰ Zariņa A. Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija 7.g.t. pr. Kr. – 1800. g. – R., 2009. – 78. lpp.

⁷⁶¹ Skat. atsauces Dunsdorfs E., Spekke A. Latvijas vēsture 1500 – 1600. – Stoholma, 1964. – 240. lpp.

mazāk par pusi no izpētītajiem kapiem (Mujānu Zilajā kalnā, Vecpiebalgas Purgaiļos, Cesvaines Gremos, Vadakstes Priedīšos, Sēlpils Ķuncos, Jaunkandavā u.c). Acīmredzot šajā laikā paralēli ievērotas abas tradīcijas – mirušo apbedīšana apģērbā un liķautā.⁷⁶² Nav izslēgts, ka apbedījumos bez inventāra mirušie tāpat apglabāti apģērbā, bet tā aizdarē nav izmantoti metāla priekšmeti – pogas, āķīši, cilpiņas un saktas. Norādes par abu tradīciju koeksistenci atrodamas arī jauno laiku rakstītajos avotos. 1570. g. Kurzemes evaņģēliski luteriskās baznīcas nolikumā (*Kirchenordnung*) teikts, ka šajā zemē (t.i. Kurzemes un Zemgales hercogistē) pastāv sena kristīga tradīcija mirušo apģērbšana un guldīšana zārkā.⁷⁶³ Neskatoties uz to, ka baznīcas nolikuma sastādītāji, atsaucoties uz piemēriem no Svētajiem Rakstiem, centušies norādīt uz nepieciešamību mirušos ietērt liķautā, citētajā tekstā minēto mirušo apģērbšanu, nevar viennozīmīgi izskaidrot. Iespējams, ka šeit ir runāts arī par vietējo tradīciju, mirušos apbedīt apģērbā, kas vairākkārt apstiprinājusies arheoloģiski pētītajās vēsturisko laiku apbedīšanas vietās, kā arī novērota augstāku sociālo aprindu apbedījumos, piemēram, Kurzemes–Zemgales hercogu un tuvāko radnieku kapos.⁷⁶⁴ Liecības par apģērba izmantošana mirušo ietērpšanai satur arī 17. gs. Vidzemes ev. lut. baznīcas nolikums. Tajā norādīts, ka mirušā zārks un apģērbs nedrīkst būt pārāk grezns (dārgs).⁷⁶⁵ Minētās norādes daļēji saskan ar novērojumiem arheoloģiski pētīto apbedīšanas vietu materiālā, kur jauno laiku apbedījumos, salīdzinot ar viduslaikiem, samazinājies rotu un citu priekšmetu skaits.

Izmaiņas mirušajiem līdzī dotajā kapu piedevu klāstā izsekojamas sākot jau ar 13. gs. No kapu inventāra pakāpeniski izzūd masīvie priekšmeti – zobeni, zirglietas, māla podi, sirpji, izkaptis, dzirkles, krūšu važiņrotas, kaklariņķi u.c. Gadsimtu gaitā samazinās arī lielākā daļa pārējo kategoriju priekšmeti – rotaslietas, atsevišķas apģērba sastāvdaļas, ieroči un darbarīki. Atzīmējamas vairākas senlietu kategorijas, piemēram, naži, slīmestī un šujamrīki (44., 45., 48., 49. att.), kuru sastopamība apbedījumos sākotnēji (13. – 15. gs.) pieaug, bet vēlāk samazinās. No apģērba piederumiem, šajā laikā vispirms samazinās, bet pēc tam pieaug un atkal samazinās jostas sprādzes un jostas (9. att.). Jostu atradumu skaita palielināšanos ceturtās hronoloģiskās grupas apbedījumos, var skaidrot ar to, ka 16. gs. vidū plaši izplatās no ādas siksnas pagatavotas jostas rotātas ar bronzas kniedītēm. Pateicoties bronzai labāk saglabājušies materiāli no organiskas. Atzīmējamas arī atsevišķas senlietu kategorijas, kuru skaits apbedījumos pieaug. Sākot no 13. gs. līdz pat 19. gs. palielinās apbedījumu skaits, kuros atrastas riņķsaktas un rituālās monētas (12., 13., 70.–72. att.). Sākot ar 17. gs. vidu

⁷⁶² Tas atspoguļojas arī tautas dziesmās, kurās minēts, ka tiek austi linu paladziņi ar ko gulēt smiltainē (skat. iepriekš 2. nodaļā).

⁷⁶³ „In diesen landen ein alter christlicher gebrauch der verkleidung und der sarken stetes gewesen ist.” Sehling E. Die evangelischen Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts. – Leipzig, 1913. – Bd. 5. – S. 104.

⁷⁶⁴ Ārends P. Kurzemes hercogu kapenes Viestura piemiņas pilī Jelgavā. – R., 1940. – 62., 63. lpp.

⁷⁶⁵ „Das Volk soll... von kostbaren Sargen und Ankleidung der Todten ablassen” Buddenbrock G., J. Sammlung der Gesetze welche das heutige livländische Ladrecht enthalten, kritisch berbeitet. – R., 1821. – Bd. II. – S. 1809

palielinās kapu skaits ar sirdsveida saktām, pogām, cilpiņām un āķīšiem, susekļiem, pirts slotām un apģērba paliekām. Organisko priekšmetu un apģērba sastāvdaļu palielināšanās skaidrojama ar to, ka hronoloģiski vēlākos apbedījumos organika saglabājusies biežāk nekā agrākos kapos. Tas norāda, ka mirušajiem kapā bieži vien likti priekšmeti, kas ar arheoloģiskajām metodēm ne vienmēr ir konstatējami. Informācija par tiem atrodama rakstīto avotu liecībās un folkloras materiālā.

8. Rakstīto avotu un folkloras materiāla liecības par kapu piedevām

Salīdzinoši skopas un vispārinātas ziņas par kapu inventāru sniedz viduslaiku rakstītie avoti. Livonijas perioda sākumposma rakstītajos avotos nav atrodamas konkrētas norādes un prasības, kas atspoguļotu izmaiņas apbedīšanas rituālā un liecinātu cik lielā mērā aizgūtas jaunas vai saglabājušās senās tradīcijas. Par baznīcas nostāju var spriest, pēc rakstīto avotu konteksta un izmantojot ārpus Latvijas teritorijas zināmās rakstītos avotu liecības. Piemēram, angļu mūka Bartolomeja Anglika enciklopēdijā (*De proprietatibus rerum*), Livonijas ģeogrāfiskajā aprakstā sniegtas ziņas par vietējo iedzīvotāju tradīcijām, tajā skaitā mirušo kremāciju, to apbedīšanu apģērbā, kopā ar mājlopiem, vergiem, kalponēm un dažādiem priekšmetiem, ko vietējie iedzīvotāji praktizējuši pirms kristīgās ticības pieņemšanas. Autors norādījis, ka tagad (tas ir darba tapšanas laikā ap 1240. g.) šī zeme līdz ar citiem tai pakļautiem novadiem ar Dieva žēlastību un vācu varu ir atbrīvota no šīs māņticības.⁷⁶⁶ Interesants šajā ziņā ir starp Vācu ordeni un prūšiem 1249. g. Kristburgā noslēgtais miera līgums, saskaņā ar kuru vairāku Prūsijas novadu iedzīvotājiem vajadzēja atteikties no pagānu kultiem, pēc kristiešu parašām mirušos apbedīt kapsētās, neveikt mirušo kremāciju, kā arī neaprakt tos kopā ar zirgiem, cilvēkiem, ieročiem, krāšņām drēbēm vai citām vērtīgām lietām.⁷⁶⁷ Domājams, ka līdzīgas prasības bija spēkā arī tagadējās Latvijas teritorijā, lai gan sākotnēji baznīcas vadība atsevišķas vietējās tradīcijas varēja arī respektēt. Par to liecina piemēram, atvieglojumi, kas 13. gs. sākumā izdoti saistībā ar laulību slēgšanu jaunkristīto vidū. Pāvests Inocents III 1201. g. norādījis, ka ievērojot to, ka jaunkristītajiem līviem ir citādas laulības tiesības nekā to nosaka katoļu baznīcas kanoni, un ka viņi ir paraduši precēties ar savu brāļu atraitnēm, tad misijas labā pēc iespējas jāievēro viņu parašas un pagānu laiku laulības nav šķiramas, ja arī tās noslēgtas starp kanoniskās tiesībās aizliegtiem otrās un trešās pakāpes tuviniekiem.⁷⁶⁸ 1236. g. pāvests Gregora IX atļāvis jaunkristītajiem Livonijā paturēt savas pagānu laiku sievas, bet norādījis, ka precoties pēc kristīšanas jāievēro kanoniskie

⁷⁶⁶ Spekke A. Latvieši un Livonija 16. gs. – R., 1935. – 92., 93. lpp.

⁷⁶⁷ Švābe A. Senās Latvijas vēstures avoti. – R., 1940. – II. burtnīca – 283., 287. lpp.

⁷⁶⁸ Švābe A. Senās Latvijas vēstures avoti. – R., 1937. – I. burtnīca. – 23., 24. lpp.

priekšraksti.⁷⁶⁹ Diemžēl nav zināmi 13. gs. avoti, kas ieviestu skaidrību jautājumā par mirušo apbedīšanu. Bēru tradīcijas Livonijas rakstītajos avotos plašāk aplūkotas tikai 1428. g. Rīgas baznīcas provinces sinodes statūtos, kur nosodīta mirušo apbedīšana neiesvētītās kapsētās (*locis prophanis*), kopā ar ieročiem (*cum feris*) un mirušo piemiņas dienās rīkote mielasti (*convivia*) kapsētās un baznīcās.⁷⁷⁰ Frāzi *cum feris sepeliri* var saprast divējādi. Šaurākā nozīmē tā tiek skaidrota ar ieroču līdzī došanu kapā⁷⁷¹, bet plašākā – to var attiecināt uz mirušo apbedīšanu ar metāliem, jeb cita veida dzelzs priekšmetiem. Jānorāda, ka dokumentā minētā norāde lietota saistībā ar mirušo apbedīšanu neiesvētītās vietās, kur guldīti pagānu laiku vecāki un draugi (*ubi ipsorum parentes et amicis sue gentilitatis temporibus sunt sepulti*). Domājams, ka šeit nav runa par apģērba piederumiem un rotām, jo tās vienlīdz daudz sastopamas gan baznīcu kapsētās, gan ar tām nesaistītās apbedīšanas vietās. Starp abām apbedīšanas vietu grupām būtiskas atšķirības vērojamas līdzī do to ieroču un darbarīku procentuālajā attiecībā. Acīmredzot 1428. g. statūtos nosodīta kapu piedevu līdzī došana mirušajiem īstajā vārda nozīmē ar to saprotot ieročus un darbarīkus, nevis to apbedīšana apģērbā un ar rotām. Apģērbs, salīdzinot ar citām kapu piedevām, retāk minēts arī hronoloģiski vēlākos 16.–18. gs. avotos. Tas parasti atzīmēts saistībā ar dažādu priekšmetu – ieroču, pārtikas, sadzīves lietu un naudas līdzī došanu kapā. Lielākoties tās ir vispārējas frāzes, kas pretēji šī laika apģērbu aprakstiem (skat. iepriekš), tuvāk neraksturo tā izskatu un citus ar to saistītos piederumus. J. Maletijs (1551), M. Strijkovskis (1582), J. Lasickis (1615) u.c. autori norādījuši, ka mirušie tikuši apģērbti viņu pašu drēbēs (*ziehen sie Inene an mit seienen kleidern*). P. Einhorn minējis ka tās ir labas drēbes (*mit guter Kleidung versehen*), bet J. A. Brants attiecībā uz lietuviešiem norādījis, ka tas ir ikdienas apģērbs (*legen sie denselben in seinem gewöhnlichen habit*). Atsevišķi autori kā apģērba sastāvdaļas atzīmējuši apavus un pastalas (J. Maletijs, J. Lasickis, J. A. Brands). Pastalas minētas arī 1775. g. Lazdonas baznīcas vizitācijas protokolā. Mirušos ar tām apglabāja, lai atvieglotu ceļu uz debesīm.⁷⁷² Alūksnes mācītājs D. Celaks 1664. g. ziņojumā minējis, ka mirušajam zārkā dod līdzī vienu cepuri un saini ar dažiem labiem krekliem.⁷⁷³ Jaunāko laiku avotos tika pat kā nav atrodamas norādes par rotām. Vienīgais autors, kas rotaslietas minējis kā kapu piedevas ir P. Einhorn. Viņš vairākos savos darbos raksta, ka latvieši saviem mirušajiem, tos apbedījot, dod līdzī labas drēbes, sudrabu, zeltu, gredzenus (saktas) un citas vērtīgas rotas, lai viņi ar to iztiktu

⁷⁶⁹ Turpat. – 184. lpp.

⁷⁷⁰ Mannhardt W. Letto – preussische Götterlehre //Magazin der Lettisch – Literarischen Gesellschaft XXI. – R., 1936. – S. 155. – 156.

⁷⁷¹ Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. – 61. lpp.

⁷⁷² Bregžis K. Baznīcu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 128. lpp.

⁷⁷³ Straubergs J. Alūksnes mācītāja Dāvida Celaka ziņojumus konsistorijai par latviešu bērnu paražām 1664. g. // SM. – R., 1936. – II sēj. – 118. lpp.

nākamajā dzīvē.⁷⁷⁴ Kā pārspilējums ir jāatzīmē zelta piesaukšana, jo no šī metāla pagatavoti priekšmeti apbedījumos pagaidām nav atrasti. Nav izslēgts, ka atsevišķos gadījumos mirušajiem līdzī dotas zelta saktas un gredzeni, bet šī tradīcija vairāk varēja būt izplatīta sabiedrības augstāko aprindu (tajā skaitā svešautiešu) vidū.

Ievērojami izvērstāka informācijas 16.–18. gs. avotos atrodama par ieroču, atsevišķu sadzīves priekšmetu, pārtikas un naudas līdzī došanu mirušajiem. Salīdzinot rakstīto avotu liecības ar arheoloģisko materiālu, tomēr jāatzīst, ka tajos norādīto kapu piedevu klāsts ir ļoti ierobežots. Vairāku 16., 17. gs. autoru (S. Minstera, M. Beļska, J. Vunderera, C. Kelha u.c.) darbos kā simboliska vīriešu kapu piedeva minēts cirvis. Rodas iespaids, ka cirvis bijis vienīgais ierocis un darbarīks, kas likts kapā, jo citi ieroči tik pat kā nav minēti. Piemēram, šķēps atzīmēts tikai vienā gadījumā M. Strijkovska 1582. g. publicētajā bērū aprakstā. Salīdzinājumam jānorāda viduslaiku avoti (1249 g. Kristburgas miera līgums un 1428.g. Rīgas provinces baznīcas statūti), kuros kā kapu piedevas minēti ieroči, tiesa, tuvāk neraksturojot to veidus. Katrā gadījumā cirvji un šķēpi apskatāmā perioda 13.–16. gs. apbedījumos ir sastopami vienlaicīgi. 16. gs. mirušajiem parasti līdzī dots tikai viens no ieročiem. Cirvji šī laika kapos līdzī šim atrasti biežāk nekā šķēpi.

No darbarīkiem un sadzīves priekšmetiem 16.–18. gs. avotos minētas adatas un diegi (dzija), kas lielākoties atzīmētas kā sieviešu kapu piedevas. 16. gs. sākumā apcerējumā Sudaviešu grāmatiņā, kas vēlāk plaši izmantota citu autoru darbos, kas rakstījuši par Livoniju, kā kapu piedeva atzīmēts nazis, ko mirušajam piestiprināja jostas rajonā.⁷⁷⁵ Jezuīts Pēteris Kulēzijs 1599. g. annālēs rakstījis, ka mirušajam kapā dots līdzī darbarīks (*instrumentum*) atkarībā no tā, ko tas darījis dzīves laikā.⁷⁷⁶ Lielākā daļa 16.–18. gs. autoru kā plaši izplatītu tradīciju norādījuši naudas un pārtikas līdzī došanu kapā. Sudaviešu grāmatā un M.Strijkovska hronikā minēts, ka vīriešiem ap kaklu apsien audumu (dvieli, lakatu), kurā ieliek dažus naudas gabalus. J. Maļeckis raksta, ka vīriešiem ap kaklu tiek siets lina audums (*linteolum*), bet nauda mesta kapā. Jezuīts J.Stribings norādījis, ka divi naudas gabali mirušajam tiek likti kreisajā rokā, bet P.Einhorns, Kurzemes un Zemgales superintendents, atstāstījis paša pieredzēto gadījumu, kad kādas sievietes bērēs viņas dēls visu klātbūtnē pabāzis naudu zem zārka vāka.⁷⁷⁷ Lielākā daļa autoru ir konstatējuši tikai pašu faktu, ka mirušajiem kapā tiek līdzī dota nauda (S. Minsters, J. Vunderens, D. Celaks, C. Kelhs, J.

⁷⁷⁴ Über die religiösen Vorstellungen der alten Völker in Liv und Ehstland. Drei Schriften von Paul Einhorn. – R., 1857. – S. 31., 32., 62., 63., 80.

⁷⁷⁵ Mannhardt W. Letto – preussische Götterlehre //Magazin der Lettisch – Literarischen Gesellschaft XXI. - R., 1936. – S. 257.

⁷⁷⁶ Kleijntjens J. Latvijas Vēstures avoti Jezuītu ordeņa arhīvos II daļa //Latvijas vēstures avoti – R., 1941. – III sējums, – 255., 256. lpp.

⁷⁷⁷ Mannhardt W. Letto – preussische Götterlehre //Magazin der Lettisch – Literarischen Gesellschaft XXI. - R., 1936. – S. 257., 297., 444; Einhorn P. Reformatio Gentis Letticae in Ducatu Curlandiae 1636 //Über die religiösen Vorstellungen der alten Völker in Liv und Ehstland.- R., 1857. – S. 62., 63.

Harders u.c.). Līdzīgi arī pārtikas ziedošana rakstītajos avotos bieži ir atzīmēta ar vispārīgām frāzēm, ka mirušajiem kapā tiek likts ēdamais un dzēramais (S. Minsters, M. Beļskis, J. Lasickis, P. Einhorn, C. Kelhs, J. Harders). Parasti ziedošanai izmantotie pārtikas produkti ir minēti maize un alus. Tikai vienā gadījumā M. Strijkovkis ir norādījis, ka kapā tiek likta maize ar sāli. Veids kā tas tiek darīts rakstītajos avotos atzīmēts tikai atsevišķos gadījumos. J. Maļeckis raksta, ka maize un pilna alus krūze likta mirušajam pie galvas. Jezuīts J. Stirbings minējis, ka viens maizes klaips tiek nolikts pie galvas, bet otrs – mirušajam labajā rokā. Alūksnes mācītājs D. Celaks atzīmējis, ka alus tiek ieliets iekšā kapā. Savukārt Rūjienas draudzes 1671. g. vizitācijas protokolā minēts, ka alus tika izliets virs mirušā kapa. Spriežot pēc rakstīto avotu liecībām pārtikas ziedošana bijusi plaši izplatīta tradīcija, ko atšķirībā no citām minētajām kapu piedevām, ne vienmēr ir iespējams fiksēt ar arheoloģijas metodēm. Analizējot aprakstus tomēr, rodas pārdomas par pārtikas produktu novietošanas veidu. Vai visos gadījumos tas atbilst situācijai bijušajā Livonijā. Tāpat, vai 16., 17. gs. aprakstos ietvertā informācija pilnā mērā attiecas uz šo laiku. Šķiet, ka viena daļa rakstīto avotu atspoguļo situāciju krietni pirms to tapšanas. Vairākos 16., 17. gs. autoru darbos minētās liecības ir attiecināmas uz 15. gs. otro pusi un 16. gs. sākumu. Piemēram, cirvju līdz došana kapā 16. gs. otrajā pusē un 17. gs. mūsdienu Latvijas teritorijā vairs netika praktizēta. Tāpat arī 16. gs. pirmajā pusē šī tradīcija vairs nebija plaši izplatīta. Vēlākie apbedījumi ar ieročiem līdz šim atsegti tikai Kurzemes un Latgales apbedīšanas vietās. Spriežot pēc arheoloģiskā materiāla, 15. gs. otrajā pusē un 16. gs. sākumā vairāk nekā agrāk un pēc tam bijusi izplatīta adatu un to kārbu līdz došana kapā. Līdzīga situācija vērojama arī ar citām kapu piedevām – nažiem un slīmestiem. Apbedījumu skaits ar šiem priekšmetiem otrās un trešās hronoloģiskās grupas apbedījumos pieaug, bet pēc tam samazinās. Rakstīto avotu autori pievērsuši uzmanību tikai adatām un dzijai. Šķiet, ka ar 15. gs. otro pusi un 16. gs. sākumu datējama tradīcija kapā novietot traukus ar dzeramo. Rakstītajos avotos atzīmēta alus krūzes (kausa) likšana kapā, kā arī tā ieliešana kapa bedrē. Katrā ziņā trauku novietošana apbedījumos nav bijusi raksturīga Livonijas iedzīvotāju tradīcija. Apbedījumi ar māla podiem bieži sastopami Lietuvas teritorijas kapsētās. Latvijā zināmi tikai atsevišķi gadījumi, kas neattiecas uz aprakstu tapšanas laiku. Acīmredzot rakstīto avotu autori sapludinājuši un minējuši atsevišķas tradīcijas, kas bijušās Livonijas teritorijā 16., 17. gs. netika praktizētas.

Spriežot pēc rakstītajiem avotiem cirvja līdz došanu kapā kā izplatītu Livonijas iedzīvotāju tradīciju pirmais atzīmējis S. Minsters. Liecības par to nav atrodamas 16. gs. sākuma Sudaviešu grāmatiņā un J. Maļeckas 1551 g. hronikā. Jāatzīmē, ka cirvis nav minēts arī pirmajos S. Minstera „*Kosmogrāfijas*” izdevumos, tas parādās tikai sākot ar 16. gs. vidu. 1550. g. publicētajā darbā viņš raksta par koka cirvi, kas tiek likts mirušajam līdz kapā. Vēlākie autori viņa iespaidā piemin cirvi (M. Beļskis, J. Lasickis, J. Vunderers, C. Kelhs u.c.).

Domājams, ka J. Melatija hronikas ietekmē Livonijas bēru aprakstos parādās alus krūzes likšana kapā. Iespējams, ka tā aizgūta no Sudaviešu grāmatiņas, kuru izmantojis J. Maletijs citējot arī lina audekla likšanu ap kaklu vīriešiem un sieviešu nodrošināšanu ar dziju. Vēlāk uz J. Maļeckā, S. Minstera avotu bāzes top M. Stijkovska, J. Lasicka, J. Vunderera, C. Kelha u.c. autoru bēru apraksti. Bieži iespaidi, kurš no kura un ko aizguvis, ir grūti nosakāmi, jo vienas un tās pašas atziņas pārrakstītas no dažādiem autoriem. Piemēram, C. Kelhs atsaucas uz J. Lasicki.⁷⁷⁸ Savukārt J. Lasickis citējis J. Maļeckā, S. Minstera, M. Strijkovska u.c. autoru darbus.⁷⁷⁹ Katrā gadījumā 16. gs. avotos minētā alus krūzes vai kannas novietošana kapā, šajā laikā un arī agrāk (15. gs.) nav tikusi praktizēta mūsdienu Latvijas teritorijā. Par pārspīlējumu un agrāko aprakstu atstāto iespaidu jāatzīmē arī J. A. Branta sniegtās ziņas par alvas kannas ar alu novietojuši mirušajam kapā, ko lietuvieši praktizējuši vēl 17.gs. otrajā pusē.⁷⁸⁰ Līdzšinējie arheoloģiskie pētījumi Lietuvas kapsētās liecina, ka trauki sastopami tikai 14.–16. gs. skeletapbedījumos un hronoloģiski agrākos ugunskapos.⁷⁸¹

Ievērojami plašāku informāciju par kapu piedevu veidiem sniedz folkloras materiāls. Tautasdziesmās, ticējumos un bēru aprakstos atrodamas ziņas par apģērba piederumiem un priekšmetiem, kas arheoloģiskajā materiālā nav konstatējami vai reti kad saglabājušies, kā arī lietām, kuras bieži atrastas apbedījumos. Folkloras materiālā minētas vairākas priekšmetu grupas (darbarīki, monētas, higiēnas priekšmeti, pārtika u.c.). Kā kapu piedevas atzīmētas arī apģērba sastāvdaļām galvassegas, krekli, bikses, brunči, zeķes, cimdi u.c. Plašāku ieskatu sniedz Sēlpilī pierakstītais bēru apraksts, kurā norādīt, ka *zārka galvgalī lika pirts slotu, divus kreklus, vīrietim bikses, sievietei brunčus, zeķes, cimtus, cepuri.*(34150).⁷⁸² Palsmanes apkārtnē pastāvējusi tradīcija zārkā likt kārtu tīras veļas (34140).⁷⁸³ Folkloras materiālā atrodamas arī konkrētas liecības par apģērba, kas tika vilkts mirušajam mugurā. Tās bijušas goda drēbes, ikdienas apģērbs, gan arī vienkārši baltas drānas. Sēlpilī pierakstītajā bēru aprakstā norādīts, ka līķa apģērbs bija vienkāršs un plāns: *vīrietim vilka kreklu, bikses, svārkus un zeķes. Galva palika plika; retāk uzmauca galvā no baltas vilnas dzijas adītu mīci, [..] sievietei uzģērba kreklu, brunčus, jaku, priekšautu un zeķes. Sievām lika galvā mīci, jaunām meitām sēja lakatiņu jeb baltautiņu* (20908). Sarkanmuižā minēts, ka mironi apģērba tajās drēbēs, ko viņš godos valkājis. Vīriešu apģērbs bija: krekls, ūzas, gari balli svārki un jaunas

⁷⁷⁸ Kelch Chr. Liefländische Historia, oder kurtze Beschreibung der Denkwürdigsten Kriegs- und Friedens-Geschichte Esth- Lief- und Lettlands. – Revall, 1695. – S. 29. (Glabājas Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto rokrakstu nodaļā)

⁷⁷⁹ Vēlius N. Baltu Religijos ir Mitologijos Šaltiniai II. – Vilnius, 2001. – P. 571. – 574.

⁷⁸⁰ Mannhardt W. Letto – preussische Götterlehre //Magazin der Lettisch – Literarischen Gesellschaft XXI. - R., 1936. – S. 608., 609.

⁷⁸¹ Kunciene O. Sarių Senkapis //Lietuvos Archeologija. – Vilnius, 1979. – P. 80. – 82., 86., 87; Urbanavičius V. Jakštaičių senkapis // Lietuvos Archeologija. – Vilnius, 1979. – P. 127., 133., 134; Valatkienė L. Kuršų kapinynas // Lietuvos Archeologija. – Vilnius, 1995. – P. 217., 218., 222.

⁷⁸² Šmits P. Latviešu tautas ticējumi IV. – R., 1941. – 2064. lpp.

⁷⁸³ Turpat, 2063. lpp.

pastalas; sieviešu apģērbs: kreklis, svārki ar vamžiem, jaunas pastalas un vīkala. *Vīriešiem uzlika galvā goda mici, sievietēm aptina ap galvu linkaini* (20912). Gatartā atzīmēts, ka *mironim vajadzēja būt ģērbtam tikai baltās drēbēs, baltam kā eņģelītim, citādi to viņā pasaulē nelaižot iekšā. Tādēļ tam uzvilka baltu kreklu, apsēja baltu lakatiņu ap galvu, apvilka kājās baltas diegu zeķes un ietina to baltā palagā* (20906).⁷⁸⁴ Folkloras materiālā līdzīgi kā rakstītajos avotos reti kad minētas rotas. Zināmi tikai divi ticējumi, kur kā kapu piedevas atzīmētas saktas, gredzeni un vainagi (34130, 34137).⁷⁸⁵ Visbiežāk ticējumos minētas monētas, sadzīves un higiēnas priekšmeti. Pēdējo vidū atzīmētas adatas ar diegu, pīpes un tabaka, šķiltavas, susekļi vai ķemmes, pirts slotas, ziepes, dvieļi.⁷⁸⁶ Retāk minētas citas kapu piedevas kā dziesmu grāmatas, koka skali un krusti, pārtikas produkti (maize, sāls, siers) u.c. Salīdzinoši bieži norādīta degvīna ziedošana. Biksērē pierakstītajā ticējumā atzīmēts, ka *zārkā ielika pudeli alus vai brandvīna, lai aizgājējam būtu ko slāpes dzesēt* (34151). Folkloras materiāls satur informāciju par kapu piedevu veidiem, kas mirušajiem līdzī dotas nesenā pagātnē, galvenokārt 18., 19. gs. To apliecina arī arheoloģiskie pētījumi šī laika apbedīšanas vietās, kur atrasti vairāki bēru aprakstos un ticējumos minētie priekšmeti (nauda, pīpes, pirts slotas, susekļi, adatas u.c.). Folkloras materiāls maz ko sniedz agrāka perioda situācijas raksturošanai. Atšķirībā no rakstītajiem avotiem, tas nesatur informāciju, kas būtu krietni senāka par to pierakstīšanas laiku. Folkloras materiālā nav atrodamas liecības par priekšmetu veidiem, kuri no kapu piedevu klāsta izzuda salīdzinoši nesenā pagātnē (16.–18. gs.). Piemēram naži, kas vēl sastopami 17., 18. gs. apbedījumos, bēru aprakstos un ticējumos vairs nav minēti.⁷⁸⁷ Līdzīgi arī ieroči, kas no kapu inventāra izzūd 16. gs. vidū, kā kapu piedevas nav atzīmēti, bet tie minēti citā sakarā. Vairākās tautas dziesmās norādīts cirvis, kas mests tukšā kapā, mirušā vietā, kā tā aizstājējs. Sviežu cirvi, sviež akmeni savā kapa dibenā; negrib cirvja, ne akmeņa, gribēj manu augumiņi (27588).⁷⁸⁸ Līdzīgā kontekstā minēts arī zobens: „*Es iedūru zobentiņu baltā smilšu kalniņā, lai tas trūd, lai rūšēja līdz manam mūžiņam*” (27332-1).⁷⁸⁹ Skaidri nav saprotama tautas dziesmās izteiktā doma. Vai minētās darbības ir saistītas ar vēlmi atpirkties no nāves, tās liecina par kapa vietas izraudzīšanu un atzīmēšanu, vai tie ir poētiski salīdzinājumi ar laika tecējumu (dzīves ilgumu), vai ar kaut ko citu. Katrā gadījumā tautas dziesmās izteiktajām atziņām līdz šim nav izdevies atrast pierādījumus arheoloģiski pētītajās vēsturisko laiku apbedīšanas vietās. Simboliski apbedījumi ar cirvjiem, zobeniem vai bez kapu piedevām pagaidām nav atklāti. Arheoloģisko izrakumu gaitā nav izdevies konstatēt arī vairākus citus folkloras materiālā minētos priekšmetus. Galvenokārt tās ir lietas, kas zemē

⁷⁸⁴ Šmits P. Latviešu tautas ticējumi III. – R., 1940. – 1273., 1274. lpp.

⁷⁸⁵ Šmits P. Latviešu tautas ticējumi IV. – R., 1941. – 2062., 2063. lpp.

⁷⁸⁶ Turpat, 2060. – 2065. lpp.

⁷⁸⁷ Vienā gadījumā (34135) atzīmēts tikai bārdas nazis. Turpat, 2063. lpp.

⁷⁸⁸ Barons K., Vissendorffs H. Latvju dainas. – Pēterburga, 1903. – III,3 sēj. – 882., 883., 920. lpp.

⁷⁸⁹ Turpat, 882. lpp.

iznīkst vai saglabājas ļoti slikti, kā pārtika, tabaka, grāmatas, koks, apģērba sastāvdaļas, higiēnas priekšmeti u.c. Atsevišķi jāatzīmē degvīna pudeles, kas bieži norādītas kapu piedevu vidū, tomēr līdz šim nav atrastas arheoloģiski pētītajos 18., 19. gs. apbedījumos. Kapsētu teritorijā un kapu bedru aizbērumā konstatētas tikai stikla trauku lauskas (Ormaņkalnā un Zlēku Abavmuižā), kas liecina par cita veida tradīcijām – bērnu mielastiem un mirušo pieminēšanu atceres dienās.

Salīdzinot rakstīto avotu un folkloras materiālu ar arheoloģiskajām liecībām ir iespējams izsekot abu pirmo avotu grupu sniegtās informācijas saturam, cik izsmeļošas ir sniegtās ziņas un uz kuru laika posmu tās attiecas. Rakstītie avoti ievērojami fragmentāri raksturo bērnu tradīcijas līdz 16. gs. Hronoloģiski vēlākos (16., 17. gs.) avotos ilgstoši tiek atreferētas viduslaiku beigu posma tradīcijas. Norādītais kapu piedevu klāsts ir ļoti ierobežots. Folkloras materiāls satur plašāku informāciju, kas labāk atklāj situāciju nesenojā pagātnē.

9. Kapu inventārs un ticējumi

Kapu piedevu līdzī došanas tradīcija sakņojas dažādos ticējumos, kas saistīti ar bailēm no nāves (apmiršanas), mirušā, kas var kaitēt dzīvajiem un arī ar pēcnāves dzīves izpratni. Apbedīšanas veids atspoguļo aizgājēja tuvinieku un plašākas sabiedrības priekšstatus par nāvi un aizkapa dzīvi. Par to liecina arī mirušajiem līdzī dotais kapu inventārs. Salīdzinoši grūti ir izskaidrot rotu un apģērba piederumu nozīmi un simbolisko jēgu. Ņemot vērā, ka rotaslietas reti, kad minētas rakstīto avotu un folkloras materiālā, rodas iespaids, ka tās uztvertas kā apģērba sastāvdaļas. Mirušo centās ietērt viņa labākajās drēbēs un domājams, ka šim nolūkam tika izmantotas arī rotas. Faktiski tā ir no aizvēstures perioda pārmantota tradīcija, kas mūsdienā Latvijas teritorijā un tuvākajās kaimiņu zemēs saglabājusies līdz pat mūsdienām. Kapā vairs netiek likti vērtīgi priekšmeti, bet mirušais tiek apglabāts īstā apģērbā. Iespējams, ka viduslaikos un arī vēlāk tā netika uztverta kā krasi kontrastējoša tradīcija, kas būtu pretrunā ar kristīgo mācību, jo viduslaikos apģērbā tika apglabāti valdnieki un garīdznieki, bet jaunajos laikos mirušo guldīšana apģērbā izplatījās arī ierindas ticīgo (laju) vidū. Spriežot pēc 13. gs. katoļu baznīcas liturģista Duranda no Mendes norādēm, šāda prakse jau agrāk pastāvējusi Itālijā.⁷⁹⁰ Neizpratne rodas par rotām, kas izmantotas apģērba saturēšanai, gan arī kā papildus greznojums (krūšu, kaklarotas ar piekariņiem, kaklariņķi, aproces, gredzeni, saktas u.c.). Cik lielā mērā tās ir uzlūkojamas par apģērba sastāvdaļām un vai pastāvējusi robeža starp apģērba piederumiem un papildus rotājuma elementiem. Skaidrojums šai problēmai nosacīti ir meklējams augstāko aprindu pārstāvju – valdnieku un

⁷⁹⁰ 13. gs. katoļu baznīcas liturģijas apkopojumā (*Rationale Divinorum Officiorum*) tās sastādītājs Durands no Mendes šo tradīciju nosodījis: *Nec debent indui vestibus communibus, prout in Italia sit. Gvillelmi Duranti Rationale Divinorum Officiorum III. /Edervnt A. Davril et T.M. Thibodeau. –Tvrnholti, 2000. – 100. lpp.*

garīdznieku – apbedīšanas veidā, kuriem kapā parasti tika novietots papildus inventārs (zizlis, zobens, kronis, biķeris, patēna, bakuls, gredzens u.c.) Acīmredzot valdnieku scepteri, kroni, zobenu un garīdznieku regālijas uztvēra kā neatņemamas apģērba un amata tērpa sastāvdaļas.

Mūsdienu Latvijas teritorijā viduslaikos ilgstoši saglabājušies noteikti vīriešu un sieviešu dzimuma atribūti, kas bijuši kopīgi un atšķirīgi dažādām maztautām. Daļēji tie minēti arī 16. gs. rakstītajos avotos (skat. iepriekš). Par vīriešu simboliem uzlūkojami ieroči, bet sieviešu – rotaslietas un atsevišķi darbarīki. Sākot ar 16. gs., kad kapu inventārs visā mūsdienu Latvijas teritorijā kļūst vienveidīgāks, mirušajiem līdzīgi dotajā piedevu klāstā dzimumatšķirības vairs nav tik izteiktas. Šajā laikā izzūd vairākas senlietu kategorijas, tajā skaitā arī rotas, kas tika nēsātas agrāk. Līdz ar to līdz mūsdienām nav saglabājusies informācija par to simbolisko nozīmi. Iespējams, ka lībiešu, kuršu, zemgaļu, latgaļu un sēļu pēcteču 14.–16. gs. apbedījumos sastopamās kaklarotas, piekaru rotas un piekariņi liecina par vēlā dzelzs laikmeta priekšstatu un tradīciju kontinuitāti. Acīmredzot piekariņu popularitāte šajā laikā skaidrojama ar seniem ticējumiem un tie lietoti kā aizsarglīdzekļi pret ļauniem gariem, dažādām slimībām, nelaimēm u.c.⁷⁹¹ Tāpat tie uzlūkojami arī par mitoloģiskiem objektiem, kas varētu liecināt par debess spīdekļu kultu, kā arī atsevišķu dzīvnieku un putnu godā turēšanu. Nevar izslēgt iespēju, ka viduslaikos piekariņu simboliskā jēga mainījies vai tā zudusi pavisam.⁷⁹² Lunārā un solārā simbolika varēja asociēties ar Jēzu Kristu un Jaunavu Mariju. Putņņpiekariņi – ar dvēseli un svēto garu. Atslēdziņas ar Sv Pētera atribūtu – debesu valstības atslēgu. Monētpiekariņus varēja nēsāt krustiņu vietā, jo uz tiem bieži atainots krusts. Šeit var atzīmēt lāča nagu piekariņus, kas kļūst iecienīti 14. gs. un dažviet tie tiek nēsāti līdz pat 16. gs. vidum. 16. gs. rakstītajos avotos tie atzīmēti saistībā ar rāpšanos augstā stikla kalnā, kur visuvarenais Dievs spriedīs pastaro tiesu.

Izmaiņas reliģiskajos priekšstatos atspoguļojas arī rotu noformējumā. Viduslaikos plaši tiek pielietota krusta zīme gan piekariņu (apaļo, rombveida), gan citu rotu ornamentācijā (124. att.). Iecienītas kļūst pakavsaktas ar ziedu (jeb liliju) galiem, kas aizstāj senāko to formu ar zvērgalvu galiem (125. att.). Izplatās riņķsaktas ar reliģiska rakstura uzrakstiem un gotikas mākslas elementiem (rozeti, slīpo krustu, vīnstīgām u.c.). Sākot ar 14. gs. vidu apbedījumos ir sastopami slēgtie gredzeni (126. att.). Domājams, ka gadījumos, kad tie kapā atrasti pa vienam, tos var uzlūkot par laulības gredzeniem (127. att.). Konkrētas norādes par to, kurā rokā nēsājami laulības gredzeni, atrodamas tikai jauno laiku rakstītajos avotos. 17., 18. gs.

⁷⁹¹ Zemītis G. Daugmales pilskana apaļie vairogveida piekariņi //AE. – R., 1994. – XVII laid. – 146., 147. lpp. Zariņa A. Dažu Mārtiņsalas Kapsētas kapu senlietu kompleksi ar stilizētu dzīvnieku figūru piekariņiem //AE. – R., 1974. – XI laid. – 250. lpp. Земитис Г. Отражение культа животных в археологическом материале средневековой Латвии //Гістарычна археологічны зборнік. – Мінск, 1995. – Nr.6 – 193. – 197. стр.

⁷⁹² Vaska B. Solar and lunar symbols in medieval archeological material from Latvia (13th – 17th century) //Humanities and social sciences, Latvia. Art, applied art and symbols in latvian archaeology. – R., 2003. – Nr. 2(39). – P. 96. – 117.

Rituale Romanum izdevumos un šī laika ceremoniju aprakstos atzīmēts, ka līgava un līgavainis liek viens otram gredzenus labās rokas priekšpēdējā pirkstā.⁷⁹³ Līdzīga nozīme ir bijusi arī sadoto roku motīvam, kas plašāk sastopas uz agro jauno laiku tā dēvētajām derību saktām un gredzeniem (115. att.). Mūsdienās nav iespējams viennozīmīgi atbildēt uz jautājumu kāda simboliskā jēga ir bijusi citām rotām, it īpaši dažādiem piekariņiem viduslaikos. Cik lielā mērā saglabājusies senā semantika un kā tā mainījies kristīgās ticības ietekmē. Par šo problēmu ir skopas arī rakstīto avotu un folkloras materiāla liecības.

Plašāka informācija atrodamā par citu kategoriju priekšmetu – darbarīku, sadzīves lietu, ieroču, monētu līdzī došanu kapā un šīs tradīcijas motivāciju. Jāatzīmē, ka rakstītajos avotos un folkloras materiālā tomēr neatspoguļojas viss kapu piedevu klāsts, kas konstatējams arheoloģiski pētītajās 14.–18. gs. apbedīšanas vietās. Aprakstos atzīmētas tikai atsevišķas lietas, kas bijušas raksturīgas kapu piedevas noteiktā laika posmā. Nereti apstākļi un situācija raksturota ar vispārīgām frāzēm. Piemēram, jezuīts Pēteris Kulēzijs norādījis, ka mirušajiem kapā tika līdzī doti darbarīki atkarībā no tā, ko apglabājama darījis savas dzīves laikā, lai, aizsaulē strādādams, viņš arī turpmāk varētu novērst nabadzību.⁷⁹⁴ Rakstītajos avotos un folkloras materiālā plaši atspoguļota adatas un diega līdzī došana kapā. Piemēram, Ādams Oleārijs (*Adam Olearius*) 1647. g. savā publicētajā darbā citējis no kāda vietējā Rīgas apkārtnes mācītāja dzirdētos bērnu māņus, kādus ievērojuši latvieši: “Latvju sieva pie sava vīra līķa, kad to vajadzēja apglabāt, zārkā ielika adatu ar diegu, uz jautājumu, kādēļ to darījusi, viņa atbildēja, ka adatu vīra zārkā likusi, lai gadījumā, ja viņšaulē viņš drēbes saplēstu, tās atkal varētu salāpīt, lai savādāk viņam apkaunotam nevajadzētu staigāt citu ļaužu priekšā”.⁷⁹⁵ Par līdzīgu šīs tradīcijas motivāciju ir rakstījis Alūksnes mācītājas Dāvids Celaks,⁷⁹⁶ Kurzemes–Zemgales hercogistes luterāņu baznīcas superintendents Pauls Einhorns,⁷⁹⁷ 16. gs. hroniku un aprakstu autori Matīš Strijkovskis⁷⁹⁸ un Jans Maļeckis.⁷⁹⁹ Ziņas par adatu līdzī došanu kapā ir saglabājušās arī latviešu tautas ticējumos. „*Sievām, zārkā lika lāpāmo*

⁷⁹³Annulum Sponsae imponant in digitum penultimum dextrae Sponsi, et converso... Rituale sacramentorum aliarum ecclesiae ceremoniarum addita dispositione in viam aeternitatis lotavice expositum. – Mitaviae, 1764. – S. 16.

⁷⁹⁴ Kleijntjens J. Latvijas Vēstures avoti Jesuītu ordeņa arhīvos II daļa //Latvijas vēstures avoti – R., 1941. – III sēj. – 255., 256. lpp.

⁷⁹⁵ Olearius A. Oft begehrte Beschreibung der Newen Orientalischen Reise so durch Gelegenheit einer hollsteinischen Legation an den König in Persien geschehen, Schleswig 1647 // Mannhardt W. Letto – preussische Götterlehre. – R., 1936. – S. 488.

⁷⁹⁶ Straubergs I. Alūksnes mācītāja Dāvida Celaka ziņojums konsistorijai par latviešu bērnu paražām 1664. g. // SM. – R., 1936. – II daļa. – 118. lpp.

⁷⁹⁷ P.Einhorns raksta, ka lielajā dārdzībā 1601. g. tie savējos paglabājuši un būdami bez drēbju, naudas u.c. krājumiem, ko dot tiem līdz, devuši tiem adatu un diegu, lai viņā dzīvē varētu savas vecās saplēstās drēbes salāpīt, lai Dieva Kunga, svēto eņģeļu un citu dvēseļu priekšā nestaiģātu kaili. Einhorn P. Wiederlegung der Abgötterey 1627 //Über die religiösen Vorstellungen der alten Völker in Liv und Ehstland.- R., 1857. – S. 80.

⁷⁹⁸ Strijkovskis M. Kronika Polska, Literwska, Źmódzka i Wszystkej Rusi (1582). Skat. Spekke A. Latvieši un Livonija 16. gs. – R., 1935. – 286. lpp.

⁷⁹⁹ Maletia J. Libellus de Sacrificiis et Idolatria Veterum Borussorum Livonum, aliarumque vicinarum gentium. – K., 1551., Skat. Spekke A. Latvieši un Livonija 16. gs. – R., 1935. – 272. lpp.

adatu un dziju, lai viņas varētu savas drēbes salāpīt” (34132).⁸⁰⁰ Rietumeiropas folkloras materiālā fiksēti ticējumi, saskaņā ar kuriem mirušā apģērba vai līķauta sašūšanai izmantotās adatas vairs nav lietojamas. Visas lietas, kas nonākušas saskarē ar mirušo pieder viņam. Šujamادات novietoja kapā ar nodomu, lai atpirktos no aizgājēja un nāves, kā arī lai mirušais varētu salāpīt savas drēbes.⁸⁰¹

Rakstītajos avotos un folkloras materiālā saglabājušās skopas ziņas par tradīciju un motivāciju kādēļ kapā līdzīgi doti naži. Latviešu tautas ticējumos ir minēts vienīgi bārdas nazis (34135), kas līdzīgi kā suseklis, ziepes, pirts slota u.c., novietots zārkā pēc mirušā sagatavošanas apbedīšanai. Spriežot pēc ticējumu satura šīs lietas pēc aizgājēja sakopšanas, baidoties no dažādām kaitēm, kam pamatā bija praktiski – higiēniski apsvērumi, vairs netika izmantotas. Piemēram, 1855. gadā publicētajā ticējumā norādīts: „*Ja cits ar mirušā susekli sukātu galvu, tad tam visi mati izkristu*” (34135).⁸⁰² Atzīmējamas ir arī bailes no aizgājēja, kādēļ kapā tika liktas dažādas lietas, lai viņš netraucētu dzīvos. Piemēram, Malienā pierakstītajā ticējumā norādīts: „*Silē (bluķa zārkā) lika līdz visāduš darba rīkus, kādus nelaiķis dzīvodams bija lietojis, kā arī pārtiku. Ja to nedarīja, tad nelaiķa gars viņiem nedeva tik ilgi miera, kamēr bija savu pienākumu izpildījuši*” (34111).⁸⁰³ Folkloras materiālā darbarīki un sadzīves priekšmeti bieži minēti arī kā mirušajam nepieciešamās lietas, kas vajadzīgas viņsaules dzīvē (34152). Tās atzīmētas arī kā mīļākās lietas (34149). Atbilstoši tam ko mirušais dzīves laikā mēdzis darīt, arī pēc nāves smēķētājam lika klāt zārkā pīpi, kramu, šķiltavas un tabaku, dzērājam barndvīna pudeli, šņaucējam tabakas ragu u.tt. (34129, 34131).⁸⁰⁴ Domājams, ka daudzi citi darbarīki, kas abās avotu grupās netiek minēti, kapā novietoti aiz līdzīgiem apsvērumiem. Dzels priekšmeti (naži, slīmeši, ieroči u.c.) varēja pildīt arī aizsarg funkcijas, kas mirušos pasargāja no ļauno garu ietekmes. Piemēram, Vecumniekos 1894. gadā pierakstītajā ticējumā norādīts: „*Ja lietuvēns mokot cilvēku, tad nazis jāieliek pagalvī*” (17520).⁸⁰⁵ Vairākos 16. gs. un 17. gs. sākuma bērnu aprakstos minēts, ka ar nažiem,

⁸⁰⁰ Šmits P. Latviešu tautas ticējumi. – R., 1941., IV sēj. – 2062. lpp.

⁸⁰¹ Nadel //Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens /Hrsg. Von E.Hoffmann-Kreyer. – Berlin und Leipzig, 1934/1935. – Bd. VI. – S. 933., 934.

⁸⁰² Šmits P. Latviešu tautas ticējumi. – R., 1941., IV sēj. – 2063. lpp.

⁸⁰³ Turpat, 2061. lpp.

⁸⁰⁴ Turpat, 2062. – 2064. lpp.

⁸⁰⁵ Šmits P. Latviešu tautas ticējumi. – R., 1940., II sēj. – 1080. lpp

zobeniem un cirvjiem atbaidīti ļaunie gari.⁸⁰⁶ Dzelzs priekšmeti kā aizsarglīdzekļi pret ļauno parādās arī citu tautu folkloras materiālā.⁸⁰⁷

Plašs rakstīto avotu materiāls atrodams par tradīciju vīriešus apbedīt ar ieročiem. Piemēram, M. Strijkovskis 1582. g. izdotajā hronikā norādījis, ka vīrietis tiek apbedīts kopā ar šķēpu vai cirvi.⁸⁰⁸ Sebastiāns Minsters 1550. g. izdotajā Kosmogrāfijā minējis koka cirvi, kas mirušajam aizlikts aiz jostas: „*Kad mirušo liek kapā, viņi dod tam līdzīgu koka cirvi, ēdienu, dzērienu un drusku tēriņa naudas un teic, lai tas ar visu to dodoties uz citu pasauli, kur viņš par vāciešiem būšot kungs un pavēlnieks, tāpat kā tie ir bijuši valdnieki šajā pasaulē*”.⁸⁰⁹ Pārstrādātā veidā šāds novēlėjus kopā ar cirvja līdzdošanu kapā aizgūts un izmantots vēlāk tapušajos M. Beļska (1564), M. Strijkovska (1582), J. Lasicka (1615), K. Kelha (1695) J. A. Hilzena (1750) u.c. bērū aprakstos.⁸¹⁰ Minētajos avotos, atskaņas par ieroču līdzdošanu kapā saglabājušās vēl ilgi pēc tam, kad šī tradīcija vairs netika praktizēta. Iespējams, ka ieroču līdzdošana pārstāta sakarā ar 16. gs. un vēlāk vairākkārt izdotiem aizliegumiem zemniekiem turēt ieročus.⁸¹¹ Bērū aprakstos cirvja likšana kapā minēta saistībā ar sociālā spriedzi, kas pastāvējusi Livonijā dzimtbūšanas veidošanās laikā un ko mēģinājuši atainot humānisma laikmeta autori. Domājams, ka viduslaikos apbedījumi ar ieročiem liecina tieši pretēji par mirušā sociālo statusu. Tie varēja būt pamatiedzīvotāju – brīvzemnieku, lēņa vīru, jeb to pārstāvju apbedījumi, kas bija iesaistīti Livonijas ordeņa militārajā dienestā.

Rakstītajos avotos un folkloras materiālā bieži minēta naudas likšana kapā. Jāatzīmē, ka šī tradīcija kļūst populāra tieši vēsturiskajos laikos. Agrāka perioda senkapos rituālās monētas sastopamas ļoti reti. Senākie atradumi zināmi no agrā dzelzs laikmeta kapulaukiem Diemvidkurzemē un Vidzemē. Vēlā dzelzs laikmetā tās konstatētas tikai atsevišķos lībiešu un

⁸⁰⁶ Piemēram, jātvingu dievu un māņu aprakstā, kas pazīstams ar nosaukumu „Sudauer Büchlein” (Sudaviešu grāmata). Skat. Mannhardt W. Letto – preussische Götterlehre. – R., 1936. – S. 271. Johanna Maļeckā darbā: „Grāmata par seno prūšu, livoņu un citu kaimiņu cilšu upuriem un elku dievību”. Skat. Spekke A. Latvieši un Livonija 16. gs. – R., 1935. – 272., 273. lpp. Jezuīta Pētera Kulēzija 1599.g. un kardināla Valenti 1604. gada relācijā. Skat. Spekke A. Latvieši un Livonija 16. gs. – R., 1935. – 300. lpp.

⁸⁰⁷ Grabbeigabe //Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens /Hrsg. Von E.Hoffmann-Kreyer. – Berlin und Leipzig, 1930/1931. – Bd. III. – S. 1094; Harmening D. Wörterbuch des Aberglaubens. – Stuttgart, 2005. – S.298.

⁸⁰⁸ Spekke A. Latvieši un Livonija 16. gs. – R., 1935. – 285. lpp

⁸⁰⁹ Turpat, 242. lpp.

⁸¹⁰ Brežgo B. Kā XVI gs. vēsturnieki B.Vapkovskis un M.Beļskis apraksta Latviju un latviešus //Sējējs. – R., 1939. – II. pusgads. – Nr. 10. – 1024. lpp. Strykowski M. Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiej Rusi 1582 //Spekke A. Latvieši un Livonija 16. gs. – R., 1935. – 286. lpp. Lasicii J. De Diis Samagitarum Caeterorumque Sarmatarum et falsorum Cristianorum, (.). Basileae 1615 // Mannhardt W. Letto – preussische Götterlehre. – R., 1936. – S. 359. Kelch C. Liefländische Historia, oder kurtze Beschreibung der Denkwürdigsten Kriegs – und Friedens – Geschichte Esth- Lief- und Lettlands. – Revall, 1695. – S. 29. Hilsen J.,A. Inflanty. W dawnych swych, y wielorakich aż do wieku naszego dziejach (.). Wilnie1750 //Zeile P. Jans Augusts Hilzens un viņa grāmata „Inflantija” /Ai, māte Latgale. Atskati Latgales vēsturē un kultūrvēsturē – Talsos, 2001. – 190., 196. lpp.

⁸¹¹ Lazdiņa A. Aizliegums latviešu un igauņu zemniekiem turēt ieročus zviedru laikos //Pagātne un tagadne. Vēstures skolotāju biedrības rakstu krājums. – R., 1936. – Nr. I. – 42., 43. lpp; Dunsdorfs E., Spekke A. Latvijas vēsture 1500 – 1600. – Stoholma, 1964. – 178. lpp.

Vidzemes latgaļu apbedījumos.⁸¹² Šķiet, ka monētas par iecienītām kapu piedevām un upurlietām kļūst pateicoties baznīcās praktizētajai ziedošanai. Baltazars Rusovs 16. gs. hronikā norādījis, ka zemnieki lika uz altāra vasku sveces, vaska zirgus, vēršus, teļus un aitas, domādami tā izlūgties svētību, veselību un lopu padošanos. Sievas meta uz altāra pa šiliņam jeb peniņam, trīs reizes griezdamas viņu rokā ap galvu.⁸¹³ Izrakumos Mārtiņsalas baznīcā atrasti vairāki desmiti monētu, kas acīmredzot bija nozaudētie vai uz altāra atstātie ziedojumi.⁸¹⁴ Domājams, ka nauda tika uztverta ne tikai kā maksāšanas līdzeklis, bet tai piedēvēja arī sakrālu nozīmi. Monētas plaši ieviesās un tika izmantotas dažādu svinību rituālos – kristībās, kāzās, bērēs. Spriežot pēc 16.–18. gs. rakstītajiem avotiem un folkloras materiāla, monētas izmantoja arī par iecienītām upurlietām, kuras kopā ar citām veltēm nereti ziedoja pie akmeņiem, kulta alās, vecās baznīcu vietās, kapsētās un citur.⁸¹⁵ To apstiprina arī arheoloģiskie pētījumi Svētupes lībiešu upuralā, kur atrastas 628 14. – 19. gs. monētas.⁸¹⁶ Tās bieži konstatētas arī šī laika apbedījumos. Par kapu inventārā atrastajām monētām un par to līdzī došanas tradīciju mirušajiem vairāk rakstījusi arheoloģe un numismāte Tatjana Berga.⁸¹⁷ Monētas apbedījumos liktas aiz dažādiem motīviem un iemesliem, par ko ir saglabājušās ne mazums rakstīto avotu liecību un tautas ticējumu. Viens no iemesliem bija bailes no aizgājēja: “Kas mironi apkopis un mazgājis, tam vajag zārkā ielikt kādu naudas gabalu vai kādu citu ziedu, lai pašam nepiemestos kāda kaite” (20894).⁸¹⁸ Ja mirušais bija kaut ko vēlējis un to nevarēja izpildīt, tad zārkā ielika naudu, lai nevienam nekāds ļaunums nepiemestos (34126).⁸¹⁹ Kristīgo priekšstatu ietekmē monētas apbedījumos būs liktas, lai būtu, ar ko samaksāt par iekļūšanu debesīs: “Mironim iespiež lupatiņā iesietu sudraba vērdu rokā kā vārtu naudu, debesīs ieejot” (20998).⁸²⁰ Tāpat: „Mironim dod līdzī naudu, ko atdot sv. Pēterim, lai ielaiž debesīs” (34104).⁸²¹ Arī J.Maļeckis 16. gs. raksta, ka kapā met naudas gabalus, tā mirušos apgādājot ar ceļa naudu.⁸²² Rakstītie avoti un folkloras materiāls liecina, ka monētas jaunos laikos bija kļuvušas par sava veida universālu kapu piedevu, kas aizstāja citas lietas. Dāvida Celaka 1664. gada ziņojumā teikts, ka mirušajiem šķirstā dod līdzī drusku naudas, ar

⁸¹² Берга Т., М. Монеты в археологических памятниках Латвии IX – XII вв. – Рига, 1988. – С. 57.

⁸¹³ Rusovs B. Livonijas kronika /Tulkojis cand. hist. Ed. Veispals. – R., 1926. – 61. lpp.

⁸¹⁴ Buchholtz A. Über die Burg Holme und die Kirche in Holme // Sb. Rig. 1904. – Riga, 1905. – S. 217. Mugurēvičs Ē. Arheoloģiskie izrakumi Mārtiņsalas baznīcā 1968./1969. gadā – LU LVI 217

⁸¹⁵ Mannhardt W. Letto – Preussische Götterlehre. – R., 1936. – 674 s. Bregžis K. Baznīcu vizitācijas protokoli. R., 1931. – 136 lpp. u.c.

⁸¹⁶ Urtāns J. Svētupes lībiešu upuralas arheoloģiskās izpētes rezultāti //LPSR ZAV. – R., 1980. – Nr. 11. – 73. lpp.

⁸¹⁷ Berga T. Numismātika par Latvijas senatni. – R., 1992. – 42. – 46. lpp. Berga T. Dobeles viduslaiku kapsētas monētas un to nozīme apbedīšanas rituālā (14. – 17. gs.) //AE. – R., 2000. – XX laid. – 40., 41. lpp. u.c.

⁸¹⁸ Šmits P. latviešu tautas ticējumi. R., 1940. – III sēj. – 1272. lpp.

⁸¹⁹ Šmits P. latviešu tautas ticējumi. R., 1941. – IV sēj. – 2062. lpp.

⁸²⁰ Šmits P. latviešu tautas ticējumi. R., 1940. – III sēj. – 1279. lpp.

⁸²¹ Šmits P. latviešu tautas ticējumi. R., 1941. – IV sēj. – 2060. lpp.

⁸²² Maletija H. Libellus de Sacrificiis et Idolatria Veterum Borussorum Livonum, aliarumque vicinarum gentium. Karalaučos, 1551. Skat. Spekke A. Latvieši un Livonija 16. gs. – R., 1935. – 273. lpp.

ko tie viņā dzīvē savā grūtā darbā varēti baltmaizi vai arī citu, kas vajadzīgs, nopirkt.⁸²³ Malienā pierakstītajā ticējumā norādīts, ka darbarīku vietā zārkā tiek likta nauda, domādami, ka par naudu viņā saulē visu varot dabūt (34111).⁸²⁴

Plašu informāciju par monētām un ar tām saistītajiem ticējumiem satur Rietumeiropas folkloras materiāls.⁸²⁵ Neskatoties uz kristīgās ticības un baznīcas lielo ietekmi, monētas šeit saglabājās arī kā kapu piedevas, par ko liecina to atradumi kapsētu apbedījumos.⁸²⁶ Interesanti, ka arī Latvijas pilsētu kapsētās un apbedījumos baznīcās, kur vērojama spēcīgāka Rietumeiropas tradīciju ietekme, monētas nereti konstatētas kapu inventārā. Tās atklātas Livonijas arhibīskapa Mihaela Hildenbranda (†1509) apbedījumā Rīgas Doma pagalmā un Livonijas Ordeņa landmaršala Andreja Štenberga (†1375) kapā Aizkraukles baznīcā.⁸²⁷ Acīmredzot rituālo monētu līdzdošanu kapā praktizējuši ne tikai pamatiedzīvotāji, bet arī sveštautieši. Vietējo iedzīvotāju vidū populāri bijuši monētpiekariņi, kas ļoti plaši pārstāvēti jau vēlā dzelzs laikmeta apbedījumos. Iespējams, ka monētas līdzīgi kā citi piekariņi nēsāti un līdzī doti mirušajiem kapā kā amuleti – aizsarglīdzekļi pret ļauniem gariem un slimībām u.c. Šāda veida atradumi vēsturisko laiku kapos, liecina par seno tradīciju kontinuitāti, lai gan viduslaikos varēja pastāvēt jaukts ticējumu kopums, kas sevī ietvēra gan senos, gan ar kristietību saistītos reliģiskos priekšstatus. Viduslaikos ļoti izteikta bija ticība dažādu lietu dziednieciskajām un aizsarg spējām. Piemēram, dziednieciskas spējas tika piedēvētas Švābijā (*Schwäbisch Hall*) 13., 14. gs. kaltajiem feniņiem ar krusta, enkura, lodes u.c. attēliem.⁸²⁸ Apstiprinājums līdzīgiem priekšstatiem rodams arī Livonijas rakstītajos avotos. 16. gs. sākuma sarakstē starp Tērbatas bīskapu un Krievzemes cara Ivana patēvu kņazu Mihaelu Ļvoviču Gļinski (1470 – 1534) minēta apmaiņa ar dažādām „dziednieciskām” lietām un ārstnieciskām zālītēm. Tērbatas bīskaps nosūtījis divus no Ķēlnes atvestos feniņus, kuriem bija izsisti caurumi piekāršanai ar Kristus krusta naglu. Šīm monētām piedēvēja dziedniecisku iedarbību pret slimībām, ja tos nēsāja kaklā vai sasildīja rokā.⁸²⁹ Daudz plašāk dažādi māņi saistībā ar monētām pastāvējuši un praktizēti vienkāršās tautas vidū, par ko tikai daļēji saglabājušās ziņas folkloras materiālā.

⁸²³ Straubergs I. Alūksnes mācītāja Dāvida Celaka ziņojums konsistorijai par latviešu bērnu paražām 1664.g. // SM. – R., 1936. – II sēj. – 122. lpp.

⁸²⁴ Šmits P. latviešu tautas ticējumi. R., 1941. – IV sēj. – 2061. lpp.

⁸²⁵ Geld //Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens /Hrsg. Von E.Hoffmann-Kreyer. – Berlin und Leipzig, 1929/1930. – Bd. II. – S. 590. – 647.

⁸²⁶ Derwein H. Geschichte des christlichen Friedhofs in Deutschland. – Frankfurt am Main, 1931. – S. 28., 29. Grinder-Hansen K. Dødemønter fra danske kirker og kirkegårde //Hinkuin 17. – Finland, 1987. – S. 147. – 162. u.c.

⁸²⁷ Jaksch R. Das gemauerte Grab im Domhof zu Riga //Sb. Rig. 1892. – R., 1893. – S. 63. Pētera Stepiņa 1944. gada ziņojums Pieminekļu Valdei par izrakumiem Livonijas Ordeņa landmaršala Andreja Šteinberga kapa vietā Aizkraukles baznīcā (glabājas LNVM Pieminekļu Valdes arhīvā).

⁸²⁸ Harmening D. Wörterbuch des Aberglaubens. – Stuttgart, 2005. – S.173.

⁸²⁹ Hildebrand H. Die Arbeiten für das Liv-, Est- und Kurländische Urkundenbuch im Jahre 1875/76. – Riga, 1877. – S. 43., 44.

Citētie bēru apraksti un ticējumi liecina, ka kapu inventāra līdzī došanas tradīcija bijusi cieši saistīta ar bailēm no nāves un mirušā. Tā liecina arī par rūpēm, kas tika izrādītas aizgājējiem un par to kādu iztēlojās dzīvi pēc nāves. Šajā sakarā hroniku, ceļojumu un citu rakstīto avotu autori ironizējuši par ieroču, šujamrīku, pārtikas, naudas līdzī došanu kapā un par ticējumiem, kas saistīti ar aizkapa dzīvi. Viduslaikos kapu inventārs uzlūkojams par mirušā dzimuma un sociālā statusa atribūtu. Sievietēm tās bija rotas, bet vīriešiem – ieroči. Rotas, darbarīki, ieroči un citi priekšmeti pildīja arī aizsargfunkcijas un līdzīgi kā dzīves laikā arī pēc nāves kalpoja kā līdzeklis cīņā pret ļauno. Jaunajos laikos, kad kapu inventārs kļuva simbolisks un piedevu klāsts standartizējās, to līdzī došana varēja kļūt par vienkāršu ieradumu, kas bieži vien tika praktizēta bez dziļākas domas un pamatojuma. Šādu faktu konstatējis Kurzemes – Zemgales hercogistes superintendents P. Einhorn, aprakstot paša pieredzēto gadījumu. Kādas sievietes bērēs viņas dēls pabāza zem zārka vāka naudu, kad viņam par to prasīja, viņš atbildēja, ka esot tāds ieradums, viņš to neesot iesācis un negribot arī beigt.⁸³⁰

⁸³⁰ Einhorn P. Reformatio Gentis Letticae in Ducatu Curlandiae 1636 //Über die religiösen Vorstellungen der alten Völker in Liv und Ehtland.- R., 1857. – S. 62., 63.

IV nodaļa

Arheoloģiski pētītās 14. – 18. gs. apbedīšanas vietas

Apbedīšanas vietas ir nozīmīgs izpētes objekts, kas raksturo vairākus laicīgās un garīgās dzīves aspektus. Pētījumi viduslaiku un jauno laiku kapsētās sniedz informāciju par vietējo iedzīvotāju reliģiskās dzīves norisēm, ļauj spriest par situāciju kāda izveidojās pēc mūsdienu Latvijas teritorijas kristianizācijas un pastāvēja vēlākajos gadsimtos. Tāpat, 14.–18. gs. apbedīšanas vietu arheoloģiskais un antropoloģiskais materiāls netieši liecina par atsevišķu reģionu un novadu apdzīvotību, iekšējās kolonizācijas gaitu un apstākļiem. Aplūkojot šo plašo jautājumu loku nepieciešams pievērst uzmanību 14.–18. gs. apbedīšanas vietu klasifikācijas problemātikai. Mūsdienu Latvijas teritorijā un tuvākajās kaimiņu zemēs (Lietuvā, Igaunijā, bijušajā Prūsijā), pēc to kristianizācijas izveidojās un vēlāk saglabājās reģionāla īpatnība. Atšķirībā no Rietumeiropā un Centrāleiropā ievērotās kārtības, kad pie noteiktas draudzes piederošie iedzīvotāji apmeklēja baznīcu, šeit kristīja savus bērnus, laulājās un apglabāja mirušos, iepriekš minētajās zemēs līdz pat 18./19. gs. mijai mirušo apbedīšana netika koncentrēta tikai pie draudžu baznīcām ierīkotajās kapsētās, bet paralēli izmantoja citas šim nolūkam izraudzītas vietas. Šī iemesla dēļ 14.–18. gs. apbedīšanas vietas ir grūti definēt vienā terminā. Latviešu valodā trūkst arī atbilstošu vārdu, kas raksturotu piemēram pie baznīcām ierīkotās kapsētas, kā tas ir svešvalodās (*Kirchhof*, *Churchyard*, *Šventorius*). Atšķirībā no aizvēstures perioda, kur apbedīšanas vietas iespējams apzīmēt lietojot vienu vārdu – kapulauks, viduslaiku un jauno laiku apbedīšanas vietu apzīmēšanai tiek izmantoti vairāki atšķirīgi termini. Arheoloģiskajā literatūrā tiek lietoti vairāki apzīmējumi, piemēram, ciema, lauku kapsētas, baznīcu kapsētas, kapulauki, kapenes, pārvaldes centru, lokālās apbedīšanas vietas u.c. Nekonsekvence terminu izvēlē liecina par daudzveidību, kas pastāvējusi viduslaiku un jauno laiku apbedīšanas vietu vidū, kā arī par pētnieku centieniem izcelt dažādus aspektus. Lietotie termini saistīti ar teritoriālo, administratīvo principu un apbedīšanas vietu raksturu un statusu. Nenoliedzami apbedīšanas vietu statusam bijusi būtiska nozīme. Lielu uzmanību tam pievērsuši jau laikabiedri. Atkarībā no baznīcas vadības pārstāvju nostājas un attieksmes apbedīšanas vietu statuss laika gaitā nereti ir arī mainījies. Arheoloģiski pētīto apbedīšanas vietu vidū statuss ir grūti nosakāms. Šajā ziņā maz ko var līdzēt arī rakstīto avotu ziņas. Konkrēta informācijas par noteiktiem objektiem vairāk sastopama tikai no 17., 18. gs. Izņēmums ir draudžu baznīcas un pie tām ierīkotās kapsētas, kuras dokumentētas labāk. Diemžēl no kopējā arheoloģiski pētīto 14.–18. gs. apbedīšanas vietu skaita tās sastāda tikai nelielu daļu. No kopējā aplūkotā apbedīšanas vietu skaita (217), pie baznīcām ierīkotās kapsētas pētītas tikai 28 (13%) gadījumos. Pārējo

saistība un konteksts ar draudžu baznīcām un filiālēm ir neskaidrs. Šajā promocijas darba nodaļā analizēta ar apbedīšanas vietu klasifikāciju saistītā problemātika, līdzšinējie klasifikācijas mēģinājumi un pazīmes pēc kurām tā veikta un būtu veicama.

1. Līdzšinējās vēsturisko laiku apbedīšanas vietu klasifikācijas

Nemot vērā vēsturisko situāciju un reģionālo īpatnību, kas pastāvējusi tagadējā Latvijas teritorijā un kaimiņu zemēs, apbedīšanas vietu grupēšanu un šķirošanu veikuši jau laikabiedri un vēlāk šai problēmai pievērsušies arī rakstīto avotu, folkloras materiāla un arheoloģisko liecību pētnieki. Liecības par 14.–18. gs. apbedīšanas vietu šķirošanu vai dalīšanu atrodamas jau viduslaiku un agro jauno laiku rakstītajos avotos. Laikabiedri vairāk pievērsuši uzmanību apstāklim vai mirušie apglabāti baznīcas sankcionētās vai citās – neatzītās vietās. Piemēram, 1428. g. Rīgas provinces baznīcas statūtos norādīts, ka pēc sena paraduma daži jaunkristītie jeb zemnieki mēdzot apbedīt savus mirušos mežainos laukos kopā ar ieročiem un citās profānās (neiesvētītās) vietās, kur apbedīti viņu pagānisko laiku vecāki un draugi.⁸³¹ Plašāka informācija par šāda veida apbedīšanas vietām atrodama 16.–18. gs. dokumentos (baznīcu vizitāciju protokolos, baznīcu grāmatu ierakstos, vēsturiskos zemju apcerējumos u.c.).⁸³² Rakstītajos avotos sniegtā informācija ir pretrunīga. Situācijas vērtējumu noteikusi autoru konfesijai piederība, kā arī katra konkrētā autora nostāja. Ko vieni respektējuši, to otri nolieguši un apkarojuši. Salīdzinoši grūti ir spriest par viduslaikiem, jo atskaitot 1428. gada dokumentu, nav cita izsmeļošāka avota, kas raksturotu situāciju pirms un pēc tam. Arheoloģiskajā literatūrā bieži minēta pāvesta Inocenta III 1214./1215. g. Zobenbrāļu ordenim adresētā bulla, kurā it kā atrodamas norādes par tiesībām jaunkristītajiem pašiem izraudzīt apbedīšanas vietu un veidu kā apglabāt mirušos.⁸³³ Diemžēl bullas saturs nav saglabājies izvērstā formā. 14. gs bullu reģistrā atzīmētas vienīgi dokumenta sadaļas, kuru konteksts paliek neatklāts.⁸³⁴ Tajā lietoto frāzi *conversi eligant sepulturam ad eorum voluntatem* var skaidrot dažādi. Literatūrā iegājis uzskats, ka pāvesta norādījumi skaidrojami ar katoļu baznīcas toleranci apbedīšanas jautājumā, kas tiek interpretēti ar pāvesta sniegto

⁸³¹ (...antiquum gentilitatis morem a nonnullis sive rusticis hujus patrie hucusque abusive continuatum, quo sacra cimiteria contempnendo preeligunt se in campis silvestribus cum feris sepeliri ac etiam in quibusdam locis prophanis, ubi ipsorum parentes et amici sue gentilitatis temporibus sunt sepulti ...) Hildebrand H. Liv. – Est – und Curländisches Urkundenbuch. – Riga, Moskau, 1881. – Bd. VII. – Nr. 690. – S. 479.

⁸³² Sehling E. Die evangelischen Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts. – Leipzig, 1913. – Bd. 5. – S. 53., 79., 105; Einhorn P. Historia Lettica // Über die religiösen Vorstellungen der alter Völker in Liv – und Ehstland. – R., 1857. – S. 30 - 32; Bregžis K. Baznīcu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 136 lpp; Mannhardt W. Letto – preussische Götterlehre. – R., 1936. – 674 s; Kurtz Ed. Verzeichnis alter Kultstätten in Lettland // Mitteilungen aus der livländischen Geschichte. – R., 1924. – Bd. XXII. - H.2. – S. 47. – 119. u.c.

⁸³³ Straubergs K. Lettisk folketro om de döda //Nordiska Museets Hanlingar: 32. – Stockholm, 1949. – 74., 90. lpp. Latvijas PSR arheoloģija. – R., 1974. – 297. lpp. Valk H. Rural cemeteries of southern Estonia 1225 – 1800 AD. – Visby-Tartu, 2001. P. 97. u.c.

⁸³⁴ Arbusow L. Römischer Arbeitsbericht I //Latvijas Universitātes raksti (Acta Universitatis Latviensis). – R., 1928. – XVII sēj. – S. 297., 323., 420.

iespēju jaunkristītajiem konsekventi neievērot baznīcas apbedīšanas normas, akcentējot tieši apbedīšanas vietas brīvu izvēli.⁸³⁵ Šeit jānorāda, ka līdzīgas vārdu kombinācijas par apbedīšanas vietas brīvi izvēli plaši lietotas viduslaiku baznīcas dokumentos. Piemēram, piektā Laterāna koncila (1512-1517) lēmumos, par mūku ordeņu privilēģijām, sastopama izteiksmes forma: „*in eorem ultima voluntate sepulturam sibi libere eligere possint*” (savos testamentos var brīvi sev izvēlēties kapa vietu), tāpat „*sepulturam, ubi voluerint, eligere valeant*” (var brīvi izvēlēties sev apbedīšanas vietu).⁸³⁶ Līdzīgi formulējumi sastopami arī Zobenbrāļu un Livonijas ordenim pāvestu adresētajās bullās. Piemēram, Pāvesta Inocenta III 1210. gadā apstiprinātajā vienošanā starp Zobenbrāļu ordeni un bīskapu Albertu, 8. punktā, kurā reglamentēta apbedīšana, norādītas brīvas apbedīšanas tiesības ordeņa brāļiem un tiem, kas vēlas tikt apbedīti pie viņiem, neatraujot ienākumus baznīcām, kuras uzņem mirušos.⁸³⁷ Rakstītajos avotos lietotā frāze par brīvu apbedīšanas izvēli atbilst kanoniskajos likumos iekļautajai normai, ka ikvienam ir tiesības izraudzīt apbedīšanas vietu pēc saviem ieskatiem. Viduslaikos ar to saprata noteiktu vietu draudzes baznīcā vai ārpus tās, kādā citā – kaimiņu draudzes vai klostera kapsētā.⁸³⁸ Iespējams, ka Inocenta III bullā ir bijuši izteikti nosacījumi, kuros reglamentēta mirušo apbedīšana bīskapiju, ordeņa draudžu un klosteru starpā. Nav pamata domāt, ka šajā dokumentā būtu atļauts vietējiem iedzīvotājiem pašiem izraudzīt apbedīšanas vietas vai izmantot agrāka perioda kapulaukus. Nenoliedzami šāda iespēja nav izslēdzama, jo dažādas atkāpes jaunkristītajiem (neofītiem) Livonijā sākotnēji tika pieļautas slēdzot laulības.⁸³⁹ Līdzīga rakstura atvieglojumi varēja pastāvēt arī attiecībā uz mirušo apbedīšanu. Katrā ziņā dažādas atkāpes no dogmām nebija paredzētas kā ilgstošas normas, bet gan kā īslaicīgi – pārejas pasākumi. Par to liecina iepriekš minētie Rīgas provinces 15. gs. sākuma sinodes lēmumi, kā arī citi 13.–15. gs. dokumenti. Piemēram, 1249. gadā starp Pamedes, Vārmes, Nātangas prūšiem un Vācu ordeni noslēgtajā līgumā nav atrodamas norādes par kaut kādiem atvieglojumiem, kas skartu reliģisko dzīvi un ar to saistītos pienākumus. Kristburgas miera līgumā skaidri un nepārprotami norādīts, ka prūšiem turpmāk pēc kristiešu paražām jāapbedī savi mirušie kapsētās un viņi nedrīkst tos vairs sadedzināt vai aprakt kopā ar zirgiem, cilvēkiem, ieročiem, drēbēm vai citām vērtīgām lietām.⁸⁴⁰ Cita lieta,

⁸³⁵ Straubergs K. Lettisk folketro om de döda //Nordiska Museets Hanlingar: 32. – Stockholm, 1949. – 74., 90. lpp. Latvijas PSR arheoloģija. – R., 1974. – 297. lpp. Valk H. Rural cemeteries of southern Estonia 1225 – 1800 AD. – Visby-Tartu, 2001. P. 97.

⁸³⁶ Wohlmuth J. Dekrete der Ökumenischen Konzilien (Konzilien des Mittelalters). – Paderborn, München, Wien, Zürich, 2000. – Bd.2. – S.647. – 648.

⁸³⁷ LUB1. – Bd. I, Reg. 21.

⁸³⁸ Lex P. Das kirschliche Begräbnisrecht (historisch – kanonisch dargestellt). – Regensburg, 1904. - S. 164. – 198.

⁸³⁹ Švābe A. Senās Latvijas vēstures avoti. – R., 1937. – I. burtnīca. – 23., 24., 184. lpp.

⁸⁴⁰ ([..] *quod ipsi vel heredes eorum in mortuis comburendis vel subterrands cum equis sive hominibus vel cum armis seu vestibus vel quibuscunque aliis preciosis, vel eciam in aliis ritus gentilium de cetero non servabunt,*

ka Livonijas pastāvēšanas laikā un arī vēlākajos gadsimtos ilgstoši saglabājās prakse mirušos apglabāt ar draudžu baznīcām tieši nesaistītās apbedīšanas vietās, kā arī apgērbā un ar kapu piedevām. Šo lokālo īpatnību pamanīja un pret to vēlāk arī vērsās reformācijas kustības piekritēji. Reformācijas gaitā tika pārskatīta līdzšinējā garīgā aprūpe un vietējo iedzīvotāju garīgās dzīves norises. Tajā skaitā sākot ar 16.gs. otro pusi tika uzsākta apbedīšanas vietu izmantošanas ierobežošana, kuras neatradās pie draudžu baznīcām un nebija ar tām saistītas. Lielāki panākumi šajā ziņā tika gūti zviedru un vēlāk krievu pakļautajos novados (Vidzemē un tagadējā Igaunijā). Šeit tā dēvēto lokālo kapsētu izmantošana 18. gs. gaitā tika pakāpeniski pārtraukta. Kurzemes–Zemgales hercogistē un Prūsijas zemēs situācija izveidojās nedaudz atšķirīga. Šeit, neskatoties uz baznīcas vadības nosodošo nostāju, ar baznīcām nesaistītās apbedīšanas vietas daudzviet turpināja pastāvēt. Līdzīga aina vērojama arī katoliskajos novados, tagadējās Latvijas un Lietuvas teritorijā. Kontrreformācijas un vēlāka laika rakstītajos avotos ar baznīcām nesaistīto apbedīšanas vietu izmantošana netika aplūkota kā galvenā problēma, kas būtu jārisina.

Rakstīto avotu iespaidā un vadoties pēc to konteksta, garīgās dzīves norises atšķirīgi vērtējuši 19. un 20. gs. pētnieki. Daudz piesardzīgāki savos secinājumos par apbedīšanas vietām, kuras nav atradušās pie baznīcām, bijuši Prūsijas un Lietuvas vēstures pētnieki. Nereti tās atzīmētas kā alternatīvas kapsētas, paralēli draudžu baznīcām, kuras respektējusi arī baznīcas vadība.⁸⁴¹ Mūsdienu Latvijas un Igaunijas teritorijas vēstures pētnieki lokālo apbedīšanas vietu ierīkošanu un izmantošanu galvenokārt aplūkojuši vadoties pēc 17., 18. gs. rakstītajos avotos sniegtās interpretācijas, to nekritiski vispārinot un attiecinot arī uz agrākiem laikiem. Kapsētas, kas nav atradušās pie draudžu baznīcām lielākoties aplūkotas kā neiesvētītas, nelegālas, zemnieku pašu izraudzītas apbedīšanas vietas, kur mirušie aprakti pēc senču tradīcijām.⁸⁴²

Rakstīto avotu norādes par mirušo apbedīšanu krūmos, mežos un laukos, radījuši arī maldīgu pieņēmumu, ka vietējiem iedzīvotājiem līdz pat 16. gs. vispār neesot bijušas šim nolūkam speciāli atvēlētas kapsētas, bet mirušie apglabāti nenoteiktās vietās. Šo uzskatu pārstāvējuši latviešu folkloras pētnieki, atsaucoties uz tautas dziesmām, kurās salīdzinoši reti minēts vārds kapsēta, bet lielākoties dziesmās runāts par gulēšanu baltā smilšu kalniņā, zem

sed mortuos suos iuxta morem christianorum in cymiteriis sepelient et non extra[...]) Švābe A. Senās Latvijas vēstures avoti. – R., 1940., II. Burtnīca, - 283., 287. lpp.

⁸⁴¹ Kosman M. Drogi zaniku pogaństwa u baltów. – Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1976. – S. 66 – 71; Okulicz-Kozaryn Ł. Dzieje Prusów. – Wrocław, 2000. – S. 468., 469.

⁸⁴² Hausmann R. Auserkirchliche Begräbnisplätze im Estenlande in christlicher Zeit // Separatabdruck aus der Illustr. Beilage der Rig. Rundschau. – R., 1902. – Nr. 11. – S. 3. - 20; Campe P. Begräbnisstätten und Friedhöfe Lettlands // Baltische Hefte. 1956. – S. 16. – 18; Strods H. Latviešu zemnieku 17. gs. dzīves veids un tradīciju apskats //AE. – R., 1970. – IX laid. – 100. – 103. lpp. u.c.

zaļas velēniņas un tml.⁸⁴³ Bārenīte maza būdama nav redzējusi, kur gulēja tēvs, māmiņa, tikai ganīdama viņa uziet smilšu kalniņu, kur tie guļ zem zaļas velēniņas.⁸⁴⁴ Šajā sakarā 1929. un 1930. gadā izdotā periodiskā izdevuma Izglītības ministrijas mēnešraksta numuros izvēršusies polemika jautājumā par to kā saprotamas un izskaidrojamas rakstīto avotu liecības. LU teoloģijas fakultātes profesors L. Adamovičs, oponējot filologa J. Zēversa apgalvojumam, pamatoti norādījis, ka „latviešiem” pastāvējušas noteiktas – speciāli apbedīšanai paredzētas vietas, kuras rakstītajos avotos sauktas dažādi gan par kapelu vietām, krūmu kapsētām vai vienkārši apbedīšanas vietām mežos un tīrumos (*Begräbnissen im Felde und Walde*).⁸⁴⁵ Noteiktu apbedīšanas vietu pastāvēšanu aizvēstures periodā, viduslaikos un arī vēlāk apstiprinājuši līdzšinējie arheoloģiskie pētījumi kapulaukos un kapsētās.⁸⁴⁶

Arheoloģiskās liecības apbedīšanas vietu rakstura un statusa skaidrošanā pirmo reizi izmantojis Tartu Universitātes profesors Rihards Hausmans. Savā 1902. gadā publicētajā rakstā viņš mēģinājis pēc arheoloģiskajām pazīmēm analizēt apbedīšanas vietas, atsaucoties un sasaistot tās arī ar rakstīto avotu liecībām. Autors norādījis jau agrāk pamanīto īpatnību, ka bijušajā Livonijā, tagadējās Igaunijas un Latvijas teritorijā, paralēli draudžu baznīcu kapsētām 13. – 18. gs. gaitā izmantotas vietējo iedzīvotāju pašu izraudzītas vietas. R. Hausmans tās dēvē par ārpus baznīcu apbedīšanas vietām (*Auserkirchliche Begräbnisplätze*), jeb ar baznīcām nesaistītām apbedīšanas vietām. Mirušie šajos kapos parasti guldīti ar kapu piedevām, uzkalniņos vai zem akmeņu konstrukcijām, izvietoti izklaidus vai vairākās kārtās. Apbedīšanu kārtas, autors mēģina skaidrot ar vietējo iedzīvotāju tradīciju un nevērīgu mirušo apbedīšanu masu kapos, ko varēja sekmēt kara, bada un dažādu epidēmiju radītie apstākļi. R. Hausmans secina, ka prakse mirušos apglabāt ar baznīcām nesaistītās vietās 13. – 18. gs. ir pārmantota no aizvēstures perioda. Tāpēc bieži mirušo apbedīšana pēc senču tradīcijām turpināta agrāka perioda kapulaukos un nereti šim nolūkam izraudzītas arī kulta vietas.⁸⁴⁷

Plašāku apcerējumu par vēsturisko laiku apbedīšanas vietām Latvijas teritorijā 1956. gadā publicējis arhitekts Pauls Kampe. Trimdā izdotajā rakstā: „*Latvijas apbedīšanas vietas un kapsētas*” autors līdzīgi kā R. Hausmanis viduslaiku un jauno laiku apbedīšanas vietas grupējis pēc principa vai tās atradušās pie draudžu baznīcām vai šķirtas no tām. Pēdējai apbedīšanas vietu kategorijai pievērsta salīdzinoši neliela uzmanība. Rakstā uzskaitīti vairāki

⁸⁴³ Šmits P. Miršana un bēres // Latvju tautas daiņas X. – R., 1932. – 781. lpp. Ancelāne A. Latviešu bērnu ieražas // Latviešu tautasdziesmas izlase III. – R., 1957. – 582. lpp.

⁸⁴⁴ Zēvers J. Latviešu baznīca kultūras vēstures gaismā // Izglītības ministrijas mēnešraksts (turpmāk IMM). – R., 1929. – I pusgads. – 385. lpp.

⁸⁴⁵ Piezīmes pie Dr. phil. J. Zēvera raksta „Latviešu baznīca kultūras vēstures gaismā” // IMM. – R., 1929. – II pusgads. – 349., 350., 353. lpp. Piezīmes pie Dr. phil. J. Zēvera atbildes baznīcas terminoloģijas lietā // IMM. – R., 1930. – I pusgads. – 98. – 100. lpp.

⁸⁴⁶ Urtāns V. Vīnakaļna kapulauks pie Stukmaņiem (13. – 17. gs.) // AE. – R., 1962. – IV. laid. – 21., 27. lpp.

⁸⁴⁷ Hausmann R. Auserkirchliche Begräbnisplätze im Estenlande in christlicher Zeit // Separatabdruck aus der Illustr. Beilage der Rig. Rundschau. – R., 1902. – Nr. 11. – S. 3. – 20.

potenciālie šāda veida arheoloģiskie pieminekļi un savruptradumu vietas (Krimuldas Annas kalns, Valmieras Zilaiskalns, Burtnieku Riņņukalns, Puzes Lejaskrogs u.c). Autors lielāku uzmanību veltījis rakstīto avotu liecību un baznīcu kartogrāfiskā materiāla analīzei, kas sniedz informāciju par kapsētu plānojumu, apbedīšanas vietu izvēli, izmaiņām baznīcas vadības un laicīgās valdības nostājā par to ierīkošanu, izmantošanu, apbedīšanas vietu pārcelšanu ārpus dzīvesvietām u.c.⁸⁴⁸

Vadoties pēc arheoloģiskajām liecībām vēsturisko laiku apbedīšanas vietas analizējusi arheoloģe A. Zariņa.⁸⁴⁹ Autore apkopojusi un aplūkojusi līdz 20. gs. 70 gadu vidum Latvijas lauku novados arheoloģiski pētīto 13.–17. gs. apbedīšanas vietu materiālu. Klasificējot apbedīšanas vietas viņa pieturējusies jau agrāk arheoloģijas literatūrā lietotajam dalījuma kapsētās un kapulaukos. Šeit gan jānorāda, ka līdz 1974. g., kad grāmatā Latvijas PSR arheoloģija tika publicēta šī atsevišķā sadaļa par kapulaukiem un kapsētām, arheoloģijas literatūrā nepastāvēja konsekvences šo terminu pielietojumā. Attiecībā uz viduslaiku apbedīšanas vietām biežāk tika lietots termins kapulauks vai senkapi. Nereti arī pie baznīcām un viduslaiku piļu tuvumā ierīkotās kapsētas Mārtiņsalā, Aizkrauklē, Sēlpilī u.c. tika dēvētas par kapulaukiem. Acīmredzot ar kapsētām toreiz asociējās jaunāko laiku apbedīšanas vietas, kādēļ izvairījās šo terminu izmantot attiecībā uz viduslaiku kapu vietām. A. Zariņas klasifikācija sekmēja tobrīd salīdzinoši mazāk lietotā termina – kapsēta – plašāku pielietojumu arheologu darbos, ar ko radās iespēja izdalīt un nošķirt apbedīšanas vietu kategorijas. Analizējot materiālu, aplūkoti un izcelti vairāki kritēriji (apbedīšanas tradīcijas, kapu inventāra daudzums apbedījumos, apbedīšanas vietu situācija jaunās vietās vai agrāka perioda pieminekļos, apbedīšanas vietu iekārtojums un plānojums). Apbedīšanas vietu klasifikācija tomēr šķiet, ka veikta pamatā vadoties pēc viena kritērija, proti apbedīšanas tradīcijām, kas ietver vairākas pazīmes (kapu orientāciju, mirušo inhumāciju vai kremāciju, akmeņu, ogļu, paparžu un kapu piedevu atrašanos apbedījumos). Pēc šīs klasifikācijas pie kapulaukiem pieskaitītas lielākā daļa apbedīšanas vietas, kuras līdz 16. gs. nav atradušās pie baznīcām un pārvaldes centriem. Savukārt ar kapsētām identificētas pie draudžu baznīcām, pilsnovadu centros, kā arī sākot ar 16. gs. vidu lauku novados ierīkotās apbedīšanas vietas. Sadaļā pie kapsētām atsevišķi pieminēti arī agrāka perioda pieminekļi (dzīvesvietas un kapulauki), kuros nereti ierakti vēsturisko laiku kapi. Pēc autores dotajām norādēm tās uzlūkojamas par baznīcas legalizētām vai epizodiski izmantotām apbedīšanas vietām. A. Zariņas apbedīšanas vietu klasifikācijā izcelti pārvaldes centri, kur agrāk seno paražu vietā stingrāk ievērotas baznīcas noteiktās normas. Turpretim no pārvaldes centriem attālākajos novados salīdzinoši ilgāk vērojama seno bērnu tradīciju noturība. 13.–17. gs. apbedīšanas vietu

⁸⁴⁸ Campe P. Begräbnisstätten und Friedhöfe Lettlands // Baltische Hefte. 1956. – S. 13. – 30.

⁸⁴⁹ Latvijas PSR arheoloģija. – R., 1974. – 295. – 300. lpp.

arheoloģiskais materiāls daļēji sadalīts divās daļās, kas pēc mūsdienu Latvijas vēstures periodizācijas atbilst – viduslaikiem un agrajiem jaunajiem laikiem. Izmaiņas apbedīšanas tradīcijās ievērojami spilgtāk vērojamas jauno laiku apbedījumos. Savukārt viduslaiku kapos vēl salīdzinoši labi izsekojama vēlā dzelzs laikmeta maztautu garīgās un materiālās kultūras pēctecība.

Vēsturisko laiku apbedīšanas vietas, vadoties pēc administratīvā principa, grupējuši arī citi Latvijas viduslaiku arheoloģijas pētnieki. Ē. Mугурēvičs savā disertācijā par pilīm un lauku apmetnēm viduslaiku Livonijā, 13.–16. gs. apbedīšanas vietas iedalījis divās grupas – piļu (*замковые*) un ciemu (*сельские*) kapsētās. Autors šo klasifikāciju pamatojis ar vairākiem kritērijiem. Atšķirības starp abām minētajām apbedīšanas vietu grupām izsekojamas vadoties pēc apbedīšanas tradīcijām, kapu inventāra daudzuma apbedījumos, kā arī apbedīšanas vietu novietojuma. Pie pirmās grupas autors ierīdojis kapsētas, kuras atrodas viduslaiku piļu tuvumā un kuru izmantošana sakrīt ar pils pastāvēšanas laiku. Pie pilīm ierīkotajās kapsētās mirušie galvenokārt apglabāti ievērojot baznīcas noteiktās normas, savukārt lauku jeb ciemu kapsētās vērojama spēcīgāka seno tradīciju noturība. Attiecīgi piļu kapsētas sastāda tikai 10% no arheoloģiski pētītajām apbedīšanas vietām. Pārējās klasificējas kā lauku kapsētas.⁸⁵⁰

Vadoties pēc līdzīgas pieejas un analogiem kritērijiem apbedīšanas vietu salīdzināšanu veicis arheologs A. Caune. Autors savā rakstā aplūkojis atšķirības starp pilsētu un lauku novadu kapsētām, izceļot pārvaldes centru noteicošo lomu kristianizācijas gaitā. Apbedīšanas vietas A. Caune klasificējis pilsētu, lauku draudžu un ciemu kapsētas.⁸⁵¹

Viduslaiku un jauno laiku apbedīšanas vietu problemātikas analīzei, izmantojot rakstīto avotu, folkloras liecības un arheoloģisko izrakumu materiālu, pēdējos gados plašāk pievērsies Tartu universitātes Arheoloģijas katedras vadītājs Heiki Valks. Sava pētījuma ietvaros viņš raksturojis apbedīšanas vietas, kuras nav atradušās pie draudžu baznīcām. Publicētās monogrāfijas nosaukumā autors lietojis plašākas nozīmes terminu – lauku kapsētas (*rural cemeteries*). Tekstā paralēli izmantoti vairāki citi termini – ciemu kapsētas, lokālās apbedīšanas vietas (*villig, local cemeteries*), kuru nozīme ir saprasta līdzīgi. Autors izdalījis divas apbedīšanas vietu kategorijas – draudžu baznīcas ar kapsētām un ar draudžu baznīcām nesaistītās apbedīšanas vietas, kuras pretnostatījis vienu otram. Materiāla analīzes gaitā tomēr norādīts, ka apbedīšanas vietu vidū pastāvējusi ievērojami lielāka daudzveidība, kas bijusi saistīta ar to izvēles un izmantošanas apstākļiem. Darba izstrādē atsevišķi analizētas vairākas pazīmes (apbedīšanas tradīcijas, kapu inventārs, apbedīšanas vietu lokalizācija u.c.), kuras

⁸⁵⁰ Мугуревич Э., С. Замки и сельские поселения в средневековой Ливонии (по археологическим материалам и письменным сведениям Латвии конца XII – середины XVI века). Автореферат диссертации. – Москва, 1983. – С. 13.

⁸⁵¹ Caune A. Christentum und heidnischer Volksglaube in Lettland während des 13. - 14. Jahrhunderts im Spiegel archäologischer Quellen // Rom und Byzanz im Norden. – Stuttgart, 1999. – Bd II. – S. – 74.

raksturo minēto kategoriju kapsētas. Tajā skaitā aplūkota to lokalizācija un konteksts konkrētā vietā un saistība ar dzīvesvietām, kapelām, dažādiem simboliem u.c. Vadoties pēc administratīvi teritoriālā principa, salīdzināta apbedīšanas vietu izplatība ar pilsētu, piļu, muižu un draudžu centriem. Šādā veidā analizēts šo centru atstātais iespaids, proti, vai tie ir spējuši ietekmēt lokālo kapsētu izplatību un izmantošanu. Apbedīšanas vietu topogrāfija liecina, ka šo centru iespaids nav bijis pietiekami liels, lai tie būtu kavējuši mirušo apbedīšanu ar draudžu baznīcām nesaistītās vietās. H. Valks secina, ka lokālo kapsētu raksturs un statuss ne vienmēr droši nosakāms, tāpat tas laika gaitā ir arī mainījies. Livonijas periodā un kontrreformācijas laikā iespējams, ka *de facto* lielākā daļa apbedīšanas vietas bijušas baznīcas atzītas un legalizētas. Spriežot pēc rakstīto avotu liecībām un folkloras materiāla lokālo kapsētu teritorijā atradušās kapelas un citi reliģiska rakstura simboli. Par centrāliem apbedīšanas vietu simboliem uzlūkojami arī akmens krusti, kas saistāmi ar kapsētu legalizēšanu un to teritorijas iesvētīšanu. Baznīcas vadības nostāja mainījies pēc reformācijas, kad mirušo apbedīšana šādās apbedīšanas vietās tika aizliegta, atzīstot galvenokārt tikai pie draudžu baznīcām ierīkotās kapsētas.⁸⁵²

Rezumējot jānorāda, ka vēsturisko laiku apbedīšanas vietas galvenokārt grupētas vadoties pēc administratīvā principa, akcentējot pārvaldes centru nozīmi un ietekmi. Atbilstoši šai pieejai nošķirtas pilsētu kapsētas no lauku novadu apbedīšanas vietām. Līdzīgi aplūkotas arī administratīvo (pārvaldes) centru kapsētas un lokālās, jeb vietējās apbedīšanas vietas. Jāsaka, ka atšķirības saskatāmas starp visām trijām kapsētu grupām – pilsētu, lauku novadu administratīvo centru (galvenokārt draudžu) un lokālajām – ar draudžu baznīcām tieši nesaistītajām apbedīšanas vietām. Vienīgi ne vienmēr tās konsekventi ir nošķiramas. Pamatā tas attiecas uz lauku novadu kapsētām. Bez draudžu baznīcām pastāvējušas arī filiāles un kapelas, kas arī bija centri ar ne mazāk lielu nozīmi. Ja draudžu atrašanās vietas lielākoties ir nosakāmas, tad agrākās filiāles un kapelas bieži vien vairs nav precīzi lokalizējamas. Tas nozīmē, ka lokālo apbedīšanas vietu spektrs ir ievērojami plašāks, kas ietvert dažāda statusa kapsētas. Aplūkojot pilsētu un lauku novadu draudžu, filiālbaznīcu un pie kapelām ierīkotās apbedīšanas vietas, izmantojams neitrālāks apzīmējums. Tās varētu dēvēt par baznīcu kapsētām, jeb baznīcas apbedīšanas vietām, ar vārdu baznīca saprotot institūciju, kas savulaik sankcionējusi apbedīšanu. Šaurākā nozīmē šis termins atspoguļo kapsētas būtību, proti, tās saistību ar baznīcu, kas varēja atrasties pilsētā, pilsdovada centrā – blakus viduslaiku pilij vai ciema teritorijā. Savukārt plašākā nozīmē par baznīcas kapsētām dēvējamas ar baznīcām saistītās apbedīšanas vietas, kur sakrālas celtnes varēja arī neatrasties. Diemžēl šo vietu

⁸⁵² Valk H. Rural cimiteries of southern Estonia 1225 – 1800 AD. – Visby – Tartu, 2001. – 115 p.

statuss ne vienmēr ir droši noskaidrojams. Bieži vien vienīgais informācijas avots, kas raksturo šīs apbedīšanas vietas ir arheoloģisko izrakumu materiāls.

2. Apbedīšanas vietu klasifikācijas pazīmes

Arheoloģisko izrakumu liecību nozīme apbedīšanas vietu klasifikācijas izstrādē nav pārvērtējama, jo informācija par katru konkrēto objektu nav pilnīga un viendabīga. Par nožēlu izpētes apjomi attiecībā uz visām arheoloģiski pētītajām kapsētām nav vienādi. Atšķirības pētījumu intensitātē pastāv ne tikai atsevišķu objektu ietvaros, bet arī starp mūsdienu Latvijas teritorijas vēsturiskajiem novadiem.⁸⁵³ Labāks ieskats un konteksts rodams par novadiem, kur izrakumi izdarīti vairāk un kapsētām, kur izrakumi veikti lielākos apjomos. Pazīmes pēc kurām vērtējamas apbedīšanas vietas, izdalāmas vadoties no plašāk pētītajiem pieminekļiem, kur gūstama pilnīgāka informācija. Apskatāmajā laika periodā svarīgi ņemt vērā arī baznīcas noteiktās apbedīšanas normas, kas ieviesušās pēc kristīgās ticības izplatīšanas un kuras raksturo izmaiņas apbedīšanas veidā, kapsētu novietojumā, iekārtojumā un plānojumā. Par paraugu klasifikācijai izmantojamo pazīmju noteikšanai un izdalīšanai ir izmantojamas pie draudžu baznīcām ierīkotās kapsētas. Vadoties pēc tām iespējams izvērtēt pārējās apbedīšanas vietas, meklējot līdzības un saskatot arī atšķirības. Būtiski atzīmēt, ka izrakumi šajās kapsētās ļauj spriest par situāciju un izsekot izmaiņām salīdzinoši ilgā laika posmā parasti sākot no 13., 14. gs. līdz pat 17., 18. gs.⁸⁵⁴ Raksturojot draudžu kapsētas un ar tām nesaistītās apbedīšanas vietas ir izdalāmas vairākas ar to lokalizāciju, iekārtojumu, izmantošanas laiku un apbedīšanu saistītās pazīmes.

2.1. Apbedīšanas vietu izvēle un to novietojums

Apbedīšanas vietu izvēles iemesli varēja būt dažādi, kas balstījās praktiskos apsvērumos kā arī reliģiska rakstura motivācijā. Mūsdienās ne vienmēr tos iespējams skaidri noteikt un nošķirt. Salīdzinoši grūti ir restaurēt arī tā laika situāciju un kontekstu, kādēļ apbedīšana veikta vienā vai otrā vietā. Acīmredzot, izvēli noteica katras konkrētās vietas atbilstība iecerēto mērķu īstenošanai. Nav izslēgts, ka apbedīšanas vietu izvēle bieži vien bijusi saistīta ar nejaušu apstākļu sakritību. Spriežot pēc kapsētu lokalizācijas dabā, lielākoties apbedīšanai izraudzītas augstākas vietas – smilšu, grants kalniņos vai pauguros. No 217 arheoloģiski pētītajām 14.–18. gs. apbedīšanas vietām, kuras izmantotas analīzei, 84% gadījumu tās bija situētas augstākās vietās. Tajā skaitā 11% gadījumu apskatāmā perioda kapi bija ierakti agrāka perioda uzkalniņu un akmeņu krāvumu kapulaukos. Pakalnu nogāzes un

⁸⁵³ Muižnieks V. 14. – 18. gs. apbedīšanas vietu pētniecības vēsture Latvija // AE. – Rīga, 2005. – Nr. XXII. – 226. – 254. lpp.

⁸⁵⁴ Campe P. Begräbnisstätten und Friedhöfe Lettlands // Baltische Hefte. 1956. – S. 13. – 30; Latvijas PSR arheoloģija. – R., 1974. – 295. – 300. lpp; Muižnieks V. Baznīcas apbedīšanas vietas Rietumvidzemē 13. – 18. gadsimtā // Latvijas Zinātņu Akadēmijas vēstis. – R., 2003. – Nr. 5.,6. – 10 – 34. lpp.

lēzenas vietas apbedīšanas vietu ierīkošanai un mirušo apbedīšanai izraudzītas tikai 16% gadījumu. Aptuveni 120 apbedīšanas vietas atradušās ūdens – ezeru, upju un strautu tuvumā. Parasti apbedīšanai atvēlēta neauglīgā, lauksaimniecībā neizmantojamā zeme – smilšu un grants pauguri. Arī latviešu folklorā kapu vietas tiek salīdzinātas ar baltiem smilšu kalniņiem, smiltaini vai sīkakmeņu zemīti.⁸⁵⁵ Apbedīšanas vietu izvietojums augstās – paugurainās vietās biežāk novērots saistībā ar vēsturisko laiku kapiem. It īpaši 16.–18. gs. kapsētas parasti situētas pakalnos. Hronoloģiski agrāka perioda kapulauki salīdzinoši bieži ierīkoti līdzenās vietās, to starp lauksaimnieciski izmantojamā zemē un ūdens krātuvju tuvumā. Domājams, ka apbedīšanai izraudzīto vietu izvietojums parasti bija pakārtots apkārtnes reljefam un dzīvesvietām.

2.1.1. Apbedīšanas vietas un dzīvesvietas

Dzelzs laikmeta kapulauki lielākoties situēti dzīvesvietu tuvumā, pāris desmitu un simtu metru attālumā no tām.⁸⁵⁶ Kapulauku un dzīvesvietu saistība vieglāk nosakāma gadījumos, ja apbedīšanas vietas atrodas nocietināto apmetņu – galvenokārt pilskalnu tuvumā. Sarežģītāka situācija ir ar atklātajām apmetnēm, kuras dabā parasti ir grūti lokalizējamas. Senvietu kompleksi (dzīvesvietas un kapulauki) līdz šim labāk pētīti lībiešu un latgaļu apdzīvotajos novados. Piemēram Daugavas lejteces lībiešu vēlā dzelzs laikmeta apdzīvotajā teritorijā, blīvās apdzīvotības dēļ, kapulauki atradušies ļoti tuvu apmetnēm, galvenokārt zemās vietās. Retos gadījumos to teritorijas arī pārklājušās (Salaspils Laukskolā, Doles Vampeniešos u.c.), lai gan kapulauku un apmetņu izvietojumā lielākoties ievērota distance. Sākot ar vācu misionāru darbību un baznīcu celtniecību šajā reģionā, vērojamas izmaiņas līdzšinējā praksē. Apbedīšanas vietas kopā ar uzceltajām baznīcām sāka ierīkot dzīvesvietās. Te var minēt vairākus šādus piemērus (Ikšķilē, Lielvārdē, Aizkrauklē u.c.). Piemēram, Ikšķilē pirmsvācu periodā ciemu iedzīvotāji tika apbedīti blakus situētajā Rumuļu kapulaukā. Līdz ar baznīcas uzcelšanu 12. gs. beigās, mirušo apbedīšanu pārcēla pie baznīcas kapsētas ciema teritorijā.⁸⁵⁷ Tas saskan arī ar Indriķa hronikas liecībām, kur teikts, ka augustīniešu mūks (vēlākais bīskaps) Meinards 1184. gadā no vietējiem iedzīvotājiem Ikšķiles ciema teritorijā nopirka zemi un uzcēla tur baznīcu (*ecclesiam in villa Ikescola construendo*).⁸⁵⁸ Uzskatāms piemērs ir arī Aizkraukles senvietu komplekss, kur arheoloģiskie izrakumi veikti pilsakalnā, pilsapmetnēs (senpilsētās), abu kapulauku (Aizkraukles, Lejasžagaru), baznīcas un kapsētas teritorijā.⁸⁵⁹

⁸⁵⁵ Barons K., Vissendorffs H. Latvju dainas. – Pēterburga, 1909. – III₃ sējums. – 900. – 909. lpp.

⁸⁵⁶ Rādiņš A. 10. – 13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi // Latvijas Vēstures muzeja raksti. – R., 1999. Nr. 5. – 17., 19. lpp; Latvijas PSR arheoloģija. – R., 1974. – 180. – 229. lpp.

⁸⁵⁷ Graudonis J. Ieskats Ikšķiles vēsturē // Daugavas raksti. – R., 1991. – 66. – 87. lpp.

⁸⁵⁸ IH – I,3.,6.

⁸⁵⁹ Urtāns V. Aizkraukles pilskalna mūra aizsargsiena // LPSR ZAV. – R., 1983. – Nr.4 – 34. – 39. lpp. Stepiņš P. Senā Aizkraukles baznīca // SM. – R., 1940. – II sēj. – 1. – 11. lpp; Melne I. Aizkraukles viduslaiku kapsēta // Latvijas Vēstures muzeja raksti. – R., 2002. – Nr. 8. – 119. – 141. lpp.

Abi pētītie vēlā dzelzs laikmeta kapulauki atrodas ārpus senpilsētas teritorijas, savukārt 13. gs. sākumā celtā baznīca ar kapsētu ierīkota tās centrālajā daļā pilskalna pakājē (1. att.). Gadījumi, kad apbedīšanas vietas ierīkotas apmetnēs konstatēti jau dzelzs laikmetā.⁸⁶⁰ Tomēr jānorāda būtiska atšķirība starp viduslaikos ievēroto praksi un atsevišķiem gadījumiem aizvēsturē. Dzelzs laikmetā kapulauku ierīkošanai izraudzītas iepriekšējo periodu apmetnes, kuras bijušas jau pamestas.⁸⁶¹ Viduslaikos ieviešas jauna tradīcija kapsētas kopā ar baznīcām ierīkot eksistējošās dzīvesvietās vai ap tām veidot jaunas apmetnes. Mirušo apbedīšana dzīvesvietu teritorijā ierīkotajās kapsētās galvenokārt izsekojama pilsētās un miestos (Siguldā, Valmierā, Dobelē, Cescvainē u.c.), kas veidojās pie viduslaiku nocietinājumiem un baznīcām. Tā atspoguļo citu priekšstatu sistēmu, kas sakņojas svēto kultā un katoļu teologu formulētajā dogmā par svēto sadraudzību (*communio sanctorum*). Kristū vienoti visi gan dzīvie, gan mirušie. Katoļu baznīcas mācībā ar to saprot, ka dzīvie un mirušie ir vienas – Kristus mistiskās – miesas (baznīcas) locekļi. Garīgā vienotība pastāv starp ticīgajiem virs zemes (karojošā baznīca), starp svētajiem debesīs (gavilējošā baznīca) un dvēselēm šķīstītavā (cietēja baznīca). Visi taisnie ticīgie ir vienas un tās pašas kopienas locekļi, tādēļ mirušo atdusas vietas baznīcās un kapsētās pie tām netika nošķirtas no dzīvesvietām. Baznīcu uztvēra par Dieva un svēto, kur atradās to relikvijas, klātbūtnes vietu.⁸⁶² Baznīcas kopā ar kapsētām bija svētas vietas, kas liecināja par mirušo un dzīvo saistību.

Kapsētu status noteica un tās tika izraudzītas par iecienītām pulcēšanās, darījuma, patvēruma, eksekūcijas un tirgus vietām.⁸⁶³ Apliecinājums tam rodams Latvijas viduslaiku un jauno laiku rakstīto avotu materiālā. 1209. g. Rīgas Pētera baznīcas kapsētas teritorijā (*cimiterio*) tiek slēgts darījums, kura laikā Jersikas karalis Visvaldis paraksta līgumu ar bīskapu Albertu.⁸⁶⁴ Ņemot vērā kapsētas sakrālo statusu, tā līdzīgi kā baznīca viduslaikos pildīja patvēruma vietas funkcijas. Kapsētā nevarēja aizskart personas, kuras tur slēpās vai uzturējās. Ja gadījumā tika pārkāptas šīs tiesības un kapsētas teritorijā vai baznīcā notika asins izliešana, tās no jauna bija jāiesvēta. Viduslaiku rakstītie avoti liecina, ka šāda veida pārkāpumi ir notikuši arī Livonijā. Pāvests Klements VI 1348. g. arhibīskapam Fromholdam atļāva atkārtot vairāku ar asins izliešanu (*per effusionem sanguinis*) un neticīgo (pagānu), shizmātiķu rīcību (*per infideles et scismaticos violari*) apgānīto baznīcu un kapsētu

⁸⁶⁰ Radiņš A. 10. – 13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi // Latvijas Vēstures muzeja raksti. – R., 1999. Nr. 5. – 17. lpp.

⁸⁶¹ Līdzīgi gadījumi dažkārt novēroti arī vēsturiskajos laikos. Agrāka perioda dzīvesvietās (piemēram, Riņņukalnā, Kaulēnkalnā, Ičas akmens laikmeta apmetnē u.c.) mirušo apbedīšana veikta 14. – 18. gs.

⁸⁶² Аръес Ф. Человек перед лицом смерти. – М., 1992. – С. 93., 94; Kötting B. Der Frühchristliche Reliquienkult und die Bestattung im Kirchengebäude. – Köln und Opladen, 1964. – 77 s;

⁸⁶³ Friedhof//Lexikon des Mittelalters. – München und Zürich, 1989. - Bd. IV - S. 926; Illi M. Wohin die Toten gingen. Begräbnis un Kirchhof in der vorindustriellen Stadt. – Zürich, 1992. – S. 38. – 41.

⁸⁶⁴ Bruiningk H., Busch N. Livländische Güterurkunden. – R., 1908. – Bd. I – Nr.2.

iesvētīšanu.⁸⁶⁵ Paralēli patvēruma vietai viduslaiku un vēlāko gadsimtu rakstītajos avotos kapsēta bieži atzīmēta arī kā pārmācību vieta, kuras teritorijā izpildīti dažādi miesassodi. 1241. g. Sāmsalas un Vīkas miera līguma dokumentā noteikts, ka par ziedošanu pēc pagānu paražām vainīgais tiek kails pārmācīts kapsētā.⁸⁶⁶ Vēl 17., 18. gs. dokumentos sastopamas ziņas, ka Vidzemē pie katras baznīcas atradies soda jeb kauna stabs.⁸⁶⁷ Pie baznīcām rīkoti arī tirgi dažādu svētku dienās un svētdienās.⁸⁶⁸ Īpaši iecienīti bijuši baznīcu dibināšanas gadatirgi (*kerkmissen*).⁸⁶⁹ Luterāņu baznīcas vizitāciju protokolos un landtāgu lēmumos atrodams ne viens vien rīkojums, kas aizliedza šāda veida tirgus, kas bieži vien bija saistīti ar dažāda rakstura māņiem – ziedošanu, krustu celšanu u.c.⁸⁷⁰

Reformācijas iespaidā izpratne par daudzām lietām mainījās. Protestantu teoloģijā vairs netika atzīta šķīstītava, mirušo un dzīvo cieša saistība, rūpes par aizgājējiem un svēto aizbildniecība. Vairs nebija aktuāli lūgties par aizgājējiem, noturēt par tiem dievkalpojumus. Saskaņā ar protestantu mācību dzīvie vairs nav spējīgi ietekmēt mirušo likteni, jo tas ir izšķirts līdz ar nāves iestāšanos. Robeža, kas tika novilkta starp dzīvajiem un mirušajiem neizbēgami mainīja attieksmi arī pret apbedīšanas vietām. Kapsētas tika izslēgtas no ikdienas dzīves. Zuda vairākas to līdzšinējās – pulcēšanās, tirgus, patvēruma un darījumu – funkcijas.⁸⁷¹ Pēc Mārtaņa Lutera ieskatiem, kapsētai vajadzēja būt klusai, estētiskai pārdomu vietai, kur varētu gremdēties apcerē par nāvi, augšāmcelšanos un pastaro tiesu. Lutera savā 1527. g. darbā "*Vai no nāves vajadzētu bēgt*" ("*Ob man vor dem Sterben fliehen möge*") ieteica kapsētu pārceļšanu ārpus dzīvesvietām.⁸⁷² Praksē tomēr kapsētas saistība ar baznīcu un dzīvesvietu luteriskajās zemēs saglabājās vēl turpmākajos gadsimtos, lai gan ideoloģiski tā jau bija sarauta.

Rietumeiropā kapsētu ierīkošana ārpus dzīvesvietām atsevišķos gadījumos tika veikta jau vēlajos viduslaikos, kad mēra un dažādu sērgu apstākļos mirušos sāka apbedīt ārpus pilsētu mūriem.⁸⁷³ Vēlajos viduslaikos un jaunajos laikos dažādas epidēmijas pilsētu un lauku iedzīvotājus piemeklēja biežāk nekā agrāk. Palielinoties mirstībai sanitāru apsvērumu dēļ

⁸⁶⁵ LUB1. – Bd. VI. – Doc. Nr. 2837.

⁸⁶⁶ Švābe A. Senās Latvijas vēstures avoti. – R., 1940. – 2. burtnīca. – Nr. 245. – 233. lpp.

⁸⁶⁷ Kampe P. Baznīcu celtniecība Vidzemē zviedru valdības pēdējos piecdesmit gados (1660 – 1710) // Latvijas Universitātes raksti – R., 1937. – Nr. 2 – 61., 62. lpp; Lācis M. Latvieši un luterāņu baznīca 17. gs. Vidzemē // Valsts arhīva raksti. – R., 1935. – sērija B. – Pētījumi I – 63. lpp.

⁸⁶⁸ Jensch G. Livländische und kurländische Jahrmärkte im 17. Jahrhundert // Sb. Rig. – R., 1931 / 32. – S. 24. – 30.

⁸⁶⁹ Švābe A. Pagasta vēsture I. – R., 1926. – 52. lpp.

⁸⁷⁰ Bregžis K. Baznīcu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 136 lpp; Jensch G. Livländische und kurländische Jahrmärkte im 17. Jahrhundert // Sb. Rig. – R., 1931 / 32. – S. 24. – 30.

⁸⁷¹ Bauer Fr. Von Tod und Bestattung in Alter und Neuer Zeit // Historische Zeitschrift. – München, 1992. – Bd. 254. – S. 6., 7.

⁸⁷² Darumb mein radt auch were ... das begrebnis hinauss fur die stadt machen. In: D. Martin Luthers Werke. – Weimar, 1901. – Bd. 23. – S. 375.

⁸⁷³ Oexle O., G. Die Gegenwart der Toten // Death in the Middle Ages (Edited by Herman Braet and Werner Verbeke). – Leuven Univ. Press, 1983. – S. – 66., 67.

mirušos vajadzēja apbedīt pēc iespējas ātrāk un gādāt, lai tie neveicinātu tālāku slimību izplatīšanos. Šādi gadījumi zināmi arī no Latvijas pilsētu vēstures. 16. gs. beigās un 17. gs. sākumā, kad plosījās bads un Rīga bija pārpildīta ar bēgļiem, kas meklēja patvērumu pilsētā, to apbedīšana tika veikta pilsētas pievārtē.⁸⁷⁴ Līdzīgi arī Lielā mēra laikā 1710. g. izmantotas daudzas apbedīšanas vietas ārpus pilsētas. Tādi bija Torņakalna, Kubes kalna kapi (Antonijas un Pumpura ielas rajonā, ap Vērmanes dārzu un ap Akas ielu), Jāņa kapi, mēra kapi Centrāltirgus, tagadējās Rīgas stacijas vietā un citur.⁸⁷⁵ Līdzīgi pasākumi tika veikti arī citur Latvijā. Kurzemes-Zemgales hercogs Fridrihs Vilhelms Lielā mēra laikā izstrādāja noteikumus, saskaņā ar kuriem nevācīmi mirušie bija jāaprok ārpus pilsētas, savukārt vācu iedzīvotājiem aizliedza mirušos apbedīt baznīcā.⁸⁷⁶ Epidēmiju laikā ievadītā atsacīšanās no mirušo apbedīšanas baznīcās un pie tām apdzīvotās vietās ierīkotajās kapsētās noslēdzās tikai 18. gs. beigās, kad šo jautājumu atrisināja valsts līmenī. Pirmais rakstiskais valdības rīkojums, kas aizliedza mirušo apbedīšanu apdzīvoto centru kapsētās, ir zināms jau no 18. gs. sākuma. 1723. g., Pētera I valdīšanas laikā, tika noteikts, ka pilsētās drīkstēja apbedīt tikai ievērojamas (dižciltīgas) personas. Ierindas iedzīvotājus vajadzēja guldīt klosteros un draudžu baznīcās ārpus pilsētām.⁸⁷⁷ Diemžēl šos noteikumus Pēteris I nepaspēja ieviest praksē. Atkārtoti šis jautājums pārskatīts Katrīnas II valdīšanas laikā, kad 1771.-1772. g. tika izdoti vairāki senāta rīkojumi, kas paredzēja, ka mirušos nedrīkst apglabāt tuvāk par 100 asīm (tas ir aptuveni 213 m) no apdzīvotajām vietām.⁸⁷⁸ Vidzemē un Latgalē šie noteikumi stājās spēkā 1773. g., bet Kurzemes-Zemgales hercogistē 1795.g. pēc tās pievienošanas Krievijas impērijai.⁸⁷⁹

Minētās izmaiņas skāra draudžu centru un baznīcu kapsētas, kas atradās lielākos centros (pilsētās un miestos). Lauku novados, kur apdzīvotība nebija tik blīva, baznīcu un kapsētu saistība dažviet saglabājās. Vairāk šādi gadījumi zināmi bijušajā Kurzemes-Zemgales hercogistē (Zlēkās, Džūkstē, Tērvetē u.c.), kur mirušo apbedīšana tika turpināta blakus baznīcām ierīkotās kapsētās. Acīmredzot ne vienmēr baznīcu un kapsētu atrašanās apdzīvoto vietu centros bija iemesls, lai kapsētas ierīkot jaunās vietās. Tāpat ne visos gadījumos pastāvējusi baznīcu, kapsētu un dzīvesvietu cieša saistība. Vēl jo sarežģītāk to noteikt apbedīšanas vietām, kuras nav atradušās pie baznīcām. Lielu uzmanību attālumam starp dzīvesvietām un kapsētām savos pētījumos ir pievērsis H.Valks. Viņš veicis aprēķinus izmantojot 17., 18. gs. kartogrāfisko materiālu. Lielākoties apbedīšanas vietas no

⁸⁷⁴ Brennsohn J. Die Aerzte Livlands von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart. – Mitau, 1905. – S. 58.

⁸⁷⁵ Juškēvičs J. Vecā Rīga. – R., 1994. – 39. lpp.

⁸⁷⁶ Karlsons Ž. Lielais mēris Kurzemē (1709-1711). – Jelgava, 1936. – 16., 17. lpp.

⁸⁷⁷ Полное собрание законов Российской Империи, с 1649 года. – Санктпетербург, 1830. – Т. VII (1723-1727). № док. 4322. – С. 130.

⁸⁷⁸ Полное собрание законов Российской Империи, с 1649 года. – Санктпетербург, 1830. – Т. XIX (1770-1774). № док. 13724, 13803, 13928. – С. 409, 500, 691.

⁸⁷⁹ Campe P. Begräbnisstätten und Friedhöfe Lettlands // Baltische Hefte. 1956. – S. 20., 26.

dzīvesvietām atradušās 100–500 m attālumā. Apbedīšanas vietu atrašanos ārpus dzīvesvietām autors skaidrojis ar distanci, kas ievērota starp mirušajiem un dzīvajiem. Mirušo un dzīvo sfēras tikušas nošķirtas, pirmajiem jāatrodas blakus, bet ne dzīvo vidū.⁸⁸⁰ Jānorāda, ka autors izmantojis apzinātās apbedīšanas vietas, kuru datējums un piederība dzīvesvietām ne vienmēr precīzi nosakāma. Jāņem vērā, ka dzīvesvietu lokalizācija un to plānojums laika gaitā ir mainījusies. Mūsdienās vairs nav iespējams precīzi noteikt kādreizējo ciemu centru, it īpaši gadījumos, ja nav bijusi blīva apdzīvotība, bet ciems sastāvējis no vairākām atsevišķām sētām. Nav šaubu, ka šādos gadījumos apdzīvotības kultūrlānis nepārklāsies ar apbedīšanas vietu. Parasti tas nav konstatēts ne tikai lokālajās kapsētās, bet arī lauku novadu apbedīšanas vietās, kur atrodas un kādreiz ir bijušas baznīcas (Madlienā, Puzē, Jēkabpilī u.c.). Apbedīšana dzīvesvietās bijusi aktuāla norobežotās blīvi apdzīvotās teritorijās – pilsētās, miestos, nevis lauku novados. Kā liecina līdzšinējie pētījumi 15.–17. gs. lauku apmetnēs un vienlaicīgās kapsētās (Slutišķos un Vilmaņos), pēdējās parasti atradušās tiešā to tuvumā, dažu desmitu un simtu metru attālumā.⁸⁸¹

Attālums starp apbedīšanas un dzīvesvietām nav uzlūkojams par pārlicinošu kritēriju kapsētu raksturošanai un to statusa noteikšanai. Jāņem vērā, ka senatnē pastāvējušas atšķirības starp apmetņu veidiem un situācija laika gaitā ir mainījusies. Piemēram, Daugavas lejtecē, kur vēlajā dzelzs laikmetā bija raksturīgi blīvi apdzīvoti ciemi, vēlāk dominē savrupsētas. Tāpat, 13., 14. gs. gaitā pamesti arī pilskalni, kas senatnē acīmredzot bija atsevišķu novadu centri. Bieži vien liecības par 13.–16. gs. lauku apmetnēm ir pilnīgi pagaisušas apvienojot ciemus pagastos un to vietā izveidojot muižas, kā arī sairstot ciemu kopienām un veidojoties savrupsētām. Situācija, kāda konstatējama 17., 18. gs. nav viennozīmīgi attiecināma uz agrākiem laikiem. Apbedīšanas vietas, kuras izmantotas 13.–16. gs. var arī nebūt saistītas ar dzīvesvietām, kuras atradušās to tuvumā 17., 18. gs. Izmaiņas apdzīvotībā bieži vien bijušas par iemeslu arī draudžu baznīcu atrašanās vietu maiņai. Arheoloģiski pētītās vairākas bijušās draudžu kapsētas, kurās agrāk atradušās baznīcas, bet jaunie dievnami celti citās vietās (Aizkrauklē, Ādažos, Cesvainē, Saldū u.c.). Vēl biežāk atkarībā no izmaiņām apdzīvotībā varēja ierīkot, pamest un atkal atsākt izmantot lokālās ar draudžu baznīcām nesaistītās apbedīšanas vietas. Mūsdienās diemžēl nav iegūstama pilnīga aina, lai noteiktu apbedīšanas vietu un dzīvesvietu atbilstību. Pagātnes situācija labāk rekonstruējama Vidzemē, kur saglabājies bagāts kartogrāfiskais materiāls no 17. gs. un pastāv iespējas sasaistīt to ar agrāka laika rakstīto avotu liecībām. Saistība ar konkrētām vietām salīdzinoši labi izsekojama arī

⁸⁸⁰ Valk H. The distribution of medieval/post medieval burial grounds of western and eastern Estonia: Association with villages, manors and parish centres //Europeans or not? Local level strategies on the Baltic Rim 1100 – 1400 AD. – Oskarshamn, 1999. – P. 215. – 230.

⁸⁸¹ Berga T. Augšdaugavas 14. – 17. gadsimta senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem. – R., 2007. – 128., 140. lpp.

Kurzemē, kur, atšķirībā no citiem Latvijas vēsturiskajiem novadiem, apdzīvotībā vērojamas salīdzinoši mazas izmaiņas.

Vadoties pēc rakstīto avotu liecībām un 17., 18. gs. kartogrāfiskā materiāla, apbedīšanas vietu sasaisti ar dzīvesvietām kaut cik droši iespējams veikt aptuveni 166 gadījumos no 217. 105 apbedīšanas vietas saistāmas ar lauku ciemiem, tajā skaitā arī ar pagastiem un ciemu vietām, kur vēlāk izveidojušās muižas, 30 gadījumos izdalāmas ar atsevišķām sētām saistītas apbedīšanas vietas, 21 – ar pilsnovadu centriem un miestiem, bet 10 – ar muižām. Sasaiste ar dzīvesvietām liecina, ka 14.–18. gs. apbedīšanas vietu spektrs ir bijis sarežģīts ar atšķirīgu to statusu un pakārtotību apmetņu tipiem. Uzskatāmi to apliecina baznīcu kapsētas, kas lokalizējas ne tikai pilsnovadu un miestu centros, bet arī muižu un ciemu teritorijā. Piemēram, Puzes Lejaskroga kapsēta, kas spriežot pēc rakstītajiem avotiem identificējama ar bijušo baznīcas vietu, atradusies pagasta ciemā (*pagst dorpe genant Pussen*).⁸⁸² Jēkabpils Zvanītājos pētītā 16., 17. gs. kapsēta identificējama ar Salas muižas baznīcas atrašanās vietu, kura rakstītajos avotos minēta 1596. g. Sēlpils diecēzes baznīcu vizitāciju protokolā.⁸⁸³ Domājams, ka ar muižu veidošanās laiku un pie tām ierīkotajām baznīcām vai kapelām ir saistāmas arheoloģiski pētītās Užavas, Blomes, Ālēnu, Preiļu, Zaļenieku u.c. kapsētas. Iespējams, ka pastāvējušas arī vienam vai vairākiem ciemiem kopējas apbedīšanas vietas – pagastu novados. Kara, bada un dažādu epidēmiju laikā ierīkotas jaunas un izmantotas senākas apbedīšanas vietas. Parasti tās ir nelielas kapsētas un agrāka perioda kapulauki, kur mirušo apbedīšana veikta īslaicīgi un epizodiski. Šāda veida apbedīšanas vietas domājams, ka saistāmas arī ar mazākām apmetņu formām – savrupsētām jeb ciematiem, kuras izmantojušas atsevišķas ģimenes.

2.1.2. Apbedīšanas vietas, baznīcas un kulta objekti

Mūsdienu Latvijas teritorijā jaunu apbedīšanas vietu ierīkošana bija cieši saistīta arī ar kristīgās ticības izplatīšanu, baznīcu celtniecību un draudžu veidošanu. Latvijas historiogrāfijā tradicionāli tiek izdalīti trīs kristianizācijas periodi – skandināvu, slāvu un vācu. Pirmie mēģinājumi dibināt kristīgo draudzes zināmi jau dāņu un slāvu misionāru darbības laikā (11., 12.gs.). Līdz šim gan nav izdevies iegūt pārliecinošas liecības par šī laika sakrālām celtnēm un kapsētām, kas būtu atradušās pie tām. Plašāka informācija ir par vācu misionāru darbību sākot ar 12. gs. otro pusi, kad mūsdienu Latvijas teritorijā aizsākās mūra piļu, baznīcu celtniecība, kristīgo kapsētu ierīkošana un draudžu veidošana. Šie procesi 13. gs. gaitā skāra visus mūsdienu Latvijas teritorijas novadus. Piļu un baznīcu celtniecība bija viens no līdzekļiem, kā panākt saimniecisko, politisko un reliģisko kontroli pār pamatiedzīvotājiem. Mūra pilis un baznīcas parasti tika celtas vietējo iedzīvotāju izraudzītās stratēģiski izdevīgās

⁸⁸² Hildebrand H. Liv. – Est – und Curländisches Urkundenbuch. – Riga, Moskau, 1889. – Bd. IX. – Nr. 1004.

⁸⁸³ Selbursche Kirchenvisitation vom Jahre 1596 // Sb. Kurl. 1896. – Mitau, 1897. – S. 59.

vietās blakus pilskalniem, apmetnēm vai to teritorijā,⁸⁸⁴ kur vēlāk bieži izveidojās pilsētas, miesti, pilsnovadu un draudzes novadu centri. Iespējams, ka militāri administratīvajai un reliģiskajai organizācijai gan arhibīskapijas, gan ordeņa zemēs pamatā bija vēlā dzelzs laikmeta vietējo iedzīvotāju teritoriālais iedalījums kara draudžu novados.⁸⁸⁵ Par to netieši liecina 15. gs. dokumentos sastopamais senskandināvu termins *borchsokinge*, kas nereti lietots kopā ar vācu *kerszpel* (draudze), *gebehde* (novads, apgabals) un *richte, gerichte* (tiesas novads).⁸⁸⁶ Pēc I. Šterna aprēķiniem 15. gs. mūsdienu Latvijas teritorijā bijušas vismaz 64 draudzes. No tām Rīgas arhibīskapijas lībiešu un latviešu galā atradušās 23 draudzes, Livonijas ordeņa teritorijā daļā – 31, bet Kurzemes bīskapijā – 10.⁸⁸⁷ Draudžu baznīcu un kapsētu skaits nav bijis nemainīgs. It īpaši tas palielinājies jaunajos laikos pēc reformācijas un kontrreformācijas. Vadoties pēc rakstīto avotu liecībām, periodā no 13.–18. gs. ierīkotas vairāk nekā 380 draudzes baznīcas un filiāles. No tām aptuveni 130 pastāvējušas viduslaikos.⁸⁸⁸ Intensīva draudžu baznīcu un filiāļu celtniecība 16.–18. gs. gaitā noritējusi Kurzemes–Zemgales hercogistē un katoliskajā Latgalē. Ja Vidzemē jaunas draudzes baznīcas un filiāles ierīkotas 39 (42%), tad Kurzemes–Zemgales hercogistē uzceltas 140 (70%), bet Latgalē 75 (85%) baznīcas. Viduslaikos vienas draudzes teritorija vidēji bija 500 km² liela, bet jaunajos laikos kopā ar filiālēm – 170 km².

Attālums līdz draudžu baznīcām mūsdienu Latvijas teritorijā viduslaikos un arī vēlāk varēja būt pamatots iemesls, lai mirušos apglabātu citās šim nolūkam paredzētās vietās – ciemu, pagastu un muižu teritorijā. Šāda prakse pastāvējusi arī citur Eiropā, kur lielā attāluma, slikto ceļu un grūti šķērsojamo upju dēļ dažkārt tika pieļauta kapsētu ierīkošana un mirušo apbedīšana pie blakus baznīcām.⁸⁸⁹ Nav zināms, kā tas tika īstenots Livonijā, vai pastāvēja kāda reglamentācija un uzraudzība. Iespējams, ka izraudzīto vietu identificēšanas nolūkos tika celtas kapelas, uzstādīti krusti vai arī pašas apbedīšanas vietas ierīkotas pie šāda veida ar kristietību saistītiem objektiem. Kapelu celtniecība un citu simbolu uzstādīšana bija plaši

⁸⁸⁴ Mugerēvičs Ē. Latvijas viduslaiku piļu klasifikācijas un arheoloģiskās izpētes jautājumi // AE. – R., 1983. – XIV laid. – 7., 8. lpp.

⁸⁸⁵ Šterns I. Latvijas vēsture 1290. – 1500. – R., 1997. – 103., 104. lpp.

⁸⁸⁶ Šterns I. Latvijas vēsture 1290. – 1500. – R., 1997. – 28., 29. lpp. Termins *borchsokinge* ir saliktenis no vecziemeļnieku *borch* ar nozīmi “nocietināta vieta” un *sokn* - “tiesas vara, draudze”, tātad *borchsokinge* nozīmēja pilskalnu ar savu teritoriju jeb novadu (pilsnovads).

⁸⁸⁷ Šterns I. Latvijas vēsture 1290. – 1500. – R., 1997. – 28., 104., 149. lpp.

⁸⁸⁸ Dati apkopti pēc: Mašņovskis V. Latvijas luterāņu baznīcas. Vēsture, arhitektūra, māksla un memoriālā kultūra. Enciklopēdija četros sējumos. – R., 2005. – 2007; Svilāns J. Latvijas Romas – Katoļu baznīcas. – R., 1995. – 320 lpp; Cakuls J. Latvijas Romas katoļu draudzes. – R., 1997. – 782 lpp; Kallmeyer T. Die evangelischen Kirschen und Prediger Kurlands. – R., 1910; Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1931; Kampe P. Baznīcu celtniecība Vidzemē zviedru valdības pēdējos piecdesmit gados (1660. – 1710) // Latvijas Universitātes raksti. Arhitektūras fakultātes sērija. – R., 1937. – II. sēj. ; Campe P. Die Kirchenglocken Lettlands von ältester Zeit an bis zum Jahre 1860 und ihre Gieser // Latvijas Universitātes raksti. Arhitektūras fakultātes sērija. – R., 1930. – I. sēj. – S. 1. – 223; Arbusow L. Livlands Geistlichkeit vom Ende des 12. bis ins 16. Jahrhundert. – Mitau, 1913. – 430 s; Baltisches Historisches Ortslexikon. – Köln, Wien, 1990. – Teil II (Lettland). – 700 s.

⁸⁸⁹ Lex P. Das kirschliche Begräbnisrecht (historisch – kanonisch dargestellt). – Regensburg, 1904. – S. 116., 170.

izplatīta tradīcija visā kristīgajā Eiropā. Domājams, ka Livonijā ar kristietību saistīti kulta objekti atradušies katrā apdzīvotā vietā. Liecības par tiem atrodamas jau 13. gs. rakstītajos avotos. Indriķa hronikā vairākkārt minētas ciemu baznīcas Turaidas, Idumejas, Trikātas, Metsepoles u.c. novados.⁸⁹⁰ Attiecībā uz mūsdienu Igaunijas teritoriju norādīts, ka dāņu misionāri kristītajos ciemos likuši pagatavot lielus koka krustus un šeit cēluši arī baznīcas.⁸⁹¹ Jāatzīmē, ka Metsepoles novadā kopā ar baznīcām minētas kapsētas. 1211. g., kamēr vietējie iedzīvotāji patvērās pilīs, igauņi aizdedzināja pamestos ciemus un baznīcas un ar savām upurēšanām pastrādāja daudz nešķīstību pie baznīcām un mirušo kristiešu kapiem.⁸⁹²

Liecības par baznīcu un kapelu celtniecību, krustu uzstādīšanu un kapsētu ierīkošanu ir atrodamas arī hronoloģiski vēlākos avotos. Pāvests Aleksandrs IV Vācu (Teitoņu) ordenim 1259. g. piešķirtajās privilēģijās atļāva veikt pakļauto zemju kolonizāciju, celt baznīcas, ierīkot ciemus un kapsētas.⁸⁹³ Iespējams, ka šīs tiesības pilnā mērā attiecās arī uz Vācu ordeņa Livonijas atzaru. Par to liecina pāvesta Benedikta XII 1336. g. dotie norādījumi, saskaņā ar kuriem Livonijas ordenim bija jāveicina baznīcu celtniecība, kapelu un oratoriju ierīkošana vietās, kur to vēl nebija.⁸⁹⁴ 1428. g. Rīgas provinces baznīcas sinodes statūtos un 1522. g. Valmieras landtāga lēmumos norādīts, ka senjoru un vasaļu īpašumos ir daudz kapelu un krustu.⁸⁹⁵ Salīdzinoši plaša informācija par katoļu laika kulta objektiem apkopota reformācijas laikmeta rakstītajos avotos. Sākot ar 16. gs. otro pusi, tās bieži atzīmētas kā vietējo pamatiedzīvotāju iecienītas ziedojumu un mirušo apbedīšanas vietas. Literatūrā dažkārt norādīts, ka 16.–18. gs. avotos bieži minētais vārds kapela lietots plašākā nozīmē, to attiecinot uz vietām, kur kapelas nekad nav atradušās. Lielākoties vārds kapela lietots kā sinonīms kapsētu un apbedīšanas vietu apzīmēšanai 18., 19. gs.⁸⁹⁶ Iespējams, ka toreiz un arī agrāk pastāvējusi individuāla pieeja, cik vispārināti vai detalizēti katrs autors raksturojis situāciju. Visai bieži 17., 18. gs. dokumentos paralēli lietoti alternatīvi jēdzieni – *begräbnisse*, *kappe*, *kirche*, kas liek domāt, ka atšķirīgas vietas viena no otras tomēr nošķirtas. Detalizētāka informācija saglabājusies par Vidzemi, kur luterāņu baznīcas pārstāvji pievērsuši lielāku uzmanību ar draudzes baznīcām nesaistītu apbedīšanas vietu izmantošanas ierobežošanai un sinkrētiska rakstura ziedojumu vietu likvidēšanai (2. att.). Nav šaubu, ka ne mazāk daudz kapelu vietu bijis arī vēlākās Kurzemes–Zemgales hercogistes (1561 – 1795) teritorijā un poļu Latgalē (1561 – 1772), tikai liecības par tām nav plašāk apkopotas. Netieši par to liecina

⁸⁹⁰ IH - R., 1993. – XIV, 10., XXV. 3.

⁸⁹¹ IH. XXIV:2; 5.

⁸⁹² IH. XIV, 10.

⁸⁹³ LUB1. – Bd. I, Reg. 382.

⁸⁹⁴ LUB1. – Bd. II, Reg. 920.

⁸⁹⁵ LUB1. – Bd. VII. – Nr. 690; Akten und Rezessen der Livländischen Ständetage / Hrsg. von Arbusow L. – Riga, 1910. – Bd. 3. – Doc. Nr. 136, 5.

⁸⁹⁶ Adamovičs L. Vidzemes baznīca un latviešu zemnieks 1710. – 1740. – R., 1933. – 468. lpp.

salīdzinoši lielais lokālo apbedīšanas vietu skaits, kuru aizsākumi nereti meklējami viduslaikos un kuru izmantošana daudzviet turpinās līdz pat mūsdienām. Vidzemē ar draudžu baznīcām nesaistītu apbedīšanas vietu izmantošana 17., 18. gs. gaitā lielākoties tika pārtraukta, kādēļ mūsdienās tās identificējamās ar arheoloģiskas nozīmes senkapjiem. Izņēmumu kārtā mirušo apbedīšana tika pieļauta atsevišķās tā dēvētās „priviliģētās” kapelās un filiālbaznīcās. Ziņas par pēdējām ir atrodamas gandrīz vai katrā Vidzemes draudzē. Piemēram, Siguldas draudzē filiālbaznīca atradusies Ķempju muižas novadā – Ignāta kapela, Limbažu draudzes Viļķenes muižas novadā – Katrīnas baznīca, Vecsalacas draudzē Ķirbju muižā – Brīdagu kapela, Krimuldas draudzē – Pētera kapela, Skujenes draudzē Lodes jeb Apšu muižā – Pētera un Pāvila kapela u.c.⁸⁹⁷ Vairākumā gadījumu filiāles vēlāk kļuva par patstāvīgām draudzēm, kas pastāv vēl šodien. Salīdzinoši retāk Vidzemes 17., 18. gs. baznīcu vizitāciju protokolos muižu un draudžu novados atzīmētas legalizētās jeb privileģētās kapelas, kurās baznīcas netika atjaunotas, bet baznīcas vadība atļāva mirušo apbedīšanu. Piemēram, Cēsu draudzē minētas Liepas un Lenču muižas kapelas, Raunas draudzē Austriņkalns – sv. Augustīna kapelas vieta, Krimuldas draudzē Jumpravas baznīca (*Jungfer capell*), kapela pie Jaunās muižas un Matīsa kalns (*Mattieß berch*), Rubenes draudzē – Katrīnas kapela (*Catarinen capelstett*).⁸⁹⁸ Šādas vietas atzīmētas arī Siguldas, Madlienas un Doles draudzēs.⁸⁹⁹ Ievērojami vairāk minētas kapelu vietas un kapsētas, kurās apbedīšana netika sankcionēta. Vizitāciju protokolos un baznīcu grāmatās tās bieži sauktas par krūmu un stūra apbedīšanas vietām. 17., 18. gs. gaitā mirušo apbedīšana tika aizliegta arī vairākās vietās, kur to sākotnēji atļāva. Piemēram, Krimuldas draudzes Sējas muižas Jumpravas baznīcā, Jaunās muižas Bartolomeja kapelā, Lēdurgas draudzē Sīmaņu kalnā u.c.⁹⁰⁰ Liepupes draudzē nezināmu iemeslu dēļ netika atjaunota Teņa (sv. Antona) kapela pie Mežciema (Mētaka), lai gan priekšdarbi 17. gs. otrajā pusē jau tika uzsākti.⁹⁰¹ Praktiski visu 17., 18. gs., luterāņu baznīcas vadība, izdodot dažādus lēmumus un likumdošanas aktus, aktīvi cīnījās pret sinkrētiska rakstura ziedojumiem un nelegāliem mirušo apbedīšanas gadījumiem baznīcas nesankcionētās apbedīšanas vietās. Savādāka situācija vērojama Kurzemes–Zemgales hercogistē un poļu Latgalē, kur šajā laikā un arī vēl turpinājās plaša lokālo apbedīšanas vietu izmantošana. Acīmredzot šeit atšķirībā no Vidzemes, baznīcas vadība vairāk piemērojusies vietējai situācijai un apstākļiem. Lokālās – ciemu kapsētas un atsevišķu dzimtu kapi, respektēti un atzīti par alternatīvām apbedīšanas vietām paralēli draudžu kapsētām.

⁸⁹⁷ Bregžis K. Baznīcu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 29., 30., 71., 79., 88., 99. lpp.

⁸⁹⁸ Turpat, 25., 45., 64., 105., 124. lpp.

⁸⁹⁹ Turpat, 22., 23., 41., 99

⁹⁰⁰ Bregžis K. Baznīcu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 78., 79. lpp; Sloka L. Vidzemes draudžu kronikas. – R., 1927. – II daļa. – 130., 131. lpp; Adamovičs L. Vidzemes baznīca un latviešu zemnieks 1710. – 1740. – R., 1933. – 462. lpp.

⁹⁰¹ Bregžis K. Baznīcu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 21., 29., 38. lpp.

Līdz mūsdienām nav saglabājušās vizuālas pazīmes, kas ļautu noteikt kapsētu rašanās laiku un to statusu. Informācija par blakusbaznīcām, kapelām un krustu vietām lielākoties laika gaitā ir zudusi un mūsdienās par šādiem objektiem nekas vairs neliecina. Jāņem vērā, ka sākot ar 13. gs. (krusta karu laikā) un arī vēlākajos gadsimtos, kara, bada, dažādu epidēmiju un citu iemeslu dēļ, ievērojami mainījusies apdzīvotība. Daudzi ciemi pamesti, un līdz ar to gājuši zudumā arī šādi objekti. Lielā mērā, tas attiecas arī uz draudžu baznīcām un filiālēm. Nereti tās 16.–18. gs. gaitā nopostītas un pārceltas no vienas vietas uz otru. Par to pastāvēšanu atskaitot kapus bieži vien nekas cits vairs neliecina. Arheoloģiski pētīto apbedīšanas vietu vidū atzīmējamas vairākas bijušās draudžu kapsētas (Ādažu (Krustiņu), Puzes (Lejaskrogs), Saldus (slimnīcas), Dobeles, Tērvetes (sanatorijas), Cesvaines u.c.), kuru teritorijā baznīcas neatradās. Mūsdienās šīs vietas identificējamās vadoties pēc to novietojuma konteksta un rakstīto avotu liecībām. Salīdzinoši grūtāk nosakāmas un lokalizējamas kapelu un krucifiksu vietas par kurām bieži vien rakstīto avotu liecības ir skopa vai pat trūkst vispār. Tikai atsevišķos gadījumos arheoloģiski pētītās 14.–18. gs. kapsētas ir iespējams identificēt ar rakstītajos avotos minētajām kapelu un kulta vietām. Šādas iespējas lielākoties pastāv Vidzemē, kur saglabājusies pietiekami plaša dokumentācija no 17., 18. gs. No arheoloģiski pētītajām 217 14.–18. gs. apbedīšanas vietām ar bijušajām kapelu vietām identificējamās astoņas (Krimuldas Annas kalna, Pociema Ālēnu, Straupes Baukalna, Zosēnu Kāpurkalna, Blomes muižas, Lubejas (Pelnu kalns), Priekules Rubeņu (Ignāta) un Veselavas (Nikolaja)) kapsētas.⁹⁰² Dažkārt par bijušajām baznīcu vietām saglabājušies nostāsti, kurus parasti nav iespējams sasaistīt ar rakstīto avotu liecībām. Piemēram, šādi nostāsti fiksēti par Rūsīšu – Debešu, Jaunpiebalgas Ušuru, Launkalnes Pāvulkalna, Tērvetes Putru u.c. senkapjiem.

Domājams, ka kapela vai krusts atradies arī Zilā kalnā, kur atsegti 16., 17. gs. apbedījumi. Zilais kalns literatūrā bieži tiek saistīts ar aizvēstures perioda kulta vietu, līdzīgi kā Zosēnu Kāpurkalns, Mārsnēnu Austrīņkalns u.c. vietas.⁹⁰³ Abās pēdējās, 17., 18. gs. rakstītajos avotos norādīts, ka atradušās kapelas vai baznīcas.⁹⁰⁴ Par Zilo kalnu tiešas norādes nav atrodamas. Pēc tautas nostāstiem te atradusies svēta birze un avots, kura ūdeni turējuši par svētu dažādu kaišu, īpaši acu slimību dziedināšanai. Pēc avotu aizbēršanas acis ārstētas ar avota smiltīm.⁹⁰⁵ Vizitāciju protokolos atzīmēts, ka šeit bijusi iecienīta zemnieku ziedojumu un mirušo apbedīšanas vieta.⁹⁰⁶ Kulta vietas un apbedīšanas vietas saistība netieši varētu

⁹⁰² Kurtz Ed. Verzeichnis alter Kultstätten in Lettland // Mitteilungen aus der livländischen Geschichte. – R., 1924. – Bd. XXII. – H.2. – S. 47. – 119; Bregžis K. Baznīcu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 136 lpp.

⁹⁰³ Kurtz Ed. Verzeichnis alter Kultstätten in Lettland // Mitteilungen aus der livländischen Geschichte. – R., 1924. – Bd. XXII. – H.2. – S. 61., 65., 66., 98., 99; Latvijas PSR arheoloģija. – R., 1974. – 221. lpp; Urtāns J. Latvijas senās svētnīcas. – R., 1993. – 53. – 55. lpp; Adamovičs L. Vidzemes baznīca un latviešu zemnieks 1710. – 1740. – R., 1933. – 472. lpp.

⁹⁰⁴ Bregžis K. Baznīcu vizitācijas protokoli. – R., 1931. – 58., 102., 124., 129., 130. lpp.

⁹⁰⁵ Latvijas PSR arheoloģija. – R., 1974. – 221. lpp.

⁹⁰⁶ Bregžis K. Baznīcu vizitācijas protokoli. – R., 1931. – 6., 72., 74., 78., 120. lpp.

liecināt, ka Zilā kalnā varēja atrasties ar kristietību saistīts kulta objekts. Analoga likumsakarība vērojama Kāpurkalnā, kur atsegti 14.–17. gs. apbedījumi un Mārsnēnu Austrīņkalnā, kur ziņas par mirušo apbedīšanu sniedz 17., 18. gs. rakstītie avoti.⁹⁰⁷ Apbedīšanas vietas un kulta vietas cieša saistība ievērota kristietībā, kas atspoguļojas praksē kapsētas ierīkot pie baznīcām. Nav izslēgts, ka arī aizvēsturē kapulauki izmantoti rituāliem nolūkiem. Piemēram, lībiešu vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos par to liecina blakus apbedījumiem nereti sastopamās ugunskuru vietas (pavardi), kas saistāmi ar senču kultu un mirušo pieminēšanu.⁹⁰⁸ Kulta vietas un apbedīšanas vietas saistība saskatāma arī starp kuršu svētajiem mežiem un kapulaukiem. Franču bruņinieks Žilbērs de Lanuā 15. gs. sākuma aprakstā norādījis, ka kurši savus mirušos sadedzina apbedīšanas vietā kādā tuvākā birzī vai mežā, ceļot sārtu no tīras ozola malkas.⁹⁰⁹ Reinholds Lubenaus 16. gs. otrajā pusē, atzīmējis svēto mežu saistību ar tā dēvētajiem dvēseļu mielastiem, kas noturēti mirušo piemiņas dienās.⁹¹⁰ Nav izslēgts, ka vēsturiskajos laikos apbedīšanas vietas atradušās svētajos mežos vai to tuvumā, jo 15.–18. gs. dokumentos nereti atzīmēti zemnieku kapi laukos un mežos (*Begräbnissen im Felde und Walde*). Tiesa šāda sakritība nav absolutizējama, jo svētie meži jauno laiku rakstītajos avotos parasti nošķirti no citām vietām un ar tiem saistītās tradīcijas aplūkotas atsevišķi. Piemēram, jezuītu annālēs, kas satur plašu informāciju par upurēšanu un ziedošanu pie kokiem, ne reizi nav minēta svēto mežu saistība ar apbedīšanas vietām.⁹¹¹ Iespējams, ka kuršu apdzīvotajā teritorijā vēlajā dzelzs laikmetā svētajos mežos veikta mirušo kremācija. Ar apbedīšanas vietām tie varētu segties gadījumos, kad konstatējama mirušo kremācija kapulauku teritorijā. Līdzšinējie pētījumi kuršu kapulaukos liecina, ka lielākoties mirušie apglabāti citās ar mirušo kremāciju tieši nesaistītās vietās. Tāpat, Kurzemē nav novērota vēlā dzelzs laikmeta kapulauku saistība ar tā dēvētajiem elka kalniem un baznīckalniem, kas parasti situēti blakus pilskalniem un tiek uzskatīti par kulta objektiem. Šajās vietās līdz šim atklāti tikai vēsturisko laiku kapi. Matkules Baznīckalnā atsegts viens ar 16., 17. gs. miju datējams apbedījums, kas droši vien šeit ierakts nejaušu apstākļu sakritības rezultātā. Venteru Upurkalnā pie Venteru pilskalna pēc tautas nostāstiem atradusies neliela baznīca un kapsēta.⁹¹²

Salīdzinoši reti novērota apbedīšanas vietu saistība ar kulta akmeņiem, avotiem un citiem objektiem. Piemēram, Sarkaņu Vaidu kapu kalnā atradies dobumakmens, tāds atklāts

⁹⁰⁷ Šnore E. Pārskats par 1948. g. arheoloģiskajiem pārbaudes izrakumiem Jaunpiebalgas Kāpurkalnā. – VI 1 : 945. Brežģis K. Baznīcu vizitācijas protokoli. – R., 1931. – 124., 129., 130. lpp.

⁹⁰⁸ Zariņa A. Salaspils Laukskolas kapulauks 10. – 13. gadsimts. – R., 2006. – 23., 24. lpp.

⁹⁰⁹ Citēts pēc Šturms E. Chroniku un senrakstu ziņas par baltu tautu bēru parašām 13. un 14. gs. //Tautas vēsturei veltījums profesoram Arvedam Švābem. – R., 1938. – 93. lpp.

⁹¹⁰ Kurtz Ed. Verzeichnis alter Kultstätten in Lettland // Mitteilungen aus der livländischen Geschichte. – R., 1924. – Bd. XXII. – H.2. – S. 78; Spekke A. Latviešu un Livonija 16. gs. – R., 1935. – 286., 287. lpp.

⁹¹¹ Mannhardt W. Letto – preussische Götterlehre. – R., 1936. – S. 413. – 421., 438. – 458.

⁹¹² Urtāns J. Latvijas senās svētnīcas. – R., 1993. – 26., 27. lpp.

arī pie Vecates Riņņukalna kapsētas, Zosēnu Kāpurkalna pakājē pie ezera atrodas Māras akmens, bet Tirzas Zvanuleju senkapu teritorijā – kulta avots. Nav zināms vai agrāka perioda kulta objekti bijuši saistīti ar apbedīšanas vietām un vienmēr izmantoti to pastāvēšanas laikā. Arheoloģiskajos izrakumos Sarkaņu Vaidu kapos tika konstatēts, ka ar kulta vietas kompleksu saistītās konstrukciju paliekas, kas datējamās ar pirmā gadu tūkstoša vidu pēc Kristus, bija postītas ar 14.–16. gs. gaitā ieraktiem kapiem.⁹¹³ Acīmredzot viduslaiku kapsēta ierīkota pamestā kulta vietā, kas šajā laikā vairs nav pastāvējusi. Ar nostāstiem un teikām plašāk apvīts Tirzas svētavots, kuram blakus arheoloģiskie pētījumi veikti Zvanuleju senkapos. 18., 19. gs. aprakstos sniegtās ziņas par zemnieku tradīcijām, vairāk asociējas ar veco Tirzas baznīcu, kas atradusies avota tuvumā un katoļu laikos praktizēto ziedošanu un ubagu mielošanu.⁹¹⁴ Jāatzīmē, ka vadoties pēc rakstīto avotu un folkloras liecībām, salīdzinoši grūti ir nošķirama agrāka perioda kulta tradīcijas no viduslaikos aizsāktās prakses. Spriežot pēc Vidzemes un Kurzemes–Zemgales luterāņu baznīcu 16.–18. gs. dokumentiem, šajā laikā jūtams spēcīgs katolisko tradīciju uzslāņojums, kā rezultātā ievērojami transformējušās sākotnējās kulta tradīcijas. Uzskatāms piemērs ir Zosēnu Kāpurkalns, kuru Edīte Kurca ierīdojusi seno kulta vietu sarakstā. Domājams, ka viduslaikos šeit ierīkota Mārai (Marijai) veltīta baznīca, kas vēlāk nopostīta. Piebalgas draudzes 17., 18. gs. baznīcas vizitāciju protokolos atzīmēts akmens (Māras akmens) un vecā baznīcas vieta, kur rīkots tirgus un praktizēta ziedošana.⁹¹⁵

Par kristīgo tradīciju ietekmi liecina arī kulta vietu saistība ar atsevišķiem svētajiem un to piemiņas dienām. Mārsnēnu Austriņu kalnā minēta Augustīna kapela, ļaudis šeit pulcējušies un ziedojuši Bērtuļa, Miķeļa un Jura dienā. Blomē 1637. g. vizitācijas protokolā minēta kapela, bet vairāk nekā simts gadus vēlāk 1774. g. – krustakmens, pie kura ļaudis pulcējušies un atstājuši dažādas veltes Magdalēnas dienā.⁹¹⁶ Zilā kalnā upurēšanas tradīcijas saistītas ar Sv. Labrenča dienu un Jāņiem.⁹¹⁷ Domājams, ka par baznīcu, kapelu vai kādu citu kristīgu objektu atrašanos minētajās kulta vietās netieši liecina rakstītajos avotos un arheoloģiskajos izrakumos iegūtās liecības par mirušo apbedīšanu. Apbedīšanas un kulta vietu saistībā saskatāma līdzība ar viduslaikos un vēlāk ievēroto praksi mirušos apglabāt baznīcās un pie tām. Šim nolūkam varēja izraudzīt agrāka perioda kulta vietas, kur ierīkoja kapelas vai uzstādīja krustus. Apbedīšanas vietu atrašanās kulta vietās nav nejaušība, bet gan uzlūkojama

⁹¹³ Vasks A. Izrakumi Vaidu kapos // ASM 1973. – R., 1974. – 78. – 81. lpp.

⁹¹⁴ Straubergs K. Upurvietas un upurakmeņi latviešu māju un ģimeņu kultā // Upuris. – R., 1995., 69. – 71. lpp; Urtāns J. Latvijas senās svētnīcas. – R., 1993. – 76. – 79. lpp.

⁹¹⁵ Brežģis K. Baznīcu vizitācijas protokoli. – R., 1931. – 58., 102. lpp; Kurtz E. Verzeichnis alter Kultstätten in Lettland // Mitteilungen aus der livländischen Geschichte. – Bd 22. – H.2. – R., 1924. – S. 65., 98.

⁹¹⁶ Brežģis K. Baznīcu vizitācijas protokoli. – R., 1931. – 6., 125. lpp.

⁹¹⁷ Mannhardt W. Letto - preussische Götterlehre. – R., 1936. – S. 495; Urtāns J. Latvijas senās svētnīcas. – R., 1993. – 55. lpp.

par sava veida likumsakarību, kas liecina par izmaiņām reliģiskajos priekšstatos un tradīcijās. Baznīcu ierīkošana agrākās kulta vietās nereti atzīmēta kā metode, kas tika izmantota iedzīvotāju pievēršanai kristietībai. Piemēram, Romas pāvesta Gregora Lielā instrukcijā Kenterberijas Sv. Augustīnam (Anglijā) norādīts, ka *pagānu svētnīcas nav sagraujamas, tās jāsvētī ar svētīto ūdeni un no tām jāiznes pagānu dievekļi, jāceļ altāri, novietojot relikvijas. Tur, kur ļaudis raduši zināmās dienās dievekļiem nest upurus, tur tajās pašās dienās jārīko kristīgo svētki. Piedāvājot ārēji patīkamo, drīzāk var sasniegt iekšējo prieku, jo no mežonīgām sirdīm uzreiz nevar izdzēst atmiņas par pagātni.*⁹¹⁸ Rakstīto avotu liecības par šādiem gadījumiem, kad baznīcu celtniecībai izraudzītas agrākas kulta vietas, ir zināmas arī tuvākajās kaimiņzemēs. Zviedrijā pēc pagānu pakļaušanas to galvenās svētnīcas vietā Upsalā 1140. gadā uzcelta bīskapa rezidence ar baznīcu.⁹¹⁹ Līdzīgi arī Lietuvā, spriežot pēc arheoloģiskajiem izrakumiem un rakstītajiem avotiem, Viļņas katedrāle uzcelta agrākajā kulta vietā.⁹²⁰ Spriežot pēc augstāk minētajiem piemēriem arī Latvijā daudzviet baznīcas un kapelas iespējams, ka ierīkotas senajās svētvietās. Diemžēl šie gadījumi bieži nav droši nosakāmi, jo trūkst konkrētas rakstīto avotu norādes un ar arheoloģiskajām metodēm vien to reti kad var pierādīt.

Domājams, ka daudzos gadījumos bijušo baznīcu, kapelu un krustu vietu netieši liecinieki ir arheoloģiski pētītās kapsētas, kuras ierīkotas 13.–16. gs. gaitā. Līdz mūsdienām diemžēl reti kad saglabājušies vizuāli simboli, kas apliecinātu šo apbedīšanas vietu statusu. Arheoloģiskajos izrakumos liecības par kapelām un krustiņiem fiksētas pavisam retos gadījumos. Straupes Baukalnā izrakumu gaitā tika konstatētas celtnes pamatu paliekas, savukārt Stukmaņu Vīnakalna kapsētas izrakumu laukumā ZA malā tika atklāts māla bļietējums, kur varēja atrasties centrāls kapsētas simbols.⁹²¹ Dažkārt apbedīšanas vietās sastopami krustakmeņi un akmens krusti. Liecības par šādiem objektiem reģistrētas astoņās arheoloģiski pētītajās 14.–18. gs. apbedīšanas vietās. Sešos gadījumos kapsētu teritorijā atradušies kurstakmeņi (Zlēku Abavmuižā, Bolmē, Aiviekstes Draudavās, Salaspils Lipšos, Mārtiņsalā, Raiskumu Teņņos), bet trīs (Lielvārdes, Kalnapeļņu un Veselavas kapsētās) akmens krusti (3. att.). Līdzšinējie pētījumi apliecinājuši, ka šāda veida objekti galvenokārt

⁹¹⁸ Migne J., P. Patrologiae Latinae. Sancti Gregorii Papae. – Parisiis, 1896. – T. 77. – P. 1215; Citēts pēc: Trūps H. Katoļu baznīcas vēsture. – R., 1992. – 89. lpp.

⁹¹⁹ Olsen O. Christentum und Kirchen // Wikinger, Waräger, Normannen. Die Skandinavier und Europa 800. – 1200. – Berlin, 1993. – S. 161.

⁹²⁰ 1388. gada pāvesta Urbāna VI bullā norādīts, ka tajā vietā (Vilna), kur pirms kristīšanas tika upurēti dažādiem elkiem, uzcelts Sv. Trīsvienībai, Jaunavas Marijai un Staņislavam veltīts dievnams. Vēlius N. Baltu Reliģijās ir Mitoloģijās Šaltiniai I. – Vilnius, 1996. – P. 447; Daugudis V. Die Eisenzeitlichen Kultstätten in Litauen // Archeologia Baltica. – Vilnius, 1995. – S. 138.

⁹²¹ Apals J., Apala Z. Āraišu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1976. gadā // Materiāli par arheologu un etnogrāfu 1976. gada ekspedīciju darba rezultātiem. – R., 1977. – 8. lpp; Urtāns V. Vīnakalna kapulauks pie Stukmaņiem (13. – 17. gs.) // AE. – R., 1962. – IV laid. – 26., 27. lpp.

saistāmi ar piemiņas, individuālām kapu un robežzīmēm.⁹²² Atsevišķos gadījumos tie uzlūkojami arī par centrāliem apbedīšanas vietu simboliem, kas uzstādīti ar nolūku, lai liecinātu par baznīcas atzītām un iesvētītām kapsētām. Viens vai vairāki krusti parasti tika uzstādīti iesvētītās kapsētās.⁹²³ Lielākoties to pagatavošanai izmantots koks, kādēļ lielas kapsētas krusti līdz mūsdienām nav saglabājušies. Pēc reformācijas šādus simbolus vairs neuzstādīja un daudzviet arī neatjaunoja. Sākot ar 16. gs. otro pusi mūsdienu Latvijas protestantu novados, it īpaši Vidzemē 17., 18. gs., centīgi tika nīcināti katoļu laika kulta objekti (kapelas, krusti) un apkarotas ar šīm vietām saistītās tradīcijas. Retos gadījumos krusti un kapličas ir sastopamas mūsdienu kapsētās bijušās Kurzemes–Zemgales hercogistes luterāņu novados. To vietā ir raksturīgi zvani, kas ievietoti torņos, kapsētu vārtos vai iekārti kādā lielākā kokā (4. att.). Vidzemē kapu zvani parasti novietoti kapličās, kas 18. gs. beigās, kad tika aizliegta apbedīšana dzīvesvietās, baznīcās un pie tām ierīkotās kapsētās, pēc baznīcu parauga tika celtas no jauna izveidotās kapsētās. Savukārt Latgalē un citos katoliskajos novados līdz pat mūsdienām kapsētās tiek uzstādīti centrālie krusti vai ierīkotas nelielas kapelas – lūgšanu namiņi.⁹²⁴

2.1.3. Apbedīšanas vietas un agrāka perioda kapulauki

Mūsdienu Latvijas teritorijā vēlajā dzelzs laikmetā mirušie apbedīti gan līdzenajos, gan uzkalniņu kapulaukos. Uzkalniņu kapulauki galvenokārt izplatīti Gaujas lībiešu apdzīvotajā areālā.⁹²⁵ Atsevišķi šāda tipa pieminekļi zināmi arī Daugavas (Doles Rauši, Vampeniešu II, Ikšķiles Kābeles u.c.) un Kurzemes lībiešu teritorijā (Sables Krievu kapi, Matkules Tojāti), lai gan šeit mirušo apbedīšana galvenokārt veikta līdzenajos kapulaukos.⁹²⁶ Latgaļu, sēļu, zemgaļu un kuršu apdzīvotajos novados vēlajā dzelzs laikmetā dominēja līdzenie kapulauki. Uzkalniņu kapi galvenokārt koncentrējas gar tagadējās Latgales teritorijas austrumu pierobežu. Retāk tie ir sastopami Latgales un Vidzemes centrālajā daļā (Jaunpiebalgā, Liepkalnē u.c.).⁹²⁷ Līdz šim viens uzkalniņu kapulauks arheoloģiski pētīts arī sēļu apdzīvotajā teritorijā (Sēlpils Lejasdopeles).⁹²⁸

No 217 rakstā izmantotajām arheoloģiski pētītajām lauku novadu 14.–18. gs. apbedīšanas vietām, agrāka perioda kapulauki mirušo apbedīšanai izmantoti 36% gadījumu.

⁹²² Urtāns J. Pēdakmeņi, robežakmeņi, muldakmeņi. – R., 1990. – 14. – 16. lpp; Caune A. Riņķa krusti Latvijā. – R., 2008. – 18. lpp.

⁹²³ Derwein H. Geschichte des Christlichen Friedhofs in Deutschland. – Frankfurt am Main, 1931. – S. 31; Schweizer J. Kirchhof und Friedhof. Eine Darstellung der beiden Haupttypen europäischer Begräbnisstätten. – Linz, 1956. – S. 75; Illi M. Wohin die Toten gingen. Begräbnis und Kirchhof in der vorindustriellen Stadt. – Zürich, 1992. – S. 42.

⁹²⁴ Pette I. Daugavpils novada krucifiksi. – Daugavpils, 1998. – 59. – 62. lpp.

⁹²⁵ Tõnisson E. Die Gauja Liven und ihre materielle Kultur (11. Jh. – Anfang 13. Jhs.) – Tallinn, 1974. – S. 38. – 98.

⁹²⁶ Latvijas PSR arheoloģija. – R., 1974. – 194. lpp.

⁹²⁷ Radiņš A. 10. – 13. gadsimta senkapi Latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi. – R., 1999. – 17., 35., 37. lpp.

⁹²⁸ Šnore E. Lejasdopeļu kapulauks senajā Sēlijā //AE. – R., 1997. – XIX. laid. – 64. – 81. lpp.

No tiem 20% mirušo apbedīšana agrāka perioda kapulaukos atsākta pēc ilgāka laika, bet 16 % gadījumu turpināta nepārtraukti (tabula Nr. 3). Spriežot pēc arheoloģiski pētīto apbedīšanas vietu izplatības, 14.–18. gs. apbedījumi agrāka perioda kapulaukos sastopami visā mūsdienu Latvijas teritorijā. Vairāk pētīti kapulauki, kuros ierakti 16.–18. gs. pēcapbedījumi. Nepārtraukta agrāka perioda kapulauku izmantošana, salīdzinot ar hronoloģiski vienlaicīgām kapsētām, kas ierīkotas jaunās vietās, biežāk līdz šim konstatēta Latgalē un Kurzemē.

Ja aplūko pirmo baznīcu un kapsētu ierīkošanas gaitu un vietu izvēli, tad jākonstatē, ka 12. gs. beigās un 13. gs. sākumā ne reizi tās nav apzināti celtas vēlā dzelzs laikmeta kapulauku teritorijā. Parasti to ierīkošanai izraudzītas neitrālas vietas. Acīmredzot 13. gs. gaitā ierīkojot baznīcas tika ievērota prakse, ka vietā kur tiks celta baznīca nedrīkst atrasties nekas, kas varētu to apgānīt. Tas pats lielā mērā attiecās arī uz kapsētām, kuras parasti ierīkoja pie baznīcām. Pēc kanoniskajiem likumiem kapsētā nedrīkst apglabāt pagānus, ekskomunicētos, nekristītus bērnus u.c. Vēl jo vairāk tie, kas reiz miruši kā pagāni nevar kļūt par kristiešiem. Šī iemesla dēļ iespējams, ka ierīkojot kristīgo kapsētas distancējās no kapulaukiem. Piemēram, Ikšķilē, Lielvārdē, Aizkrauklē u.c. baznīcas ar kapsētām ierīkotas jaunās ar vēlā dzelzs laikmeta vietējo iedzīvotāju kapulaukiem nesaistītās vietās. Iespējams, ka šī nostāja ne vienmēr ir stingri ievērota, jo dažkārt baznīcas celtas arī agrāka perioda kapulauku teritorijā vai to tiešā tuvumā. Nav izslēgts, ka bieži tā bijusi nejauša sagādīšanās. Piemēram, Liepkalnē, Jēkabpils Zvanītājos un Dignājas Briedīšos baznīcas dzelzs laikmeta kapulauku teritorijā ierīkotas 16., 17. gs. Šīs vietas izraudzītas ilgāku laiku pēc šo kapulauku izmantošanas. Spriežot pēc savrupatradumiem aizvēstures perioda kapulauku nepārtrauktu izmantošana turpinājusies tikai divos pagaidām zināmos gadījumos (Tirzā (Zvanulejas) un Viļakā), kur uzceltas draudžu baznīcas un ierīkotas kapsētas.

Baznīcas vadības nostāja attiecībā uz agrāka perioda kapulauku izmantošanu visai uzskatāmi atspoguļojas 1428. g. Rīgas baznīcas provinces sinodes statūtos. Deviņpadsmitajā nodaļā (*De sepulturis*) nosodīta vietējo iedzīvotāju prakse apbedīt mirušos mežainos laukos un citās profānās vietās, kur guldīti viņu pagānisko laiku vecāki un draugi. Spriežot pēc konteksta, var pieņemt, ka baznīcas vadība vērsusies tieši pret mirušo apbedīšanu pagānu laiku kapulaukos. Agrāka perioda kapulauku izmantošana 13.–15. gs. vēl bija visai izplatīta, lai gan paralēli, šajā laikā tika pārtraukta mirušo apbedīšana tajos. Agrāk izmaiņas vērojamas Vidzemes rietumu un Kurzemes ziemeļdaļā. Šeit 13. gs. gaitā tiek pārtraukta mirušo apbedīšana daudzos vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos, to vietā ierīkojot jaunas kapsētas. Ilgāk vēlā dzelzs laikmeta kapulauku izmantošana turpinājusies mūsdienu Latvijas teritorijas dienvidu novados. Dienvidkurzemē mirušos vēl apglabā ugungskapu kapulaukos, latgaļu un sēļu apdzīvotajos novados mirušie tiek guldīti uzkalniņos (Aizelkšņu, Ciblas, Kuciņu, Jaunpiebalgas, Lejasdopeļu u.c. kapulaukos). Latgales ZA daļā arheoloģiskie pētījumi veikti

arī votiem raksturīgajā tā dēvētajā „žalņīku” tipa kapulaukā (Šķilbēnu Daņilovka II), kas ierīkots blakus vēlā dzelzs laikmeta uzkalniņiem un kur mirušo apbedīšana uzsākta 13. gs. gaitā.⁹²⁹ Acīmredzot izmaiņas politiskajā, saimnieciskajā un garīgajā dzīvē šos novadus skārušas vēlāk. Atsacīšanās no vēlā dzelzs laikmeta kapulauku izmantošanas visā mūsdienu Latvijas teritorijā vērojama 15. gs. Šajā laikā izzūd tradīcija veidot uzkalniņus un akmeņu konstrukcijas virs apbedījumiem. No 34 kapulaukiem, kur mirušo apbedīšana turpinājusies pēc 13. gs., to izmantošana 15. gs. pirmajā pusē pārtraukta 13 gadījumos. 15.–18. gs. gaitā agrāka perioda (galvenokārt bronzas, agrā un vidējā dzelzs laikmeta) uzkalniņi un akmeņu krāvumi izmantoti tikai atkārtoti tajos ierokot pēcapbedījumus. Acīmredzot izmaiņas saistāmas ar 15. gs. sākuma baznīcas sinodes lēmumiem, kas nosodīja pagānu laiku (*gentilitatis temporibus*) apbedīšanas vietu izmantošanu. Var pieņemt, ka vispirms uzmanība tika pievērsta kapulaukiem ar labāk pamanāmām – vizuālām pazīmēm, kas kontrastēja ar kristīgajās kapsētās pieņemto apbedīšanas veidu un plānojumu, kamēr līdzeno kapulauku izmantošana bieži vien turpinājās.

Iespējams, ka daudzos gadījumos baznīcas vadība nav centusies saraut saikni starp senču kapenēm un kristīgo kapsētām. Tieši pretēji, akceptējot vietējo iedzīvotāju vēlmi tikt apglabātiem senču atdusas vietās, legalizēta agrāka perioda kapulauku izmantošanu, to teritorijā vai to tuvumā ierīkojot kapsētas. Vairāki šādi piemēri zināmi no arheoloģiski pētītajām apbedīšanas vietām. Piemēram, Madonā kapsēta ierīkota blakus dzelzs laikmeta kapulaukam. Salaspils Lipšos apbedīšana atsākta nelielā, norobežotā kapulauka daļā. Līdzīgi gadījumi bieži konstatēti Rietumlatvijā un Latgalē. Piemēram, Kurzemē (Zlēku Pasilciemā, Valgales Veģos, Užavas Silmalciemā u.c.) sākotnējo ugunskaņu kapulauku teritorijā vēlāk ierīkotas kapsētas, kuras pastāv līdz pat mūsdienām. Līdzīgi arī Latgalē blakus agrāka perioda kapulaukiem, kur nereti mirušie apglabāti viduslaikos un arī vēlāk (Balvu Rijniekos, Skaistas Stirnās u.c.), bieži atrodas mūsdienu kapsētas. Minētie piemēri liecina, ka starp dzelzs laikmeta un vēsturisko laiku apbedīšanas vietām nereti saglabājusies kontinuitāte, kas bieži vien saistīta arī ar apdzīvotības nepārtrauktību un pēctecību.

Spriežot pēc apbedīšanas vietu novietojuma un vietas izvēles, ne vienmēr iespējams noskaidrot katra konkrētā objekta raksturu. Vēsturisko laiku apbedījumu atrašanās kulta vietās un agrāka perioda kapulaukos varētu liecināt par šo vietu legalizēšanu ierīkojot kapelas vai uzstādot krustus. Tāpat agrāka perioda pieminekļu izmantošanas pārtraukšana vai atsākšana, kā arī jaunu kapsētu ierīkošana varēja būt saistītas ar vairākiem citiem apstākļiem. Par apbedīšanas vietu raksturu vairāk var spriest vadoties pēc kapsētu plānojuma, izmantošanas intensitātes un izmaiņām apbedīšanas veidā.

⁹²⁹ Шноре Э. Погребения жальничного типа на Северо – востоке Латвии // LPSR ZAV. – R., 1980. – Nr. 12. – 38. – 47. lpp.

2.2. Apbedīšanas vietu plānojums un izmantošanas intensitāte

Kristīgajā Eiropā ieviešoties praksei mirušos apglabāt baznīcās un pie tām ierīkotajās kapsētās, sekoja izmaiņas arī apbedīšanas vietu iekārtojumā un plānojumā. Kapsētas teritorija apkārt baznīcai līdzīgi kā pati baznīca bija svēta (*locus sacer*), kas parasti tika iesvētīta kopā ar baznīcu. Vēlo viduslaiku liturģisti Sicards no Kremonas un Durands no Mendes norādījuši, ka apkārt baznīcai iesvētāma 30 vai 40 soļus liela teritorija.⁹³⁰ Kapsētas laukuma lielums bija atkarīgs no baznīcas statusa. Augstāka ranga baznīcām kapsētas bija lielākas, attiecīgi pie kapelām (*capellae vel minores ecclesiae*) – mazākas.⁹³¹ Senākās rakstīto avoti ziņas par kapsētas iesvētīšanu Latvijas teritorijā ir jau no 12. gs. beigām, kad Bīskapa Bertolda valdīšanas laikā 1197. g. tika iesvētīta Mārtiņsalas baznīcas kapsēta (5. att.).⁹³² Lai kapsētas nošķirtu no citām profānām vietām to teritoriju parasti norobežoja ar mūra vai koka žogu, zemes vaļņiem un grāvjiem. Rakstītajos avotos kapsētas mūra žogs pirmo reizi minēts 1263. g. dokumentā. Saskaņā ar to, Rīgas pilsētas iedzīvotājiem tika atļauta mirušo apbedīšana Doma baznīcas ziemeļu pusē.⁹³³ No akmeņiem veidota žoga paliekas līdz šim konstatētas arheoloģiski pētītajās Aizkraukles, Mārtiņsala, Dobeles, Veselavas un Madonas kapsētās. Mārtiņsalā no plienakmeņiem krauta žoga paliekas 0,5–1,0 m platā joslā bija saglabājušās kapsētas DR malā, aptuveni 20 m attālumā no baznīcas. Izpētītajā kapsētas teritorijas ZR daļā, žoga paliekas netika konstatētas. Par to liecināja vienīgi apbedījumu kārtojums puslokā, kas acīmredzot agrāk ticis pieskaņots žogam.⁹³⁴ Līdzīgi par kapsētas teritorijas nožogojumu netieši varētu liecināt arī Launkalnes Pāvulkalnā atsegte apbedījumi ar pretējo orientāciju (A, DA virzienā) un atšķirīgu novietojuma stāvokli, kas koncentrējās izpētītās kapsētas teritorijas dienvidu daļā. Varbūt šeit mirušie apbedīti pie kapsētas žoga vai ārpus tā.⁹³⁵

Iespējams, ka žoga funkcijas ir pildījuši arī apkārt agrā dzelzs laikmeta uzkalniņiem (Jēkabpils Zvanītājos, Tērvetes Putrās, Ogresgala Puigās, Mārcienas Asmās u.c.) veidotie akmeņu riņķi, kuru robežās 16.–18. gs. gaitā ierakti pēcapbedījumi (6. att.). Retāk iegūtas liecības par cita veida norobežojumiem. Piemēram, Vilmaņu 16., 17. gs. kapsētā atrasti divi kāšveida dzelzs apkalumi, kas acīmredzot saistāmi ar koka žogu un vārtiem. Savukārt apkārt Šķērskānu 17., 18. gs. kapsētai bija saglabājies neliels valnītis, kas norobežojis kapsētas

⁹³⁰ Migne J., P. *Patrologiae cursus completus*. – Paris, 1855 – T. 213. – Col. 428; Gvillelmi Duranti *Rationale Divinorum Officiorum I.* /Edervnt A. Davril et T.M. Thibodeau. –Tvrnholti, 1995. – P. 61.

⁹³¹ Illi M. *Wohin die Toten gingen. Begräbnis un Kirchof in der vorindustriellen Stadt*. – Zürich, 1992. – S. 15.

⁹³² IH. – II: 2.

⁹³³ LUB1. – Bd.I – Doc. Nr. 378.

⁹³⁴ Muižnieks V. *Apbedīšanas tradīcijas Mārtiņsalas baznīcas kapsētā* //AE. – R., 2006. – XXIII laid. – 164., 165. lpp.

⁹³⁵ Siatkovskis J. *Izrakumi Pāvulkalna viduslaiku kapsētā un arheoloģisko pieminekļu apzināšana* // ASM 1984./85. – R., 1986. – 100. lpp.

teritoriju.⁹³⁶ Domājams, ka vairums no pētītajām lauku apbedīšanas vietām, savulaik bija norobežotas, bet liecības par to līdz mūsdienām nav saglabājušās.

Raksturīgi, ka vēsturisko laiku kapsētas, salīdzinot ar dzelzs laikmeta kapulaukiem, parasti aizņēmušas salīdzinoši nelielu teritoriju. Vēlā dzelzs laikmeta kapulauku teritorija parasti ir izplūdusi un mērāma vairāku hektāru lielā platībā. Gadījumos, kad tajos turpināta mirušo apbedīšana pēc 13., 14. gs. un vēlāk, nereti šim nolūkam izmantota neliela kapulauka daļa vai mirušo apbedīšana atsākta blakus ierīkotā kapsētā. Piemēram, Salaspils Lipšu 16.–18. gs. kapsēta aizņēmusi vēlā dzelzs laikmeta lībiešu kapulauka austrumu daļu.⁹³⁷ Agrāka perioda kapulauku teritorijā un blakus tiem kapsētas ierīkotas Zlēku Pasilciemā, Valgales Veģos, Skaistas Stirnās, Madonā u.c.

Spriežot pēc rakstīto avotu konteksta, mirušo apbedīšanai izmantotās teritorijas lielums bieži norādīts kā būtisks kritērijs, kas atšķīris kristīgo kapsētas no citām profānām apbedīšanas vietām. Piemēram, 1428. g. Rīgas provinces baznīcu statūtos šajā nozīmē minēti mežaini lauki (*campis silvestribus*). Līdzīgi arī vēlāka laika dokumentos norādīta apbedīšana laukos un mežos. Šķiet, ka rakstīto avotu autori centušies akcentēt to, ka šīs apbedīšanas vietas nav bijušas norobežotas un iesvētītas. Kapsētu teritorijas lielumu iespējams noteikt tikai retos gadījumos, galvenokārt, kad kapsētā veikti plašāki pētījumi vai kad saglabājušās nepārprotamas liecības par kapsētas robežām. Piemēram, Mūrmuižas Daudziešu 16., 17. gs. kapsēta, kas I.Zagorskas izrakumu laikā izpētīta pilnībā, aizņēmusi aptuveni 1000 m² lielu teritoriju. Zlēku Abavmuižas kapsētas senākā daļa, kas izmantota no 15. gs. līdz pat 19. gs. vidum, bijusi aptuveni 600 m² liela. Šeit veiktie arheoloģiskie pētījumi liecina, ka senākie apbedījumi koncentrējušies kapsētas ZA daļā, bet vēlāk mirušo apbedīšana veikta pārējā kapsētas teritorijā. Acīmredzot, Abavmuižas kapsēta sākotnēji bijusi mazāka, bet 19., 20. gs. gaitā paplašināta. 20.gs. sākumā šeit vēl bija saglabājušies kapsētas žoga stabi, bet izrakumu laikā kapsētas robežas aptuveni bija nosakāmas pēc vēl samanāmiem grāvjiem un vaļņiem (7. att.).⁹³⁸ Līdzīgi arī Seces Putraskroga kapsēta, kas atradās Daugavas pretējā krastā pretim Kokneses pilij, aizņēmusi nelielu norobežotu teritoriju. Tās senākajā daļā atradās akmens krusti un kapu plāksnes. 20. gs. 60. gados, veicot pārapbedīšanu un kapu zīmju pārvešanu, iegūti savrupatradumi (saktas un cirvji), kas norāda, ka kapsēta pastāvējusi jau 14., 15. gs. (8. att.).

Mirušo apbedīšana salīdzinoši nelielā, domājams norobežotā un iesvētītā teritorijā, liecina par jaunu praksi, kas ieviesusies vēsturiskajos laikos. Šīs tradīcija iespējams radies arī

⁹³⁶ Berga T. Augšdaugavas 14. – 17. gadsimta senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem. – R., 2007. – 133., 153. lpp.

⁹³⁷ Daiga J. Protokoli par izrakumiem Salaspils Lipšu kapulaukā 1973. g. – LU LVI

⁹³⁸ Muižnieks V. Pārskats par 2004. gada arheoloģisko pieminekļu apzināšanas ekspedīciju Kurzemē (Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas dokumentācijas centra arhīvā)

jauns latviešu valodā lietotais vārds – kapsēta, ko jau 17. gs. sākumā vācu – latviešu vārdnīcā atzīmējis Georgs Mancelis.⁹³⁹ L.Adamovičs norādījis, ka iespējams vispirms vārds kapsēta lietots, lai apzīmētu apbedīšanas vietas pie baznīcām (*Kirchhoff, Gotesacker*), bet tikai vēlāk 18. gs. beigās, kad aizliedza mirušo apbedīšanu baznīcās un pie tām, to sāka izmantot plašākā nozīmē.⁹⁴⁰ Viduslaiku un jauno laiku rakstītajos avotos bieži izmantots cits vārds – kapi (*kappe*), kas sastopams jau 1426. g. un arī vēlākajos 17., 18. gs. dokumentos.⁹⁴¹ Līdzīgi arī folkloras materiālā, vārds kapsēta ar vienādu nozīmi lietots retāk nekā poētiskie apzīmējumi – smilšu kalniņi, sīkakmeņu zemīte u.c..⁹⁴² Domājams, ka folklorā atspoguļojas līdz šim daudzviet novērotā prakse mirušo apbedīšanai izraudzīt augstākas vietas grants un smilšu pauguros. Tas nebūt nenozīmē, ka poētiskie apzīmējumi liecinātu vienīgi un tikai par nenorobežotiem kapu kalniņiem vai mirušo apbedīšanu nenoteiktās vietās. Nav zināms, kad īsti ieviesusies prakse iežogot lokālās lauku apbedīšanas vietas (9. att.). Skopas un pretrunīgas liecības par šo tradīciju atrodamas arī rakstītajos avotos. Straupes draudzes 1744. g. baznīcas vizitācijas protokolā minēts, ka žogs bijis apkārt vienai no Raiskuma muižas novada kapelām.⁹⁴³ Savukārt Neretas draudzes mācītājs 19. gs. sākumā sūkstījies, ka žogs neesot ne vienā no 33 kapiem, kurus izmantoja viņa draudzes zemnieki.⁹⁴⁴ Līdzšinējie arheoloģiskie pētījumi ļāvuši konstatēt vairākas pazīmes, kas norāda, ka lokālo kapsētu nožogošana un mirušo apbedīšanu iesvētītā zemē praktizēta sākot jau ar viduslaikiem. Netieši par to liecina apbedīšanas vietu iekārtojums, plānojums un izmantošanas intensitāte.

2.2.1. Baznīcās un pie tām ierīkoto kapsētu plānojums

Tradīcija mirušos apbedīt baznīcā kristīgajās zemēs plašāk ieviesās saistībā ar svēto kultu (skat. iepriekš). Baznīcas vadības nostāja šajā jautājumā nebija viennozīmīga. Ilgi tika izdoti rīkojumi, kas aizliedza mirušos apglabāt baznīcu iekšpusē. Praksē tomēr šī tradīcija, kas balstījās ļaužu reliģiozitātē, vairs nebija izskaužama, kādēļ tika meklēti kompromisa varianti, ierobežojot personu loku, kurus drīkstēja apglabāt baznīcā. Pamatā tā bija garīdzniecība (arhibīskapi, bīskapi, abati, priesteri) un valdnieki, baznīcas aizbildņi jeb patroni. Atsevišķu grupu veidoja mocekļi, kuri savu dzīvību bija atdevuši par Kristus mācību, kā arī baznīcas kanonizētie svētie, kuru pīšļi prasti tika pārnesti un uzglabāti altārī.⁹⁴⁵ Latvijas teritorijā, šī tradīcija ieviesās 12., 13. gs. mijā. Senākās ziņas par apbedīšanu baznīcā ir atrodamas Indriķa

⁹³⁹ Mancelis G. Lettus, das ist Wortbuch Sampt angehengtem täglichem Gebrauch der Lettischen Sprache. – Riga, 1638. – S. 87.

⁹⁴⁰ Adamovičs L. Vidzemes baznīca un latviešu zemnieks 1710. – 1740. – R., 1933. – 468 lpp.

⁹⁴¹ LUB1. – Bd. VIII. – Doc. 473; Bregžis K. Baznīcu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 93. lpp.

⁹⁴² Šmits P. Miršana un bēres // Latvju tautas dainas X. – R., 1932. – 781. lpp.

⁹⁴³ Bregžis K. Baznīcu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 105. lpp.

⁹⁴⁴ Sloka L. Kurzemes draudžu chronikas // Valsts archīva raksti X. – R., 1934. – 3. daļa. – 222., 223. lpp.

⁹⁴⁵ Hassenpflug E. Das Laienbegräbnis in der Kirche. Historisch-archäologische Studien zu Alemanien im frühen Mittelalter // Freiburger Beiträge zur Archäologie und Geschichte des Ersten Jahrtausends. – Rahden/Westf., 1999. – Bd. 1. – 300 s.

hronikā. 1203. g. Mārīņsalas baznīcā apglabāts priesteris Zifrīds.⁹⁴⁶ Ikšķīles baznīcā apglabāti abi pirmie bīskapi Meinards un Bertolds. Hronikā tas minēts saistībā ar divu jaunkristīto Kirjāna un Lajāna mocekļa nāvi 1206. g.: „*Viņus mocīja visbriesmīgākajām mocībām, izrāva iekšas un saplosīja kājas un rokas. Nav šaubu, ka viņi par tādām mokām iemantojuši mūžīgo dzīvošanu līdzās svētajiem mocekļiem. Viņu miesas atdusas Ikšķīles baznīcā un apglabātas blakus bīskapu Meinarda un Bertolda kapam, no kuriem pirmais bija apliecinātājs, bet otrs mira mocekļa nāvē, to pašu līvu nogalināts.*”⁹⁴⁷ Tajā pašā gadā Rīgā Svētās Marijas baznīcā apglabāts Mārīņsalas priesteris Johannes, kuru salas lībieši (*Holmenses*) bija nogalinājuši.⁹⁴⁸ Domājams, ka Kubeseles (Krimuldas) baznīcā tika apglabāts Turaidas novada vecākais Kaupo, kurš 1217. g. krita kaujā ar sakaliešiem (Igaunijā).⁹⁴⁹ Minētie piemēri varētu liecināt, ka baznīcas iekšpusē un it īpaši altāra daļā sākotnēji apglabātas tikai atsevišķas personas, ar īpašiem nopelniem Livonijas baznīcas dzīvē. Vēlāk personu loks paplašinājās, kas bija cieši saistīts gan ar pilsētu attīstību un pilsētnieku slāņa izveidošanos, gan ar vasaļu un muižnieku kārtas veidošanos lauku novados. Baznīcu kapsētās šis process labi atspoguļojas kapu plākšņu materiālā, kuru skaits ievērojami pieaug sākot ar 15. gs.⁹⁵⁰ Spriežot pēc tām, viduslaikos un it īpaši 16. – 18. gs., baznīcās galvenokārt apbedīti sveštautieši. Viņu tiesības uz "labākām" kapu vietām (dzimtas kapiem) baznīcā bija cieši saistītas ar baznīcu celtniecību, to uzturēšanu un novēlējumiem testamentos.⁹⁵¹ Salīdzinoši maz saglabāties liecību, ka baznīcās būtu apglabāti vietējie iedzīvotāji. No augstāk citētā Indriķa hronikas izvilcuma izriet, ka kapu vieta Ikšķīles baznīcā tika piešķirta diviem lībiešu mocekļiem – kristīgās ticības apliecinātājiem. Pēc pētnieku domām, iespējams, ka ar kāda lībieša vecākā apbedījumu ir sasaistāma 1897. g. izrakumos Mārīņsalas baznīcā atrastā 13. gs. kapa plāksne ar iekaltu kareivja attēlu.⁹⁵² Viduslaikos un jaunajos laikos brīvas kapu vietas baznīcās tika piešķirtas no pamatiedzīvotāju vidus ieceltiem pērminderiem.⁹⁵³ Par sveštautiešu apbedījumu vairākumu liecina arī baznīcās veiktie arheoloģiskie pētījumi. Šeit vairāk nekā apkārt baznīcai atklāti apbedījumi bez kapu inventāra. Piemēram Mārīņsalalā baznīcā kapu inventārs iegūts 27% apbedījumu, bet kapsētā – 46% kapu. Jānorāda, ka vairāki apbedījumi ar 13. gs. kapu inventāru (1307., 1310,

⁹⁴⁶ IH VII: 6

⁹⁴⁷ IH X: 5, 6

⁹⁴⁸ Tad saliesi, kuru kājas bija naskas uz asins izliešanu, sagrāba savu priesteri Johannesu, nocirta viņam galvu un pārējo miesu sadalīja locekli pa loceklim. Viņa miesu un kaulus vēlāk savāca citi priesteri, un bīskapa kungs ar savu kapitulu tos bijīgi apglabāja Svētās Marijas baznīcā. IH X: 7

⁹⁴⁹ IH XXI: 4

⁹⁵⁰ Loeffler H. Die Grabsteine, Grabmäler und Epitaphien in den Kirchen Alt – Livland vom 13. – 18. Jahrhundert // Abhandlungen der Herder – Gesellschaft und des Herder – Instituts zu Riga. – R., 1929. – Bd. 3. – S. 11., 21.

⁹⁵¹ Tā dēvētās „baronu kapenes” arheoloģiski pētītas Krimuldas, Ikšķīles un Saldus sv. Jāņa baznīcā.

⁹⁵² Buchholtz A. Über die Burg Holme und die Kirche in Holme // Sb. Rig. 1904. – Riga, 1905. – S. 219.

⁹⁵³ Kuujo E., O. Die Rechtliche und Wirtschaftliche Stellung der Pfarrkirchen in Alt – Livland // Annales Academiae Scientiarum Fennicae. – Helsinki, 1953. – Ser. B. – Tom. 79. – S. 191; Sloka L. Vidzemes draudžu kronikas // Valsts archiva raksti III. – R., 1925. – 43. lpp.

1311., 1345., 1347. k.), atsegti zem baznīcas mūra sienas. Acīmredzot sākotnēji tie atradušies blakus pirmajai koka baznīcai, bet mūra dievnams uzbūvēts tiem virsū.⁹⁵⁴ Līdzīgi arī E.Šturma 1927. gada izrakumos Ikšķiles baznīcā, apbedījumi ar kapu piedevām galvenokārt tika atsegti tās rietumu daļā (3. travejā), kas baznīcā tika iekļauta pēc 19. gs. pārbūvēm.⁹⁵⁵ Domājams, ka baznīcas vieta lokalizējama arī Puzes Lejaskroga kapsētā, arheoloģiski pētīto 1. un 2. izrakumu laukuma ziemeļu daļā, kur koncentrējās apbedījumi bez kapu piedevām.⁹⁵⁶ Acīmredzot baznīcās līdzīgi kā pilsētu kapsētās sveštautiešu ietekmē stingrāk tika ievērotas Rietumeiropā valdošās apbedīšanas tradīcijas.

Kapu vietas baznīcā tika atvēlētas un uz tām pretendēja sociāli augstāko slāņu pārstāvji – garīdznieki, vasaļi, muižnieki, namnieki, birģeri u.c. Augstāk tika vērtēta kapu vieta tuvāk altārim. 17., 18. gs. baznīcu dokumentos atrodami izcenojumi, kur kapu vietas vērtība noteikta pēc tā, vai atrodas tuvāk vai tālāk altāra daļai. Krimuldas draudzē kapu vieta baznīcā no lielajām durvīm līdz baznīcas vidum maksāja vienu dālderu, no vidus līdz altārim – divus dālderus, zem altāra četrus dālderus.⁹⁵⁷ Umurgas draudzē altāra daļa bija atvēlēta muižu īpašnieku ģimenēm un mācītājiem. Tā bija arī visdārgākā vieta, par kuru bija jāmaksā seši rubļi. Pārējā baznīcā izmaksas bija noteiktas pēc kapu vietas atrašanās tuvāk altāra vai durvju pusei. Altāra pusē bija jāmaksā 3-4,5 rubļi, durvju pusē - 1,5 rubļi. Ārpus baznīcas bija lētākas kapu vietas, pieaugušajiem – 24 kapeikas, bērniem – 12 kapeiku.⁹⁵⁸ Spriežot pēc konteksta viduslaikos kapu vietas izvēli tuvāk altārim pamatā bija saistīta ar svēto kultu un ar vēlmi atdusētie tuvām relikvijām, bet jaunajos laikos to galvenokārt noteica sociāla rakstura apsvērumi.

Pēc līdzīgiem principiem kapu vietu nozīme un vērtība tika noteikta kapsētās ārpus baznīcas. Par „vērtīgāku” tika uzskatīta baznīcas dienvidu, rietumu puse un uz austrumiem orientētā altāra daļa. Baznīcas ziemeļu puse mirušo apbedīšanai parasti izmantota retāk.⁹⁵⁹ Piemēram, plašāk pētītajā Mārtiņsalas kapsētā laika posmā no 12. gs. beigām līdz 17. gs. mirušo apbedīšana intensīvāk veikta baznīcas dienvidu, rietumu pusē un pie altāra daļas austrumos.⁹⁶⁰ Līdzīgi arī Ikšķilē viduslaikos kapsēta intensīvāk izmantota baznīcas dienvidu

⁹⁵⁴ Muižnieks V. Apbedīšanas tradīcijas Mārtiņsalas baznīcas kapsētā // AE. – Rīga 2006. – Nr. XXIII. – 173., 178., 179. lpp.

⁹⁵⁵ Šturms E. Pārskats par izrakumiem Ikšķiles baznīcā 1927. gadā (VKPAI DC arhīvā)

⁹⁵⁶ Muižnieks V. Arheoloģiskie pētījumi Puzes Lejaskroga kapsētā un viduslaiku apbedīšanas tradīcijas Ziemeļkurzemē // Ventspils Muzeja raksti III – R., 2003. – 100. lpp.

⁹⁵⁷ Ērmans J. Krimuldas baznīca un draudze 1205 – 1930. – R., 1930. – 13. lpp.

⁹⁵⁸ Hiršheits H., A. Īsas ziņas par Umurgas draudzes baznīcu un viņas 400 g. svētkiem. – R., 1896. – 24., 25. lpp.

⁹⁵⁹ Illi M. Wohin die Toten gingen. Begräbnis und Kirchhof in der vorindustriellen Stadt. – Zürich, 1992. – S. 15; Kampe P. Baznīcu celtniecība Vidzemē zviedru valdības pēdējos piecdesmit gados (1660. – 1710) // Latvijas Universitātes raksti – R., 1937. – Nr. 2 – 58. lpp.

⁹⁶⁰ Muižnieks V. Apbedīšanas tradīcijas Mārtiņsalas baznīcas kapsētā // AE. – Rīga 2006. – Nr. XXIII. – 165., 179. lpp.

un rietumu pusē.⁹⁶¹ Spriežot pēc 17. gs. kapsētu plāniem ziemeļu puse tika atvēlēta nabagiem un grēciniekiem, kas miruši bez bikts (10. att.).⁹⁶² Arī 1739. gada Rūjienas baznīcas vizitācijas protokolā norādīts, ka nekristītie bērni, nabagi un tie kas nav bijuši pie dievgalda turpmāk jāapglabā kapsētas ziemeļu pusē pie žoga.⁹⁶³ Acīmredzot kapa vietas izvēlē tika ievērots dalījums labajā un kreisajā pusē, kam viduslaikos bija simboliska nozīme. Šajā sistēmā tika iekļautas arī debespuses. Austrumi un dienvidi asociējās ar gaismu, siltumu un dzīvību, savukārt rietumi un ziemeļi ar tumsu, aukstumu un nāvi.⁹⁶⁴ Šī tradīcija skaidrojama arī ar duālo pasaules uztveri un pretnostatījumiem ziemeļi/dienvidi, mēness/saule, sieviete/vīrietis u.tt. Arheoloģiski pētīto baznīcu kapsētu apbedījumu izvietojumā nav novērota Skandināvijā viduslaikos izplatītā tradīcija mirušos apglabāt vadoties pēc dzimuma piederības sievietes baznīcas kreisajā (ziemeļu), bet vīriešus – labajā (dienvidu) pusē.⁹⁶⁵ Pēc šī paša principa vēl salīdzinoši nesenā pagātnē baznīcās sieviešu sēdvietas tika atzīmētas kreisajā, bet vīriešu – labajā pusē.⁹⁶⁶ Rietumeiropā viduslaikos un arī vēlāk pastāvēja prakse kapsētas perifērijā vai atsevišķā mazāk nozīmīgā un neiesvētītā tās daļā apglabāt nekristītus bērnus un dzemdībās mirušās sievietes.⁹⁶⁷ Līdz šim arheoloģiski pētītajās 14.–18. gs. apbedīšanas vietās nav izdevies pārliecinoši noteikt šādu atsevišķu kapsētas daļu. Vairāki pusaudžu un bērnu apbedījumi vienkopus atklāti Puzes Lejaskroga kapsētas ziemeļu malā.⁹⁶⁸ Mārtiņsalas kapsētā dubultkapi, neparastās pozās un ar pretēju orientāciju guldīti mirušie koncentrējās kapsētas DR un ZR daļā, bet Dobeles kapsētā šādi kapi tika atsegti tās ziemeļu daļā un ārpus žoga. Acīmredzot šeit apglabāti draudzes locekļi, kuriem tika liegta izvadīšana ierastā veidā.

Rakstītie avoti un 17. gs. baznīcu zīmējumi liecina, ka kapsētu plānojumam pamatā varēja būt draudzes teritoriālais dalījums (11. att.). Līdzīgi kā lauku draudzes teritorija 17., 18. gs. sīkāk tika iedalīta muižas iecirkņos, arī baznīcas kapsētas laukums parasti bija sadalīts mazākās vienībās, no kurām katras draudzes teritorijā ietilpstošas muižas zemniekiem bija ierādīta sava vieta mirušo apbedīšanai. Iespējams – kapsētas teritorijas dalījums mazākās vienībās (ciema, pagastu, muižu novados) Latvijas teritorijā ir pastāvējis jau agrāk. Bērzaunes baznīcas 1599. g. grāmatā norādīts, ka žoga labošana kapsētā ietilpst draudzes iedzīvotāju

⁹⁶¹ Graudonis J. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Ikšķiles baznīcas kapos laika posmā no 1968. – 1973. g. (LU LVI Arheoloģijas materiālu krātuvē VI 1 : 296)

⁹⁶² Dunsdorfs E. Lielvidzemes kartes (17. un 18. gadsimtenī). – Melburna, 1986. – 61. lpp.

⁹⁶³ Bregžis K. Baznīcu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 93. lpp.

⁹⁶⁴ Selhorst H. Die Platzordnung im Gläubigenraum der altchristlichen Kirche. – Münster/Westfal, 1931. – S. 35. – 37.

⁹⁶⁵ Staecker J. In atrio ecclesiae. Die Bestattungssitte der dörflicher und städtischen Friedhöfe im Norden // Lübeck Style? Novgorod Style? – Rīga, 2001. – S. 187. – 258.

⁹⁶⁶ Dunsdorfs E. Lielvidzemes kartes (17. un 18. gadsimtenī). – Melburna, 1986. – 52. - 61. lpp; Lange E. Straupes baznīca un draudze. – Limbažos, 1938. – 29. lpp.

⁹⁶⁷ Derwein H. Geschichte des Christlichen Friedhofs in Deutschland.– Frankfurt am Main, 1931.– S. 35; Illi M. Wohin die Toten gingen. Begräbnis und Kirchhof in der vorindustriellen Stadt. – Zürich, 1992. – S. 57., 58.

⁹⁶⁸ Muižnieks V. Arheoloģiskie pētījumi Puzes Lejaskroga kapsētā un viduslaiku apbedīšanas tradīcijas Ziemeļkurzemē // Ventspils Muzeja raksti III – R., 2003. – 98. lpp.

pienākumos, kuriem šeit atrodas viņu kapu vietas. Acīmredzot jau viduslaikos baznīcas kapsētas laukums tika iedalīts, vadoties pēc sīkākām draudzes teritoriālām vienībām – pagastiem un ciemiem. Rakstītie avoti un arheoloģiskais materiāls nesniedz informāciju par to, vai apkārt baznīcām mirušos apglabāja vadoties pēc sociālā statusa, līdzīgi kā baznīcās. Piemēram, Skandināvijā tuvāk pie baznīcas tika apbedīti augstāko aprindu pārstāvji, bet tālāk prom no dievnama – zemākie sabiedrības locekļi.⁹⁶⁹ Nav zināms vai Latvijas baznīcu kapsētās mirušo apbedīšana veikta pēc līdzīga principa. Katoļu baznīcas kanoniskie likumi paredzēja brīvu apbedīšanas vietu izvēli, kas domājams tik pat lielā mērā attiecās arī uz kapu vietu izraudzīšanu kapsētās pie baznīcām. To atspoguļo arī atšķirīga kapsētas teritorijas izmantošanas intensitāte, kas vērojama arheoloģiski pētītajās viduslaiku kapsētās. Spriežot pēc Vidzemes draudžu baznīcu kapsētu plāniem, jaunajos laikos kapsētu plānojumā pamatā tika ievērots draudzes teritoriālais dalījums, lai gan paralēli viduslaiku tradīciju iespaidā vēl pievērsa uzmanību arī „vērtīgākām un mazāk vērtīgām” vietām.

2.2.2. Apbedījumu rindas, kārtas un guldīšana izklaidus

Mirušo apbedīšana pēc noteiktām normām organizēta gan pie baznīcām ierīkotajās kapsētās, gan tieši ar tām nesaistītās apbedīšanas vietās. Informācija, kas to raksturotu nav pilnīga, jo katrā konkrētā vietā veikti atšķirīga apjoma izpēte. Liecības par apbedīšanas vietu plānojumu ir iegūtas 152 arheoloģiski pētītās 14.–18. gs. apbedīšanas vietās. Par pārējām 65 – informācija ir nepilnīga vai trūkst vispār. Mūsdienu Latvijas teritorijā sākot ar 13. gs. plašāk ieviešas mirušo guldīšana rindās. Apbedīšana rindās šajā laikā nav pilnīgi jauna tradīcija. Vidējā un vēlajā dzelzs laikmetā apbedījumu rindās mirušos guldījuši zemgaļi (12. att.). Vairākos vēlā dzelzs laikmeta zemgaļu apdzīvotā areāla kapulaukos vērojams, ka apbedījumu rindas vairs stingri netiek ievērotas, bet mirušos sāk guldīt izklaidus. G.Zemītis to skaidro ar atsevišķu dzimtu nostiprināšanos, kas atsvešinājās no radnieku kopienas.⁹⁷⁰ Pēc 13. gs. mirušo apbedīšana rindās plašāk ieviešas visā mūsdienu Latvijas teritorijā, tajā skaitā lībiešu, latgaļu, sēļu un kuršu novados, kur agrāk mirušie kapulaukos tika guldīti izklaidus. Apbedījumu rindas konstatētas aptuveni 80 (53%) vēsturisko laiku apbedīšanas vietās. Labāk tās izsekojamas kapsētās, kur mirušo apbedīšanas nav noritējusi intensīvi cieši balkus un vairākās kārtās (Annas Bundzēnu, Jūrkalnes Darvdedžu, Pildas Silavu, Zlēku Gaisiņu u.c. apbedīšanas vietās). Šī tradīcija pārņemta arī vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos, kur mirušo

⁹⁶⁹ Staecker J. In atrio ecclesiae. Die Bestattungssitte der dörflicher und städtischen Friedhöfe im Norden // Lübeck Style? Novgorod Style? – Rīga, 2001. – S. 190. - 192.

⁹⁷⁰ Zemītis G. Vēlā dzelzs laikmeta ekonomisko un sociālo pārmaiņu atspoguļojums Gaideļu – Viduču kapulauka arheoloģiskajā materiālā // AE. – R., 2005. – XXII laid. – 217., 218. lpp.

apbedīšana turpinājusies 13.–15. gs.⁹⁷¹ Piemēram, Jaunpiebalgas kapulaukā, 13., 14. gs. vairs netiek uzbērti uzkalniņi, bet mirušos sāk guldīt rindās.⁹⁷²

Paralēli salīdzinoši bieži atklāti arī izklaidus un nelielās grupiņās guldīti mirušie. Izklaidus izvietoti apbedījumi, kā arī atsevišķi savrupapbedījumi konstatēti pavisam 50 (33%) vietās. Savukārt apbedījumi nelielās grupiņās domājams, ka sastopami lielākā daļā kapsētu, līdzīgi kā salīdzinoši bieži konstatēti arī dubult un grupveida apbedījumi.⁹⁷³ Labāk apbedījumu grupiņas izsekojamas mazāk intensīvi izmantotās apbedīšanas vietās (Salaspils Reznēs, Jersikas Ružās, Rencēnu Zeltos, Vadakstes Priedīšos, Cesvaines Gremos, Mazsalacas Promultos u.c.). Bieži mirušo apbedīšanas šeit veikta īslaicīgi vai epizodiski un nelielā teritorijā. Iespējams, ka šie gadījumi liecina par atsevišķu dzimtu, saimju un ģimeņu kapu vietām, līdzīgi kā tas vērojams mūsdienu kapsētās. Nav izslēgts, ka šie apbedījumi atsevišķos gadījumos saistāmi arī ar kara, bada un epidēmiju upuriem, kuri apglabāti vienkopus.

Mirušo apbedīšana nelielā, norobežotā teritorijā un ilgākā laika posmā, neizbēgami radīja situāciju, ka tie tika guldīti viens virs otra vairākās kārtās, vai arī ierokot jaunus kapus nereti tika postīti senākie apbedījumi. Apbedījumu blīvums ir viena no pazīmēm, kas viduslaiku un vēlāku laiku apbedīšanas vietas ļauj nošķirt no agrāka perioda kapulaukiem. Apbedījumu kārtas agrāka perioda kapulaukos līdz šim nav novērotas, tāpat salīdzinoši reti atsegti apbedījumi, kuri traucēti ierokot hronoloģiski jaunākus kapus (13. att.). Par maldīgu ir uzskatāma R. Hausmaņa 1902. gada rakstā izvirzītā versija, ka apbedījumu kārtas vēsturisko laiku kapsētās liecina par paviršu un nevērīgu mirušo apbedīšanu, ko praktizējuši pamatiedzīvotāji.⁹⁷⁴ Tā nav uzlūkojama par vietējo iedzīvotāju iedibinātu tradīciju, bet tieši pretēji, saistāma ar Rietumeiropā valdošo praksi mirušos apglabāt iesvētītā, norobežotā teritorijā, kur mirušie ilgākā laika posmā ierakti viens virs otra vai traucējot senākos apbedījumus. Apbedījumu kārtas konstatētas 57 (37%) vēsturisko laiku apbedīšanas vietās (14. att.). Parasti tās fiksētas pārvaldes centru pilsētu, miestu, draudžu un blakusbaznīcu (filiāļu) kapsētās. Par mirušo apbedīšanu kārtās šeit liecina arī kaulu bedres, jeb tā dēvētie kaulu kambari, kur vienkopus savākti kauli no postītiem apbedījumiem. Līdz šim tādi atklātas lielāko centru kapsētās (Aizkrauklē, Mārtiņsalā, Dobelē, Sēlpilī), kur izrakumi veikti plašākos apjomos. Apbedījumu kārtas nenoliedzami ir sasītas ar mirušo apbedīšanu nelielā teritorijā. Iespējas izvērsties varēja ierobežot ne tikai kapsētas žogs, bet arī teritorijas trūkums un šim

⁹⁷¹ Rādiņš A. 10. – 13. gadsimta kapulauki latgaļu apdzīvotajā teritorijā un daži Austrumlatvijas etniskās vēstures jautājumi // LVIŽ. – R., 1993. – IV sēj. – 18. lpp.

⁹⁷² Šnore E. Pārskats par aizsardzības izrakumiem latgaļu kapulaukā pie Jaunpiebalgas kapsētas 1960. g. – LVM AA 330.

⁹⁷³ Muižnieks V. Neparasti guldīti mirušie Latvijas vēsturisko laiku kapsētās // LVIŽ. – R., 2007. – Nr.1. – 34. – 36. lpp.

⁹⁷⁴ Hausmann R. Auserkirchliche Begräbnisplätze im Estenlande in christlicher Zeit // Separatabdruck aus der Illustr. Beilage der Rig. Rundschau. – R., 1902. – Nr. 11. – S. 4., 5.

nolūkam izraudzītās vietas reljefs. Pilsētu kapsētās, kur vietas vienmēr bijis mazāk, parasti kārtu skaits ir konstatējams lielāks nekā lauku novados. Piemēra, Rīgas Doma pelēkajā kapsētā mirušie guldīti vairāk nekā piecās kārtās, kapsētā pie Sv. Pētera baznīcas varēja izdalīt aptuveni 22 apbedījumu kārtas, turpretim lauku draudžu kapsētās kārtu skaits parasti nav konstatēts lielāks par trijām, četrām. Līdzīgi arī lokālajās apbedīšanas vietās parasti kārtu nav daudz. Piemēram, divās līdz četrās kārtās mirušie apbedīti Salaspils Lipšos, Stukmaņu Vīnakalnā, Stukmaņu Kalnapeļņos, Madonā, Launkalnes Pāvulkalnā, Raiskuma Teņņos, Vecates Riņņukalnā, Zlēku Pasilciemā, Zlēku Abavmuižā u.c. Biežāk mirušie guldīti vienā kārtā – rindās, grupiņās vai izklaidus.

Apbedījumu kārtas nereti sastopamas arī agrā perioda uzkalniņu senkapos, kur mirušo apbedīšana atkārtoti veikta vēsturiskajos laikos. Piemēram, Ogresgala Puigu agrā dzelzs laikmeta uzkalniņā vairākās kārtās ierakti 17., 18. gs. pēcapbedījumi.⁹⁷⁵ Līdzīgi arī Tērvetes Putru agrā dzelzs laikmeta uzkalniņā 16., 17. gs. pēcapbedījumi bija guldīti vismaz trīs kārtās.⁹⁷⁶ Jēkabpils Zvanītāju agrā dzelzs laikmeta uzkalniņā, kura teritorijā vai blakus atradusies Salas muižas baznīca, mirušie 16., 17. gs. gaitā apglabāti trīs kārtās.⁹⁷⁷ Domājams, ka atsevišķos gadījumos mirušo apbedīšanas iespējas ierobežojis arī izraudzītās vietas reljefs. Apbedījumu kārtas varēja veidoties apbedīšanas vietās, kuras bija situētas salīdzinoši neliela izmēra pauguros. Piemēram, Vecates Riņņukalna, Pāles Priecumu, Raiskuma Teņņu u.c. kapsētas.

Vairākās 14.–18. gs. apbedīšanas vietās (Viesienas Tropelēs, Augustinišķos, Vecpiebalgas Ragaiņos, Ikšķiles Ankeršmitos, Auru Agrāriešos u.c.) konstatēti atevišķi postīti kapi, kuri izņēmumu kārtā traucēti iekokot vēlākus apbedījumus. Parasti šajos gadījumos izteiktas apbedījumu kārtas nav vērojamas, bet pamatā mirušie guldīti rindās vai izklaidus. Iespējams, ka šie gadījumi liecina par tuvu radnieku kapu vietām, kur mirušo apbedīšana veikta intensīvāk nekā citviet. Atsevišķi traucēti kapi varētu norādīt uz to pēc cik ilga laika atkārtota apbedīšana vienā un tajā pašā vietā, kā arī liecināt par virzemes kapu zīmēm, kuras nav bijušas vai iznīkušas.

Līdz mūsdienām nav saglabājušies plaša informācija par kapu zīmēm un to vai visur un vienmēr tās tika uzstādītas. Kapu vietas varēja iezīmēt no zemes veidotas kopiņas, virs kapu bedrēm novietoti akmeņi, kapu vietās un blakus tiem dedzinātie rituālie ugunskuri u.c. Šādas zīmes fiksētas Šķērkānu 17., 18. gs. kapsētā, kur virs vairākām kapu bedrēm (2., 6., 7., 12. k.) konstatētas ugunskuru vietas un dažu apbedījumu virspusē, zem velēnas atsegti 5–15

⁹⁷⁵ Cimermane I. Pārskats par arheoloģiskiem izrakumiem Ogres raj. Puigās 1954. g. – LU LVI 24

⁹⁷⁶ Šnore E. Pārskats par arheoloģiskajiem pārbaudes izrakumiem Putru kapulaukā 1955. gadā. - LU LVI 948

⁹⁷⁷ Šnore E. Agrā dzelzs laikmeta uzkalniņi Latvijas austrumu daļā. – R., 1993.- 72., 73. lpp.

cm lieli dolomīta akmeņi.⁹⁷⁸ Biežāk viduslaiku un jauno laiku apbedīšanas vietās atrasti no akmens veidoti krusti un krustakmeņi (skat. iepriekš). Tuvākas ziņas par krusta simboliku sniedzis katoļu baznīcas 13. gs. autors Durands no Mendes. Pēc viņa norādēm krusts, ko novietoja mirušā galvgalī, tika uzstādīts ar nodomu atbaidīt ļaunos garus un apliecināt, ka šajā vietā atdusas kristietis.⁹⁷⁹ Līdz šim, arheoloģiskajos izrakumos nav izdevies noteikt krustakmeņu un krustu piederību konkrētiem apbedījumiem. Par individuālām kapu zīmēm liecina pierakstītie nostāsti un rakstīto avotu materiāls. Folklorā parasti tie saistīti ar neparastiem atgadījumiem, spokiem un tml. Piemēram par krustakmeni Abavmuižas kapsētā ir saglabāties nostāsts, ka kapā virs kura atrodas akmens apglabāta meitene, kura spokojusies. Nākuši daudzi mācītāji pie kapa noturēt aizlūgumus, bet tas nav līdzējis. Tad mācītāji sākuši cirst kapa akmenī krustus. Pēc pirmā, otrā, trešā utt. krustu ieciršanas spokošanās tomēr turpinājusies; tikai tad, kad akmenī iecirsti deviņi krusti, spokošanās mitējusies.⁹⁸⁰ Iespējams, ka krustakmeņi un krusti liecina arī par atsevišķu saimju, dzimtu vai vairāku indivīdu kapu vietām. To noformējumā tuvākas paralēles saskatāmas krusta koku tradīcijā. Vairākas vienā akmenī vai akmens krustā iekaltās krusta zīmes varētu liecināt par mirušo skaitu, kas guldīti šo kapu zīmju tuvumā. Apstiprinājums šādam pieņēmumam atrodams arī etnogrāfiskajā materiālā. A. Bīlenšteins fiksējis tradīciju, ka virs dzemdībās mirušas mātes un bērna kapa tiek novietots koka krusts, kas papildināts ar trijiem mazākiem krustieņiem.⁹⁸¹ Koka krusti kā kapu zīmes izmantotas ievērojami biežāk, bet līdz mūsdienām tie nav saglabājušies. Tāpat, nav zināms, kad un cik plaši lauku novados ieviesusies tradīcija virs kapa novietot krustu un kādas kapu zīmes bijušas pirms tam. Senākās liecības par kapu krustiņiem atrodamas 15. gs. sākuma dokumentā. Tiesa, tas attiecas uz bijušās Livonijas konfederācijas, vēlākās Prūsijas teritoriju. Sembijas bīskaps Mihaels Junge 15. gs. sākumā izdotajos rīkojumos norādījis nepieciešamību iežogot kapsētas un aizliedzis virs kapiem novietot krustus.⁹⁸² Pie baznīcām iesvētītās kapsētās, kur bija uzstādīts lielais kapsētas krusts, atsevišķas kapu zīmes varēja nelietot.⁹⁸³ Jāatzīmē, ka arī Durands no Mendes krustu kā kapu zīmi pieminējis sakarā ar gadījumiem, kad mirušie tiek apglabāti ārpus kapsētas.⁹⁸⁴ Tā kā kapsētas tika izmantotas par iecienītām pulcēšanās, darījumu un tirgus vietām, atsevišķas kapu zīmes varēja traucēt.

⁹⁷⁸ Berga T. Augšdaugavas 14. – 17. gadsimta senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem. – R., 2007. – 144 lpp.

⁹⁷⁹ Gvillielmi Duranti Rationale Divinorum Officiorum III. /Edervnt A. Davril et T.M. Thibodeau. –Tvrnholti, 2000. – 99. lpp.

⁹⁸⁰ Urtāns J. Pēdakmeņi, robežakmeņu, muldakmeņi. – R., 1990. – 24. lpp.

⁹⁸¹ Bīlenšteins A. Latviešu koka celtnes. – R., 2001. – 174. lpp.

⁹⁸² Item ut nullam cruce[m] circa sepulchra mortuorum locent, (...) Item ut cimiteria ecclesiarum suarum sepibus circumuallent, (...) Mannhardt W. Letto – Preussische Götterlehre. – R., 1936. – S. 158.

⁹⁸³ Illi M. Wohin die Toten gingen. Begräbnis un Kirchhof in der vorindustriellen Stadt. – Zürich, 1992. – S. 42. Schweizer J. Kirchhof und Friedhof. Eine Darstellung der beiden Haupttypen europäischer Begräbnisstätten. – Linz, 1956. – S. 87.

⁹⁸⁴ Et in quocumque loco extra cimiterium christianus sepelitur, semper crux capiti illius apponi debet. Gvillielmi Duranti Rationale Divinorum Officiorum III. /Edervnt A. Davril et T.M. Thibodeau. –Tvrnholti, 2000. – 99. lpp.

Domājams, ka Sembijas bīskapa rīcība liecina par praktiskiem apsvērumiem, nevis par centieniem apkarot krusta simboliku un ar to saistītos ticējumus un māņus.

Mūsdienu Latvijas teritorijā krusti kā kapu zīmes plašāk fiksētas 17., 18. gs. zīmējumos un rakstītajos avotos (15. att.). Krustu kā pamatiedzīvotāju kapa zīmi 1664. g. atzīmējis Alūksnes mācītājs Dāvids Celaks. Viņš raksta, ka pēc bērēm mirušā galvgalī vai kājgalī iesprauž krustu, kas apsiets ar sarkanu un zilu vilnas dziju.⁹⁸⁵ Krusti vairākkārt minēti saistībā arī ar kapelu vietām, kas Vidzemē 17., 18. gs. vēl plaši tika izmantotas mirušo apbedīšanai.⁹⁸⁶ Šī laika baznīcu plānu un kapsētu zīmējumos tie attēloti kā nelieli koka krusti, dažkārt ar slīpu jumtiņu, kuri izklaidus izvietoti apkārt baznīcai (16. att.).⁹⁸⁷ Šāda tipa koka krusti Latvijā vēl lietoti arī 19. gadsimtā.⁹⁸⁸ Vairāki pētnieki 18. gs. beigās un 19. gs. sākumā fiksējuši no akmens veidotus krustus un akmeņus ar iekaltiem krustiem.⁹⁸⁹ Šādas kapu zīmes atradušās Koknese, Mālpils, Lielvārdes, Allažu u.c. kapsētās.

2.2.3. Apbedīšanas vietu izmantošanas laiks un apstākļi

Apbedīšanas vietu iekārtojums un plānojums ir cieši saistīts ar to izmantošanas laiku un intensitāti. Apbedījumu kārtas galvenokārt sastopamas apbedīšanas vietās, kuru izmantošana ilgusi vairāku gadsimtu garumā, savukārt neilgi izmantotajās kapsētās mirušie parasti guldīti atsevišķās rindās, grupiņās vai izklaidus. Apbedīšanas vietu izmantošanas laiks lielākoties nosakāms pēc apbedījumu un savrupatradumu iegūtā senlietu materiāla. Rakstītie avoti sniedz liecības galvenokārt par draudžu kapsētām un ar tām saistītajām apbedīšanas vietām. Tikai atsevišķos gadījumos rakstītās ziņas un 17., 18. gs. kartogrāfisko materiālu ir iespējams sasaistīt ar konkrētām lauku kapsētām. Vadoties pēc rakstītām liecībām, reti kad iespējams noteikt kapsētu izmantošanas laiku. Ievērojami pilnīgāku informāciju šajā ziņā sniedz arheoloģiskie pētījumi. Pateicoties monētām, kas salīdzinoši bieži sastopamas 14. – 18. gs. kapos, apbedījumus bieži vien iespējams datēt pus gadsimta vai viena gadsimta robežās. Jāņem vērā, ka arheoloģiskais materiāls pamatā atspoguļo līdzšinējās izpētes situāciju. Pilnīgāka aina gūstama par kapsētām, kur izrakumi veikti lielākos apjomos. Nelielos izrakumos atsegtie atsevišķie kapi, neļauj datēt visu pieminekli kopumā, kā rezultātā kapsētas ierīkošanas un izmantošanas laiks bieži vien precīzi nav nosakāms. Izejot no esošajiem datiem var konstatēt, ka arheoloģiski pētītās apbedīšanas vietas 68% gadījumu izmantotas 50 līdz 200 gadu ilgā laika posmā, bet tikai 32% – ilgāk par 200 gadiem. No 69 apbedīšanas vietām, kur

⁹⁸⁵ Straubergs J. Alūksnes mācītāja Dāvida Celaka ziņojumus konsistorijai par latviešu bērnu paražām 1664. g. // SM. – R., 1936. – II sēj. – 122. lpp.

⁹⁸⁶ Bregžis K. Baznīcu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 6., 8., 18., 19. lpp.

⁹⁸⁷ Dunsdorfs E. Lielvidzemes kartes (17. un 18. gadsimtenī). – Melburna, 1986. – 52. - 61. lpp; Broce J., K. Zīmējumi un apraksti. Latvijas mazās pilsētas un lauki. – R., 2002. – 3.sēj. – 496 lpp; Broce J., K. Zīmējumi un apraksti. Latvijas mazās pilsētas un lauki. – R., 2007. – 4.sēj. – 488 lpp.

⁹⁸⁸ Bīlenšteins A. Latviešu koka celtnes. – R., 2001. – 173., 174. lpp.

⁹⁸⁹ Caune A. Riņķa krusti Latvijā. – R., 2008. – 21 – 24., 29., 70., 71., 95., 113., 122. lpp.

mirušo apbedīšana veikta ilgāk par 200 gadiem, 20 ir pie baznīcām ierīkotās kapsētas, 4 kapelu vietas, 19 lokālās kapsētas un 26 kapulauki, kuru izmantošana turpinājusies vai atsākta 14.–18. gs. gaitā. Pusgadsimta vai viena gadsimta gaitā izmantotas 44% apbedīšanas vietas. Acīmredzot liela daļa 14.–18. gs. apbedīšanas vietas bijušas nelielu iedzīvotāju grupu – kopienu kapsētas. Par to liecina apbedīšanas vietu teritorijas lielums un apbedīto skaits. Atšķirībā no dzelzs laikmeta kapulaukiem viduslaiku un it īpaši jauno laiku kapsētas ir izmēros mazas, kas parasti ierīkotas pāris desmitu vai simtu kvadrātmetru lielā platībā. Acīmredzot tajās mirušos apbedījuši nelielu ciema kopienai vai vairāku atsevišķu ģimeņu, dzimtu vai saimju pārstāvji.

Iespējams, ka apbedīšanas vietu ierīkošanas un izmantošanas laiks bijis pakārtots izmaiņām apdzīvotībā. Viduslaiku un jauno laiku lauku apmetnes līdz šim pētītas ļoti maz. Biežāk par tām liecina pašas 14.–18. gs. apbedīšanas vietas, kuru izmantošanas laiks domājams, ka bieži vien sakrīt ar apmetņu apdzīvotības un pastāvēšanas laiku. Jaunas kapsētas varēja ierīkot un iepriekš izmantotās apbedīšanas vietas pamest iekšējās kolonizācijas, muižu veidošanās, ciema kopienas sairšana u.c. procesu rezultātā. Bieži to ietekmēja arī blakus faktori, kā kari, bads, dažādas slimības un epidēmijas. Vairākkārt šīs likstas pamatiedzīvotājus piemeklējušas Livonijas perioda beigās un jauno laiku sākumposmā, kad izpostīti, pamesti ciemi un sētas, izmiruši ļaudis. Acīmredzot ar minētajiem apstākļiem skaidrojama daudzu jaunu apbedīšanas vietu ierīkošana un mirušo apbedīšanas pārtraukšana vairākās viduslaikos izmantotajās kapsētās. 16., 17. gs. mijā ierīkotas 60 (28%) apbedīšanas vietas, bet mirušo apbedīšana pārtraukta 52 (24%) kapsētās. Visvairāk, 82 (38%) apbedīšanas vietās mirušo apbedīšana pārtraukta 17. gs. beigās un 18. gs. sākumā (tabula Nr. 3). Iespējams, tas saistīts ar 1710. g. „Lielo mēri”, kas skāra visus Latvijas novadus. Minēto notikumu sasaiste ar konkrētām apbedīšanas vietām iespējama pavisam retos gadījumos. Piemēram, Tumes Gabaliņos Eduarda Šturma 1934. g. izrakumos tika konstatēts masveida apbedījums, kur mirušie bija guldīti 2 – 3 kārtās, kurus sedza kaļķu slānis.⁹⁹⁰ Vairāki ar kaļķi klāti apbedījumi atklāti arī Saldus ev.lut. baznīcas kapenēs, kur bija apglabāti 1710. g. mērī mirušie.⁹⁹¹ Koknesē, vēlā dzelzs laikmeta kapulauka teritorijā atsegts masu kaps, kurā bija guldīts 61 mirušais.⁹⁹² Domājams, ka neparastās situācijās un ekstremālos apstākļiem lielākoties mirušo apbedīšana turpināta ierastā veidā. Atsevišķas šim nolūkam paredzētas apbedīšanas vietas (masu kapi) ierīkotas tikai pie pilsētām un lielākiem centriem. Lauku novadu iedzīvotāji šim nolūkam izmantojuši lokālās apbedīšanas vietas. Mācītājs Augusts Vilhelms Hupels aprakstot 1697. g. bada radīto postu norādījis, ka daudzus apglabāja ciemos

⁹⁹⁰ Šturms E. Ziņojums par zondējumu rakumiem Tumes pag. Gabaliņos 1934.g. 28. jūnijā – LNVM AA 274

⁹⁹¹ Ruša M. Pārskats par Saldus Sv. Jāņa baznīcas kapeņu apsekošanu 1995. gadā – LU LVI AA : 888

⁹⁹² Žeiere I. 1986. – 1989. gada izrakumi Kokneses senkapos // Latvijas arheologu pētījumi un problēmas. Latvijas vēstures muzeja raksti. – R., 2002. – Nr. 8. – 230. – 232. lpp.

un nemaz nepieteica baznīcās.⁹⁹³ Vidzemes baznīcu Siguldas draudzes 1637. g., Mazsalacas un Rūjienas 1739. g. protokolos minēts, ka mēra laikā mirušie apbedīti pie kapelām un citās ar draudzes baznīcām nesaistītās kapsētās.⁹⁹⁴ Domājams, ka liela daļa pēcapbedījumu, kas atklāti agrāka perioda kapulaukos, ierakti līdzīgu apstākļu sakritības rezultātā. Zīmīgi, ka lielākoties (30 gadījumos no 45) agrāka perioda kapulauki mirušo apbedīšanai izraudzīti jaunajos laikos. Atšķirībā no viduslaikiem, 16.–18. gs. agrāka perioda kapulauki bieži izmantoti īslaicīgi un epizodiski. Piemēram Salaspils Reznu bronzas laikmeta uzkalniņā atsegto pēcapbedījumu skaits nebija liels (25), bet to hronoloģija aptvēra periodu no 16. gs. otrās puses līdz 18. gs. sākumam.⁹⁹⁵ Līdzīgi Rites Ķebēnos pēcapbedījumi ierakti periodiski 16. gs. beigās un 17. gs. otrajā pusē.⁹⁹⁶ Jāatzīmē, ka vēl nesenā pagātnē 19. gs. sākumā Ikšķiles Liepāderu – Leimaņu agrā dzelzs laikmeta uzkalniņā steigā apglabāts, tuvējās mājas saimnieks, kurš miris no holēras.⁹⁹⁷ Vairākos senkapos atsegti vienlaicīgi apbedījumi (Bēnes Liekņos, Salaspils Vējstūros, Matkules Tojātos, Cīravas Dārzniekos u.c.) un savrupapbedījumi (Zasas Antūžos, Zvirgzdenes Kivtos, Grobiņas Priedulājos, Skrīveru Lielrutuļos). Atsevišķi savrupi kapi atklāti arī citviet (Matkules Baznīckalnā, Ventspilī pie Kantsonu kapsētas, Īlē u.c.). Šie apbedījumi nepārprotami liecina, ka mirušie ierakti neierastos apstākļos un situācijās. Uzskatāms piemērs ir Sēlpilī arheoloģiski pētītās apmetnes teritorijā atsegtais savrupapbedījums. Kapu inventārā tika atrasts 17., 18. gs. bronzas pareizticīgo krustiņš, svina poga un bronzas uzpirkstenis.⁹⁹⁸ Atsegtais apbedījums saistāms ar 1704. g. Sēlpils pils aplenkumu, kura laikā acīmredzot kritis un šeit apraksts krievu karaspēka karavīrs. Zīmīgi, ka apbedījumi ar līdzīgiem krustiņiem atsegti vairākās gar Daugavas krastu pētītajās apbedījumu vietās (Salaspils Vējstūru, Lipšu, Reznu, Ogresgala Puigu, Doles Dūdiņu u.c. senkapos).

Atsevišķi savrupi kapi varētu liecināt arī par sodīto, noziedznieku, pašnāvnieku, neticīgo u.c. sabiedrības pārstāvju apbedījumiem, kuriem tika liegta izvadīšana ierastā veidā. Pietiekami plašu informācija par šādiem gadījumiem sniedz 17., 18. gs. rakstītie avoti.⁹⁹⁹ Tajos norādīts, ka minēto kategoriju pārstāvji parasti aprakti kapsētu perifērijā, ārpus žoga, baznīcas Z pusē, soda vietās, ceļa malā, purvā, mežā un citur. Nereti šim nolūkam izmantotas arī lokālās apbedīšanas vietas un kapelas. Piemēram, Rūjienas draudzes 1739. g. vizitācijas protokolā atzīmētas 17 apbedīšanas vietas, kur mirušie apbedīti mēra laikā un pirms tam, bet

⁹⁹³ Hupel A. W. Topographische Nachrichten von Lief – und Ehstland. – Riga, 1774. – Bd. 1. – S. 145.

⁹⁹⁴ Bregžis K. Baznīcu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 8., 92., 93. lpp.

⁹⁹⁵ Берга Т., Граудонис Я. Впускные погребения и клад Резенского могильника // LPSR ZAV. – R., 1983. – N. 12. – 34. – 44. сmp.

⁹⁹⁶ Šnore E. Agrā dzelzs laikmeta uzkalniņi Latvijas austrumu daļā. – R., 1993. – 16. lpp.

⁹⁹⁷ Löwis of Menar K. Gräberfunde aus Lindenberg //Sb. Riga 1903. – R., 1904. – S. 101.

⁹⁹⁸ Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils. – R., 1980. – 158., 159. lpp.

⁹⁹⁹ Bregžis B. Baznīcu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 136 lpp. Sloka L. Vidzemes draudžu kronikas. – R., 1927. – I – III daļa. Sloka L. Kurzemes draudžu kronikas. – R., 1928. – I daļa. – 240 lpp. Sloka L. Kurzemes draudžu kronikas. – R., 1930.g. – II daļa – 336 lpp. Sloka L. Kurzemes draudžu kronikas. – R., 1934.g. – III daļa. – 330 lpp.

tagad tiek aprakti vairs vienīgi nekristīti bērni, nabagi bez piederīgiem un ļaudis, kas liegušies iet pie dievgalda.¹⁰⁰⁰ Domājams, ka arheoloģiski pētīto 14.–18. gs. apbedīšanas vietu materiālā par šiem gadījumiem liecina neparastā veidā uz vēdera, sāniem, saliektām kājām, nocirstām galvām un atšķirīgu orientāciju guldīti mirušie, kuri nereti ierakti kapsētu perifērijā. Šādi apbedījumi konstatēti lielāko centru kapsētās (Dobelē, Mārtiņsalā, Sēlpilī, Aizkrauklē u.c.) un lokālās lauku apbedīšanas vietās (Launkalnes Pāvulkalnā, Mūrmuižas Daudziešos, Doles Dūdiņās, Sēļu Silavās u.c.).¹⁰⁰¹ Nav zināms vai pastāvējušas speciālas šim nolūkam atvēlētas apbedīšanas vietas. Citās zemēs bija prakse notiesātos apglabāja soda vietās, zem karātavām, pašnāvniekus neiesvētītās – profānās vietās, nekristītos bērnus uz lauka, krustcelēs, pie krustiem ceļa malās u.c.¹⁰⁰² Latvijas arheoloģiski pētīto apbedīšanas vietu materiālā ar tādām būtu saistāmas īslaicīgi vai epizodiski apbedīšanai izmantotas vietas, kur atsegti neparastā veidā guldīti mirušie un ir neliels apbedījumu skaits. Piemēram, Tērvetes Sapņos, kas atrodas netālu no Tērvetes sanatorijas kapsētas, no astoņiem izpētītajiem apbedījumiem atsegti trīs kapi ar pretēju mirušo orientāciju DA virzienā, viens ugunskauss un neparasti kapā guldītas sievietes apbedījums ar spīdināšanas pēdām galvaskausā.¹⁰⁰³ Līdzīga situācija vērojama arī Jaukandavā. Šeit izpētīti 25 kapi, tajā skaitā divi grupveida un viens dubultapbedījums. Piecos gadījumos mirušie guldīti ar saliektām kājām, četros – uz sāniem, bet trīs – uz vēdera. Tāpat konsekventi nav ievērota mirušo orientācija.¹⁰⁰⁴ Iespējams, šīs vietas apbedīšanai nav izmantotas patstāvīgi, bet tikai izņēmumu gadījumos vai epizodiski. Līdzīgas apbedījumu vietas, arheoloģiski pētīto kapsētu vidū, identificējas vairāk nekā 20 gadījumos.

Netieši par apbedīšanas vietu izmantošanas laiku un apstākļiem varētu liecināt mutvārdu liecības, kas fiksētas par aptuveni 70 kapsētām. Biežāk tās dēvētas par kara, zviedru, franču kapiem vai vienkārši par kapu kalniem. Retāk sastopami citi nosaukumi: krievu, turku, mēra, holēras kapi, miroņu, ķēniņu, kalēju, tēviņu, radziņu kalns un tamlīdzīgi vietvārdi. Dažkārt mutvārdu liecības sakrīt ar apbedīšanas vietu ierīkošanas un izmantošanas laiku. Piemēram, Kraukļu Lejasgremu, Krimuldas Annas kalna, Salaspils Vējstūru senkapi dēvēti par “Zviedru kapiem”, kas atbilst arī šeit atsegto apbedījumu datējumam. Lielākoties tomēr vietējie nosaukumi neatpoguļo apbedīšanas vietu rašanās apstākļus un pastāvēšanas laiku.

¹⁰⁰⁰ Bregžis K. Baznīcu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 93. lpp.

¹⁰⁰¹ Muižnieks V. Neparasti guldīti mirušie Latvijas vēsturisko laiku kapsētās//LVIZ. – R., 2007. – Nr.1. – 31. – 59. lpp.

¹⁰⁰² Illi M. Wohin die Toten gingen. Begräbnis und Kirchhof in der vorindustriellen Stadt. – Zürich, 1992. – S. 62., 63; Grabmayer J. Zwischen Diesseits und Jenseits. Oberrheinische Chroniken als Quellen zur Kulturgeschichte des späten Mittelalters. – Köln Weimar Wien, 1999. – S. 79., 93., 94; Lecoutex C. Geschichte der Gespenster und Wiedergänger im Mittelalter. – Köln, Wien, 1987. – S. 29; Delimata M. Dziecko w Polsce średniowiecznej. – Poznań, 2004. – S. 124.

¹⁰⁰³ Atgāzis M. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Tērvetes Sapņu kapsētā 1975. gadā – LU LVI AA 321

¹⁰⁰⁴ Klepere D. Pārskats par izrakumiem Jaunkandavas senkapos 1967. gadā. – LU LVI AA 203

Tautas atmiņā saglabājušās vienīgi asociācijas ar labāk zināmiem un dzirdētiem pagātnes notikumiem, kas labākā gadījumā var sakrist ar apbedīšanas vietu izmantošanas beigu posmu un apstākļiem. Tautā lietotie nosaukumi (krievu, franču, zviedru, turku u.tml. kapi) drīzāk liecina par svešām, nezināmas izcelsmes apbedīšanas vietām. Sākotnējā informācija par tām tautas atmiņā jau ir pagaisusi. Šie kapi vairs neasociējas ar tuvinieku un radinieku apbedīšanas vietām. Iespējams, ka šāda situācija radusies kara, bada, mēra un citu apstākļu rezultātā, kad ievērojami mainījies apdzīvotība. Liela daļa iedzīvotāju gājuši bojā vai pametuši agrākās dzīvesvietas un to vietā vēlāk apmetušies vai no jauna noietināti citi iedzīvotāji, kas neorientējās vietējā situācijā un pagātnes notikumos. Atsvešināšanos varēja veicināt arī baznīcas vadības attieksme, kas attiecībā uz lokālo apbedīšanas vietu izmantošanu laika gaitā ir mainījies. Šķiet, ka viduslaikos lielāka uzmanība tika pievērsta vēlā dzelzs laikmeta kapulauku izmantošanas ierobežošanai. Par to liecina 1428. g. Rīgas provinces baznīcas statūti, kuros nosodīta mirušo apbedīšana pagānu laiku apbedīšanas vietās. Zīmīgi, ka tieši viduslaikos arī konstatējama apbedīšanas pārtraukšana vairākos vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos, kur tā turpinājusies pēc 13. gs. No 34 arheoloģiski pētītajiem vēlā dzelzs laikmeta kapulaukiem, kuros atsegti vēsturisko laiku kapi, jaunajos laikos izmantoti tikai divpadsmit (tabula Nr. 3). Domājams, ka ne vienmēr un visos gadījumos mirušo apbedīšana kapulaukos aizliegta. Nereti tā turpinājusies vietās, kur ierīkotas baznīcas un kapsētas kapulauku teritorijā. Labāk apbedīšanas vietu izmantošanas kontinuitāte izsekojama vietās, kur izmaiņas apdzīvotībā un ietekmes no malas skārušas mazāk. Piemēram, Kurzemē vēlā dzelzs laikmeta kapulauku teritorijā ierīkotajās kapsētās (Zlēku Pasilciemā, Užavas Silmalcēmā, Lielīvandē u.c.) mirušo apbedīšana turpinās līdz pat mūsdienām.

Pēc reformācijas, sākot ar 16. gs. otro pusi Kurzemes – Zemgales hercogistē un nedaudz vēlāk 17. gs. sākumā Vidzemē, tiek uzsākta aktīva kampaņa pret lokālo apbedīšanas vietu izmantošanu. Šī laika rakstītajos avotos atrodama plaša informācija un norādes par kapelām un kapsētām, kas nav atradušās pie baznīcām un pamatiedzīvotāju apbedīšanas tradīcijām.¹⁰⁰⁵ Baznīcas pārstāvju galvenais uzdevums un mērķis bija panākt mirušo apbedīšanu pie draudžu baznīcām ierīkotajās kapsētās. Šķiet, ka vienīgi Vidzemē tas vainagojas ar jūtamiem panākumiem. Rakstītajos avotos arvien retāk sākot ar 18. gs. vidū minēti gadījumi, kad mirušie guldīti ārpus draudžu kapsētām. Tāpat arī arheoloģiski pētīto apbedīšanas vietu materiālā vērojams, ka 17., 18. gs. mijā pārtraukta daudzu lokālo kapsētu izmantošana. Vēlāki 18. gs. otrās puses kapi atsegti tikai atsevišķās lokālajās apbedīšanas

¹⁰⁰⁵ Sehling E. Die evangelischen Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts. – Leipzig, 1913. – Bd. 5. – S. 53., 104., 105; Einborn P. Historia Lettica // Über die religiösen Vorstellungen der alter Völker in Liv – und Ehstland. – R., 1857. – S. 30., 32; Einhorn P. Reformatio Gentis Letticae in Ducatu Curlandiae 1636 // Über die religiösen vorstellungen der alter Völker in Liv – und Ehstland. – R., 1857. – S. 63, 70; Bregžis K. Baznīcu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 136 lpp; Adamovičs L. Vidzemes baznīca un latviešu zemnieks 1710. – 1740. – R., 1933. – 456. lpp.

vietās (Vecpiebalgas Purgaiļos, Ogresgala Puigās, Viesienas Tropelēs). Līdzīga situācija vērojama arī Igaunijā.¹⁰⁰⁶

Kurzemes – Zemgales hercogistē, neskatoties uz baznīcas vadības nosodošo nostāju, tomēr mirušo apbedīšana lokālo apbedīšanas vietās daudzviet tika pieļauta.¹⁰⁰⁷ Ja ne sākotnēji, tad iespējams vēlāk lokālās apbedīšanas vietas atzina par alternatīvām kapsētām. Varbūt šī iemesla dēļ Mežotnes draudzes mācītājs A. Bīlenšteins (1826 – 1907), nav zinājis arheologam R. Hausmanim ko atbildēt un teikt par ārpus baznīcu apbedīšanas vietām Kurzemē, jo neko par neiesvētītām kapsētām nebija dzirdējis.¹⁰⁰⁸ Domājams, ka līdzīgi arī katoliskajā Latgalē pieļauta ciemu kapsētu izmantošana, jo rakstītie avoti par šādām apbedīšanas vietām lielākoties klusē. Draudžu tīkls Latvijā nekad neizveidojās ļoti intensīvs, tādēļ mirušo apbedīšanu kapsētās, kas atradās tuvāk dzīvesvietām bija loģisks risinājums. Līdzīga prakse pastāvēja arī Lietuvā un Prūsijā, kur lauku (ciemu) kapsētas kā alternatīvas apbedīšanas vietas atzīmētas paralēli draudžu baznīcu kapsētām.¹⁰⁰⁹ Ar baznīcām nesaistīto apbedīšanas vietu apkarošana savu aktualitāti zaudēja 18. gs. beigās, kad ar valdības rīkojumiem tika aizliegta apbedīšanas dzīvesvietās, baznīcās un pie tām.¹⁰¹⁰ No šī brīža mirušo apbedīšanas vairs netika koncentrēta pie baznīcām, bet šim nolūkam atļāva ierīkot jaunas kapsētas. Vidzemē lielākoties tika veidotas lielas kolektīvas draudžu kapsētas, savukārt bijušās Kurzemes–Zemgales hercogistes teritorijā un Latgalē saglabājās mazākas atsevišķu ciemu un dzimtu kapsētas. Arheoloģiskie pētījumi 19. gs. apbedīšanas vietās veikti Zvirgzdenes Verņos, Ormaņkalnā, Liepājā, Matkules Tojātos, Novinkos, Durbes Jaunoktē, Zlēku Abavmuižā, Daugmales Tomēnos.

2.3. Apbedīšanas veids un tradīcijas

Apbedīšanas tradīcijas līdz šim visbiežāk un plašāk izmantotas apbedīšanas vietu raksturošanai. Atsevišķi apbedīšanas rituāla elementi parasti ir arī vislabāk konstatējami un fiksējami arheoloģisko izrakumu gaitā. Vadoties pēc tiem var arī spriest par izmaiņām apbedīšanas veidā, vai tieši pretēji – par seno tradīciju noturību. Arheoloģisko izrakumu laikā konstatējamas vairākas pazīmes, kas saistītas ar mirušo sagatavošanu apbedīšanai, apbedīšanas aktu un mirušo pieminēšanu kapos. Izrakumu gaitā iespējams noteikt vai ievērota

¹⁰⁰⁶ Valk H. Rural cemeteries of southern Estonia 1225 – 1800 AD. – Visby-Tartu, 2001. P. 90., 91.

¹⁰⁰⁷ Kurzemes 17., 18. gs. baznīcu vizitāciju protokolos līdzīgi kā Vidzemē visai bieži norādīts, ka mirušos jāapbedī draudžu kapsētās, nevis citās vietās. Lamberg T. Zur Familien-, Kirchen- und Culturgeschichte Kurlands in herzoglicher Zeit, aus alten Kirchenbüchern // Sb. Kurl 1892. – Mitau, 1893. – S. 24., 29., 36; Strods H. Latviešu zemnieku 17. gs. dzīves veids un tradīciju apskats // AE. – R., 1970. – IX laid. – 101. lpp.

¹⁰⁰⁸ Hausmann R. Auserkirchliche Begräbnisplätze im Estenlande in christlicher Zeit // Separatabdruck aus der Illustr. Beilage der Riga. Rundschau. – R., 1902. – Nr. 11. – S. 19.

¹⁰⁰⁹ Kosman M. Drogi zaniku pogaństwa u bałtów. – Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1976. – S. 66. – 71; Žemaičių vyskupijos vizitacija (1579) // Fontes ecclesiastici historiae Lithuaniae I. – Vilnius, 1998. – P. 20., 74., 120., 268; Mannhardt W. Letto – preussische Götterlehre. – R., 1936. – S. 428., 329.

¹⁰¹⁰ Campe P. Begräbnisstätten und Friedhöfe Lettlands // Baltische Hefte. 1956. – S. 20.

mirušo inhumācija vai kremācija, kā mirušie novietoti un orientēti kapā, vai mirušajiem līdzīgi dots kapu inventārs, vai tie guldīti blūķa šķirstā, dēļu zārkā, apģērbā, liķautā u.c.

Parasti lielāko centru kapsētas pie baznīcām (pilsētās, pilsnovadu centros) aplūkotas pretnostatot tās lauku novadu lokālajām apbedīšanas vietām. Pirmās atainotas kā vietas, kur izmaiņas apbedīšanas veidā kristīgo tradīciju iespaidā ieviesušās daudz ātrāk un noteiktāk, savukārt lauku novadu kapsētās ievērojami ilgāk mirušo apbedīšana turpināta pēc senajām tradīcijām. Spriežot pēc līdz šim veiktajiem pētījumiem, būtiskas atšķirības pastāvējušas starp pilsētu un lauku novadu apbedīšanas vietām. Pilsētu kapsētas sākot jau ar 13. gs. ļoti reti sastopami apbedījumi ar kapu piedevām, mirušie guldīti baznīcās un pie tām ierīkotajās kapsētās, kapu orientācijā ievērots R virziens un citas ar kristīgo apbedīšanas rituālu saistītas normas. Domājams, ka atšķirības apbedīšanas veidā vismaz sākotnēji liecina par svešautiešu klātbūtni un to apbedījumiem. Piemēram, vienā no senākajām Rīgas Sv. Pētera baznīcas kapsētā, kas rakstītajos avotos pirmo reizi minēta 1209. g., 2004. g. arheoloģisko izrakumu laikā, dziļākajos un hronoloģiski agrākajos apbedījumos kapu piedevas netika konstatētas. Savukārt Rīgas Doma baznīcas kapsētas senākajā daļā (Jaunielas kapos), kas sākotnēji atradās ārpus pilsētas mūriem, mirušie apbedīti ar kapu inventāru. Spriežot pēc kapu piedevām, šeit guldīti mūsdienu Latvija teritorijas 13., 14. gs. pamatiedzīvotāji. Vietējo iedzīvotāju apbedījumi ar kapu piedevām sastopami arī pirmajās pie baznīcām ierīkotajās kristīgo kapsētās Ikšķilē un Mārtiņsalā. Kapu inventārs Ikšķiles kapsētā konstatēts 32%, bet Mārtiņsalā – 46% viduslaiku un agro jauno laiku apbedījumos. Vērojama likumsakarība, ka vienlaicīgi apglabāti mirušie ar un bez kapu piedevām. Acīmredzot paralēli pastāvējušas un ievērotas abas tradīcijas. Nav izslēgts, ka abās minētajās kapsētās apbedījumi bez kapu piedevām liecina par svešautiešu kapiem. Kapu inventārs atsevišķos gadījumos retāk sastopamas arī bijušo miestu kapsētās, kur svešautiešu iedzīvotāju skaits varēja būt lielāks. Piemēram, Cēsaines kapsētā kapu inventārs iegūts 21%, bet Dobeļē – 42% apbedījumu. Lauku draudžu kapsētās kapu inventārs nereti ir sastopams vairāk nekā 50% apbedījumu. Piemēram, Sēlpilī tas iegūts 58%, Lielvārdē – 60%, Tērvetē – 68%, Saldū – 70%, Aizkrauklē – 75%, Madlienā – 80% un Puzē – 84% apbedījumu. Līdzīga apbedījumu proporcija ar un bez kapu piedevām ir vērojama arī lauku novadu lokālajās apbedīšanas vietās. Pie baznīcām ierīkotajās kapsētās nedaudz retāk sastopami darbarīki un ieroči. Salīdzinot ar lokālajām apbedīšanas vietām ieroči apbedījumos atrasti mazāk vidēji par 2%, savukārt darbarīki par aptuveni 10%. Lielāko atradumu daļu veido rotaslietas un apģērba piederumi. Visvairāk šīs kategorijas piedevas atrastas arī lokālajās apbedīšanas vietās, lai gan vērojama likumsakarība, ka agro jauno laiku kapos to vietā sāk dominēt monētas. Rituālās monētas salīdzinoši precīzi ļauj datēt pētītos kapus un noteikt apbedīšanas vietu hronoloģiju. Tās atspoguļo arī apbedīšanas vietu izmantošanas intensitātes palielināšanos un samazināšanos, kas nereti

sasaistāma ar rakstītajos avotos minētajiem notikumiem. Vairāk atsegti apbedījumi ar 16./17. gs. mijas un 17. gs. otrās puses monētām. Domājams, ka ar 17. gs. 60 gadu monētām datētie kapi bieži vien saistāmi ar 1710. g. mēra laika apbedījumiem, jo 17. gs. beigās kaltā sīknauda bija apgrozībā vēl 18. gs. sākumā.¹⁰¹¹

Nereti par apbedīšanas vietu ierīkošanas un izmantošanas apstākļiem liecina arī mirušo apbedīšanas veids un to novietojums kapā. Pēc baznīcas priekšrakstiem, brīdī, kad tuvojas nāve, mirstošo jānovieto taisni uz muguras, lai tā skats būtu vērsti uz debesīm. Šādā stāvoklī mirušie guldīti arī kapā. Mirušo novietojums uz muguras ievērots arī vēlā dzelzs laimēta skeletapbedījumu kapulaukos. Citādi guldīti mirušie – uz vēdera, sāniem, saliektām kājām u.c., liecina par nobīdēm no ierastā veida un noteiktām normām. Ar šādiem gadījumiem daļēji saistāmi arī grupveida un dubultapbedījumi (skat. iepriekš). Neparastā veidā mirušos varēja apglabāt kara, epidēmiju apstākļos, nevērīgi aprokot sodītos, pašnāvniekus, neticīgos u.c. Šie apbedījumi netieši atspoguļo apstākļus kādos dažkārt aprakti mirušie, kā arī sabiedrības nostāju un attiekami pret atsevišķiem indivīdiem, kas toreiz balstījās pastāvošās normās un reliģiskajos priekšstatos. Šādu apbedījumu koncentrēšanās vienuviet varētu norādīts uz mirušo apbedīšanu norobežotā teritorijā, kur neparastā veidā mirušie guldīti ārpus kapsētu žoga vai to perifērijā. Savukārt atsevišķi neparastā veidā guldīti mirušie saistāmi ar gadījuma rakstura apbedījumiem un šim nolūkam izmantotām apbedīšanas vietām.

Netieši par apbedīšanas apstākļiem liecina arī kapu orientācija. Pēc kristīgās baznīcas noteiktajām normām, mirušie bija jāapglabā ar skatu uz austrumiem, tas ir ar galvu R virzienā. Mūsdienu Latvijas teritorijas 14.–18. gs. apbedīšanas vietās mirušo orientācija ar galvu R virzienā ievērota 93% no arheoloģiski pētītajiem apbedījumiem, kuros kapu virziens bija nosakāms. Atkāpes galvenokārt vērojamas Austrumlatvijas hronoloģiski agrākajos 13.–16. gs. apbedījumos, kur vēl saglabājusies vīriešu un sieviešu diametrāli pretējā orientācijas tradīcija. Atšķirībā no vēlā dzelzs laikmeta, kad latgaļu vīrieši tika guldīti A, bet sievietes R virzienā, vēsturisko laiku apbedījumos ieviešas pretēja orientācija – sievietes apglabātas ar galvu A, bet vīrieši R virzienā. Šāds mirušo guldīšanas virziens nereti vēl ievērots arī 17., 18. gs. apbedījumos (skat. iepriekš). Citviet Latvijā neparasti orientēti kapi liecina par izņēmuma gadījumiem, kas apzināti vai neapzināti šādi apglabāti citu apstākļu sakrītības rezultātā. Izmaiņas kapu orientācija ietekmējušas arī apbedīšanas vietu iekārtojumu un plānojumu. Domājams, ka vienots mirušo guldīšanas virziens nereti ieviesis konsekvences arī mirušo izvietojumā.

Izmaiņas apbedīšanas tradīcijās atspoguļojas arī mirušo roku novietojumā. Atšķirībā no kapu orientācijas, mirušo roku novietojumā nav pastāvējusi stingra reglamentācija.

¹⁰¹¹ Ceplīte R. Laikā no 1621. līdz 1701. gadam Rīgā kaltā sīknauda un tās apgrozība //Latvijas PSR Vēstures muzeja raksti. Numismātika. – R., 1968. – 126. lpp.

Rakstītajos avotos atrodamas norādes ka rokām jābūt sakrustotām vai sakārtotām lūgšanas pozā. Šādi saliktas rokas plaši sastopams viduslaiku mākslas paraugos un viduslaiku kapakmeņu materiālā. Praksē mirušo roku novietojumā tomēr vērojama liela daudzveidība, gan to veidos un variantos, kas mainījušie laika gaitā, gan atšķirības pastāvējušas arī reģionāli. Dažādi mirušo roku novietošanas veidi konstatēti arī Latvijas 14.–18. gs. apbedīšanas vietu arheoloģiskajā materiālā. Iespējams, ka pamatstāvokļi ir bijuši tikai pāris, savukārt to varianti veidojušies mirušo apbedīšanas un līķu satrūdēšanas gaitā. Visbiežāk, vairāk nekā 30% mirušo rokas bijušas novietotas perpendikulāri pāri viduklim, bet retāk virs iegurņa kaula, taisni izstieptas gar sāniem, sakrustotas virs krūtīm u.c. Roku novietojuma veids virs krūtīm biežāk novērots vēlā dzelzs laikmeta zemgaļu, lībiešu, latgaļu un sēļu apbedījumos. Viduslaiku un agrajos jauno laiku kapos šāds mirušo rokas kārtojums konstatēts tikai 4% gadījumos. Paralēli salīdzinoši bieži (10%) novērots roku novietojums, kad viena roka atrodas pāri viduklim, bet otra virs krūtīm (skat. iepriekš). Neskatoties uz roku novietojuma veidu un variantu daudzveidību, tomēr iespējams izsekot atsevišķām likumsakarībām jeb tendencēm. Būtiskas izmaiņas roku novietojumā vērojamas sākot ar 12. gs., kad pret galvu tās tiek paceltas arvien retāk. Viduslaikos dominē to kārtojums perpendikulāri pāri viduklim, savukārt jaunajos laikos biežāk tās novietotas virs iegurņa vai taisni izstieptas gar sāniem. Vadoties pēc roku novietojuma ir salīdzinošo grūti pateikt vai mirušie apglabāti pēc baznīcas noteiktām normām vai ievērojot senās tradīcijas. Tā kā nav zināms vai bijušas stingras prasības un tās vienmēr konsekventi ievērotas, tad pieļaujams, kas dažādi roku kārtojuma veidi gadsimtu gaitā varēja pastāvēt un mainīties arī autonomi.

Par seno tradīciju noturību liecina vēsturisko laiku apbedīšanas vietās sastopamie ugunskaņi. Vēlajā dzelzs laikmetā mirušo kremāciju konsekventi praktizējuši tikai kurši. Pārējo maztautu kapulaukos mūsdienu Latvijas teritorijā ugunskaņi sastopami tikai atsevišķos gadījumos. Kopskaitā trīs ar 13. gs. datējami ugunskaņi, atklāti arī kapsētās pie pirmajām ierīkotajās baznīcām Ikšķilē un Mārtiņsalā. Acīmredzot šie gadījumi norāda, ka dažkārt mirušo apbedīšana pēc senajām tradīcijām turpināta arī pie baznīcām ierīkotajās kapsētās. Nav izslēgts, ka atsegtie ugunskaņi netieši liecina par pagānu aktivitātēm krusta karu laikā. Indriķa hronikā minēts ka pagānu sirojumu laikā apgānītas baznīcas un kapsētās, izrakti līķi un pēc pagānu paražas sadedzināti.¹⁰¹² Vadoties pēc arheoloģiskā materiāla nav iespējams noteikt, vai Ikšķiles un Mārtiņsalas kapsētās atklātie ugunskaņi saistāmi ar hronikā minētiem gadījumiem, vai tie tomēr liecina par izņēmumiem, kad pieļauta kremēto pīšļu apbedīšana iesvētītā zemē. Vairāki 13., 14. gs. ugunskaņi atklāti arī Austrumlavijas lokālajās apbedīšanas vietās. Atšķirībā no Kurzemes, kur mirušo kremācija tika praktizēta vēl 15. gs. sākumā, šeit šī

¹⁰¹² IH. XXVI:8.

tradīcija izzūd ātrāk. Izņēmumu kārtā pieci ar laika posmu no 14. gs. beigām līdz 16. gs. sākumam datējami ugunskapi atklāti arheoloģiski pētītajās Augustinišķu un Slutišķu kapsētās. Domājams, ka šie gadījumi nav saistāmi ar pamatiedzīvotāju (latgaļu pēcteču), bet gan ar mūsdienu Lietuvas teritorijas iedzīvotāju apbedījumiem. Ugunskapi salīdzinoši precīzi ļauj nošķirt apbedījumus un apbedīšanas vietas, kurās mirušie guldīti pēc senām tradīcijām. Daudz sarežģītāk izvērtēt skeletkapus, kur bieži vien nav nosakāmas atšķirības starp vēlā dzelzs laikmeta un viduslaiku sākumposma apbedījumiem.

Ugunskapi saistāmi ne tikai ar aizvēstures perioda tradīcijām un to pēctecību, bet tie dažkārt varētu liecināt arī par soda normām, kuras ievērotas viduslaikos un vēlāk. Parasti ar sadedzināšanu uz sārta sodīto pīšļi tikai izkaisīti vājā vai ūdenī. Nav izslēgts, ka atsevišķos gadījumos tos varēja aprakt arī soda vietā. Pagaidām kaut cik drošas ar sodīšanu saistāmas kremācijas liecības iegūtas tikai vienā 16./17. gs. mijas apbedīšanas vietā – Tērvetes Sapņos, kur atsegta kalcinētu kaulu ligzda. Šeit atklāts arī viens neparastā veidā guldītas sievietes apbedījums, ar spīdināšanas pazīmēm galvaskausā. Iespējams, ka abi šie apbedījumi liecina par raganu prāvām, kuras mūsdienu Latvijas teritorijā aizsākās 16. gadsimtā un īpaši populāras bija 17., 18. gs.

Visai bieži analizējot 14.–18. gs. apbedīšanas tradīcijas tiek minētas oglītes, kas nereti konstatētas pie skeletu kauliem, kapu bedru pildījumā vai apbedīšanas vietas teritorijā. Oglītes sastopamas jau vēlā dzelzs laikmeta apbedījumos un parasti tiek skaidrotas ar kapu vietas šķīstīšanu, bērnu mielastu un mirušo pieminās dienu svinēšanu. Šķiet, ka biežāk tās apbedīšanas vietās konstatētas saistībā ar mirušo apbedīšanu ziemā, kad vajadzēja atkausēt zemi, lai izraktu kapa bedri. Iespējams, ka arī vēsturisko laiku apbedīšanas vietās sastopamās oglītes, saistāmas ar līdzīgām tradīcijām un nepieciešamībām. Jānorāda, ka ogles fiksētas salīdzinoši reti tikai 16% apbedījumu. Lielākoties tās konstatētas viduslaiku kapos un apbedīšanas vietās, tajā skaitā arī pie baznīcām ierīkotajās kapsētās. Jāšaubās vai oglītes saistāmas tikai ar senajām bērnu tradīcijām. Viduslaiku autoru darbos salīdzinoši bieži atrodamas norādes par pelnu un ogļu izmantošanu bērnu tradīcijās. Vairāku 12., 13. gs. katoļu baznīcas liturģistu darbos norādīts, ka ogles apbedīšanas laikā izkaisītas kapa vietā. Tā kā ogles saglabājās labāk nekā daudz kas cits, tad tās lietotas par brīdinājumu citiem, lai zemi, kura satur ogles neizmantotu atkārtoti un citiem nolūkiem (skat. iepriekš). Acīmredzot kapsētas ogles izmantotas, lai nepostītu agrāk ieraktos kapus, kas bieži notika mirušos apglabājos norobežotā teritorijā ilgākā laika posmā. Nav zināms cik plaši bijusi izplatīta šāda prakse un vai tā kādreiz ievērota Livonijā. Par to netieši varētu liecināt pie baznīcām ierīkotajās kapsētās konstatētās oglītes.

Oglītes apbedījumos saistāmas arī ar nejaušu apstākļu sakritību. Bieži viens tās atklātas vietās, kur kapsētas ierīkotas dzīvesvietu un agrāka perioda apmetņu teritorijā. Nereti

šādos gadījumos kapu bedrēs iejauktas arī māla trauku lauskas. Ar mirušo apbedīšanas laiku un rituālu saistītas trauku lauskas un māla podi konstatēti tikai 1% apbedījumu. Galvenokārt tie atrasti vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos, kuru izmatošana turpinājusies pēc 13. gs. un šajā laikā ierīkotajās apbedīšanas vietās. Piemēram, māla podi atrasti Ances 13., 14. gs. skeletapbedījumos un Jūrkalnes Darvdedžu, Valgales Veģu 14., 15. gs. ugunskapos. Vidzemes lībiešu apdzīvotajos novados, šī laika kapsētās vairs netiek praktizēta vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos novērotā tradīcija kapu kājgalī vai galvgalī novietot podus. Māla podi nav atrasti ne vienā ar 13. gs. datējamā apbedījumā, kas atklāti pie Ikšķīles, Mārtiņsalas, Lielvārdes un Turaidas baznīcām ierīkotajās kapsētās. Seno tradīciju reminiscence vērojama 16., 17. gs. apbedījumos Vilmaņu un Šķērskāņu kapsētās, kur atsegti vairāki apbedījumi ar traukiem un to lauskām. Iespējams, ka šie gadījumi saistāmi ar Lietuvas iedzīvotāju bērū tradīcijām un to ietekmi, jo Lietuvas teritorijas 15., 16. gs. kapsētās māla trauki un lauskas apbedījumos atrasti salīdzinoši biežāk. Par plaši izplatītu tradīciju nevar uzskatīt sasistu trauku lauku novietošanu kapos. Atskaitot gadījumus, kad kapos atrastas agrā, vidējā dzelzs laikmeta lauskas, kas iejauktas no postītu apmetņu kultūrslāņa, vēsturisko laiku apbedījumiem atbilstoša keramika lielākoties konstatēta 13.–15. gs. kapos. Vēlākos 16.–19. gs. apbedījumos visvairāk trauku lauskas atrastas Leimaņu Augstajos kapos. Spriežot pēc to atradumiem citās apbedīšanas vietās, nav iespējams izsekot šīs tradīcijas pēctecībai visā mūsdienu Latvijas teritorijā. Līdz šim arheoloģiski pētītajās jauno laiku apbedīšanas vietās nav izdevies atsegt apbedījums, kuros atrastos stikla pudeles. Salīdzinoši bieži tradīcija zārkā likt šņabja pudeles minēta tautas ticējumos.¹⁰¹³ Iespējams, ka par šādiem gadījumiem liecina Ormaņkalna un Zlēku Abavmuižas kapsētās atrastās stikla pudeļu lauskas.

Salīdzinoši bieži, analizējot viduslaiku apbedīšanas vietu arheoloģisko materiāli, kā jauna tradīcija, kas plašāk ieviešas kristietības ietekmē, tiek norādīta mirušo apbedīšanas dēļu zārkā.¹⁰¹⁴ Kā nekā vārds zārks ir aizgūts no viduslejasvācu dialektā lietotā vārda „Sark”, līdzīgi kā bēres, kas atvasinātas no vārda „Bahre” – liķu nestuves.¹⁰¹⁵ Viduslaiku un jauno laiku apbedīšanas vietās zārku paliekas konstatētas tikai 16%, bet naglas un skavas 13% apbedījumu. Salīdzinoši nelielais apbedījumu skaits, kuros konstatētas koka trūdu paliekas un naglas, nebūt nenozīmē, ka mirušie apglabāti bez zārka, bet gan to, ka to paliekas bieži nav saglabājušās vai arī kapu attīrīšanas un fiksēšanas gaitā koka trūdiem nav pievērsta uzmanība. Domājams, ka zārku dēļu sastiprināšanai nereti izmantotas koka tapas. Šī iemesla dēļ ne vienmēr iespējams droši noteikt vai konstatētās koksnes paliekas un trūdi liecina par dēļu zārkā vai bluķa šķirstiem. Pēdējie fiksēti tikai 1% apbedījumu. Domājams, ka bluķa šķirstu

¹⁰¹³ Šmits P. Latviešu tautas ticējumi. – R., 1941. – IV daļa. – 2060 – 2065. lpp.

¹⁰¹⁴ Latvijas PSR arheoloģija. R., 1974. – 297. lpp.

¹⁰¹⁵ Karulis K. Latviešu etimoloģijas vārdnīca. – R., 2001. – 121., 1183. lpp.

lietošana nekad netika aizliegta un uzskatīta par pretstatu mirušo apbedīšanai dēļu zārkā. Atsacīšanās no bluķa šķirstu lietošanas skaidrojama ar saimnieciska rakstura motīviem un dēļu zārku plašāku ieviešanos, kuri bija ērtāk pagatavojami un vieglāk transportējami. Mirušo guldīšana vienkocī salīdzinoši bieži minēta folkloras un etnogrāfijas materiālā.¹⁰¹⁶ Tradīcija mirušos apglabāt bluķa šķirstos paralēli dēļu zārkam mūsdienu Latvijas teritorijā saglabājusies līdz pat 19. gs.¹⁰¹⁷

Apbedīšanas tradīcijas satur virkni pazīmju, kuras katrā konkrētajā gadījumā var palīdzēt noskaidrot apbedīšanas vietu ierīkošanas un izmantošanas apstākļus, kā arī raksturot iedzīvotāju reliģiskos priekšstatus. Diemžēl apbedīšanas tradīcijas līdzīgi kā daudzas citas pazīmes nav viennozīmīgi interpretējamas. To vidū izdalāmas un nošķiramas primārās pazīmes no sekundārām. Šķiet, ka apbedīšanas vietu klasifikācijai izmantojamas tikai dažas – mirušo inhumācija vai kremācija, to novietojums kapā, kapu orientācija un daļēji arī mirušo apbedīšana ar vai bez kapu piedevām. Nepārprotami rādītāji, kas liecina par izmaiņām apbedīšanas veidā ir mirušo inhumācija un orientācija rietumu virzienā. Tāpat arī neparasts mirušo novietojums liecina par nobīdēm apbedīšanas veidā un citām ievērotām normām. Grūtāk, kā kritērijs vērtējams kapu inventārs. Būtiskas atšķirība šajā ziņā pastāvējusi tikai starp pilsētu un lauku novadu kapsētām. Atšķirības nav tik izteiktas starp lauku novadu lokālajām apbedīšanas vietām un pie baznīcām ierīkotajām kapsētām. Apbedījumi ar un bez kapu piedevām sastopami gan baznīcu kapsētās, gan ar tām nesaistītās apbedīšanas vietās. Tāpat, viennozīmīgi nav vērtējamas arī citas pazīmes – mirušo roku novietojums, guldīšana zārkā vai bluķa šķirstā, oglītes un trauku lauskas apbedījumos. Šīs pazīmes ir grūti vispārināmas, jo tās ne vienmēr saistāmas ar stingri noteiktām un konsekventi ievērotām normām, bet gan ar atsevišķiem bēra rituāla elementiem, kuri interpretējami dažādi.

3. Pazīmju kompleksa analīze un apbedīšanas vietu statuss

Aplūkotās pazīmes, apbedīšanas vietu lokalizācija, plānojums, izmantošanas intensitāte, hronoloģija, apbedīšanas veids, tradīcijas u.c., ļauj izvērtēt un iespēju robežās noteikt kapsētu veidus un to statusu. Apbedīšanas vietu statuss bija aktuāls un būtisks kritērijs jau laikabiedriem. Par to liecina 1428. g. Rīgas baznīcas provinces statūti, kuros tiek pretstatītas iesvētītas kapsētas (*sacrata cimiteria*) profānām vietām (*locis prophanis*). Agro jauno laiku dokumentos, it īpaši Vidzemes baznīcu vizitāciju protokolos, biežāk minētas sankcionētas un nesankcionētas apbedīšanas vietas. Spriežot pēc rakstītajiem avotiem rodas

¹⁰¹⁶ Barons Kr., Vissendorfs H. Latvju dainas. – Petrograda, 1909. – III₃ sēj., - 895. lpp; Šmits P. Latviešu tautas ticējumi. – R., 1941. – IV daļa. – 2060 – 2065. lpp.

¹⁰¹⁷ Jaunzems J. Bluķa zārki //SM. – R., 1939. – II daļa. – 41. – 51. lpp.

pārliecība, ka jautājumā par apbedīšanas vietu statusu 14.–18. gs. pastāvējusi vienota pieeja. Tomēr, realitātē statuss nav bijis nemainīgs un konsekvents rādītājs. Par to liecina salīdzinoši liels lokālo apbedīšanu vietu skaits, kuras izmantotas paralēli draudžu kapsētām. Jāšaubās vai kapsētas, kuras atradušās apdzīvotās vietās, to tuvumā, ceļu malā un krustojumos, jau no laika gala bijuši nelegāli kapi. Šajā sakarā pastāv neskaidrības par katoļu baznīcas vadības attieksmi attiecībā pret lokālo apbedīšanas vietu izmantošanu viduslaikos un agrajos jaunajos laikos. Vadoties pēc viduslaiku rakstīto avotu liecībām katoļu baznīcas pārstāvji vērsušies pret pagānu laika kapulauku tālāku izmantošanu, jo nebija pieņemami, ka jaunkristītie (*neophitis*) tiek apglabāti blakus pagāniem (skat. iepriekš). Nav izslēgts, ka nereti šādās vietās mirušo apbedīšana tika pieļauta, to teritorijā vai blakus ierīkojot jaunas iesvētītas kapsētas. Kā vizuālus simbolus, kas palīdzēja nošķirt jaunierīkotās kapsētas no citām vietām, varēja izmantot krustus vai kapelas. Domājams, ka viduslaikos katrā apdzīvotā vietā atradies kāds ar kristietību saistīts reliģisks simbols. Par to, ka šāda veida objekti bijuši pietiekami daudz liecina 1428. g. Rīgas provinces baznīcas statūti, kuros arhibīskaps aizliedza bez viņa ziņas celt jaunas kapelas, baznīcas un uzstādīt pie pilsētām un uz ceļiem krucifiksus.¹⁰¹⁸ Šķiet, ka situācija nav būtiski mainījies simts gadus vēlāk, jo 1522. g. landtāga lēmumos norādīts, ka muižnieku lēņos atrodas neiesvētītas koka kapelas (*holtene ungeconsecrerede capellen*).¹⁰¹⁹ Šāda veida objekti varēja samazināt ienākumus, kuri citādi nonāktu draudzes baznīcām un garīdzniekiem. Tādēļ to ierīkošana sākot jau no 13.gs. Livonijā tika reglamentēta. Valmieras landtāga 1522. g. lēmumi šādu kapelu celtniecību netieši veicināja, jo tie paredzēja, ka pie kapelām atnestie ziedojumi pienākas to cēlājiem, kurus viņi var izmantot pēc saviem ieskatiem.¹⁰²⁰ Jāšaubās, ka viduslaikos novārtā tika atstāta mirušo apbedīšana, kas arī bija nozīmīgs papildus ienākumu avots. Katoļu baznīcas koncilu un sinožu lēmumos vairākkārt norādīts, ka par sakramentu piešķiršanu un mirušo apbedīšanu aizliegts pieprasīt samaksu, garīdznieki var saņemt vienīgi labprātīgus ziedojumus. Praksē tomēr bieži vien sakramentu piešķiršana un mirušo apbedīšana tika veikta par noteiktu atlīdzību. Šādi gadījumi zināmi no Sāmsalas bīskapijas. Kārmās (*Karmel*) draudzes 1522. g. vizitācijas protokolā atzīmēts, ka vietējais prāvests par grēksūdzes uzklauššanu pieprasījis sešus vērdušus. Tāpat mirušo apbedīšanu viņš veicis tikai pēc tam, kad par to saņēmis atlīdzībā vērsi vai govī. Reiz par mirušā apbedīšanu priesterim atvestā govī pēc tam nosprāgusi, viņš turējis mirušo neapglabātu, līdz brīdim, kamēr vietā saņēmis jaunu govī. Līdzīgi Harjumā – Virumā (*Harrien – Wierland*) vasaļi sūdzējušies Ordeņa mestram par draudzes prāvestu, kurš padarījis nabadzīgus vietējos zemniekus, pieprasot par mirušo apbedīšanu liellopus, lai gan viņam tas

¹⁰¹⁸ LUB1. – Bd. VII. – Nr. 690. – S. 483.

¹⁰¹⁹ Akten und Rezessen der Livländischen Ständetage/ Hrsg. von Arbusow L. – Riga, 1910. – Bd. 3. – Doc. Nr. 136, 5.

¹⁰²⁰ Turpat. – Bd. 3. – Doc. Nr. 136, 5.

būtu jāveic bez atlīdzības.¹⁰²¹ Iespējams, lai netiktu laista garām iespēja iekasēt ienākumus, mirušo apbedīšana ar garīdznieka ziņu vai tā klātbūtnē tika veikta arī ar draudžu baznīcām nesaistītās kapsētās. Draudžu baznīcu bija pietiekami maz un to teritorija pārāk lielas, lai mirušo apbedīšanu būtu iespējams koncentrēt tikai pie tām. Viduslaikos vidēji viena draudze aptvērusi vairāk nekā 500 km², bet jaunajos laikos kopā ar filiālēm – ap 170 km² lielu teritoriju. Domājams, ka viduslaikos lauku novadu iedzīvotāju garīgā aprūpe bija organizēta pēc citiem principiem. Nenoliedzami draudze saglabājusi savu centrālo lomu, tomēr paralēli tās robežās iespējams, ka atradušās vairākas baznīcas un garīdznieki.

Rakstītajos avotos atrodamas ne mazums liecības par kapelām, kuras bijušas ierīkotas lēņos, pie muižām vai to teritorijā. Piemēram, Kandavas draudzes robežās 1517. g. minēta Sv. Annas kapela Dursupes muižā un 1522. g. Sv. Fabiāna un Sebastiāna kapela Aizdzirē.¹⁰²² Arhibīskapa vasalis Otto fon Ungerns 1508. g. kapelu ierīkojis Ungurpilī.¹⁰²³ Kurzemes bīskaps Mārtiņš Levics 1494. g. piešķīris 40 dienu atlaides ikvienam apmeklētājam, kurš ziedo mantas, lūdzas, apglabā mirušos Ilzes ciema teritorijā (Bunkā) Livonijas Ordeņa vasaļa Simona Funka ierīkotajā Bartolomeja kapelā.¹⁰²⁴ Ar Salas muižas baznīcas atrašanās vietu identificējama arheoloģiski pētītā Jēkabpils Zvanītāju 16., 17. gs. kapsēta. Tās celšanas gads nav precīzi zināms. Sēlpils diecēzes 1596. g. baznīcu vizitācijas protokolā atzīmēts, ka baznīca nopostīta Livonijas kara laikā.¹⁰²⁵ Acīmredzot, no jauna tā uzcelta tajā pašā vietā, kur tā pastāvējusi vēl 18., 19. gs. mijā.¹⁰²⁶ Vairāk ziņas par kapelām atrodamas Vidzemes 17. gs. sākuma zviedru arklu revīzijās un 17., 18. gs. baznīcu vizitāciju protokolos.¹⁰²⁷ Piemēram, 1638. gada arklu revīzijā norādīts, ka Aijažos netālu no muižas atradusies kapela, kuru zemnieki izmantojuši mirušo apglabāšanai.¹⁰²⁸ Līdzīgi arī pie Bīriņu, Sējas, Sāruma, Liepas, Lenču u.c. muižām atzīmētas kapelas un zemnieku apbedīšanas vietas.¹⁰²⁹ Ar muižu veidošanās laiku un pie tām ierīkotajām baznīcām vai kapelām ir saistāmas arheoloģiski pētītās Užavas, Blomes, Ālēnu, Preiļu, Zaļenieku (Zaļās muižas) u.c. kapsētas. Acīmredzot

¹⁰²¹ Kuujo E., O. Die Rechtliche und Wirtschaftliche Stellung der Pfarrkirchen in Alt – Livland // *Annales Academiae Scientiarum Fennicae*. – Helsinki, 1953. – Ser. B. – Tom. 79. – S. 143. – 146.

¹⁰²² Freijs A. Talsu novada draudzes un baznīcas // Talsu novads. Enciklopēdisks rakstu krājums. – R., 1937. – 298. lpp; Juškēvičs J. Talsu novada vēsture ordeņa un hercogu laikos // Talsu novads. Enciklopēdisks rakstu krājums. – R., 1937. – 205. lpp.

¹⁰²³ LUB2. – Bd. 3. – Doc. 388.

¹⁰²⁴ LUB2. – Bd. 1. – Doc. 76.

¹⁰²⁵ Selburgsche Kirchenvisitation vom Jahre 1596 // *Sb. Kurl.* 1896. – Mitau, 1897. – S. 59.

¹⁰²⁶ Johans Kristofš Broce. Zīmējumi un apraksti. Latvijas mazās pilsētas un lauki. – R., 2002. – 3. sēj. – 287. lpp.

¹⁰²⁷ Dunsdorfs E. Vidzemes 1638. gada arklu revīzija // *Latvijas vēstures avoti*. – R., 1938. – IV. sēj., I burtnīca. – 295 lpp; Dunsdorfs E. Vidzemes 1638. gada arklu revīzija // *Latvijas vēstures avoti*. – R., 1940. – IV. sēj., II burtnīca. – 684 lpp; Bregžis K. Baznīcu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 136 lpp.

¹⁰²⁸ Dunsdorfs E. Vidzemes 1638. gada arklu revīzija // *Latvijas vēstures avoti*. – R., 1938. – IV. sēj., I burtnīca. – 177. lpp.

¹⁰²⁹ Dunsdorfs E. Vidzemes 1638. gada arklu revīzija // *Latvijas vēstures avoti*. – R., 1938. – IV. sēj., I burtnīca. – 215., 225. lpp; Bregžis K. Baznīcu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 25., 37., 79., 105. lpp.

muižu teritorijā ierīkotās baznīcas un kapelas apmeklējuši ne tikai muižas īpašnieki, bet arī tuvākās apkārtnes iedzīvotāji, kuriem šeit atradušās kapu vietas. Salīdzinoši skopas ir ziņas par garīdzniekiem, kas šajās vietās varēja apkalpot pamatiedzīvotājus. Baltazars Rusovs 1584. gadā publicētajā Livonijas hronikā norādījis, ka bijuši muižnieki, kas uz sava rēķina uzturējuši garīdzniekus, nevācu valodas pratējus, vietējo zemnieku garīgajai aprūpei.¹⁰³⁰ Tāpat, 1428. gada Rīgas baznīcas provinces sinodes statūti paredzēja, ka par pamatiedzīvotāju garīgo dzīvi ir jā rūpējas Livonijas zemes kungiem, vasaļiem un visām citām personām, kuru jurisdikcijai vai kundzībai zemnieki ir pakļauti.¹⁰³¹ Vietējo iedzīvotāju garīgo aprūpi varēja veikt arī ubagotāju ordeņa brāļi un priesteri. Daļēji šādu apsvērumu dēļ pēc reformācijas 16. gs. turpināja darboties franciskāņu klosteri Limbažos un Koknesē.¹⁰³² Nav saglabājušās izsmeļoša informācija par to kādā veidā bija administrētas blakus baznīcu garīdznieku un draudzes priesteru saistības. Attiecībā uz garīgajiem ordeņiem 1428. g. Rīgas provinces baznīcas statūtos noteikts, ka mūki bez draudzes priesteru atļaujas nedrīkst piešķirt slimnieku, euharistijas un laulības sakramentus.¹⁰³³ Tāpat viņiem bija jānomaksā draudzes baznīcai pienākošos tiesu *porcio canonica* par apbedīšanu un testamentiem.¹⁰³⁴

Vasaļu lēņos un muižās ierīkotās kapelas saistāmas ar privātām baznīcām, kuras lielākoties palika bakusbaznīcu statusā. Dažkārt tās paaugstinātas par draudzes baznīcām (piemēram, Bērzaunes baznīca 1456. gadā tika atdalīta kā patstāvīga draudze no Cesvaines draudzes).¹⁰³⁵ Jaunas draudzes un filiāles muižu teritorijā un ar muižnieku gādību vairāk tika veidotas jaunajos laikos, it īpaši Kurzemes – Zemgales hercogistē un Latgalē. Piemēram, no arheoloģiski pētītajām apbedīšanas vietām 16., 17. gs. draudzes izveidotas Preiļos, Tīrzā (Zvanulejas), Zaļeniekos, Liepkalnē, Jūrkalnē un Dignājā (Briedīši). Trūkst plašākas liecības par draudžu organizācijas veidošanās principiem Livonijā. Cik lielā mērā izmantotas vietējās izcelsmes vasaļu īpašumos un ciemu teritorijās ierīkotās baznīcas. Rietumeiropā draudžu organizācija sākotnēji formējās uz privātbaznīcu (*Eigenkirchen*) bāzes. Izveidojoties draudzes organizācijai 8., 9. gs. privātpersonu ietekme garīgās dzīves procesos tika ierobežota. Draudžu dzīve, garīdznieku iecelšana un nodevu iekasēšana tika pakārtota bīskapu pārraudzībā. Draudze kļuva par garīgās aprūpes centru. Pie noteiktas draudzes piederošie iedzīvotāji

¹⁰³⁰ Baltazars Rusovs. Livonijas hronika /Tulkojis cand. hist. Ed. Veispals. – Rīga, 1926. – 65. lpp.

¹⁰³¹ Hildebrand H. Liv. – Est – und Curländisches Urkundenbuch. – Riga, Moskau, 1881. – Bd. VII. – Doc. Nr. 690. – S. 479.

¹⁰³² Bruiningk H. Die Franziskanerklöster zu Lemsal und Kokenhusen //Sb. Rig. 1905. – R., 1906. – S. 32. - 34.

¹⁰³³ Hildebrand H. Liv. – Est – und Curländisches Urkundenbuch. – Riga, Moskau, 1881. – Bd. VII. – Doc. Nr. 690. – S. 490.

¹⁰³⁴ Bunge F., G. Liv. – Est – und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. – Dorpat, 1855. – Bd. II. – Reg. Nr. 1200. – S. 172.

¹⁰³⁵ Kuujo E., O. Die Rechtliche und Wirtschaftliche Stellung der Pfarrkirchen in Alt – Livland // Annāles Academiae Scientiarum Fennicae. – Helsinki, 1953. – Ser. B. – Tom. 79. – S. 38., 39.

apmeklēja baznīcu, šeit kristīja savus bērņus, laulājās un apglabāja mirušos.¹⁰³⁶ Nedaudz atšķirīga sistēma veidojusies un pastāvējusi Krievzemē, kur līdz pat 17., 18. gs., kad stigrāk sāka reglamentēt baznīcu celtniecību, garīdznieku iecelšanu, nodevu iekasēšanu u.c. ar draudžu organizāciju saistītus jautājumus, nelielu novadu baznīcas atradās pagastu, ciemu un atsevišķu zemes īpašnieku pārraudzībā. Par reliģiskās dzīves centriem sākotnēji bija pagasti, kuru teritorijā atradās baznīcas un kapsētas.¹⁰³⁷

Pagastu un ciemu baznīcas, kapelas un kapsētas minētas arī mūsdienu Latvijas teritorijas 13.–18. gs. rakstītajos avotos. Liecības par ciemu baznīcu celtniecību Livonijā atrodamas jau no 13. gs. Indriķa Livonijas hronikā vairakkārt netieši norādīts, ka bez plašāku novadu – zemju centru baznīcām, pastāvējušas ciemu teritorijā ierīkotas baznīcas un kapsētas. Parasti ciemi un baznīcas minētas daudzskaitļa formā saistībā ar leišu vai igauņu sirojumiem un to laikā nodarītajiem postījumiem (skat. iepriekš). 13. gs. dokumentos lielākoties vārdā nosaukti pakļauto novadu centri, kas vēlāk bieži vien kļuva par pilsnovadiem un draudžu novadiem. Šī laika rakstītajos avotos reti atspoguļota apdzīvotība novadu robežās. Plašāka informācija saglabājusies par Gaujas lībiešu un Kurzemes novadiem, kur norādītas citas apdzīvotas vietas – kiligundas un ciemi. Domājams, ka lielākajā daļā 13. gs. dokumentos minētajās vietās atradušās baznīcas vai kapelas. Ne visas no tām kļuvušas par draudzes baznīcām. Piemēra, 1240. g. dokumentā atrodamas ziņas par Vidrižu draudzi (*parochie Vittesile*), kas astoņus gadus vēlāk (1248. g.) atzīmēta vienīgi kā ciems, kas pieder Krimuldas draudzes novadam.¹⁰³⁸ 1252. g. līgumā, ko noslēdza Kurzemes bīskaps ar Vācu ordeņa virsmestra vietnieku Livonijā, bija paredzēts, ka pakļautajos novados Piemarē, Bandavā, Ventavā ceļamas trīs baznīcas, bet Vanemanē (Miera Kursā) divas.¹⁰³⁹ Acīmredzot šeit runa ir par 11 draudžu baznīcām, kuras vajadzēja uzbūvēt Kurzemē. Nav zināms kad un kurs tās uzceltas, jo laika gaitā draudžu skaits ir mainījies. Iespējams, ka sākotnēji draudzes ierīkotas vācu atbalstu punktos, vienlaicīgi ar mūra nocietinājumiem – pilīm. Vēlāk tās veidojušās muižu novados vai par draudzes baznīcām paaugstinātas vietējo iedzīvotāju dzīvesvietās – agrāko pils novadu centros un ciemu teritorijā ierīkotās kapelas. Šķiet, ka šādā veidā veidojusies Puzes draudze. Rakstītajos avotu ziņas par draudzes baznīcu ir tikai no 15. gs. Līdzšinējie arheoloģiskie pētījumi liecina, ka iespējams baznīcas šeit pastāvējusi jau 13. gs.

¹⁰³⁶ Angenendt A. Das Frühmittelalter. Die abendländische Christenheit von 400 bis 900. – Stuttgart; Berlin; Köln, 2001. – Dritte Auflage. – S.372. – 374.

¹⁰³⁷ Стефанович П., С. Приход и приходское духовенство в России в XVI – XVII веках. – Москва, 2002. – С. 107., 108., 238., 239.

¹⁰³⁸ Bunge F., G. Liv –, Esth – und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. – Reval, 1853. – Bd. I. – Reg. Nr. 189. – S. 49; Švābe A. Senās Latvijas vēstures avoti. – R., 1940. – 2. Burtnīca. – 277. lpp.

¹⁰³⁹ Bunge F., G. Liv –, Est – und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. – Reval, 1853. – Bd. I. – Reg. Nr. 270. – S. 67.

beigās, jo ar šo laiku datējami senākie kapsētā atsegtie apbedījumi.¹⁰⁴⁰ 1443. gada dokumentā Puze minēta kā pagasta ciems (*unser kerken pagst dorpe genant Pussen*), kur Miķeļa dienā noturēts pagasts un rīkots baznīcas tirgus (*kermisendach to Michaelis*).¹⁰⁴¹ Vārds pagasts, kam paralēli tika lietots otrs apzīmējums vaka, rakstītajos avotos parādās 13. gs., lai gan biežāk tas dokumentos sastopams sākot ar 15. gs. Pagastam ir bijušas vairākas nozīmes. Jāatzīmē, ka pamatā pagasts skaidrojams ar nodevām, kas tika ievāktas no noteiktas teritorijas. Vienā pagastā varēja ietilpt viens un vairāki ciemi. Tur kur bija lieli ciemi pagasti netika veidoti, bet par pagastiem dēvēja pašus ciemus. Atkarībā no teritorijas lieluma, gada laikā tika rīkoti vairāki pagasti, ko parasti pavadīja ar lielu jautrību, dzīrēm, preču apmaiņu un tirgošanos. Pagastus mēdza apvienot ar baznīcas svētkiem – svēto (aizbildņu) svinamām dienām un baznīcu dibināšanas gadadienām.¹⁰⁴² Ne visos pagastos atradās draudze baznīcas. Acīmredzot šim nolūkam tika izmantotas citas piemērotas vietas. Spriežot pēc Vidzemes draudžu baznīcu protokoliem pagastu vietas identificējamas ar kapelām un krucifiksiem, kur noteiktās dienās pulcējās ļaudis, nesa dažādas veltes un ziedoja. Iespējams, ka pagasti noturēti Mujānu Zilākalnā, Mārsnēnu Austrīņkalnā, Zosēnu Kāpurkalnā, Lubejas Pelnu kalnā u.c. Netieši par šādām vietām liecina arī 17., 18. gs. baznīcu vizitāciju protokolos minētā ziedošana Bartolomeja, Miķeļa, Pētera-Paula, Filipa-Jēkaba, Georga u.c. dienās, kad parasti tika noturēti pagasti un ievāktas nodevas. Iespējams, ka pagastu laikā nestās veltes (nauda, vasks, dzīpari, vilna, mājputni u.c.), ir saistāmas ar ziedojumiem, kas kā sava veida nodevas tika atstātas pie baznīcām un kapelām. Pagastu robežās atradušās arī kapsētas, kuras bieži lokalizējamas ar kapelu un krucifiksu vietām. Cēsu draudzes 1685. gada vizitācijas protokolā norādīts, ka katrā pagastā ir sava kapela, kur tiek apbedīti mirušie.¹⁰⁴³ 17., 18. gs. baznīcu vizitāciju protokolos atrodamas liecības, ka zemnieki paši cēlušī baznīcas un izrādījuši iniciatīvu atjaunot kapelas. Piemēram, Siguldas draudzē zemnieki uzcēlušī Ignāta baznīcu, Smiltenes draudzē ierīkojuši kapelu Palsmanē. Līdzīgi arī Mellēnu ciema zemnieki Vecsalacas draudzē vēlējušies atjaunot Andreja kapelu, bet baznīcas vadība šo iniciatīvu nav atbalstījusi.¹⁰⁴⁴

Šķiet, ka pagastiem, ciemiem un vēlāk arī muižām bija lielāka vienojoša nozīme un ietekme lauku iedzīvotāju ikdienas dzīvē nekā draudzēm, kuru novadi bija pārāk plaši un netverami. Pagastu ciemu un muižu novados atradušās blakus baznīcas, kapelas un krustu vietas, kur domājams pastāvējušas kā sankcionētas apbedīšanas vietas paralēli draudžu

¹⁰⁴⁰ Muižnieks V. Arheoloģiskie pētījumi Puzes Lejaskroga kapsētā un viduslaiku apbedīšanas tradīcijas Ziemeļkurzemē // Ventspils Muzeja raksti III – R., 2003. – 94. – 112. lpp.

¹⁰⁴¹ Hildebrand H. Liv -, Esth - und Curländisches Urkundenbuch. – Rīga, Moskau, 1889. – Bd. IX. – Nr. 1004. – S. 660.

¹⁰⁴² Švābe A. Pagastu vēsture. – R., 1926. – 41. – 49.

¹⁰⁴³ Bregžis K. Baznīcu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 58. lpp.

¹⁰⁴⁴ Turpat, 36., 44., 57., 79., 80.

kapsētām. Iespēju mirušo apbedīšanai izraudzīt mazāk svētas vietas, kā piemēram kapelas, pieļāvis pāvests Bonifācijs VIII (1294–1303).¹⁰⁴⁵ Britānijā jau 13. gadsimta baznīcas sinodes lēmumos atrodamas norādes, ka lielā attāluma, slikto ceļu un grūti šķērsojamo upju dēļ kapsētas ierīkojamas pie blakusbaznīcām.¹⁰⁴⁶ Filiāles un kapelas par mirušo apbedīšanas vietām vēlajos viduslaikos un jaunajos laikos izmantotas arī Dienvidvācijā. Trīres bīskapijas 1628. g. vizitācijas protokolā minēts fakts, ka kapelās zemnieki mirušos apglabā paši bez priesteru (*in 4 sacellis sepeliuntur corpora per rusticos nullo praesente sacerdote*).¹⁰⁴⁷ Spriežot pēc Vidzemes baznīcu vizitāciju protokoliem katoļu laika kapelas un krustu vietas 17., 18. gs. bijušas iecienītas zemnieku apbedīšanas vietas arī mūsdienu Latvijā. Šādi objekti salīdzinoši bieži mirušo apbedīšanai izraudzīti kara, bada, mēra un citos ekstremālos apstākļos. Vēlme atdusēties pie kapelas vai krusta liecina pa izmaiņām reliģiskajos priekšstatos, kam paralēles saskatāmas tradīcijā mirušos apglabāt baznīcās un pie tām.

Jāatzīmē, ka mūsdienu Latvijas teritorijas agro jauno laiku katoļu baznīcas avotos lokālās apbedīšanas vietas pieminētas ļoti reti, lai neteiktu, ka gandrīz nemaz. Līvānu draudzes 1761. g. vizitācijas protokolā norādīts, ka tikai nedaudzi iedzīvotāji, kuri baznīcu apmeklēja reti, dzīvi pavada mežos un tur arī apglabā mirušos kapelās vai no baznīcas attālās kapsētās.¹⁰⁴⁸ Spriežot pēc konteksta, šeit lokālo apbedīšanas vietu izmantošana nav nosodīta, bet gan netieši pieminēta aprakstot draudzes kapsētu. Jāšaubās vai avota sastādītājs minot kapelas un kapsētas rakstījis par nelegālām apbedīšanas vietām. Visticamāk šeit norādīts alternatīvs mirušo apbedīšanas veids paralēli iespējai tos apglabāt pie baznīcas. Vizitācijas autors vai ziņu sniedzējs bijis pietiekami korekts, ka nav nosaucis šīs vietas par mežiem vai laukiem, kā parasti tās tika dēvētas, bet gan par kapelām un kapsētām. Jāņem vērā, ka mirušo apbedīšana ar baznīcām nesaistītās vietās nav aplūkota jezuītu annālēs, kur bieži minēta ziedošana pie kokiem, sētās, mirušo mielošana, dažādas bērnu tradīcijas u.c. Acīmredzot lokālo apbedīšanas vietu izmantošana nav uzskatīta par galveno problēmu, kas būtu jārisina.

Atšķirīga nostāja šajā sakarā jau no paša sākuma bijusi luterāņu baznīcas vadībai, kas mērķtiecīgi centusies panākt mirušo apbedīšanu draudžu baznīcu kapsētās, jo pie baznīcām iespējams vieglāk izsekot apbedīšanas tradīcijām vai netiek piekopti dažādi māņi, vai mirušo apbedīšana tiek veikta atbilstoši baznīcas prasībām, ierobežot dažādus citas paražas, kas praktizētas lokālajās apbedīšanas vietās, kā ziedošana un dvēseļu mielošana, iekasēt nodevas,

¹⁰⁴⁵ Bonifacius VIII declaravit, locum etiam minus religiosum, veluti Oratorium, aut Sacellum pro sepultura eligi posse. Van-Espen Z.B. Jus Ecclesiasticum. – Matriti (Madrīde), 1792. – T. II. – S. 226., 227; Friedberg A. Corpus iuris canonici. Decretalium Collectiones. – Graz, 1959. – Pars Secunda. – P. 1046., 1047.

¹⁰⁴⁶ Lex P. Das kirschliche Begräbnisrecht (historisch – kanonisch dargestellt). – Regensburg, 1904. – S. 116.

¹⁰⁴⁷ Kyll N. Tod, Grab, Begräbnisplatz, Totenfeier //Rheinisches Archiv IV. – Bonn, 1972. – S. 78.

¹⁰⁴⁸ Solent enim adusque nonnulli more gentium in sylvis degere, ecclesiam non frequentare sicque vita fungi et ibidem in capellis sive coemeteriis ab ecclesia dissitis sepeliri. Litak S. Akta wizytacji generalnej diecezji Inflanckiej i Kurlandzkiej czyli Pilstyńskie z 1761 roku. – Toruń, 1998. – S. 167.

kas pienākas par mirušo apbedīšanu u.c. Sākot ar 16.gs. otro pusi Kurzemes – Zemgales hercogistē un 17. gs. sākumu – Vidzemē tiek nosodīta lokālo apbedīšana vietu izmantošana pie kapelām, krustiem un citās vietās, kas rakstītajos avotos nereti dēvētas par kapu vietām krūmos, mežos, tīrumos, pakalnos u.tml.¹⁰⁴⁹ Ņemot vērā luterāņu baznīcas pārstāvju nostāju, ar nelegālām apbedīšanas vietām būtu saistāmas lielākā daļa arheoloģiski pētītās kapsētas, kuras pastāvējušas 16.–18. gs. gaitā. Kurzemes – Zemgales hercogistē, šādas būtu 60 (65%) no 92, savukārt Vidzemē – 46 (51%) no 90 apbedīšanas vietām. Domājams, ka apbedīšanas vietu spektrs ir bijis daudzveidīgāks, jo baznīcas un laicīgās varas pārstāvju attieksme ne vienmēr bijusi konsekventa un nemainīga. Vidzemē, neskatoties uz centieniem ierobežot lokālo apbedīšanas vietu izmantošanu, atsevišķos gadījumos 17., 18. gs. tomēr mirušo apbedīšana pieļauta katoļu laiku kapelās un to vietā ierīkotās filiālbaznīcās (skat. iepriekš). Iemesli kādēļ legalizētas kapelas un ierīkotas filiāles, rakstītajos avotos parasti ir minēti sliktie ceļi, lielais attālums līdz draudzei, rudens un pavasara pali, kad nav iespējams šķērsot upes u.c. Draudžu vizitāciju protokolos atrodamas norādes, ka lokālās apbedīšanas vietas ierīkotas un izmantotas bada, kara, sērgu un citos ekstremālos apstākļos, kad nebija iespējams mirušo apbedīšanu veikt atbilstoši baznīcas prasībām.¹⁰⁵⁰ Šķirti no pārējiem draudzes locekļiem soda vietās, krustcelēs, purvos mežos u.c. apglabāti noziedznieki, bezdievji, raganu un vilkaču prāvu upuri. Bez šiem minētajiem izņēmumiem, Vidzemē 18. gs. gaitā lokālo apbedīšanas vietu ierīkošana un izmantošana tika ievērojami ierobežota. Lielākā daļā kapsētu mirušo apbedīšana tika pārtraukta pēc 1710. g. Lielā mēra. Savādāka situācija veidojusies Kurzemē, kur domājams sākot ar 18. gs. līdzšinējās prasības tikušas mīkstinātas pieļaujot lokālo apbedīšanas vietu izmantošanu. Piemēram, Lipaiņu draudzes mācītājs Kārlis Heinsiuss 1761. g. norādījis, ka trīs kuršu ķoniņu ciemiem – Ķoniņciemam, Kalējiem un Ziemeļiem ir kapsēta pie baznīcas. Pliķu ciema iedzīvotājiem ir sava kapsēta aiz ciema pakalnā, tādēļ, ka baznīca atrodas tālu un mazajā kapsētā pie tās ir par šauru.¹⁰⁵¹ Liecības par ciemu kapsētu plašu izplatību bijušās Kurzemes–Zemgales hercogistes teritorijā iegūtas arī arheoloģisko pētījumu rezultātā. Tradīcija mirušos apglabāt nelielās – atsevišķu dzimtu kapsētās šeit saglabājusies līdz pat mūsdienām, atšķirībā no Vidzemes, kur pēc 18.gs. beigu rīkojumiem, kad aizliedza mirušos apglabāt apdzīvotos centros baznīcās un pie tām, to vietā lielākoties ierīkotas kolektīvas – plašāku novadu kapsētas.

Vadoties pēc rakstīto avotu liecībām, apbedīšanas vietu statuss ne vienmēr ir droši noskaidrojams. Atkarībā no situācijas un atšķirīgu konfesiju pārstāvju nostājas tas laika gaitā

¹⁰⁴⁹ Sehling E. Die evangelischen Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts. – Leipzig, 1913. – Bd. 5. – S. 53., 79., 105; Einborn P. Historia Lettica // Über die religiösen Vorstellungen der alter Völker in Liv – und Ehtland. – R., 1857. – S. 30 - 32; Bregžis K. Baznīcu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 136 lpp. u.c.

¹⁰⁵⁰ Bregžis K. Baznīcu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 82., 92., 93., 98., 105. lpp.

¹⁰⁵¹ Dzenis A. Divi dokumenti par Kurzemes brīvajiem latviešu zemturiem 18. gs. otrajā pusē //Latvijas Arhīvi.- R., 2001. – Nr.1. – 47. lpp.

ir mainījies. Mūsdienu Latvijas teritorijā un tuvākās kaimiņzemēs (Lietuvā, Igaunijā un bij. Prūsijā), apbedīšanas vietu spektrs ir bijis plašāks. Domājams, ka 14.–18. gs. lokālo apbedīšanas vietu vidū ir bijušas ne tikai pamatiedzīvotāju pašu izraudzītas apbedīšanas vietas, senču kapulaukos, agrāka perioda kulta vietās u.c., bet arī baznīcas atzītas un sankcionētas kapsētas. Līdz ar to nav akceptējama vienkāršota pieeja, par legālām atzīt vienīgi pie draudžu baznīcām un filiālēm situētās kapsētas. Šādu nostāju kritizējis A. Vestrens-Dolls, netieši oponentējot R. Hausmaņa apbedīšanas vietu iedalījumam ar baznīcām saistītās un nesaistītās kapsētās. Savā 1926. g. publicētajā rakstā par elkdievību zviedru laika beigās un krievu laika sākumā, autos norādījis, ka 17., 18. gs. vairs nevar runāt par pagāniskām apbedīšanas vietām. Vizitāciju protokolos bieži minētās katoļu svēto vārdos sauktās kapelas, netieši norāda, ka tās bijušas katoļu baznīca sankcionētas apbedīšanas vietas, kuras nebūtu korekti dēvēt par ārpus baznīcu kapsētām (*auserkirchlichen Begräbnissen*).¹⁰⁵² Mūsdienu Latvijas teritorijas vēsturiskajos novados mirušo apbedīšanas lokālajās kapsētās pieļauta ne tikai viduslaikos, bet arī 16.–18. gs. Līdz ar to baznīcas sankcionēto apbedīšanas vietu skaits ir bijis pietiekami liels.

Par apbedīšanas vietu statusu netieši varētu liecināt arheoloģisko pētījumu gaitā konstatētās pazīmes, kas raksturo apbedīšanas vietu iekārtojumu, plānojumu, izmantošanas laiku, apbedīšanas veidu u.c. Ne visas pazīmes vienlīdz labi atspoguļojas 14.–18. gs. apbedīšanas vietu arheoloģiskajā materiālā. Pilnīgāka aina veidojas par apbedīšanas vietām, kur pētījumi veikti lielākos apjomos. Izmantojot plašāk pētītās draudžu baznīcu kapsētas, iespējams izvērtēt pārējās apbedīšanas vietas par kurām trūkst rakstīto avotu ziņas vai tās ir pretrunīgas. Vadoties pēc baznīcu kapsētās pastāvošās kārtības un ievērotajām normām, iespējams spriest par lokālo apbedīšanas vietu statusu. Pie legālām, jeb sankcionētām apbedīšanas vietām pieskaitāmas kapsētas, kurās mirušie apglabāti nesadedzinātā veidā, kārtoti rindās, blīvi – cieši viens pie otra, vairākās kārtās, norobežotā teritorijā, vairāku gadsimtu ilgā laika posmā, ievērojot mirušo novietojumu uz muguras taisni izstieptā stāvoklī un orientāciju ar galvu R virzienā. Attiecīgi nelegālās un izņēmumu kārtā apbedīšanai izmantotās vietas identificējamās ar gadījumiem, kad mirušie apglabāti ugunskaļos, izklaidus, neilgā laika posmā, neievērojot noteiktu mirušo novietojumu un kapu orientāciju.

Spriežot pēc rakstīto avotu liecībām un draudžu baznīcu ierīkošanas principiem, viduslaikos nav atzīta agrāka perioda kapulauku izmantošana. Kanoniskajos likumos noteikts, ka baznīcu, kurā apglabāts pagāns nedrīkst konsekret, nedz tajā celebrēt misi.¹⁰⁵³ Līdzīgi arī pagānus nevar apglabāt iesvētītās kapsētās, kā arī kristiešiem neklājas atdusēties starp pagāniem. Nepārprotami šī nostāja pausta 1428. g. Rīgas provinces baznīcas statūtos, kur

¹⁰⁵² Westrén-Doll A. „Abgötterey” zu Ausgang der schwedischen und Beginn der russischen Zeit //Sb.GEG. 1925. – Tartu (Dorpat), 1926. – S. 23., 24.

¹⁰⁵³ Ecclesiam ubi paganus sepultus est, non liecat consecrari, neque missas in ea celebrare.... Friedberg A. Corpus iuris canonici. Decretum magistri Gratianum. – Graz, 1959. – Pars Prior. – P.1301.

nosodīta mirušo apbedīšana profānās vietās, kur apglabāti viņu pagānu laiku vecāki un draugi (*ubi ipsorum parentes et amici sue gentilitatis temporibus sunt sepulti*).¹⁰⁵⁴ Iespējams tādēļ baznīcas parasti ierīkotas jaunās vietās, bet tikai retos gadījumos, domājams nejaušu apstākļu sakritības rezultātā, tās būvētas aizvēstures perioda kapulauku teritorijā (Viļakā, Tirzā, Liepkalnē u.c.). Teorētiski par nelegālām apbedīšanas vietām būtu uzskatāmi agrāka perioda kapulauki, kur turpināta vai atsākta mirušo apbedīšana, lai gan praktiski šķiet, ka dažkārt agrāka perioda kapulauku izmantošana legalizēta, to teritorijā vai blakus ierīkojot kapsētas. Šādi gadījumi zināmi Salaspils Lipšos, Madonā, Užavas Silmalciemā, Zlēku Pasilciemā, Jēkabpils Zvanītājos u.c.

Aplūkojot apbedīšanas vietu statusu, par absolūtām nav uzskatāmas arī iepriekš minētās pazīmes, jo nereti ir bijuši izņēmumi un pastāvējušas atkāpes no noteiktām normām. Piemēram, baznīcu kapsētās un tieši ar tām nesaistītās apbedīšanas vietās, atsevišķos gadījumos sastopami ugunskapi un atšķirīgi orientēti apbedījumi. Šķiet, ka par pārliecinošu rādītāju, vadoties pēc kura būtu klasificējamas apbedīšanas vietas, nav uzskatāms kapu inventārs. Mirušajiem līdzī do priekšmetu klāstā nav pastāvējusi būtiska atšķirība starp lauku novadu draudžu baznīcām un lokālajām apbedīšanas vietām. Baznīcu kapsētās retāk sastopami dzelzs priekšmeti – darbarīki un ieroči. Varbūt tas skaidrojams ar to, ka 1428. g. statūtos nosodīta mirušo apbedīšana ar ieročiem (*cum feris*), ko plašākā nozīmē var tulkot arī ar metāliem jeb dzelžiem. Domājams, ka šī norāde neattiecas uz rotaslietām un apģērba piederumiem, kas vienlīdz bieži sastopami abās arheoloģiski pētītajās apbedīšanas vietu grupās. Mirušo apbedīšana apģērbā saglabājusies paralēli tradīcijai tos guldīt liķautā, kas mūsdienā Latvijas teritorijā ieviesusies kopš 12./13. gs. mijas. Domājams, ka apbedījumi bez kapu piedevām, pie baznīcām ierīkotajās kapsētās vairākos gadījumos liecina par sveštautiešu kapiem, līdzīgi kā arheoloģiski pētītajās pilsētu kapsētās, kur kapu inventārs galvenokārt konstatēts pamatiedzīvotāju apbedījumos.

Objektīvāks rādītājs, vadoties pēc kura iespējams spriest par apbedīšanas vietu statusu, ir to izmantošanas intensitāte. Mirušo guldīšana rindās, kārtās un vairākus gadsimtus ilgā laika posmā, liecina, ka apbedīšana noritējusi līdzīgi kā pie baznīcām ierīkotajās kapsētās. Rindas un kārtas konstatēts 34% kapsētu, bet divus un vairāk gadsimtus izmantotas 44% apbedīšanas vietas. Apbedījumu blīvums netieši norāda, ka mirušo apbedīšanai izmantota neliela, domājams, norobežota teritorija, kur tā organizēta pēc baznīcu kapsētu parauga un tur ievērotās kārtības. Aizvēsture perioda kapulaukos mirušie reti kad traucēti ierokot vēlākus apbedījumus, tāpat to teritorija parasti aizņēmusi vairākus hektārus lielu platību. Plašā teritorijā izklaidus ierakti kapi nereti sastopami viduslaiku sākumposmā izmantotās

¹⁰⁵⁴ Hildebrand H. Liv -, Est - und Curländisches Urkundenbuch. - Riga, Moskau, 1881. - Bd. VII. - Nr. 690. - S. 479.

apbedīšanas vietās. Sākot ar 15. gs. vidu lielākoties mirušie apglabāti kompakti nelielā teritorijā ierīkotās kapsētās. Šādu apbedīšanas vietu skaits ievērojami pieaug 16.–18. gs. gaitā. Šajā laikā sastopamas arī īslaicīgi vai epizodiski apbedīšanai izmantotas vietas un atsevišķi savrupapvedījumi, kur domājams apglabāti kara, bada, sērgu apstākļos mirušie, kā arī sodītie, pašnāvnieki, bezdievji u.c.

Spriežot pēc arheoloģiskā materiāla un rakstīto avotu liecībām, 14.–18. gs. apbedīšanas vietu vidū pastāvējusi liela daudzveidība, ko nav iespējams atspoguļot iedalot tās legālās vai nelegālās kapsētās un senkapos. Ņemot vērā, ka ne vienmēr apbedīšanas vietu statuss ir bijis noteikts un nemainīgs rādītājs, objektīvāk tās būtu iespējams klasificēt vadoties pēc apmetņu veidiem un administratīvā dalījuma. Apbedīšanas vietu sasaiste ar dzīves vietām daļēji ļauj ignorēt nekonsekvences, kuras pastāvējušas viduslaikos un arī vēlāk. Neskatoties uz statusu, apbedīšanas vietu saistība ar dzīvesvietām ir bijusi vienmēr. Apmetņu veidi klasificējot apbedīšanas vietas izmantoti vairakkārt. Ē.Mugurēvičs viduslaiku un agro jauno laiku apbedīšanas vietas grupējis izdalot pilsnovadu un ciemu kapsētas. A.Caune aplūkojis pilsētu un ciemu kapsētas. Līdzīgi arī H.Valks apbedīšanas vietas grupējis pilsētu un lauku kapsētās. Līdz šim galvenokārt ievērots administratīvais princips pārvaldes centrus pretnostatot lauku novadiem. Izmantotie jēdzieni vispārināti, neatspoguļojot reāli pastāvošo diferenciaciju. Līdzīgi tas darīts izmantojot arī arheoloģisko materiālu un pazīmes. Pie draudžu baznīcām arheoloģiski pētītās kapsētas pretnostatītas pārējām apbedīšanas vietām, lai gan abās grupās bieži vien konstatētās līdzīgas pazīmes. Domājams, ka labāk situāciju iespējams raksturot klasificējot apbedīšanas vietas nevis pēc duālā principa, kā tas darīts līdz šim, bet gan atklājot to kontekstu un daudzveidību. Savā ziņā tas ir grūts un ne vienmēr praktiski īstenojams uzdevums. Jāņem vērā, ka dzīvesvietas un administratīvais dalījums bieži vien ir bijis pakārtots politiskām, saimnieciskām u.c. izmaiņām. Sākotnējā situācija bieži vien ir neskaidra par draudžu kapsētām. Neskatoties uz to, ka par šīm vietām saglabājusies salīdzinoši plaša dokumentācija, lielākoties tomēr tūkst ziņas par draudžu veidošanās laiku, apstākļiem, vietas izvēles principiem u.c. Skopa informācija ir atrodamā par Livonijas Ordeņa teritorijā pastāvējušo draudžu organizāciju un baznīcu skaitu. Piemēram, Sēlpilī viduslaikos nav minēta draudze, lai gan pie viduslaiku pils pētītā 14.–17. gs. kapsēta nepārprotami liecina, ka šeit atradusies baznīca vai kapela.¹⁰⁵⁵ Līdzīgi arī Ādažos un Aizkrauklē draudzes pirmo reizi minētas tikai 16. gs., lai gan arheoloģiskās liecības par to pastāvēšanu ir iegūtas krietni agrākas.¹⁰⁵⁶ Maldīgus pieņēmumus var radīt nereti vērojāmās nobīdes baznīcu novietojumā, kad to sākotnējā atrašanās vieta vairs nesakrīt ar vēlāko lokalizāciju. No 28 analizētajām arheoloģiski pētītajām kapsētām baznīcas savā sākotnējā vietā nav atradušās 12 gadījumos.

¹⁰⁵⁵ Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils. – R., 1980. – 236 lpp.

¹⁰⁵⁶ Šterns I. Latvijas vēsture 290 – 1500. – R., 1997. – 104. lpp.

Vēl jo vairāk gadsimtu gaitā mainījies lokālo apbedīšanas vietu sākotnējais konteksts. Apbedīšanas vietu saistība ar dzīvesvietām parasti vieglāk nosakāma kapsētām, kuras izmantotas salīdzinoši nesenā pagātnē. Viduslaiku sākumposmā ierīkoto un izmantoto apbedīšanas vietu konteksts lielākoties paliek neatklāts, jo situācija līdz mūsdienām ir vairakkārt mainījusies. Bieži vien agrākās apmetnes ir pazudušas, to vietā izveidotas muižas, ciemi apvienoti pagastos vai sairstot ciema kopienai radušās vairākas savrupas. Skaidri nav zināmi īslaicīgi izmantoto nelielo kapsētiņu rašanās apstākļi, vai tie bijuši saistīti ar biežajiem kariem, sērgām, vai ar vēlmi mirušos apglabāt tuvāk dzīvesvietām. Izmantojot rakstīto avotu un arheoloģiskās liecības apbedīšanas vietu sasaisti ar dzīvesvietām izdevās veikt 77% gadījumu. Plašāka informācija ir atrodama par Vidzemi, kur vairāk publicēti rakstīto avoti un Kurzemi, kur apdzīvotību mazāk ietekmējuši blakus faktori. Konteksts grūtāk noskaidrojams pārējos mūsdienu Latvijas teritorijas vēsturiskajos novados, kur ar apdzīvotību saistītās vēsturiskās liecības pagaidām ir maz apkopotas. Vadoties pēc administratīvā principa un apmetņu veidiem, izdalāmas vairākas apbedīšanas vietu grupas – pilsnovadu – miestu un pilsētu, muižu, ciemu – pagastu, atsevišķu vai vairāku viensētu kapsētas un izņēmumu gadījumos apbedīšanai izmantotas vietas (17. att.).

Pilsnovadu centros, pilsētās un miestos atradušās draudžu baznīcas un kapsētas. Atsevišķi aplūkojamas viduslaiku pilsētās pie baznīcām un klosteros ierīkotās kapsētas. Arheoloģiskie izrakumi līdz šim veikti Rīgas, Ventspils, Valmieras, Cēsu un Koknese viduslaiku draudžu kapsētās. Šeit mirušie parasti guldīti blīvāk nekā lauku draudžu baznīcu kapsētās un ievērojami retāk sastopami apbedījumi ar kapu piedevām. Pilsnovadu un miestu draudžu baznīcu kapsētās kapu inventārs konstatēts robežās no 20% līdz 80% apbedījumu. Draudžu kapsētās, kur kapu inventārs atklāts mazāk nekā 50% apbedījumu (piemēram, Cēsainē, Ikšķilē, Dobelē u.c.), domājams, ka līdzīgi kā pilsētās stingrāk ievērotas Rietumeiropā valdošās apbedīšanas tradīcijas vai arī šeit vairāk apglabāti sveštautieši. No 217 aplūkotajām apbedīšanas vietām arheoloģiskie pētījumi veikti 21 (9%) pilnovadu un miesta draudžu baznīcu kapsētā.

Draudžu baznīcas un kapsētas ierīkotas arī vasaļu īpašumos un muižu teritorijā (Liepkalnē, Tīrzā, Preiļos, Dignājā u.c.). Ievērojami vairāk šeit atradās filiāles un kapelas, kuras lielākoties netika paaugstinātas par draudžu baznīcām. Ņemot vērā, ka draudžu baznīcu bija maz un to teritorijas pārāk plašas, domājams, ka mirušo apbedīšana draudzes robežās tika organizēta pēc citiem principiem. Acīmredzot šim nolūkam izmantotas blakusbaznīcas, kas atradās muižu, pagastu un ciemu teritorijā. Uzskatāms piemērs ir iepriekš minētā Ilzes ciema – muižas kapela, kur Kurzemes bīskaps sankcionēja mirušo apbedīšanu, neskatoties uz to, ka tā nebija draudzes baznīca. Līdzīga prakse pastāvēja arī citur Latvijā. Piemēram, Vidzemē 17., 18. gs. mirušo apbedīšana dažkārt pieļauta kapelu vietās, kas atradās muižu un ciemu teritorijā.

Muižu novados sīkāk bija iedalītas Vidzemes draudzes un pēc tām bija organizēta arī mirušo apbedīšana baznīcu kapsētās. Piemēram, Mazsalacas baznīcas un kapsētas 1691. gada plānā atzīmētas atsevišķu muižu novadu zemnieku kapu vietas.¹⁰⁵⁷ Ar muižu veidošanās un pastāvēšanas laiku saistāmas 10 (5%) arheoloģiski pētītās apbedīšanas vietas (Ālēnu, Blomes, Zvanītāju, Užavas, Zaļās muižas u.c.). Bieži vien nav iespējams precīzi noteikt kapsētu ierīkošanas laiku un apmetnes veidu. Aptuveni 15 (7%) gadījumos nav skaidri izšķirama kapsētu saistība ar muižu, ciemu un pagastu. Vai pēc muižu izveidošanās tās atradušās lēņu kungu pārraudzībā, vai tomēr turpinājušas pastāvēt kā ciemu un pagastu kapsētas (Abavmuižas, Bērmuižas, Puigas, Jaunoktes, Kapsēdes, Lielīvandes, Jumprammuižas u.c.). Domājams, ka apbedīšanas vietu pakārtotība mainījies atbilstoši apmetņu veidiem un administratīvajam dalījumam. Piemēram, Tirzas (Zvanuleju) senkapi sākotnēji bijuši saistīti ar ciemu kopienu, vēlāk tie pastāvējuši kā pagasta novada kapi, bet muižas laikā šeit ierīkota Tirzas draudzes baznīca un kapsēta. Jebkurā gadījumā ar vasaļu un muižnieku gādību ierīkotās baznīcas un kapelas bija paredzētas ciemu un pagastu iedzīvotājiem. Ciemu apbedīšanas vietas veido lielāko arheoloģiski pētīto apbedīšanas vietu grupu. Ar tām identificējas 80 (37%) kapsētu. To vidū izdalāmas kapsētas, kuras ierīkotas viduslaikos un vēlāk. Iespējams, ka viena daļa kapsētu, kurās apbedīšana uzsākta 13. gs. ir saistāmas ar pakļauto novadu kristīšanu un ciemu baznīcu celtniecību (Drabešu Uplantos, Veselavā, Ancē, Dundagas Laukmuižā, Cīravas Bučās u.c.). Jaunu kapsētu ierīkošana atspoguļo arī iekšējās kolonizācijas gaitu, jaunu apmetņu veidošanos un iedzīvotāju pārceļošanu iepriekš mazāk apdzīvotos novados (Augustinišķos, Vilmaņos, Daudziešos, Jaunbemberos, Annas Bundzēnos, Zlēku Jaunbērzkalnos u.c.). Par ciemu kapsētu ierīkošanas un izmantošanas apstākļiem netieši liecina arheoloģiskās pazīmes – apbedīšanas veids, kapu orientācija, apbedīšanas vietu plānojums, izmantošanas intensitāte u.c. Lielā daļā ciemu kapsētu mirušo apbedīšana organizēta pēc draudžu kapsētu parauga un pie baznīcām ievērotajām apbedīšanas normām. Jāatzīmē, ka atsevišķās jaunierīkotās apbedīšanas vietās mirušie apglabāti pēc vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos praktizētajām tradīcijām – ugunskapos, ierakti izklaidus, lielā platībā, ar atšķirīgu kapu orientāciju (Dzelzavas Strūgukalnā, Lažas Ilksumos, Valgales Veģos, Īvandes Ķaupos, Sarkanu Vaidu kapos u.c.). Ar ciemu kopienu apbedīšanas vietām saistāmi arī vēlā dzelzs laikmeta kapulauki, kuru izmantošana turpinājusies pēc 13.gs. Vairums gadījumos apbedīšana tajos pārtraukta 14. gs. gaitā un 15. gs. sākumā (Balvu Aizelkšņos, Šķilbēnu Daņilovkā, Ciblā, Grantskalnos, Kazdangas Roņos, Popes Lazdās, Maskatos, Meirānos u.c.). Citviet tā turpinājusies vairāku gadsimtu garumā, kas liek domāt, ka atsevišķos gadījumos sankcionēta agrāka periodu kapulauku izmantošana (Zlēku Pasilciemā, Užavas Silmalciemā,

¹⁰⁵⁷ Dunsdorfs E. Lielvidzemes kartes (17. un 18. gadsimtenī). – Melnburna, 1986. – 61. lpp.

Bērzpils Bonifacovā, Kocēnu Draņķos, Raiskuma Teņņos u.c.). Domājams, ka apvienojot ciemus un savrupētas teritoriāli plašākās vienībās – pagastos, to teritorijā ierīkotas baznīcas, kapelas un uzstādīti krusti. Ne visos pagastos atradās draudžu baznīcas, kā piemēram Puzē, kur varēja apvienot nodevu ievākšanu, tirgu rīkošanu ar baznīcas dibināšanas gadadienas svinībām. Iespējam, ka šim nolūkam izmantoja pagasta robežās ierīkotās kapelas, kur noteiktās dienās pulcējās zemnieki un šīs vietas izraudzīja arī mirušo apglabāšanai. Ar pagastu kapsētām identificējamas vismaz 10 (4%) apbedīšanas vietas. Ciemu un pagastu saistība ir grūti nosakāma. Bieži pagasti bijuši teritoriāli lielākas vienības, kas aptvēra vairākus ciems un savrupētas (ciematus), bet dažkārt pagasta robežas sakritušas ar viena ciema teritoriju. Līdz ar to ciemu apbedīšanas vietas varēja būt pagastu kapsētas un otrādi. Pagastos, kas sastāvēja no vairākiem ciemiem apbedīšanai varēja izraudzīt vienu no ciemu kapsētām, ierīkot jaunas apbedīšanas vietas vai mirušo apbedīšanu veikt katra ciema kapos. Atšķirības, kas pastāvējusi lokālo apbedīšanas vietu vidū novērojis igauņu arheologs H.Valks, analizējot Dienvidigaunijas lauku novadu 13.–18. gs. kapsētas. Autors norādījis, ka katram ciemam varēja būt sava kapsēta, vairākiem ciemiem viena apbedīšanas vieta, kā arī viena ciema robežās varēja atrasties vairākas apbedīšanas vietas saistītas ar atsevišķām un vairākām viensētām.¹⁰⁵⁸

Ar pēdējām identificējamas vismaz 30 (14%) apbedīšanas vietas. Domājams, ka ar viensētām saistāmas arī lielākā daļa pārējās 51 (23%) apbedīšanai izmantotās vietas, kuru dzīvesvietu konteksts nebija noskaidrojams. Ne vienmēr tās iespējams droši nošķirt no ciemu kapsētām, it īpaši gadījumos ja ciems sastāvējis no vairākām izkliedētām sētām. Par kritērijiem izmantojamas vairākas arheoloģiski konstatējamās pazīmes. Atsevišķu sētu apbedīšanas vietas aizņēmušas nelielu teritoriju, mirušo apbedīšana veikta īsā laika posmā, kapi izvietoti izkliedēti vai nelielās grupiņās. Šāda veida kapu vietas kļūst raksturīgas sākot ar 15., 16. gs. miju, bet lielākoties sastopamas jaunajos laikos. Bieži šim nolūkam izmantoti agrāka perioda kapulauki, kuros ierakti pēcapbedījumi. Nav izslēgts, ka ar mazākām lauku apmetnēm – viensētām saistītas apbedīšanas vietas liecina par īslaicīgi un izņemtu kārtā veiktiem apbedījumiem. Rakstītajos avotos vairākkārt norādīts, ka kara bada nu sērgu apstākļos izmantotas lokālās apbedīšanas vietas – kapelas, krusti, kapu kalni u.c.¹⁰⁵⁹ Iespējams, ka sērgu apstākļos bieži mirušie apraksti, tur kur tie tika atrasti – ceļa malā, uz lauka, sētā u.c. Par mirušo apbedīšanu neparastās situācijās liecina atsevišķi savrupi kapi, vairāki vienlaicīgi apbedījumi un epizodiski apbedīšanai izmantotas vietas. Šķiet, ka mēra apstākļos speciālas apbedīšanai paredzētas vietas ierīkotas tika pie pilsētām un lielākos apdzīvotos centros. Šādu rīkojumu izdevis Kurzemes – Zemgales hercogs Frīdrihs Vilhelms Lielā mēra laikā 1710.

¹⁰⁵⁸ Valk H. Rural cemeteries of southern Estonia 1225 – 1800 AD. – Visby-Tartu, 2001. – P. 28. – 31.

¹⁰⁵⁹ Bregžis K. Baznīcu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 82., 92., 93., 98., 105. lpp.

gadā. Tajā bija noteikts, ka nevāci rokami ārpus pilsētām, neauglīgās vietās, tālāk prom no ceļiem, savukārt vācu iedzīvotājiem aizliedza mirušos apbedīt baznīcās.¹⁰⁶⁰ Rakstītajos avotos vairākas tamlīdzīgas vietas minētas arī Rīgas apkārtnē, kur aprakti 16. – 18. gs. mērā laikā mirušie.¹⁰⁶¹ Arheoloģisko pētījumu gaitā ar mēra laiku saistāmi kapi, kas ierakti vienkopus lielās bedrēs un viens virs otra vairākās kārtās, atklāti Rīgā, Koknesē un Tumē. Domājams, ka lauku novados, neskatoties uz bīstamo situāciju, bieži mirušo apbedīšana turpināta ierastā veidā, individuālās kapu bedrēs. Par to liecina lokālo apbedīšanas vietu izmantošanas intensitātes palielināšanās 16., 17. gs. un 17., 18. gs. mijā, kas sakrīt ar rakstītajos avotos minētajiem notikumiem. Atsevišķi savrupi kapi varētu liecināt arī par sodīto, noziedznieku, pašnāvnieku, neticīgo, raganu un vilkaču prāvu upuriem u.c. sabiedrības pārstāvju apbedījumiem, kuriem tika liegta izvadīšana ierastā veidā.¹⁰⁶² Iespējams, ka šīs kategorijas pārstāvju apbedīšanai izmantotas soda un citas vietas. Arheoloģiski pētīto apbedīšanas vietu materiālā ar tādām būtu saistāmas īslaicīgi vai epizodiski apbedīšanai izmantotas vietas, kur atsegti neparastā veidā guldīti mirušie un ir neliels apbedījumu skaits (piemēram, Tērvetes Sapņos, Jaunkandavā u.c.) Izņēmumu kārtā, neparastās situācijās un apstākļos apbedīšanai izmantotas vietas identificējamas vairāk nekā 20 gadījumos.

Apbedīšanas vietu vidū pastāvējusi liela daudzveidība, kas bijusi cieši saistīta ar to ierīkošanas un izmantošanas apstākļiem. Tās iespējams klasificēt dažādi, atkarībā no informācijas, kas ir pieejama par karu konkrēto objektu un izdalītajām pazīmēm. Līdz šim viduslaiku un jauno laiku kapsētas aplūkotas pēc to statusas, izdalot divas grupas un pretnostatot tās vienu otrai. Autori lietojuši dažādus apzīmējumus baznīcu kapsētas un ar tām nesaistītas apbedīšanas vietas, piļu un ciemu, pilsētu un lauku kapsētas, kapulauki un kapsētas. Statuss savulaik bija aktuāls kritērijs arī laikabiedriem, kuri līdzīgi tās grupējuši iesvētītās un neiesvētītās, sankcionētās un nesankcionētās apbedīšanas vietās. Mūsdienās statuss neviemēr ir droši noskaidrojams un nebūt tas ir bijis nemainīgs rādītājs. Abu kapsētu grupu ietvaros pastāvējusi lielāka diferenciācija, ko atspoguļo rakstīto avotu liecības un arheoloģiski konstatējamās pazīmes – apbedīšanas veids, izmantošanas intensitāte, plānojums u.c. Paralēli draudžu baznīcām mirušo apbedīšana sankcionēta muižu, pagastu un ciemu teritorijā ierīkotajās filiālēs, kapelās un kapsētās. Ar baznīcām nesaistītās (lokālās) apbedīšanas vietas atradušās ciemu kopienu teritorijā, muižu, pagastu novados, pie atsevišķām viensētām. Tāpat jāņem vērā, ka daudzviet apbedīšanas veikta izņēmumu kārtā un neparastās situācijās (kara, bada, sērgu u.c. apstākļos). Apbedīšanas vietu daudzveidība, kas pastāvējusi 14. – 18. gs., labāk atspoguļojama klasificējot tās pēc dzīvesvietām un administratīvā dalījuma. To saistība

¹⁰⁶⁰ Karlsons Ž. Lielais mēris Kurzemē (1709 – 1711). – Jelgava, 1936. – 15. – 17. lpp.

¹⁰⁶¹ Juškēvičs J. Vecā Rīga. – R., 1994. – 39. lpp.

¹⁰⁶² Muižnieks V. Neparasti guldīti mirušie Latvijas vēsturisko laiku kapsētās // LVIŽ. – R., 2007. – Nr. 1. – 44. – 46. lpp.

ar dzīvesvietām ir pastāvējusi visos laikos, lai gan ne vienmēr precīzi noskaidrojama. Apbedīšanas vietu kontesktu iespējams noteikt veicot detlizētu rakstīto un arheoloģisko liecību apkopošanu un izpēti. Tas ir viens no veidiem kā raksturot arī to ierīkošanas un izmantošanas apstākļus. Nav zināmi principi pēc kādiem vadījušies viduslaiku un agro jauno laiku pamatiedzīvotāji ierīkojot kapsētas. Rakstītajos avotos atrodamas norādes, ka lokālās apbedīšanas vietas izmantotas slikto ceļu, lielā attāluma dēļ, rudens un pavasara palos, kad nebija iespējams šķērsot upes. Tāpat pamatiedzīvotājiem bijis svarīgi apglabāt mirušos tur, kur atdusas senči. Daļēji šī prakse tika veicināta sankcionējot mirušo apbedīšanu muižu, pagastu un ciemu teritorijā ierīkotajās kapsētās. Šķiet, ka pagastiem, ciemiem un vēlāk arī muižām bija lielāka vienojoša nozīme un ietekme lauku iedzīvotāju ikdienas dzīvē nekā draudzēm, kuru novadi bija pārāk plaši. Šeit saglabājās apbedīšanas vietu saistība ar lauku apmetnēm, kas bieži vien sakrita ar atsevišķu dzimtu kopienu teritoriju. Pēc radniecības principa mirušo apbedīšana veikta ciemu kapsētās. Iespējams, ka šī tradīcija turpinājusies arī vēlāk sairstot ciema kopienām un veidojoties viensētām. Netieši par to liecina apbedīšanas vietu saistība ar dažādiem apmetņu veidiem. Lokālo apbedīšanas vietu izmantošanu 17., 18. gs. gaitā ievērojami ierobežoja Vidzemē. Pārējos mūsdienas Latvijas teritorijas vēsturiskajos novados mirušo apbedīšana ar draudžu baznīcām tieši nesaistītās vietās tika pieļauta, kur tradīcija ierīkot ciemu kapsētas un dzimtu kapus daudzviet saglabājusies līdz pat mūsdienām.

V nodaļa

**Arheoloģiskā materiāla liecības par 14. – 18. gs.
pamatiedzīvotāju reliģiskajiem priekšstatiem**

Viduslaiku un agro jauno laiku iedzīvotāju reliģiskās dzīves dažādi aspekti līdzšinējos pētījumos galvenokārt analizēti vadoties pēc rakstīto avotu un folkloras liecībām. Arheoloģiskais materiāls izmantots pastarpināti un fragmentāri. Daļēji tas skaidrojams ar to, ka līdz pat 20. gs. otrajai pusei, 14.–18. gs. apbedīšanas vietu arheoloģiskā materiāla bāze nav bijusi pietiekama, lai veiktu plašākus secinājumus. Tāpat garīgās dzīves norišu pētniecība, pēc Otrā pasaules kara, Padomju savienības pastāvēšanas laikā, nebija no aktuālākajām un vēlamākajām izpētes tēmām. Toreiz lielāka vērība tika pievērsta materiālajai kultūrai, etniskajiem procesiem un ar saimniecisko dzīvi saistītajiem jautājumiem. Situācija mainījies pēdējo 20 gadu laikā, kad pēc politiskajām pārmaiņām un izmaiņām ideoloģiskajās nostādnēs, ievērojami palielinājies viduslaiku un jauno laiku apbedīšanas vietu arheoloģiskā materiāla analīzei veltīto publikāciju skaits. Vēsturisko laiku apbedīšanas vietu izpētei ir pievērsušies vairāki pētnieki, kā rezultātā arheoloģiskās liecības plašāk izmantotas, mūsdienu Latvijas teritorijas 14.–18. gs. pamatiedzīvotāju apbedīšanas tradīciju un reliģisko priekšstatu raksturošanai.

1. Arheoloģiskais materiāls un citas avotu grupas

Šobrīd ir uzkrājies pietiekami plaša arheoloģiskā materiāla avotu bāze, lai analizētu dažādus materiālās un garīgās kultūras aspektus, noteiktā laika posmā, atsevišķu novadu un visas mūsdienu Latvijas teritorijas mērogā. Atšķirībā no aizvēstures perioda pētniecības vēsturisko laiku arheoloģijā pastāv lielākas iespējas salīdzināt arheoloģisko materiālu ar citām avotu grupām. Neskatoties uz to, ka 14.–18. gs. notikumu izpētē arheoloģijai vairs nav noteicošā nozīme, tomēr atsevišķos momentos arheoloģija var ievērojami papildināt rakstīto avotu liecības, jo tie vienlīdz plaši neatspoguļo visus sabiedriskās dzīves aspektus. Rakstītie avoti vairāk satur informāciju par politiskajiem un saimnieciskās dzīves notikumiem, kas lielākoties atspoguļo augstāko aprindu un pilsētu iedzīvotāju dzīves apstākļus. Mazāk informācija gūstama par ikdienas dzīvi, tajā skaitā arī tagadējās Latvijas teritorijas 14.–18. gs. pamatiedzīvotāju garīgās dzīves norisēm. Arheoloģisko izrakumu materiāls šajā ziņā ļauj izvērtēt situāciju ilgākā laika posmā, sākot no nesenās pagātnes līdz pat aizvēsturei, kā arī sasaitīt arheoloģisko materiālu ar rakstīto avotu un folkloras liecībām.

1.1. Rakstītie avoti

Senākās rakstīto avotu ziņas par vietējo iedzīvotāju reliģiju un tradīcijām ir atrodamas 13., 14. gs. hronikās, pāvestu bullās un līgumos.¹⁰⁶³ Parasti tie ir lakoniski apraksti bez tuvāka sniegto liecību iztīrījuma. Tajos ietvertā informācija ir vispārīga, kas nesatur nianšes, pēc kurām varētu precizēt apraksta piederību vienai vai otrai tautai. Šķiet, ka 13., 14. gs. autori apzināti izvairījušies no seno kultu un tradīciju detalizētas aprakstīšanas un plašāka apskata. Svarīgāk bija aplūkot ar kristīgās ticības izplatīšanu saistītos notikumus, nevis analizēt pagānu tautu reliģisko dzīvi. Sākot ar 15. gs., rakstīto avotu klāsts pakāpeniski pieaug un liecības kļūst arvien detalizētākas un konkrētākas. Šajā un vēlākajos gadsimtos plašāku informāciju sniedz ceļotāju apraksti un ar katoļu, luterāņu baznīcu darbību saistīti dokumenti (baznīcas sinožu lēmumi, vizitāciju protokoli, draudžu hronikas, jezuītu annāles u.c.).¹⁰⁶⁴ Neskatoties uz rakstīto avotu skaita pieaugumu, tomēr jānorāda vairāki trūkumi, ar kuriem nākas saskarties, atsaucoties uz šiem avotiem. 16.–18. gs. hroniku un zemju vēstures aprakstu autori bieži izmantojuši agrākus sacerējumus, tos nekritiski iestrādājot vai pārpublicējot savos darbos. Rezultātā viņu sniegtās liecības ir grūti sasaistīt ar noteiktu vietu, teritoriju vai konkrētu laiku. Vienas vai otras cilts tradīcijas pierakstītas vairākām tautām. Piemēram, vairākos 16. gs. sacerējumos, kuros aprakstīta lietuviešu un latviešu mitoloģija, par paraugu kalpojusi Prūsijā 16. gs. sākumā sarakstītā tā dēvētā „*Sudaviešu grāmatiņa*” („*Das Sudauerbüchlein*”). Šī darba tapšanas laiks nav precīzi zināms, iespējams, tas sarakstīts 16. gs. pirmajā pusē. Darba rašanās apstākļi ir bijuši cieši saistīti ar reformāciju Prūsijā un, iespējams, atspoguļo luterāņu baznīcas pirmo rīkoto vizitāciju rezultātus.¹⁰⁶⁵ Darbā iekļauti seno dievu, mirušo apbedīšanas tradīciju un to piemiņas gadadienu svinību apskati. Analizējot vēlākus – 16., 17. gs. rakstītos avotus, var pamanīt, ka atsevišķus bēru tradīciju elementus savos sacerējumos izmantojuši vairāki autori (Johans Maļeckis (1551), Matīss Strijkovskis (1582) u.c.)¹⁰⁶⁶

16., 17. gs. populāra kļūst vietējo tradīciju salīdzināšana arī ar svešzemju, galvenokārt antīko (grieķu un romiešu) mitoloģiju, kas tā laika autoriem bija labāk pazīstama. Piemēram, jezuītu annālēs atzīmējama vairākkārtēja atkārtošāšanās un ar baltu mitoloģiju nesaistītu tēlu minēšana. Jesuītu tēvu Johana Stribinga un Ertmaņa Tolgsdorfa 1606. g. ziņojumos un Cēsu

¹⁰⁶³ Indriķa Hronika/ No latīņu valodas tulkojis Feldhūns A., Mugurēviča Ē. priekšvārds un komentāri (turpmāk IH). – R., 1993. – 451 lpp; Atskaņu Hronika/No vidusaugšvācu valodas tulkojis Bisenieks V., Mugurēviča Ē, Kļaviņa K. priekšvārds un komentāri. – R., 1998. – 387 lpp; Švābe A. Senās Latvijas vēstures avoti. – R., 1937. – I. burtnīca. – 214 lpp; Švābe A. Senās Latvijas vēstures avoti. – R., 1940. – II. burtnīca. – 283 lpp. u.c.

¹⁰⁶⁴ Spekke A. Latvieši un Livonija 16. gs. – R., 1935. – 336 lpp; Kurtz E. Die Jahresberichte der Gesellschaft Jesu über ihre Wirksamkeit in Riga und Dorpat. 1583. – 1614. – R., 1925. – 254 s. Kleijntjens J. Latvijas Vēstures avoti Jesuītu ordeņa arhīvos I daļa //Latvijas vēstures avoti. – R., 1940. – III sējums. – 544 lpp; Kleijntjens J. Latvijas Vēstures avoti Jesuītu ordeņa arhīvos II daļa // Latvijas vēstures avoti. – R., 1941. – III sējums. – 534 lpp; Bregžis K. Baznīcu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 136 lpp. u.c.

¹⁰⁶⁵ Mannhardt W. Letto – preussische Götterlehre. – R., 1936. – S. 271; Vēlius N. Baltu Reliģijos ir Mitologijos Šaltiniai II. – Vilnius, 2001. – P. 123. – 127.

¹⁰⁶⁶ Vēlius N. Baltu Reliģijos ir Mitologijos Šaltiniai II. – Vilnius, 2001. – P. 199. – 202., 499. – 502.

bīskapijas 1613. g. draudžu vizitācijā iekļautajos bēru aprakstos ir norādīts, ka kapā tiek likta nauda – samaksai pārcēlējam (Haronam) un maizes klaips Cerberam – paradīzes vārtu sargam.¹⁰⁶⁷ Līdzīgi arī Kurzemes un Zemgales hercogistes superintendents Pauls Einhornš vairākos savos sacerējumos 17. gs. latviešu tradīciju skaidrošanā atsaucies uz antīko tautu mitoloģiju.¹⁰⁶⁸

Tāpat vērā ņemami ir rakstīto avotu tapšanas apstākļi, laiks, kā arī to autoru konfesionālā piederība. Reformācijas un kontrreformācijas gaitā kristīgajā mācībā tika ieviestas korekcijas, kas atšķīrās no viduslaiku reliģiskās dzīves prakses. Gan katoļu, gan luterāņu autoru darbos tika kritizēts vietējo iedzīvotāju reliģiskais sinkrētisms, kas bija veidojies viduslaikos. Īpaši asi pret tā dēvētajiem katoļu laiku „māņiem” vērsās luterāņu baznīcas pārstāvji. Par minētajām rakstīto avotu satura rakstura īpatnībām ir rakstījuši vairāki pētnieki. To starp Vilhelms Manhards un Norberts Vēļus ir veikuši plašu ar prūšu, leišu un latviešu mitoloģiju saistīto rakstīto avotu apkopošanu un analīzi.¹⁰⁶⁹

1.2. Folkloras materiāls

Bez rakstītajiem avotiem vēl jāmin folkloras materiāls, kas plaši izmantots mitoloģijas pētījumos.¹⁰⁷⁰ Atšķirībā no rakstītajiem avotiem šī avotu grupa satur dažādu laiku informāciju, kura grūti nošķirama un datējama. Tāpat mūsdienās lielākoties paliek neskaidrs izteikto domu saturs un konteksts. Par šo problemātiku rakstījuši vairāki pētnieki, nonākot pie atšķirīgiem secinājumiem.¹⁰⁷¹ Folkloras materiāla interpretācija dažkārt bijusi atkarīga no katra pētnieka subjektīvās pieejas un interesēm. Nereti folkloras liecības nekritiski izmantotas aizvēstures izziņāšanā un skaidrošanā, tautasdziesmās iekļauto informāciju nepamatoti salīdzinot ar neatminamu pagātnei (akmens, bronzas un dzelzs laikmetu). Šāda pieeja galvenokārt vērojama folkloras pētnieku un atsevišķu arheologu darbos, kuri veikuši arheoloģisko un folkloras liecību sasaisti. Piemēram, Kārlis Straubergs, atsaucoties uz A. Karnupu un F. Balodi, neadekvāti salīdzinājis tautasdziesmās ietvertās informācijas saistību ar agrā dzelzs laikmeta

¹⁰⁶⁷ Kurtz. E. Die Jahresberichte der Gesellschaft Jesu über ihre Wirksamkeit in Riga und Dorpat 1583. – 1614. – R., 1925. – S. 184; Kleijntjens J. Latvijas vēstures avoti jezuītu ordeņa arhīvos. – R., 1941. – II daļa. – 78., 107. lpp; Protocoll der Catholischen Kirchenvisitation in Livland vom Jahre 1613 //Bunge F. Archiv für die Gessichte Liv-, Esth- und Curland. – Dorpat, 1842. Bd. I. – S. 76., 77.

¹⁰⁶⁸ Einborn P. Historia Lettica // Über die religiösen Vorstellungen der alter Völker in Liv – und Ehistland. – R., 1857. – S. 32; Einhorn P. Reformatio Gentis Letticae in Ducatu Curlandiae 1636 //Über die religiösen Vorstellungen der alten Völker in Liv und Ehistland. – R., 1857. – S. 64. u.c.

¹⁰⁶⁹ Mannhardt W. Letto – preussische Götterlehre. – R., 1936. – 674 s; Vēlius N. Baltu Reliģijos ir Mitoloģijos Šaltiniai I. – Vilnius, 1996. – 742 p; Vēlius N. Baltu Reliģijos ir Mitoloģijos Šaltiniai II. – Vilnius, 2001. – 821 p; Vēlius N. Baltu Reliģijos ir Mitoloģijos Šaltiniai III. – Vilnius, 2003. – 840 p; Vēlius N. Baltu Reliģijos ir Mitoloģijos Šaltiniai IV. – Vilnius, 2005. – 284 p.

¹⁰⁷⁰ Adamovičs L. Senlatviešu reliģija // Vēstures atziņas un tēlojumi. – R., 1937. – 46. – 51. lpp; Biezais H. Die Religionsquellen der baltischen Völker und die Ergebnisse der bisherigen Forschungen. – Uppsala, 1954. – S. 63. – 128; Ambainis O. Latviešu folkloristikas vēsture. – R., 1989. – 125 lpp.

¹⁰⁷¹ Biezais H. Seno latviešu galvenās dievietes. – R., 2006. – 13. – 44. lpp.

tradīciju mirušos apglabāt uzkalniņu kapulaukos.¹⁰⁷² Tāpat arī L. Adamovičs saskatījis līdzību ar agrā dzelzs laikmeta uzkalniņiem un tautasdziesmās minētajiem smilšu namiem – smilšu kalniņiem.¹⁰⁷³ Savukārt K. Polis tautasdziesmas datējis vēl agrāk – akmens un bronzas laikmetu.¹⁰⁷⁴ Domājams, ka folkloras liecības daudz objektīvāk būtu sasaistīt ar nesenās pagātnes notikumiem, ticējumiem un tradīcijām. Savā ziņā veiksmīgi tas izdevies filologam K. Polim. Neskatoties uz to, ka viņš savā darbā centies rekonstruēt aizvēstures priekšstatus par Dievu, dvēseli un nāvi, rezultāts tomēr sasniegts pretējais. Nodaļā par dvēseli autors raksturojis krietni vēlākus uzskatus, kas liecina jau par kristījās ticības atstāto iespaidu folkloras materiālā un viduslaikos radušos reliģisko sinkrētismu.¹⁰⁷⁵ Vairāki arhaiski elementi, kā dvēseles materializēšana, priekšlaicīgi, nelāgos apstākļos mirušo demonizēšana, rūpes par mirušajiem, to uzlūkošana par pilntiesīgiem sabiedrības locekļiem u.c., nebija sveši arī pārējā kristīgajā Eiropā.¹⁰⁷⁶

Analizējot 14.–18. gs. apbedīšanas vietu materiālu, jākonstatē, ka folkloras liecības maz ko var sniegt hronoloģiski senāko apbedījumu raksturošanā. Tautasdziesmās un ticējumos neatspoguļojas vairākas ieražas, piemēram, mirušo kremācija, vairāku priekšmetu kategoriju līdzī došana kapu inventārā u.c., kas praktizēta vēl salīdzinoši nesenā pagātnē (15.–17. gs.). Tāpat, tautasdziesmās lietotie formulējumi bieži neatklāj saktu, gredzenu, zobenu u.c. minēto priekšmetu reālo izskatu. Folkloras materiāls nesatur pārliecinošu un precīzu informāciju, lai veiktu šī avota tiešu sasaisti ar arheoloģiskajām liecībām aizvēsturē. Ievērojami nozīmīgāks avots tas ir reliģisko priekšstatu, pasaules izpratnes, tradīciju izpētē un ko tikai daļēji spēj atklāt arheoloģija.

1.3. Arheoloģiskās liecības

Rakstīto avotu un folkloras materiāla iespējas garīgās kultūras izpētē nav pārvērtējamas. Katrai avotu grupai ir savi trūkumi un arī priekšrocības. Arheoloģiskais materiāls šajā ziņā sniedz objektīvu informāciju par atsevišķu apbedīšanas tradīciju elementu izzušanas vai saglabāšanās laiku, precizējot rakstīto avotu un folkloras liecības. Piemēram naži, kas apbedījumos no kapa inventāra izzūd 17., 18. gs. gaitā, kā kapu piedevas nav minēti arī folkloras materiālā. Savukārt monētas, kas kapu inventārā konstatētas jau dzelzs laikmeta

¹⁰⁷² Straubergs K. Lettisk folktrö om de döda // Nordiska Museets Hanlingar: 32. – Stockholm, 1949. – 24. lpp; Straubergs K. Pār deviņi novadiņi. – R., 1995. – 283., 284. lpp.

¹⁰⁷³ Adamovičs L. Senlatviešu reliģija // Vēstures atziņas un tēlojumi. – R., 1937. – 60. lpp.

¹⁰⁷⁴ Polis K. Dievs un dvēsele kā reliģiozs priekšstats aizkristietisko latviešu tradīcijās. – Linkolna, 1962. – 261 lpp.

¹⁰⁷⁵ Turpat, 191. – 231. lpp.

¹⁰⁷⁶ Dinzlacher P. Die letzten Dinge. Himmel, Hölle, Fegefeuer im Mittelalter. – Freiburg, Basel, Wien, 1999. – 213 s; Grabmayer J. Zwischen Diesseits und Jenseits. Oberrheinische Chroniken als Quellen zur Kulturgeschichte des späten Mittelalters. – Köln Weimar Wien, 1999. – 293 s; Lecoutex C. Geschichte der Gespenster und Wiedergänger im Mittelalter. – Köln, Wien, 1987. – 306 s; Соболев А., Н. Загробный мир по древнерусским представлениям // Мифология славян. – Санкт-Петербург, 2000. – 268 с; Седакова О., А. Поэтика обряда. Погребальная обрядность восточных и южных славян. – Москва, 2004. – 319 с; Ле Гофф Ж. Средневековый мир воображаемого. – Москва, 2001. – С. 114. – 171. у.с.

apbedījumos un sastopamas vēl 19. gs. kapos, atzīmētas arī tautas ticējumos.¹⁰⁷⁷ Līdzīgi iespējams precizēt arī rakstīto avotu liecības, nosakot atsevišķu tradīciju izzušanas laiku, savukārt citu – ilgstošu noturību.

Arheoloģisko izrakumu materiālā tieši neatklājas rituāla gaita, motivācija un daudzi citi faktori, kas pastāvējuši nāves brīdī, izvadot, apglabājot un vēlāk pieminot mirušos.¹⁰⁷⁸ Izrakumu laikā tiek fiksēts rezultāts – noslēgts process, kas līdz mūsdienām ir nonācis statiskā nemainīgā veidā. Atsegtie apbedījumi un iegūtie atradumi, paši par sevi ir objektīvi rādītāji, kas atspoguļo noteikta laika apbedīšanas veidu, materiālo kultūru, etnisko piederību u.c. Arheoloģiskais materiāls galvenokārt reprezentē materiālās kultūras liecības. Garīgās dzīves norises lielākoties atspoguļojas pastarpinātā veidā, vadoties pēc atsevišķām normām, kuras ievērotas apglabājot mirušos.

2. Apbedīšanas tradīciju elementi un normas

Arheologu, etnogrāfu un folkloras pētnieku darbos apbedīšanas tradīcijas parasti tiek skaidrotas ar dažādu ticējumu un normu kopumu, kas tiek ievērotas miršanas brīdī, sagatavojot, izvadot, apglabājot un pieminot mirušos.¹⁰⁷⁹ Apbedīšanas tradīciju uzdevums ir nodrošināt pāreju no esošā stāvokļa nākamajā. Šajā ziņā bēres ir līdzīgas kristībām, kāzām un citiem pārejas rituāliem.¹⁰⁸⁰ Arheoloģiskajā materiālā atspoguļojas tikai atsevišķi apbedīšanas tradīciju elementi. Piemēram, par mirušo sagatavošanu liecina to guldīšana šķirstā ar apģērbu, kapu piedevām vai bez tām. Apbedīšanas aktu atspoguļo mirušo novietojums kapā, orientācija, virszemes konstrukcijas (uzkalniņi, akmeņu krāvumi), simboli, ziedojami kapa bedres robežās, aizbērumā u.c. Tāpat, vadoties pēc apbedīšanas vietās dažkārt atsegtajiem pavardiem, kapu bedru aizbērumā atrastajām oglītēm un māla trauku lauskām, var spriest par kapa vietā noturētajiem mielastiem un ar apbedīšanas vietu sagatavošanu un mirušo pieminēšanu saistītajiem rituāliem.

¹⁰⁷⁷ Šmits P. Latviešu tautas ticējumi. – R., 1940. – II daļa. – 788., 789. lpp; Šmits P. Latviešu tautas ticējumi. – R., 1940. – III daļa. – 1272., 1279. lpp.

¹⁰⁷⁸ Никитина Г., Ф. Систематика погребального обряда племен Черняховской культуры. - Москва, 1985. – С. 3., 79; Fahlander F. & Oestigaard T. The Materiality of Death: Bodies, Burials, Beliefs. – England, 2008. – P. 6., 7.

¹⁰⁷⁹ Никитина Г., Ф. Систематика погребального обряда племен Черняховской культуры. - Москва, 1985. – С. 3; Седакова О., А. Поэтика обряда. Погребальная обрядность восточных и южных славян. - Москва, 2004. – С. 85. – 94; Loze I., Graudonis J. Apbedīšanas tradīcijas Latvijā pirmatnējās kopienas laikā // АЕ. – R., 1970. – IX laid. – 41. lpp; Ancelāne A. Latviešu bērū ieražas // Latviešu tautasdziesmas izlase. – R., 1957. – III daļa. – 576. lpp; Berger P. Religiöses Brauchtum im Umkreis der Sterbeliturgie in Deutschland // Forschungen zur Volkskunde begründet von Georg Schreiber herausgegeben von Bernhard Kötting und Alois Schröder. – Münster, 1966. – Heft 41. – S. 11. – 13; Панова Т., Д. Царство смерти. Погребальный обряд средневековой Руси XI - XVI веков. - Москва, 2004. – С. 14., 15. u.c.

¹⁰⁸⁰ Ван Геннеп А. Обряды перехода. - Москва, 2002. – 198 с; Седакова О., А. Поэтика обряда. Погребальная обрядность восточных и южных славян. - Москва, 2004. – С. 31.

Apskatāmā perioda apbedīšanas tradīciju analīzē vērā ņemams ir kristīgās ticības atstātais iespaids. Vēsturnieku un arheologu darbos, par kristīgās ticības ietekmes pamatkritērijiem bēru tradīcijās tiek pieņemta apbedīšana nesadedzinātā veidā jeb mirušo inhumācija, kapu orientācija R virzienā, ar virzienā uz austrumiem vērstu skatu, apbedīšana liķautā, bez kapa piedevām, mirušo apbedīšana baznīcās un pie tām iesvētītās kapsētās.¹⁰⁸¹ Šie kritēji atbilst viduslaiku un jauno laiku baznīcas noteiktajām normām, kuras pēc kristīgās ticības pieņemšanas pakāpeniski ieviesās daudzu zemju iedzīvotāju apbedīšanas tradīcijās. Vadoties pēc tām, tiek vērtēta kristīgās ticības izplatīšanās dinamika un atstātais iespaids.¹⁰⁸² Minētie kritēriji izmantoti arī tagadējās Latvijas teritorijas viduslaiku un jauno laiku apbedīšanas tradīciju raksturošanā.¹⁰⁸³ Bez tiem atsevišķi izdalāmas vēl vairākas citas pazīmes, piemēram, mirušo apbedīšana dēļu šķirstos, kas plašāk ieviešas pēc 13. gs., izmaiņas mirušo roku novietojumā, apbedīšanas vietu iekārtojumā, plānojumā u.c.¹⁰⁸⁴ Acīmredzot tās līdzīgi atspoguļo kristīgās ticības atstāto iespaidu apbedīšanas tradīcijās, tomēr atšķirībā no iepriekš minētajām normām nav absolutizējamas, jo to ievērošanā pastāvējušas lielākas atkāpes un variācijas iespējas.

2.1. Mirušo kremācija

Pirms mūsdienu Latvijas teritorijas iedzīvotāju kristianizācijas mirušo kremāciju viskonsekventāk ievērojusi tikai viena no maztautām – kurši. Lībiešu apdzīvotajos novados ugunskapi sastopami 20–30% apbedījumu. Zemgaļiem, latgaļiem un sēļiem to ir vēl mazāk.¹⁰⁸⁵ Pēc 13.gs. notikumiem atsacīšanās no mirušo kremācijas visātrāk noritēja novados, kur tā tika praktizēta retāk. Piemēram, Austrumlatvijā mirušo kremācijas tradīcija izzūd 13.,

¹⁰⁸¹ Fehring G., P. Missions- und Kirchenwesen in archäologischer Sicht // Vorträge und Forschungen. Geschichtswissenschaft und Archäologie. Untersuchungen zur Siedlungs-, Wirtschafts- und Kirchengeschichte. – Sigmaringen, 1979. – Bd. XXII. – S. 547. – 591; Valk H. About the transitional period in the burial customs in the region of the Baltic Sea // Acta Visbyensia XI. – Visby, 1998. – P. 237. – 250. Zoll – Adamkova H. Wczesnośrednowieczne cmentarzyska szkieletowe Małopolski. – Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1971. – Cz.II. – 215 s; Gräslund A., S. Pagan and Christian in the Age of Conversion // Proceedings of the Tenth Viking Congress Larkollen, Norway, 1985. – Oslo, 1987. – Nr. 9. – P. 81. – 94. u.c.

¹⁰⁸² Valk H. About the transitional period in the burial customs in the region of the Baltic Sea // Acta Visbyensia XI. – Visby, 1998. – P. 237. – 250.

¹⁰⁸³ Štrums E. Hronikas un senrakstu ziņas par baltu tautu bēru parašām 13. un 14. gs. // Tautas vēsturei. – R., 1938. – 84. – 110. lpp; Graudonis J. Arheoloģiskie izrakumi Auru Agrāriešu kapulaukā // Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas vēstis. – R., 1960. – Nr. 6. – 13. – 26. lpp; Urtāns V. Vīnakalna kapulauks pie Stukmaņiem (13. – 17. gs.). – R., 1962. – IV laid. – 26., 27. lpp; Latvijas PSR arheoloģija. – R., 1974. – 295. – 300. lpp; Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils. – R., 1980. – 217. lpp; Caune A. Christentum und heidnischer Volksglaube in Lettland während des 13. - 14. Jahrhunderts im Spiegel archäologischer Quellen // Rom und Byzanz im Norden. – Stuttgart, 1999. – Bd II. – S. – 69. – 80; Tilko S. Apbedīšanas tradīcijas Doma viduslaiku kapsētā // Senā Rīga. – R., 1998. – 273. – 288. lpp. u.c.

¹⁰⁸⁴ Latvijas PSR arheoloģija. – R., 1974. – 297. lpp; Radiņš A. 10.–13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi // Latvijas vēstures muzeja raksti. – R., 1999. – Nr. – 5. – 24., 25. lpp. u.c.

¹⁰⁸⁵ Asaris J. Par kuršu izplatību Ziemeļkurzemē 11.–13. gs. // AE. – Rīga, 1996. – XVIII laid. – 39. lpp.; Zariņa A. Lībieši Daugavas lejtece. Ieskats arheoloģiskajā materiālā // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A daļa. – 1996. – Nr. 4/5. – 124. lpp.; Radiņš A. 10.–13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi // Latvijas Vēstures muzeja raksti. – Rīga, 1999. – Nr. 5. – 30., 31. lpp.; Sēļi un Sēlija. – Rīga, 2005. – 63., 64. lpp.; Zemgaļi senatnē. – Rīga, 2003. – 38. lpp.

14. gs. gaitā, kamēr Kurzemē, tā praktizēta līdz 15.gs. sākumam. Jāatzīmē, ka 13. gs. ugunskaņi vēl sastopami pie pirmajām kristīgo kapsētām, kas ierīkotas pie bīskapa Meinarda un Bertolda laikā celtajām baznīcām Ikšķilē un Mārtiņsalā.¹⁰⁸⁶ Livonijas Indriķa 13. gs. hronikā atrodams interesants fakts, ka mirušo dedzināšana praktizēta saistībā ar svešumā kritušo karavīru transportēšanu. Šādi no Igaunijas uz Līvzemi tika pārvestas Turaidas vecākā Kaupo mirstīgās atliekas.¹⁰⁸⁷ Hronikā diemžēl plašāk nav aprakstīta kremācijas gaita un motivācija – vai šāda prakse ievērota, respektējot lībiešu vēlā dzelzs laikmeta apbedīšanas tradīcijas, vai aiz praktiskiem nolūkiem, lai atvieglotu mirstīgo atlieku transportēšanu. Katrā ziņā hronikas tekstā norādīts, ka Kaupo kauli (*ossa*) tika atvesti no Igaunijas un apglabāti Kubeselē. Krusta karu laikā ir zināmi vairāki līdzīgi gadījumi, kad sadalīti un vārīti mirušo valdnieku un augstāko garīdznieku līķi, lai miesu atdalītu no kauliem un tos ērtāk varētu nogādāt un apglabāt dzimtenē.¹⁰⁸⁸ Indriķa hronikā aprakstītais gadījums varētu liecināt par sociālā statusa atspoguļojumu apbedīšanas tradīcijās, jo Kaupo hronikā minēts kā *quasi rex et senior* (it kā valdnieks un vecākais).¹⁰⁸⁹

14. gs. sākuma rakstītajos avotos atzīmēti Vācu ordenim adresēti pārmēti, ka tā locekļi sadedzinot kaujā kritušos biedrus.¹⁰⁹⁰ Neskatoties uz tiem, vēl Vartberges Hermaņa Livonijas hronikā norādīts, ka 1375. g. karagājienā uz Lietuvu tika nogalināti 25 ordeņa brāļi. Livonijas ordeņa Landmaršals kopā ar viņam padotajiem kritušo līķus sadedzinājis un devies tālāk.¹⁰⁹¹ Iespējams, ka Vācu un Livonijas ordeņa pārstāvji praktizējuši līdzīgu tradīciju, kā to veica, transportējot augstāko aprindu pārstāvjus, bet nav izslēgts, ka līdz ar pamatiedzīvotāju – lībiešu, kuršu un prūšu iekļaušanu ordeņa aprindās tika aizgūta un praktizēta mirušo kremācija. Šāds pieņēmums nerunā pretī arī arheoloģiskajam materiālam, jo pēdējie ugunskaņi kuršu apdzīvotajā teritorijā sastopami vēl 15. gs. sākumā.¹⁰⁹² Šādu īpatnību 15. gs. sākumā pamanījis arī franču ceļotājs – bruņinieks Žilbērs de Lanuā.¹⁰⁹³ Acīmredzot viņa novērojumi nav saistāmi ar vienu vai atsevišķām kopienām, kuras zinātniskajā literatūrā

¹⁰⁸⁶ Mugurēvičs Ē. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Mārtiņsalas kapulaukā 1973. gadā. – LU L VI AA 297; Graudonis J. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Ikšķīles baznīcas kapos laika posmā no 1968. līdz 1973. gadam. – LU LVI AA 296.

¹⁰⁸⁷ IH. – XXI: 4

¹⁰⁸⁸ Schäfer D. Mittelalterlicher Brauch bei der Überführung von Leichen // Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften. – Königsberg, 1920. – Bd. XXVI. – S. 478. - 498; Wollgast S. Zum Tod im späten Mittelalter und in der frühen Neuzeit // Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. – Berlin, 1992. – Bd. 132, Heft 1. – S. 15.

¹⁰⁸⁹ IH. – VII, 3.

¹⁰⁹⁰ Franciska no Moliano izmeklēšanas protokols 1312. gadā / Ē.Mugurēviča tulkojums, priekšvārds un komentāri. – Rīga, 2010. – 75., 115., 283., 297. lpp.

¹⁰⁹¹ Vartberges Hermaņa Livonijas hronika // Ē.Mugurēviča tulkojums, priekšvārds un komentāri. – Rīga, 2005. – 141. lpp.

¹⁰⁹² Šnore E. Izrakumi agro vēsturisko laiku kapulaukā Jūrkalnes pag. “Darvdedžos” // SM. – 1937. – Nr. 2. – 57. – 64. lpp.

¹⁰⁹³ Šturms E. Chroniku un senrakstu ziņas par baltu tautu bēru parašām 13. un 14. gs. // Tautas vēsturei: veltījums profesoram Arvedam Švābem. – Rīga, 1938. – 93. lpp.

nepamatoti tiek identificētas ar kuršu ķoniņiem, bet gan vairāk liecina par izņēmuma gadījumiem, kas kuršu apdzīvotajās zemēs saglabājušies seno bēru tradīciju ietekmē. Miruši kremācijas tradīcijas izžušana ir skaidrojama ar izmaiņām Livonijas iekšpolitiskajā dzīvē. Līdz ar Lietuvas kristīšanu mazinājās Ordeņa poliskā ietekme un spriedze, kas vairāk nekā gadsimtu izpaudās konfliktā starp Livonijas ordeni un arhibīskapu.¹⁰⁹⁴ 15. gs. sākumā tika sasauktas baznīcas Sinodes (1428., 1437.g.), kurās izskatīja ar vietējo iedzīvotāju garīgo dzīvi saistītus jautājumus.¹⁰⁹⁵ Šī laika dokumentos mirušo kremācija vairs netiek minēta, acīmredzot tā šajā laikā arī izzūd.

2.2. Kapu orientācija

Saskaņā ar baznīcas mācību, mirušie tika guldīti ar galvu uz R un skatu uz austrumiem. Šis virziens atbilda kristīgajai eshatalogijai, jo no austrumiem gaidāma Pestītāja otrreizējā atnākšana. Uz šādu mirušo novietojumu ir norādījuši vairāki 12., 13. gs. katoļu baznīcas autori Johans Belets, Sikards no Kremonas, Vilhelms Durands.¹⁰⁹⁶ Mūsdienu Latvijas teritorijā mirušo guldīšana rietumu virzienā ieviešas 13., 14. gs. gaitā. Pirms tam dažādām etniskām grupām pastāvēja atšķirīga mirušo orientācija. Pēc tagadējās Latvijas teritorijas kristianizācijas šīs lokālās atšķirības mazinājās un nostabilizējās visai Latvijas teritorijai vienots apbedīšanas veids ar galvu uz rietumiem.¹⁰⁹⁷ Arheoloģiski pētītajās 14.–18. gs. apbedīšanas vietās šāds virziens ievērots 93% apbedījumu.¹⁰⁹⁸ Domājams, ka R orientācijas nostabilizēšanās nav uzlūkojama par nejaušību vai sagadīšanos. Tas bija viens no apbedīšanas rituāla būtiskiem elementiem, ko šodien iespējams droši konstatēt arheoloģisko izrakumu gaitā. Savā ziņā kapu orientācija netieši atspoguļo tā laika cilvēku priekšstatus un liecina par izmaiņām arī domāšanā. Ja tika mainītas vairāku gadsimtu gaitā ievērotās tradīcijas, tad bija jāmainās arī nodomam un izpratnei. Par rietumu orientāciju kā stabilu, konsekventi ievērotu normu liecina salīdzinoši niecīgais citos virzienos apglabāto mirušo skaits. Atšķirīgi apglabāti tikai 7% apbedījumi. Iespējams, ka šajos gadījumos mirušie ierakti nejaušas sagadīšanās, nevērīgas attieksmes, kara, bada, dažādu sērgu apstākļos vai kādu citu iemeslu dēļ. Tāpat tie var būt saistīti ar sabiedrības deklasētajiem elementiem (sodītajiem, noziedzniekiem,

¹⁰⁹⁴ Šterns I. Latvijas vēsture 1290–1500. – Rīga, 1997. – 350. – 369. lpp.

¹⁰⁹⁵ Arbusow L. Die Einführung der Reformation in Liv-, Est- und Kurland. – Leipzig, 1921. – S. 50. – 60; Adamovičs L. Latvieši un katoļu baznīca // Latvieši. – R., 2003. – 141. lpp.

¹⁰⁹⁶ Migne J., P. Patrologiae cursus completus. – Paris, 1855. – T. 202. – P. 159; Angenendt A. Geschichte der Religiosität im Mittelalter. – Darmstadt, 2000. – S. 438., 439; Davril A. & Thibodeau T.M. Gvillelmi Duranti Rationale Divinorum Officiorum III. – Trnholci, 2000. – P. 99.

¹⁰⁹⁷ Latvijas PSR arheoloģija. – R., 1974. – 297. lpp; Мугуревич Э. Проблемы формирования Латышской народности в средневековье (по данным археологии) // Проблемы этногенеза и этнической истории Балтов. – Вильнюс, 1985. – С. 63., 64.

¹⁰⁹⁸ Muižnieks V. Kapu orientācija Latvijas teritorijas 14. – 18. gs. apbedīšanas vietās // LVIŽ. – R., 2008. – Nr. 3 – 43. lpp.

pašnāvniekiem u.c.), kuri apglabāti, neievērojot ierasto apbedīšanas kārtību.¹⁰⁹⁹ Par seno tradīciju zināmu atspulgu un noturību var runāt vienīgi latgaļu vēlā dzelzs laikmeta apdzīvotajā teritorijā. Šeit biežāk nekā pārējā Latvijā sastopami apbedījumi ar atšķirīgu orientāciju. Turklāt vērojama arī diametrālās orientācijas noturība. Šeit saglabājas vēlā dzelzs laikmeta sieviešu un vīriešu diametrāli pretējā orientācija, gan arī veidojas tās modificētais veids.¹¹⁰⁰ Atšķirībā no vēlā dzelzs laikmeta 14.–18. gs. sastopams diametrāli pretējās orientācijas apgrieztais variants. Ja 8. – 13. gs. sievietes guldēja ar galvu R virzienā, tad viduslaikos un vēlāk – A virzienā, bet vīriešus atbilstoši pretēji. Nav zināma motivācija un iemesli, kas pamudinājuši mainīt ierasto kārtību un saglabāt diametrāli pretējās orientācijas tradīcijas. Katrā ziņā šāda orientācija saglabājusies un nereti novērota vēl 16.–18. gs. apbedījumos.¹¹⁰¹

2.3. Kapu inventārs

Sākot ar 13. gs., tagadējā Latvijas teritorijā ieviešas prakse mirušo apbedīt līķautā un bez kapu piedevām. Apbedījumi bez inventāra biežāk sastopami pārvaldes centru kapsētās, kas ierīkotas pie pilsētu un lauku novadu draudžu baznīcām. Izteikti atšķirīga situācija veidojusies pilsētu kapsētās, kur apbedījumi bez kapu piedevām atsegti dominējošā vairākumā. Acīmredzot šeit lielākoties apglabāti svešzemju iedzīvotāji, kas daudz stingrāk ievērojuši baznīcas noteiktās normas. Savukārt pamatiedzīvotāji sākotnēji vēl apglabāti ar kapu piedevām, par ko liecina pie Rīgas Sv. Pētera un Doma baznīcas pētītie 13. un 14. gs. pirmās puses apbedījumi.¹¹⁰² Vēlāk – līdz viduslaiku beigām – apbedījumu skaits ar kapu piedevām samazinās. Acīmredzot tas saistīts ar tirgotāju un amatnieku brālību ietekmes palielināšanos, kas reģlamentēja pilsētnieku dzīvesveidu un tradīcijas.

Lauku novadu kapsētās periodā no 14.–18. gs. kapu inventārs vidēji pārstāvēts 50 % apbedījumu. Apbedījumi ar piedevām sastopami gan pārvaldes centru kapsētās, kas atradušās pie viduslaikos celtajām pilīm un baznīcām, gan ar tām tieši nesaistītās, jeb lokālajās apbedīšanas vietās. Sākotnēji – galvenokārt 13. gs. sākuma kapos nav vērojamas būtiskas izmaiņas apbedīšanas veidā, tajā skaitā arī mirušajiem līdzīgi dotajā kapu piedevu klāstā. Šajā laikā sastopami apbedījumi ar bagātu kapa inventāru, kas ar reģionālām atšķirībām vērojams visā Latvijas teritorijā.¹¹⁰³ 13. gs. beigās no apbedījumiem sāk izzust vairākas senlietu grupas (krūšu važiņrotas, aproces, kaklariņķi, atsevišķas darbarīku un ieroču kategorijas). Uzskatāmi

¹⁰⁹⁹ Muižnieks V. Neparasti guldīti mirušie Latvijas vēsturisko laiku kapsētās // LVIŽ. – Rīga 2007. – Nr. 1. – 31. – 59. lpp.

¹¹⁰⁰ Radiņš A. 10. – 13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi // Latvijas Vēstures Muzeja raksti 5. – Rīga, 1999. – 25. – 27. lpp.

¹¹⁰¹ Muižnieks V., Vilcāne A. Preiļu kapsēta un dažas apbedīšanas tradīcijas Latgalē 17. gs. otrajā pusē un 18. gs. // Civitas et Castrum ad Mare Balticum. – R., 2002. – 559. lpp.

¹¹⁰² Celmiņš A. Sv. Paula kapsēta Rīgā // Senā Rīga. Pilsētas arheoloģija, arhitektūra un vēsture. – R., 2009. – Nr.6. – 13. – 36. lpp; Pāvele T. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Rīgā 1957. gadā. – R., 1959. – 39 lpp.

¹¹⁰³ Latvijas PSR arheoloģija. – R., 1974. – 295., 296. lpp.

tas vērojams Austrumlatvijas lielāko centru kapsētās (Ikšķilē, Mārtiņsalā, Aizkrauklē, Sēlpilī u.c.).¹¹⁰⁴ Rietumlatvijā senās tradīcijas bijušas daudz noturīgākas. Arī šeit samazinās kapu piedevu skaits un sortiments, tomēr līdz pat 15. gs. vidum un dažviet arī ilgāk paralēli saglabājas atsevišķas senlietu grupas (piemēram, aproces un kaklariņķi), kuras Austrumlatvijas apbedīšanas vietu materiālā nav vairs sastopamas.¹¹⁰⁵ Kopējā tendence vērojama hronoloģiskā aspektā – jo tuvāk mūsdienām, jo piedevu mazāk. Senlietu samazināšanos un vairāku to kategoriju izzušanu ietekmējis dažādu faktoru kopums – izmaiņas reliģiskajos priekšstatos, modē, tradīcijās, kā arī sociāli ekonomiskajā dzīvē. Piemēram, ieroču izzušana apbedījumos 16. gs. vidū varētu liecināt par vietējo iedzīvotāju lomas mazināšanos militārajās akcijās. Līdz ar Livonijas ordeņa sekularizēšanos vietējie iedzīvotāji vairs netika iesaistīti militārajā dienestā. Bez tam 16. gs. tika izdoti arī ieroču turēšanas un nēsāšanas aizliegumi.¹¹⁰⁶

Sākot ar 16. gs., var vērot izmaiņas modē, kas atspoguļojas arī mirušajiem kapā līdzīgi doto senlietu materiālā. 16., 17. gs. apbedījamās salīdzinoši reti sastopamas kaklarotas un piekariņi, izzudusi liela daļa darbarīku un sadzīves priekšmetu, daudzo rotaslietu vietā apbedījumos sastopama viena, divas saktas vai gredzens. 17. gs. gaitā no aprites iziet pakavsaktas, iecienītas kļūst sadoto roku saktas un zīmogredzeni, ieviešas sirdsveida un burbuļsaktas. Vienlaicīgi izmaiņas vērojamas arī rotu un priekšmetu ornamentācijā. Izzūd viduslaikos nēsāto saktu veidi (rozetveida saktas, pakavsaktas ar lilijveida jeb ziedu galiem), kuru noformējumā vērojams gotikas mākslas stila iespaids. To vietā izplatās renesanses laikmetam raksturīgi motīvi – arkāde, lapu arabeska u.c. Par reformācijas iespaidu, iespējams, liecina reliģiska rakstura uzrakstu maiņa riņķsaktu ornamentā. Viduslaikos izplatīto *Ave Maria* aizstāj *Verbum Domini manet in Aeternum*.¹¹⁰⁷ Vēlā dzelzs laikmeta un viduslaiku atstātais mantojums, bet it īpaši 16., 17. gs. modes tendences sekmējušas reģionālo atšķirību veidošanos, kas saglabājušās un atspoguļojas tradicionālajā jeb tautas tērpā. Šajā laikā parādās vairākas apģērba sastāvdaļas un rotu formas, kuras saglabājas lietošanā līdz 19. gs. beigām.

Rakstītajos avotos ir atrodamas norādes, ka viduslaikos un vēlāk pastāvējis uzskats, ka kapu inventārs mirušajiem nepieciešamas aizkapa dzīvē un tāpēc tas viņiem līdzdots.¹¹⁰⁸

¹¹⁰⁴ Turpat, 297., 298. lpp.

¹¹⁰⁵ Muižnieks V. Arheoloģiskie pētījumi Puzes Lejaskroga kapsētā un viduslaiku apbedīšanas tradīcijas Ziemeļkurzemē // Ventspils Muzeja raksti III – R., 2003. – 94. – 112. lpp.

¹¹⁰⁶ Lazdiņa A. Aizliegums latviešu un igaužu zemniekiem turēt ieročus zviedru laikos // Pagātne un tagadne. Vēstures skolotāju biedrības rakstu krājums. – R., 1936. – 42., 43. lpp; Dunsdorfs E. Mūžīgais latviešu karavīrs. – Melnburna, 1967. – 114., 115. lpp.

¹¹⁰⁷ Vaska B. Dobeles riņķsaktas un to ornamenti (14. – 17. gs.) // Letonica (Humanotāro zinātņu žurnāls, literatūra, folklorā, māksla). – R., 2002. – Nr. 8. – 75. – 94. – 113. lpp.

¹¹⁰⁸ Vēlius N. Baltu Reliģijās ir Mitoloģijās Šaltiniai I. – Vilnius, 1996. – P. 334; Straubergs J. Alūksnes mācītāja Dāvida Celaka ziņojumus konsistorijai par latviešu bērnu paražām 1664. g. // SM. – R., 1936. – II sēj. – 117. – 125. lpp; Einhorn P. Widerlegunge der Abgötterey und nichtigen Aberglaubens 1627 // Über die religiösen Vorstellungen der alten Völker in Liv – und Ehtland. – R., 1857. – S. 80. u.c.

Iespējams, šī tradīcija bijusi saistīta arī ar mirušo, kurš vēl pēc viduslaiku priekšstatiem kā pilntiesīgs kopienas loceklis tika uzskatīts arī pēc nāves. Kapu inventārs ir uzlūkojams par mirušā īpašumu, kas viņam tika līdzdots kapā.¹¹⁰⁹ Viduslaiku Eiropā kapu inventāra izzušanu skaidro ar šī īpašuma – mirušā daļas – ziedošanu baznīcām, dvēseļu misēm un nabagiem, kas tika uzlūkoti par starpniekiem starp Dievu un cilvēkiem.¹¹¹⁰ Ubagu mielošana ir atzīmēta arī Latvijā, bet tā nav aizstājusi tradīciju mirušajiem līdzdot kapu inventāru, kā arī ziedojumus, kas nesti uz kapiem mirušo piemiņas dienās. Būtiskas izmaiņas šajā ziņā nav vērojamas arī pēc reformācijas un kontrreformācijas. Kapa inventāra līdzdošanas tradīcija nav izzudusi. Gan katoliskajos, gan protestantiskajos novados kapu piedevas sastopamas 16., 17. gs. un vēlāk. Atšķirībā no viduslaikiem agrajos jaunajos laikos kapu inventārs ir kļuvis vairāk simbolisks. Lielākoties atradumi ir saistīti ar apģērbu (saktas, pogas, jostas, sprādzes, cilpiņas un āķīši). No sadzīves priekšmetiem bieži sastopami naži un šujamrīki. Iecienītas kļūst rituālās monētas, kuras procentuāli bieži veido lielāko šī laika apbedījumos iegūto atradumu daļu.

2.4. Apbedījumu vietas

Kā viena no pazīmēm, kas liecina par kristīgās ticības nostiprināšanos, parasti tiek uzlūkota draudžu organizācijas izveidošanās, kam pamatā ir draudze ar baznīcu, kurai pakļauti noteiktas teritorijas iedzīvotāji. Draudzes ietvaros ir pakārtota gan administratīvā, gan garīgā pārvalde. Noteiktai draudzei piederīgie iedzīvotāji apmeklē draudzes baznīcu, šeit krista savus bērņus, laulājas, kā arī apglabā mirušos.¹¹¹¹ Par šādas baznīcas organizācijas izveidošanos Livonijā ir ziņas, sākot jau ar 13.gs.¹¹¹² Draudžu baznīcu skaits gadsimtu gaitā ir mainījies, citas ieguvušas šo statusu, bet citas zaudējušas. Šķiet, ka draudzes baznīcas nebūt neatspoguļo patieso dievnamu un kulta celtnu skaitu, kuras pastāvējušas viduslaikos. Skaidri nav zināmi principi, kā šo baznīcu celtniecība tika veikta un kā notika to uzturēšana. Zināms, ka baznīcu celtniecības tiesības piederējušas bīskapiem un ordenim. Tomēr bez šiem lielajiem senjoriem, domājams, to veikuši vasaļi un arī zemnieki. Šīs kulta celtnes, kas bija nelieli koka namiņi (kapelas) vai tikai krusti, reti vai nekad neieguva draudzes baznīcu statusu. Rīgas provinces baznīcas 1428. g. statūtos un vēlākos dokumentos vairākkārt norādīts, ka šādu

¹¹⁰⁹ Švābe A. Straumes un avoti. – R., 1938. – I. daļa. – 35. lpp.

¹¹¹⁰ Fehring G., P. Missions- und Kirchenwesen in archäologischer Sicht // Vorträge und Forschungen. Geschichtswissenschaft und Archäologie. Untersuchungen zur Siedlungs-, Wirtschafts- und Kirchengeschichte. – Sigmaringen, 1979. – Bd. XXII. – S. 568. – 570; Angenendt A. Das Frühmittelalter. – Stuttgart, Berlin, Köln, 2001. – S. – 282., 283.

¹¹¹¹ Valk H. Rural cemeteries of southern Estonia 1225 – 1800 AD. - Visby & Tartu, 2001 – P. 18., 19; Fehring G., P. Missions- und Kirchenwesen in archäologischer Sicht // Vorträge und Forschungen. Geschichtswissenschaft und Archäologie. Untersuchungen zur Siedlungs-, Wirtschafts- und Kirchengeschichte, 1979. – Bd. XXII. – S. 565; Angenendt A. Das Frühmittelalter. – Stuttgart, Berlin, Köln, 2001. – S. – 279., 280., 370., 371. u.c.

¹¹¹² Indriķa Hronika/ No latīņu valodas tulkojis Feldhūns A., Mugurēviča Ē. priekšvārds un komentāri (turpmāk IH). – R., 1993. – 451 lpp; Kuujo E., O. Die Rechtliche und Wirtschaftliche Stellung der Pfarrkirchen in Alt – Livland // Annales Academiae Scientiarum Fennicae. – Helsinki, 1953. – Ser. B. – Tom. 79,2. – S. 31. – 52; Šterns I. Draudžu baznīcas un latviešu reliģiskā dzīve pirms reformācijas // Arhīvs. – Melburna, 1973. – 1. sēj. – 13. – 42. lpp.

objektu ir ļoti daudz un aizliegta patvaļīga to ierīkošana.¹¹¹³ Konkrētākas liecības par šādiem kulta objektiem vairāk ir atrodamas Vidzemes 17., 18. gs. luterāņu baznīcu vizitāciju protokolos, kur bieži tās minētas kā vietējo iedzīvotāju iecienītas ziedošanas un apbedīšanas vietas.¹¹¹⁴ Acīmredzot, Livonijā varēja būt atzītas kapsētas, kas nebija tieši saistītas ar draudzes baznīcām. Domājams, ka no citām profānām vietām tās atšķīra šeit uzstādītie ticības simboli kapelas un krusti.¹¹¹⁵

Spriežot pēc viduslaiku un jauno laiku rakstītajiem avotiem, izmantotas arī citas „kategorijas” apbedīšanas vietas. 1428. gada Rīgas provinces baznīcas sinodes lēmumos norādīts, ka daži jaunkristītie jeb zemnieki pēc sena paraduma neapbedī mirušos iesvētītās kapsētās, bet mežainos laukos un citās profānās vietās, kur apglabāti viņu vecāki un draugi pagānisma laikā.¹¹¹⁶ Ar baznīcām nesaistītu apbedīšanas vietu izmantošana ir atzīmējama kā īpatnība, kas pastāvēja Livonijas peridā un saglabājās arī vēlāk.¹¹¹⁷ Arheoloģiski pētīto apbedīšanas vietu materiālā nav iespējams viennozīmīgi noteikt apbedīšanas vietu raksturu, lai gan par to var liecināt vairākas pazīmes (apbedīšanas intensitāte, plānojums, izmantošanas ilgums, saistība ar agrāka perioda kapulaukiem u.c.). Pēc reformācijas, Kurzemes–Zemgales hercogistē un Vidzemē, baznīcas vadība mēģināja ierobežot ar draudžu baznīcām tieši nesaistītu apbedīšanas vietu izmantošanu ar mērķi mirušo apbedīšanu koncentrēt pie draudžu baznīcām ierīkotajās kapsētās.¹¹¹⁸ Rezultātā apbedīšanu aizliedza vairākās viduslaikos un kontrreformācijas laikā iekārtotās un atzītās kapsētās. Par to liecina Vidzemes 17., 18. gs. baznīcu vizitāciju protokolos minētie katoļu laiku svēto vārdi (Antons, Bartolomejs, Labrencis, Ignāts, Anna u.c.), kas lietoti saistībā ar „nelegālajām” kapelu vietām.¹¹¹⁹ Jānorāda, ka neskatoties uz baznīcas vadības kritisko attieksmi, atsevišķās Vidzemes draudzēs zemnieki paši cēluši un izrādījuši ieinteresētību atjaunot kapelas. Piemēram, Siguldas draudzē zemnieki uzcēluši Ignāta baznīcu, Smiltenes draudzē ierīkojuši kapelu Palsmanē. Līdzīgi arī Mellēnu

¹¹¹³ LUB1. – Bd.VII – Doc. Nr. 690, 29.

¹¹¹⁴ Bregžis K. Baznīcu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 136 lpp.

¹¹¹⁵ Westren – Doll A. „Abgötterey” zu Ausgang der schwedischen und Beginn der russischen Zeit // Sb. GEG. 1925. – Tartu (Dorpat), 1926. – S. 22. – 24;

Valk H. Rural cemeteries of southern Estonia 1225 – 1800 AD. – Visby-Tartu, 2001. – P. 94. - 98; Muižnieks V. Baznīcas apbedīšanas vietas Rietumvidzemē 13. – 18. gs. // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – Rīga, 2003. – Nr.5/6. – 16. - 19. lpp.

¹¹¹⁶ LUB1. – Bd.VII – Doc. Nr. 690, 19.

¹¹¹⁷ Hausmann R. Auserkirchliche Begräbnisplätze im Estlande in christlicher Zeit // Separatabdruck aus der Illustr. Beilage d. Rig. Rundsch. – R., 1902. – Nr. 11. – S. 3. – 20; Valk H. Rural cemeteries of southern Estonia 1225 – 1800 AD. – Visby-Tartu, 2001. – P. 101. – 104.

¹¹¹⁸ Sehling E. Die evangelischen Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts. – Leipzig, 1913. – Bd. 5. – S. 53., 104., 105; Einborn P. Historia Lettica // Über die religiösen Vorstellungen der alter Völker in Liv – und Ehstland. – R., 1857. – S. 30., 32; Einhorn P. Reformatio Gentis Letticae in Ducatu Curlandiae 1636 // Über die religiösen vorstellungen der alter Völker in Liv – und Ehstland. - R., 1857. – S. 63, 70; Bregžis K. Baznīcu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 136 lpp; Adamovičs L. Vidzemes baznīca un latviešu zemnieks 1710. – 1740. – R., 1933. – 456. lpp.

¹¹¹⁹ Bregžis K. Baznīcu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 136 lpp.

ciema zemnieki Vecsalacas draudzē vēlējušies atjaunot Andreja kapelu, bet baznīcas vadība šo iniciatīvu nav atbalstījusi.¹¹²⁰

Šķiet, ka Kurzemes–Zemgales hercogistē, situācija veidojusies citādi. Šeit, neskatoties uz līdzīgu nostāju,¹¹²¹ mirušo apbedīšana tomēr pieļauta ciemu teritorijā ierīkotajās kapsētās. To apstiprina līdz pat mūsdienām eksistējošo kapsētu izmantošana, kuru pirmsākumi bieži meklējami 17. gs. un agrāk.¹¹²² Acīmredzot ne visas ciemu kapsētas klasificētas kā nelegālas apbedīšanas vietas. Līdzīgi arī katoliskajā Latgalē raksturīgas nelielas ciemu kapsētiņas. Jāatzīmē, ka 16.–18. gs. jezuītu ordeņa annālēs ne reizi nav nosodīta mirušo apbedīšana ar baznīcām nesaistītās vietās. Domājams, ka šādi pieejai ir bijis loģisks pamatojums. Draudžu tīkls Latvijā nekad neizveidojās ļoti intensīvs. Tādēļ, lai atvieglotu bērū rīkošanu, akceptēja mirušo apbedīšanu kapsētās, kas atradās tuvāk dzīvesvietām. Līdzīga prakse pastāvēja arī Lietuvā un Prūsijā, kur lauku (ciemu) kapsētas kā alternatīvas apbedīšanas vietas atzīmētas paralēli draudžu baznīcu kapsētām.¹¹²³ Ar baznīcām nesaistīto apbedīšanas vietu apkarošana aktualitāti zaudēja 18. gs. beigās, kad ar valdības rīkojumiem tika aizliegta apbedīšanas dzīvesvietās, baznīcās un pie tām.¹¹²⁴ No šī brīža mirušo apbedīšanas vairs netika koncentrēta pie baznīcām, bet šim nolūkam atļāva ierīkot jaunas kapsētas.

3. Arheoloģisko liecību izvērtējums un konteksts

Aplūkotās pazīmes (mirušo kremācija un inhumācija, kapu orientācija, kapu inventārs, apbedīšanas vietas) liecina par situāciju, kāda izveidojās Latvijas teritorijā pēc tās kristianizēšanas 13. gs. gaitā un pastāvēja vēlākajos gadsimtos. Salīdzinājumā ar Rietumeiropu ir vērojamas vairākas atšķirības, kas Latvijas gadījumā saglabājās kā atsevišķas īpatnības – lokālas tradīcijas. Līdzīga situācija veidojusies un pastāvējusi arī tuvākajās kaimiņu zemēs (Lietuvā, Igaunijā, bijušajā Prūsijā), uz ko ir norādījuši vairāki pētnieki.¹¹²⁵ Acīmredzot, situāciju Latvijas teritorijā un Baltijā, nav iespējams tieši salīdzināt ar Rietumeiropu un par absolūtiem pieņemt visus šeit garīgās dzīves izpētē izmantotos kritērijus.

¹¹²⁰ Turpat, 36., 44., 57., 79., 80.

¹¹²¹ Kurzemes 17., 18. gs. baznīcu vizitāciju protokolos līdzīgi kā Vidzemē visai bieži norādīts, ka mirušos jāapbedī draudžu kapsētās, nevis citās vietās. Strods H. Latviešu zemnieku 17. gs. dzīves veids un tradīciju apskats // AE. – R., 1970. – IX laid. – 101. lpp.

¹¹²² Muižnieks V. Pārskats par 2004. gada arheoloģisko pieminekļu apzināšanas ekspedīciju Kurzemē –LU LVI 1172

¹¹²³ Kosman M. Drogi zaniku pogaństwa u bałtów. – Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1976. – S. 66. – 71; Žemaičių vyskupijos vizitacija (1579) // Fontes ecclesiastici historiae Lithuaniae I. – Vilnius, 1998. – P. 20., 74., 120., 268; Mannhardt W. Letto – preussische Götterlehre. – R., 1936. – S. 428., 429.

¹¹²⁴ Campe P. Begräbnisstätten und Friedhöfe Lettlands // Baltische Hefte. 1956. – S. 20.

¹¹²⁵ Урбанавичюс В. Материальная и духовная культура сельского населения Литвы в XIV - XVII вв (автореферат). – Вильнюс, 1967; Žulkus V. Heidentum und Christentum in Litauen im 10. – 16. Jahrhundert. // Rom und Byzanz im Norden. – Stuttgart, 1999. – Bd. II – S. 143. – 161; Valk H. Rural cemeteries of southern Estonia 1225 – 1800 AD. - Visby & Tartu, 2001; Svetikas E. Alytaus kapinynas: christianizacijos šaltiniai. – Vilnius, 2003.

Kristianizācijas gaita un priekšnosacījumi bija atšķirīgi dažādu tautu un zemju vidū. Kristīgā baznīca veidojās un attīstījās uz iepriekšējās (jūdu, antīkās, ģermāņu, slāvu u.c.) reliģisko priekšstatu bāzes, katrā reģionā saglabājot arī savas īpatnības. Balti un Baltijas somi kristietībai tika pievērsti samērā vēlu, kamēr pārējā Eiropā kristīgā ticība vairākus gadsimtus jau bija valdošā reliģija. Tas izskaidro seno tradīciju un priekšstatu ilgāku noturību, kas citur laicīgās varas un baznīcas vadības ietekmē bija transformējušies vai izzuduši.

Spriežot pēc tagadējās Latvijas teritorijas arheoloģiskā materiāla, izmaiņas apbedīšanas rituālā izsekojamas jau 13. gs. Tomēr par vairāku normu nostabilizēšanos var runāt, sākot ar 15. gs., kad par valdošo kļuva R orientācija, mirušos apglabā nesadedzinātā veidā, par dominējošo apbedīšanas vietu kļuva kapsētas. Paralēli šīm izmaiņām, viduslaikos un arī vēlāk saglabājas no aizvēstures pārmantota tradīcija mirušos apglabāt apģērbā un ar kapa piedevām. Tāpat mirušie konsekventi netika guldīti pie baznīcām iesvētītās kapsētās, bet apbedīšanai izmantotas citas vietas. Šajā ziņā būtiskas izmaiņas nav sekojušas pēc reformācijas un kontrreformācijas 16.–18. gs. Acīmredzot apbedīšana ar kapa piedevām un ar baznīcām tieši nesaistītās vietās uzlūkojamas par lokālām īpatnībām, kuras saglabājušas reliģiskā sinkrētisma apstākļos.

Par jauktu priekšstatu pastāvēšanu uzskatāmi liecina kapa piedevas un to līdzīgo došanas tradīcija. No 13. gs. līdz 18. gs. vērojamas, ka samazinās atradumu skaits un izzūd vairākas priekšmetu kategorijas, tomēr apbedīšana apģērbā un ar kapa piedevām saglabājas. Iespējams, ka viduslaikos rotu un citu priekšmetu grupu daudzveidība apbedījumos viennozīmīgi nav skaidrojama ar pagānismu vai seno – pirms kristīgo priekšstatu atribūtiķu. 13.–15. gs. bieži sastopami dažādi piekariņi, kuri, iespējams, pildījuši aizsargfunkcijas. To simboliskā jēga lielākoties paliek neskaidra. Iespējams, tie liecina par jauktu ticējumu kopumu, kas ietvēra gan senos, gan ar kristietību saistītos reliģiskos priekšstatus. Piemēram, šeit jāatzīmē dzīvnieku nagu piekariņi bronzas ietvarā, kas bijuši iecienīti 14., 15. gs. un nereti sastopami vēl 16. gs. apbedījumos. Atradumu vietu topogrāfija liecina, ka šāda veida piekariņi vairāk izplatīti Latvijas rietumdaļā. Līdzīgi atradumi zināmi arī Lietuvā un Prūsijā.¹¹²⁶ Iespējams, to popularitāte skaidrojama ar Vācu ordeņa statūtos iekļautajiem noteikumiem, kas visu labumam, nevis izklaidei atļāva medīt vilkus, lūšus un lāčus.¹¹²⁷ Dzīvnieku nagu piekariņu popularitāte nepārprotami liecina, ka minēto dzīvnieku medīšanā plaši iesaistījās Vācu un Livonijas ordeņa teritorijas vietējie iedzīvotāji, kas piekarņiem piedēvēja simbolisku jēgu. Vairākās 16. gs. hronikās norādīts, ka lūša un lāča nagi mirušajiem doti līdz, lai pastarā (tiesas)

¹¹²⁶ Zemītis G. Ar bronzu apkaltie lāča naga piekariņi Latvijas arheoloģiskajā materiālā // *Ornaments un simbols Latvijas aizvēsturē.* – R., 2004. – 68. – 71. lpp.

¹¹²⁷ Hering E. *Der Deutsche Ritterorden.* – Leipzig, 1943. – S. 48.

dienā atvieglotu rāpšanos augstā kalnā, kura virsotnē visvarenais Dievs spriedīs tiesu.¹¹²⁸ Pastarās dienas un tiesas motīvs liecina par kristīgu minēto piekariņu interpretāciju, kas lietuviešu folkloras materiālā saglabājies un atrodams vēl 19. gs. pierakstos.¹¹²⁹

Domājams, par jauktu ticējumu kopumu, kas ietvēra senos un ar kristietību saistītos reliģiskos priekšstatus, liecina arī monētu atradumi vēsturisko laiku apbedījumos. Sākot ar 13. gs. apbedījumos ziedoto (rituālo) monētu skaits pakāpeniski pieaug. Par īpaši iecienītām kapu piedevām tās kļūst 16., 17. gs. un saglabājas līdz pat 19., 20. gs..¹¹³⁰ Interesanti, ka arī Latvijas pilsētu kapsētās un apbedījumos baznīcās, kur vērojama spēcīgāka Rietumeiropas tradīciju ietekme, nereti konstatētas monētas. Tās atklātas Livonijas arhibīskapa Mihaela Hildenbranda (†1509) apbedījumā Rīgas Doma pagalmā un Livonijas Ordeņa landmaršala Andreja Štenberga († 1375) kapā Aizkraukles baznīcā. Acīmredzot rituālo monētu līdzī došanu kapā praktizējuši arī sveštautieši. Domājams, ka naudu uztvēra ne tikai par norēķinu līdzekli, bet arī kā sakrālu simbolu. Monētas plaši ieviesās un tika izmantotas dažādu svinību rituālos – kristībās, kāzās, bērēs. Spriežot pēc folkloras materiāla un 16. – 18. gs. rakstītajiem avotiem, monētas kopā ar citām upurlietām nereti ziedoja pie akmeņiem, kulta alās, vecās baznīcu vietās, kapsētās un citur. Šķiet, ka monētas par iecienītām kapu piedevām un upurlietām kļuvušas pateicoties baznīcās praktizētajai ziedošanai.¹¹³¹ Pamatojums šai praksei meklējams senākā priekšstatu līmenī un pārliecībā, ka ziedotā dāvana nes svētību – pēc principa *do ut des* (dodu, lai tu dod). Šāda ziedojuma motivācijas būtība ir saglabājusies arī katoļu baznīcas ziedošanas tradīcijās.¹¹³² Domājams, ka liela daļa no 17., 18. gs. luterāņu baznīcu vizitāciju protokolos minētajiem ziedojumiem bijuši cieši saistīti ar viduslaikos iedibināto praksi – atzīmēt svēto dienas, rīkot baznīcu tirgus, kas bieži sakrita arī ar pagastu svinībām, kad tika sanestas un vāktas nodevas.¹¹³³ Šī tradīcija saglabājās arī pēc reformācijas, par ko liecina baznīcu protokolos atrodamās norādes.¹¹³⁴ Acīmredzot vietējie iedzīvotāji pēc 16. gs. pārmaiņām nebija gatavi citai reliģiskās dzīves kvalitātei. Rezultātā saglabājās senāku un viduslaiku reliģisko priekšstatu sinkrētisms, kas atspoguļojas rakstīto avotu, folkloras un arheoloģiskajā materiālā. Reformatori un kontreformatori ar lielāku vai mazāku centību to mēģināja izskaust, vēršoties pret tautas reliģiskās dzīves izpausmēm. Kaut arī katoļu un

¹¹²⁸ Vėlius N. Baltų Religijos ir Mitologijos Šaltiniai II. – Vilnius, 2001. – P. 373., 483., 511.

¹¹²⁹ Gimbutienė A., M. Die Bestattung in Litauen in der vorgeschichtlichen Zeit. – Tübingen, 1946. – S. 141., 142., 150., 151.

¹¹³⁰ Berga T. Numizmātika par Latvijas senatni. – R., 1992. – 44. – 46. lpp.

¹¹³¹ Muižnieks V. Apbedīšanas tradīcijas Mārtiņsalas baznīcas kapsētā // AE. – Rīga 2006. – Nr. XXIII. – 176., 177. lpp.

¹¹³² Biezais H. Seno latviešu galvenās dievietes. – R., 2006. – 159., 160. lpp.

¹¹³³ Švābe A. Pagasta vēsture I. – R., 1926. – 41. - 71. lpp; Kuujo E., O. Die Rechtliche und Wirtschaftliche Stellung der Pfarrkircken in Alt – Livland // Annales Academiae Scientiarum Fennicae. – Helsinki, 1953. – Ser. B. – Tom. 79,2. – S. 118. - 142; Jensch G. Livländische und kurländische Jahrmärkte im 17. Jahrhundert // Sb. Rig. – R., 1931 / 32. – S. 24. – 30.

¹¹³⁴ Bregžis K. Baznīcu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 136 lpp.

protestantu nostāja bija līdzīga, abu konfesiju darbības metodes atšķīrās. Jezuīti, kuri aktīvi iestājās pret reformāciju, vienkāršās tautas uzmanības piesaistīšanai izmantoja ierastos līdzekļus – aizlūgumus, svētības dažādām vajadzībām un sakramentālijas (svētīto sāli, ūdeni, vaska figūras u.c.).¹¹³⁵ Neskatoties uz atvērtību un aktīvu iesaistīšanos ikdienas dzīves norisēs, jezuītiem tomēr bija svešas vietējo iedzīvotāju tradīcijas un reliģiskais sinkrētisms, kas bija veidojies viduslaikos. Piemēram, Māru un Teni, kas bija lokāli vārdu atvasinājumi Marijai un Sv. Antonam, viņi identificēja ar elku dievībām.¹¹³⁶ Vēl jo vairāk pret dažādiem māņiem un katoļu laika tradīcijām jeb, kā toreiz bija populāri teikt, papistu blēņām vērsās luterāņu baznīcas pārstāvji.¹¹³⁷

Reformācijas un kontrreformācijas laika reliģiskās dzīves izpratne vietējo iedzīvotāju apziņā nostiprinājās tikai 18. gadsimta gaitā. Vidzemē to sekmēja hernhūtiešu kustība, Latgalē – garīgo ordeņu aktīva darbība. Pamatnosacījums, kas visas Latvijas teritorijas mērogā noteica izmaiņas cilvēku domāšanā, bija cieši saistīts ar garīgās literatūras plašāku izdošanas latviešu valodā un lasītprasmes apguvi.¹¹³⁸ Radās iespējas, kādas nepastāvēja agrāk. Līdz ar to situācija 18., 19. gs. nav salīdzināma ar 15., 16. un agrākajiem gadsimtiem. Viduslaikos un jaunajos laikos garīdznieku darbības iespējas un metodes krietni atšķīrās. Acīmredzot viduslaiku garīdznieku nostāja Livonijā attiecībā pret vietējo iedzīvotāju tradīcijām un prasības garīgajā dzīvē paliks neatrisināts jautājums. Jāatzīmē, ka pašu laikabiedru vērtējums ir atšķirīgs. Piemēram, 1312. g. Livonijas ordeņa prokurators norādījis, ka „jaunkristītajiem” ir kristiešu tikumi un ticība, gan sakramentus saņemot, gan dievkalpojumus klausoties, gan citās lietās, kas pieder pie katoļu ticības un kā dara patiesi kristieši. Turpretim 1428. g. Rīgas provinces diecēzes sinodes protokolā un vēlākajos dokumentos atrodama virkne norādījumu, kas liecina, ka ne viss ar pamatiedzīvotāju garīgās dzīves praksi ir bijis kārtībā un apmierinājies garīdzniecību.¹¹³⁹

Periodu no 13. gs. līdz pat 19. gs. nevar aplūkot monolīti. Analizējot apbedīšanas vietu arheoloģisko materiālu, izdalāmi vairāki – vismaz pieci lūzuma brīži, kad vērojamas izmaiņas apbedīšanas tradīcijās, kapu inventārā u.c. Aizsākums izmaiņām apbedīšanas tradīcijās nenoliedzami ir saistāms ar 12., 13. gs. miju, kad tika ierīkotas pirmās kristīgo kapsētas

¹¹³⁵ Adamovičs L. Latvieši un katoļu baznīca // Latvieši. – R., 2003. – 145. lpp; Straubergs K. Latviešu buramie vārdi. – R., 1939. – I. daļa. – 48. – 50. lpp.

¹¹³⁶ Biezais H. Seno latviešu galvenās dievietes. – R., 2006. – 68., 69. lpp. Johansons A. Tenis und das altlettische Schweinfest // Baltische Hefte. – Hirschheydt, 1961. – Nr. 4. – S. 208.

¹¹³⁷ Einhorn P. Reformatio Gentis Letticae in Ducatu Curlandiae 1636 // Über die religiösen vorstellungen der alter Völker in Liv – und Ehtland. - R., 1857. – S. 51; Lācis M. Latvieši un luterāņu baznīca 17. gs. Vidzemē // Valsts arhīva raksti. – R., 1935. – sērija B. – Pētījumi I – 57. - 77. lpp; Westren – Doll A. „Abgötterey” zu Ausgang der schwedischen und Beginn der russischen Zeit // Sb. GEG. 1925. – Tartu (Dorpat), 1926. – S. 5. – 25. u.c.

¹¹³⁸ Adamovičs L. Latvieši un evaņģēliskā baznīca // Latvieši. – R., 2003. – 179., 180. lpp; Johansons A. Latvijas kultūras vēsture 1710 – 1800. – Stoholma, 1975. – 247. – 318. lpp.

¹¹³⁹ Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. – 60. lpp.

Daugavas un Gaujas lībiešu apdzīvotajos novados. Šajās, galvenokārt tikai pārvaldes centru apbedīšanas vietās (Ikšķilē, Mārtiņsalā, Aizkrauklē, Turaidā u.c.), pēc Rietumeiropas parauga mirušos sāka apglabāt baznīcās un pie tām, ievērojot mirušo inhumāciju un orientāciju R virzienā. Paralēli šajā laikā vēl nav vērojamas būtiskas izmaiņas kapu inventārā, tāpat vēl saglabājusies mirušo kremācijas tradīcija (Ikšķilē un Mārtiņsalā). Lauku novados apbedīšana tiek turpināta agrāka perioda kapulaukos. Situācija mainās 13. gs. vidū un otrajā pusē. Šajā laikā tiek dibinātas vairākas jaunas draudzes, uzceltas baznīcas un pie tām ierīkotas kapsētas. Lauku novados tiek pārtraukta apbedīšana vairākos agrāka perioda kapulaukos un to vietā ierīkotas jaunas ar draudzes baznīcām tieši nesaistītas apbedīšanas vietas. Mirušo novietojumu virzienā ar galvu uz rietumiem sāk ievērot arī lauku novados, kuršu apdzīvotajā areālā parādās skeletapbedījumi, no kapu inventāra izzūd atsevišķas priekšmetu grupas. Uzskatāmi šie procesi atspoguļojas Vidzemes rietumu daļā un Ziemeļkurzemē. Sākot ar 15. gs. vidu visā tagadējā Latvijas teritorijā nostabilizējas vienots apbedīšanas veids – skeletapbedījumos ar rietumu orientāciju. Mirušos pārstāj apglabāt agrāka perioda uzkalniņu kapulaukos un žaļņikos, kuru izmantošana dažviet turpinājās pēc 13. gs. Apbedījumos samazinās līdzīgo priekšmetu skaits. 16., 17. gs. mijā, domājams, kara un dažādu epidēmiju ietekmē tiek pārtraukta vairāku 13.–15. gs. gaitā ierīkotu apbedīšanas vietu izmantošana. To vietā visā Latvijas teritorijā sastopamas nelielas kapsētiņas, kuras izmantotas neilgu laika posmu. Mirušajiem kapā līdzīgo priekšmetu klāsts standartizējas. Lielākoties sastopami divi līdz četri priekšmeti (sakta, gredzens, nazis, monēta, adatu kārba kopā ar šujamadatu). 17. gs. vidū un otrajā pusē ierīkotas daudz jaunu apbedīšanas vietu, kuru izmantošana Rietumlatvijā un Latgalē daudzviet turpinās līdz pat mūsdienām. Vidzemē ar baznīcām nesaistītu apbedīšanas vietu izmantošana tiek pārtraukta pēc Lielā mēra (1710. g.) un 18. gs. gaitā. Rotu klāstā vērojamas spēcīgāka Rietumeiropas modes ietekme (populāras kļūst sleņģenes, sadoto roku saktas, burbuļsaktas un sirdsveida skatas). No kapu piedevu klāsta sāk izzust pakavsaktas, naži un citi darbarīki. Par iecienītu piedevu kļūst monētas, kas mirušajiem tiek dotas līdzīgu kapā arī vēlākajos gadsimtos.

Aplūkotie lūzuma brīži nav vērtējami kā vienota progresijas līnija bez atkāpēm. Izmaiņas apbedīšanas vietu materiālā var konstatēt katra gadsimta gaitā. Tāpat katrā no tiem daudz kas paralēli saglabājas un modificējas. Šeit gan jāatzīmē, ka būtiskas izmaiņas salīdzinājumā ar 17., 18. gs. arheoloģisko materiālu nav vērojamas 19. gs. apbedījumos. Vairāki rakstīto avotu pētnieki 18., 19. gs. saistījuši ar latviešu pievēršanos kristīgajam dzīves veidam un tradīcijām.¹¹⁴⁰ Līdzšinējie arheoloģiskie pētījumi norāda, ka 19. gs. turpinājusies prakse mirušos apglabāt apģērbā un ar kapu piedevām. Jāatzīmē, ka kapu inventārs, sākot ar

¹¹⁴⁰ Adamovičs L. Latvieši un evaņģēliskā baznīca // Latvieši . – R., 2003. – 179., 180. lpp; Strods H. Latviešu zemnieku 17. gs. dzīves veids un tradīciju apskats // AE. – R., 1970. – IX laid. – 105. lpp. u.c.

16. gs. arvien biežāk sastopams arī mūsdienu Vācijas teritorijas kapsētās.¹¹⁴¹ Piedevu skaita palielināšanās jauno laiku apbedījumos tiek skaidrota ar viduslaiku reliģiozitātes kritumu, sabiedrības sekularizēšanos, kas veicināja seno tradīciju atdzimšanu. Līdzīgi procesi vērojami arī Latvijas un Igaunijas teritorijas pilsētu kapsētās, kur lielākoties apglabāti sveštautieši.¹¹⁴²

Atsevišķu apbedīšanas normu ilgstoša noturība lauku novados skaidrojama ar vietējo iedzīvotāju reliģiskās dzīves sinkrētisko raksturu, kas Livonijā veidojās viduslaikos un saglabājās vēlākajos gadsimtos. Jānorāda, ka arī pārējās Eiropas zemēs pēc kristianizācijas uzreiz nesevoja tūlītējas izmaiņas. Tas bija ilgstošs process, kur būtisku lomu spēlēja laicīgās varas un baznīcas vadības aktīva iesaistīšanās garīgās dzīves norisēs. Livonijā – kristīgo tradīciju nostiprināšanos kavēja vairāku faktoru kopums: nesaskaņas starp Livonijas ordeni un arhibīskapu kā rezultātā cieta vietējo iedzīvotāju garīgā aprūpe, patstāvīgie kari ar kaimiņu tautām un valstiskiem veidojumiem, kas skāra arī Livonijas novadus un iedzīvotājus u.c.

Priekšnosacījumi atsevišķu seno tradīciju noturībai meklējami arī katoļu baznīcas mācībā par nāvi, mirušajiem, pēcnāves dzīvi u.c., kas netieši varēja sekmēt jauktu priekšstatu saglabāšanos un veidošanos. Attīstītajos un vēlajos viduslaikos vairāk nekā agrāk un vēlāk tika pievērsta uzmanība mirušajiem un pēcnāves dzīves jautājumiem. Rietumeiropas literatūrā norādīts, ka šajā laikā var runāt par sava veida mirušo reliģiju jeb kultu. Kopš 11. gs. tika ieviesta visu mirušo ticīgo piemiņas diena, ko svinēja 2. novembrī – dienu pēc Visu svēto dienas. Savā ziņā šajā laikā saplūda svēto un mirušo kults.¹¹⁴³ Tas bija cieši saistīts ar tā laika sabiedrībā valdošajiem reliģiskajiem priekšstatiem, kas balstījās katoļu baznīcas mācībā par svēto sadraudzību (*Communio Sanctorum*). Saskaņā ar to vienotība pastāv trīs līmeņos starp tiem, kas atrodas debesī, virs zemes un šķīstītavā. Tieši šķīstītava kļuva par saikni, kas apvienoja abas pasaules. Šķīstītavas idejas noformēšana 12., 13. gs. radīja labvēlīgus apstākļus tautas reliģisko priekšstatu saplūšanai ar baznīcas mācību. Uzskatāmi, tas atspoguļojas atklāsmju – vīziju literatūras žanrā. Saskaņā ar viduslaiku priekšstatiem, aizkapa pasauli iztēlojās klātesošu, tajā var iekļūt un arī izkļūt, nepārkāpjot dzīvības un nāves

¹¹⁴¹ Schmiedt F., S. Die Sachkultur des Mittelalters im Lichte der archäologischen Funde //Europäische Hochschulschriften. – Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien, 1993. – Bd./Vol. 42. – S. 230. – 232; Wittkopp B. Beigabenlose Neuziet? Tracht- und Beigabensitte auf einem Dorffriedhof der Renaissance- und Barockzeit in Brandenburg //Xpóvoς. Beiträge zur Prähistorischen Archäologie zwischen Nord- und Südosteuropa. Festschrift für Bernhard Hänsel 1997. – S. 809. – 817; Michas U. Geschichte aus der Gruft. Ausgrabungen in der Marienkirche, Berlin-Mitte //Archäologie in Berlin und Brandenburg 2003. – Berlin, 2004. – S. 131., 132; Kersting Th. und Schmahlfeldt K. „...auf Christi Tod abscheiden...“. Frühnezeitliche Totenbrauchtum in Caputh, Lkr. Potsdam-Mittelmark // Archäologie in Berlin und Brandenburg 2003. – Berlin, 2004. – S. 140. – 142; Petzold U. Letztes Geschirr. Neuzeitliche Bestattungen mit Beigaben auf dem Weinberg im Cottbus // Archäologie in Berlin und Brandenburg 2003. – Berlin, 2004. – S. 143. – 145.

¹¹⁴² Valk H. Artefacts in Estonian urban Churchyards: Reflections on different Traditions and Ideologies //Der Ostseeraum und Kontinentaleuropa 1100 – 1600 Einflußnahme-Rezeption-Wandel. – Schwerin, 2004. – P. 103. – 112.

¹¹⁴³ Dinzelsbacher P. Die letzten Dinge. Himmel, Hölle, Fegefeuer im Mittelalter. – Freiburg, Basel, Wien, 1999. – S. 26., 36. – 39; Gurjewitsch A., J. Himmlisches und irdisches Leben. – Leipzig, 1997. – S. 129 – 131; Ле Гофф Ж. Средневековый мир воображаемого. – Москва, 2001. – С. 151. u.c.

sliekšnim. Aizkapa dzīves telpa kļuva par sava veida paralēlo pasauli, kuras interpretācijā saplūda kristīgā mācība ar tautas ticējumiem. Aizkapa dzīves vīzijās saglabājās atsevišķi arhaiski priekšstati, kas dzīvi pēc nāves iztēlojās līdzīgu šīs zemes dzīvei.¹¹⁴⁴ Piemēram, 12. gs. beigās pierakstītajā Ziemeļvācijas zemnieka Gotšalka aizkapa dzīves redzējumā (*Visio Godescalci*) parādās pārliecība, ka viņšaulē (debesu valstībā), līdzīgi kā virs zemes, vīrs un sieva turpina savu kopdzīvi, savukārt pazudinātie pēc pastarās tiesas turpinās šīs dzīves gaitas.¹¹⁴⁵ Līdzīgi arī skoloto aprindās viduslaiku sabiedrības struktūru dažkārt iedomājās pastāvam aizkapa pasaulē.¹¹⁴⁶ Hierarhiju debesu valstībā neizslēdza baznīcas autori. Sikards no Kremonas norādījis, ka garīdzniekus apglabā apgērbā, jo ar to tie citu vidū tiek reprezentēti Dieva priekšā.¹¹⁴⁷ Acīmredzot šo pārliecību apstiprina arī kapa inventāra saglabāšanās Rietumeiropas augstāko aprindu (valdnieku un garīdznieku) apbedījumos.¹¹⁴⁸ Iespējams, ka līdzīgi šīs tradīcijas noturība viduslaiku un vēlāku laiku apbedījumos ir skaidrojama arī mūsdienu Latvijas teritorijā.

Rakstītajos avotos vairakkārt norādīts, ka 14.–18. gs. iedzīvotāji aizkapa pasauli iztēlojās analogisku šīs zemes dzīvei.¹¹⁴⁹ Interesantu likumsakarību saskatījis igauņu pētnieks H. Valks, kurš analizējis Latvijas apstākļiem līdzīgu 13.–19. gs. arheoloģisko un folkloras materiālu Dievidigaunijā. Viņš norādījis, ka vēsturisko laiku apbedījumos ievērojami samazinājies „lielo priekšmetu” skaits, kurus izmantoja ikdienā – zemkopībā, lopkopībā, tirdzniecībā, kara gaitās u.c. Acīmredzot viduslaikos un vēlākajos gadsimtos aizsauli vairs neiztēlojās kā tiešu šīs dzīves paralēli ar analogām aktivitātēm, rūpēm un nepieciešamībām, bet tā vairāk līdzinājusies „gaidīšanas vietai”, kur kapā līdzīgi dotajiem priekšmetiem bijusi vairs tikai simboliska nozīme. Pēc pētnieka domām, sākot ar viduslaikiem nostiprinājies

¹¹⁴⁴ Dinzlacher P. Die letzten Dinge. Himmel, Hölle, Fegefeuer im Mittelalter. – Freiburg, Basel, Wien, 1999. – S. 59 – 118; Ле Гоффе Ж. Средневековый мир воображаемого. – Москва, 2001. – С. 114. - 154.

¹¹⁴⁵ Dinzlacher P. „Verba hec tam mystica ex ore tam ydiote glebonis” Selbstaussagen der Volkes über seinen Glauben – unter besonderer Berücksichtigung der Offenbarungsliteratur und der Vision Gottschalks // Quellen und Forschungen aus dem Gebiet der Geschichte. Volksreligion im hohem und späten Mittelalter. – Paderborn, München, Wien, Zürich, 1990. – Heft 13. – S. 96. – 99. Šeit jāatzīmē, Kurzemes – Zemgales superintendenta Pauls Einhorna piezīmes, kurš raksturojot latviešu bērnu tradīcijas 17. gs. atsaucies uz teologu Johanu Brentiju (Johannes Brentius 1499 – 1570). Viņš rakstījis, ka viņa laikā vēl bijuši cilvēki, kas uzskatījuši, ka bagātais arī pēc nāves dzīvos pārticībā, bet nabags cietīs trūkumu. Einhorn P. Reformatio Gentis Letticae in Ducatu Curlandiae 1636 // Über die religiösen Vorstellungen der alten Völker in Liv und Ehstland. – R., 1857. – S. 62.

¹¹⁴⁶ Dinzlacher P. Klassen und Hierarchien im Jenseits // Miscellanea Mediaevalia. Soziale Ordnung im Selbstverständnis des Mittelalters. – Berlin, Newyork, 1979. – Bd. 12/1. – S. 20. – 40.

¹¹⁴⁷ vestes enim sacerdotales virtutes significant, cum quibus prae caeteris sunt Domino praesentandi. Migne J., P. Patrologiae cursus completus. – Paris, 1855. – T. 213. – P. 427.

¹¹⁴⁸ Grabmayer J. Zwischen Diesseits und Jenseits. Oberrheinische Chroniken als Quellen zur Kulturgeschichte des späten Mittelalters. – Köln Weimar Wien, 1999. – S. 51. – 52; Oexle O., G. Mahl und Spende im mittelalterlichen Totenkult // Frühmittelalterliche Studien. – Berlin, Newyork, 1984. – S. 420; Dinzlacher P. Die letzten Dinge. Himmel, Hölle, Fegefeuer im Mittelalter. – Freiburg, Basel, Wien, 1999. – S. 35.

¹¹⁴⁹ Vēlius N. Baltų Reliģijos ir Mitologijos Šaltiniai I. – Vilnius, 1996. – P. 334., 556; Kurtz E. Die Jahresberichte der Gesellschaft Jesu über ihre Wirksamkeit in Riga und Dorpat. 1583. – 1614. – R., 1925. – S. 184; Einhorn P. Reformatio Gentis Letticae in Ducatu Curlandiae 1636 // Über die religiösen vorstellungen der alter Völker in Liv – und Ehstland. - R., 1857. – S. 62. u.c.

uzskats, ka mirušo uzturēšanās vieta ir saistīta ar kapiem.¹¹⁵⁰ Līdzīgi motīvi atrodami arī latviešu folkloras materiālā. Tautasdziesmās, pasakās un teikās viņsauli visai bieži identificē ar kapiem. Tāpat, tā ir vieta, no kuras sākas ceļojums aizkapa pasaulē. Viņsaulē var iekļūt arī caur mežu, purvu, aku, alu u.c. Tā atrodas tepat – debess, zemes un pazemes sfēras nav šķirtas. Arī priekšstats par soda (ciešanu) un prieku (svētlaimes) atrašanās vietu ir saplūdis.¹¹⁵¹ Pasaku un teiku sižeti līdzinās Rietumeiropas viduslaiku vīziju literatūras žanram, kur plaši apspēlēta ceļošana un pārbaudījumi aizkapa pasaulē. Viduslaiku aizkapa dzīves tēlojumos par paraugu izmantota reālās pasaules telpas izpratne un šīs dzīves uztvere. Debess, elles un šķīstītavas lokalizācijā nav izslēgta to saistība ar šo pasauli. Paradīze salīdzināta ar nebeidzamu izpriecu, bet elle un šķīstītava ar fizisku ciešanu vietu.¹¹⁵² Aizkapa pasaules aprakstos atrodams senāks ticējumu slānis arī attiecībā par pārbaudījumiem, kas sagaida mirušos. Viņsaules ceļš klāts ar asiem akmeņiem, dzelkšņiem, ērkšķiem u.c., to nav iespējams šķērsot bez apaviem. Zināma saistība ar minēto uzskatu ir atrodama 13. gs. liturģista Vilhelma Duranda darbā *Rationale Divinorum Officiorum*, kurā norādīts, ka mirušajam zārkā jāliek apavi.¹¹⁵³ Saprotams, ka baltu un Baltijas somu apdzīvotajā areālā saglabājās daudz vairāk arhaisku tradīciju un priekšstatu, par ko liecina krietni plašāks mirušajiem līdzīgi do priekšmetu klāsts. Iespējams, ka kapu piedevas tika uzlūkotas par mirušā īpašumu vai tā daļu. To nepieciešamību noteica rūpes un bailes no mirušajiem, kā arī uzskats par dzīvo un mirušo kopienas ciešu saistību. Šīs pārlicības pirmsākumi meklējami jau aizvēsturē. Tomēr to nevar viennozīmīgi sasaistīt tikai ar pagānisko pasaules skatījumu. Ticība mirušo un dzīvo vienotībai bija aktuāla arī viduslaiku kristīgajā Eiropā.¹¹⁵⁴ Baznīcas mācību par svēto sadraudzību viduslaiku cilvēki interpretēja tiešā nozīmē, ar to saprotot, ka mirušie ir klātesoši un līdzdarboties spējīgi šīs pasaules dzīves norisēs. Mirušie tika uzskatīti par pilntiesīgiem kopienas locekļiem, uz kuriem attiecās tādas pašas tiesību normas kā uz dzīvajiem. Citiem vārdiem, mirušie netika izslēgti no dzīvo vidus. Tos varēja arī sodīt, apglabājot bez garīdznieka svētības, profānās vietās, veicot dažādas

¹¹⁵⁰ Valk H. Rural cemeteries of southern Estonia 1225 – 1800 AD. – Visby-Tartu, 2001. – P. 92. – 94.

¹¹⁵¹ Zicāns E. Die Ewigkeitsahnung im lettischen Volksglauben // *Studia Theologica* II. – R., 1940. – S. 41 – 63; Straubergs K. Viņa saule // *Izglītības ministrijas mēnešraksts*. – R., 1922. – Nr. VI. – 604. – 618. lpp; Adamovičs L. Senlatviešu pasaules ainava // *Latvijas Universitātes raksti. Teoloģijas fakultātes sērija*. – R., 1938/1940. – I sējums. – Nr. 1. – 28. – 38. lpp.

¹¹⁵² Dinzlacher P. Die letzten Dinge. Himmel, Hölle, Fegefeuer im Mittelalter. – Freiburg, Basel, Wien, 1999. – S. 20. – 26., 59. – 153; Ле Гоффе Ж. Средневековый мир воображаемого. – Москва, 2001. – С. 114. – 154.

¹¹⁵³ Dinzlacher P. „Verba hec tam mistica ex ore tam ydiote glebonis” Selbstaussagen der Volkes über seinen Glauben – unter besonderer Berücksichtigung der Offenbarungsliteratur und der Vision Gottschalks // *Quellen und Forschungen aus dem Gebiet der Geschichte. Volksreligion im hohem und späten Mittelalter*. – Paderborn, München, Wien, Zürich, 1990. – Heft 13. – S. 79. – 93; Grabmayer J. Zwischen Diesseits und Jenseits. Oberrheinische Chroniken als Quellen zur Kulturgeschichte des späten Mittelalters. – Köln Weimar Wien, 1999. – S. 52. – 53.

¹¹⁵⁴ Oexle O., G. Die Gegenwart der Toten // *Death in the Middle Ages* (Edited by Herman Braet and Werner Verbeke). – Leuven Univ. Press, 1983. – S. – 19. – 77. Lecoutex C. *Geschichte der Gespenster und Wiedergänger im Mittelalter*. – Köln, Wien, 1987. – 306 s;

manipulācijas ar mirušās ķermeņiem.¹¹⁵⁵ Iespējam, par līdzīgiem gadījumiem liecina Latvijas 14.–18. gs. kapsētās atsegtie apbedījumi, kuros mirušie guldīti neparastā veidā uz vēdera, sāniem u.c.¹¹⁵⁶ Plašāka informācija par mirušo pārmācīšanu atrodama folkloras materiālā – tautas ticējumos, pasakās un teikās.¹¹⁵⁷ Abpusējo saistību pārtraukšana jeb atsvešināšanās no mirušiem un to nošķiršana no dzīvo sfēras ir jaunāko laiku parādība. To veicināja vēlo viduslaiku, jauno laiku mēra epidēmijas, reformācijas un industrializācija atstātais iespaids, kā rezultātā pagaisa vai tika pārskatīti daudzi agrākie priekšstati.¹¹⁵⁸

Mācība par svēto sadraudzību radīja priekšnosacījumu Rietumeiropā viduslaikos un jauno laiku sākumā ievērotajai praksei mirušos apglabāt dzīvesvietās baznīcās un pie tām.¹¹⁵⁹ Latvijā šī tradīcija galvenokārt vērojama viduslaiku pilsētās un pilsētveida apmetnēs – miestos, kur pie baznīcām ierīkotās kapsētas atradās dzīvesvietu centrā.¹¹⁶⁰ Baznīca kļuva par sava veida „debesu valstības” simbolu, kas apvienoja mirušos un dzīvos. Kapsētas un kapu vietas tika uzlūkotas par mirušo atdusas vietām, kur asociējās arī to klātbūtne.¹¹⁶¹ Mirušo uzturēšanās vietas identificēšana ar kapiem ir visai bieži sastopama atziņa latviešu folklorā.¹¹⁶² Šī pārlicība nebija pretrunā ar svēto kulta būtību. Svēto darbības sfēra un iespējas ir plašākas, tomēr arī to klātie tiek saskatīti relikvijās.¹¹⁶³ Iespējams, šī uzskata iespaidā saglabājās arī izpratne par mirušo kā vienotu veselumu. Dvēseli iztēlojās materializētā veidolā, kā sava veida cilvēka miesas dubultnieku, kuram piemīt miesai līdzīgas

¹¹⁵⁵ Oexle O., G. Die Gegenwart der Toten // Death in the Middle Ages (Edited by Herman Braet and Werner Verbeke). – Leuven Univ. Press, 1983. – S. – 33; Kyll N. Die Bestattung der Toten mit dem Gesicht nach unten // Trierer Zeitschrift für Geschichte und Kunst der Trierer Landes und seiner Nachbargebiete. – Trier, 1964. – Jahrgang 27. – S. 168. – 183; Lecoutex C. Geschichte der Gespenster und Wiedergänger im Mittelalter. – Köln, Wien, 1987. – 306 s. u.c.

¹¹⁵⁶ Muižnieks V. Neparasti guldīti mirušie Latvijas vēsturisko laiku kapsētās // LVIŽ. – Rīga 2007. – Nr. 1. – 31. – 59. lpp.

¹¹⁵⁷ Šmits P. Latviešu tautas ticējumi. – R., 1940. – III sēj. – 1286. lpp; Lerchis – Puškaitis A. Latviešu tautas teikas un pasakas. – Cēsīs, 1903. – VII daļa. – 133. – 135., 151., 154., 159. lpp. u.c.

¹¹⁵⁸ Oexle O., G. Mahl und Spende im mittelalterlichen Totenkult // Frühmittelalterliche Studien. – Berlin, New York, 1984. – S. 414., 415; Oexle O., G. Memoria als Kultur // Memoria als Kultur. – Göttingen, 1995. – S. 54. – 57; Koslofsky C. Die Trennung der Lebenden von den Toten: Friedhofverlegungen und die Reformation in Leipzig, 1536 // Memoria als Kultur. – Göttingen, 1995. – S. 335. – 385; Angenendt A. Heilige und Reliquien: die Geschichte ihres Kultes vom frühen Christentum bis zur Gegenwart. – München, 1997. – S. 261. – 270., 335., 336.

¹¹⁵⁹ Kötting B. Der Frühchristliche Reliquienkult und die Bestattung im Kirchengebäude. – Köln und Opladen, 1964. – 77 s; Angenendt A. Das Frühmittelalter. – Stuttgart, Berlin, Köln, 2001. – S. 59., 186. – 188., 279., 280., 338. – 340.

¹¹⁶⁰ Muižnieks V. Baznīcas apbedīšanas vietas Rietumvidzemē 13. – 18. gs. // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – Rīga, 2003. – Nr.5/6. – 10. – 34. lpp.

¹¹⁶¹ Oexle O., G. Die Gegenwart der Toten // Death in the Middle Ages (Edited by Herman Braet and Werner Verbeke). – Leuven Univ. Press, 1983. – S. – 56., 57; Dinzelbacher P. Die letzten Dinge. Himmel, Hölle, Fegefeuer im Mittelalter. – Freiburg, Basel, Wien, 1999. – S. 34., 35; Gurjewitsch A., J. Himmlisches und irdisches Leben. – Leipzig, 1997. – S. 131. u.c.

¹¹⁶² Zicāns E. Die Ewigkeitsahnung im lettischen Volksglauben // Studia Theologica II. – R., 1940. – S. 42., 43., 53; Adamovičs L. Tautas dziesmas par debesu kāpnēm // Latvijas Universitātes raksti. Teoloģijas fakultātes sērija. – R., 1938/1940. – I sējums. – Nr. 6. – 447. lpp. u.c.

¹¹⁶³ Oexle O., G. Die Gegenwart der Toten // Death in the Middle Ages (Edited by Herman Braet and Werner Verbeke). – Leuven Univ. Press, 1983. – S. – 30. Angenendt A. Heilige und Reliquien: die Geschichte ihres Kultes vom frühen Christentum bis zur Gegenwart. – München, 1997. – S. 128., 335.

īpašības.¹¹⁶⁴ Tāpat, saskaņā ar vienkāršās tautas pārliecību pilnīgi netika šķirta cilvēka garīgā substance – dvēsele no miesas. It īpaši ķermeniskumu piedēvēja nedabiskā nāvē mirušajiem, pašnāvniekiem, ar nāvessodu sodītajiem u.c. Šo cilvēku dvēseles uzskatīja par pazudinātām, kuras nonāca ļauno garu varā un bija bīstamas dzīvajiem. Nelabā nāvē mirušie nevar rast mieru, tie apdraud un kaitē dzīvajiem. Pastāvēja uzskats, ka dažādu dēmonu darbības ietekmē cilvēki atrados dzīves laikā, nāves brīdī un arī pēc tam. Pārliecība par velna un ļauno garu darbības dažādām izpausmēm saglabājās arī jaunajos laikos. Viduslaikos un arī vēlāk to izmantoja par iegānu tā dēvētajām raganu un vilkaču medībām.¹¹⁶⁵ Ļauno garu atbaidīšanai izmantoja dažādus aizsarglīdzekļus (svētīto ūdeni, sāli, sveces u.c.). Pastāvēja uzskats, ka ļaunie gari baidās no dzelzs.¹¹⁶⁶ Šīs funkcijas varēja pildīt arī agrāka laika atribūti – dažādi piekariņi u.c. Iespējams, ka Livonijā ļauno garu atbaidīšanai kalpoja dzīves laikā nēsātie un kapa inventārā līdzīgi dotie priekšmeti.

Dzīvo un mirušo ciešā saistība atspoguļojas arī mirušo pieminēšanas tradīcijās. Rūpes par mirušajiem varēja izpausties garīgā un materiālā līmenī. Saskaņā ar katoļu baznīcas mācību šķīstītavā nokļuvušo mirušo dvēseļu pestīšanai ir nepieciešami aizlūgumi, dievkalpojumi (mises), ziedojumi. Viduslaikos valdīja pārliecība, ka mirušo likteni spēj mainīt tuvākmīlestības darbi. Tie izpaudās rūpes par nabagiem, kurus uzlūkoja par starpniekiem un aizbildņiem Dieva priekšā. Ikdienā, bērēs un mirušo piemiņas dienās ubagiem izdalītās veltes var līdzēt „nabaga dvēselēm”, kas atrodas šķīstītavā. Vēl jo vairāk, pastāvēja uzskats, ka apģērbu un jebkuru citu lietu, ko atdod nabagajiem, mirušais var saņemt viņšaulē.¹¹⁶⁷ Šādi priekšstati parādās arī latviešu pasakās un teikās.¹¹⁶⁸ Ubagu mielošana Latvijas teritorijā vairākkārt minēta 17., 18. gs. rakstītajos avotos.¹¹⁶⁹ Augusts Hupels 1781. g. rakstījis, ka daži domā, ka mirušo dvēseles ātrāk netiek pie miera, kamēr baznīcā par viņām nav Dievs pielūgts

¹¹⁶⁴ Dinzlacher P. Europäische Mentalitätsgeschichte. – Stuttgart, 1993. – S. 168., 169., 172., 173; Angenendt A. Heilige und Reliquien: die Geschichte ihres Kultes vom frühen Christentum bis zur Gegenwart. – München, 1997. – S. 102. – 115.

¹¹⁶⁵ Lecoutex C. Geschichte der Gespenster und Wiedergänger im Mittelalter. – Köln, Wien, 1987. – 306 s; Grabmayer J. Zwischen Diesseits und Jenseits. Oberrheinische Chroniken als Quellen zur Kulturgeschichte des späten Mittelalters. – Köln Weimar Wien, 1999. – S. 133. - 143; Straubergs K. Latviešu buramie vārdi I daļa. – R., 1939 – 467 lpp.; Straubergs K. Latviešu buramie vārdi II daļa. – R., 1941. – 828 lpp.

¹¹⁶⁶ Dinzlacher P. Europäische Mentalitätsgeschichte. – Stuttgart, 1993. – S. 288. – 290; Lecoutex C. Geschichte der Gespenster und Wiedergänger im Mittelalter. – Köln, Wien, 1987. – S. 165. Straubergs K. Latviešu buramie vārdi II daļa. – R., 1941. – 538. lpp.

¹¹⁶⁷ Dinzlacher P. „Verba hec tam mistica ex ore tam ydiote glebonis” Selbstaussagen der Volkes über seinen Glauben – unter besonderer Berücksichtigung der Offenbarungsliteratur und der Vision Gottschalks // Quellen und Forschungen aus dem Gebiet der Geschichte. Volksreligion im hohem und späten Mittelalter. – Paderborn, München, Wien, Zürich, 1990. – Heft 13. – S. 82., 83.

¹¹⁶⁸ Reiz dzīvoja skops puisis, kas bija sakrājis daudz naudas, bet tomēr mērdējās badā un arī nabagiem nekā neatmeta. Viņš reiz nomiris un aizgājis viņā dzīvē un izsaucies: „Kur mans naudas pods!” Tie kas tur bija, ielika naudu sietā, no kura izkrita tikai viens vērdušs, ko no pārskatīšanās viņš bija kādam nabagam iedevis. Šmits P. Latviešu pasakas un teikas. – R., 1936. – XIV – sēj., - 356. lpp.

¹¹⁶⁹ Bregžis K. Baznīcu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 47., 62., 99., 112. u.c. lpp. Straubergs I. Alūksnes mācītāja Dāvida Celaka ziņojums konsistorijai par latviešu bērnu paražām 1664. g. // SM. – R., 1936. – II daļa. – 122. lpp.

un baznīcas nabagiem nav pasniegtas dāvanas.¹¹⁷⁰ Vienlaicīgi un agrāk visai bieži atzīmēta arī pārtikas ziedošana, dvēseļu mielošana kapsētās un sētās, kas tika rīkota bērēs un mirušo piemiņas dienās.¹¹⁷¹ Pārtikas ziedošana un atstāšana apbedījumu vietās netika apkarota ortodoksālajā baznīcā. Savukārt latīņu rita (katoļu) baznīcas nostāja šajā ziņā bija kategoriska. Sākot ar 4. gs. baznīcas tēvi iestājās pret bērņu mielastu noturēšanu, bet atbalstīja ubagu mielošanu.¹¹⁷² Neskatoties uz to, mielasts kā vienojošs simbols saglabājas viduslaiku kooperatīvajā sabiedrībā (cunftēs, ģildēs) un šaurākā – ģimenes lokā.¹¹⁷³ Piemēram, Rīgas latviešu nastu nesēju brālības 1450. gada statūtos norādīts, ka kārtējie mielasti jārīko katru svētku dienu, lai šīs ģildes mirušos biedrus varētu pavadīt ar vigiliām (nakts dievkalpojumiem), dvēseles aizlūgumiem un upuriem.¹¹⁷⁴ Rūpes par mirušajiem bija jāuzņemas tuvākajiem radniekiem vai korporatīvajām struktūrām. Ar to izskaidrojama atsevišķu vikāriju dibināšana un altāru ierīkošana pilsētu draudžu baznīcās. Lauku novados rūpes par mirušajiem varēja saglabāties arhaiskākā veidā ar pārtikas ziedojumiem kapsētās un pie kapelām, kas atradās tuvāko radnieku dzīvesvietu (ciemu un sētu) tuvumā.

Vēlme mirušos apglabāt dzīvesvietu tuvumā, nevis pie baznīcām ierīkotajās kapsētās liek domāt, ka Livonijas lauku iedzīvotāju izpratne par dzīvo un mirušo saistību pastāvējusi šaurākā nevis visaptverošā nozīmē. Radniecības princips dominējis pār universālo priekšstatu – svēto sadraudzību.¹¹⁷⁵ Apstiprinājums šim pieņēmumam rodams Livonijas perioda un vēlāku laiku rakstītajos avotos.¹¹⁷⁶ Acīmredzot šī īpatnība skaidrojama ar teritoriāli plašajām draudzēm, kas izveidojās Livonijā un pastāvēja arī vēlāk. Rietumeiropas zemēs draudžu tīkls bija ievērojami intensīvāks, kādēļ draudze aptvēra nelielu teritoriju ar mazāku atsevišķu ciemu kopienu skaitu. Draudzei Rietumeiropā bija lielāka vienojošā nozīme. Iespējams, ka

¹¹⁷⁰ Šmits P. Latviešu tautas ticējumi I. – R., 1940. – 383. lpp.

¹¹⁷¹ Jāatzīmē, ka abas tradīcijas ubagu mielošana un pārtikas ziedošana bija saplūdušas. Vidzemes baznīcu 17., 18. gs. vizitāciju protokolos vairākkārt norādīts, ka mirušo mielasti rīkoti visu svēto dienā. Bregžis K. Baznīcu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 47., 62., 106., 128. lpp.

¹¹⁷² Oexle O., G. Mahl und Spende im mittelalterlichen Totenkult //Frühmittelalterliche Studien. – Berlin, Newyork, 1984. – S. 408., 409.

¹¹⁷³ Oexle O., G. Mahl und Spende im mittelalterlichen Totenkult //Frühmittelalterliche Studien. – Berlin, Newyork, 1984. – S. 409. – 413., 415. – 420. Angenendt A. Heilige und Reliquien: die Geschichte ihres Kultes vom frühen Christentum bis zur Gegenwart. – München, 1997. – S. 112. Löffler P. Studien zum Totenbrauchtum in den Gilden, Bruderschaften und Nachbarschaften Westfalens vom Ende des 15. bis zum Ende des 19. Jh. // Forschungen zur Volkskunde begründet von Georg Schreiber. – Münster, 1975. – Heft, 47. – S. 247. – 291.

¹¹⁷⁴ Stieda W., Mettig C. Schragen der Gilden und Aemter der Stadt Riga bis 1621. – R., 1896. – S. 414.

¹¹⁷⁵ Valk H. Rural cemeteries of southern Estonia 1225 – 1800 AD. – Visby-Tartu, 2001. – P.100; Adamovičs L. Vidzemes baznīca un latviešu zemnieks 170 – 1740. – R., 1933. – 460., 486. lpp.

¹¹⁷⁶ LUB1. – Bd.VII – Doc. Nr. 690, 19; Bregžis K. Baznīcu vizitācijas protokoli. R., 1931. – 136 lpp. Dāvida Gergkes 1587. gada ziņojumā par baznīcas stāvokli Grobiņas novadā norādīts, ka Liepājas draudzes nevācu iedzīvotāji savus mirušos apbedī vecās baznīcas vietā, jo viņi vēlas būt apglabāti tur, kur atrodas viņu senči. Seraphim A. David Gergkes Bericht über das Kirchenwesen im Grobinschen Kreise (der damals im Pfandbesitze des Markgrafen Georg Friedrich von Brandenburg war) an Markgraf Georg Friedrich von Brandenburg, Administrator von Preußen, d.20. Juli 1587 //Sb. Kurl. 1896. – Mitau, 1897. – S. 45.

Livonijā līdzīga loma bija pagastu un muižu novadiem.¹¹⁷⁷ Neskatoties uz draudzes universālo raksturu, tomēr arī Rietumeiropā apglabājot mirušos radniecības princips netika ignorēts.¹¹⁷⁸ To neizslēdza arī kanoniskie likumi un baznīcu nolikumi.¹¹⁷⁹ Dzimtu kapu ierīkošana baznīcās un vēlāk ārpus tām vairāk bija raksturīga augstāko sabiedrības aprindu pārstāvju vidū. Šādas kapu vietas Latvijas teritorijā veidojuši svešautieši un acīmredzot pēc līdzīgiem principiem tādas pastāvējušas arī vietējiem iedzīvotājiem.¹¹⁸⁰

Spriežot pēc Vidzemes 17., 18. gs. baznīcu vizitāciju protokoliem, pie baznīcām galvenokārt apglabāti tuvākās apkārtnes iedzīvotāji, savukārt attālākajos novados mirušo apbedīšana turpināta dzīvesvietu tuvumā agrāk ierīkotajās kapelās vai citās no jauna izraudzītās vietās.¹¹⁸¹ Izvairīšanās no mirušo apbedīšanas pie baznīcām daļēji varētu būt skaidrojama ar izmaiņām teoloģiskajā mācībā, kas sekoja pēc reformācijas un nebija savietojama ar katoļu baznīcas koncepciju un arī senāko ticējumu slāni. Latvijas lauku iedzīvotājiem, kas 17., 18. gs. vēl atradās katolisko un nekristīgo tradīciju iespaidā, nebija pieņemama luterāņu baznīcas izpratne par mirušajiem un svēto kultu. Iespējams, ka vietējie iedzīvotāji nevarēja atrast pamatojamu nepieciešamībai mirušos apglabāt pie baznīcām ierīkotajās kapsētās, ja šeit vairs neatradās svēto relikvijas un netika noturēti aizlūgumi par mirušo dvēselēm. Saskaņā ar protestantu mācību ikviena cilvēka aizkapa dzīves liktenis tiek izšķirts, iestājoties nāvei. To nespēj mainīt dievkalpojumi, aizlūgumi un ziedojumi. Mirušā cilvēka dvēselei pastāv divas iespējas – vai nu tā nokļūst debesīs, vai ellē. Tādēļ nav nepieciešami aizlūgumi par mirušo dvēselēm šķīstītavā un ar to saistītā ziedojumu vākšana, atsevišķiem svētajiem veltītu altāru un kapelu uzturēšana, ubagu mielošana u.c. Mirušo likteni nespēj mainīt dzīvie. Mirušo un dzīvo sfēras ir šķirtas, un starp tām nepastāv abpusēja saikne.¹¹⁸² Vietējie iedzīvotāju vidū acīmredzot šāda nostāja bija sveša un nepieņemama, kas, protams, neveicināja mirušo apbedīšanas koncentrēšanu pie draudžu baznīcām ierīkotajās kapsētās. Tāpat 16. – 18. gs. vairs nepastāvēja vienprātība jautājumā arī par kapsētas statusu.

¹¹⁷⁷ Vidzemes baznīcu 17., 18. gs. vizitāciju protokols atrodams norādes, ka katram pagastam ir bijusi sava apbedīšanas vieta. Tāpat, kapelu vietas bieži minētas pie muižām. Bregžis K. Baznīcu vizitācijas protokoli. R., 1931. – 136 lpp. Baltazars Rusovs 1584. gadā publicētajā Livonijas hronikā norādījis, ka bija muižnieki, kuri gribēdami glābt savu zemnieku dvēseles, turējuši savās muižās uz sava rēķina mācītājus, nevācu valodas pratējus. Baltazars Rusovs Livonijas Kronika / tulkojis Cand. Hist. Ed. Veispals. – R., 1926. – 65. lpp.

¹¹⁷⁸ Derwein H. Geschichte des Christlichen Friedhofs in Deutschland. – Frankfurt am Main, 1931. – S. 139. – 149.

¹¹⁷⁹ Lex P. Das kirschliche Begräbnisrecht (historisch – kanonisch dargestellt). – Regensburg, 1904. – S. 35. – 44; Grün H. Der deutsche Friedhof im 16. Jahrhundert // Hessische Blätter für Volkskunde. – Sissen, 1926. – Bd. XXIV. S. 76., 77.

¹¹⁸⁰ Sehling E. Die evangelischen Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts. – Leipzig, 1913. – Bd. 5. – S. 104., 105; Agenda ministrorum ecclesiae evangelicae in districtu Piltinensi. – Königsberg, 1756. – S. 46., 47; Pētersone P. Rīgas Doma baznīcas tiesu protokolu grāmatas – vēstures avots // Latvijas arhīvs. – R., 2001. – Nr. 4. – 27., 28. lpp. u.c.

¹¹⁸¹ Piemēram, 1640. un 1641. gada Madlienā un Piebalgas draudzes baznīcu vizitāciju protokolos norādīts, ka tikai tie, kas dzīvo baznīcas tuvumā, mirušos apbedī kapsētā (Kirchhof bergaben), no draudzes attālākos novados mirušie tiek guldīti bez mācītāja ziņas. Mannhardt W. Letto – preussische Götterlehre. – R., 1936. – S. 500.

¹¹⁸² Hemnics M. Enhiridions. Kristīgās mācības rokasgrāmata. – ASV, 2000. – 142. – 145., 151. – 155. lpp.

Pēc Mārtaņa Lutera ieskatiem, kapsētai vajadzēja būt klusai, estētiskai pārdomu vietai, šķirtai no ikdienas rosības un dzīvesvietām.¹¹⁸³ Saskaņā ar reformatoru teoloģisko mācību nebija aktuāla mirušo apbedīšana baznīcās un pie tām. Vairs netika saskatīta atšķirība, vai mirušais tiek apglabāts iesvētītā zemē vai klajā laukā.¹¹⁸⁴ Praksē tomēr kapsētu saistība ar dzīvesvietām un baznīcām luterāņu zemēs saglabājās, kaut ideoloģiski tā bija sarauta. Viduslaiku tradīciju iespaidā līdz pat 18./19. gs. mijai mirušos daudzviet turpināja apglabāt baznīcās un pie tām.¹¹⁸⁵ Latvijas teritorijā šī tradīcija nebija iedzīvināta un konsekventi netika ievērota jau viduslaikos. Pēc reformācijas minēto iemeslu dēļ panākt mirušo apbedīšanu pie baznīcām bija daudz grūtāk.

Vairāki arhaiski elementi, kā apbedīšana apģērbā, ar kapa piedevām, dzīvesvietu tuvumā, mirušo mielošana u.c., Latvijas teritorijā un daudzviet citur varēja saglabāties un transformēties viduslaiku reliģisko priekšstatu iespaidā. To sekmēja iepriekš minētie uzskati, kas pēc būtības bija radniecīgi un universāli reliģiskie priekšstati. Vēlo viduslaiku pietāte un rūpes par mirušajiem nodrošināja sinkrētisku pasaules skatījuma veidošanos, kura noturība atspoguļojas 14. – 18. gs. apbedīšanas tradīcijās.

¹¹⁸³ D. Martin Luthers Werke. – Weimar, 1901. – Bd. 23. – S. 375.

¹¹⁸⁴ Koslofsky C. Die Trennung der Lebenden von den Toten: Friedhofverlegungen und die Reformation in Leipzig, 1536 // Memoria als Kultur. – Göttingen, 1995. – S. 344.

¹¹⁸⁵ Bauer Fr. Von Tod und Bestattung in Alter und Neuer Zeit // Historische Zeitschrift. – München, 1992. – Bd. 254. – S. 6., 7; Grün H. Der deutsche Friedhof im 16. Jahrhundert // Hessische Blätter für Volkskunde. – Sissen, 1926. – Bd. XXIV. S. 64. – 97; Derwein H. Geschichte des Christlichen Friedhofs in Deutschland. – Frankfurt am Main, 1931. – S. 68. – 94., 101.

Secinājumi

Promocijas darbā analizēts arheoloģiski pētīto 14. – 18. gs. apbedīšanas vietu materiāls ar mērķi raksturot pamatiedzīvotāju garīgās dzīves norises pēc mūsdienu Latvijas teritorijas kristianizācijas. Viduslaiku un agro jauno laiku iedzīvotāju reliģiskās dzīves dažādi aspekti līdzšinējos pētījumos galvenokārt aplūkoti, pamatojoties uz rakstīto avotu un folkloras liecībām. Arheoloģiskais materiāls izmantots pastarpināti un fragmentāri, lai gan tas situāciju ļauj izvērtēt ievērojami objektīvāk un ilgākā laika posmā, sākot no nesenās pagātnes līdz pat aizvēsturei. Jāņem vērā, ka laikabiedri ne vienmēr centušies atainot pamatiedzīvotāju dzīves veidu objektīvā redzējumā. Bieži izmantoti pārspīlējumi un neadekvāti salīdzinājumi ar citu tautu mitoloģiju. Reformācijas un kontrreformācijas laikā, atbilstoši laikmeta nostādņēm, nosodīta pamatiedzīvotāju reliģiskās dzīves prakse, kas pastāvēja viduslaikos. Arheoloģiskie pētījumi apbedīšanas vietās šajā ziņā ļauj ielūkoties pagātnē un izvērtēt radušos situāciju. Izrakumos atsegti kapi un iegūtie novērojumi ir autentiski pagātnes liecinieki, kas gadsimtu gaitā nav mainījušies. Arheoloģiskais materiāls pilnīgi neatklāj mirušo apbedīšanas rituāla gaitu, tomēr tas ļauj spriest par atsevišķām normām, kas ievērotas, sagatavojot, izvadot un pieminot mirušos.

Periodu no 14. līdz 18. gs. nevar aplūkot monolīti. Izmaiņas apbedīšanas vietu materiālā var konstatēt katra gadsimta gaitā. Atsevišķi izdalāmas arī kopējas pazīmes, kas raksturo apskatāmā perioda apbedīšanas tradīcijas. Viduslaikos noformējas visas mūsdienu Latvijas teritorijas mērogā raksturīgs apbedīšanas veids, kas saglabājas arī vēlāk pēc reformācijas un kontrreformācijas. Sākot ar 15. gs. vidu, mirušos konsekventi sāk apglabāt skeletkapos. Austrumlatvijā mirušo kremāciju pārstāj praktizēt 13., 14. gs. gaitā, bet Rietumlatvijā (Kurzemē) ugunskapi izzūd 15. gs. pirmajā pusē. Kapu orientācijā nostabilizējas rietumu virziens, kas ievērots 93% apbedījumu. Senāku tradīciju noturība vērojama vienīgi Latgalē, kur līdz pat 17., 18. gs. dažviet saglabājas vīriešu un sieviešu diametrāli pretējā orientācija. Roku novietojumā 13. – 15. gs. dominē to kārtojums pāri viduklim, bet vēlāk biežāk sastopams to novietojums virs iegurņa un gar sāniem. Mirušie apglabāti dēļu zārkos, bluķa šķirstos un līķautā. Saglabājas tradīcija mirušos guldīt apģērbā un ar kapu piedevām, kas konstatētas aptuveni 50% apbedījumu. Ja sākotnēji senlietu klāsts vēl ir bagāts un krāšņs, tad vēlāk piedevu sortiments un skaits samazinās. Jauno laiku apbedījumos lielākoties sastopami apģērba piederumi (saktas, cilpiņas, āķīši, pogas) un monētas. Dažkārt mirušajiem ziedota pārtika, blakus apbedījumiem un kapsētu teritorijā noturēti bērnu mielasti un rīkotas mirušo atceres svinības. Periodā no 14. – 18. gs. mirušie apglabāti gan pie baznīcām ierīkotās kapsētās, gan ar tām tieši nesaistītās (lokālās)

apbedīšanas vietās. Pēdējās parasti atradušās dzīvesvietu tuvumā un ir saistāmas ar konkrētām apmetnēm (ciemiem, pagastiem, muižām un atsevišķām sētām). Lokālo apbedīšanas vietu vidū sastopamas arī īslaicīgi un epizodiski apbedīšanai izmantotas vietas, kā arī atsevišķi savrupapbedījumi, kur apglabāti kara, bada, sērgu apstākļos mirušie, kā arī laicīgās un garīgās varas sodītie cilvēki. Iesvētītā kapsētas zemē neklājās guldīt pagānus, ķecerus, ekskomunicētos, nekristītos bērnus, bezdievjus u.c. Šai nolūkā tika ierīkotas speciālas vietas vai arī tos apraka krustcelēs, soda un citās profānās vietās. Par baznīcas un laicīgās varas sodītajiem sabiedrības pārstāvjiem un tiem, kuriem bija liegta apbedīšana ierastā veidā, netieši liecina atsevišķi neparasti guldīti mirušie. Konkrētu informāciju par šo ļaužu kategorijām sniedz rakstītie avoti un folkloras materiāls. Teikās un pasakās ir minēti burvji, raganas, nekristīti bērni, pašnāvnieki u.c. „nelabā nāvē” mirušie, kas var kaitēt dzīvajiem. Šeit norādīts arī veids, kā ierobežot un novērst šo mirušo cilvēku ietekmi un darbību. To vidū atzīmēta mirušo guldīšana uz vēdera, kas, spriežot pēc arheoloģiski pētīto vēsturisko laiku apbedīšanas vietu materiāla, plašāk ieviešas, sākot ar 15., 16. gs. miju, kā arī atsevišķas viduslaiku un jauno laiku soda normas (sadedzināšana un galvas nociršana), kas folklorizējušās. Minētie piemēri liecina par izmaiņām mūsdienu Latvijas teritorijas viduslaiku un jauno laiku pamatiedzīvotāju reliģiskajos priekšstatos, ko lielā mērā ietekmēja garīgās un laicīgās varas noteiktās normas. Šajā laikā pamatiedzīvotāji nav veidojuši noslēgtu, inertu kopienu, bet gan to garīgajā un laicīgajā dzīvē pastāvējusi vietējās un rietumu kultūras mijiedarbība, kas uzskatāmi atspoguļojas arī apbedīšanas tradīcijās.

Tradicionāli par kristīgās ticības ietekmes pamatkritērijiem bērnu tradīcijās tiek pieņemta mirušo inhumācija, kapu orientācija rietumu virzienā, ar skatu vērstu virzienā uz austrumiem, apbedīšana līķautā bez kapu piedevām, mirušo guldīšana baznīcās un pie tām iesvētītās kapsētās. Latvijas gadījumā šīs pazīmes nav absolutizējamas un viennozīmīgi interpretējamas. Spriežot pēc vēsturisko laiku apbedīšanas vietās veiktajiem pētījumiem, vairākas kristīgā bērnu rituāla normas nostabilizējušās 15. gs. Šajā laikā par valdošo kļuva rietumu orientācija, mirušos apglabāja nesadedzinātā veidā, tie vairs netika guldīti uzkalniņu kapulaukos un žaļņikos, kuru izmantošana dažviet turpinājusies pēc 13. gs, bet par dominējošo apbedīšanas vietu kļuva kapsētas. Paralēli 14. – 18. gs. saglabājas no aizvēstures pārmantota tradīcija mirušos guldīt apgērbā un ar kapa piedevām. Tāpat mirušie konsekventi netika apglabāti pie baznīcām iesvētītās kapsētās, bet to apbedīšanai izmantoja citas vietas. Šajā ziņā būtiskas izmaiņas nav sekojušas pēc reformācijas un kontrreformācijas. Mirušo apbedīšana lokālās apbedīšanas vietās un ar kapu piedevām saglabājās arī jaunajos laikos. Līdzīga aina vērojama, salīdzinot baznīcu kapsētas un ar tām tieši nesaistītās apbedīšanas vietas. Piemēram, apbedījumi apgērbā un ar kapu piedevām sastopami abās 14. – 18. gs. apbedīšanas vietu grupās. Šo praksi nevar skaidrot tikai ar pagānu tradīciju. Pēc

kanoniskajiem likumiem baznīcās un pie tām pagānus nevarēja apglabāt, līdz ar to apbedījumi ar kapu piedevām nav izmantojami par drošu kritēriju reliģiskās piederības noteikšanai. Tāpat viennozīmīgi nav izšķirams apbedīšanas vietu statuss. Ja kapsēta neatrodas pie draudzes baznīcas, tas nebūt nenozīmē, ka tā ir nelegāla. Domājams, ka sankcionētas apbedīšanas vietas blakus baznīcām, kapelām un krustiem varēja atrasties pagastu, muižu un ciemu teritorijā. Nereti par apbedīšanas vietu raksturu liecina arheoloģisko pētījumu gaitā konstatētās pazīmes. Piemēram, mirušo guldīšana rindās, kārtās, vairākus gadsimtus ilgā laika posmā u.c., norāda, ka daudzās lokālajās apbedīšanas vietās apbedīšana noritējusi līdzīgi kā pie baznīcām ierīkotajās kapsētās. Domājams, ka, izņemot Vidzemi, kur lokālo apbedīšanas vietu izmantošana 17., 18. gs. gaitā tika ievērojami ierobežota, pārējos mūsdienu Latvijas vēsturiskajos novados mirušo apbedīšana ar draudžu baznīcām tieši nesaistītās vietās tika pieļauta. Par to liecina tradīcija ierīkot ciemu kapsētas un dzimtu kapus, kas daudzviet saglabājusies līdz pat mūsdienām.

Atsevišķu apbedīšanas normu ilgstoša noturība lauku novados, domājams, skaidrojama ar vietējo iedzīvotāju reliģiskās dzīves sinkrētisko raksturu, kas Livonijā veidojās viduslaikos un saglabājās vēlākajos gadsimtos. Mūsdienu Latvijas teritorijas pamatiedzīvotāji ar kristīgo mācību par nāvi un aizkapa dzīvi iepazīs salīdzinoši vēlu, laikā, kad pārējā Eiropā izpratne par „pēdējām lietām” jau bija paspējusi nostabilizēties. Jānorāda, ka arī citās Eiropas zemēs pēc kristianizācijas uzreiz nesevoja tūlītējas izmaiņas. Daudzviet, tas bija ilgstošs process, kur būtisku lomu spēlēja laicīgās varas un baznīcas vadības aktīva iesaistīšanās garīgās dzīves norisēs. Vairāki arhaiski elementi – apbedīšana apģērbā ar kapu piedevām, dzīvesvietu tuvumā, mirušo mielošana u.c. – Latvijas teritorijā un tuvākajās kaimiņu zemēs varēja saglabāties un transformēties viduslaiku reliģisko priekšstatu iespaidā. Daļēji to noteica katoļu baznīcas mācība par nāvi, mirušajiem, pēcnāves dzīvi u.c. Piemēram, priekšlaicīgi, nelāgos apstākļos mirušo demonizēšana, rūpes par mirušajiem, to uzlūkošana par pilntiesīgiem sabiedrības locekļiem pēc būtības bija universāli un radniecīgi reliģiskie priekšstati, kas netieši sekmēja jauktu uzskatu saglabāšanos. Vēlo viduslaiku pietāte un rūpes par mirušajiem nodrošināja sinkrētisku pasaules skatījuma veidošanos, kura noturība atspoguļojas 14. – 18. gs. apbedīšanas tradīcijās. Apbedīšana ar kapu piedevām un ar baznīcām tieši nesaistītās vietās uzlūkojamas par lokālām īpatnībām, kas pastāvējušas arī tuvākajās kaimiņu zemēs – Lietuvā, Igaunijā, bijušajā Prūsijā. Acīmredzot, situāciju Baltijā, nevar tieši salīdzināt ar Centrāl- un Rietumeiropu, kā arī par absolūtiem pieņemt visus šeit reliģiskās dzīves izpētē izmantotos kritērijus. Kristianizācijas gaita un priekšnosacījumi bija atšķirīgi dažādu tautu un zemju vidū. Kristīgā baznīca veidojās un attīstījās uz iepriekšējās reliģisko priekšstatu bāzes, katrā reģionā saglabājot arī savas īpatnības.

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE

Vitolds Muižnieks

**ARHEOLOGISKĀS LIECĪBAS
PAR 14.-18.GS. APBEDĪŠANAS TRADĪCIJĀM
LATVIJAS TERITORIJĀ**

Promocijas darba pielikumi

II daļa

Zinātniskais vadītājs
Dr. hist. asoc. prof. A. VIJUPS

Rīga, 2011

Izmantoto avotu un literatūras saraksts

Darbā izmantotie saīsinājumi

- AE – Arheoloģija un Etnogrāfija (I – XXIV). – R., 1957 – 1210.
- AP – Arheologu pētījumi Latvijā. – R., 2000. – 2008.
- ASM – Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu, antropologu un etnogrāfu ... gada pētījumu rezultātiem – R., 1972 – 1998.
- LGU – Livländische Güterurkunden (I – II). – R., 1908., 1923.
- LNVM AA – Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Arheoloģijas departamenta arhīva materiāli.
- LPSR ZAV – Latvijas PSR zinātņu akadēmijas vēstis. – R., 1946. – 1990.
- LUB1 – Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch. Hrsg. von F. Bunge und H. Hildebrand Bd. I – XII. – Riga; Reval; Moskau, 1853 – 1910.
- LUB2 – Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch. Hrsg. von L. Arbusow, H. Hildebrand, P. Schwartz. Bd. 1–3. – Riga; Moskau, 1900 – 1914.
- LU LVI – Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta arheoloģisko materiālu krātuve.
- LVIŽ – Latvijas Vēstures institūta žurnāls. – R., 1991.
- RT – Referātu tēzes zinātniskajai sesijai, veltītai ... arheoloģiskajiem izrakumiem un etnogrāfiskai ekspedīcijai Latvijas PSR teritorijā. – R., 1959. – 1971.
- Sb. GEG – Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1861. – 1938. – Dorpot, 1861. – 1940.
- Sb. Kurl – Sitzungsberichte Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst aus den Jahren 1850 – 1935./1936. – Mitau; Riga, 1850. – 1937.
- Sb. Rig – Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus den Jahren 1873. – 1934. – Riga, 1874. – 1936.
- SM – Senatne un Māksla. – R., 1936. – 1940.
- VKPAI PDC – Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Pieminekļu dokumentācijas centra arhīvs.

Nepublicētie avoti

- 1) Apals J. Pārskats par 1965. g. arheoloģiskajiem izrakumiem Jaungulbenes Ušuru kara kapos un Zviedru kapos. – LU LVI 161
- 2) Apals J. Pārskats par 1970. g. arheoloģiskajiem izrakumiem Vecpiebalgas Purgaiļu kapsētā. – LU LVI 227
- 3) Apals J., Apala Z. Pārskats par 1976. g. pārbaudes izrakumiem Straupes Baukalna kapsētā. – LU LVI 932
- 4) Asaris J. Pārskats par 1985. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Saldus raj., Vadakstes c./p. Priedīšu senkapos – LU LVI 535
- 5) Asaris J. Pārskats par 1989. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Talsu rajona Lībagu c.p. Sārāju senkapos – LNVM AA 584
- 6) Ašeradens V. Pārskats par izrakumiem Ozolmuižas “Kalējkalnā” 1918. g. – LNVM AA 92
- 7) Auzāne A. Ziņojums par Valgales Veģu senkapu apsekošanu 1939. g. – LNVM AA 193
- 8) Atgāzis M. Pārskats par izrakumiem Jēkabpils raj., Sēlpils c. Spietiņu 1. uzkalniņā 1961.g. – LU LVI 95
- 9) Atgāzis M. Ziņojums par Talsu Vilkmuižas senkapu apsekošanu 1961.g. (glabājas LNVM arhīvā)
- 10) Atgāzis M. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Tērvetes sanatorijas un Sapņu kapsētā 1975. gadā – LU LVI 321
- 11) Auciema centra senkapi (ZLU Zviedru kapi) Cēsu raj., Raiskuma pag. – VKPAI PDC 32.841/8472 – 6 I
- 12) Bakmanis G. Piezīmes par izrakumiem Jaunpiebalgā un Pālē. – LNVM AA 23
- 13) Balodis F. Pārskats par izrakumiem Sabiles Krievu kapos un Tojātos 1928. gadā – LNVM AA 109
- 14) Berga T. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Ormaņkalna kapsētā 1982. gadā – LU LVI 473
- 15) Berga T. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Augustinišķos 1984. gadā. – LU LVI 514
- 16) Berga T. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Augustinišķos 1985. g. – LU LVI 536
- 17) Berga T. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Slutišķos 1986. g. – LU LVI 563
- 18) Berga T. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Slutišķos 1987. g. – LU LVI 596
- 19) Bernāte I. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Rogu viduslaiku kapsētā 1993. g. Ogres raj., Krapes pag. – LU LVI 844
- 20) Brežgo B. Ziņojums par J.Tomaševiča izrakumiem Jaunlatgales par., Bērpils pag. Bonifacovas senkapos 1924. g. – LNVM AA 693

- 21) Brīvkalne E. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Rīgas Pētera baznīcas kapsētā 1945. g. – LNVM AA 446
- 22) Brīvkalne E. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Tērvetes kapulaukā 1953.g. – LU LVI 15
- 23) Ciglis J. Pārskats par arheoloģiskajiem uzraudzības darbiem Krimuldas baznīcā 1991. gadā. – LU LVI 791
- 24) Cimermane I. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Ogres raj. Puigās 1954. g. – LU LVI 24
- 25) Cimermane I. Pārskats par 1959.g. arheoloģiskajiem izrakumiem Alsungas Kalniņu kapulaukā – LNVM AA 372
- 26) Cimermane I. Pārskats par 1960.g. arheoloģiskajiem izrakumiem Alsungas Kalniņu kapulaukā – LNVM AA 629
- 27) Cimermane I. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Vilces Kalnalāteru kapulaukā 1966.g. – LNVM AA 377
- 28) Cimermane I. Pārskats par izrakumiem Krāslavas raj. Ezernieku c. p. Jurkovas senvietā 1967. gadā. – LNVM AA 359
- 29) Cimermane I. Pārskats par izrakumiem Krāslavas raj. Ezernieku c. p. Jurkovas senvietā 1968. gadā. – LNVM AA 360
- 30) Cimermane I. Pārskats par izrakumiem Valkas raj., Grundzāles c. Jaunbemberos 1971. g. – LU LVI 237
- 31) Cimermane I. Ziņojums par senkapu apsekošanu Jelgavas raj., Zaļenieku c./p. Kaijās 1972.g. – VKPAI DC 25598/6014 – 9I
- 32) Cimermane I. Pārskats par izrakumiem Valmieras raj., Zilākalnā 1973. g. – LNVM AA 630
- 33) Cimermane I. Pārskats par izrakumiem Valmieras raj., Rencēnu c.p. Zeltu kapulaukā 1974. g. – LU LVI 318
- 34) Daiga J., Atgāzis M. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Jēkabpils raj., Sēlpils c./p. Plāteru uzkalniņā 1961. un 1962. g. – LU LVI 98
- 35) Daiga J. Pārskats par izrakumiem Grobiņas uzkalniņu kapulaukā 1957. gadā – LU LVI 126
- 36) Daiga J. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Saldū 1958.g. – LU LVI 57
- 37) Daiga J. Pārskats par pārbaudes izrakumiem Jēkabpils raj., Sēlpils Sptietiņu – Plāteru mežā 1961. gadā – LU LVI 134
- 38) Daiga J. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Alūksnes raj., Annas c. Bundzēnu kapulaukā 1968. g. – LU LVI 206

- 39) Daiga J. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Ogres raj., Ankeršmitu kapsētā 1971. g. – LU LVI 251
- 40) Daiga J. Protokoli par 1973. g. izrakumiem Salaspils Lipšu kapulaukā. – LU LVI.
- 41) Daiga J. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Dobeles kapulaukā 1979. gadā – LU LVI 416
- 42) Daiga J. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Dobeles kapulaukā 1980. gadā – LU LVI 434
- 43) Daiga J. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Dobeles kapulaukā 1981. gadā – LU LVI 458
- 44) Daiga J. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Dobeles kapulaukā 1982. gadā – LU LVI 918
- 45) Eberth M., Lövis of Menar K. Ausgrabungen bei der Saikow – Hoflage unter FriedrichsWalde 1913. J. – LNVM AA 89.
- 46) Graudonis J. Pārskats par 1964.g. arheoloģiskajiem izrakumiem Balvu raj., Balvu ciema padomes Pērkones ciema Rijnieku “Kara kapos” – LNVM AA 454
- 47) Graudonis J. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Ikšķiles baznīcas kapos laika posmā no 1968. – 1973. g. – LU LVI 296
- 48) Gusāra A. 1928. gada ziņojums par Kapu kalnu Rīgas apr., Vidrižu pag. Upesleju jaunsaimniecībā. (glabājas LNVM Pieminēkļu Valdes arhīvā).
- 49) Ģinters V. Ziņojums par 1928.g. pārbaudes izrakumiem Bauskas apr., Mežotnes pag. Gala – Pielēnos (glabājas LNVM Pieminēkļu valdes arhīvā)
- 50) Ģinters V. Ziņojums par 1928.g. pārbaudes izrakumiem Bauskas apr., Mežotnes pag. Dumpjos un Diduļos (glabājas LNVM Pieminēkļu valdes arhīvā)
- 51) Ģinters V. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Jelgavas apr., Bukaišu pag. Mazgarbās 1932.g. – LNVM AA 121
- 52) Ģinters V. Pārskats par 1933.g. arheoloģiskajiem izrakumiem Bauskas apr., Codes pag., Plūdoņos un Jumpravmuižā – LNVM AA 145
- 53) Ģinters V. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Rīgas apriņķa Ādažu pag. Krustiņu kapsētā 1936. g. – LNVM AA 247
- 54) Jakobsosns F. Ziņojums par 1926. g. pārbaudes izrakumiem Madonas apr., Ļaudonas pag., Ķepšos (glabājas LNVM Pieminēkļu valdes arhīvā)
- 55) Jakobsosns F. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Aizputes apr., Lažas pag. Ilksumos 1927.g. – LNVM AA 33
- 56) Jakobsosns F. Ziņojums par 1926. g. pārbaudes izrakumiem Madonas apr., Mārcienas pag., Paleskalna mājās (glabājas LNVM Pieminēkļu valdes arhīvā)

- 57) Jakobsosns F. Ziņojums par 1927. g. pārbaudes izrakaumiem Madonas apr., Viesienas pag., Kalnadzīšļos (glabājas LNVM Piemienkļu valdes arhīvā)
- 58) Jakobsosns F. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Madonas apr. Ļaudonas pag. Siliešu senkapos 1927. g. – LNVM AA 103
- 59) Jakobsosns F. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Madonas apr. Mētrienas pag. Zviedrukalnā 1927. g. – LNVM AA 104
- 60) Jakobsosns F. Pārskats par izrakumiem Madonas apr., Viesienas pag. Sāruma Tropelēs 1927.g. – LNVM AA 146
- 61) Jakobsons F. Pārskats par izrakumiem Valmieras apr. Svētciena pag. Priecumos 1929. g. – LNVM AA 36
- 62) Jaunzems J. Pārskats par pārbaudes izrakumiem Matkules pag. Plattāvu mājās 1931.g. – LNVM AA 1029
- 63) Kalnapeļņu viduslaiku kapsēta. – VKPAI DC 37. 808 – 2 I
- 64) Karnups A. Pārskats par senvietas apzināšanu Ventspilī kazarmu būves vietā 1940. gadā. – LNVM AA 273
- 65) Kāpurkalna senkapi (Ievu kalniņš, Kapu kalns). – VKPAI DC 2604/6389-6 I.
- 66) Klepere D. Pārskats par izrakumiem Jaunkandavas senkapos 1967. gadā. – LU LVI 203
- 67) Klepere D. Pārskats par 1970.g. arheoloģiskajiem izrakumiem Rīgas raj. Krimuldas “Annas kalna” kapsētā. – LU LVI 228
- 68) Klepere D. Pārskats par izrakumiem Turaidas Baznīckalnā 1971. g. – LU LVI 252
- 69) Krieviņš J. Pārskats par 1921.g. izrakumiem Aizputes apr., Cīravas pag. Bučās – LNVM AA 518
- 70) Lenču viduslaiku kapsēta (Cēsu raj., Raiskuma pag.) – VKPAI DC 5473 I.
- 71) Lielvārdes baznīcas viduslaiku kapsēta. – VKPAI DC 39. 058 – 2 I.
- 72) Liepas viduslaiku kapsēta (Cēsu raj., Liepas pag.). – VKPAI DC 30. 986/7534 I
- 73) Loze I. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Smaudžu kapulaukā 1973. gadā. – LU LVI 285
- 74) Loze I. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Smaudžu kapulaukā 1974. gadā. – LU LVI 781
- 75) Lūsēns M. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Ances centra senkapos 1991. gadā – LU LVI 797
- 76) Lūsēns M. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Ances centra senkapos 1992. gadā – LU LVI 830
- 77) Lūsēns M. Pāsktas par 1999. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Ventspils raj., Popes pag. Lazdu senkapos – VKPAI DC 53940 – 80I

- 78) Lūsēns M. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Madlienas baznīcas kapsētā 2004. g. – LNVM AA 847
- 79) Malvess R. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Ikšķiles kapsētā 1961. g. – LNVM AA 395.
- 80) Mugurēvičs Ē. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Jaunplatones kapulaukā 1958.g. – LU LVI 31
- 81) Mugurēvičs Ē. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Mārtiņsalas baznīcā 1967. g. – LU LVI 170
- 82) Mugurēvičs Ē. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Mārtiņsalas baznīcā 1968./69. g. – LU LVI 217
- 83) Mugurēvičs Ē. Arheoloģiskie izrakumi Mārtiņsalas kapsētā 1971. g. – LU LVI 243
- 84) Mugurēvičs Ē. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Mārtiņsalas kapsētā 1972. g. – LU LVI 273
- 85) Mugurēvičs Ē. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Mārtiņsalas kapsētā 1973. g. – LU LVI 297
- 86) Mugurēvičs Ē. Pārskats par arheoloģisko pieminekļu apzināšanu Grīņu dabas rezervāta apkārtnē 1979.g. – LU LVI 409
- 87) Muižnieks V. Pārskats par 2004. gada arheoloģisko pieminekļu apzināšanas ekspedīciju Kurzemē – LU LVI 1172
- 88) Nore A. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Madonas apriņķa Kārdabas pag. Grantskalnu kapulaukā 1921. g. un 1922. g. – LNVM AA 96
- 89) Nore A. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Madonas apriņķa Jaungulbenes pag. Ušuros (Silabričos) 1922. g. – LNVM AA 97
- 90) Ošs K. Pārskats par izrakumiem Madonas apr. Tirzas pag. Zvanulejās 1938. g. – LNVM AA 240
- 91) Ošs K. Pārskats par izrakumiem Daugavpils apr. Višķu pag. Ubodišķos 1938. g. – LNVM AA 216
- 92) Ošs K. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Bauskas apr., Bārbeles pag. Straumaņos 1938.g. – LNVM AA 176
- 93) Ošs K. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Aizputes apr., Aizputes pag. Dzintarkalnos 1938.g. – LNVM AA 180
- 94) Ošs K. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Bauskas apriņķa, Ceraukstes pagasta Podiņu kapsētā 1938., 1939. gadā – LNVM AA 177, 178
- 95) Ošs K. Pārskats par izrakumiem Rēzeknes c. p. Silajāņu pag. “Jānsalās” 1939. g. – LNVM AA 140

- 96) Ošs K. Ziņojums par arheoloģiskajiem izrakumiem Madonas apriņķa, Viesienas pagasta Kučuru "Egles kalniņā" 1939. gadā. – LNVM AA 239
- 97) Ošs K. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Rīgas apriņķa Pļaviņu pagasta Kalnapeļņu kapsētā 1940. g. – LNVM AA 202
- 98) Ošs K. Pārskats par izrakumiem Madonas apr. Mārcienas pag. Asmās 1940. g. – LNVM AA 236
- 99) Ošs K. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Madonas raj., Kārdzabas pag. Grantskalnu senkapos 1940. g. – LNVM AA 235
- 100) Ozola K. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Latgaļu 12. – 13. gs, uzkalniņu kapulaukā Gaujienas rajonā, Abrupes ciemā pie Jaunpiebalgas kapsētas 1954. g. – LNVM AA 327
- 101) Ozola K. Pārskats par arheoloģiskajiem aizsardzības izrakumiem latgaļu kapulaukā pie Jaunpiebalgas kapsētas 1960. g. – LNVM AA 330
- 102) Pelda K. Ziņojums par kapsētas apsekošanu Limbažu raj., Katvaru c.p. 1973.g. (Glabājas LNVM arhīvā)
- 103) Purpētere N. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Buskas apr., Svitenes pag. Putniņos 1939.g. – LNVM AA 184
- 104) Riekstiņš H. Ziņojums par arheoloģisko uzraudzību pie Siguldas baznīcas 1928.g. (Glabājas LNVM Pieminekļu valdes arhīvā)
- 105) Riekstiņš H. Ziņojums par senkapu apsekošanu Vidzmuižas pag. Vāveru sādžā 1929. g. (Galbājas LNVM Pieminekļu valdes arhīvā)
- 106) Riekstiņš H. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Jelgavas apr., Zaļenieku pag. Zaļā muižā 1930.g. – LNVM AA 114
- 107) Riekstiņš H., Jaunzems J. Pārskats par 1931. g. aizsardzības izrakumiem Zaubes pag. Bērmuižas kapsētā. – LNVM AA 136
- 108) Riekstiņš H. Pārskats par izrakumiem Abrenes apr. Baltinavas pag. Puncuļevas Aizelkšņos 1931. gadā. – LNVM AA 221^b
- 109) Riekstiņš H., Šnore E. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Ludzas apr. Nautrēnu pag. Smiltaines kapulaukā 1933., 1935. g. – LNVM AA 204
- 110) Riekstiņš H. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Rīgas apr. Madlienas pag. Madlienā 1938. gadā. – LNVM AA 264
- 111) Rītums R. Pārskats par 1995. gada arheoloģiskajiem pārbaudes izrakumiem Liepājas vecajos kapos, Liepājā, Kaiju ielā – VKPAI DC 46681 - I
- 112) Rubeņu viduslaiku kapsēta (Cēsu raj., Priekuļu pag.) – VKPAI DC 39.732–6 I.
- 113) Rubulis K. Ziņojums par 1921.g. izrakumiem Kuldīgas apr., Padures muižas mežā, netālu no Padures pag. skolas – LNVM AA 520

- 114) Rubulis K. Ziņojums par 1921.g. izrakumiem Kuldīgas apr., Īvandes pag. Lielīvandes muižā – LNVM AA 521
- 115) Rubulis K. Ziņojums par pārbaudes izrakumiem Liepājas apr., Purmsātes pag. Priednieku pusmuižas tuvumā 1925.g. (glabājas LNVM Pieminekļu valdes arhīvā)
- 116) Ruša M. Pārskats par Saldus Sv. Jāņa baznīcas kapeņu apsekošanu 1995. gadā – LU LVI 888
- 117) Siatkovskis J. Pārskats par aizsardzības izrakumiem Pāvulkalna viduslaiku kapsētā 1983. g. – VKPAI DC 23. 909/5724 – 162 I.
- 118) Siatkovskis J. Pārskats par aizsardzības izrakumiem Pāvulkalna viduslaiku kapsētā 1985. g. – VKPAI DC 26. 557/6562 - 193 I.
- 119) Siatkovskis J. Pārskats par aizsardzības izrakumiem Pāvulkalna viduslaiku kapsētā 1986. g. – VKPAI DC 32. 780/7977 – 136 I.
- 120) Skābumu Viduslaiku kapsēta (Valmieras raj., Rencēnu pag.) – VKPAI DC 23043/5444 – 4 I
- 121) Spirģis R. Pārskats par Daugavas lejteces arheoloģisko pieminekļu apzināšanu 2003. gadā – LNVM AA 791
- 122) Sudmalis J. Ziņojums par izrakumiem Liepājas apr., Embūtes pag. Kapiņu kalnā 1920.g. (glabājas LNVM Pieminekļu valdes arhīvā)
- 123) Sudmalis J. Ziņojums par senkapiem Liepājas raj., Rucavas c./p. Dzintarniekos 1949.g. (glabājas LNVM arhīvā)
- 124) Stepīņa P. 1938. gada ziņojums par senlietu atradumiem Jelgavas apr., Zaļenieku pag. Ķēķu mājās. (Glabājas LNVM PV arhīvā).
- 125) Stepīņa P. 1944. gada ziņojums Pieminekļu Valdei (Glabājas LNVM PV arhīvā)
- 126) Stepīņš P. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Rīgas apr. Kastrānes pag. Skubiņu kapulaukā 1937. g. – LNVM AA 249
- 127) Stepīņš P. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Rīgas apr., Tomes pag. Tuntuļu vēsturisko laiku kapsētā 1938.g. – LNVM AA 259
- 128) Stepīņš P. Pārskats par izrakumiem Ludzas apr. Pildas pag. Pildas ezera krastā 1938. g. – LNVM AA 208
- 129) Stepīņš P. Pārskats par 1938. g. arheoloģiskajiem izrakumiem Valmieras apriņķa Kocēnu pag. Draņķu kapsētā. – LNVM AA 225
- 130) Stepīņš P. Pārskats par 1938. g. arheoloģiskajiem izrakumiem Aizputes apr., Kalvenes pag. Semuļos – LNVM AA 179
- 131) Stepīņš P. Ziņojums – pārskats par komandējumu uz Kuldīgas apr., Cieceres pag. Skautiem 1938.g. (glabājas LNVM Pieminekļu valdes arhīvā)

- 132) Stepiņš P. Pārskats par izrakumiem Daugavpils apr. Skaistas pag. Stirnas kapulaukā 1939. g. – LNVM AA 215
- 133) Stepiņš P. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Jelgavas apr., Rubas pag. Rūsīšu – Debešos 1938. un 1940. gadā – LNVM AA 280
- 134) Stepiņš P. Ziņojums par arheoloģiskās uzradzības darbiem Tukumā 1940.g. (glabājas LNVM Pieminekļu valdes arhīvā)
- 135) Stepiņš P. 1944. gada ziņojums Pieminekļu Valdei par izrakumiem Livonijas Ordeņa landmaršala Andreja Šteinberga kapa vietā Aizkraukles baznīcā (Glabājas LNVM Pieminekļu Valdes arhīvā)
- 136) Stepiņš P. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Liepājas raj., Durbes c. valsts zivju dīķu saimniecībā pie bij. Jaunokltes mž. Purvmaļiem, Kūļiem 1962.g. – LU LVI 105
- 137) Stepiņš P. Izrakumi XVII. gs. kapu kalnā Aizputes raj., Kalvenes c. pie Sermuļu mājām 1962.g. – LNVM AA 370
- 138) Šnore E. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Jelgavas apr., Dobeles pag., Kočās 1933.g. – LNVM AA 124
- 139) Šnore E. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Rēzeknes apr. Makašānu pag. Greivulošos 1935. g. – LNVM AA 287.
- 140) Šnore E. Pārskats par pārbaudes izrakumiem Kuldīgas apr., Rendas pag. Dižliepniekos 1936.g. – LNVM AA 165
- 141) Šnore E. Ziņojums par pārbaudes izrakumiem Jūrkalnē (Pilsbergē) 1936.g. – LNVM AA 168
- Šnore E. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Ventpils apr., Jūrkalnes pag. Darvdedžos 1936.g. – LNVM AA 169
- 142) Šnore E. Pārskats par 1937. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Dundagas Laukumuižas grantsbedrēs – LNVM AA 269
- 143) Šnore E. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Jēkabpils apr., Dignājas pag. Briedīšos 1939.g. – LNVM AA 301
- 144) Šnore E. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Jēkabpils apr., Riets pag. Ķebēnos 1940.g. – LNVM AA 643
- 145) Šnore E. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Jaunpiebalgas kapsētas senkapos 1948. g. – LU LVI 944
- 146) Šnore E. Pārskats par arheoloģiskajiem pārbaudes izrakumiem Jaunpiebalgas “Kāpurkalnā” 1948. g. – LU LVI 945
- 147) Šnore E. Pārskats par Abrenes arheoloģisko ekspedīciju 1951., 1952. g. – LU LVI 12
- 148) Šnore E. Pārskats par Zilupes ekspedīciju 1954. g. – LU LVI 23

- 149) Šnore E. Pārskats par arheoloģiskajiem pārbaudes izrakumiem Putru kapulaukā 1955. gadā. – LU LVI 948
- 150) Šnore E. Protokoli par arheoloģiskajiem izrakumiem Zvirgzdenes Kivtos 1958.g. – LU LVI
- 151) Šnore E. Protokoli par arheoloģiskajiem izrakumiem “Ķīšu kalnā” Šelupinku ciemā Ludzas raj. 1959. g. – LU LVI
- 152) Šnore E. Pārskats par arheoloģiskajiem pārbaudes izrakumiem latgaļu kapulaukā pie Jaunpiebalgas kapsētas 1960. g. – LU LVI 68
- 153) Šnore E. Protokoli par 1968. gada izrakumiem Doles Raušu un Dūdiņu kapulaukos. – LU LVI
- 154) Šnore E. Pārskats par 1974. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Jēkabpils Zvanītāju uzkalniņā – LU LVI 313
- 155) Šnore E. Pārskats par 1978. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Beteļos – Ratulānos – LU LVI 394
- 156) Šnore E. Pārskats par 1979. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Lones c. Ratulānos – LU LVI 422
- 157) Šnore E. Pārskats par izrakumiem Jēkabpils raj., Sēlpils c./p. Ķuncos 1981. gadā – LU LVI 462
- 158) Štokmanis A. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Rēzeknes apr. Makašānu pag. Greivuļos 1920. g. – LNVM AA 64
- 159) Šturms E., Ģinters V. Pārskats par izrakumiem Daugavpils apr. Mežamuižas pag. Skudru grantsbedrēs 1925. g. – LNVM AA 74
- 160) Šturms E. Ziņojums par 1927. g. pārbaudes izrakumiem Madonas apr., Liezeres pag., Bluku „Sila kalniņā“ (glabājas LNVM Piemienkļu valdes arhīvā)
- 161) Šturms E. Pārskats par izrakumiem Madonas apr. Meirānu pag. Meirānu muižā 1927. g. – LNVM AA 100
- 162) Šturms E. Pārskats par izrakumiem Ikšķiles baznīcā 1927. gadā – VKPAI PDC
- 163) Šturms E. Pārskats par izrakumiem Jelgavas apr., Bēnes pag. Liekņu mājās 1928. un 1929. gadā – LNVM AA 191
- 164) Šturms Ed. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Rīgas apr. Krīveru pag. Lielrutuļu kapulaukā 1929. g. – LNVM AA 133
- 165) Šturms E. Pārskats par izrakumiem Valkas apr. Blomes pag. senkapos pie Blomes pils 1929. g. – LNVM AA 441
- 166) Šturms E. Pārskats par izrakumiem Ventpils apriņķa Dundagas Laukumuižas senkapos 1929., 1930. gadā – LNVM AA 268

- 167) Šturms E., Ārends T. Pārskats par izrakumiem Dzelzavas Strūgukalnā 1930. g. –LNVM AA 111
- 168) Šturms E. Pārskats par izrakumiem Bauskas apr., Skaistkalnes pag., Jauzemjos 1930. g. – LNVM AA 159
- 169) Šturms E. Pārskats par izrakumiem Kuldīgas apr., Raņķu pag. Kraķos 1931.g. – LNVM AA 57
- 170) Šturms E. Pārskats par izrakumiem Kazdangas Roņos 1932. gadā. – LVNM AA 139
- 171) Šturms E. Ziņojums par pārbaudes izrakumiem Ventspils apr., Piltenes pag. Pasilu ciema Vecpēļu kapos (glabājas LNVM Pieminekļu valdes arhīvā)
- 172) Šturms E. Pārskats par izrakumiem Bauskas apr., Īslīces pag., Jaunzemjos 1934.g. – LNVM AA 162
- 173) Šturms E. Ziņojums par zondējumu rakumiem Tumes pag. Gabaliņos 1934.g. – LNVM AA 274
- 174) Šturms E. Zondējums rakumi 1934.g. pie b. Vilkmuižas šķūņa, tag. Henriņa mājās, Ezera ielā 8 – LNVM AA 188
- 175) Šturms E. Pārskats par izrakumiem Tukumā 1936. gadā – LNVM AA 149
- 176) Šturms E. Ziņojums par izrakumiem Cīravas Dārzniekos 1936.g. – LNVM AA 167
- 177) Šturms E. Pārskats par 1936.g. izrakumiem Ventspils apr., Užvas pag. Silmalu ciemā – LNVM AA 192
- 178) Šturms E. Pārskats par 1936.g. izrakumiem Talsu apr., Valgaels pag. Veģos – LNVM AA 194
- 179) Šturms E. Pārskats par izrakumiem Kuldīgas apr., Īvandes pag. Ķaupos 1937.g. – LNVM AA 170
- 180) Šturms E. Pārskats par izrakumiem Matkules pag. “Baznīcas kalnā”, pie Buses pilskalna un Buses pilskalna vaļņa priekšā 1937. gadā – LNVM AA 275
- 181) Šturms E. Pārskats par izrakumiem Matkules pagastā pie Matkules kapiem 1937. gadā – LNVM AA 276
- 182) Šturms E. Pārskats par arheoloģiskiem izrakumiem Ventspils apr., Zlēku pag. Jaunbērzkalnos 1937.g. – LNVM AA 201
- 183) Šturms E. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Abrenes apr. Bērzpils pag. Ičas apmetnē 1938. – 1939. g. – LNVM AA 219
- 184) Šturms E. Pārskats par izrakumiem Valmieras apr. Vecates pag. Riņņukalnā 1943. g. – LNVM AA 295
- 185) Šturms E. Pārskats par izrakumiem Valmieras apr. Vecates pag. Riņņukalnā 1944. g. – LNVM AA 296

- 186) Šturms E. Ziņojums par izrakumiem neolita apmetnē “Kaulēna” kalnā, Sēļu pag. Dunēnu mājās, Valmieras apr. 1943.g. – LNVM AA 297
- 187) Šturms E. Ziņojums par pārbaudes rakumiem Sēļu pag. Dunēnu māju Kaulēnu kalnā 1944. g. – LNVM AA 298
- 188) Šulcs A. Hidroarheoloģiskā ekspedīcija Talsu Vilkumuižas ezerā 1953. gadā 1. VII. – 15. VIII. (Pārskats glabājas Talsu novadpētniecības muzejā).
- 189) Treijs N. Pārskats par 1990. g. arheoloģiskajiem pārbaudes izrakumiem Krimuldas luterāņu baznīcā. – LU LVI 691
- 190) Urtāns J. Pārskats par arheoloģiskajiem pārbaudes izrakumiem Ozola kalniņā pie “Draudavām” Aizkraukles raj., Aiviekstes pag. 1976. g. – LU LVI 347
- 191) Urtāns J. Pārskats par aizsardzības izrakumiem Grotēnu viduslaiku kapsētā Ogres raj. Madlienas c. p. 1980. g. – LU LVI 444
- 192) Urtāns J. Pārskats par arheoloģiskajiem pārbaudes izrakumiem Rēzeknes raj., Radopoles c. p. Trūpu viduslaiku kapsētā 1981. gadā. – LU LVI 465
- 193) Urtāns J. Pārskats par aizsardzības izrakumiem Valkas raj., Launkalnes pag. Pāvulkalna senkapos 1982. gadā. – VKPAI PDC 19. 824/ 4917 – 56 I
- 194) Vasks A. Pārbaudes izrakumi Alūksnes raj. Trapenes c. Naugrubos 1969. g. – LU LVI 183
- 195) Vasks A. Pārskats par 1973. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Rēzeknes apriņķa, Bērzgales pag. Sarkaņu c. p. Vaidu kapos. – LU LVI 294
- 196) Vasks A. Pārskats par izrakumiem Dzelzavas kapulaukā 1974. g. – LNVM AA 448
- 197) Vasks A. Izrakumi Cesvaines kapsētā 1975. g. – LU LVI 333
- 198) Vasks A. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Pukuļu uzkalniņu kapulaukā 1981.g. – LU LVI 467
- 199) Vasks A. Pārskats par izrakumiem Kerkūzu I apmetnē 1985. g. – LU LVI 551
- 200) Vasks A. Pārskats par izrakumiem Kerkūzu “Franču kapos” un Kerkūzu II apmetnē 1985. – 1986. g. – LU LVI 585
- 201) Vasks A. Pārskats par izrakumiem Daugavpils raj., Salienas c./p. Novinku kapsētā 1986.g. – LU LVI 586
- 202) Vasks A. Pārskats par izrakumiem Cesvaines Zviedru kapos pie Gremu mājām 1988. g. – LU LVI 653
- 203) Veselavas viduslaiku kapsēta (Cēsu raj., Veselavas pag.). – VKPAI PDC 8733 I.
- 204) Vilka A. Pārskats par aizsardzības izrakumiem Saldus raj., Rubas pag. Rūsīšu – Debešu senkapos 1991.g. – LNVM AA 599
- 205) Voveru (Vāveru) senkapi Preiļu raj., Galēnu pag. –VKPAI PDC12528/2016 – 12I

- 206) Zagorska I. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Daudziešu kapukalnā 1979.g. – LU LVI 894
- 207) Zagorska I., Ruša M. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Šķērkānu kapsētā 1986. gadā. – LU LVI 589
- 208) Zagorskis F. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Repju kapulaukā 1959. g. – LU LVI 51
- 209) Zagorskis F. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Vilmaņu apmetnē un kapsētā 1983. g. – LU LVI 505
- 210) Zagorskis F. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Vilmaņu III apmetnē un kapsētā 1984. g. – LU LVI 529
- 211) Zariņa A. Pārskats par aizsardzības izrakumiem Daugavpils raj. Višķu c.p. Kampānu – Kusiņu kapulaukā 1959. g. – LU LVI 43
- 212) Zariņa A. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Salaspils Mārtiņsalas kapulaukā 1966. g. – LU LVI 172
- 213) Zariņa A. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Lielvārdē 1976. g. – LU LVI 344
- 214) Zemītis G. Pārskats par Ģ.Eliasa Jelgavas vēstures un Mākslas muzeja 1982. Gada arheoloģiskajiem izrakumiem Tērvetes sanatorijas dārza kapsētā – VKPAI DC 20447/4991 – 50I
- 215) Zirne S. Pārskats par 2001.g. arheoloģiskajiem izrakumiem Pelicēnu viduslaiku kapsētā – VKPAI DC 59382 – 120 I
- 216) Эфимова Н. Отчёт Ерсикской экспедиции о раскопках могильника Эрсикас Ружи 1989. года. – LU LVI 678
- 217) Эфимова Н. Отчёт Ерсикской экспедиции о раскопках могильника Эрсикас Ружи 1990. года. – LU LVI 774

Publicētie avoti

- 1) Akten und Rezessen der Livländischen Ständetage /Hrsg. von Arbusow L. – Riga, 1910. – Bd. 3.
- 2) Agenda ministrorum ecclesiae evangelicae in districtu Piltinensi. – Königsberg, 1756. – 98 s.
- 3) Aleksejevs V. Latgaļu kranioloģija sakarā ar viņu izcelšanās jautājumu // AE. – R., 1968. – VIII laid. – 105. – 123. lpp.
- 4) Apala Z. Izrakumi Leimaņu „Augstajos kapos” // RT 1970. – R., 1971. – 25., 26. lpp.
- 5) Apala Z. Cēsu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs // ASM 1984./85. – R., 1986. – 5. – 11. lpp.
- 6) Apala Z. Drabešu Uplantu kapsēta //AE. – R., 1987. – XV laid. – 94. – 109.lpp.
- 7) Apals J. Izrakumi Vecpiebalgā 1970. g. // RT 1970. – R., 1971. – 23. – 25. lpp.
- 8) Apals J. Arheoloģisko pieminekļu apzināšana Gaujas nacionālajā parkā un Cēsu rajonā 1977. g. // ASM 1977. – R., 1978. – 6. – 8. lpp.
- 9) Apals J. 1978. gada arheoloģiskie izrakumi Āraišu ezerpilī // ASM 1978. – R., 1979. – 3. – 5. lpp.
- 10) Apals J. Aizsardzības izrakumi Āraišu baznīcas kapsētā // AP 1998./1999. – R., 2000. – 309. – 316. lpp.
- 11) Apals J., Apala Z. Āraišu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1976. gadā //ASM 1976. – R., 1977. – 3. – 8. lpp.
- 12) Atgāzis M. Par diviem kapulaukiem Alūksnes tuvumā // ASM 1971. – R., 1972. – 42. – 44. lpp.
- 13) Atgāzis M. Tērvetes arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1975. g. // ASM 1975. – R., 1976. – 20., 21. lpp.
- 14) Atgāzis M. Izrakumi Alūksnes pilī un Spieķu senkapos // ASM 1979. – R., 1980. – 17. – 22. lpp.
- 15) Atskaņu Hronika. / Valda Bisenieka atdzejojums, Ēvalda Mugurēviča priekšvārds un Ē. Mugurēviča, Kaspara Kļaviņa komentāri. – R., 1998. – 387 lpp.
- 16) Ārends P. Kurzemes hercogu kapenes Viestura piemiņas pilī Jelgavā. – R., 1940.
- 17) Balodis F. Latviešu kulturas ziedu laiks Latgalē //Latvijas saule. – R., 1925., Nr. 34. – 355. – 364. lpp.
- 18) Balodis V. Jumeras leja un viņas ievērojamās vietas. – Valmierā, 1909. – 33 lpp.
- 19) Barons Kr., Vissendorfs H. Latvju dainas. – Petrograda, 1909. – III 3 sēj. – 1008 lpp.
- 20) Bauer A. Wartgutsteuerliste der Komturei Goldingen //Mitteilungen aus der livländischen Geschichte. – R., 1933 – 1937. – Bd. 25.

- 21) Baumgärtner H., Boenisch G., Bräuer G., Erdmann W. Untersuchungen des Domkirchhofs zu Lübeck – ein Archäologisch – Antropologischer Vorbericht //Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte. – Bonn, 1984. – Bd. 8. – S.
- 22) Berga T. Augšdaugavas 14. – 17. gadsimta senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem. – R., 2007. – 224 lpp.
- 23) Bielenstein A. Ueber eine in Doblen gefundene alte Grabstätte und Beschreibung eines Schädels derselben //Sb. Kurl. 1883. – Mitau, 1884. – S. 55.
- 24) Bornhaupt C. Ueber die auf dem Gute Mattkuln gefundenen Alterthümer //Sb. Rig. 1877 – 1881. – R., 1884. – S. 104. – 105.
- 25) Boy C. Über die Ausgrabungen im Stockmannshof // Sb. Kurl. 1895. – M., 1896. – S. 27. – 28.
- 26) Boy C. Bericht über Ausgrabungen auf dem Krongute Zeemalden in Kurland // Separatabdruck aus dem Sitzungsberichte der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst 1895. – Mitau, 1896. – 36 s. – Taf. IX.
- 27) Boy C. Ausgrabungen bei Kazdangen //Sb. Kurl. 1896. – M., 1897. – S. 13., 14.
- 28) Brandt A. Alte Gräber und darin gefundene Alterthümer in Polnisch-Livland //Das Inland. – R., 1846. – Nr.42. – S. 981. – 989.
- 29) Brandt A. Alte Gräber und darin gefundene Alterthümer in Polnisch-Livland //Das Inland. – R., 1846. – Nr. 43. – S. 1005. – 1012.
- 30) Bregžis K. Bazuņņu vizitāciju protokoli. – R., 1931. – 136 lpp.
- 31) Brežgo B. Kā XVI . gs. vēsturnieki B.Vapovskis un M.Beļskis apraksta Latviju un latviešus // Sējējs. – R., 1939. – II pusgads. – Nr. 10. – 1024. lpp.
- 32) Broce J.,K. Zīmējumi un apraksti. 1. – 4. – R., 1992., 1996., 2002., 2007.
- 33) Bruning H. Der älteste mittelalterliche Grabstein Livlands aus der St. Martinskirche auf Holme bei Riga // Baltische Studien zur Archäologie und Geschichte (Arbeit des Baltischen Vorbereitenden Komitees für den XVI . Archäologischen Kongress in Pleskau 1914). – R., 1914. – S. 171. – 175.
- 34) Buchholtz A. Über die Burg Holme und die Kirche in Holme // Sb. Rig. 1904. – R., 1905. – S. 206. – 222.
- 35) Buddenbrock G., I. Sammlung der Gesetze welche das heuhige livländische Landrecht enthalten, kritisch bearbeitet. – R., 1821. – Bd. II – 2024 s.
- 36) Buchholtz A. Ein Gräberfeld in Kaipen und Kirche zu Sissegal //Sb. Rig. 1895. – R., 1896. – S. 87. – 94.

- 37) Buinickis K. Pamiętniki księdza Jordana Obrazek Inflatn w XVII wieku. Viļņa, 1852.
skat: Brežgo B. Latgale XVII gadu simtenī // Sējējs. – R., 1937. – II pusgads. – 679. – 686. lpp.
- 38) Caune A. Jaunsaules Siliņu kapulauks // AE. – R., 1987. – XV laid. – 45. – 55. lpp.
- 39) Cimermane I. Izrakumi Jaunbemberu kapulaukā // ASM 1971. – R., 1972. – 58. – 60. lpp.
- 40) Dobeļe S. Ar monētām datēto 14. gs. – 15. gs. sākuma sieviešu apbedījumu senlietas Dobeles kapsētā // Latvijas Vēstures muzeja raksti. Pētījumi Zemgaļu senatnē. – R., 2004. – Nr. 10. – 47. – 58. lpp.
- 41) Dudrewicz L. O czaskach ludzkich z cmentarzyska w Maryjehauzie // Pamiętnik Fizyograficzny 1881. – Tom I. – S. 403. – 406.
- 42) Dunsdorfs E. Vidzemes 1638. gada arklu revīzija // Latvijas vēstures avoti. – R., 1938. – IV. sēj., I burtnīca. – 295 lpp.
- 43) Dunsdorfs E. Vidzemes 1638. gada arklu revīzija // Latvijas vēstures avoti. – R., 1940. – IV. sēj., II burtnīca. – 684 lpp.
- 44) Eggenberger P., Ulrich – Bochsler S., Schäublin E. Beobachtungen an Bestattungen in und um Kirschen im Kanton Bern aus archäologischer und anthropologischer Sicht // Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kulturgeschichte. – Zürich, 1983. – Bd. 40.
- 45) Einhorn P. Widerlegunge der Abgötterey und nichtigen Aberglaubens 1627 // Über die religiösen Vorstellungen der alten Völker in Liv – und Ehistland. – R., 1857. – S. 73. – 86.
- 46) Einhorn P. Reformatio Gentis Letticae in Ducatu Curlandiae 1636 // Über die religiösen vörstellungen der alter Völker in Liv – und Ehistland. - R., 1857. – S. 39. – 71.
- 47) Einborn P. Historia Lettica // Über die religiösen Vorstellungen der alter Völker in Liv – und Ehistland. – R., 1857. – S. 3. – 38.
- 48) Elksnīte E. Jaunpiebalgas uzkalniņu kapi // Filologu biedrības raksti. – R., 1935. – XV sēj. – 120. – 141. lpp.
- 49) Friedberg A. Corpus iuris canonici. Decretum magistri Gratianum. – Graz, 1959. – Pars Prior. – 1470 col.
- 50) Friedberg A. Corpus iuris canonici. Decretalium Collectiones. – Graz, 1959. – Pars Secunda. – 1344 col.
- 51) Girgensohn Dr., I. Berischt über die Untersuchunge // Sb. Rig. 1885. – R., 1886. – S. 68. – 75.
- 52) Girgenson J. Bericht über seine unternommene Reise nach Sissegal // Sb. Rig. 1885. – R., 1886. – S. 92. – 93.

- 53) Glogier Z. Wykopaliska Maryjehauske //Pamiętnik Fizyograficzny 1881. – Tom I. – S. 399. – 402.
- 54) Grewing C. Bericht über eine heidnische Begräbnisstätte beim Mase – Petsch –Gesinde //Sb. GEG 1874. – Dorpat, 1875.
- 55) Graudonis J. Arheoloģiskie izrakumi Auru agrāriešu kapulaukā //LPSR ZAV. – R., 1960. – Nr. 6. – 13. – 26. lpp.
- 56) Graudonis J. Ikšķiles arheoloģiskā izpēte 1968. g. // RT 1968. – R., 1969. – 32. – 34. lpp.
- 57) Graudonis J. Ikšķiles arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1969. g. // RT 1969. – R., 1970. – 47. – 50. lpp.
- 58) Graudonis J. Ikšķiles arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1973. g. // ASM 1973. – R., 1974. – 28. – 36. lpp.
- 59) Grewing K. Über die Ausgrabungen im Blauberg // Sb. GEG. 1875. – D., 1876. – S. 142. – 143.
- 60) Gvillelmi Duranti Rationale Divinorum Officiorum I - IV. /Edervnt A. Davril et T.M. Thibodeau. –Tvrnholti, 1995., 1998., 2000.
- 61) Ģinters V. Kādas nezināmas senas kultūras pēdas Lielupes krastos // SM. – R., 1940. – I. – 65. – 86. lpp.
- 62) Haeckel Fund von skeletten aus dem 17. Jahrh. in Goldbeck //Sb. GEG 1878. – Dorpat, 1879. – S. 198.
- 63) Hemnics M. Enhiridions. Kristīgās mācības rokasgrāmata. – ASV, 2000. – 168 lpp.
- 64) Hildebrand H. Die Arbeiten für das Liv-, Est- und Kurländische Urkundenbuch im Jahre 1875/76. – Riga, 1877.
- 65) Hörner O. Ueber die Untersuchungen beim Immenberg //Sb. Kurl. 1868. – Mitau, 1869. – S. 314., 315.
- 66) Hupel A.W. Topographische Nachrichten von Lief –und Ehistland. – Riga, 1774. – 1777. – Bd. 1. – 3.
- 67) Indriķa Hronika. /No latīņu valodas tulkojis Ā. Feldhūns, Mugurēviča Ē. priekšvārds un komentāri. – R., 1993. – 451 lpp.
- 68) Jaksch R. Das gemauerte Grab im Domhof zu Riga //Sb. Rig. 1892. – R., 1893. – S. 62. – 64.
- 69) Jaksch R. Untersuchung eines Hügels in Oger // Sb. Rig. 1902. – R., 1903. – S. 101. – 103.
- 70) Jaunā derība./ tulk. Strelēvičs Š. – B., 1949.
- 71) Jefimova N. Arheoloģiskie izrakumi Jersikas Ružu kapulaukā // ASM 1988./1989. – R., 1990. – 96. – 100. lpp.

- 72) Jefimova N. Pētījumi Jersikas Ružu arheoloģiskajā kompleksā un Janomoles uzkalniņu kapulaukā // ASM 1990./1991. – R., 1992. – 58. – 63. lpp.
- 73) Kallmeyer T. Ueber einen heidnischen Begräbnissplatz bei Hasau //Mittheilungen aus dem Gebiet der Geschichte Liv-, Ehst- und Kurlands. – R., 1847. – Bd.4. – H.1. – S. 165. – 168.
- 74) Karnups A. 13. – 17. gadsimteņi // Latviešu kultūra senatnē. – R., 1937. – 105. – 125. lpp.
- 75) Karulis K. Latviešu etimoloģijas vārdnīca. – R., 2001. – 1304 lpp.
- 76) Katalog der Ausstellung zum X. archäologische Kongress in Riga 1896. – R., 1896. – 255 s. – Tafel 34.
- 77) Katalog der Ausstellung zur Konferenz Baltischer Archäologen in Riga 1930. – R., 1930. – 176 s.
- 78) Kelch Chr. Liefländische Historia, oder kurtze Beschreibung der Denkwürdigsten Kriegs- und Friedens- Geschichte Esth- Lief- und Lettlands. – Revall, 1695.
- 79) Kersting Th. und Schmahlfeldt K. „...auf Christi Tod abscheiden.“. Frühnezeitliche Totenbrauchtum in Caputh, Lkr. Potsdam-Mittelmark // Archäologie in Berlin und Brandenburg 2003. – Berlin, 2004. – S. 140. – 142.
- 80) Kleijntjens J. Latvijas Vēstures avoti Jezuītu ordeņa arhīvos I // Latvijas vēstures avoti – R., 1940. – III sēj. – 544 lpp.
- 81) Kleijntjens J. Latvijas Vēstures avoti Jezuītu ordeņa arhīvos II // Latvijas vēstures avoti – R., 1941. – III sēj. – 534 lpp.
- 82) Klepere D. Izrakumi Užavas senkapos un Rūjienas baznīcā // ASM 1974. – R., 1975. – 65. – 68. lpp.
- 83) Kruse F. Necrolivonica oder Alterthümer Liv -, Esth - und Kurlands. – Dorpat, 1842.
- 84) Kunciene O. Sarių Senkapis //Lietuvos Archeologija. – Vilnius, 1979. – T.1. – P. 76. – 100.
- 85) Kuniga I. Kristapiņu kapulauks 8.gs. beigās – 12. gs. – R., 2000. – 242 lpp.
- 86) Kurtz E. Verzeichnis alter Kultstätten in Lettland // Mitteilungen aus der livländischen Geschichte. – R., 1924. – Bd. XXII. - H.2. – S. 47. – 119.
- 87) Kurtz E. Die Jahresberichte der Gesellschaft Jesu über ihre Wirksamkeit in Riga und Dorpat. 1583. – 1614. – R., 1925. – S. 254.
- 88) Lehmann E. Bericht über die Gräberaufdeckung bei Stirnian im Herbst 1872 // Sb. GEG 1872. – Dorpat, 1873. – S. 1. – 10.
- 89) Lehmann E. Bericht über die Gräberaufdeckungen bei Stirnian im Herbst 1872 //Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft. – Dorpat, 1873. – Bd. VII. – Heft 3, 4. – S. 106. – 115.

- 90) Lentilius R. Curlandiae quaedam Notabilia 1677. – 1680. // Latvijas Univeristātes raksti. – R., 1924. – XI laid. – 3. – 73. lpp.
- 91) Lerchis – Puškaitis A. Latviešu tautas teikas un pasakas. – Cēsīs, 1903. – VII sēj. I. daļa.
- 92) Litak S. Akta wizytacji generalnej diecezji Inflanckiej i Kurlandzkiej czyli Pilstyńskiej z 1761 roku. – Toruń, 1998. – S. XCV + 335.
- 93) Loze I. Pētījumi 1974. gadā Smaudžu arheoloģiskajā kompleksā // ASM 1974. – R., 1975. – 50. – 55. lpp.
- 94) Löwis of Menar K. Berischt über Ausgrabungen am Burtneckschen See und am Rinnekahn // Sb. Rig. 1895. – R., 1896. – S. 77. – 84.
- 95) Löwis of Menar K. Grabdenkmal des Bischofs Meinhard im Rigaschen Dom, wiederhergestellt 1896 //Zwölfter und Dreizehnter Rechenschaftsbericht der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands, Abtheilung für den Dombau zu Riga, 1896 und 1897. – R., 1898. – S.31. – 34.
- 96) Löwis of Menar K. Gräberfunde aus Lindenberg // Sb. Rig. 1903. – R., 1904. S. 98. – 101.
- 97) Luther M. Ob man vor dem Sterben fliehen möge // Martin Luthers D. Werke. – Weimar, 1901. – Bd. 23. – S. 323. – 386.
- 98) Lūsēns M. Arheoloģiskie izrakumi Alsungā un Jaunpilī //ASM 1988. un 1989. – R., 1990. – 109. – 113. lpp.
- 99) Lūsēns M. Arheoloģiskie pētījumi Popes pagasta Lazdu senkapos // AP 1998./1999. – R., 2000. – 128. – 132. lpp.
- 100) Lūsēns M. Arheoloģiskā uzraudzība Ventspilī //AP 2000./2001. – R., 2002. – 320. – 324. lpp.
- 101) Macelis G. Lettus, das ist Wortbuch Sampt angehengtem täglichem Gebrauch der Lettischen Sprache. – Riga, 1638.
- 102) Mannhardt W. Letto – preussische Götterlehre //Magazin der Lettisch – Literärischen Gesellschaft XXI. - R., 1936. – 674 s.
- 103) Manteuffel G. Bericht über die 1897 in Bonifacow, Kreis Ludsen gefundenen Altertümer aus einer lettischen Grabstätte vom VIII. – XIV. Jh. // Sb. Riga 1897. – R., 1898. – S. – 144. – 147.
- 104) Melne I. Aizkraukles viduslaiku kapsēta // Latvijas Vēstures muzeja raksti. – R., 2002. – Nr.8. – 119. – 141. lpp.
- 105) Michas U. Geschichte aus der Gruft. Ausgrabungen in der Marienkirche, Berlin-Mitte //Archäologie in Berlin und Brandenburg 2003. – Berlin, 2004. – S. 131., 132.
- 106) Migne J., P. Patrologiae Latinae cursus completus. – Paris, 1855. – T. 202; 213.
- 107) Mugurēvičs Ē. Arheoloģiskie izrakumi Mārtiņsalā 1969. g. // RT 1969. – R., 1970. – 54. – 56. lpp.

- 108)Mugurēvičs Ē. Arheoloģiskie izrakumi Mārtiņsalā 1970. g. // RT 1970. – R., 1971. – 47. – 49. lpp.
- 109)Mugurēvičs Ē. Izrakumi Mārtiņsalā 1971. g. // ASM 1971. – R., 1972. – 87. – 91. lpp.
- 110)Mugurēvičs Ē. Arheoloģiskie izrakumi Mārtiņsalā 1972. g. // ASM 1972. – R., 1973. – 47. – 49. lpp.
- 111)Mugurēvičs Ē. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Mārtiņsalā 1973. g. // ASM 1973. – R., 1974. – 50. – 54. lpp.
- 112)Mugurēvičs Ē. Sabiles ekspedīcijas darbs 1978. gadā //ASM 1978. – R., 1979. – 56., 57. lpp.
- 113)Mugurēvičs Ē. Pūres Zviedru kapulauks // AE. – Rīga, 1987. – XV laid. – 56. – 67. lpp.
- 114)Muižnieks V., Vilcāne A. Preiļu kapsēta un dažas apbedīšanas tradīcijas Latgalē 17. gs. otrajā pusē un 18.gs. //Civitas et Castrum ad Mare Balticum. – R., 2002. – 555. – 566. lpp.
- 115)Muižnieks V., Vasks A., Vijups A. Izrakumi Puzes Lejaskroga kapsētā 2001. gadā // AP 2000./01. – R., 2002. – 347. – 354. lpp.
- 116)Muižnieks V., Vijups A. Izrakumi Puzes Lejaskroga kapsētā //AP 2002./03. – R., 2004. – 118. – 120. lpp.
- 117)Muižnieks V., Vijups A. Izrakumi Užavas kapsētā // AP 2002./2003. – R., 2004. – 120. – 123. lpp.
- 118)Napierksy L. Bodeckers Chronik. Liländischer und Rigascher Ereignisse 1593 – 1638. – R., 1890. – 158 s.
- 119)Odoj R. Sprawozdanie prac wykopaliskowych, przeprowadzonych w Równinie Dolnej, pow. Kętrzyn w 1956 i 1957 r. //Rocznik Olsztyński. – Olsztyn, 1958. – T. I. – S. 117. – 156.
- 120)Olearius A. Neue Beschreibung der Mascowitischen und Persischen Reise. – Schleszwig, 1656.
- 121)Pāvele T. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Rīgā 1957. gadā. – R., 1959. – 39 lpp.
- 122)Perlbach M. Die Statuten des Deutschen Ordens nach den ältesten Handschriften. – Halle, 1890. – 354 s.
- 123)Petzold U. Die Untersuchungen des neuzeitlichen Friedhofes auf dem Weinberg im Cottbus // Arbeitsberichte zur Bodendenkmalpflege in Brandenburg. – Wünsdorf, 2004. – Heft 13. – S.27. – 47.
- 124)Petzold U. Letztes Geschirr. Neuzeitliche Bestattungen mit Beigaben auf dem Weinberg im Cottbus // Archäologie in Berlin und Brandenburg 2003. – Berlin, 2004. – S. 143. – 145.

- 125)Petzold U. Die Ausgrabungen des Friedhofs von Horno // Arbeitsberichte zur Bodendenkmalpflege in Brandenburg. – Calau, 2005. – Heft 14. – S. 43. – 60.
- 126)Pētersone P. Rīgas Doma baznīcas tiesu protokolu grāmatas – vēstures avots //Latvijas arhīvs. – R., 2001. – Nr. 4.
- 127)Prīmanis J. Pāles galvas kausi // LUR. – R., 1925. – Nr. 12. – 429. – 480. lpp.
- 128)Protocoll der Catholischen Kirchen visitation in Livland vom Jahre 1613 //Bunge F. Archiw für die Geshichte Liv-, Esth- und Curland. – Dorpat, 1842. Bd. I. – S. 23. – 77.
- 129)Radiņš A. Izrakumi Kuciņu un Cakulu uzkalniņu senkapos // ASM 1982./1983. – R., 1984. – 76. – 78. lpp.
- 130)Raison A. Gräberfunde aus Gross Autz und ein Skelettgrab beim Immenberge in der Nähe des Spahrnesees //Sb. Kurl. 1867. – Mitau, 1868. – S. 191., 192.
- 131)Raphael A. Ueber einen archäologischen Fund auf dem Beihofe Skarre (Elisenhof) bei Groß – Autz // Sb. Kurl. 1911. – Mitau, 1912. – S. 58. – Taf. I.
- 132)Raphael A., Raphael W. Die Herzogsgruft im Schloß zu Mitau // Sb. Kurl. 1915. – 1933. – Jelgava, 1934. – S. 1. – 104.
- 133)Riekstiņš H. Izrakumi Liepkalnes pag. “Ķesteros” // SM. – R., 1939. – Nr. 2. – 65. – 75. lpp.
- 134)Rituale sacramentorum aliarum ecclesiae ceremoniarum addita dispositione in viam aeternitatis lotavice expositum. – Mitaviae, 1764.
- 135)Rituale Romanum (Ex libris congr. Misionis Domus Craslaviensis). Glabājas LNB Reto rokrakstu nodaļā.
- 136)Rusovs B. Livonijas kronika /tulkojis cand. hist. Ed. Veispals. – R., 1926. – 114 lpp.
- 137)Ruša M. Silavu viduslaiku kapsēta //Arheoloģiskie pieminekļi, arheoloģiskās vietas (Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas materiāli). – R., 2000. – 61. – 82. lpp.
- 138)Ruša M. Arheoloģiskie pārbaudes izrakumi Tukuma Sv. Trīsvienības baznīcas kapsētā // AP 2002./2003. – R., 2004. – 126. – 128. lpp.
- 139)Ruša M. Arheoloģiskā uzraudzība Kantsonu senkapu aizsardzības zonā Ventspilī //AP 2002./2003. – R., 2004. – 123. – 124. lpp.
- 140)Ruša M. Madonas viduslaiku kapsēta //Madonas muzeja raksti. – R., 2006. – 5. – 44. lpp.
- 141)Schroeder L. Die Hügelgräber des Maskat – Gesinde in Plānhof //Sb. GEG. 1893. – Dorpat, 1894. – S. 92. – 98.
- 142)Schroeder L. Die Begräbnisstätte der Wecdangen – Gesindes in Schloß Salisburg // Sb. GEG. – Dorpat, 1895. – S. 111. – 115.
- 143)Schroeder L. Die arshäologische Exkursion des Sommers 1889 //Sb. GEG 1894. – Dorpat, 1895. – S. 115. – 133.

- 144)Sehling E. Die evangelischen Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts. – Leipzig, 1913.
– Bd. 5. – S. 45. – 110.
- 145)Selburgsche Kirchenvisitation vom Jahre 1596 // Sb. Kurl. 1896. – Mitau, 1897. – S. 50 – 95.
- 146)Seraphim A. David Gergkes Bericht über das Kirchenwesen im Grobinschen Kreise (der damals im Pfandbesitze des Markgrafen Georg Friedrich von Brandenburg war) an Markgraf Georg Friedrich von Brandenburg, Administrator von Preußen, d.20. Juli 1587 // Sb. Kurl.1896. – Mitau, 1897. – S. 44. – 46.
- 147)Seraphim A. Das Zeugenvehör des Franciscus de Moliano (1312) // Quellen zur Geschichte des Deutschen Ordens. – Königsberg, 1912. – 229 s.
- 148)Siatkovskis J., Urtāns J. Izrakumi Pāvulkalna viduslaiku kapsētā // ASM 1982./83.g. – R., 1984. – 82. – 86. lpp.
- 149)Siatkovskis J. Izrakumi Pāvulkalna viduslaiku kapsētā un arheoloģisko pieminekļu apzināšana // ASM 1984./85. – R., 1986. – 99. – 102. lpp.
- 150)Siatkovskis J. Izrakumi Ozolkalna senkapos un Pāvulkalna viduslaiku kapsētā // ASM 1986./87. – R., 1988. – 124. – 126. lpp.
- 151)Sievers C., G. Forschungstour während der Monate Juli und August 1878 im lettischen Gebiete an der Oger und Ewst //Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte. – Berlin, 1879. – S. 26. – 36.
- 152)Siever C., G. Beriht über antiquarische Forschungen im Jahre 1876 // Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat. – D., 1880. – Bd. X. – H II. – S. 56. – 72.
- 153)Skola un dzīve // Ilustrēts žurnāls. – R., 1924. – Nr. 8. – 181. lpp.
- 154)Sloka L. Kurzemes draudžu hronikas. – R., 1928. – I daļa. – 240 lpp.
- 155)Sloka L. Kurzemes draudžu chronikas. – R., 1930. – II daļa. – 336 lpp.
- 156)Sloka L. Kurzemes draudžu chronikas. – R., 1934. – III daļa. – 330 lpp.
- 157)Sloka L. Vidzemes draudžu kronikas. – R., 1927. – II daļa. – 200 lpp.
- 158)Sloka L. Vidzemes draudžu kronikas. – R., 1927. – III daļa. – 232 lpp.
- 159)Sommer A. Der Rinne – kalns und seine Bedeutung für die ostbaltische Archäologie // Sb. GEG 1882. – Dorpat, 1883. – S. 175. – 182.
- 160)Sommer A. In den Gräbern der Rinne – Kalns gefundene Gegenstände // Sb. GEG. 1882. – Dorpah, 1883. – S. 124. – 135.
- 161)Sommer A. Der Rinne – Kalns und seine Bedeutung für die Antropologie Livlands // Archiv für die Naturkunde Liv – Ehst – und Kurland. – Dorpah, 1884. – Bd. IX. – S II – S. 504.
- 162)Spirģis R. Arheoloģiskie izrakumi Rīgas Sv. Pētera baznīcas kapsētā // AP 2004./ 2005. – R., 2006. – 45. – 54.

- 163) Spirģis R. Arheoloģiskie pētījumi Ogresgala Čabās 2007. gadā // AP 2006./07. – R., 2008. – 50. – 58. lpp.
- 164) Stepiņš P. Senkapi „Liepas kalnā” Rubas pag. Rūsīšos – Debešos, Jelgavas apr. // SM. – R., 1939. – I. – 45. – 63. lpp.
- 165) Stepiņš P. Senā Aizkraukles baznīca // SM. – R., 1940. – Nr. 2. – 1. – 11. lpp.
- 166) Stieda W., Mettig C. Schragen der Gilden und Aemter der Stadt Riga bis 1621. – R., 1896.
- 167) Straubergs J. Alūksnes mācītāja Dāvida Celaka ziņojumus konsistorijai par latviešu bērnu paražām 1664. g. // SM. – R., 1936. – II sēj. – 117. – 125. lpp.
- 168) Šmits P. Latviešu pasakas un teikas. – R., 1936. – XIV – sēj.
- 169) Šmits P. Latviešu tautas ticējumi I // Latviešu folkloras krātuves materiāli A.6. – R., 1940. – 576 lpp.
- 170) Šmits P. Latviešu tautas ticējumi II // Latviešu folkloras krātuves materiāli A.7. – R., 1940. – 577. – 1152. lpp.
- 171) Šmits P. Latviešu tautas ticējumi III // Latviešu folkloras krātuves materiāli A.8. – R., 1940. – 1153. – 1744. lpp.
- 172) Šmits P. Latviešu tautas ticējumi IV // Latviešu folkloras krātuves materiāli A.9. – R., 1941. – 1745 – 2259. lpp.
- 173) Šnore E. Izrakumi agro vēsturisko laiku kapulaukā Jūrkalnes pag. “Darvdedžos” // SM. – R., 1937. – Nr. 2. – 57. – 64. lpp.
- 174) Šnore E. Izrakumi Sabiles „Krievu kapos” // Vēstures atziņas un tēlojumi. – Rīga, 1937. – 366. – 373. lpp.
- 175) Šnore E. Dundagas kājauti // SM. – 1938. – Nr. 2. – 111.–119. lpp.
- 176) Šnore E. Doles Vampeniešu kapulauki // RT 1966. – R., 1967. – 38. – 40. lpp.
- 177) Šnore E. Doles Vampeniešu 1967. g. ekspedīcija // RT 1967. – R., 1968. – 75. – 76. lpp.
- 178) Šnore E. Vampeniešu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1968. g. // RT 1968. – R., 1969. – 51. – 55. lpp.
- 179) Šnore E. Doles Vampeniešu 1971. gada arheoloģiskās ekspedīcijas guvumi // ASM 1971. – R., 1972. – 96. – 99. lpp.
- 180) Šnore E. Vampeniešu – Raušu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1972. g. // ASM 1972. – R., 1973. – 59. – 63. lpp.
- 181) Šnore E. Raušu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1973. g. // ASM 1973. – R., 1974. – 68. – 71. lpp.
- 182) Šnore E. Arheoloģiskie izrakumi Jēkabpils Majakovska ielā Zvadītājos // ASM 1974. – R., 1975. – 82. – 85. lpp.
- 183) Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils. – R., 1980. – 117. – 220. lpp.

- 184)Šnore E. Kivtu kapulauks. – R., 1987. – 85 lpp.
- 185)Šnore E. Beteļu kapulauks Augšzemē //AE. – R., 1987. – XV laid. – 68. – 81. lpp.
- 186)Šnore E. Agrā dzelzs laikmeta uzkalniņi Latvijas austrumu daļā. – R., 1993.
- 187)Šnore E. Daugavas lībieši Doles salā // AE. – R., 1996. – XVIII laid. – 111. – 130. lpp.
- 188)Šnore E. Lejasdopeļu kapulauks senajā Sēlijā //AE. – Rīga, 1997. – XIX laid. – 64. – 81. lpp.
- 189)Štokmanis A. Vecākā dzelzs laikmeta uzkalniņu kapi Jēkabpils apkārtnē // Mākslas un senatnes mēnešraksts Latvijas saule. – R., 1927. – Nr. 51., 52. – 559. – 564. lpp.
- 190)Šturms E. Ikšķiles baznīcas kapenes //Latviešu konversācijas vārdnīca. – R., 1931/1932. – LU LVII sēj., –12532. – 12535. lpp.
- 191)Šturms E. 1931. gada ieguvumi arhaioloģijā //Izglītības Ministrijas mēnešraksts. – R., 1932. – Nr.1. – 1. – 12. lpp.
- 192)Šturms E. Pirmās bronzas laikmeta kapenes Latvijā// SM. – R., 1936. – Nr. 1. – 70. – 84. lpp.
- 193)Šturms E. Vilkumuižas ezera atradumi // SM. – R., 1936. – Nr. 2. – 72. – 86. lpp.
- 194)Šturms E. Izrakumi Valgāles Veģu ugunskapos //Vēstures atziņas un tēlojumi. – R., 1937. – 350. – 365. lpp.
- 195)Švābe A. Senās Latvijas vēstures avoti. – R., 1937. – I burtnīca. – 214 lpp.
- 196)Švābe A. Latvijas vēstures avotu chrestomātija (1300. – 1500.g.). – R., 1939.
- 197)Švābe A. Senās Latvijas vēstures avoti. – R., 1940. – II burtnīca. – 283 lpp.
- 198)Tolgsdorfs E. Rīgas Svētā Benedikta Jaunavu klostera brīnumaini uzglabātā vēsture no laika, kad Livonijā izplatījās luteriskā ķecerība, līdz tā nodošanai Jēzus sadraudzības tēviem //Dzimtenes kalendārs 1986. gadam. – Stokholma, 1985.
- 199)Toropina G. Izrakumi Ezercbriču senkapos un Ģeistu viduslaiku kapsētā // ASM 1988./1989. – R., 1990. – 147. – 149. lpp.
- 200)Urbanavičienē S. Ažugirių Kapinynas //Lietuvos archeologija. – Vilnius, 1995. – T.11. – P. 152. – 168.
- 201)Urbanavičius V. Jakštaičių senkapis // Lietuvos Archeologija. – Vilnius, 1979. – T.1. – P. 122. – 152.
- 202)Urtāns J. Svētupes lībiešu upuralas arheoloģiskās izpētes rezultāti //LPSR ZAV. – R., 1980. – Nr. 11. – 73. lpp.
- 203)Urtāns J. Arheoloģiskie izrakumi Piziču Kupra kalna pilskalnā //ASM 1980./1981. – R., 1982. – 134. – 138. lpp.
- 204)Urtāns J., Vilka A. Zasas Antūžu senkapi. – Jēkabpils, 1991. – 12 lpp.
- 205)Urtāns J. Viļānu Trūpu kopu kolna apbedījumi //Acta Latgalica 8. – Rēzekne, 1993. – 28. – 33. lpp.

- 206)Urtāns J. Mazsalacas Promultu senkapi // Rakstu vainags arheologa J. Siatkovska piemiņai. – R., 1994. – 43. – 53. lpp.
- 207)Urtāns V. Vīnakalna kapulauks pie Stukmaņiem (13. – 17. gs.) // AE. – R., 1962. – IV laid. – 17. – 32. lpp.
- 208)Urtāns V. Izrakumi Cesvaines pilskalnā un kapulaukā pie Lucēm // RT 1965. – R., 1966. – 29. – 31. lpp.
- 209)Urtāns V. Daugmales ekspedīcijas rezultāti 1967.g. //RT 1967. – R., 1968. – 77. – 80. lpp.
- 210)Ussaukschana. (Kurzemes guberņas „Uzsaukšana” 19. gs. sākuma holēras epidēmijas laikā. Glabājas Latvijas Nacionālā Kara muzeja arhīvā LKM 7-24265/25-DK)
- 211)Valatkienė L. Kuršų kapinynas // Lietuvos Archeologija. – Vilnius, 1995. – T. 11. – P. 214. – 243.
- 212)Van-Espen Z.B. Jus Ecclesiasticum. – Matriti (Madride), 1792. – T. II. – 234 p.
- 213)Vartberges Hermaņa Livonijas hronika // Ē.Mugurēviča tulkojums, priekšvārds un komentāri. – Rīga, 2005. – 334 lpp.
- 214)Vasks A. Izrakumi Vaidu kapos // ASM 1973. – R., 1974. – 78. – 81. lpp.
- 215)Vasks A. Pukuļu uzkalniņa kapulauks // ASM 1980./81. – R., 1982. – 141. – 146. lpp.
- 216)Vēlius N. Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai I. – Vilnius, 1996. – 742 p.
- 217)Vēlius N. Baltų Religijos ir Mitologijos Šaltiniai II. – Vilnius, 2001. – 821 p.
- 218)Vēlius N. Baltų Religijos ir Mitologijos Šaltiniai III. – Vilnius, 2003. – 840 p
- 219)Vēlius N. Baltų Religijos ir Mitologijos Šaltiniai IV. – Vilnius, 2005. – 284 p.
- 220)Vilcāne A. Višķu Maskavas kapulauks (8. – 12. gs.) // AE. – R., 1996. – XVIII laid. – 162. – 180. lpp.
- 221)Vilcāne A. Aizsardzības izrakumi Preiļu 17.gs. otrās puses un 18.gs. kapsētā // AP 2000./2001. – R., 2002. – 355. – 360. lpp.
- 222)Vilka A. Teņņu viduslaiku kapsēta // ASM 1994./95. – R., 1996. – 124. – 127. lpp.
- 223)Voragine J. Legenda aurea. Die Heiligenlegenden des Mittelalters. – Köln, 2008. – 288 s.
- 224)Werner G. Ausgrabungen an der Oger // Sb. Rig. 1907. – R., 1908. – S. 73. – 77.
- 225)Wohlmuth J. Dekrete der Ökumenischen Konzilien (Konzilien des Mittelalters). – Padeborn, München, Wien, Zürich, 2000. – Bd.2.
- 226)Zagorskis F. Zvejnieku akmens laikmeta kapulauks. R., 1987. – 131 lpp.
- 227)Zariņa A. Arheoloģiskie izrakumi Mārtiņsalas kapulaukā // RT 1966. – R., 1967. – 44. – 46. lpp.
- 228)Zariņa A. Izrakumi Lielvārdē 1976. gadā //ASM 1976. – R., 1977. – 76. – 80. lpp.
- 229)Zariņa A. Salaspils Vējstūru kapulauki // AE. – R., 1987. – XV laid. – 19. – 44. lpp.
- 218) Zariņa A. Salaspils Laukskolas kapulauks 10. – 13. gadsimts. – R., 2006. – 464 lpp.

- 219) Zeile P. Ai, māte Latgale. Atskati Latgales vēsturē un kultūrvēsturē. – Talsos, 2001. – 345 lpp.
- 220) Zirne S., Rozenvalds R. Pētījumi Smoņu senkapos un Pelicēnu, Vārpu un Gaujaslīču kapsētās // AP 2000./2001. – R., 2002. – 361. – 369. lpp.
- 221) Žeiere I. 1986. – 1989. gada izrakumi Kokneses senkapos // Latvijas Vēstures muzeja raksti. – R., 2002. – Nr.8. – 201. – 236. lpp.
- 222) Žemaičių vyskupijos vizitacija (1579) // Fontes ecclesiastici historiae Lithuaniae I. – Vilnius, 1998. – 370 p.
- 223) Берга Т., Граудонис Я. Впускные погребения и клад Резенского могильника // ZAV. – R., 1983. – N. 12. – 34. – 44. сmp.
- 224) Богоявленский С., К. Раскопки в Лифляндской и Курляндской губерниях летом 1896 года // Труды десятого археологического съезда в Риге в 1896 г. – Том III. – М., 1900. – С. 92. – 116.
- 225) Нестерова М., Е., Орлова О., А. К изучению некрополя у церкви Жен Мироносиц в Твери // Тверь, Тверская земля и сопредельные территории в эпоху средневековья. – Тверь, 2003. – Выпуск 5. – С. 72. – 80.
- 226) Новикова А., В. Некрополь у церкви Богоявления на загородном посаде в г. Твери // Тверской археологический сборник. – Тверь, 2001. – Том II. – Выпуск 4. – С. 303. – 306.
- 227) Полное собрание законов Российской Империи, с 1649 года. – Санктпетербург, 1830. – Т. VII (1723-1727) – Т. XIX (1770-1774)
- 228) Предварительный отчет г. Сизова о поездке его с целью археологических исследований в Курляндскую губернию летом 1895 года // Труды Московского предварительного комитета X археологического съезда в Риге. – М., 1896. – Выпуск. II. – С. 6. – 18.
- 229) Предварительный отчет В. И. Сизова о поездке его с археологической целью летом 1895 г. в Курляндскую губернию // Археологические известия и заметки. – М., 1896. – Том. IV. – С. 33. – 47.
- 230) Рыков П. Древности Летгаліи. – Режица, 1917. – 48 стр.
- 231) Шноре Э., Д. Погребения жалничного типа на северо – востока Латвии // LPSR ZAV. – R., 1980. – Nr. 12. – С. 38. – 54.

Literatūra

- 1) Adamovičs L. Senlatviešu reliģiskās tradīcijas Vidzemē 18. gs. pirmā pusē // Filologu biedrības raksti. – R., 1930. – X. Sēj. – 224. – 236. lpp.
- 2) Adamovičs L. Vidzemes baznīca un latviešu zemnieks 1710. – 1740. – R., 1933. – 660 lpp.
- 3) Adamovičs L. Latvieši un katoļu baznīca // Latvieši – R., 2003. – 135. – 151. lpp.
- 4) Adamovičs L. Latvieši un evaņģēliskā baznīca // Latvieši. – R., 2003. – 152. – 182. lpp.
- 5) Adamovičs L. Senlatviešu reliģija //Vēstures atziņas un tēlojumi. – R., 1937. – 45. – 115. lpp.
- 6) Adamovičs L. Senlatviešu pasaules ainava // Latvijas Universitātes raksti. Teoloģijas fakultātes sērija. – R., 1938/1940. – I sējums. – Nr. 1. – 28. – 38. lpp.
- 7) Adamovičs L. Tautas dziesmas par debesu kāpnēm // Latvijas Universitātes raksti. Teoloģijas fakultātes sērija. – R., 1938/1940. – I sējums. – Nr. 6. – 447. – 469.
- 8) Ambainis O. Latviešu folkloristikas vēsture. Pamatvirzieni un fakti. – R., 1989. – 125 lpp.
- 9) Ancelāne A. Latviešu bērnu ieražas // Latviešu tautasdziesmas izlase III. – R., 1957. – 575. – 587. lpp.
- 10) Ancītis K., Jansons A. Vidzemes etniskās vēstures jautājumi //AE. – R., 1963. – V laid. – 25. – 68. lpp.
- 11) Angenendt A. Geschichte der Religiosität im Mittelalter. – Darmstadt, 2000. – 986 s.
- 12) Angenendt A. Das Frühmittelalter. Die abendländische Christenheit von 400 bis 900. – Stuttgart; Berlin; Köln, 2001. – Dritte Auflage. – 500 s.
- 13) Angenendt A. Heilige und Reliquien: die Geschichte ihres Kultes vom frühen Christentum bis zur Gegenwart. – München, 1997.
- 14) Apala Z. Sirdsveida skatas Latvijā// AE. – R., 1974. – XI laid. – 257. – 266. lpp.
- 15) Apala Z. Cēsu pils arheoloģiskās izpētes (1974 – 2006) rezultāti // Cēsīm 800. Quo vadis, Cēsis? Vēsture un mūsdienu nosacījumi pilsētas attīstībai. – Cēsis, 2007. – 45. – 75. lpp.
- 16) Arbusow L. Livlands Geistlichkeit vom Ende des 12. bis ins 16. Jahrhundert. – Mitau, 1913. – 430 s.
- 17) Arbusow L. Die Einführung der Reformation in Liv – Est und Kurland. - Leipzig und Riga, 1921. – 851 s.
- 18) Arbusow L. Römischer Arbeitsbericht I //Latvijas Universitātes raksti (Acta Universitatis Latviensis). – R., 1928. – XVII sēj. – S. 297. – 420.
- 19) Ariès P. Bilder zur Geschichte des Todes. – München, Wien, 1984. – 285 s.
- 20) Ariès P. Geschichte des Todes. – München, 2002. – 836 s.

- 21) Asaris J. Par kuršu izplatību Ziemeļkurzemē 11. – 13. gs. //AE. – R., 1996. – XVIII laid. – 38. – 42. lpp.
- 22) Atgāzis M. Dreņģeru–Čunkānu 241. kaps un šķēpu līdzdošanas tradīcija 8.–9. gs. zemgaļu apbedījumos // AE. – R., 1994. – XVII laid. – 29. – 40. lpp.
- 23) Atgāzis M. Kaujas vāles Latvijā 10. – 14. gadsimtā //LVIŽ. – R., 1999. – Nr. 2. – 16. – 33. lpp.
- 24) Āboltiņš A. Vēstures pieminekļu aizsardzība Latvijā (1918 – 1945) //Latvijas arhīvs. – R., 1997. – Nr.1.
- 25) Baerenta P. Āraišu baznīca un draudze savā 700 gadu gaitā. – Cēsis, 1927. – 122 lpp.
- 26) Balodis F. Senākie laiki latviešu senvēsturē //Latviešu vēsture. Prof. Baloža F. un Tenteļa A. redakcijā. – R., 1938.
- 27) Baltisches Historisches Ortslexikon. – Köln, Wien, 1990. – Teil II (Lettland). – 700 s.
- 28) Baltiņš J. Materiāli par fon Bēru dzimtas kapenes inventarizāciju Zlēku luterāņu baznīcā //Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei 4. – R., 1989. – 200. – 227. lpp.
- 29) Bauer Fr. Von Tod und Bestattung in Alter und Neuer Zeit //Historische Zeitschrift. – München, 1992. – Bd. 254. – S. 1. – 31.
- 30) Begräbnis, Begräbnissitten //Lexikon des Mittelalters. – München und Zürich, 1980. – Bd. I. – S. 1804. – 1808.
- 31) Berga T. Numizmātika par Latvijas senatni. – R., 1992.
- 32) Berga T. Daugavas augšteces 14. – 17. gadsimtā senkapi // Daugavas raksti. – R., 1996. – 57. – 68. lpp.
- 33) Berga T. Kaklarotas Krāslavas Augustinišķu senkapos (14. gs. – 16. gs. sākums) // AE. – R., 1997. – XIX laid. – 119. - 129. lpp.
- 34) Berga T., Celmiņš A. 16. – 17. gadsimta monētu kompleksi Rīgas Doma pagalma kapsētā //Senā Rīga. Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē. – R., 2001. – Nr. 3. – 96. – 110. lpp.
- 35) Berga T. Zīmogredzens ar burulaivas attēlu no Krāslavas Augustinišķu kapsētas // LVIŽ– R., 1999. – Nr. 1. – 21. – 29. lpp.
- 36) Berga T. Dobeles viduslaiku kapsētas monētas un to nozīme apbedīšanas rituālā (14. – 17. gs.) // AE. – XX laid. – R., 2000. – 32. – 43. lpp.
- 37) Berga T. Senās apbedīšanas tradīcijas Slutišķu kapsētā (15. – 17. gs. sākums) //LVIŽ. – R., 2003. – Nr.1. – 49. – 64. lpp.
- 38) Bergdolt K. Der schwarze Tod in Europa. Die Große Pest und das Ende des Mittelalters. – München, 2000. – 267 s.
- 39) Berger P. Religiöses Brauchtum im Umkreis der Sterbeliturgie in Deutschland // Forschungen zur Volkskunde begründet von Georg Schreiber herausgegeben von Bernhard Kötting und Alois Schröder. – Münster, 1966. – 151 s.

- 40) Bielenstein E. Ueber die Bedeutung des lettischen Volksliedes für die Archäologie // Труды десятого Археологического съезда в Риге в 1896 г. – Том II. – М., 1899. – S. 42. – 51.
- 41) Biezais H. Die Religionsquellen der baltischen Völker und die Ergebnisse der bisherigen Forschungen. – Uppsala, 1954. – 128 s.
- 42) Biezais H. Seno latviešu debesu dievu ģimene. – R., 1998. – 367. lpp.
- 43) Biezais H. Seno latviešu galvenās dieLU LVietes. – R., 2006. – 304 lpp.
- 44) Bīlenšteins A. Latviešu koka celtnes. – R., 2001. – 280 lpp.
- 45) Brackel H. Instruction für Ausgrabungen, entworfen im Auftrag der Allerhöchsten Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Rußlands. – R., 1840. – 24 s.
- 46) Brandt K., H. Erzbischofsgräber im Bremer St.-Petri-Dom // Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters. – Bonn, 1976. – Jahrgang 4. – S. 7. – 28.
- 47) Brennsohn J. Die Aerzte Livlands von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart. – Mitau, 1905. – 481 s.
- 48) Brīvkalne E. Tērvetes saktas // AE. – R., 1974. – XI laid. – 121. – 140. lpp.
- 49) Bruiningk H. Die Franziskanerklöster zu Lemsal und Kokenhusen // Sb. Rig. 1905. – R., 1906. – S. 18. – 37.
- 50) Bruiningk H. Der älteste mittelalterliche Grabstein Livlands aus der St. Martinskirche auf Holme bei Riga // Baltische Studien zur Archäologie und Geschichte (Arbeit des Baltischen Vorbereitenden Komitees für den XVI. Archäologischen Kongress in Pleskau 1914). – R., 1914. – S. 171. – 175.
- 51) Brūzis R. Iedzītņa šķēpu gali Latvijas 14. – 17. gs. arheoloģiskajā materiālā // LVIŽ. – R., 2008. – Nr. 4. – 5. – 19. lpp.
- 52) Bucholtz A. Denkmäler im Dom zu Riga // Sonderabdruck aus dem Rigaschen Almanach für 1886. – R., 1885. – 57 s.
- 53) Buņickis K. Priestera Jordāna atmiņas. Inphantijas aina XVII gadsimtā. – Rēzekne, 2003. – 278 lpp.
- 54) Busch N. Grabsteine im Dome zu Riga // Zehnter und Elfter Rechenschaftsbericht der Dombauabtheilung der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands, für die Jagre 1894 und 1895. – R., 1896. – 65 s.
- 55) Čakuls J. Latvijas Romas katoļu draudzes. – R., 1997. – 782 lpp.
- 56) Campe P. Die Kirchenglocken Lettlands von ältester Zeit an bis zum Jahre 1860 und ihre Gieser // Latvijas Universitātes raksti. Arhitektūras fakultātes sērija. – R., 1930. – I. sēj. – S. 1. – 223.

- 57) Campe P. BagrÄbnisstÄte und FriedhÄufe Lettlands // Baltische Hefte. – GroÙ – Biewende, 1956. – Hefte 3. – S. 13. – 30.
- 58) Caune A. Christentum und heidnischer Volksglaube in Lettland wÄhrend des 13. - 14. Jahrhunderts im Spiegel archÄologischer Quellen // Rom und Byzanz im Norden. – Stuttgart, 1999. – Bd II. – S. – 69. – 80.
- 59) Caune A. PÄtÄjumi RÄgas arheoloÄijÄ. – R., 2007. – 572 lpp.
- 60) Caune A. RiŅķa krusti LatvijÄ. – R., 2008. – 160 lpp.
- 61) CelmiŅš A. MÄra Ņķirsti IkŅķiles un RÄgas viduslaiku kapu iekÄrtojumÄ // SenÄ RÄga 2. – R., 2000. – 143. – 164. lpp.
- 62) CelmiŅš A. Daži RÄgas un Ziemeļkurzemes 11. – 14. gadsimta etniskÄs vÄstures aspekti //Ventspils muzeja raksti II. – R., 2002. – 156. – 171. lpp.
- 63) CelmiŅš A. Sv. Paula baznÄicas kapsÄta RÄgÄ // SenÄ RÄga. PilsÄtas arheoloÄija, arhitektÄra un vÄsture 6. – R., 2009. – 13. – 36. lpp.
- 64) CeplÄte R. LaikÄ no 1621. lÄdz 1701. gadam RÄgÄ kaltÄ sÄknauda un tÄs apgrozÄba //Latvijas PSR VÄstures muzeja raksti. NumismÄtika. – R., 1968. – 111. – 150. lpp.
- 65) CeplÄte R. XVII gs. dÄlderu un rotas lietu depozÄts Ceraukstes BangÄs // Muzeji un kultÄras pieminekļi. – R., 1970. – 44. – 54. lpp.
- 66) Cimermane J. Zemgaļu 16. gs. bronzas skÄrdu vainagi // AE. – R., 1994. XVII laid. 53. – 59. lpp.
- 67) Daniell Chr. Death and burial in medieval England 1066 – 1550. – London and New York, 1997.
- 68) Daugudis V. Die Eisenzeitlichen KultstÄtten in Litauen // Archeologia Baltica. – Vilnius, 1995. – S. 121. – 146.
- 69) DÄbrowska E. Liturgia Ņmierci a archeologia: uwagi o wyborze miejsca pochowania, orientacji, uÅozenia ciaÅa i jego ubiorze w Ņredniowiecznej Europie ÅaciŅskiej //Kwartalnik Historyczny. Rocznik CIV, 1997, 4. – S. 3. – 14.
- 70) Delimata M. Dziecko w Polsce Ņredniowiecznej. – PoznaŅ, 2004. – 260 s.
- 71) Denisova R., Gerhards G., ZariŅa G. 12.–14. gadsimta RÄgas iedzÄvotÄju antropoloÄiskais sastÄvs un etniskÄ piederÄba // SenÄ RÄga I. – R., 1998. – 144. – 158. lpp.
- 72) Derwein H. Geschichte des Christlichen Friedhofs in Deutschland. – Frankfurt am Main, 1931. – 192 s.
- 73) Derums V. Baltijas sencilvÄku slimÄbas un tautas dziedniecÄba. – R., 1988. – 224 lpp.
- 74) Dinzeltbacher P. Klassen und Hierarchien im Jenseits //Miscellanea Mediaevalla. Soziale Ordnung im SelbsverstÄndnis des Mittelalters. – Berlin, Newyork, 1979. – Bd. 12/1. – S. 20. – 40.

- 75) Dinzeltbacher P. „Verba hec tam mistica ex ore tam ydiote glebonis” Selbstaussagen der Volkes über seinen Glauben – unter besonderer Berücksichtigung der Offenbarungsliteratur und der Vision Gottschalks // Quellen und Forschungen aus dem Gebiet der Geschichte. Volksreligion im hohem und späten Mittelalter. – Paderborn, München, Wien, Zürich, 1990. – Heft 13. – S. 57. – 99.
- 76) Dinzeltbacher P. Die letzten Dinge. Himmel, Hölle, Fegefeuer im Mittelalter. – Freiburg, Basel, Wien, 1999. – 213 s.
- 77) Dinzeltbacher P. Europäische Mentalitätsgeschichte. – Stuttgart, 1993. – 663 s.
- 78) Dumpe L. Par zemnieku uzturu Latvijā bada gados //Latvijas vēsturnieki etnogrāfs profesors Dr. habil. hist. Saulvedis Cimermanis. Biobibliogrāfija, darbabiedru veltījumi 70 gadu jubilejā. – R., 1999. – 118. – 129. lpp.
- 79) Dzērvītis A., Ģinters V. Latviešu tautas tērpu vēsture. – R., 1936. – 192 lpp.
- 80) Dunsdorfs E. Deviņvīru spēks. Deviņu latviešu vīru dzīves stāsti deviņos Latvijas vēstures gadsimtos. – Stokholma, 1956.
- 81) Dunsdorfs Ed. Latvijas vēsture 1600. – 1710. – Upsala, 1962. – 588 lpp.
- 82) Dunsdorfs Ed., Spekke A. Latvijas vēsture 1500. - 1600. – Stoholma, 1964. – 804 lpp.
- 83) Dunsdorfs Ed. Mūžīgais latviešu karavīrs. – Melnburna, 1967. – 268 lpp.
- 84) Dunsdorfs Ed. Lielvidzemes kartes (17. un 18. gs.) – Melnburnā, 1986. – 247 lpp.
- 85) Dzenis A. Divi dokumenti par Kurzemes brīvajiem latviešu zemturiem 18. gs. otrajā pusē //Latvijas Arhīvi. – R., 2001. – Nr.1. – 42. – 60. lpp.
- 86) Enzeliņš H. Skati Valmieras pilsētas draudzes un novada pagātnē. – Valmierā, 1932. – 302 lpp.
- 87) Ērmans J. Krimuldas baznīca un draudze 1205 – 1930. – R., 1930. – 48 lpp.
- 88) Fahlander F. & Oestigaard T. The Materiality of Death: Bodies, Burials, Beliefs. – England, 2008. – P. 1. – 16.
- 89) Fehring G., P. Missions- und Kirchenwesen in archäologischer Sicht // Vorträge und Forschungen. Geschichtswissenschaft und Archäologie. Untersuchungen zur Siedlungs-, Wirtschafts- und Kirchengeschichte, 1979. – Bd. XXII. – S 547. – 591.
- 90) Forstnerosb D. Świat symboliki chrześcijańskiej. – Warszawa, 1990. – 544 s., Ill. 178.
- 91) Freijs A. Talsu novada draudzes un baznīcas // Talsu novads. Enciklopēdisks rakstu krājums. – R., 1937. – 292. – 317. lpp.
- 92) Friedhof //Lexikon des Mittelalters. – München und Zürich, 1989. – Bd. IV. – S. 923. – 930.
- 93) Geld //Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens /Hrsg. Von E.Hoffmann-Kreyer. – Berlin und Leipzig, 1929/1930. – Bd. II.

- 94) Gerhards G. Latvijas iedzīvotāju ķermeņa garuma vēsturiskā mainība (7.g.t. pr. Kr. – 18. gs.) (Promocijas darba kopsavilkums). – R., 2003. – 90 lpp.
- 95) Gerhards G. Traumas un ievainojumi senās Ikšķiles iedzīvotājiem // AE. – R., 2006. – XXIII laid. – 85. – 98. lpp.
- 96) Gerhards G. Daži senās Sēlpils iedzīvotāju paleopatoloģiskās izpētes aspekti // Latvijas Nacionālā Vēstures muzeja raksti. Pētījumi sēļu senatnē. – R., 2006. – Nr. 11. – 145. – 156. lpp.
- 97) Gimbutienė A., M. Die Bestattung in Litauen in der vorgeschichtlichen Zeit. – Tübingen, 1946. – 250 s.
- 98) Girgenson J. Bericht über seine unternommene Reise im Sissegal // Sb. Rig. 1885. – R., 1886. – S. 92., 93.
- 99) Gora Z. Riņķsaktu tipoloģija Latvijas viduslaiku arheoloģiskajā materiālā // Latvijas PSR vēstures problēmas. – R., 1987. – 18. – 22. lpp.
- 100) Grabbeigabe // Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens / Hrsg. Von E. Hoffmann-Kreyer. – Berlin und Leipzig, 1930/1931. – Bd. III.
- 101) Grabmayer J. Zwischen Diesseits und Jenseits. Oberrheinische Chroniken als Quellen zur Kulturgeschichte des späten Mittelalters. – Köln, Weimar, Wien, 1999. – 358 s.
- 102) Graudonis J. Ieskats Ikšķiles vēsturē // Daugavas raksti. – R., 1991. – 66. – 87. lpp.
- 103) Graudonis J. Arheoloģijas zinātne Latvijā // Latvijas Zinātņu akadēmijas vēstis. – R., 1997. Sērija A. – Nr. 3./4. – 112. – 122. lpp.
- 104) Graudonis J. Akmeņi Latvijas senkapos // Latvijas vēsturnieki etnogrāfs profesors Dr. habil. hist. Saulvedis Cimermanis. Biobibliogrāfija, darbabiedru veltījumi 70 gadu jubilejā. – R., 1999. – 130. – 141. lpp.
- 105) Grāvere R. Apdzīvotības izmaiņas Zemgalē un Dienvidkurzemē pēc krusta kariem // AE. – XX laid. – R., 2000. – 152. – 160. lpp.
- 106) Gräslund A., S. Pagan and Christian in the Age of Conversion // Proceedings of the Tenth Viking Congress Larkollen, Norway, 1985. – Oslo, 1987. – Nr. 9. – P. 81. – 94.
- 107) Grenz R. Archäologische Vampirbefunde aus dem westslawischen Siedlungsgebiet // Zeitschrift für Ostforschung. – Marburg/Lahn, 1967. – Jahrgang 16. – Heft 2. – S. 255. – 265.
- 108) Grinder-Hansen K. Dødemønter fra danske kirker og kirkegårde // Hinkuin 17. – Finland, 1987. – S. 147. – 162.
- 109) Grün H. Der deutsche Friedhof im 16. Jahrhundert // Hessische Blätter für Volkskunde. – Sissen, 1926. – Bd. XXIV. S. 64. – 97.
- 110) Grün H. Die kirchliche Beerdigung im 16. Jahrhundert // Theologische Studien und Kritiken. – Gotha, 1933. – Bd. 105. – H.2. – S. 138. – 214.

- 111) Gupieniec A. Monety znalezione na cmentarzysku średniowiecznym w miejscowości Równina Dolna, pow. Kętrzyn //Rocznik Olsztyński. – Olsztyn, 1958. – T. I. – S.157. – 170.
- 112) Gurjewitsch A., J. Himmlisches und irdisches Leben. – Leipzig, 1997. – 512 s.
- 113) Ģinters V. Rituelle Steinkreise auf livischen Gräberfeldern der jüngeren Eisenzeit // Õpetatud Eesti Seltsi Toimetused . – Tartu, 1938. – Bd. 30 (1). – S. 118. – 125.
- 114) Ģinters V. Indriķa Smakata ģimenes rotas //SM. – R., 1938. – Nr. I. – 139. – 151. lpp.
- 115) Harmening D. Wörterbuch des Aberglaubens. – Stuttgart, 2005. – 520 s.
- 116) Hassenpflug E. Das Laienbegräbnis in der Kirche. Historisch-archäologische Studien zu Alemannien im frühen Mittelalter //Freiburger Beiträge zur Archäologie und Geschichte des Ersten Jährtausends. – Rahden/Westf., 1999. – Bd. 1. – 300 s.
- 117) Hausmann R. Einleitung zur Abtheilung Archäologie // Katalog der Ausstellung zum X. archäologische Kongress in Riga 1896. – R., 1896. – S. LXXXI – LXXXV.
- 118) Hausmann R. Auserkirchliche Begräbnißplätze im Estlande in christlicher Zeit // Separatabdruck aus der Illustr. Beilage d. Rig. Rundsch. – R., 1902. – Nr. 11. – S. 3. – 20.
- 119) Hausmann R. Übersicht über die archäologische Forschung in den Ostseeprovinzen im letzten Jahrzehnt // Arbeiten des Ersten baltischen Historikertages zu Riga 1908. – R., 1909. – S. 26. – 28.
- 120) Heindel I. Hochmittelalterliche Gewandschnallen im westslawischen Siedlungsgebiet //Zeitschrift für Archäologie. – Jahrgang 23. – Berlin, 1989. – S. 79. – 100.
- 121) Hering E. Der Deutsche Ritterorden. – Leipzig, 1943. – 312 s.
- 122) Hildenbrand H. Mitteilungen einiger für die Personenkunde Rigas im Mittelalter erheblicher Grabinschriften // Sb. Rig. 1874. – R., 1875. – S. 44. – 47.
- 123) Hiršheits H.,A. Īsas ziņas par Umurgas draudzes baznīcu un viņas 400 g. svētkiem. – R., 1896. – 34 lpp.
- 124) Illi M. Wohin die Toten gingen. Begräbnis un Kirchhof in der vorindustriellen Stadt. – Zürich, 1992. – 188 s.
- 125) Jaunzems J. Bluķa zārki //SM. – R., 1939. – II daļa. – 41. – 51. lpp.
- 126) Jensch G. Livländische und kurländische Jahrmärkte im 17. Jahrhundert // Sb. Rig. – R., 1931 / 32. – S. 24. – 30.
- 127) Jenšs J. Rīgas pilsētas tirdzniecība ar Pliskavu XVI un XVII g. simtenī // Izglītības ministrijas mēnešraksts. – R., 1937. – Nr.2. – 152. – 164. lpp.
- 128) Johansons A. Tennis und das altlettische Schweinfest // Baltische Hefte. – Hirschheydt, 1961. – Nr. 4. – S. 207. – 212.
- 129) Johansons A. Latvijas kultūras vēsture 1710 – 1800. – Stoholma, 1975. – 647 lpp.
- 130) Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1931.

- 131) Juškevičs J. Talsu novada vēsture ordeņa un hercogu laikos // Talsu novads. Enciklopēdisks rakstu krājums. – R., 1937. – 201. – 212. lpp.
- 132) Juškevičs J. Vecā Rīga. – R., 1994. – 100 lpp. (Pārstrādāts 1936. gada izdevums).
- 133) Kallmeyer T. Die evangelischen Kirschen und Prediger Kurlands. – R., 1910.
- 134) Kampe P. Baznīcu celtniecība Vidzemē Zviedru valdības pēdējos piecdesmit gados (1660 – 1710) // Latvijas Universitātes raksti. – R., 1937. – Nr. 2. – 238 lpp.
- 135) Kapsēta // Latviešu konversācijas vārdnīca. – R., 1933. – VIII sēj. – 15522. – 15527. lpp.
- 136) Karlsons Ž. Lielais mēris Kurzemē (1709 – 1711). – Jelgava, 1936. – 32 lpp.
- 137) Katalog der ustellung zum X. archäologische Kongress in Riga 1896. – R., 1896.
- 138) Kieffer-Olsen J. Grav og gravskik i det middelalderlige Danmark – 8 kirkegårdsudgravninger. Udgivet af Afd. for Middelalderarkæologi og Middelalderarkæologisk Nyhedsbrev. – Højbjerg, 1993.
- 139) Kļaviņš K. Vācu ordenis un Livonija. – R., 2000. – 112 lpp.
- 140) Koslofsky C. Die Trennung der Lebenden von den Toten: Friedhofverlegungen und die Reformation in Leipzig, 1536 // Memoria als Kultur. – Göttingen, 1995. – S. 335. – 385.
- 141) Kosman M. Drogi zaniku pogaństwa u bałtów. – Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1976. – 288 s.
- 142) Kötting B. Der Frühchristliche Reliquienkult und die Bestattung im Kirchengebäude. – Köln und Opladen, 1964. – 77 s.
- 143) Kruse F. Necrolivonica oder Alterthümer Liv -, Esth - und Kurlands. – Dorpat, 1842.
- 144) Kulikauskienė R., V. Senovės lietuvių drabužiai ir jų papuošalai (I – XVI a.). – Vilnius, 1997. – 153 p.
- 145) Kuniga I. Mēness veida piekariņi Latvijas arheoloģiskajā materiālā // Latvijas Vēstures muzeja raksti. – R., 2002. – Nr.8. – 91. – 108. lpp.
- 146) Kuujo E., O. Die Rechtliche und Wirtschaftliche Stellung der Pfarrkirchen in Alt – Livland // Annales Academiae Scientiarum Fennicae. – Helsinki, 1953. – Ser. B. – Tom. 79. – 275 s.
- 147) Kyll N. Die Bestattung der Toten mit dem Gesicht nach unten // Trierer Zeitschrift für Geschichte und Kunst der Trierer Landes und seiner Nachbargebiete. – Trier, 1964. – Jahrgang 27. – S. 168. – 183.
- 148) Kyll N. Tod, Grab, Begräbnisplatz, Totenfeier //Rheinisches Archiv IV. – Bonn, 1972. – 210 s.
- 149) Ķaune N. Jezuītu ziņas par ticības stāvokli pie latviešiem 16. gs. beigās un 17. gs. sākumā // Brīvās zemes ilustrētais pielikums. – R., 1930. – Nr. 21. – 165. – 167. lpp.
- 150) Labudda A. Liturgia Pogrzebu w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631). – Warszawa, 1983. – 335 s.

- 151) Lamberg T. Zur Familien-, Kirchen- und Culturgeschichte Kurlands in herzoglicher Zeit, aus alten Kirchenbüchern // Sb. Kurl 1892. – Mitau, 1893. – S. 8. – 41.
- 152) Lange E. Straupes baznīca un draudze. – Limbažos, 1938.
- 153) Latviešu tautas tērpi I (Vidzeme). – R., 1995. – 318 lpp.
- 154) Latviešu tautas tērpi II Kurzeme (Latviešu un lībiešu tērpi). – Rīga, 1997. – 400 lpp.
- 155) Latviešu tautas tērpi III (Zemgale. Augšzeme. Latgale). – R., 2003. – 366 lpp.
- 156) Latviešu vēsture /Prof. F.Baloža un Prof. A.Tenteļa redakcijā. – R., 1938. – 215 lpp.
- 157) Latvijas arhaioloģija (Baloža F. redakcijā). – R., 1926. – 186 lpp.
- 158) Latvijas PSR arheoloģija. R., 1974. – 378 lpp.
- 159) Latvijas vēsturnieki arheologi Elvīra Šnore (1905 – 1996) un Rauls Šnore (1901 – 1962). Bibliogrāfija, vēstules, laikabiedru atmiņas. – R., 1997.
- 160) Latvijas zemju robežas 1000 gados/Sastādītājs A.Caune. – R., 1999. – 284 lpp.
- 161) Lazdiņa A. Aizliegums latviešu un igauņu zemniekiem turēt ieročus Zviedru laikos //Pagātne un tagadne. Vēstures skolotāju biedrības rakstu krājums. – R., 1936. – Nr. I. – 42. – 66. lpp.
- 162) Lazdiņš J., Blūzma V., Osipova S. Latviešu tiesību avoti. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10. gs. – 16. gs. – R., 1998. – I. sēj.
- 163) Lācis M. Latvieši un luterāņu baznīca 17. gs. Vidzemē // Valsts arhīva raksti (sērija B, pētījumi I). – R., 1935. – 57. – 78. lpp.
- 164) Lecoutex C. Geschichte der Gespenster und Wiedergänger im Mittelalter. – Köln, Wien, 1987. – 306 s.
- 165) Lecoutex C. Das Reich der Nachtdämonen. Angst und Aberglauben im Mittelalter. – Düsseldorf und Zürich, 2001. – 320 s.
- 166) Lex P. Das kirchliche Begräbnisrecht (historisch–kanonisch dargestellt). – Regensburg, 1904. – 408 s.
- 167) Ligi P. Votic graves in North – East Estonia (9th – 16th centuries AD) // Muinasaja Teadus. – Tallin, 1993. – Nr. 2. – P. 153. – 175.
- 168) Loeffler H. Die Grabsteine, Grabmäler und Epitaphien in den Kirchen Alt – Livland vom 13. bis 18. Jahrhundert // Abhandlungen der Herder – Gesellschaft und des Herder – Instituts zu Riga. – R., 1929. – Bd. 3. – S. 1. – 135. Abb. XXII s.
- 169) Löffler A. Fragmente liturgischer Handschriften des Deutschen Ordens im Historischen Staatsarchiv Königsberg Teil I //Einzelschriften der Historischen Kommission für ost- und westpreußische Landesforschung. – Lüneburg, 2001. – Bd. 18. – S. 1. – 273.
- 170) Löffler P. Studien zum Totenbrauchtum in den Gilden, Bruderschaften und Nachbarschaften Westfalens vom Ende des 15. bis zum Ende des 19. Jh. // Forschungen zur Volkskunde begründet von Georg Schreiber. – Münster, 1975. – Heft, 47. – 320 s.

- 171) Loze I., Graudonis J. Apbedīšanas tradīcijas Latvijā pirmatnējās kopienas laikā // AE. – R., 1970. – IX laid. – 31. – 60. lpp.
- 172) Lūsēns M. A rich female burial at the pre-Christian cemetery of Ance // Humanities and social sciences LatLU LV1a. – Rīga, 2003. – N. 2 (39). – P. 60. – 76.
- 173) Madsen K. Han ligger under en blå sten. Om middelalderens gravskik på skrift og i praksis // Hikuin 17. Kirkearkæologi i Norden 3. – Finland, 1987.
- 174) Mägi M. At the crossroads of space and time. Graves, changing society and ideology on Saaremaa (Ösel), 9–13th centuries AD. – Tallinn, 2002. – 174p; Plate 139.
- 175) Mägi M. On the mutual relationship between late prehistoric Saaremaa and the livs // Rituals and relations. Studies on the society and material culture of the Baltic finns. Annales academiae scientiarum Fennicae 336. – Helsinki, 2005. – P. 187. – 206.
- 176) Mannhardt W. Beiträge zur Mythologie der lettischen Völker. Johan. Lasicii Poloni de Diis Samagitarum caeterorumque Sarmatorum et falsorum Christianorum // Magazin der Lettisch-Literärischen Gessellschaft. – Mitau, 1868. – Bd. 14.
- 177) Manteuffel G. Polnisch – Livland. – Rīga, 1869.
- 178) Mašņovskis V. Latvijas luterāņu baznīcas. Vēsture, arhitektūra, māksla un memoriālā kultūra. Enciklopēdija četros sējumos. – R., 2005. – 2007.
- 179) Meier F. Gaukler, Dirnen, Rattenfänger. Aussenseiter im Mittelalter. – Stuttgart, 2005. – 207 s.
- 180) Meier T. Die Archäologie des mittelalterlichen Königsgrabes im christlichen Europa //Mittelalter - Forschungen. – Stuttgart, 2002. – Bd. 8. – 478 s.
- 181) Mežmale B. Akmens un tā paralēltēlu funkcijas apbedīšanas ieražu dziesmās // LPSR ZAV. – R., 1986. – Nr. 10. – 99. – 109. lpp.
- 182) Metting C. Ueber die Grabdenkmäler der livländischen Bischöfe // Sb. Rig. 1898. – R., 1899. – S. 119. – 123.
- 183) Miśkewicz M. Wczesnośredniowieczne obrządek pogrzebowy na płaskich cmentarzyskach skieletowych w Polsce // Materiały Wczesnośredniowieczne. – Wrocław - Warszawa - Kraków, 1969. – S. 241. – 301.
- 184) Mugurēvičs Ē. Svarīgākie ceļi lībiešu un latgaļu teritorijā // AE. – R., 1961. – III laid. – 61. – 81. lpp.
- 185) Mugurēvičs Ē. Par dažām izmaiņām Austrumlatvijas iedzīvotāju kultūrā 13. – 14. gs. (pēc arheoloģiskajiem materiāliem) //RT 1966. – R., 1967. – 16. – 17. lpp.
- 186) Mugurēvičs Ē. Vidus- un Austrumlatvija 13. – 14. gs. (Par dažām izmaiņām iedzīvotāju dzīves veidā un kultūrā) // AE. – R., 1973. – X laid. – 27. – 39. lpp.
- 187) Mugurēvičs Ē. Krustiņveida piekariņi Latvijā laikā no 11. līdz 15. gs. // AE. – R., 1974. – XI laid. – 220. – 239. lpp.

- 188) Mugurēvičs Ē. Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi (3. – 15. gs. arheoloģiskie pieminekļi). – R., 1977. – 144 lpp. – Tab. 54.
- 189) Mugurēvičs Ē. Latvijas viduslaiku piļu klasifikācijas un arheoloģiskās izpētes jautājumi // AE. – R., 1983. – XIV laid. – 3. – 13. lpp.
- 190) Mugurēvičs Ē. Wechselbeziehungen der Deutschen und Ostbaltischen Kulturen im Lettland des 13. bis 16. Jahrhunderts // Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte. – Bonn, 1986. – Bd. 12. – S. 229. – 239
- 191) Mugurēvičs Ē. Kristīgās ticības izplatība Latvijas teritorijā 11. – 12. gs. un katoļu baznīcas ekspansijas sākums // Latvijas Zinātņu akadēmijas vēstis. – R., 1987. – Nr. 5. – 10. – 25. lpp.
- 192) Mugurēvičs Ē. Arheoloģiskās liecības par Livonijas ordeņa piļu apbūves attīstību Latvijas teritorijā // AE. – R., 1994. – XVI laid. – 93. – 109. lpp.
- 193) Mugurēvičs Ē. Piekariņi ar t. s. Rjurikoviču cilts zīmi Latvijā 11. – 13. gs. // AE. – R., 1994. – XVII laid. – 76. – 83. lpp.
- 194) Mugurēvičs Ē. Die Dorfsiedlung und die Burg Holme bei Salaspils (Lettland) im Mittelalter // Zwischen Lübeck und Novgorod. Wirtschaft, Politik und Kultur im Ostseeraum vom frühen Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert. – Lüneburg, 1996. – S. 99. – 107.
- 195) Mugurēvičs Ē. Etniskie procesi Baltu apdzīvotajā teritorijā un latviešu tautas veidošanās 6. – 16. gadsimtā // LVIŽ. – R., 1998. – Nr. 2. – 19. – 32. lpp.
- 196) Mugurēvičs Ē. Die Funde der Hammeräxte und Hämmer aus Horn auf dem Territorium Lettlands und ihre Mythologische deutung // Iš Baltų kultūros istorijos. – Vilnius, 2000. – S. 63. – 74.
- 197) Mugurēvičs Ē. Lībiešu izcelsmes un kultūras veidošanās problēmas // LVIŽ– 2006. – Nr. 4. – 24. lpp.
- 198) Mugurēvičs Ē. Viduslaiku ciems un pils Salaspils novadā. – R., 2008. – 264 lpp.
- 199) Muiža zem ozoliem. Ungurmuiža un fon Kampenhauzenu dzimta Vidzemē (Katalogs izstādei Rundāles pils muzejā un Herdera institūtā Mārburgā) 1998. – 209. – 220. lpp.
- 200) Muižnieks V. Baznīcas apbedīšanas vietas Rietumvidzemē 13. – 18. gadsimtā // Latvijas Zinātņu Akadēmijas vēstis. – R., 2003. – Nr. 5., 6. – 10 – 34. lpp.
- 201) Muižnieks V. Arheoloģiskie pētījumi Puzes Lejaskroga kapsētā un viduslaiku apbedīšanas tradīcijas Ziemeļkurzemē // Ventspils muzeja raksti. – R., 2003. – Nr. III. – 94. – 112. lpp.
- 202) Muižnieks V. Pirmie arheoloģiskie pētījumi Latvijas teritorijā un to ietekme mākslā un literatūrā // Humanitārās fakultātes XIV starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli. Vēsture: avoti un cilvēki. – Daugavpils, 2004. – 117. – 122. lpp.

- 203) Muižnieks V. Apbedīšanas tradīcijas Puzes Lejaskroga 13.–17. gs. kapsētā // LVIŽ. – 2004. – Nr. 1. – 29. – 44. lpp.
- 204) Muižnieks V. Graborientierung in Begräbnisstätten aus dem 14. bis zum 18. Jh. in Ostlettland // Etnoss Ja Kultuur Uurimusi Silvia Laulu auks. – Tartu – Tallinn, 2006. – S. 209. – 226.
- 205) Muižnieks V. Mārtiņsalas kapsētas apbedījumi ar kapa inventāru // LVIŽ. – R., 2006. – Nr. 2. – 22. – 42. lpp.
- 206) Muižnieks V. Apbedīšanas tradīcijas Mārtiņsalas baznīcas kapsētā // AE. – R., 2006. – XXIII laid. – 163. - 184. lpp.
- 207) Muižnieks V. Neparasti guldīti mirušie Latvijas vēsturisko laiku kapsētās // LVIŽ. – 2007. – Nr. 1. – 31. – 59. lpp.
- 208) Muižnieks V. Kapu orientācija Latvijas teritorijas 14. – 18. gs. apbedīšanas vietās //LVIŽ. – R., 2008. – Nr. 3 – 38. – 61. lpp.
- 209) Muižnieks V. 14., 15. gs. ugunskaņi Kurzemē //Pētījumi kuršu senatnē. Latvijas Nacionālā vēstures muzeja raksti. – R., 2008. – Nr. 14. – 35. – 54. lpp.
- 210) Muktupāvele R. Ubagu mielošana – žēlsirdība vai kontraktuāla darbība? // Karogs 1997. – Nr. 6. – 151. lpp.
- 211) Nadel //Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens /Hrsg. Von E.Hoffmann-Kreyer. – Berlin und Leipzig, 1934/1935. – Bd. VI.
- 212) Neumann W. Denkmalschutz und Denkmalpflege in den baltischen Provinzen Liv -, Est – und Kurland // Baltische Studien zur Archäologie und Geschichte (Arbeit des Baltischen Vorbereitenden Komitees für den XVI. Archäologischen Kongress in Pleskau 1914). – R., 1914. – S. 285. – 295.
- 213) Nussbaum O. Die Bewertung von Rechts und Links in der Römischen Liturgie // Jahrbuch für Antike un Christentum. – Münster, Westfalen, 1962. – Jahrgang 5. – S. 158. – 171.
- 214) Oexle O., G. Die Gegenwart der Toten // Death in the Midle Ages (Edited by Herman Braet and Werner Verbeke). – Leuven Univ. Press, 1983. – S. 19. – 77.
- 215) Oexle O., G. Mahl und Spende im mittelalterlichen Totenkult // Frühmittelalterliche Studien. – Berlin, Newyork, 1984. – S. 401. – 420.
- 216) Oexle O., G. Memoria als Kultur // Memoria als Kultur. – Göttingen, 1995. – S. 9. – 78.
- 217) Ohler N. Sterben und Tod im Mittelalter. – München und Zürich, 1990. – 320 s.
- 218) Okulicz-Kozaryn Ł. Dzieje Prusów. – Wrocław, 2000. – 533 s.
- 219) Olsen O. Christentum und Kirchen // Wikinger, Waräger, Normannen. Die Skandinaver und Europa 800. – 1200. – Berlin, 1993. – S. 152. – 161.

- 220) Owusu V. The Roman Funeral Liturgy: History, Celebration and Theology. – Nettetal, 1993. – 237 p.
- 221) Pakalns G. Par aizkapa pasaules lokalizācijas problēmu latviešu tautasdziesmās // LPSR ZAV. – R., 1986. – Nr. 10. – 89. – 98. lpp.
- 222) Pakalns G. Mirušo pasaule rietumos – vai mīts par tautasdziesmu mitoloģiju? // Grāmata. – R., 1991. – Nr. LU LVII. – 60. – 74. lpp.
- 223) Peet J. Totenhandschuhe im Bestattungsbrauchtum der Esten und anderer Ostseefinnen // Fennoscandica archaeological IV. – Helsinki, 1987. – S. 105. – 116.
- 224) Pettere I. Daudavpils novada krucifiksi. – Daugavpils, 1998. – 85 lpp.
- 225) Piezīmes pie Dr. phil. J.Zēvera raksta „Latviešu baznīca kultūras vēstures gaismā” // IMM. – R., 1929. – II pusgads. – 348. – 353. lpp.
- 226) Piezīmes pie Dr. phil. J.Zēvera atbildes baznīcas terminoloģijas lietā // IMM. – R., 1930. – I pusgads. – 97. – 100. lpp.
- 227) Polis K. Dievs un dvēsele kā reliģiozs priekšstats aizkristietisko latviešu tradīcijās. – Linkolna, 1962. – 261 lpp.
- 228) Radiņš A. 10.–13. gadsimta kapulauki latgaļu apdzīvotajā teritorijā un daži Austrumlatvijas etniskās vēstures jautājumi // LVIŽ. – R., 1993. – IV sēj. – 23. – 41. lpp.
- 229) Radiņš A. 10.–13. gadsimta kapulauki latgaļu apdzīvotajā teritorijā un daži Austrumlatvijas etniskās vēstures jautājumi // LVIŽ. – R., 1994. – I sēj. – 9. – 32. lpp.
- 230) Radiņš A. Apbedījumi ar sievietes rotu kompleksa “ziedoņiem” latgaļu apdzīvotajā teritorijā 11.–13. gs. // AE. – R., 1996. – XVIII laid. – 98. – 103. lpp.
- 231) Radiņš A. 10. – 13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi // Latvijas Vēstures Muzeja raksti. – Rīga, 1999. – Nr. 5. – 199 lpp.
- 232) Redin L. Arkeologiska perspektiv på Westerhus ödekyrkogård på Erösön in Jämtland // Hikuin 27. Middelalderens kirkegårde Arkæologi og antropologi – insigt og udsyn. – Ribe, 2000.
- 233) Redlich C. Deutsches Kulturgut in der Lettischen und Estnischen Volkskunst // Quellen und Forschungen zur Baltischen Geschichte. – Posen, 1942. – H. 2. – 61. – 72.
- 234) Riekstiņš H. Vēsturiskas Vietas Vecgulbenes apkārtnē // Mākslas un senatnes mēnešraksts Latvijas Saule. – R., 1925. – Nr. 28 – 30 (V). – 317. – 318. lpp.
- 235) Riekstiņš H. Latvijas arhaioloģijas kartes // Latviešu aizvēstures materiāli I. – R., 1930. – 5. – 37. lpp.
- 236) Riekstiņš H. Latviešu cilšu kapu tipi un apbedīšanas paražas dzelzs laikmetā. – R., 1935. – 67 lpp.
- 237) Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs 1773. – 1973. – R., 1973. – 289 lpp.

- 238) Rjabinin E., A. Finno-Ugric paganism and old Russia (based on archeological data) // Fenno – Ugri et SlaLU LVI 1978. The University of Helsinki Department of archeology Stencil No. 22. – Helsinki, 1980. – P. 207. – 219.
- 239) Rudzītis R. Dvēsele senlatviešu pasaules uzskatā // Latviešu literatūras vēsture. – R., 1935. – I daļa. – 360. – 369.
- 240) Ruland L. Die Geschichte der kirschlichen Leichenfeier. – Regensburg, 1901. – 301 s.
- 241) Sach R. Methodologische Bemerkungen zur Rekonstruktion Astronomischer Einflüsse auf die Anlage Frühmittelalterlicher Gräberfelder // Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters. – Köln, 1984. – Jahrgang 12. – S. 27. – 34.
- 242) Schäfer D. Mittelalterlicher Brauch bei der Überführung von Leichen // Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften. – Königsberg, 1920. – Bd. XXVI. – S. 478. – 498.
- 243) Schmiedt F., S. Die Sachkultur des Mittelalters im Lichte der archäologischen Funde // Europäische Hochschulschriften. – Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien, 1993. – Bd./Vol. 42. – 298 s.
- 244) Schweizer J. Kirchhof und Friedhof. Eine Darstellung der beiden Haupttypen europäischer Begräbnisstätten. – Linz, 1956. – 276 s. – Beilage 100 s.
- 245) Selhorst H. Die Platzordnung im Gläubigenraum der altchristlichen Kirche. – Münster/Westfal, 1931. – S. 3. - 51.
- 246) Selirand J. Eestlaste matmiskombed varafeodaalsete suhete tärkamise perioodil (11.–13. sajand). – Tallin, 1974.
- 247) Sēļi un Sēļija. – R., 2005. – 123 lpp.
- 248) Siliņa M. Latvijas memoriālās akmens tēlniecības tipoloģija un ikonogrāfija (12. gs.–16. gs. pirmā puse) // Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei I. – R., 1986.
- 249) Spekke A. Vecākie latvju tautas apģērba zīmējumi. – R., 1934.
- 250) Spekke A. Latvieši un Livonija 16. gs. – R., 1935. – 336 lpp.
- 251) Spirģis R. Neue Zeugnisse von Bewohnern des Nordkurlands im archäologischen Material Rigas // The Medieval Town in teh Baltic: Hanseatic History and archaeology II. – Tartu, 2002. – S. 67. – 74.
- 252) Spirģis R. Bruņrupuču saktas ar krūšu važiņrotām un lībiešu kultūras attīstība Daugavas lejtecē 10. – 13. gadsimtā. – R., 2008. – 512 lpp.
- 253) Spirģis R. Late tortoise brooches of the 12th – 13th centuries from the enLU LVIrons of Riga // The Hansa town Riga as mediator between east and west. – Riga, 2009. – P. 175. – 189.
- 254) Staecker J. In atrio ecclesiae. Die Bestattungssitte der dörflicher und städtischen Friedhöfe im Norden // Lübeck Style? Novgorod Style? – Riga, 2001. – S. 187. - 258.

- 255) Stokmanis A. Jēkabpils valsts vidusskolas dzimtenes senatnes pētīšanas pulciņa darbība 10 pastāvēšanas gados // Mākslas un senatnes mēnešraksts Latvijas Saule. – R., 1930. – Nr. 93 – 96 (IX - XII). – 1051. – 1055. lpp.
- 256) Straubergs K. Viņa saule // Izglītības ministrijas mēnešraksts. – R., 1922. – Nr. LU LVI. – 604. – 618. lpp.
- 257) Straubergs K. Hanovijs par dvēseļu kultu pie latviešiem // Izglītības ministrijas mēnešraksts. – R., 1925. – Nr. V. – 492. – 500. lpp
- 258) Straubergs J. Latviešu saktu kalēju amats un Rīgas latviešu rotas // SM. – R., 1939. – Nr. II. – 102. – 110. lpp.
- 259) Straubergs K. Latviešu buramie vārdi // Latviešu folkloras krātuves materiāli A. 5 – R., 1939. – I. daļa. – 468 lpp.
- 260) Straubergs K. Latviešu buramie vārdi // Latviešu folkloras krātuves materiāli A.10 – R., 1941. – II. daļa. – 469. – 828. lpp.
- 261) Straubergs K. Lettisk folketro om de döda // Nordiska Museets Hanlingar: 32. – Stockholm, 1949. – 140 lpp.
- 262) Straubergs K. Pār deviņi novadiņi. – R., 1995. – 320 lpp.
- 263) Straubergs K. Upurvietas un upurakmeņi latviešu māju un ģimeņu kultā // Upuris. – R., 1995. – 47. – 78. lpp.
- 264) Strods H. Latviešu zemnieku 17. gs. dzīves veids un tradīciju apskats // AE. – R., 1970. – IX laid. – 89. – 112. lpp.
- 265) Svarāne D. Doles salas lībiešu kapulaukos atrastie 10. – 13. gadsimta piekariņi – amuleti un rotaslietas //Daugavas raksti. No Aizkraukles līdz Rīgai. – R., 1991. – 31. – 43. lpp.
- 266) Svarāne D. Par dzelzs rotaslietu sudrabošanas tehnoloģiju – tausiju Latvijā // LVIŽ. – Rīga, 2004. – Nr. 4. – 21. – 37. lpp.
- 267) Svetikas E. XIV – XVII a. Alytaus kapinynas. Antsmilkiniai ir auskarai katalogas. – Alytus, 1988. – P. 4. – 49.
- 268) Svetikas E. Rozetinės segės: tipai, simbolika ir paskirtis // Iš Baltų kultūros istorijos. – Vilnius, 2000. – P. 173. – 187.
- 269) Svetikas E. XIV a. Pabeigos – XV a. Amuletai iš apkaustyto lokio nago Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje ir kaimyniniuose kraštuose // Lietuvos archeologija 34. – Vilnius, 2009. – P. 171. – 210.
- 270) Svetikas E. Alytaus kapinynas: christianizacijos šaltiniai. –Vilnius, 2003.– 444p.
- 271) Svetikas E. Lietuvos didžiosios kunigaikštystės christianizacija XIV a. pab. – XV a. – Vilnius, 2009. – T.I. – 660 p.
- 272) Svetikas E. Lietuvos didžiosios kunigaikštystės christianizacija XIV a. pab. – XV a. – Vilnius, 2009. – T.II. – 256 p.

- 273) Svilāns J. Latvijas Romas – Katoļu baznīcas. – R., 1995. – 320 lpp.
- 274) Šmits P. Latviešu mitoloģija. 2. pārstrādātais izdevums. – R., 1926. – 152 lpp.
- 275) Šmits P. Miršana un bēres // Latviešu tautas dainas. – R., 1932. – X sēj. – 769. – 788. lpp.
- 276) Šnore E. Lībji // Latviešu konversācijas vārdnīca. – Rīga, 1935. – XII sēj. – 23274. – 23293. lpp.
- 277) Šnore E. Kuršu senlietu atradumi Rīgā // SM. – 1936. – Nr. 3. – 72. – 75. lpp.
- 278) Šnore E. Kaklariņķi ar noplacinātiem galiem Latvijā //AE. – R., 1994. – XVII laid. – 105. – 107. lpp.
- 279) Šnore R. Latvijas senvēstures pētīšanas darbs valsts pastāvēšanas 20 gados // SM. – R., 1938. – Nr.4. – 39. – 96. lpp.
- 280) Šterns I. Lēņa tiesības un nevācu vasaļi Latvijā// Arhīvs II. Humanitāru rakstu krājums. – Sidneja, 1961. – 47. – 92. lpp.
- 281) Šterns I. Draudžu baznīcas un latviešu reliģiskā dzīve pirms reformācijas // Arhīvs. – Melburna, 1973. – 1. sēj. – 13. – 42. lpp.
- 282) Šterns I. Latvijas vēsture 1290. – 1500. – R., 1997. – 741 lpp.
- 283) Šterns I. Latvijas vēsture 1180 – 1290. Krustakari. – R., 2002. – 736 lpp.
- 284) Šturms E. Zur Vorgeschichte der Liven // Eurasia Septentrionalis Antiqua. – Helsinki, 1936. – Bd. 10. – S. 26. – 53.
- 285) Šturms E. Chroniku un senrakstu ziņas par baltu tautu bēru parašām 13. un 14. gs. // Tautas vēsturei veltījums profesoram Arvedam Švābem. – R., 1938. – 84. – 110. lpp.
- 286) Švābe A. Pagasta vēsture I. – R., 1926.
- 287) Švābe A. Straumes un avoti. – R., 1938. – I. daļa.
- 288) The Curonians. Tribe Culture According to the Burial Data. Baltic archaeological Exhibition. Catalogue. – Vilnius, 2009. – 462 p.
- 289) Thordeman B. Armour from the battle of Wisby 1361. –Stockholm, 1939.–483p.
- 290) Tilko S. Apbedīšanas veids un tradīcijas Rīgā 13. – 17. gs. (pēc 1986. – 1987. g. Doma kapsētas izrakumu materiāliem) // Rīgas arheoloģija 50 (Zinātniskās konferences referātu tēzes par Rīgas arheoloģiskās izpētes rezultātiem no 1938. līdz 1987. gadam). – R., 1988. – 30. – 32. lpp.
- 291) Tilko S. Apbedīšanas tradīcijas Doma viduslaiku kapsētā // Senā Rīga I. – R., 1998. – 273. – 288. lpp.
- 292) Tilko S. Rīgas 12. – 14. gadsimta viengabala kaula ķemmes // Senā Rīga II. Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē. – R., 2000. – 101. – 112. lpp.
- 293) Tõnisson E. Die Gauja – Liven und ihre materielle Kultur (11. Jh. Anfang 13. Jhs.). – Tallinn, 1976. – 299 s., 40 Taf., 9 Tab.

- 294) Trūps H. Katoļu baznīcas vēsture. – R., 1992. – 344 lpp.
- 295) Urtāns J. Pēdakmeņi, robežakmeņi, muldakmeņi. – R., 1990. – 95 lpp.
- 296) Urtāns J. Latvijas senās svētnīcas. – R., 1993. – 110 lpp.
- 297) Urtāns V. Etniskās atšķirības apbedīšanas tradīcijās un kapu inventārā Latvijā 5.–9.gs. // AE. – R., 1970. – IX laid. – 61. – 85. lpp.
- 298) Urtāns V. Aizkraukles pilskalna mūra aizsargsiena // LPSR ZAV. – R., 1983. – Nr. 4. – 34. – 39. lpp.
- 299) Tautavičius A. Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V – IX a.). – Vilnius, 1996. – 368 p.
- 300) The Curonians. Tribe Culture According to the Burial Data. Baltic archaeological Exhibition. Catalogue. – Vilnius, 2009. – 462 p.
- 301) Vaitkunskiene L. Arhāologische Quellen über Ritten des Gedenkens der Toten (14. – 16. Jh.) // Lietuvos archeologija. – Vilnius 1995. – XI sēj. 211., 212. lpp.
- 302) Valk H. The Burial Grounds of Estonian villages from the 13th to the 18th centuries: Pagan or Christian? // Tor, 24. – Uppsala, 1992. – P. 203. – 223.
- 303) Valk H. Reflections of folk – religion and beliefs in Estonian burial customs of the 13th–19th centuries // Archeology East and West of the Baltic. – Stockholm, 1995. – P. 131. – 153.
- 304) Valk H. About the transitional period in the burial customs in the region of the Baltic Sea // Acta Visbyensia XI. – Visby, 1998. – P. 237. – 250.
- 305) Valk H. Christianization and Changes in Faith in the Burial Traditions of Estonia in the 11th – 17th Centuries AD. // Rom und Byzanz im Norden. – Stuttgart, 1999. – Bd. II – P. 37. – 55.
- 306) Valk H. A subgroup of the “Hansetic brooches” in Estonia // The Medieval Town in the Baltic : Hanseatic History and Archeology. – Tartu, 1999. – P. 85. – 98.
- 307) Valk H. The distribution of medieval/post medieval burial grounds of western and eastern Estonia: Association with vilages, manors and parich centres // Europeans or not? Local level strategies on the Baltic Rim 1100 – 1400 AD. – Oskarshamn, 1999. – P. 215. – 230.
- 308) Valk H. Rural cemeteries of southern Estonia 1225 – 1800 AD. – Visby – Tartu, 2001. – 124 p.
- 309) Valk H. Artefacts in Estonian urban Churchyards: Reflections on different Traditions and Ideologies // Der Ostseeraum und Kontinentaleuropa 1100–1600 Einflußnahme-Rezeption-Wandel. – Schwerin, 2004. – P. 103. – 112.
- 310) Vankina L. Latvijas PSR vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas vēsture (1869.–1975. g.). – Rīga, 1976. (Manuskripts glabājas LNVMA AA 532)

- 311) Vasiliauskas E. XII – XIII a. žiemgalių laidojimai // Lietuvos archeologija. – Vilnius, 2001. – T.21. – P. 335. – 354.
- 312) Vasiliauskas E. Žagarės II (Žvelgaičio) piliakalnio ir kapinyno radiniai (kai kuriais Žagarės XII – XIII a. Istorijos klausimais) // Lietuvos archeologija. – Vilnius, 2008. – T. 33. – P. 153. – 186.
- 313) Vaska B. Dobeles 16. un 17. gadsimta riņķsaktu ģeometriskā ornamenta analīze // Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei. – R., 1989. – Nr. 4. – 128. – 156. lpp.
- 314) Vaska B. 13. – 14. gs. vairoģaproču ornamenti // ASM 1990./1991. – R., 1992. – 102. – 105. lpp.
- 315) Vaska B. Ornamenti uz kuršu aproģēm ar zvērgalvu galiem // Arheoloģija un etnoģraģija. – R., 1994. – 17. laid. – 113. – 119. lpp.
- 316) Vaska B. Dobeles riņģsaktas un to ornamenti (14. – 17. gs.) // Letonica (Humanotāro zinātņu žurnāls, literatūra, folklorā, māksla). – R., 2002. – Nr. 8. – 75. – 152. lpp.
- 317) Vaska B. Viduslaiku ornamenti Rietumlatvijā pēģ arheoloģiskajiem materiāliem // Ventspils muģeja raksti III. – R., 2003. – 34. – 93. lpp.
- 318) Vaska B. Solar and lunar symbols in medieval archeological material from Latvia (13th – 17th century) // Humanities and social sciences, Latvia. Art, applied art and symbols in latvian archaeology. – R., 2003. – Nr. 2(39). – P. 96. – 117.
- 319) Vaska B. Ornamentation on Shield-shaped bracelets // Etnoss Ja Kultuur Uurimusi Silvia Laulu auks. – Tartu – Tallinn, 2006. – P. 301. – 318.
- 320) Vijups A. Viduslaiku pakavsaktu tipoloģijas jautāģumi // Latvijas PSR vēstures problēmas. – R., 1987. – 22. – 26. lpp.
- 321) Vijups A. Pakavsaktas ar masīvām un ģarenām zvērgalvām Latvijas 14. – 15. gs. arheoloģiskajā materiālā. //AE. – R., 1994. – XVII laid. – 124. – 128. lpp.
- 322) Vijups A. Viduslaiku pakavsaktu izmantoģanas augģģējā hronoloģiskā robeģa // AE. – R., 1996. – XVIII laid. – 155. – 161. lpp.
- 323) Vijups A. Latvijas XIII – XVII gs. pakavsaktas kā arheoloģiskais avots (tipoloģiskā analģze). Disertāģijas kopsavilkums. – R., 1998. – 88 lpp.
- 324) Vijups A. Archaeology and archaeological education at the University of Latvia // Inside Latvian Archaeology. – Gģteborg, 1999. – P. 117. – 128.
- 325) Vijups A. Zģmes kurģu lentveida aproģu iekģģpusē un Puzes Leģaskroģa kapsētas 82. kaps //Ventspils muģeja raksti. – R., 2002. – Nr. II. – 195. – 202. lpp.
- 326) Virbulis A. Tukuma draudģe un baznģca. – R., 1937. – 146 lpp.
- 327) Virse I. Par daģiem atradumiem Vēģģales Oģenģeku kapulaukā // Latvijas Vēstures Muģeja raksti. – Rģģa, 2002. – Nr.8.

- 328) Wachowski K. Spätmittelalterliche Gürtel des Adels in Schlesien im Lichte archäologischer Quellen // Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters. – Köln, 2001. – Jahrgang 29. – S. 88. – 93.
- 329) Westrén-Doll A. „Abgötterey“ zu Ausgang der schwedischen und Beginn der russischen Zeit // Sb.GEG. 1925. – Tartu (Dorpat), 1926. – S. 5. – 25.
- 330) Wittkopp B. Beigabenlose Neuziet? Tracht- und Beigabensitte auf einem Dorffriedhof der Renaissance- und Barockzeit in Brandenburg // Χρόνος. Beiträge zur Prähistorischen Archäologie zwischen Nord- und Südosteuropa. Festschrift für Bernhard Hänsel 1997. – S. 809. – 817.
- 331) Wollgast S. Zum Tod im späten Mittelalter und in der frühen Neuzeit // Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. – Berlin, 1992. – Bd. 132, Heft 1. – S. 4. – 57.
- 332) Zabiela G. Laidosena paganiškojoje Lietuvoje // Lietuvos archeologija. – Vilnius, 1998. – T.15. – P. 351 – 379.
- 333) Zariņa A. Seno latgaļu apģērbs 7. – 13. gs. – R., 1970. – 216 lpp. – 29 tab.
- 334) Zariņa A. Dažu Mārtiņsalas Kapsētas kapu senlietu kompleksi ar stilizētu dzīvnieku figūru piekariņiem // AE. – R., 1974. – XI laid. – 242. - 256. lpp.
- 335) Zariņa A. Lībiešu apģērbs 10. – 13. gs. – R., 1988. – 108 lpp.
- 336) Zariņa A. Lībieši Daugavas lejtecē. Ieskats arheoloģiskajā materiālā // Latvijas Zinātņu Akadēmijas vēstis. A. – R., 1996. – Nr. 4./5. – 121. – 128. lpp.
- 337) Zariņa A. Apģērbs Latvijā 7. – 17. gs. – R., 1999. – 159 lpp.
- 338) Zariņa G. Vidzemes 15. – 18. gs. latviešu antropoloģiskais raksturojums // ASM 1982/83. – R., 1984. – 122. – 124. lpp
- 339) Zariņa G. Latgales 14. – 18. gs. iedzīvotāju antropoloģiskais raksturojums // LVIŽ. – R., 1998. – Nr. 3. – 5. – 18. lpp.
- 340) Zariņa G. Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija 7. g.t. pr. Kr. – 1800.g. – R., 2009. – 250 lpp.
- 341) Zemgaļi senatnē. – R., 2003. – 109 lpp.
- 342) Zemītis G. Par 17. gs. sudraba saktu attīstību // Latvijas PSR vēstures problēmas. – R., 1987. – 26. – 28. lpp.
- 343) Zemītis G. Daugmales pilskana apaļie vairogveida piekariņi // AE. – R., 1994. – XVII laid. – 144. – 148. lpp.
- 344) Zemītis G. Ar bronzu apkaltie lāča naga piekariņi Latvijas arheoloģiskajā materiālā // Ornaments un simbols Latvijas aizvēsturē. – R., 2004. – 68. – 71. lpp.

- 345) Zemītis G. Vēlā dzelzs laikmeta ekonomisko un sociālo pārmaiņu atspoguļojums Gaideļu – Viduču kapulauka arheoloģiskajā materiālā // Arheoloģija un etnogrāfija. – R., 2005. – XXII laid. – 212. – 220. lpp.
- 346) Zemzaris J. Mērs un svars Lavtijā 13. – 19.gs. – R., 1981. – 267 lpp.
- 347) Zerlik A. Liturgie als Sterbebegleitung und Trauerhilfe (Spätmittelalterliches Erbe und pastorale Gegenwart unter besonderer Berücksichtigung der Ordines von Castellani (1523) und Sanctorius (1602)). – Tübingen und Basel, 2003. – 297 s.
- 348) Zēvers J. Latviešu baznīca kultūras vēstures gaismā // Izglītības ministrijas mēnešraksts. – R., 1929. – I pusgads. – 373. – 385. lpp.
- 349) Zicāns E. Die Ewigkeitsahnung im lettischen Volksglauben // Studia Theologica II. – R., 1940. – S. 41 – 63.
- 350) Zimmermann K. Baumsarg und „Totenbaum“. Zur einer Bestattung unter dem Berner Münster // Acta Bernensia. – Bern, 1992. – 142 s.
- 351) Zoll – Adamkowa H. Wczesnośrednowieczne cmentarzyska szkietetowe Małopolski. – Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1971. – Cz. II. – 215 s.
- 352) Zoll – Adamikowa H. Zum Beginn der Körperbestattung bei den Westslawen // Rom und Byzanz im Norden. – Stuttgart, 1999. – Bd. II – S. 227. - 238.
- 353) Žeiere I. Arheoloģisko materiālu liecības par iedzīvotāju apgērbu 13.- 17. gs. Kurzemē un Zemgalē // Latvijas Vēstures muzeja raksti. – R., 2004. – Nr.9. – 7. – 12. lpp.
- 354) Žeiere I. 2001. un 2002. gada tekstiliju jaunieguvumi Puzes Lejaskroga kapsētā // Latvijas Vēstures muzeja raksti. – R., 2004. – Nr.9. – 13. – 18. lpp.
- 355) Žeiere I. Arheoloģiskās liecības par apgērbu Latvijā 13. – 18. gadsimtā. – R., 2008. – 131 lpp.
- 356) Žulkus V. Tarpģentīnēs dykros ir mirusiųjų pasaulis Baltų pasaulėžiūroje //Vakarų Baltų archeologija ir istorija. – Klaipėda, 1989. – P. 107. – 116.
- 357) Žulks V. Starpcilšu telpa un mirušo valstība baltu pasaules skatījumā // Kultūras avīze. – R., 1992. – Nr. 3 – 6., 7. lpp.
- 358) Žulkus V. Heidentum und Christentum in Litauen im 10. – 16. Jahrhundert. // Rom und Byzanz im Norden. – Stuttgart, 1999. – Bd. II – S. 143. – 161.
- 359) Žulkus V. Kuršiai Baltijos jūros erdvėje. – Vilnius, 2004. – 254 p.
- 360) Аръес Ф. Человек перед лицом смерти. – М., 1992. – 527 с.
- 361) Берга Т. Монеты в археологических памятниках Латвии IX. - XII. вв. – Р., 1988. – 100 с.
- 362) Берга Т. Литовские элементы в кладбищах Августинищи и Служищи XIV – начала XVII века // Lietuvos Archeologija . – Vilnius, 2001. – T. 21. – С. 421. – 430.
- 363) Ван Геннеп А. Обряды перехода. - Москва, 2002. – 198 с.

- 364) Гаршва К., К. Диалекты литовского языка и их контакты в Латвии // *Lietuvos PSR Mokslo Akademijos darbai A,2 (87)*. – Vilnius, 1984. – P. 83. – 92.
- 365) Гора З., Я. Типология кольцевидных фибул средневековой Латвии в археологическом материале // *Гістарычна археологічны зборнік*. – Мінск, 1995. – №.6 – С. 183. – 188.
- 366) Гравере Р., У. Этническая одонтология латышей. Р., 1987. – 240 стр.
- 367) Денисова Р., Я. Этногенез латышей (по данным краниологии) – Рига, 1977. – 360 стр.
- 368) Историко – этнографический атлас Прибалтики. Одежда. – Рига, 1986. – 174 с.
- 369) Зариня Г., В. Антропологический состав населения Аугшземе XVI–XIX вв. // *Балты, славяне, Прибалтийские финны. Этногенетические процессы*. Р., 1990. – С. 109. – 123.
- 370) Земитис Г. Подвески с медвежьим когтем в бронзовых оковках на территории Латвийской ССР // *Latvijas PSR vēstures problēmas II*. – R., 1985. – С. 55. – 58.
- 371) Земитис Г. Отражение культа животных в археологическом материале средневековой Латвии // *Гістарычна археологічны зборнік*. – Мінск, 1995. – №.6 – С. 193. – 197.
- 372) Квятковская А. В. Ятважские могильники Беларуси (к. XI–XVII вв.). – Vilnius, 1998. – 328 стр.
- 373) Конецкий В., Я. Об этнической проблематике в исследованиях древнерусских погребальных памятников Новгородской земли (по материалам Федовского могильника) // *Тверской археологический сборник*, 1. – Тверь, 1994. – С.139. – 144.
- 374) Кунцлер М. Литургия церкви. – Москва, 2001. – Том II.
- 375) Ле Гофф Ж. Средневековый мир воображаемого. – Москва, 2001. – 440 с.
- 376) Мельвилль М. История ордена Тамплиеров. – Санкт – Петербург, 2003. – 368 с.
- 377) Мугуревич Э. Находки раковин каури на территории Латвии // *LPSR ZAV*. – R., 1962. – №. 7. – С. 37. – 51.
- 378) Мугуревич Э. Археологический материал Латвии XIII – XV вв. как исторический источник // *Тезисы докладов и сообщений конференции по источниковедческим проблемам Прибалтики*. – Рига, 1968. – С. 47. – 51.
- 379) Мугуревич Э. Некоторые вопросы этнической истории Курземе в X–XIV веках // *Взаимосвязи балтов и Прибалтийских финнов*. – Рига, 1970. – С. 21. – 38.
- 380) Мугуревич Э. Проблема вендов в период раннего феодализма в Латвии // *Berichte über den II. Internationalen Kongreß für Slawischen Archäologie*. – Berlin, 1972. – Bd. II. – S. 291. – 299.

- 381) Мугуревич Э. Замки и сельские поселения в средневековой Ливонии (по археологическим материалам и письменным сведениям Латвии конца XII – середины XVI века). Автореферат диссертации. – Москва, 1983. – 36 стр.
- 382) Мугуревич Э. Проблемы формирования латышской народности в средневековье (по данным археологии) // Проблемы этногенеза и этнической истории Балтов. – Вильнюс, 1985. – С. 56. – 66.
- 383) Мугуревич Э., Зариня А., Тынессон Э. Ливы // Финны в Европе. VI – XV века Прибалтийско – Финские народы историко – археологические исследования. – М., 1990. – С. 131. – 151.
- 384) Никитина Г., Ф. Систематика погребального обряда племен Черняховской культуры. – Москва, 1985. – 208 с.
- 385) Озере И. Привески – амулеты из могильников Курземе X–XV вв. // Средневековая археология восточной Европы. Краткие сообщения 183. – М., 1986. – С. 41. – 49.
- 386) Панова Т., Д. Царство смерти. Погребальный обряд средневековой Руси XI–XVI веков. – Москва, 2004. – 183 с.
- 387) Пелда К. Нумизматические памятники как источник экономической истории Латвии XIII первой половины XVI вв. Автореферат диссертации. – Рига, 1980. – 25 стр.
- 388) Седакова О., А. Поэтика обряда. Погребальная обрядность восточных и южных славян. – Москва, 2004. – 319 с.
- 389) Седов В. Следы восточнобалтийского погребального обряда в курганах древней Руси // Советская Археология, 2. – Москва, 1961. – С. 103. – 121.
- 390) Седов В. Финно – угры и балты в эпоху средневековья // Археология СССР. – Москва, 1987. – 510 стр.
- 391) Соболев А., Н. Загробный мир по древнерусским представлениям // Мифология славян. – Санкт-Петербург, 2000. – 268 с.
- 392) Соловьева Г., Ф. К вопросу о восточной ориентировке погребенных в славянских курганах XI – XIII вв. // Советская Археология, 2. – Москва, 1963.
- 393) Стефанович П., С. Приход и приходское духовенство в России в XVI–XVII веках. – Москва, 2002. – 350 с.
- 394) Труды десятого Археологического съезда в Риге в 1896 г. Под ред. П., С. Уваровой. Том I. – III. – М., 1899 – 1900.
- 395) Урбанавичюс В. Ф. К вопросу о погребениях с трупосожжением XIV в. в Литве // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. – Vilnius, 1966. – Serija A 2(21). – P. 183 – 190.

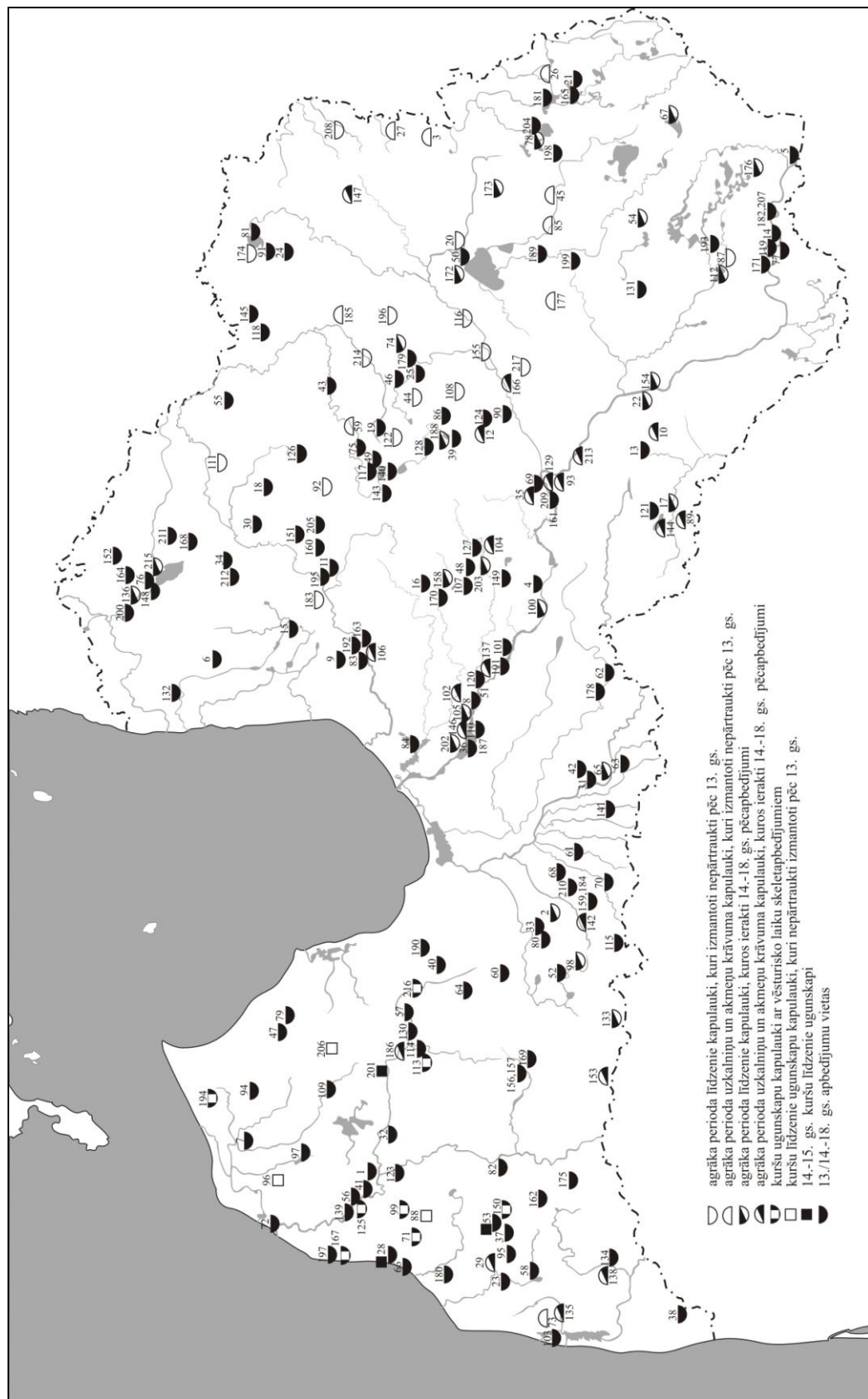
- 396) Урбанавичюс В. Материальная и духовная культура сельского населения Литвы в XIV-XVII вв. (автореферат). – Вильнюс, 1967. – 29 стр.
- 397) Урбанавичюс В. Реликты язычества в памятниках 14 – 16 вв. в Литве // Новое в археологии Прибалтики и соседних территорий. –Таллин, 1985. – С. 161. – 167.
- 398) Урбанавичюс В. Погребения в озере Обеляй // Исследования в области балто-славянской духовной культуры. Погребальный обряд. – Москва, 1990. – С. 196 – 201.

I nodaļas attēlu un tabulu saraksts

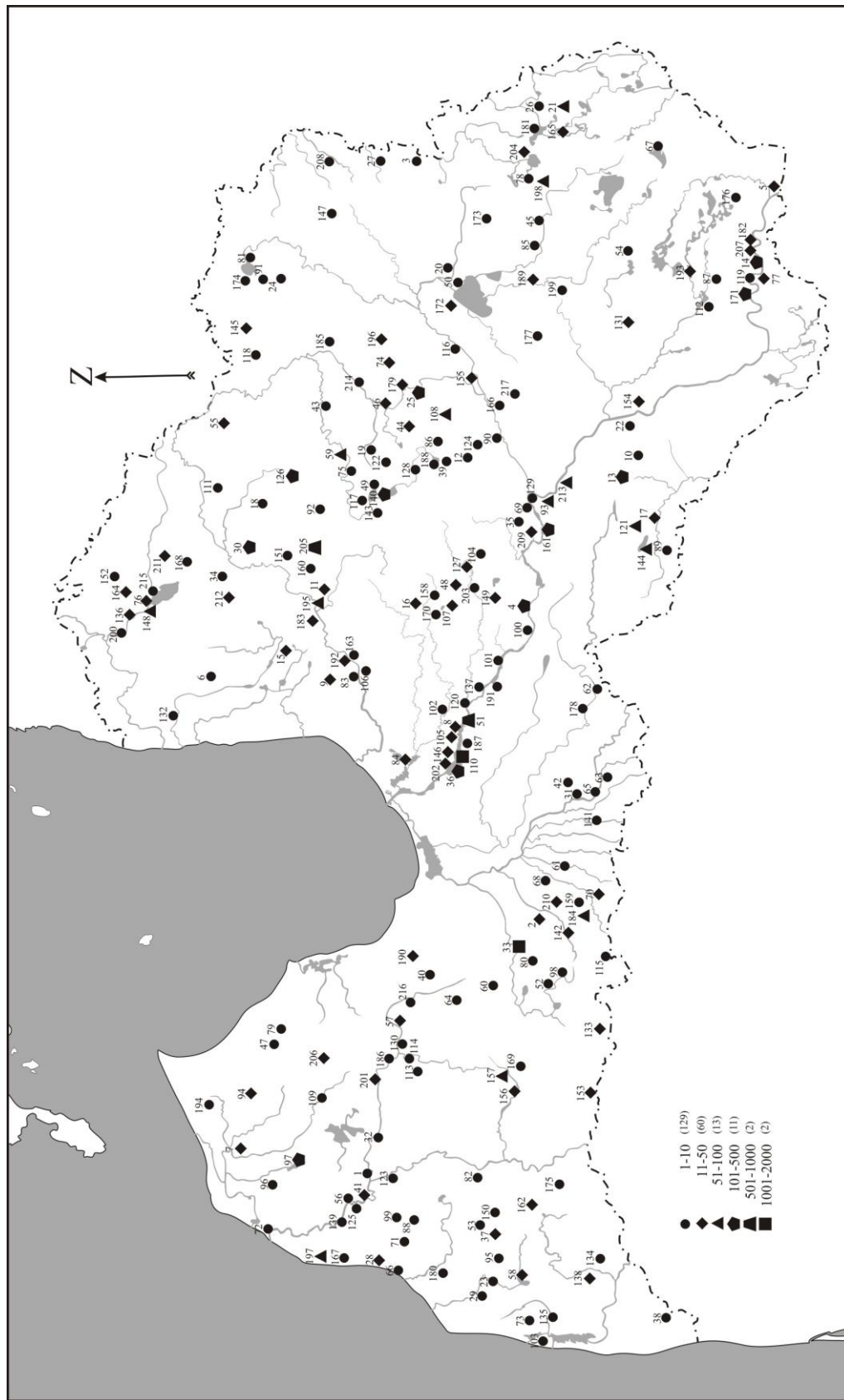
1. Mūsdienu Latvijas teritorijā arheoloģiski pētītās 14. – 18. gs. apbedīšanas vietas (vietu sarakstu skat. tabulā Nr.1)
2. Izpētīto kapu skaits 14. – 18. gs. apbedījumu vietās
3. Arheoloģisko izrkaumu intensitāte vēsturisko laiku apbedīšanas vietās un agrāka perioda pieminekļos
4. Arheoloģisko izrkaumu intensitāte 14. – 18. gs. apbedīšanas vietās mūsdienu Latvijas teritorijas vēsturiskajos novados

Tabula Nr.1

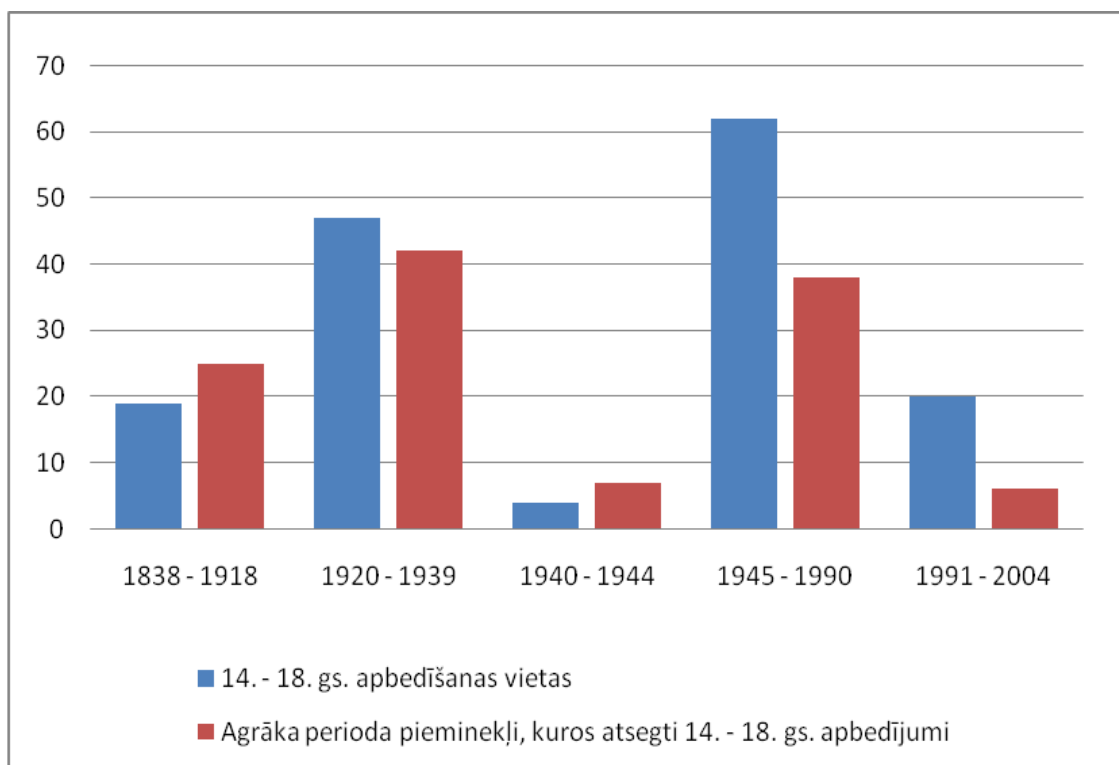
Arheoloģiski pētīto 14. – 18. gs. apbedīšanas vietu saraksts un izrakumu rezultāti

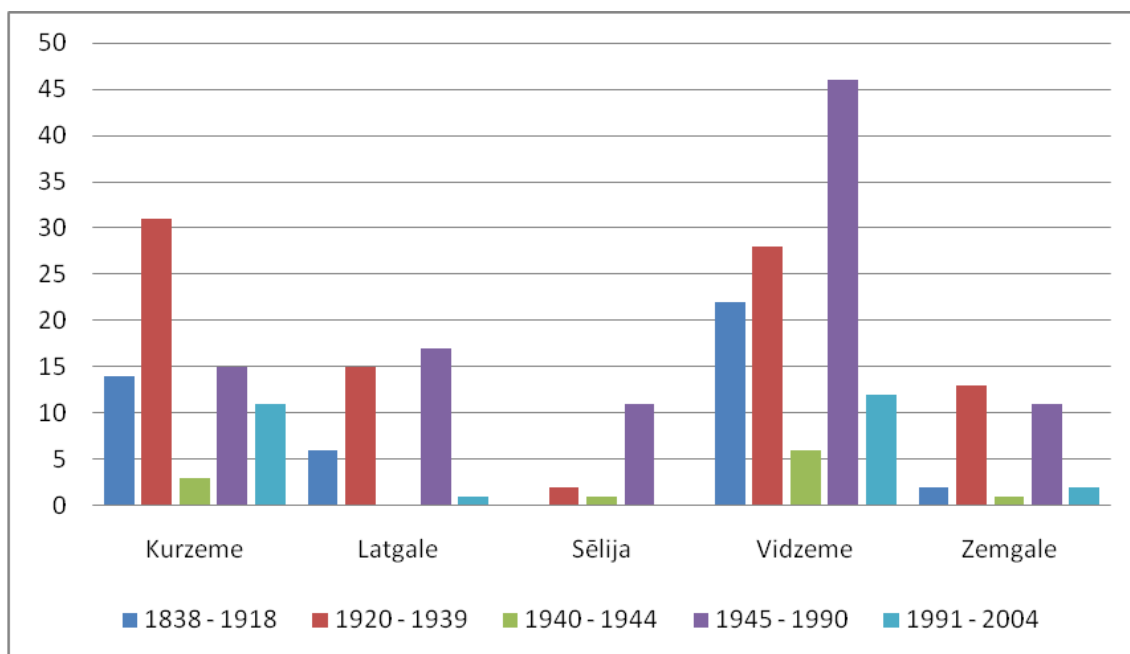
1.att. Mūsdienu Latvijas teritorijā arheoloģiski pētītās 14. – 18. gs. apbedīšanas vietas (vietu sarakstu skat. tabulā Nr.1)

2. att. Izpēīto kapu skaits 14. – 18. gs. apbedījumu vietās

3. att. Arheoloģisko izrkaumu intensitāte vēsturisko laiku apbedīšanas vietās un agrāka perioda pieminekļos

4. att. Arheoloģisko izrkaumu intensitāte 14. – 18. gs. apbedīšanas vietās mūsdienu Latvijas teritorijas vēsturiskajos novados

Arheoloģiski pētīto 14.-18.gs. apbedīšanas vietu saraksts un izrakumu rezultāti

Saīsinājumi

A	Akmens laikmets (9. gt. vidus - 2. gt vidum pr. Kr.)	?	Kapu, apbedījumu skaits nav zināms
B	Bronzas laikmets (2. gt. vidus. - 1. gt. vidum. pr. Kr.)	>	Vairāk nekā
D1	Senākais dzelzs laikmets (6.gs. pr. Kr. - 1.gs. pēc Kristus)	~	Aptuveni
D2	Agrais dzelzs laikmets (1. - 5. gs.)	apm	Apmetne
D3	Vidējais dzelzs laikmets (5. - 9.gs.)	kv	Kulta vieta
D4	Vēlais dzelzs laikmets (9. - 12./13. gs.)	post	Postīti apbedījumi, kapi
V	Viduslaiki (13./14. gs. - 16. gs. vidus)	Sa	Savrupatradumi
J	Agrie jaunie laiki (16. gs. vidus - 18./19.gs.)	uzk	Uzkalniņi

Nr.	Vietas nosaukums	Adrese	Izrakumu vadītājs (-ja)	Izpētes gads	Apbedījumu skaits	Hronoloģija
1	Abavmuiža	Ventspils raj., Zlēku pag.	V.Muižnieks	2004	Sa	V, J
					9	J
2	Agrārieši	Dobeles raj., Auru pag.	J.Graudonis	1959	3	D3
					15	J
3	Aizelkšņi	Balvu raj., Baltinavas pag.	H.Riekstiņš	1931	1	V
					Sa	D4, V
4	Aizkraukles baznīcas kapsēta	Aizkraukles raj., Skrīveru pag	P. Stepiņš	1939	Sa	V, J
				1943	1	
			V. Urtāns	1960, 1971, 1973, 1974	130	
5	Aleksandrova	Krāslavas raj., Piedrujas pag.	J.Romanovs	1892	11	V, J
6	Ālēni	Limbažu raj., Katvaru pag.	K.Pelda	1973	1	J
7	Ance	Ventspils raj., Ances pag.	Ē.Mugurēvičs	1967	1	V
			M.Lūsēns	1991, 1992	18	
8	Ankeršmiti	Ogres raj., Ikšķiles l. t.	J.Daiga	1971	24	J
9	Annas kalns	Rīgas raj., Krimuldas pag.	D.Klepere	1969, 1970	30	J
10	Antūži	Jēkabpils raj., Zasas pag.	S.Bogojavlenskis	1896	8	D2, D3
			J.Urtāns	1988	2	
					1	J
11	Āraišu baznīcas kapsēta	Cēsu raj., Drabešu pag.	J.Apals	1998	28	V, J
12	Asmas	Madonas raj., Mārciema pag.	K.Ošs	1940	2	D2
					?	J
13	Augstie kapi	Jēkabpils raj., Leimaņu pag.	Z.Apala	1970	189	V, J
14	Augustinišķi	Krāslavas raj., Ūdrīšu pag.	T.Berga	1984, 1985, 1989	140	V
15	Baukalns	Cēsu raj., Straupes pag.	J.Apals, Z.Apala	1976	15	V, J
16	Bērzmuiža	Cēsu raj., Zaubes pag.	H.Riekstiņš, J.Jaunzems	1931	12	V
					Sa	V, J
17	Beteļi	Jēkabpils raj., Elkšņu pag.	E.Šnore	1977,1978	9	D3, D4
					11	J
18	Blome	Valkas raj., Blomes pag.	E.Šturms	1929	Sa	V
					3	J
19	Blukas	Madonas raj., Liezeres pag.	E.Šturms	1927	2	V, J

20	Bonifacova	Balvu raj., Bērzpils pag.	G.Manteifels	1897	Sa	D3, D4, V, J
			P.Rikovs	1915	1	
21	Breidaki	Ludzas raj., Isnaudas pag.	V.Aļeksejevs, J.Timošenko	1957	~ 100	J
22	Briedīši (Dignājas baznīcas kapsēta)	Jēkabpils raj., Dignāja pag.	E.Šnore	1939	Sa	D3, D4, J
23	Bučas	Liepājas raj., Cīravas pag.	J.Krieviņš	1921	1/Sa	V, J
24	Bundzēni	Alūksnes raj., Annas pag.	J.Daiga	1968	10	V
25	Cesvaine	Madonas raj., Cesvaine	A.Vasks	1975	264	V, J
26	Cibla	Ludzas raj., Ciblas pag.	A.Brants	1846	~ 30 uzķ	D4, V
			J.Romanovs	1890	?	
			F.Balodis	1925, 1926	13 uzķ	
			E.Šnore	1954	4 uzķ	
27	Daņilovka II	Balvu raj., Šķilbēnu pag.	E.Šnore	1951, 1952	5	D4
					10	V
28	Darvdedži	Ventspils raj., Jūrkalnes pag.	E.Šnore	1936	14	V
29	Dārznieki	Liepājas raj., Cīravas pag.	E.Šturms	1936	uzķ	D1
					6	J
30	Daudzieši	Valmieras raj., Kauguru pag.	I.Zagorska	1979	178	V, J
31	Diduļi	Bauskas raj., Mežotnes pag.	V.Ģinters	1928	1	J
32	Dižliepnieki	Kuldīgas raj., Rendas pag.	E.Šnore	1936	3	J
33	Dobeles baznīcas kapsēta	Dobele	A.Bīlenšteins	1883	4	V, J
			J.Daiga	1979 - 1982	1344	
34	Draņķi	Valmieras raj., Kocēnu pag.	V.Balodis	1906 ?	2	D4, V
			P.Steipiņš	1938	7	J
35	Draudavas	Aizkraukles raj., Aiviekstes pag.	J.Urtāns	1976	Sa	D2, D3
					7	V
36	Dūdiņas	Rīgas raj., Salaspils pag.	E.Šnore	1968	165	J
37	Dzintarkalni	Liepājas raj., Aizputes pag.	K.Ošs	1938	12	J
38	Dzintarnieki (Miemju kapi)	Liepājas raj., Rucavas pag.	J.Sudmalis	1949	4	J
39	Dziņši	Madonas raj., Vestienas pag.	F.Jakobsons	1927	Sa	J
40	Gabaliņi	Tukuma raj., Tumes pag.	E.Šturms	1934	2	J
41	Gaišiņi	Ventspils raj., Zlēku pag.	A.Vijups	2004	37	J
42	Galapielēni	Bauskas raj., Mežotnes pag.	V.Ģinters	1928	post	J
43	Gaujasliči	Gulbenes raj., Rankas pag.	S.Zirne, R.Rozenvalds	2001	3	J
44	Grantskalni	Madonas raj., Cesvaines pag.	A.Nore	1921, 1922	7	D4, V
			K.Ošs	1940	4	
45	Greivuļi	Rēzeknes raj., Vēremu pag.	P.Rikovs	1916	2	D4, V
			A.Štokmanis	1920	12	
			E.Šnore	1935	3	
46	Gremi	Madonas raj., Cesvaines pag.	A.Nore	1923	3	J
			A.Vasks	1988	34	

47	Griķlībe	Talsu raj., Lubes pag.	S.Bogojavlenskis	1895	post	J
48	Grotēni	Ogres raj., Madlienas pag.	J.Urtāns	1980	14	J
49	Ģeisti	Cēsu raj., Jaunpiebalgas pag.	E.Šnore	1948	2	J
			G.Toropina	1989	-	
50	Iča	Balvu raj., Bērzpils pag.	E.Šturms	1938	apm	A
					1	V
51	Ikšķiles baznīcas kapsēta	Ogres raj., Ikšķiles l.t.	E.Šturms	1927	165 >	V, J
			Malvess	1961	60	
			J.Graudonis	1968 - 1973	610	
52	Īle (<i>Immenberg</i>)	Dobeles raj., Īles pag.	A.Raisons, O.Herners	1867, 1868	1	J
53	Ilksumi	Liepājas raj., Lažas pag.	F.Jakobsons	1927	1/Sa	V
54	Jāpsalas	Rēzeknes raj., Feimaņu pag.	K.Ošs	1939	Sa	D4
					2	J
55	Jaunbemberi	Valkas raj., Grundzāles pag.	I.Cimermane	1971	11	V
56	Jaunbērzkalni	Ventspils raj., Zlēku pag.	E.Šturms	1937	apm	D3, D4
					4	V, J
57	Jaunkandava	Tukuma raj., Jaunkandava	D.Klepere	1967	25	J
58	Jaunoktes	Liepājas raj., Durbes lauku ter.	P.Stepiņš	1962	32	J
59	Jaunpiebalga	Cēsu raj., Jaunpiebalgas pag.	G.Bakmanis	1921	8	D4, V
			J.Priņmanis	1922	5	
			E.Šnore	1948	4	
			K.Ozola	1954, 1960	35	
60	Jaunpils baznīca	Tukuma raj., Jaunpils	M.Lūsēns	1989	3	J
61	Jaunplatone	Jelgavas raj., Platones pag.	Ē.Mugurēvičs	1958	6	J
62	Jaunzemji	Bauskas raj., Bārbeles pag.	E.Šturms	1930	4	V
63	Jaunzemji	Bauskas raj., Īslīces pag.	E.Šturms	1934	4	J
64	Jeskas	Tukuma raj., Irlavas pag.	A.Gulbis	1923	Sa	J
65	Jumpravmuiža	Bauskas raj., Mežotnes pag.	V.Ģinters	1933	1	D1
					1	D4
					1	J
66	Jūrkalne (Pilsberģe)	Ventspils raj., Jūrkalne	E.Šnore	1936	Sa	J
67	Jurkovas	Krāslavas raj., Ezernieku pag.	I.Cimermane	1967, 1968	4	V
					6/apm	A/D1, D2, D3
68	Kaijas	Jelgavas raj., Zaļenieku pag.	I.Cimermane	1972	2	J
69	Kalnapeļņi	Aizkraukles raj., Klintaines pag.	K.Bojs	1894	2 >	V
			B.Stokmanis	1925	?	V, J
			K.Ošs	1940	?	J
70	Kalnāplāteri	Jelgavas raj., Vilces pag.	I.Cimermane	1966	12	J
71	Kalniņi	Kuldīgas raj., Alsungas pag.	K.Rubulis	1924	Sa	D4, V
			I.Cimermane	1959/60	35	
					1	V

72	Kantsoni	Ventspils Ziemeļu iela 15	A.Karnups	1940	1	J		
			M.Lūsēns	2000	-			
			M.Ruša	2002	-			
73	Kapsēde	Liepājas raj., Medze	F.Krūze	1838/39	?	D2, D3, D4, V, J		
			V.Sizovs	1895	?			
			V.Ģinters	1934	1			
			E.Šturms	1938	4			
			J.Sudmalis	1948	1			
			I.Bernāte	2000	2			
74	Kapukalni	Madonas raj., Dzelzavas pag.	A.Vasks	1974	2	D3		
					17	J		
75	Kāpurkalns	Cēsu raj., Zosēnu pag.	E.Šnore	1948	12	V, J		
76	Kaulēnkals	Valmieras raj., Vecates pag.	K.Zīverss	1875	apm	A		
					3	V, J		
					E.Šturms		1943,1944	3
			I.Zagorska	2003	10			
77	Kerkūzi	Daugavpils raj., Salienas pag.	A.Vasks	1985,1986	32	J		
78	Kivti	Ludzas raj., Zvirgzdenes pag.	E.Šnore	1938, 1948, 1955, 1957, 1958	174	D3, D4		
					1	J		
79	Klāši	Talsu raj., Valdemārpils I. ter.	S.Bogojavlenskis	1896	3	J		
80	Kočas	Dobeles raj., Auru pag.	R.Šnore	1933	1	J		
81	Kolberģi (<i>Goldbeck</i>)	Alūksnes raj., Jaunalūksnes pag.	V.Hekels	1878	9	J		
82	Krači	Kuldīgas raj., Raņķu pag.	E.Šturms	1931	2	J		
83	Krimuldas baznīcas kapsēta	Rīgas raj., Krimuldas pag.	N.Treijs	1990	2/Sa	V, J		
					J.Ciglis		1991	2
84	Krustiņi (Ādažu baznīcas kapsēta)	Rīgas raj., Ādažu pag.	V.Ģinters	1936	32	J		
85	Kuciņi	Rēzeknes raj., Audriņu pag.	A. Radiņš	1983	1 uzķ	D4, V		
					1 uzķ	V		
86	Kučuri	Madonas raj., Aronas pag.	K.Ošs	1939	9	V, J		
87	Kusiņi	Daugavpils raj., Ambeļu pag.	A.Zariņa	1959	2	D4,V		
					2	V		
88	Ķaupi	Kuldīgas raj., Ēdoles pag.	E.Šturms	1937	Sa	D4,V		
89	Ķebēni	Jēkabpils raj., Rites pag.	E.Šnore	1940	2 uzķ	D1, D2, D3		
					3	V, J		
90	Ķepši	Madonas raj., Ļaudonas pag.	F.Jakobsons	1927	1	J		
91	Ķesteri	Alūksnes raj., Alsviķu pag.	M.Atgāzis	1971	6	J		
92	Ķeveri (<i>Aulenberg</i>)	Cēsu raj., Drustu pag.	K.Zīverss	1876, 1878	? /Sa	D3, D4,V		
					5	J		
93	Ķunci	Jēkabpils raj., Sēlpis pag.	E.Šnore	1981	19	D2, D3, D4		
					54	J		
94	Laukmuiža (<i>Steckelberg</i>)	Talsu raj., Dundagas pag.	G.Vīdemanis,H.Taube	1909	5	V		
					E.Šturms		1929/30	24
					E.Šnore		1937	5
95	Lavīži (<i>Luisenhof</i>)	Liepājas raj., Aizputes pag.	V.Sizovs	1895	?	J		
96	Lazdas	Ventspils raj., Popes pag.	M.Lūsēns	1999	4	D4,V		
					2	V		

97	Lejaskrogs (Puzes baznīcas kapsēta)	Ventspils raj., Puzes pag.	S.Bogojavlenskis	1896	15	V, J
			I.Štrumfa	1979	4	
			A.Vasks, A.Vijups	2001, 2002	148	
98	Liekņi	Dobeles raj., Bēnes pag.	E.Šturms	1928, 1929	7	D3
					2	J
99	Lielīvande	Kuldīgas raj., Īvandes pag.	K.Rubulis	1921	Sa	D4, V
100	Lielrutuļi	Ogres raj., Jumpravas pag.	E.Šturms	1929	3	D4
					1	J
					I.Briede	1974
101	Lielvārdes baznīcas kapsēta	Aizkraukles raj., Lielvārdē	A.Zariņa	1976	9	J
			R.Spirģis	2003	1	V
102	Liepāderi (<i>Lindenberg</i>)	Ogres raj., Ikšķiles l.t.	K.Lewis of Menārs	1903	Sa	D2, D3
					?	J
103	Liepājas vecie kapi	Liepāja	R.Ritums	1995	3	J
104	Liepkalnes baznīcas kapsēta	Madonas raj., Sausnējas pag.	H.Riekstiņš, J.Jaunzems	1931	5	D4
					1	J
105	Lipši	Rīgas raj., Slaspils pag.	J.Daiga	1973,1974, 1975	apm	A
					4	B, D1
				103	D4	
				1973	49	V, J
106	Lorupe (<i>Kronenberg</i>)	Rīgas raj., Siguldas pag.	J.Girgensons	1885	1	V
					Sa	D2
107	Madlienas baznīcas kapsēta	Ogres raj., Madlienas pag.	H.Riekstiņš	1938	Sa	V, J
			M.Lūsēns	2004	20	
108	Madona	Madona Cesvaines iela 14	K.Zīverss	1878	1	D4
			E.Rudenāja, V.Urtāns	1953,1954,1958,1959	27	D3, D4
			J.Urtāns	2002	4	D4
			M.Ruša	2002	87	V, J
109	Maki (Kēniņu kalns)	Talsu raj., Ģibuļu pag.	S.Bogojavlenskis	1896	10	J
110	Mārtiņsalas baznīcas kapsēta	Rīgas raj., Salaspils pag.	A.Buholcs	1897	3>/Sa	V, J
			A.Zariņa	1966	1308	
			Ē.Mugurēvičs	1967 - 1973	500	
111	Maskati	Valkas raj., Plāņu pag.	L.Šrēders	1893	10	D4, V
112	Maskavas	Daugavpils raj., Višķu pag.	E.Šnore	1937 – 1939	81	D3, D4
					4	J
113	Matkule	Tukuma raj., Matkules pag.	V.Meijen	1877	Sa	D4,V, J
			S.Bogojavlenskis	1896		
			E.Šturms	1937		
114	Matkules "Baznīcas kalns"	Tukuma raj., Matkules pag.	E.Šturms	1937	kv	D4
					1	J
115	Mazgarbas	Dobeles raj., Bukaišu pag.	V.Ģinters	1932	1	J
116	Meirāni	Madonas raj., Indrānu pag.	E.Šturms	1927	Sa	D3, D4, V
					1	V
117	Muciņas	Cēsu raj., Zosēnu pag.	J.Apals	1977	3	J
118	Naugrubi	Alūksnes raj., Trapenes pag.	A.Vasks	1969	4	V, J
					Sa	
119	Novinki	Krāslavas raj., Salienas pag.	A.Vasks	1986	2	J
120	Ogre	Ogres raj., Ogre	R.Jakšs	1902	Sa	J
			G.Verners	1907	3>	
121	Ormaņkalns	Jēkabpils raj., Elkšņu pag.	T.Berga	1982	87	J

122	Ozolmuiža (<i>Eckhof</i>)	Madonas raj., Liezeres pag.	K.,G.Sievers	1878	Sa	D4, V, J
					2	
			V.Ašeradens	1918	5	V
123	Padure	Kuldīgas raj., Padures pag.	K.Rubulis	1921	4	J
124	Palleskalns	Madonas raj., Mārcienas pag.	F.Jakobsons	1927	2	V, J
125	Pasilciems	Ventpils raj., Zlēku pag.	V.Sizovs	1895	?/Sa	D4, V, J
			N.Brandenburgs	1897	?	
			E.Šturms	1932	Sa	
126	Pāvulkalns	Valkas raj., Launkalnes pag.	J.Urtāns	1982	26	V
			J.Siatkovskis	1983 – 1986	291	
127	Pelīcēni	Ogres raj., Mazozolu pag.	S.Zirne,R.Rozenvalds	2001	28	V, J
128	Peļņu kalns (<i>Nagelberg</i>)	Madonas raj., Aronas pag.	K.,G.Sievers	1878	1	V
					Sa	V, J
129	Plāteri	Jēkabpils raj., Sēlpils pag.	A.Štokmanis	1921	4	D2, D3
					1	J
			J.Daiga, M.Atgāzis	1961, 1962	2 uzsk	D2, D3
					4/Sa	V, J
130	Plattēvi	Tukuma raj., Kandavas pag.	J.Jaunzems	1931	1	J
131	Preiļu baznīcas kapsēta	Preiļu raj., Preiļi	A.Vilcāne	2000	25	J
132	Priecumi	Limbažu raj., Salacas pag.	G.Bakmanis	1920	33 >	V, J
			F.Jakobsons	1929	7	
133	Priedīši	Saldus raj., Vadakstes pag.	J.Asaris	1984,1985	2	D3
					46	J
134	Priednieki	Liepājas raj., Virgas pag.	K.Rubulis	1925	7	J
135	Priedulāji	Liepājas raj., Grobiņa	F.Balodis, B.Nermanis	1929, 1930	27 uzsk	D3
			E.Šturms	1943	2 uzsk	
			P.Stepiņš	1951	30 uzsk	
			J.Daiga	1957	10 uzsk	
136	Promulti	Valmieras raj., Mazsalacas l.t.	J.Urtāns	1985	1	A
					14	V, J
137	Puigas	Ogres raj., Ogresgala pag.	I.Cimermane	1954	Sa	D2, D3
					10	J
138	Pukuļi	Liepājas raj., Bārtas pag.	P.Stepiņš	1962,1963	2 uzsk	B
					A.Vasks	
				1981		20
139	Pūne	Ventpils raj., Zlēku pag.	V.Sizovs	1895	?	J
140	Purgaiļi	Cēsu raj., Vecpiebalgas pag.	Z.Apala	1970	140	J
141	Putniņi	Bauskas raj., Svītenes pag.	N.Purpētere	1939	1	J
142	Putras	Dobeles raj., Penkules pag.	E.Šnore	1955	Sa	D2, D3, J
					14	J
143	Ragaiņi	Cēsu raj., Vecpiebalgas pag.	J.Apals	1978	6	J
144	Ratulāni	Jēkabpils raj., Rītes pag.	E.Šnore	1978,1979	23	D2, D3, D4
					53	V, J
145	Repji	Alūksnes raj., Trāpenes pag.	F.Zagorskis	1959	Sa	V, J
					16	

146	Reznes	Rīgas raj., Salaspils pag.	E.Šturms	1933, 1935	2 uzsk	B, D1
					1	D4, V
					2	J
			J.Graudonis	1958, 1969	4 uzsk	B, D1
					2	D4, V
					23	J
147	Rijnieki "Kara kapi"	Balvu raj., Kubulu pag.	S.Laula, J.Graudonis	1964	19	D1
					5/Sa	V, J
148	Riņņukalns	Valmieras raj., Vecates pag.	K.Zīverss	1875-1877	apm	A
			A.Zommers	1881	~ 100	V, J
			E.Šturms	1943, 1944	7	
149	Rogas	Ogres raj., Krapes pag.	I.Bernāte	1993	13	J
150	Roņi	Liepājas raj., Kazdangas pag.	K.Bojs	1896	?	D4,V
			J.Krieviņš	1920	Sa	
			E.Šturms	1932	1/Sa	
151	Rubeņi	Cēsu raj., Priekuļu pag.	Z.Apala	1985	7	J
152	Rūjienas baznīca	Valmieras raj., Rūjiena	D.Klepere	1974	1/Sa	V, J
153	Rūsīši - Debeši "Liepu kalns"	Saldus raj., Rubas pag.	P.Stepiņš	1938, 1940	34	D1, D2, D3 ,D4
					13>	V, J
			A.Vilka	1991	2	D3
					1	J
154	Ružas	Preiļu raj., Jersikas pag.	N.Jefimova	1989, 1990	5	D3
					43	J
155	Saikava	Madonas raj., Praulienas pag.	K.Volfs	1885	?/Sa	D3, D4, V, J
			M.Eberts, K.Levis of Menārs	1913	9	V, J
			K.Ošs	1939	1	D4
156	Saldus Sv.Jāņa baznīcas kapsēta	Saldus	M.Ruša	1995	33	J
156	Saldus slimnīca (vidusl. baznīcas vieta)	Saldus	J.Daiga	1958	57	V, J
158	Saliņas	Ogres raj., Ķeipenes pag.	A.Buholcs	1895	15	D3, D4
					3	V, J
			S.Bogojavlenskis	1896	4	D3
159	Sapņi	Dobeles raj., Tērvete	M.Atgāzis	1975	8	J
160	Sārumi	Cēsu raj. Priekuļu pag.	G.Leške, R.Hausmans	1889	1	J
161	Sēlpils baznīcas kapsēta	Jēkabpils raj., Sēlpils	A.Zariņa	1964-1965	234	V, J
162	Sermuļi	Liepājas raj., Kalvenes pag.	P.Stepiņš	1938	7	J
				1962	5	
163	Siguldas baznīcas kapsēta	Rīgas raj., Sigulda	H.Riekstiņš	1928	Sa	V, J
165	Silavas	Ludzas raj., Nukšas pag.	P.Stepiņš	1938	15	V, J
164	Silavas	Valmieras raj., Sēļu pag.	M.Ruša	1997	Sa	V, J
					19	J
166	Sīlieši	Madonas raj., Ļaudonas pag.	F.Jakobsons	1927	Sa	D2
					2	J
167	Silmalciems	Ventpils raj., Užavas pag.	O.Kalmeijers	1846	Sa	D4,V, J
			V.Sizovs	1895	?	
			E.Šturms	1936	5	
168	Skābumi	Valmieras raj., Rencēnu pag.	I.Cimermane	1977	?	J

169	Skauti	Saldus raj., Brocēnu l.t.	P.Stepiņš	1938	5 post	J
170	Skubiņi	Ogres raj., Ķeipenes pag.	P.Stepiņš	1937	4	J
			T.Spuriņš		1	
171	Slutišķi	Daugavpils raj., Naujenes pag.	T.Berga	1986, 1987	189	V, J
172	Smaudži	Madona raj., Ošupes pag.	I.Loze	1967, 1973, 1974	apm	A - D1
					Sa	D2, D3, V, J
					3	D3
					27	V, J
173	Smiltaine	Rēzekmes raj., Nautrēnu pag.	H.Riekstiņš, E.Šnore	1933, 1935	20	D3
					2	J
174	Spieķi	Alūksnes raj., Ziemeļu pag.	M.Atgāzis	1979	Sa	D4, V
					1	V
175	Sproģi	Liepājas raj., Embūtes pag.	J.Sudmalis	1920	6	J
176	Stīrnas	Krāslavas raj., Kalniešu pag.	P.Stepiņš	1939	5	D4, V
					6	V
177	Stīrmiene	Madonas raj., Varakļānu pag.	E.Lēmanis	1872	15	D2, D4
					1	V
178	Straumaņi	Bauskas raj., Bārbeles pag.	K.Ošs	1938	4	V
179	Strūgukalns	Madonas raj., Dzelzavas pag.	P.Ārends	1930	7	V
			E.Štrums	1930	15	
180	Šarlote	Liepājas raj., Sakas pag.	Ē.Mugurēvičs	1979	4	J
181	Šelupinkas	Ludzas raj., Zvirgzdenes pag.	E.Šnore	1959	4	V
182	Šķērkāni	Krāslavas raj., Ūdrīšu pag.	M.Ruša, I.Zagorska	1986	12	J
183	Teņņi	Cēsu raj., Raiskuma pag.	A.Vilka	1995	Sa	D4
					19	V, J
184	Tērvetes Sanatorija (baznīcas kapsēta)	Dobeles raj., Tērvete	E.Brīvkalne	1953	27	V, J
			M.Atgāzis	1975	19	
			G.Zemītis	1982	10	
185	Ticēni	Gulbenes raj., Galgauskas pag.	J.Girgensons	1885	7	D4
			E.Mengdens	1893	1	V
186	Tojāti	Talsu raj., Abavas pag.	M.Eberts	1923	apm	A
			F.Balodis, A.Kārnups	1928	2 uzsk	D4
					3 uzsk	J
					5	
Ē.Mugurēvičs	1978	3				
187	Tomēni	Rīgas raj., Daugmales pag.	V.Urtāns	1967	?	J
			R.Spirģis	2003	Sa	
188	Tropēles	Madonas raj., Vestienas pag.	F.Jakobsons	1927	Sa	D3, D4
					8	J
189	Trūpi	Rēzeknes raj., Viļānu pag.	J.Urtāns	1981	15	V, J
190	Tukuma sv.Trīsvienības baznīcas kapsēta	Tukums	P.Stepiņš	1940	2 >	V, J
			M.Ruša	2003	5/Sa	
191	Tuntuļi	Ogres raj., Ķeguma l.t.	P.Stepiņš	1938	5	J
192	Turaidas baznīcas kapsēta	Rīgas raj., Sīgūlda	D.Klepere	1971	45	V, J
193	Ubodišķi	Daugavpils raj., Ambeļu pag.	E.Šnore	1938	3	V
			K.Ošs		11	
104	Upesvagari	Talsu raj., Dundagas pag.	S.Bogojavlenskis	1896	1/Sa	D4, V

195	Uplanti	Cēsu raj., Drabešu pag.	Z.Apala	1971	87	V		
196	Ušuri "Zviedru kapi"	Gulbenes raj., Līgo pag.	A.Nore	1922	5	D3, D4		
			J.Apals	1965	Sa 12	D2 - V V		
197	Užava	Ventspils raj., Užava	V.Sizovs	1895	?	V		
			D.Klepere	1974	20			
			A.Vijups, V.Muižnieks	2003	55			
198	Vaidu kapi	Rēzeknes raj., Lendžu pag.	A.Vasks	1973	kv	D3		
					83	V		
199	Vāveri	Preiļu raj., Galēnu pag.	H.Riekstiņš	1929	Sa	V, J		
200	Vecdaugēni	Valmieras raj., Mazsalacā	L.Šrēders, O.Ftīnghofs	1894	5	V		
201	Veģi	Talsu raj., Valgales pag.	A.Auzāne	1935	9	V		
			E.Šturms	1936	11			
202	Vējstūri	Rīgas raj., Salaspils pag.	A.Zariņa	1967,1968	6	B		
					31	D4		
					24	J		
203	Verne (<i>Fehren</i>)	Ogres raj., Madlienas pag.	K.Zīverss	1873	?	D4, V, J		
			J.Girgenšons, A.Buholcs	1885	5			
204	Verņi	Ludzas raj., Zvirgzdenes pag.	E.Šnore	1958	12	J		
205	Veselava	Cēsu raj., Veselavas pag.	J.Ciglis	2004	30	V, J		
206	Vilkmuižas ezers	Talsi	E.Šturms, H.Riekstiņš	1934, 1936	Sa	D4, V		
			A.Šules, J.Znotiņš	1953				
207	Vilmaņi	Krāslavas raj., Ūdrīšu pag.	I.Zagorska	1983, 1984	27	V, J		
208	Viļaka	Balvu raj., Viļaka	Z.Glogers	1880	?	D3, D4, V, J		
209	Vīnakalns	Aizkraukles raj., Klintaines pag.	V.Urtāns	1959	43	V, J		
210	Zaļās muižas baznīcas kapsēta	Jelgavas raj., Zaļenieki	E.Šturms, H.Riekstiņš	1930	20	V, J		
211	Zelti	Valmieras raj., Rencēnu pag.	I.Cimermane	1974	Sa	V		
					25	J		
212	Zilais kalns	Valmieras raj., Kocēnu pag.	K.Grevings	1875	3	J		
			I.Cimermane	1973	29			
213	Zvanītāji (Salas muižas baznīcas kapsēta)	Jēkabpils	E.Šnore	1974	uzk	D2, D3		
					93	V, J		
214	Zvanulejas (Tirzas baznīcas kapsēta)	Gulbenes raj., Tirzas pag.	K.Ošs	1936	Sa	D4, V		
					4	V		
215	Zvejnieki	Valmierasraj., Vecates pag.	K.Zīverss	1875	1	J		
					F.Zagorskis	1964–1966, 1968, 1970, 1971	315	A
							2	J
216	Zviedri	Tukuma raj., Pūres pag.	Ē.Mugurēvičs	1963	9	D4, V		
					3/Sa	V, J		
217	Zviedrukalns	Madoņas raj., Mētrienas pag.	F.Jēkabsons	1927	Sa	D4, V		
					4	V		

II nodaļas attēlu un tabulu saraksts

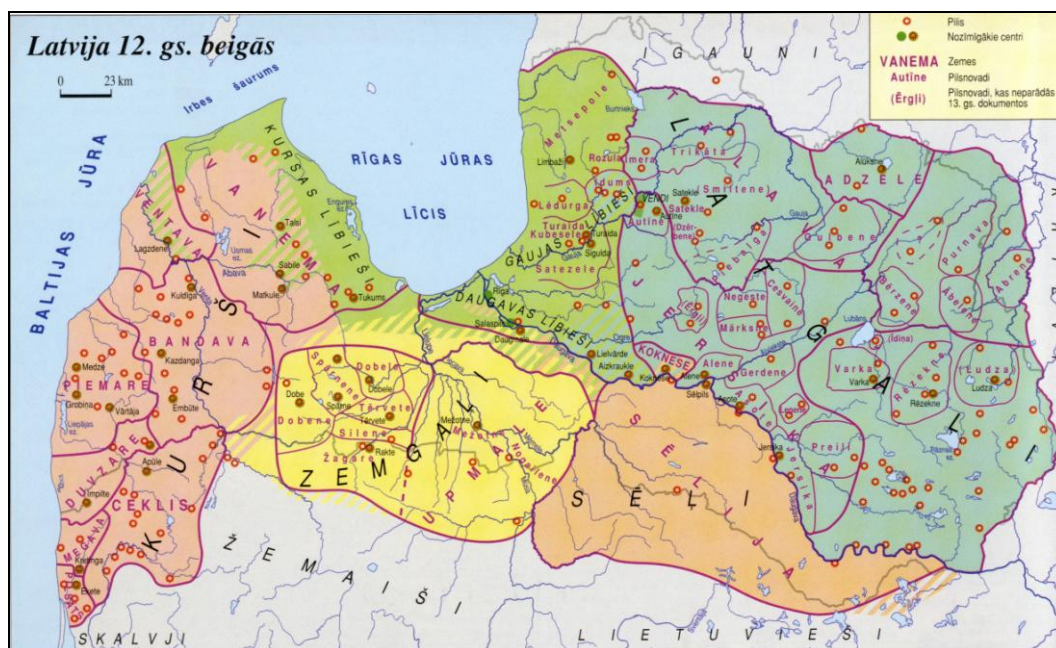
1. Vēlā dzelzs laikmeta maztautu apdzīvotie novadi (Latvijas vēstures atlants. – R., 1998. – 12. lpp.)
2. Arheoloģiski pētītie 13. – 16. gs. ugunskapi Austrumlatvijā
3. Ikšķiles kapsētas 280. apbedījums (ugunskaps). I.Siliņas zīmējums
4. 11. – 15. gs. ugunskapu izplatība Kurzemē
5. 14., 15. gs. ugunskapu un 13., 14. gs. skeletkapu izplatība Kurzemē
6. Jūrkalnes Darvdedžu 14./ 15. gs. mijas ugunskapa inventārs, bronzas priekšmetu izlase (LNVM A 9198: 1–22, 24–36, 42 – 47, 49, 51). A.Ivbules zīmējums
7. Jūrkalnes Darvdedžu 14./ 15. gs. mijas ugunskapa inventārs, dzelzs un māla priekšmetu izlase (LNVM A 9198: 23, 38–41; 48, 50, 52–62). A.Ivbules zīm.
8. Kazdangas Roņu 14. gs. ugunskapa inventārs (LNVM A 7966: 34 – 45). A.Ivbules zīmējums
9. Dundagas Laukmuīžas 13./ 14. gs. mijas skeletapbedījuma (3. kapa) inventārs (LNVM A 7315: 1 – 15). A.Ivbules zīmējums
10. Puzes Lejaskroga kapsētas 171. kapā atsegtās dēļu zārka paliekas
11. Dobeles kapsētas 1217. kapa plāns. B.Vaskas zīmējums
12. Sēlpils kapsētas kopapbedījuma (41., 42., 57., 58., 60. kaps) plāns. M.Jāņkalniņas zīmējums
13. Ikšķiles kapsētas dubultapbedījumu (324., 325. un 491., 492.) kapu plāni. I.Siliņas zīmējums
14. Dobeles kapsētas 200. kapa plāns. B.Vaskas zīmējums
15. Dobeles kapsētas 623. un 624. kapa plāns. B.Vsakas zīmējums
16. Dobeles kapsētas 174. kapa plāns. B.Vaskas zīmējums
17. Izplatītākie miesas un nāves sodi viduslaiku Rietumeiropā: sadedzināšana, pakāršana, acu izduršana, uzšķēršana, nobendēšana uz moku rata, nopēršana, galvas un rokas nociršana (Attēls no 1508. gada kokgriezuma – publicēts: *Ohler N. Sterben und Tod im Mittelalter. – München und Zürich, 1990. – S. 201*)
18. Dobeles kapsētas DR daļas shematisks plāns

19. Jaunkandavas kapsētas izrakumu plāns (zilā krāsā atzīmēti apbedījumi un vēdera) Klepere D. Pārskats par izrakumiem Jaunkandavas senkapos 1967. gadā. – LU LVI 203
20. Mirušo roku novietojums 14. – 18. gs. apbedījumos
21. Mirušo roku novietojuma procentuālā attiecība lokālo un baznīcu kapsētu apbedījumos
22. Mirušo roku novietojuma procentuālā attiecība Vidzemes baznīcu kapsētu un lokālo apbedīšanas vietu kapos
23. Mirušo roku novietojuma procentuālā attiecība Vidzemes lokālo apbedīšanas vietu kapos
24. Mirušo roku novietojuma procentuālā attiecība Vidzemes baznīcu kapsētu apbedījumos
25. Mirušo roku novietojuma procentuālā attiecība Sēlpils un Salas muižas baznīcu kapsētu apbedījumos
26. Mirušo roku novietojuma procentuālā attiecība Sēlpils vēsturiskā novada 15/16 – 18/19 gs. lokālo apbedīšanas vietu kapos
27. Mirušo roku novietojuma procentuālā attiecība Kurzemes novada lokālo apbedīšanas vietu kapos
28. Mirušo roku novietojuma procentuālā attiecība Zemgales baznīcu kapsētu un lokālo apbedīšanas vietu kapos
29. Mirušo roku novietojuma procentuālā attiecība Zemgales baznīcu kapsētu apbedījumos
30. Mirušo roku novietojuma procentuālā attiecība Latgales novada lokālo apbedīšanas vietu kapos
31. Mirušo roku novietojuma procentuālā attiecība Ikšķiles baznīcas kapsētas apbedījumos
32. Mirušo roku novietojuma procentuālā attiecība Mātiņsalas baznīcas kapsētas apbedījumos
33. Mirušo roku novietojuma procentuālā attiecība Dobeles baznīcas kapsētas apbedījumos
34. Mirušo roku novietojums Rietumeiropas kapu plākšņu materiālā (Ariès P. Bilder zur Geschichte des Todes. – München, Wien, 1984. – S. 53.,55., 61.)
35. Ars Moriendi 15. gs. beigu izdevums (Universitätsbibliothek Heidelberg <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg34/0290>)

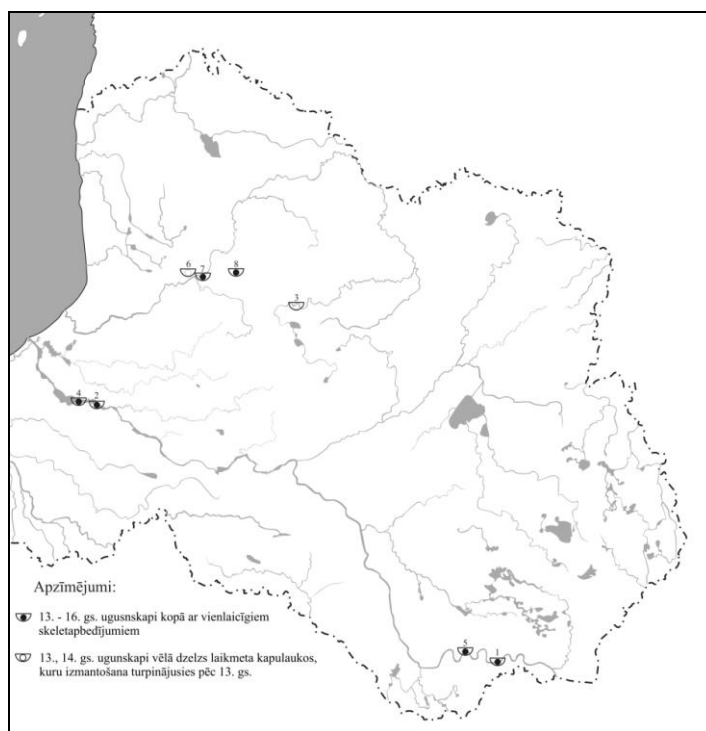
36. Turīnas līķauta fotoattēls (www. ordo-clan.com)
37. Biblia Pauperum 15. gs. otrās puses izdevumi (Universitätsbibliothek Heidelberg <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg34/0072> un <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg438/0256>)
38. Kapu orientācija Latvijas teritorijas 14. – 18. gs. apbedīšanas vietās
39. Kapu orientācijas procentuālā attiecība lokālo un baznīcu kapsētu apbedījumos
40. Kapu orientācija Latvijas teritorijas vēsturisko novadu 14. – 18. gs. apbedīšanas vietās
41. Kapu orientācija Sarkaņu Vaidu kapos
42. Kapu orientācija – dzimums un vecums

Tabula Nr. 2.

Neparasto apbedījumu veidu Latvijas 14. – 18. gs. apbedīšanas vietu materiālā

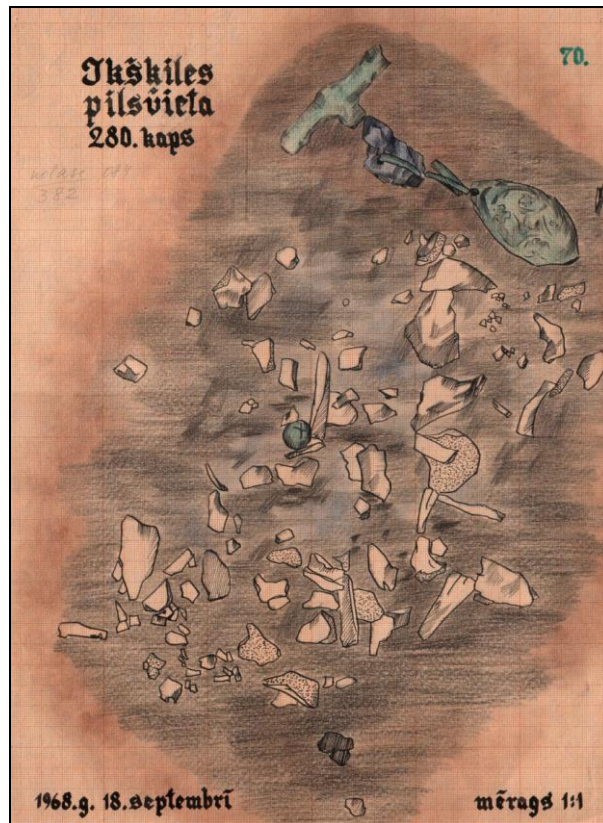

1. att. Vēlā dzelzs laikmeta maztautu apdzīvotie novadi

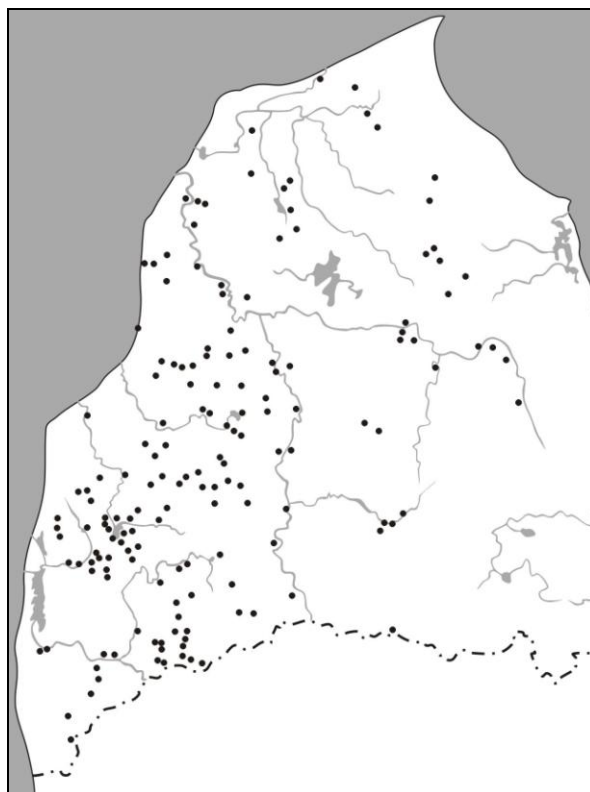

2. att. Arheoloģiski pētītie 13. – 16. gs. ugunskaņi Austrumlatvijā

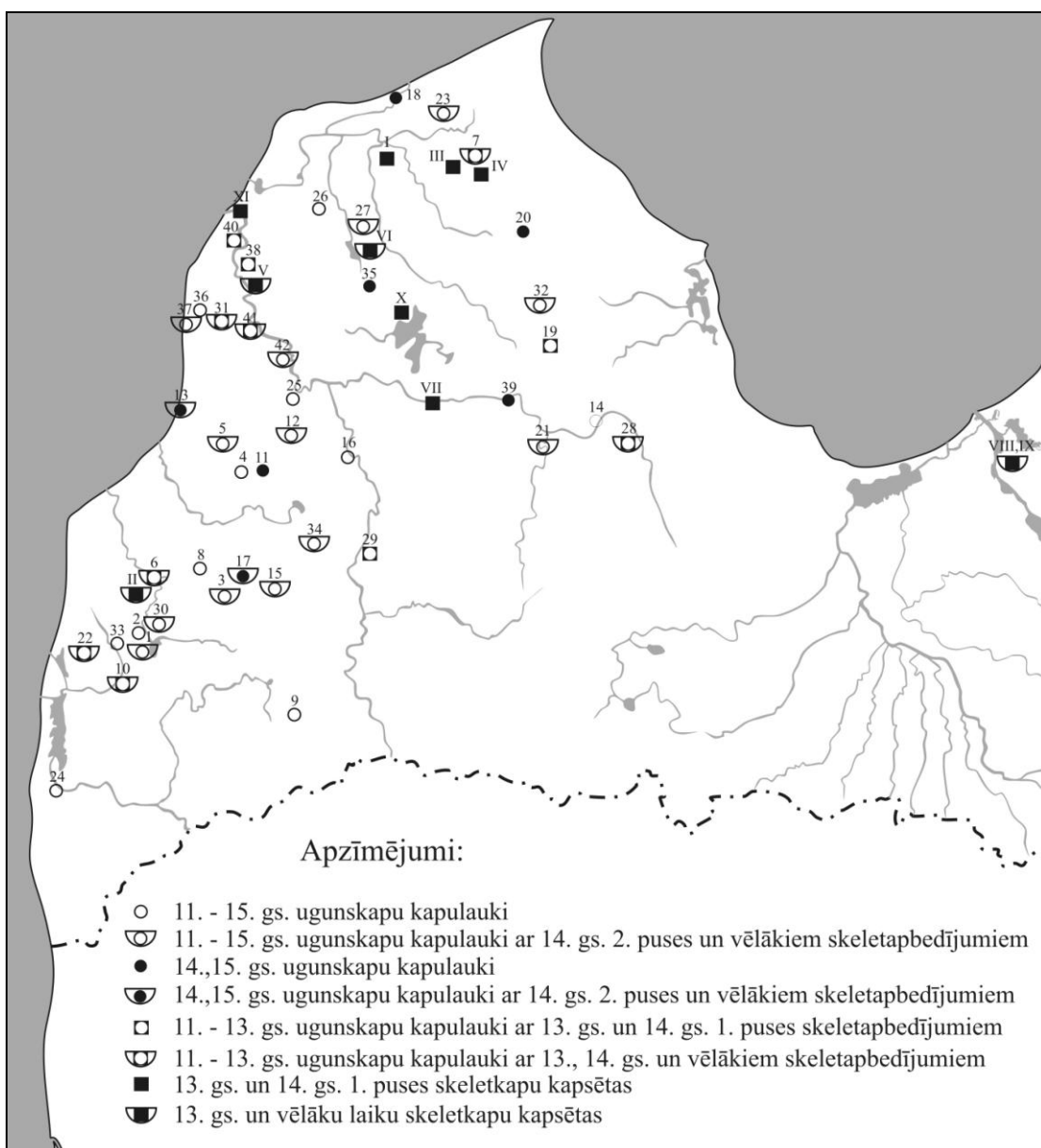
- 1 – Augustinišķi, 2 – Ikšķile, 3 – Jaunpiebalga, 4 – Mārtiņsala, 5 – Slutišķi, 6 – Teņņi, 7 – Uplanti, 8 – Veselava

3. att. Ikšķiles kapsētas 280. apbedījums (ugunskaps)

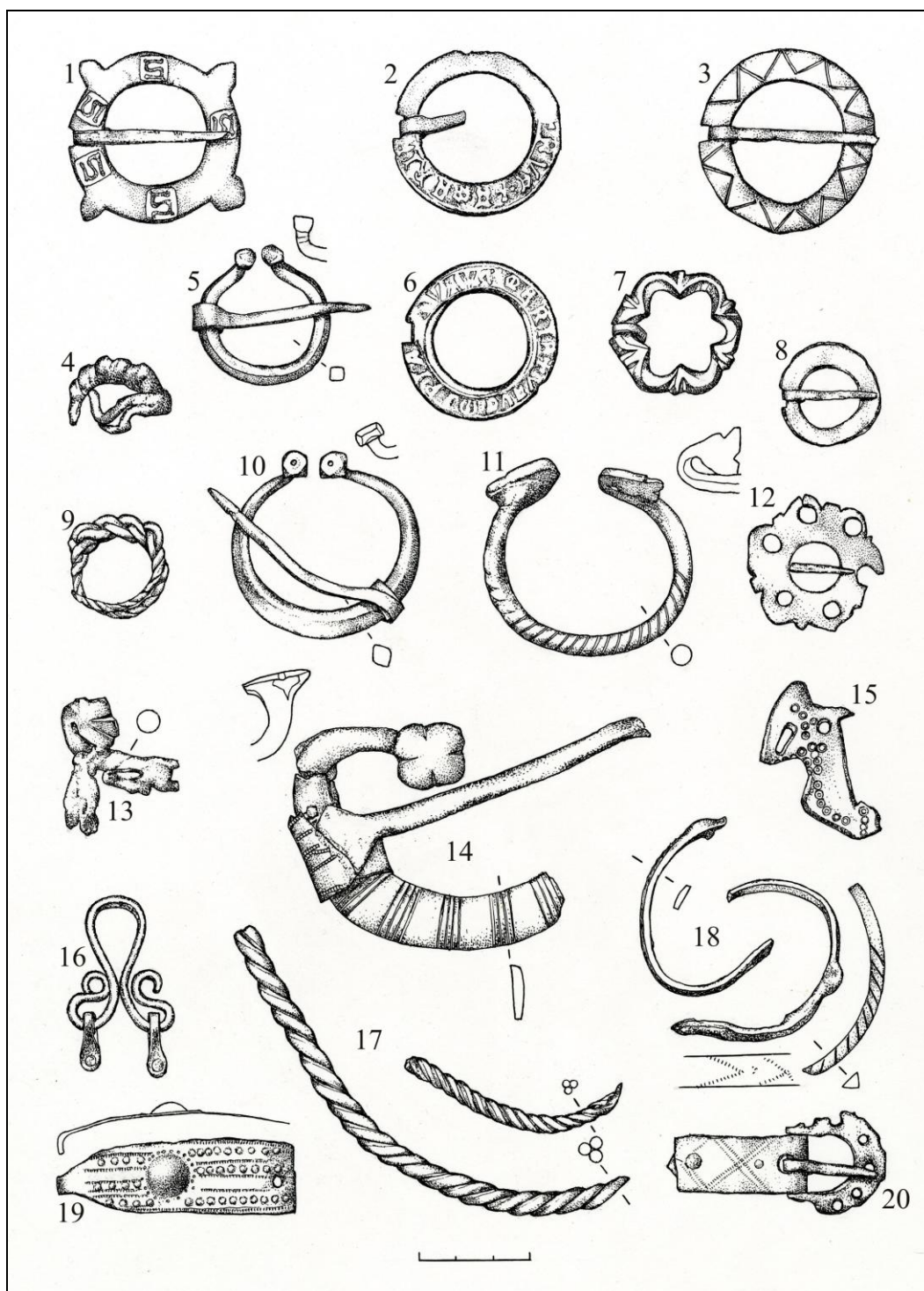

4. att. 11. – 15. gs. ugunskapu izplatība Kurzēmē

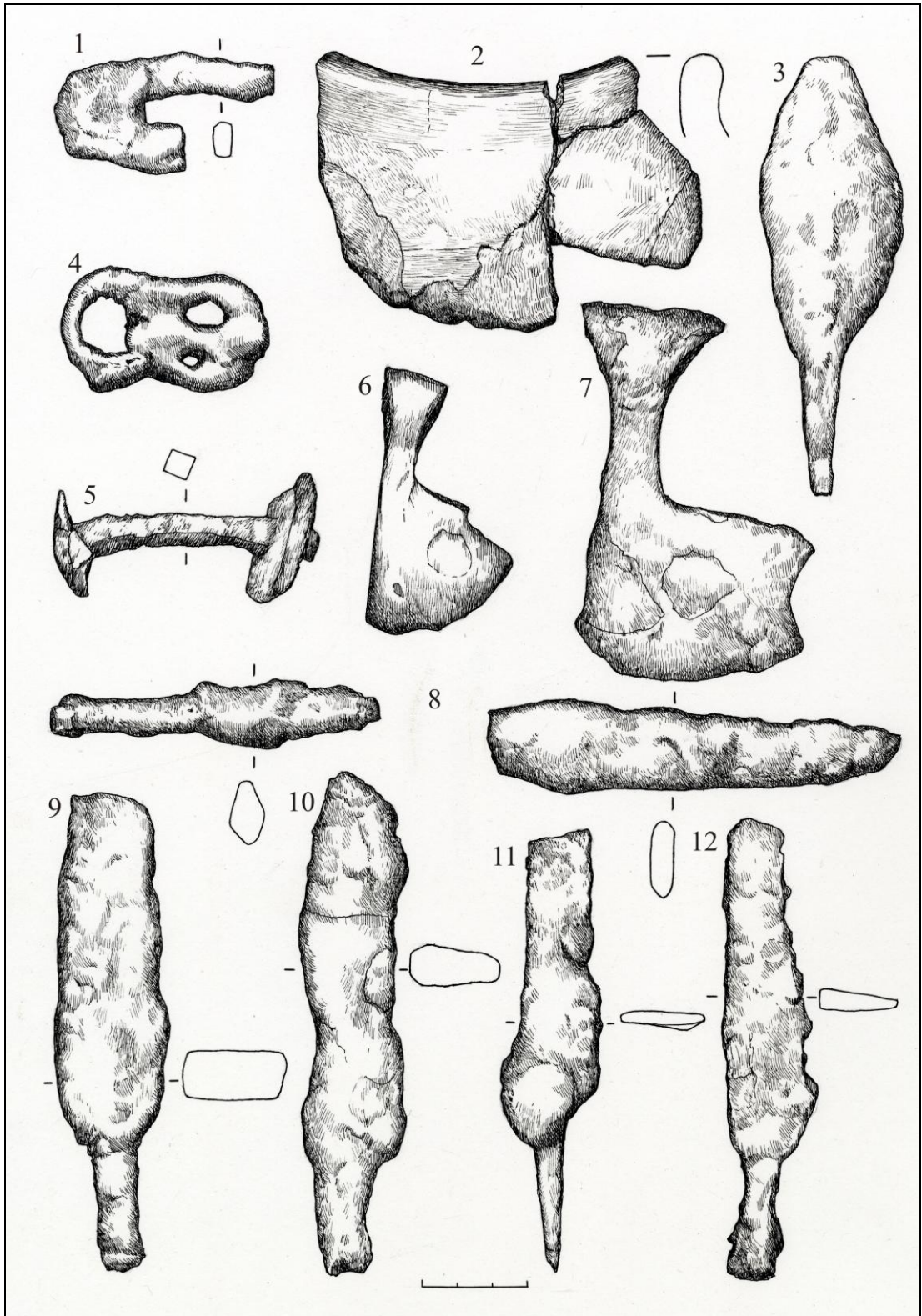
5. att. 14., 15. gs. ugunskapu un 13., 14. gs. skeletkapu izplatība Kurzemē: 1 – Aisteres Aploki, 2 – Aisteres Jumtnieki, 3 – Aizputes Misiņkalns, 4 – Alsungas Grīnbergi (Kantiķi), 5 – Alsungas Kalniņi, 6 – Cīravas Lapegli (Vecvagari), 7 – Dundagas baznīca, 8 – Dzērves Grabstu – Zundas, 9 – Embūte, 10 – Gaviezes Šukteri, 11 – Īvandes Ķaupi, 12 – Īvandes Strazdiņi (Lielīvandes muiža), 13 – Jūrkalnes Darvdedži, 14 – Kandava (Lielā iela 42), 15 – Kazdangas Roņi, 16 – Kuldīga (fabrikas „Vulkāns” teritorijā), 17 – Lažas Ilksumi, 18 – Lielirbes Dižgalenieki (Kalnupji), 19 – Lībagu Sārāji, 20 – Lubezeres Kalni, 21 – Matkules kapsēta, 22 – Medzes Kapsēde, 23 – Nevejas Upesvagari, 24 – Nīcas Kuški (Viesturi), 25 – Padures Remeši, 26 – Popes Lazdas, 27 – Puzes Ieziņi, 28 – Pūres Zviedri, 29 – Raņķu Ikaiši, 30 – Rāvas Strungas (Ābrami, Dupļi), 31 – Sises Ratnieki, 32 – Talsu Vilkumuižas ezers, 33 – Tāšu Krastiņi (Ozoliņi, Kalnenieki), 34 – Turlavas Birzmaļi, 35 – Ugāles Dompelji, 36 – Užavas Laukgaļi–Dzediki, 37 – Užavas Silkāji (Silmalciems), 38 – Ūdrandes Drukēni, 39 – Valgales Veģi, 40 – Vārves Pasiekste, 41 – Ziru Vendzava, 42 – Zlēku Pasilciems

I – Ance, II – Cīravas Bučas, III – Dundagas Kaņķumi, IV – Dundagas Laukmuīža, V – Landzes baznīcas kapsēta, VI – Puzes Lejaskrogs, VII – Rendas Kloka ciems, VIII – Rīgas Doma baznīca, IX – Sv. Pētera baznīca, X – Usmas ezera R krasts, XI – Ventspils

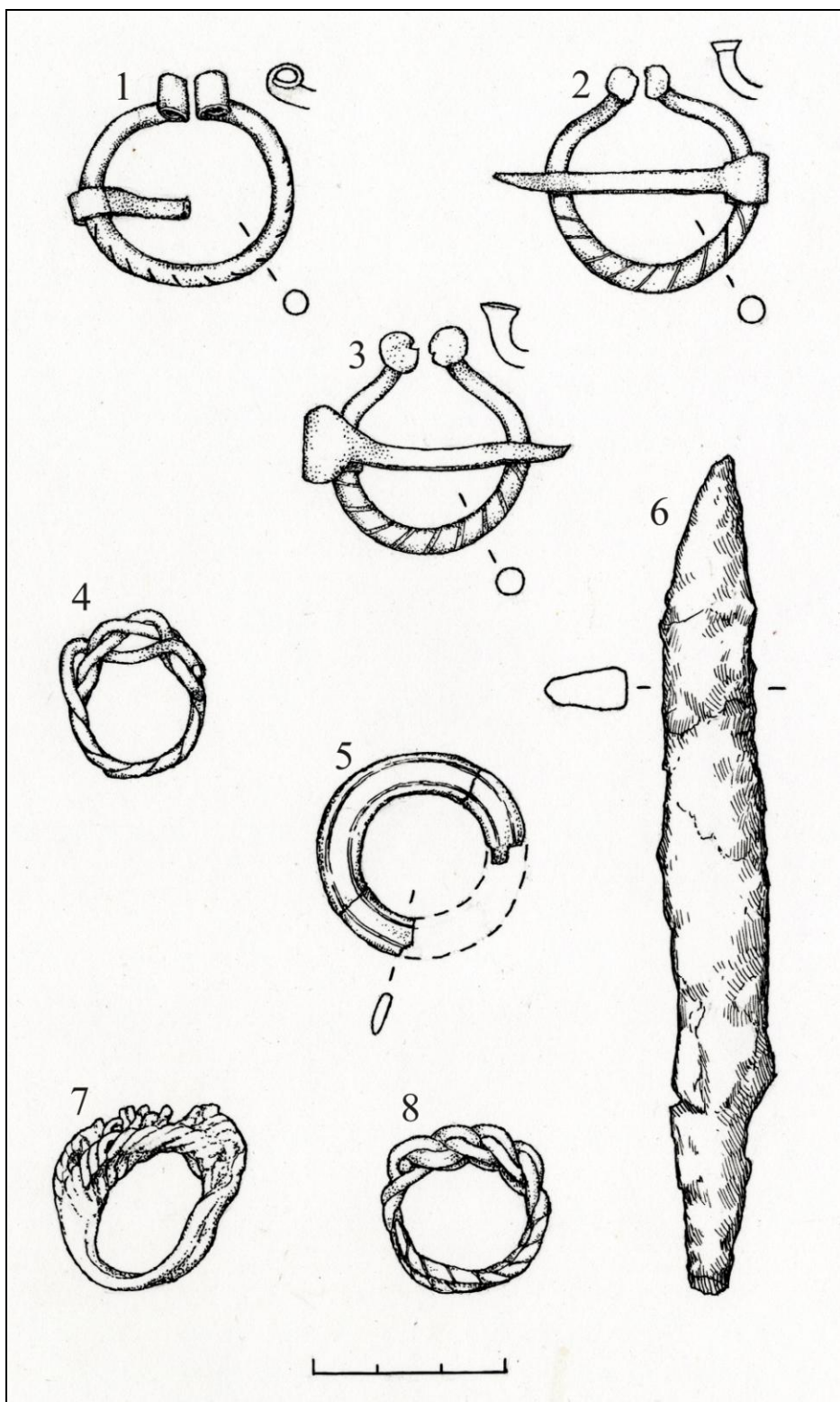
6. att. Jūrkalna Darvdedžu 14./ 15. gs. mijas ugunskaļa inventārs, bronzas priekšmetu izlase (LNVM A 9198: 1–22, 24–36, 42 – 47, 49, 51)

1, 2, 3, 6, 7, 8, 12 – riņķsaktas (A 9198: 10, 2, 6, 3, 8, 7, 9), 4, 9 – gredzeni (A 9198: 30, 29), 5, 10, 11, 13, 14 – pakavsaktas un to fragmenti (A 9198: 13, 49, 51, 17, 14-16), 15 – ažūrās ripassaktas fragments (A 9198: 36), 16 – cilpiņa (A 9198: 25), 17 – kaklariņķu fragmenti (A 9198: 42–45), 18 – lentveida aproču un spirālaproču fragmenti (A 9198: 32–34), 19 – apavu sprādze (A 9198: 28), 20 – sprādze (A 9198: 26)

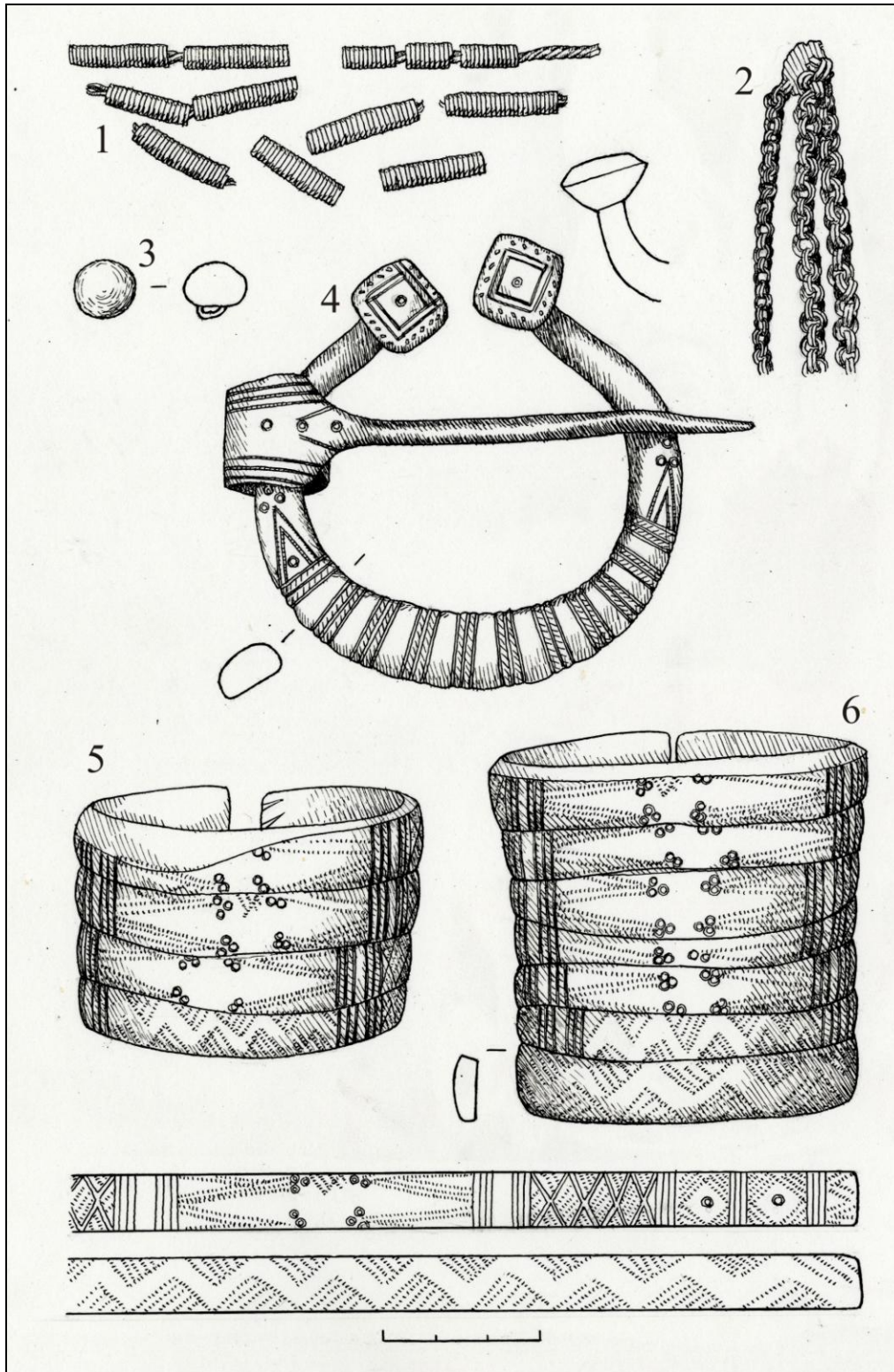
7. att. Jūrkalnes Darvdedžu 14./ 15. gs. mijas ugunskaļa inventārs, dzelzs un māla priekšmetu izlase (LNVM A 9198: 23, 38–41; 48, 50, 52–62)

1 – šķīļamdzelzs puse (A 9198: 62), 2 – māla poda mala (A 9198: 40), 3 – šķēpa gals (A 9198: 53), 4 – sprādze (A 9198: 52), 5 – kniede (A 9198: 54), 6, 7 – cirvji (A 9198: 48, 50), 8–12 – iedzītņa naži (A 9198: 61, 59, 57, 58, 60)

8. att. Kazdangas Roņu 14. gs. ugusnkapa inventārs (LNVM A 7966: 34 – 45)

1 – pakavsakta ar atroītiem galiem (A7966: 40), 2,3 – pakavsaktas ar naglu galvu galiem (A7966: 41;42), 4,7,8 – gredzeni ar pītu priekšpusi (A7966: 36;35;37), 5 – riņķsakta (A7966: 39), 6 – nazis ar iedzītni (A7966: 34). Nav zīmēti monētpiekariņi (A7966: 43 – 45) un riņķsaktas fragmenti (A7966:38)

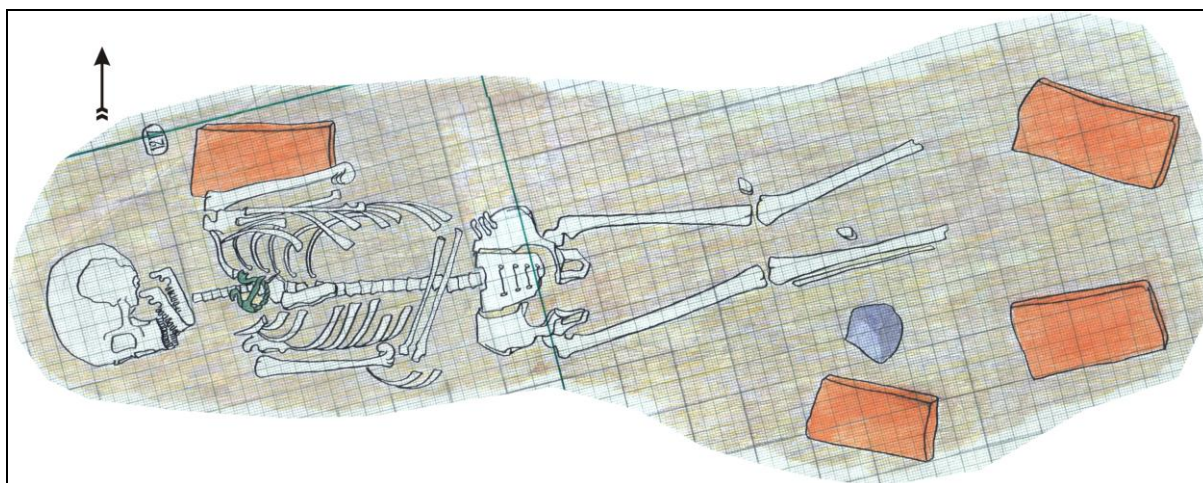

9. att. Dundagas Laukmuīžas 13./ 14. gs. mijas skeletapbedījuma (3. kapa) inventārs
(LNVMA 7315: 1 – 15)

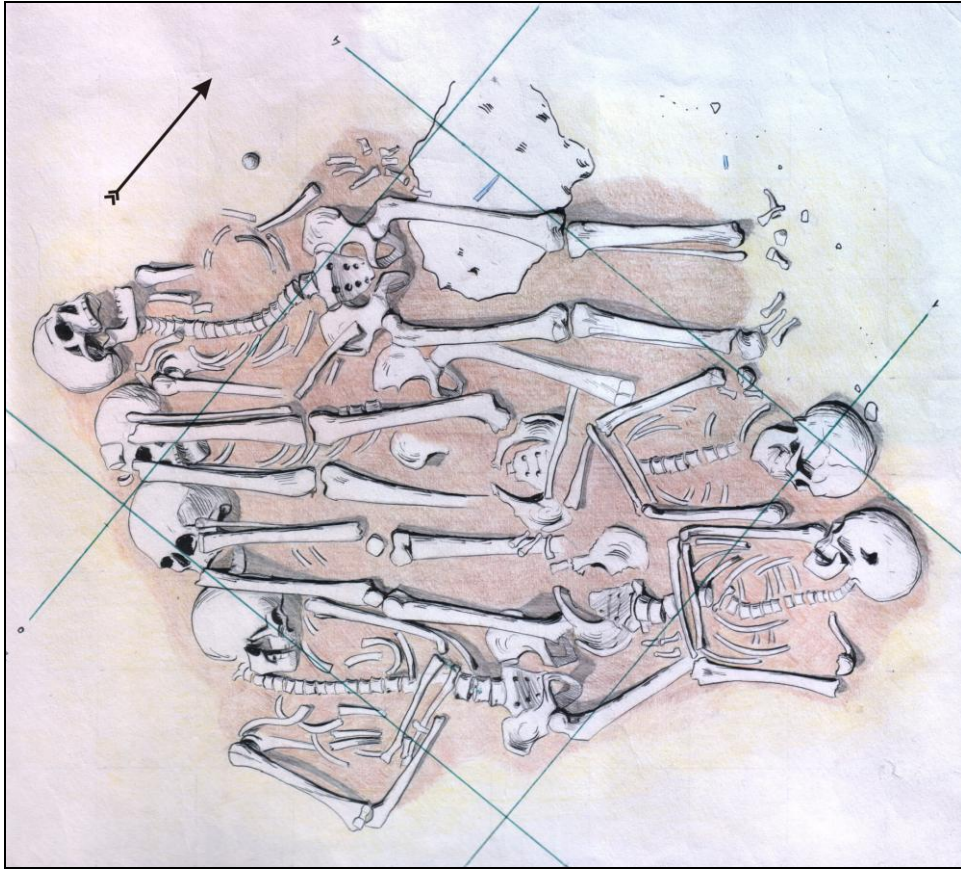
1 – spirālītes no galvassegas (A 7315: 13), 2 – važiņas no galvassegas (A 7315: 14), 3 – stikla poga (A 7315: 15), 4 – pakavsakta ar naglu galvu galiem (A 7315: 1), 5, 6 – aproces (A 7315: 2–12)

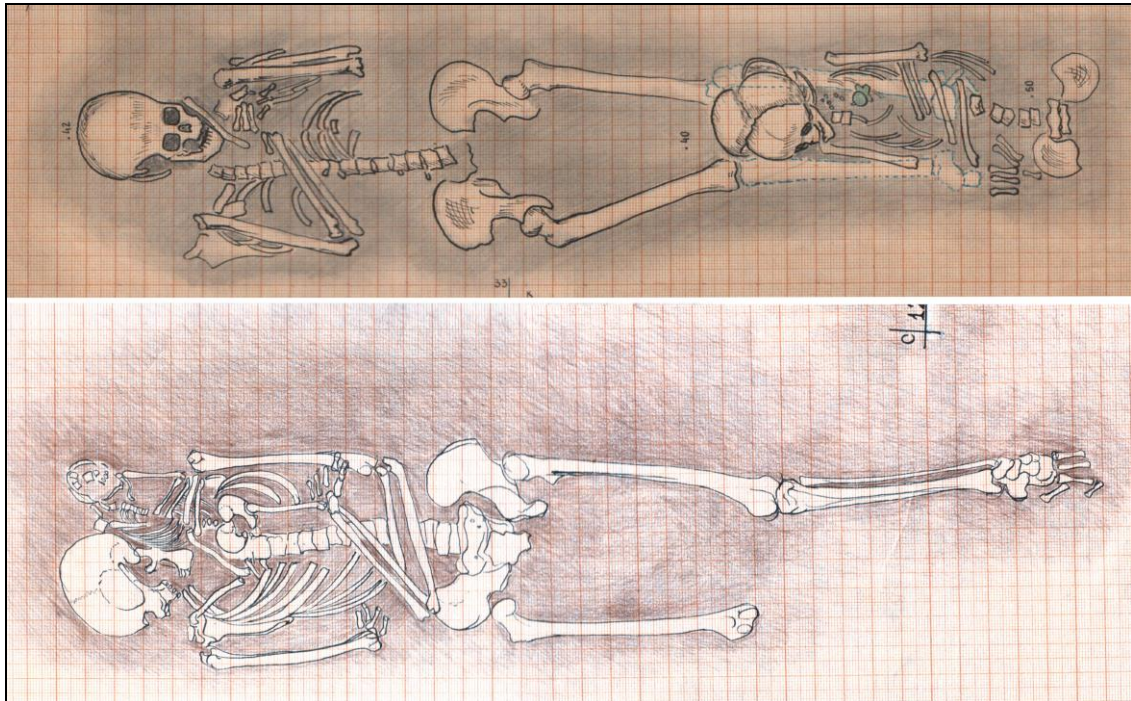
10. att. Puzes Lejaskroga kapsētas 171. kapā atsegtās dēļu zārka paliekas

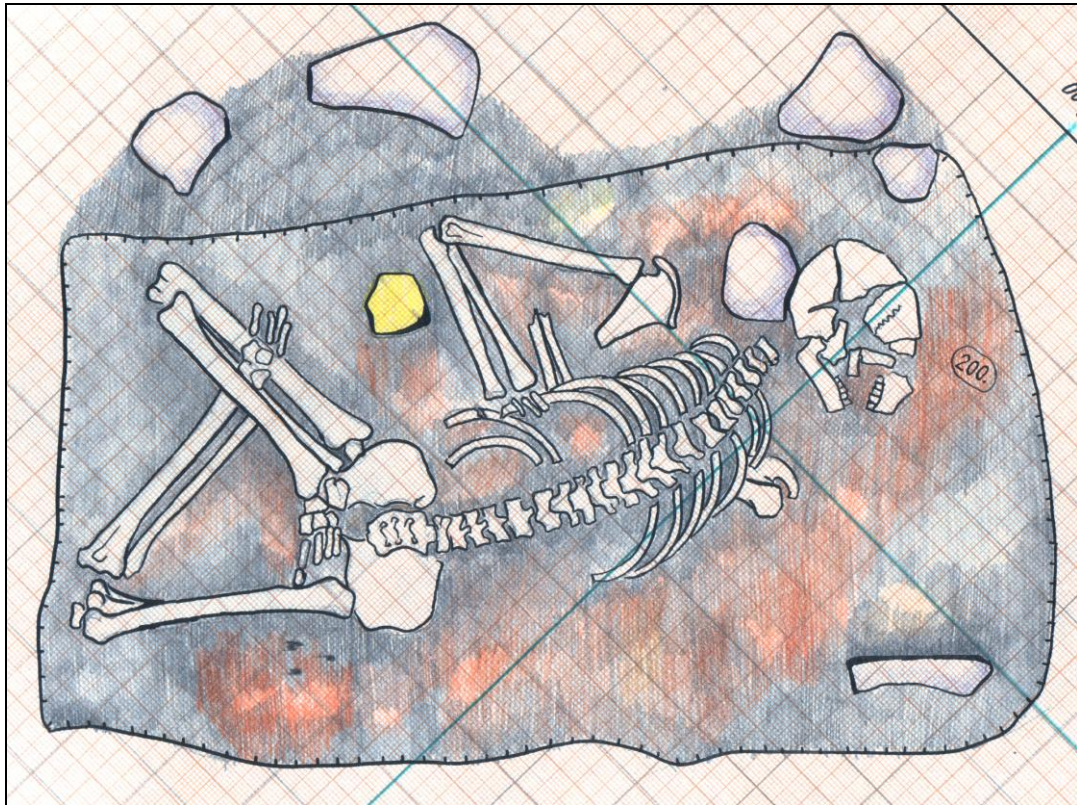
11. att. Dobeles kapsētas 1217. kapa plāns

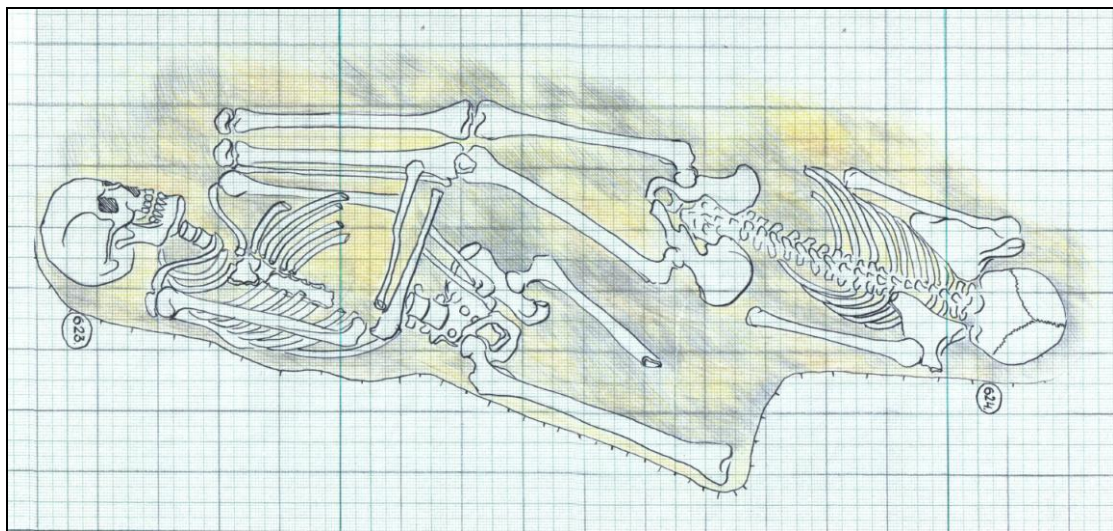
12. att. Sēlpils kapsētas kopapbedījuma (41., 42., 57., 58., 60. kaps) plāns

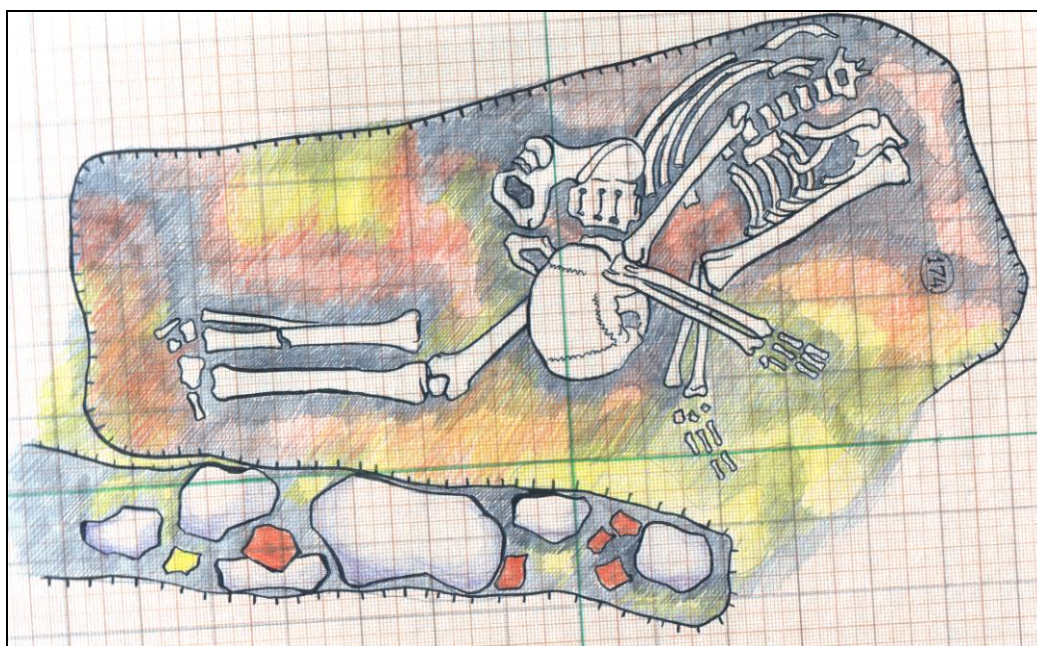
13. att. Ikšķiles kapsētas dubultapbedījumu (324., 325. un 491., 492.) kapu plāni

14. att. Dobeles kapsētas 200. kapa plāns

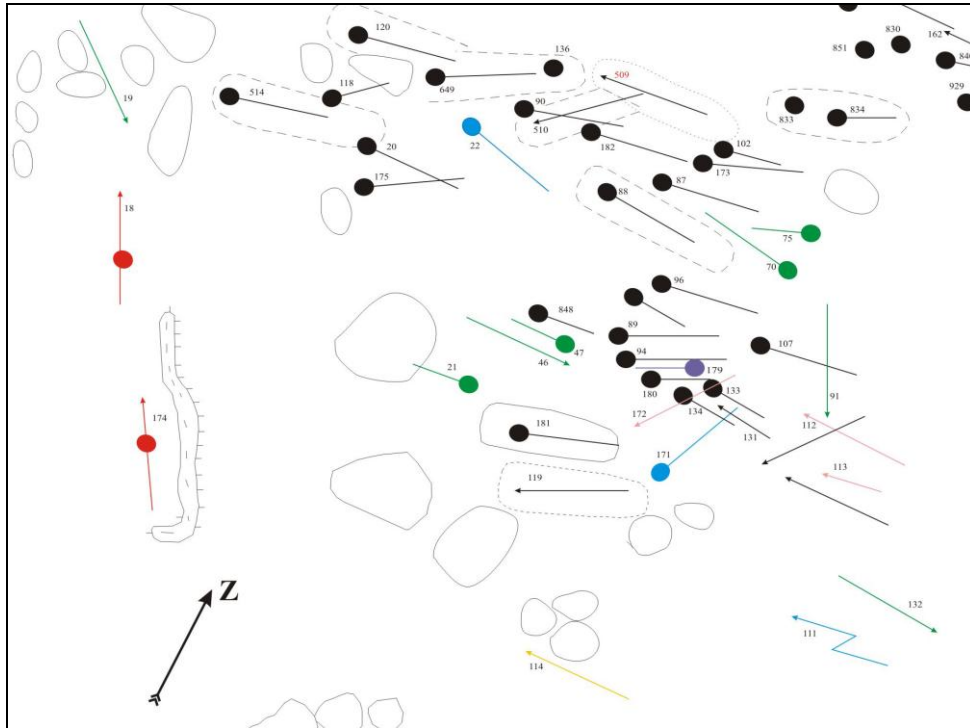
15. att. Dobeles kapsētas 623. un 624. kapa plāns

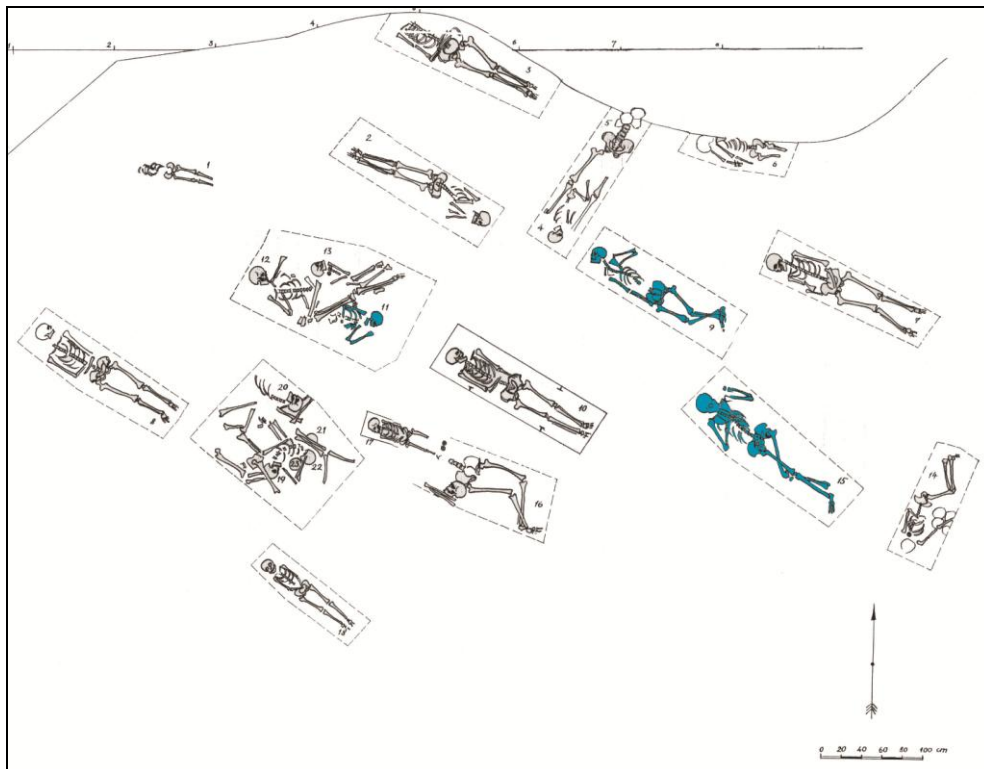
16. att. Dobeles kapsētas 174. kapa plāns

17. att. Izplatītākie miesas un nāves sodi viduslaiku Rietumeiropā: sadedzināšana, pakāršana, acu izduršana, uzšķēršana, nobendēšana uz moku rata, nopēršana, galvas un rokas nociršana

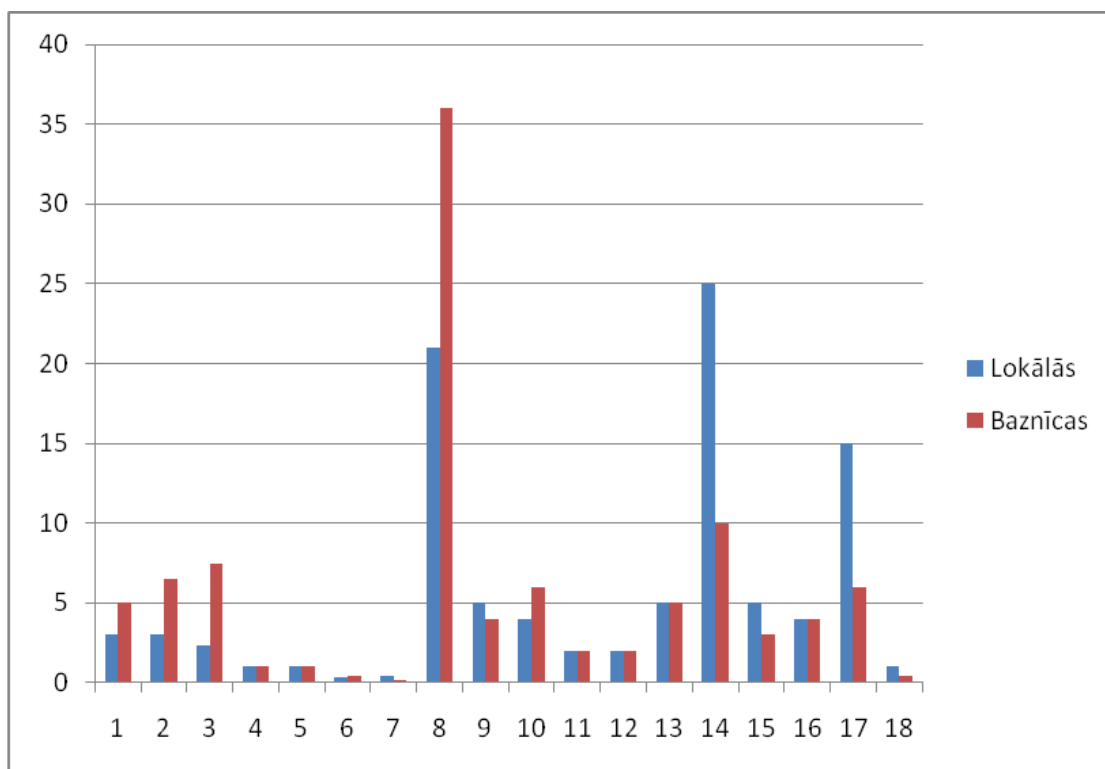
18. att. Dobeles kapsētas DR daļas shematiskis plāns

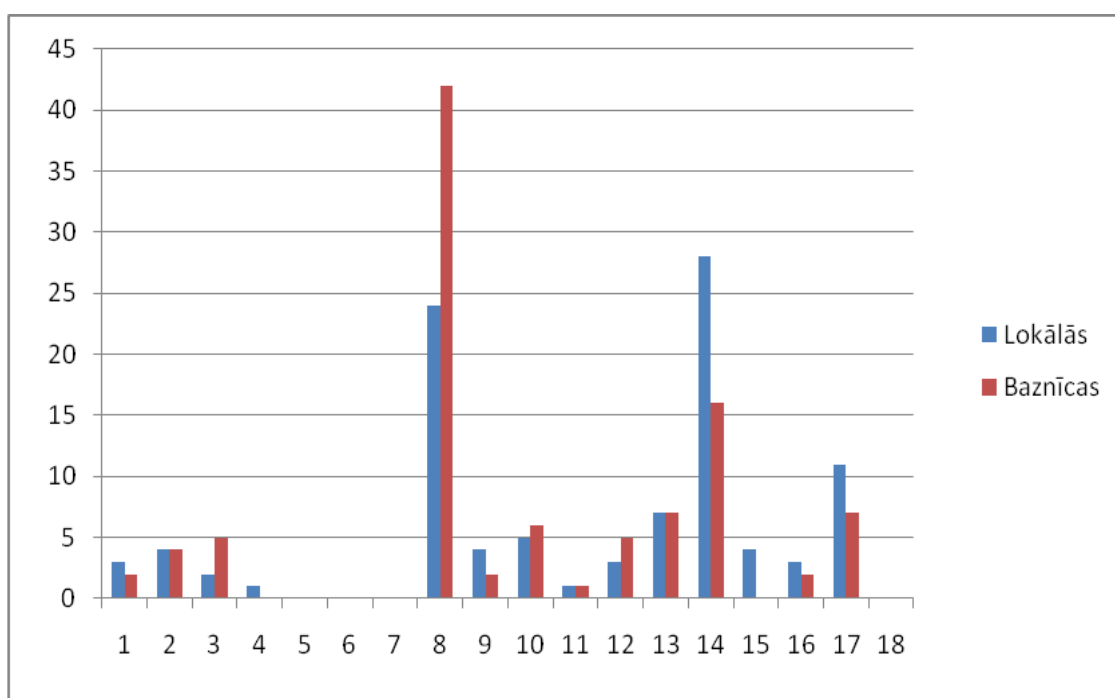
19. att. Jaunkandavas kapsētas izrakumu plāns (zilā krāsā atzīmēti apbedījumi un vēdera)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9		
Varianti											Kopā
Kapu skaits	152	187	196	28	25	11	11	1081	143	1834	
%	4	5	5	1	1	0,5	0,5	30	4		
vīriešu	29	47	54	8	11	4	2	330	41		
%	3	4	5	1	1	0,4	0,2	31	4		
sieviešu	45	53	56	11	4	2	2	277	37		
%	5	6	6	1	0,4	0,1	0,1	32	4		
bērnu	28	18	25		1	2	2	117	18		
%	7	4	6		0,2	0,4	0,4	27	4		
	10	11	12	13	14	15	16	17	18		
Varianti											Citi
Kapu skaits	193	74	84	178	571	135	143	345	16	1739	
%	5	2	2	5	16	4	4	10	1		
vīriešu	71	18	31	60	158	43	49	82	4		
%	7	2	3	6	15	4	5	8	0,4		
sieviešu	54	15	22	43	118	33	35	67	4		
%	6	2	3	5	13	4	4	8	0,4		
bērnu	18	8	6	26	74	17	11	57	4		
%	4	2	1	6	17	4	3	13	1		
KOPĀ										3573	

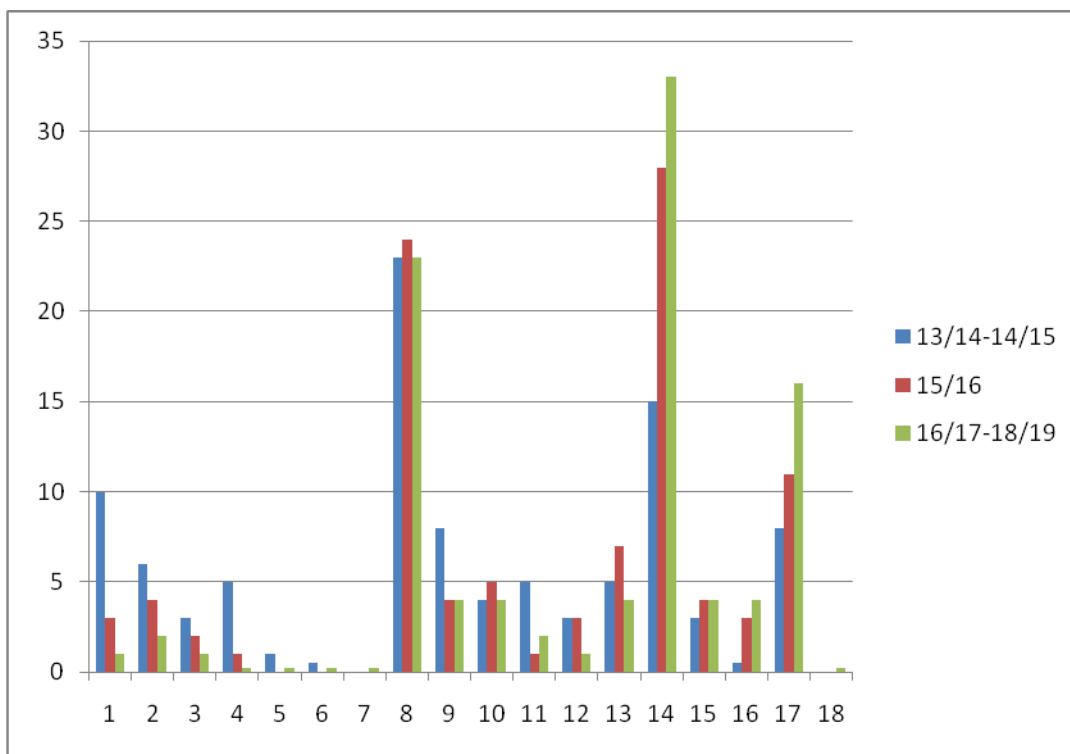
20. att. Mirušo roku novietojums 14. – 18. gs. apbedījumos

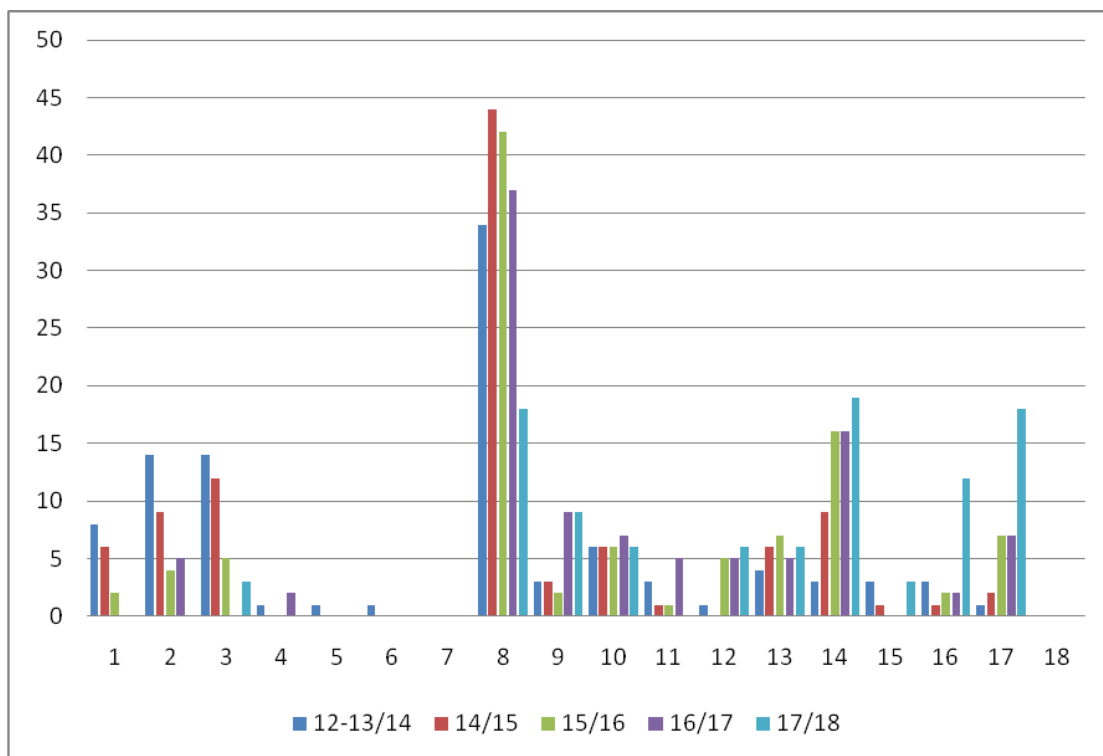
21. att. Mirušo roku novietojuma procentuālā attiecība lokālo un baznīcu kapsētu apbedījumos

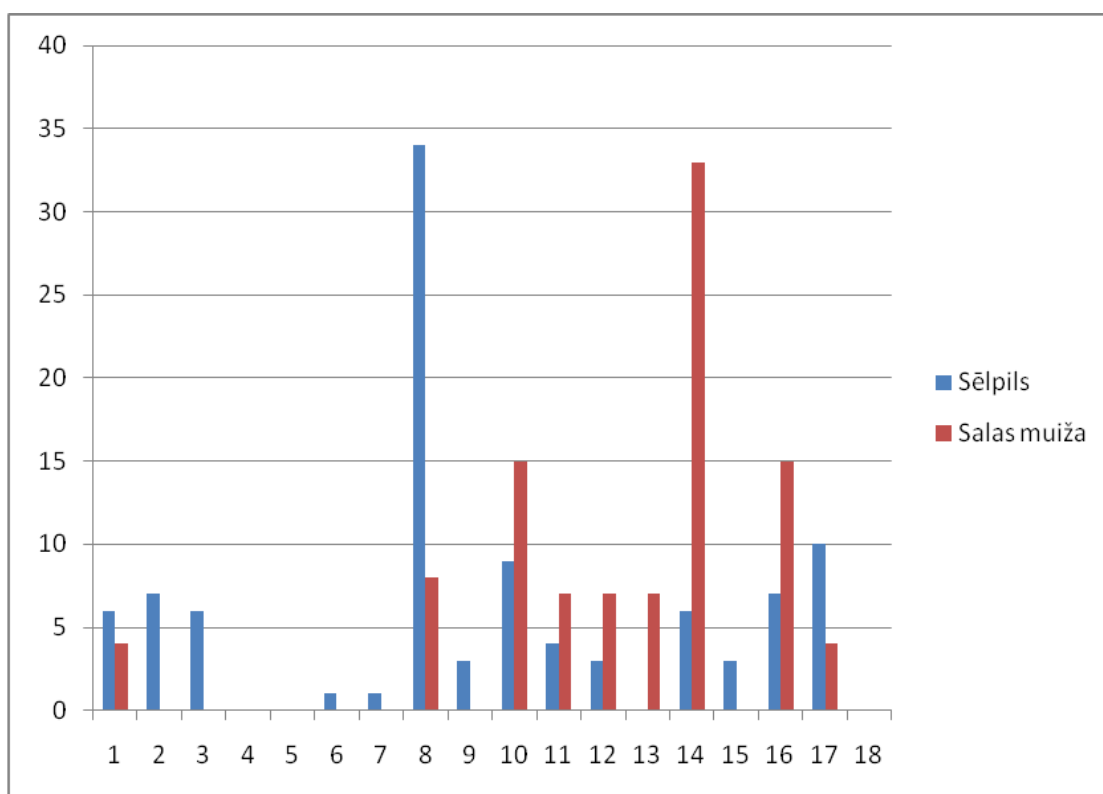
22. att. Mirušo roku novietojuma procentuālā attiecība Vidzemes baznīcu kapsētu un lokālo apbedīšanas vietu kapos

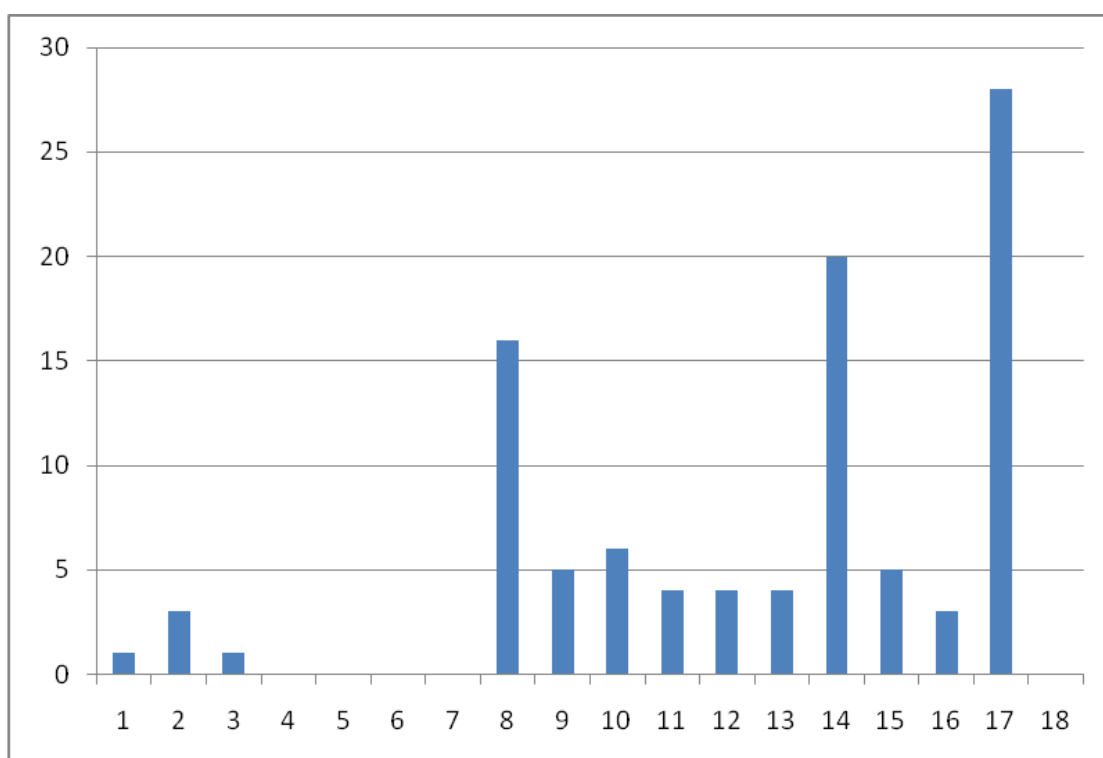
23. att. Mīrušo roku novietojuma procentuālā atiecība Vidzmes lokālo apbedīšanas vietu kapos

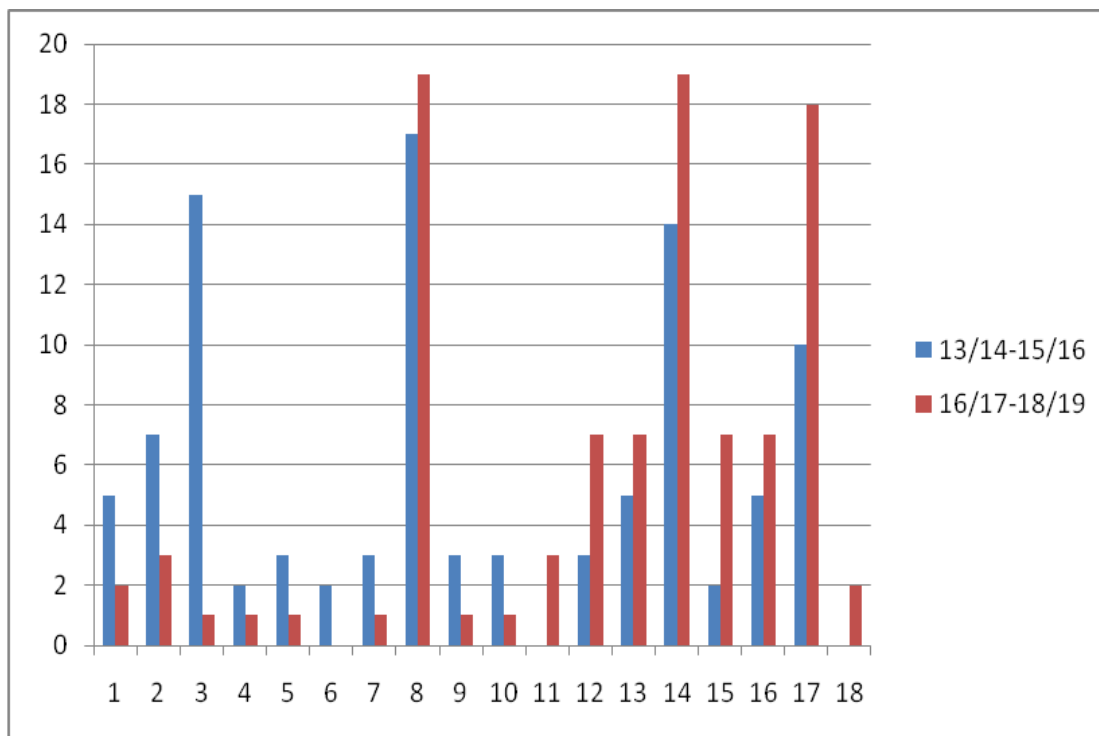
24. att. Mīrušo roku novietojuma procentuālā atiecība Vidzmes baznīcu kapsētu apbedījumos

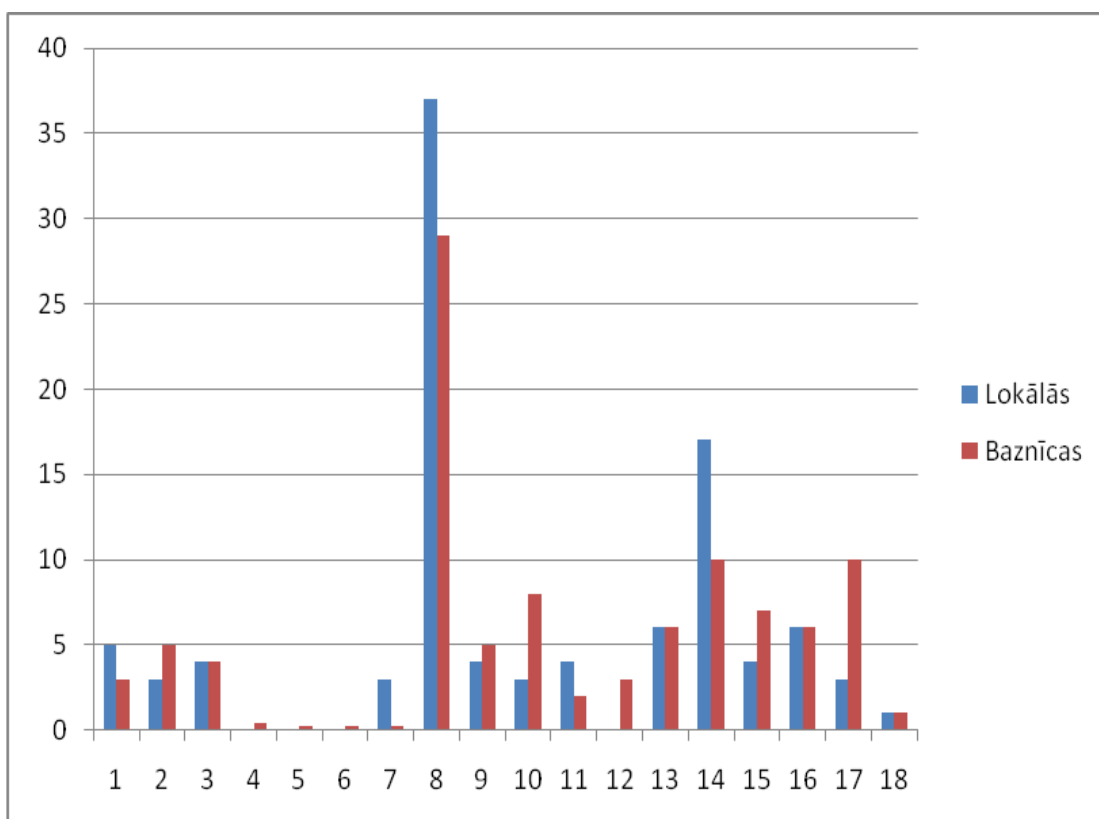
25. att. Mirušo roku novietojuma procentuālā atiecība Sēlpils un Salas muižas baznīcu kapsētu apbedījumos

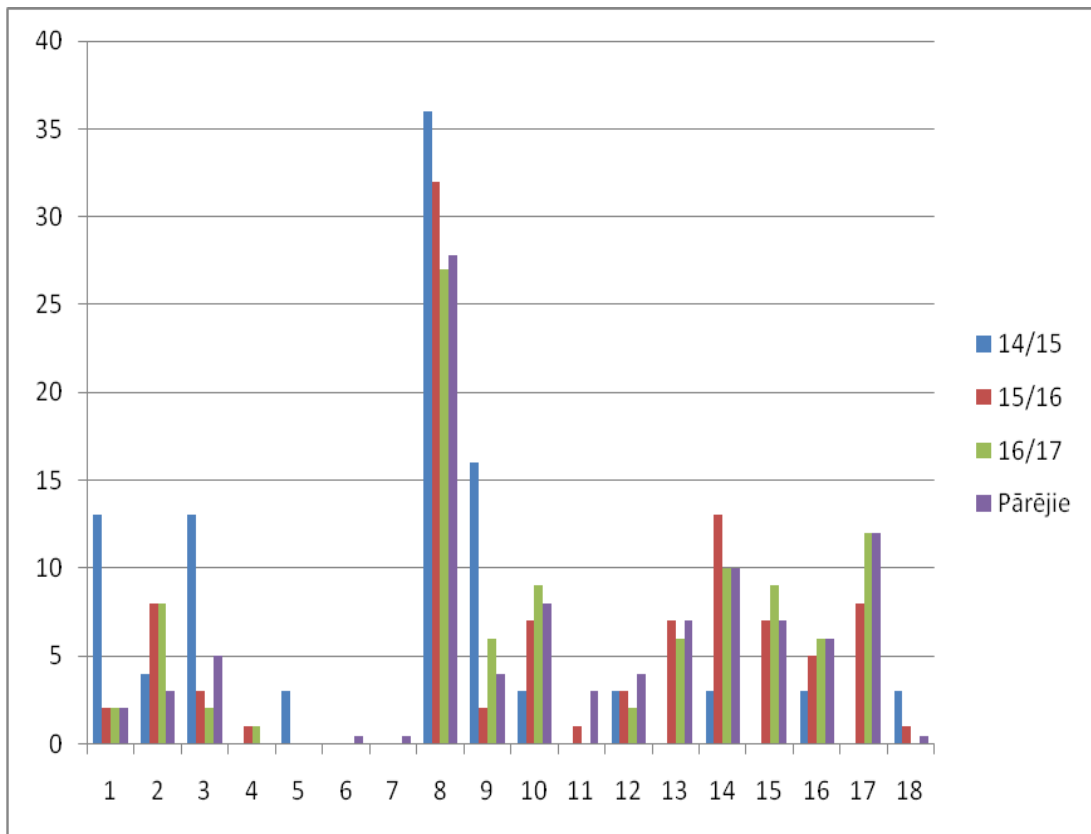
26. att. Mirušo roku novietojuma procentuālā attiecība Sēlpils vēsturiskā novada 15/16 – 18/19 gs. lokālo apbedīšanas vietu kapos

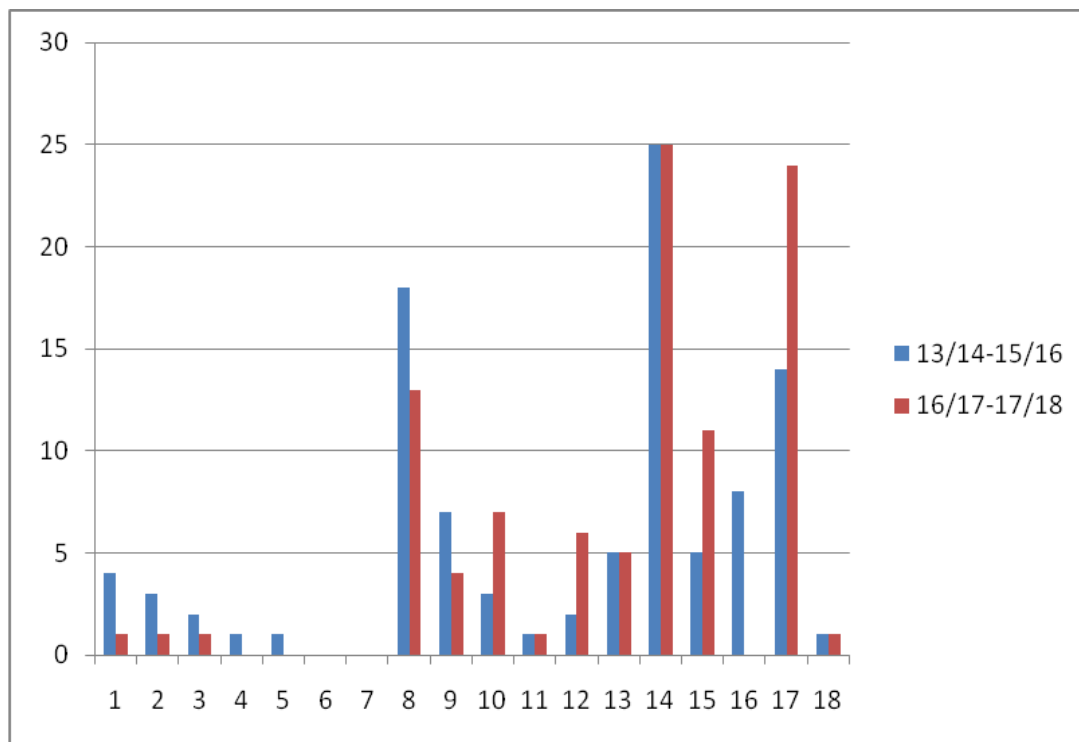
27. att. Mirušo roku novietojuma procentuālā attiecība Kurzemes novada lokālo apbedīšanas vietu kapos

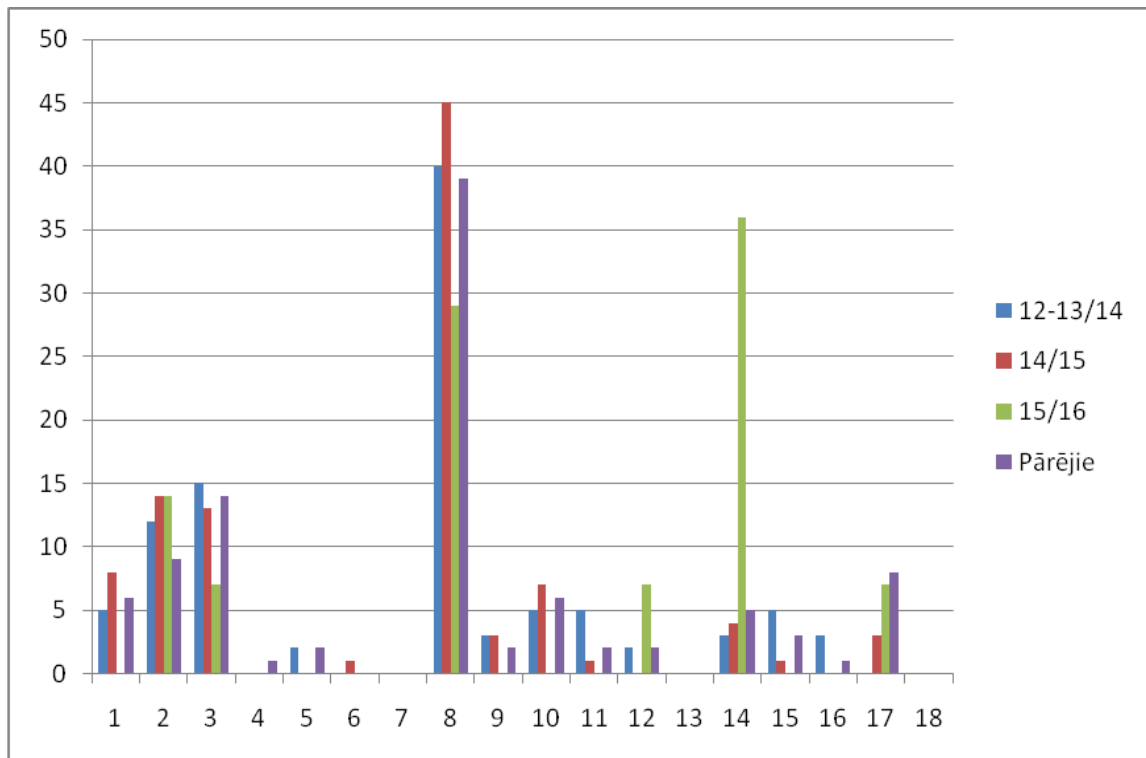
28. att. Mirušo roku novietojuma procentuālā attiecība Zemgales baznīcu kapsētu un lokālo apbedīšanas vietu kapos

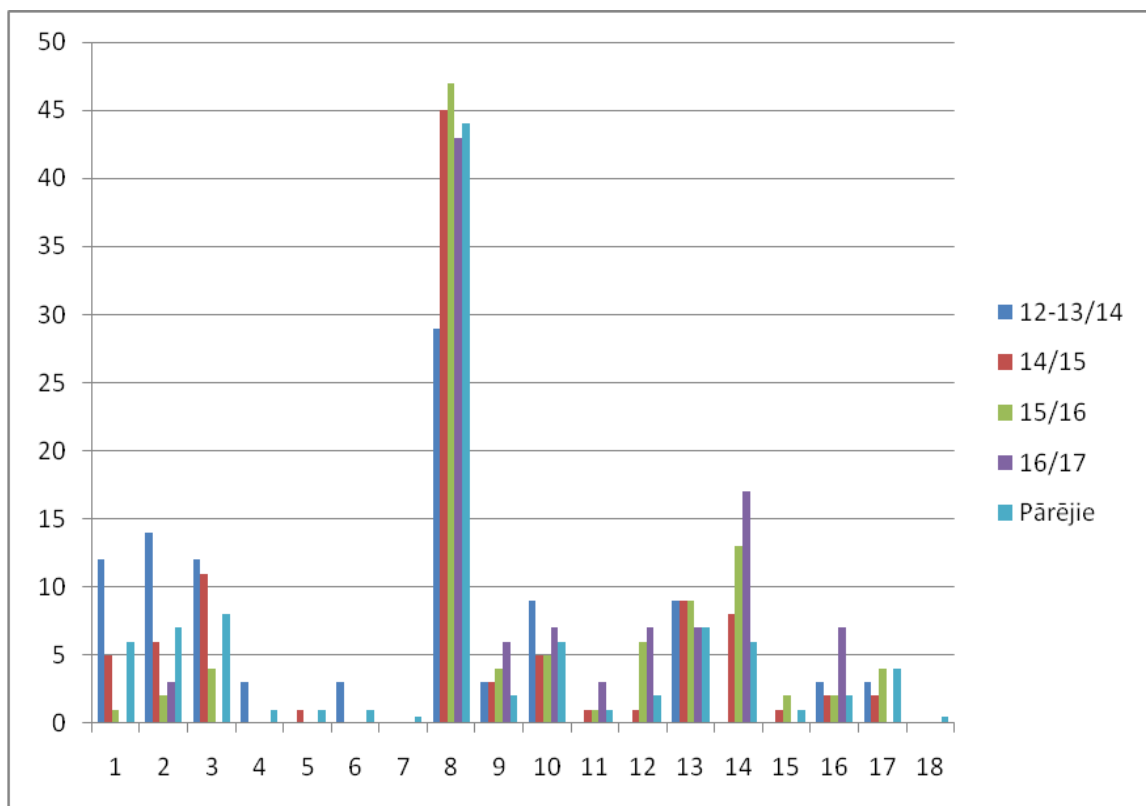
29. att. Mirušo roku novietojuma procentuālā atiecība Zemgales baznīcu kapsētu apbedījumos

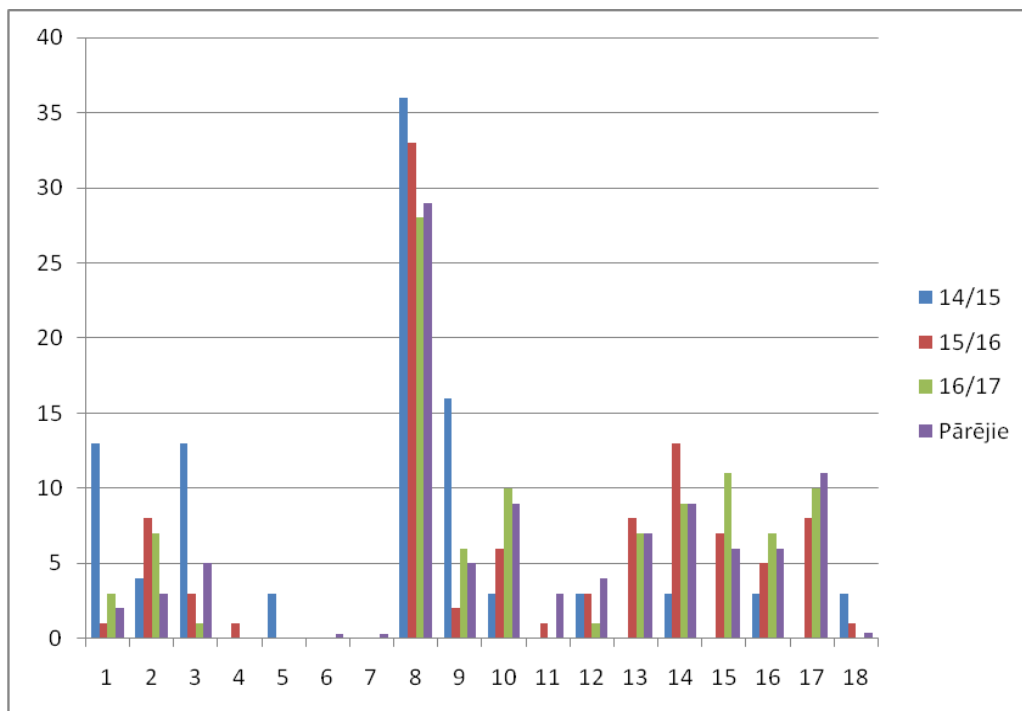
30. att. Mirušo roku novietojuma procentuālā attiecība Latgales novada lokālo apbedīšanas vietu kapos

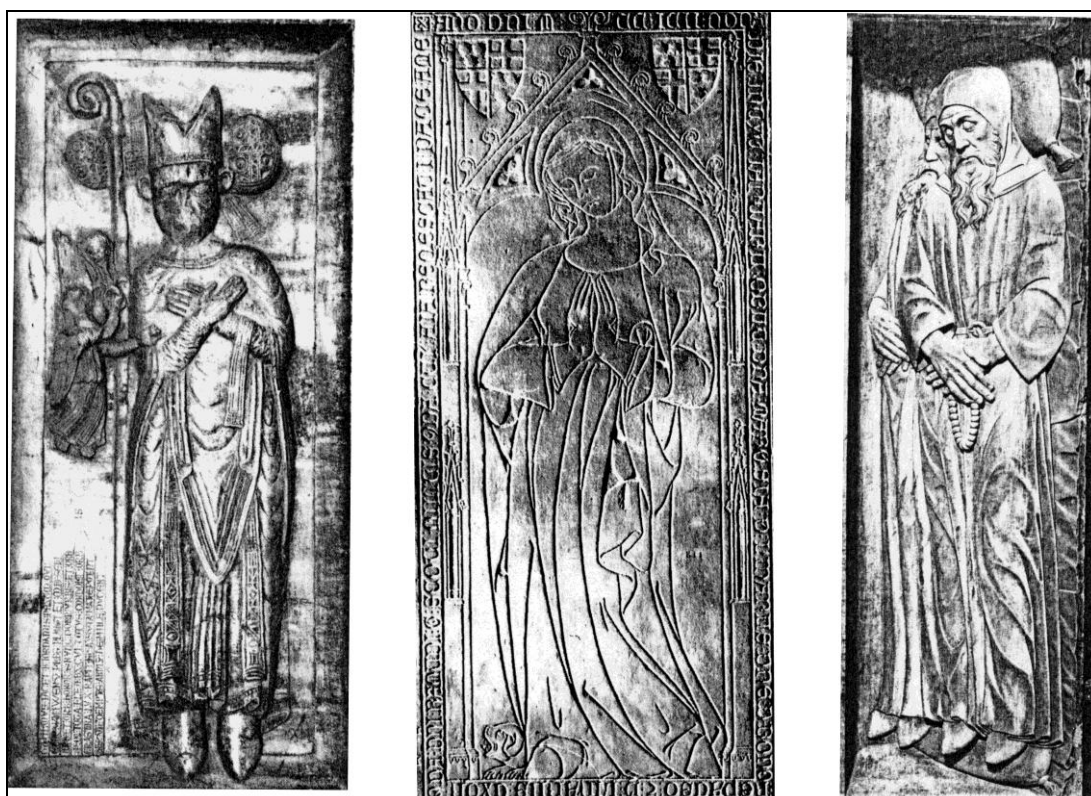
31. att. Mirušo roku novietojuma procentuālā attiecība Ikšķiles baznīcas kapsētas apbedījumos

32. att. Mirušo roku novietojuma procentuālā attiecība Mātiņsalas baznīcas kapsētas apbedījumos

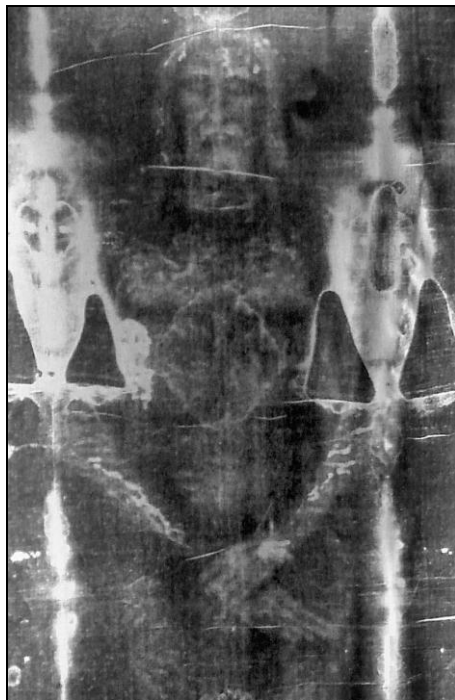
33. att. Mirušo roku novietojuma procentuālā attiecība Dobeles baznīcas kapsētas apbedījumos

34. att. Mirušo roku novietojums Rietumeiropas kapu plākšņu materiālā

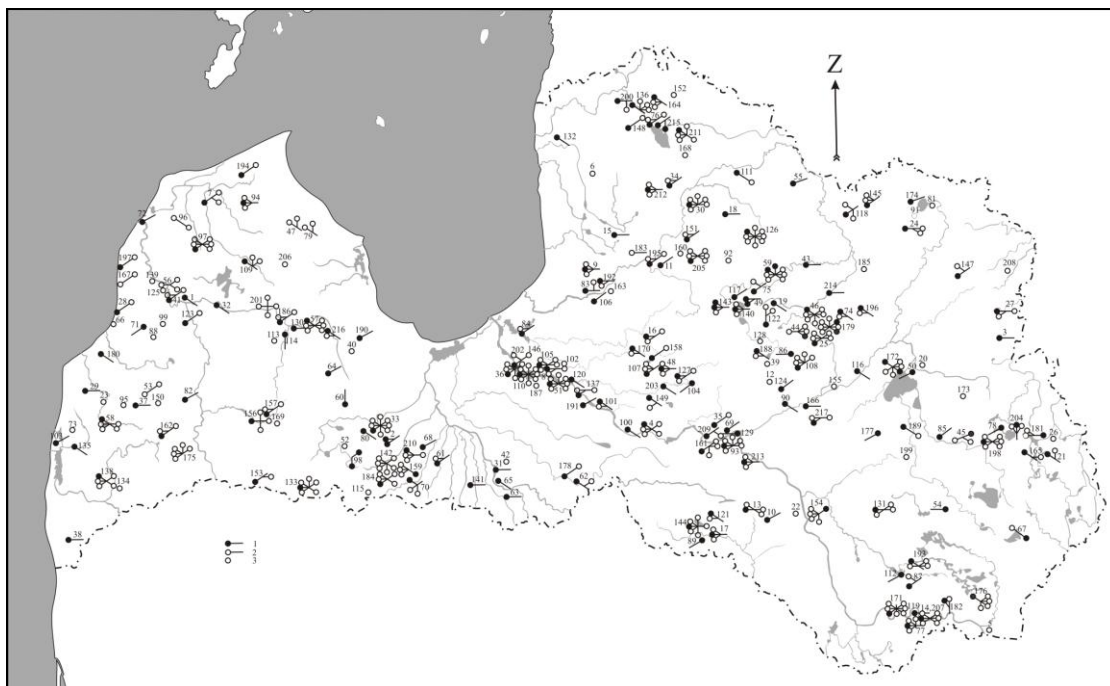
35. att. Ars Moriendi 15. gs. beigu izdevums

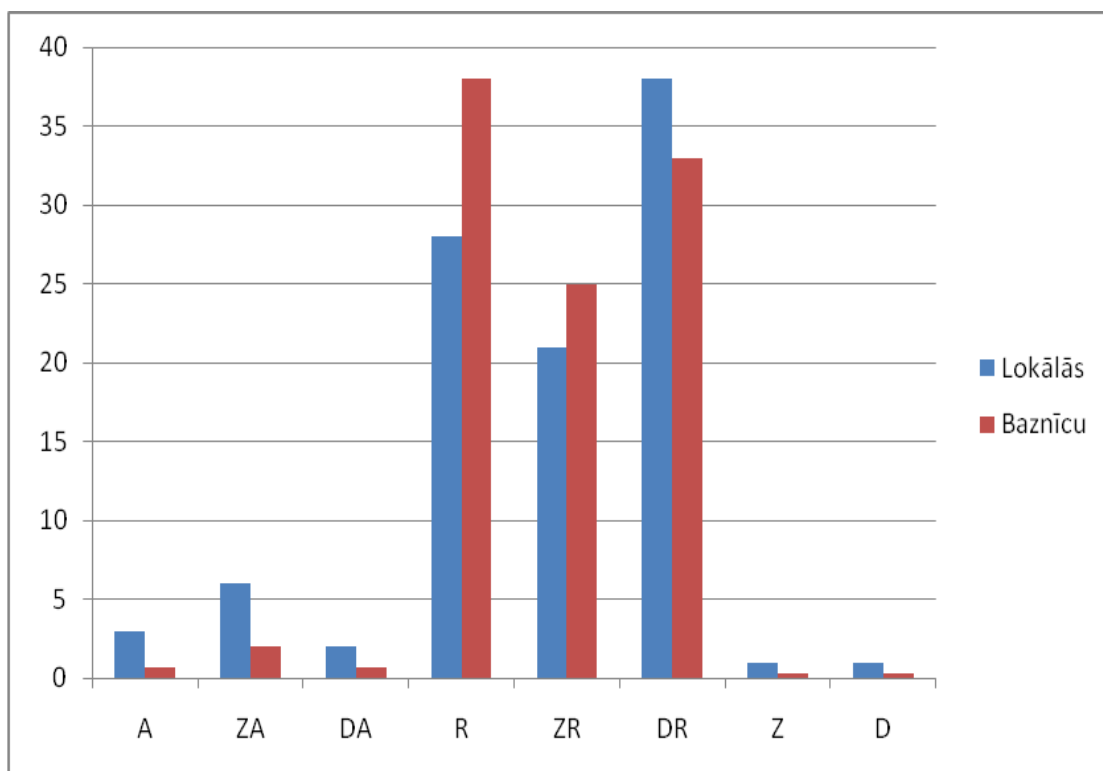
36. att. Turīnas liķauta fotoattēls

37. att. Biblia Pauperum 15. gs. otrās puses izdevumi

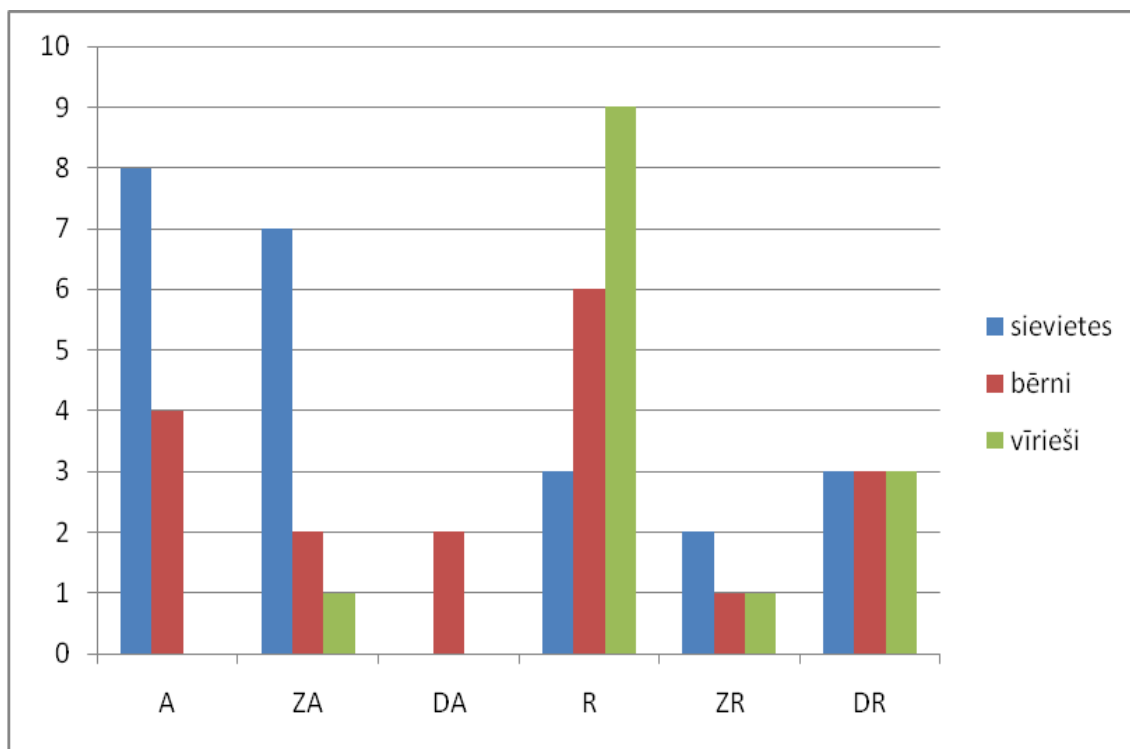
38. att. Kapu orientācija Latvijas teritorijas 14. – 18. gs. apbedīšanas vietās
 1 – valdošais virziens, 2 – retāk sastopamie virzieni, 3 – apbedījumu vietas, kurās kapu orientācija nebija nosakāma

39. att. Kapu orientācijas procentuālā attiecība lokālo un baznīcu kapsētu apbedījumos

Novadi	A	ZA	DA	R	ZR	DR	Z	D	Skaitis
Vidzeme	37	70	39	1994	1364	1097	23	13	4637
%	0,8	1,6	0,8	43	29	24	0,5	0,3	
Latgale	43	83	21	120	90	260	12	5	634
%	7	13	3	19	14	41	2	1	
Sēlija	7	11	0	160	107	223	5	3	516
%	1	2		31	21	43	1	1	
Zemgale	25	62	31	304	211	808	4	7	1452
%	1,7	4	2	21	14,5	56	0,3	0,5	
Kurzeme	10	22	8	80	85	337	4	2	548
%	2	4	1	15	16	61	0,7	0,3	
Kopā	122	248	99	2658	1857	2725	48	30	7787
%	2	3	1	34	24	35	0,6	0,4	100

40. att. Kapu orientācija Latvijas teritorijas vēsturisko novadu 14. – 18. gs. apbedīšanas vietās

41. att. Kapu orientācija Sarkaņu Vaidu kapos

Orientācija	A, ZA, DA				R, ZR, DR			
	vīrieši	sievietes	bērni	nezināms	vīrieši	sievietes	bērni	nezināms
Vidzeme	35	38	23	50	959	804	942	1750
Latgale	11	52	27	57	108	105	145	112
Sēlija	5	3	2	8	10	20	49	411
Zemgale	41	21	34	22	530	335	237	221
Kurzeme	5	2	12	21	76	85	115	226
Kopā	97	116	98	158	1683	1349	1488	2720

Z				D				Skaits
vīrieši	sievietes	bērni	nezināms	vīrieši	sievietes	bērni	nezināms	
3	5	9	6	2	4	3	4	4637
3	2	7	0	0	0	2	3	634
0	0	1	4	1	0	2	0	516
0	3	1	0	3	1	1	2	1452
0	1	1	2	0	1	1	0	548
6	11	19	12	6	6	9	9	7787

42. att. Kapu orientācija – dzimums un vecums (Antrpologiskie dati apkopoti pēc izrakumu pārskatiem un atsevišķu pieminēkļu publikācijām)

Tabula Nr.2

Naparasto apbedījumu veidi Latvijas 14. - 18. gs. apbedīšanas vietu materiālā

Apzīmējumi

- * gadījumu skaits nav precīzi zināms
V viduslaiki (13./14. gs. - 16. gs. vidus)
J jaunie laiki (16. gs. vidus - 18./19.gs.)

Nr.	Vietas nosaukums	Dubultapbedījumi	Grupveida apbedījumi	Uz vēdera	Uz sāniem	Uz sāniem ar saliektām kājām	Uz muguras ar saliektām kājām	Uz muguras ar sakrustotām kājām	Nocirstu galvu	16., 17. gs. ugunskaņi	Citi gadījumi	Kopējais gadījumu skaits	Izpētīto apbedījumu skaits	Datējums
1	Agrārieši	1										1	15	J
2	Aizkraukle	2	1	1	2							6	131	V,J
3	Ankeršmiti	1										1	24	J
4	Annaskalns	1	1									2	30	J
5	Āraiši	1	1									2	28	V,J
6	Augustinišķi	1					3					4	140	V
7	Baukalns	1										1	15	V,J
8	Bēzmuiža	1	1		1							3	12	V
9	Bundzēni	1					1					2	10	V
10	Cesvaive	4		1	5	1	2	1			1	15	262	V,J
11	Darvedži	1	1				1					3	11	V
12	Daudzieši	5	8				6					19	178	V,J
13	Dobeļe	10	1	13	14	8	8	10	2		3	69	1344	V,J
14	Draņķi							1				1	8	V,J
15	Dūdiņas					2						2	165	J
16	Gabaliņi		1									1	2	J
17	Grantskalni				2							2	11	V
18	Greivuļi				2							2	5	V
19	Gremi	2	1									3	37	J
20	Grotēni	3			2							5	14	J
21	Ikšķile	16	4		5		5	1				31	835	V,J
22	Īle					1						1	1	J
23	Jaunkandava	1	2	3	2	2	3					13	25	J
24	Jaunokte	1										1	31	J
25	Jaunplatone	1										1	6	J
26	Kaijas	1										1	1	J
27	Kalnaplāteri	1				3	1					5	12	J
28	Kantsonu kaņi										1	1	1	J
29	Kapukalns						1					1	17	J
30	Kerkūzi						1					1	32	J
31	Liekņi						1					1	2	J
32	Lielvārde	1					1					2	10	V,J

33	Lipši	2				3						5	49	V,J
34	Madliena		1									1	20	V,J
35	Madona	1	1			2					1	5	87	V,J
36	Maki							1				1	10	J
37	Mārtiņšala	31		2	6		4	3			3	49	1808	V,J
38	Maskava		1									1	4	J
39	Ogre	1									*	1	1	J
40	Ozolmuiža	1										1	5	V
41	Padure			1			1					2	4	J
42	Pāvulkalns	5		7	5	1	5	4				27	317	V
43	Plāteri				1							1	5	J
44	Priecumi	1										1	7	V,J
45	Priedīši	1		1			3					5	46	J
46	Promulti	1					1					2	14	V,J
47	Puigas		1									1	10	J
48	Pukuļi				1		3					4	20	V
49	Purgaili	2										2	140	J
50	Putras		2									2	14	J
51	Puzes Lejaskrogs	2					5					7	147	V,J
52	Ratulāni						1					1	53	V,J
53	Repji				1						1	2	16	V,J
54	Riņņukalns				1							1	1	V,J
55	Rogas	2										2	13	J
56	Rūsīši-Debeši					1						1	30	V,J
57	Ružas				2		9					11	43	J
58	Saldus	2	1					1				4	57	V,J
59	Sēlpils	5	7	2	2		11	1				28	234	V,J
60	Silavas	2		2	1							5	19	J
61	Slutišķi	4					3					7	189	V,J
62	Smaudži	2			1							3	28	V,J
63	Sproģi										1	1	6	J
64	Stirnas										2	2	6	V
65	Strūgukalns	3										3	22	V
66	Šķerskāni					1						1	12	J
67	Tērvetes Sanatorija				1							1	56	V,J
68	Tērvetes Sapņi								1	1		2	8	J
69	Tojāti			1	1	1						3	8	J
70	Trūpi	1	1									2	15	V,J
71	Tuntuļi	1										1	5	J
72	Uplanti		2									2	87	V
73	Užava	2	1									3	74	V
74	Vaidu kapi	2	2		5							9	83	V
75	Vecdaugēni	2				1						3	5	V
76	Vējstūri						2					2	24	J
77	Verņi	1										1	12	J
78	Vīnakaļns	1										1	42	V,J
79	Zelti						1					1	25	J
80	Zilaiskalns	2				2						4	31	J
81	Zvanītāji		1									1	93	V,J
82	Zvejnieki										1	1	2	J

137 43 34 63 29 83 23 2 1 15 430 7422

III nodaļas attēlu saraksts

1. Senlietu grupu sastopamība 14. – 18. gs. apbedīšanas vietās
2. Senlietu grupu sastopamība lokālajās apbedīšanas vietās
3. Kapu inventārs Sēlpils vēsturiskā novada baznīcu kapsētās un lokālajās apbedīšanas vietās
4. Senlietu grupu procentuālā attiecība 14. – 18. gs. baznīcu kapsētās un lokālajās apbedīšanas vietās
5. Apbedījumu datējums pēc kapu inventāra
6. Lokālo apbedīšanas vietu un baznīcu kapsētu apbedījumu hronoloģija
7. Apģērba palieku procentuālā attiecība 14. – 18. gs. apbedījumos
8. Vainagu palieku procentuālā attiecība 14. – 18. gs. apbedījumos
9. Jostu un sprādžu procentuālā attiecība 14. – 18. gs. apbedījumos
10. Puzes Lejaskroga kapsētas 13., 14. gs. mijas apbedījums (199. kaps)
11. Puzes Lejaskroga kapsētas 14., 15. gs. mijas sievietes apbedījums
12. Riņķsakatu un pakavsaktu procentuālā attiecība baznīcu kapsētās
13. Riņķsakatu un pakavsaktu procentuālā attiecība lokālās apbedīšanas vietās
14. Zvārguļu, pogu, cilpiņu – āķīšu, kniepadatu un kniepkenu procentuālā attiecība mūdienu Latvijas teritorijas 14. – 18. gs. apbedījumos
15. Puzes Lejaskroga kapsētas 13., 14. gs. apbedījums (207. kaps). A.Vijupa foto.
16. Mārtiņsalas kapsētas 13. gs. apbedījums (1611. kaps). M.Jāņkalniņas zīmējums
17. Kaklarotu, krūšurotu un piekariņu procentuālās attiecības mūdienu Latvijas teritorijas 14. – 18. gs. apbedījumos.
18. Kaklarotu procentuālā attiecība lokālo apbedīšanas vietu un baznīcu kapsētu 14. – 18. gs. apbedījumos
19. Kaklarotu un krūšu rotu procentuālā attiecība mūdienu Latvijas teritorijas 14. – 18. gs. apbedījumos
20. Puzes Lejaskroga kapsētas apbedījumos atrastās rotas

21. Puzes Lejaskroga kapsētā savrupatradumos iegūtā piekaru rota. A.Vijupa foto
22. Mārtiņsalas kapsētas 1290. un 246. kapa piekaru rotas. M.Jāņkalniņas zīmējumi
23. Mārtiņsalas kapsētas 1638. kapa piekaru rotas
24. Mārtiņsalas kapsēta 1525. kapa inventārs. M.Jāņkalniņas zīmējums
25. Drabešu Uplantu kapsētas 38. kapa inventārs (Apala Z. Drabešu Uplantu kapsēta. – R., 1987. – XV laid. – 96. lpp.)
26. Augustinišķu kapsētas 50. kapa vainags ar piekariem (Berga T. Augšdaugavas 14. – 17. gadsimta senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem. – R., 2007. – 39. lpp)
27. Trapecveida un antropomorfe piekari no Augustinišķu kapsētas 50. kapa kaklarotas (1, 2) un vainaga (3) (Berga T. Augšdaugavas 14. – 17. gadsimta senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem. – R., 2007. – 55. lpp.)
28. Krustiņi: 1,2 – trijlapu galiem, 3,4 – rombveida vidusdaļu, 5 – šķēršotiem galiem, 6 – 8 – taisniem galiem
29. Krustiņi ar uzrakstiem (Salapils Vējstūri): 1 - 42. kaps, 2 – 9. kaps, 3 – 41. Kaps
30. Saldus slimnīcas kapsētas 23. kapa inventārs (Daiga J. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Saldū 1958.g. – LU LVI 57)
31. Dzīvnieku nagu piekariņi (Puzes Lejaskroga kapsēta 142. kaps)
32. Mārtiņsalas kapsētas 106. kapa kaklarota. M.Jāņkalniņas zīmējums
33. Mārtiņsalas kapsētas 254. kapa kaklarota. M.Jāņkalniņas zīmējums
34. Mārtiņsalas kapsētas 1184. kapa inventārs (Latvijas PSR arheoloģija. – R., 1974. – 299. lpp.)
35. Liezere Ozolmuižas 2. kapa kaklarota. (LNVM senlietu kartotēka)
36. Dobeles kapsētas 735. kapa inventārs (Dobele S. Ar monētām datēto 14. gs. – 15. gs. sākuma sieviešu apbedījumu senlietas Dobeles kapsētā // Latvijas Vēstures muzeja raksti. Pētījumi Zemgaļu senatnē. – R., 2004. – Nr. 10. – 49. lpp.)
37. Aproces 13. – 16. gs. apbedījumos mūsdienu Latvijas teritorijā

38. Dundagas Laukmuīžas 7. kapa inventārs (The Curonians. Tribe Culture According to the Burial Data. Baltic archaeological Exhibition. Catalogue. – Vilnius, 2009. – P. 395.)
39. Puzes Lejaskroga kapsētas 113. kapa inventārs. M.Jāņkalniņas zīmējums
40. Mārtiņsalas kapsētas 780. kapa aproces. M.Jāņkalniņas zīmējums
41. Vairogaproces: 1 – Alsviķu Pidiķi (A 3049), 2 – Balvu Salmiņi (A10127) Radiņš A. 10. – 13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi //Latvijas Vēstures Muzeja raksti. – Rīga, 1999. – Nr. 5. – 78. lpp.
42. Gredzenu procentuālā attiecība mūsdienu Latvijas teritorijas baznīcu kapsētās un lokālās apbedīšanas vietās
43. Gredzeni mūsdienu Latvijas teritorijas 14. – 18. gs. apbedīšanas vietās
44. Nažu procentuālā attiecība mūsdienu Latvijas teritorijas baznīcu kapsētu un lokālo apbedīšanas vietu kapos
45. Nažu un to makstu procentuālā attiecība mūsdienu Latvijas teritorijas 14. – 18. gs. apbedījumos
46. Valgales Veģu ugunskapos atrastie bārdas naži
47. Puzes Lejaskroga kapsētas 225. kapa inventārs A.Vijupa foto
48. Šujamadatu procentuālā attiecība mūsdienu Latvijas teritorijas baznīcu kapsētās un lokālās apbedīšanas vietās
49. Šujamadatu un adatu kārbu procentuālā attiecība mūsdienu Latvijas teritorijas 14. – 18. gs. apbedīšanas vietās
50. Slutišķu kapsētā atrastās adatu kārbas (Berga T. Augšdaugavas 14. – 17. gadsimta senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem. – R., 2007. – 119. lpp.)
51. Ikšķīles Ankeršmitu 9. un 17. kapā atrastās adatu kārbas
52. Īleni mūsdienu Latvijas teritorijas 14. – 18. gs. apbedīšanas vietās (aprēķini veikti procentuāli)
53. Šķīļamdzelžu procentuālā attiecība mūsdienu Latvijas teritorijas baznīcu kapsētās un lokālās apbedīšanas vietās
54. Šķīļamdzelžu un kramu procentuālā attiecība mūsdienu Latvijas teritorijas 14. – 18. gs. apbedīšanas vietās
55. Sēlpils kapsētas 117. kapa inventārs (The Selonians. Baltic Archaeological Exhibitions. Catalogue. – Vilnius, 2007. – P. – 96.)

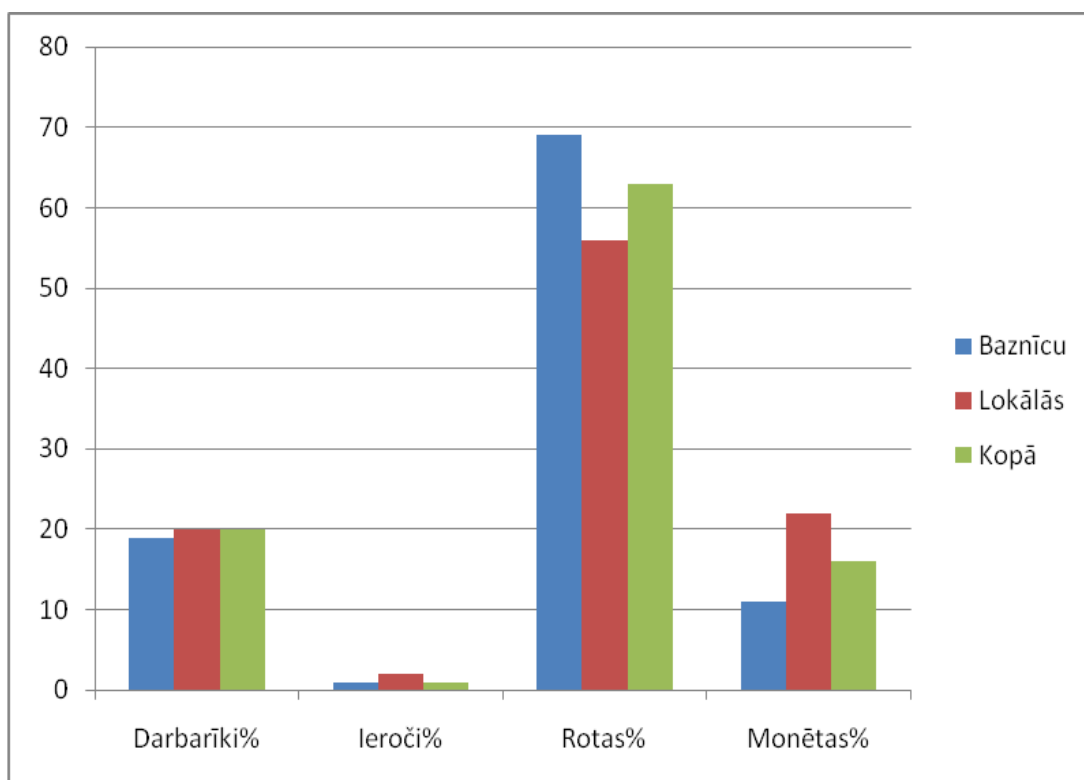
56. Mārīņsalas kapsētas 254. kapa inventārā atrastās bronzas atslēgas.
M.Jāņkalniņas zīmējums
57. Zlēku Abavmuižas kapsētas 3. kapā atrastais suseklis
58. Leimaņu Augsto kapu 52., 56., 150. apbedījumā atrastās pīpju galviņas
59. Pildas Silavu kapsētas 6. kapa inventārs
60. Ieroču veidi un to izplatība mūsdienu Latvijas teritorijas viduslaiku apbedīšanas vietās
61. Cīrvju procentuālā attiecība baznīcu kapsētu un lokālo apbedīšanas vietu kapos
62. Cīrvju un šķēpu procentuālā attiecība baznīcu kapsētu apbedījumos
63. Cīrvju un šķēpu procentuālā attiecība lokālo apbedīšanas vietu kapos
64. Šķēpu procentuālā attiecība baznīcu kapsētu un lokālo apbedīšanas vietu kapos
65. Sarkanu Vaidu 43. kapa zobena poga
66. Zosēnu Kāpurkalnā (1), Sarkanu Vaidu kapos (2) un Puzes Lejaskroga kapsētā (3) iegūtās vāles galvas
67. Rīgas Doma baznīcas Pelēkās kapsētas 204. kapā atrastās senlietas (Tilko S. Apbedīšanas tradīcijas Doma viduslaiku kapsētā //Senā Rīga I. – R., 1998. – 279. lpp.)
68. Sēlpils kapsētā (1,2), Bārtas Pukuļos (3) un Balvu Rijniekos (4) iegūtie dunči
69. Rituālo monētu un skaitīšanas žetonu sastopamība mūsdienu Latvijas teritorijas 14. – 18. gs. apbedīšanas vietās
70. Rituālo monētu un skaitīšanas žetonu procentuālā attiecība baznīcu kapsētas un lokālo apbedīšanas vietu kapos
71. Rituālo monētu un piekariņu procentuālā attiecība lokālo apbedīšanas vietu kapos
72. Rituālo monētu un piekariņu procentuālā attiecība baznīcu kapsētu apbedījumos
73. Puzes Lejaskroga kapsētas 211. kapā atrastais ādas maks (2006. gada izrakumi)
74. Maki mūsdienu Latvijas teritorijas 14. – 18. gs. apbedījumos

75. Dundagas Laukmuižas 2. kapa inventārs (The Curonians. Tribe Culture According to the Burial Data. Baltic archaeological Exhibition. Catalogue. – Vilnius, 2009. – P. 397.)
76. Valgales Veģu 5. kapa inventārs The Curonians. Tribe Culture According to the Burial Data. Baltic archaeological Exhibition. Catalogue. – Vilnius, 2009. – P. 398.)
77. Dobeles kapsētas 1084. kapa inventārs (The Semigallians. Baltic archaeological Exhibition. Catalogue. – Vilnius, 2005. – P. 185.)
78. Vaidu kapu 43. kapa inventārs
79. Augustinišķu kapsētas 37. kapa inventārs (Berga T. Augšdaugavas 14. – 17. gadsimta senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem. – R., 2007. – 70. lpp.)
80. Sēlpils kapsētas 51. kapa (The Selonians. Baltic Archaeological Exhibitions. Catalogue. – Vilnius, 2007. – P. – 90.)
81. Mārtiņsalas kapsētas 212. kapa inventārs. M.Jāņkalniņas zīmējums
82. Bārtas Pukuļu 17. kapa inventārs (The Curonians. Tribe Culture According to the Burial Data. Baltic archaeological Exhibition. Catalogue. – Vilnius, 2009. – P. 419.)
83. Pildas Silavu 12. kapa inventārs
84. Ceraukstes Podiņu 14. kapa inventārs (The Semigallians. Baltic archaeological Exhibition. Catalogue. – Vilnius, 2005. – P. 67.)
85. Dundagas Laukmuižas 4. kapa inventārs. R.Kaniņa foto
86. Valgales Veģu ugunskaļos atratās senlietas
87. Dobeles kapsētas 735. kapa inventārs (The Semigallians. Baltic archaeological Exhibition. Catalogue. – Vilnius, 2005. – P. 181.)
88. Dobeles kapsētas 950. kapa inventārs (The Semigallians. Baltic archaeological Exhibition. Catalogue. – Vilnius, 2005. – P. 183.)
89. Doles Raušu kapulauka 44. kapa inventārs (Spirģis R. Bruņrupuču saktas ar krūšu važiņrotām un lībiešu kultūras attīstība Daugavas lejtecē 10. – 13. gadsimtā. – R., 2008. – 354. lpp.)
90. Dzelzs krustadatas (Jēruma N. Krustadatas Kurzemē // Latvijas Nacionālā vēstures muzeja raksti. Pētījumi kuršu senatnē. – R., 2008. – Nr. 14. – 67. lpp.)
91. Lībagu Sāraju 43. kapa inventārs

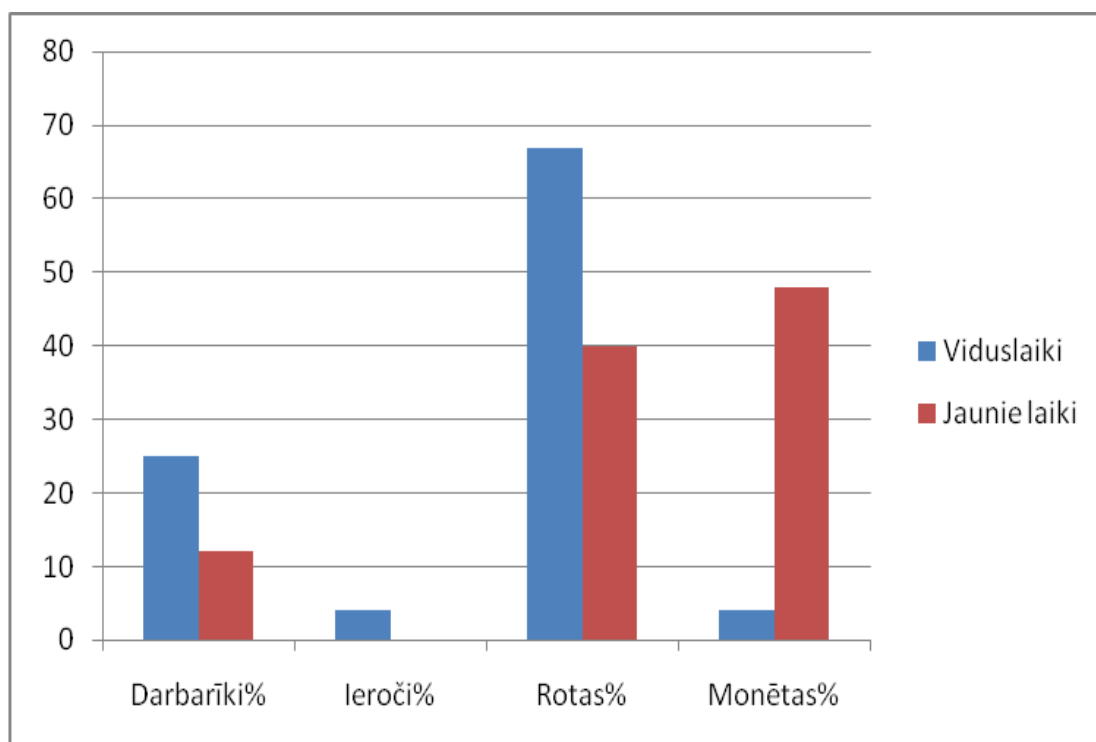
92. Dundagas Laukmuižas 9. kapa inventārs. R.Kaniņa foto
93. Puzes Lejaskroga kapsētas 241. kapa inventārs. A.Vijupa foto
94. 19. gs. vidus līgavas tērps (Virga). Latviešu tautas tērpi II. Kurzeme. – R., 1997. – 288. lpp.
95. Mārtiņsalas kapsētas 1212. kapa inventārs (Spirģis R. Bruņrupuču saktas ar krūšu važiņrotām un lībiešu kultūras attīstība Daugavas lejtecē 10. – 13. gadsimtā. – R., 2008. – 411. lpp.)
96. Mārtiņsalas kapsētas 39. un 666. kapā atrastās piekaru rotas Spirģis R. Bruņrupuču saktas ar krūšu važiņrotām un lībiešu kultūras attīstība Daugavas lejtecē 10. – 13. gadsimtā. – R., 2008. – 433. lpp.)
97. Ikšķiles kapsētas 299. kapā atrastā piekaru rota
98. Augustinišķu kapsētas 45. ugunsropa inventārs (Berga T. Augšdaugavas 14. – 17. gadsimta senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem. – R., 2007. – 45. lpp.)
99. Augustinišķu kapsētas 86. kapa inventārs Berga T. Augšdaugavas 14. – 17. gadsimta senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem. – R., 2007. – 61. lpp.)
100. Aglonas Madalānu II līdenā kapulauka 16. kapa inventārs (Radiņš A. 10. – 13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi //Latvijas Vēstures Muzeja raksti. – Rīga, 1999. – Nr. 5. – 128. lpp.)
101. Drabešu Uplantu 43. kapa inventārs
102. Dzelzavas Strūgukalna 15. kapa inventārs
103. Skaistas Stirnu 2. kapa kaklarota
104. Augustinišķu kapsētas 50. un 103. kapa kaklarotas (Berga T. Augšdaugavas 14. – 17. gadsimta senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem. – R., 2007. – 47., 50. lpp.)
105. Annas Bundzēnu 5. kapa inventārs
106. Aproces no Madalānu II un Vīpes Skugrāju senkapu apbedījumiem
107. Zaubes Bērmuižas 10. kapa inventārs
108. Augustinišķu kapsētas apbedījumos atrasto galvasrotu piekari (Berga T. Augšdaugavas 14. – 17. gadsimta senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem. – R., 2007. – 41. lpp.)

109. Sēlpils Lejasdopeļu II uzkalniņa 9. kapa inventārs (Šnore E. Lejasdopeļu kapulauks senajā Sēlijā //AE. – Rīga, 1997. – XIX laid. – 67. lpp.)
110. Sēlpils kapsētas 118. kapa inventārs (The Selonians. Baltic Archaeological Exhibitions. Catalogue. – Vilnius, 2007. – P. – 90.)
111. Sēlpils kapsētas 52. kapa inventārs (Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils. – R., 1980. – 192. lpp.)
112. Sēlpils Lejasdopeļu II uzkalniņa 10. kapa inventārs (Šnore E. Lejasdopeļu kapulauks senajā Sēlijā //AE. – Rīga, 1997. – XIX laid. – 71. lpp.)
113. Spirālgredzeni (Aizkraukle, Dobeles, Sēlpils, Slutišķi, Trepe). LNVM senlietu kartotēkas
114. Slutišķu kapsētā atrastie zīmogredzeni (Berga T. Augšdaugavas 14. – 17. gadsimta senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem. – R., 2007. – 116. lpp.)
115. Derību saktas un riņķsaktas ar lapu akanta un arabeska ornamentu (Vaska B. Viduslaiku ornamenti Rietumlatvijā pēc arheoloģiskajiem materiāliem //Ventspils muzeja raksti III. – R., 2003. – 74. – 76. lpp.)
116. Ādas jostas rotātas ar bronzas kniedītēm (Dobeles un Kalvenes Sermuļu kapsētas)
117. Plāksnīšu vainagi: 1 – Puzes Lejaskroga kapsētas 171. kaps, 2 – Rīgas Doma baznīcas Pelēkās kapsētas 87. lapa
118. Vilces Kalnaplāteru 6. kapa vainags (The Semigallians. Baltic archaeological Exhibition. Catalogue. – Vilnius, 2005. – P. 196.)
119. Spangu vainagi (Latviešu tautas tērpi II. Kurzeme. – R., 1997. – 84., 104. lpp.)
120. 19. gs. vidus jaunavas tērps (Užava). Latviešu tautas tērpi II. Kurzeme. – R., 1997. – 108. lpp.
121. Kāzu gājiens. (Olearius A. Neue Beschreibung der Mascowitischen und Persischen Reise. – Schleszwig, 1656. – S. 108.)
122. Bīskapa apbedījums. Zīmējums no 15. gs. „Dekameronā” izdevuma. (Archäologie unter dem Straßenpflaster //Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mecklenburg- Vorpommerns. – Schwerin, 2005. – Bd. 39. – S. 248.)

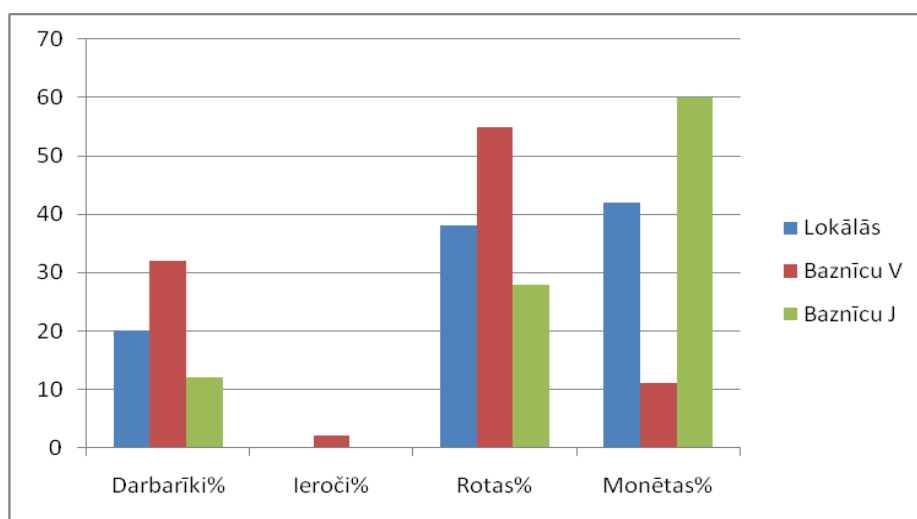
123. Apbedīšanas aina ap 1485. g. (Archäologie unter dem Straßenpflaster //Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mecklenburg- Vorpommerns. – Schwerin, 2005. – Bd. 39. – S. 449.)
124. Rotaslietas un apģērba piederumi ar krusta simboliku ornamentācijā
125. Pakavsalta ar ziedveida galiem (Puzes Lejaskroga kapsēta). A.Vijupa foto
126. Slēgtie lentveida gredzeni (Rīga, Slutišķi, Bauska, Beteļi). LNVM senlietu kartotēkas
127. Epizode no jaunavas dzīves. Girolamo dal Santo, 1523-1526. g. (Padua. Geschichte Kunst und Kultur. – Oriago, 1997. – S.110)

1.att. Senlietu grupu sastopamība 14. – 18. gs. apbedīšanas vietās

2.att. Senlietu grupu sastopamība lokālajās apbedīšanas vietās

3. att. Kapu inventārs Sēlpils vēsturiskā novada baznīcu kapsētās un lokālajās apbedīšanas vietās

Lokālās viduslaiku apbedīšanas vietas

Novadi	Apbedījumi	Apb INV	Kapu INV	Vienā kapā	Darbarīki%	Ieroči%	Rotas%	Monētas%	Senlietas
Latgale	489	353	72%	4	28	4	64	4	1431
Vidzeme	920	470	51%	2,8	30	4	60	6	1344
Kurzeme	183	143	78%	7,5	14	3	80	3	1075
Kopā	1592	966	61%	4	25	4	67	4	3850

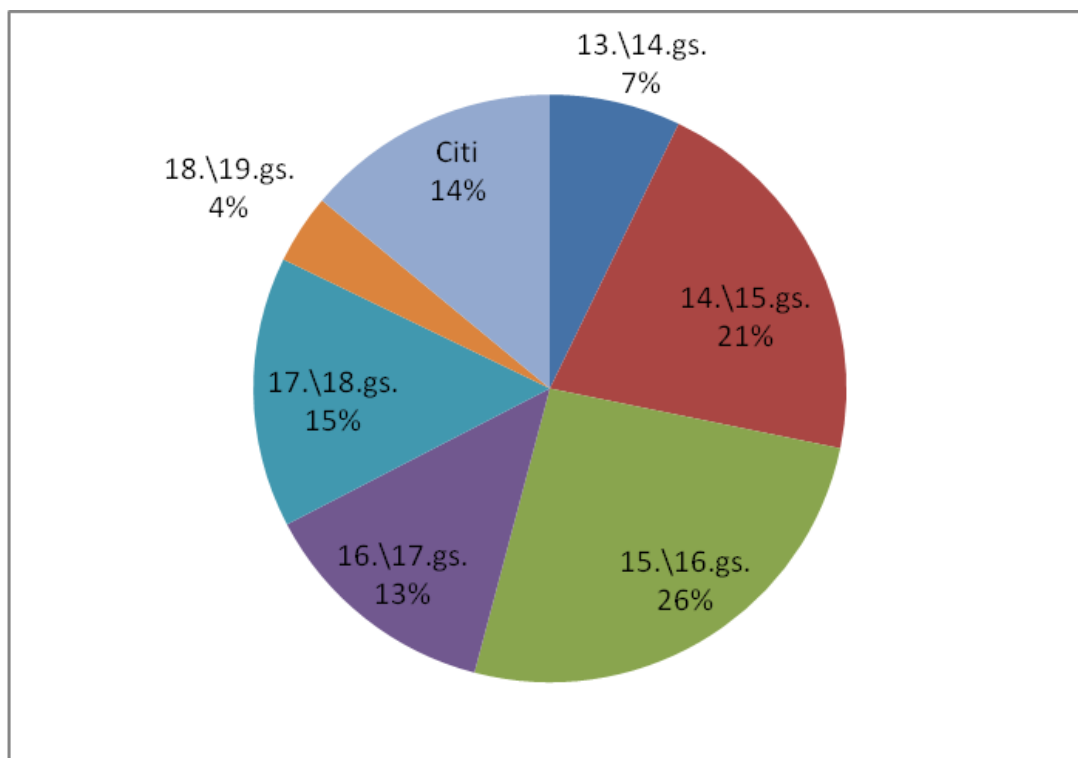
Lokālās jauno laiku apbedīšanas vietas

Novadi	Apbedījumi	Apb INV	Kapu INV	Vienā kapā	Darbarīki%	Ieroči%	Rotas%	Monētas%	Senlietas
Latgale	161	88	55%	2,8	27		43	30	253
Vidzeme	798	390	49%	2,6	9		35	56	999
Kurzeme	186	134	72%	3,9	7		41	52	527
Sēlija	438	254	58%	2,5	20		38	42	633
Zemgale	128	71	55%	3,2	7		59	34	230
Kopā	1711	937	55%	2,8	12		40	48	2642

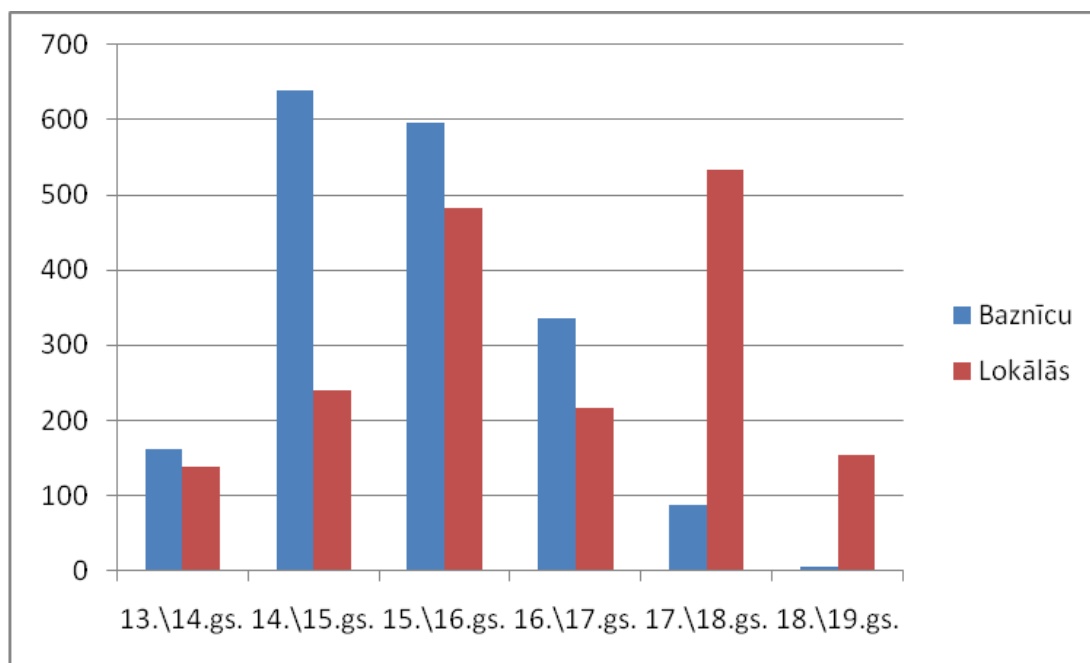
Baznīcu kapsētas (viduslaiki un jaunie laiki)

Novadi	Apbedījumi	Apb INV	Kapu INV	Vienā kapā	Darbarīki%	Ieroči%	Rotas%	Monētas%	Senlietas
Vidzeme	3183	1295	41%	2,7	19	0,5	71	9,5	3492
Kurzeme	238	169	71%	7	13	1	80	6	1207
Sēlija	327	182	56%	2	25	1	46	28	411
Zemgale	1423	621	44%	2	23	1	63	13	1392
Latgale	25	3	12%	2			17	83	6
Kopā	5196	2270	44%	2,8	19	1	69	11	6508

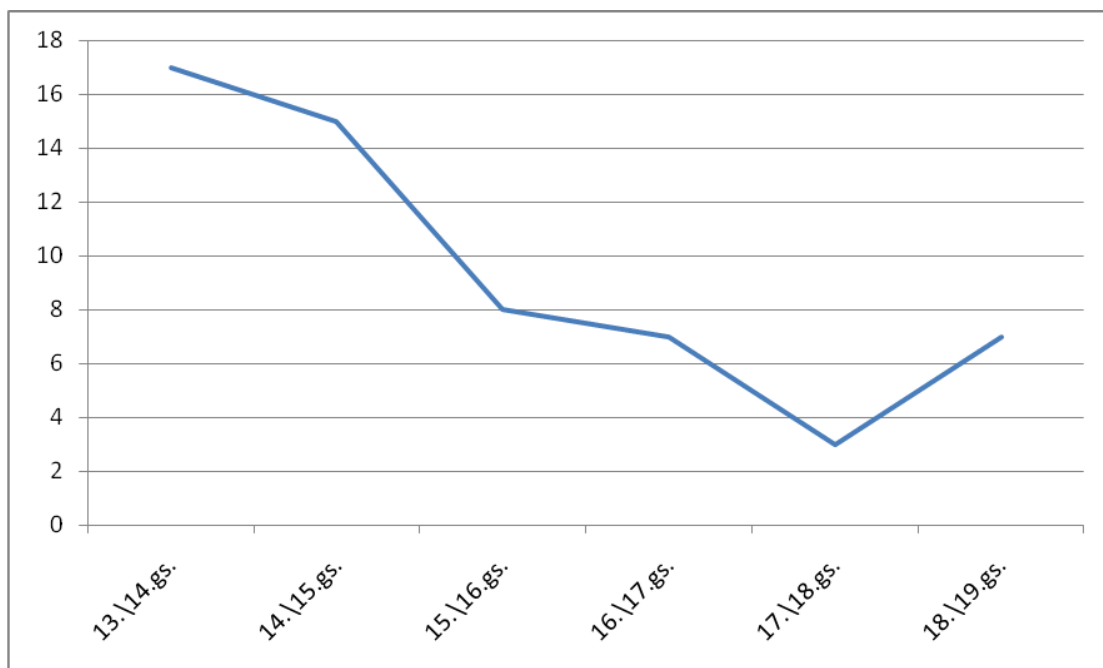
4. att. Senlietu grupu procentuālā attiecība 14. – 18. gs. baznīcu kapsētās un lokālajās apbedīšanas vietās

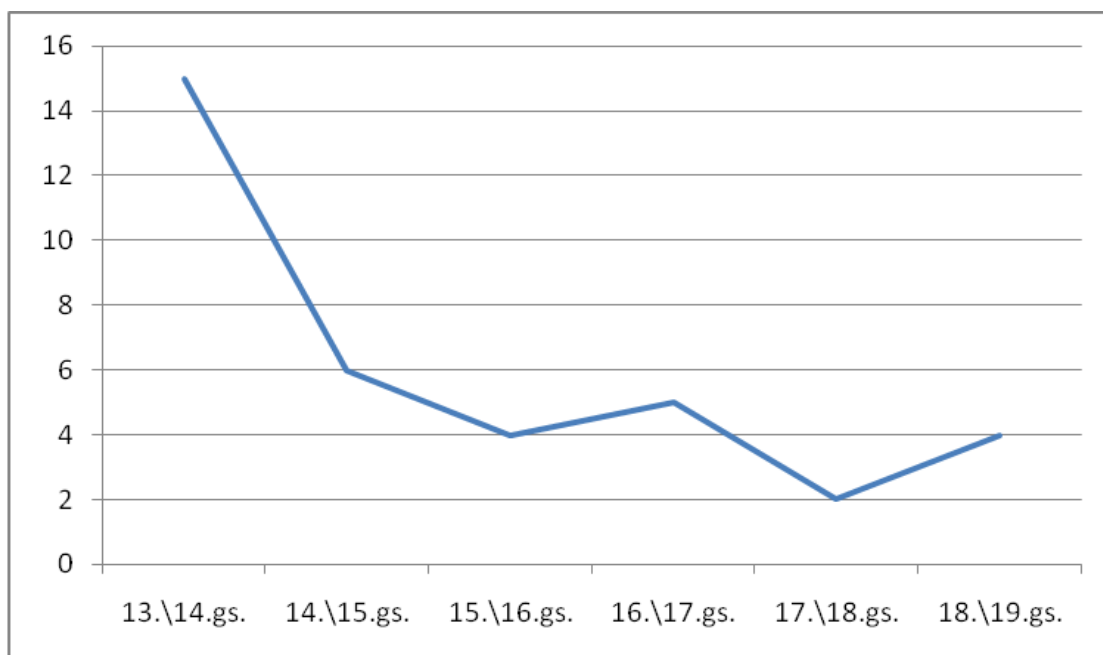
5.att. Apbedījumu datējums pēc kapu inventāra

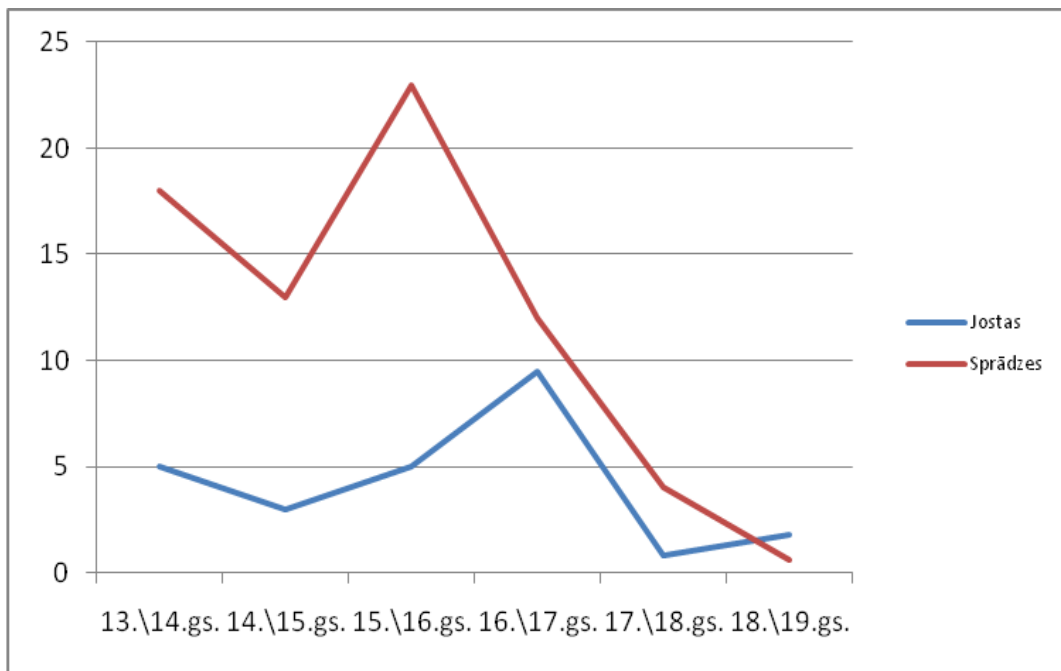
6. att. Lokālo apbedīšanas vietu un baznīcu kapsētu apbedījumu hronoloģija

7.att. Apģērba palieku procentuālā attiecība 14. – 18. gs. apbedījumos

8.att. Vainagu palieku procentuālā attiecība 14. – 18. gs. apbedījumos

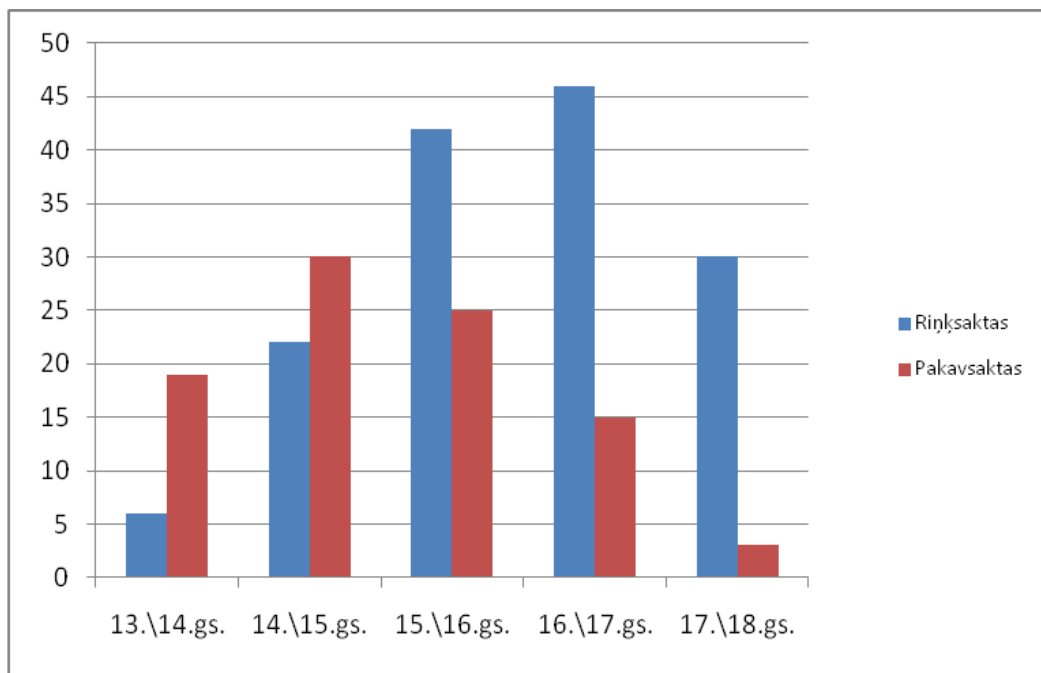
9. att. Jostu un sprādžu procentuālā attiecība 14. – 18. gs. apbedījumos

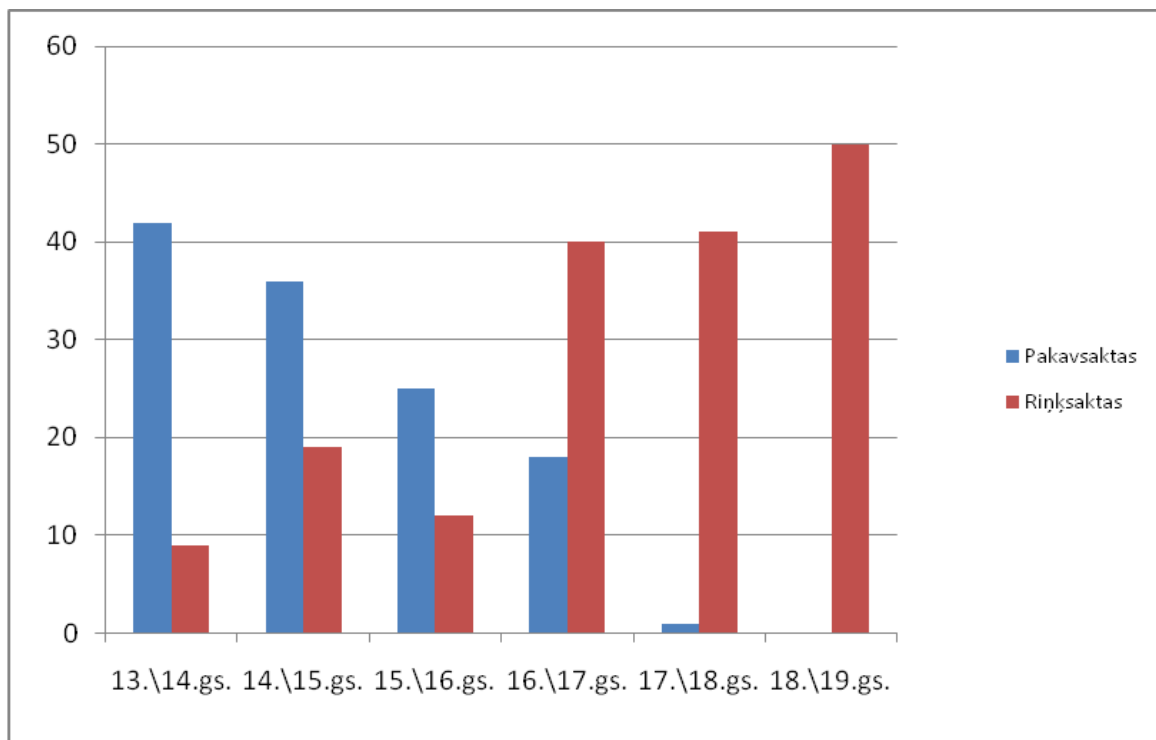
10. att. Puzes Lejaskroga kapsētas 13., 14. gs. mijas apbedījums (199. kaps)

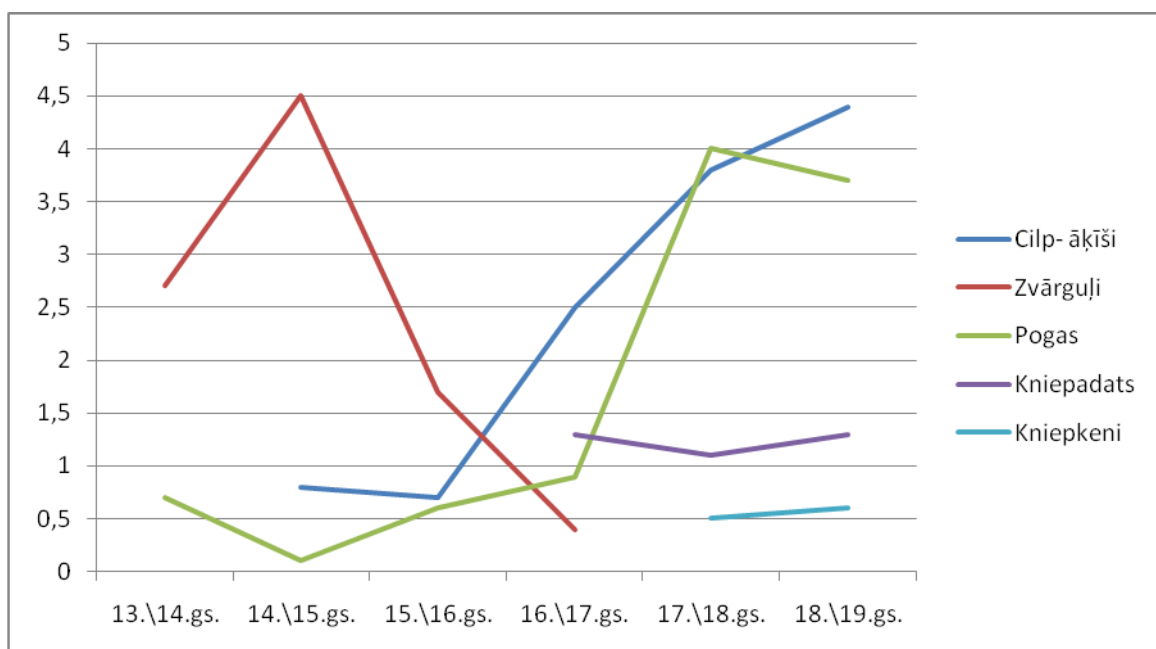
11. att. Puzes Lejaskroga kapsētas 14., 15. gs. mijas sievietes apbedījums

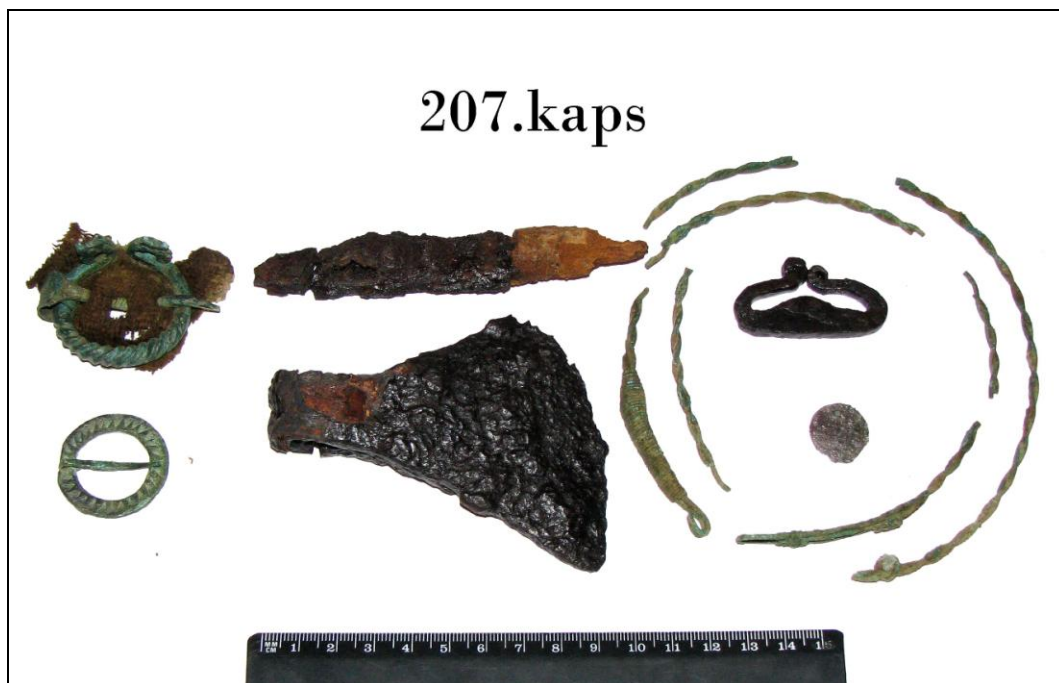
12. att. Riņšakatu un pakavsaktu procentuālā attiecība baznīcu kapsētās

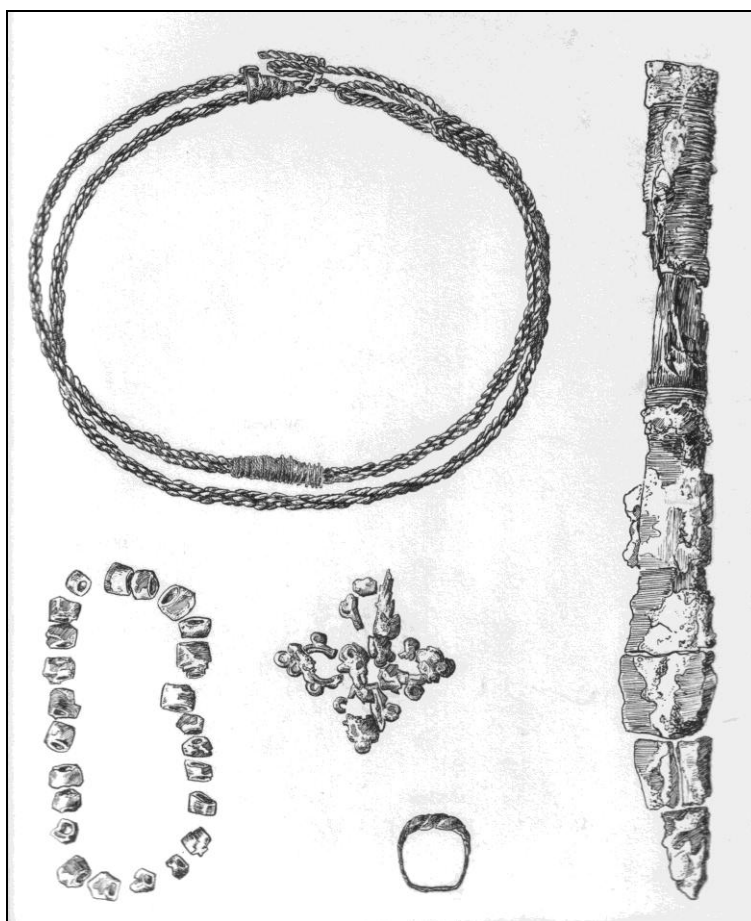
13. att. Riņķsaktu un pakavsaktu procentuālā attiecība lokālajās apbedīšanas vietās

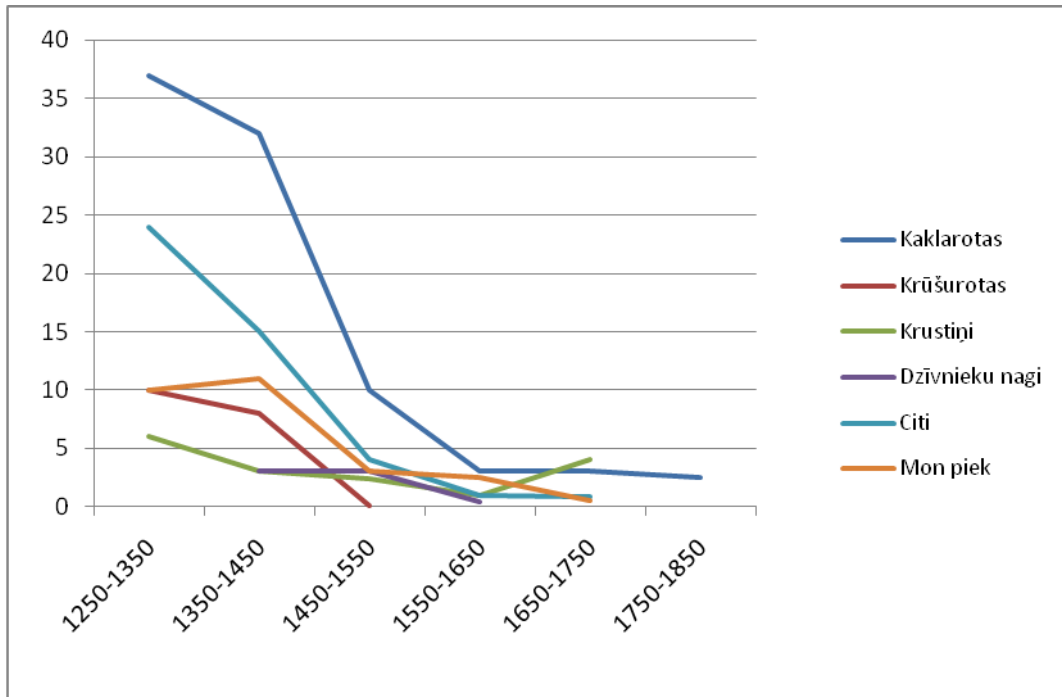
14. att. Zvārguļu, pogu, cilpiņu – āķīšu, kniepadatu un kniepkenu procentuālā attiecība mūdienu Latvijas teritorijas 14. – 18. gs. apbedījumos

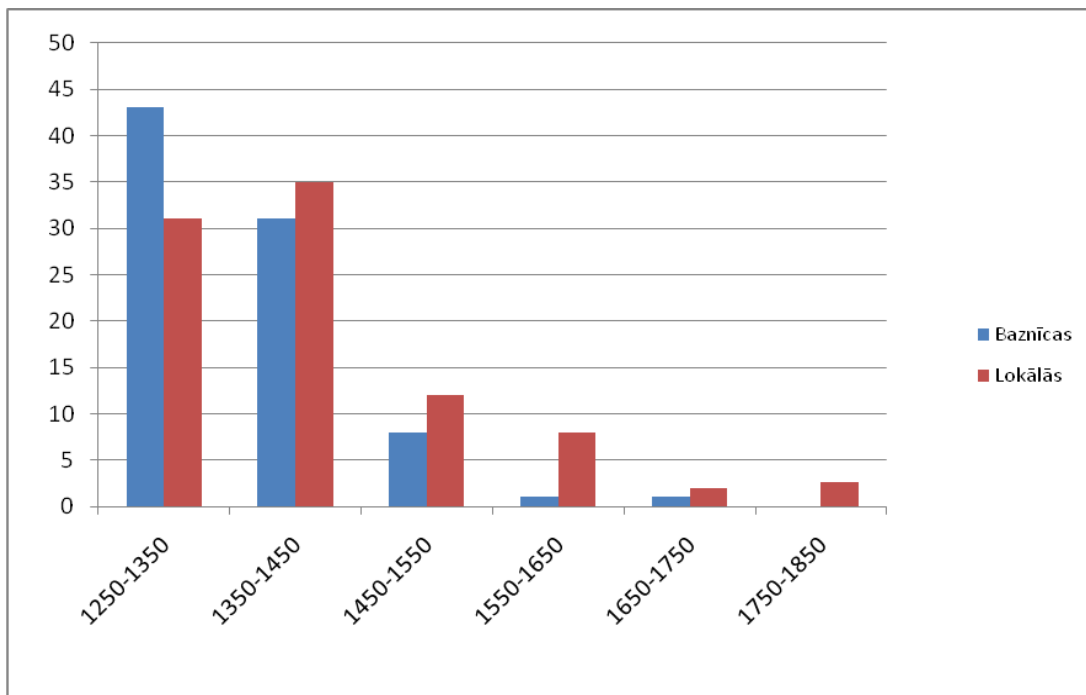
15. att. Puzes Lejaskroga kapsētas 13., 14. gs. apbedījums (207. kaps)

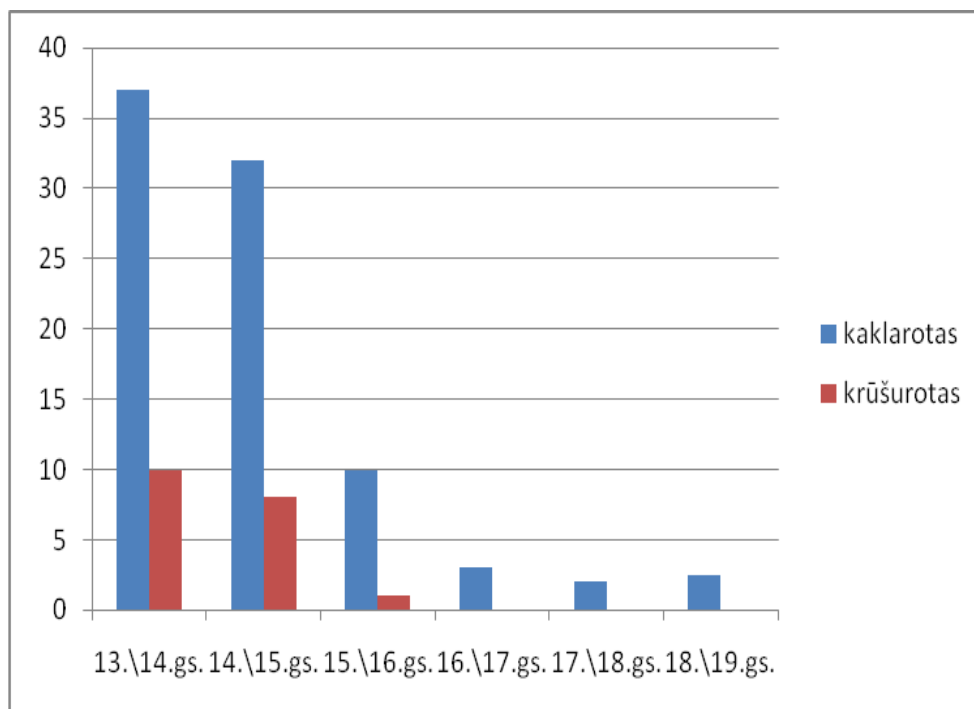
16. att. Mārtiņsalas kapsētas 13. gs. apbedījums (1611. kaps)

17. att. Kaklarotu, krūšurotu un piekariņu procentuālās attiecības mūsdienu Latvijas teritorijas 14. – 18. gs. apbedījumos.

18. att. Kaklarotu procentuālā attiecība lokālo apbedīšanas vietu un baznīcu kapsētu 14. – 18. gs. apbedījumos

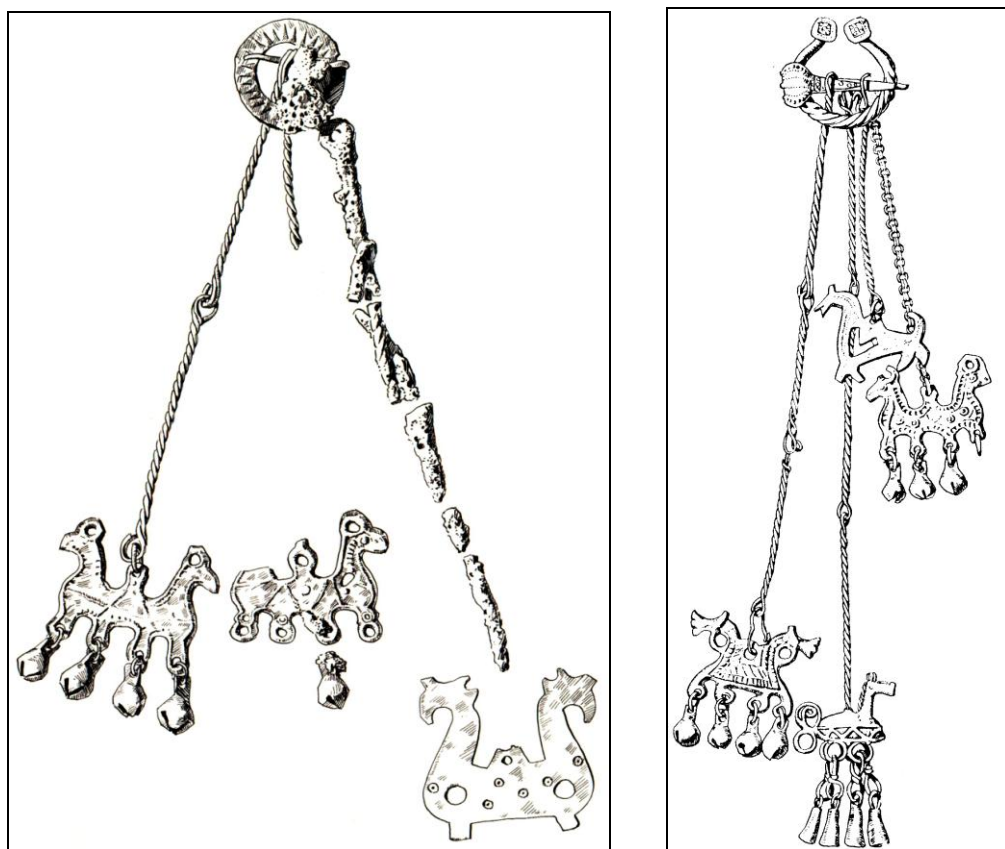
19. att. Kaklarotu un krūšu rotu procentuālā attiecība mūsdienu latvijas teritorijas 14. – 18. gs. apbedījumos

20. att. Puzes Lejaskroga kapsētas apbedījumos atrastās rotas

21. att. Puzes Lejaskroga kapsētā savrupatradumos iegūtā piekaru rota

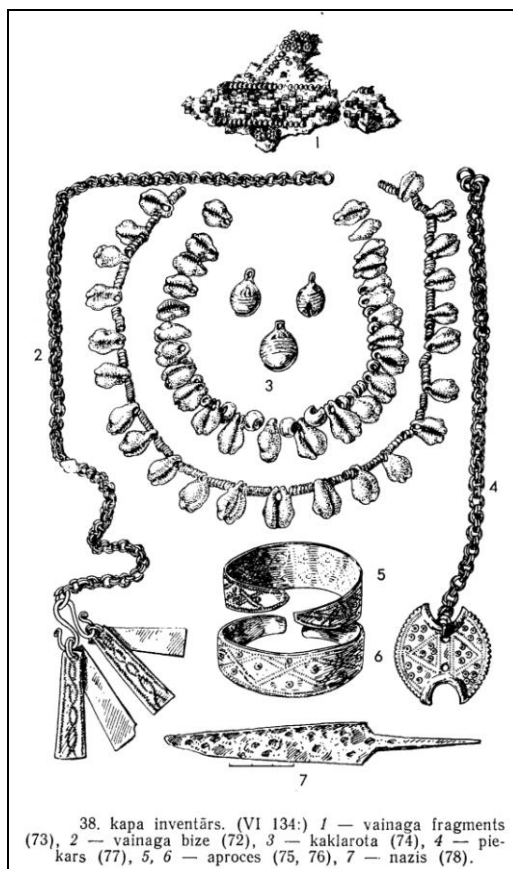
22. att. Mārtiņsalas kapsētas 1290. un 246. kapa piekaru rotas

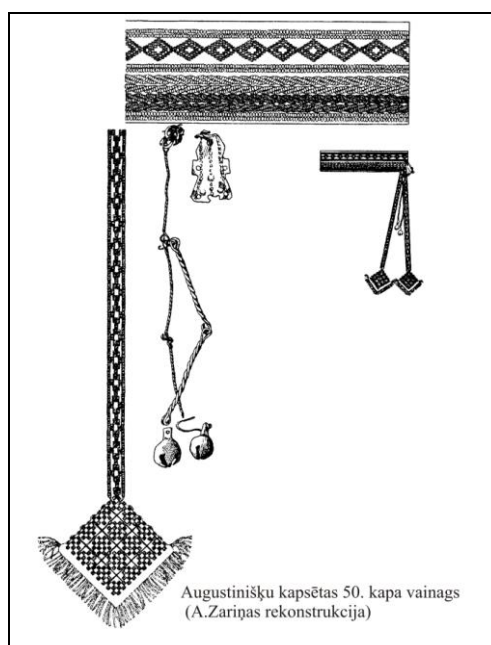
23. att. Mārtiņsalas kapsētas 1638. kapa pickaru rotas

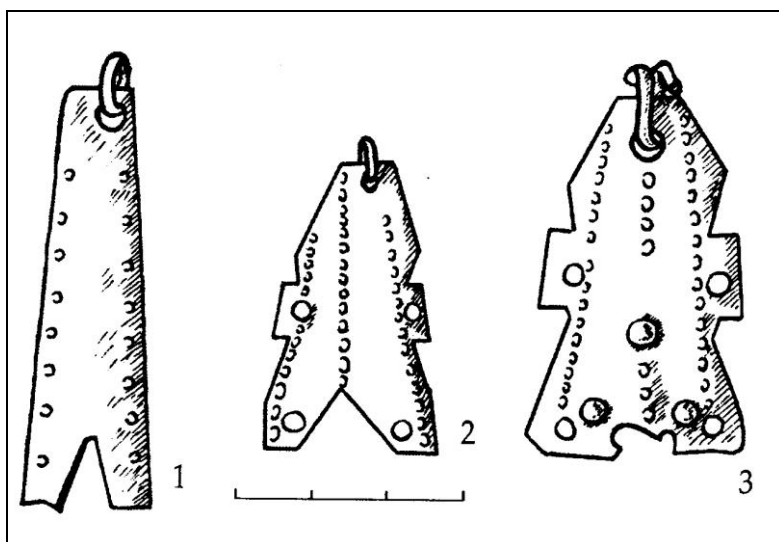
24. att. Mārtiņsalas kapsēta 1525. kapa inventārs

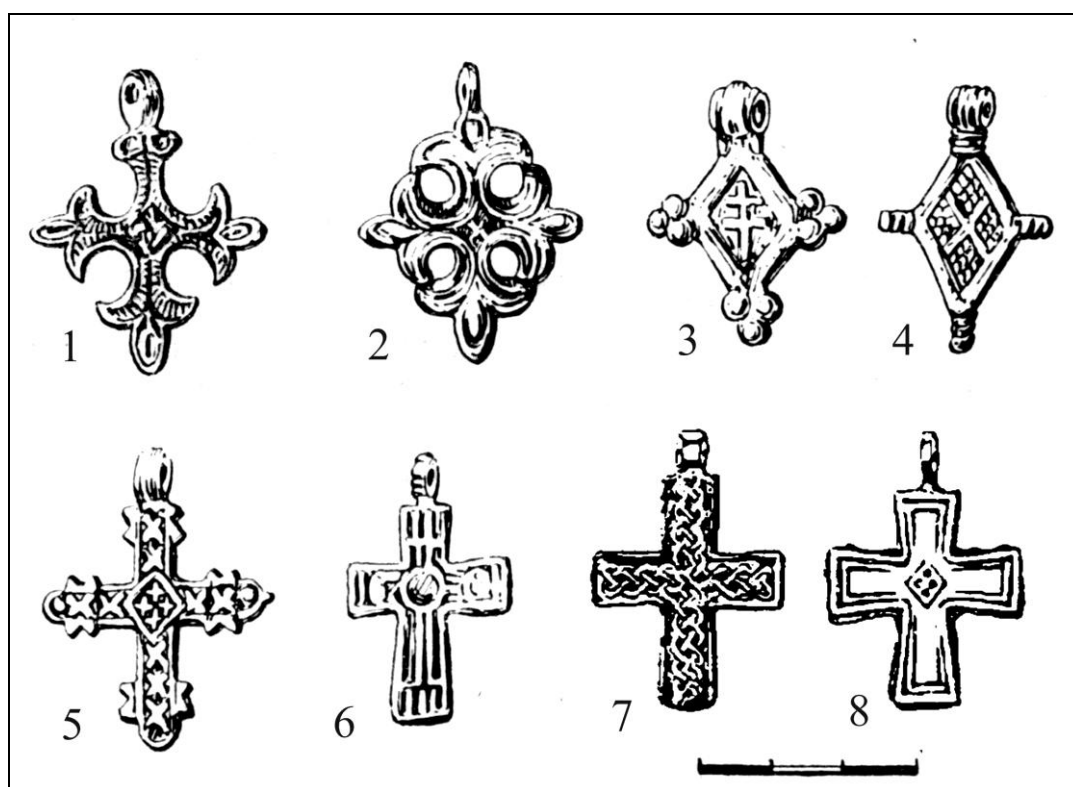
25. att. Drabešu Uplantu kapsētas 38. kapa inventārs

26. att. Augustinišķu kapsētas 50. kapa vainags ar piekariem

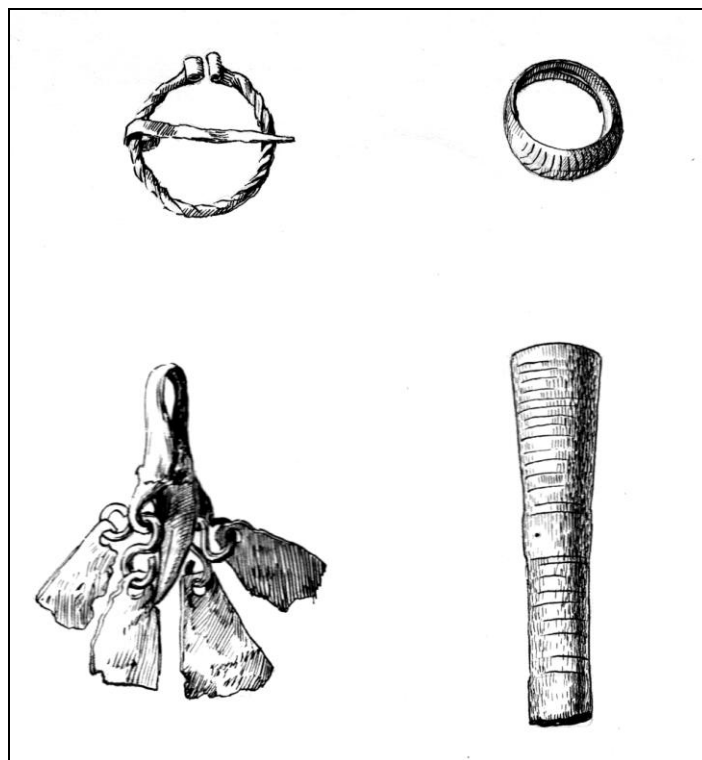
27. att. Trapecveida un antropomorfe piekari no Augustinišku kapsētas
50. kapa kaklarotas (1, 2) un vainaga (3)

28. att. Krustiņi: 1,2 – trijlapu galiem, 3,4 – rombveida vidusdaļu, 5 – šķēršotiem
galiem, 6 – 8 – taisniem galiem

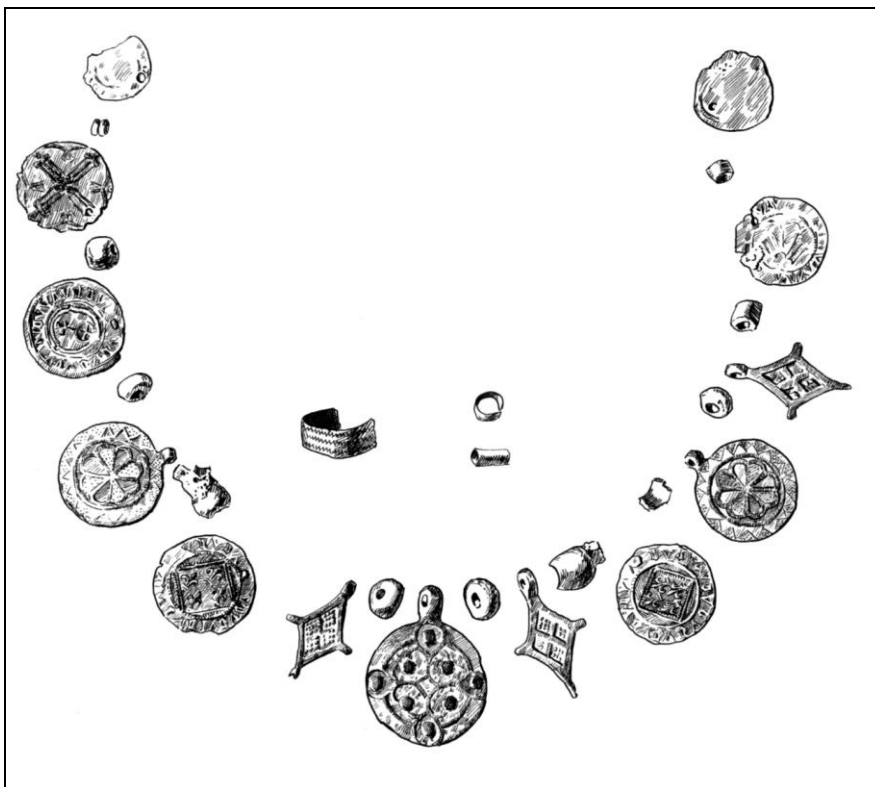
29. att. Krustiņi ar uzrakstiem (Salapils Vējstūri): 1 - 42. kaps,
2 – 9. kaps, 3 – 41. kaps

30. att. Saldus slimnīcas kapsētas 23. kapa inventārs

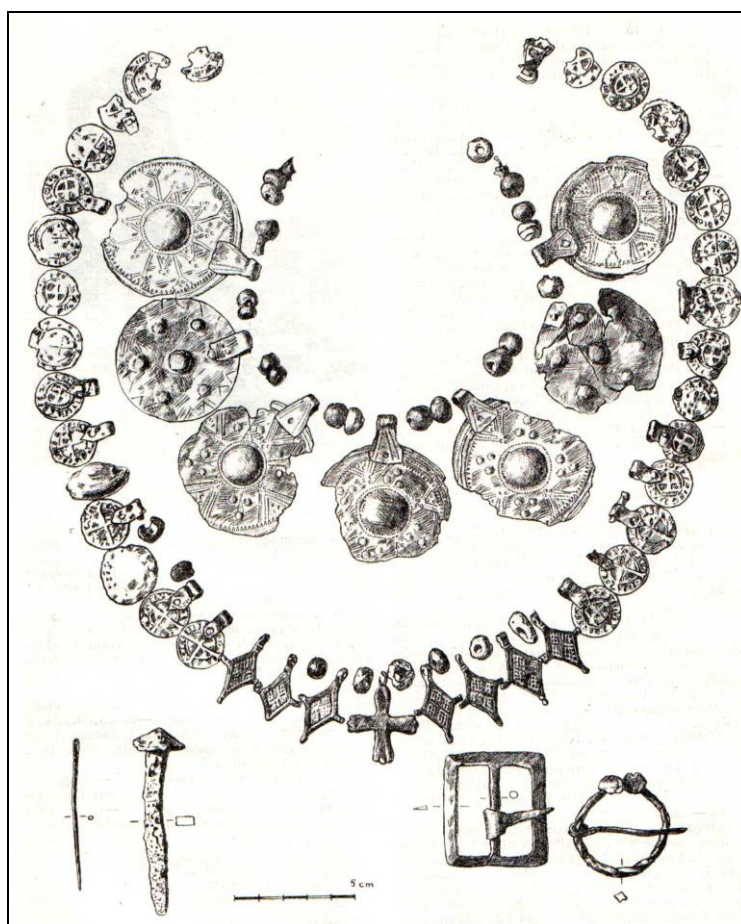
31. att. Dzīvnieku nagu piekariņi (Puzes Lejaskroga kapsēta 142. kaps)

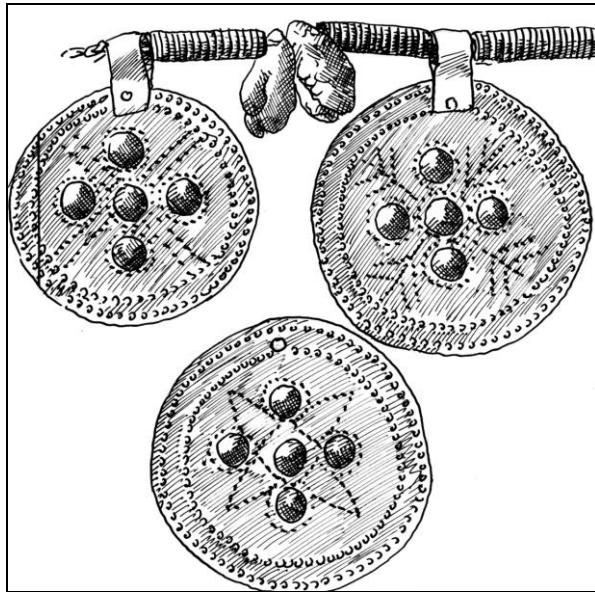
32. att. Mārtiņsalas kapsētas 106. kapa kaklarota

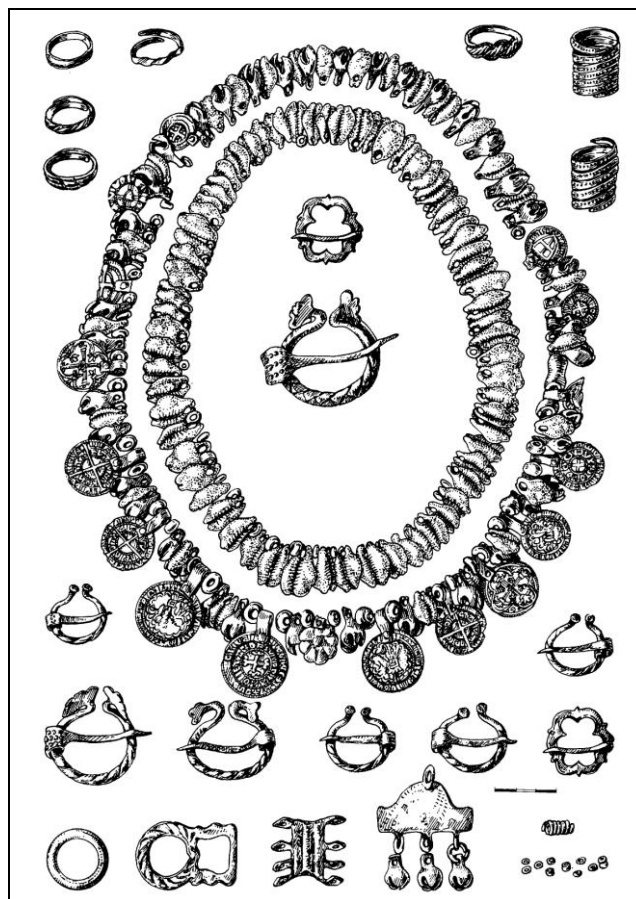
33. att. Mārtiņšālas kapsētas 254. kapa kaklarota

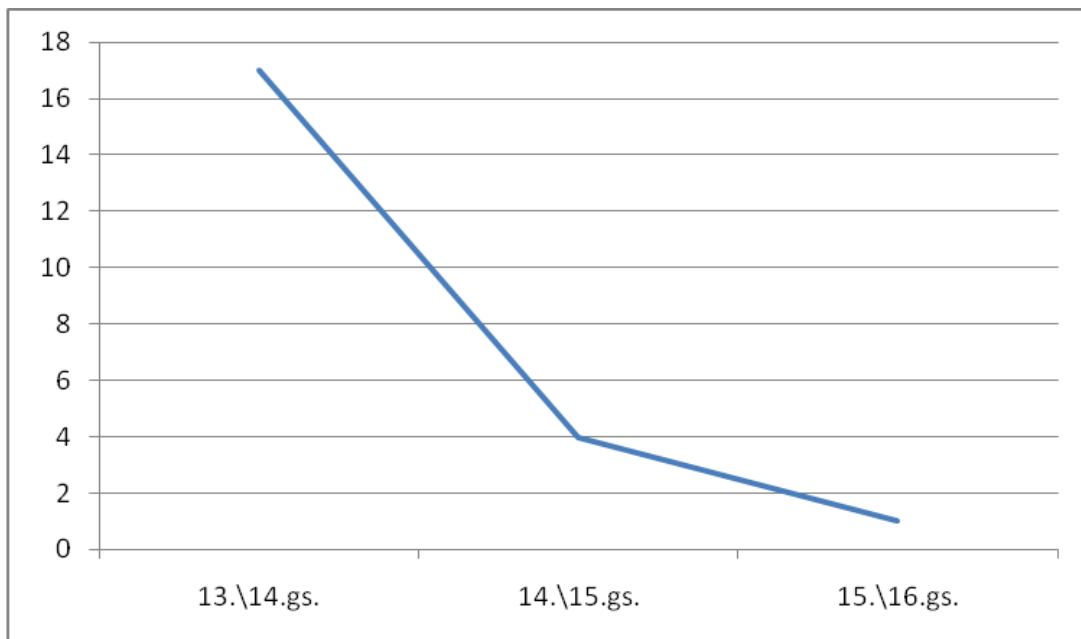
34. att. Mārtiņšālas kapsētas 1184. kapa inventārs

35. att. Liezere Ozolmuižas 2. kapa kaklarota

36. att. Dobeles kapsētas 735. kapa inventārs

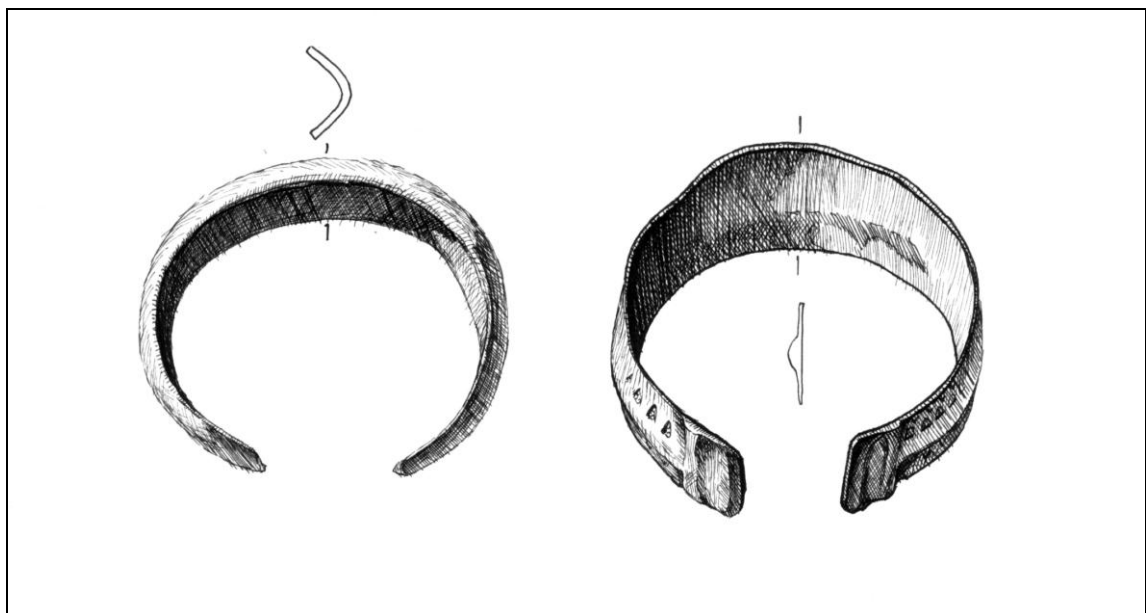
37. att. Aproces 13. – 16. gs. apbedījumos mūsdienu Latvijas teritorijā

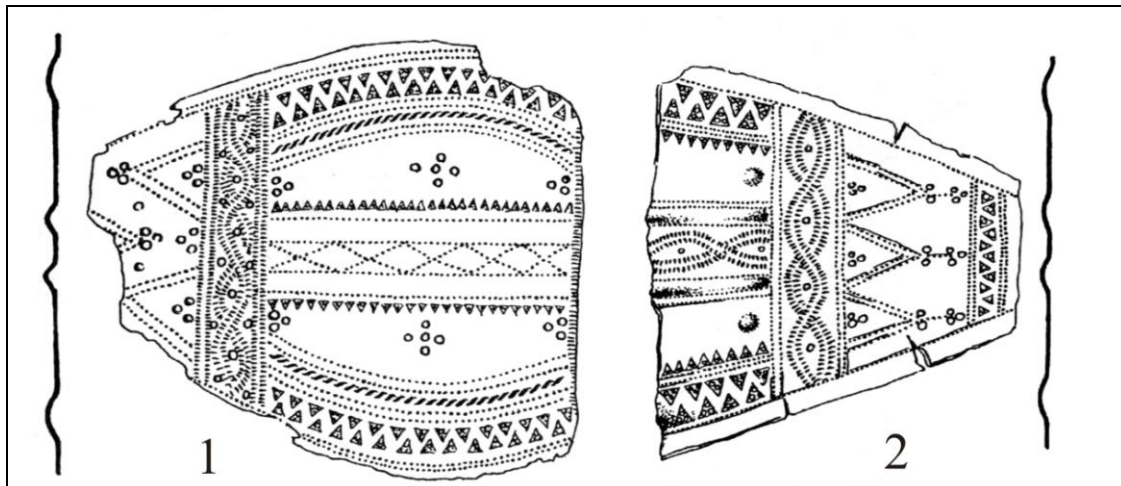
38. att. Dundagas Laukmuīžas 7. kapa inventārs

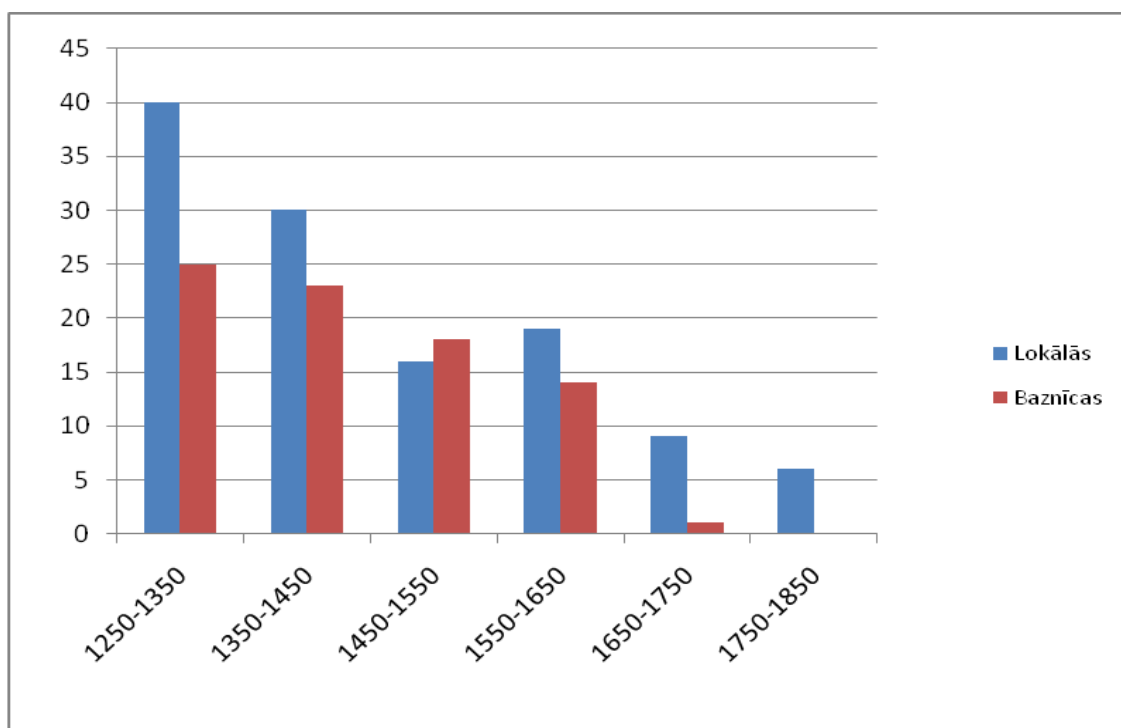
39. att. Puzes Lejaskroga kapsētas 113. kapa inventārs

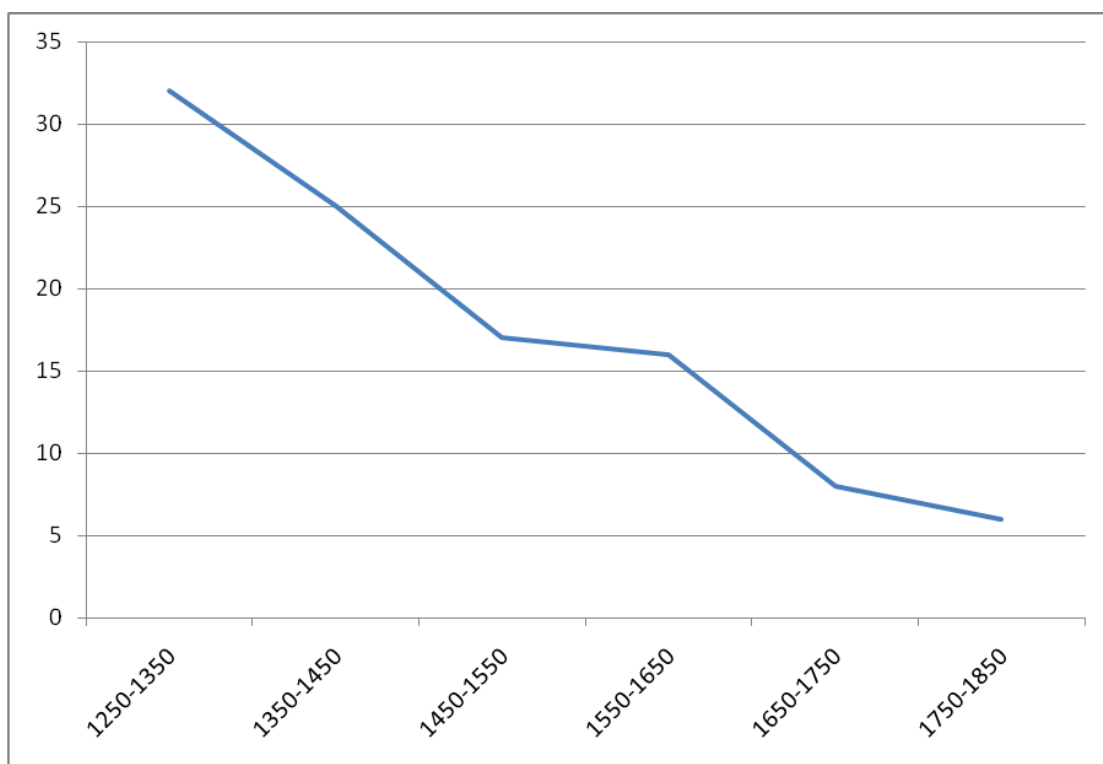
40. att. Mārtiņšālas kapsētas 780. kapa aproces (dobā un ar zvērgalvu galiem)

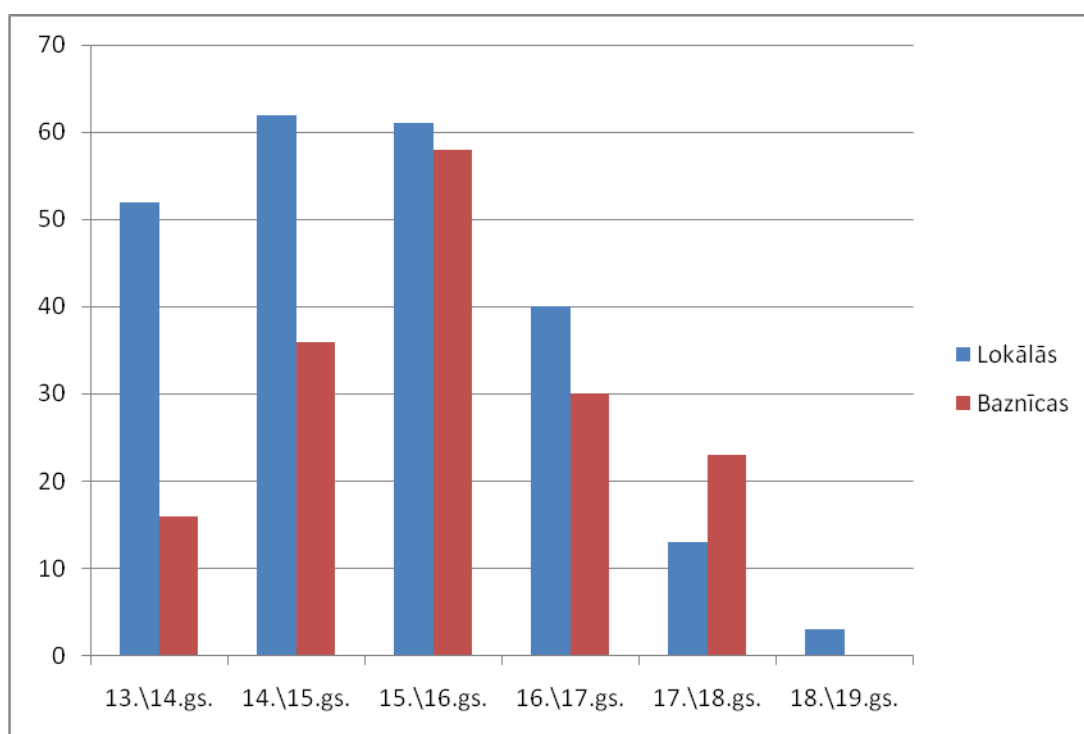
41. att. Vairoga procesi: 1 – Alsviķu Pidiķi (A 3049), 2 – Balvu Salmiņi (A10127)

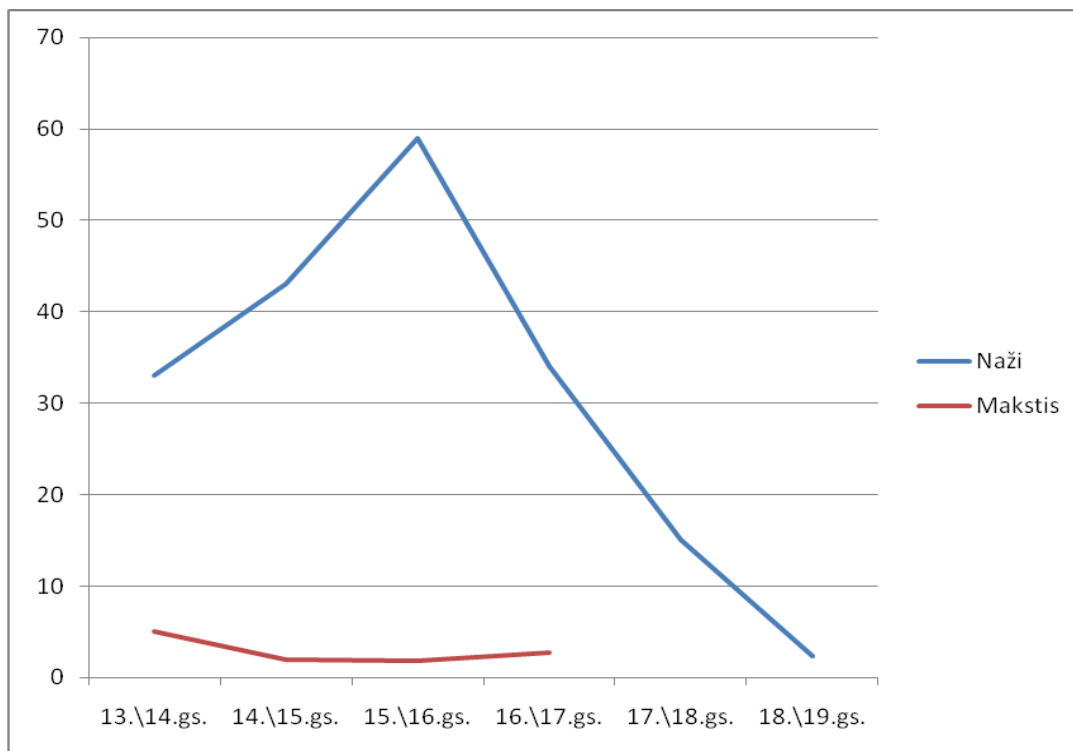
42. att. Gredzenu procentuālā attiecība mūsdienu Latvijas teritorijas baznīcu kapsētās un lokālās apbedīšanas vietās

43. att. Gredzeni mūsdienu Latvijas teritorijas
14. – 18. gs. apbedīšanas vietās

44. att. Nažu procentuālā attiecība mūsdienu Latvijas teritorijas baznīcu kapsētu un
lokālo apbedīšanas vietu kapos

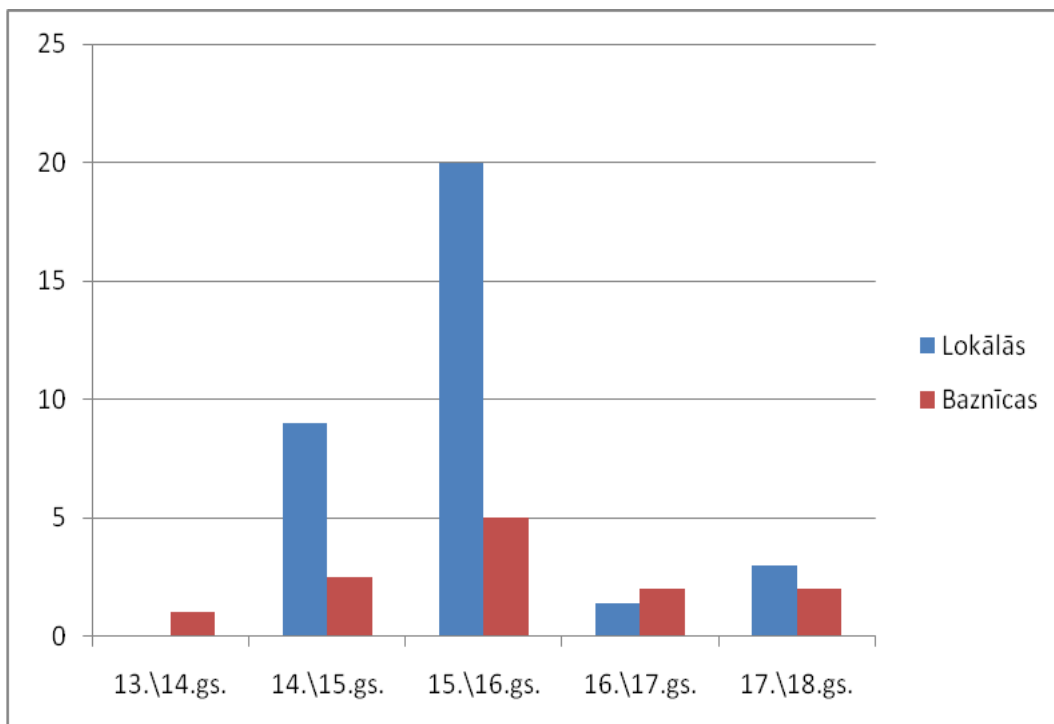
45. att. Nažu un to makstu procentuālā attiecība mūsdienu Latvijas teritorijas 14. – 18. gs. apbedījumos

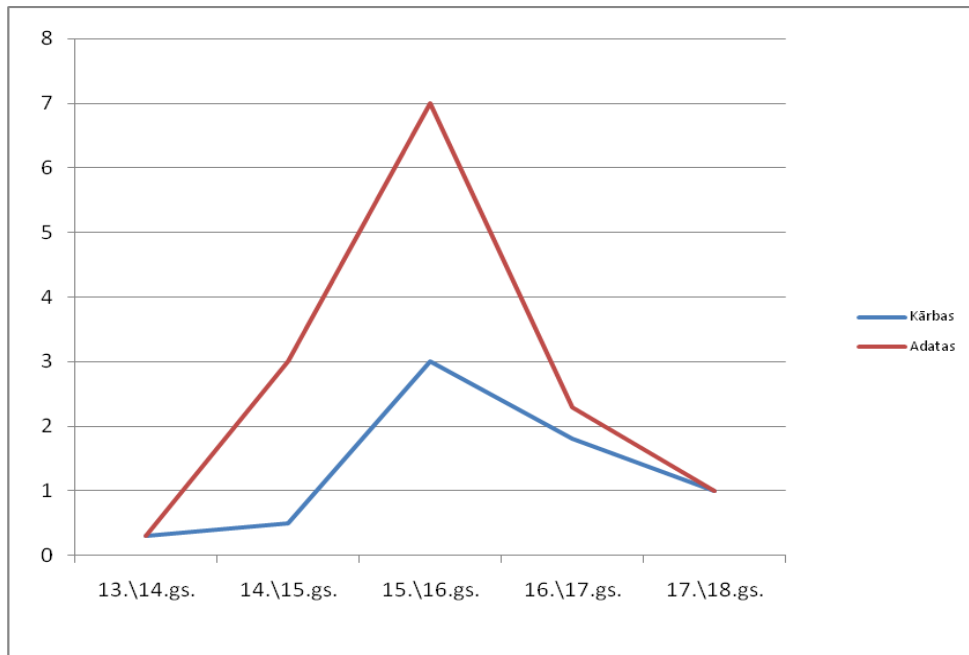
46. att. Valgales Veģu ugunskapos atrastie bārdas naži

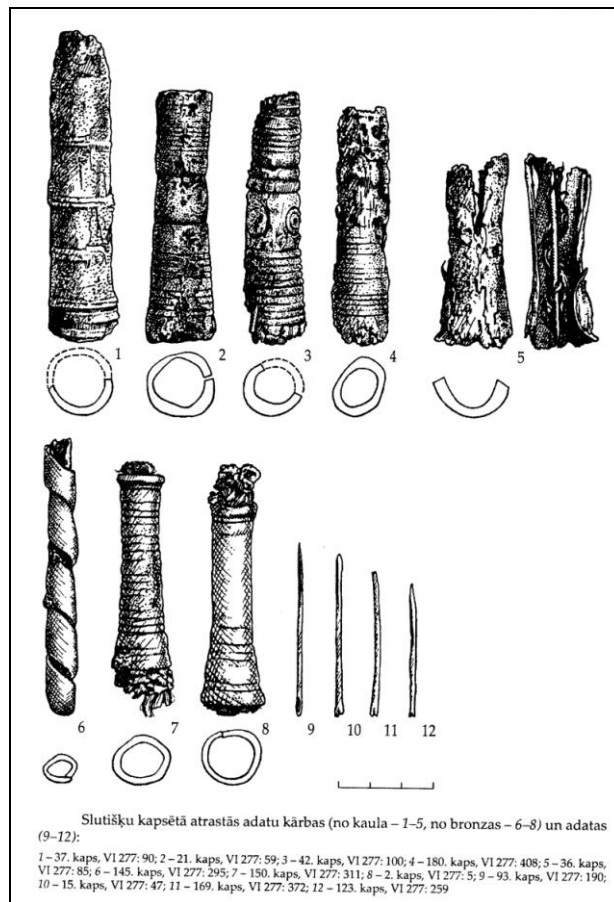
47. att. Puzes Lejaskroga kapsētas 225. kapa inventārs (2006. gada izrakumi)

48. att. Šujamdatu procentuālā attiecība mūsdienu Latvijas teritorijas baznīcu kapsētās un lokālās apbedīšanas vietās

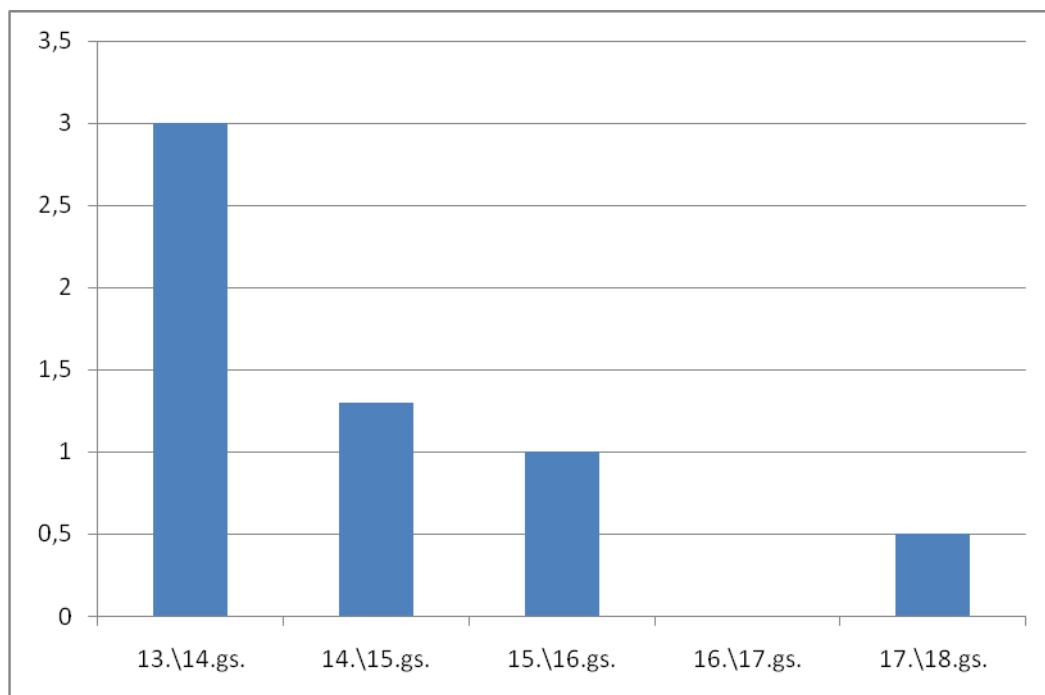
49. att. Šuajamadatu un adatu kārbu procentuālā attiecība mūsdienu Latvijas teritorijas 14. – 18. gs. apbedīšanas vietās

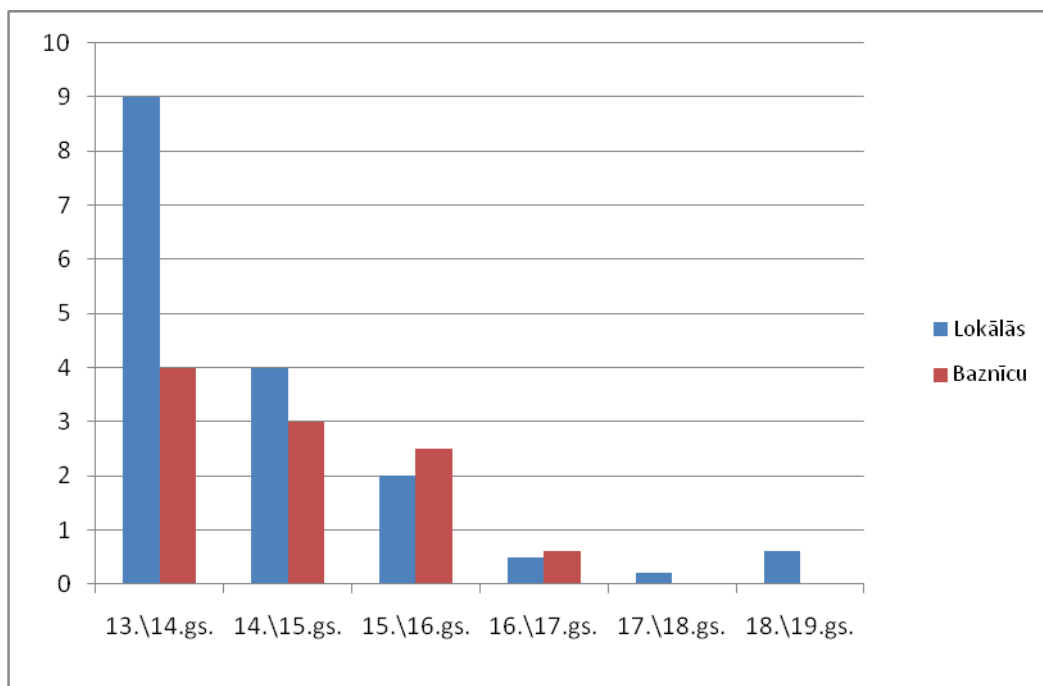
50. att. Slutišķu kapsētā atrastās adatu kārbas

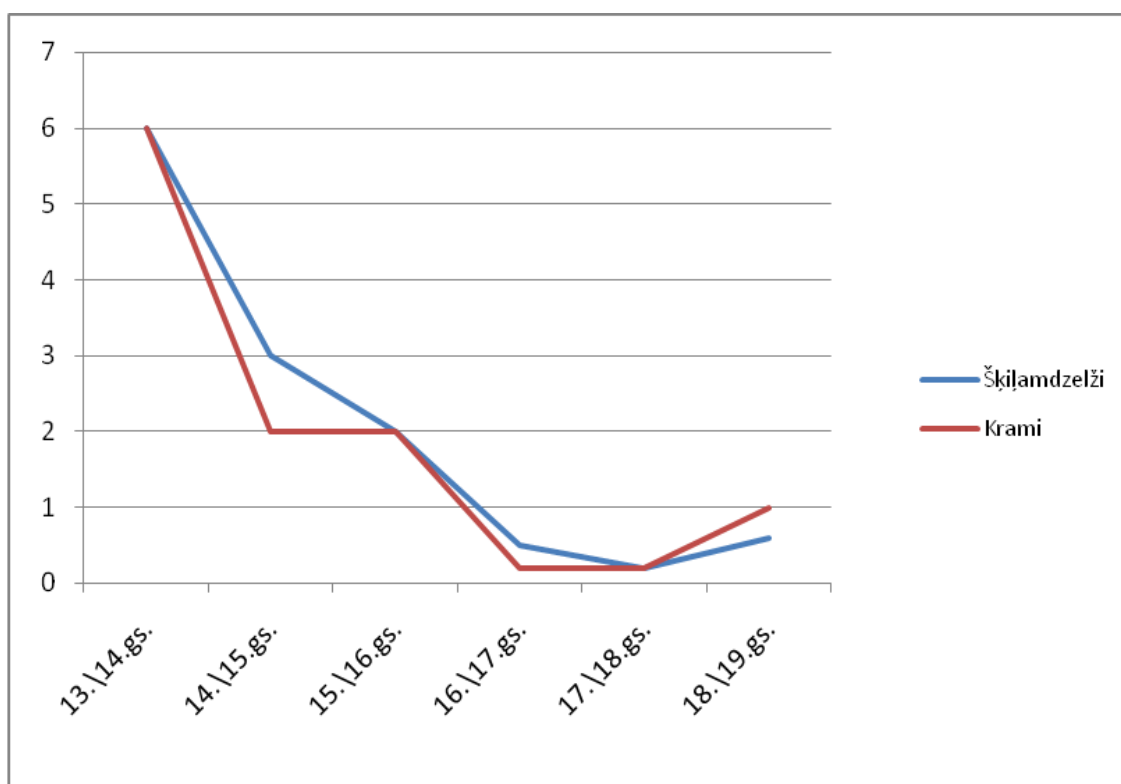
51. att. Ikšķiles Ankeršmitu 9. un 17. kapā atrastās adatu kārbas

52. att. Īleni mūsdienu Latvijas teritorijas 14. – 18. gs. apbedīšanas vietās (aprēķini veikti procentuāli)

53. att. Šķīlamdzelžu procentuālā attiecība mūsdienu Latvijas teritorijas baznīcu kapsētās un lokālās apbedīšanas vietās

54. att. Šķīlamdzelžu un kramu procentuālā attiecība mūsdienu Latvijas teritorijas 14. – 18. gs. apbedīšanas vietās

55. att. Sēlpils kapsētas 117. kapa inventārs

56. att. Mārtiņšalas kapsētas 254. kapa inventārā atrastās bronzas atslēgas

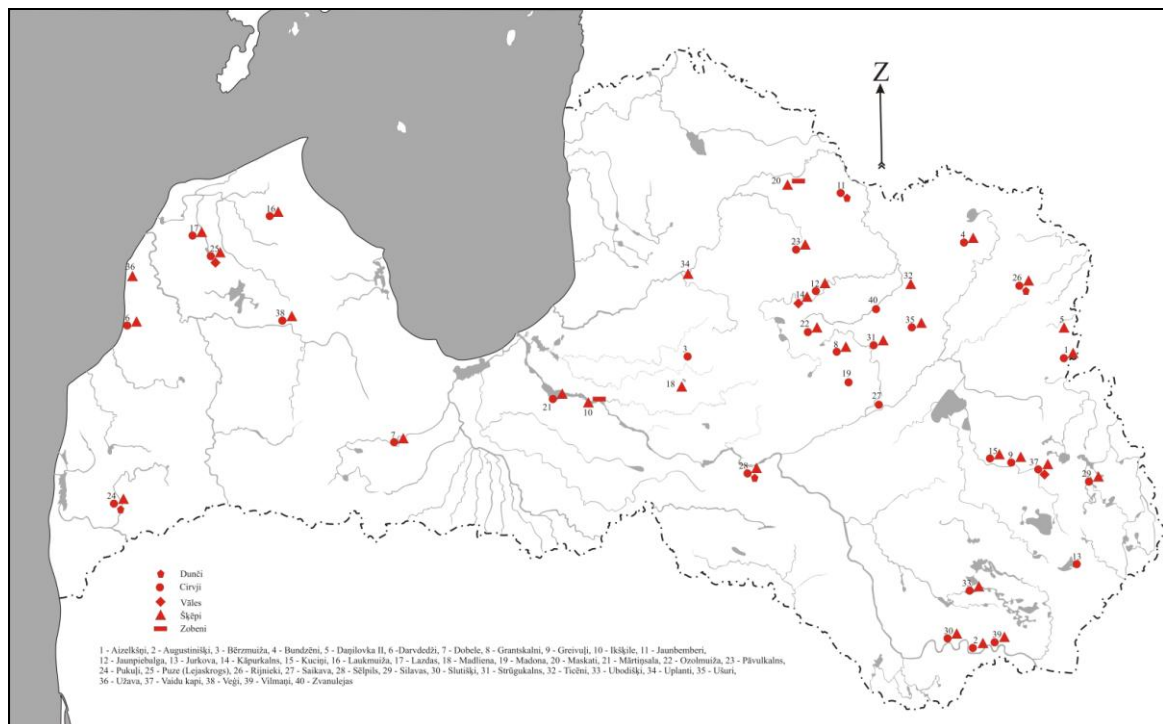
57. att. Zlēku Abavmuižas kapsētas 3. kapā atrastais suseklis

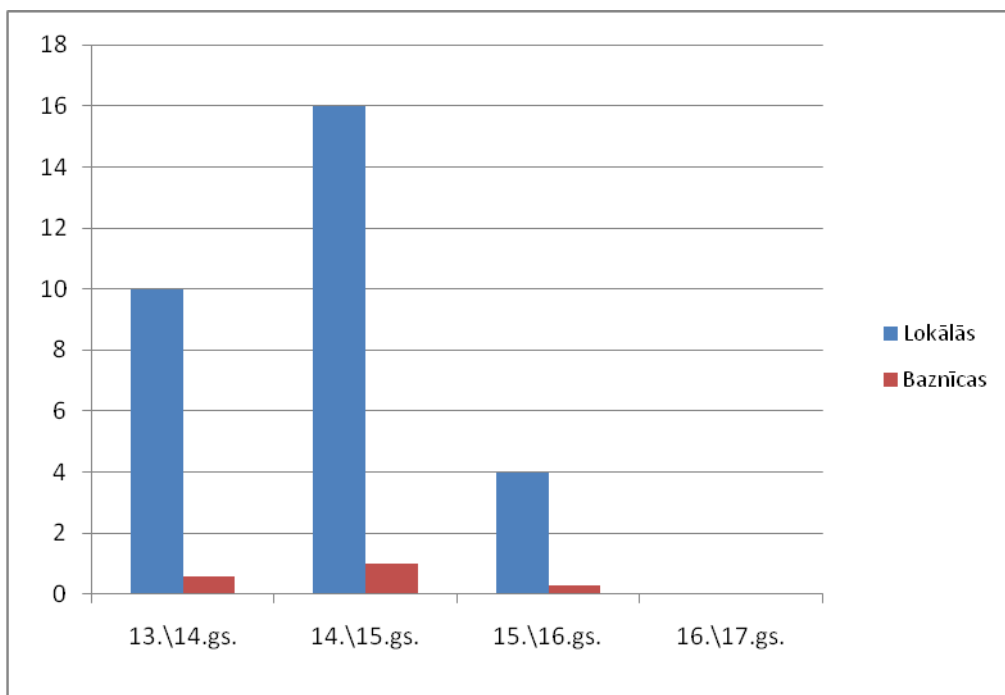
58. att. Leimaņu Augsto kapu 52., 56., 150. apbedījumā atrastās pīpju galviņas

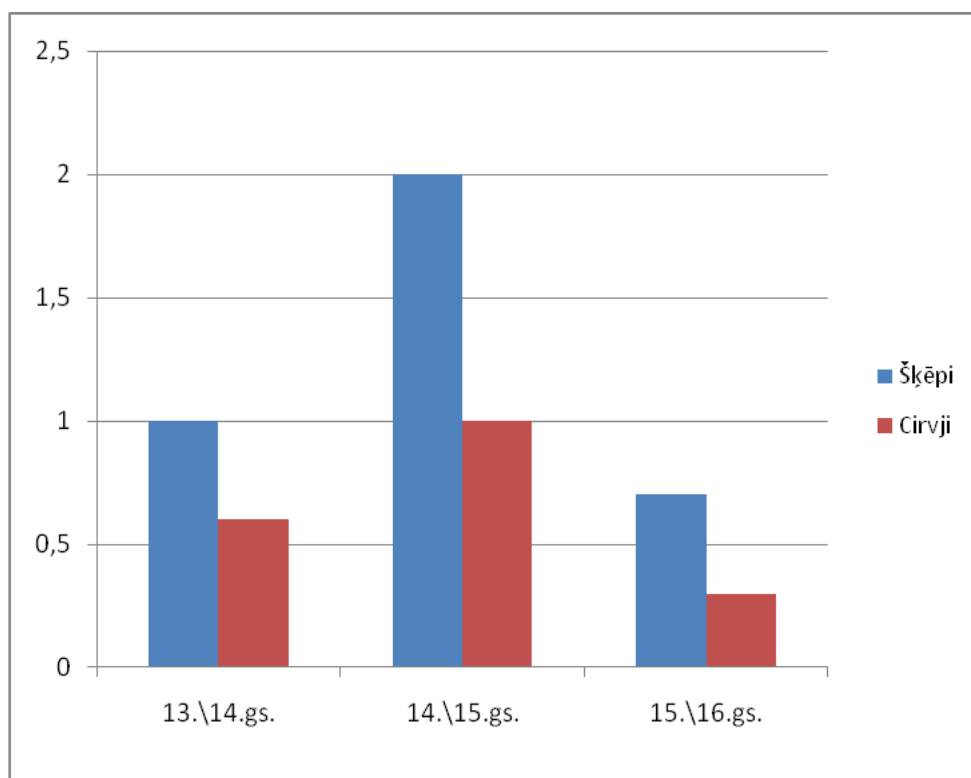
59. att. Pildas Silavu kapsētas 6. kapa inventārs

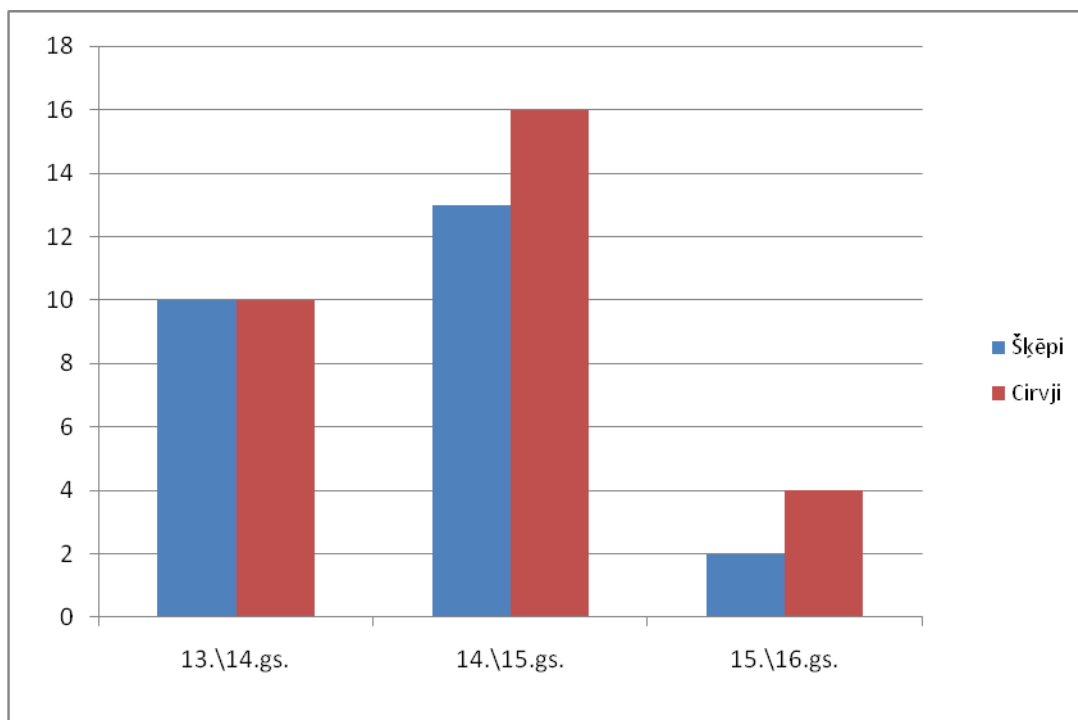
60. att. Ieroču veidi un to izplatība mūsdienu Latvijas teritorijas viduslaiku apbedīšanas vietās

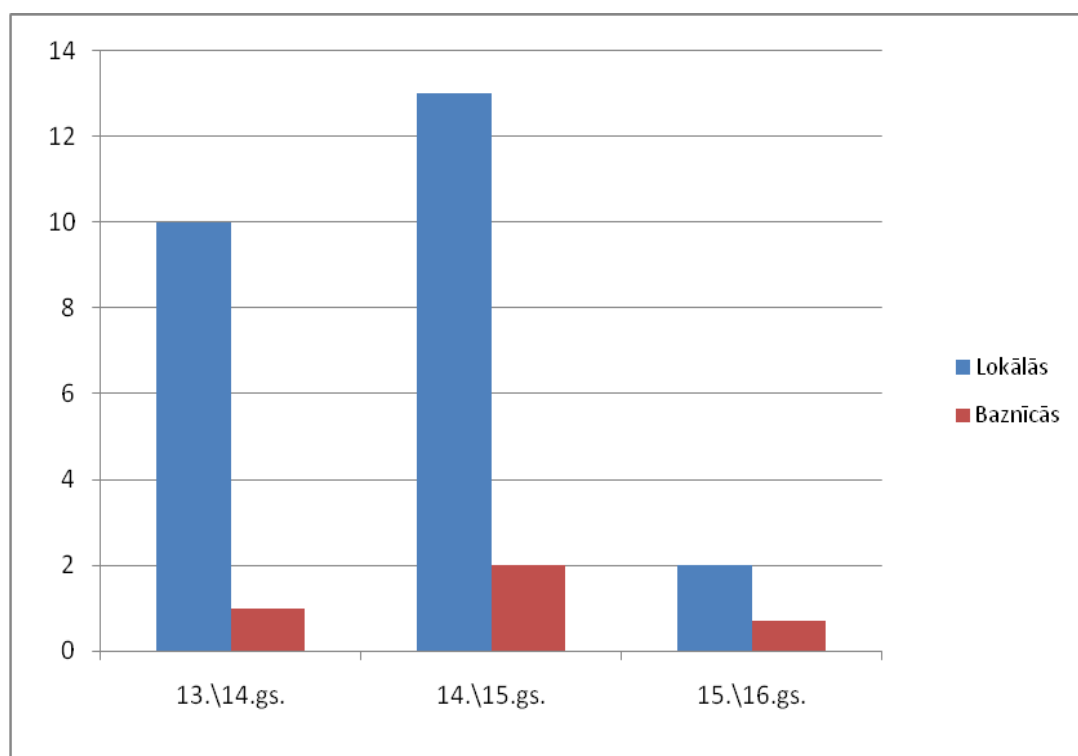
61. att. Cīrvju procentuālā attiecība baznīcu kapsētu un lokālo apbedīšanas vietu kapos

62. att. Cīrvju un šķēpu procentuālā attiecība baznīcu kapsētu apbedījumos

63. att. Cīrvju un šķēpu procentuālā attiecība lokālo apbedīšanas vietu kapos

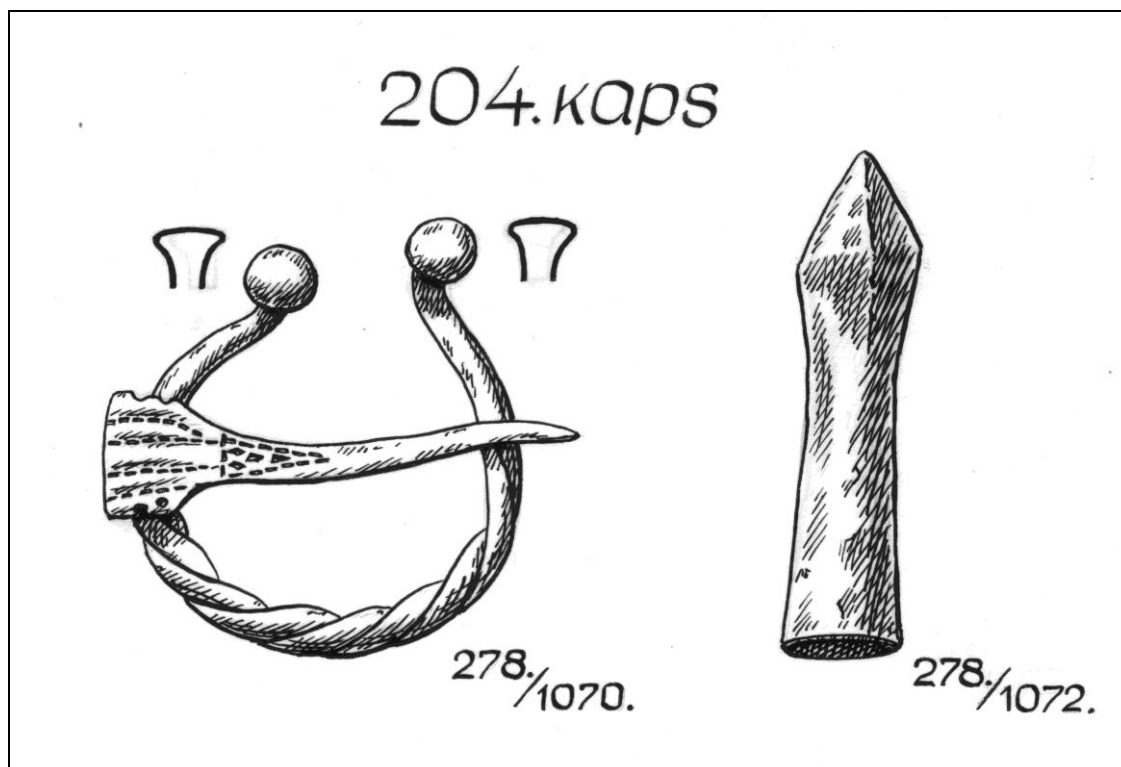
64. att. Šķēpu procentuālā attiecība baznīcu kapsētu un lokālo apbedīšanas vietu kapos

65. att. Sarkaņu Vaidu 43. kapa zobena poga

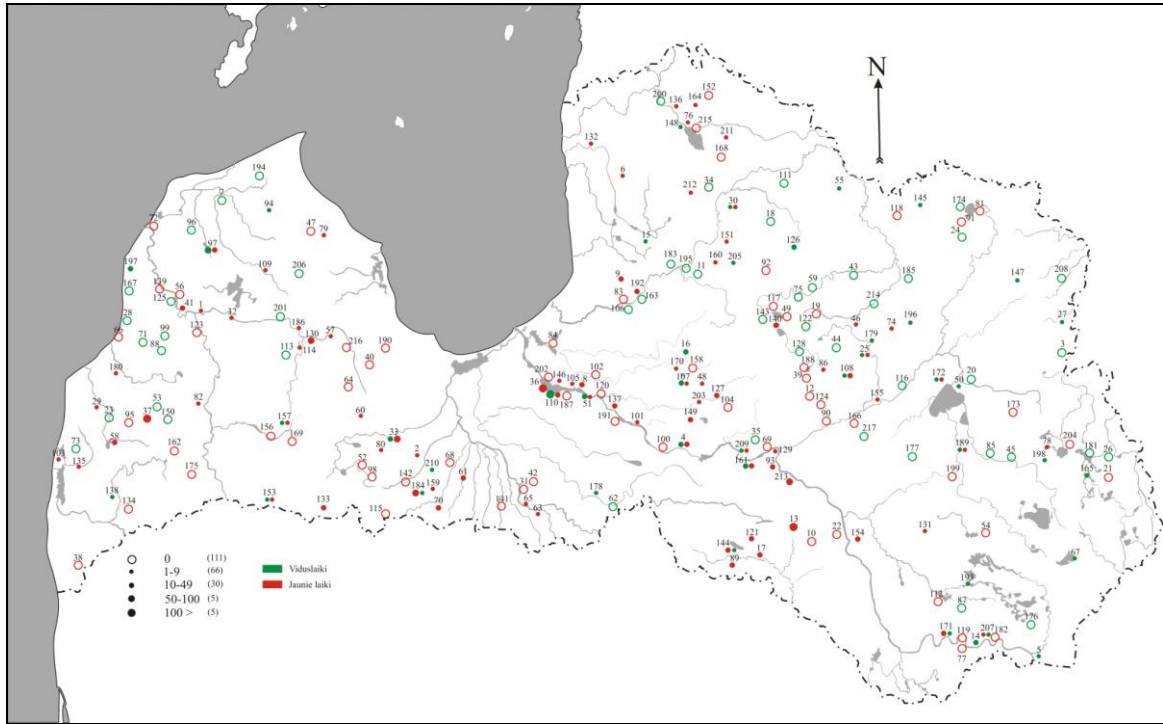
66. att. Zosēnu Kāpurkalnā (1), Sarkaņu Vaidu kapos (2) un Puzes Lejaskroga kapsētā (3) iegūtās vāles galvas

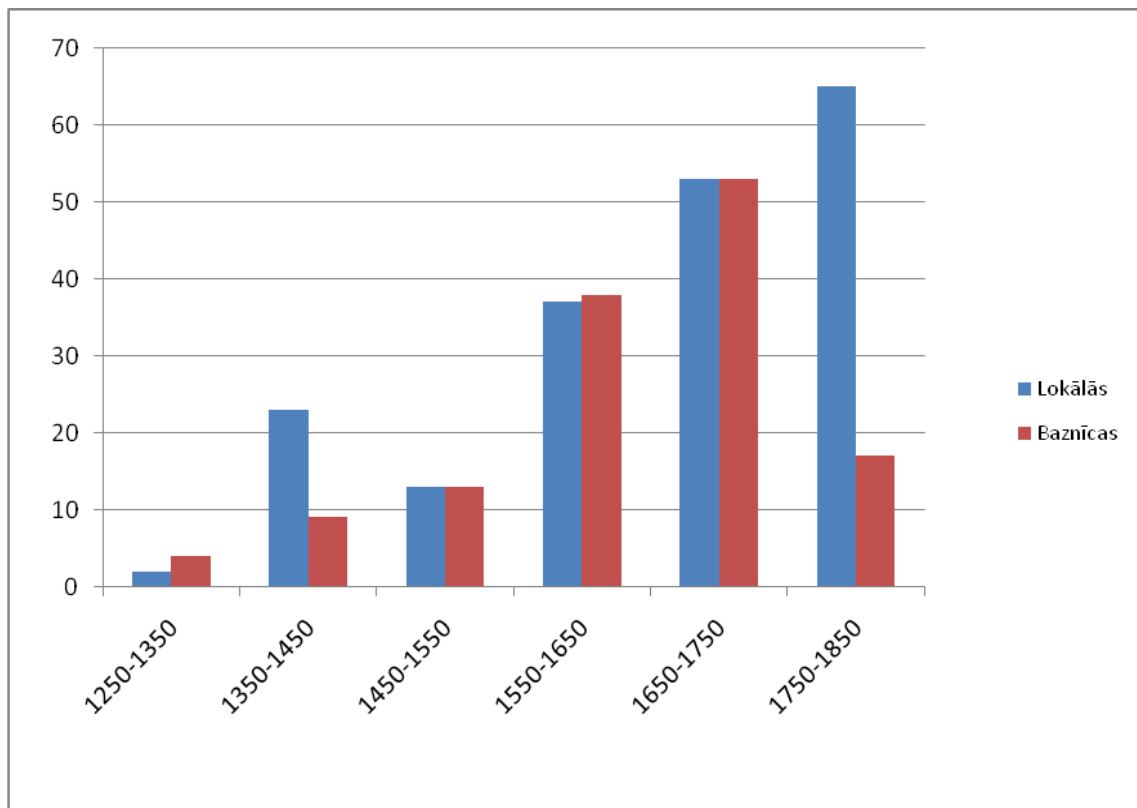
67. att. Rīgas Doma baznīcas Pelēkās kapsētas 204. kapā atrastās senlietas

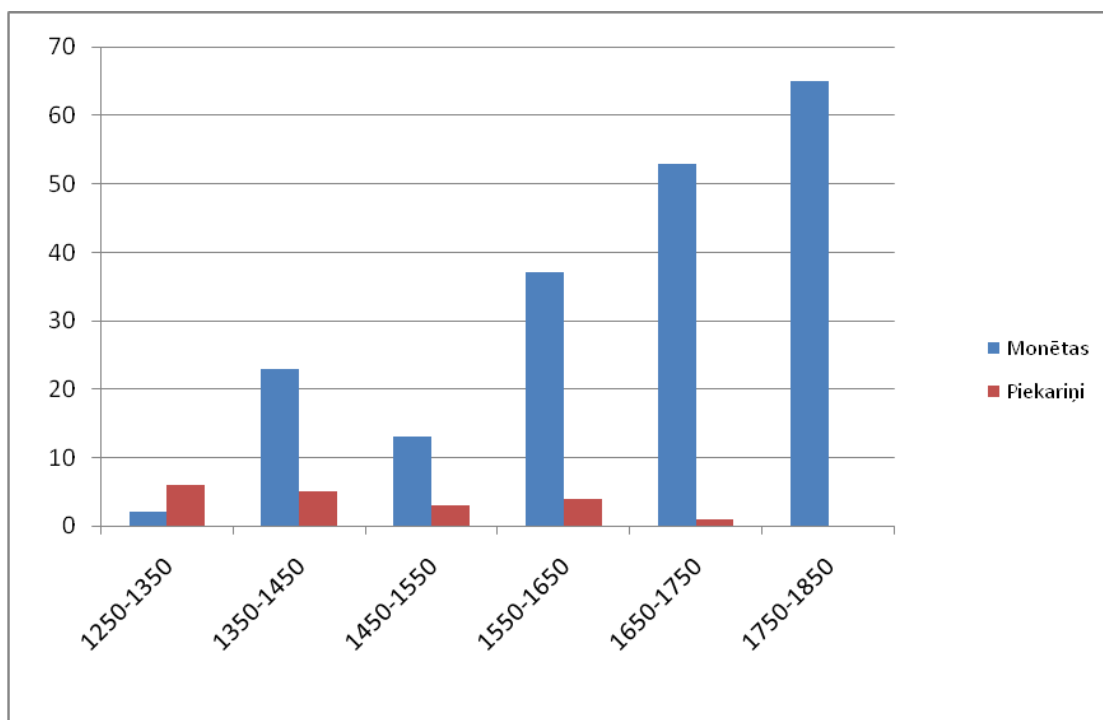
68. att. Sēlpils kapsētā (1,2), Bārtas Pukuļos (3) un Balvu Rijniekos (4) iegūtie dunči

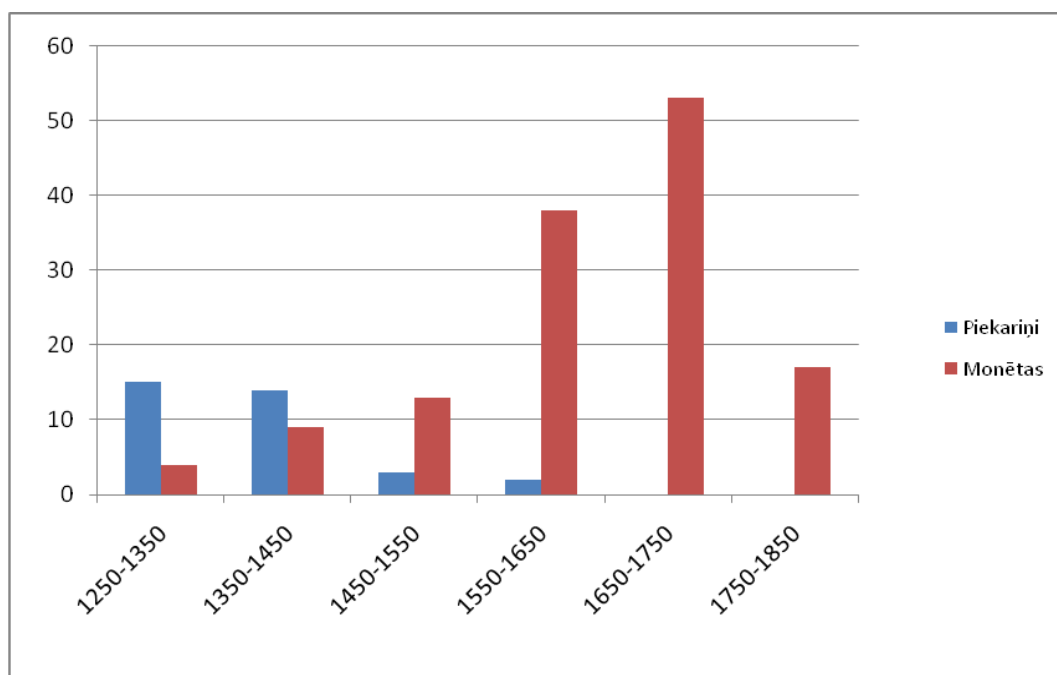
69. att. Rituālo monētu un skaitīšanas žetonu sastopamība mūsdienu Latvijas teritorijas 14. – 18. gs. apbedīšanas vietās

70. att. Rituālo monētu un skaitīšanas žetonu procentuālā attiecība baznīcu kapsētās un lokālo apbedīšanas vietu kapos

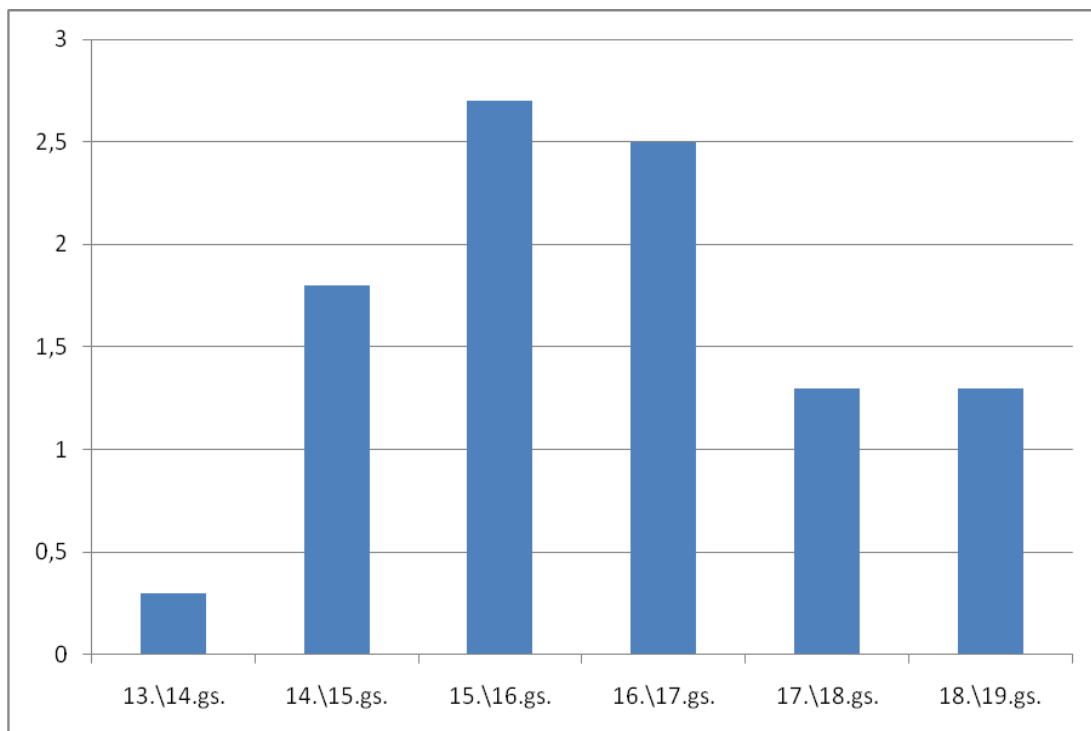
71. att. Rituālo monētu un piekariņu procentuālā attiecība lokālo apbedīšanas vietu kapos

72. att. Rituālo monētu un piekariņu procentuālā attiecība baznīcu kapsētu apbedījumos

73. att. Puzes Lejaskroga kapsētas 211. kapā atrastais ādas maks (2006. gada izrakumi)

74. att. Maki mūsdienu Latvijas teritorijas 14. – 18. gs. apbedījumos

75. att. Dundagas Laukmuīžas 2. kapa inventārs

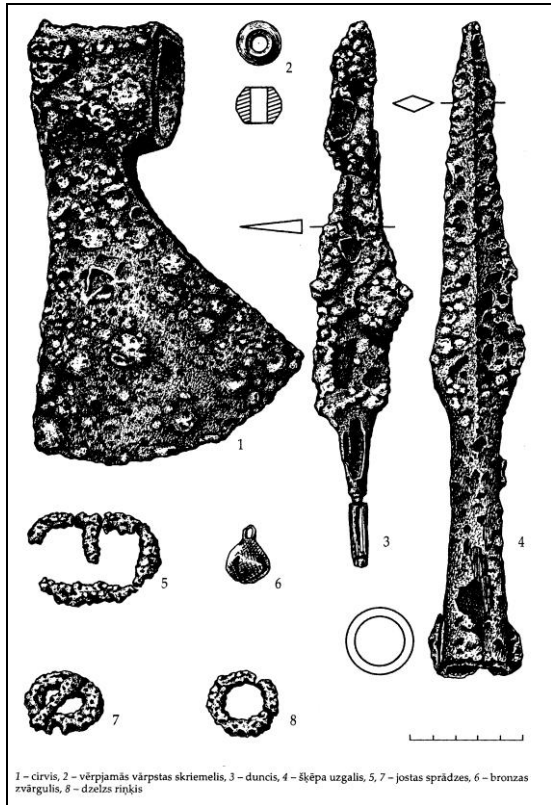
76. att. Valgales Veģu 5. kapa inventārs

77. att. Dobeles kapsētas 1084. kapa inventārs

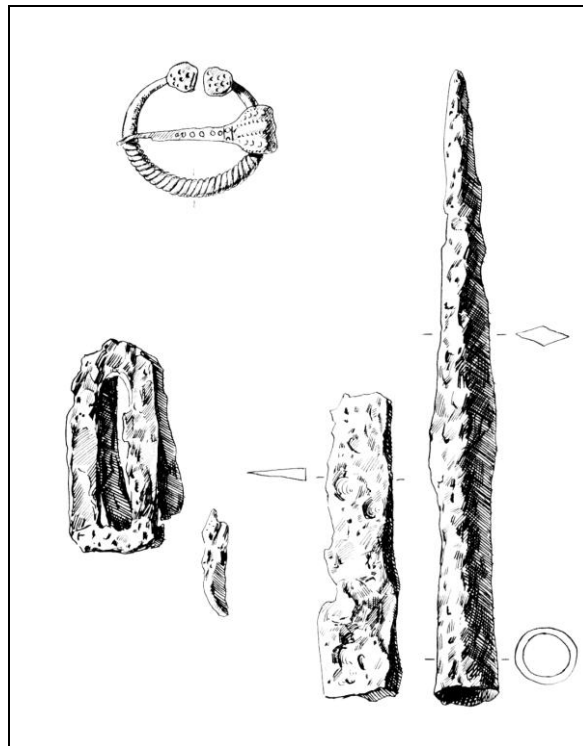
78. kaps Vaidu kapu 43. kapa inventārs

79. att. Augustinišķu kapsētas
37. kapa inventārs

80. att. Sēlpils kapsētas 51. kapa
inventārs

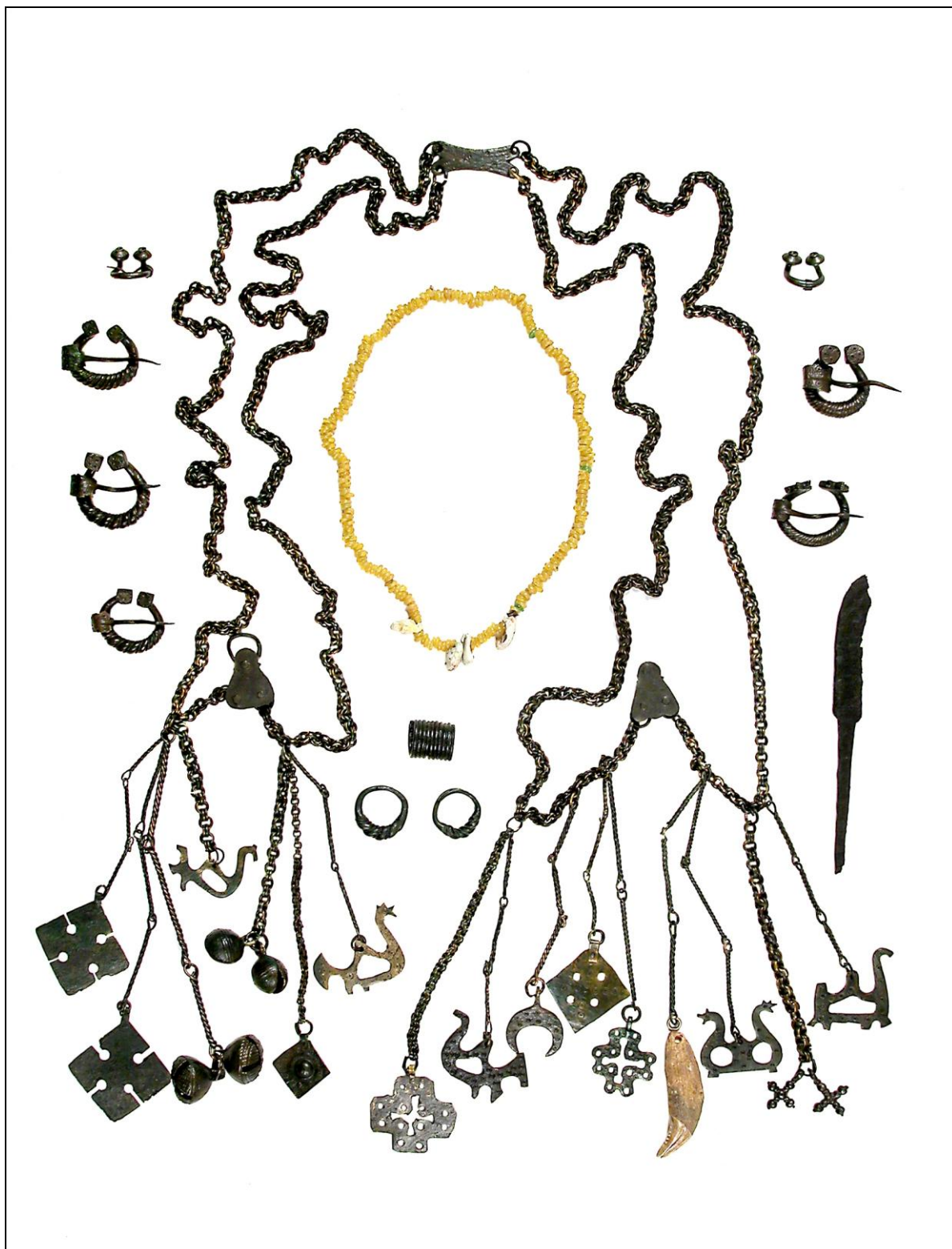
81. att. Mārtiņsalas kapsētas 212. kapa inventārs

82. att. Bārtas Pukuļu 17. kapa inventārs

83. att. Pildas Silavu 12. kapa inventārs

84. att. Ceraukstes Podiņu 14. kapa inventārs

85. att. Dundagas Laukmuizas 4. kapa inventārs

86. att. Valgales Veģu ugunskapos atratās senlietas

87. att. Dobeles kapsētas 735. kapa inventārs

88. att. Dobeles kapsētas 950. kapa inventārs

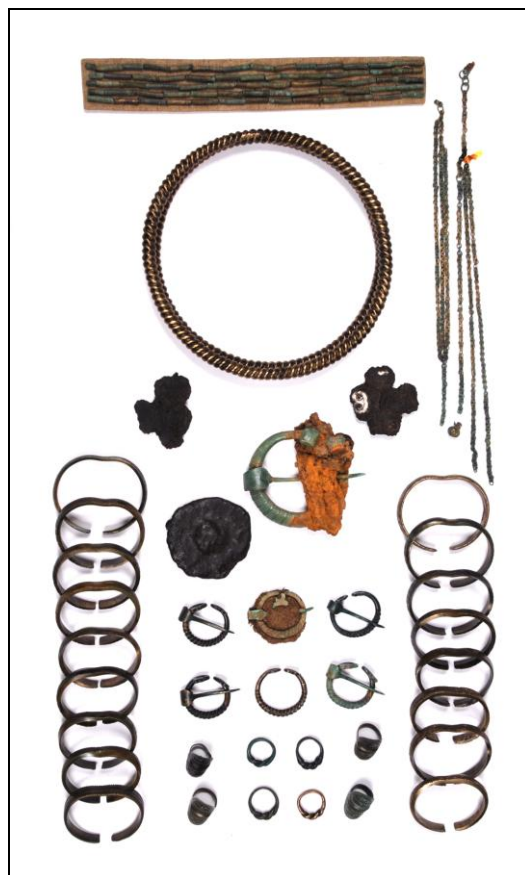
89. att. Doles Raušu kapulauka 44. kapa inventārs

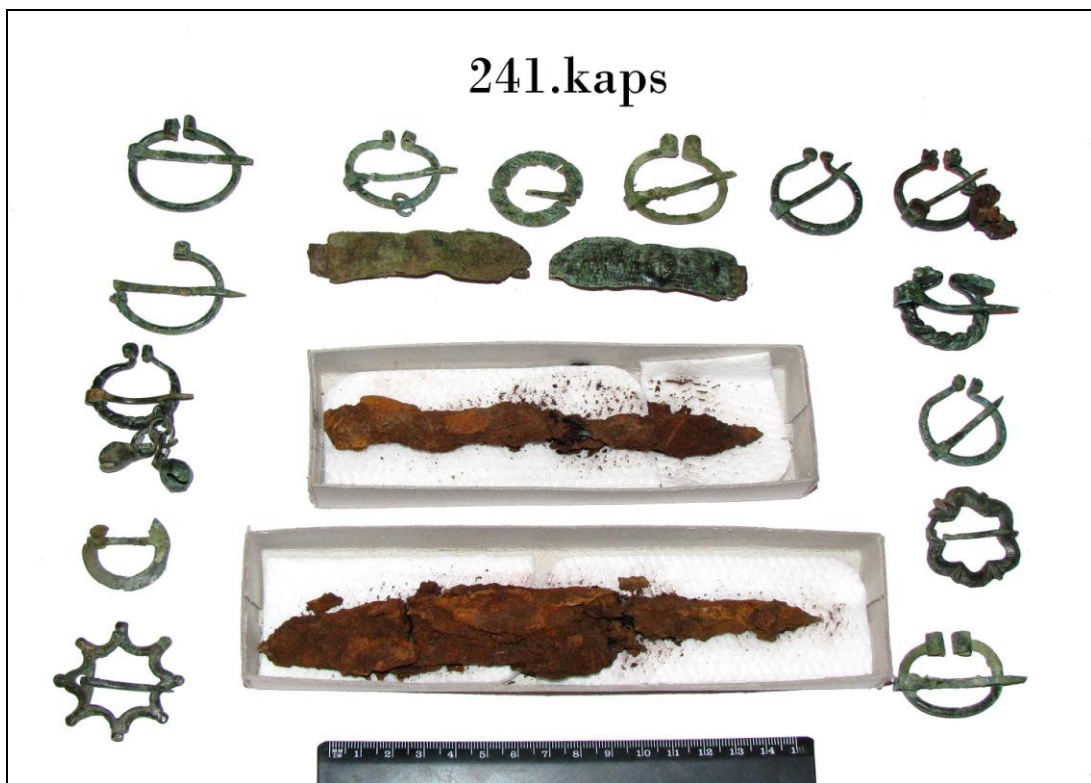
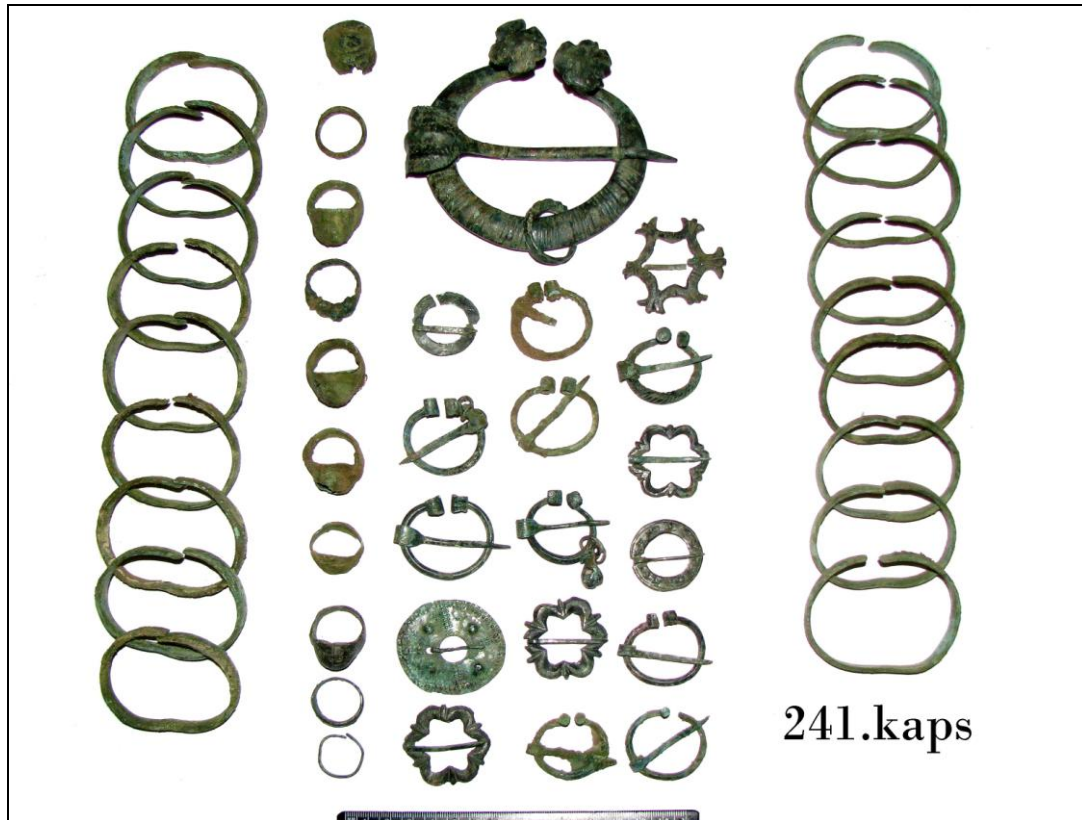
90. att. Dzelzs krustadatas: 1 – Sa. Rūšiši – Debeši (A1207:15), 2 – Lībagu Sāraji 42. kaps (A 12820: 75), 3 – Sa. Dobeles kapsēta (VI 234: 23), 4 – Dundagas Laukmuiža 4. kaps (A 7316: 15), 5 – Valgales Veģi 6. kaps (A 8793: 1, 2)

91. att. Lībagu Sāraju 43. kapa inventārs

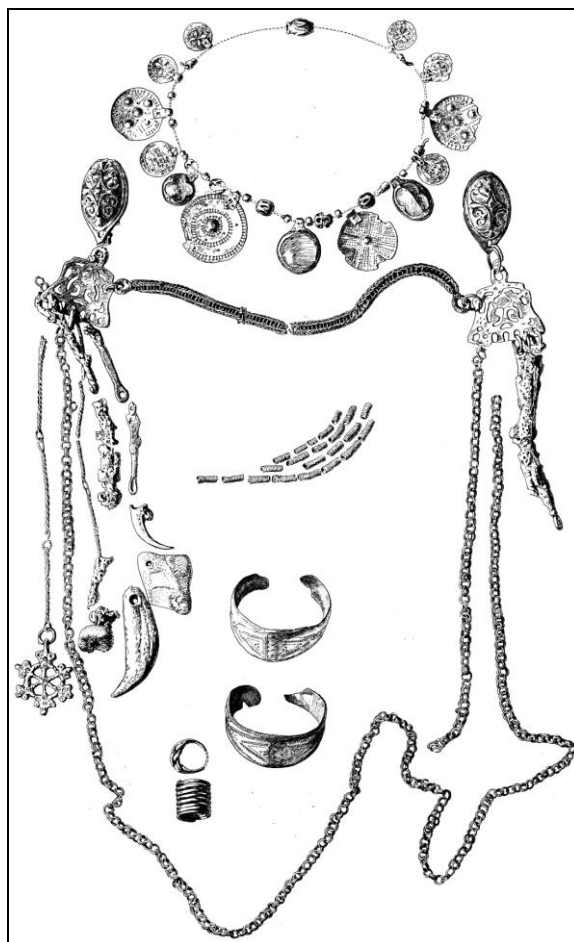
92. att. Dundagas Laukmuizās 9. kapa inventārs

93. att. Puzes Lejaskroga kapsētas 241. kapa inventārs

94. att. 19. gs. vidus līgavas tērps (Virga).

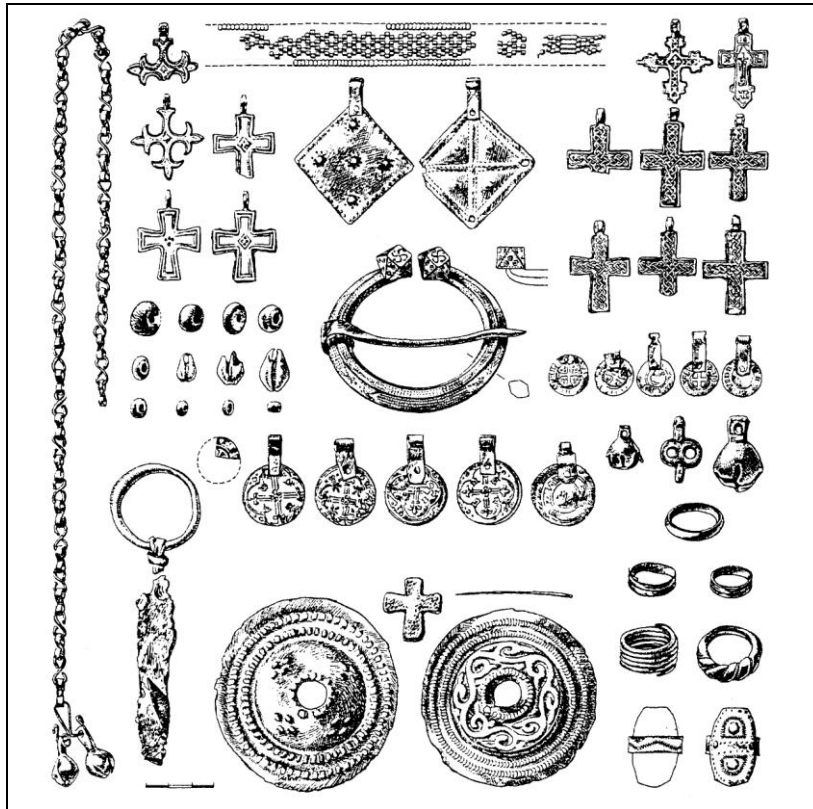
95. att. Mārtiņsalas kapsētas 1212. kapa inventārs

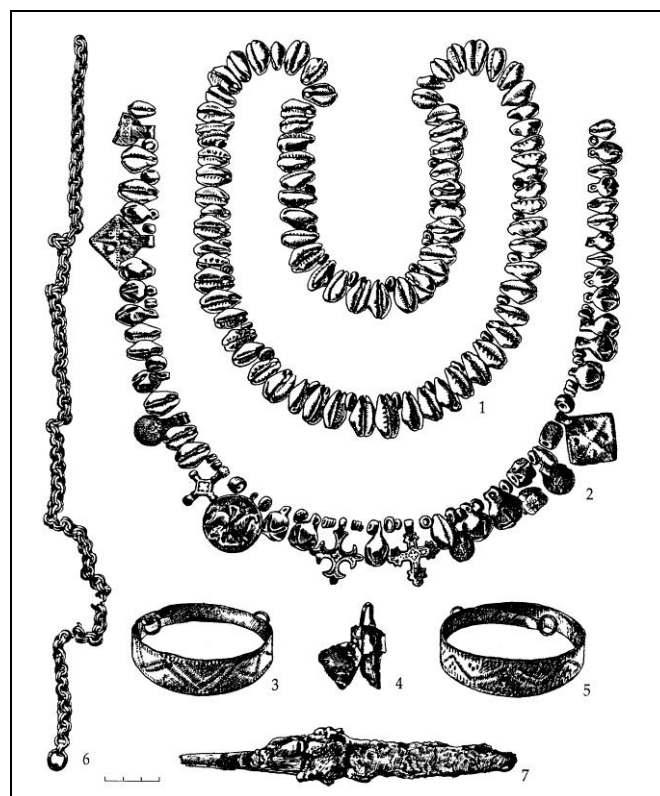
96. att. Mārtiņsalas kapsētas 39. un 666. kapā atrastās piekaru rotas

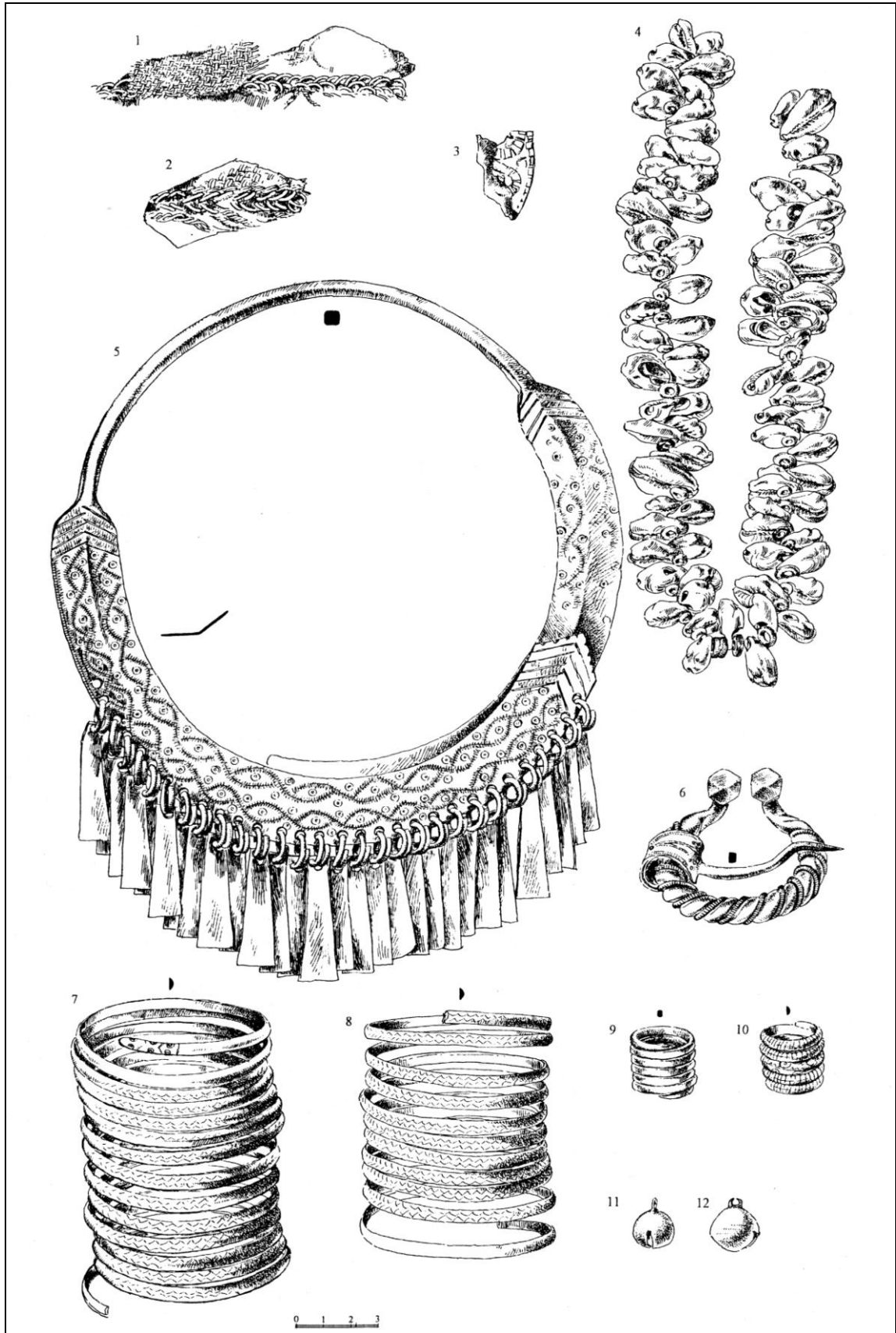
97. att. Ikšķiles kapsētas 299. kapā atrastā piekaru rota

98. att. Augustinišķu kapsētas 45. ugunskaļa inventārs

99. att. Augustinišķu kapsētas 86. kapa inventārs

100. att. Aglonas Madalānu II lidzenā kapulauka 16. kapa inventārs: 1 – 12 (A 12703: 44 – 51, 53 – 56)

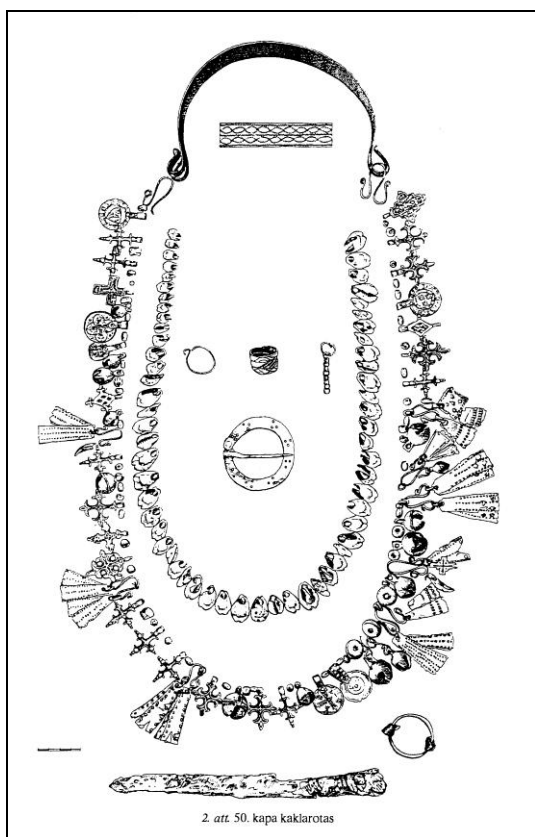
101. att. Drabešu Uplantu 43. kapa inventārs

102. att. Dzelzavas Strūgukalna 15. kapa inventārs

103. att. Skaistas Stirnu 2. kapa kaklarota

104. att. Augustinišķu kapsētas 50. un 103. kapa kaklarotas

105. att. Annas Bundzēnu 5. kapa inventārs

106. att. Aproces no Madalānu II un Vīpes Skugrāju senkapu apbedījumiem

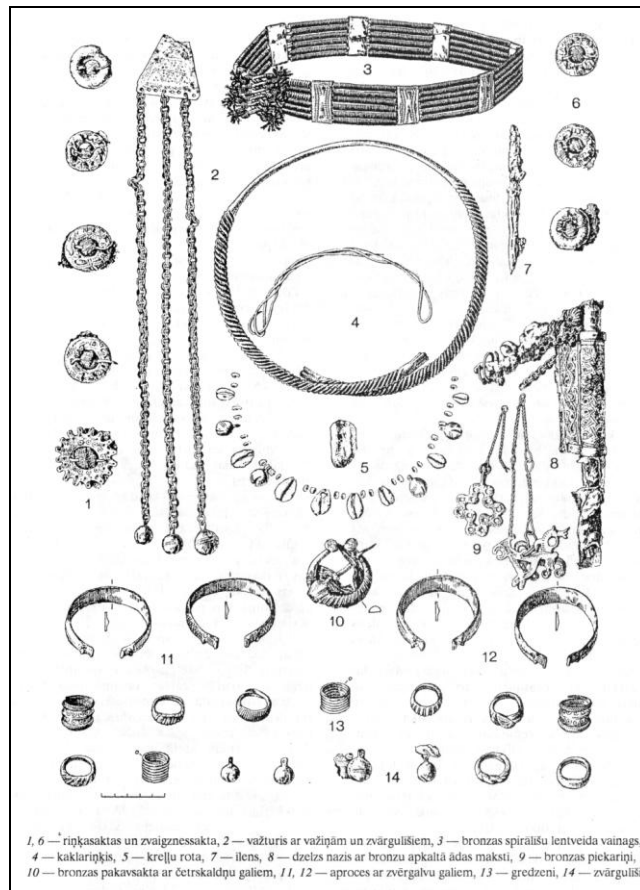

107. att. Zaubes Bērmuižas 10. kapa inventārs

1 – 103. kaps, VI 262: 324; 2 – 43. kaps, VI 262: 151; 3 – 52. kaps, VI 262: 177; 4 – 58. kaps, VI 262: 198; 5 – 9. kaps, VI 262: 33; 6 – 132. kaps, VI 262: 394; 7 – 25. kaps, VI 262: 68

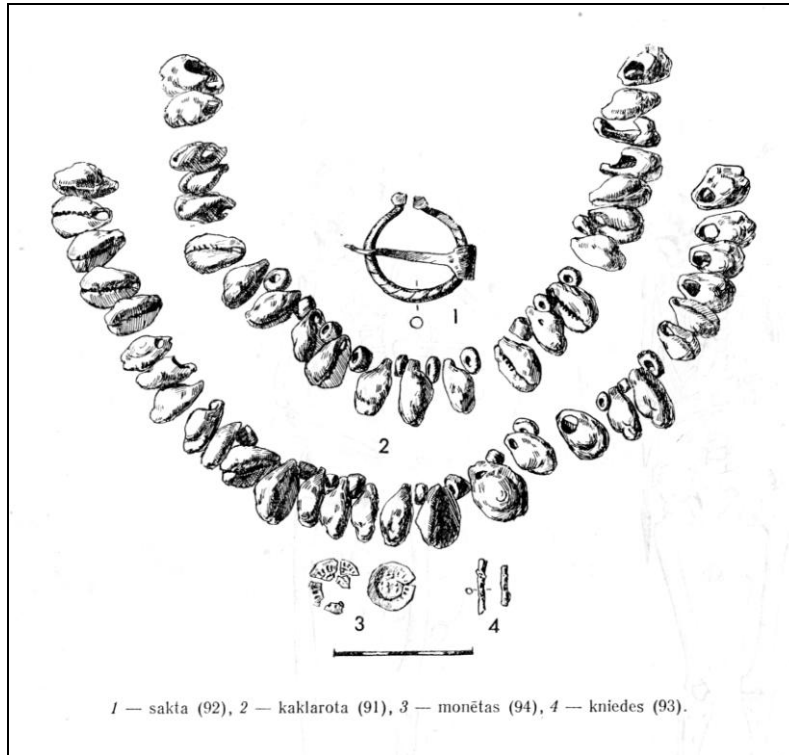
108. att. Augustinišķu kapsētas apbedījumos atrasto galvasrotu piekari

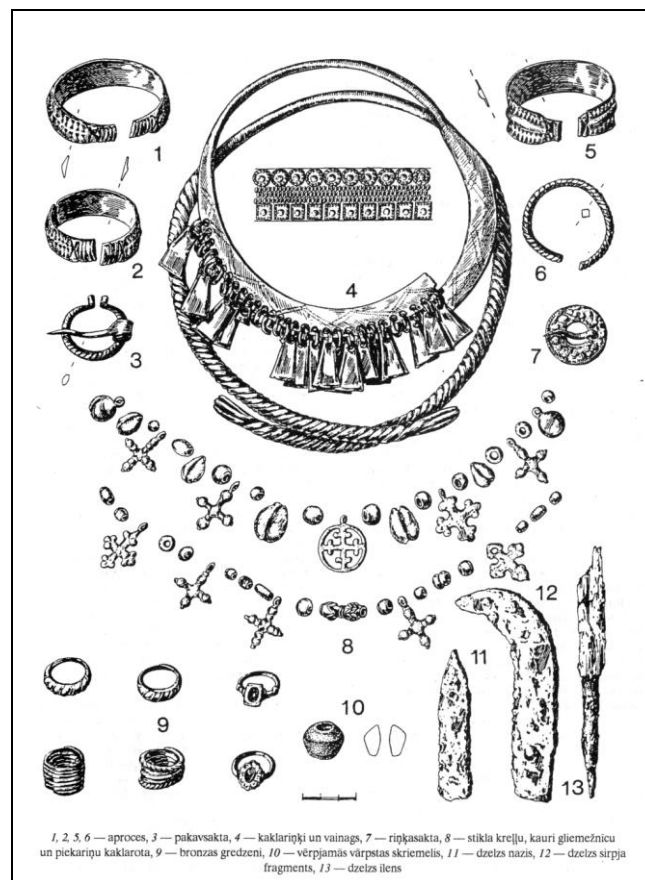
109. att. Sēlpils Lejasdopeļu II uzkalniņa 9. kapa inventārs

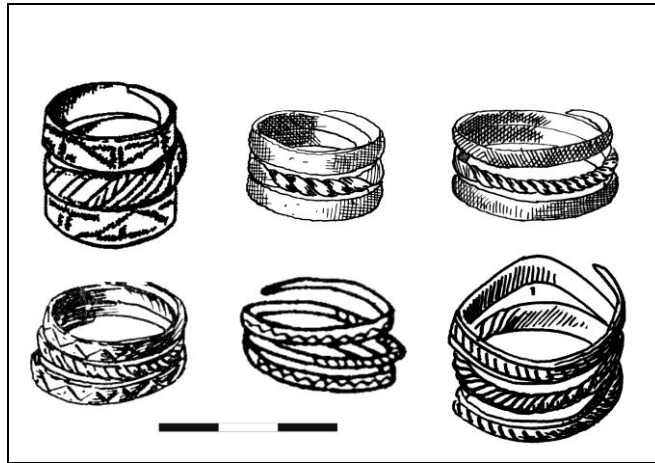
110 att. Sēlpils kapsētas 118. kapa inventārs

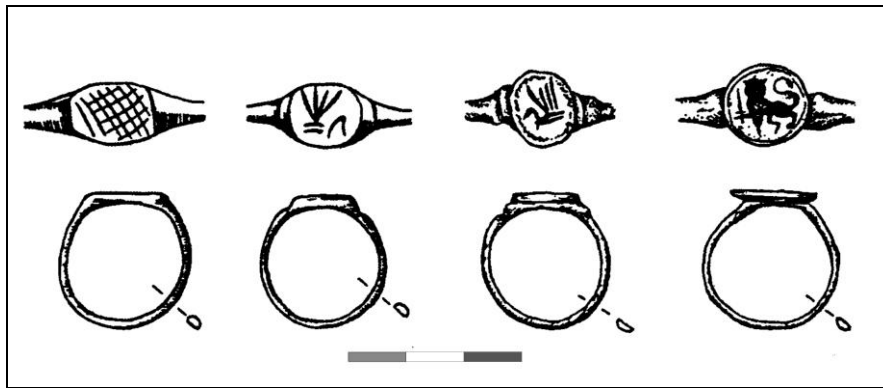
111 att. Sēlpils kapsētas 52. kapa inventārs

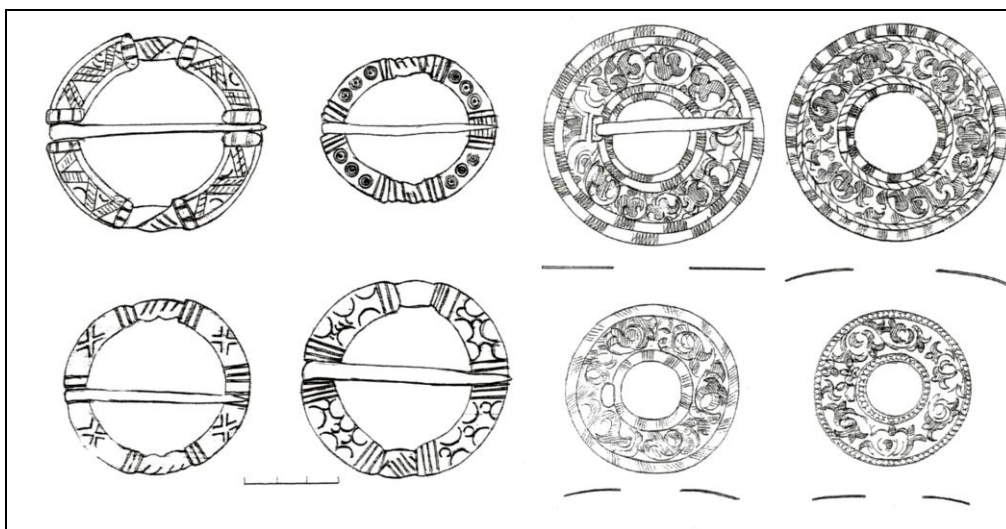
112. att. Sēlpils Lejasdopeļu II uzkalniņa 10. kapa inventārs

113. att. Spirālgredzeni (Aizkraukle, Dobele, Sēlpils, Slutišķi, Trepe)

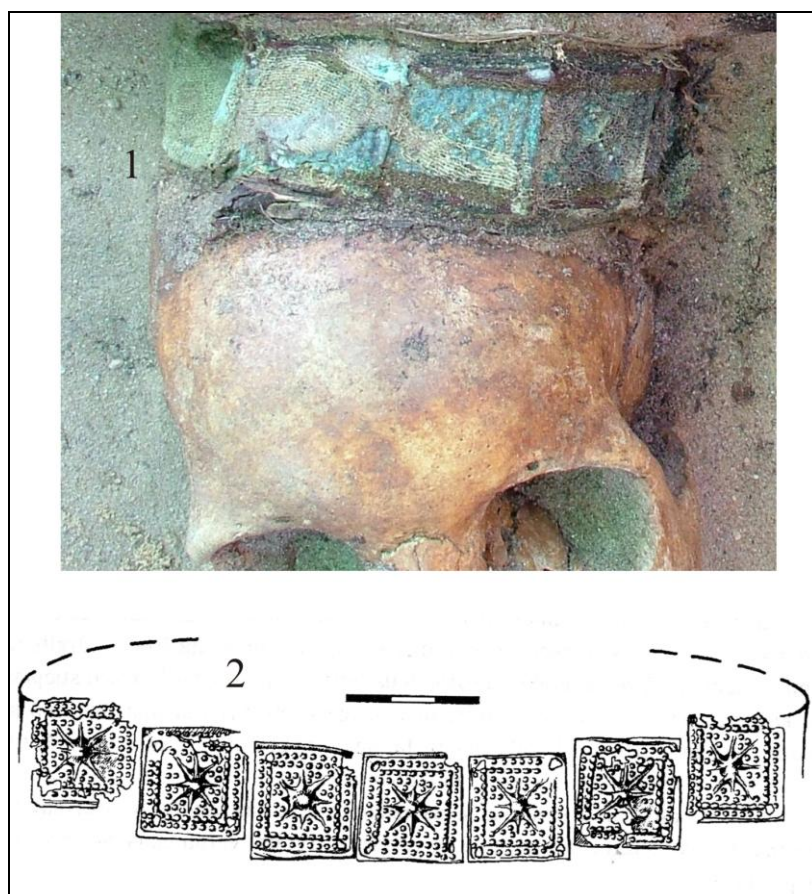
114. att. Slutišķu kapsētā atrastie zīmogredzeni

115. att. Derību saktas un riņķsaktas ar lapu akanta un arabeska ornamentu

116. att. Ādas jostas rotātas ar bronzas kniedītēm
(Dobeles un Kalvenes Sermuļu kapsētas)

117. att. Plāksnīšu vinagi: 1 – Puzes Lejaskroga kapsētas 171. kaps, 2 – Rīgas Doma
baznīcas Pelēkās kapsētas 87. kaps

118. att. Vilces Kalnaplāteru 6. kapa vainags

119. att. Spangu vainagi.

120. att. 19. gs. vidus jaunavas tērps (Užava).

121. att. Kāzu gājiens.

122. att. Bīskapa apbedījums. Zīmējums no 15. gs. „Dekameronā” izdevuma.

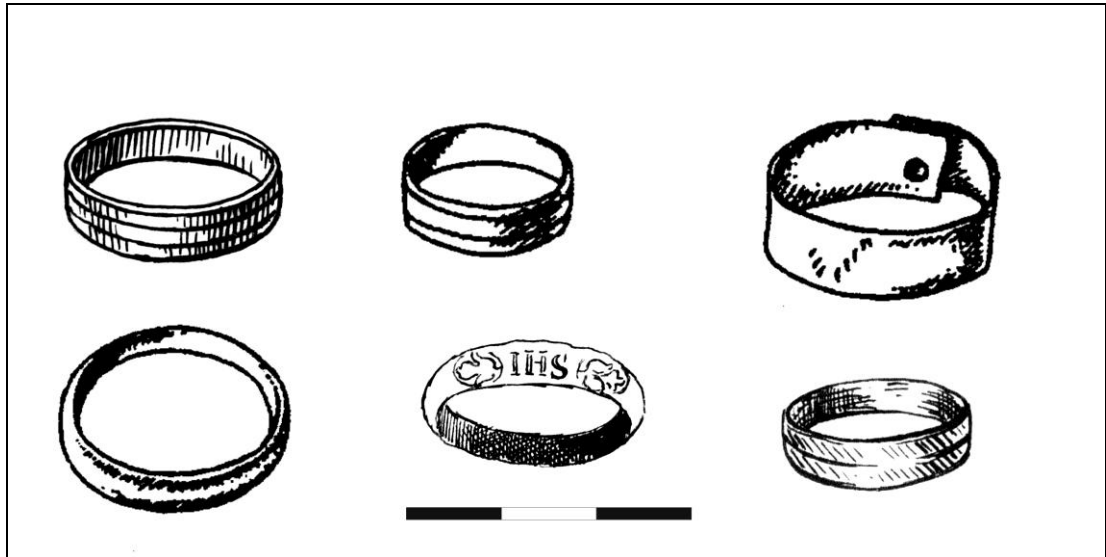
123. att. Apbedīšanas aina ap 1485. g.

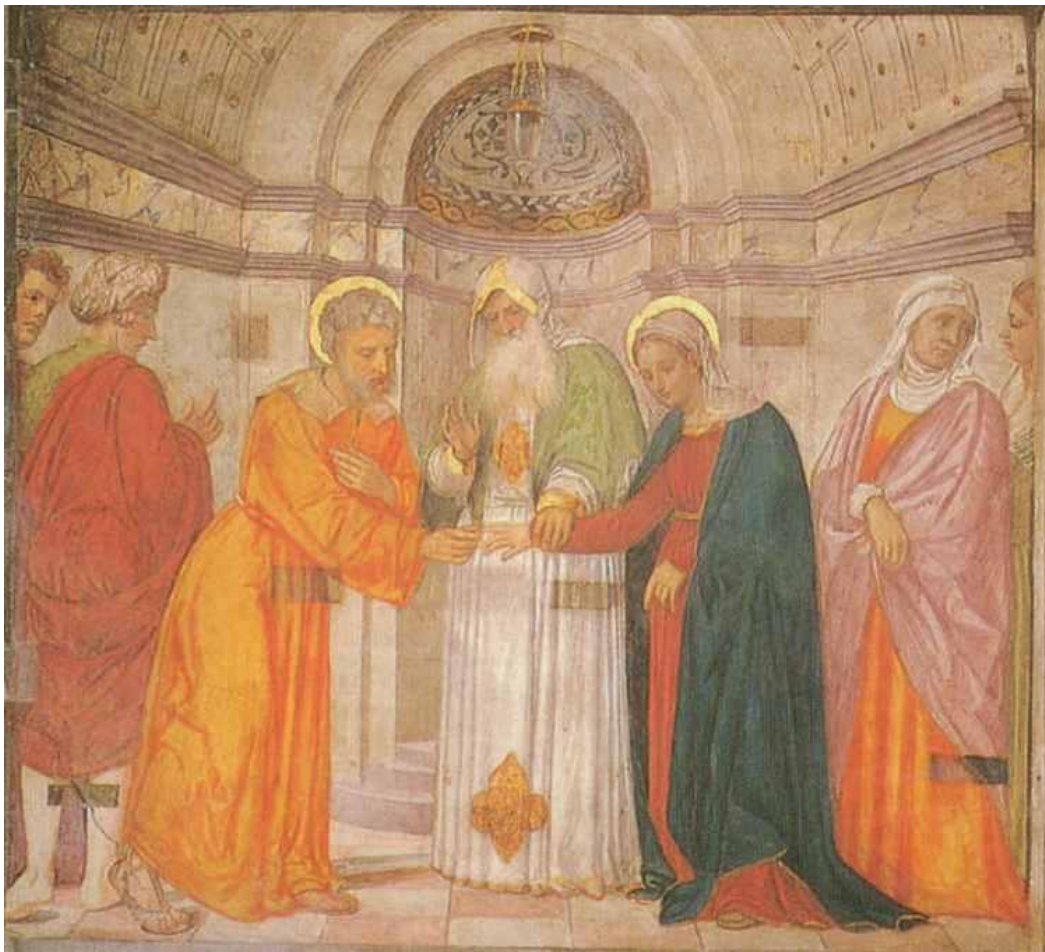
124. att. Rotaslietas un apģērba piederumi ar krusta simboliku ornamentācijā

125. att. Pakavsalta ar ziedveida galiem (Puzes Lejaskroga kapsēta)

126. att. Slēgtie lentveida gredzeni (Rīga, Slutišķi, Bauska, Betēļi)

127. att. Epizode no jaunavas dzīves. Girolamo dal Santo, 1523-1526. g.

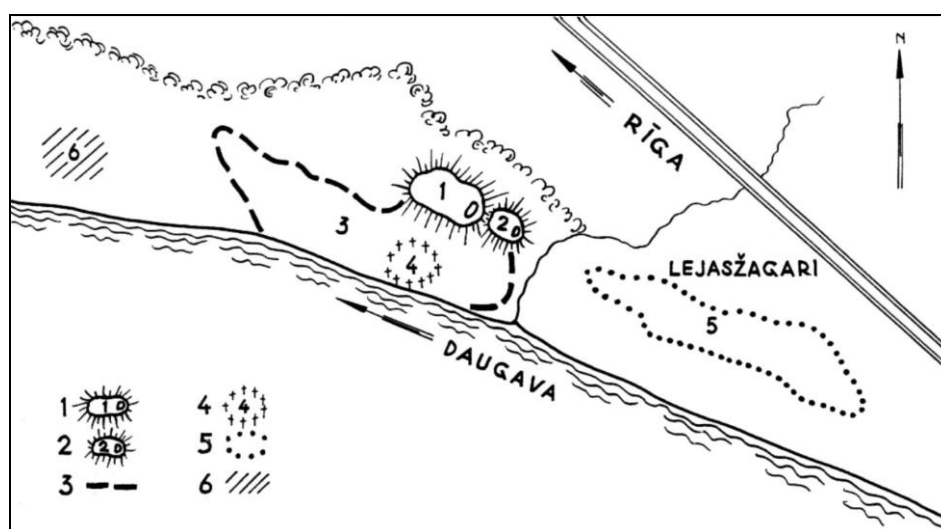
IV nodaļas attēlu un tabulu saraksts

1. Aizkraukles senvietas situācijas plāns: 1 – pilskalns, 2 – priekšpils, 3 – senpilsēta un viduslaiku pilsapmetne, 4 – baznīca ar kapsētu, 5 – Lejasžagaru kapulauks, 6 – Aizkraukles kapulauks (Mugurēvičs Ē. Arheoloģiskās liecības par Livonijas ordeņa piļu apbūves attīstību Latvijas teritorijā // AE. – R., 1994. – XVI laid. – 94. lpp.)
2. Draudžu baznīcas, filiāles un kapelas Rietumvidzemē
3. Zlēku Abavmuižas kapsētas krustakmens un Veselavas kapsētas izrakumos atklātais šūnakmens krusts
4. Rendas pagasta Avotnieku kapsētas zvanu tornis
5. Shematisks apbedījumu izvietojuma plāns Mārtiņsalas baznīcā un kapsētā (Muižnieks V. Apbedīšanas tradīcijas Mārtiņsalas baznīcas kapsētā //AE. – R., 2006. – XXIII laid. – 165. lpp.)
6. Jēkabpils Zvanītāju (Salas muižas baznīcas) izpētītās kapsētas daļa. (Šnore E. Agrā dzelzs laikmeta uzkalniņi Latvijas austrumu daļā. – R., 1993. – 73. lpp.)
7. Zlēku Abavmuižas kapsētas teritorija (Pieminekļu valdes 20.gs. 20. gadu materiāli, glabājas LNVMA Arheoloģijas departamenta arhīvā)
8. Seces Putraskroga kapsētas plāns (1961. gada zīmējums) Caune A. Riņķa krusti Latvijā. – R., 2008. – 137. lpp.
9. Liepasmuižas vecā kapsēta (1793. gada zīmējums). Broce J., K. Zīmējumi un apraksti. Latvijas mazās pilsētas un lauki. – R., 2007. – 4.sēj., 118., 119. lpp.
10. Mazsalacas baznīcas un kapsētas 1691. gada plāns (Dunsdorfs E. Lielvidzemes kartes (17. un 18. gadsimtenī). – Melburna, 1986. – 61. lpp.)
11. Allažu baznīcas un kapsētas 1692. gada plāns (Dunsdorfs E. Lielvidzemes kartes (17. un 18. gadsimtenī). – Melburna, 1986. – 52. lpp.)
12. Dreņģeru-Čunkānu kapulauka apbedījumu izvietojuma plāns (Atgāzis M. Dreņģeru-Čunkānu 241. kaps un šķēpu līdzdošanas tradīcija 8. – 9. gs. zemgaļu apbedījumos //AE. – R., 1994. – XVII laid. – 30. lpp.)
13. Zvirgzdenes Kivtu kapulauka dienvidu daļas plāns (Šnore E. Kivtu kapulauks. – R., 1987. – 11. lpp.)
14. Arheoloģiski pētītās Turaidas baznīcas kapsētas daļas plāns (Klepere D. Pārskats par izrakumiem Turaidas Baznīckalnā 1971. g. – LU LVI 252)

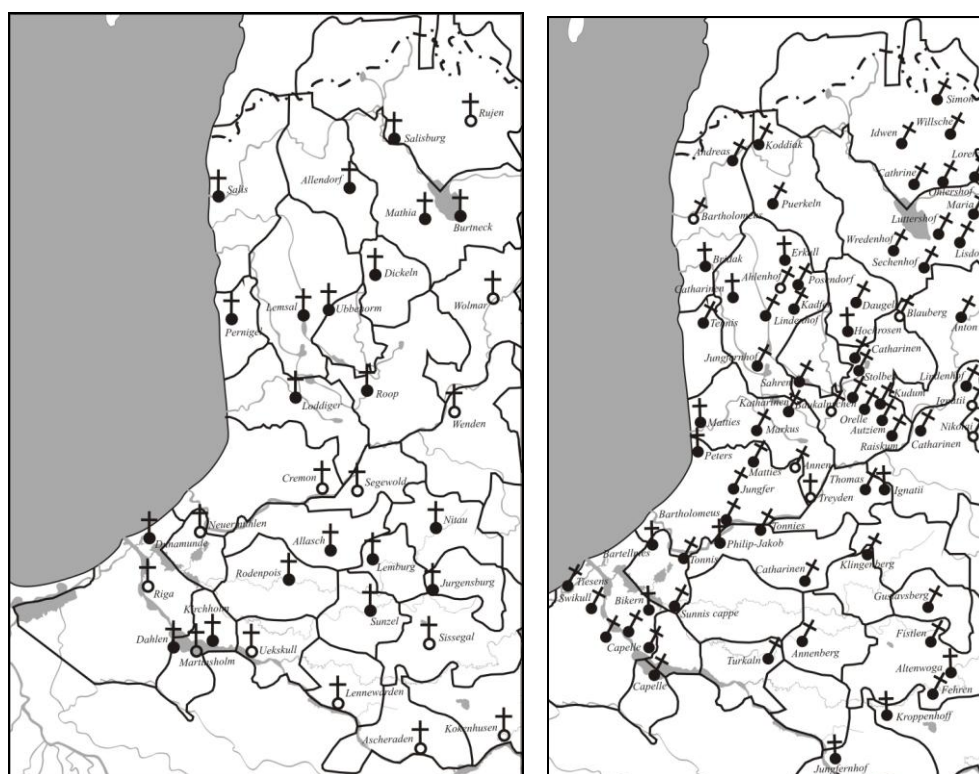
15. Latviešu bēres Nītaures draudzē 1796. gadā. Broce J., K. Zīmējumi un apraksti. Latvijas mazās pilsētas un lauki. – R., 2007. – 4.sēj., 184., 185. lpp.
16. Cesvaines baznīca un kapsēta (Three Stars – Three Crowns. Latvia – Sweden. – Borås, 2001. – P. 282.)
17. Arheoloģiski pētīto 14. – 18. gs. apbedīšanas vietu saistība ar dzīvesvietām

Tabula Nr. 3

Arheoloģiski pētīto 14. - 18. gs. apbedīšanas vietu izmantošanas intensitāte, hronoloģija un konteksts

1.att. Aizkraukles senvietas situācijas plāns: 1 – pilskalns, 2 – priekšpils, 3 – senpilsēta un viduslaiku pilsapmetne, 4 – baznīca ar kapsētu, 5 – Lejasžagaru kapulauks, 6 – Aizkraukles kapulauks

2. att. Draudžu baznīcas, filiāles un kapelas Rietumvidzemē

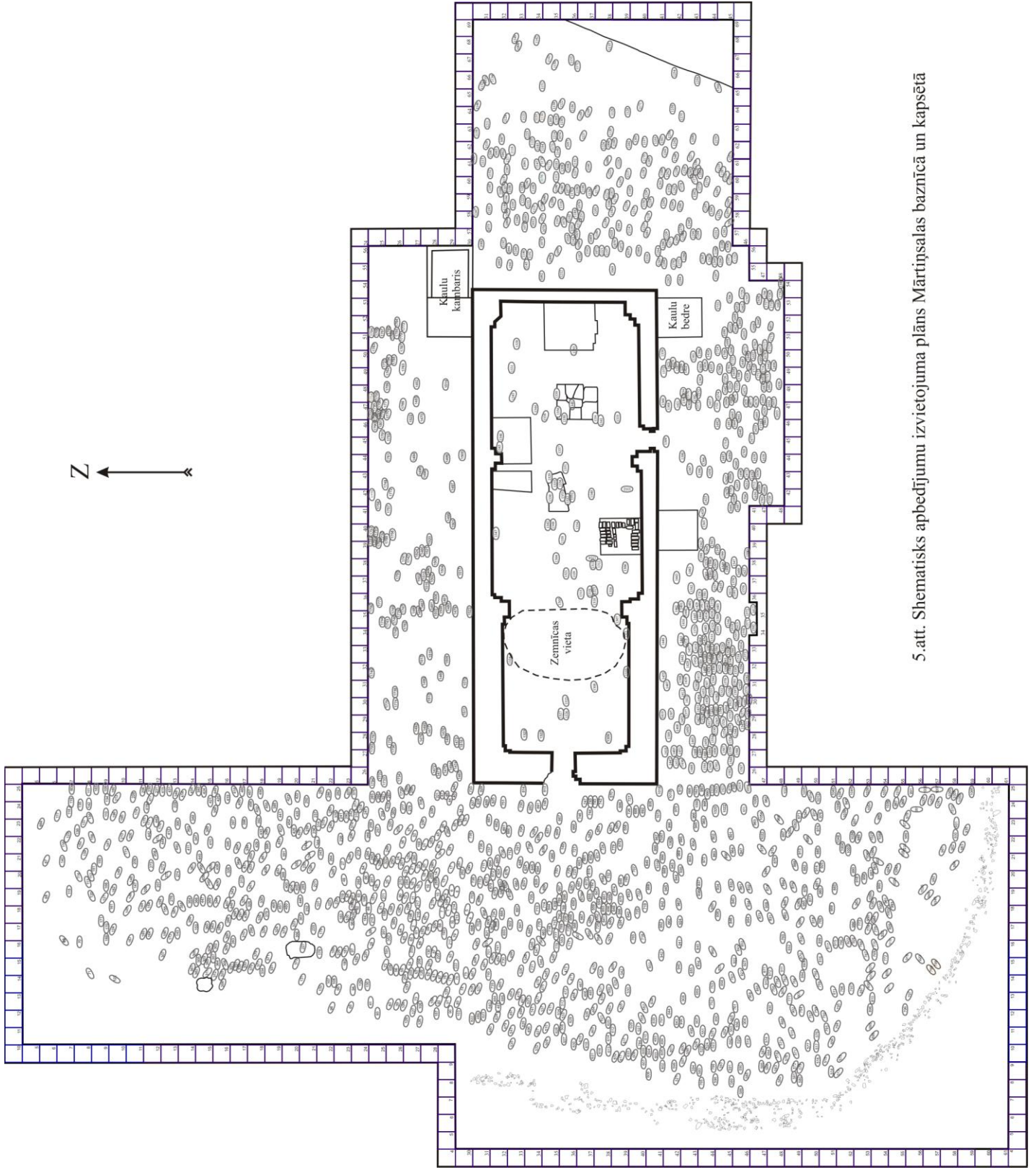
Apzīmējumi: ----- mūsdienu Latvijas robeža, — pilsnovadu robežas, ● - draudžu baznīcas un filiāles, ○ - baznīcu kapsētas, kur veikti arheoloģiskie izrakumi, ● - kapelas, ○ - kapelu vietas, kur veikti izrakumi

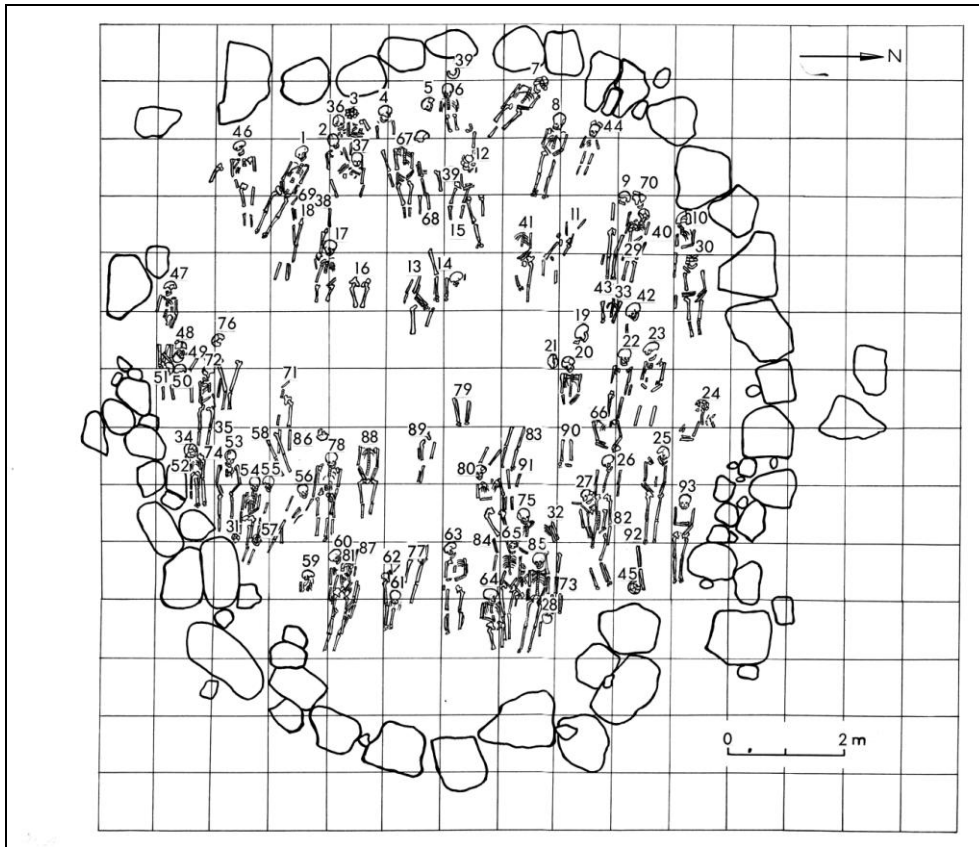
3. att. Zlēku Abavmuižas kapsētas krustakmens un Veselavas kapsētas izrakumos atklātais šūnakmens krusts

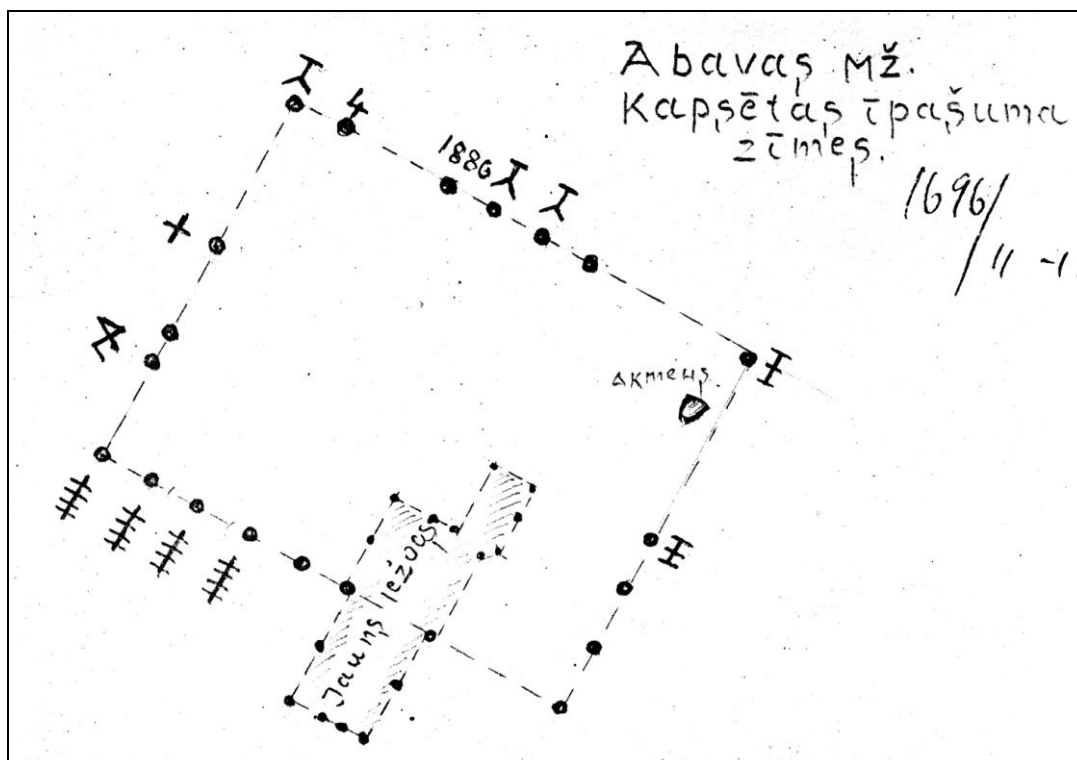
4. att. Rendas pagasta Avotnieku kapsētas zvanu tornis

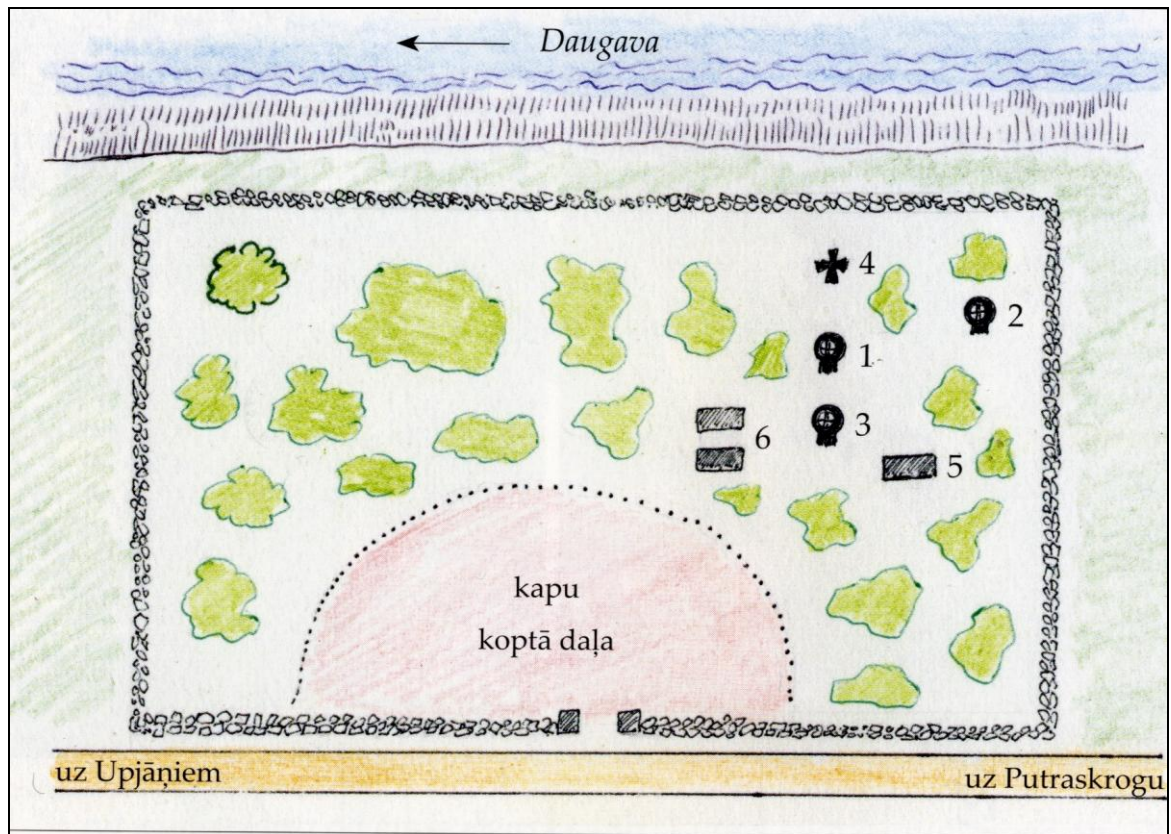
5.att. Shematisks apbedījumu izvietojuma plāns Mārtiņsalas baznīcā un kapsētā

6. att. Jēkabpils Zvanītāju (Salas muižas baznīcas) izpētītās kapsētas daļa

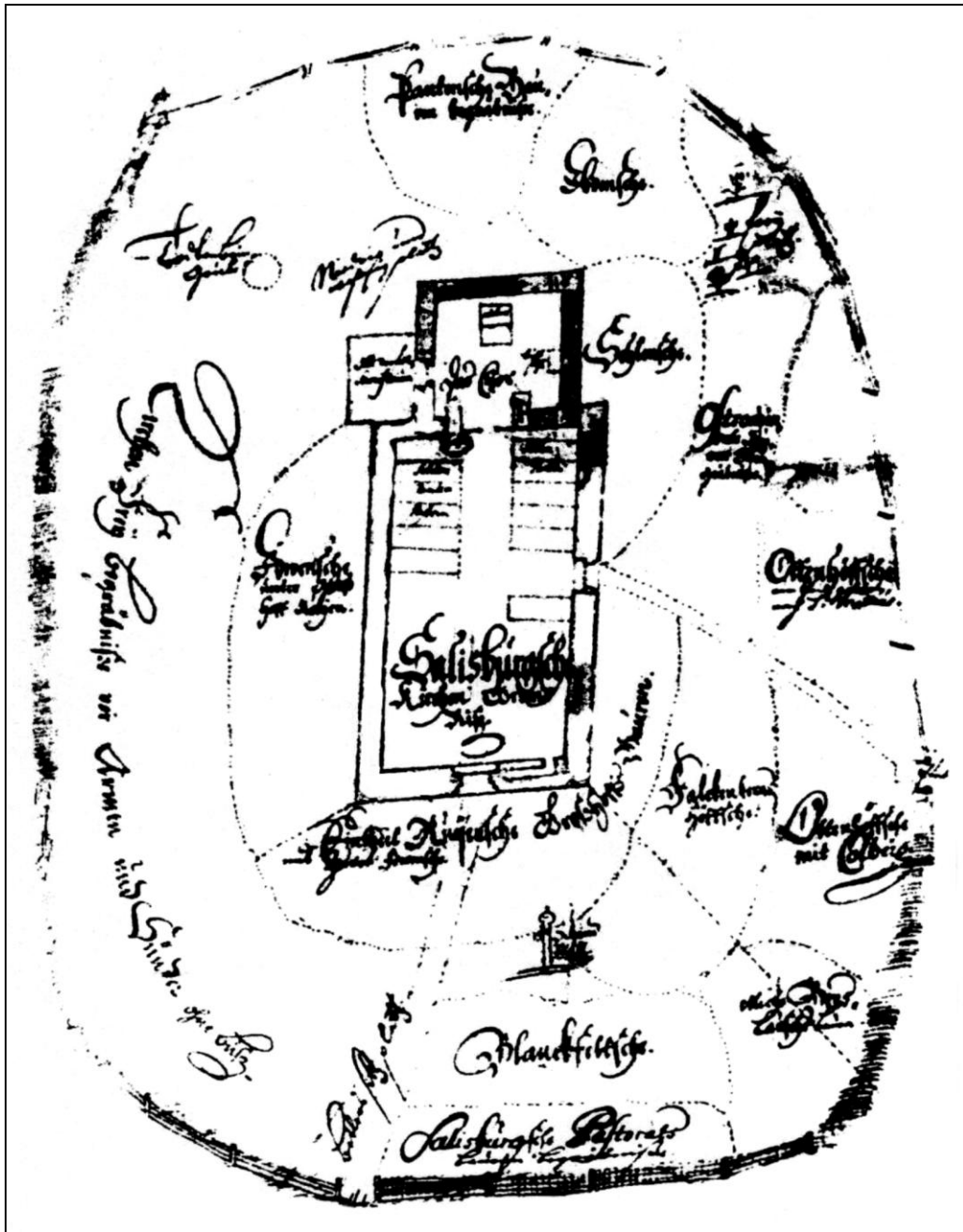
7. att. Zlēku Abavmuižas kapsētas teritorija

8. att. Seces Putraskroga kapsētas plāns (1961. gada zīmējums)

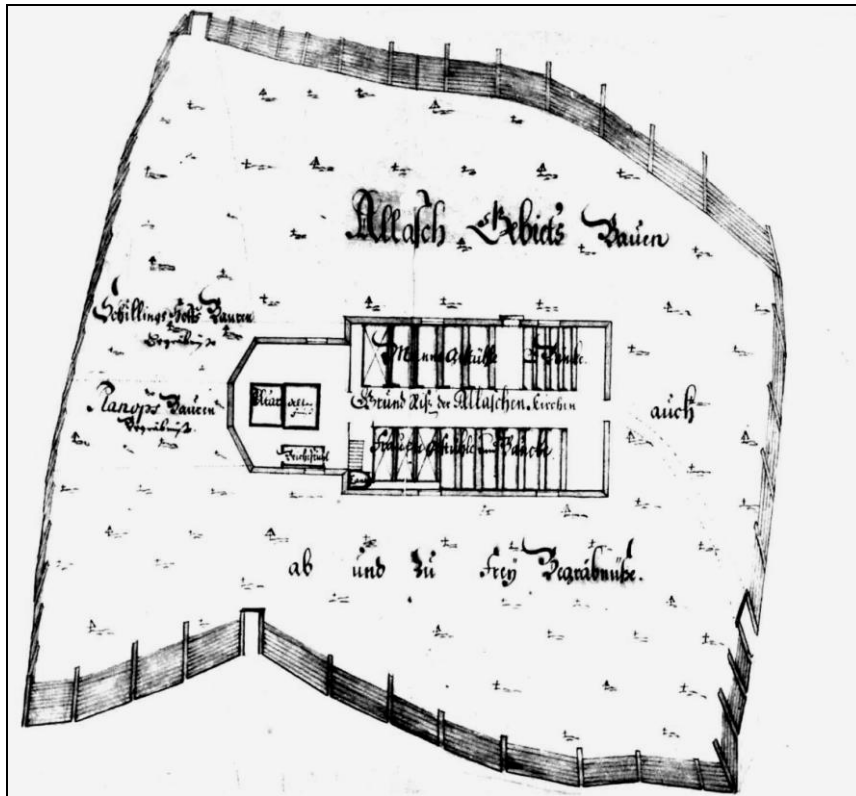

9. att. Liepasmuižas vecā kapsēta (1793. gada zīmējums).

10. att. Mazsalacas baznīcas un kapsētas 1691. gada plāns

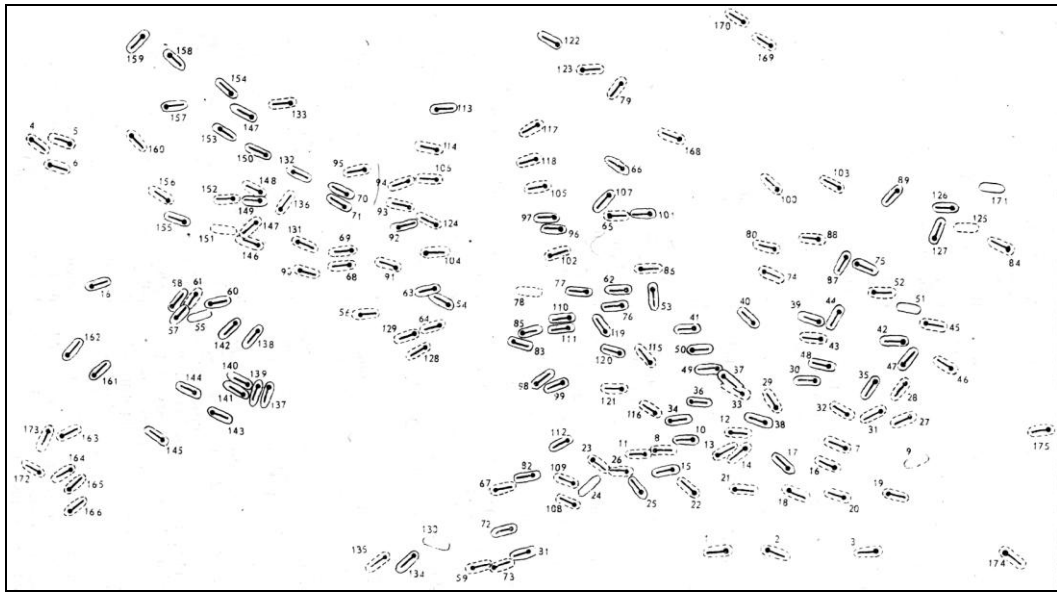
Ap baznīcu plānā ir iezīmēti nodaļējumi zemnieku kapiem un citi nodaļtie laukumi, kā arī celiņi. Kreisajā pusē: brīvie baznīcas kapi nabagiem un grēciniekiem, kas miruši bez bikts. Tālāk pulksteņrādītāja virzienā – kaulu bedre; tālāk seko zemnieku kapi: Pantenes, Ungurmuižas, Sēļu, Košķeles, Ates, Valtenbērgu, Vecates un Skulbergu, majora Levisa, Blankas, Valtenbērgu mācītājmuižas. Pie baznīcas ieejas: Rūjienas Lielās muižas un Idus muižas (kreisajā pusē) zemnieku kapi. Starp Lielās muižas un Blankas zemnieku kapiem atrodas kauna stabs. Vidū ir baznīcas plāns ar mācītāja ģērbkambari, kori un altāri. Priekšējie soli paredzēti dižciltīgajiem. Kreisajā pusē soli sievietēm, labajā pusē – vīriešiem.

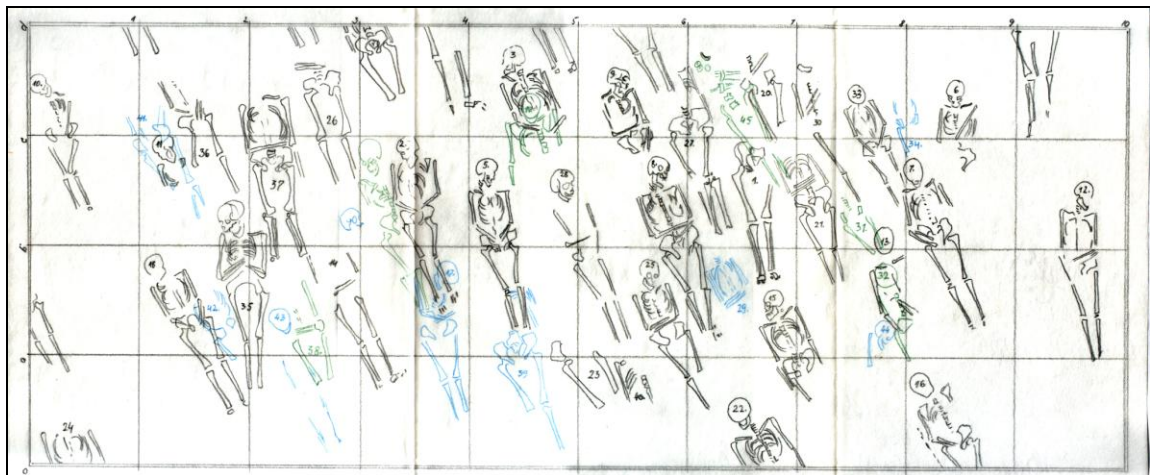
11. att. Allažu baznīcas un kapsētas 1692. gada plāns

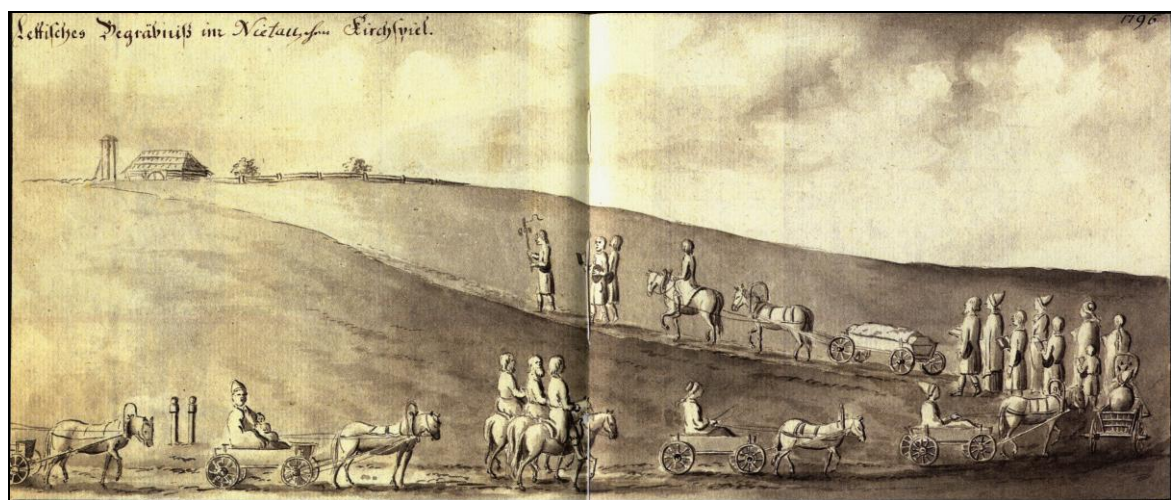
12. att. Dreņģeru-Čunkānu kapulauka apbedījumu izvietojuma plāns

13. att. Zvirgzdenes Kivtu kapulauka dienvidu daļas plāns

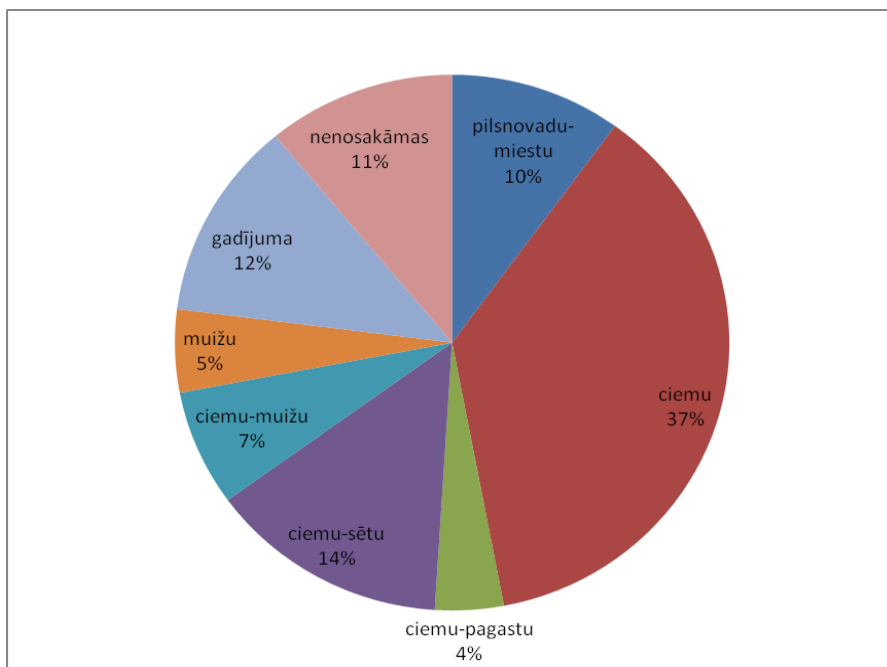
14. att. Arheoloģiski pētītās Turaidas baznīcas kapsētas daļas plāns

15. att. Latviešu bēres Nītaures draudzē 1796. gadā.

16. att. Cesvaines baznīca un kapsēta

17. att. Arheoloģiski pētīto 14. – 18. gs. apbedīšanas vietu saistība ar dzīvesvietām

209	Vīnakaļns	43																			c-m
210	Zaļā muiža (Zeļenieku)	20	b																		m
211	Zelti	25																			c
212	Zilais kalns	32																			c-p
213	Zvanītāji (Salas muižas)	93	b	D2,D3																	m
214	Zvanuleļjas (Tīrzas)	4	b																		c-m
215	Zvejnieki	3		A																	g
216	Zviedri	3		D4																	c
217	Zviedrukaļns	4																			c-s

* Tabulā dati apkopoti līdz 2004. gadam

